

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
KÁNONJOGI POSZTGRADUÁLIS INTÉZET

TANCZIK BALÁZS

**EGYHÁZJOGI VÁLTOZÁSOK
ÉS AZOK CIVILJOGI HATÁSAI MAGYARORSZÁGON
A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN**

PHD DOLGOZAT

Moderator: Dr. Szuromi Szabolcs DSc.

Budapest 2012

EL SZÓ

A címben említett fél évszázadban sok olyan történelmi változás zajlott le, melyek mindmáig kihatással vannak Egyházunk pasztorációs és kánonjogi életére. Ezekkel gyakorló (váci egyházmegyes) lelkipásztorként szinte naponta szembesülök, ezért választottam disszertációm témájaként az adott id szak feldolgozását.

Els ként említem a polgári házasságkötés, ill. anyakönyvezés hazai bevezetését. Városi szolgálatot ellátó papként 11 év alatt mintegy 5-600 temetési szertartást végeztem. Ezek során szembetaláltam magam azzal a szóhasználatbeli problémával, hogy a gyászoló rokonok az elhunyt „feleségér l” vagy „férjér l” beszélnek akkor is, ha a pár csak polgári házasságot kötött. Bár a köznyelvben már bevett ez a szóhasználat, én a búcsúztatás során mégis visszásnak érzem azt, ha a Katolikus Egyház papja házastársnak nevezi azt, akir l az egész gyászoló közösség tudja, hogy szentségileg rendezetlen kapcsolatban élt, mind a házasságát, mind ennek következtében a szentgyónásainak és szentáldozásainak a hiányát tekintve. Amennyiben ez mégis így hangzik el a pap szájából, az úgy t nhet, mintha legalizálná, valódi házasságnak min sítené az rendezetlen kapcsolatukat. Ugyanezen okból tartom aggályosnak a búcsúztatás során az „élettársa” megnevezést is, hiszen nálunk ilyen fogalom kizárólag ugyancsak szentségileg rendezetlen, b nös kapcsolat esetében létezik. A dilemmát az okozza, hogy kegyeleti okból sem a gyászolókkal való el zetes beszélgetés, sem a temetés nem a megfelelő alkalom a különbség megvilágítására. Viszont magyarázat híján, pusztán közömbösséggel kijelenteni ennek az életállapotnak a hallgatólagos elfogadását, nem tartom felel s lelkipásztori megoldásnak. Ez a pasztorációs probléma késztetett arra, hogy a polgári házasságkötés kialakulásának jogtörténetével behatóbban foglalkozzam.

Szintén er s vitákat váltott ki a XIX. század második felében a vegyes házasságok kérdése, és a katolikus pap azoknál való közrem ködésének engedélye/tilalma. Esetek papként szintén érdekel ennek kialakulása. Természetesen mind a tárgyalt id szak el tt, mind utána fontos változások történtek a házasságjog kérdéseiben, ezeknek tárgyalása azonban meghaladná jelen disszertáció kereteit.

Szorosan ehhez kapcsolódik a reverzális-kérdés, és a gyermekek elkeresztelésének korabeli vitái. Magam is tartottam jegyesoktatást olyan ifjú párnak, ahol az elkötelezett katolikus és református fél feln tt módon kezelte a jövőnd beli gyermekeik felekezeti kérdését. Megbeszéltük, hogy az ígéret szövege szó szerint így szól: „1. Alulírott ..... r. k. vallású, Isten és a katolikus Egyház színe el tt kijelentem, hogy katolikus vallásomhoz mindenkor h leszek és annak buzgó gyakorlásával családom el tt jó példát adok. 2. Ezenkívül tudatában vagyok annak, hogy mint katolikus kereszténynek kötelességem születend gyermekeimet a katolikus Egyházban kereszteltetni és nevelni. szintén ígérem, minden t lem telhet t megteszek azért, hogy kötelességemnek eleget tegyek.” (Sz. N., *A Magyar Püspöki Konferencia kiegészít szabályai az Egyházi Törvénykönyvhöz*, Budapest 1994, 7.).

Utóbbi két téma azért is érdekel kiemelt módon, mert plébániánkon az ökumenikus kapcsolatok kiválóak mind lelkeszi szinten, mind a hívek szintjén. Egyik felekezet sem adja fel az identitását, azonban a II. Vatikáni Zsinat irányelveinek megfelelően azt keressük, ami közös, nem azt, ami szétválaszt. A helyi református iskola diákjai közé 1/3 arányban vesznek fel katolikus gyerekeket, én szinte naponta járok be hitoktatni őket, a kapcsolatom az iskola vezetésével, tanári és szülői közösségével kiváló. A tanárok kb. 1/3-1/2 arányban katolikusok. Egyházi szempontból ezért érdekel engem különösen is az, hogy a dolgozatban tárgyalt időszakban mi állt az ökumené útjában.

Az adott korhoz tartozik még a felfüggetlési jog, a javadalmak, továbbá az ezekhez kapcsolódó katolikus autonómia-törekvések kérdése, melyek akkor is érdekesek, ha lezárulásuk a XX. századra toldott át. Ez a problémakör is, felfüggetlés az 1848-as forradalom következtében teljesen rányomta bélyegét az említett fél évszázadra.

A fentiekből látható, hogy bennem a kánonjog iránti érdeklődés alapvetően pasztorációs alapokon nyugszik. Ebben a CIC utolsó, 1752. kánonja motivál: „[...] salus animarum [...] in Ecclesia suprema semper lex esse debet”. A témaválasztásom tehát ebben adódik. Szándékomban áll a disszertációmban az adott mai kérdések korabeli jogtörténeti előzményeinek magyarázatával segítséget nyújtani a lelkek üdvének szolgálatához.

Jelen mű megírásához első sorban a Váci Egyházmegyei Könyvtár teljes jogi és részben egyéb részlegeinek, ill. az Országos Széchényi Könyvtárból vett kiegészítéseknek anyagát használtam fel. A gyűjtés során nagyságrendileg 39.000 oldalnyi, e témára vonatkozó házikönyvtárra tettem szert. Az ebben fellelhető tetemes információmennyiséget azonban alaposan le kellett szűkítenem a disszertáció metodológiai követelményeinek megtartása, és tudományos szempontból releváns, új, és előreviv ismeretek szisztematikus kifejtése érdekében.

Dolgozatomhoz és az abban elért eredményhez kiemelkedő vezérfonalat nyújtott: ZELLER ÁRPÁD, *A magyar egyházpolitika 1847-1894*, I-II. Budapest 1894. és GEISZ ANTAL, *Egyházi közigazgatás*, Temesvár 1910. Az első a címében szereplő évek országgyűlési jegyzőkönyveit tartalmazza, a második pedig kérdéses időszakunk állami egyházjogának jogszabályait.

Végezetül szívvel jövő köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik ezen doktori disszertáció létrejöttében nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak: S. Em. a R. Dr. Erdő Péter bíboros úrnak, S.E.R. Dr. Beer Miklós váci megyéspüspök és S.E.R. Dr. Varga Lajos váci segédpüspök úrnak, Prof. Dr. Szuromi Szabolcs Anzelm és Prof. Dr. Kuminetz Géza rektor úrnak, Ft. Molnár Zsolt és Ft. Dr. Gábel Henrik atyáknak, családtagjaimnak, továbbá a Váci Egyházmegyei Könyvtár és a Váci Egyházmegye Gazdasági Hivatala vezetőinek és munkatársaiknak.

RÖVIDÍTÉSEK

[sic]	így (idézetekben szereplő eredeti hibák jelölésére)
§§	paragrafusok
a.	alatt
AAS	Acta Apostolicae Sedis
art.	articulus (szakasz, cikkely)
ASS	Acta Sanctae Sedis
aug.	augusztus
B. M.	belügyminiszteri
BM	belügyminisztérium
br.	báró
Btk.	Büntető Törvénykönyv
c.	cím <i> vagy caput (fejezet) vagy címzetes</i>
C.	Curia (kúria) <i> vagy 100. (római számmal) vagy Congregatio (kongregáció)</i>
can.	canon (kánon)
Cat.	Catalogus (katalógus)
CIC	Codex Iuris Canonici (1983)
CIC(1917)	Codex Iuris Canonici (1917)
Codex	Codex Iuris Canonici (1983)
Cong.	Congregatio (kongregáció)
cs.	csomó (iratcsomó)
Decr.	Decretum (határozat)
dr.	doktor
é. n.	évszám nélkül
eln.	elnöki
Enc.	Encyclica (körlevél)
Ep.	Epistola (levél)
Fasc.	Fasciculus (köteg, iratcsomó)
Ft	forint
gr.	gróf
h. n.	hely nélkül
hg.	herceg
I. M.	igazságügyminiszteri
id.	id sebb
ifj.	ifjabb

ill.	illetve
K	korona (fizet eszköz)
k.	kánon
kb.	körülbelül
kir.	királyi
kk.	következ (k)
L.	Liber (könyv)
ld.	lásd
Litt. Ap.	Littera Apostolica (apostoli levél)
M. E.	miniszterelnöki
MKPK	Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
MP	motu proprio
Nr., nr.	numerus (szám)
o.	oldal
pl.	például
Prop.	Propaganda (terjesztés)
Ptk.	Polgári Törvénykönyv
r. k.	római katolikus
S. C. S. R. et U. Inquisitionis	Suprema Congregatio Sacra Romanae et Universalis Inquisitionis (a mai Hittani Kongregáció el dje)
S.	Sacra (szent)
Sacr.	Sacramenti (szentségek)
SCConc. vagy ScConc	Sacra Congregatio Concilii (hivatalos nevén: Sacra Congregatio Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum, azaz a Tridenti Zsinat tanítását magyarázó bíborosok szent kongregációja)
stb.	s a többi
Sz. N.	szerz nélkül
sz.	szám, számú
szd.	század
szept.	szeptember
szerk.	szerkesztette
Szt.	Szent
tb.	tiszteletbeli
tc.	törvénycikk
ti.	tudniillik
tit.	titulus (cím)

tv.	törvény
udv. kam.	udvari kamarai
ún.	ügynevezett
V. M.	vallásügyi miniszteri
VKM	vallás- és közoktatásügyi miniszteri
vö.	vesd össze

TARTALOMJEGYZÉK

EL SZÓ.....	2
RÖVIDÍTÉSEK.....	4
TARTALOMJEGYZÉK.....	7
BEVEZETÉS.....	14
I. A F KEGYÚRI JOG ÉS AZ AUTONÓMIA-TÖREKVÉSEK.....	18
1. <i>Történeti el zmények</i>	18
2. <i>Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben</i>	28
a) A privilegium fori.....	28
b) A papi tized eltörlése.....	29
c) A f kegyúri joggal kapcsolatos viták.....	33
d) A vallási egyenjogúsággal kapcsolatos viták.....	35
EXCURSUS: CEGLÉD PÉLDÁJA.....	39
3. <i>Az els mozgalom id szaka (1848-1867)</i>	41
a) Kezdeti törekvések az autonómiára.....	41
b) A megtorlás ideje alatt.....	54
c) A megtorlás után a kiegyezésig.....	62
4. <i>Az erdélyi modell</i>	72
5. <i>Az els szervez kongresszus id szaka (1867-1893)</i>	78
6. <i>A második szervez kongresszus id szaka (1893-tól)</i>	101
7. <i>Rövid utótörténet a XX. század elejér l</i>	117
II. HÁZASSÁG, KERESZTELÉS, ANYAKÖNYVEZÉS.....	122
8. <i>Vegyes házasságok</i>	122
a) Jogtörténeti el zmények.....	122

	8
b) Vizsgált id szakunkban.....	132
c) Excursus: A szentszékek eltörlésének vitája	136
d) Az 1868. évi LIII. tc. kialakulása	145
e) A tc. hatásai és a vegyes házasságok kés bbi szabályozása	149
9. Elkeresztelési viták.....	154
a) A kérdés történeti el zményei	154
b) Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a és annak következményei	157
c) Az elkeresztelési rendelet	165
d) A téma utóélete	177
10. Polgári házasság, polgári anyakönyvezés	187
a) A polgári házasság távolabbi el zményei.....	187
b) A polgári anyakönyvezés el zményei	191
c) A polgári házasság kötelez vé tételének közvetlen el zményei (1868-1881).....	197
d) Az izraelitákkal kapcsolatos els országgy lési viták.....	204
e) Részletes viták a polgári anyakönyvezés és a polgári házasság körül	212
f) Az 1894-es és 1895-ös egyházpolitikai törvények meghozatala	240
KONKLÚZIÓ	262
CONCLUSION	272
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	283
FÜGGELÉK.....	292
1. <i>Egyes királyi intézkedések a Történeti el zményekhez ASCHENBRIER, A kath. egyház 7-10. oldalai alapján.....</i>	<i>293</i>
2. <i>Egy példa az ellentétes megítélésre .....</i>	<i>294</i>
3. <i>Az 1848. évi XII. és XIII. tc-ek szövege (Sz. N., 1848dik 34-36.).....</i>	<i>295</i>

4.	<i>LAURAN, Korszerű 13-27. érvei az 1848. évi XX. tc-vel kapcsolatban</i>	296
5.	<i>Részletek a forradalom leverését megelőző kártalanítási tervekben I SARNYAI, Polgári 133-153. alapján</i>	297
6.	<i>Adalékok az aláírásgyűjtési és az azzal egyidejű zsinati törekvésekhez</i>	299
7.	<i>A népoktatási ill. hitoktatási vita részletei SARNYAI, Polgári 85-108. és KEMÉNYFY, Ötven év 66. kk. alapján</i>	303
8.	<i>A fapapi végrendelkezés jogi szabályozásának fejlődése</i>	309
9.	<i>Az osztrák állam és egyház közötti egyeztetés részletei</i>	310
10.	<i>Horváth Mihály</i>	312
11.	<i>A kisebbségi, radikális alsópapság törekvései és a nemzeti zsinat előkészítése SARNYAI, Polgári 109-132. alapján</i>	314
12.	<i>Belső vívódásait és külső meghurcoltatását tanúsító részletek Hám János emlékirataiból</i> ...319	
13.	<i>Adalékok Scitovszky prímási kinevezéséhez</i>	322
14.	<i>Az új egyházmegyék megalapításáról</i>	323
15.	<i>A püspöki székek betöltése ADRIÁNYI, A Bach-korszak 40-67. és SARNYAI, Polgári 67-73. alapján</i>	324
16.	<i>Az 1850-es esztergomi püspöki gyűlés részletei</i>	326
17.	<i>Az 1852-es püspöki gyűlés eredményei ADRIÁNYI, A Bach-korszak 107-112. alapján</i>	331
18.	<i>Az osztrák konkordátum</i>	332
19.	<i>Kiegészítések a konkordátum magyar utóéletéhez</i>	344
20.	<i>Az 1858-as esztergomi tartományi zsinat MÉSZÁROS KÁROLY, Tartományi zsinat Esztergomban [sic] 1858. szeptember hó 19-dik és következő napjain, Pest 1859, 67-100. alapján</i> 346	
21.	<i>Vélemények a konkordátum magyar hatályáról</i>	347
22.	<i>Az erdélyi status jogszabályaiból említett §§ szövegei (1., 49., 53. és 66.)</i>	348
23.	<i>Részletek Bezerédj és Munkay írásaiból</i>	350

24.	<i>Néhány, a püspökkari üléseken elhangzott vélemény, levéltári dokumentumok alapján.....</i>	351
25.	<i>Az autonómia választási szabályzatának lényegi összefoglalása TÖRÖK JEN , A katolikus autonómia-mozgalom 158. alapján.....</i>	354
26.	<i>A pápai tévedhetetlenség dogmája és annak magyar politikai hullámverései.....</i>	354
27.	<i>Az el készít kongresszus 1869. október 7-13-ai ülései TÖRÖK JEN , A katolikus autonómia-mozgalom 192-197. alapján.....</i>	365
28.	<i>Az els szervez kongresszus 27-es bizottságának és 9-es albizottságának munkája .....</i>	366
29.	<i>Országgy lési viták az autonómia, az alapok és alapítványok, ill. a vallásszabadság kérdéseiben.....</i>	370
30.	<i>A kegyuraság.....</i>	383
31.	<i>Két vitatéma az 1870-es költségvetés tárgyalásakor .....</i>	388
32.	<i>A javadalmak.....</i>	389
33.	<i>További vélemények a javadalmak és az autonómia viszonyáról .....</i>	409
34.	<i>Az autonómia megvitatásának egyházi és parlamenti folytatása.....</i>	411
35.	<i>Állam és Egyház viszonya a Szeredy és Kazaly szerint.....</i>	413
36.	<i>Iskolaügyi javaslatok KEMÉNYFY, Ötven év 212-226. alapján .....</i>	419
37.	<i>Apponyi jelentése a vallásalapokról és Apáthy jelentése a tanulmányi alapokról.....</i>	420
38.	<i>Miért nevezte Apponyi Tiszát az autonómia kerékköt jének? .....</i>	428
39.	<i>A budapesti egyetem dekatolizálása .....</i>	429
40.	<i>Újabb lépések a kongrua-kérdés rendezése irányába SZ. N., A lelkeszi congrua ügye és a püspöki kar, Eger 1893, 42. kk. alapján .....</i>	430
41.	<i>Csávolszky javaslatai az autonómiára.....</i>	432
42.	<i>A kongrua-helyzet megoldására szolgáló újabb törekvések SZ. N., A lelkeszi congrua... alapján.....</i>	434
43.	<i>A második 27-es bizottság vitái KÉRÉSZY, A katolikus autonómia szerint .....</i>	437

44.	<i>A katolikus alapok és alapítványok megítélésének fejl dése, és az önadóztatás kérdése .....</i>	441
45.	<i>Az iskolaiügy jogi szabályozása (érintve az egyházi vagyonszerzés, önellátás, és az önadózás újabb kérdéseit is) .....</i>	444
46.	<i>A második kongresszus fejleményei SALACZ, Egyház 119-124. alapján .....</i>	466
47.	<i>A papi jövedelmekkel kapcsolatos állami jogszabályok GEISZ, Egyházi Közigazgatás 341-373. alapján.....</i>	467
48.	<i>Idézetek a gy ri szabályzatból GEISZ, Egyházi Közigazgatás 286. kk. alapján.....</i>	474
49.	<i>Meg nem valósult autonómiai szervek szabálytervezetei MELICHÁR, A katolikus 285-302. alapján.....</i>	476
50.	<i>Zita királyné és családja élete a hu.wikipedia.org/wiki/Zita_magyar_királyné (2012. május 3.) oldalról .....</i>	478
51.	<i>Újabb adalékok a katolikus egyetem helyzetéhez .....</i>	480
52.	<i>Boldog MESZLÉNYI ZOLTÁN álláspontja a f kegyúri joggal kapcsolatban A f kegyuri jog és a forradalom, Esztergom 1920. c. m ve alapján .....</i>	482
53.	<i>Néhány eddig elemzett téma fejleményei a CIC(1917) után SIPOS, Katolikus c. m ve alapján.....</i>	484
54.	<i>Jogszabályok a vegyes házasságok történetéb l.....</i>	487
55.	<i>Lonovics kiküldetési élményei.....</i>	489
56.	<i>Quas Vestro.....</i>	492
57.	<i>Viharok Kopácsy körlevele ürügyén .....</i>	494
58.	<i>Az 1844. évi III. tc.....</i>	496
59.	<i>Az 1856-os osztrák házassági törvény .....</i>	497
60.	<i>Az 1868. évi LIII. tc. 9-11. §-ai, és az azokkal való visszaélési lehet ségek .....</i>	501
61.	<i>Az 1868. évi LIV. tc. két releváns §-a.....</i>	502
62.	<i>Quod multum diuque (1. idézet).....</i>	503

	12
63. Ne Temere (1. idézet).....	504
64. A Provida kiterjesztése hazánkra.....	510
65. Néhány szempont a vegyes házasságok mai helyzetér l.....	513
66. Az 1868. évi LIII. tc. 12-16. §-airól.....	514
67. Csáky elkeresztelési rendelete.....	516
68. Tametsi.....	518
69. A Liber status animarum-ról.....	519
70. 1868-as katolikus vélemények a polgári házasságról.....	520
71. A papság aktív politikai szerepvállalásáról.....	523
72. A katolikus tanítás a házasságról az egyházi és állami akadályok kapcsán.....	524
73. A vegyes házasságok helyzete a CIC(1917) után.....	536
74. Constanti Hungarorum.....	538
75. Az 1894. évi XXXI. tc. és a kánonjog el írásainak összehasonlítása, ill. a kánonjog mai álláspontja.....	538
76. Az 1894. évi XXXII. tc.	557
77. Az 1894. évi XXXIII. tc. és annak jogfejl dése.....	559
78. A Quod multum diuque (2. idézet) és a magyar házassági törvénykezés elítélése.....	570
79. Szempontok az 1895. évi XLIII. tc-hez, ill. a tc. jogfejl dése.....	572
80. Részletek a püspöki kar 1895-ös közös utasításából (GEISZ, Egyházi Közigazgatás 425-428.) 580	
81. Rampolla 1897-es válasza a pusztán polgári kötés vegyes házasságok kánonjogi helyzetér l 583	
82. A Btk. módosulásai a kötelez polgári házasságkötés nyomán, MÁTHÉ, Kath. egyházi vonatkozású 20. és Vallásügy 778. alapján.....	584

83. Ne Temere (2. idézet).....585

BEVEZETÉS

Jelen doktori disszertáció a magyar állami egyházjognak a XIX. század második felében a kánonjogra gyakorolt hatásaival foglalkozik. Munkánk során a következő kérdésekre keressük a választ:

1. A tárgyalt korszakban, azaz a XIX. század második felében mely főbb témakörökben hatott az állami egyházjog (beleértve annak politikai és társadalmi mozgatórugóit, ill. történelmi hátterét) a magyarországi partikuláris kánonjogra?
2. Mik voltak az egyes témakörökben a ráhatás eredményei (pl. sértette-e, akadályozta-e, avagy éppen el segítette-e az egyetemes kánonjog érvényesülését, szankcionálta-e annak megsértését, stb.)?
3. A fenti kérdések vizsgálata alapján milyen általános tendencia körvonalazódik a témánkat képező fél évszázadban (pl. van-e feszültség a kettő között; az egyre nő, vagy éppen elcsitul, megnyugszik, netán hullámszerűen nyílik, tágul a kettő közötti távolság, vagy éppen zárul, csökken, stb.)?

A fenti kérdések tudományosan még nyitottak. Nemzetközileg a téma még nem került tárgyalásra, valószínűleg annak kizárólag a Habsburg-birodalomban, majd az Osztrák-Magyar Monarchiában betöltött szerepe miatt. Pontosabban az utóbbi partikularitásban rejlik tehát a *novum*, mely a doktori disszertációnak elengedhetetlen feltétele (vö. SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Egyházjogi metodológia*, Budapest 2011. 88-97.). Témánkat magyarul is legfeljebb egyháztörténelmi irányból közelítették meg, kánonjogilag pedig eddig még feldolgozatlan.

Az első kérdés pont részletes elemzéséből nyilvánvalóvá válnak a tudományos mérések keretei:

- „A tárgyalt korszakban, azaz a XIX. század második felében” - Természetesen a kérdéses fél évszázad határai nem húzhatók meg 1850-nél és 1900-nál, hiszen a történelem dinamikus folyamat, változásai nem köthetők kerek évszámokhoz. Ennek megfelelően elaborátumunkban szükség van az adott fél évszázad elmozdulásainak és utóhatásainak megemlézésére is.
- „mely főbb témakörökben hatott” – Kiemelendő a „főbb” kifejezés: terjedelmi okból nincs lehetőségünk beleveszni az apró részletekbe, noha ezt a rendelkezésre álló anyagmennyiség lehetővé tenné. Emiatt nem részleteztem, legfeljebb csak megemlékelt témák pl. az eljegyzés, a jegyesek kihirdetése, a katonák, ill. a külföldiek házasságkötése, továbbá a magyarok külföldön történő házasságkötésére vonatkozó speciális jogszabályok.
- „az állami egyházjog (beleértve annak politikai és társadalmi mozgatórugóit, ill. történelmi hátterét)” – „Állami egyházjogon (Staatskirchenrecht, ius ecclesiasticum, diritto ecclesiastico stb.)

azoknak az állami jogszabályoknak – törvényeknek, rendeleteknek, nemzetközi szerződésnek és más normáknak – az összességét értjük, „mely az egyházakat és a vallási közösségeket az államhoz, egymáshoz és az egyes személyekhez (tagjaikhoz és nem tagjaikhoz) f z d viszonyukban érintik, illetve az egyes természetes és jogi személyekre vonatkoznak a hit, a lelkiismeret és a világnézet szempontjából.”¹ Ezek körébe tartoznak az államok által alkotott, az Egyháztól átvett, és az Egyházzal kötött szerződés során keletkezett jogszabályok.² „Az állami egyházjog a joganyag azon részét öleli föl, mely az egyházaknak és a vallási közösségeknek az államhoz, egymáshoz és az egyes személyekhez f z d viszonyát tárgyalja. [...] Az állami egyházjog – vagy, ahogy a német szakirodalom egyes képviselői az egyházjogtól jobban elhatárolódó kifejezéssel nevezik, a vallásjog – megkülönböztetendő az egyházjogtól, mely az egyháznak belső, saját joga azaz az egyházi jogalkotó által alkotott jog.”³

- „hazánk” – ld. fent a novum-ot a Habsburg-birodalommal és a Monarchiával kapcsolatban. Itt jegyzendő meg az is, hogy ugyan fontosak a nemzetközi történelmi és egyházjogi körülmények, terjedelmi okból azok sem kaptak helyet ebben.⁴ Legfeljebb pár utalást találunk az osztrák viszonyokra vonatkozólag. Azt máris kizárhatjuk, hogy a világegyház egyetemesen kötelező egyházjogának alakulására – a kiemelkedő magyar kánonjogászok szakmai tevékenységén túl – lényeges hatást gyakoroltak volna a magyar események. Inkább csak kis mértékben befolyásolták azt néhány szentszéki döntés, dokumentum erejéig. Bár egy-két mondatos említést teszünk a világegyház történéseire is, azok taglalása nem tartozik novum-unkhoz. Szándékunk egyértelműen a partikuláris jog határain belül vizsgálni. Azon belül is (szintén terjedelmi okból) kizárólag a latin egyház kánonjogának területén.
- „kánonjogára” – A kánonjogon belül talán legnagyobb szerepet itt a *ius publicum ecclesiasticum* kap. „A *ius publicum ecclesiasticum* („egyházi közjog”) tárgya az Egyház államokhoz és az államok közösségéhez való viszonya. E diszciplína a kánonjog része. [...] Tárgya egyfelől a kánonjog ekkleziológiai alapjainak bemutatása, elsősorban az Egyház alkotmánya, másfelől az Egyház és a világi hatalom viszonyának kérdései. [...] Míg az Egyház alkotmányának az egyháztan által kidolgozott elveit az egyházjog teológiájának mára önállósult diszciplínája tárgyalja, az Egyháznak az államhatalomhoz és a nemzetközi közösséghez való viszonya a *ius publicum ecclesiasticum* tárgya maradt. [...] A *ius publicum ecclesiasticum*-ot Erdő Péter az egyházjog-teológia elődjének tekinti⁵. Míg az egyházjoggal kapcsolatos teológiai kérdéseket ma az egyházjog teológiája tárgyalja, addig a *ius publicum ecclesiasticum* kérdésköre maradt az, hogy az Egyház teológiai és jogi önmeghatározása kifelé hogyan érvényesül.”⁶ „A *ius publicum*

¹ PREE, HELMUTH, *Österreichisches Staatskirchenrecht*, Wien – New York 1984, 1.

² ERDŐ PÉTER – SCHANDA BALÁZS, *Egyház és vallás a mai magyar jogban*, Budapest 1993, 15.

³ SCHANDA BALÁZS, *Magyar állami egyházjog*, Budapest 2000, 3-4.

⁴ Ehhez háttérodalmul vö. SZÁNTÓ KONRÁD, *A Katolikus Egyház története*, II, Budapest 1988, 363-512.

⁵ ERDŐ PÉTER, *Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben*, Budapest 1995, 23.

⁶ SCHANDA BALÁZS, *Ius publicum ecclesiasticum (KJKJ 03) – előzetes kézirat*, Budapest 1998, 101.

ecclesiasticum iskoláinak kulcsfogalma volt a „societas iuridice perfecta” [...] Az utóbbi évtizedekben a „tökéletes társaság” doktrínája helyett azt szokták hangsúlyozni, hogy az egyház jog „els dleges jogrend”⁷. Az Egyház joga tehát nem más jogrendszerek elismerésének köszönheti létét, hanem magából az Egyház létéb l következik.”⁸ 1824-t l a Pápai Állam az egyetemein oktatta a ius publicum ecclesiasticum tárgyat, melynek 1826-ban összeállított 100 tétele között szerepelt pl. az Egyház hatalmának önállósága és függetlensége az államtól, az Egyház joga a házasságjog átfogó szabályozására, egyházmegyék alapításának, püspöki székek betöltésének, vagyon szerzésének és kezelésének szabadsága.⁹ Ezek a témák szinte kivétel nélkül el kerülnek disszertációnkban is.

E m minden egyes alpontjának végén „Részeredmény” címmel hozom az adott alpont nyomán kialakított rész-konklúziót. A részeredmények egységes áttekintése alapján született meg a generálkonklúzió, amit természetesen a törzsszöveg végén olvashatunk.

A metodológia alapelvei azt is el írják, hogy az idézés teljeseen pontosan kell, hogy történjen, ezért az idézetekben meghagytam az eredeti nyelvtani, helyesírási, stilisztikai és nyomdai hibákat. Ezek korrigálása a felhasználónak nem feladata.¹⁰ Legfeljebb id nként a „[sic]” jelölés használatával hívtam fel a figyelmet arra, hogy nem részemr l történt gépelési hiba, azonban (mennyiségi okból) ezt csak a lényegesebb esetekben tettem. Nem közlöm az idézetekben szerepl rövidítések feloldását sem, kizárólag a saját magam által használtakét.

Írásm vemben háromféle zárójelet használok. A (kerek) zárójelben általános kiegészít információkat; a [szögletes] zárójelben az idézetekben nem szerepl , de az értelmezéshez szükséges megel z vagy magyarázó szavakat; a {kapcsos} zárójelben pedig általában a személyes megjegyzéseimet találjuk.

Megemlítend még két, a feldolgozás során felmerült probléma. A különböz forrásm vek egyrészt az egyes személyneveket eltér en említik (pl.: Werb czy/Werb czi István, Jekelfalusy/Jekelfalussy Vince, Trefort Ágost/Ágoston, Vaszary Kolos/Kolozs, Pauer/Pauler János, Bónis Samu/Sámuel, Cziráki/Cziráky János, Teleky/Teleki Domokos, Scitovszky/Szcitovszky János, Hornegger/Hernoegger Antal, Bernard Van-Espen/Van Espen/van Espen, Ludwigh/Ludwig/Ludvigh János, Vukovics/Vukovits Seb , Stremayer/Stremayr, Schwartz/Schwarcz/Schvarcz Gyula,

⁷ ERD PÉTER, *A magyar elválasztási modell alapelvei a katolikus egyház szemszögéb l*, in *Az állam és az egyház elválasztása*, szerk. FORRAI TAMÁS, Budapest 1995, 120. Az Egyház „tökéletes társaság” mivoltát cáfolja: RSY LÁSZLÓ, *Egyházjog és teológia*, Róma 1977, 17-18.

⁸ SCHANDA, *Ius* 102.

⁹ SCHANDA, *Ius* 501-502.

¹⁰ Vö. SZUROMI, *Egyházjogi metodológia* 203-204.

Jankovich/Janukovich Béla, Alfred Windischgraetz/Windischgrätz/Windisch-Grätz, Josip Jelačić (Jellasics/Jellacsics), másrészt az általuk hivatkozott dátumok is több helyütt ellentmondásosak, különbözőek. Ezekben az esetekben a döntésemet két fő szempontra alapoztam: első sorban arra, hogy mely forrás keletkezett időben közelebb az általa tárgyalt eseményhez, ill. említett személy életéhez, és csak másodsorban arra, hogy a különböző szerzők többsége melyiket használja. Természetesen ez alól kivételt képez minden szó szerinti idézetben szereplő névhasználat.

I. A F KEGYÚRI JOG ÉS AZ AUTONÓMIA-TÖREKVÉSEK

1. Történeti elzmények

Szent István európai mintára katolikus alapon szervezte meg államunkat¹¹, így az Egyház és a magyar állam m ködése a kezdetekt l er sen összefonódott¹². alapította a püspökségeket¹³, az apátságokat, és a pénzügyi támogatás fejében maga nevezte ki a püspököket és apátokat¹⁴. A javadalmak betöltésével tehát a pápai jogok egy részét gyakorolta a pápa hallgatólagos beleegyezésével¹⁵, a pápa végleges meger sítési joga mellett¹⁶. Ez akkoriban természetesnek számított (ld. X. János pápa egyik levelét, ill. III. Ottó és II. Henrik okleveleit, melyekben síkra szállnak a királyok f kegyúri jogai mellett¹⁷).

A kutatók azonban vitatkoznak azon, hogy Szt. István kaphatott-e Szilveszter pápától apostoli követi méltóságot és ezzel szabad kezét az egyházi ügyekben. A szilveszteri bulla hamis mivolta és a tárgykorban ebb l következő elméletek és kutatási eredmények közismertek.¹⁸ Így ilyen jóváhagyást bulla nélkül, legfeljebb szóban kaphatta volna meg István, esetleg Asztrik apát közvetítésével.¹⁹ Az is kérdéses, hogy ha ez megtörtént, személyre szóló privilégiumról lehetett-e szó, vagy a magyar királyi

¹¹ ERD PÉTER, *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001, 177-178.: „Az egyházmegyék alapítását a Karolingkor felfogása szerint az uralkodó jogának tartották. Ez a szemlélet évszázadokon át tartotta magát. Az Ottók korában a Birodalomban a német királytól, illetve a császártól ered az új egyházmegye alapítása. Azonban a pápának is szerepe volt ezekben az alapításokban, mint a lelki ügyek legf bb vezetőjének, annál is inkább, mert szinte mindig újonnan megtért országok számára végzett alapításokról volt szó. Ahol az alapítás meglév püspökségek számára hátrányt okozott, az érintett püspökök beleegyezésére is szükség volt. A pápai részvétel gyakran legátus kiküldésével valósult meg. [...] Szent István a német birodalmi egyházak rendszerének példáját követve a püspökségekben az ország támaszát is látta, s ket – de az els monostorokat is, például a királyi udvarházból lett apátságot, Pécsváradot – királyi egyházak módjára, gyakran királyi birtokon alapította meg. [...]”

¹² Releváns példákat találunk Szt. Istvánnak az Egyház védelmében kiadott f kegyúri intézkedéseire a *Vallásügy, házassági jog*, szerk. TÉRFI GYULA; *Anyakönyvi ügy*, szerk. OTTLIK GÉZA, Budapest 1911, 482-483.; továbbá: MÁTHÉ FERENC, *Kath. egyházi vonatkozású világi törvények és jogszabályok gyűjteménye (ius speciale)*, Csongrád 1936, 10-16. oldalakon. S t maga XIII. Leó is így ír 1886. aug. 22-én, disszertációjában kés bb többször idézett *Quod multum diuque* kezdet apostoli levelében: „István országot alapított; de a királyi koronát csakis a római pápától kapta; a pápai hatalom kente föl királylyá, viszont országát az apostoli szentszéknek ajánlotta föl, – királyi b kez séggel számos püspöki széket alapított, sok üdvös intézményt alkotott, s viszont ez érdemei, az apostoli szentszék részér l a legnagyobb jóakarattal és sok tekintetben rendkívüli engedményekkel találkoztak.” (Fordítása: PROHÁSZKA OTTOKÁR, *Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei*, Budapest 1891, 246-247.)

¹³ ERD , *Egyházjog a középkori* 179.: „Szent Gellért nagyobb legendája tizenkét püspökség alapításának tervér l beszél, Szent István nagyobb legendája és a Hartvik-legenda szerint viszont a király az Apostoli Szék beleegyezésével tíz egyházmegyére osztotta az egyháztartományt, az Esztergomi Egyház érseki rangra emelésével.”

¹⁴ BALANYI GYÖRGY, *Szt. István, mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője*, 337. kk. in SERÉDI JUSZTINIÁN, *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, Budapest 1938.

¹⁵ SZ. N., *Irányzatok a katolikus autonómia ügyében*, Budapest 1869, 2. §; továbbá: SZEREDY JÓZSEF, *Egyházjog különös tekintettel a magyar szent korona tartományaira, a keleti és protestáns egyházakra*, I, Pécs 1874, 554.

¹⁶ SIPOS ISTVÁN, *Katholikus egyházjog*, Pécs 1928, 272. kk.

¹⁷ BALANYI, 337.: „Régi szokás, hogy a királyon kívül, aki Istent l bírja a kormánypalcát, senki más nem adományozhat semmiféle papi személynek püspöki méltóságot.” [...] „Nem fogy rajta csodánk, hogy ti a bevett szokással ellentétben a király parancsa nélkül mertetek cselekedni, holott tudnotok kellene, hogy a király rendelkezése nélkül senkit sem lehet püspökké szentelni.”

¹⁸ Vö. SIPOS, *Katholikus* 65., továbbá BALANYI, 335. kk. és ERD , *Egyházjog a középkori* 205.: „1891-ben Karácsonyi János kutatásának eredményeként egyértelm en XVII. századi hamisítványnak bizonyult. A hamisítás célja éppen az volt, hogy igazolja a magyar királyoknak a püspöki székek betöltésére vonatkozó, er sen vitatott jogait. Tehát a Zsigmond kori helyzetet nem indokolt a kés bbi évszázadok gyakorlata szerint értelmezni.”

¹⁹ BALANYI, 334. és 337.

trónhoz kötődő (ami a korszak egyházi jogalkotási irányvonalától teljesen eltért volna). Van olyan régi tudományos álláspont, mely szerint már a XI. században megvolt hazánkban a magánpatronátus a germán *Eigenkirche* mintájára, méghozzá a fundatio révén szerzett realpatronatus formájában²⁰. „[...] maga Werb czi is „*ius patronatus regium*”-ról beszél, a „*ius supremi patronatus*” teoriája csak később, I. Ferdinánd idejében fejlődött ki és erősödött egyre inkább a Habsburgok alatt”²¹. A magyar királyok a kegyúri jogot évszázadokon át a pápák tudtával gyakorolták, egyházi privilégiumként, jogszokás alapján. Csak II. József I-nevezik „*ius circa sacra*”-nak, Egyház körüli felségjognak.²²

Szent István óta tehát az Egyház és az állam hazánkban egymást támogatta, erősítette. Ez volt az „*Ecclesia in statu*” időszak. Eszerint az állam az Egyházat közjogi személyiséggel ruházta fel, és az egyházi törvényeket állami törvényekkel megerősítve igyekezett betartatni, megszegését szankcionálni. Szent István törvénybe iktatta: „*Episcopi habent potestatem res ecclesiasticas providere, regere, gubernare atque dispensare secundum canonum auctoritate.*”²³ Cserébe az Egyház elfogadta a királyi törvényeket, a XII. századtól pedig az országgyűlési törvényeket, hiszen az országgyűlésnek a püspökök is tagjai voltak²⁴. A középkorban tehát az Egyház és az állam dualizmusáról beszélhetünk. Mivel a felkent uralkodó is az Egyház tagja volt így intézkedéseiben gyakran egyházi jogkört érintő ügyeket, vagy azokhoz kapcsolódó végrehajtási kérdésekről is rendelkezett, átlépvé ezzel az általános uralkodói jogkört. Ilyenre példa, amikor világi törvény a király elleni lázadást egyházi büntetéssel, kiközösítéssel sújtja; úgyszintén világi törvény is kötelezi a püspököket a rezideálásra, vagy pl. tiltja a templomon kívüli misézést. Az Egyház egy ideig elterelte, hogy a földesurak a birtokukon alapított templomokat és javadalmakat magántulajdonuknak tekintsék, és azokkal szabadon rendelkezzenek. Csak akkor lépett fel ez ellen, amikor azt már visszaélésnek tartotta (pl. amikor a földesúr a püspöki jogokat mellőzve maga akarta alkalmazni vagy elbocsátani a lelkészt²⁵).

A nálunk letelepedett külföldieknek két módjuk is volt a templom feletti patronusi jog megszerzésére²⁶: királyi privilegium²⁷ vagy *aedificatio*. Ez már az Egyház által elterelt egyfajta autonómia volt a civilek részére.

A magánkegyuraknak (pl. kihalás vagy *nota infidelitatis* esetén²⁸) a királyra visszaszállt birtokait a király továbbadományozta²⁹, ezzel kegyúri jogot is adományozott³⁰ (sőt nemegyszer birtok nélkül is

²⁰ KOLLÁNYI FERENCZ, *A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban*, Budapest 1906, 9-14.

²¹ BERÉNYI, 7.

²² Timon Ákos a későbbiekben tárgyalandó 27-es bizottság 1899. április 20-ai ülésén különbséget tett a f. kegyúri jog (melyet a király csak a katolikusok fölött), és a *ius circa sacra*, azaz a f. felügyeleti jog között (melyet pedig a király az összes felekezetek fölött gyakorol). Vö. MELICHÁR KÁLMÁN, *A katolikus autonomia Magyarországon*, Budapest 1907, 198.

²³ MELICHÁR, *A katolikus* 36-37. és 190.; fordítása MÁTHÉ, 14. szerint: „Akarjuk, hogy a püspököknek legyen hatalmuk egyházi ügyet ellátni, igazgatni és kormányozni és az egyházban sáfárkodni a kánonok tartása szerint.” (Az iménti és a további fordításokat Máthé a Franklin Társulat 1899-ben kiadott, Nagy Gyula, az MTA levelező tagja, országos levéltárnok fordításával kiadott *Corpus Juris*-ből idézte.)

²⁴ SIPOS, *Katolikus* 273.

²⁵ HÜBNER EMIL, *A ceglédi római katolikus egyházközség önkormányzatának története, figyelemmel a helyi önkormányzat jogi és történeti alapjaira*, Cegléd 1924, III, 23.

²⁶ CSIZMADIA ANDOR, *A magyar városok kegyurasága*, Győr 1937, 5.

²⁷ HÜBNER III, 24.

²⁸ LUTTER JÁNOS, *Egyházi jog*, Budapest 1940/41. évi kiadások saját jegyzete kéziratban, 99.

megtette ezt³¹). Míg a német birodalom esetében IV. Henrik és VII. Gergely között az investitúra miatt szakadásra került sor, addig nálunk I. Gézá t ugyan megintette emiatt VII. Gergely, de durva jogtiprás nem történt, szakadásról szó sem volt. Már Szt. László is ilyen alapon rendelkezett az általa alapított zágrábi püspökséggel. A XIII. századig nem volt magánpatronátus, és azután is csak királyi privilegium alapján, nem egyházi jogalapon. Bár az a ténymegállapítás, hogy Kálmán király tizenhat évvel a worms-i konkordátum el tt, a Guastala-i Zsinaton önként lemondott volna az investitúra gyakorlásáról II. Orbán pápa javára, és elismerte egyedüli jogalapul a püspöki székek betöltése tekintetében a *canonica electio*-t³², valamint, hogy saját magának mindössze a választás pápához való felterjesztésének jogát tartotta fenn³³, a legújabb kutatások fényében egyértelmű en téves állítás.³⁴ Mindenesetre úgy t nük, hogy amikor III. Sándor pápa – a fent említett módon – bevezeti a magánpatronátus intézményét, akkorra hazánkban már él az uralkodónak a magyar egyház legf bb patronusi jogára formált igénye, az összes hazai püspökség betöltéséhez való jogot is beleértve.

Szent István tizedet vezetett be az Egyház javára, Kálmán király pedig dekrétumban engedélyezte, hogy az egyházi javadalmakra a püspökök adót szedjenek. II. András a pogányságot büntette³⁵, és dekrétumban ismerte el a privilegium *fori*-t, azaz hogy a klérus nem tartozik felelni világi bíróság el tt.³⁶ Az aranybulla 2. kiadásában (1231) szankcióként már a kiközösítés szerepelt, melynek végrehajtását a

²⁹ LUTTER, 101.

³⁰ SIPOS, *Katholikus* 51.

³¹ LUTTER, 101.

³² SIPOS, *Katholikus* 772.

³³ ECKHART FERENC, *Magyar alkotmány és jogtörténet*, Budapest 1940/41. évi el adások jegyzete, I, 95.

³⁴ Vö. SZOVÁK KORNÉL, *Pápai-magyar kapcsolatok a 12. században*, in ZOMBORI ISTVÁN. (szerk.), *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*, Budapest 1996. 21-46, különösen 37. SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Az els három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a XII. században*, in ERD PÉTER. (szerk.), *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetér l* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/3), Budapest 2002. 87-142, különösen 116-121. SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Zsinati fegyelem és a Szentszék és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolat a XII. században*, in *Vigilia* 67 (2002) 512-515. SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Esztergomi zsinatok és kánongy jtemények a XII. századi Magyarországon*, in *Iustum Aequum Salutare* II/1 (2006) 191-201. SZUROMI, SZABOLCS ANZELM, *Les sources et l'effet des deux premiers Synodes d'Esztergom (1100-1112)*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 21 (2010) 93-104, különösen 101-102.

³⁵ LEPOLD ANTAL, *A katolikus egyházközségek*, 133. in SZEKF GYULA, *Magyar Szemle*, I, Budapest 1927.

³⁶ Más vélemények szerint (ld. ERD , *Egyházjog a középkori* 180. és forrásai) a privilegium *fori* nemhogy II. András, de el tte Kálmán, s t talán már még el bb, Szt. István korában kialakult: „Szent István két törvénykönyvével kapcsolatban szövegkritikai és keletkezéstörténeti alapon betoldásokról szokás beszélni; ennek keretében – a Pseudo-Isidortól származó elemekkel együtt – a klerikusi immunitást és a kánonjog önálló m ködését szavatoló részeket (1,1-5) kés bbi betoldásnak szokás min síteni. Ezek pontos kora (például hogy Szent István életében vagy kés bb kerültek a szövegbe) vitatható, mindenesetre a privilegium *fori* véd legkifejezettebb törvények esetleges kés bbi betoldása még semmiképp sem bizonyíték arra, hogy Szent István alatt a klerikusok teljesen a világi hatóságnak lettek volna mindenben alárendelve. Györffy szerint valószínű , „hogy az egyház védelmét biztosító fejezeteket a törvények meghozása után, a papság kérésére, még István király hozzájárulásával helyezték el a törvénykönyv élén. Az ugyanis, hogy az egyházszervez , és er sen vallásos beállítottságú király az egyház és a papok védelmér l ne ejtett volna szót a törvénykönyvben, nem látszik valószínű nek, s a II. törvénykönyv, valamint az *Intelmek* is egyházi rendelkezéssel indulnak.”” Werb czy Tripartitum-ának I. rész 12. cím 1. §-ában pedig ezt olvassuk az „egyházi férfiakkal” kapcsolatban: „[...] ellenfeleik (ha ilyenek vannak) ket az ország bármely rendes bírāja elibe szabadon perbe idézhetik és vonhatják, akik el tt a világiak módjára felelni és törvényt állani kötelesek.” (*Vallásügy*, 485.) CSIKY GERGELY, *Az egyházjog tankönyve*, I, Temesvár 1873, 167-168.: „Magyarországban jelenleg az egyháziak mind bűnvádi (1864. jun. 23. kir. rend.), mind polgári peres ügyeiket (1868. évi LIV. t. cikk.) illetőleg a rendes polgári törvényszékek alá tartoznak. De az egyházi személy letartóztatásáról és bűnvádi kereset alá helyezéséről illetékes egyházi el ljárósága mindig tudósítandó (1794. jan. 25. és 1799. dec. 10. helyt. rend. 1836. máj. 6. udv. rend. 1868. aug. 5. min. rend.), hogy mind megürült állomását betölthesse, mind pedig, ha szükséges, az egyházi rendb l való letételét eszközölhesse; a letartóztatás módjának pedig olyannak kell lennie, mely a papi rendet megillető tisztelettel nem ellenkezik.”

király az Egyházra bízta³⁷. A magánkegyurak túlkapásai ellen az 1279-es budai zsinat lépett fel, amikor eltiltotta ket az egyházi javak elidegenítését l és lefoglalásától. Már 1209 óta a plébános negyedévente köteles volt beszámolni az egyházi vagyon állapotáról a kegyúr számára. A javadalom megüresedése esetén a kegyúr az egyházi javakat, felszereléseket az utód beiktatásáig gyakran a saját lakásán riztette.³⁸ Nagy Lajos kimondta, hogy prelátusok laikusokat per esetén nem sújthatnak interdictum-mal vagy excommunicatio-val a király tudta nélkül.³⁹ További részleteket olvashatunk a *Függelék* 1. pontjában.

A középkor végén városi (Sopron, Kassa, L cse, Rozsnyó, Körmöcbánya, Besztercebánya, Pozsony, Kolozsvár) statutumok is intézkednek egyházi ügyekr l. Már a mohácsi csata el tt temetkezési egyletek jöttek létre, melyek, mint a templom és a temet vagyonának kezel i, beleszóltak a plébános és kántor fizetésébe, a stipendiumok és egyházi adók megállapításába, s t, ez a tanács, mint kegyúr prezentálta a plébánost.⁴⁰

Werb czy⁴¹ alapján sokáig valószínű sítették, hogy a Konstanzi Zsinaton Zsigmond (mint német-római császár) elismertette azt a jogát, amit a magyar királyok folyamatosan gyakoroltak a püspökkinevezések terén⁴². Ezt bizonyítani nem tudjuk. Egyfel l Werb czy, mint conservator regius ismerhette a királyi levéltár iratait, még akkor is, ha azokról utóbb kiderült, hogy hamisak; másfel l a Konstanzi Zsinat anyaga már az 1950-es évekt l modern tudományos és kritikai feldolgozásra került, és abban ilyen jelleg el jog elismertetése nem szerepel.⁴³ Az azonban bizonyos, hogy Zsigmondtól intézményessé vált a magyar királyok ezen joggyakorlása. Ezid tájt a király gyakorolta az electio-t és a collatio beneficii-t, a pápa pedig, hallgatólagos jóváhagyásával csak a meger sítés jogát gyakorolta. A szentszéki bíróságok döntöttek a civiljogi öröklés, leánynegyed, hajadoni-, özvegyi jog, hitbér, hozomány, jegyajándék és mindenféle házasság ügyében, még a protestánsok felett is⁴⁴. Az 1895. évi XLIII. tc. hatálybalépéséig a káptalanok és konventek állíthattak ki közhitel okiratokat⁴⁵.

³⁷ ECKHART I, 33. kk.

³⁸ HÜBNER III, 23. kk.

³⁹ ECKHART I, 34. és ASCHENBRIER ANTAL, *A kath. egyház autonómiájáról Magyarországon*, Budapest 1893, 9.

⁴⁰ HÜBNER III, 26.

⁴¹ ERD , *Egyházjog a középkori* 205. hivatkozik a Tripartitum megfelel passzusára (Pars 1, tit. 2, art. 5.): „Az országnak szabadsága [...], amennyiben a javadalmak adományozására vonatkozik, egykor Zsigmond császár és királyunk idejében, az ország többi szabadságaival együtt, a konstanzi egyetemes és nevezetes zsinaton meger sített és eskü szentségével megszilárdított, amint ez az err l kiadott bullában világosan bennfoglaltatik.”

⁴² SIPOS, *Katholikus* 51.

⁴³ *Conciliorum oecumenicorum decreta*, Boligna 1973.³ 403-451; vö. DE VOOGHT, P., *Les pouvoirs du concile et l'autorité du Pape au concile de Constance*, Paris 1955. FRANZEN, A.-MÜLLER, W., *Das Konzil von Konstanz*, Freiburg 1964. FRANZEN, A., *Das Konstanzer Konzil. Probleme, Aufgaben und Stand der Konzilsforschung*, in *Concilium* 1 (1965) 555-574. JEDIN, H., *Bischöfliches Konzil oder Kirchenparlament?*, Basel 1966.²

⁴⁴ ECKHART II, 6., 59-65. és 72.

⁴⁵ ECKHART II, 11. és 15.; A *Vallásügy*, 1-9. oldalain olvasható az 1895. évi XLIII. tc. mind a 34 §-a (A *vallás szabad gyakorlatáról* – ezzel a *Függelék* 79. pontjában foglalkozunk részletesebben), majd a 9-19. oldalakon találjuk az iménti tc. végrehajtására vonatkozó, 1896. január 8-ai, 56. VKM. eln. számú belügy-, igazságügy- és kultuszminisztériumi rendeleteket. A tc. 32. §-a a közhitel dokumentumok kiállításának eddigi gyakorlatával szemben kimondja: „[...] polgári uton kezelend anyakönyvi ügyei iránt, míg az állami anyakönyvek vezetésér l szóló törvény életbelép, a belügyi és a vallás- és közoktatásügyi miniszterek rendeleti uton intézkednek.” Az említett rendelet pedig a felekezetekbe való átlépés, vagy azokból való kilépés összefüggésében dokumentumot kiállító illetékes fórumként községek esetében a f szolgabíró, rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal felruházott városokban pedig a polgármestert jelöli meg. Ugyancsak megtalálható az 1895. évi XLIII. tc. teljes szövege: LUKÁCS GYÖRGY, *Az egyházpolitikai törvények és a vonatkozó összes jogszabályok kézikönyve*, Budapest 1896, 66-74.; az 56. VKM. eln. rendelet pedig a 481-491. oldalakon. Szintén olvasható a tc. szövege és annak

I. Ferdinánd a mohácsi vész után ilyen konstitúciókat hozott: az egyháziak kapják vissza a világiak által elvett javaikat; a pápát kéri meg, hogy ingyen er sítse meg a püspököket; a püspökök látogassák egyházmegyéjüket; lerombolt templomok, zárdák javait kizárólag katolikus lelkészek és vallástanítók javadalmazására fordítsák⁴⁶. Ez szerepel pl. az 1548. évi XII. tc-ben: „Praeterae bona et proventus Monasteriorum et Claustorum, ac Capitulum desertorum ad alendos doctos parochos et verbi Dei sinceros praedicatores, qui populum in veteri orthodoxa, vera, catholicaque fide et Religione conservare, etsi qui ab ea desciverunt in hoc regno reducere studeant.”⁴⁷

A reformáció miatt meggyengült katolikus Egyház kénytelen volt el t rni, hogy az állam egyre nagyobb befolyást gyakoroljon rá, hiszen állami segítség nélkül nem tudta volna érvényesíteni jogait. Kés bb az Egyház már tiltakozott ez ellen, mind helyi szinten⁴⁸, mind V. Sixtus pápa által. A pápa hangsúlyozta, hogy a magyar királyt éppúgy csak a nominatio és a presentatio joga illeti meg, mint a többi uralkodót. Ezzel szemben a király ismét Werb czy Tripartitum-ának I. fejezet 2. pontjára hivatkozott, és az ott említett több évszázados gyakorlatra⁴⁹. Ezt a pápák hallgatólagosan elfogadták, és kés bb már csak a transgressio auctoritatis abuzusa ellen tiltakoztak. A Tripartitum V. cím 5. §-a szerint pedig a f kegyúri jog⁵⁰ a király és az ország joga és szabadsága.⁵¹

---

ismeretlen eredet kommentárja: SZ. N., *Az izraelita vallásról (1895. évi XLII. t.-cz.) és A vallás szabad gyakorlatáról (1895. évi XLIII. t.-cz.)*, Budapest 1896, 30-64. További lel hely: a tc. MÁTHÉ, 44-50., a rendelet pedig a következ 51-61. oldalakon található.

⁴⁶ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 10.

⁴⁷ Vö. SZ. N., *Irányzatok a katolikus autonomia ügyében*, Pest 1869, 48.

⁴⁸ SIPOS, *Katholikus* 274.

⁴⁹ ECKHART II, 105.

⁵⁰ ERD , *Egyházjog a középkori* 204.: A f kegyúri jog „körébe az egyes szerz k nem pontosan ugyanazokat a jogosítványokat sorolták. Eredetét sem ugyanazokban a tényez kben látták. Eötvös Károly Lajos szerint például a „magyar államf ” – és nem csupán a király – a legf bb kegyúri jogot az egyházalapítás tényénél és az egyházi javadalmaknak az állami közvagyonból történt adományozásánál fogva gyakorolta. „E jog folytán adományoz a koronás király a római és görög katolikus Egyházban minden nagyobb javadalmakat; kinevezi a valóságos és címzetes érsekeket, püspököket, kanonokokat, világi és szerzetes apátokat, prépostokat – a pápának az érsekekre és püspökökre nézve meger sítési joga lévén. E meger sítés nélkül is a király által kinevezett megyés püspökök (a püspökrendi hatósággal járó jogok kivételével) élhetnek mind egyházjavadalmaknak adományozása, mind egyéb püspöki hatalom tekintetében teljes f papi hatósággal és jogokkal, melyek államjognál fogva megilletik a magyar f papokat, – és húzzák a püspökség jövedelmét is.” Mer ben másként fogalmazta meg ugyanezt a jogot például Turi Béla prelátus, aki szerint a f kegyúri jog „a magyar királynak ama különös és a f felügyeleti jogtól különböz , az Egyháztól nyert joga, melynél fogva az egyházi kinevezéseknél és az Egyháznak úgynevezett világi vonatkozású ügyeiben (in temporalibus) olyan kiváltságos, egyházhatalmi jogkörrel rendelkezik, mely más királyokat nem illet meg, hacsak az Egyház hasonló jogokkal vagy azok némelyikével fel nem ruházta ket [...]. A f kegyúri jognak tehát nemcsak az eredete, hanem a természete is egészen más, mint az államf ket megillet f felügyeleti jog, mert ez utóbbi a végrehajtó hatalom birtokosának kezében inkább államhatalmi jogosítvány, míg a f kegyúri jog a patronátusi fogalomnak megfelel en az Egyház védelmére szolgál és egyházhatalmi jogkörrel bír.” Jogászok és politikusok heves vitái jelzik, hogy ez a témakör egészen a XX. század elejéig az egyházpolitika egyik súlyos kérdése volt.” {Turi Béla javasolta a f kegyúri jog átruházását, és nem az autonómia szervezetének, hanem az autonomikus szervezkedés jogának, ill. az autonómia hatáskörének törvénybe cikkelyezését. Hét pontos törvényjavaslatának szövege olvasható: RADOVICS LÁSZLÓ, *A katolikus autonomia szervezése*, Budapest 1917, 168-170.} Hasonlóan érvelt már 1884-ben Schlauch L rinc szatmári püspök is: „A király f kegyuri joga az egyháznak és az országnak garanciája. Ezzel állanak szoros összeköttetésben az alapítványok biztosítéka, az ezekben fenntartott iskolák jellege, a hazában lev felekezetekhez való viszony, maga a sokat hangoztatott autonómia kérdése. A „jus supremi patronatus” több, mint a „jus supremae inspectionis”. Az el bbit a magyar király a kath. egyház által adott kiváltság alapján bírja. A mi a f kegyuri jogban egyházi jellegű, azt nem szabad állami attributumként min síteni, s nem szabad e határon túl terjeszteni. Az alapítványok és iskolák kezelése kizárólag kath. férfiak kezében legyen. – Ha valamely tankönyvben kath. vallást sért van, találtassék módoszat a kath. befolyást ez irányban is biztosítani.” (SZIKLAY JÁNOS, *Negyven év a katolicizmus történetéb l*, Budapest 1899, 103.)

⁵¹ MELICHÁR, *A katolikus* 189.

I. Lipót és Mária Terézia igyekeztek a f. kegyúri jog hatáskörét szélesíteni. Lipót 1703-ban rendeletben írta el, hogy a f. papok hagyatékuk egyharmadával rendelkezhetnek szabadon, másik harmadát templomokra, plébániákra, papnövényekre kellett hagyniuk, harmadik harmada pedig a királyi kincstárba került. A hagyatékok, ill. széküresedés esetén a javadalmak kezelésébe kincstári biztosok is beleszóltak, utóbbi esetben a javadalmak bevételeit megfelelték a kincstár és az Egyház között. Mária Terézia 1758-ban engedélyt kapott a pápától az apostoli király cím viselésére. Alapította a székesfehérvári, a szombathelyi, a besztercebányai, a rozsnyói és a szepesi egyházmegyéket,⁵² amely cselekmény kényes voltát a Szentszék utólagos – azonos dátummal kiállított – saját alapítással szanálta.

A XVIII. század végén hazánkban a katolikus már nem államvallás, de még mindig religio praeponderans.⁵³ Kiváltságos jellegét jól jellemzi, hogy áttérni más bevett vallásra csak királyi engedéllyel volt lehetséges, ill. hogy a vegyes házasságok, sőt még a protestánsok házasságainak kérdése is a szentszéki bíróságok hatáskörében maradt. Azonban egyre gyengült az a háttértámogatás, mely a világi törvényeket a kánoni törvények alapján hozta, és amellyel az állam világi törvényekkel védelmezte az Egyházat⁵⁴, és szankcionálta annak törvényei be nem tartását. Arra a kérdésre, hogy „Vajon az Egyház az állami törvényeket hogyan fogadta?” a következő három válasz volt lehetséges: vagy approbálta (nyilvánosan magáévá tette, mert a saját törvényeivel megegyeznek találta), vagy nem reprobálta (hallgatólagosan elismerte), vagy reprobálta (nyilvánosan elutasította)⁵⁵. „Nálunk Magyarországon a törvényhozás berendezése olyan, hogy még a kánoni, jogszabályok kodifikálásán túlmenően legújabb világi törvények is egyházi jogérvénnyel bírtak, mert az egyházi particuláris törvényhozásra jogosított személyek, az egyháztartományi (nemzeti) zsinat tagjai (praelati et ecclesiarum rectores) teljes létszámban megjelenhettek az országgyűlésen is, feltéve természetesen, hogy ezek a törvényt nem ellenezték. Ilyen esetben ugyanis teljesen mindegy volt, hogy kik ezt a törvényt nemzeti zsinaton hozták, vagy pedig az országgyűlésen, ahol még a világi képviselők is hozzájárultak.”⁵⁶

A következő történelmi időszak II. József uralkodása, a „josefinizmus” kora volt. A királyi f. kegyúri jogára hivatkozva érte teljesen beleszólt az Egyház belső életébe. Megnyirbálta annak vagyonkezelési szabadságát, megsemmisítette annak büntető jogát, magához ragadta a papnevelést, bevezette a placetumot (beleértve a pápai levelezés és a püspöki rendeletek cenzúrázását is, ill. elrendelte, hogy a püspökök a pápának fenntartott esetekre kapott felmentési felhatalmazásaikat tekintés nélkül, és ezentúl a saját nevükben adjanak felmentéseket), a házasságot államilag szabályozta, beleszólt a hittan és kultúra egyéb kérdéseibe, és az egyház körüli felségjogokat (iura circa sacra) érte szakosan és bürokratikusán gyakorolta⁵⁷. Egészen az 1855-ös konkordátumig⁵⁸ érvényben volt az a

⁵² SCHANDA, *Ius* 402.

⁵³ LUTTER, 85.

⁵⁴ LUTTER, 4.

⁵⁵ SIPOS, *Katholikus* 274. és 283. kk

⁵⁶ BERÉNYI, 23-24.

⁵⁷ További intézkedési találatok FÜSSY TAMÁS, *IX. Pius pápasága*, II, Budapest 1879, 439-441. oldalain. Ugyaninnen kiderül, hogy II. József rendeletei ellen „hazánkban Battyányi József bíbornok-primás, mint a magyarországi egyház feje 1781. október 12-én erélyes hangon irtó tiltakozást nyújtott be. József császár válaszóla, hogy kik az egyházreformok elfogadását

döntése, hogy a helytartóságon létrehozott „Geistliche Commission”-hoz kell fordulni minden egyházi igazgatási ügyben. A javadalmakat is ez a bizottság intézte, és bár magyar ügyekben általában figyelembe vették a magyar kancellária javaslatait, nem egyszer törvényellenesen nem magyar állampolgároknak is adtak f papi javadalmakat. A „társadalmilag nem hasznos” szerzetesrendek 738 kolostorát oszlatta fel, vagyonukból vallásalapot hozott létre plébániák felállítására és ellátására. A püspöki szemináriumok helyett általános papnevelő intézeteket állított fel, melyekben egyházellenes szellemben taníttatta a kispapokat.⁵⁹ Holott ezek a jogok, mint f kegyurat, sosem illették meg⁶⁰. A már el z leg említett városi kegyúri tanácsok jogai azonban sértetlenül maradtak. Ez kiderül a középkor óta keletkezett újabb statútumaikból. Ugyanezt a szerepet töltötték be a falvakban a templomgondnok, az egyházfő, az adjunktus és a patronus templi, mellettük sz kebb tanáccsal⁶¹. Az 1791. évi XXVI. tc. szerint a protestánsok autonómiát élveznek egyházi (pl. előjáró-választás), iskolai és alapítványi ügyekben, míg a katolikusok minden ügyét „gyámjuk”, II. József intézte.⁶² A katolikus követek ezen az országgyűlésen saját klérusukkal szemben a protestánsok mellett foglaltak állást, II. József utódja, öccse, II. Lipót pedig a béke érdekében szintén ket támogatta. – költséghatékonysági megokolásból – eltörölte a bátyja által alapított szemináriumokat, és megengedte, hogy a püspökök ismét megnyissák saját papnevelőiket. Ezek egy darabig üresen álltak, mert még II. József elvette a felszereléseiket. II. Lipót kötelező vé tette, hogy az egyházjogot az állami egyetem jogi karán kell hallgatni. Engedélyezte, hogy fellebbezés esetén az egyházi pereket Rómába tegyék át, ill. hogy a püspökök pénzt küldjenek Rómába.⁶³

I. Ferenc visszaállított három szerzetesrendet. „1793. évi július 4-én 7079. sz. alatt kelt udvari rendeletével, hivatkozva a szentesített törvényre, szigorúan meghagyta, hogy ezentúl a katolikus alapok országos vagyonnak, közvagyonnak ne nevezessenek, mert azok kizárólagosan a katolikusok vagyonát képezik.”⁶⁴ 1804-ben az egri püspökséget érsekségi rangra emelte cserébe azért, mert el z leg kihasználta területéb l az így létrehozott kassai és szatmári püspökségeket, és kinevezte azok püspökeit. Ezekr l a

---

lelkiismeretükkel nem tudják megegyeztetni, szabadon lemondhatnak egyházi méltóságukról és kivándorolhatnak a birodalomból.”

GYETVAI PÉTER, *A vallás körüli felségjogok (Jura circa sacra) a magyar közjogászoknál és kánonistáknál*, Budapest 1938, 3. definíciója szerint a iura circa sacra fogalmi körébe tartoznak „azok a jogok, melyeket az állam saját szuverén hatalmából kifolyólag s erre hivatkozva – tehát nem egyházi engedmény alapján – gyakorol egyházi ügyekben”. M vében kifejti, hogyan keveredett ez a fogalom hosszú id n át az Egyház által elismert és jóváhagyott f kegyúri joggal. Ebben szétválasztja a iura in sacra (az Egyház rendi és joghatósági hatalma, melyet a szentségek és a hívek fölött gyakorol) és a iura circa sacra (természetjogon alapuló fejedelmi felségjog, mely egyházi ügyekben megilleti az uralkodót) fogalmát (5. o.).

⁵⁸ Err l a konkordátumról kés bb részletesen is lesz szó. Itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a ius publicum ecclesiasticum jeles képvisel je, Camillo Tarquini SJ bíboros (1810-1874) a *Iuris Ecclesiastici Publici Institutiones* című, 22 kiadást megért könyvében a konkordátumokat nem bilaterális nemzetközi szerződésnek, hanem a Szentszék által adott egyoldalú privilégiumként értelmezi. (vö. SCHANDA, 502.)

⁵⁹ SCHANDA, *Ius* 403.

⁶⁰ SIPOS, *Katholikus* 274.; továbbá: STEPHANUS SIPOS, *Enchiridion Iuris Canonici*, Pécs 1931, 774.: „Inde a temporibus Mariae Theresiae et Josephi II. alia quoque iura ex supremo patronatu deducuntur et exercentur, quae tamen ad patronatum supremum non pertinent et Patrono supremo non competunt, sed sunt reliquiae „iurium circa sacra” ex mente regalistarum statui vindicandorum: administratio fundorum catholicorum ministerialis, suprema potestas disciplinaria in scholas catholicas, ius splendorem dirigendi scholas catholicas medias, in dies crescens influxus in pias fundationes.”

⁶¹ HÜBNER III, 26.

⁶² SIPOS, *Katholikus* 274. és *Vallásügy*, 462-463.

⁶³ SZÁNTÓ II, 398.

⁶⁴ TOMCSÁNYI LAJOS, *A katolikusok némely sérelmeinek orvoslása*, Budapest 1920, 4.

pápát csak egy évvel később értesítette. 1809-ben a munkácsi egyházmegyét is felosztotta, „el terjesztésére VII. Pius pápa az 1818-ban kiadott *Relata semper* kezdetű bullájával megalapította az eperjesi egyházmegyét.”⁶⁵ A XIX. század eleji, napóleoni háborúk idején összesen 28 éven át nem volt prímása az országnak, és 7 egyházmegye élén hiányzott a főpásztor. A király, mint főkegyúr, nem töltötte be a megüresedett székeket, hanem azok javadalmát saját kincstára számára szedte be.

Rudnay Sándor hercegprímás (1819-1831) az elhanyagolt vallási élet fellendítésére nemzeti zsinatot hívott össze Pozsonyba, mely 1822. szeptember 8-án kezdte meg tevékenységét. Előtte a püspökök esperesi kerületenként kikérték papjaik véleményét, majd azokat a zsinat elé terjesztették. A király által megállapított 8 tárgypontból számunkra érdekesebb például az, hogy egységes teológiai tankönyvek írását rendelték el, a tanárok kötelesek tételeiket az érsek kérésére bemutatni, a szentszéki bíróságok számára pedig egységes eljárásmodot írtak el. Utóbbinak a tervezetét a zsinat nem fogadta el, mivel tele volt II. József rendeleteivel, átdolgozását a nyitrai püspökre bízta. Bécs 4 évig nem engedte a zsinati határozatokat Róma elé terjeszteni jóváhagyásra. „Makay Antal besztercebányai, valamint Szepesy Ignác erdélyi püspök, arra hivatkozva, hogy egyházmegyéjükben ők a legfőbb törvényhozók, a pozsonyi nemzeti zsinat megkerülésével külön törvénykönyvet adtak ki. Ezt a különutas próbálkozást sem a Szentszék, sem a király nem hagyta jóvá.”⁶⁶

A világiak beleszólása az egyházi ügyekbe tehát a kegyúri jogon alapult. Ezt vagy privilegium, vagy egyezmény (ld. Pozsonyban a hívek és a káptalan között) útján szerezhették⁶⁷. Ez a civil gyámkodás a híveknek egyre terhesebb lett, így magukat „*Communitas Catholicorum*”-nak nevezve igyekeztek elkülönülni attól. Tették ezt olyan sikeresen, hogy lassan szétvált a hívek külön képvisellete „egyházközség” néven, és a település politikai vezetése. „Jelen esetben azonban természetesen még nem szabad a mai értelemben vett egyházközségekre gondolni, mert ez a XVII-XVIII. századi szervezkedés inkább plébániai jellegű szervezkedés volt, mintsem mai értelemben vett egyházközség, annak azonban mégis el futárjaként tekinthető.”⁶⁸

A felvilágosodás elterjedésével erősödtek a keresztények igényei is. Mind a protestánsok még több követeléssel léptek fel, mind a katolikusok nagyobb autonómiára vágytak. Az országgyűléseken és a megyegyűléseken való közös fellépésük eredménye lett az a forrongó hangulat, mely az 1848. évi XX. törvénycikkhez⁶⁹ vezetett. Ebből indultak ki azután a katolikus autonómia-törekvések. Ez a törvénycikk megszűntette a katolicizmus *religio praeponderans* jellegét.⁷⁰

⁶⁵ SZÁNTÓ II, 400.

⁶⁶ SZÁNTÓ II, 401.

⁶⁷ HÜBNER III, 26-28.

⁶⁸ BERÉNYI, 25.

⁶⁹ SZ. N., *1848dik magyar országgyűlésen alkotott törvénycikkelyek*, Pest é. n., 46.; KÖRMÖCZY IMRE, *A magyar kath. Egyház jogállása a mai viszonyokban*, Pest 1867, 11. és *A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848-1849-ben*, szerk. ELMER ISTVÁN, Budapest 1999, 34.: „20. törvénycikkely. A Vallás dolgában. 1. §. Az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánítottatik. 2. §. E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapítottatik meg. 3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi, közállodalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimeríti törvényjavaslatot fog el terjeszteni. 4. §. A bevett vallásfelekezetek

Tehát „a f kegyúri jogok fejlődését az 1848. évi XX. tc.-ig összefoglalva több korszakot különböztethetünk meg. Az első korszakban az Eigenkirche-rendszer hatása dominált. Következ korszaknak nevezhetjük (XIII. század), amikor a f pápi székek betöltésénél a királyi úgynevezett regius consensus adta meg a káptalani jelöléshez a teljességet a pápa megerősítési joga mellett. Ezután jött a pápai reservatio kora, s Zsigmond idejében a király f kegyúri jogának elismerése. Ez még erősebb azután Mária Terézia idejében az apostoli királyság gondolatának elterjedésével s királyaink a f kegyúri jogokat most már ellenzés nélkül gyakorolhatták.”⁷¹

Részeredmény:

Az általunk vizsgálni kívánt időszakot megelőzően az első korszakban, az „Ecclesia in statu” időszakában, Szt. István személyesen rendelkezett az egyházon belüli joggyakorláshoz (püspökségek és apátságok alapítása, anyagi támogatása, püspökök és apátok kinevezése...stb.) szükséges pápai felhatalmazással. Személyét követően azonban királyaink ehhez való jogköre erősen megkérdőjeleződött. Királyaink ezidőtájt mindvégig törekedtek a jó kapcsolatra, az egyházi jogrenddel megegyező állami törvényeket hoztak, azok megsértését államilag is szankcionálták. Az imént említett egyházi cselekményeik jogi alapja azonban vitatható: vajon pápai privilégiummal, vagy pusztán jogszokással rendelkeztek? A kutatók véleménye a kérdésben eltér: egyes királyok ill. pápák esetében jogszerű privilégiumnak tartják, máshol az ilyen kegyintézkedést hiányolják. Tekintettel arra, hogy ezt a kort pusztán a disszertációnk által vizsgált időszak történelmi elzárójaként említettük meg, a vitás kérdések eldöntése, vagy az azokban való állásfoglalás nem feladatunk. Királyaink f kegyúri, ill. attól különböző felügyeleti jogkörének bizonyíthatósága tehát hullámzó. Szintén hullámzó az Egyházzal való együttműködés szándéka az egyes királyok részéről. A tendencia alapvetően pozitív, szélsőségesebb kilengések csak Zsigmond és a reformáció időszakában figyelhetők meg, azonban diplomáciai úton ezeket is rendezték. Cserébe Egyházunk is elfogadta a királyi, a XII. századtól pedig az országgyűlési törvényeket. Megállapíthatjuk tehát, hogy a középkorban az Egyház és állam dualizmusa virágzott hazánkban. Kizárólag akkor volt szükség erősebb egyházi fellépésre, amikor az egyházi jogrendet egyedi királyi vagy hűbéri túlkapásokkal próbálták sérteni. Ezeket eltekintve kölcsönösen egymás hatalmát, jogkörét elismerő és támogató intézkedéseket hoztak.

---

iskoláiba járhatás, valláskülönbség nélkül, mindenkinek kölcsönösen megengedtetik. 5. §. A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el. [...]” Az iménti 5. § témájával kapcsolatban három kultuszminiszteri rendelet is bizonyítja, hogy az állam még 22 évvel később, 1870-ben is igyekezett a katonák életét lelképásztori kérdésekben Egyházunk jogrendjével teljesen megegyező módon szabályozni: az 1010. sz., február 10-én kelt rendelet szerint a „harmadik korosztályt” túllépő katonák, azaz „minden oly egyén, ki az ezred parancsnokságának engedélye nélkül házasságra léphet, – illetékes egyházának minden terheiben osztozni s a közmunkákat teljesíteni tartozik”; a 8758. sz., május 22-ei rendelet arról intézkedik, hogy a tábori lelkészek megüresedett helyein a feladatokat az egyházmegyes papság lássa el (ugyan ingyen kötelesek, de a hadügyminisztérium anyagi jutalmazásra is kész); a 14.211. sz., július 10-én kiadott rendelet pedig a katonai anyakönyvezésre vonatkozik, és az „apostoli tábori helynökség” és az egyházmegye által kíségetésre küldött egyházmegyes papok kérdéses ügyeinek intézését szabályozza. Mindhárom rendelet szövegét ld. CSIKY GERGELY, *Egyháziügyekre vonatkozó magyar országos törvények és kormányrendeletek 1867-1873*, Temesvár 1874, 61-63.

⁷⁰ Vö. ADRIÁNYI GÁBOR, *A Bach-korszak egyházpolitikája*, Budapest 2009, 8.

⁷¹ BERÉNYI, 27. és vö. SIPOS, *Katholikus* 48.

A következő id szak a „religio praeponderans” ideje, amikor még tovább élnek az egyházi kiváltságok, mellyel párhuzamosan egyre gyengült a törvényi szinten biztosított királyi háttértámogatás (így pl. a kánonjog be nem tartásának állami szankcionálása is). Annak következtében, hogy a világi törvények nem mindig egyeztek meg az egyháziakkal, azok az Egyház részéről már nem kaptak olyan egyértelmű támogatást, mint a megelőző id szakban: ekkor már gyakrabban fordult elő nemcsak az approbatio, hanem a nem-reprobálás és a reprobatio is.

A hanyatló tendencia a jozefinizmus korában tovább folytatódott. Az uralkodó által a *iura circa sacra*-ra való hivatkozással hozott intézkedések a Katolikus Egyház jogrendjének függetlenségét nyilvánvalóan és túlnyomó részt sértették, így disszertációnk alapkérdéseit tekintve a megelőző id szaknak ezt a szakaszát egyértelműen negatívnak értékelhetjük. II. József gyámkodásának ideje után Katolikus Egyház jogi helyzete csak lassan kezdett helyreállni. Egyes jogköröket visszakaptunk (pl. szemináriumok, fellebbezés lehetősége Rómába, néhány szerzetesrend visszaállítása...stb.), más kérdéseket azonban az uralkodó hanyag nagyvonalúsággal kezelt (pl. nyolc szándékosan betöltetlen püspöki szék). Ezen id szak sikerének könyvelhetjük el, hogy míg azelőtt a kegyurak erőteljes befolyást gyakoroltak az egyházi ügyekre, mostantól lassacskán elkezdett szétválni a hívek véleményezés beleszólása az egyházi vezetés kérdéseibe, és a világi településvezetés. Ezzel a hasznos elkülönüléssel megjelentek az egyháztanácsok és a települési önkormányzatok elődjai.

A fenti folyamat vezetett el az 1848. évi XX. tc-hez, mellyel a Katolikus Egyház praeponderans jellege megszűnt. Ezzel pedig vizsgálódásunknak immár közvetlen közelébe kerültünk.

2. Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben

a) A *privilegium fori*⁷²

Az 1847. november 7-re, Pozsonyba összehívott országgyűlés és 1848. január 22-i ülésén (azaz a 42. kerületi ülésén) a klérus a *privilegium fori* miatt támadta a városi törvényjavaslat 18. §-át, mely így szólt: „Minden, bárki által a város határában elkövetett oly bűntény, vagy rendri kihágás felett, mely a köztörvény szerint, a törvényhatósági ítélszékek elé tartozik, a városi hatóság nyomoz, ítélt és végrehajtja.”

Ellenzük Rudnyánszky Sámuel, Biró László és Szilágyi (nagyváradai görög katolikus) káptalani követek voltak. Gr. Forgách Ágoston, Bory és Kende Zsigmond pedig úgy vélekedtek, hogy a „papot népbotránykozás nélkül nyilvánosan büntetni nem lehet, ez által a vallás titkai lebentetnének fel, az ealyseumi titkok”, majd Kende így beszélt: „A vallás egy az isten szolgálival, papot a vallás prostitucziója nélkül nem lehet büntetni. Rómában még a vestaszüzet megfertőztet sem büntetett nyilvánosan. Maradjunk a régi törvények mellett, a nemesi és papi rend vétessenek ki a városi hatóság alól.”⁷³ Többen érveltek amellett, hogy mivel veletlenebb világiak ne ítélhessenek miveltebb egyháziak felett (pl. Máriássy Gábor, az egri káptalan követe). Úgyszintén elleneztek még az új javaslatot Justh József, Jagasich, Kray, Páál János, Vagyon István, Mericzay (váci káptalan).

Az ellen felsoroltakkal szemben foglaltak állást Bernáth Zsigmond, Zsarnay; Szentiványi pedig egyenesen Szt. Lászlóra hivatkozott, akinek törvényei szerint, ha a pap almát vagy kacsát lop, egyházi, ha ennél nagyobb értéket lop, világi hatóság elé idéztetik. Pázmándy Dénes Kende érveiből pontosan az ellenkező következtetéseket vonja le: nem maradt volna fenn az Egyház annyi viharos századon keresztül, ha egy bűnös pap megbüntetése aláásná a hívek hitét. Sőt, látniuk kell a híveknek, hogy amit a pap a szószékről hirdet, azt maga is éli, ha pedig nem éli, annak következményei rá vonatkozólag is vannak. Nem lehet hagyni, hogy „a szabót szabók, a bűnöst bűnösök, a tolvajt tolvajok ítéljék el”⁷⁴, hanem meg kell hagyni az ítélezést a pártatlan bíróság számára. Állítása szerint a pápa „az általa most rendezett ministériumba 12 titkok felét egyszerre laikusokból nevezé, megígérve népének elre, magokat ministereit világiakból [sic] fogja a körülmények szerint választani, – és a magyar klérus még azt sem akarja, hogy bűnös tagjai oly törvényhatóságnak vettessenek alá, – mely más honfiak életök és vagyonok felett ítélt.”⁷⁵ Csatlakozott véleményükhöz Szintay és Károlyi, aki szerint nem létezhet vallás immorális alapon, ezért kell, hogy a bűnösöket leleplezzék. Az új javaslatot támogatták még Biró Imre, Kubicza Pál, Szentkirályi Móríc és Szmrecsányi. Bónis Sámuel elfogultságnak tartotta, hogy egy más vallású városi

⁷² Az eredményekhez ld. a 36. lábjegyzetet. Jelenponthoz pedig: ZELLER ÁRPÁD, *A magyar egyházpolitika 1847-1894*, I, Budapest 1894, 32-46. és KEMÉNYFY KÁLMÁN DÁNIEL, *Ötven év alkotmányos egyházpolitikája (1848-1898)*, Esztergom 1898, 22-24.

⁷³ ZELLER I, 33-34.

⁷⁴ ZELLER I, 37.

⁷⁵ ZELLER I, 38.

bíró ne tudna igazságosan ítélni egy katolikus pap felett. Joannovich: „Be butának tartják azt a népet, melyet pedig épen az egyházi rend nevelt! [...] Ha a vádolt ártatlan, sokkal jobb, ha nyilvános eljárás által kitűnik ártatlansága, mintha az eltitkoltatik s a gyanu fenmarad. [...] Avagy azt hiszik, hogy a polgári bírák örülnek, ha papot kerithetnek körmeik közé s vérszomjasan fognak ítélni ezek felett? így valóban furcsa fogalmuk van [...]”.⁷⁶ Velük egy véleményen volt még Babarczy Antal és Majláth.

A heves viták után Inkey elnök szavazásra bocsátotta a kérdést, a többség azonban felkiáltással az új javaslat mellett foglalt állást.

Részeredmény:

Az elzmények ismeretében megállapíthatjuk, hogy a klérus évszázadokkal korábban elnyert privilégiumát az országgyűlés ezen döntésével elvette, azaz a szerzett joguktól kifejezett formában megfosztotta. Ezzel a jogsértéssel pedig az 1848-as forradalom idejére az Egyház és az állam között kialakult érzelmi szakadékot jogilag is mélyítette. Hozzá kell tennünk, hogy az intézkedés tartalmát tekintve nemzetközi összehasonlításban jóval később született meg, mint a Nyugat-európai országok törvényhozásának szekularizációs intézkedései. A kérdés mai helyzete: az egyházi személy állami szabálysértés vagy állami büntetendő cselekmény esetében az állami hatóságok elítelt felel, míg lelki vagy a kánonjog által büntetendő ügyekben az arra illetékes egyházi joghatóság elítelt.⁷⁷ Elfordulhat olyan cselekmény is, mely mindkét jogrend szerint büntetendő. Ilyen esetben az egyházi és az állami hatóság egymástól függetlenül járnak el.⁷⁸

b) A papi tized eltörlése⁷⁹

Lonovics 1848. március 18-án kifejtette az Egyház mindvégig képviselt álláspontját: a tizedet saját tulajdonba kapta Szt. Istvántól. Ezzel szemben a szabadelv jogértelmezés szerint a tized sosem volt az Egyházé, mindig a nép maga döntött fölötte, hol a király, hol az országgyűlés útján (vö. Deák Ferenc

⁷⁶ ZELLER I, 44.

⁷⁷ „Can. 1401 – Ecclesia iure proprio et exclusivo cognoscit: 1° de causis quae respiciunt res spirituales et spiritualibus adnexas; 2° de violatione legum ecclesiasticarum deque omnibus in quibus inest ratio peccati, quod attinet ad culpae definitionem et poenarum ecclesiasticarum irrogationem.” Fordítása: „1401. kán. – Az egyház saját és kizárólagos jogon ítélezik: 1. a lelki vagy lelkiekkel kapcsolatos dolgokra vonatkozó ügyekben; 2. az egyházi törvények megsértése ügyében és minden bűnös cselekedet ügyében, amennyiben a bűn megállapításáról és egyházi büntetések kiszabásáról van szó.”

⁷⁸ A C. PRO DOCTRINA FIDEI, *Normae de gravioribus delictis*, 2010. V. 21, art. 6: AAS 102 (2010) 424. szövege így szól: „§ 1. Delicta graviora contra mores, Congregationi pro Doctrina Fidei cognoscendo reservata, sunt: 1° delictum contra sextum Decalogi praeceptum cum minore infra aetatem duodeviginti annorum a clerico commissum; in hoc numero minori aequiparatur persona quae imperfectu rationis usu habitu pollet; 2° comparatio vel detentio vel divulgatio imaginum pornographicarum minorum infra aetatem quattuordecim annorum quovis modo et quolibet instrumento a clerico turpe patrata. § 2. Clericus qui delicta de quibus in § 1 patrauerit, pro gravitate criminis puniatur, non exclusa dimissione vel depositione.” Vö. SZUROMI, SZ.A., *Le particolarità dell'indagine previa nel processo penale canonico*, in KOWAL, J. – LLOBELL, J. (a cura di), *Iustitia et iudicium. Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antonio Stankiewicz*, Città del Vaticano 2010. 2135-2143.

⁷⁹ ZELLER I, 55-80., továbbá az eseményeket ennél is részletesebben hozza: SARNYAI CSABA MÁTÉ, *Polgári állam és katolikus egyház*, Budapest 2002, 28. kk. Egy későbbi kommentárt olvashatunk e témából kiindulva a *Függelék 2.* pontjában.

1834. augusztus 27-ei felszólalásával). Tehát szerintük az országgyűlésnek joga volt a tizedet vissza is vonni. 1835-ben a püspökök tiltakozása miatt a felsőház nyolcszori üzenetváltás után is elutasította a természetben fizetett dézsma kötelező megváltását célzó javaslatot. Erre az alsótáblán Nagy Pál megjegyezte, hogy a tized elbűtőbb ügyis megszünik, ha pedig a püspökök magatartása miatt az Egyház semmit sem fog kapni helyette, akkor magára vessen. 1839/40-ben a VIII. tc. engedélyezte az önkéntes örökváltást, azaz a kilenczet a jobbágy már megválthatta adófizetéssel⁸⁰. Ezek után 1843/44-ben a felső tábla már nem ellenezte a tized megváltását sem, de annak mértéke felett addig vitatkoztak, míg végül a megegyezés elmaradt. Pedig Palóczy László megjegyezte: addig érdemes lemondani róla, amíg nem késő, amíg azt az Egyház szabadon és méltósággal teheti, mint gesztust.

Az 1848. március 18-án este tartott kerületi ülésének tárgyaként eltörölték az úrbériséget (azaz a kilenczet), Schnee László pedig javasolta, hogy ennek kapcsán a papi tized eltörlését is vitassák meg. Daróczy Zsigmond, pécsi káptalani követ volt az első, aki minden kárpótlás nélkül lemondott a tizedről a haza javára.⁸¹ Követették az esztergomi, nagyvárad, váci, nyitrai és szepesi káptalan, továbbá a bencés rend, és végül közfelkiáltással mindenki. Az eredménynek mindenki örült. Bónis szerint ezzel a kanonokok erkölcsi tekintélyt vívtak ki maguknak. Szentkirályi felszólalása nyomán a jegyző üzenetet improvizált a főrendekhez, hogy a felső táblán ülésükkel klérus kövesse ezt a nemes példát. A törvényjavaslat megfogalmazását azonban akkorra halasztották, amikor majd a püspökök is hozzájárulnak a lemondáshoz. Vagyon István, nyitrai kanonok azon aggodalmára, hogy így az alsópapság néhány tagja

⁸⁰ Az ezt megelőző jogszabályban, az 1836. évi VII. tc-ben még többek között ezeket találjuk: „2. §. Kivéven a' belső telki illetéket, 's a' telekhez tartozó réteket, minden egyéb föld' terméséből köteles a' Jobbágy Földes-Urának kilenczet természetben adni, ha csak ennek annyit érben megváltása eddig nem divatozott, vagy éppen azon adózás alóli teljes felmentés ki nem kötött avagy szokásban nem volt. A' hol eddig a' jobbágyi földetől heted, vagy nyolczad, tizedi adózás nélkül divatozott, az továbbra is megállapítatik; de a' hol heted vagy nyolczad a' tizeddel együtt szokott adatni, egyedől az állományhoz tartozó földekre nézve azon heted vagy nyolczad helyett ennekutánna kilenczet fogja a' Földes-Urat illetni. Végre, hol a' föld' terméséből nem ugyan az egyházi Rend' jussaihoz tartozó, hanem a' földes-úr jussal járó tized név alatti tartozás van divatban, ott ezen tized egészen a' kilenczet' megvétele eránt megállapított elvekhez alkalmaztassék [...].” Ugyanez a § rendelkezik még a búza, len, kender, kert és rét terméséről; a 3. § a szőlő; a 4. § a méz, bárány, kecske, szárnyas, borjú, vaj; az 5. § a kétkézi munka; a 6. § a vadak; a 8. § pedig az erdő és nádasok úrbéri kilenczéről. Azonban már itt is megjelenik a pénzbeli megváltás lehetősége, mégpedig a 9. §-ban: „Az ollyatén művészek, és mesteremberek, kik egyedől m vészsegek 's mesterségek' gyakorlásából élnek, és kiknek telki adományok nincsen, – valamint az illyen kalmárok és kereskedők is, úri munka kötelességeiket kész pénzzel megválthatják, mellynek mennyisége azon esetben, ha a' Földes Urasággal meg nem egyezhetnének, szokott urbéri úton fog elhatározatni.” A VIII. tc. alcíme szerint „Az urbéri kötésekéről.” rendelkezik, a XXXIV. tc. pedig „Az egyházi és minden illy természetű Tizedről. Addig is, míg a' Tizedek' kérdése egész kiterjedésében tanácskozás és határozás alá vétetik, következő rendszabások tétettek: Mind azon határozatok, mellyek a' fentebbi VII-dik Czikkelyben a' Kilenczet' beszédésének módjáról, idejéről, és a' megváltási szerződésekről elmozdításáról hozattak, az egyházi és illy természetű Tizedekre is kiterjesztetnek, - az öszvehordással a' tized-adók ezután sem tartozván; ugy szinte mind azokból, mellyekből a' Kilenczet adásának kötelessége az említett VII-dik Törvény-Czikkely által megszüntetett, a' Tized' adása is hasonlóul megszünik.” (SZ. N., 1836dik évi országgyűlésen alkotott törvényczikkelyek, h. n. és é. n., 42-53. és 111.) Ugyanez megtalálható latinul is egy kétnyelvű kiadásban: „De clericali, et hujus indolis Decimis. Interea etiam, donec objectum decimarum in tota sui extensione pertractatum et definitum fuerit, statutum: Ut ea omnia, quae in praecedente articulo VII., quoad nonae desumptionis modum, tempus item quoad promovendos relictionales contractus determinata sunt, ad clericales, et hujus indolis decimas quoque extenduntur; decimas dantibus nec in futurum ad convectionem obligatis; non absimiliter, a quibus objectis vi praeprovoctati articuli VII-mi obligatio nonam praestandi cessavit, ab iis pari ratione nec decima praestabitur.” (SZ. N., 1832/6dik évi Országgyűlésén alkotott Törvény Czikkelyek. Articuli comitorum anni 1832/6ti, Pozsony é. n., 129.)

⁸¹ SCHARPF EGON, *Nemzeti zsinatok és a kalocsai érsekek kapcsolata*, Budapest 1964, 201. és *A haza*, 12.

koldusbotra juthat⁸², Kossuth Lajos azt az indítványt tette, hogy terjesszenek törvényjavaslatot az országgyűlés elé az alsópapság megfelelő állami támogatásáról. Ezt elfogadták, a kerületi ülés 18.30-kor országos üléssé alakult át, és a 20 órától ülésező f rendekhez a példájuk követésére „szíves bizalommal felhívó” üzenetet küldtek. A f papok közül néhányan úgy tudták, napokon belül elkészül a felirat, ezért Hám János püspök pozsonyi szállásán összejöttek egy el készít tárgyalásra.⁸³ A konkrét témát másnapra halasztották, azonban elkéstek, hiszen az alsóház feliratát még aznap este felolvasta a felsőháznak Hubay József országbírói ítélmester. A reakciók a következők voltak:

Scitovszky János pécsi megyéspüspök szívesen lemondott az egyházmegyéjét illető tizedről, de Vagyonhoz csatlakozva mérlegelésre javasolja, hogy több száz olyan plébánosa van, akik a tizedben élnek. Kiket vajon ki fogja kárpótolni? Gr. Széchenyi Antal állítása szerint a papi tized beszédese az idők folyamán sokhelyütt átment a földesurak kezébe, akiknek ez az alapvető jövedelmük. Ezért javasolta, hogy állami kárpótlásról intézkedjenek a papi tized eltörlése esetén. Gr. Batthyány Lajos miniszterelnök szerint az ügy halaszthatatlan, „mi a nemlétező püspök ur aggodalmát illeti: jót mernék róla állani, hogy az rövid idő alatt tökéletesen meg fog szűntetni”.⁸⁴ Lonovics József csanádi megyéspüspök mindhárom eljötttel szólóval egyetértett, maga is lemondott a tizedről, és mind a papság, mind a földesurak állami kárpótlását sürgette. Csatlakoztak Rudnyánszky Béla besztercebányai megyéspüspök, Rimely Mihály szentmártoni f apát, és br. Perényi Zsigmond ill. ifj. Majláth György f ispánok. Gr. Forgách Antal elterjesztette, hogy vannak olyan családok is, akik haszonbérleti szerződésből fakadóan birtokolják a tizedként beszédett javakat, tehát ket is kárpótolni kell. Mindebben közösen egyetértettek, és a javaslattal egyetértő válaszüzenetet küldtek az alsóházhhoz.

A 21.00-23.45 óráig ülésező alsóház a választ azonnal megtárgyalta, és annak nyomán Szentkirályi máris törvényjavaslatot nyújtott be. A tárgyaláson a következő főbb vélemények hangzottak el: Szentkirályi jelezte, hogy a fent említett családok helyzetét nem vette bele a törvényjavaslatába, de az állam csak akkor vállaljon mindenki felé teljes kárpótlási kötelezettséget, ha eljötttel felmérte, hogy mekkora összegről van szó. A tizedet megszüntetni azonban egyszerre kellene, nehogy el forduljon, hogy egyik helyen szedik, a másikon már nem. Tehát azt ajánlotta, ami a törvényjavaslatában már benne van, a többiről az összeg felmérése után később tanácsolta dönteni. Bernáth: ha már egyszer elkezdtek eltörlölni, a nép fizetni úgysem fog, tehát töröljék el mindenestől, ne várjanak későbbi mérlegelésekre. Sebestény Gábor szerint nincs szükség kárpótlásra. Justh javaslatára a többi felekezetek tizedeit is el kell törölni, és ket is kártalanítani kell. Az elnök közölte, hogy a törvényjavaslatot máris nyomdába adták, nyomtatása még az éjjel elkészül. Bónis: „Ha minden megváltás nélkül a papság a tizedet odaadja: igen természetes, hogy ugyanazon tizedet, mely hasonló törvényen alapul, a földesurnak is el kell veszteni, minden

⁸² Vagyon és csatlakozó társai aggodalma nem volt alaptalan, később sajnos beigazolódott. A kárpótlás ugyanis elmaradt, és ez „sok vidéki lelképástort nyomorba döntött”. (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 7.) Évtizedekkel később azonban a helyzetük mégis rendeződött: ld. a *Függelék* 47. pontjában.

⁸³ Hám személyes élményei kiderülnek emlékiratából, mely olvasható *A haza*, 137-158. oldalain. Az említett eset a 141-142. oldalakon szerepel.

⁸⁴ ZELLER I, 58.

megváltás nélkül[...]"⁸⁵ Szentkirályi: ha a tulajdonos a tulajdonáról lemond, értelemszerűen a haszonélvezetet szerzett jogai is alapjukat veszítik. A kárpótlás mellett érveltek Babarczy és Kende. Balogh Kornél: „szintúgy figyelembe jöhetnek minden megszüntetett uriszolgálatok, melyeknek kármentesítését, véleményem szerint, hasonlóan ki lehetne mondani”⁸⁶, kerületi ülés nélkül, szóban. Osztrólczy Géza: dilemma az, hogy „ha a papi dézsmának magán birtokosait nem kármentesítik, sértik a tulajdoni jogot – ha pedig kármentesítést ígérnek, nem mutatnak méltányosságot az egyházi Rendnek azon tagjai iránt, kik a papi tized élvezendőségét ingyen lemondtak”⁸⁷. Tomcsányi József: a tizedről önként lemondott klérus nem kellene kárpótolni, a haszonélvezeti joggal bíró családokat, akik nem önként mondtak le, kárpótolni kellene. Ehhez a véleményhez csatlakozott Tarnóczy Kázmér és Babarczy is. Kossuth, pest megyei követ szerint azonban a papoktól a tizedet haszonbérletbe vevő földesurat nem kell kárpótolni, viszont azt a földesurat, aki pénzért vette meg ezt a jogot a papságtól, kárpótolni kell. Hozzá csatlakozott Paczolay János és Bónis is. Miután Szentkirályi kiegészítette a törvényjavaslatát a következő ponton: „mennyiben a papi tized magán családok birtokába akár szerződés, akár királyi adomány által jutott, a tulajdonos magán családoknak kármentesítése iránt Felsőháza magyar ministeriuma által a legközelebbi országgyűlés elébe részletes törvényjavaslatot fog el terjeszteni”, Hubay József átvitte azt a felsőházhoz. Távollétében újabb javaslatok hangzottak el, majd Hubay visszatérve közölte a felsőház óhaját a következő javításra: „a hol a tized, örökös haszonbéri szerződések útján, magán családok birtokába jutott, ott a legelső országgyűlésen elhatározandó kármentesítésről gondoskodva leendő”. Ezt az alsóház elfogadta. Kossuth nem értett egyet ezzel, de kész volt a már elért eredmények érdekében véleményéről lemondani. Nem úgy Kubicza, aki külön jegyzőkönyvbe vétette ellenvéleményét. Szintén nem támogatta az elfogadást Schnee és Osztrólczy. Elfogadta viszont Asztalos Pál, Szentkirályi, Biró Imre, Olgyay Titus, Tarnóczy, gr. Batthyány Lajos miniszterelnök és Pázmándy, így a törvényjavaslat szövege 23.30-ra elkészült. Miután a döntésről Hubay a felsőháznak beszámolt, azt a választ hozta vissza, hogy másnap reggel 8 órára a felsőházi „elegyes ülésre” hívja a tekintetes karokat és rendeket, mert a törvényjavaslatot a királyhoz felküldeni szándékoznak. Az eredmény, a XIII. tc. a *Függelék* 3. pontjában olvasható.

Scitovszky is utalt arra a pápának 1849-ben írt levelében, hogy erre a lemondásra a káptalani delegátusoknak a küldött véleményének kikérése nélkül kánonjogi felhatalmazásuk nem volt, ennek tudatában mégis megtették, mert a véleménykérésre az események felgyorsultával már nem volt idejük. Ezzel szemben, mivel a javaslat útja egyenesen a felsőházba vezetett, a káptalanok helyett közvetlenül a püspökök véleményezhették azt. Lonovics már március 21-én azt írta Scitovszky-nak, hogy csak a saját nevében mondott le a tizedről, az egyházi javak szekularizációjába nem ment bele. Scitovszky pedig a pécsi szentszék április 28-ai üléséről szóló jegyzőkönyvébe írta bele utólag, hogy maga ugyan lemondott

⁸⁵ ZELLER I, 68.

⁸⁶ ZELLER I, 70.

⁸⁷ ZELLER I, 70.

a tizedr l, de „a többieknek, különösen a plébánosoknak” ahhoz való jogát fenntartja.⁸⁸ Eötvös a 2. szakasz értelmében május 6-án felszólította a püspököket: írják össze papjaik jövedelmeit, hogy kártalanításukról gondoskodhassanak. Az eredmény siralmas volt: volt olyan egyházmegye, ahol 16 lelkész a továbbiakban nem tudott megélni, ezért nyugdíjazását kérte. A Felvidékr l hetvenen jelentették be sürg s kártalanítási igényüket.

Részeredmény:

Megállapíthatjuk, hogy a Katolikus Egyházat, mint olyat, a tized eltörlésének szándékával általános érvény sérelem nem érte. A politikai közhangulatot elfogadva az alsóházhoz tartozó egyházi képvisel k önkéntesen mondtak le a tizedr l. Vagyont és Kossuthot leszámítva nem gondolták végig a döntés minden várható következményét, de legalább hallgattak Kossuth figyelmeztetésére. A fels házban ülésez f papok, akiknek azel tt is gondjuk volt papjaikra, azonnal átlátták a döntés kényességét, és nagyobb megfontoltsággal tárgyalták a kérdést. Abból, hogy mind a klerikusai, mind az állami oldal egyetértett abban, hogy az így elszegényedett alsópapságot kárpótolni kell, láthatjuk, hogy a jogsértést az állami igyekezett elkerülni. A kárpótlás mikéntjér l zajló vita részleteit ld. a *Függelék* 5. pontjában.

Azonban egyes konkrét személyeket az alsópapság köreib l jogsérelem ért, hiszen a minden klerikusra vonatkozó önkéntes országgy lési döntésbe személy szerint nem egyezett bele minden egyes pap. Tehát sokan ezt jogfosztásként élték meg, amit azonban nem pusztán az államtól szenvedtek el, hanem úgy érezték, hogy az egyházi fels vezetést l is, akik fels házi képvisel kként szintén felel sek voltak a törvényhozás döntéséért. Az mindenesetre tény, hogy az anyagi helyzetük rendezésére irányuló közös törekvés nagyon lassan vezetett eredményre. Figyelembe kell vennünk a háborús körülményeket is, azonban a vezetés pusztá jószándékából a jövedelem nélkül maradt alsópapság nem tudott megélni. Becsületére legyen mondva mind a papjaik ellátásáról továbbra is gondoskodó püspököknek, mind Eötvösnek, hogy tev legesen törekedtek lépéseket tenni a sérelmet szenvedettek megélhetésének a kárpótlási viták lezárultáig történ biztosítására. Sajnos a törvényi helyzet rendez désére csak a kongrua bevezetésével, azaz évtizedek múlva került sor.

c) A f kegyúri joggal kapcsolatos viták⁸⁹

⁸⁸ SARNYAI, *Polgári* 31. és 33. A teljes b) ponthoz pedig ld. MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház és az állam 1848/49-ben*, Budapest 1928, 64. kk.

⁸⁹ ZELLER I, 80-85., részletes elemzését pedig ld. ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 16-27.

1848. március 23-án a f rendi házban a királyi f kegyúri joggal kapcsolatos 6. §⁹⁰ körül keletkezett vita. Lonovics József csanádi megyéspüspök a Tripartitum 11. cikkelyére hivatkozott, mely szerint „püspökséget állítani, felosztani, püspököket nevezni⁹¹, egyházi beneficiumokat konferálni stb. oly jogok, melyek Felségét, mint apostoli királyt illetik, s melyeket Felségének ezentul is fentartani kívánok.”⁹² Ocskay Antal kassai megyéspüspök attól tartott, ha a minisztérium veszi át az egyházi ügyek „egyedüli és teljes” intézését, akkor az egyházi érdekeket nem lesz, aki képviselje. Gr. Batthyány miniszterelnök szerint a 6. § világos: a minisztérium csak a király nevében és jóváhagyásával járhat el, ezért nincs értelme ezt a paragrafust támadni. Lonovics kijelentette, hogy indítványa nincs, bízik a katolikus Batthyányban, azonban el állhat olyan helyzet is, mikor nem katolikus lesz a miniszterelnök. Az illet hogyan gyakorolhatná az apostoli királynak adott hatalmat? Ocskay attól is tartott, hogy a minisztérium megalakultával olyan veszélybe kerülhetnek a kegyes alapítványok, hogy – katolikus felügyeletük nem lévén – nem arra fordítják azokat, amire létrehozták. Batthyány azonban minden kétséget eloszlatott, minden püspök megbízott benne, így kedélyeik megnyugodtak.⁹³

Részeredmény:

Eszerint a kérdéses 6. § csak elvben sértette a Szentszék jogait, a gyakorlatban a püspöki kinevezések, ill. a püspökségek felállítása a pápa és a király tényleges megegyezésén alapultak. Jogosnak tarthatjuk az aggályt: mi történik, ha nem katolikus, vagy legalábbis nem kompromisszumkész miniszter kerül a bársonyszékbe? Azonban már a vita során megszületett a válasz: igaz, hogy a minisztérium útján, de mégiscsak a király gyakorolja a f kegyúri jogokat továbbra is. A probléma lényege tehát odébb tolódott: nem az a kérdés, mi történik, ha nem katolikus lesz a vallásügyi miniszter, hanem ha nem katolikus lesz a király. Ez a veszély azonban a korabeli állapotok között a gyakorlatban nem állt fenn. Elszigetelten a 6. §-t támadni tehát tényleg nem volt érdemes. Ezek alapján a jelen kérdésben nem azért

⁹⁰ KÖRMÖCZY IMRE, *Korkérdések. II. füzet. A magyar kath. egyház jogállása a mai viszonyokban*, Pest 1867, 9. és 12.; Sz. N., *1847/8-ik évi országgyűlési törvényczikkek*, Budapest 1861, 10.; továbbá ZELLER I, 80. (vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 28.): „Mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udvari cancelláriának, a k. helytartó tanácsnak, s a k. kincstárnak, ide értve a bányászatot is, köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna, s általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai és általában minden honvédelmi tárgyakban Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a magyar minisztérium által fogja gyakorolni.”

⁹¹ A XIX. században a püspökök kinevezése már a következ képpen történt: az állam szerint a püspököt a f kegyúri jog alapján a király kinevezi (nominat), és ezt a pápa meger síti (confirmat). A Szentszék azonban ezt nem ismerte el: szerinte a király csak megnevezi (praesentat), és a pápa nevezi ki (praeconisat). Ez azonban ekkorra már csak elvi vita volt, mert az udvar és a Szentszék hamarabb megegyeztek az új püspök személyében, minthogy a királyi kinevez okirat megjelent volna. (Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 9.) Ezt támasztja alá az 1855-ös konkordátum XIX. cikkelye is, ahol szintén a megnevez (nominat) szó szerepel (ld. a *Függetlenség* 18. pontjában). Magát a folyamatot a király kés bb, egy 1891-es fiaskó után különösen is érzékenyen kezelte. Történt ugyanis, hogy abban az évben a horvát bán és a kormány el terjesztésére az uralkodó Vuchetich Istvánt kinevezte zágrábi érsekké, a pápa azonban megtagadta a praeconisatio-ját. Két éves huzavona után Vuchetich megbetegedett, és a kormány engedett. Innent l a kinevezések el tt a király mindig megkövetelte, hogy a nuncius által gy z djenek meg a Szentszék véleményér l a jelölt személyét illet en. A nunciussal történ álapos és bizalmas tárgyalások után, így maga a kinevezést követ praesentatio már csak formális aktussá lett. (Vö. SALACZ, *Egyház* 99.)

⁹² ZELLER I, 81. és TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom 1848-1871*, Budapest 1941, 20.

⁹³ Vö. SARNYAI, *Polgári* 44-46. és SARNYAI CSABA MÁTÉ, *A püspöki kar által támogatott autonómia-elképzelés 1848-ban*, in *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848-1918*, szerk. SARNYAI CSABA MÁTÉ, Budapest 2001, 65.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 29-30.; RADOVICS, 154.; K. TÖRÖK MIHÁLY MIKLÓS, *A magyar egyházpolitikai harc története az 1847-48. pozsonyi országgy lést l 1895-ig*, Budapest 1933, 16.

nem érte jogi sérelem az Egyházat, mert a kinevezésekről a legfőbb hatalmak már elzetesen megegyeztek, hanem azért nem, mert az adott § nem vonta kétségbe a királyi kegyúri jogát. Csupán beiktatott egy bürokratikus elemet, a miniszter személyét a rendszerbe, a végső szót azonban továbbra is az a király mondta ki, aki a Szentszékkal megegyezésre jutva döntött.

d) A vallási egyenjogúsággal kapcsolatos viták⁹⁴

Az 1848. március 31-ei kerületi ülésen Kossuth javaslatot tett a vallásegyenlőség törvénybe iktatására.⁹⁵ Szavai, melyeket 1871-es visszaemlékezésében maga írt le, jól jellemzik a korabeli liberális felfogást: a katolikus Egyházat és tanítását „borzasztó eszmének” nevezte, és állítása szerint csak azért nem kívántak megvonni minden egyházi és iskolai támogatást a katolikusoktól, nehogy azok Bécs mellé álljanak. De meglegedetten állapította meg, hogy legalább sikerült kiirtani „közjogunk táblájáról az uralkodó vallás szörnyetegét.”⁹⁶ Hogyan is történt mindez? Javaslatát „természetesen a túlnyomóan liberális többség és erősen egyházellenesen hangolt alsóház”⁹⁷ elfogadta. A felfordulók a javaslatot április 2-án tárgyalták meg. Scitovszky János pécsi megyéspüspök a fejedelmek esküszövegének⁹⁸ szentsége alapján ez ellen óvást emelt. Szerinte ez a Katolikus Egyház jogait sékíti, a 2. § pedig vallási súrlódásokhoz fog vezetni, hiszen mások az egyházi jogi szabályok, szokások minden felekezetenél. Ocskay Antal kassai megyéspüspök a katolikus elveket a 2. §-ban meghatározott „általános eszmének alárendelni” nem engedte⁹⁹, és a 3. § alapján féltette a kegyes alapítványok eredeti céljukra való fordítását. Fogarassy Mihály szkodári püspök az 1791. évi XXVI. tc-re hivatkozott, mely a királyi kegyúri jogát deklarálja (tévesen, mert ezt a XXIII. tc. tartalmazza¹⁰⁰). Szerinte a viszonyosság azt

⁹⁴ ZELLER I, 85-122. és 125-127.

⁹⁵ ZELLER I, 85-86. és KEMÉNYFY, *Ötven év* 31-32. idézeteiből az derül ki, hogy javaslata – a fentebb olvasható viták után – egyetlen szó kivételével elfogadást nyert a XX. tc-ben (ld. a 69. lábjegyzetben). Az egyetlen szó a 4. §-ban található: a „kölcsonösen” Kossuth verziójában még nem szerepelt. {*A haza*, 12. szerint a törvényjavaslatot Szentkirályi Móric terjesztette be. A kötet szerkesztője ezzel megkérdőjelezhetvé teszi a pontosságát, hiszen a források egyöntetűen arról számolnak be, hogy a XX. tc-et Kossuth javasolta.}

⁹⁶ DUDEK JÁNOS, *A katolikus autonomia függvénykérdései*, Budapest 1912, 18.: „Kossuth Lajos terjesztette el a törvényjavaslatokat és szó se lehetett arról, hogy valaki ellentmondjon neki. Különben is Kossuth, akivel a dietán csak az ékesszavú Sárkány Miklós bakonybéli apát mert eszmecserébe bocsátkozni, rosszul volt hangolva a kath. egyház iránt, hogy a pest-józsefvárosi plébános reversális nélkül való vegyes házasságának megáldását tette le megtagadta.” MESZLÉNYI ANTAL, 87.: Az iménti történet nem bizonyítható, de olvasható már SZEMNECZ EMIL, *Katolikus autonómia*, Budapest 1897, 19. oldalán is. Eszerint „a pest-belvárosi plébános, Feichtinger tette ebédli asztalánál fogadta és úgy vette tudomásul a kath. Meszlényi Teréziával kötött házasságát.” SCHARPF, 202-203.: „Ekkor közszájon forgott, hogy Kossuth katolikusok ellen azért hadakozik, mert tette passzív asszisztenciával eskette a pesti plébános. Ez tény volt, hisz Kossuth katolikus lányt vett feleségül, Meszlényi Terézt, de reverzálist nem adott. Az állam katolikus házasságát csak akkor ismerte el érvényesnek, ha katolikus [sic] pap el tette kötötték, evangélikus lelkész el tette nem lehetett katolikusnak házasságot kötnie. A passzív asszisztencia tehát áthidaló megoldás volt, de ezt a protestánsok megaláztatásnak tekintették, így Kossuth is. Noha ezt nem a katolikus egyház kívánta így, hanem a magyar állam.”

⁹⁷ TÖRÖK JENŐ, 23.

⁹⁸ ZELLER I, 86.: „Juro, quod Ecclesias Dei in suis Juribus conservabo et defendam.”

⁹⁹ SARNYAI, *Polgári* 46.; SARNYAI, *A püspöki kar* 66.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 34.

¹⁰⁰ ZELLER I, 90.: „Majestas sacratissima ut supremus Ecclesiarum patronus, Ecclesias Dei in suis juribus conservabit, et fundationes cuiuscunque nominis ad mentem fundatorum administrari faciet.” Magyar fordításban: *Vallásügy*, 485.: „szent

jelentené, hogy az evangélikusokhoz hasonlóan a káptalanok válasszák a püspököket, a Katolikus Egyház kezelhesse saját alapítványait. Az autonómiát támogatta, azonban a következő beszűrást javasolja a 2. §-ba: „saját hitelveik s egyházi szerkezetük épségben tartása mellett”, a 3. §-ba pedig: „minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi „amennyiben e vallásfelekezetek mostani javaiból ki nem telnék”, közálladalmi költség által fedeztessenek”¹⁰¹. Az általa már említett tc. 13. §-át¹⁰² Kossuth javaslatában sértve látta. A katolikus és evangélikus iskolarendszer különbségei miatt tehát a 4. §-hoz a következő javítást ajánlotta: „azon feltétel mellett, hogy a vallásban saját hittanítóink által oktattassanak s erről, valamint a vallás-gyakorlatról is félévenként bizonyítványt elmutatni köteleztessenek”. Gr. Cziráky János pedig a 2. §-ba a következő szavakat tette volna be: „saját elvei szerint és az egyház sértetlensége mellett”. A 3. §-ba pedig Fogarassy-val ellentétben „az oktatás szabadságának saját elvei szerinti teljes alkalmazása is” gondolatot kérte beletenni. Gr. Teleky Domokos is az el tte felszólaló Cziráky véleményén volt, továbbá vállalta, hogy katolikus létére a „keresztény felebaráti szeretet” nevében támogatja a 2. §-t. Scitovszky püspök akár Fogarassy, akár Cziráky javaslatába kész volt beleegyezni, a Teleky által használt „szeretet” szót azonban szerinte másként kell értelmezni, mert igaz, hogy a szeretet a legnagyobb, de azért ott van a hit és a remény is. Gr. Gyürky Pál szerint az 1. § már fennálló helyzetet deklaráál, ugyanis 1836-ban már kimondták, hogy az erdélyieket az eddigi kiváltságaikban meger sítik, amibe a szabad vallásgyakorlás is beletartozik. Bezerédy Miklós makári püspök a 2. §-t így kívánta megváltoztatni: „minden hitfelekezetnek saját elvei és szertartásai épségben tartassanak”. Szerinte sokkal szabadabb és függetlenebb az Egyház, ha nem az államtól kap támogatást. Ocskay szerint Cziráky 3. §-hoz tett javaslata a 4. §-hoz tartozik, és Cziráky az általa alapul vett 1606-os bécsi békekötés szövegéből figyelmen kívül hagyta a záradékot: „absque prejudicio catholicae religionis”. Bezerédy kérte explicite beleírni: „minden egyházi alapítványok épségben tartása mellett”, mire bekiabálás volt a válasz: „Nem szükséges!”¹⁰³ A bekiabálást többen felszólalásukkal is alátámasztották. Míg gr. Gyürky, gr. Haller Ferenc, gr. Zay Károly, br. Vay Miklós és br. Bánffy Pál az eredeti szöveget támogatták, addig Bezerédy püspök, Rimely Mihály főapát, gr. Forgách Antal, gr. Andrássy György, br. Perényi László, Tihanyi Ferenc és Hertelendy Ignác Fogarassy és Cziráky módosító javaslatai mellett érveltek. Végül tehát a felsőház a 2. §-t Fogarassy, a 3. §-t pedig Cziráky betoldásával elfogadta, így adták tovább az alsóháznak.¹⁰⁴

Másnap, április 3-án tárgyalta az alsóház a felsőházi javaslatot. Kossuth szerint a hitelvek valóban sérthetetlenek, az egyházi szerkezetbe azonban beleszólást kért, ezért a javaslatot nem támogatta. Lónyay állította, hogy ha a bécsi záradék ide is bekerülne, az egyenlőség nem volna valóságos. Vagyon: ha

---

felsőházi, mint az egyházak legfőbb kegyura, Isten egyházait jogaikban megtartandja és mindenféle alapítványokat az alapítók szándéka szerint igazgattat.”

¹⁰¹ KEMÉNYFY, *Ötven év* 35. és SARNYAI, *Polgári* 49. Javaslatainak és a vitának részleteit pedig ld. Fogarassy emlékiratában: *A hazáért*, 66-79.

¹⁰² ZELLER I, 92.: „ut status postessionis [sic] actualis utrunque pro cynosura adsumatur et fundationes catholiceorum [sic] pro catholicis, evangelicorum pro evangelicis deinceps couvertantur [sic]”

¹⁰³ ZELLER I, 103.

¹⁰⁴ KEMÉNYFY, *Ötven év* 36.

valami úgyis egyértelmű, mi akadályba beletenni? Mi történne ugyanis, ha „a törvényhozásnak eszébe jutna a püspökségeket megszüntetni”? Beszéde során „a kanonok urak nélkül nagy tűzbe jött, de azért a RR. maradtak a szerkezet mellett”¹⁰⁵, azaz nem fogadták el sem Fogarassy, sem Cziráky betoldását. Erről tájékoztatták a f rendi házat is, sőt beleírták azt is az üzenetbe, hogy „az iskolákban a vallásoktatás szabadságát megadni, szintén a törvényhozás feladata”¹⁰⁶.

A következő napon, április 4-én a f rendek azonnal megtárgyalták az alsóház tájékoztató üzenetét. Scitovszky püspök szerint a f cél az aggodalmak megszüntetése, de amíg nem deklarálják, hogy „a vallásos elvet törvényhozás útján korlátozni nem lehet”¹⁰⁷, addig az aggodalmak fennmaradnak. Gr. Andrassy¹⁰⁸ ismét támogatta ezen véleményt. Ocskay püspök továbbra sem fogadja el a javaslatot, mert „általános és határozatlanul elterjesztett egyenlőség és viszonyosság elvei” szerepelnek benne, „melyek csak különféle magyarázatokra és félreértésekre anyagul szolgálhatnak”¹⁰⁹. Fogarassy püspök aggodalma csak nem, mert az alsóház a nyilvánvaló dolgokat nem meri explicite kimondani a törvényben, és az aggodalmában osztozott gr. Cziráky is. Gr. Teleky László viszont ismét az alsóház véleményét pártolta, ebben támogatták gr. Teleky Domonkos, gr. Tihanyi, br. Vay, br. Perényi Zsigmond, Gyürky Pál és gr. Zay Károly is (valamennyien protestánsok). Teleky véleményére válaszolva Scitovszky kifejtette, hogy a javaslatát minden vallásra nézve tette, nemcsak a katolikusok érdekeit tartotta szem előtt. Bezerédy makári püspök is támogatta Scitovszky beszúrást. Azzal érvelt, hogy már Werbőczy idején evidens volt, mégis bele merté írni a Tripartitumba: „lex humana non praejudicat legi divinae”. Hozzájuk, azaz az üzenetet elutasítókhoz csatlakozott Bartakovich Béla rozsnyói püspök, Rimelyi apát, gr. Haller Ferenc, gr. Keglevich János, gr. Erdődy Sándor, gr. Széchenyi Antal, gr. Forgách Antal, gr. Pálffy Móric, Hertelendy Ignác, Ürményi Ferenc, gr. Zichy Ödön, gr. Zichy Henrik, Ürményi József, br. Révay György, br. Majthényi László, br. Perényi László és Marics Dávid. A f rendek tehát az alsóház javaslatának első pontját nem fogadták el, és továbbra is ragaszkodtak a betoldáshoz, a második, oktatásra vonatkozó pontot azonban elfogadták, tehát a saját maguk által elzárva javasolt beszúrástól eltekintettek. Ezekről él szóban értesítették az alsóházat.

A felsőház LX. országos ülésén, 1848. április 6-án Hubay jelentette, hogy az alsóház mindkét pontban ragaszkodik eredeti elképzeléséhez. A felsőházi felszólalók szintén a 4-ei érveiket ismételték. Végül Vay Miklós koronaőr érve győzték meg a püspököket: a debreceni református szuperintendencia azon petíciója, melyben a vallási egyenlőség és viszonyosság kimondását kérték, nem célozhatta az egyházi és iskolai javak lefoglalását, hiszen maguk a reformátusok is megakarták tartani saját

¹⁰⁵ ZELLER I, 106.

¹⁰⁶ KEMÉNYFY, *Ötven év* 37.

¹⁰⁷ ZELLER I, 108.

¹⁰⁸ TOMCSÁNYI, 49-50.: Tomcsányi Andrassy-val kapcsolatban a terézvárosi népiskolák példját hozza fel. Részletesen felsorolja az összes ottani iskola tanulóinak felekezeti létszámát, majd megállapítja: „[...] 1724 katolikus gyermek a 60 másvallású miatt nem imádkozott többé az iskolában s a 60 másvallású kedvéért nem törődve az 1724 katolikusal, nem tarték meg többé az iskolában a feszületeket és a szent képeket. S a 60 másvallású gyermek kedvéért 1724 katolikus oly tankönyvekből tanult, melyekben a tevéleges (positív) kereszténységnek nyoma sincs [...]” (v. ö. *Egyetértés* 1890 évr. febr. 20-iki számát). Továbbiakhoz ld. a *Függelék* 26. pontját.

¹⁰⁹ ZELLER I, 108.

alapítványait. Ez alapján a fels ház végül letett a Fogarassy által javasolt, 3. §-ba szánt betoldási tervér l (ld. a 101. lábjegyzet), és Majláth György országbíró javaslatára egyel re elfogadták az eredeti szerkezetet, azzal a kitéttel, hogy a „hitelveket nem lehet törvényhozás tárgyává tenni”. Ünneplés emeltek azonban az eredeti szerkezet ellen a püspökök, gr. Cziráky, gr. Andrassy, gr. Zichy Henrik és gr. Keglevich.¹¹⁰

Részeredmény:

Ma már talán nem tartjuk olyan meglep nek a XX. tc. 2. §-ában megfogalmazott igényt, mint amilyenek az akkoriban t nt. A korabeliek azonban úgy érezhették, hogy az Egyház fokozatosan elveszíti a társadalmon belüli stabilitásának küls pilléreit: az *1. Történeti el zmények* c. pontban megfogalmazott folyamat eredményeként az „Ecclesia in statu”-ból el bb „religio praeponderans” lett, majd a jozefinizmus alatt még több jognyirbálás következett, rövid fellendülés után pedig a '48-as igények következtében az Egyház államilag meghatározott jogköre egyre sz kült. Ennek a §-nak a javaslata az iménti folyamat nyomán joggal kelthette bennük a még további korlátozások félelmét. Akkoriban tehát a katolikus f papok az állami egyházjog részér l ezt a jogszabályt az egyház saját bels joga szerinti – azaz a kánonjognak megfelel – m ködés er teljes küls korlátozásaként értékelték, hiszen alapot teremthetett a saját hitelvekbe és annak hirdetésébe való beleszólásra. Nyilvánvaló, hogy az Egyház és az állam mai, szétválasztott állapotából kiindulva, a többi, évszázadok óta jelenlév egyháznak az állam részér l történ azonos elbírálása – figyelemmel a társadalomban betöltött szerepvállalására és azok arányára – természetes alapelveként fogadható el. Ennek a kezdetei jelentek meg a most vizsgált id szakban, nyilván kiforratlan állapotban, amely kiforratlanságot jól példázzák a fentebb idézett viták és az azok mögött meghúzódó – a korábbi gyakorlatot természetesnek vagy éppen elvetend nek ítél – elvi feszültség. Az indítványok közül a mai ökumenikus szemlélethez legközelebb gr. Teleky Domokos javaslata állt.

A f papok joggal emeltek szót azért is, hogy konkrét biztosítékokat várnak az esetleges további egyházjogi sérelmek megelőzésére. Az Ocskay által igényelt precíz distinkciókat jogos elvárásnak tarthatjuk: általános alapszabály, hogy ezekb l baj még nem származott, hiányuk azonban már sok vita forrásává vált. Ennek megfelel en Majláth kitétele is kívánatos volt. Bezerédy javaslatának helyességét pedig a történelem igazolta: szükség volt ugyan a tized eltörléséb l származó bevételkiesést az alsópapság számára a kongruával kompenzálni (ld. a *2. Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / b) A papi tized eltörlése* c. pontot, illetve a *Függelék* 40., 42. és 47., a kongruáról szóló pontjait).

¹¹⁰ KEMÉNYFY, *Ötven év* 39. A fels házi vitáról ld. még MESZLÉNYI ANTAL, 76-78.

EXCURSUS: CEGLÉD PÉLDÁJA

Annak érdekében, hogy láthassuk, a fentiek hogyan alakultak egy konkrét város helyzetében, tegyünk egy tanulságos kitért Cegléd városára, Dr. Varga Lajos, jelenlegi váci segédpüspök kutatásai alapján¹¹¹.

A város első okleveles említése 1290-ben történt. 1368-ban Erzsébet királynő adományozta a várost az óbudai apácáknak. 1416-ban az apácák János papot nevezték ki (!) plébánosnak. 1514-ben Mészáros Lőrinc plébános fogalmazta meg a „ceglédi kiáltványt”, mellyel teljesebb önkormányzat létrehozása volt a célja. Miután II. József feloszlatta a szerzetesrendeket, 1782-től a várost a Vallásalap birtokolta. A ceglédi egyházközségben „Eklézsiái tanács” néven autonóm szervezet jött létre, melynek már 1810-1818 között szervezeti szabályzata is volt, ennek legrégebb példánya a plébániai irattár 1886/4. száma alatt található. A szabályzat alapján 1818. körül, mint „Katolikus Tanács” vált külön a városi kegyúri jogokat gyakorló tanácstól. Laikus elnök vezetésével 19 világi tagból állt¹¹²: 6 katolikus városi tanácsos, 6 (a külső tanács katolikus tagjai közül maguk soraiból) választott tanácsos, a hívek közül az elnök által választott 6 katolikus férfi, és a katolikus városi jegyző. Havonta tartottak kisgyűlést, melyen abszolút többség kellett az érvényes határozathozatalhoz. Évenként két nagygyűlésük is volt, mindezekre minden érdeklődő katolikus hívőt vártak. Ők töltötték be a kántor, a templomgondnok, a harangozó, a templomtizedes (decurio) és a szedők (collector-ok) tisztségeit, melyeket maguk ellenrizték is – azaz meghatározott hatáskörük volt. A hívek minden szolgálatáról ill. megterheléséről kártárgyaltak a plébánossal és a kegyúrral. A kegyúr földdel dotálta őket, iskolai és egyéb ügyekben pedig mindig a püspökkel egyetértésben intézkedtek. Részt vettek a templom vagyoni számadásainak vizsgálatában, melynek egy példányát a Helytartótanácsnak, másik példányát pedig a püspöknek küldték fel. Eszerint tehát sem a kegyúr, sem a püspök nem ellenezte a Tanács tevékenységét, sőt kapcsolatban álltak azzal. 1820-ban a király a Vallásalap terhére engedélyezte új templom építését, melyet 1825. december 19-én Szent Kereszt felmagasztalása tiszteletére megáldottak, 1828. augusztus 31-én pedig gr. Nádasdy Ferenc váci püspök felszentelte. Az abszolutizmus korában a Katolikus Tanács működése korlátozva volt: rendszerint a plébános elnökölt, de az üléseken mindig jelen volt a császári és királyi főszolgabíró vagy a szolgabíró, és az üléseket hatósági engedély mellett lehetett megtartani. Az 1871-es országos autonómiakongresszus szabályait a tanács is figyelembe vette. 1872-ben püspöki leirat alapján a tanács tagjai közül iskolaszéket alapítottak. 1877-ben az iskolaügyet az iskolaszék kivette a Tanács kezébe. „Ebben az időben a tanács tagjai részére még nem volt szükség püspöki megerősítésre, noha a püspök a tanács dolgait felülbíráltta. A plébános ebben az időben hivatalból volt tagja a tanácsnak, de csak tiszteletbeli elnök lehetett. [...] 1878-ban a püspöki szentszék az egyházi és világi elnök egyenjogúságát állapította meg, de a plébános csak 1880-ban jutott kizárólagos elnökséghez. Egészen 1921-ig az 1878.

¹¹¹ VARGA LAJOS, *A váci egyházmegye történeti földrajza*, Vác 1997, 68-71.

¹¹² HÜBNER II, 32-38.

évi szabályzat alapján működtek az egyháztanácsok, amikor is dr. Hübner Emil világi elnök, Hanauer István püspök kérésére, a szabályzatot az akkori szokásnak megfelelően átdolgozta.”¹¹³

Részeredmény:

A következtetés meghozatala érdekében emlékezzünk vissza: korábban megállapítottuk, hogy az egyes települések egyházi és világi vezetésének szétválása a XVII-XVIII. századra tehető (ld. az *I. Történeti elzárások* c. pontunkban). Az iméntiek alapján ez Cegléden sem volt másként: a konkrét szétválás 1818-ban történt meg, de szoros maradt az együttműködés a püspökkel és a kegyúrral. Jogsélemnek tehát nyoma sincs, sőt kiváló és példa értékű a városban az egyházi és a világi jogrend egymást segítő tevékenysége. Olyannyira, hogy korukat jelentősen megelőzték:ők már ekkor, évtizedekkel az általunk tárgyalni kívánt időszak autonómia-törekvései előtt sikeresen megvalósították a jogok és köteleességek mindkét fél számára megnyugtató megosztását.

Nem meglepő az abszolutizmus idején őket is érintő jogkorlátozás. A kivívott jogaiknak, azaz a kialakult mintegy 3 évtizedes jogszokásnak az elvi megsértése volt ez akkor is, ha az addigi gyakorlat folytatásában akadályt nem jelentett.

A város a további évtizedekben lépést tartott az országos történelmi és jogi fejleményekkel, ezért excursusunkat bezárva érdemes visszatérnünk disszertációnk kiinduló kérdéseinek egész hazánkat érintő, immár részletekbe menő vizsgálatához.

---

¹¹³ VARGA, 71.

3. Az els mozgalom id szaka (1848-1867)

a) Kezdeti törekvések az autonómiára

V. Ferdinánd 1848. április 11-én szentesítette az új törvényeket. A XX. tc. 2. §-ának (ld. 69. lábjegyzet) hatályba lépésével a magyar állam megsz nt katolikus állam lenni¹¹⁴, a katolikus vallás pedig megsz nt államvallás lenni hazánkban¹¹⁵. Helyette keresztény állam lettünk¹¹⁶. A katolikusok pontosan az imént idézett paragrafusban találtak jogcímet az autonomikus törekvéseikre¹¹⁷, br. Eötvös József, majd utóda, Pauler Tivadar kultuszminiszterek vezetésével. Ugyanerre a paragrafusra hivatkoznak Kossuth, Deák, gr. Zichy Nándor, Bartal és Simor is autonómiát szorgalmazó beszédekben.¹¹⁸

Az 1848. évi III. tc. 3.¹¹⁹, 6. és 7. §¹²⁰-ai kimondják, hogy a király f kegyúri jogait ezentúl a minisztereken keresztül fogja gyakorolni¹²¹. A katolikus alapítványok és iskolák ügyei ett l kezdve a nem katolikus parlament, ill. annak felel s minisztérium hatáskörébe kerültek. Történt ez annak ellenére, hogy a 7. § kimondta: „Az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése [...] mindig az illet felel s miniszter ellenjegyzése mellett egyenesen Felségét illeti.”¹²² Valójában „a f kegyúri jog valóban nem a pápától kapott privilégiuma a magyar királynak, nem szorul külön pozitív pápai meger sítésre sem, hanem tulajdonképpen ius nativa, azaz rögtön a gyakorlatbavétellel megszületik, ha a pápa nem reprobálta.”¹²³ Web czi idejében ennek már 500 éves laudabilis consuetudo-jára hivatkoznak¹²⁴. Az 1848. évi III. tc. 3., 6. és 7. §-a tehát olyan hatáskört ad a miniszternek, ami t sohasem illette meg¹²⁵. Ezeket a jogokat azel tt a király saját dikasztériumán, a helytartótanácson belül m köd Commissio Ecclesiastica-n keresztül gyakorolta. Ez a commissio pedig 50-50%-ban állt egyháziakból és világiakból, elnöke a hercegprímás volt. Az imént említett törvénycikkek hatályba lépését l azonban akatolikusok is beleszóltak az Egyház ügyeibe. „Akatolikus lehetett maga a miniszter, de ha esetleg katolikus volt is, mindenesetre egy akatolikus parlamentnek volt felel s. Eljárásáért a párttöbbségek hatalmi helyzetének mikénti alakulása szerint vonhatja az t felel sségre, s t maga a

¹¹⁴ SIPOS, *Katholikus* 275. és 284., továbbá SZEMNECZ, 169.

¹¹⁵ MELICHÁR, *A katolikus* 98.

¹¹⁶ SIPOS, *Katholikus* 275. és 282-288.

¹¹⁷ TÖRÖK JEN , 25.

¹¹⁸ MELICHÁR, *A katolikus* 232-234.

¹¹⁹ SZ. N., *1848dik*, 9.; *1847/8-ik évi*, 10. és KÖRMÖCZY, 12.: „3. §. Felsége, s az távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar ministerium által gyakorolják, s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Buda-Pesten székel ministerek egyike által is aláíratnak.”

¹²⁰ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 34.; KÖRMÖCZY, 12.; *1847/8-ik évi*, 10. és *A haza*, 33.: „Az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata, és a nemességnek, címeknek s rendeknek osztása, mindig az illet felel s magyar minister ellenjegyzése mellett egyenesen Felségét illeti.”

¹²¹ MELICHÁR, *A katolikus* 98.

¹²² SARNYAI, *Polgári* 44.

¹²³ BERÉNYI, 32.

¹²⁴ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 19. kk.

¹²⁵ LEPOLD ANTAL, *A katolikus autonómia, az Egyház álláspontjának megvilágítása*, Budapest 1920, 1. §

miniszter is pártember, tehát sokszor nem képviselheti eléggé függetlenül az Egyház érdekeit, nem is említve azt az esetet, mikor a pártja hallgatólag, vagy esetleg nyíltan is egyházzellenes irányzatú.”¹²⁶ Ettől kezdve tehát a királyt egyedül megilleti, az Egyház anyagi támogatása miatt kapott joga megoszlott közté és a minisztérium között.¹²⁷ Így fordulhatott elő az is, hogy kultuszminiszterként néhány hónapig pl. az unitárius Székely Ferenc intézkedett a katolikusok ügyeiben¹²⁸. A XIII. és XII. tc-k (ld. *Függelék 3.*) kimondták, hogy az Egyház lemond a tizedéről, a világi birtokosok pedig az úrbéri szolgáltatásokról. A IX. tc. ugyan kimondta a kártalanítást, erre a forradalom leverése miatt nem került sor (vö. *Függelék 5.*).

A fent említett egyenlőség elvét nem tartották be. Míg a többi felekezet élvezett autonóm jogokkal az iskolai és alapítványi ügyekben, addig a katolikus Egyház fölött ezeket a jogokat a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolta¹²⁹, a püspököket és kanonokokat a kormány elterjesztésére nevezte ki a király, az alapok és iskolák igazgatását is a kormány végezte. Fapapságunk a forradalom hevében azonnal a megoldást kereste: már 1848. március 20-án tanácskozással gyűlt össze – a prímási szék üresedése miatt – Scitovszky János pécsi püspök pozsonyi lakásában¹³⁰. Ezen kifejezték véleményüket, hogy a király az 1791. évi XXIII. tc. alapján a katolikus Egyház körüli apostoli hatalmát, mellyel betekinthez a vallási és iskolai alapítványi javak kezelésébe, ne adja át a minisztériumnak, azt ugyanis a katolikus Egyház ruházta rá, másra tovább nem ruházható, ha pedig a király nem gyakorolja, visszaszáll az Egyházra¹³¹. Az alapok kezelését és az iskolák igazgatását ezentúl – a király felügyelete mellett – egy egyháziakból és világiakból álló vegyes bizottságra kívánták bízni. Ezeket feliratban kérték a királytól.¹³² Kilenc nap múltán megérkezett a leirat: az Egyház körüli legfőbb pártfogói jogot a király maga kívánja gyakorolni, de a bécsi udvari kancellárián keresztül. Egy későbbi leiratban¹³³ pedig az iménti jogát átruházhatatlanul sajátjának nyilvánította, de magának csak az érsekek, püspökök, apátok és prépostok

¹²⁶ BERÉNYI, 34.

¹²⁷ SZEMNECZ, 16.

¹²⁸ 1910. január 17-től 1910. március 1-ig.

¹²⁹ SIPOS, *Katolikus* 275.

¹³⁰ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 8.; DUDEK, 16.; KÉRÉSZY ZOLTÁN, *A katolikus autonomia közreműködése a fegyveri jog gyakorlásában*, Budapest 1912, 15.

¹³¹ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 31.; TÖRÖK JENŐ, *A katolikus autonómia-mozgalom 1848-1871*, Budapest 1941, 19.; SARNYAI, *Polgári* 44.; KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 16-17.; MESZLÉNYI ANTAL, 68.; GYETVAI, 68.; RADOVICS, 153.

¹³² MELICHÁR, *A katolikus* 99.; ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 32-33.; TÖRÖK JENŐ, 20.; SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 555.; KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 17.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 44-45.; ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 8.; {Fogarassy Mihály is beszámol emlékiratban a pozsonyi országgyűlés alatt történt püspökkari tanácskozásokról: ld. *A haza*, 39-79., ezen belül a kérdéses részt ld. az 55-56. oldalakon.}; SCHARPF, 201. Utóbbiak szerint egyúttal kérték a betöltetlen püspöki székek (prímási székek, Eger, Vác, Székesfehérvár, Győr, Szepes) betöltését is. ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, IV, Pest 1856, 362-366. oldalain található a felirat eredeti, latin nyelvű szövege: „[...] Maiestas Vestra hoc suum us[sic!] titulo supremi Patronatus et Advocatiae in Ecclesiis, Majestatis Vestrae personam exclusive concernens, a Ministeriali administratione eximere, sibi inalienabiliter reservare, atque separatim medio Commissionis Catholicae sub praesidio Primatis Regni vel unius ex Eppis constituendae administrare [...]”. Ennek magyar fordítását idézi SARNYAI, *Polgári* 44.: „Felsőged méltóztassék ezt mint a legfőbb kegyúr és oltalmazó az egyházakban gyakorolt, kizárólag Felsőged személyére vonatkozó jogát a miniszteri igazgatástól elvenni, illetve elidegeníthetetlenül magánál tartani, valamint a Magyarország prímásának vagy egyik püspökének elnökletével felállítandó Katolikus Bizottság révén elkülönítve intézni.” SCHARPF, 201. szerint Stanaczky március 28-ai felszólalásában követelte, hogy „az állam foglalja le a papi és az alapítványi javakat. Sőt akadtak demagógok, akik kimentek a nép közé és az egyház ellen beszéltek, így Győrben husvét vasárnap akarták elkobozni az egyház templomait és zárdáit.”

¹³³ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 33. és TÖRÖK JENŐ, 20.

kinevezését tartotta fenn, azokat is miniszteri ellenjegyzés mellett¹³⁴ (ld. fentebb a 7. §-t). A többit az 1848. évi III. tc. alapján a minisztérium hatáskörébe rendelte.

A püspöki kar attól tartott, hogy az 1848. évi XX. tc. 3. §-a, mely szerint minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségleteit az állami költségvetésből kell fedezni, számukra azt a kockázatot rejti magában, hogy a többi felekezet iménti szükségleteihez az állam majd a katolikus Egyház javait és a kormány kezelése alatt álló alapjait fogja felhasználni (vö. a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / d) A vallási egyenjogúsággal kapcsolatos viták* c. ponttal). Ezért április 6-án V. Ferdinándhoz Pozsonyból feliratot, az országgyűléshez pedig petíciót nyújtottak be. Ebben négy dolgot kértek: a katolikusok szabadságát korlátozó kormányrendeletek megszüntetését; a zsinatok és gyűlések szabad megtartását; az iskolák alapításának, igazgatásának és a felettük való szabad rendelkezésnek a jogát; és az egyházi, iskolai (kivéve az egyetemi) és más alapítványok kezelésének a helytartótanácsról egy vegyes bizottságra való átruházását¹³⁵. Csanád megye követe, Rónay János másnap, április 7-én¹³⁶ átadta a petíciót. Aznap reggel Deák Ferenc, mint Zala követe és az első felelős magyar minisztérium igazságügyminisztere, azt teljes erejével támogatta, hogy a katolikusok is kapják meg a más vallásúaknak már megadott autonómiát¹³⁷, és javaslatára az országgyűlés ezt tárgyalni is kezdte. 18 órakor Pest megye liberális¹³⁸ követe, Kossuth Lajos pénzügyminiszter megkérdezte: április 10-éig, a király Pozsonyba érkezéséig be tudják-e fejezni a felvetett témák tárgyalását, hogy döntéseiket az uralkodó szentesíthesse. Beöthy Ödön javaslatára elfogadták, hogy nem vesznek fel új tárgyat. Madarász azonban a petíciót

¹³⁴ MELICHÁR, *A katolikus* 101.; SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 555.; KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 16.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 46.

¹³⁵ MELICHÁR, *A katolikus* 102-105.; TÖRÖK JENŐ, 25.; SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 555.; SARNYAI, *Polgári* 49-52.; SARNYAI, *A püspöki kar* 67.; DUDEK JÁNOS, *A katolikus autonomia függvénykérdései*, Budapest 1912, 4.; a petíció munkadokumentumát ld. KEMÉNYFY, *Ötven év* 52-53., teljes szövegét pedig ld. ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 39-40.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 55.; *A haza*, 14. (megemlíti még Fogarassy emlékirata is *A haza*, 56-60. oldalain). Ezen felül: SARNYAI CSABA MÁTÉ, *Scitovszky primás levele Eötvöshöz (1848)* in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (1996/3-4) 179. {Az alapok kezelésének kérelmét SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*, München 1973, 58. az 1948. évi III. tc-kel hozza kapcsolatba. Nyilvánvalóan az 1848. évi III. tc-re kellett gondolnia, mert vében azonban vannak évszámbeli pontatlanságok.}

¹³⁶ MESZLÉNYI ANTAL, 83-85. Ugyanaznapról ld. még ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 8.: „Miután 1848. április 7-én az első magyar felelős kormány megalakult, Eötvös József kultuszminiszter azonnal kezébe vette az üresedésben lévő püspökségek betöltésének ügyét.” A primási székbe a kormány Lonovics József csanádi püspököt vagy Horváth Mihály hatvani prépostot (ld. a *Függelék* 10. pontjában) szerette volna, míg Bécs Scitovszky János pécsi püspökben látta a forradalomellenesség zálogát, ill. a Helytartótanács egyházi referensét, Karner Antal győri kanonokot támogatta. Végül kompromisszum született: a kormány emberei, Jekelfalussy Vince és Horváth Mihály nyerték el a szepesi és a csanádi püspöki székeket, míg az udvar jelöltje, Karner a székesfehérvárit. A váci és a győri püspökség egyelőre betöltetlen maradt. Eötvös felajánlotta, hogy ha nem lehet Lonovics a primás, legalább Hám János szatmári püspök lehessen egri érsekké. Végül mindketten megkapták kinevezésüket, csak hogy fordítva: Lonovics lett az egri érsek, és Hám a primás (június 25-én). (Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 10., ill. *A haza*, 14. és 142-143. – utóbbiban Hám ír személyes élményeiről.) *1848/49 és ami utána következett...*, szerk. LAKATOS ANDOR ÉS SARNYAI CSABA MÁTÉ, Kalocsa 2001, 11.: „A jelölés megtörtént ugyan, de a pápai megerősítést az öt fő pap sohasem kapta meg.”

¹³⁷ „A petícióban sok van, mi méltányosságon alapul, és a legszámosabb vallásfelekezet tagjainak kedélyét megnyugtatás nélkül hagyni nem lehet.” (TÖRÖK JENŐ, 26.)

¹³⁸ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 7.: „Mióta a reformkori országgyűlések 1825-ben megindultak, egyre világosabbá vált, hogy Magyarország politikai jövőjét a liberálisok fogják meghatározni. Ez a nyugati mintára fogant liberalizmus azonban nem korunk toleranciája volt, hanem a haladás ellenségének kikiáltott egyház elszánt ellenfele. Szószólói már 1843-ban parlamentáris többséghez jutottak és követelték a katolikus egyházi kiváltságok eltörlését, a vallásfelekezetek közötti egyenlőséget, az egyházi vagyon államosítását, ugyanakkor azonban a királyi tetsvényjog, a placetum regium fenntartását, vagyis az állam korlátlan ellenőrzését minden pápai rendelkezés felett. [...] Az utolsó rendi országgyűlés Pozsonyban 1848-1849-ben már teljesen a liberálisok irányítása alatt állott.”

illet leg vallásügyi konferenciát akart tartani még aznap. Kossuth javaslatára azt 22 órakor meg is tartották, de csak színleg, és a petíció kérdését „elkésítettnek”¹³⁹ nyilvánítva elutasították. A XX. törvénycikket mégis meghozták. Majd két nappal később a szerbek (nem 4, hanem 16 pontos) javaslatát az ortodox autonómiáról mégis ebbe a törvénybe foglalták bele, mint 8. §-t¹⁴⁰. Ebből is látszik, hogy az elutasítás oka nem az „elkésítés” volt.¹⁴¹

Ezen méltánytalanság miatt a püspöki kar a következő napra, április 8-ára Pozsonyba, (a primási szék betöltetlen lévén) legidősebb tagjuknak, Scitovszky János pécsi püspöknek lakására hívott mintegy 60 katolikus férfit, püspököket, káptalani követeket, a felső- és az alsóház hívő tagjait¹⁴², és indítványozta a „plébániai” autonóm testület megalakítását¹⁴³, pusztán az Egyház külső ügyeibe engedve beleszólást a laikusoknak (politikai támadások kivédése, templomok és iskolák fenntartása, papok és tanítók fizetése, alapítványok kezelése). A „szigorúan vett egyházi ügyeket”, azaz a tanbeli, liturgikus, kizárólag papi funkciókat érintő, erkölcs-felügyeleti, és iskolák tanbeli és fegyelmi kérdéseit érintő témákat az autonómia alól kivenni szándékoztak, és zsinati hatáskörre akarták bízni, melyben a pápa hatalma érvényesült volna.¹⁴⁴

Akkori elképzelésük a következő volt: a tagok alapító- (évi 40 forintot fizet), részvényes- (évi 2 forint), társ- (évi 12 krajcár) és munkás csoportokra oszlanának (utóbbiak nem fizetnek tagdíjat, s tiszteletdíj hiányában a hivatalnoki teendőik ellátásáért díjazást kapnának). A beszédett tagdíjakat a központi bizottmány kezelné, melynek élén világi személy állna, és évente Pesten tartanának gyűlést. Minden egyházmegye külön szekciót alkotna, kivéve az esztergomi, mert az nagysága miatt 2 szekcióra bomlana – ezek félévenként üléseznének a püspöki székhelyeiken. Minden egyes esperesi kerület pedig külön filiát jelentene – ezek negyedévente jönnének össze a legtöbb katolikus lakosú városokban. A kerületekben (filiákban) a tagokat szabadon választanák, akik delegálnának tagokat a szekciókba, akik pedig a központi bizottmányba. Kötelező lenne azonban beválasztani a filiák tagjainak sorába az összes kerületi plébánost, a szekciókba 2 kanonokot, 2 szemináriumi oktatót, a helybeli plébánost és alesperest. Ez utóbbi megszorítással akarták elejét venni annak, hogy az autonómia „káros és hibás irányba megröpködjön”.¹⁴⁵

¹³⁹ SZEREDY, *Egyháztörvények...*, I, 556.; SIPOS, *Katholikus* 265.; DUDEK, 11.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 56. és 91-92.

¹⁴⁰ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 38-46.; TÖRÖK JENŐ, 26. és SCHARPF, 202.

¹⁴¹ Vö. ZELLER I, 160-166.; TÖRÖK JENŐ, 26.; MESZLÉNYI ANTAL, 85.

¹⁴² MELICHÁR, *A katolikus* 61., 99. és 104-105.; ZELLER I, 167.; TÖRÖK JENŐ, 34.; SARNYAI, *A püspöki kar* 68.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 58.

¹⁴³ SZEMNECZ, 20.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 58-59.

¹⁴⁴ SARNYAI, *A püspöki kar* 69. és SARNYAI, *Scitovszky* 180.

¹⁴⁵ SARNYAI, *Polgári* 56-57. és SARNYAI, *A püspöki kar* 69. Fogarassy Mihály, kinevezett skodári püspök 1848. május 10-ei levele Lonovics József csanádi püspökhöz a katolikus egyesület létrehozása tárgyában olvasható: SARNYAI, *A püspöki kar* 79-80. A folytatásban (81-88. oldalak) találjuk „A magyarhoni kath. egyet alapszabályai”-t. Utóbbinak 1. pontjából kiderül: „Az egyesület feladata: a magyar katolika egyház természetes és törvényes szabadságát és függetlenségét megőrizni, a hitbuzgalmat és kath. életet czélszerűen, de mindenkor erkölcs- és alkotmányilag szabad eszközökkel fejleszteni, nevezetesen: az egyház elveit, intézményeit, zsinati határozatait fejtegetni, ajánló, védő könyvek- és iratokat terjeszteni; templomokat és iskolákat részint fenntartani, részint, hol és a mennyiben szükséges, újból állítani; nevelési és oktatói intézeteink mód-, tan-, kormány-, fegy- és személyrendszere fölött ellenőrködni, és azt a zsinatok szellemében kezelni; jótékony intézetekről és más, a kath. élet mezején részint nélkülözhetetlen, részint azt csak termékenyítő, szépítő és mivel eszközökről gondoskodni; a katolikus alapítványokat részint tisztában tartani, részint kezelni is; szóval: mindazon ügyeket, melyek, mint a hit- és erkölccstan, szertartások, szorosán vett papi végzemények, egyházi fenntartók, szigorúan a zsinatok körébe nem tartoznak, és mégis a honunkban is törvényesen föllállított egyenlőség és viszonyosság elvénél fogva a kath. egyházat illetik, intézni.”

Céljuk volt a katolikus egyházi és iskolai célokat szolgáló vagyont 1/3-2/3-os arányú egyházi-világi vegyesbizottság kezelésére bízni, „minden hatóság befolyásának kirekesztésével”. Elhatározták, hogy a sajtó útján minden katolikushoz eljuttatják igényüket, országszerte az egyes plébániákon aláírásokat fognak gyűjteni¹⁴⁶, melyeket az alesperesek a megyéspüspökökhöz, akik pedig a következő országgyűléshez terjesztenek fel, ahol szintén minél több katolikus aláírja majd ezen irányú javaslatukat¹⁴⁷. Az iménti volt az ún. „külső autonómia” terve.¹⁴⁸ Csak később észlelték az ún. „belső autonómia” szükségességét: egyházközségi, egyházmegyei és országos szinten a hívek autonóm képviselőiteinek létrehozását a hívek kötelességeinek és jogainak rendezése érdekében¹⁴⁹. Az állam majdnem évezredes jogvédelmének megszüntetésével mindenesetre a magyar Egyház az állami támogatáson kívül most már a mintegy 9 millió¹⁵⁰ katolikus hívére is kellett, hogy támaszkodjon¹⁵¹.

A fennkegyúri jog rendezését a püspökök később tartották aktuálisnak rendezni¹⁵². Ezt többféleképpen képzeltek el a katolikus Egyházon belül is. A hierarchia véleményét fentebb említettük: ha a király nem személyesen gyakorolja ezt a jogát, az visszaszáll az adományozó Egyházra. Az alsópapság és a világi hívek ezzel szemben az Egyházban eddig ismeretlen népfelügyelet elvét akarták bevezetni: a hatalom a hívek összességéé, az ruházta a hierarchiára, tehát most visszaköveteli a királytól a fennkegyúri jogot a híveket országos, egyházmegyei és egyházközségi szinten képviselő katolikus autonómia kezébe. A harmadik irányzat a fennkegyúri jogokat meg kívánta tartani a királynak¹⁵³, emellett szándékozott bevezetni az egyházközségi autonóm szervezeteket.

Vaszary hercegprímás körlevelében¹⁵⁴ az autonómia hatáskörébe szerette volna rendelni a fennkegyúri jogok gyakorlásának visszavételét a minisztériumtól királyi felhatalmazásra. Ide tartoznának

Megtudjuk még, hogy a következő lett volna a felépítés: „fiókgyűlések”, afölött a „szakaszi gyűlések”, legfelül a központi bizottmány. A fiók- és szakaszi gyűlések, továbbá a központi gyűlés szakosztályai hetente, az egész központi bizottmány pedig havonta gyűlt volna össze. Minden tagot évente, a hivatalviselőket pedig 3 évente akarták választani.

¹⁴⁶ TÖRÖK JEN, 35-36. és MESZLÉNYI ANTAL, 90.: Az aláírásgyűjtések megfogalmazását Scitovszky-ra bízta, aki a következő sorokat írta: „Alulírottak a bevett minden vallásra nézve törvényszerű leg kimondott viszonyosság és egyenlőség elve szerint, ohajtjuk és követeljük: hogy mi katolicusok a vallás- és iskolaalapítványi javadalmakat magunk, minden más vallásuak befolyása nélkül kezelhessük, és azokról sz. egyházunk és iskoláink szükségére rendelkezessünk.”

¹⁴⁷ ZELLER I, 168. és TÖRÖK JEN, 34. kk., továbbá ld. *Függelék* 6.

¹⁴⁸ Az autonómia kérdése már korábban is felmerült: 1844. október 24-én országgyűlési felszólalásában Ocskay Antal püspök felhozta, hogy „a Helytartótanács kezelésében levő alapok és alapítványok döntően katolikusok donációi, ezért azok – az alapítványtevők eredeti szándékát követve – kizárólag a katolikusokat illetik.” Tehát a nem tisztán katolikus országgyűlés nem rendelkezhet felettük. Bezerédy Miklós veszprémi kanonok ezt azzal is kiegészítette, hogy ha nem a Helytartótanács kezelné azokat, akkor vissza kell juttatni a Katolikus Egyháznak, hiszen a protestánsok is maguk kezelik alapítványaikat. 1847. december 14-én pedig, az alsótábla káptalani delegátusainak különértekezletén Fogarassy püspök szöszólása mellett tárgyaltak az autonómiáról, majd az emlékiratot minden püspöknek megküldték. (Vö. SARNYAI, *Polgári* 53-54.)

¹⁴⁹ SIPOS, *Katholikus* 276.

¹⁵⁰ SARNYAI, *Polgári* 20-21. oldalain részletes táblázatok találhatóak a korabeli népesség vallási megoszlásáról, ill. az egyházi személyek számszeradatairól.

¹⁵¹ Fogarassy püspök így ír erről: a katolikus Egyház „a fejedelmi pártfogás ernyőzete alól ki van rántva, s a bevett vallások sorába állítva [...] saját híveinek védelme alá kell húzódnia”. Vö. Vasary Kolos hercegprímás 1897. november 11-éi beszédével (szintén említi a 301. lábjegyzet). Kereken 50 évvel később, 1898-ban pedig ezt írja Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök (Dr. Pethő írói álnéven a *Magyar Sion* c. folyóirat az évi számának 324. oldalától kezdve a *Híveket az egyháznak* c. m. végén): „A laikusoknak az autonómiában való szereplését három jó eredményt várhatunk, elször, az egyház védőivel neveljük őket, másodsor, az egyházi érzést keltjük föl bennük; harmadszor, buzgóbb egyházi tevékenységre fogjuk őket.”

¹⁵² HÜBNER III, 28.

¹⁵³ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 32.

¹⁵⁴ SZEMNECZ, 162-174.

tehát az alapítványok igazgatására és a nagyobb egyházi javadalmakra való hármias jelölés; továbbá a püspök által az autonómiára delegált jogkörök (egyházközségi vagyon, felekezeti iskolák felügyelete – ld. *Függelék 7.*), és az állam által az autonómia javára elismert jogkörök (egyházi és iskolai autonómia, vagyonok és alapítványok kezelése). A „küls autonómián” túl Vaszary be kívánta vezetni a „belső autonómiát” is, azaz a világiak 2/3-os többségét az autonóm szervezetekben.¹⁵⁵ Innent 1 tehát a király vagy ismét a Catholica Commissio által, vagy autonóm testület által gyakorolta volna a kegyúri jogát. Minisztérium csak az Egyház sérelmére tudta volna gyakorolni azt.¹⁵⁶

A képviselőház XXVI. ülésén, 1848. augusztus 5-én ifj. Szacsvey Imre törvényjavaslatot nyújtott be az összes egyházi vagyon államosítására; a stóladíjak- ill. a 10-én tartott XXX. ülésen a szerzetesrendek eltörlésére; utóbbiak minden vagyonának államosítására. Minden további egyházi költséget, fizetést, nyugdíjat államilag kívánt meghatározni. Mindkét javaslatát elhalasztották, tárgyalásukra később sem került sor.¹⁵⁷ Azonban ennek a félévnek a során a püspöki kar és Eötvös igyekeztek kompromisszumra jutni a papság ellátásának kérdésében. Az összetett problémát az jelentette, hogy megszűnt a tized, és az alsópapságnak a hívek sok helyütt nem fizették be az egyházi adót. Kérdéssé vált, hogy továbbra is ragaszkodjanak-e a párbérhez és a stóladíjakhoz, vagy egyszeri megváltásért cserébe lemondjanak azokról (utóbbi esetben az pénzbeli, vagy természetbeni legyen-e). A tisztázás érdekében júniusban 14 fő pap és Eötvös leültek tárgyalni. A fő papok először a megüresedett püspökségek jövedelmeiből kértek kiegészítést maguknak és papjaiknak, de az leszögezték, hogy függetlenségük érdekében állami kongruát nem kérnek. Az egyházi javak tulajdonjogának törvénybeli megerősítését viszont igen. Erre Eötvös jószándékúlag igyekezett lebeszélni őket, mert ismerve a politikai erőviszonyokat, attól tartott, hogy az országgyűlés az ellenkezéjét viszi végbe: teljességgel szekularizálja az Egyház vagyonát. Inkább ajánlotta a teljes egyházi vagyon összevonását közös alapba, melyet aztán egy vegyes bizottság arányosítva kezelne. Annál is inkább, mert a vallásalap kimerült, így abból a papokat segíyezni nem tudja. Erre a püspökök nem válaszoltak, azonban utóbb mégis állami kongruát kértek, de beleegyeztek annak csökkentett mértékébe. Eötvös pedig belement, hogy az I. Ferenc által meghatározott püspöki végrendelkezési jognyirbálást eltörlik, így a fő papok nemcsak vagyonuk 1/3-áról, hanem teljes egészéért rendelkezhetnek (vö. *Függelék 8.*). Abba is beleegyezett, hogy az interkaláris jövedelmek ne az államkincstárra, hanem az Egyházra szálljanak.¹⁵⁸ Július 19-ei felterjesztésében a

¹⁵⁵ TÖRÖK JEN, 36. szerint először Scitovszky, majd sorban a többi püspök is olyan tartalmú körlevelet bocsátott ki egyházmegyéjében, melyben elrendelték, hogy a plébániákon világiakból „állandó választmányt” állítsanak föl.

¹⁵⁶ SZEMNECZ, 17.

¹⁵⁷ Vö. ZELLER I, 187-190. és KEMÉNYFY, *Ötven év* 82-84.

¹⁵⁸ SZEREDY, *Egyházzog különös*, II, 1371.: „II. József császár az időközi jövedelmeket 1783. oct. 28-án kelt udvari rendelet által a vallásalaphoz rendelte csatoltatni; mi ellen még az 1790/1-iki országgyűlés sem szólt fel. I. Ferencz 1793-ban azt rendelte, hogy ezen jövedelmek ezentúl a kincstár által kezeltesse, s különösen egyházi célokra, templomok paplakok felállítására és egyházi személyek segélyezésére fordíttassanak. Az 1855-ben kötött osztrák concordatum a magyarországi intercalaris jövedelmekről is intézkedett, a XXXII. cikkben azt mondván, hogy hazánkban a megüresedett püspökségek és világi apátságok időközi jövedelmei a vallásalapba folyjanak. A concordatum tényleges uralma alatt az időközi jövedelmek csakugyan a vallásalaphoz csatoltattak és még jelenleg {1874-ben} is oda csatoltatnak; ami, tekintve a javaknak, melyekből ezen jövedelmek befolyanak, természetét, kétségkívül legigazságosabb.” Eötvös említett engedménye tehát csupán 7 évig volt érvényben.

püspöki kar arra kérte a minisztert, hogy minden lehetséges eszközzel szorítsa rá a híveket az egyházi adó befizetésére, addig pedig, amíg a következő országgyűlés a tized kiesése miatti kárpótlásról rendelkezik, segélyek folyósítását engedélyezze a papság számára. Másnap meg is jelent a miniszteri rendelet, miszerint az átmeneti időben minden egyházközség köteles papjának addigi mértékű ellátásáról gondoskodni, ellenkező esetben a hatóság köteles az ehhez szükséges értékeket behajtani. A püspökök pedig elfogadták Eötvös javaslatát a kegyúri helyzet rendezésére: ahol senki nem akarja vállalni a patronátusi jogot és köteleességeket, ott azt az egyházközség vállalja át. A bizonytalan anyagi helyzet miatt az 1849-es költségvetés tárgyalásán Eötvös 2,5 millió forintot irányozott el a Katolikus Egyháznak, melyből 1,5 milliót az egyházi iskolák ellátására, 1 milliót pedig a tizedtel megfosztott papság ellátására szánt. Madarász László a liberális ellenzék részéről természetesen rögtön tiltakozott az utóbbi tétel ellen, hivatkozva a dúskáló püspökökre. Eötvös azonban kijelentette, hogy az összeg éppen csak hogy a minimális önfenntartás segítésére elegendő. Vártta azonban az alsópapság jövedelmi kimutatásainak beérkezését minden egyházmegyétől, hogy a továbbiakra nézve lépni tudjon. Ezek közül azonban az év végéig csupán 9 érkezett be. Látható tehát, hogy az Egyház autonómiára való képessége, és az állam anyagi háttere szorosan összefüggtek egymással a forradalom és szabadságharc idején.

1830-tól a szellemileg visszamaradott V. Ferdinánd lett a magyar király. A vezetői képességeknek híjával volt, mindig annak adott igazat, aki utoljára beszélt vele. A márciusi utcai zavargások idején érdeklődött segédtisztjéről, szabad-e a forradalmat csinálniuk az embereknek. A császár gyenge akaratából előnyt kovácsolt magának Metternich kancellár, aki bábként használva őt, maga irányította a birodalmat. Hatalma megtartása érdekében a kancellár erősen támogatta, hogy I. Ferenc 1835-ös halála után fiai közül ne az erőse akaratú öcs, Ferenc Károly főherceg, hanem a gyenge akaratú báty, Ferdinánd örökölje az osztrák trónt is. Így is történt: ettől az évtől I. Ferdinánd néven osztrák császár is lett. 1848. március 3-án Kossuth indítványozta, hogy az országgyűlés feliratban kérjen a császártól hazánk számára felelős minisztériumot. Ezt az alsóház megszavazta, és átküldte a felsőháznak. „Ezenközben a mágnások conservatív részének nagyon tikkasztó lett már a légkör Pozsonyban, elszéledtek, és a mágnások táblájának ülései fölfüggesztettek. [...] Ezen események közben jött a hír a március 13-i bécsi forradalomról, Metternich's teremtményei és párthívei bukásáról.” A feliratot 16-án nyújtotta át a küldöttség a királynak. „Ferdinánd mindent megígért, a nádor főherceget korlátlan hatalommal fölruházta Magyarországra nézve, mindaddig, míg maga, a király, nincs az országban; és a nádor e teljhatalom erejénél fogva megbízta Batthyányi Lajos grófot felelős minisztérium alakításával. [...] Március 23-dikán megjelent az új minisztérium: elnöke, tárca nélkül Batthyányi Lajos gróf volt, belügyminiszter Szemere, pénzügy Kossuth, hadügy Mészáros huszár ezredes, a közmunkák minisztere Széchenyi, cultus és közoktatási miniszter Eötvös, földmivelés és kereskedelmi miniszter Klauzál, igazságügyminiszter Deák, közlekedési miniszter Magyarországnak az osztrák császársághoz való viszonyait illetőleg Eszterházy Pál herceg – E miniszteri névsorral a nádor fölment Bécsbe, hogy a királynak elterjeszsze. Gyanúsán sokáig maradt oda. Végül márc. 29-dikén visszatért Pozsonyba és most kitünt, hogy az aggodalmak, melyeket hosszas

kimaradása szült, nagyon is alaposak valának. A kormánypárt már fölüdült első rémületéből, már most arra gondolt, az ígéreteket kissé korlátozni – egyes huzalkodások által kifárasztani az ellenpártot, Reák birták tehát Ferdinánd királyt, hogy tagadja meg a külön hadügy-, mint szintén pénzügyminiszteriumot.” Az olasz harcok miatt a császár szívesen megtartotta magának a magyar kasszát és hadsereget, ennek hírére azonban Battyhány bejelentette, hogy amennyiben a király nem változtat álláspontján, lemond. A nádor is kifejezte, hogy igyekszik változtatásra bírni a királyt, de ha nem jár sikerrel, maga is leköszön. „A nádor haladék nélkül újra fölment Bécsbe és március 31-dikén onnan visszatért, azon hirt hozta magával, hogy a király néhány jelentéktelen pontot kivéve a karok és rendek minden végzéséhez, elbírja ígéretéhez hűven beleegyezését adja.” Április elején megszavazták az új választási törvényt: felszabadított parasztok is választójogot kaptak. 7-én megérkezett a király jóváhagyása a kormány felállítására, 10-én ezt Ferdinánd Pozsonyban saját szavaival is megerősítette. „Azzal április 11-dikén bezárattott a pozsonyi országgyűlés és a magyar miniszterium leköltözött Pestre, hogy már most ott üsse föl székhelyét.”¹⁵⁹

A püspöki kar a forradalmat követő szabadságharc háborús cselekményeinek láttán a békére törekedett. A Pesten tartózkodó főpapok nagy része (Hám János hercegprímás, esztergomi érsek, Lonovics József egri érsek, Jekelfalussy Vince szepesi püspök és Horváth Mihály csanádi püspök) csak júniusban nyerte el kinevezését, azóta a pápától megerősítést nem kaptak, így székhelyeiken még nem tevékenykedhettek. „A beállott zivataros időben a kinevezettek még praekonisatiójukat sem tudták kieszközölni, pedig ebben az ügyben nem egy iratot intéztek a bécsi nunciatura útján a római szentszékhez.”¹⁶⁰ Egyedül a váci püspöki szék maradt továbbra is teljesen üresen. Ezért a frissen kinevezett Hámhoz a váci káptalan alázattal járult, kérvén, „hogy ez elárvult megye is mielőbb megkaphassa főpásztorát”¹⁶¹. Hám és Lonovics, kényszerű tértelenségük idején szívesen ajánlkoztak, hogy kapcsolataik révén békét próbálnak elérni a császárnál (még inkább Metternichnél). Nyáry Pál és Perényi Zsigmond felsőházi alelnök, akik a honvédelmi bizottmányból a béketörekvések legfőbb sürgetői voltak, örömmel fogadták az ajánlatot. Több bizottmányi tag, és Horváth püspök viszont ellenezte, mert esélytelennek tartották. Inkább az országgyűlést várták kapaszkodót, amivel már elindulhatnak az érsekek. A honvédelmi bizottmány ezek után azt a döntést hozta, hogy várják meg Kossuth hazaérkezését, mondja ki a végső szót. Horváth azonban javasolta, hogy addig is a püspöki kar terjesszen feliratot a király elé. Az indítványt elfogadták, és azzal Fogarassy, nagyváradi kanonok, címzetes püspök indult a királyhoz Olmützbe.¹⁶² Remélték, hogy a bábként használt uralkodó, akit a magyarországi információktól elzártak, a feliratból értesül a helyzetről, és az érsekeket már szívesen fogadja majd. Fogarassy több napig kénytelen volt Pozsonyban vesztegelni az osztrák hadak határzára miatt. Ezalatt Kossuthal is találkozott,

¹⁵⁹ RÜSTOW, WILHELM, *Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története*, Pest 1866, 9-13.

¹⁶⁰ MESZLÉNYI ANTAL, 74.

¹⁶¹ Prímási Levéltár: Acta Hám nr. 75.

¹⁶² Jelen bekezdés részletei magának a csanádi püspöknek tollából: HORVÁTH MIHÁLY, *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*, II, Pest 1872. olvashatók, ezen belül a felirat konkrét szövege a 32-36. oldalakon. A felirat szó szerinti szövege *A haza*, 129-131. oldalain is megtalálható. Az 1848. október 28-án, Pesten keltezett felirat tartalma a béke kérése volt. A témáról ld. még MESZLÉNYI ANTAL, 156. kk.; *A haza*, 19. és 147-148. – utóbbiakon Hámnak ezzel kapcsolatos személyes élményei olvashatók emlékiratából.

aki helyeselte küldetését, de sok reményt nem fűzött hozzá. Igaza lett: a november 10-én Olmütz-be érkezett Fogarassy-t még Lobkovitz azzal tartóztatta fel, hogy a király testületi küldöttséget nem fogad, lepecsételt iratokat pedig nem vesz át. Fogarassy beleegyezett, hogy a kamarilla felnyissa az írást. Megdöbbenek annak tartalmán, és azt a választ adták neki, hogy a király fogadja t, de csak mint egykori udvari káplánt, küldetésének valódi témáját pedig szóba sem hozhatja¹⁶³. Fogarassy úgy hitte, ez valóban a király döntése, így a királytól felszínes beszélgetés után távozott. Nyilvánvaló, hogy a püspökök feliratáról és Fogarassy küldetésének valódi céljáról a kamarilla a bábkirályt nem tájékoztatta. Az eredményt megismerve a hazatérő Kossuth az érsekeket is lebeszélte a békítésszándékú útról.

A magyar országgyűlés Bécsbe érkezett küldöttsége már nagyobb sikerrel járt, mint a püspökök. Kihasználva a császár fogyatékoságát, és Metternichet is kijátszva elérték, hogy Ferdinánd aláírja az új alkotmányt, és engedményeket tegyen Batthyány miniszterelnök kormányának. A tárgyalásokat a magyarok már ekkor is Ferdinánd öccsével, Ferenc Károlyval folytatták. Az udvari kamarilla végülis lemondatta Ferdinándot öccse javára. Ferenc Károly azonban felesége, Zsófia hercegné nyomására maga is lemondott trónigényéről, amit így fia, a 18 éves Ferenc József örökölt. Ferdinánd azonban magyar királyi címéről közjogi értelemben nem mondhatott le, ezért a magyarok egészen az 1849. április 14-én kimondott trónfosztásáig tekintették királyuknak.¹⁶⁴ Ferenc Józsefet 1848. december 2-án kiáltották ki Ausztria császárává Olmützben.

„Az 1849. március 4-iki császári patens Ausztriának egy oktrojált alkotmányt adott.”¹⁶⁵ A császár gr. Leo Thun-Hohenstein osztrák vallás- és közoktatásügyi minisztert bízta meg azzal, hogy az egyházi és iskolai alapítványok kérdésében az érintett érsekekkel és püspökökkel egyeztessen.¹⁶⁶ Thun 1849. március 31-én összehívta őket, a tanácskozást pedig április 30-tól június 17-ig meg is tartották (a részleteket ld. *Függelék 9.*). Ezen Scitovszky hercegprímás is részt vett¹⁶⁷, holott a magyarokat ekkor még nem érintette a patens, később azonban rájuk is kiterjesztették. Ugyanígy csak megfigyelőként vett részt Haulik¹⁶⁸ zágrábi püspök. Az olmützi alkotmány értelmében „a Magyar Királyságot a centralizált birodalomba olvasztották, megszüntették az Erdéllyel kialakított uniót így létrehozva a Magyar Királyságot, az Erdélyi Fejedelemséget, valamint a Katonai Határvidéket és a Dalmát-Horvát-Szlovén Királyságot. A császári házhoz lojális Horvátország pedig Dalmácia mellett megkapta a Magyar Királyságtól elvett Fiume kikötővárost is.”¹⁶⁹ Ennek lett a következménye a Habsburg-ház fent említett trónfosztása, amit történelmileg az osztrák csapatok segítségére siető oroszok hatására a világsi

¹⁶³ KEMÉNYFY, *Ötven év* 95. és SCHARPF, 205.

¹⁶⁴ Vö.: http://hu.wikipedia.org/wiki/V._Ferdinánd_magyar_király (2012. április 24.).

¹⁶⁵ KEMÉNYFY, *Ötven év* 105.; ZELLER I, 196.; vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 5.

¹⁶⁶ Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 77-80.

¹⁶⁷ GYETVAI, 69.; FÜSSY, *IX. Pius*, II, 443-446.: A püspökök az Egyház elévülhetetlen jogainak tiszteletben tartását kérték. Ezután 5 tagú bizottságot választottak maguk közül arra, hogy a kormánnyal tárgyaljon. Thun 1850. április 7-én és 13-án a császár elé terjesztett irataiban elismerte, hogy bár a püspökök kérelmei jogosak, de mivel ezek a kérdések szerinte érettebb megfontolást igényelnek, és mivel ez nem volt valódi zsinat, csak tanácskozás, konkordátum megkötését javasolta a Szentszékkal. A halaszthatatlan ügyek ideiglenes megoldásához és a konkordátum elkészítéséhez császári engedélyt kért.

¹⁶⁸ Róla ld. még a *Függelék* 14. és 18. pontjait.

¹⁶⁹ http://www.wikipedia.org/wiki/I._Ferenc_József_magyar_király (2012. április 24.). Ezekkel kapcsolatban ld. még a *Függelék* 16. pontját.

fegyverletétel követett augusztus 13-án. Emiatt a Horváth Mihály kultuszminiszter (személyér l részletesen ld. *Függelék* 10.) által augusztus 20-ára, az autonómia megalkotása céljából Pestre összehívott¹⁷⁰ közgy lést már nem tartották meg.

Részeredmény:

Szinte természetesnek mondható, hogy az állami szempontból hirtelen egy szintre kerülés a többi felekezettel védekezési reakciókat váltott ki a korabeli f papság köreiből (vö. a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / d) A vallási egyenjogúsággal kapcsolatos viták* c. pontunk részeredményével). Világosak, és jogilag is megállják a helyüket Lauran kanonok érvei is arra vonatkozólag, miért nem vonatkozik rájuk a XX. tc. 2. §-a. Azonban hiába a jogi levezetés, az egyenjogúságot az állam innt l már természetesnek vette.

A III. tc. 3., 6. és 7. §-ai nemcsak a király f kegyúri jogát, hanem a Katolikus Egyház jogrendjét is er sen érintették. Hogy minden egyházi intézkedés, így pl. a kinevezés is csak a kultuszminiszter aláírása esetén léphet joger re, valós aggályokra adott okot. Igaz, a püspöki kinevezéseket a király a pápával összhangban intézte (ld. a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / c) A f kegyúri joggal kapcsolatos viták* c. pontját), de hogy egy püspökségre egyháziilag alkalmas személy kinevezését egy laikus, esetleg nem is katolikus, esetleg pusztán politikai szempontok szerint dönt miniszter megvétőzhassa, és emiatt addig kelljen újra és újra alkalmas személyt keresni, amíg az végre a laikus miniszternek is elnyeri a tetszését, ez er s korlátozása annak, hogy a pápa az apostolutód kinevezésének jogát hazánkban – a katolikus királlyal együttm ködésben – gyakorolja.

Az a forradalom hevében gyökerez civil kezdeményezés, hogy több beleszólást igényeltek az állam és az egyház ügyeibe, még akár érthet is: betudható a fájdalmas szolgasorból való kiemelkedési törekvésüknek, ill. a hívek öntudatra ébredésének, valamint a t lünk nyugatabbra már rég végbement folyamatok késleltetett hatásának. Figyelembe veend még az a szempont is, hogy a püspökök politikai, állami feladatokat is elláttak (pl. fels házi képvisel k voltak, tehát beleszóltak az állami törvényhozásba, vagy pl. birtokaikon munkáltatóként laikusokat alkalmaztak, stb.) – ennek tudatában érthet , hogy egy olyan személy püspöki székbe kerülését, aki az utóbbi feladatkörre közismerten alkalmatlan, szerette

¹⁷⁰ Vö. ZELLER I, 169. és ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 44. A meghívás teljes szövege megtalálható: *Hivatalos Közlöny* 135 (1849. június 19.); MUNKAY JÁNOS, *A kath. autonómiáról*, II. in *Religio* 17 (1868) 137. és BEZERÉDJ SÁNDOR, *A katolikus egyház vallás és nevelési autonómiájának és szabadságának történeti bizonyítékok által felfejtése*, Kecskemét 1868, 45-47. Horváth kultuszminiszterként egy nemzeti egyház alapjait kívánta lerakni. Err l a *Függetlenségi harc története* c. könyvének harmadik fejezetében maga számol be. Ezt a célt szolgálta volna a közgy lés is, amely ugyan meghíúsult, de Horváth a tervezetet kidolgozta. Eszerint évente ülésezett volna a közgy lés, amelynek tagjai 1/3 részben választott papok, 2/3 részben választott világiak. A fels papságot összesen hárman, egy püspök, egy kanonok és egy rendf nök képviselte volna. A papság és a katolikus iskolák anyagi helyzetét úgy kívánta rendezni, hogy az állam kezeli az egyház teljes vagyontát egy választott testületen keresztül. Elfogadhatatlannak tartotta, hogy a tized eltörlésével az alsópapság járt rosszul: a f papságnak még így is maradt elég vagyona, sok lelkész összjövedelme viszont nem érte el a 200 forintot, a segédlelkészeké pedig 24-40 forint körül mozgott. El akarta törölni a kötelez cölibátust, a „kor szellemével, el rehaladott felvilágosodásával meg nem férhet ” szerzetesrendeket, a káptalanokat, a zarándoklatokat, a körmeneteket, a zsolozsmát. A püspököket a papok, a papokat a hívek választották volna. Adriányi szerint a Horváthról eddig írtakat látva a Szentszék nem siette el sem az , sem a többi jelölt kinevezését. Horváth pedig a cölibátust magára nézve sem tartotta kötelez nek: külföldi bujdosása alatt Genfben megn sült, családot alapított. (Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 13-14. és *A haza*, 161-162.)

volna az állam megakadályozni. Ebből a szempontból tehát igen szerencsétlen volt a püspök közjogi és egyházi szerepeinek egy személyben való akkori összefonódása (amint ezt már a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben* / b) *A papi tized eltörlése* c. pontunk részeredményében is megállapítottuk). Azonban helyesebb volt az a laikus törekvés, amely ezek szétválasztására irányult, mint amely a kinevezésbe akart mindenestül beleszólni. A következő évszázadnak köszönhetően ez a kérdés is rendeződött, hiszen az egyetemes egyházjog – tisztán kánonjogi elírásaként – tiltja a klerikusok számára a közhatalom gyakorlását. Vizsgált időszakunkban azonban az összefonódás még fennállt. A püspökkinevezéssel kapcsolatos említett §§ mindenképpen sértették a *Corpus iuris canonici* rendelkezéseit (akár a 787-évi II. Niceai Zsinatról származó, akár pl. a III. Ince pápától származó kánonokra gondolunk a püspöki széketöltések és a világi hatalom befolyása tekintetében). A vétó elvi lehetőségeinek megléte önmagában nagymértékű visszalépésnek minősült a f. kegyúri jog *Commissio Ecclesiastica*-n keresztüli gyakorlásához képest.

Úgyszintén határozottan jogilag aggályosnak tekinthető az a gyámkodás, melynek folytán (kizárólag) a Katolikus Egyház iskolai és alapítványi ügyeiben a kultuszminiszter járt el. Amennyiben a XX. tc. 2. §-át komolyan megtartották volna, ezekben a kérdésekben ugyanolyan autonómiát kellett volna, hogy élvezzenek a katolikusok, mint a többi felekezet. Egy belügyet, amit a kánonjog szabályoz, kívülről felülbírálni nyilvánvalóan a belső jog megsértéseként kell értékelnünk. Egy fokkal könnyebben elfogadható lett volna, ha a miniszternek „csak” felügyeleti joga van, azonban a vagyon birtokosa helyett történő teljes joggyakorlás elfogadhatatlan.

Elismerésre méltó volt az a törekvés, hogy az oktatás és nevelés terén az állam egyforma felelősséget vállalt hazánk minden iskoláskorú gyermekéért. Ezért nem vitathatjuk el annak jogosságát, hogy a kötelező oktatást az állam akarta biztosítani. Nem hogy jogsértő nem volt, hanem teljesen pozitív lépésnek minősíthető, hogy ha már egyszer az állam saját hatáskörébe vonta az oktatás felelősségét, akkor egyben az Egyházat ezen kiadásai alól mentesítette, költségeit átvállalta. Ez az országgyűlés részéről nemcsak logikus, hanem jószándékú és együttműködést tükröző gesztus volt.

A pesti tanügyi kongresszuson ugyan nyújtottak be olyan javaslatot is, hogy az Egyháztól mindenestül vegyék el az oktatás lehetőségeit, és ennek megfelelően még a minisztériumot is osszák ketté külön vallásügyi minisztériumra és közoktatásügyi minisztériumra; sőt magának Eötvösnek is volt olyan megnyilatkozása, hogy felekezeti iskolákra a későbbiekben nem lesz szükség. Ezek az elgondolások azonban a „tervezőasztalon maradtak”, meg nem valósultak. Sőt meg kell állapítanunk, hogy az az ugyanazon a kongresszuson elhangzott javaslat, miszerint „az oktatók felekezetüktől függetlenül állami közhivatalnokok legyenek, fizetésüket az államtól kapják”, ma már a felekezeti iskolákban is jól bevált gyakorlat (természetesen eltekintve az „állami közhivatalnok” kategóriától). Eötvösnek sikerült kihagyatnia a kötelező hitoktatást az állami iskolák tanrendjéből. Ez szükséges volt az Egyház és az állam fentebb említett több okból is szerencsétlen összefonódásának megszüntetéséhez.

A fentiekkel ellentétben azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Eötvös augusztus 24-i miniszteri rendelete 10 egyházi középiskolát önhatalmúlag államosított. Nemcsak hogy nem létezett, de elméletileg sem létezhetett olyan jogszabály, amely tulajdon ilyen jelleg elvételére jogosította volna fel az általa vezetett minisztériumot. Nemcsak ezen iskolák elvétele történt meg, hanem elmulasztották az azonnal kártalanítást, s t ezekben az épületekben továbbra is iskolákat akartak fenntartani, még hozzá a hitoktatás megszüntetésével. Eötvös hivatali utódja, Szász kompromisszumkészebben állt a kérdéshez, ennek ellenére, amikor két f városi piarista gimnáziumot a rend kezén hagyott, mégis meghatározta, hogy azokban a hitoktatás órarendi kereten kívül történjen, szentmisére pedig a diákokat csak vasár- és ünnepnapokon kötelezhették. Ezzel egyértelm en átlépte az állami hatalom a saját kompetenciakörét és beleavatkozott a Katolikus Egyház bels m ködésebe.

A nemzetgy lés javaslatok megkérd jelezhet k. Az, hogy a katonai iskolákból kitiltották a hitoktatást, nem jogsért , hiszen azok már állami tulajdonban voltak, a tulajdonosnak pedig jogában áll meghatározni a m ködés körülményeit. Ez a döntés ráadásul még el is mozdította az Egyház és állam szétválasztását, a katonai növendékek hitoktatását pedig máshogy is meg lehetett oldani. Az a javaslatuk azonban, hogy erkölcsstant klerikus ne, csak laikus oktathasson, már (nem jogi) vita tárgyát képezheti, hiszen e mögött az a felfogás húzódik meg, hogy az erkölcsnek – és oktatásának – nem vallási alapon kell állnia. Az pedig, hogy a nemzetgy lés egyik javaslata sem valósult meg a szabadságharc háborús viszonyai miatt, nem a nemzetgy lés érdeme.

Az iskolákéhoz hasonló volt ilyen tekintetben az egyházi alapítványok helyzete is: amennyiben azokat egyházi célra rendelték az alapítók és a támogatók, akkor azokat egyetlen tollvonással az államminiszter irányítása alá vonni jogsértés volt, hiszen – megengedve, de nem feltételezve – lehet vette a miniszternek, hogy a vagyont más célra használja fel. Ezen a jogi értékelésen az a történelmi tény sem változtatott, hogy a püspökkari felirat nyomán a király a miniszter kezébe l a helytartótanácsra testálta az iskolai ügyeket. Tegyük azonban hozzá, hogy az egyházi alapítványok jogállása és „egyházi” min sítésének tisztázása önálló vizsgálat tárgyát kellene, hogy képezze.¹⁷¹

Az Egyház és az állam iskolák terén fennálló kapcsolatáról megállapíthatjuk tehát, hogy a mindkét fél részér l kívánatos szétválasztás nehéz, átmeneti id szakában hullámzás volt megfigyelhet : a történelmileg szerzett jogok jelent s sz külése mellett azonban a tendenciát alapvet en pozitívnak értékeljük. Felt n a katolikusoknak a többi felekezethez képest bekövetkez hátrányos megkülönböztetése, ez azonban az id el rehaladtával kevésbé érzékelhet .

Míg a f papság kezdetben csak tiltakozott, azután jogi garanciákat követelt, látva, hogy egyedül nem ér célt, levonta a konzekvenciát: szüksége van a laikus értelmiség támogatására is. Megszületett tehát az autonómia igénye. Az eredetileg önrendelkezést jelent kifejezés értelmezése és a gyakorlati életbe

¹⁷¹ Részletesen vö. SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *A kegyes alapítványok léte és jogi személyisége*, in *Jogtörténeti szemle* 4 (2004) 16-20.

való átültetésének próbálkozásai vizsgált évtizedeink alatt rengeteg változáson mentek keresztül. Láthatjuk, hogy itt, a kezdetekkor a célja elsősorban a katolikus iskolák és alapítványok államtól független kezelése, később pedig már a laikusok egyház körüli olyan teendőkbe való bevonása volt, amelyhez nem volt szükség feltétlenül papra. További változásait disszertációnk későbbi részeiben tárgyaljuk.

Megemlítendő még, hogy Scitovszky a pécsi egyházmegyei zsinaton korszakalkotó lépéseket javasolt a fent említett kérdések részleges egyházi rendezése terén. A *Függelék 7.* pontjának végén olvasható javaslatai mind az Egyház és az állam közti kapcsolat, mind a katolikus kánonjog helyi jogszabályalkotása tárgyköréhez kapcsolódnak. Utóbbiak erősen érintik mind a külső, mind a belső autonómia kérdését.

Pozitívumként értékelhetjük az államot képviselő Eötvös részéről a fapapság végrendekezésének és az interkaláris jövedelmek helyzetének rendezését (a miniszter nem tehetett arról, hogy a kérdésről 7 évvel később már másként rendelkezett az osztrák konkordátum). Ugyancsak jószándékát mutatja, hogy egy nap alatt rendelkezett az alsópapság átmeneti ellátásáról, később a patronátusi köteleességek ellátásáról, és hogy az 1849-es költségvetésben a háborús helyzet ellenére kiharcolt 2,5 millió forintot az egyházi iskolák és az alsópapság ellátására. Előbbi két intézkedése kifejezte az állam tiszteletét és együttműködését az Egyház belső jogrendje iránt, utóbbi három lépése pedig a rábízottakért való erkölcsi és jogi felelősségtudatát bizonyítja.

Horváth Mihálynak különleges helyzete volt: kinevezett püspökként és miniszterként összekötő szerepet tölthetett be az Egyház és az állam között. Érdemei között sorolható fel, hogy ha nem is mindig a legbölcsebb módon, de pozitív részleges kánonjogi törekvéseivel (évente ülésez, vegyes összetételű közgyűlés – az autonómia elvéje, bizonyos fajtája; ill. a katolikus iskolák és a tizedet elveszített alsópapság anyagi helyzetének rendezése) hiánypótló módon igyekezett véghezvinni az imént említett kérdésekben a mindkét oldalról hangozott elsimítást. Azonban negatív kánonjogi törekvései is voltak: a cölibátus, a szerzetesrendek, a káptalanok, a zárándoklatok, a körmenetek és a zsolozsma eltörlésének szándéka; ill. püspökök és papok esetében a kinevezések helyett a választások bevezetése. Amennyiben ezeket ténylegesen kivitelezte volna, komolyan szembekerült volna az Egyház fegyelmi rendjével. Törekvései jórészt egybeestek a radikális alsópapság követeléseivel (ld. a *Függelék 10.* pontjában).

A püspöki kar a nemzeti zsinat összehívását a feszültségek enyhítésére megfelelő módszernek tartotta. Az egyházmegyei zsinat helyett azonban inkább informális tanácskozásokat láttak időszerűnek a felfokozott hangulat miatt. Döntésük alapján ezeken az alsópapság is szavazati jogot kapott, azonban a tanácskozás, mint máskor, nem rendelkezett olyan kötelező erővel, mint egy egyházmegyei zsinat. Annak ellenére, hogy az alsó- és a felső papság többségében megvolt a vágy és az elhatározás, hogy igyekezzenek a kérdések nemzeti zsinaton történő tisztázására, azt a szabadságharc megakadályozta. Így ebből a konkrét egyházi aktusból nem lett semmi.

b) A megtorlás ideje alatt

A szabadságharcból a klérus imádsággal és prédikációkkal, ezen felül a f papok f ként anyagi és kórházi segítséggel¹⁷², az alsópapság pedig f ként fegyverforgatással vette ki a részét¹⁷³. A magyar papságot ért megtorlás mindkét oldalról kegyetlen volt. Az alsópapságból és a növendékpapságból sokan vonultak fegyverrel az osztrákok ellen, de akik nem tették, vagy kényszerb l kihirdették az osztrák rendeleteket, azok közül tucatjával kerültek papok vizsgálati fogságba, ill. megaláztatásokban volt részük. Magyar részr l pl. „[...] Damjanich tábornok Mericzay János szekcs i és Hornegger Antal kókai plébánost 1849. nagypéntekjén és nagyszombatján – április 6-7. – egészen semmitmondó okok alapján f belövette.”¹⁷⁴ Ezt megelőz en, már 1848. szeptember 30-án Görgey haditörvényszéke Zichy Ödönt/Jen t kivégezte.¹⁷⁵ Ekkor bátyja, Zichy Domokos veszprémi püspök ellen is tüntetni kezdtek. ezel l Ausztriába menekült. A kormány körözést adott ki ellene, palotáját lepecsételte, javait zár alá vette. Kossuth november 26-án értesítette a püspöki kart, hogy mivel a hazaárulás vádjával körözött Zichy nem kért kegyelmet, székét l a kormány megfosztja, és azt megüresedettnek tekinti. k december 8-án ezt a kormány illetéktelensége miatt visszautasították, és jelezték, hogy mivel a püspök törvényes helyettst hagyott maga után, az egyházmegye kormányzása kánonjogilag ellátottnak min sül. 1849. március 4-én Zichy lemondott, és végleg visszavonult erdélyi birtokára.¹⁷⁶ Hg. Windischgrätz a császári csapatok élén 1849. január 5-én bevonult Budára, és minden püspököt királyi h ségnyilatkozatra kötelezett. Ezt Hám János prímás is aláírta január 20-án, de el tte, 12-én körlevélben utasította papjait a császári seregek szószékr l történ támogatására¹⁷⁷. Mindkét irat a kormány kezébe jutott, amely megtorlásul Kossuth utasítására Hámot hazaárulónak nyilvánította¹⁷⁸, négy lésen elítéltette, vagyonától megfosztotta, szatmári püspöki ingóságait zár alá vette, a püspökség épületébe katonákat szállásolt, alapítványait zárrolta. Hám április 22-én az osztrák csapatokkal együtt Bécsbe menekült, és a kapucinus kolostorban

¹⁷² Az általa összegy jtött adatokat ld. MESZLÉNYI ANTAL, 153. kk.

¹⁷³ MESZLÉNYI ANTAL, 162-167. a teljesség igénye nélkül sorol fel h si papokat, leírva tetteiket is. Névsoruk: Hoky István a rozsnyói líceum tanára, Mednyánszky Cézár táborigaznád, Karg Magnus szárcsai plébános, Pados János székesfehérvári szentszéki jegyz , Vimmer Ignác kónyi káplán, Rózsafi Pál tornyai káplán, Bercsinszky Alajos nagyváradiai diakónus, Volit Horváth János vilkei plébános, gr. Kreith József matiszovai plébános, Liebhadt Lukács ciszterci, Rómer Flóris bencés. Premontreiek a csornai prépostságból: Laky Demeter, Sebesy Kálmán és Kulcsár Fábián; Jászóvárról Kaczvinszky Viktor, Soltész Bálint és Bossányi Ágoston; Váradról Panyik Ern és Vidasics Elek; L csér l Répássy Flóris, Virrasztó Gellért, Veskóy Zsigmond, Szomolnokony Benedek. (Részletek: MESZLÉNYI ANTAL, 242-245.) Piaristák: Erd si Imre, Szentgáli János, Csaplár Ignác, Réffy Endre. Ferencesek: Gasparich Kilit Márk, Németh Hugolin, Tamás Brúnó, Hermán Jeremiás, Porpáczy Pál.

¹⁷⁴ SZÁNTÓ II, 406.; Részletesebben: MESZLÉNYI ANTAL, 197-199.

¹⁷⁵ SCHARPF, 206.

¹⁷⁶ Vö. SARNYAI, *Polgári* 70-71. és MESZLÉNYI ANTAL, 171-173.

¹⁷⁷ A püspöki kar január 20-ai körlevelét ld. MESZLÉNYI ANTAL, 188-195. és *A haza*, 125-128.

¹⁷⁸ *A haza*, 167. (az 1367. sz. miniszteri rendelet szövege): „Honárulás-büntetéssel terhelt Hám János esztergomi érsek, és Scitovszki [sic] János pécsi püspök javainak elfoglalása az álladalom részére megrendeltetvén, az illet hatósági elnökök és kormánybiztosok oda utasítottak: hogy hatóságuk kebelében e honárulók minden javainak zárlati biztosítása iránt, addig is míg a pénzügyminiszterium az összeírásra, és kezelésre nézve a teend k iránt rendelkeznie, haladék nélkül kell leg intézkedjenek. Debreczen, május 17-én 1849 Igazságügyminister, Vukovics Seb ”

húzta meg magát.¹⁷⁹ A debreceni kormány 3. f papi áldozata Scitovszky volt. Mint a bécsi udvar emberét, a császári h ségnyilatkozat szerz jének tartották, és Hámmal együtt hazaárulásért köröztették. Ennek nem lett foganatja, azonban Scitovszky arról számolt be, hogy a bécsi püspökök találkozájára (ld. a *Függelék* 9. pontjában) történ utazása közben, 1849. április 26-án kocsiját Kossuth katonái megtámadták, t letartóztatták, a tisztartói házba kísérték, poggyászát átvizsgálták, és végül az 5000 peng forint váltságdíj helyett 2000-ért elengedték.¹⁸⁰ Alaptalan vádakkal hurcolták meg Zanchich Andor horvátjárfalvi plébánost és Jurácskai Ignác somfai káplánt¹⁸¹, továbbá Szabó József peregi esperes-plébánost, Ellenbacher István csömöri, Hulyák István szilágyi, Sistyik István kállói, Lehoczky András zsámboki, Papp József váchartyáni, Lexa Ferenc tápiógyörgyei, Leeb Mátyás szentesi, Krizsány János taksonyi, Rozenberszky József nándori, Brückner Endre rákoscsabai plébánost és Suhajda János mácsai káplánt¹⁸².

Az osztrák oldalról a 13 aradi vértanú kivégzésén kívül a fels - és alsópapságon is bosszút álltak. Az udvar célja volt a forradalomban állítólag kompromittált püspökök elmozdítása. Alexander Bach belügyminiszter {minisztersége 1849-1859-ig tartott, ezt az id szakot nevezzük Bach-korszaknak} az 1849. július 3-ai minisztertanácson el terjesztette, hogy tisztítsák meg a magyar egyházat a magyar kormány által javasolt püspökökt l (kivéve Karnert). Így a Bécsbe menekült primást felkereste Friedrich Schwarzenberg bíboros, salzburgi érsek, Felix Schwarzenberg miniszterelnök öccse, és felkínálta neki, hogy az esztergomi érsekségr l való lemondásáért cserébe megtarthatja püspökségét, s t egri érsek lehetne. Ebbe sem Hám, sem a miniszterelnök által felkért nuncius nem egyezett bele. Ezért Ferenc József utasítására Andreas Meschutar püspök volt kénytelen felszólítani Hámot, hogy adja be lemondását, mert székét a kormány megüresedettnek nyilvánította¹⁸³. Hám be is adta latin nyelv lemondását¹⁸⁴, amelyben

¹⁷⁹ Hámnak az eseményekkel kapcsolatos élményeir l és érzéseir l a *Függelék* 12. pontjában olvashatunk.

¹⁸⁰ Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 15-17.

¹⁸¹ MESZLÉNYI ANTAL, 183-184.

¹⁸² MESZLÉNYI ANTAL, 201-203. A további oldalakon (203-213. és 232-241) pedig a váci egyházmegye papság meghurcolásának konkrét részletei után a nyitrai, veszprémi, szepesi, kassai, esztergomi, egri, gy ri, szombathelyi, székesfehérvári, kalocsai, csanádi, rozsnyói és erdélyi egyházmegye papjainak sorsa olvasható, továbbá ferenceseké, bencéseké, cisztercieké és premontreieké.

¹⁸³ MESZLÉNYI ANTAL, 227-229. szerint az indok ez volt: kinevezése a forradalmi kormány el terjesztésére történt. „Ezen az alapon meg kellett volna semmisíteni Liptay Antal esztergomi kanonok dulusi címzetes püspökké történt kinevezését is, hisz ez is Hámmal egy napon s ugyanolyan körülmények között történt. Még inkább Nehiba János, Szatmáry Antal, Göbel Ferenc és Losteiner János kanonokokká történt el léptetését, hisz ket már nem is a király, hanem István nádor nevezte ki Eötvös miniszter el terjesztésére. k ennek ellenére is megtarhatták stallumaikat, csak Hám nem a magáét. [...] Kényes helyzetében mindig az igazságot kereste és követte. A császári udvar épen ezért neheztelt meg reá. [...] Helyt nem álló indoknak gyengeségét hozták fel. Azonban ha ez igaz lett volna, akkor a szatmári püspöki székt l is el kellett volna mozdítani, mert ennek kormányzása nem sokkal volt könnyebb, mint az esztergomi érsekségé. [...] Meschutar apát min. tanácsos, aki eljött hozzá, hogy közölje vele e hírt s a lemondólevelet megírassa, kijelentette, hogy semminem vétség nem forog fenn, mellyel t vádolni lehetne, s t ellenkez leg, mindenki a legjobb véleménnyel van fel le. [...] Ha lemondatták ezt az ártatlan és igazlelk embert, természetesnek találjuk, hogy vele együtt semmisnek mondták ki Lonovics egri érsek, Horváth csanádi, Jekelfalussy szepesi püspökké történt kinevezését is. Mindez nem okozott kánoni nehézséget, mert praekonizációjuk még nem történt meg.” Pontosan ezekr l számol be maga Hám is emlékiratában (*A haza*, 152-153.), és hozzáteszi: „Egészen átengedtem magam Isten akaratának, anélkül, hogy a magam részér l egy lépést is tettem vagy egy szót is szólottam volna, mindennap, f leg a szentmisében kérve a jó Istent, hogy azt tegye vagy engedje történni velem, ami az akaratával megegyezik.”

¹⁸⁴ A lemondás teljes szövegét ld. ADRIÁNYI, *Die Stellung der Ungarischen Kirche zum Österreichischen Konkordat von 1855*, Róma 1963, 22-23.

azonban nyilvánvalóvá tette, hogy kényszer hatása alatt cselekszik¹⁸⁵. Szatmári püspöki székét királyi kegyként megtarthatta¹⁸⁶, de ott is folyton ellen rízték. 1857-ben halt meg, 39 évvel kés bb elkezdtek a boldoggá avatásának egyházi procedúráját, amely azonban a mai napig nem ért véget. Hosszan tartó és méltánytalan meghurcoltatásához való hith hozzáállása és ekkor leírt alázatos imája (*A haza*, 155-156.) segít megértenünk a boldoggá avatási szándékot. A prímási székben 1849. július 21-ét l Scitovszky követte (kinevezésének néhány részletér l a *Függelék* 13. pontjában olvashatunk).

Ugyanaznap fogták el Lonovics József csanádi püspököt, kinevezett egri érseket. Másnapról egy pozsonyi kaszárnnyában tartották fogva, kés bb megengedték, hogy az irgalmasok zárdájába vonuljon. Az új prímás egy pozsonyi kanonok látogatásai által kommunikált vele. A magyargyöl Haynau, a magyarországi császári hadak f parancsnoka maga irányította személyes ellenfele, Lonovics meghurcoltatását. Mondva csinált vádjai ellen Lonovics mellé állt a csanádi káptalan, és Viale-Prela nuncius¹⁸⁷ is. Október 17-én Pesten újra letartóztatták, és az Újépületbe vitték. Scitovszky november 5-én felháborodottan tiltakozott Haynau helyettesénél. Bach miniszterelnöknek 16-án írt levele hatására Lonovicsot kiengedték, és a budai ferencesekt l szabadlábbon védekezhetett. A püspök december 13-án beadta lemondását, azt Ferenc József elfogadta, Scitovszky javaslati közül pedig a melki apátságot választotta visszavonulása helyszínéül. Az ellene folyó eljárást hivatalosan megszüntették. 1853-tól rangrejtve élhetett Bécsben, kormányhivatalnokok és nunciusok kérték ki tanácsait. 1867-ben rehabilitálták és kalocsai érsekké nevezték ki, de ezt halálos betegsége miatt átvenni már nem tudta.¹⁸⁸

1849. augusztus 20-án fogták el Rudnyánszky József, 61 éves besztercebányai püspököt. Szintén a pesti Újépületbe vitték több apróbb vád miatt, melyek szerint Kossuthot támogatta. A legf bb vádpont azonban az volt, hogy a trónfosztás évfordulóján rendezett ünnepségen Te Deum-os misét celebrált, majd a palotájában adott díszebéden Kossuthot éltette. Ezért végül nyilvános felségsértés miatt még aznap megfosztották püspöki méltóságától és 6 évi vasban eltöltend várfogságra ítélték. Scitovszky hiába kérte Haynaut, hogy engedje szabadon védekezni Rudnyánszky-t. Amikor az újságokból értesült az ítéletr l, el ször Bachhoz, majd Ferenc Józsefhez és Schwarzenberghez fordult. Viale-Prela pedig azonnal értesítette a pápát a privilegium fori megsértésér l¹⁸⁹. A nuncius tárgyalása alapján Bach elismerte, hogy a püspöki méltóságot csak a pápa veheti el. Az ítélet 2. felét a diplomáciai bonyodalmak elkerülése végett elhagyták. Scitovszky-ból viszont kicsikarták az ígéretet, hogy ráveszi a lemondásra Rudnyánszky-t.

¹⁸⁵ A császári utasításra vonatkozó mondattöredék az el z lábjegyzetben utalt szövegben: „scriptam jubeor dare declarationem”, ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 20. szerint pedig: „scriptam jubear dare declarationem”.

¹⁸⁶ SCHARPF, 207.

¹⁸⁷ A nuncius augusztus 2-ai jelentésében ezt írta róla: „Mons. Lonovics è un uomo che credo si sia bensí troppo dato alla politica ed essendo fornito di un carattere piuttosto versatile e trovandosi stretto da circostanza gravissima [...] Io pero credo che il medesimo non abbia mai dato adito nel suo animo ad un pensiero di ribellione.” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 25.) Adriányi fordításában magyarul: „Monsignore Lonovics véleményem szerint túlságosan átadta magát a politikai ügyeknek, és mivel jelleme meglehetősen ingatag, igen súlyos körülmények szorításába került... Ennek ellenére meg vagyok róla gy z dve, hogy lelkében a lázadásnak még a gondolata sem fordult meg.” (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 21.)

¹⁸⁸ Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 20-22.

¹⁸⁹ Viale-Prela Schwarzenbergnek írt német nyelvű levele olvasható: ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, VI, Pest 1865, 626-628.; ADRIÁNYI, *Die Stellung* 24-25.; magyarul pedig: ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 24.

Schwartzenberg azzal fenyeget zött, hogy ellenkez esetben Rudnyánszky püspökként lesz kénytelen leülni a 6 évet Kufsteinben. Miután a püspököt a Helytartótanács börtönébe, majd vasba verve Bécsbe szállították, a nuncius magához kérte Scitovszky-t, és Rudnyánszky lemondása esetén annak életjáradékot ígért a primáson keresztül. Id közben a hívek 20.000 tiltakozó aláírását a nuncius eljuttatta a pápának. Bach tartott a demonstrációtól, ezért utasítására Haynau december 30-án az ítéletet úgy módosította, hogy a püspök nem az egyházmegyéjét veszíti el, hanem csak annak jövedelmeit. 1850. január 3-án Scitovszky közölte Haynauval, hogy a lemondás megtörtént. Rudnyánszky március 20-ig Bécsben maradt, majd engedélyt kapott, hogy a klosterneuburgi kolostorba vonulhasson vissza, évi 4000 ezüst forint életjáradékkal. Évek alatt több helyen is letelepedett, majd haza is jöhetett, de nem rehabilitálták. 1859-ben Pozsonyban halt meg, és az esztergomi bazilikában temették el.¹⁹⁰

Jekelfalussy Vince 1849. augusztus 1-én a *Weiner Zeitung*ból értesült, hogy a király az szépesi püspökségét is megüresedettnek nyilvánította. Szeptember 8-án Bécsben tárgyalt ügyér l Viale-Prelaval és Scitovszky-val. A rend rség azonban Pozsonyba kísérte, majd fogolyként a pesti Újépületbe vitték, onnét pedig november 10-én katonai kísérettel Kassára. Itt december 11-én írtak vele egy részletes öngazolást, Haynautól tartva mégsem merték elengedni. Szabadlábra helyezték, de a várost nem hagyhatta el, csak Haynau bukása után. Újabb kihallgatást és kiegészít iratokat követ en 1850. augusztus 7-én mind a 10 (máskülönben nevetséges, ill. bizonyíthatatlan) vádpont alól felmentették. Püspökségér l azonban le kellett mondania. Ausztriában élve is megkapta az évi 4000 ezüst forintot, mígnem 1866-tól székesfehérvári püspök lett.¹⁹¹

A legkegyetlenebb elbánásban Bémer László, 65 éves nagyváradai püspök részesült. B ne az volt, hogy Govrik Adeodat, a 31 éves békésszentandrásai káplán a trónfosztás utáni hálaadó szentmiséjében a királyt esküszeg nek nevezte, átokkal illette, és Kossuthot Mózesként éltette. Amikor számonkérték, püspöke egyik körlevelére hivatkozott. Mire Bach 1849. december 29-én kérte Scitovszky-tól Bémer lemondatását, addigra Haynau december 19-én már letartóztatta, és Pestre szállíttatta. Kiszabadításán fáradozott a váradai káptalan, maga Bémer, az ideiglenes miniszteri biztos, végül Scitovszky ajánlotta fel, hogy szabadlábon Bémer kész lemondani. Haynau azonban ráírta a dokumentumra: „Vorläufig ad acta”. Bach 1850. február 3-án egy kolostorba engedte. Miel tt az err l szóló dokumentumot Haynau megkapta volna, Scitovszky arról számolt be Haynaunak, hogy az Újépületben meglátogatva Bémert olyan rossz egészségi- és idegállapotban találta, hogy az alig tudott összefügg en beszélni. Annyit azonban tudott kérni, hogy engedjék ki egy kolostorba. Haynau tehát a ferences zárdába vitette t, és nem engedte, hogy bátyja józsefvárosi lakásába menjen. Bémer február 10-én benyújtotta lemondását, de mindenki meglepetésére az ügy ezzel nem zárult le. Március 4-én Haynau visszavitette az Újépületbe, hadbírótság elé állíttatta, ahol pedig felségsértés vádjával halálra ítélték. Az elnökl rnagy és a hadbíró az ítélethez különvéleményeket csatoltak, melyben kegyelemre ajánlották a vádlottat. Haynau az ítéletet még

¹⁹⁰ Vö. ADRIÁNYI, A *Bach-korszak* 22-26.

¹⁹¹ Vö. ADRIÁNYI, A *Bach-korszak* 26-29.

aznap 20 évi vasra veretésre változtatta.¹⁹² Scitovszky Bachnál tiltakozott, Viale-Prela pedig 3 ízben is Schwarzenbergnél.¹⁹³ Bach március 19-én tájékoztatta Haynaut, hogy Bémer számára a császártól a többi püspökhöz hasonló elbánást kért. Így Bémert fölhozatta Bécsbe, ahol a császártól április 4-én kegyelmet kapott azzal a feltétellel, hogy kolostorba vonul. Bémer a maria-enzersdorfi rendházat választotta, ahonnan ékes latin nyelvű levelet írt a nunciussnak, miszerint: „qui enormi armatorum rebellium multitudine undiquaque circumseptus, prorsus omni Caesarorum armatorum praesidio aut succursu destituebar. [...] me nunquam vel sola cogitatione, tanto minus verbo, aut opere infidelem fuisse ac esse erga Augustissimam Domum Austriacam, Summumque Terrae Principem, immo palam semper fuisse me nullo non tempore [...] Augustissimae huius Domus Emolumentis promovendis.”¹⁹⁴ Kérelmek nyomán Bémer csak 1862-ben kapta meg a többi püspökhöz hasonlóan nem évi 2000, hanem 4000 ezüst forintnyi járadékot, és az engedélyt, hogy meghalni hazatérhessen. Megvakult, Ungváron lakott, és még abban az évben meghalt. Utóda eszközölte ki a Helytartótanácsnál, hogy holttestét a nagyváradi püspöki sírboltba temethesse.¹⁹⁵

Meghurcoltak még más püspököket is (pl. Horváth Mihályt, ld. a *Függelék* 10. pontjában), az alsópapságból pedig 5 főt kivégeztek, 16-ot halálra ítélték és csak több napi vagy heti siralomház után kegyelmeztek nekik. Greit Miklós 49 éves balatonboglári plébánost felségárulás vádjával akasztás általi halálra ítélték, végül agyonlőtték. König Mór 26 éves honti káplánt 15 évi, Neumann József bicskei plébánost pedig lázadás és felségsértés vádjával 20 évi vasban töltendő várfogsággal sújtották.¹⁹⁶ Utóbbi azért, mert „közrebocsátott néhány hírt”. A kardforgató Gasparich Kilit OFM németújvári plébánost, Perczel Mór seregének tábori főpapját, címzetes nagyát kötél által végezték ki. Szekeres Györgyöt, Nádudvar papját felségsértés miatt ítélte Pesten a császári és királyi törvényszék teljes vagyonelkobzásra és vas nélküli várfogságra. A 27 éves csákberényi plébánost, Mansbarth Antalt agyonlövötte Susán tábornok.¹⁹⁷ Streith Miklós boglári plébánost azért végezték ki, mert kioktatta a népet a kaszákból készült fegyverek használatára, és mert a „Kossuth-kutyának” nevezett káplánja mellé állt. Erről maga König Mór, káplánja és fogolytársa számolt be.¹⁹⁸ A bebörtönzött, ill. meghurcolt papok száma kb. 300. A

¹⁹² A halálos ítélet és a módosítás szövege olvasható: *A haza*, 27.

¹⁹³ Március 11-én ezt írta: „[...] Also ein Bischof wird zu einem schimpflichen Tode (am Galgen) verurtheilt, und diese Strafe wird in eine andere verwandelt, die noch bei weitem schmachvoller ist, als selbst diejenige, welche das Kriegsgericht aussprach. Ich beklage die hiemit der bischöflichen Würde und der Kirche angethane Unbild, ich beklage sie wegen des damit gegebenen Ärgernisses und um des überaus ungünstigen Eindruckes willen, welchen die gedachte Unbild auf die katholischen Bevölkerungen Ungarns, sowie der übrigen Monarchie und selbst Deutschlands zu machen nicht verfehlen wird. [...] Die Begnadigung] liegt im Interesse der Religion und, glauben Sie mir, mein Fürst, es liegt eben so sehr der Monarchie.” Az eredeti szöveg megtalálható ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, VI, 636-637. és ADRIÁNYI, *Die Stellung* 25-26. Fordításban pedig: ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 32.

¹⁹⁴ ADRIÁNYI, *Die Stellung* 24.

¹⁹⁵ Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 29-33. A püspökök osztrák meghurcoltatásáról ld. még: SZÁNTÓ II, 406.

¹⁹⁶ Erről, és a következő két személynél ld. ZSILLE GÁBOR, *Karddal és kereszttel a hazáért – Papok a szabadságharcban*, in *Új Ember magazin*, IX. évf. 2. szám (2012. március-április) 26-27. Vö. továbbá ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 38. A fenti meghurcolásokról még ld. MESZLÉNYI ANTAL, 229-232. Bémer haditörvényszéki ítélete a könyv 231. oldalán olvasható.

¹⁹⁷ MESZLÉNYI ANTAL, 163. és 234.

¹⁹⁸ MESZLÉNYI ANTAL, 235-236.

kufsteini¹⁹⁹, olmützi és egyéb osztrák várbörtönökben többen belehaltak a fogságba, a legutolsók 1857-ben szabadultak, de utána is rendri felügyelet alatt tartották őket. Jónéhány fegyveres klerikust besoroztak az osztrák hadseregbe, és távoli tartományokba vezényelték őket.

IX. Piusz osztrák kérésre a zágrábi püspökséget érsekség rangjára emelte, beosztva alá „a diakovári és syrmiumi, másként bosniai, a zengi és modrusi, [...] a belgrádi és szemendriai egyházmegyéket” (vö. a *Függelék* 14. pontjával). Úgyszintén osztrák kérésre a fogarasi püspökséget Gyulafehérvár-Fogarás néven érsekséggé tette, és ezen metropólia alá osztotta be a nagyváradi, és az újonnan alapított lugosi és szamosújvári püspökségeket.²⁰⁰

Viale-Prela tárgyalásainak és jelentéseinek anyagából tudjuk, hogy a Szentszék a császári püspöknevezéseket meg nem történtnek tekintette. A meghurcolt püspökök lemondását viszont politikai okból elfogadta IX. Piusz.²⁰¹ A nuncius az alsópapságot is védelmébe vette.²⁰² Temérdek titkos jelentés bizonyítja, hogy mind a felső-, mind az alsópapság állandó katonai és rendri megfigyeléseknek volt kitéve. Pl. amikor Scitovszky 1850-ben meg akarta változtatni az esztergomi káptalan személyi összetételét, a főispán a Helytartótanács nevében minden kanonokjelöltől bizalmas információkat kért.²⁰³ Albrecht főherceg 1853-ban titkos rendeletet adott ki arra vonatkozólag, hogy felül kell vizsgálni a püspökök hagyományos kinevezését császári és királyi titkos tanácsossá. A vizsgálatot a Helytartótanács Központi Rendelési Szekciója hajtotta végre.²⁰⁴ Ezeken felül a kormány ketté akarta vágni az irgalmasrendiek provinciáját, és át akarta csatolni a Muraközt a zágrábi egyházmegyéből a szombathelyihez. Nógrád vármegye és Szombathely polgármestere katonáskodásra kényszerítette papjait.²⁰⁵ A megoldást Hámtól várták, aki felírt a kormányhoz: a papokat a vérengzéstől és öldökléstől

¹⁹⁹ TÖRÖK JÓZSEF, 69.: „[...] legnevesebb közülük Czuczor Gergely, aki egy verséért került a kufsteini várbörtönbe.” A vers MESZLÉNYI ANTAL, 239. szerint a *Riadó* címet viselte, és költője ezért 6 évet kapott.

²⁰⁰ Ezt 1853. november 26-ai *Ecclesiam Christi* kezdetű bullájában rendelte el Bécs részéről a cél ugyanaz volt, mint Zágrábbal. (A részletekről ld. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 73-76.) 1849-1850-ben a szlovákok is szerettek volna nemzetiségi ordinariátust létrehozni, azonban a kormány ezt elutasította. A kedélyeket a már meglévő püspökségek szlovák származású főpapokkal való betöltésével igyekeztek csillapítani: ez történt 1850-ben a besztercebányai, a szepességi és a rosznyói püspöki székekkel (maga Scitovszky is szlovák származású volt). Haynald Lajos erdélyi püspök is érseki rangra emelését kezdeményezte saját püspökségének 1859-ben. Természetesen Thun ezt támogatta, a kalocsai érsek viszont ellenezte.

²⁰¹ Adriányi szerint ennek oka az volt, hogy a római forradalom elűzte a nápolyi királyságba, Gaetaba menekült pápának szüksége volt Ausztria támogatására a hazatéréshez, és államának fennmaradásához. Arról azonban el kell mondanunk, hogy meg akart bizonyosodni IX. Piusz, hogy a lemondott prelátusok ellátása biztosítva van; vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 35-36. Ezt támasztják alá az Antonelli államtitkár leveleiben is vett idézetek is, vö. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 26.

²⁰² ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 37. hozza a magyar fordítását annak a jegyzéknek, melyet a nuncius a kormánynak írt: „Alulírott apostoli nunciust arról értesítették, hogy Magyarország katonai főparancsnoksága több lelkipásztort, akik az utóbbi forradalomban államfőjük ellen fegyvert fogtak, mint közönséges katonákat besorozták a császári hadseregbe. Ez az eljárás a Szentatya számára csak az újabb keserűség forrása lehet. Alulírott messze van még annak a gondolatától is, hogy ezeket a papokat védelembe vegye. De ha már ezeket a személyeket meg kell büntetni, akkor legalább arra a papi jellegre kell tekintettel lenni, amivel ezek rendelkeznek.” Az eredeti szöveg helye: ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, VI, 632-634.: „Der. unterz. apost. Nuntius ist in Kenntniss gesetzt worden, dass die oberste Militärgewalt in Ungarn mehrere Geistliche, welche in der letzten Revolution die Waffen gegen ihren Souverän getragen hatten, als gemeine Soldaten in die kais. Armee einreihen liess. Dieser Vorgang kann dem heil. Vater nur eine neue Quelle der Betrübniss sein. Der Unterzeichnete ist weit entfernt von dem Gedanken, das Betragen dieser Geistlichen, welches der heil. Stuhl nur verdammen kann, ich Schutz nehmen zu wollen; aber wenn die Personen gestraft werden müssen, so sollte doch wenigstens der priesterliche Charakter geachtet werden, mit welchem sie bekleidet sind.”

²⁰³ Ezek megtalálhatók a budapesti Országos Levéltár Geringeri Levéltárán belül az 1850. Nr. 1911. alatt.

²⁰⁴ Ennek aktái szintén az Országos Levéltárban lelhetők fel: Militaer und Civil Gouvernement K. K. Statthaltereien für Ungarn. Praesidial-Reservatakten. 1853. Nr. 521-522.

²⁰⁵ MESZLÉNYI ANTAL, 177-180.

„egyházi törvényei is eltiltják. S t a papi pályára alkalmatlannak tartják az olyan egyént, aki öldöklésben részt vett. Ha pedig valaki felszentelése után kerül ily vétségbe, mindaddig nem gyakorolhatja papi hatalmát, míg a törvényes abszolúciót meg nem kapta.”²⁰⁶ A papság így két t z közé szorult: ha harcolt, megszegte az egyházi el írásokat, ha nem harcolt, a nép megvetésének és gúnyos újságcikkeknek áldozataivá vált, miszerint „a papság csak t zhelyeit akarja kényelmesen rizni. [...] Ez eredményezte a ceglédi papi tanácsot, hol felmondták az engedelmisséget a váci püspöki helynöknek, Szarvasnak; képviseleti alapon akarták az egyházmegyét kormányoztatni, s t el re megválasztották [sic] kebelükb l az egyik plébánost elnöknek is. [...] Szarvas kedvét vesztve lemondott a megye kormányzatáról, de utóda, Mericzay Antal, vasszigorával visszatérítette a fegyelmet fitymáló ceglédi papokat az egyházas szellemhez.”²⁰⁷ A lefoglalásoknak tárgyi áldozatai is voltak: a gy ri Balogh-féle könyvtár, legtöbb pedig Vácott: a szeminárium, a nyugdíjas papok intézete, a ferences rendház, a püspöki palota nyári szobái, végül a székesegyház nagyharangja (melyet még pénzen is hiába próbált megváltani a káptalan).²⁰⁸ „Az ítéletek kiállása után [...] még mindig nem sz ntek meg a zaklatások katonai hatóságok részér l. A püspökök tehát, hogy egyszersmindenkorra megmentseék papjaikat, megsemmisítették azokat az iratokat, amelyek adatokat tartalmazhattak. Ez az oka, hogy a legtöbb érseki és püspöki levéltárban megtaláljuk a <<sacerdotes compromissi>> iktatását, de az iratcsomókat nem. Mint a váci 1849-es iktatókönyv egy kés bbi beírással jelzi: az iratok fels bb utasításra megsemmisítettek[sic]. El kellett tüntetni, nehogy újabb üldöztetés érje azokat, kik síkra szálltak az 1848/49-es függetlenségért.”²⁰⁹

Részeredmény:

A fent bemutatott vérengzést semmi, még a háborús id k sem indokolhatták, s t látható, hogy mindig az id ben és helyen aktuális politikailag domináló irány avatkozott be az egyházi hivatalt betölt személyek m ködésebe és döntéseikbe, folyamatosan megsértve az akkor még elvi szinten az állam – legyen az a Bécsi Udvar vagy a Corpus iuris hungarici – elfogadott privilegium fori-t. Ezt a Magyar Országgy lés a nyugati országokban már ötven évvel beállt változásokhoz hasonlóan 1848 januárjában eltörölte (ld. a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / a) A privilegium fori c. pontját*). Erre a forradalom és szabadságharc túlkapásai folyamán nem történt azonban hivatkozás. Az ártatlanság vélelmének jogi fogalma pedig ekkor már régi alapelvnek min sült.

Látható, hogy a Magyar Kormány többször úgy rendelkezett ezid tájt a püspöki székekkel, mintha azok az államhatalomnak alávetett hivatalok lennének, ezzel pedig egyértelm en megsértette az Egyház függetlenségét és összemosta az állami és egyházi intézményrendszert. Legjobb példa erre Zichy Domokos veszprémi püspök székének önhatalmú megüresedettnek nyilvánítása. A kánonjog alapján, mivel a hazaárulással megvádolt püspök helynököt nevezett ki, így nem állt be a sede vacante, tehát az

²⁰⁶ MESZLÉNYI ANTAL, 180.

²⁰⁷ MESZLÉNYI ANTAL, 182.

²⁰⁸ MESZLÉNYI ANTAL, 175-176.

²⁰⁹ MESZLÉNYI ANTAL, 250.

egyházmegye kormányzása továbbra is ellátottak min sült. Ráadásul hiába a kormányzati eljárás, az üresedésr l a királynak és a pápának is nyilatkozni kellett volna. A helyzet azzal sem változott, hogy negyed év múlva Zichy önként lemondott. Ugyanis az illetékesek jogi lépéseinek megtételéig a helyettese továbbra is törvényesen kormányozta az egyházmegyét.

A Bécsi Udvar is követte ugyanazt a gyakorlatot, mint a magyar kormányzat, bár k továbbra is – legalább részlegesen – hallgatólagosan elismerték a privilegium fori létét, melyet leginkább Scitovszky tiltakozásainak hatásában láthatunk. Hám János szintén megkapta a formális vádat a hazaárulásról. Az, hogy a háborús körülmények között nem bíróság, nem haditörvényszék, hanem népgy lés hozta meg fölötte az ítéletet, valamilyen szinten érthet . Hogy nem kivégzéssel, hanem vagyonekobbzással sújtották, enyhébb büntetés. Valójában tehát ebben az esetben is a már el zetesen jogsért módon eltörölt privilegium fori-t sértették meg. Erkölcsileg nagy tévedés volt a prímás pacifista törekvéseit árulásnak titulálni, jelen célunk azonban az eseményeknek csak a jogi elemzése. Jogi sérelemnek min sül az a kényszer, mellyel aláírták vele lemondását: a kényszer semmiféle jogrendben nem megengedett eszköz. Hám a munus-ára vonatkozó egyházzogi el írásokat precízen betartotta. Itt tehát ismét az Egyház és állam, már többször említett szerencsétlen összefonódásával van dolgunk: egy a prímási hivatalra kiváló személyt politikai okból mozdítottak el. Az állami egyházzog szerint a császárnak joga volt beleszólni a prímás kinevezésébe, így logikusan a kinevezés visszavonásába is. A pápa kizárásával eljárnia azonban nem volt joga, tette tehát ellenkezett a kánonjoggal. Ráadásul a motivációja is kifogásolható.

Lonovics esetében megint nem találjuk vádemelés nyomát, így többszöri letartóztatása jogsért volt. Viszont az els , akinek rehabilitációja még életében megtörtént. Egy rehabilitáció pedig önmagában bizonyítja az el z leg hozott döntés jogsért mivoltát. Jekelfalussy-val kapcsolatban megtörtént a vádemelés, a vádat azonban kés bb ejtették, az új püspöki széke pedig felért egy rehabilitációval.

Rudnyánszky helyzete speciális. Volt vád: nyilvános felségsértés. A kiszabott büntetés azonban er s megsértése az Egyház jogi függetlenségének és bels eljárási rendjének: a püspöki méltóságtól való megfosztás a pápa privilégiuma. Utóbb ezt Bach is elismerte. Az, hogy a nuncius a privilegium fori megsértésér l értesítette a pápát, azt bizonyítja, hogy helytálló a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / a) A privilegium fori c.* pontban írt konklúziónk: a privilegium fori-nak a magyar országgy lés részér l egyoldalúlag történt eltörlése Egyházunk jogrendjére nézve sért volt, ezért azt sem a pápa, sem a nuncius nem ismerte el. Rudnyánszky-nak ugyan többször módosították az ítéletét (széke helyett a jövedelmeit veszítette el), a rehabilitációja azonban elmaradt. A privilegium fori figyelmen kívül hagyása tehát minden érintett püspök és pap esetében jogsért volt.

Az, hogy a pápa nem ismerte el a császár püspöki kinevezéseit, bizonyítja, hogy igényt tartott saját jogkörének a tiszteletbentartására.

Nyíltan sértette az egyház jogát a papság besorozása, különös tekintettel arra, hogy ez már a IV. századi forrásoktól szerepelt a kánonjogi el írások között, így természetesen az akkor hatályos Corpus

iuris canonici is tartalmazta. Kérdés, hogy a kánonjogi tilalom az aktív vagy a passzív részvételre vonatkozott-e. Amennyiben csak az aktívra, akkor a papság kibújhatott volna a dilemmahelyzet terhe alól, amennyiben pusztán a besorozásnak való megfeleléssel. Ha az egyházi tilalom a passzív részvételre is vonatkozott, akkor a papság számára nem volt más kiút, mint arra hivatkozni, hogy nem önként mentek harcolni, hanem államhatalmi kényszer alatt álltak. Más lett volna a helyzet, ha kizárólag mint tábori lelkészeket sorozzák be ket, és nem fegyverforgatásra. Ez azonban nem így volt. Az állam szerepe a ceglédi papi tanács létrejöttében legfeljebb közvetett volt: az imént említett kényszerítésen keresztül történt. Az ottani papság, mely az ennek való ellenállást nem vállalta, inkább az egyházfegyelmet szegte meg, önként döntött így. Disszertációm alapkérdésére tehát ezesetben azt a választ adhatjuk, hogy az állam közvetett hatást gyakorolt a kánonjog megszegésére, hiszen a sorozási kényszer híján a ceglédi papok sem hoztak volna ilyen döntést. Itt tehát határozottan nem működött együtt az állam az Egyházzal.

c) A megtorlás után a kiegyezésig

A kiküldött bizottság és a miniszterek meghallgatása után Thun felterjesztésére Ferenc József 1850. április 18-án az alapítványok témájában rendeletet tett közzé²¹⁰. Scitovszky szükségét látta annak, hogy a bécsihez hasonlóan a magyar püspökök is értekezletre jöjjenek össze az aktuális kérdések megvitatása és az osztrákokkal való összehangolása céljából. (Az üres püspöki székek betöltésér l ld. a *Függelék* 15. pontját.) A hercegprímás meghívására és elnökletével azév augusztus 25-én Esztergomban gy lést tartottak (ld. a *Függelék* 16. pontjában), melyen keletkezett jegyz könyv alapján konkordátum megkötésére kérték az uralkodót. Céljuk volt még, hogy a pápa szabályozza újra az apostoli f kegyúri jogot, hogy legyen szabad a kommunikáció a Szentszékkal, a pásztorlevelek kibocsátása, a papnevelés, illetve hangsúlyozni kívánták a prímás jogait Horvát-Szlavónia felé. Levelükben így érveltek: a „halhatatlan 1850. április 18-iki rendelet nem vonatkozik sem az osztrákokra, sem a magyarokra, hanem a katolikus egyházra. Nem szabad azt hinni, hogy mid n Felsége az osztrák monarchia többi püspökeinek megadta a szabadabb cselekvés lehet ségét, akkor az apostoli királyság püspökeinek

²¹⁰ Ennek eredeti német nyelv szövege ZELLER I, 196-199. oldalakon olvasható. Ugyanekkor rendelkezett a császár arról is, hogy megszünteti a placetumot, azaz szabadon levelezhetnek a püspökök a pápával, papjaikkal és híveikkel, azonban el írta, hogy a f pásztori levelek egy-egy példányát tudomásulvétel céljából a világi hatóságnak is küldjék meg. (Vö. GYETVAI, 69.) Az ehhez csatolt miniszteri rendelet megkívánta, hogy a pápával való levelezést a római osztrák nagyköveten keresztül bonyolítsák. A király megengedte továbbá, hogy a püspökök egyházfegyelmi kérdésekben bíraskodási és büntet jogot gyakoroljanak. Ehhez a miniszteri kiegészítés az volt, hogy az egyházi büntetésekhez csak akkor nyújt segítséget, ha azt a püspök a periratok hozzá történ benyújtásával kéri, ugyanígy a püspökök azt is igényelhetik, hogy velük a polgárilag elmarasztalt klerikusok ítéleteit az állam közölje. Az Egyház továbbra is szabadon tarthat tartományi és megyei zsinatokat, de azokról el zetesen a polgári hatóságot értesítsék, utólag pedig a zsinat határozatait is küldjék meg tudomásulvétel végett. Öt nappal kés bb, 23-án pedig újabb rendeletében a király engedélyezte, hogy a püspökök nevezzék ki a hittanárokat, és „hogy a hittudori fölavatásnál a fölavatandó a trienti hitvallást köteles letenni.” (FÜSSY, IX. Pius, II, 444-445.) A június 30-ai miniszteri rendelet az egyetemi teológia-hallgatók számára külön kánonjog-tanárt írt el , 1851. szeptember 30-án pedig megemelte a teológiai és püspöki líceumi tanárok fizetését, a bölcsészkaron pedig helyreállította a teológiai tanszéket. (FÜSSY, IX. Pius, II, 446.)

százados szokással biztosított jogait és szabadságait meg akarná szorítani és az egységes és oszthatatlan osztrák monarchia tartományainak minden egyházát, nem akarná, ha így szabad szólni egyenl bánásmódban részesíteni”²¹¹. Tehát „a magyar püspököket fájdalmasan érte az a tény, hogy [...] nemcsak elesik a magyar egyház az osztrákoknak megadott engedményektől, hanem kimarad a konkordátumból is.”²¹² Ugyanakkor kérték az 1848. évi XIII. tc. papi tizedről szóló rendelkezéseit (ld. a 2. Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / b) a papi tized eltörlése c. pontban) érvénytelennek nyilvánítani, mert akkoriban csak kényszernek engedtek.

A püspöki delegáció 1851. év végi, sikertelennek minősülő bécsi tárgyalása után a magyar főpásztorok úgy gondolták, hogy újra össze kell ülniük. Ugyanis a király 1852-ben hazánkba látogatott, így könnyebbnek tnt a meggyezés lehetése, mint korábban Bécsben. A budavári prímási palotában 1852. június 7-e és 9-e között zajlott le az ülés (eredményeiről ld. a *Függelék* 17. pontját). Az ezen született felterjesztéseket Scitovszky maga vitte Bécsbe a királynak. Ferenc József június 4-e és augusztus 14-e között tette meg első magyar körútját, amelyen azelőtt példátlan módon Esztergomban felkereste Scitovszky-t. Ezen már sejtette a prímással annak későbbi bíborosi kinevezését.²¹³ Scitovszky-t IX. Piusz először 1852. június 25-én „három évre kinevezé az esztergomi, kalocsai és egri egyháztartományokban létező összes és minden egyes, bármin szabályokkal és hivatással bíró szerzetes-rendek apostoli látogatójává és pápai fölhatalmazottá, hatalmat adván neki, hogy tartományi rendfőnököket és egyéb elöljárókat választhasson és rendelhessen.”²¹⁴ 1853. március 7-én kelt *Cum placuerit* kezdetű allocutio-jában pedig bíborossá nevezte ki többek között Viale-Prelat és Scitovszky-t is.²¹⁵ Tizenegy nap múlva Teleki József, az MTA elnöke írt neki: „[...] a tudományok magyar nemzeti Akadémiájának igazgató tanácsa, ismerve Eminenciádnak a nemzeti nyelv és tudományosság iránti buzgó szeretetét [...] megürült

²¹¹ ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, IV, 410-412.: „[...] libertates et jura immortalibus edictis Maj. Vrae SSmae dd. 18. et 23. April. a. c. Ecclesiae in integrum restituta non seu ad Austriacos seu ad Hungaricos, sed ad Ecclesiam Catholicam pertinere [...]” Vö. GYETVAI, 69.

²¹² ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 87.

²¹³ Ezzel kapcsolatban a nuncius 1852. július 3-án Antonellinek írt jelentésében nemcsak dicsérte a prímást, hanem kifejezte azon véleményét is, hogy a bíborosi kinevezés nagyobb tekintélyt fog adni neki buzgó lelkipásztorkodásához: „Il Conte di Buol mi fece sentire potersi credere che S. M. sia per esprimere ben presto il desiderio al S. Padre che il suddetto Prelato venga innalzato alla sacra Porpora. Siccome già [sic] mi eran note le intenzioni del S. Padre rispetto al Primate così [sic] riposi ad Conte di Buol esser persuaso che Sua Santità [sic] si farebbe con vera soddisfazione incontro ai desideri della S. M. e riconobbi che il Prelato suddetto era veramente meritevole di sì alta distinzione. – Posso credere che non sia per andar molto a lungo che venga espresso alla S. Sede il succennato desiderio dell’Imperatore ed io ne sarò [sic] ben lieto perché [sic] sempre più [sic] ho occasione di apprezzare i molti meriti di Mons. Scitovszky e la dignità [sic] cardinalizia servirà [sic] a dare anche maggiore autorità [sic] allo zelo ed alla sollecitudine pastorale di cui egli dà [sic] così [sic] belli esempi all’Episcopato d’Ungheria.” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 78.)

²¹⁴ FÜSSY, *IX. Pius*, II, 469.

²¹⁵ A prímás bíborosi kinevezését a nuncius azért javasolta sürgősen, hogy Scitovszky érte sebben tudjon fellépni a bécsi kormány egyházzellenes törekvéseivel szemben: „Così stando le cose stimo opportunissimo che il medesimo or subito si fatto Cardinale, perché [sic] verrà il tempo in cui Mons. Scitovszky dovrà agire con tutta l’energia contro le autorità del governo che non sono favorevoli alla Chiesa”. (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 57.) A pápa ezt elfogadta, és a fent említett allocutio-ban így írt róla: „Horum unus est venerabilis frater Joannes Scitovszky archiepiscopus strigoniensis. Hic excellenti pietate, aliisque egregiis animi dotibus clarus ab episcopatu quinque-ecclesiensi ad archiepiscopalem sedem strigoniensem evectus ita omnibus illis virtutibus, quae episcopum maxime decent, semper enituit, ut clarissimus in Christo filius noster Fraciscus Josephus Austriae Imperator eum nobis plurimum commendaverit. Nos igitur virum et suis meritis maxime illustrem, ac tanta tantique apud nos [sic] ponderis commendatione decoratum quam libentissime vestris [sic] ordini adscribimus.” (FÜSSY, *IX. Pius*, II, 480.)

igazgató tagi helyére [...] Eminenciádat választotta meg.”²¹⁶ Említésre méltó még, hogy ugyanazon év július 21-én Bartakovics Béla egri érsek a pápa intézkedését kérte azzal kapcsolatban, hogy Káldy György Vulgáta-fordításának 1625-ben jóváhagyott változatát átdolgozhasák. IX. Piusz szeptember 1-én azt válaszolta, hogy megbízásából Viale-Prela bíboros fogja kinevezni a bíráló magyar f papokat, de a Szentatya maga is kér egy példányt apostoli meger sítés végett.²¹⁷

1854-ben IX. Piusz a világ f pásztorainak véleményét kérte a Szepl telen Fogantatás dogmájának kimondása el tt. Novemberben 17 magyar f pap nyilatkozatából 13-at Scitovszky maga vitt a pápának, Schirgl András és Simor János kanonokok kíséretében. Személyes naplója szerint ezt mondta: „nekem nemcsak tetszik, de óhajtom is, hogy a B. Sz znek fogantatása szepl telennek nyilváníttassék”, hivatkozva arra, hogy , méltatlanul ugyan, de annak a Regnum Marianum-nak a f papja, amelynek hívei évszázadok óta így imádkoznak Máriához, amelynek papjai szombatonként err l veszik a zsolozsma imáit, és amelyben 51 templomnak ez a titulusa. A pápa a dogmát december 8-án ki is hirdette az *Ineffabilis Deus* kezdet bullával.²¹⁸

Thun kultuszminiszter 1854-ben tanügyi reformot bocsátott ki „Entwurf” néven, melyben anyagi támogatást ígért az állami beavatkozások fejében²¹⁹. A december 16-ai rendelet a birodalom összes középfokú iskolájától súlyos anyagi áldozatot kívánt, ezt több felekezeti iskola nem tudta vállalni.

Az osztrák konkordátumot 1855. augusztus 18-án, Ferenc József születésnapján kötötték meg, részleteit ld. a *Függelék* 18. pontjában. Ez a szerz dés az Egyház számára megnyugtatólag rendezte a helyzetet. Különösen négy szempontból jelentett el relépést: 1) az Egyház isteni jogánál fogva (I. és XXXIV. cikkelyek) szabadon gyakorolhatja hármass küldetését: a tanítói (V., VI., VII., IX. és XVII. cikkelyek), a papi (IV. cikkely *b*) pontja), és a kormányzói (II., IV., X., XI. és XVIII. cikkelyek) hatalmát; 2) az állam az Egyházat az iménti hármass küldetésének gyakorlásában tev legesen is segíti (IX., XV., XVI., XXVI. és XXX. cikkelyek); 3) az állam a saját jogainak meg rzése érdekében az Egyházzal kapcsolatban felügyeleti és óvási joggal (*ius inspectionis et cavendi*) rendelkezik (XVIII., XX., XXVIII. és XXX. cikkelyek); 4) méltányossági alapon az Egyház az államot cserébe el nyökben, beleszólási lehet ségekben részesíti (VIII., XII., XIII., XIV., XIX., XXII., XXV., XXXI. és XXXIII. cikkelyek).²²⁰ A

²¹⁶ Scitovszky a megválasztást örömmel elfogadta, és a tudományt és az irodalmat továbbra is buzgón támogatta. További részletek: ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 64.

²¹⁷ FÜSSY, *IX. Pius*, II, 495.: Tárkányi Béla egri egyházmegyés pap átdolgozását Lonovics József, Fábry Ignác, Szenczy Ferenc, Csajághy Sándor, és utóbbi halála után Viber József bírálták. A pápai engedélyt a fordítás 1862-ben kapta meg.

²¹⁸ Vö. FÜSSY, *IX. Pius*, II, 510-512. Füssy érdekességként említi a következ chronosticon-t: az si id kt l használt „Marla, sIne Labe ConCepta, InterCeDe pro nobIs!” fohász nagybet i pontosan 1854-et adnak ki. (Noha hibásan idézi, mert a „nobis” szóban nem emeli ki a nagybet t, így a római számok összege csak 1853 volna).

²¹⁹ KÓSA LÁSZLÓ, *Az egyházak útkeresése Magyarországon 1850 után*, in *História V. évfolyam* 5-6. szám (1983) 27.

²²⁰ Az aláírásokat követ en a dokumentumot a császár szeptember 28-án meger sítette. A konkordátum kiegészítései még a fentiek felül a két aláíró érsek közti három levélváltás, melyekben a f okmányban külön nem említett témákról esik szó. Így Rauscher leveléb l kiderül a császár álláspontja a következ kr l: gondoskodni fog, hogy az egyetemeken katolikus szellem

vallás- és tanulmányi alapok a kormány kezében maradtak. A jozefinizmus, és benne a placetum ezen megsemmisítését I kezdve a püspöki karnak már nem volt sürgős a hívek bevonása a vezetésbe, ezért az abszolutizmus alatt az autonómia kérdését pihentették.²²¹

1855. november 5-én²²² a császár a birodalom egész területére vonatkozó nyílt parancsot adott ki, melyben életbe léptette a konkordátumot, és úgy rendelkezett, hogy a VIII. cikkelyben szereplőket az iskolák teljesítsék, amíg ez még be nem következik, addig a fennálló rendeletek maradnak érvényben; ill.: „Akaratunk, hogy a püspöki házassági bíróságok, azon országokban is, hol még nem léteznek, mielőst lehet, életbe léptessenek, hogy kath. alattvalóink házassági ügyei felett a concordatum X. cikke szerint ítéljenek. Azon időpontot, melyben azok hatályosságukat megkezdendik, a püspökök meghallgatása után fogjuk közzététetni. E közben a házassági ügyeket tárgyzó polgári törvények szükséges változtatásai is közzé fognak tétetni. Addig a fennálló törvények kath. alattvalóink házasságaira nézve hatályban maradnak s bíróságaink azok szerint tartoznak ezen házasságok polgári érvényessége s az abból származó joghatályok felett ítélni.”²²³ A konkordátum gyakorlati kivitelezésér I tehát Bécsnek tárgyalnia kellett a magyar püspökökkel. Utóbbiak kifogásait ld. a *Függelék* 19. pontjában. A tárgyalást megelőzően Scitovszky püspökkari konferenciát akart összehívni, melyen felkészülnek a bécsi tárgyalásra, de ezt Thun megtiltotta neki. Ezért a prímás csak egy bizottságot tudott létrehozni a munkatársaiból, és több ülésel, ill. dokumentumok kidolgozásával készültek Bécsbe. Az 1856. április 6-10-ig tartó tanácskozás²²⁴

---

maradjon; katolikus egyetemeket a püspökök alapíthatnak; a Pesti Egyetemet a kormány katolikusnak tekinti, ezért az eddig tanszéket nyert személyek katedrájukat megtarthatják, de a jövőben csak katolikusokat fognak kinevezni a tanszékek élére; gondoskodni fog a vallás- és erkölcsellenes könyvek terjedésének megakadályozásáról; polgárilag büntetendő papot elűző a püspök sújthatja fenytékkal; a papságnak nem lesz kötelessége a katonaságot ellátni; az esetlegesen eltörölt szerzetesrendek által gyakorolt kegyúri jogot a püspök adományozhatja tovább. Vö. FÜSSY, IX. *Pius*, II, 525-534.

²²¹ GYETVAI, 74.: „A konkordátum XXII. cikke, mely kimondja, hogy minden egyházmegyében az első méltóságot a pápa adományozza, a f. kegyúri jog ellen van.” Ezért megnyugtatónak tartja, hogy (a következőkben olvasható nyílt parancs ellenére) hazánkban hivatalosan nem lépett érvénybe a konkordátum, noha 10 évig mégis gyakorlatban volt.

²²² IX. Piusz ugyanezen a napon értesítette meg a konkordátumot. Továbbá elrendelte, hogy az eltörölt placetum ellenére, tudomásulvétel végett a f. pástori leveleket és a zsinati határozatokat a világi hatóságoknak is küldjék meg, hogy a püspökök a hittankönyvek kiválasztásánál legyenek tekintettel az állami tanrendszerre, és hogy javadalmakat vagy katedrát ne adományozzanak államilag kifogásolható személyeknek és ügyeljenek a kispapok nevelésére. (Vö. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, VI, 552-565.) 1856. január 25-én a kultuszminiszter mindezeket az iratokat, a saját utasításaival kiegészítve elküldte a birodalom püspökeinek. Saját utasításai a következők voltak: püspök papot csak olyan helyen tartóztathat le, amely ellen a világi hatóságnak nincs kifogása; a XXVIII. cikkelyben szereplő szerzetesek egy régebbi rendelkezés szerint Ausztriában minimum 24 éves korukban bocsáthatók ünnepélyes fogadalomra, vagy ha 21 évesen már legalább 3 éve tartózkodnak a rend kolostorában; a XXIX. cikkelyben említett újonnan szerzett vagyonról az illetékes egyháziak a világi hatalmat értesíteni kötelesek. {Megjegyzendő, hogy Füssy kifejezetten sokszor utal tévesen a cikkelyszámokra.} Ugyanitt a miniszter a püspököket Bécsbe kérte, hogy a császár által említett, mihamarabb felállítandó egyházi bíróságokról tanácskozzanak. Még a tanácskozás előtt, március 17-én a pápa levélben kérte a püspököket, hogy a tanácskozáson figyeljenek a kor két veszélyes tanításának, a vallási indifferentizmusnak és a racionalizmusnak meggátolására. Nehézség esetén forduljanak a Szentszékhez, otthon pedig állítsák vissza az elhanyagolt tartományi és megyei zsinatokat, a klérus fegyelmét, a vizitációkat, és a papság tartson lelkigyakorlatokat. A tanácskozást, melyet április 6-tól június 17-ig tartottak, Viale-Prela nyitotta meg. Ezen 65 f. pástor jelent meg. A magyarok közül – annak ellenére, hogy hazánkban a konkordátum jogerővel nem rendelkezett, erről ld. a *Függelék* 21. pontját – Scitovszky vezetésével 21 f. pap vett részt, pl. Bartakovics Béla egri és Roskoványi Ágoston váci püspökök. {A teljes névsort ld. FÜSSY, IX. *Pius*, II, 533. 1. lábjegyzetében.}

²²³ ZELLER I, 201.

²²⁴ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 162-166.: A Stephans-dómban tartott Veni Sancte után kezdődött a latin nyelven folyó tanácskozás, melyen 68 f. pástor, köztük 19 magyar vett részt. A magyarok névsorát ld. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 162., a konferencia anyagát pedig: ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, VI, 570-604. Ennek során Scitovszky teljes szólásszabadságot, és a pápához ill. a császárhoz való fellebbezés jogát kérte a tanácskozásra vonatkozólag. A nuncius a metropolitákból bizottságot hozott létre, melynek hatáskörébe utalta a következő témakörök kidolgozását: a papi aposztázia szabályozása; a VI. cikkely kapcsán a professzorok kinevezésére szóló javaslatokat a püspököknek nyújtása; a XVII. cikkely

azzal zárult, hogy a püspökök meg fogják jelenni Ferenc József előtt. Ezt 12-én meg is tették, és átnyújtották neki 80 pontból álló felterjesztésüket.

Scitovszky János hercegprímás 1858-ban Esztergomban tartományi (ld. a *Függelék* 20. pontjában), 1860-ban pedig egyházmegyei zsinatot hívott össze. Példáját a pécsi és a kalocsai főpásztor is követte 1863-ban. A prímás 1865-ben legalább az alapítványok kezelését igyekezett visszaszerezni az autonómiának. Ezért a püspöki kar arra kérte a királyt, hogy a csökkenő bevételek miatt az államtól egy bizottság kezébe adja át az alapok kezelését. Ezek igazgatásába²²⁵ az „egyházi gondokosságokat” is bele akarta vonni: „non ecclesiasticis solum, sed saecularibus etiam, attamen vere catholicis”²²⁶, akiket a király püspöki felterjesztésre nevezne ki. Ezekon a gondokosságokon kívül esperesi kerületenkénti és egyházmegyeenkénti bizottságokat is létre akart hozni, mindhárom testületet a világiak 2/3-os többségével, de a megyéspüspök vezetésével. Választ azonban nem kapott. Az országos autonómiát egyelőre maga is kivihetetlennek látta, ezért későbbre halasztotta. Scitovszky elévülhetetlen érdeme, hogy az első lépést a hierarchia tette meg a világiak egyházkormányzatba történő bevonása irányába²²⁷.

Ferenc Józsefet csak a kiegyezés idején, 1867. június 8-án koronázták meg magyar királlyá a Mátyás templomban. Tekintettel arra, hogy a Habsburg-ház 1849-es trónfosztását követően a magyar állami politikusok nem ismertek el maguk fölött törvényes királyt, a konkordátumot sem tartották magukra nézve érvényesnek. Véleményük szerint azt csak Ausztria kötötte a Szentszékkal (ezzel kapcsolatos egyéb véleményeket olvashatunk a *Függelék* 21. pontjában). 1870. július 30-án az osztrák Beust miniszterelnök és Stremayer kultuszminiszter javaslatára, miszerint a tévedhetetlenség dogmájával annyira megváltozott a helyzet, hogy a konkordátum automatikusan megszűnt, Ferenc József maga is kimondta, hogy az osztrák konkordátum önmagától fogva érvényét veszítette és kinyilvánította annak megszűntét. Ezt 1874-ben osztrák törvényekkel is megerősítették, szabad kezett adva az osztrák államnak minden olyan ügyben, mely nem az Egyház belső életéhez tartozik.²²⁸

Részeredmény:

Ferenc József részéről mind az 1850-es alapítványi rendelet, mind a placetum regium eltörlése az Egyház belső jogrendje szabadságának elismerését jelentette, annak ellenére, hogy továbbra is akadályt gördített a pápával való teljesen szabad kapcsolattartás elé azáltal, hogy a levelezésben az osztrák nagykövet közbejöttét írta el. Ezzel a fejlődési fázissal a püspökök akkoriban – joggal – még nem voltak megelégedve, mert négy hónap múltán, az esztergomi gyűlésen a teljesen szabad kommunikációt követelték. Hasonló volt a helyzet a főpásztori levelek kiadásával kapcsolatban is: a király áprilisban csak annyit írt el, hogy tudomásulvétel végett küldjenek azokból a hivatalának (bár mint fentebb említettük,

---

kapcsán a szemináriumok ügye; a XXII. cikkely kapcsán a pápának az-e a szándéka, hogy az első káptalani méltóságot a kultuszminisztérium jelölje.

²²⁵ SZEMNECZ, 20.

²²⁶ MELICHÁR, *A katolikus* 107.

²²⁷ HÜBNER III, 29.

²²⁸ SZÁNTÓ II, 386. és SALACZ, *Egyház* 37-38.

1867-ig csak koronázatlan királya volt Magyarországnak), a f papság augusztusban mégis a teljes függetlenséget követelte. Véleményünk szerint a kibocsátás szabadságát nem gátolta az, hogy az uralkodó is tudni akart a kibocsátott levelek tartalmáról. Ez nem nevezhet sem placetumnak, sem cenzúranak, viszont az Egyház és állam szétválasztása modern fogalmának még valóban nem felelt meg. Az egyházfegyelmi kérdésekben való bíraskodási és büntet jog biztosítása püspökeinknek ismét pozitív jogi gesztus volt a király részér l. Ez ugyan nem jelenti a privilegium fori helyreállítását (azt amúgy sem az osztrákok, hanem a magyar országgyűlés törölte el), azonban újabb kiváló példája a császár egyházzal való együttműködési szándékának. Ugyanez igaz arra a miniszteri kiegészítésre is, mely lehetővé tette, hogy püspöki kérés esetén az állam nyújtson segítséget az egyházi büntetés kiszabásához; továbbá arra is, melyben elismerik a püspök jogát ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon a papjai fölött hozott állami bírói ítéletekr l. Szintén ide sorolható a tartományi és egyházmegyei zsinatok további szabad megtartásának megerősítése, ill. az is, hogy a püspök nevezheti ki a hittanárokat, és hogy a „hittudorok” katolikus hitvallást kötelesek tenni. Nem is beszélve a bölcsészkaron a teológiai tanszék helyreállításáról, továbbá a teológiai és a püspöki líceumi tanárok számára adott fizetésemelésr l. Ezidőtájt a kánonjogtudomány legkiemelkedőbb elismerésének pedig azt tarthatjuk, hogy miniszteri rendelet írta el a teológus egyetemisták számára külön kánonjog-tanár alkalmazását. Mindezek tehát azt példázzák, hogy a katolikus Ferenc József kész volt államilag is megerősíteni a katolikus Egyház belső jogrendjének érvényesülését, ahogy azt a *1. Történeti elzárások*-ben már Jónéhány királyunk részér l tapasztaltuk.

Nem volt rendezve azonban a f kegyúri jog (ld. a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / c*) A f kegyúri joggal kapcsolatos viták c. pontunk részeredményét), a papnevelés és a primás horvát-szlavón joghatóságának kérdése, hiszen ha az állami és az egyházi jogrend az iménti pontokban egyezett volna, az esztergomi f papi gyűlés nem foglalta volna bele ezeket a kívánalmait tartalmazó záródokumentumába. Szintén ez volt a helyzet a tized kérdése körül is. A Jónéhány rendezetlen kérés tisztázása iránti igényüket feliratban közölték a királlyal. Rauscher szerint ugyan a primási jogok az osztrák és a magyar egyház egyesítésének akadályai, azonban pozitív lépés volt – még ha pusztán politikai motiváció alapján is –, hogy a primás jogaihoz mégsem nyúltak. A primás privilégiumai esetében tehát az egyház jogainak tiszteletben tartása történt az állam részér l, miközben a feliratban felsorolt pontokban az egyház belső joga teljes függetlenségének tiszteletben tartása az állam részér l egyelőre nem állt fenn. Pontosan ezért óhajtották f papjaink – legalábbis akkor még – a konkordátum kiterjesztését a magyarokra is.

Iskolaügyben elrelépésnek minősült, hogy elismerték a plébánosok jogának és kötelességének az egyházi iskolák nevelési feladatát, emellett pedig a kegyuraknak a kérdésben való felelősségét is megállapították. Fejlesztés, hogy a Vallásalapból támogatták a küsszemináriumokat, hiányosság azonban, hogy a Vallásalapot még mindig nem az Egyház kezelhette teljes szabadsággal. Egyház és állam kívánatos szétválasztásának hiánya mutatkozott meg abban is, hogy a teológiai tanárokat a püspökök csak

a király elzetes értesítésével nevezhették ki, nem beszélve a Pesti Egyetem Teológiai Fakultásának sajátos helyzetéről. A kultuszminiszter további ígéretei (az interkaláris jövedelmeket a pénzügyminisztérium egyházi célra fogja fordítani; mindent megtesz a katolikus iskolák katolikus jellegéért, ezért a hittankönyveket a püspök nevezze ki és felügyelje a hittankönyveket; azon lesz, hogy minden püspöki székvárosban legyen kéttannyelvű gimnázium, mely nyelvek egyike a magyar; tanítsanak történelmet; a nagyváradi konviktust helyreállítja, mivel azt tudtán kívül szüntették meg; a Pesti Egyetem katolikus jellegét elismeri, a jelenlegi protestáns tanárokat már nem fosztja meg katedrájuktól, a továbbiakban azonban csak katolikusokat fog kinevezni; az egyetemet a prímás vezetésével egy katolikus bizottság újjászervezheti; ugyanott a kancellári tisztséget helyreállítják, ennek betöltője csak klerikus lehet) jó irányba mutattak, azonban egyelőre megmaradtak a tárgyalási alapok szintjén.

Nem jogi, hanem inkább diplomáciai sikernek könyvelhető el, hogy Scitovszky szinte minden jelöltje elnyerte a püspöki széket, így az esetenként már hosszú ideje megüresedett székek helyzetét rendezni tudta. A jogi procedúra változatlan maradt (nem a prímás, hanem a király tett javaslatot a püspök személyére, és a pápa hagyta azt jóvá). Ennek megfelelően sikerült az Udvarnak megakadályoznia Palugyai, ill. sikerre vinnie a magyarellenes érzelmű Moyses és Haas kinevezését. Ezek azonban jogilag az előírt rendben történtek. Ezért ha ellenük a jogon kívül eső szempontok alapján lehet is kifogásunk, disszertációnk alapkérdése szempontjából ezek a kinevezések is az Egyház és az állam együttműködéséért értékelhetők.

Azok a katonák, akik a szabadságharc után Ranolder papjait akarták megbüntetni, hivatalosan az országgyűlésnek a privilegium fori-t jogsértő módon eltörlő döntése szerint kellett volna, hogy eljárjanak. A püspök válasza: „már büntetés alatt állnak” (vö. *Függelék* 15. pontjával) kizárólag egyházi fenyítékre vonatkozhatott. Tehát amennyiben a katonák elfogadták a választ, elegendőnek tartották az egyházi büntetést, és az államtól emiatt tekintettek el, annyiban, hogy mégis a privilegium fori-t alkalmazták. Ez a magyar állami jogrend aktuális állapota szerint az állam szemében jogsértő volt. Sajnos az eset koránt sem jelenti azt, hogy az állam, mint olyan, állította volna vissza a privilegium fori jogi státuszát, felülbírálván a forradalom elején hozott döntésüket. Mindössze annyit jelent, hogy a konkordátum megkötéséig az eltörlést nemcsak az Egyház (vö. az előző alpont részeredményével), hanem a közszellem egy része sem fogadta el.

Az osztrák konkordátummal kapcsolatosan a nuncius már korábban is arról írt Rómának, hogy az egész birodalom számára egyazon konkordátum lesz, majd később a 100. kérdésére adott válaszában a Szentszék beleegyezett abba, hogy a konkordátum hatályos legyen Magyarországon is. A prímás azonban, bármennyire is igényelték a magyar főpapok a konkordátumot (ld. fentebb), csak akkor egyezett bele annak hazánkra való kiterjesztésébe, amennyiben annak során figyelembe veszik az általa felsorolt

magyar sajátosságokat: 1) Nálunk a házasságjog a kánonjoghoz igazodik, vagyis az akadályokat a Trienti Zsinat határozta meg, az azok alól esetlegesen adható felmentéseket a püspökök – ill. a római pápa – adják, az ügyeket egyházi bíróságok tárgyalják; Ausztriában az akadályok az állami joghoz igazodtak, a felmentéseket a polgári hatóság adta és az egyházi bíróságok pedig nem működtek. 2) Iskolai ügyekben szabadon tevékenykedhetett az egyház: alapíthatott és fenntarthatott alsóbb és felsőbb iskolákat, melyek felügyelít a püspök nevezi ki, a király is az ellenőrzést az Egyházon keresztül végezte. 3) Vagyonukat még a plébánosok is maguk kezelik, a püspök csak ellenőrzi, a király pedig éves jelentést kap. 4) Hazánkban nagyobb az egyházi fegyelem: a papok reverendát hordanak (Ausztriában civil ruhát), a böjtsokkal szigorúbb, az egyházmegyéket a püspök irányítja, az adminisztráció és a liturgia nyelve a latin, a kultuszba a világi hatóság nem szól bele, a klerikusok hagyatékai fölött a püspökök rendelkeznek, a prímási hatáskör pedig egységet teremt az egyházmegyék között.

Meglepő, hogy a prímási jogkör bécsi egységesítő törekvések alatti támadása során a Szentszék nem állt a prímás mellé: a nuncius 100. kérdésének válaszához fűzött megjegyzés szerint nem ismeri el a prímási tisztséget, kizárólag a fellebbezések terén tulajdonít magasabb jogkört az esztergomi érseknek. Ez annál különösebb, hiszen hazánkban a prímási jogkör mellett szóló temérdek bizonyíték érkezett Rómába. A megítélés azután sem változott lényegesen, hogy Scitovszky megtalálta és benyújtotta a Szentszéknek a magyar prímás jogaira vonatkozó dokumentumokat egyenesen a Vatikáni Levéltárból. A pápa először hallgatott, majd később „nem tett ellenvetést” a prímási jogok ellen, ami kánonjog általános alapelvei tükrében jóváhagyást jelent. A talány megoldása Viale-Prela véleményében rejlik: a nuncius maga is nem létezőnek tekintette a prímási jogkört, azonban a politikai nyugalom érdekében tanácsolta a pápának, hogy ne nyilatkozzon.

Az osztrák konkordátum minden pontjában egységet képviselt a katolikus jogrenddel, máskülönben a pápa képviseletében a nuncius nem írta volna alá. Pontjai egyenként is stabil fogódzópontot jelentettek az állam és Egyház kapcsolatában. Az egyezmény megítélése hazánkban kettős volt: a magyar állam sosem ismerte el magára nézve érvényesnek, a magyar egyház viszont igen. Ez utóbbinak jele az is, hogy a kultuszminiszter által a végrehajtás ügyében Bécsbe összehívott püspöki tanácskozáson a megjelent 65 püspökből Scitovszky vezetésével 21 magyar volt. Természetesen püspökeink nem is tehettek mást, Scitovszky sem ragaszkodhatott a maga 4 pontjához, hiszen kötötte őket az Egyház belső kánoni rendje: ha egyszer a Szentszék ismerte el a konkordátumot hazánkra nézve is érvényesnek, akkor ezt a papságunk is köteles volt elfogadni. Így tehát püspökeink egy időre megnyugodtak azon – eddig vitás – kérdések rendezésében, mint pl. a placetum teljes eltörlése, az eddiginél is nagyobb szabadság a katolikus oktatás terén, a papnevelés teljes függetlensége, minden papnak biztosítva a tisztességes megélhetést (noha ez itt még mindig csak ígéret, megegyezés szintjén maradt, megvalósítása a tizedet elveszített alsópapság számára tovább várattott magára), önálló jogkör az Egyház

számára birtokszerzési, alapítványi és vagyonkezelési kérdésekben. Az újonnan tisztázott kérdéseken felül az elzetesen már fennálló jogok megerősítése is biztonságot adott.

A konkordátum negatívumai közé sorolhatjuk azt, hogy ennek nyomán a Vallásalap kezelése még mindig nem került az Egyház kezébe. Mivel azonban vitatott volt, hogy az mennyiben képezi a katolikus és mennyiben más felekezetek vagyonát, esetleg állami vagyonelemeket is, az egyelőre uralkodói kézben tartása érthető diplomáciai lépés. Még akkor is, ha ez a konkordátum szövege szerint vonatkozott a Vallásalapba kötelezően bekerülő interkaláris papi jövedelmekre is. Véleményünk szerint azért fogadható el így is, mert az egyezmény számos ígéretet tartalmaz arra vonatkozólag, hogy az egyértelműen katolikus összegeket a Katolikus Egyház milyen részeinek támogatására fogja fordítani a Vallásalapot kezelő uralkodó. Méltányolandó a papok állami ítéletvégrehajtására vonatkozó ígéretek tiszteletet sugárzó hangneme. A házassági peres kérdések hatályuk szerinti egyházi és polgári bíróságra való szétválasztását disszertációnk későbbi részében tárgyaljuk.

Ferenc Józsefnek a katolikus egyházjoghoz való lojalitásáról már beszéltünk, ennek újabb ékes bizonyítékai a konkordátum utáni ígéretei: gondoskodni fog, hogy az egyetemeken katolikus szellem maradjon; katolikus egyetemeket a püspökök alapíthatnak (ez nem tekinthető kánonjogi kategóriának az akkori egyházi elírások tükrében); a Pesti Egyetemet a kormány katolikusnak tekinti, ezért az eddig tanszéket nyert személyek katedrójukat megtarthatják, de a jövőben csak katolikusokat fognak kinevezni a tanszékek élére; gondoskodni fog a vallás- és erkölcsellenes könyvek terjedésének megakadályozásáról; polgárilag büntetendő papot elszőri a püspök sújthatja fenyegetéssel; a papságnak nem lesz kötelessége a katonaságot ellátni; az esetlegesen eltörölt szerzetesrendek által gyakorolt kegyúri jogot a püspök adományozhatja tovább. A felsorolt pontok közül kiemelendő két – azelőtt szintén vitatott – olyan kérdés, melyeket a király a katolikus jogrenddel megegyezően kívánt rendezni: az egyetem katolikus, a papokat pedig tilos besorozni. Az utóbbi meg is valósult, az előbbi azonban sajnos ekkor még nem. Az akkori időben azonban ez a készség a császár részéről egyértelmű együttműködési szándékot jelez.

A kompromisszumkész jószándék kölcsönös volt: IX. Piusz elrendelte, hogy az eltörölt placetum ellenére, tudomásulvétel végett a fapásztori leveleket és a zsinati határozatokat a világi hatóságoknak is küldjék meg, hogy a püspökök a hittankönyvek kiválasztásánál legyenek tekintettel az állami tanrendszerre, hogy javadalmakat vagy katedrát ne adományozzanak államilag kifogásolható személyeknek, és hogy ügyeljenek a kispapok nevelésére. Itt tehát ugyanolyan együttműködésről, kölcsönös támogatásról beszélhetünk az Egyház részéről az állami jogrend felé, mint az előbb a másik irányba.

Minden megyéspüspöknek jogában állt egyházmegyei hatályú, részleges jogszabályokat alkotni. Ezt megtehették együttesen is, így ezzel a lehetőséggel éltek az 1858-as esztergomi tartományi zsinaton. Huszonkét akkori döntésük közül az imént említett pontokkal kapcsolatosak a klérus végrendeleteiről, a

gyermekneveldekről, és a plébániai iskolákról szólnak. A zsinati határozatokat Scitovszky személyesen vitte el IX. Piusznak jóváhagyásra. Ezek tehát a katolikus Egyház magyarországi partikuláris belső jogrendjének fejlődései, de meg hozásukra hatással voltak a konkordátum körüli tárgyalások az állammal. A fentebb említett nagyobb szabadság tette lehetővé ezek meg hozatalát, ezért ezeket a két jogrend olyan együttműködés eredményeként értékelhetjük, melyben az állam segítette a kánonjogot annak saját belső fejlődésében.

A két jogrend kapcsolatában negatívum, hogy amikor 1865-ben a prímás igyekezett visszaszerezni az alapok kezelését az államtól, és ennek érdekében a püspöki kar autonomikus törekvésekkel lépett fel, nem kaptak választ. Ez tehát az együttműködés hiánya.

Mint fentebb említettük, a magyar állam a konkordátumot sosem ismerte el, az Egyház viszont igen. Attól kezdve pedig, hogy az egyezményt Ferenc József is megszöntenek nyilvánította, megszöntenek püspökeink átmeneti nyugalma, hiszen nem volt többé jogszabályi védelem. Ismét ki voltak szolgáltatva az uralkodó jóindulatának, amely ténylegesen megvolt Ferenc Józsefben, azonban szükség lett volna ezeket a biztonság kedvéért írásba, sőt törvényekbe foglalni. A személyi garancia önmagában azért kevés, mert így fennállhatott a veszélye annak, hogy akár az uralkodó hozzáállása a katolikus jogrendhez, akár a király személye is megváltozhat.

4. Az erdélyi modell

Az abszolutizmus idején Magyarországon legfeljebb helyi szervezkedések folytak. A kiegyezés után azonban újraéledt az igény az országos önrendelkezésre, mely modelljéül az erdélyi autonóm statut választotta. Erdély autonómiájának fejlődése külön úton járt. A nyugati egyházszakadás után a katolikusokat elnyomták, nem lehetett püspökük²²⁹, káptalanjuk, szerzeteseiket elűzték, püspöki és káptalani vagyonukat elkobozták²³⁰. Védekezésképpen a főúri és papi társadalom létrehozta a világiak és papok generális gyűlését, az ún. statusgyűlést²³¹. A népfelügyelet elve itt már érvényesült, hiszen a papok ugyan tarthattak külön gyűlést, de határozataik csak a generális gyűlés jóváhagyásával voltak érvényesíthetők²³². Már a XVI. században léteztek az ún. egyházmegyei gyűlések, melyek valójában plébániai szinten működtek, tehát mai kifejezéssel élve egyházközségek voltak.²³³ „Ez az úgynevezett „megyei gyűlés” nem választott képviselőt, hanem az egész katolikus férfilakosságot magába foglalta.”²³⁴ Hatáskörükbe tartozott a lelkészválasztás, mint kegyúri jog, továbbá az iskolai és valláserkölcsi élet irányítása²³⁵. Ez volt az erdélyi autonómia helyi szint megvalósulása, az egyházmegyei szintje pedig a statusgyűléseken valósult meg.²³⁶

Jelentős állomás volt I. Lipót 1691. december 4-ei dokumentuma, a Diploma Leopoldinum, melyben ezt írta: „approbatus et compilatus patriae illius leges, constitutiones [...] in vigore inviolabili permansuras declaramus”. Az 1711-es medgyesi statusgyűlésen 3 klerikusból és 8 laikusból álló tanácsot szerveztek, ez volt az elődje az 1848-ban létrehozott 24 tagú igazgatótanácsnak.

A status jogkörét képezte 1767-ig a püspöki székre való hármas jelölés, amit azután a király, mint főkegyúr töltött be. Szintén jogkörükhöz tartozott a katolikus iskolák és alapítványok kezelése, melyet 1767. március 4-én Mária Terézia az általa alapított „Commissio Ecclesiastica”-ra²³⁷, vagy más néven

²²⁹ SZEMNECZ, 181.

²³⁰ MELICHÁR, *A katolikus* 141-149.

²³¹ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 62.: „Az ezen statusgyűlésekről vezetett jegyzőkönyvek és irományok mutatják, hogy a statusgyűlésnek rendes tagjai voltak: a) az erdélyi püspök; b) a kir. fő kormányzó, kir. kincstári tanács és a kir. tábla katolikus tagjai; c) az országgyűlési kath. regalisták; d) a kath. fő tisztek, fő ispánok és ítélő mesterek; e) a károlyfehérvári káptalan tagjai; f) az esperesek és alesperesek; g) az erdélyi szerzetes házak főnökei.”

²³² LEPOLD, *A katolikus egyházközségek*, II, 334.

²³³ HÜBNER III, 27. és MELICHÁR, *A katolikus* 144.

²³⁴ BERÉNYI, 41.

²³⁵ HÜBNER II, 27.

²³⁶ SALACZ, *Egyház* 47. az erdélyi önkormányzat kezdetét II. Rákóczi György 1653-as Approbata Constitutio-jára teszi, „melynek I. részében az 1. cím harmadik cikkelye a négy bevett vallás közt a katolikus is elismerve úgy rendelkezett, hogy a külső kormányzati ügyekben, ami nem „a hitnek és vallásnak fundamentumában és articulusaiban” való dolog, az egyházak a főmagisztrátusokkal, patronusokkal együtt „egyenlő tetszésekből” járjanak el. Ettől kezdve az egyháziak a világi hívekkel közösen tanácskoztak, intézkedtek az egész egyházmegyét érdeklő ügyekről különösen az erdélyi országgyűlések idején. Innét a neve is: státusok, rendek. Ha a szükség úgy kívánta az országgyűlésnek elterjesztéseket tettek, sérelmek ellen tiltakoztak és közvetítve az országgyűlés és a katolikusok között, igyekeztek az egyház ügyét előbbre vinni. Alapítványokat, iskolákat létesítettek, ingatlanokat szereztek vissza, vikáriust vagyis püspökhelyettest választottak és felügyeltek az egyes egyházközségek működésére”.

²³⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 145-147.

„Catholica Commissio”-ra²³⁸ bízott. Ettől kezdve, hatáskör híján a statusgy lések lassan elmaradtak²³⁹. A commissio²⁴⁰ elnöke a f kormányzék katolikus²⁴¹ elnöke volt. Ha az illető nem volt katolikus, akkor a püspök, aki amúgy is mindig tagja volt a statusnak; vagy a legidősebb f kormányzék tanácsos²⁴². A commissio minden ügyben először legelső és utólag is egyeztetette a püspökkel a képviselendő álláspontot²⁴³. Bár ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a commissio mindig a katolikusok érdekét képviselte, az erdélyiek elvi okból mégis kérték a status jogkörének helyreállítását az 1790/91-es országgyűlésen²⁴⁴. Az országgyűlés ezt először is fogadta, a király azonban 1792. május 26-ai leiratában elutasította azzal, hogy külön törvényre nincs szükség²⁴⁵, mert az erdélyi katolikusok autonómiája anélkül is biztosítva van²⁴⁶. Az 1791. évi XXVI. tc. 12. §-a legalább azt kimondta, hogy „a katolikus alapítványok a katolikusoknak, az evangélikusoké pedig ezentúl az evangélikusok javára fordítottassanak”²⁴⁷.

1848-ban Kovács Miklós püspök veszélyeztetettné látta a katolikusok jogait, ezért augusztus végére generális statusgyűlést hívott össze, ahol elhatározták, hogy a kezükbe veszik a katolikus egyházi és iskolai ügyek intézését, mivel a Catholica Commissio az 1848-as törvényekkel úgyis megszűnt. Javaslatukat a minisztériumhoz terjesztették fel, de választ nem kaptak rá. Az abszolutizmus alatt Erdélyben is szünetelt az autonómia ügye.

1866. január 10-én Fogarassy Mihály püspök hívott össze generális statusgyűlést. Ezen 76 fő vett részt, és újra felterjesztették az előbb említett kérelmet.²⁴⁸ A király 1867. augusztus 19-ei leiratában ezt meg is engedte²⁴⁹, Eötvös miniszter pedig erről 1896. számú átiratában²⁵⁰ értesítette a püspököt szeptember

²³⁸ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 63.: Az osztrák jezsuiták indiai misszióikra gyűjtöttek. Miután Portugáliából száműzték őket, a vagyont az ottani kormány lefoglalta. Mária Terézia ezt visszaperelte, és „vallásalap” címen az erdélyi egyházmegyének adományozta. Kezelésére hozta létre a királyi f kormányzéken belül a Catholica Commissio-t. Ennek volt saját pecsétje, levéltára, számvevő-ségi osztálya, tehát önállóságot élvezett a kormányzéken belül. A Commissio csak akkor értekezett a kormányzékkel, ha a határozatai végrehajtásához a kormányzék segítségére volt szüksége. Tehát a Commissio létrehozásával Mária Terézia nem korlátozni akarta a püspök hatáskörét, hanem megsegíteni.

²³⁹ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 64. kk.

²⁴⁰ SZEMNECZ, 141.

²⁴¹ MELICHÁR, *A katolikus* 145-146.

²⁴² LEPOLD, *A katolikus egyházközösségek*, II, 135.

²⁴³ LEPOLD, *A katolikus egyházközösségek*, II, 234.

²⁴⁴ MELICHÁR, *A katolikus* 147.

²⁴⁵ LEPOLD, *A katolikus egyházközösségek*, II, 235.

²⁴⁶ SZEMNECZ, 182. kk.; ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 65.: „admissum, ut catholici etiam negotia sua scholastica, ecclesiastica et fundationalia exceptis iis, que directe episcopo reservata sunt, tractent”.

²⁴⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 156.; TOKODY ÖDÖN, *Egyházügyekre vonatkozó magyar országos törvények királyi és kormányrendeletek tára 1741-1881*, Temesvár 1882, 10.; ill. b) vebb idézet eredetiben SZ. N., *A magyarországi katolikus vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására a képviselőház 1880. szept. 30-iki üléséből kirendelt bizottság előadójának Gróf Apponyi Albert és Apáthy István orsz. képviselőnek jelentései*, Budapest 1883, 57.: „evangelicis utriusque confessionis penes conditae hac ratione ac perpetuo duraturae legis provisionem circa liberum religionis suae exercitium, conservationem item templorum scholarum et parochiarum suarum nec non foundationum omni ratione securis redditus pro amplius confirmanda inter illos ac rom. cath. religionem profitentes regnicolas pace et concordia statuitur, ut quoad proprietatem dictorum templorum, scholarum, parochiarum et foundationum (salva tamen quoad foundationes Sirmayanam et Hrabovszkyanam uti et Apafyanam in quantum illam probis fulcire possent, pro Evangelicis praetensione) status possessionis actualis utrinque pro cinsura ea ratione adsumatur, ut foundationes catholicorum pro catholicis, evangelicorum autem pro evangelicis, deinceps convertantur, adeoque ab ulteriori harum repetitione pro futuro ab utrinque praescindatur.”

²⁴⁸ BIRÓ BÉLA, *Kongrua és autonomia*, Kolozsvár 1902, 74-77. Ezek az oldalakon részletek is olvashatók a gyűlés jegyzék könyvében I.

²⁴⁹ MELICHÁR, *A katolikus* 151.; ZELLER I, 985.; K. TÖRÖK, 53.

12-én. Az 1868. február 9-re, Gyulafehérvárra összehívott statusgy lés²⁵¹ azonban 15-én félbemaradt. Részben politikai okokból, részben azért, mert a püspöki joghatóság körüli vita kettéosztotta ket: a püspöki suppremiával²⁵² az autonómia népfelségének protestáns elvét állították szembe. A – püspök megállapítása szerint liberális és szabadk m ves felfogású – ellenzék a szavazások eredményét nem fogadta el. Az 53. és 66. §§ ellen (a §§ szövegét ld. a *Függelék* 22. pontjában) írásbeli óvást nyújtottak be a kultuszminiszterhez, és kérték az autonómia életbe léptetését.²⁵³ Fogarassy hosszú emlékiratát, a statusgy lés jegyz könyvét és a kisebbségi különvéleményt egyaránt felterjesztette a miniszterhez, és írásában arra kérte, ne engedje életbe lépni Erdélyben az autonómiát, mert annak sem az id (liberális eszmék kora), sem a hely (a protestáns többség lakosság berendezkedését akarják átvinni a katolikus Egyházba is) nem kedvez.

A folytatásaként 1873. május 12-én megtartott gy lés²⁵⁴ már sikeresen elfogadta saját új szervezetét, melynek 24 f s igazgatótanácsában 1/3-2/3 arányban helyet kaptak a papi és a világi méltóságok: a hívek és a papság választott képvisel i, az egyházközségi, esperes-kerületi, és egyházmegyei autonóm szervezetek²⁵⁵. Az igazgatótanács feladata volt – az 1848 óta a Catholica Commissio utódjától, – az ideiglenes katolikus bizottságtól átvenni a katolikus egyházi, iskolai²⁵⁶ és alapítványi ügyeket. „A közgy lés tagja volt minden katolikus családf , aki önálló házzal bírt és katolikus nívoltát semmiféle megbélyegz cselekedet be nem szennyezte.”²⁵⁷ Trefort miniszter 1873. június 16-án,

²⁵⁰ A *Vallásügy*, 40-55. oldalain olvasható Eötvös átiratának, a status szervezetének, az egyházmegyei igazgatótanácsra vonatkozó utasításnak, a hitközségi egyházi és iskolai tanács szervezetének, és a status által fenntartott és vezetett középiskolák szabályzatának szó szerinti szövege.

²⁵¹ Határozata és az ekkor létrehozott szervezeti szabályzatának teljes szövege olvasható: BIRÓ, 77-99.

²⁵² TÖRÖK JEN , 95-103.: Fogarassy nem volt hajlandó engedni a püspöki hatáskörb l, akár a gy lés feloszlatására is kész lett volna. Br. Jósika Miklós is mellé állt. Csak a feloszlatással való fenyegetés eredményeként, de akkor is alig 44:39-es szavazati arányban sikerült a szövegtervezetbe beletétni az 1. §-t: „Az erdélyi megyés püspöknek az egyházi és országos közügyekb l folyó jogi és hatósági köre az e szabályzatokban foglalt határozatok által nem érintetik és teljes érvényben fenntartatik.” Úgyszintén élénk vita volt az iskolai és vagyoni kérdésekr l szóló 53. § körül. Az ellenzék etéren minden jogot magának akart, a püspök pedig tiltakozott az ellen, hogy t a „sekrestyébe zárják”. Igen hosszú és heves vita után 42 szavazattal (kizárólag papok) 35 ellenében (közte 2 pap) és 9 tartózkodás mellett (8 pap) sikerült elérni a módosítást: „a státsággy lés a püspökkel egyetért leg intézkedik”. A legelkeseredettebb küzdelem a 66. § körül folyt, mely a püspök és a status f tanácsának viszonyát szabályozta. Eszerint „a megyéspüspöknek az egyházakra és iskolákra, alapítványokra és növeldekre eddig gyakorolt befolyása és hatásköre sértetlen és érintetlen fentartatván” minden dokumentum a püspökhöz érkezik be, azt véleményezi, ezután küldi a f tanácshoz megtárgyalásra. Mindent, amir l a f tanács tárgyal, a döntés el tt a püspöknek megküldenek, majd a döntést az véleménye „tekintetbe vételével” hozzák meg. A döntésr l a f tanács átiratban értesíti a püspököt, aki maga értesíti arról az érintetteket. Végül pedig a f tanács a püspök döntése elleni felfolyamodványt nem fogad el. Az iméntieket az ellenzék az autonómia megcsúfolásának tartotta. Az eredmény: 42 papi igen, és 37 világi nem (tartózkodott 5 pap és 2 világi).

²⁵³ A gy lés papi jegyz je, Veszely Károly így fogalmazza meg a püspöki kar véleményét: „Mi az autonómia? Egyházi független kormányzat. Minthogy pedig az egyház tanító és tanulók, azért az egyházi autonómia e kett nek függetlenségében áll; és minthogy e kett együtt tesz egyházat, azért ha a kormány csupán a püspök kezébe tenné is le az autonómiát, akkor is csak autonómia volna, mert a püspököt híveit l nem lehet elválasztani. – Az egyházi autonómia csak a kormánytól való függést zárja ki s nem a püspököt l valót.” (TÖRÖK JEN , 101.) Fogarassy szerint az ellenzék a püspököt és a papságot nem egyházkormányzati testületnek tekintette, hanem „csak mint egyháztagokat, kik nem a gondozásukra bízott katolikus népet, hanem csak magukat képviselik a státsággy lésben”. (TÖRÖK JEN , 102.)

²⁵⁴ Határozati javaslatukat ld. BIRÓ, 100-103., mindkett t elfogadták.

²⁵⁵ Az igazgatótanács alapszabálya, és az annak alapján megválasztott konkrét személyek névsora olvasható: BIRÓ, 103-110. A 175-192. oldalakon pedig részletezi az igazgatótanács felépítését, „ügyrendtartását”, a tárgyalási és végrehajtási módot (havonta rendes ülés, szükség esetén rendkívüli bármikor, eléjük az ügyeket el zetesen a tanügyi, a gazdasági, a jogügyi, a pénzügyi és az önbiztosítási bizottságok terjesztik fel saját véleményezésük mellett), és példaként egy konkrét gy lés (1901. április 15.) jegyz könyvének kivonatát.

²⁵⁶ A *hitközségi egyházi és iskolai tanács szervezete és hatásköre* BIRÓ, 124-139. alatt olvasható.

²⁵⁷ SZÁNTÓ II, 414.; a közgy lésre vonatkozó szabályzat teljes szövegét ld. BIRÓ, 112-124.

1008. elnöki szám alatt kelt leiratában a király 1867-es leiratára hivatkozva elismerte „az igazgatótanács beállítását és utasítással való ellátását”²⁵⁸, a status évi közgyűléshez való jogát és a Commissio jogainak a statusra való átruházását. A vallásalapok kiadásához azonban ismételt kérésre sem engedett hozzányúlni, mondván, hogy azt a katolikus Egyházban úgyis egyetemlegesen fogják rendezni. Újabb kérésükre Trefort 1874. december 28-án a vallásalapok kiadását a f. kegyúri joggal ellenkezésként nyilvánította. Azt azonban sikerült elérnie a statusnak, hogy érvelésére a kormány módosította eddigi álláspontját, és az eddig segélyek címén megtagadott összegekre elismerte, hogy azok alapítványi tartozások, így azokat újra folyósítani kezdte. A status tehát – még ha nem is teljes, de így is – széles jogkört harcolt ki magának²⁵⁹. Ennek alapján a status elnöke, a püspök minden évben generális gyűlést hívott össze, ahol világi elnök közreműködésével, ügyrend nélkül tanácskoztak²⁶⁰. Az 1883. évi XXX. tc. 41. §-a szerint a status által fenntartott iskolákkal kapcsolatos jogok érintetlenül maradtak: továbbra is minden jogot a status gyakorolt felettük. A király 1893. november 4-ei leiratát Csáky Albin kultuszminister december 24-én, 54.061. számú rendeletével tette közzé: a középiskolák vagyonszerzés nélküli alapítása és fejlesztése a status hatásköre, vagyonszerzés ill. megszüntetés esetén pedig a f. kegyúr jóváhagyása szükséges.²⁶¹

A status a XIX. század végén igyekezett a magyar országos autonómia törekvésekkel szimpatizálni, de mégis hangsúlyozni, hogy a különálló jogokkal rendelkeznek. Lönnherd Ferenc erdélyi püspök a hercegprímásnak intézett 1897. augusztus 10-ei feliratában nemtetszését fejezte ki, amiért az 1869-es választási módot egyszerre kiterjesztették az erdélyi egyházmegyére is. Kijelentette, hogy a magyarországi szervezőkongresszus határozatai – annak ellenére, hogy azon erdélyi küldöttek is jelen vannak – csak akkor lépnek érvénybe Erdélyben, ha azokat a status közgyűlése is elfogadja.²⁶² Aprólékos részletekkel rendelkezünk az 1900-ban tartott statusgyűléssel kapcsolatosan.²⁶³

²⁵⁸ BIRÓ, 111.

²⁵⁹ MELICHÁR, *A katolikus* 155-160.; BIRÓ, 194. pedig eredményként könyvelte el a fentiekén túl azt is, hogy 1869-ben a katolikus tanulmányi alaptól átvették a kolozsmonostori uradalmat, és annak kezelésére intéző-gondnokságot állítottak fel; továbbá hogy 1873-tól – még ha a vallásalap tulajdonjogát nem is kapták meg, de – már kizárólag az autonóm igazgatótanács kezelt ezt az egyetlen uradalmat, ill. a vallási-, tanulmányi-, ösztöndíj-, elemi tanítói-, árvaházi-, és tanári nyugdíj-alapokat (külön alapítványi számlán), és hogy a miniszteri számvetés hatásköre csak a költségtérítés és a számszerűsítés véglegesítésénél érvényesült, végső soron pedig mindkettőt a f. kegyúr hagyta jóvá. Eredménynek tartotta még „Az erdélyi róm. kath. status hatásköre az általa fenntartott és vezetett középiskolák tekintetében.” c. megállapodást a kormány és a status között, melyet a 207-211. oldalakon közölt. Végül eredménynek tudta be, hogy a kongruát 600 Ft 1200 koronára emelték, és 700 Ft 1400 koronára emelését helyezték kilátásba, és hogy közmunkával a templomokat és a paplakokat rendbe tették.

²⁶⁰ SZÁNTÓ II, 414.: „A közgyűlés hatásköre kiterjedt a községi templomra s iskolára, ezek vagyona, a kegyes alapítványokra, a keresztény tisztességes élet és rend védelmére, és a kegyúri községekben a lelkész és a kántortartó megválasztására.” SALACZ, *Egyház* 48.: „A statusgyűlés volt a határozó, az igazgatótanács pedig az adminisztratív szerve az autonómiának. A napi ügyekben intézkedő igazgatótanács Kolozsvárt székelt. Állásánál fogva természetes elnöke ennek is a püspök volt, de távolléte következtében Majláth püspökségéig {1897-től} üléseit rendszeresen a világi elnök vezette. Majláth már rendszeresen részt vett az üléseken. A status hatáskörébe tartoztak a minisztérium felügyelete mellett az erdélyi vallási és tanulmányi alapok, kezelt a status több alapítványi birtokot, széküresedés esetén a püspöki uradalmat is s fenntartott az elemi és egyéb iskolák mellett a protestánsokéval ugyan meg nem egyező, de jelentékeny önkormányzattal hét fiúgimnáziumot (Brassóban, Csikszeredán, Gyulafehérvárt, Kézdivásárhelyt, Kolozsvárt, Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyt) a hozzájuk tartozó konviktusokkal, illetve internátusokkal.”

²⁶¹ MELICHÁR, *A katolikus* 154.

²⁶² MELICHÁR, *A katolikus* 138.

²⁶³ BIRÓ, 140-173. oldalain olvashatók a következők: a status számarányai; a meghívó szó szerinti szövege; az a szabály, hogy az igazgatótanács éves jelentését egy 15 tagú elnökség bizottság véleményezi; Majláth Gusztáv erdélyi püspök megnyitó

Részeredmény:

A II. Rákóczi György *Approbata Constitutio*-jában használt meghatározást találjuk a 3. Az *els mozgalom id szaka (1848-1867) / a) Kezdeti törekvések az autonómiára* c. pontunkban ismertetett „bels autonómiai” törekvések alapjaiban is: a hit- és liturgia kérdéseit nem érint , a vallásgyakorlással kívülr l kapcsolatban álló gyakorlati kérdésekbe igyekeztek belevonni a híveket. Az erdélyi modell Magyarországra applikálása azonban még rengeteg küzdelemmel járt, amint azt a következ kben látni fogjuk.

Mária Terézia részér l a *Catholica Commissio* létesítése egyértelm en pozitív együttm ködési törekvés az állam részér l a helyi katolikus jogrenddel. Látjuk, hogy Erdélyben már 1791-ben törvényileg rendezték a felekezeti alapítványok kezelését. A nem megkérd jelezhetetlenül felekezethez köthet alapítványok és alapok (köztük a Vallásalap) jogi szabályozása Magyarországon még az általunk tárgyalt fél évszázadban is problematikus volt.

A '48-as politikai helyzetben érthet , de együttm köd késznek nem nevezhet a minisztérium részér l, hogy válasz nélkül hagyta a *Commissio* megsz ntével az egyházi és iskolai ügyek autonóm kezelését kérelmez püspöki levelet. Annál pozitívabb, hogy a kiegyezés évében ezt már a király és a miniszter is támogatta.

A protestáns környezetben él , a laikusok tágabb jogkörét követel ellenzéknek sikerült elérnie, hogy iskolai és vagyoni kérdésekben a püspökkel szinte egyenl jogkörrel rendelkezzen a status. Az 1. § csak azt rögzítette, hogy a püspök jogköre csorbíthatatlan marad. Azt azonban nem tiltotta meg, s t nem is szabályozta ez a §, hogy a laikusok ill. a status meddig zárkozhatnak fel a püspök mellé a jogköröket illet en. Ezt a lehet séget kihasználva el is érték, hogy az említett kérdésekben „a státusgy lés a püspökkel egyetért leg intézkedik”. Véleményünk szerint a motivációjuk – a protestáns alapú demokrácia lemásolása a Katolikus Egyház hierarchikus berendezkedése ellenében – megkérd jelezhet , az így elért jogkörük azonban megillette ket: az autonómia lényege a laikusokat (és a papokat) bevonni a nem a hit- és liturgia kérdéseit érint , tehát olyan küls ügyeink intézésébe, melyhez nem szükséges püspöknek (vagy akár papnak sem) lenni. Azaz „kívülr l” jöv tehermentesítés és támogatás a klérus részére oly módon, hogy a segít k mégiscsak „belülr l”, az Egyház kebeléb l valók, adott területen akár kiváló civil szakemberek, ezért szakterületükhöz akár jobban is érthetnek és ügyesebben érvelhetnek, mint egy klerikus. Erre a fajta támogatásra mindenképpen szükség volt az akkori Erdélyben.

---

beszéde; 1-1 egyházi és világi jegyz , ill. 1 egyházi és 2 világi jegyz könyv-hitelesít kinevezése; a tagok azonosítása (a meghívott 69 egyházi és 138 világi tagból 43 egyházi és 68 világi személy jelent meg, így a részvétel alig több, mint 53%-os volt); az egyik tag javaslatára egy a pápát üdvözl , és gy lésükre áldását kér sürgöny szövege (ezt valójában Rampolla bíboros államtitkárhoz címezték); Rampolla válasza; az ülés részletes jegyz könyve, végén a püspöki bezárással.

Azon lehet vitatkozni, hogy a status jogköre meddig terjedjen a hatáskörükön, -területükön belül. A mérték, amit itt elértek, véleményünk szerint már nem szerencsés (ld. pl. „53. § i) képviseli az egyház és állam közti jogviszonyt”, {ti. a status}). Legyen képviselve laikus, klerikus, de a végső szót az apostolotudó mondja ki, hiszen mind teológiailag, mind speciálisan egyházjogilag is a teljes joghatóságot birtokolja az egyházmegyéjében. A hierarchikus tekintély megérzéséhez szükséges féknek ott volt ugyan az 1. §, az abban szereplő „az erdélyi megyéspüspököknek az egyházi és országos közügyekben folyó jogi és hatósági köre”-t azonban, az esetleges későbbi viták elkerülése végett szerencsésebbnek tartottuk volna tételiesen definiálni. A status ugyan döntést hozott a kérdéses §§-ról is, az elmérgesedett hangulat miatt mégis érthető, hogy Fogarassy időt kért a minisztertől. Pontosan emiatt nem következett be jogsérelem az egyházi vitapartnerek egyik oldalán sem. Ezen a ponton az állam tevékenysége annyi volt, hogy a kultuszminiszter megadta a kívánt haladékokat az újratárgyalás utáni életbe léptetéshez. Ez egy szívesség volt, nem jogi aktus (inkább jogi aktus hiányának nevezhetjük), tehát ezen a ponton még nem merült fel disszertációnk alapkérdése: milyen volt az Egyház és állam együttműködése. Legfeljebb annyit mondhatunk, jogi kategóriákat mellőzve, hogy bizalmas és jóindulatú. Azonban miután Fogarassy terve bevált, a kedélyek megnyugodtak, és a következő lépésben mindkét egyházi fél megelégedésére tudtak döntéseket hozni, már megállapíthatjuk, hogy ezen döntések királyi és miniszteri jóváhagyása (beleértve a Commissio jogainak a statusra való, régóta kívánt átruházását is) teljességgel pozitív együttműködés volt, egymás jogrendszerének tiszteletben tartásával.

A vallásalapok körül emberileg érthető a bizonytalankodás a kétes politikai helyzetben, azonban ezzel egy jogilag is rendezetlen helyzetet tartósítottak. Világos, hogy egy ilyen döntést nem lehet elhamarkodni, ezért igyekeztek kivárni, ezzel azonban még mindig nem adták meg a jogot a katolikusoknak ahhoz, hogy az alapoknak legalább a minden kétséget kizáróan katolikus része fölött rendelkezessenek. Ily módon tehát jogilag sérelmes, emberileg azonban érthető a minisztérium akkori döntése. A segélyek újra kezdődő folyósítása viszont a másik irányba dönti a mérleget: ismét az állam jószándékát bizonyítja, hogy – ha nem is visszamenőleg, de – rendezte az addig jogsértően visszatartott összeg sorsát.

A Bíró által elért sikerek (kolozsmonostori uradalom átvétele és kezelése, a status által fenntartott középiskolákról szóló megegyezés, kongrua megemelés, templomok és paplakok közmunkával történt renoválása), ill. az iskolákkal kapcsolatos tc. és rendelet alapján pedig egyértelműen kimondhatjuk: az egyházjoggal történő együttműködés szándéka – a kisebb-nagyobb nézeteltérések ellenére is – világosan látszik az állam részéről. Lönhard reklamációja a prímásnál megint nem érinti vizsgált tárgyunkat, hiszen egyházi „belügy”.

5. Az els szervez kongresszus id szaka (1867-1893)

A kiegyezést megelőzően csupán halvány próbálkozások jelentek meg az autonómia érdekében: 1850-ben és 1860-ban a püspöki kar kérvényezte a királynál a katolikus alapok kiadását egy vegyesbizottság kezébe, 1861-ben a borsodi katolikusok feliratban sürgették az autonómiát az egri érseknél, Abaúj megye követutasításaiban is megtalálhatjuk nyomait, sőt a katolikus napisajtó is az autonómiától várta a katolikus birtokvédelmet.²⁶⁴ Ezek azonban az ország méretéhez és a törekvés elzményeihez képest elenyésző igyekezetnek nevezhetők (kiegészítéseket olvashatunk a *Függelék* 23. pontjában). A király 1865. szeptember 17-én december 10-ére Pestre hívta össze az országgyűlést. Deák 1866. március 20-án a vallásügy rendezésére előkészítő bizottság kiküldését javasolta. Ennek 12 tagját két nap múlva meg is választották. Tagjai között volt Deák, Tisza, Klauzál, Szentkirályi, Nyári. Ők egy 30-40 tagú bizottság felállítását javasolták. Jelentésüket nyomtatás és kiosztás nélkül Deák felszólalása után a képviselőház elfogadta, és az új tagokat május 14-én megválasztotta.²⁶⁵ Az 1867. január 8-án az egri érsek által a királynak személyesen átnyújtott püspökkari iratban az is szerepel, hogy „a kath. alapítványok és iskolák ügyének a legfelsőbb királyi felügyelet alatti célszerűbb kezelése iránt a jelen országgyűlés némely katolikus, s a kir. trón ebbeli jogainak sértetlen fentartásáért épületesen buzgólkodó tagjaival együtt külön alázatos feliratban szándékozik Felsőge kegyelmes színe elé járulni”.²⁶⁶

Valójában hazánk autonómia-törekvéseit bár Eötvös József, második kultuszminisztersége idején, a kiegyezés után ébresztette fel Csipkerózsika-álmából. Simor János hercegprímáshoz intézett 1867. július 20-ai levelében²⁶⁷ a katolikus összetartás hiányát, a vallási közömbösséget és az iskolaügy kezeletlenségét az autonómia hiányával indokolta²⁶⁸, és a sikeres erdélyi modell követését javasolta.

²⁶⁴ TÖRÖK JENŐ, 50.; SALACZ, *Egyház* 12-13. Így jellemezte a korabeli vallási helyzetet: „Protestáns államférfiaink, a kiegyezés korától egészen Tisza Istvánig, számtalan nyilatkozatban azonosították a protestantizmust a szabadság eszméjével és a liberalizmussal. A katolikusokban viszont ennek következtében bizonyos alacsonyabbrendű ségi érzés alakult ki. Már Eötvös József gúnyosan, de a valóságnak megfelelően jegyezte meg egyszer: „Menj, kérdezz meg egy reformátust, milyen vallású, büszkén fogja felelni, hogy kálvinista. Kérdezz meg egy katolikusot, bocsánatot fog kérni, mert katolikus.” [...].

²⁶⁵ Mindkét bizottság teljes névsorát ill. feladataikat ld. KEMÉNYFY, *Ötven év* 108.

²⁶⁶ MUNKAY JÁNOS, *A kath. autonómiáról*, I. in *Religio* 17 (1868) 130.

²⁶⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 55., 62., 66., 98. és 107-108.; SZEREDY, *Egyházjog különös*, I, 556.; RADOVICS, 67. kk.; a levelet szó szerint közli SZEMNECZ, 25-31. Levelének másolatát Eötvös megküldte az egri és a kalocsai érseknek is, majd tudtán kívül a sajtóban is megjelent (vö. TÖRÖK JENŐ, 53-67.). KÖRMÖCZY, 87-88. Így kommentálta: „Ha, mint a vallás- és oktatásügyi miniszter úr levelében bevallja, hazánkban az 1848. 20. t. cz.-nek más értelme nem lehet, mint az, hogy a katolikus egyház az autonómia azon mértékével ruháztassék fel, melyet az ország evangélikus egyházai élveznek: úgy a kath. egyháznak önállósága, s önügyei feletti intézkedése más nem lehet, mint mely az ország szervezetének, hitelveinek és az egész világon öszhangzó történeti kifejlésének megfelel. Tehát mint hazánkban egyéb egyházak, úgy a kath. egyház saját elvei, saját szelleme szerint érvényesítheti csak az önt megillető autonómiáját; – s mert miként az evangélikus egyházakat a katolikus egyház autonómiájának rendszerére ráer szakolni nem volna jogos: úgy viszont az evangélikus egyháznál divó világi befolyás rendszerét a kath. egyház el nem fogadja. Minden egyház autonómiáját biztosítja a 20. t. cz. saját hite-, meggyőződés- és kormányzati rendszerének értelmében. Másként a szabadság er szaka volna, s a kath. egyház, meggyőződésének ellenére, a 20-ik törvénycikkben megállapított vallásszabadság czége alatt, a világi befolyás igájába kényszerítették.”

²⁶⁸ Ezzel szemben 37 év múltán, 1904. október 22-én a budapesti katolikus nagygyűlésen Mihályfi Ákos hangsúlyozta, hogy nem minden bajnak az autonómia hiánya az oka, és nem is lehet minden baj megszüntetését az autonómiától várni (vö. a *Pesti Hírlap* 1904. október 23. *A katolikus nagygyűlés* c. cikkével.).

Simor szeptember 8-i válaszában²⁶⁹ megígérte, hogy az országgyűlés ideje alatt összehívja az autonómia-gyűlést, hiszen a leendő tagok akkor ugyanis együtt vannak. az iskolaügy hátrányait a kormány hanyag alapkezelésének tulajdonította. A készség tehát megvolt a primásban, ez kiderül egyik viszontválaszából is: „Az autonomia megoldásának legcélszerűbb módja felett a püspöki kar (újra) komolyan és behatólag tanácskozva, nem rajta mulik, hogy az egyház világi tagjai tanácsának befolyása mellett, az autonomiára vonatkozólag megállapodás és egyetértés jöjjön létre oly javaslatban, melyet Felsője legfelsőbb színe elé terjeszteni lehessen a végett, hogy annak alapján az autonom egyházi gyűlések mielőbb rendszeresen megtartathassanak”.²⁷⁰ Még az év októberében a püspöki karral tervezetet is dolgoztatott ki, melyet publikáltak²⁷¹, és jónéhány katolikus férfinak véleményezésre megküldtek. A beérkezett véleményeket még ugyanabban a hónapban a budai primási palotában, a püspökkari konferencián megtárgyalták, ahol négy lényeges pontban eltért a véleményük a laikusokétól²⁷²: 1) A püspöki tervezet nem vonná az autonómia hatáskörébe a személyi, kinevezési ügyeket²⁷³, csak az alapítványi- és iskolaügyeket. 2) A püspöki tervezet csak egyházközségi, egyházmegyei és országos vegyes tanácsot hozna létre²⁷⁴, az esperesi kerületek tanácsai az egyházmegyeibe választanának tagokat. 3) A püspöki tervezet végrehajtó bizottságot csak országos szinten létesítene, a laikus kongresszusi tervezet azonban ezt mind a négy fokozaton megtenné²⁷⁵. 4) Az 1848-as tervezet 2/3-os világi többségével szemben most 50-50%-os képviselőlet javasoltak. Szintén figyelembe vette a püspöki kar a kultuszminiszter lényeges kifogásait²⁷⁶ a neki megküldött 1868-as első tervezetükre („A magyarországi keresztény katolikus anyaszentegyháznak vegyes egyházi tanácsai, ezek célja, szervezete és

²⁶⁹ SZEMNECZ, 331. és MELICHÁR, *A katolikus* 62.

²⁷⁰ MUNKAY, 131.

²⁷¹ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 43. kk.

²⁷² MELICHÁR, *A katolikus* 108. kk.; ZELLER I, 986. és TÖRÖK JEN , 337-360. További részleteket a püspökkari ülések jegyzőkönyvei alapján a *Függelék* 24. pontjában találunk.

²⁷³ TÖRÖK JEN , 106. szerint a liberálisoknak többek között célja volt protestáns mintára a püspökválasztás is, ahelyett, hogy a kormány nevezné ki a püspököket. De amíg ez nem valósítható meg, addig legalább a jelölés terén akartak elérni annyit, hogy „a kath. értelmiségnek az egyháziak és világiak sorából nyomatékos befolyás szereztessék”. S t azon is változtatni szerettek volna, hogy a püspöknek ne legyen korlátlan joga az alsópapság kinevezésében.

²⁷⁴ TÖRÖK JEN , 104-105.: A hívek csak az egyházközségi tanács tagjait választanák, a többi testületbe lépcsőzetesen felfelé az alsóbb testület választana tagokat: az egyházközségi tanács tagjai az alespereskerületi választókat, ezek az egyházmegyei tanács tagjait, azok pedig a főegyháztanácsait. A többszörös szavazás így fennakadtak volna a püspökök által nem kívánatos személyek. A végrehajtó és közigazgatási szerv egy állandó bizottság lett volna, csúcspontján egy 5 főből álló egyházi bizottsággal. A liberálisok mindezt nem fogadták el, mert szerintük „a hatalom súlya az egyházi rendre s abban is a főklérusra van fektetve egészen, a többi csak díszítmény. E szerint az egyház nem más, mint a papságban a főklérus. Az alsópapság befolyástalan, a világiak – a milliók – semmik.” (TÖRÖK JEN , 107.)

²⁷⁵ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 72. és ZELLER I, 986.

²⁷⁶ TÖRÖK JEN , 118-122.: Válaszában Eötvös nem nyilvánított hivatalos véleményt, mert a tervezet az Egyház „világi híveinek minden befolyása nélkül készült”. Vegyes értekezlet összehívását kezdeményezte, hogy ezzel kifogják a tervezet azon ellenérveket vitorláiból, miszerint „a hierarchiának feltétlen uralma célozotatnék”. Egyidejűleg 40 oldalas magánlevelet is küldött a primásnak, mint a Katolikus Egyház „egyik igénytelen tagja”. Ebben szintén leírta véleményét: az európai tapasztalatok alapján csak úgy rendezhető az autonómia kérdése, ha abba a híveket is belevonják, és ha az egyházi vagyoni és az iskolaügy kérdésében eddig a kormány által gyakorolt hatalom „a katolikus polgárok kezébe tétetik le”. Mindezeket hiányolta a püspöki tervezetből. Szerinte legyenek espereskerületi tanácsok is, méghozzá döntéshozó hatáskörrel; ne legyen 5 főből álló csúcspontbizottság; enyhítsenek a választójog kritériumain; az egyházzellenes indítványok kizárása helyett csupán a dogmatikai és kánonjogi kérdések ne lehessenek vitatémák; a képviselői arány 2/3-1/3 legyen; nagyobb hatáskört kapjanak az egyházközségi tanácsok. Lényegében tehát úgy gondolta, hogy kellene a püspökök által kívánt határvonalak, de pontosan azzal lehet azok forradalmi hevületben való átlépésének elejét venni, ha a lehető legnagyobb szabadság megadásával kielégítik a hívek ilyenét igényeit. (Vö. SALACZ, *Egyház* 30.)

hatásköre”), és azt 4 nap múlva, 1868. június 20-án a t le kapott szempontok alapján átdolgozva küldte vissza a miniszternek.²⁷⁷

1868. október 1-én a pesti Központi Szeminárium könyvtártermében már az átírt munkadokumentummal kezdtek el foglalkozni. Ez már vegyes tanácskozás volt, melyen a püspökök elhatározták, hogy el készít gy léssel alkottatnák meg a választási szabályokat az ún. autonómiai szervez gy lése. A laikusok a püspökök feles arányú részvételi javaslata helyett 2/3-os többséget kértek maguknak a kongresszuson, amit a püspöki kar meg is adott²⁷⁸. Deák javaslatát, miszerint a püspöki kar választási szabályzata alapján csak az el készít gy lése tagjait válasszák meg, s azután az el készít gy lése hozza létre az állandó választási szabályzatot, egyhangúlag elfogadták²⁷⁹. Perczel felszólalását azonban, aki pl. a dogmákat, a liturgiát és a papi rendet is a tárgyalnivaló pontok közé javasolta, Simor elutasította.²⁸⁰ 1869. január 28-án a király jóváhagyta a választási szabályzatot (lényegi összefoglalását ld. a *Függetlenség* 25. pontjában), melyet a püspöki kar a kultuszminiszter által küldött fel. Ezek alapján megkezd dtek a választások, vidéken jórészt nyugodt légkörben, több városban azonban feszültségek közepette.²⁸¹ Simor sajnálatosnak tartotta, hogy a hangadók a véleményüket nem a vegyes tárgyaláskor, hanem már a választáskor hozták fel. Nyugalomra buzdított, kölcsönös bizalmat kért, és megígérte, hogy az el készít gy lése a végleges választási szabályzat megalkotásakor a felhozott kritikákat figyelembe fogja venni. A liberálisok ett l nem nyugodtak meg. Országgy lési képvisel ik vezetésével a sajtót igénybe véve, és folytonos gy lések szervezésével mozgolódtak. Vezérük Horváth Döme volt, köztük volt továbbá pl. Hoffmann Pál, Szilágyi Virgil, Prileszky Tádé és Horváth Mihály is.

²⁷⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 17.; TÖRÖK JEN , 122-123.; SALACZ, *Egyház* 30.: Válaszként a miniszter július 1-ei levelében megköszönte a püspökök együttm ködési készségét, és újabb javaslatokat tett a f egyháztanácsra vonatkozólag: minden egyházmegyéb l 1-1 tanító kapjon helyet ebben a testületben; a dogmák, a liturgia, a papi rend, az állami törvények és a f kegyúri jog érinthetlensége mellett intézkedhessen az Egyház „szervezete, kormányzata és minden ügyeir l, melyek nem tartoznak kizárólag az egyes egyházmegyék körébe”; rendelkezzen a nem egyházközségi vagy egyházmegyei egyházi vagyon kezelésér l; az állami törvények, a hitoktatás és a vallásgyakorlatok ügyeit kivéve intézkedjen az egyházi alsó-, közép- és fels iskolák tanrendszerének megállapításáról, f felügyeletér l, tárgyalja a felterjesztett egyházi és iskolai kérelmeket; legyen az egyházközségi és egyházmegyei tanácsok legf bb fellebbviteli fóruma; végül pedig a f kegyúri jog és az egyházi tulajdonjog tiszteletben tartása mellett a kormány kezében lev katolikus alapok és alapítványok célszer kezelésre tegyen javaslatokat. A f egyháztanács minden végzése ellen a kultuszminiszter 20 napon belül indokolt ellenvetést tehesen, ennek híján azok váljanak végrehajthatókká.

²⁷⁸ SZEMNECZ, 48. és 51.; A részletes névsorból (SZEMNECZ, 49.) néhány jelent sebb név: br. Eötvös József, gr. Andrássy Gyula, gr. Apponyi György, gr. Széchen Antal, gr. Zichy Jen , gr. Cziráky János, Deák Ferenc, Bartal György, Ghyczy Kálmán, Trefort Ágost, Somssich Pál.

²⁷⁹ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 83-87.; SZEMNECZ 54.; MELICHÁR, *A katolikus* 110.; ZELLER I, 987-988; BEKE MARGIT, *A püspöki kar és az autonómia 1867-71 között*, in *Állam és egyház*, 116.; LAKATOS ANDOR, *Közvetítés és kiegyenlítés Haynald Lajos szerepe az autonómia-mozgalom 1868-1871 közötti szakaszában*, in *Állam és egyház*, 123.; RADOVICS, 75.; SALACZ, *Egyház* 31-32.; TÖRÖK JEN , 115. és 132. Utóbbi szerint: „Ez az els gyülekezet szintén ne bocsájtkozzék az autonómia szervezésébe, <<minthogy némileg octroyált szabályok alapján leend választva>>, hanem csak újabb választási szabályzat kidolgozásába. Csak az ennek alapján összeül második <<gyülekezet fogja a magyarországi autonóm róm. kath. egyházat teljesen képviselni>> s immár jogosan fogja szervezni az autonómiát.”

²⁸⁰ ZELLER I, 988.; TÖRÖK JEN , 133.; SALACZ, *Egyház* 32.

²⁸¹ TÖRÖK JEN , 176-178.: Budán összesen 53-an jelentek meg, ahol élénk vita bontakozott ki akörül, hogy egy 20.000 f s plébánia szavazatai hogyan nyomhatnak a latban ugyanannyit, mint egy 4-500 f s falu. Hazman polgármester gúnyral fokozta a feszültséget, amib l az lett, hogy 22-en a szabályzat ellen óvást emelve kivonultak, a maradék 31 pedig a 8 esztergom megyei képvisel jelölt (pl. br. Eötvös, gr. Apponyi, Deák, Ghyczy) közül választott. Pesten a sajtóban, Kassán a választási elnöknel, Pozsonyban a kultuszminiszternél tiltakoztak a szabályzat ellen. A tiltakozásoknak antiklerikális jellegük is volt.

Simor János hercegprímás 1869. június 24-én nyitotta meg²⁸² az el készít gy lést²⁸³. Ezen gr. Apponyi javaslatára egy 18 f s (12 laikusból és 6 klerikusból álló) bizottságot hoztak létre a szervez gy léstre vonatkozó választási szabályzat tervezetének és a tanácskozási rendszabályoknak az elkészítésére²⁸⁴. Ennek eredményét²⁸⁵ a király 1869. szeptember 26-án szentesítette. (Ezid tájt a világegyház az I. Vatikáni Zsinattal volt elfoglalva. Ennek részleteir l a *Függelék* 26. pontjában olvashatunk.) Október 7-13-ig újra ülésezett az el készít kongresszus, melynek érzelmi feszültségeit az elnökl primás tárgyilagos és továbbra is a párbeszédre nyitott higgadtsága csitította le (részletesen ld. a *Függelék* 27. pontjában). A választások megkezd tek. Jekelfalussy székesfehérvári püspök még Rómából, a zsinatról írt helynökének, Pauler János nagyprépostnak, hogy tájékoztassa t a választások fejleményeir l.²⁸⁶ Br. Barkóczy Mihály megállapította, hogy az autonómia ügye már 3 éve vajúdik, „végre a türelemnek is megvannak a maga határai”, a püspökök vegyék számításba, hogy nemcsak a zsinaton, hanem az itthoni autonómiával kapcsolatban is vannak kötelességeik. Ezért felszólította a pesti autonómiai képvisel ket, hogy „erélyes felterjesztésben kérjék a hercegprímást a gy lést összehívására”. Ennek nyomán június 15-én 30-nál is több (köztük 3 pap) képvisel gy lt össze gr. Cziráky elnökletével. Szilágyi Virgil indítványozta a felterjesztést a kongresszus azonnali összehívására. Némelyek szerették volna megvárni az utolsó választások lezajlását is, és a püspökök hazatérését a zsinatról, de abban megegyeztek, hogy az emlékiratot megszövegezik. A fogalmazást végz Horváth Döme és Szilágyi Virgil gr. Cziráky javaslatára a végleges szövegb l kihagyták az összehívás utolsó dátumát meghatározó ultimátum-szer élt, helyette így írták: „mentül el bb t zze ki”. Simor július 2-án Rómából válaszolt: a zsinat napokon belül végetér, hazajön, és siet kit zni az id pontot.

A szervez kongresszus els ülészakán (1870. október 26.²⁸⁷ – november 3.) az el készít gy lésen létrehozott szabályok szerint, 2/3-os világi többséggel²⁸⁸, többek között kiküldtek egy 27 f s

²⁸² MELICHÁR, *A katolikus* 62.: „A püspöki kar az egyház világi hiveinek megbizottjait azon biztosítással üdvözli, hogy azon határokon belül, melyeken tulmenni hatalmában nincsen, velök az egyház és iskola érdekeire vonatkozó munkát, befolyást, felügyeletet s elhatározásokat a legnagyobb készséggel megosztja;” A mondat folytatását hozza ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 91.: „viszont remélve, hogy a világi hivesek tisztelt küldöttjei f pástoraik nyíltsziv fogadását s az összes klérus által kend zetlen rokonindulattal nyújtott jobbot hasonló szeretettel, bizalommal és nyíltsággal viszonozzák. [...] Azon édes megnyugtató hitben nyitom meg tehát ezen gy lést, hogy mint ugyanazon haza, ugyanazon anyaszentegyház h gyermekei, mint testvérek és férfiak, a bizalom kölcsönös nyíltságával, az ügyszeretet szives türelmével s a megoldás komoly szándokával fogunk Isten nevében a munkához.”

²⁸³ A választás eredményeként az el készít gy léstre 25 püspök, 24 pap és 103 világi volt hivatalos. Közülük a második ülésen már csak 14+20+63 jelent meg, számuk még kés bb 60-70-re apadt. (vö. ZELLER I, 990-991.; ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 90. kk. és TÖRÖK JEN , 185.)

²⁸⁴ SZEMNECZ, 68-72.; TÖRÖK JEN , 186.; BEKE, 116.; LAKATOS, 124.; SALACZ, *Egyház* 32.

²⁸⁵ TÖRÖK JEN , 190-191.: 1/3 klerikus - 2/3 laikus, hivatalból tagjai: a püspöki kar, a többiek választásos alapon. A papságot a püspökökön és a pannonhalmi f apáton kívül képviselte a 4 érsekség káptalanjának 1-1 követe, valamint a világi és a lelkipáztorkodó szerzetes papság 34 követe. A papok megválasztása titkos. A hivesek képviseletében: a király 2 választottja, a kegyurak 4 választottja, az egyházmegyék választóiival számarányosan 132 választott. Az aktív választójog alsó korhatára 24 év, a passzív 30 év, és írni-olvasni tudás. A választási bizottságok elnöke a helyi lelkész. SALACZ, *Egyház* 33. az iméntieket kiegészíti azzal, hogy a kegyurak megválasztása is titkos, a 136 világiból 4 kegyúr, a f papok száma összesen 25, a 4 káptalani küldöttön kívül pedig 5 tanítórendi küldött is szerepel a papok között.

²⁸⁶ Pauler keser en válaszolt: „Annyit már észre veszek, hogy vannak kerületeim, melyekben a jobb rész egy voksot sem kapott. Vagy tehát alespereseim is megvannak veszve, vagy nem voksoltak! Ezen esetben gyanusak, amabban istentelenek! Aki nem mer színt vallani – annak az színe csak rossz lehet! Méltóságos Úr! Ez így nem maradhat [...]” (TÖRÖK JEN , 232.)

²⁸⁷ Simor megnyitó beszédének szövegét ld. ZELLER I, 993-994.

bizottságot az autonómia szervezetére és hatáskörére vonatkozó javaslat kidolgozására²⁸⁹, továbbá hosszas vita után az általános többségnek adták meg a határozatképességet²⁹⁰. A szervező kongresszus két ülészaka között csak a bizottságok ülészetek. Ezt követően, a második ülészakon (1871. március 9-30.) a 27 fős bizottság többségi és kisebbségi javaslatai közül a kongresszus végül a többségi javaslatot fogadta el. A kisebbség két lényeges pontban könyvelhetett el sikeres változtatást: a püspökök engedtek a közvetlen választás és a telekkönyvezés kérdésében²⁹¹. Nagyobb vita tárgyát azok a kérdések képezték, amelyek az erdélyi status esetében is: a kisebbség csak lelki téren volt hajlandók elismerni a püspöki iurisdictio-t, egyházkormányzati téren nem. Tehát ezen a kongresszuson a választási szabályzat el készítésére vonatkozólag megegyeztek ugyan, de erős vita támadt az iskolák kérdésében, ahol a klérus a felekezeti jelleg, a laikusok pedig a civil befolyás mellett kardoskodtak, és ugyanígy a vagyonkezelés kérdésében is. A többségi vélemény szerint az autonómia hatáskörébe tartoztak volna a személyi kinevezési ügyek, a köznevelés, az iskolai és egyházi alapítványok (ehhez a témához is kapcsolódik a *Függelék* 29. pontja), a kegyuraság (ld. a *Függelék* 30. pontjában) ill. az egyházvédelem kérdése, azaz a magyar katolikus egyház világi vonatkozású összes ügyei (két ide illő parlamenti vitatémát olvashatunk a *Függelék* 31. pontjában). Ezek addig a püspökök jogkörébe tartoztak, de csak a kánonjog sérelme nélkül megoszthatták azokat a hívekkel. Eszerint „az autonómiai szervezet nem jure proprio, hanem csak jure delegato működhetik, t. i. a f kegyur és a püspökök megbízásából”²⁹². Nem terjedt volna ki azonban az autonómia a dogmatikai, iurisdictiónális, liturgikus és egyházfegyelmi ügyekre²⁹³, hiszen ezeket az egyetemes világegyházban a püspökök nem delegálhatják a híveknek. Innentől tehát a király a f kegyúri jogát nem a vegyes felekezet parlamentnek felelős miniszter, hanem a katolikus autonómia útján gyakorolta volna. Az autonómiagyáléseket a f kegyúr megbízásából hívta volna össze a hercegprímás²⁹⁴. A kisebbségi vélemény²⁹⁵, melyet Bartal György, későbbi belügyminiszter vezérelt²⁹⁶, ezzel ellentétes módon ki akarta tágítani az autonómia hatáskörét az többségi véleményben kizárt területekre is²⁹⁷, melyekben tagjainak korlátlan kérvényezési jogot adott volna²⁹⁸. Csak a királyi patronatus alá rendelték volna az egyházmegyék szabályozását (pedig ez a pápa hatásköre), a szerzetesrendek behozását (amihez

²⁸⁸ A szervező kongresszus tagjai: a püspökök, a káptalanok 4 küldöttje, a 5 tanítórind 1-1 küldöttje, világi papság és a többi szerzetesrend 34 küldöttje, 4 világi kegyúri küldött és 132 laikus. Az összesen 204 fős közül jegyzőnek jelölték ki Horánszky Nándort, Hatala Pétert és Balogh Sándort, az alelnök pedig br. Sennyei Pál lett.

²⁸⁹ BEKE, 117.; K. TÖRÖK, 53.; TÖRÖK JENŐ, 256-271. és SALACZ, *Egyház* 42. alapján ennek részletes menetét ld. a *Függelék* 28. pontjában.

²⁹⁰ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 95.; A kezdeti tanácsstalanságot (hiszen Radovics kifejezésével élve az autonómia esetében „novum”-ról volt szó) 1897-ben Prohászka Ottokár így jellemzi (RADOVICS, 78.): „Mily gyerekes tudatlanság és készületlenség kísértett azon az 1870. évi autonómiai gyálésen [...] talárban csak úgy, mint frakkban és nemzeti ünneplésben a szereplőjelesek a hozzáemértés ürességét liberális hajlamaikkal vélték takarhatni.”

²⁹¹ Néhány javaslat összehasonlító táblázatát hozza TÖRÖK JENŐ, 290-293.: az eredeti püspökkari javaslatot, a 27-es bizottság többségi, kisebbségi, és végeredményként megszavazott álláspontjait állítja párhuzamba egymás mellé. Megállapítja, hogy a végleges szöveg a felhozott pontokban jobban hasonlít a kisebbségi javaslatához, mint az eredeti püspökkarihoz.

²⁹² MELICHÁR, *A katolikus* 42. és ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 46.

²⁹³ MELICHÁR, *A katolikus* 40.

²⁹⁴ MELICHÁR, *A katolikus* 42.

²⁹⁵ SZEMNECZ, 93.

²⁹⁶ MELICHÁR, *A katolikus* 114.

²⁹⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 93. kk., 116. és 442. kk.; LAKATOS, 128.

²⁹⁸ SZEMNECZ, 176. és ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 108-110.

addig törvényhozási engedély kellett) és eltörlését (ez kizárólag a pápa jogköre), az egyházi fegyelem betartását (ez az egyházi előjárók dolga), az egyházi ünnepek szabályozását (a liturgia szintén az Egyház hatásköre), és a *ius placeti* gyakorlását (ez már amúgy is királyi felségjog volt). Úgy gondolták, hogy az 1855-ös osztrák konkordátum óta a püspöki karnak már nem olyan sürgős és fontos az autonómia ügye, mint 1848-ban volt. Úgy érezték, hogy a püspökök kihátráltak mögüjük, és inkább akarnak uralkodni, mint hatalmukat megosztani, ezért ket tartották az autonómia akadályozóinak²⁹⁹. Hangoztatták, hogy céljuk a klérus jogainak megnyirbálása és a laikusok, protestáns mintára történő hatalomszerzése az Egyházban. Álláspontjuk szerint az autonómia az állam helyébe lép, ezért mindazon jogok megilletik, amelyek az államot megillették³⁰⁰. Nem vették azonban tekintetbe, hogy pl. az egyházkormányzás és a dogmák ügye *iure divino* és kodifikáltan is az Egyház kizárólagos hatásköre. Mind a *depositum fidei* őrzése, mind a teljes *potestas ordinis et iurisdictionis* az egyházi rend krisztusi megbízatása, amit másra át nem ruházhat.³⁰¹ Vitát váltott ki az is, hogy a visszaszerzett f. kegyúri jog a püspöki karnak jár-e úgy, hogy az egyházmegyei tanács is hozzászólhat, avagy az autonóm egyházmegyei tanácsnak, amelyhez a püspöki kar szólhat hozzá, de végleges döntést az országgyűlés hoz³⁰². A kisebbségi véleménnyel kapcsolatban felmerültek a kérdések: Milyen alapon akarnak részesülni most a laikusok az Egyház olyan jogaiból, melyekbe való beleszólást az Egyház az államnak is csupán kényszerből tart el? Miért engedné az Egyház, hogy pl. akár a dogmák, akár a pápai tévedhetetlenség, akár a cölibátus kérdéseiben az autonómia szabadon kérvényezhessen? Hiszen ezekre úgyis „non possumus”-t kellett volna válaszolnia, ez pedig csak a klérus elleni gyűlölet további szítására lett volna alkalmas³⁰³.

A kinevezések tekintetében a többségi vélemény értelmében az országgyűlés (3 klerikus és 6 laikus f. b. l. álló) igazgatótanácsa a gyűlés ajánlásának figyelembevételével tenné meg a hármas jelölést, és prezentálná kinevezésre az apostoli királynak³⁰⁴. Ehhez meghallgatnák az érseki, püspöki, apáti és préposti kinevezések esetén a püspöki kar és az egyházmegyei tanács véleményét. Szerzetes apáti és préposti kinevezések esetén az adott rend előjáróit. Káptalani stallum betöltése esetén az egyházmegyei tanácsot és a megyéspüspököt, széküresedés esetén a káptalant³⁰⁵. A magánkegyuraságokat az eddigi szabályok szerint töltenék be. A kisebbségi vélemény szerint a püspöki kar felterjesztése alapján az országgyűlés tenné meg a hármas jelölést.

²⁹⁹ Ezt a vádat még 1907-ben is vissza kellett utasítania Prohászka Ottokár székesfehérvári megyéspüspöknek a f. rendi ház február 9-ei ülésén. Prohászka minden püspök nevében az autonómia mellett tett állásfoglalását gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter „örömmel vette tudomásul”. (Vö. az országgyűlési jegyz. könyveket, és MELICHÁR, *A katolikus* 63. kk.-et.)

³⁰⁰ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 104. kk.

³⁰¹ Vö. Vaszary Kolos hercegprímás 1897. május 29-ei körlevelével és november 11-ei megnyitó beszédével.

³⁰² LEPOLD, *A katolikus autonómia* 9., továbbá SZEMNECZ, 201-202.

³⁰³ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 106. kk.

³⁰⁴ SZEMNECZ, 200. kk.

³⁰⁵ MELICHÁR, *A katolikus* 443. kk. és CSIKY, *Az egyházjog*, II, 14.

A javadalmak ügyében (a témáról ld. a *Függelék* 32. pontját) a többség azt javasolta, hogy a javadalmasok birtokában levő alapítványi javakat³⁰⁶ nyilvánítsák a magyar római katolikus egyház tulajdonainak, a javadalmasoknak pedig mintegy hitbizomány szerű haszonélvezetet hagyjanak³⁰⁷. A magasabb egyházi javadalmasok az országos autonómia pénztárába fizessenek megállapodás szerinti összeget. Utódaik pedig jövedelmeik arányában tegyék ugyanezt. A kisebbség még többet akart: ugyan csak a nagyobb javadalmakat nyilvánították volna az Egyház tulajdonának, utódaikat azonban megfosztották volna még a haszonélvezeti jogtól is. A birtokokat az autonómia kezelésébe akarták venni³⁰⁸ úgy, hogy az gondoskodik a javadalmasok egyházi méltóságának és hatáskörének megfelelő ellátásáról. Volt azonban olyan kompromisszumos vélemény is, miszerint „lényeges, hogy a javak különálló jogi személyisége³⁰⁹ megtartassék, mégis kezelheti s oltalma alá veheti azt a katolikus autonómia. Az autonómia kompetenciája azonban csupán a vagyon állagának megőrzésére és felhasználási módjának ellenőrzésére terjedhet ki.”³¹⁰ A hozzászólások további részleteit ld. *Függelék* 33. pontjában.

Végül az 1871. március 29-én elfogadott többségi javaslatot a kongresszus nevében, a 12 fős bizottság élén maga a prímás adta át Bécsben a királynak június 12-én. megígérte, hogy megvizsgáltatja, és másnap továbbküldte Trefort miniszternek véleményezésre.³¹¹ A kultuszminiszter azonban a dokumentumot nemcsak hogy nem vitte az országgyűlés elé, hanem még csak nem is válaszolt rá (1895-ig³¹²), mert semmit sem akart engedni a felfüggetlen kegyúri jog gyakorlásából³¹³. Ezért „Az 1870. évi szervező kongresszust Simor János hercegprímás 1871. évi március 29-én tartott záróbeszédével csak elnapolta, de föl nem oszlatta, úgy hogy az de jure egészen 1897. évi május 14-ig állott fenn, a míg azt az új kongresszus egybehívása tárgyában Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézett – legfelsőbb királyi leirat azt befejezettnek nem nyilvánította.”³¹⁴ Ha az állam vezetése komolyan akarta volna venni az 1848. évi XX. törvénycikkben (ld. a 69. lábjegyzetben) kimondott „tökéletes egyenlőség és viszonyosság” kérdését³¹⁵, ahhoz az autonómia kiváló tárgyalópartner lett volna. Így azonban a kormány és a király ellenkezése miatt az ügy megtört, a Szentszékig már el sem jutott. Pedig „hogy a pápa megerősítése szükséges, határozottan kijelentette a nyitrai püspök, dr. Roskoványi Ágoston, midőn az autonómiai kongresszusra Krajcsik János kanonokot, mint megbízottját, küldvén, a hercegprímásnak

³⁰⁶ SZEMNECZ, 205.

³⁰⁷ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 112. kk.

³⁰⁸ SZEMNECZ, 208.

³⁰⁹ SZEMNECZ, 207.

³¹⁰ BERÉNYI, 60.

³¹¹ BEKE, 117. További részleteket olvashatunk a *Függelék* 34. pontjában.

³¹² MELICHÁR, *A katolikus* 118. és GYETVAI, 85.

³¹³ SIPOS, *Katolikus* 277.

³¹⁴ MELICHÁR, *A katolikus* 118-119.

³¹⁵ Ld. MELICHÁR, *A katolikus* 48. alapján Kricsfalusy Vilmos képviselő házi felszólalását 1889. május 23-án: „Szokatlan jelenség t. Háza, hogy midőn Magyarországon, minden felekezeten a maga kebelében tárgyalja belügyeit, nekünk ide kell hozni az ország színe elé, a hol felekezeti különbség nélkül bárki hozzá szólhat. Pedig ez megfelel a tényleges közjogi állapotnak. Az 1848-iki törvényhozás a III. törvénycikkben, midőn kimondta azt, hogy mindazokban az ügyekben, melyekben azelőtt a kancellária, a helytartótanács járt el, ezentúl a király a maga jogait és a kormányzatot felelős miniszteriuma által fogja gyakorolni, megadja a lehetőséget, hogy a katolikus ügyekhez bárki hozzászólhasson.”

1871. febr. 17-én ezeket írta: „Nec dubito Celsitudini Vestrae fiducialiter aperire, delegatum hunc meum ita per me activisatum esse, ut meo nomine declaret: me decisa hujus congressus non aliter quam salva in omnibus autoritate episcopali et post impertitam a sancta Sede apostolica statutorum congressus approbationem acceptare posse.”³¹⁶ Nem tudhatjuk, mi lett volna IX. Piusz válasza, ha eljut hozzá a magyar autonómia ügye.³¹⁷

Az Egyház és az állam egymáshoz való viszonyának 1874-es felfogásáról ír Szeredy József pécsi, és az 1877-es felfogásról Kazaly Imre váci egyházmegyes pap a *Függelék* 35. pontjában.

1877. február 9-én Tisza lemondott, de 25-én Ferenc József újratnevezte ki miniszterelnökké, mert az általa felkért br. Sennyey a kormányalakítást nem vállalta. Ezidőtájt Trefort életre akarta kelteni az 1873-ban eltemetett középiskolai törvényjavaslatot, melynek lényege: a katolikus gimnáziumok gyámság alá kerülnek, a protestánsokéi szabadok maradnak. Javaslat csak az elértekezetig jutott el. Úgyszintén tervbe vette 1880-ban az egri és a pécsi katolikus jogakadémiák eltörlését. Samassa József egri érsek hatalmas véd beszéde hatására azonban ebből sem lett semmi.³¹⁸ (A kérdés utóéletéről ld. a *Függelék* 36. pontját.)

Ezek után „a püspöki kar az autonomia létesítése helyett, a vallás- és tanulmányi alapok mellett szervezendő vegyes bizottságnak létesítését kérte, mely ismételt kérelmek végre eredményre is vezettek s az 1880. évi május 21-én kelt legfelsőbb elhatározással szervezve lett: a vallás- és tanulmányi alapokra felügyelő és azokat ellenőrző bizottság [...]”³¹⁹. Szeptember 30-ai ülésén a képviselőház kirendelte a bizottságot a kérdéses alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására. A bizottság elnöke, gr. Apponyi Albert és Apáthy István képviselők jelentéseit külön kötetben gyűjtötték össze, mely publikusan is megjelent 1883-ban (részleteit ld. a *Függelék* 37. pontjában).

„Az országos autonomia létesítését [...] Trefort Ágost sohasem pártolta, a minnek legklasszikusabb tanúsága az, hogy az 1870. évi szervező kongresszus munkálatát íróasztala fiókjába zárta, a helyett hogy arra vonatkozó véleményét elterjesztette volna.”³²⁰ Trefort kultuszminiszter Irányi Dániel 1880. november 24-ei interpellációjára december 9-én azt válaszolta, hogy „míg az alapok ügye tisztázva nem lesz, az autonomiai szervezet felett sem lehet dönteni”³²¹. A helyi autonómia ügyét azonban is pártolta,

³¹⁶ ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 128-129.

³¹⁷ Azt viszont tudjuk, hogyan foglalt állást a pápa 1870. február 24-én az örményekkel kapcsolatban a konstantinápolyi apostoli delegátus felé: „Laicorum coetus in officio suo maneat, neque in ecclesiasticas res se ullo modo immisceat [...] Eorum in Ecclesia est doceri, non docere, regi, non regere.” (Vö. TÖRÖK JENŐ, 331., aki ugyanott ezt így fordítja: „A világi hívek gyülekezete maradjon meg saját feladatánál s ne avatkozzék bele semmi- képen az egyházi ügyekbe. Feladatuk az Egyházban nem a tanítás, hanem a tanulás, nem a kormányzás, hanem az engedelmesség.”)

³¹⁸ Vö. SZIKLAY, 82. és 92.

³¹⁹ MELICHÁR, *A katolikus* 119-120.

³²⁰ MELICHÁR, *A katolikus* 68.

³²¹ MELICHÁR, *A katolikus* 84.; TÖRÖK JENŐ, 324. és ZELLER II, 1116-1122. Utóbbi alapján interpellációjában Irányi azzal érvelt, hogy hazánkban minden törvényesen bevett felekezethez önkormányzati szervezete van, csak a katolikusoknak nincs. Sietett leszögezni, hogy nem katolikusként azért teszi fel a kérdést, mert minden felekezet egyenlő ségének híve; egyben felhozta azon katolikus képviselő példáját, akik a pozsonyi országgyűlésen hasonló okból küzdöttek a protestánsok jogaiért. Kérdezte tehát: miért zárta el Trefort az ügyet a fiókjába 10 évre, és áll-e szándékában továbblépni? Trefort pedig a fenti választ azzal indokolta, hogy az alapok és alapítványok ügye, melyeket az autonomia birtokba kíván venni, a király és a törvényhozás jogait mélyen érintik, tehát elszöör azokat kell tisztázni. Irányi nem elégedett meg a válasszal: „abból nem következik ám, hogy 9-10 évig határozott válasz nélkül hagyja a javaslatot, illetleg a kongresszust, a kormány, hanem

ezt bizonyítják 1886. február 4-ei képvisel házi felszólalása és a püspöki karhoz 1886. február 17-én intézett levele³²². Igaz, közben gr. Apponyi Albert február 6-ai felszólalásában megfeddte Trefortot, mert az „megmondta, hogy a katolikus autonomia létesítése egyenesen az államra nézve veszélyes”³²³. Akkori miniszterelnöke, Tisza Kálmán 1885. január 23-ai beszédében Trefort véleményét osztotta. Ezért gr. Apponyi másnapi felszólalásában t is az autonómia kerékköt jének min sítette (okait ld. a *Függelék* 38. pontjában). 25-én Tisza „a kath. alapokat ugyan kath. czélú, de országos alapoknak deklarálta”³²⁴. Trefort célját, az egyházközségi autonómiát anélkül meg lehetett volna valósítani, hogy hozzá kellett volna nyúlni akár az állami, akár az egyházi törvényekhez. Államilag ugyanis az 1848. évi XX. tc. (ld. a 69. lábjegyzetben) és az 1868. évi XXXVIII. tc.³²⁵ ezt lehet vé tették, kánonilag a fölöttes hatóság pedig továbbra is a püspök maradhatott volna³²⁶. „Az autonómia ilyen szervezetének a célja az lenne, hogy a laikusok³²⁷ is bekapcsolódjanak a katolikus Egyház életébe, érdekl ésük felkeltessék s a papság munkáját is el segítsék.³²⁸ Ezt a célt a f kegyúri jogosítványok veszélyeztetése nélkül is elérheti³²⁹ s csupán a hierarchiát a kánonjog szerint megillet supremáciát kell biztosítani. E hierarchia joga volna az approbálás és reprobálás joga az ellen rzéssel kapcsolatban, melyet az újabb egyházközségi szabályzatok már megfelel mértékben ki is domborítanak.³³⁰”³³¹ Egyes vélemények szerint a vallási és tanulmányi alapot, alapítványokat kezelnie és az iskolaügyeket és országos egyházpolitikai katolikus ügyeket intéznie az ecélra megalakítandó országos autonómiának kellene „cum dependentia ab episcopis”. Azért lenne szükség ilyen országos vagyongazdálkodó szervre, mert az 1868. évi XXXVIII. tc. és az 1876. évi XXVIII. tc. szerint van olyan egyházi vagyon, melynek kezelésére önállóan egyik püspök

---

következik az, hogy ha meg van gy z dve, hogy a kongresszus határozatai úgy a király fentartott, mint a törvényhozás jogait csakugyan érintik, akkor Felsője el leges jóváhagyásával terjesszen az országgyűlés elé törvényjavaslatot, vagy ha nem akarja, hogy ama jogok a katolikus autonóm egyházra ruháztassanak, nyilvánítsa a kongresszushoz intézett leiratban, hogy ezen és ezen okoknál fogva a kongresszus ezen és ezen határozatai nem er sithet k meg. (Helyeslés a széls bal fel l.) E helyett mit tett a t. miniszter ur? Kilencz, közel tíz évig hevertette íróasztalán a beadványt a nélkül, hogy csak feleletre is méltatta volna azon felekezeti képvisel it, mely a magyar népesség felét teszi. Én t. ház, az ilyen eljárást sem helyesnek, sem ill nek nem tartom, (Helyeslés a széls baloldalon.) [...]” (ZELLER II, 1120.) Trefort viszontválaszában emlékeztetett, hogy jelenleg is dolgozik egy bizottság, mely az alapok és alapítványok jogi természetét vizsgálja, és azután lehet tovább lépni, amint az jelentéssel tér vissza kiküldetéséb l. A Ház a választ elfogadta.

³²² A levél teljes szövege megtalálható pl. a *Nemzet* c. folyóirat 60. számában (1886. március 1.), és LAURAN ÁGOSTON, *Korszerű egyházpolitikai kérdések, tárgyilagosan megvitatta, hazai törvényeink szempontjából*, Nagyvárad 1887, 7-9. oldalain. Eszerint nagyobb beleszólást kaphatnának a hívek az Egyház jogainak sérelme nélkül a következ kérdésekbe: felekezeti iskolák, „a hitközségi vagyonnak kezelése s ezzel összefügg leg a hitközségi terhek, az egyes tagokra kirovása, esetleg behajtása s mindenekel tt a lelkészválasztás oly helyeken, hol az nem személyes vagy legf bb kegyúri kijelölés vagy f apáti szabad kinevezést l függ”, és ahol a választásba eddig nem ritkán nem katolikusok is beleszóltak, vagy egyenesen k alkották a többséget. A katolikus hívek bevonásukkal ezeken a területeken még segíteni is tudnának. Ezért hagyta jóvá Pozsony és Sopron eddigi, jól m köd példája nyomán több település autonóm szervezeteit. Ezeket a szórványosan el forduló helyi autonómiákat országos hálózatban, kötelez erejű törvénnyel kellene összefogni. Ezért levele végén Trefort kérte a kérdésben az adott területet jobban ismer püspök véleményét. Kiviláglik tehát, hogy a miniszter „a szoroson vett egyházi szervezeten bármilyen csorba”-t ejteni nem akart, s t annak ellenkez jén fáradozott.

³²³ Vö. az országgyűlési jegyz könyveket, ill. MELICHÁR, *A katolikus* 69.

³²⁴ SZIKLAY, 104.

³²⁵ Ebben a III. fejezet címe: *A hitfelekezetek által felállított népoktatási tanintézetek*, a fejezet a 11-15. §§-at foglalja magában.

³²⁶ LEPOLD, *A katolikus egyházközségek* 239.

³²⁷ SZEMNECZ, 7.

³²⁸ SZEMNECZ, 7.

³²⁹ LEPOLD, *A katolikus egyházközségek* 239.

³³⁰ LEPOLD, *A katolikus autonómia* 24.

³³¹ BERÉNYI, 61.

sem illetékes. Ez a szerv azonban nem lehet fellebbezési fórum bármely püspök határozatai ellen.³³²

„Az egyházmegyei autonómia csak mint consilium administrationis dioecesanum létezhetne a püspök engedélyéből is a tagokat is a püspök nevezné ki, minthogy ez a szervezet az tanácsadó és segít testülete volna.”^{333,334} 1885. végén a püspöki kar megegyezett a kormánnyal, hogy vegyes bizottságra bízzák a kongrua kérdés rendezésének előkészítését (ld. a *Függelék* 42. pontjában). Három püspök és négy érdekelt minisztérium 2-2 képviselője, azaz 11 fő ült le 1886. március 8-án Trefort miniszter lakásán Haynald, kalocsai érsek elnökletével. „A tárgyalás főképpen a miniszteri delegáltak ellentétes nézetei miatt sokáig huzódott, pozitív eredmény nélkül.”³³⁵ XIII. Leó pápa 1886. augusztus 22-én, a *Quod multum* kezdetű apostoli levelében igen kívánatosnak nevezte, hogy az Egyház hazánkban teljes és tökéletes szabadságot élvezzen, és hogy a katolikusok is kapják meg mindazon jogokat, melyekkel a nem katolikusok rendelkeznek.³³⁶ Györffy Gyula pedig 1890. január 27-én úgy érvelt a képviselőházi ülésen, hogy „mint az erdélyi status tagja, belülről tudja, hogy a pápa évenként atyai áldását küldi a status közgyűléseire, így az autonómia a pápa akaratával biztosan nem ellenkezik.”³³⁷

1887-ben Csápori álnéven dr. Machovits Gyula leleplezte a szabadkémvesek szervezetét, és páholyaik névsorát.³³⁸ Szemecz Emil február 17-ei interpellációjában kifogásolta, hogy az alapokat kezelő bizottságoknak vannak szabadkémves tagjai. Dr. Bánhidó Béla és Rakovszky István azonnal lemondtak. Ugyanebben az évben dr. Romanus álnéven Winkler József jelentetett meg cikksorozatot a

³³² LEPOLD, *A katolikus autonómia* 25. kk.

³³³ LEPOLD, *A katolikus autonómia* 26. és MELICHÁR, *A katolikus* 437. kk.

³³⁴ BERÉNYI, 62.

³³⁵ Vö. SZIKLAY, 106-107. Az eredmény: az 1898. évi XIV. tc. és az 1909. évi XIII. tc. több részlete olvasható a *Függelék* 45. pontjában. Ugyanott 1910-ig kísérik figyelemmel a téma változásait Geisz Antal minvének segítségével.

³³⁶ „Hac de causa illud in primis optandum, ut Ecclesia in toto regno Hungarico plena atque integra libertate fruatur, quali fruebatur alias [...]” Az iskolaügyről is hasonlóan ír a pápa ugyanott: nem valószínű, hogy a magyar államférfiak tényleg, hogy megtagadják a katolikusoktól azokat a jogokat, amiket a nem katolikusok birtokolnak: „[...] neque enim verisimile est passuros, ut, quod dissentientibus a catholico nomine communitatibus concessum est, id Ecclesiae catholicae denegetur.” Aschenbrier szerint ezekkel a pápa kifejezte vágyát a magyar autonómia iránt, de ennél többet nem tehetett. A levél eredeti szövege: Leo XIII, Litt. Ap. *Quod multum*, 1886. VIII. 22.: ASS 19 (1886) 97-106. A két iménti mondat a 100. és a 103. oldalakon található. A teljes műbeli részleteket idéz: LAURAN, 6. és 126. Teljes fordítása némi kommentárral megtalálható: PROHÁSZKA, 242-262. Magyarázza még: FÜSSY TAMÁS, *XIII. Leó pápa élete*, Budapest 1887, 187-197.

A *Magyar Állam* c. folyóirat 265. számában (1886. szeptember 24.) megjelent közlemény szerint: „A szélső baloldali pártja mult szombati (szept[er] 18.) első értekezletében elhatározta, hogy a pápa szentségének, aug. 22-én kelt, a magyar püspökökhöz intézett magasztos körlevelét támadó interpelláció tárgyává teszi. És csupa alkotmányos szabadságszeretettel kérdeni fogja a kormányt, hogy miképp alkalmazza a „királyi tetsvény” hazug név alá rejtett zsarnokságot.” Erre a közleményre reagálva Lauran kanonok ugyanazon folyóirat 8 nappal későbbi, 273. számában A „regium placitum” magyar közjogi szempontból c. cikkében mutatta ki, hogy a placetum „mind a „jus divinum” mind a „jus naturale”-val ellenkezik”. Cikke olvasható a folyóiraton kívül a könyvében is: LAURAN, 60-67.

³³⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 228. Ugyanezt támasztja alá egy 20 évvel korábbi eset, amikor az 1870-es szervezőkongresszusról a volt váci, akkor már nyitrai püspök, Roskoványi Ágoston így ír a hercegprímásnak: „Nec dubio Celsitudini Vestrae fiducialiter aperire, delegatum hunc meum ita per me activisatum esse, ut meo nomine declaret: me decisa hujus congressus non aliter quam salva in omnibus auctoritate episcopali et post impertitam a sancta Sede apostolica statutorum congressus approbationem acceptare posse”. Ti. nem maga vett részt a kongresszuson, hanem Krajcsik János kanonokot küldte megbízottjául. (MELICHÁR, *A katolikus* 228-229. és ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 128.)

³³⁸ Vö. Berényi Zsuzsa Ágnes is *A magyar szabadkémvesesség a magyarságért és a magyar nyelvért* c. cikkében (ld. www.terasz.hu/tekintet/index.php?id=tekintet&page=cikk&cikk_id=7493 (2012. április 24.)): „A páholyok az egykori 48-49-esek találkozó helyeivé váltak. [...] Ezeknek a megemlékezéseknek a középpontjában Kossuth Lajos, Klapka György, Besze János, Türr István, Ivánka Imre [...], az aradi 13 vértanú és más, arra méltó egykori 48-49-es vezérek állottak. A szabadkémvesei megemlékezések ebben az időszakban nem voltak elválaszthatók a nemzeti megemlékezésektől azért sem, mert a magyar szabadkémveség vezéralakjai egyben a szabadságharc vezetői is voltak.”

Magyar Állam c. lapban a dekatolizált Pesti Egyetemről, annak nem katolikusként kinevezett tanáraitól, és az antikatólikus eladások rohamos terjedéséről.

Trefort utódja a vallás- és közoktatásügyi miniszteri székben egy hónapig Baross Gábor, majd 1888. szeptember 22-től gr. Csáky Albin volt, akiről elterjedt, hogy az autonómia ellenesje. Ezért ezt még az év május 20-án Fenyvessy Ferenc felszólalására válaszolva megcáfolta. Samassa József egri érsek és Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök 1889-es f rendi házi beszédei, melyekben az autonómiát sürgették, eredménytelenek maradtak. Simornak erőiesen kellett visszautasítania Csáky azon vádját, hogy a szemináriumokban nem kultiválják eléggé a magyar nyelvet.³³⁹ 1890. januárjában, a költségvetési vita tárgyalásán Polónyi Géza beszédére válaszolva azonban Csáky már azt az ígéretet tette a képviselőház elé, hogy az év végéig megteszi a szükséges lépéseket. Véleménye azonban az volt, hogy az 1871-es verzió nem valósítható meg, az autonómiának alulról kell indulnia.³⁴⁰ Február 26-án rendeletet adott ki az illetéktelen elkeresztelések ügyében (részletesen ld. a 9. *Elkeresztelési viták / c) Az elkeresztelési rendelet* c. pontunkban). Ez akkora vallási vitát váltott ki, hogy az autonómia kérdését lesöpörni többé nem lehetett³⁴¹. Március 13-án Tisza Kálmán megbukott, a rendelet végrehajtása a Szapáry-kormányra maradt.³⁴² Április 13-ára Csáky értekezletre hívta össze a püspöki kart és a katolikus képviselőket és f rendek több tagját³⁴³ a februári rendelet ügyében, és ott arra hivatkozva, hogy az autonómia országosan kivitelezhetetlen, az egyházközségi szervezkedésre buzdította őket. A meghívottak azonban továbbra is ragaszkodtak újabb autonóm kongresszus létrehozásához.³⁴⁴ (A kongrua-kérdés rendezésének újabb törekvéseit ld. a *Függelék* 40. pontját.) Decemberben szakértői tanácsot hívott egybe, és annak dokumentumait Simor hercegprímásnak véleményezésre elküldte. 1891-es kiadású művében Csávolszky József kanonok, f esperes felvázolta nézeteit, miszerint csakis egységes vezetés, az autonómia tudja megoldani az aktuális problémákat (részletesen ld. a *Függelék* 41. pontjában). 1891. február 21-én gr. Andrássy Manó interpellálta gr. Csáky-t: nem tartaná-e célszerűnek a prímási széket a fővárosba áthelyezni? Csáky ezt Simor január 23-ai halála után éppen aktuálisnak tartotta. Az esztergomi főkáptalan már március 7-én tiltakozott, mondván: a prímás ügyis minden nevezetesebb közjogi aktusnál Budapestre

³³⁹ SZIKLAY, 122.

³⁴⁰ SZIKLAY, 124.

³⁴¹ SALACZ GÁBOR, *A magyar kultúrharc története 1890-1895*, 9.: „Kultúrharc akkor keletkezik, mikor az állam alattvalói, illetve azoknak tekintélyes részére nézve lelkiismeretben lehetetlenné válik mind az egyházi, mind az állami törvényeknek és rendeleteknek egyformán engedelmessé válni, vagyis az állampolgárok már magának az egyiknek való engedelmség által szembeszállnak a másik fél törvényeivel és rendeleteivel. Kultúrharcnak kell ezért neveznünk a Csáky Albin 1890 februárjában kiadott úgynevezett elkeresztelési rendelete által kitört s eddig egyházpolitikainak nevezett harcot. Ennek a kultúrharcnak tze már 1868 óta lappangott, mint parázs a hamu alatt s csak lángja nem tört el.”

³⁴² K. TÖRÖK, 7-8. így fogalmaz: „A tulajdonképeni magyar egyházpolitikai harc 1890-től 1894-ig terjedt. A harcot, amelyről beszélünk, az állam, illetve a parlamenti többség élén Wekerle Sándor miniszterelnök, Szilágyi Dezső igazságügyi és Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter vívta meg. A parlament, a sajtó, a közvélemény túlnyomó többsége támogatta ezt a kormányt a konzervatív ellenzékkel és az egyház ellenállásával szemben. [...] A szabadelvű párt, mely 1875-től, vagyis a fúzió idejétől Tisza Kálmán bukásáig, 1889-ig vitathatatlan fölénytel tartotta kezében az ország ügyeinek irányítását, valóban kopott presztízzsel vitte tovább Szapáry Gyula gróf miniszterelnök kormánya mögé csoportosulva [...] a kormányzás felelősségét. Bizonyára kapóra jött a pártnak az elkeresztelési vitában kiobbant hangulat, melyet a maga javára kihasználni iparkodott.”

³⁴³ MELICHÁR, *A katolikus* 122.; SZIKLAY, 124.; SALACZ, *Egyház* 115-116.

³⁴⁴ LEPOLD, *A katolikus egyházközségek* 235.

utazik, annak pedig nincs akadálya, hogy lelki ügyekben a f város is vikáriust kapjon, mint ahogy Nagyszombatban is van. Hivatkoztak továbbá a „sede vacante nihil innovetur” elvére is. A kérdést végül a budapesti vikárius kinevezésével zárták le. Simor utódja a primási székben Vaszary Kolos, pannonhalmi f apát lett.³⁴⁵ Csáky márciusban miniszteri rendeletet adott ki arra vonatkozólag, hogy a katolikus iskolákban más felekezetek is tarthatnak hitoktatást. Szapáry belügyminiszter pedig ugyanekkor arról rendelkezett, hogy a „községi költségvetésekből minden egyházi és felekezeti iskolai költség feltétlenül kihagyandó”.³⁴⁶

Nemsokára gr. Szapáry Gyula miniszterelnök lett, és 1892. január elején feloszlatta az 1887-1892-es országgyűlést. Február elején, az 1892-97-es országgyűlést megnyitó beszédében Ferenc József érdemben nem beszélt az egyházpolitikáról. Vaszary hercegprímás már januárban megkapta a bíbort XIII. Leótól, püspökké azonban csak február 7-én szentelték.³⁴⁷ Február 25-én elhunyt Roskoványi Ágoston nyitrai püspök. December 15-én a püspökkari értekezleten Schlauch L. rinc váradi püspök javasolta a kongrua rendezése érdekében, hogy „a f papság jelzálogi megterhelés mellett tíz milliós alapot adjon össze, illetégen fizesse be a központi pénztárba ennek kamatját és a törlesztési hányadát. Az alapot egy, a püspöki kar, a káptalanok és a király által kinevezendő tanács kezelje, mely tanács 70 egyházi és 70 világi tagból álljon. Az indítványt bizottságnak adták ki.”³⁴⁸

1893. március 7-én Sághy Gyula, 16-án pedig gr. Apponyi Albert támadta Csáky-t késedelmeskedése miatt. A miniszter kijelentette, hogy hivatala átvételekor nem volt autonómia, tehát a kongresszus sem létezik.³⁴⁹ Apponyi szerint a szervező kongresszus összehívásának kezdeményezése csakis a f kegyúrtól indulhat el, aki azonban ezt nem teheti meg a kormány elterjesztése nélkül, ezért

³⁴⁵ SZIKLAY, 130-131.; KEMÉNYFY KÁLMÁN DÁNIEL, *Vaszary Kolos 1855-1905*, Esztergom 1905. m. ve alapján a későbbi hercegprímás fiatal kora több szálon is kapcsolódik a jelenben már említett személyekéhez. Ezek közül a legjelentősebbek: Rimely Mihály pannonhalmi f apát vette fel a bencések közé (22. o.); Karner Antal győri püspök szentelte diakónussá (28. o.); paptanárnak tanította Baross Gábort (a későbbi közlekedési minisztert), Csernoch Jánost (későbbi irodaigazgatóját, majd utódját a primási székben), Polónyi Gézárt (49. o.); bencés f apáti kinevezésekor jelölttársa volt Füssy Tamás (58. o.). Mikor gr. Csáky Albin október 8-án közölte vele, hogy ajánlják hercegprímásnak, „a hír nagyon leverte és hivatkozva arra, hogy ily magas kitüntetésre és felelősségteljes méltóságra nem tartja magát se érdemesnek, se erősnek, a felajánlott f papi székét nem fogadta el. [...További vitájuk végén] Az Isten irgalmasságára való hivatkozás lefegyverezte a f apátot, könnyel teltek meg szeméi és bár megtörve, belenyugodott jelölésébe. [Október 30-án] az ünnepi ebéd végén érkezett meg Pannonhalmára Szapáry gróf miniszterelnök hivatalos üdvözlése, mire az új primás nem bírva felindulásával, könnyezve vonult lakosztályába.” (79. o.) Kinevezési irata (80. o.): „Vallás- és közoktatásügyi miniszterem elterjesztésére: Vaszary Kolos Ferenc, a Szent-Márton hitvalló és püspökről nevezett pannonhalmi Szent-Benedek rend f apátsági egyházkerület f pásztorát, Pannonhalmának és a magyar szent korona alá tartozó Szent-Benedek rend összes apátságok f apátját és örökös elnökét, Magyarország hercegprímásává és esztergomi érsekké kinevezem. Kelt Bécsben, 1891. évi október hó 27-én. I. Ferencz József, s. k. Gróf Csáky Albin, s. k.” A hercegprímás első nyilvános beszédében azonnal állást foglalt 3 témában: az elkeresztelési kérdést „öröksége legnehezebb részének” nevezte, és megoldását az 1868. évi LIII. tc. revíziójában, a szülői természeti jogának helyreállításában látta; az autonómia ügyében sine qua non-nak tartotta az egyházi hierarchiát és a f kegyúri jogot, a kivitelezést alulról felfelé, első sorban az egyházközségi autonóm testületek létesítésével képzelte el; a kongrua kérdésében pedig nem látott elvi akadályt, pusztán anyagit, amit szerinte a szeretet nagylelkűségével kell áthidalni. „Végül bejelentette beszéde végén, hogy [...] fölláítja a budapesti érseki helynökséget.” (Vö. 91. o.)

³⁴⁶ Vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 276-278. Abból a javaslatból, hogy Isten nélkül is lehessen esküt vagy fogadalmat tenni, végül nem lett semmi. Csáky javasolta még azt is, hogy az óvodákban „hitvallásos imát” ezentúl ne lehessen mondani, csak „fohászszerű imát”. Kivéve azokat a katolikus óvodákat, ahová csak katolikus gyerekek járnak. Azonban ha helyben nincs más óvoda, fel kell, hogy vegyék a nem katolikus gyereket is, és onnantól már csak a „fohászszerű ima” a megengedett.

³⁴⁷ SZIKLAY, 132.

³⁴⁸ SZIKLAY, 135. A kongrua-helyzet megoldására szolgáló újabb törekvésekről a *Függelék* 42. pontjában olvashatunk.

³⁴⁹ MELICHÁR, *A katolikus* 119., továbbá ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 126.

hiányolja azt a kormányprogramból. Csáky a másnapi ülésen azt válaszolta, hogy nem tehet róla, hogy Simor meghalt, a prímási szék pedig hosszabb ideig nem volt betöltve. Magánvéleménye továbbra is az, hogy csak a helyi autonómia célszerű, de megvárja a püspöki kar véleményét, és ha kell, hamarosan maga fogja szorgalmazni a katolikusok zömének véleménynyilvánítását. A kormány csak közvetíteni fog a király felé, ezt pedig a kormányprogramba felvenni „igen neveléses el leg lett volna”.³⁵⁰ Mellé állt ebben Wekerle Sándor miniszterelnök is: „köztudomásulag egy kormányprogramba azt szokás felvenni, mi a kormánynak a teendője és nem azt, ami másoknak a teendője”.³⁵¹ „Április[sic] 10-én merényletet követett el egy elbocsátott alkalmazott a hercegprímás ellen, a kinek életét önfeláldozó titkárja, dr. Kohl Medárd mentette meg, ki felfogta a gyilkos késszurásokat.”³⁵² Májusban Wekerle lemondott, de a király ismét megbízta meg kormányalakítással, csak most már Csáky nélkül. Júniusban a pápa bíborossá kreálta Schlauch L. rincet.

Részeredmény:

Véleményünk szerint az ebben a pontban tárgyalt 26 év alatt történtek a legmeghatározóbb események az autonómia, az alapok, alapítványok és az iskolák ügyében. Szükségesek voltak ezekhez az elz pontokban említett elzemények, továbbá a 26 év történései szolgáltak alapul a további évtizedekben következő, részletekbe menő pontosításokhoz. Vegyük sorra tehát, milyen egyházi változások jellemezték ezt a negyedik évszázadot, és közben milyen volt az Egyház és az állam kapcsolata:

Láttuk az elzeményekben, hogy az autonómia szándéka mind a püspöki kar, mind a hívek részéről megvolt. Egyházi változások azonban nem történtek a kiegyezés előtt.

Bár Eötvös és Simor egymástól eltérő okokban látták a problémát, abban legalább megegyeztek, hogy az autonómia ügyében lépni kell. A magyar állam katolikus kultuszminisztere részéről tehát maximális együttműködési készség nyilvánult meg abban, hogy a pápának írt levelében maga kezdeményezte az autonómia-mozgalom újraélesztését.

A 3. Az első mozgalom időszeke (1848-1867) / c) A megtorlás után a kiegyezésig c. pontunk részeredményével ellentétben püspökeink ekkor már nem kívánták a konkordátum magyar érvényességét. Simor azonban ragaszkodott hozzá, hogy ha nem tartják be, azt közöljék a Szentatyával, az iránta való tisztelet és engedelmesség miatt. Azonban a közlés előtt érkezett meg a pápa buzdítása a konkordátum betartására. A megegyezés hazai egyházi és állami értékeléséről már az elz pontban beszéltünk. A pápai allokúció tehát kánonjogilag egy – hazánk számára – nem kívánatos konkordátum betartását tette kötelezővé. Mindaddig, amíg a pápa ezt el nem tekintett, az engedelmesség kötelezte a papokat. Ahhoz, hogy eltekintsen, természetesen megfelelően kellett volna tájékoztatni. A magyar állam hivatalos feje, a király is csak 1870. július 30-án mondta fel az osztrák konkordátumot, ezt törvényekkel pedig csak 1874-

³⁵⁰ JUSTUS, *Magyarország az abszolútizmus útján*, Budapest 1895, 41.

³⁵¹ Vö. az országgyűlési jegyzőkönyvekkel, ill. MELICHÁR, *A katolikus* 68. és 76-78. oldalával.

³⁵² SZIKLAY, 136-137.

ben er sítették meg. Addig mindkét szerző fél a megegyezést érvényesnek min sítette, tehát magyar részről a be nem tartása az egyházjoggal ellentétes. Itt tehát olyan szokatlan jogi helyzettel szembesülünk, melyhez hasonlót nem találunk disszertációnk vizsgált fél évszázadában: Egyház és állam a nemzetközi vezetők szintjén (pápa – király) együttműködött, az összes alsóbb szinteken azonban, akikre a konkordátum vonatkozott (püspökök – politikusok, hívek – állampolgárok), pontosan a vezetőkével ellentétes irányban működtek együtt.

A püspöki kar nem volt kész az együttműködésre, amikor az állam közös iskolákat akart létrehozni. Eötvös viszont együttműködési készséget mutatott, mikor megígérte, hogy csak az autonómia kidolgozása és megerősödése után fogja a vallásügyi kérdéseket az országgyűlés elé engedni. A püspöki kar egyáltalán nem bánta volna, ha az eddig államilag kezelt iskolai alapok legalább vegyes kézbe kerülnek. Az, hogy a nuncius bizalmatlanul szemlélte a – nem a konkordátum alapjára épített – autonómia-tervezetet, egyházi belügy volt, kánonjogi hatással azonban nem bírt. A püspökkar olyannyira elkötelezett volt az autonómia kidolgozása iránt, hogy eldöntötték: ha a világiak nem akarnak a püspökkari tervezetrel tárgyalni, bátran készítsenek nek újat a tárgyalás alapjául (ennek segítésére már ki is jelöltek két püspököt), azonban a kongresszus készsége miatt erre nem volt szükség. Az egyházi kinevezések folyamatából viszont Simor hiába kérte a miniszter kiiktatását, ezügyben nem állt fenn együttműködés állam és Egyház között.

A püspökkari autonómia tervezet 4 pontban különbözött a laikus kongresszus tervezetétől. Azonban a 4 pont egyike sem érintette az állami egyházjog területét: a püspökök bármelyik tárgykörbe saját hatáskörükben bevonhatták a laikusokat. Ezen a ponton az állam hivatalosan nem szólt bele az Egyház helyi belső jogrendjének megalkotásába. Ettől függetlenül püspöki kar véleményezésre megküldte tervezetét Eötvösnek, aki – szigorúan mint katolikus magánember – lényegi változtatásokat tartalmazó javaslatokat tett a hívek tágabb kör bevonására. Az ezeket figyelembe vevő átdolgozást újra elküldték neki, pedig viszontválaszában – rendkívül bölcsen – védte az egyházi és állami jogokat, pusztán tovább részletezte, hogyan lehet ezek gyakorlásába – a megváltoztatásuk nélkül – minél aktívabban bevonni a híveket. A véleményeknek ez a kölcsönös cseréje szinte bizalmat tükröz mindkét oldalról. Itt tehát az Egyház és az állam messzemenő együttműködésével van dolgunk még akkor is, ha Eötvös nem mint miniszter, hanem mint magánember válaszolt. Ugyanis a Püspöki Kar kérhetett volna szakvéleményt mástól is, ha derogált volna nekik egy államminiszterrel együttműködni, úgyszintén Eötvös sem kellett volna, hogy segítsen a kidolgozásban, amennyiben miniszterként ezt lealacsonyítónak tartotta volna. Nagy bölcsességgel tett bizonyosságot Eötvös akkor is, amikor az Egyház és állam már oly sokszor emlegetett, kívánatos szétválasztását saját személyére vonatkozólag megtette azzal, hogy miniszterként tartózkodott a válaszadástól, hívként azonban szívesen nyilvánított véleményt. A még felsőbb szintű együttműködés is kiváló volt, amikor a király jóváhagyta a püspöki kar és a miniszter által

közösen kidolgozott el készít gy lésre vonatkozó, majd az el készít gy lés által kimunkált szervez gy lésre vonatkozó választási szabályzatot is.

Külön kérdés, hogy a kizárólag a mi bels kánoni jogrendünket érint szabályzatokat miért kellett az államf vel jóváhagyatni. Természetesen azért, mert az államnak joga van bels rendjének fenntartása érdekében alkotmányos rendjének és az abban biztosított köteleességek s jogok gyakorlásának tényleges és garantált biztosítására. Ezt fogalmazták meg kés bb pl. az 1895. évi XLIII. tc. 18. §-ában (ld. a *Függelék* 26. pontjában).

Tegyünk egy kitér t az I. Vatikáni Zsinattal kapcsolatban. Egyház és állam er s együttm ködését bizonyítja Ferenc József azon „határozott akarata”, hogy minden magyar püspök személyesen utazzon ki és vegyen részt a „hozandó véghetetlen fontosságú elhatározások”-ban. Simor nemcsak a tévedhetetlenség dogmáját tartotta id szer tlennek, de Rómából az ugyanabban az id ben általa elkötelezetten szorgalmazott hazai autonómiával kapcsolatban is keser en nyilatkozott: „[...] az autonómiából Magyarországon semmi sem lesz. [...] hol oly törvények készülnek, mint az Eötvös-félék, ott autonómiáról szó sem lehet.” Eszerint bár itthon az Egyház sokat köszönhetett a kultuszminiszternek, az együttm ködés mégsem volt teljes kör .

Ugyanakkor IX. Piusz is szomorú volt, amiért jónéhány magyar püspök nem volt hajlandó kihirdetni az új dogmát, és ezt személyesen, államtitkárán és nuncián keresztül még 10 hónap múlva is sürgetnie kellett náluk. Csak újabb 4 hónap után nyugodhatott meg, amikor végre minden magyar püspök eleget tett kérésének, de csak az autonómiakongresszust követ en. Ez a több mint egy éves vonakodás nem tett jót a Szentszék és a Magyar Püspöki Kar közti bizalomnak. A dogma iránti magyar bizalmatlanság miatt a Szentszék óvatos érdekl déssel figyelte az autonómia kérdésének magyar fejleményeit. Kánonjogilag a húzódozó püspökök viselkedése engedetlenségnek min sül egy a pápa által jóváhagyott, egyetemes zsinaton meghozott dogma kérdésében: kinyilvánított dogma ugyanis végérvényesen rögzíti az adott kérdésben az Egyház tanbeli meggy z dését. A Szentatya azonban az egyházfegyelem megsértése miatti fenytés helyett csupán kérte ket, módszere pedig bevált, így a dogma hazánkban is teljes kör egyházi követést nyert.

Ennek ellenkez je mondható el az állam részér l: gr. Andrássy Gyula er sen aláásta a magyar egyház és állam együttm ködését, amikor rendeletével újra bevezette a placetumot. Ugyanez igaz a dogmát kihirdet Jekelfalussy és Schopper püspökök elleni parlamenti interpellációkra. Bár ezek nem jogszabályok, ezek készítették el Jekelfalussy miniszterelnöki dorgatóriumát, és Schopper országgy lési meghurcolását. Az együttm ködési készség hiányát nemcsak jogszabályokkal lehet kifejezni. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a parlamentben jónéhányan kiálltak a dogma kihirdet i mellett, s t némelyek egyenesen a placetum eltörlését kívánták. Tehát az országgy lés ekkori hozzáállását az Egyházzal való együttm ködéshez nem lehet egységesen negatívnak vagy pozitívnak min síteni. Ez

evidens, hiszen az országgyűlés képviselő testülete kormánypártiakból és ellenzékiekből tevődik össze, véleményük tehát csak ritkán egységes.

Fontos megemlíteni, hogy az említett püspökök nyakába zúduló heves viták közepette Trefort kultuszminister megrizte objektivitását. Az elévülhetetlen érdeme, hogy ekkor országgyűlési bizottságot állíttatott fel az állam és az Egyház közötti együttműködés szabályozásának kidolgozására. Az országgyűléssel ellentétben tehát az államot képviselő Trefort együttműködési készsége ekkor még egyértelműen pozitív volt. A korra jellemző, hogy a 27 fős bizottságba 24 liberálist és 3 katolikust választottak be a képviselők. Az is logikus, hogy a bizottság arra a döntésre jutott: nem lehet az együttműködést egységes kérdésként kezelni, hanem pontonként külön-külön kell tárgyalni. Javasolták a minden vallásra és felekezetre kiterjedő egyenlőséget. Ezt a szándékukat az 1848. évi XX. tc. 2. §-ának mindenkire történő kiterjesztésére az igazságosság alapján teljesen jogosnak minősíthetjük (vö. a 2. *Korabeli kiindulás néhány konkrét jogi kérdésben / d) A vallási egyenjogúsággal kapcsolatos viták c. pontunk részeredményével*). A bizottság egyik érdeme az, hogy erősen szorgalmazta az Egyház és állam egymás szuverenitását tiszteletben tartó, egymás jogrendjével együttműködő módon történő szétválasztását. Szokatlan tehát, mégis tény, hogy pont egy liberális többsűvel rendelkező bizottság ennyire kész volt együttműködni a kánoni jogrenddel. Rengeteg pozitív javaslatuk mellett talán csak két hiányolhatjuk az együttműködési készséget: a felekezetek alapítványai és vagyonkezelése fölött a kormány gyakoroljon felügyeletet, ill. felekezet ne büntethessen senkit vagyoni bírsággal. Ezek ténylegesen sértik belső jogrendünket, az együttműködési arány azonban határozottan pozitív.

Az I. Vatikáni Zsinattal és magyar következményeivel kapcsolatos kitérünk után folytassuk az autonómia-törekvések elemzését. Az előkészítő kongresszus megszavazta, hogy a választási bizottságot a helyi lelkész hívja össze, és a hívek válasszák meg a bizottság elnökét (akár a lelkész is lehet az). Ezzel a híveknek szélesebb jogkört adtak annál, amennyit néhányan javasoltak.

A szervező kongresszus 27 fős bizottsága egyetértett abban, hogy a kormány helyett ezentúl az autonómia terjessze elő a f papokat kinevezésre, továbbá az autonómián keresztül a népnek is beleszólást szántak a papság megválasztásába. Előbbi javaslatuk az egyetemes kánonjognak nem mondott ellent, hiszen a püspöki kinevezést végső soron mindenképpen a pápa hagyta jóvá. Ellenkezett azonban a püspöki kar 1867. októberi állásfoglalásával. A magyar állami jogszabályok szerint pedig ütközött a f kegyúri joggal (melynek eredetét és fennállását disszertációnkban több helyütt említett egyháziak és világiak is megkérdőjelezték). Tehát ahhoz, hogy véghezvigyék, szükségük volt a király szándéknyilatkozatára arra vonatkozólag, hogy f kegyúri jogát azontúl a kormány helyett az autonómián keresztül kívánja gyakorolni. A papság protestáns mintára történő megválasztása azonban kifejezetten ellentétes volt a kánonjoggal. Ezen ütközéseken erősen érezhető a 2/3-os világi többség.

A 27-es bizottságnak volt egy 9 fős albizottsága is. A 27-es bizottság erősen korlátozta az albizottság mozgásterét, ami nem meglepő, hiszen az munkacsoportjuk volt. A korlátozás az alapelvek

meghatározásából állt: az autonómia létjogosultságának alapja az 1848. évi XX. tc. 2. §-a (ld. a 69. lábjegyzetünkben); a király apostoli jogai és az egyházi kegyurak jogai sértetlenek, de utóbbiak legyenek szabályozva; a tanügyet mindenestül az autonómia irányítsa; az autonómiai választásoknál alkalmazzák a közvetett és a közvetlen módszert is. A közvetett választás teljesen kizárta a nép beleszólási lehetőségét. Hosszas vita után, a 4:4 arányú szavazategyenlőséget br. Sennyei elnöki szavazata döntötte el a közvetettség irányába, azonban azt a felzúdulás miatt később a 27-es bizottságnak el kellett kivennie alapelvei közül. Ennek érdekében Sennyei utóbb visszavonta elnöki szavazatát, így lehetőség vált a közvetlen választásra. Szintén nagy felháborodás kísérte a 9-es bizottság azon tervezetét, hogy a 9 fős, közvetve választott igazgatótanács hatalmát tekintve képes legyen ellensúlyozni az egész országos tanácsot. A 27-es bizottság alapelveinek egyike sem ütközött állami jogszabályokkal, tisztán Egyházunk belső részleges jogalkotási hatáskörébe tartozó javaslatok voltak. Ugyanez igaz a f papság azon vállalására is, hogy az egyházi és egyházi iskolai kiadásokhoz kiszámítandó kulcs alapján mindnyájan hozzájárulnak az autonómián keresztül. Az anyagi hozzájárulást illető szándékuk komolyságát tükrözi, hogy – alapos megfontolás után – ekkora elzártsággal szavaztak meg a még létre sem jött autonómiának.

A 9-es albizottság javaslatai alapján hozzáfogtak az autonómia szervezetéről és hatásköréről szóló dokumentum kidolgozásához. Ennek során maga a 27-es bizottság is megosztott volt, de végülis két kivétellel a többség véleménye győzött. Az egyik kivétel, amit a kisebbség javaslatára a többség is elfogadott, a már említett közvetlen választás lehetőség volt. A másik pedig az, amikor utóbb az országos gyűlés megszavazta, hogy az egyházi javakat illetékmentesen telekkönyveztessék át az Egyházra, és a magasabb egyházi javadalmak csak életük végéig maradhassanak hasznélvezők. Ha a liberális kisebbségen múlt volna az autonómia jogkörének meghatározása, akkor az ütközött volna az egyházzal (pl. át akarták venni a pápa jogköréből az egyházmegyék szabályozását és a szerzetesrendek eltörlését, továbbá az egyházi hatáskörből az egyházfegyelem betartatását és a liturgia szabályozását, ezen felül legálisnak akarták elismerni a *ius placeti*-t) éppúgy, mint az állami joggal (pl. a törvényhozás jogköréből meg akarták szerezni a szerzetesrendek behozására való felhatalmazást). Ezekre a konfliktusokra azonban nem került sor a higgadtabb többség fent említett győzelme miatt.

A 9-es bizottság azt javasolta, hogy míg a katolikus javadalmak birtokában ill. kezelésében levő vagyon és alapok a magyarországi Katolikus Egyház tulajdonai, de korlátozásokkal hitbizományként hasznélvezetüket és birtokukat meghagyják, addig a kormány kezén levő alapok kezelését az autonómia vegye át. Az autonómia bevételeire vonatkozó javaslat szerint ez a püspöki felajánlások mellett az alapokból, az interkaláris jövedelmekből (ezek a konkordátum óta a Vallásalapba folytak be), a tanítórendek feleslegeiből, és a magasabb egyházi javadalmak által fizetendő, az országos gyűlés által megállapított mértékű járulékból tevődött volna össze. Eredeti állapotukban hagyták a kinevezéseket (az országos gyűlés 2/3-os igazgatótanácsa tesz hármas jelölést és prezentál a királynak kinevezésre, meghallgatva az illetékes egyházi előljárók véleményét – a magánkegyuraságok kinevezése változatlan

maradt), a tanügyi és a kérvényezési hatáskört. A tárgyalásokkal február 4-én végeztek. Csekély változtatásokkal tehát a 27-es bizottság a 9-es albizottság javaslatait fogadta el. Megállapodtak, hogy „az autonómiai szervezet nem jure proprio, hanem csak jure delegato m ködhetik, t. i. a f kegyur és a püspökök megbízásából”. A kész dokumentumot egy – a hercegprímás elnöklete alatt álló – 12 tagú bizottsággal küldték el a királynak. Ennek alapján a király a f kegyúri jogát azontúl nem a vegyes felekezet parlamentnek felel s miniszter, hanem a katolikus autonómia útján gyakorolta volna. Az autonómiagy léseket pedig az megbízásából hívta volna össze a hercegprímás. Szintén a 12 f t bízták meg az egész országban a választási id pontok kit zésével, és azzal, hogy a király jóváhagyása után az alapok és alapítványok az autonómia kezelésébe kerüljenek. A jóváhagyások kérésével újból elismerték az uralkodó azon jogát, hogy az ország bels rendjét fenntartsa, ebben tehát együttm ködtek az állam jogrendjével. Pauler együttm ködési készsége is vitathatatlan: parlamenti interpellációkra azt válaszolta, hogy a kormány az 1848. évi XX. tc. (ld. 69. lábjegyzet) alapján elismeri az egyházak önrendelkezési jogát az állam felügyeleti jogának megtartásával. Ha pedig az autonómia fennálló törvényeket akarna megváltoztatni, azokat el ször az országgy lésnek kell jóváhagynia.

Az autonómiai szabályok megalkotásánál a kegyuraságok kérdésében szintén a többség véleménye gy zött. A király f kegyúri jogát közülük senki sem vonta kétségbe. De azzal, hogy a királyi kegyuraságok mindhárom fajtáját az autonómia irányítása alá akarták helyezni, az egyháziak az akkor fennálló állami jog megváltoztatására törekedtek. k maguk természetesen ezt jogosnak vélték, mi azonban jogosnak csak akkor tarthatjuk, ha az uralkodó önként adja át mind a királyi személyi, mind a királyi közalapítványi, mind a királyi kincstári kegyuraságok kezelésének jogkörét saját szervei kezébe l az autonómiába (természetesen saját f kegyúri jogának megtartása mellett). Az értékelés hasonló a világi és a vegyes magánkegyuraságok esetében is, az egyházi magánkegyuraságokban viszont egyházi „belügy”. Együttm ködési készségr l tehát csak akkor beszélhetünk, ha a kegyuraságok jogait aktuálisan gyakorlóok – vagy azért, mert történelmi levezetések alapján elismerik, hogy a fennálló rendszer nem jogszer , vagy jogszer nek tartják ugyan, de kegyként – önként lemondanak arról az autonómia javára. Ez akkoriban nem volt elképzelhetetlen, mert bár a b séges bevételt hozó kegyuraságokról való lemondás meglep lett volna, akadtak azért veszteségesek is, melyeknek terhét l a kegyúr igyekezhetett szabadulni.

A kegyuraság ugyanis nemcsak jogokkal, hanem kötelezettségekkel is járt: eleve úgy alakult ki, hogy az Egyház a katonai védelem, anyagi fenntartás...stb. kötelezettségeinek vállalásáért cserébe adta a privilegiumokat a kegyúrnak (pl. a lelkészbemutatós jogát, szabad királyi városok esetében a városi tanács katolikus tagjainak a plébánosválasztás jogát...stb.). A katonai védelem szükségessége a vizsgált fél évszázadunkra már elenyészett, az anyagi fenntartásé azonban nagyon is aktuális volt. Határozottan a kánonjoggal együttm köd szándékúak voltak azok az – id rendben majd csak kés bbi, – 1890-es és 1893-as kuriális döntvények, melyek kimondták, hogy „a kegyuraság, mint egyházi és nem világi jogosítvány, az egyházjog szempontjából bírálendő el, mert a kegyúri jogosítvány, ott, ahol birtokkal jár,

a kegyúri kötelezettséggel elválaszthatatlan és oly kapcsolatban áll, hogy a kegyúr kegyúri kötelezettségei alól akkor sem mentesül, ha a kegyúri jogát nem akarja, vagy nem tudja gyakorolni”. Szintén a kialakulásának történelmi levezetéséből fakadóan Egyházunkra nézve nem jogsért az az 1897-es minisztertanácsi határozat, mely szerint minden magánkegyuraság a királyi kegyúri jogból eredeztethető, ezért a pereik nem egyházi, hanem polgári bíróság előtt zajlanak. Együttműködést bizonyít az állami és a kánoni jogrend között az anyagi kötelezettségeknek nemcsak a megosztása, hanem az olyan szabályrendeleti kitételek is, mint pl. hogy a vallási-, tanulmányi- és egyetemalap kezelésében álló plébániák esetén, ha az adott helyi egyháznak nincs hozzá elegendő vagyona, akkor a kultuszminisztérium, mint kegyúr köteles a kegyurasággal szorosan összefüggő épületek fenntartására is, vagy az a királyi rendelet, miszerint „a kegyuraknak nem áll hatalmukban önkényt lemondani a kegyuraságról, sőt a kegyuri terhek teljesítésére bírói úton is kényszeríthetők”.

Eötvösnek az az 1870-es igyekezete, hogy törvényjavaslatot nyújt be az interkaláris jövedelmeknek a Vallásalapba történő beolvasztása érdekében, jószándékú, azonban sikertelen lépés volt, hiszen a Vallásalap nem állt teljesen az Egyház kezelése alatt. Így az oda befolyó összegek felhasználása bizonytalan volt. A konkordátum XXXI. és XXXII. pontjai ugyan már 1855-ben ígéretet tettek ennek a kérdésnek a Szentszék és a király közti rendezésére, a megvalósítására azonban Eötvös szándéknyilatkozatáig nem került sor. Pár hónapra rá pedig a király a konkordátumból kihátrált. Tehát még ha Eötvösnek sikerült volna is elérnie, hogy a Vallásalapba folyjanak be a széküresedés alatti jövedelmek, azok kezelése továbbra is bizonytalan maradt volna. Ennek ellenére biztosak lehetünk tiszta együttműködési szándékában, hiszen érvelt amellett, hogy a Vallásalap az Egyházé. Az ugyanakkor tett másik javaslata, miszerint az Egyház rendszeres támogatást kapjon, szintén együttműködés készségét jelezte. Sajnos az első törekvéséből halála, a másodikból pedig az ellenvélemény győzelme miatt nem lett semmi. Mindenesetre Eötvös törekvését pozitívnak értékelhetjük, mint ahogy az ellenoldal azon igyekezetét is, hogy minél kevesebbet kelljen egyházi ügyekkel foglalkozni a parlamentben. Ez ugyanis az Egyház és állam rég várt szétválasztását segítette el.

A javadalmak kérdésében teljes körű, kifogástalan együttműködést találunk az állami és az egyházjog között, amit a következő példák is bizonyítanak. Az állami egyházjog törvényei által, államhatalmi erővel is mindenki számára kötelezően elfogadandóvá tette az Egyház jogait javadalom alapítására vagy megváltoztatására. Ugyanakkor jogszabállyal biztosította a templom, a paplak és a temető telkeinek ingyenességét. Elsőre meglepő lehet az az állami szabályozás, mely szerint a plébánia javadalmát csak úgy lehet birtokolni, ha az illetőnek más javadalma nincs. Valójában azonban ez is együttműködési intézkedés, hiszen biztosítja a plébániajavadalom maximális figyelemmel és anyagiakkal történő ellátását. Kuriális döntvény tiltotta egyházi ingatlanok végrehajtás céljából történő lefoglalását. Államilag kötelezték a lelkészt, hogy védje az egyház birtokjogait. Az állam jogszabályokkal biztosította

a rabok istentiszteletét és hitoktatását, szabályozta és fizette(!) a börtönlelkészek munkáját. Szankcionálta az egyházaikat vagy javadalmaikat elhanyagoló, pusztulni enged javadalmakat. Szabályozta a javadalomcserét annak érdekében, hogy az Egyházat kár ne érje. A plébánosi vizsga feltételeit a király írta el a püspöki karral egyetértésben. A plébániák betöltését három lépéshez kötötte: kijelölés, átruházás, beiktatás – mindhárom államilag is szabályozták. (Pl. 1899-től a kincstári plébániák lelkészbeutadási jogát a földmívelésügyi miniszter, a vallás- és tanulmányi alap kegyurasága alá tartozó plébániákat pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolta.) „Az egyházi testületek képviseleti joga a kánonjog és a hazai jog értelmében a megyéspüspököt illeti meg, ki ezt a jogot rendszerint az egyházmegyei ügyész által gyakorolja. A plébános tehát az egyházközséget magánjogi, különösen vagyoni ügyekben a bíróság előtt nem képviselheti, hanem minden egyes esetben a püspöki hatóságnak, az ügyet alaposan és kimerítően ismertetve, jelentést tesz.” „A plébániát a lelkész csak a megyéspüspök megbízása alapján képviselheti, azonban saját lelkészi javadalma iránt a lelkész ily megbízás nélkül is saját személyében indíthat pert.” (C. 1894. 6158.) Királyi rendelet írta el a resideálást, állami jogszabály tiltotta a cumulatio beneficiorumot (pl. két resideálást megkövetelő hivatal, vagy két különböző káptalanban kanonoki stallum birtoklását). Megállapíthatjuk tehát, hogy a javadalmak tekintetében az állam és az Egyház összefonódása miatt a vizsgált időszakban az állam teljes védelmére a biztosította az Egyházat. {A kérdésre vonatkozó további jogszabályok, személyes kommentárok, majd a kérdésnek a CIC (1917) által elrendelt módosításai a *Függelék* 32. pontjának végén olvashatók.}

Mi történt tehát a 12. fejelet delegátus által a királyhoz eljuttatott javaslatl? Ferenc József azt már másnap átadta a kultuszminiszternek véleményezésre. Azonban azt a fiókjába rejtette, és az onnantól 24 évig nem került elő. A kis híján negyed százados késlekedést, miközben számosan interpelláltak ill. kérték Treforttól és utódjától gr. Csáky Albintól a lépést az autonómia ügyében, aligha tulajdoníthatjuk feledékenységnek. Itt tehát Trefort eddigi pozitív hozzáállása az ellenkezésre fordult: az államminiszterek megakadályozták, hogy akár a király, akár a pápa továbbléphessen a kérdésben. Ekkor már a felelős miniszterek nem követnek el véletlenül, kizárólag szándékosan, koncepciózusan akadályozhatták az autonómia megvalósulását. Hogy ebben mi motiválta őket, és mitől változott ellenkezésre Trefort eddigi támogató magatartása, nem tudhatjuk, nem is képezi vizsgálódásunk tárgyát. Egyes vélemények szerint az ok az volt, hogy nem akart engedni a fejelet kegyúri jog gyakorlásából. Mindenesetre azt bizony megállapíthatjuk, hogy az állam innentől kezdve akadályozta az autonómia kialakulását, egyúttal a kérdésről ebben a kérdésben szó sem volt.

Trefort azon törekvései pedig, melyekkel el akarta érni, hogy a katolikus gimnáziumok gyámság alá kerüljenek, míg a protestánsokéi szabadok maradnak, ill. hogy eltörli az egri és a pécsi katolikus jogakadémiákat, kifejezetten jogsértőek voltak Egyházunkra nézve (végül azonban egyik sem valósult meg). Sért tanügyi törekvéseiben természetesen támogatta a miniszterelnöke, a protestáns Tisza Kálmán, aki nyíltan meg is mondta, hogy a Katolikus Egyháznak olyan jogokat, függetlenséget, amilyennel a többi

felekezetek rendelkeznek, nem ad, mert az Egyház anyagi és hatalmi erők fölött rendelkezik. Az állam tehát az erősebb felügyelet, az egyház pedig a szabadabb autonómia irányába igyekezett elmozdítani az iskolák ügyét az éppen aktuális helyzetből.

Mikor a püspöki karnak etéren csatlódnia kellett, legalább az alapok és alapítványok tulajdonjogának, kezelésének és felügyeletének rendezését próbálták szorgalmazni, és ebben eredménnyel is jártak. Célkitérésük találkozott az országgyűléssel, mely szintén tisztázni akarta ezek helyzetét. Igaz ugyan, hogy az országgyűlésnek ekkor még javában tagjai voltak klerikusok, mégis nemcsak ők, hanem a többség szavazta meg a kivizsgálást. Ez tehát nem az államvezetés, hanem a parlament együttes működési készségét jelzi. Az viszont már tényleges állami együttes működési szándék volt, hogy Trefort miniszter felállította, és még a királlyal is jóváhagyatta az általa hivatalból kezelt tanulmányi- és vallásalapok természetének kivizsgálásával, és azok kezeléséről és ellenőrzéséről történő javaslat készítésével megbízott 15 fős testületet. Az állam minisztereként maximálisan kompromisszumkész gesztus volt a részéről, hogy a parlamentben 3 lehetséges megoldást vázolt fel: törvényt hoznak – bár ezt személy szerint nem támogatja –, hogy ezen alapok és alapítványok az általános költségvetésbe bekerüljenek; olyan bizottságot hoznak létre, amelynek az erdélyi autonómiához hasonló hatásköre volna; egy új szervre bízzák az alapok és alapítványok kezelését, melyet a miniszter csak ellenőrizne. A szavazáskor az országgyűlés elfogadta Molnár Aladár javaslatát, miszerint a parlament hatásköre az alapok és alapítványok felett a költségvetés és a zárszámadás tárgyalásánál csak arra terjedjen ki, hogy azokat a rendeltetési céljukra fordítják-e. Ez is teljességgel együttes működési lépés a katolikus egyházzal, hiszen a rendeltetési célra fordítást maguk a kánonjogi szabályok is elírták. A sok parlamenti vita után a vallásalap jogtörténeti kivizsgálására felkért gr. Apponyi és a tanulmányi alap hasonló feltárásával megbízott Apáthy egyaránt az alapok és alapítványok katolikus jellegét mutatták ki. Hiába az országgyűlés jó szándéka, Tisza még a katolikus alapokat is országosoknak minősítette. Ellenérdekeltség elfogultsága tehát vitathatatlan.

Trefort érdeme volt az is, hogy a kongrua-kérdés rendezésére felmérést küldött szét a püspököknek. Majd királyi engedéllyel vegyes bizottságot állított fel, melynek számára az uralkodó olyan kérdés megtárgyalását is elírta, mint pl. „a kegyuri viszony további fentartása, szabályozása, esetleg megváltása”. Ebben tehát egyértelmű együttes működési készség mutatkozott az állam részéről.

Trefort csak a helyi autonómiát pártolta, az országosat nem. Olyannyira, hogy meg is mondta: „a katolikus autonomia létesítése egyenesen az államra nézve veszélyes”. A helyi autonómiát viszont komolyan akarta, az Egyház jogait ezen a szinten sérteni nem állt szándékában. Ennek megvalósítását még az éppen aktuális állami jogszabályok is lehetné tették volna. (Ettől függetlenül Trefortnak a lelkesválasztásra vonatkozó javaslata ütközött a kánonjoggal.) Ezt törvénnyel szándékozott azután a helyi autonómiákat országosan is összefogni. Hozzáállása tehát végső soron változónak mondható: egyes

lépései segít szándékúak, mások hátráltatóak voltak. Az arány nála mégis inkább a jóindulat felé mutat. Tisza Kálmánról azonban ennek ismét az ellenkezéjét állapíthatjuk meg: katolikusellenes és fenyegető kirohanásai arról tanúskodtak, hogy amíg a pápa székhelye külföldön van, és amíg a Katolikus Egyháznak vagyona van a kezében, addig az autonómiát nem engedi megvalósulni hazánkban. Udvariatlan és alaptalan volt az e mögött rejlő feltételezése: mintha a pápa az autonómiát az állam érdekei ellen felkívánná használni. Mivel pedig itt nem magánemberek véleményéről, hanem a kormányfő és egyik államminisztere törekvéseiről volt szó, újabb alátámasztást kapott fentebbi megállapításunk, miszerint az országos autonómia kérdését az állam szándékosan akadályozta.

Olaj volt a tőzre Csáky elkeresztelési rendelete (ld. a 9. *Elkeresztelési viták / c) Az elkeresztelési rendelet* c. pontunkban), mellyel kultúrharcot robbantott ki (vö. a 341. l. ábrájunkkal). Ez a rendelet tehát határozottan ellentétes volt a kánonjoggal, a kormány részéről a kérdésben együttléti kódési készségnek nyoma sem volt.

Csáky érdeme volt viszont, hogy folytatta a Trefort által megkezdett kongruarendezési törekvéseket. Nemcsak elfogadta Samassa érsek javaslatát az ecélú vegyes bizottság tagságának bővítésére, hanem azt a király elé is terjesztette, aki pedig jóváhagyta. A bizottság el is kezdte munkáját. Javasolták, hogy a kongrua kifizetésének fedezetéül szolgáljon a vallásalap, az interkaláris jövedelmek, meghatározott kulcs szerint járuljanak hozzá a nagyobb egyházi javadalmak, kisebb mértékben a lelkesítő többletjövedelemmel rendelkezők, továbbá használják fel a kongrua céljára tett alapítványokat is. Támogatták továbbá, hogy a püspöki kar járuljon hozzá a tanulmányi alaphoz, azzal a kitételrel, hogy azt csakis katolikus iskolákra lehessen fordítani. Egyetértettek abban, hogy országos számítási kulcsot kell kidolgozni, de addig is átmeneti segítyt kapjon minden egyházmegye a püspökök által visszaküldött kérdésekben megállapított rászorultság alapján. A püspöki kar Schlauch javaslatát fogadta el, miszerint „a tíz millió a nagyobb javadalmak által kongruális esetleg iskolai célokra felajánlatná, s mint ily ajánlat, jelzálogi teherképp bevezetné a f. papi birtokokra”, ennek végrehajtását pedig egy 7+7 f. s. vegyes bizottságra bízták. Vaszary hercegrímás volt az, aki deklaráta: a bizottság hatásköre nemcsak a kongrua, hanem az autonómia is. Szintén volt az első, aki végre nyíltan felmerítette – az általunk már elzárta az autonómia jogszerűségéhez szükségesnek minősített – kérdést a királynak: Milyen mértékben hajlandó jogait megosztani velük? Ez a lépése az Egyház felől az állam irányába megnyilvánuló együttléti kódásról tanúskodik: nem kívánta megsérteni a f. kegyúri jogot (holott annak vitatott mivoltáról már többször beszéltünk). Itt tehát mindkét oldal tiszteletben tartotta a másik jogrendjét, azaz együttléti kódásról beszélhetünk. Szintén a két jogrend szinbiózisáról tanúskodik az egeri f. káptalan kijelentése, miszerint sem a kánonjog, sem a magyar közjog alapján nem tartják magukat jogosultnak saját és utódaik birtokait adóssággal megterhelni, ezért a kongrua céljára kölcsönt nem nyújtanak, viszont készek maguk és utódaik nevében elköteleznedni amellet, hogy amíg az szükséges, birtokaik arányában évi segítyt nyújtsanak e célra.

Csáky-nak volt újabb kánonjogot sértő lépése is. Miniszterként elrendelte, hogy a katolikus iskolákba más felekezet hitoktatását is be kell engedni. Ebben nemcsak a katolikus jogrenddel, hanem a puszta logikával is ütközik: ha valamely intézménynek van egy kizárólagos tulajdonosa, egyben teljes anyagi fenntartója és felelősségvállalója, akkor magától értetődik, hogy intézményében hozza a rendszabályokat. Az államnak akkoriban tehát legfeljebb a *ius cavendi* alapján lehetett volna beleszólása a katolikus iskolák működésébe, azonban a katolikus hitoktatás semmivel nem veszélyeztette az államrendet, főleg nem oly módon, amit más felekezet hitoktatással lehetett volna kivédeni. Hogy a közös vagy a kizárólag állami ill. önkormányzati tulajdonú iskolákba milyen felekezetek hitoktatását engedi be a miniszter, az valóban az jogköre volt, itt azonban túllépte azt. Ugyanezen érv alapján kompetencia átlépést tartalmaz az a javaslata is, miszerint ha egy településen a katolikuson kívül nincs más óvoda, kötelező felvenni oda a nem katolikus gyerekeket is, és onnantól kezdve ott már csak felekezet nélküli fohászok mondhatók. Az, hogy biztosítani akarta minden azt igénylő szülő számára gyermekük óvodai ellátását, maximálisan támogatandó. Azonban ha ezt csak egyházi fenntartású intézményben tudta megtenni, akkor annak növendékei kell, hogy alkalmazkodjanak a fenntartó szabályaihoz és nem fordítva. A probléma tehát nem a felvételi kötelezettség elrendelésében, hanem abban van, hogy az érintett katolikus óvodák belső imarendjét államilag akarta szabályozni. Akinek nem felelt volna meg a katolikus imaélet, bátran átmehetett volna egy másik óvodába. Igaz, ezzel a szomszéd településre kellett volna utaznia, ami a korabeli infrastrukturális és közlekedési viszonyok között szinte a lehetetlennel volt egyenlő, hiszen kisgyermekektől óda-vissza ennyi gyaloglás nem volt elvárható. A praktikum oldaláról tehát egyetérthetünk a miniszter javaslatának első felével, jogilag viszont elfogadhatatlannak minősíthetjük a második felét. Az autonómiához való hozzáállás tekintetében „a történelem megismételte önmagát”: ahogy Trefort kultuszminisztert is támogatta Tisza miniszterelnök abban, hogy csak a helyi autonómiát szorgalmazza, pontosan ugyanígy támogatta Csáky kultuszminisztert is Wekerle Sándor miniszterelnök az országgal szemben csak a helyi autonómia elmozdításában. Csáky miniszteri ténykedése idején tehát – Trefortéhoz hasonlóan – a két jogrend együttes működése ambivalens volt: az állam bizonyos kérdésekben támogatta, más kérdésekben pedig akadályozta a katolikus kánonjog elírásait.

Ugyanebben az időben Szapáry belügyminiszter arról rendelkezett, hogy a „községi költségvetésekben minden egyházi és felekezeti iskolai költség feltétlenül kihagyandó”. Ez a lépése elősegítette az Egyház és állam rég várt szétválasztását, legalábbis anyagi téren. Jogszerűnek azonban mégis csak akkor tartható, ha az egyházak és egyházi iskolák ellátása más módon biztosított. Itt érdemes kiemelnünk, hogy az egyházi iskolák állami feladatot vettek át, tehát járt nekik ugyanazon minőségű fenntartás biztosítása, mint az állami iskoláknak. Ha ezt nem az önkormányzatok költségvetéséből, akkor az államéból, avagy pl. kegyúri kötelezettségek által...stb. volt jogszerű megadni.

6. A második szervez kongresszus id szaka (1893-tól)

Még 1893. március 17-én elfogadta a képvisel ház Fenyvessy Ferenc határozati javaslatát, mely utasította a kormányt arra, hogy kérjen engedélyt a királytól a kongresszus szervez bizottságának összehívására. Csáky ezt az engedélyt a hercegprímás beleegyezésének kikérése után szerezte meg. A király 1893-ban bizottságot nevezett ki azzal a feladattal, hogy állapítsák meg, mi tartozzon a kongresszus hatáskörébe. A bizottság 1894. január 16-án tartotta els ülését, melyen a püspöki kar kinevezte saját három tagját (Schlauch L rinc nagyváradai bíboros püspököt, br. Hornig Károly veszprémi és Steiner Fülöp székesfehérvári püspököt), hogy dolgozzák ki: milyen témák *ne* tartozzanak az autonómia alá.³⁵³ Ugyanezen a napon tartották többezer vidéki küldött jelenlétében a budapesti katolikus nagygy lést, mely Vaszary megnyitó beszédével vette kezdetét. A gy lésen kimondták az autonómia és az iskolák joga iránti követeléseiket. Az esemény ellensúlyozására a kormány támogatásával március 6-án liberális nagygy lést rendeztek a f városban.³⁵⁴ Úgyszintén katolikus nagygy lést rendeztek június 29-én Pozsonyban.³⁵⁵

Az amúgy is feszült helyzetet még tovább súlyosbította, hogy a katolikusok az 1894-es egyházpolitikai törvényeket (ld. a 10. *Polgári házasság, polgári anyakönyvezés / f) Az 1894-es és 1895-ös egyházpolitikai törvények meghozatala c. pontunkban) az autonómiájuk újabb csorbításaként sérelmezték. Ezzel új lendületet kaptak az autonómiatörekvések. Tavasszal a kormány kinevezett egy 30 tagú autonómiát el készít bizottságot, ami azonban igen lassan dolgozott.³⁵⁶ Ezek nyomán a székesfehérvári katolikus gy lésen, november 17-én kimondták egy néppárt létrehozásának szükségességét.*

Br. Bánffy Dezs miniszterelnöki megbízatását 1895. január 14-én kapta meg Ferenc Józseft l átmeneti szándékkal, abból a célból, hogy az 1867-es pártok között hozza létre a fúziót. Feladatul kapta még a már érvényben lév három egyházpolitikai törvény mérsékelt végrehajtását, „hogy az egyes

³⁵³ KEMÉNYFY, *Vaszary* 124-126. szerint következ ülésüket február 24-én tartották. A vegyes el készít bizottság tagjai voltak Vaszary elnökletével többek között Samassa József és Császka György érsekek, Firczák Gyula püspök, Aschenbrier Antal egyetemi tanár, mint klerikusok, a laikusok közül pedig gr. Apponyi Albert, gr. Zichy Nándor, gr. Eszterházy Miklós Móric, Széll Kálmán képvisel (kés bbi miniszterelnök), Horánszky Nándor, Polónyi Géza...stb. Feladatuk volt kidolgozni a kongresszus egybehívásának módját, ill. véleményezni, hogy az 1871-es kongresszus anyaga mennyiben dolgozandó át. Vaszary azon a véleményen volt, hogy elviekben az els kongresszus még tart, de a királynak jogában áll azt lezártnak nyilvánítani és újat összehívni. Az el z kongresszus anyagának feldolgozását pedig az újonnan összehívandó második kongresszusra hártották.

³⁵⁴ SZIKLAY, 138.

³⁵⁵ A nagygy lés el zményeit, történetét, teljes lefolyását és jegyz könyveit ld. SZ. N. („AZ ÁLLANDÓ VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁG MELY A MEGRENDELÉSEKET IS ELFOGADJA”), *A katolikus nagygyülés Pozsonyban 1894. Junius 29-ikén*, Pozsony 1894. A m 15-20. oldalain olvasható Mike Károly beszéde *A katolikus autonomia hazánkban* címmel, melyben sürgeti az autonómia létrejöttét. Ez szerinte nemcsak több szempontból szükséges, hanem a hierarchiát sem veszélyezteti, s t er sítését szolgálja; ill. a f kegyúri jogot sem sérti, mert azt a király úgyis az Egyháztól kapta, tehát nyugodtan megoszthatja vele egy részét. Beszéde végén található a következő : „Határozat. A nagygyülés elodázhatlannak tartja a katolikus autonomia kérdésének hazánkban megoldását. Azon er s meggy z désben, hogy az állam és egyház közötti viszony alkotmányos, jogszer és helyes rendezése alapján alkotott autonomia szentegyházunk jól felfogott érdekeinek er sbítésére szolgál, fiú hódolattal fölir a magyar katolikus püspöki kar fejéhez, a f magasságú bíbornok Herczegprímás úrhoz, hogy a magyarországi katolikusok önkormányzati ügyét, mely a katolikusok elveinek diadalra juttatására van hivatva, hathatós pártfogásában részesíteni kegyeskedjék.”

³⁵⁶ SZIKLAY, 146.

hitfelekezetek érdekei és érzelmeinek megsértése lehet leg elkerültessék”, illetve a még hátralev két javaslatnak lehet leg kompromisszumos tisztázását.³⁵⁷ A miniszterelnök már január 19-én el terjesztette a katolikus autonómia és a kongrua kérdésének kormányprogramba való felvételét. Kultuszminisztere, Wlassics Gyula január 24-ei beköszön beszédében azonnal az autonómia ügyének mozgatása mellé állt.³⁵⁸ Az 1895. évi XVIII. tc. 20. §-a szerint a felekezetek autonóm vagyonának és alapítványaik kezelésének f felügyeleti joga a vallás- és közoktatásügyi minisztert illeti meg. A katolikusok esetében azonban magukat az alapokat is a miniszter kezelte. Ezév január 28-29-én gr. Zichy Nándor és gr. Esterházy Miklós Móric szervezésével megalapították a Néppártot. Céljuk volt a katolikus autonómia, az egyházpolitikai törvények revíziója, az Egyház jogainak és szabadságának el mozdítása, a felekezeti iskolák védelme (közoktatási szabadság a tanügy minden fokozatán, az összes felekezet részére), és a *Rerum Novarum* szellemében szociális követelések megfogalmazása és kivívása. Bánffy az egészet nem nézte jó szemmel, és a Vatikánnal akarta megtiltatni azt, hogy a püspökök támogassák a Néppártot, de eredménytelenül: Zichy-ék hódoló levelére a pápa örömet fejezte ki, hogy az Egyház jogainak védelmére pártot alapítottak.³⁵⁹ A Néppárt a parlamentbe is bekerült, de amikortól kezdett eltérni eredeti céljaitól, támogatói sorban kihátráltak mögüle. 1915. október 25-én a püspöki kar is beszüntette az 1911-t l folyósított anyagi támogatást. Bánffy arra is kísérletet tett, hogy az 1895. áprilisában hazánkba látogató Agliardi nunciust, a belügyekben való beavatkozás címén kiutasítsa az országból, azonban ez sem sikerült neki: a nuncius csak 1896-ban hagyta el az országot, amikor a pápa bíborossá kreálta.³⁶⁰

Az 1896-os év a millenniumi ünneplés jegyében telt. XIII. Leó pápa *Insignes Deo* kezdet apostoli levelében Szt. Istvántól kezdve Mária Teréziáig megemlékezett a magyarok Egyházért folytatott küzdelmeir l, és az eddigiekhez hasonló h ségre buzdította ket ezekben a nehéz id kben is.³⁶¹

³⁵⁷ ECKHART FERENC, *Magyarország története*, Budapest 1933, 306-307.: Pontozatok az új magyar miniszterelnök számára, 3. pont; továbbá SALACZ, *A magyar* 357.

³⁵⁸ DUDEK, 58-59; vö. SALACZ, *Egyház* 69-71.: Wlassics kultuszminiszterként 1901-ben olyan rendeletet adott ki, melyben megtiltotta, hogy a községi törzsvagyonból felekezeti iskola fejlesztésére fordítsanak. Csernoch képvisel nek, a kés bbi hercegprímásnak az 1904-es költségvetés tárgyalásakor sikerült ezt megsemmisíttetnie. Hóman Bálint kultuszminiszter pedig az 1935. évi VI. tc-ben visszaadta az egyházaknak az iskoláik feletti igazgatási jogot, magának csak a f felügyelet jogát tartotta meg.

³⁵⁹ SALACZ, *A magyar* 358-360.

³⁶⁰ SZIKLAY, 145. és SALACZ, *Egyház* 98. Részletesebben ld. a 10. *Polgári házasság, polgári anyakönyvezés / f) Az 1894-es és 1895-ös egyházpolitikai törvények meghozatala c. pontunkban.*

³⁶¹ A teljes m : Leo, XIII, Ep. *Insignes Deo*, 1896. V. 1: ASS 28 (1895-96) 641-648.; magyar fordítása pedig: *Magyarország ezredik éve*, I, szerk. SZMOLLÉNY NÁNDOR – LIPTAI KÁROLY, Szeged 1897, 249-259. Idézet a m b l a 646. és 647. oldalokról: „Saeculi cursum universe contuentibus dolendum certe, Venerabiles Fratres, homines passim esse, eosque in sinu Ecclesiae nutritos, qui religionem catholicam neque opinione neque actione vitae proinde colant ac digna est, paremve propemodum faciant cuilibet religionis formae, atque etiam suspectam invisamque habeant.” „Nemini sane civi optimo non id in votis fuerit, ut, sublatis dissentiendi causis, suus Ecclesiae ne abnuatur honos, ex quo pariter civitati luculentius niteat suus, in foedere ductuque avitae religionis. Inde fiet ut auctoritas potestatum, mutua ordinum officia, institutio adolescentiae, talia plura recte se tueantur in veritate, in iustitia, in caritate: his enim maxime fundamentis preasidiisque civitates nituntur ac vigent.” Magyar fordításaik a 256. és 257. oldalokról: „Ha általában a világ folyását tekintjük, minden bizonynyal szomorú látvánnyal találkozunk. Vannak, tisztelend testvérek, emberek, mégpedig az egyház kebelén feln tt emberek, kik a kath. vallást sem gondolkozásukban, sem tetteikben nem környezik avval a tisztelettel, a mely t megilleti s egy sorba állítják mindenféle más vallással, s t gyanúsítják és rossz szemmel kísérik.” „Egyetlen jó hazafinak vágyából sem hiányozhatik ugyanis az, hogy a viszály okainak eltávolításával az egyháztól ne vonassék meg az t megillet tisztelet, mi által az állam dics sége is fényesebben fog ragyogni, az si vallással való szövetségben és annak vezetése mellett. Ebb l csak nyerni fog a hatalmak tekintélye, az ország rendeinek egymás iránt való vonzódása, az ifjúság nevelése, s a többi effélék mind helyesen fogják

Magyarok Nagyasszonyáról külön ünnepet engedélyezett. A Mátyás-templomban tartott Te Deum-on a hercegprímás lelkes, buzdító beszédet tartott.³⁶² Az állam a lelkészeknek fizetéskiegészítést, ún. kongruát adott, ennek összeírását ekkor kezdték el.³⁶³ Államilag intézkedtek továbbá a vasárnapi és az augusztus 20-ai munkaszünetről, és a templomokhoz, papi és tanítói házakhoz adandó ingyen telkekről. Az év november 26-án, az országgyűlés megnyitó trónbeszédében a király kijelentette, a kormánynak gondja lesz rá, hogy a magyarországi katolikusok autonómiájának ügyében elterjesztést tegyen. Ennek alapján tette meg a kultuszminiszter az elterjesztést, melyre válaszul a király 1897. május 14-ei leiratában befejezettnek nyilvánította az 1870. október 20-ára összehívott kongresszust, és engedélyezte egy újnak az összehívását fél éven belül a katolikus önkormányzat megszervezése céljából.³⁶⁴ Vaszary bíboros-hercegprímás 1897. május 29-ei, balatonfüredi körlevelével utasította a papságot a kongresszusi képviselők megválasztása iránti intézkedésre.³⁶⁵ Ennek eredményeként nyáron és ősszel lefolytak a választások. A püspöki kar által szeptember 28-án kiküldött autonómiáról készített bizottság másnap ülésezett. Tagjai: Schlauch, Hornig, Steiner és Ivánkovich püspökök voltak. November 6-ai és 8-ai tanácskozásain a püspöki kar meghatározta az autonómia irányelveit.³⁶⁶ Az új kongresszus 5 éven át dolgozott: 1897. november 11-től 1902-ig. Megnyitó beszédében a hercegprímás többek között ezt mondta a király fidei commissa jogáról: „a pápától nyert szent koronát viselő magyar királynak egész egyházi jogkört nyújt, és felkent személyét különféle egyházi természetű jogositvánnyal övezi, és hogy úgy mondjam: a különleges magyar egyházi jognak egyik sarkalatos tételét alkotja”³⁶⁷; az autonómiáról pedig: „az egyházi autonomia célja és feladata csak az lehet [...] hogy az egyház külső ügyeit, vagyonát, intézeteit, nevelést, oktatást, a vallásosságnak mindmennyi segédeszközait gondozza, rendezze és az általánosan elmozdítsa azt, hogy a kath. öntudat erősödjék, hogy a kath. ügyek körüli érdeklődés növekedjék, hogy az egyháziak és világiak együttes tevékenysége áldásosan gyümölcsöző legyen, szóval, hogy azon támogatás, melyet azelőtt a kath. vallás az állam részéről élvezett a katolikusok tömegében bírja ezentúl

---

egymást támogatni az igazságban és szeretetben: mert ezeken az alapokon és támaszokon nyugszik fidei commissa az államok léte és erősítése.”

³⁶² Mindezekről ld. SALACZ, *Egyház* 98-99. oldalait is. Vaszary beszédjének szó szerinti szövege olvasható: KEMÉNYFY, *Vaszary* 132-136. oldalain. Keményfy szerint Erzsébet királyné (akkor közismertebb nevén: Sissy, aki 3 év múlva, népszerűség csúcspontján hunyt el) maga is sírt a neki címzett fél oldalas áldás alatt.

³⁶³ „A vallás- és közoktatásügyi min. kir. miniszternek 1896. évi 1252. eln. sz. a [sic] kelt rendelete, a latin és görög szertartású katolikus érsekségek, püspökségek, székes- és társaskáptalanok, javadalmas apátságok és prépostságok jövedelmeinek és kiadásainak összeírása tárgyában” MÁTHÉ, 149-157. oldalain olvasható. Ennek 2. §-a így szól: „Ezen összeírás célja, hogy a lelkészek papság kongruájának rendelkezésénél a mutatkozó szükséglet födözetének egyik forrása megállapítható legyen.” A miniszter még ugyanabban az évben 3585. sz. alatt kiegészítést is kiadott az egyházmegyék hatóságaihoz az összeírás eljárásmódjait illetően. Ez MÁTHÉ, 164-165. oldalain olvasható.

³⁶⁴ MELICHÁR, *A katolikus* 80.; SZIKLAY, 147. és SALACZ, *Egyház* 118.

³⁶⁵ MELICHÁR, *A katolikus* 123. és TÖRÖK JENŐ, 326. Ugyanebből a körlevélből kiderül, hogy a Vaszary vezette püspöki kar már 1894. április 20-ai értekezletén úgy határozott, hogy a megváltozott viszonyokra való hivatkozással arra kéri a királyt: ne hagyja jóvá az 1871-es autonómia-szabályzatot. Vaszary körlevele megtalálható: Gyűjtemény Püspöki Levéltár, Fasc. Autonomia, 1896-II. A körlevélben Vaszary meghatározza, kik nem viselhetnek tisztséget az autonómiában: az egyházilag tiltott társulatok tagjai, a vallás- vagy egyházellenes nézetek követői, „állandó templomkerülő”, az egyház parancsainak (fidei commissa a gyónásra nézve) meg nem tartói (vö. RADOVICS, 141-142.).

³⁶⁶ SZIKLAY, 148.

³⁶⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 188.

er s gyökerét.”³⁶⁸. Rampolla bíboros államtitkár Vaszary-nak írt leveléb l világos el ttünk a Szentszék hozzáállása: a püspöki kar az autonómiáról folytatott tanácskozásai során éberen rködjön az Egyház tekintélye, szabadsága, és a püspöki jogok fölött, különös figyelemmel az 1848-ban és 1870/71-ben fellép ellenséges törekvésekre.³⁶⁹ Vaszary azon igyekezetét, hogy különválassza a lelki és a világi vonatkozású egyházi ügyeket, és csak az utóbbiakban adjon az autonómiának hatáskört, Rampolla kifejezetten helytelenítette.³⁷⁰ A Szentszék attól tartott ugyanis, hogy a többségi világiak leszavazhatják a kisebbségben lev püspököket, ezért azt akarta elérni, hogy különválasztás nélkül, az Egyház teljes képviselője az autonómiában kizárólag a püspököket illesse meg. A Szentszék ezen félelme nem volt alaptalan: maga a püspöki kar is így vélekedett az 1871-es munkálatokról a pápa felé, bár tudatában voltak annak, hogy még ez a józanabb többség véleménye a veszélyesebb világi elaborátummal szemben, és hogy el deiket er sen befolyásolták az 1870-es események.³⁷¹ Tehát az 1871-es tervezet megvalósítása ekkor már nem állt szándékában sem a magyar kormánynak, sem a f kegyúrnak, sem a püspöki karnak, sem Rómának.

Az új id szak vitái négy irányzat között, de mégis az el z témák körül folytak: az alsópapság és a laikusok vajon egyenl jogúak-e a püspökökkel. Ismét sokszor hivatkoztak a protestáns autonómia alapelveire: például a reformátusoknál a hatalom az egyházközség kezében van, az választja a hatalmat gyakorló zsinat-presbitérium tagjait.³⁷² Vita tárgyát képezte továbbra is, hogy mekkora legyen az autonómia közjogi (f kegyúri jogokra vonatkozó), és mekkora ez egyházzjogi (küls -bels) hatásköre, következménye.³⁷³ A szervezeti szabályok elkészítésére ez a kongresszus is 27 f s bizottságot küldött ki

³⁶⁸ RADOVICS, 22.; Mind az autonómiáról, mind a f kegyúri jogról még több részletet találunk Vaszary beszédéb l KEMÉNYFY, *Vaszary* 140-142. oldalain.

³⁶⁹ A levél szövegét, melyet Rampolla 42.929/1897. sz. alatt küldött, idézi a 7489/1897. sz. primási körlevél (utóbbi fellelhet : Székesfehérvári Püspöki Levéltár, Fasc. 540., 2081/1897.). Egy, a fentiekben említett részlete eredetiben: „[...] summam in eo ponant curam ut sarta tectaque maneat ecclesiae autoritas, sacra eius libertas et antistitum iura in tuto collocentur: – animadversantium molimina dimoveantur, qui tum in Comitiiis anni 1848., tum in Conventu a. 1870. minus provide obrepserunt.”

³⁷⁰ „Quae in litteris tuis exhibetur, determinatione negativa et positiva iurium, autonomiae committendorum, vel non, minime probari potest.” – írta Vaszary-nak 1897. október 1-én.

³⁷¹ Szintén a Székesfehérvári Püspöki Levéltár, Fasc. 540., 2081/1897.-b l vett idézet: „Elaboratum hoc ideo est memorabile, quia tunc totus episcoporum coetus assensum praebuit [...] Juxta hanc organisationem catholici laici praevaluissent clero partemque summi patronatus tam ad nominationem, quam ad bonorum et scholarum rem pertinentem ad se rapuissent. Organisatio haec autonomiae talia concessit jura, adversus quae episcopatus Hungariae omni potestate destitueretur; denique non solum potestatem influxumque verum paulatim etiam cunctam auctoritatem amisisset. In qua re notandum est, haec decreta a maioritate saniore emanasse, adversus quae adhuc perniciosius proiectum fuit elaboratum, quod catholici laici magna auctoritate gaudentes fulciebant. [...] Pro nostra parte non possumus approbare organisationem delineatam, ideoque eam acceptare non valemus. Non accusamus autem predecessores nostros, quia in procedura eorum agendi rationem eventus anni 1870. si non excusant, tamen ut circumstantiae mitigantes explicant.”

³⁷² MÓRA MIHÁLY, *Az egyházi adó és az egyházközség alapkérdései az egyházi és világi jog szerint*, Budapest 1941, 59-61.

³⁷³ RADOVICS, 24. szerint: „Az a gondolat azonban, hogy az autonómia az egyház lelkéb l fakadjon s egyházzjogi intézmény legyen közjogilag is elismerve, nem tudott diadalmaskodni. [...] Zichy Nándor volt az, aki talán leghevesebben tiltakozott az egyházzjogi beállítás ellen.” A 47. o. szerint Zichy ezt mondta a második kongresszuson: „[...] bizonyos ügyek ellátására a kath. szervezetbe illeszthet , az állami törvényekhez alkalmazkodó és magyar talajon álló szövet létesítünk”. Az ellenvélemény pedig a 29. oldalról: „Az autonómiának [...] az egyház belső szervezetéb l, kebeléb l kell kifejl dnie; a hiv nek azon függetlenségén, mellyel egyházuk ügyeit intézik, kell alapulnia, nem pedig az egyház és állam küls érintkezéseit szabályozó viszonyon, melynek nem szabad az egyház beléletét és belső szervezetét érinteni mindaddig míg egyház és vallás a magasztos rendeltetésük l folyó és egymás függetlenségével saját körükben nem ellenkez célok határai között mozognak. Ha megvan az autonómia, az állam elismeri azt, ha nincs meg, nincs mit elismernie, ami azonban az egyházat nem gátolja, hogy céljait és feladatait, akként valósítsa, amint azt jobbnak látja.” {Ezt támasztja alá Eötvös 1867-es kezdeményez levele is,

(ennek vitáiról ld. a *Függelék* 43. pontját). A 27-es bizottság ekkor is egy 9 f set küldött ki, ennek munkáját csak 1899. tavaszán tárgyalta a 27-es bizottság. Mivel a kongrua-összeírások befejeztek, kongrua-bizottságot is kineveztek.³⁷⁴ Ezen a kongresszuson is ki akarták dolgozni az országos szervezetet. A tervezet szerint a következő testületeket szándékoztak felállítani: „Egyházközség és plébánia. Egyházközségi gyűlés. Egyházközségi tanács. Esperességi kerületi tanács. Egyházmegyei gyűlés. Egyházmegyei tanács. Országos katolikus gyűlés. Igazgatótanács.”³⁷⁵ Az egyházmegyei önkormányzat hatásköre körül azonban ellentétes álláspontok alakultak ki, és mivel ezek nem közeledtek egymáshoz, egyik fél sem sürgette a haladást.³⁷⁶ Végül is a többségi javaslatot fogadták el, melyet a király megküldött a miniszternek³⁷⁷, majd a kongresszus többször tárgyalta a kormánnyal³⁷⁸. A kultuszminiszter belement abba, hogy a f papi székek betöltéséhez az autonómia hozzájáruljon, hogy az alapokat és alapítványokat az kezelésével az igazgatótanács és az országos gyűlés ellenrizhesse (ld. a *Függelék* 44. pontját), hogy a népoktatási tanintézetek az 1868. XXVIII. tc. alapján az autonómia hatáskörébe kerüljenek, és hogy a közép- és f iskolák katolikus jellegének megőrzését az önkormányzat biztosítsa (ld. a *Függelék* 45. pontjában). A javadalmak betöltésével kapcsolatban a 27-es bizottság a 112-114. §-okban a következő javaslatokat tette: a) püspöki székek betöltésekor az érsekség suffraganeus püspökei (érsekek kinevezésénél a többi érsek és a megüresedett szék suffraganeus püspökei) a hercegprímás összehívására három jelöltet neveznek meg, ehhez azután az igazgatótanács is hozzájárulhat, mely véleményeket a sajátjával együtt a hercegprímás a f kegyúr elé terjeszti; b) olyan szerzetesi apátok és prépostok esetén, akiknek kinevezését a király a rendtagok választása alapján gyakorolja, a régi szokás maradjon érvényben, azzal a különbséggel, hogy a megválasztottat az igazgatótanács elnöke terjessze fel a királynak és jelentse be az igazgatótanácsnak.

---

melyet miniszter léteire írt Simornak. – Ld. 267. lábjegyzet.) Eszerint tehát (30. o.): „a f kegyuri jogok rendezését nem tarthatjuk másként lehet nek, mint ezen autonómiába való beillesztés által”. 43-44. o.: Hanuy szerint a keletkez autonómiai szabályozás mind államjogi, mind egyházi szempontból csupán „statutum, szabályzat, szabályrendelet lesz nem törvény. Egyházi szempontból véve az autonómiai kongresszus által megalkotandó szervezeti szabályzat szintén csak egyházi statutum jellegével fog birni; egy partikulárjogi – nem kánonjogi – testület által alkotott szabályzat lesz az. Egyházi törvény azért nem lesz, mert egész Magyarországra nézve törvényhozó hatalommal a római kurián kívül csak a nemzeti zsinat bír, az pedig egybe nem hivatott. De mikor az egyes püspökök az autonómiai szabályzatot életbeléptetik, akkor a szabályzatnak az egyházmegyei és egyházközségi szervezetekre és azok hatásköreire vonatkozó része egyházmegyei törvényt fog válni; a többi része azonban azután is csak statutum marad. Ha a statutum összeütközésbe kerül valamely egyházi törvénnyel, akkor a törvény el l meghátrál a statutum.” Radovics álláspontja szerint (134. o.) az autonómia „nem lehet más, mint a hívek egyházi kötelezettségének szabályozására irányuló az illetékes egyházi tényezők által elrendelt közigazgatási és végrehajtási szerv, mely mindig alá van rendelve az egyházi kormányzatnak”. Zichy-ével ellentétes véleményt képviselt Radovicson kívül Szemecz, Kérészy, Dudek, Prohászka...stb.

³⁷⁴ SZIKLAY, 148-149. Ugyanitt ld. a 27-es és a kongrua-bizottság tagjainak névsorait is.

³⁷⁵ MELICHÁR, *A katolikus* 265.

³⁷⁶ HÜBNER, 31. és SIPOS, *Katolikus* 277. Itt említendő meg az a nézetkülönbség is, miszerint ha az autonómia túllépte volna hatáskörét, a 27-es bizottság szerint a hercegprímás, az országos katolikus gyűlés elnökéként terjeszthetné a püspöki kar elé a témát, és ezzel helyreállna az ügymenet rendje. Csakhogy a püspöki konferencia által hozott bármely határozat egyetlen püspökre sem rója annak kötelezettségét, hogy azt a saját egyházmegyéjében végrehajtsa. A püspöki kar ugyanis nem felettes hatósága egyik püspöknek sem, ülései csupán tájékoztató jellegű tanácskozások. Az 5. §-sal ellentétben a kisebbség azt az álláspontot képviselte, hogy az autonómia elnöke, amikor a hatáskör túllépését l tart, az ülést felfüggesztesse, vagy ha kell, berekesztesse. (Vö. MELICHÁR, *A katolikus* 212-213.)

³⁷⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 31.

³⁷⁸ MELICHÁR, *A katolikus* 133. kk.

Bánffy 1899. február 26-án lemondott³⁷⁹, utódja, Széll Kálmán miniszterelnök minden kilátásba helyezte minden jogos kíváncsiság elnyerését.³⁸⁰ A kultuszminiszter javaslatára a király 1903. június 21-én a kongresszus munkálatainak eredményét a hercegprímásnak küldte el véleményezésre³⁸¹. A válasz megfogalmazására október 23-án a budai prímási palotában összeült püspökkari konferencia 3 tagú bizottságot választott: Szemere Pál nagyváradi püspök elnöklésével, Városv Gyula kalocsai érsek és Fehér Ipoly pannonhalmi f apát személyében. A megszervezés azonban elmaradt. Tisza István 1903. november 6-ai miniszterelnöki beszédében megígérte a kormány támogatását.

1904-ben a politikai események megakasztották az autonómia ügyét. Október 24-én, hétfő délután 1 órakor a király mégis magánkihallgatáson fogadta Vaszary hercegprímást, aki szóban fejtette ki véleményét a királynak a második kongresszus munkájáról.³⁸²

Az ezután következő Fejérváry-kormány szintén felvette az autonómia elmozdítását a programjába, Lukács György, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1905. november 12-én azonban azt mondta, hogy a forrongó politikai helyzet most sem teszi alkalmassá a kérdés megtárgyalását, mert ahhoz nyugodtabb légkör kellene. Ráadásul kormánya azt a helyzetet örökölte, hogy az el készített kongresszus munkáját befejezte, és a dokumentumok még mindig a bíboros-hercegprímás és a f papság írásbeli véleményezésére vártak.

A második Wekerle-kormány ugyancsak programja részévé tette az autonómia ügyét. A király 1906. május 22-én azzal nyitotta meg az országgyűlést, hogy mind az autonómia, mind a kongrua (vö. a *Függetlenség* 47. pontjával) kérdésének tisztázását feladatának tekinti. Gr. Apponyi Albert már képviselő korában, majd mint az el készített kongresszus tagja, ekkor pedig immár vallás- és közoktatásügyi miniszterként sokat tett az autonómiáért. 1906. július 1-én maga is sürgette a hercegprímásnál az írásbeli véleménynyilvánítást. Ezt Vaszary szeptember 2-án meg is tette. Majd az autonómia elmozdítására irányuló szándékát gr. Apponyi újból megerősítette Prohászka püspök beszédére válaszolva a f rendház

³⁷⁹ A megelőző évben panaszkodott KEMÉNYFY, *Ötven év* 11.: „Az iskolák államosítása, a kath. alapok és alapítványok elkobozása, az egyházi vagyona való szoros állami befolyás, szentségeink, kiváltságok profanálva, káptalanjaink, püspöki székeink gyakran az országgyűlési liberális többség nézeteinek híveiből betöltve, a felekezetenélküliség szabadalmazása, az egyháziasság a hazafiassággal ellenmondásba keverve stb. ez mind az 1848-as törvényhozás egyházpolitikai öröksége.”

³⁸⁰ SZIKLAY, 150.; KEMÉNYFY, *Vaszary* 148. a magyar kereszténység 1900-ban történt 1000 éves hálaadásáról idézi: „Széll Kálmán miniszterelnök önérettel hangoztatta a prímási ebéden, hogy a nemzetföntartó erőt a kereszténység vette a nemzet, az tette polgárrá és állammá.” A kongresszus további fejleményeiről részleteket olvashatunk a *Függetlenség* 46. pontjában.

³⁸¹ Ezeket az országos eredményeket a már sokszor idézett Biró Béla (aki 8 évig volt az erdélyi status igazgatótanácsának elnöke és 12 évig igazgatótanácsosa) az erdélyi status számára sikeresen kivított eredményekhez képest nem tartotta kielégítőnek. Szerinte „az eddigi tárgyalásokból láthatólag sem a vallásalap, sem a tanulmányalap, sem az egyetemi katolikus jellegű alapítvány vagyona ezidő szerint nagy valószínűséggel – bár ne lenne igazam – nem fog az országos kongresszus kezelésébe ki- és átadatni, a nagyobb egyházi javadalmak adományozása iránt igény nem is támasztatik, a középiskolákat az állam nem engedi át, tehát mi marad az országos kongresszusnak? Az elemi és népiskolák nyomoruságos ügyének kezelése, vagyis a nagy terhek elvállalása, mert az elemi és népiskolákra nézve törvények vannak, melyeknek ha az iskola föntartója nem felel meg, az iskola vagy bezáratik, vagy állami kezelésbe vétetik.” Úgy látta, indokolatlan, hogy a legalsóbb fokon a tagok választanak, majd rögtön az Országos Kongresszuson is: a kettő közötti egyházmegyei átmenetet hiányolta és bevezetését javasolta (BIRÓ, 215-218.).

³⁸² Vaszary a többi rendezetlen kérdést is igyekezett tisztázni. Rendeletet bocsátott ki, melyben „a f tanítói állásokat egész egyházmegyéjében szervezte és hatáskörét megállapította”. A rendelet szövege olvasható: KEMÉNYFY, *Vaszary* 162-163. A vallásalap felé fennálló tartozást kamatokkal együtt visszaadta 1897. június 22-én, „átvett terhei többi részét 1904-ig teljesen rendezte”. (Vö. KEMÉNYFY, *Vaszary* 166-167.) SALACZ, *Egyház* 123. szerint a f pap által megszervezett memorandumot az 1904. október 19-ei püspökkari ülés fogadta el.

1907. február 9-ei ülésén tartott beszédében. A kultuszminister bizalmas gy lést hívott össze a 27-es bizottság tagjaiból és más közéleti kiválóságokból, azév június 22-ére. Ezen elmondta, hogy nem osztja a Wlassics nézeteit (különösen az alapokat és az iskolákat illet leg), az autonómiát a második kongresszus kezében kívánja hagyni, és mivel a téma a kormányprogramban is szerepel, már sszel szándékozik benyújtani az autonómiát becikkelyez törvényjavaslatot. Ez a terve ugyan megghiúsult, de a következ évb en megegyeztek a primással abban, hogy az állam átadja az autonómiának az eddig általa kezelt katolikus iskolákat és alapokat. Err l Majláth, Prohászka és Csernoch püspökök Rómában is tárgyaltak, de a Szentszék továbbra is aggodalmát fejezte ki, ezért Merry del Val államtitkár kérte, hogy tegyenek egy záradékot a dokumentum végére, mely vétőjogot ad a primásnak és a püspöki karnak. A parlamenti benyújtásra azonban a kormány bukása miatt nem került sor. Ifj. Zichy János, az új kultuszminister folytatta el dje igyekezetét. A püspöki kar újabb bizottsága 1912. áprilisától 1913. januárjáig Várady Árpád gy ri püspök vezetésével kidolgozta új javaslatát, mely lényegében megegyezett az Apponyi-Zichy-féle javaslattal. Várady pusztán két módosítást kért: „az állam f felügyeleti joga” helyett „az állami jogok” kifejezést használják (ti. ezeket nem sértve intézi az autonómia az iskolái és alapjai ügyeit), ill. hogy „az egyházi, iskolai és jótékonyági alapok” elé szúrják be az „összes” szót. A bécsi nunciussal X. Piusznak is elküldték a javaslatot, és Majláth igyekezett megnyugtanni a pápát, hogy az erdélyi tapasztalatok alapján az autonómia nem veszélyes az Egyházra nézve, s t hasznos a világiak iskolai és gazdasági közrem ködése. Azonban ennek a javaslatnak a parlamenti benyújtására sem került sor, mert Zichy pár nap múlva lemondott. Tisza István miniszterelnök ugyan megígérte, hogy az autonómia ügyét támogatni fogja, de kultuszministere, Janukovich visszatért Trefort és Csáky elgondolásához: az autonómiát el ször egyházközségi szinten valósítsák meg. Csernoch hercegprimásnak azon 1914-es levelére, melyben kérte, hogy a szabályzat szerint tekintse megalakultaknak a helyi autonóm szervezeteket minden kormányzati jóváhagyás nélkül, nem válaszolt. Ellenben sürgette a f kegyúri jog és az állami f felügyelet meger sítését.³⁸³

Az országos nehézségek ellenére helyi szinten több egyházközségi autonóm szervezet is (pl. Gy r, Pozsony, Sopron, Komárom, Tata, Tóváros, Lakompak, Kismartonhegy) elnyerte püspökének támogatásával a jogképeséget, és ezt az irányt a püspöki kar is támogatta³⁸⁴. A gy ri modellérték szabályzatot a Gy ri Egyházmegyei F hatóság 1906-ban adta ki, 401-es szám alatt³⁸⁵. Eszerint: „A szervezett autonóm egyházközség megalakítása következ képen történik:

A plébános, miután az el terjesztend szervezeti szabályzatot áttanulmányozta s a helyi körülményekre tekintettel esetleg módosította, meghívja a plébánia híveit az egyházközségi alakuló gy léssre. Legalkalmasabban megteheti ezt a szószékr l, alkalmas szentbeszéd keretében.

³⁸³ SALACZ, *Egyház* 125-127.

³⁸⁴ HÜBNER, 31. A példában felsorolt egyházközségeket az 1901-es gy ri egyházmegyei sematizmus a 149-150. oldalakon „corporationes autonomicae communitates catholicas repraesentantes”-nek nevezi.

³⁸⁵ GEISZ, 286. kk.

Az alakuló gy lésen megjelentek a gy léis vezetésére elnököt, a jegyz könyv szerkesztésére pedig jegyz t választanak. Az elnök röviden vázolja a szervezés szükségességét és elrendeli, hogy a jegyz a szervezeti szabályzatot felolvassa. Az alakuló gy léis a szabályzatot pontról-pontra letárgyalja, azt elfogadja s kimondja a szervezett egyházközség megalakulását. A gy léis jegyz könyvét az elnök, a jegyz s a felkért két hitelesít aláírja.

A plébános a jegyz könyvet, a szervezeti szabályok három példányával (aláírják az elnök, a jegyz s a két hitelesít) jóváhagyás végett a püspöki hatóságnak beterjeszti.

A jóváhagyott szervezeti szabályok visszaérkezése után az autonóm egyházközség megkezdheti a szervezeti szabályzatban körülírt m ködését.

A szervezeti szabályok egyik példányát tudomásulvétel (és nem jóváhagyás végett) a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz kell felterjeszteni.” (További idézetek olvashatók a *Függelék* 48. pontjában.)

A többi egyházközség ezt dolgozta át és alkalmazta magára, ez pedig el segítette, hogy egy esetleges kés bbi, országos autonómia esetén egységes szabályozás alá tudjanak betagozódni a helyi egyházközségek. Az 1848. évi XX. tc. (ld. a 69. lábjegyzetünkben) lehet séget biztosított arra, hogy a budapestiek is elkészítsék szabályzatukat, és azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter 72.103. szám alatt láttamozta is.³⁸⁶

Esperességi kerületi tanáccsal és egyházmegyei gy léssel csak az 1870-es kongresszus tervezetében találkozunk. Az egyházmegyei tanács, az országos katolikus gy léis és az igazgatótanács tervei azonban az 1897-es második kongresszuson is fellelhet k. A *Függelék* 49. pontjában olvashatunk ezeknek a gyakorlatba át nem ment terveknek a részleteir l.

Az autonóm egyházközséghez való tartozás sosem képezte önálló döntés tárgyát, a taggá válás automatikus volt. A 18. § ugyanis kimondja: „Minden római katolikus azon egyházközségnek tagja, mely egyházközség (plébánia, anyaegyház, fiókegyház) területén ingatlannal, vagy hat héten tul állandó lakással bir.”³⁸⁷

³⁸⁶ Egyes korabeli szerz knél még vitatéma volt, hogy az 1895. évi XLIII. tc. is szabályozta-e ezt a lehet séget. A kérdés az alapján merült fel, hogy az adott tc. vonatkozik-e a Katolikus Egyházra. Egyértelm en megállapíthatjuk, hogy nem vonatkozik. Ehhez csak alaposan el kell olvasnunk a tc. 6. §-át, mely szó szerint így hangzik: „A latin, a görög és az örmény szertartású katolikus, az evangélikus református, az ágostai hitv. evangélikus, a görög-keleti szerb és görög-keleti román, valamint az unitárius egyházakra és hivekre, – nemkülönben az izraelitákra vonatkozó törvények és jogszabályok változatlanul fentartatnak.” A következ , 7-21. §§-at tartalmazó II., azaz lényegi fejezet címe pedig: *A jöv ben törvényesen elismerend vallásfelekezetekr l* (vö. pl. *Az izraelita...* 44.). Tehát a tc. ezen §-ainak a katolikusokra való alkalmazását csak a felfokozott hangulaton alapuló hisztériakeltésnek min síthetjük.

³⁸⁷ MELICHÁR, *A katolikus* 314.; CSIKY, *Egyháziügyekre* 11.; TOKODY, 11.; valamint LUGA LÁSZLÓ, *Egyháziakat érdekl ujjabb törvények kézi könyve*, I, Eger 1872, 37. és LUGA LÁSZLÓ, *Egyháziakat érdekl ujjabb törvények kézi könyve*, II, Eger 1874, 59. idézik az 1868. évi LIII. tc. 20. §-át: „Bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetökhöz tartozó s hozzájuk legközelebb es oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén bel l létezik.” Ezzel a §-sal nemcsak állami törvény tiltotta a felekezetnélküliséget, hanem meger sítést kapunk arra nézve is, hogy léteznek egyházközségek. *Vallásügy*, 4-5.: Az 1895. évi XLIII. tc. 12. §-a szerint: „A szabályszerűleg megalakult egyházközségnek tagjai mindaz, ki az illet vallásfelekezethez tartozik, s az illet egyházközség területén lakik.” {Mint az el z lábjegyzetben is említjük, az adott tc. nem vonatkozik a Katolikus Egyházra. De azért az újonnan elismerend felekezetekkel kapcsolatban az állami szándék már megjelenik benne.} ERD PÉTER, *Az él Egyház joga*, Budapest 2006, 233.: „Ezeknek a régi – 1917 el tt megjelent – egyházközségeknek a közös vonása az volt, hogy egyesület jelleg ek voltak. Ez azt jelenti, hogy az alapszabályokban – amit esetleg püspöki jóváhagyással

Részeredmény:

Megállapíthatjuk tehát, hogy továbbra is megvolt a szándék mind a kormány, mind a főpapság, mind a hívek részéről az autonómia kidolgozására és életbe léptetésére. Az állam együttműködési készségét mutatja, hogy Csáky a kongresszus szervezőbizottságának összehívására szóló engedélyt a királytól megszerezte, de csak a hercegprímás hozzájárulása után. Az, hogy a katolikus nagygyűlés egyazon napon és városba tették a kormány támogatása nélkül a liberális nagygyűlést, a kormány egységes jószándékát megkérdőjelezi. Mivel azonban ez nem jogi lépés, a kormány jogi aktusa pedig az autonómiát mozdította el, ezt az esetet legfeljebb annak tudhatjuk be, hogy a liberálisok sosem szimpatizáltak konzervatív Egyházunkkal. Az állam tehát itt a kánoni jogrendet tiszteltben tartotta, és működéskorát nem gátolta. Ez nem meglepő: a sok katolikust magába foglaló országgyűlés utasította az engedély megszerzésére a kormányt.

Az új kormány feje, Bánffy, és vallás- és közoktatásügyi minisztere, Wlassics egyaránt támogatták az autonómiát, Bánffy ezen felül még a kongrua kérdésének rendezését is. Azonban mint utóbb kiderült, csak szavaikban, tetteik sorozatosan katolikus-ellenesek voltak. Wlassics kijelentette, hogy az alapok királyi kézen maradnak, majd elrendelte, hogy egyházi iskolák fejlesztésére tilos a községi törzsvagyomból költeni. Az elsővel ellentmondott az országgyűlés által kirendelt Apponyi- és Apáthy-jelentések konklúzióinak, és ezzel egy jogilag már tudományosan lezárt kérdést kezdett újra vitatni. Ez a kánoni elírásokat sértette. A második lépéséhez is csak első látásra volt joga: a községi törzsvagyon kezelését az állam határozhatta meg. (Mint első leg megállapítottuk, a kérdéskör mára már teljesen tisztázott: a település képviselőtestülete saját hatáskörben dönthet arról, akar-e egyházi támogatásra összeget megszavazni, és ha igen, mekkorát.) Wlassics tehát egyik oldalról rendelkezett a kellő jogi alappal a döntéséhez, ráadásul ezzel még első is segítette az Egyház és állam akkoriban kívánatos szétválasztását. Az Egyházat azonban mégis sértette a rendelkezése, hiszen a másik oldalról nézve a település lakóinak közös tulajdona a törzsvagyon, így a katolikus lakosoké is. Az afölötti rendelkezésük egyik lehetőségének államhatalmi erővel történő akadályozása sértette a katolikusok jogait. Hiszen emiatt pl. egy színtiszta katolikus település helyi önkormányzata esetlegesen teljesen egyhangú szándéka ellenére sem dönthetett volna a katolikus iskola támogatásáról. Ez a jogsértés 3 évig állt fenn. Majd csak jóval később, az 1935. évi VI. tc-ben adta vissza Hóman Bálint kultuszminiszter az egyházaknak az iskoláik feletti igazgatási jogot, magának csak a főfelügyelet jogát tartva meg.

---

megalkottak – feltételek szerepeltek, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy valaki az egyházközség tagja lehessen.” Ilyen volt pl. az egyházi adó megfizetése, de az alapszabályok rögzítették a tagok egyéb kötelességeit, feladatait, és a tagság megszűnésének feltételeit is. Már az 1871-es kongresszusi tervezet 105. §-a is ezt írja: „Az egyházközségi gyűlésnek tagja minden községben lakó 24 éves ker. katolikus férfiú, ki az egyház és iskola iránti kötelességét teljesíti, ha nem áll valamely bűnvádi kereset, illetve legfenyítés alatt, és nem elmebeteg.” (ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 156-157.) Még tovább pontosítja a feltételeket az 1906-os gyűlési szabályzat 8. §-a (ld. a *Függelék* 48. pontjában).

Bánffy miniszterelnök diplomáciai lépései pedig, melyekkel a pápánál akarta megakadályozni, hogy a püspökök támogassák a Néppártot, ill. igyekezett kiutasítani hazánkból a nunciust, önmagukért beszélnek. Mindkettő elfuserált politikai húzás. Ráadásul az 1895. évi XVIII. tc. 20. §-a szerint a felekezetek vagyonának és alapítványaik kezelésének csak a f felügyeleti joga illette meg a vallás- és közoktatásügyi minisztert. A katolikusok esetében azonban a miniszter nemcsak az alapok kezelését felügyelte, hanem a kezelést is maga végezte, súlyosan beleavatkozva ezzel a kánoni jogrendbe.

A millennium évét 1 kedvező fordulat állt be a Bánffy-Wlassics párosnak az egyházjog felé való viszonyulásában. Érdemeik, hogy elkezdték összeírni a kongruára szorulókat (majd amikor annak végére értek, kongrua-bizottságot állítottak fel), hogy biztosították a vasárnapi munkaszünetet, a templomokhoz, papi és tanítói házakhoz adandó ingyen telkeket, és hogy a miniszteri elterjesztésre a király lezártnak nyilvánította az első autonómiai kongresszust, és engedélyt adott egy második összehívására. Ezzel nemcsak újabb lendületet biztosítottak az autonómiai törekvéseknek, hanem kifejezték az állam pozitív hozzáállását kánoni jogrendünkhöz.

Válaszul Vaszary is együttem köd leg nyilatkozott a f kegyúri jogról („a különleges magyar egyházi jognak egyik sarkalatos tételét alkotja”), noha már többször említettük annak vitatott megítélését. Rampolla írásából tudjuk, hogy a Szentszék helytelenítette a hívek 2/3-os beleszólását az Egyház világi ügyeibe, és lelki és anyagi téren egyaránt a püspököknek akart megtartani minden autonóm hatalmat.

A második kongresszus vitáin természetesen sok érv és ellenérve hangzott el. Hanuy mondanivalójával lényegében azonosulhatunk: a keletkező autonómiai szabályozás mind államjogi, mind egyházi szempontból csupán „statutum, szabályzat, szabályrendelet lesz nem törvény. Egyházi szempontból véve az autonómiai kongresszus által megalkotandó szervezeti szabályzat szintén csak egyházi statutum jellegével fog birni; egy partikulárjogi – nem kánonjogi – testület által alkotott szabályzat lesz az. Egyházi törvény azért nem lesz, mert egész Magyarországra nézve törvényhozó hatalommal a római kurián kívül csak a nemzeti zsinat bir, az pedig egybe nem hivatott. De mikor az egyes püspökök az autonómiai szabályzatot életbeléptetik, akkor a szabályzatnak az egyházmegyei és egyházközségi szervezetekre és azok hatásköreire vonatkozó része egyházmegyei törvénnyé fog válni; a többi része azonban azután is csak statutum marad. Ha a statutum összeütközésbe kerül valamely egyházi törvénnyel, akkor a törvény el 1 meghátrál a statutum.” Ez az autonómia helyes kánonjogi definíciója, mellyel kapcsolatban államjogilag sem lehet kifogást emelni. A *Függelék* 43. pontjának elején olvasható további helyes meghatározások mind arról tanúskodnak, hogy hazánkban a Katolikus Egyháza nem kívánt államjogot sérteni, hanem annak tiszteletben tartásával kívánta önkormányzatát felállítani. A f kegyúri és a kultuszminiszter által történő végrehajtási jogot érintetlenül szándékoztak hagyni.

Az első kongresszus által kidolgozott szabályzat hibáiból tanulva a második már kevesebb jogot igényelt az autonómiának a vacans székek betöltésében. Az érseki székek betöltési lépéseinek terveit: a hercegprímás (vagy hiányában a legidősebb érsek) összehívásával a többi érsek ill. az üres szék suffraganeus püspökei jelölésénél 3 főt neveztek volna meg; ehhez az igazgatótanács is hozzászólhatott volna; e két véleményt a sajátjával kiegészítve küldte volna a hercegprímás a minisztériumon keresztül a királynak. Olyan szerzetesi apátságok és prépostságok esetén pedig, ahol a tagoknak designáló joguk volt, az autonómia csak annyi beleszólást kért, hogy az igazgatótanács elnöke terjeszthesse fel a királyhoz a megválasztott személyt, és ugyanúgy jelenthesse az igazgatótanácsnak a királyi kinevezést. Minden egyéb kinevezési módot érintetlenül kívántak hagyni. A második kongresszus az elsőtől eltérően azt sem akarta, hogy az állami eredetű alapokat és alapítványokat az autonómia kezelje. Csupán afeletti ellenőrzési jogot kértek az országos gyűlés és az igazgatótanács számára, hogy a kormány a célnak megfelelően használja-e fel azokat. Ráadásul még ezt is a püspöki karral egyetértésleg, a felfüggetlés jövöhagyásának megtartása mellett tervezték gyakorolni. Ezekben a kérdésekben részükre tehát az állami jogszabályok maximális tiszteletben tartása és az azokkal való együttműködés szándéka mutatkozott meg.

Wlassics a kormány részéről újfenteműködési készséget mutatott a fejlődésben levő hazai kánonjogunk irányába, amikor beleegyezett, hogy a felfüggetlési székek betöltéséhez az autonómia hozzászólhasson. Ez az eddigiek alapján rendkívüli engedmény volt.

Nem túl sokat sikerült azonban elérni a katolikus alapok és alapítványok ügyében. A kongresszus ezek kezelését az állam kezébe az autonómiába akarta volna áttenni, továbbá szerették volna elérni, hogy az igazgatótanács állandó intézmény legyen, tagjait pedig a katolikus hívek választhassák királyi jóváhagyással. Céljuk volt, hogy az egyházközségi és iskolai vagyont is az autonómia kezelhesse. A kultuszminiszter azonban csak abba ment bele, hogy alapjaink és alapítványaink általa történő kezelését az igazgatótanács és az országos gyűlés ellenőrizhesse. Ez a helyzet tehát továbbra is jogsértő maradt. „A jövőben törvényesen elismerendők a vallásfelekezetekről” az 1895. évi LXIII. tc. 9. §-a kimondta, hogy „[...] az állam védelme és felfüggetlése alatt[...] 2. egyházi önkormányzat jogánál fogva [...] maga kezelheti egyházi, oktatási, nevelési vagy jótékonyági célokra szolgáló alapítványait [...]”. Előtte pedig a 6. §-ban leszögezte, hogy a katolikus (és más felsorolt) egyházakra „vonatkozó törvények és jogszabályok változatlanul fentartatnak”, így tehát az ugyanazon évi XVIII. tc. 20. §-a is. Magyarán egyazon évben két tc. is alátámasztotta, hogy a Katolikus Egyház vagyonának és alapítványainak kezelése tekintetében a miniszternek csak felfüggetelési joga van, kezelési joggal nem rendelkezik (mint ahogy igaz ez a többi már fennálló és majdán elismerendő egyházakkal és felekezetekkel kapcsolatban is). Az újabb tc. tehát ismételtelen megerősítette, hogy a miniszter tényleges gyakorlata nemcsak a Katolikus Egyház belső jogrendjével, hanem még az állami egyházjoggal szemben is abúzus.

A kongresszus célul tette ki, hogy a széküresedés átmeneti idején az elhunyt főpap javadalmi feletti jog gyakorlásába ne (az igazságügyi- és a kultuszminiszter közös rendeletében meghatározott) 2 káptalani tag, hanem az igazgatótanács szólhasson bele.

Úgy tervezték, hogy a túlzott terhek elkerülése végett a hívekre kivethető önadó mértékét a kultuszminiszter maximálja. Ez a kialakulófélben levő autonómia részéről bizalom volt az állam felé. Mint ahogy az is, hogy továbbra is számítottak az állam segítségére a behajthatatlan párbér begyűjtése terén. Az ilyen témájú panaszokra még Tisza Kálmán azt felelte, hogy ahol a követelés jogos, ott a közigazgatási segítséget meg fogják adni, ahol pedig a jogosság vitatott, ott a bíróság illetékes. Az önadó és a párbér kérdésében tehát az autonómia együtt kívánt működni az állammal.

Wlassics beleegyezett abba is, hogy a népoktatási tanintézetek az 1868. XXVIII. tc. alapján az autonómia hatáskörébe kerüljenek, és hogy a közép- és főiskolák katolikus jellegének megőrzését az önkormányzat biztosítsa. Az állam és az Egyház iskolaügyekben való együttműködése, egymás jogait is kölcsönösen védő jogi intézkedései példaértékűek az állami és a kánoni jogrend történetében (pl. a tanítók, a jövedelmek, az adózás, az iskolakötelezettség, a tulajdonlás, az ünnepek, vagy éppen az erkölcsök témakörében). Érthető, hiszen mindkét fél érdeke volt a megújult és erkölcsös keresztény magyarság kinevelése, ezért együttes erővel bástyázták körül jogszabályaikkal ennek a célnak elérési útját.

Nézzük a legmeghatározóbb példákat:

Amíg a község saját iskolát nem állít, a hitfelekezeti iskolát köteles segélyezni. (Az, hogy a minden gyermek kötelező beiskolázását célzó községi népiskola preferenciát élvez a felekezettel szemben, elfogadható az államtól, amennyiben a felekezeti fenntartását más jogszabályokkal védik az anyagi ellehetetlenüléstől. 1877-ben a felekezeti iskolák még semmiféle állami segélyre nem számíthattak, sőt az állami törvényeknek meg nem felelő felekezeti iskola háromszori megintés után államosításra került. A nem felekezeti (azaz a közös vagy községi) iskolákat ugyanakkor az állam segélyezte. Ehhez a hátrányos megkülönböztetéshez képest az iménti 1891-es miniszteri rendelet elrelépést jelent. Nem is beszélve később egy 1898-as tc-ről, mely ugyan a kongruáról szól, de a sorok között nyíltan kimondja, hogy „önként következik, hogy az állam pénzügyi helyzetéhez képest továbbra is feladatául tekinti a fejlődő méltányos igényekhez képest a bevett vallásfelekezeteket egyházi és iskolai szükségleteinek kielégítésében támogatni”.)

Katolikus iskolaépület után csak fele mértékű ingatlanadó fizetendő.

Ha a katolikus iskola telkét a község adta, írassák át telekkönyvileg az egyházra, vagy legalább annak használati jogát dokumentálják annyi időre, amíg azon katolikus iskola működik.

A felekezetét elhagyó személy az eredeti miniszteri javaslat szerint a kilépésig fennálló tartozásait el kellene volna köteles rendezni. Azonban azért, hogy az esetleges tömeges kilépések miatt ne legyen

vagy a tanító 24 óra alatt földönfutóvá váljon, fokozatosan emelték a fizetendő összeget, míg a végén már a kilépést követő 5. naptári év végéig kötelezték őket egyházi hozzájárulás fizetésére.

Egy 1907-es törvényt feldolgozva a püspöki kar 1908-ban a római katolikus iskolák alkalmazottjaira nézve fegyelmi szabályzatot adott ki. Ezt gr. Apponyi kultuszminiszterként 1909-ben jóváhagyta. A fegyelmi szabályzatban a püspöki kar felsorolja azokat az eseteket, melyek már a miniszterhez terjesztendők fel. Apponyi pedig bizonyos fegyelmi ítéletek érvényességét az illetékes főpásztor (vagy helynöke) aláírásához kötötte. A kölcsönös együttműködés itt is vitathatatlan.

Az állam gondos aprólékossággal szabályozta a hitfelekezeti rendes tanítók fizetésükhöz való biztos hozzájutását.

Az állami iskolák gondnokságának hivatalból volt tagja a helyben a lakosság 5%-át meghaladó minden törvényesen bevett felekezetből egy illetékes lelkész. Úgyszintén a községi iskolaszékeknek teljes jogú tagjai voltak a hitfelekezetek összes rendes lelkészei.

A kultuszminiszter egyházi ünnepekre is elrendelhetett iskolai szünetet, az állami iskolákban ilyenkor csak az adott felekezet tanulóinak kaptak tanítási szünetet.

A községi iskolaadó alól arányos részben vagy egészben felmentést kaptak azok, akik bizonyítottan támogattak felekezeti iskolát.

A részleteket ld. a *Függelék* 45. pontjában. Az együttműködés tehát világos és egyértelmű. Igaz, néhány jogszabály pár évvel későbbi, de azokat is az ebben az időszakban kialakított, kifejlődött hozzáállás alapozta meg.

Első olvasatra meglepő lehet a kongresszus tervezetére adott püspökkari válasz: az érseki és püspöki javadalmak betöltéséhez a király a prímáson keresztül hallgassa meg a tartományi püspökök és néhány katolikus világi úr véleményét is. Úgy látszik, mintha ez utóbbi az apostolutódoknak – ha nem is a kinevezésébe, de legalábbis – a jelölésébe beleszólást engedett volna a laikusoknak. Mintha a püspöki kar közeledni akart volna a protestáns alapú választási elképzelést képviselő kisebbséghez. Alaposabb vizsgálat esetében azonban kiderül, hogy ez koránt sem volt így. Nem azt mondták ugyanis, hogy a „néhány katolikus világi úr” dönt a jelölés ügyében, hanem csupán azt, hogy hallathatják a hangjukat, a véleményüket, ezzel szempontokat adva a valódi döntéshozónak. Végül azonban még ennyi sem valósult meg az autonómiai törekvések elhalásával. A püspökök ezen felül fenntartották maguknak a jogot a kongresszusi részvételre és hozzászólásra, de a kompromittálódás elkerülése érdekében nem szándékoztak ott szavazni, csak külön ülésükön. Az egyházmegyei gyűlés intézményét pedig elutasították.

A miniszteri megbízottak csak a költségvetési jogot voltak hajlandók átengedni. Maga Wlassics a főpapi kinevezéseknél az autonómiának legfeljebb hozzászólást akart engedélyezni, a javaslattevő jogát továbbra is a kormánynak igyekezett megtartani. Az alapoknak is csak az ellenkezési jogát volt hajlandó átadni, de ezt 1880 óta egy 15-ös bizottság már amúgy is gyakorolta. A katolikus népiskolákat átengedte

volna az autonómiának, de a katolikus közép- és felső iskolákkal kapcsolatban – a protestánsok jogaival ellentétben – a katolikus autonómiának csak azt engedte volna, hogy azok katolikus jellege felett működjenek, a rendelkezési, vezetési jogot meg kívánta tartani. Mindezek nem jelentettek teljes együttműködést: az állam hol engedett, hol visszanyeste a készülő autonómia törekvéseit.

A végleges szervezeti szabályzat szerint pedig a püspökök már nem is vettek volna részt az országos gyűléseken, csak az igazgatótanácsban. Viszont behozták az egyházközségi képviselőtestületet a szervezetbe. A felső papi kinevezésekhez nem ajánlatot, hanem csak véleményezést szándékoztak tenni, és nem a teljes igazgatótanács, csupán a prímás és 2 püspök, meg 2 laikus; utóbbi 5 felső bizottság tette volna a hármas jelölést, az illetékes püspök utólagos véleményezésével, a felső kegyúrtól függő apáti ill. préposti kinevezésekhez is. Tehát ilyen módon megmaradt a felső papi kinevezésekre vonatkozó laikus véleménynyilvánítás engedélyezésének szándéka. Külön nyilatkozatban szögezték le az autonómia jogait az alapokra és az azokból fenntartott intézetekre. A kongresszus utolsó ülésnapján, 1902. március 10-én egy felső bizottságot nevezett ki, mely 3 nap múlva felirat kíséretében nyújtotta át a királynak a szabályzatot jóváhagyásra. A király Wlassics véleményét kérte, aki a szintén érintett belügy-, pénzügy- és igazságügyminiszterekkel együtt 1903. májusában adott véleményt a királynak és a kongresszusnak: további tárgyalásokig elfogadhatatlannak tartotta az alapok, alapítványok és iskolák ügyében tett javaslatokat.

Végigkísérhettük tehát azt a folyamatot, melynek során a második autonómiai szervezés kezdeti lelkesedéséből fokozatosan visszavonult az állam is és a püspöki kar is. Széll támogatta az autonómiát, Wlassics és a király is a prímás válaszára várt, a válasz azonban nem érkezett meg, így az ügy ismét elakadt. Tisza szintén pártolta az autonóm törekvést, utóbb pedig Vaszary szóban fejtette ki a királynak a véleményét a kongresszusi tervezetről. Az új Fejérváry-kormány, és annak kultuszminisztere, Lukács György ugyancsak támogatták, de ők is a prímás írásbeli véleményére vártak. A 2. Wekerle-kormány is pozitívan állt hozzá, a király pedig ismét biztosította az országgyűlést, hogy mind az autonómia, mind a kongrua kérdésének rendezését fontosnak tartja.

Itt jegyzendő meg, hogy ez alatt a kormány alatt mindkét témában jelentős elmozdulások történtek. A papság ellátása kérdésében még a Szapáry-kormány alatt mondták ki, hogy amennyiben az *canonica visitatio*-n alapszik, akkor abban a község minden teherviselője – tehát nemcsak a katolikusok – köteles részt venni, és ezt a költségvetésbe fel kell venni. Széll vallás- és közoktatásügyi miniszterének, Wlassicsnak köszönhető, hogy bátor lépést tett az Egyház és az állam szétválasztása felé, amikor elrendelte, hogy a *canonica visitatio*-ban meghatározott párbérfizetési módot megváltoztató egyházközségi határozat érvényességéhez nem szükséges miniszteri engedély, elég a püspöki. Szintén az nevéhez fűződik az a miniszteri rendelet, mely szerint az erdélyi kepeadó kivetése és megállapítása az egyházi autonóm hatóságok ügykörébe tartozik, a kultuszminisztérium csupán azt felügyeli, hogy ez nem ütközik-e állami törvénnyel vagy jogszokással. Biztosította továbbá annak behajtását is közigazgatási

úton, amennyiben az illetékes egyházi hatóság azt kéri. Az viszont már a 2. Wekerle-kormány kultuszminiszterének, gr. Apponyinak a személyes elkötelezettségén múlt, hogy elrendelte a katolikus házak protestáns kézbe kerülése esetén kies párbér kompenzációját a lelkészek számára. Ugyan az igazságosság nevében meghozta azt a döntést, hogy a „párbérjárandóság a politikai község által megváltható a községi közpénztár terhére”, de ha azt különadó nélkül teljesíteni nem tudják, a különadót csak a katolikusokra vetik ki. Szintén gr. Apponyi idején szabályozta újra a király a kongrua folyósítását, és állította fel az „Országos Katholikus Kongruatanács”-ot. Utóbbi 15 f b l állt, akik fölött a kultuszminiszter elnökölt. Jelzés érték , hogy a miniszter saját távollétében püspököt kérhetett meg a helyettesítésére egyes üléseken, illetve hogy a vallásalap-albizottság elnöki tisztjét is egy püspök láthatta el. A Tanács feladata volt az újrashabályozott kongrua-el írások végrehajtása. Ezzel a lépéssel egy réges régóta húzódo probléma végére sikerült pontot tenni, Egyház és állam kiváló együttm ködését példázva.

A király által említett másik kérdésben is fontos fejlemény volt, hogy az autonómia addigi egyik f mozgatórugója, gr. Apponyi, ennek a kormánynak kultuszminisztereként még tágabb mozgásteret kapott. Sikerült is rávennie Vaszary-t, hogy 4 év hallgatás után végre írásba adja véleményét. Ennek nyomán pedig megígérte, hogy az állam átadja az autonómiának az eddig általa kezelt katolikus iskolákat és alapokat. , akit anno a vallásalap jogi hovatartozásának kiértékelésére kért fel az országgy lés, végre jogi hatáskört is kapott ahhoz, hogy elvei szerint járhasson el. Együttm ködési szándéka kétségtelen, megvalósítania azonban sajnos már nem volt ideje, mert kormánya megbukott.

Janukovich Béla kultuszminiszter pedig visszatért Trefort és Csáky elgondolásához: az autonómiát el ször egyházközségi szinten valósítsák meg. Így is lett, a folyamatot végre már nem lehetett megállítani: egyre több településen alakult meg az autonóm egyházközség püspöki jóváhagyással. Igaz, már az 1868. évi LIII. tc. 20. §-a is az „egyházközség” szót használja, ennek a szónak a jelentése még nem az volt, mint ma. Az 1906-os gy ri modell-szabályzat még olyan kifejezéseket használ, hogy az egyházközség „önállóan intézkedik”, „szabadon határoz és szabályrendeleteket alkot. Határozatait és szabályrendeleteit végrehajtja”. Ma az egyházközség (speciálisan magyar kifejezés) alatt már nem egy tanácskozó és döntéshozó szervet értünk, hanem a hívek közösségét. Maga a közösség pedig nem rendelkezik semmilyen intézkedési vagy végrehajtási jogkörrel. (Err l b vebben ld. a 7. *Rövid utótörténet a XX. század elejér l c.* pontunk részeredményét.) Az egyházközséghez tartozás a kezdetben a lakás alapján automatikus volt, az egyházközség bizonyos testületeibe tartozás azonban feltételekhez volt kötve. „4. §. Az n-i róm. kath. egyházközségnek tagja minden róm. kath. hív kor- és nemkülönbség nélkül, aki az n-i egyházközség területén ingatlannal, vagy hat héten túl állandó lakással bír. 5. §. Az egyházközség a maga jogait és kötelességeit: a) az egyházközségi gy lés; b) az egyházközségi képvisel testület és c) az egyházközségi tanács által gyakorolja.” A gy ri szabályzat iménti mondata után következnek a feltételek, hosszan felsorolva (részleteit olvashatjuk a *Függelék* 48. pontjában). Ebben tehát – a Csernoch-féle szabályzat eltér rendelkezésének átmeneti id szaka után újból – megegyeznek az

egyházközség akkori és mai szabályai. Megfelelnek az említett 1868. évi LIII. tc. 20. §-nak is, mely mindenkit kötelezett a csatlakozásra. Végül számos településen sikerült megvalósítani az állami és egyházi jognak egyaránt megfelelő autonóm egyházközségek felállítását.

7. Rövid utótörténet a XX. század elejéről

„1914. év folyamán – szintén politikai részről jött a kezdeményezés (ti. 1867-ben Eötvös kezdeményezte), mely egyházhatósági intézkedés folytán kívánta az autonómia szervezetének létesítését olyformán, hogy a püspöki kar rendelje el a hitközségi intézmények önkormányzati átszervezését és ebből fejlessztesse ki politikai jóváhagyással a fennálló törvények alapján az autonómiának megyei és országos szervezete is.”³⁸⁸

Ugyanezen év május 6-án Janukovich miniszter így nyilatkozott: „A jövőben nagyobb súlyt öhajtok fektetni az autonóm hitközségek fejlesztésére [...] erre különösen felhívom az egyházi hatóságok figyelmét. Ezt annál is inkább szükségesnek tartom, mert csak így módon tartok véglegesen és eredményesen rendezhetőnek egy másik igen fontos kérdést, t. i. a párbér megváltásának kérdését. Ezzel a kérdéssel már előzőleg is foglalkozott és a kongrua-bizottság párbér szakbizottsága át is adott egy javaslatot erre nézve, amellyel már volt alkalmam foglalkozni. Ennek alapján magam is arra az álláspontra állok, hogy ez a kérdés nem oldható meg másként, mint az általános és arányos teherviselés alapján.”³⁸⁹

Az I. világháború előtt „a püspököket a magyar király nevezte ki. A püspök tanácsadója a káptalan; tagjait, a kanonokokat a püspök hármasság jelölése alapján a király, a magyar katolikus egyház főkegyura nevezte ki. Ugyancsak a király nevezte ki a pannonhalmi bencés főapátot, a zirci ciszterci apátot és a jászói megyei csornai premontrei prépostot az illető szervezetekről választott három jelölt közül. Szokásjog alapján a magyar király adományozta a magyar szent korona területén létezett, de már megszűnt püspökségek, apátságok és prépostságok címeit.”³⁹⁰

A világháború után aztán megmutatkoztak az Egyház és állam teljes szétválásának jelei, ezért kezdtek el szervezkedni az egyházközségek az eddigi eredménytelen országos törekvések után most már

³⁸⁸ RADOVICS, 7.

³⁸⁹ RADOVICS, 127. Radovics 1917-es véleménye szerint „a püspöki tanács (a mai püspöki konferencia) mint az autonómia szervezet legfelsőbb fokozata felveendő a szabályzatba, mint ezt az első püspöki tervezet is megállapította” (180-181. o.). De ettől még nem tekintendő a többi taggal egyenjogúaknak. Szerinte a püspöki tanács beillesztése az autonómiába megoldást jelentene több fennálló kérdésre is. Nevezetesen: az autonómia szerepére a főkegyúri jogokon kívül eső ügyek gyakorlása tekintetében, a magasabb kinevezések témájára, ill. az alapítványok kezelésének és igazgatásának felügyeletére. Radovics meglátása szerint „a szervezet azon részei melyek a hitközségi autonómiaira vonatkoznak egyébként sem teljesen megfelelők, mert a hitközségi szervezeteknek helyhez és a körülményekhez kell alkalmazkodniok, egészen egységes szabályzatokat tehát nem lehet megállapítani számukra, más szervezetre van szükség a kisebb községekben, terjedelmesebb, több falut magában foglaló vagy iskolákkal rendelkező plebániákon, több plebániával bíró városokban s külön a fővárosban” (182. o.). Megoldásul a helyi püspökök hatáskörébe rendelné az adott autonómia jóváhagyását. Prohászka Ottokár (RADOVICS, 191.): „Nem tetszik [...] az egyházmegyei gyűlés elcsorbítása. Féltik az egyházkormányzat egységes voltát s folytonos zavarok forrását látják benne felbuggyanni. Én sem vagyok [...] amellyel, hogy az egyházmegyei gyűlés szedett-vedett gyülekezet legyen, hanem igen, hogy az egész egyházmegye képviselője legyen. Az egyházmegyei gyűlés feladata volna a kormányzat elősegítése azáltal, hogy fölhívja a kormányzat figyelmét a bajokra, fölkeltsé az érdeklődést a veszélyeztetett érdekek iránt s az egész egyházmegyének közönségét, értelmi súlyát, nemes vágyait veti latba az érdekek mellett. A kormányzat ignorálhat sokat; van erre benne, de lendít kerék kell hozzá.” Radovics is érvelt az egyházmegyei gyűlések mellett (195-198. o.), hivatkozva az erdélyi status pozitív példájára, a helyi püspök elnöki tekintélyére, és a neki az egyházmegyei javadalmi vagyoni és jövedelmek felhasználásában nyújtható segítségre, de hiába. Gr. Apponyi Albert szerint a népiskolák autonóm kézbe vétele már önmagában létjogosulttá teszi a helyi autonómiákat (vö. RADOVICS, 207.).

³⁹⁰ SZÁNTÓ II, 512.

méginkább a helyi autonómia felé. Céljuk volt, hogy ha az 1848. óta sokat vitatott autonómiát „törvénybe nem is sikerülne becikkelyeztetni, „via facti” mégis megvalósítható lehessen.³⁹¹” Ezt úgy képzelték el, hogy először az egyházközségi autonómiát kell kialakítani, ehhez nem kellene törvénymódosítások, és a f. kegyúri joghoz sem kell hozzányúlni. Azután ezekből az autonóm szervezetekből fokozatosan kialakulhat majd az egyházmegyei és országos autonómia.

Ferenc József 1916. november 21-én meghalt. Trónját öccsének unokája, az akkor 29 éves Boldog IV. Károly örökölte. December 30-án koronázták magyar királlyá a Mátyás templomban, ahol először fordult el, hogy a koronázás során az osztrák helyett a magyar himnuszt énekelték. (Családi életéről ld. a *Függelék* 50. pontját.) Első intézkedéseinek egyikével lemondatta gr. Tisza István miniszterelnököt. Alig két év múltán maga is lemondott a magyar államügyek intézéséről, így ettől fogva a f. kegyúri jogot sem gyakorolta. Ettől azonban „a f. kegyúri jog nem szűnt meg, mivel ez a jogosítvány mintegy évezredekken keresztül kifejlődött jog volt, mely nem is a király személyéhez, hanem a Szent Koronához kötött közjogi jogosítvány volt. [...] Az 1920: I. tc. szerint Magyarország alkotmányformája továbbra is a királyság, s csak az interregnum idejére választott az ország kormányzót.³⁹² [...] A f. kegyúri jog tehát alvó jog *dominium dormiens*, mely tehát minden külön felhatalmazás nélkül gyakorlatba vehető, mihelyt koronás királya lesz az országnak.”³⁹³ Ezidő alatt a kultuszminiszter gyakorolta a f. kegyúri jogot a vallási- és tanulmányi alapok kezelése terén is³⁹⁴.

Az 1917-es Codex Iuris Canonici ezt írja:

„Can. 1450. § 1. Nullum patronatus ius ullo titulo constitui in posterum valide potest. § 2. Loci autem Ordinarius potest: 1.º Fidelibus qui ex toto vel ex parte ecclesias exstruxerint vel beneficia fundaverint, spiritualia suffragia, eorum liberalitati proportionata, concedere vel ad tempus vel etiam in perpetuum; 2.º Foundationem beneficium admittere ea adiecta conditione, ut beneficium prima vice conferatur clerico fundatori vel alii clerico a fundatore designato.

Can. 1451. § 1. Curent locorum Ordinarii ut patroni, loco iuris patronatus quo fruuntur aut saltem loco iuris praesentandi, spiritualia suffragia etiam perpetua pro se suisve acceptent. § 2. Si patroni id noluerint, eorum ius patronatus canonibus qui sequuntur, regatur.”

Tehát nincs igaza annak az ellenvetésnek, hogy a Codex minden kegyúri jogot megszüntet, mert a királyi f. kegyúri jog kivételt képez. Ez már évszázados jogszokáson alapul, és a Codex is fenntartja a régi

³⁹¹ LEPOLD, *A katolikus egyházközségek* 129.

³⁹² TOMCSÁNYI MÓRIC, *Magyarország közjoga*, Budapest 1940, 302. kk.

³⁹³ BERÉNYI, 55-56.; Az 1920. évi I. tc. 13. §-a azonban kimondja, hogy a kormányzó a f. kegyúri jogot nem gyakorolhatja (vö. MÁTHÉ, 125.).

³⁹⁴ KÉRÉSZY, *A katolikus autonómia* 104.: „A Lukács György volt kultuszminiszter által „a magyar vallás-, a magyar tanulmányi és az egyetemi alapról” 1906-ban közzétett törvénytervezet szerint is „a vallásalapítványnak és a tanulmányi és egyetemi alapoknak – vagyoni jogi szempontból – kezdettől fogva és ma is ugyanaz a jogállásuk volt és van, mint volt azon egyházi intézményeknek, amelyeknek céljaira az illető birtokok eredetileg adományoztattak, de amely egyházi intézmények az idő folyamán megszűntek volt. Más szóval: a vallásalapítvány és a tanulmányi és egyetemi alapítványok kezdettől fogva és ma is ugyanolyan jogkörben mozgó tulajdonosai a tulajdonukat képező birtokok összességének, mint a királyilag javadalmazott katolikus egyházi intézmények, például a káptalanok. A szent koronához és a legfőbb kegyúrhoz való viszonyzatuk is azonos jellegű.”

kegyuraságokat. Ezek csupán az azokról való lemondás által szünek meg (melyet a Codex kívánatosnak tart), vagy kifejezett visszavonással a legfőbb egyházi hatóság által. A fennkegyúri jogot a király még a CIC (1917) hatályba lépése után fél évvel is gyakorolta, minden pápai reprobatio nélkül.

Néhány kérdés azonban, pl. a Pesti Egyetemé még ebben az évben sem volt kielégítően rendezve (vö. a *Függelék* 51. pontjával).

1917. március 18-ai tanácskozásán a püspöki kar úgy vélte, hogy még a háború alatt sürgősen tetten alá kellene hozni az autonómia ügyét. Nehézséget okozott azonban, hogy nem ismerték ezzel kapcsolatban sem az új király, Boldog IV. Károly, sem az új pápa, XV. Benedek véleményét. Csernoch a Szentatyától azonnal véleményt is kért, egyben biztosította, hogy mind a királlyal, mind bárki mással szemben éberrel foglalkozni úgy a helyi egyház, mint a Szentszék jogai fölött. Ezzel egyidejűleg IV. Károlyt is emlékiratban értesítette. 1917. június elején, a Tisza-kormány bukása után ismét gr. Apponyi lett a kultuszminiszter, és első dolga az autonómia volt. Csernoch erről is értesítette a pápát. A gyors válasz elutasító volt: a pápa ezt a javaslatot már jobbnak tartotta, de még több biztosítékot kért arra, hogy a hívek nem kapnak beleszólást sem a lelki, sem a fegyelmi ügyekbe, semmilyen javadalmakkal kapcsolatos kérdésbe, még a hittanárok kinevezésébe sem, kizárólag az anyagi és iskolai kérdésekbe, de ezekbe is csak az egyházi tekintély tiszteletben tartásával. A püspöki kar biztosította a Szentszékkel, hogy a becikkelyezés után, a szabályzatalkotáskor minderről gondoskodni foglalkoznak, Apponyi pedig december 21-én benyújtotta a törvényjavaslatot. Ebben szerepelt az „összes” katolikus alapok és katolikus nép-, közép- és felsőiskolák átadása az autonómiának, és számukra a protestánsokéval megegyező jogok biztosítása. Az egyetemet államinak tekintette, de az egyetemi alapok katolikus jellegét elismerte. A püspöki kar 1918. január első felében hivatalból tiltakozott az autonómiának a püspöki kinevezésekben való szerepe ellen, de igazából nem remélhették a miniszteri ellenjegyzésről szóló 1848. évi III. tc. 7. § hatályon kívül helyezését. A törvény elfogadása előtt azonban Apponyi megbetegedett, utóda ismét Zichy lett, a háborús állapotok miatt pedig az ügy újból elakadt.³⁹⁵

Wekerle miniszterelnök hozta szóba – a szekularizáció elkerülése végett – a nagyjavadalmak kérdésének rendezését. Apponyi is féltette az egyházi vagyont a sok radikális képviselőtől, ezért még az Egyház hozzászólásával akart javaslatot benyújtani a nagyjavadalmak kezelésére vonatkozólag. Ezt Csernoch kifejezetten ellenezte: „[...] Romboló munkát végzünk, voltaképpen azért, mert félelemből engedünk a radikális támadásnak.”³⁹⁶ De a püspöki kar is érezte, hogy tennie kell valamit az elszegényedett alsópapság érdekében. Ezért Várady kalocsai érsek vezette bizottság által kikérdezték a nagyjavadalmasokat és a káptalanokat: hajlandók-e áldozatot vállalni az alsópapságért? A szélsőséges válaszokról Várady a következő ülésen, áprilisban számolt be. Széchenyi váradi püspök ennek alapján a vagyon összeírását javasolta, Prohászka azonban nem kívánt ennyi időt szánni a dologra: ahol sürgős,

³⁹⁵ SALACZ, *Egyház* 127-131. Batthyány Tivadar szerint a törvényjavaslat tárgyalását Wekerle és Tisza akadályozták meg.

³⁹⁶ SALACZ, *Egyház* 206.

el legezzék meg a segílyt. Eredmény a háború végéig nem született, az alsópapság egy része csatlakozott is a forradalomhoz.

Egyházi részr l ismét a f papság kezdeményezett: Csernoch János hercegprímás 1918. november 30-án kiadott 4103/1918. számú rendeletében engedélyezte budapesti egyházközségek alakulását, és azokhoz útmutatást is adott. Önkéntessé tette az egyházközséghez való csatlakozást, illetve szorgalmazta országos autonóm szerv, a „központi katolikus tanács” létrehozását. A nagyobb plébániáknak megengedte, hogy több egyházközség is alakuljon a területükön, ezáltal megkülönböztette, szétválasztotta az egyházközséget a plébániától.³⁹⁷ Teljesen mellette állt ezekben a püspöki kar is (ld. a fent említett, miniszteri láttamozású budapesti szabályzatot).

A már említett 1920. évi I. tc. értelmében a pápa fenntartotta magának a püspökkinevezés jogát. Ehhez a felterjesztéseket akkor még a püspöki kar a kormánnyal egyetértésben tehette meg, ezek tehát együtt gyakorolhatták a f kegyúri jogot. A kanonokokat pedig az esetleges kegyúri jogok figyelembe vételével a püspök nevezte ki. Ugyanebben az évben tette közzé álláspontját a f kegyúri jogról a 2009. október 31-én boldoggá avatott Meszlényi Zoltán (ld. a *Függelék* 52. pontjában).

Az 1928-as helyzetet tükrözi Sipos István pécsi egyházjog tanár könyve (ld. a *Függelék* 53. pontját). 1928-ban a budapesti szabályzatot átjavították, és Teleki Pál, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter 3222/1928. szám alatt jóváhagyta, ezzel az el z szabályzatot hatályon kívül helyezte. A gy ri és a budapesti minták alapján a püspökök 1929. október 25-én bevezették *A katolikus egyházközségek igazgatási szabályzata*-t³⁹⁸, majd a még újabb szabályzatot a püspöki kar 1938. október 4-ei tanácskozásán jóváhagyta, és 1939. január 1-ével minden egyházközség számára kötelez en életbe léptette.

„Az egyházközségek adójára vonatkozó szabályzat el ször 1925. január 1-jével lépett hatályba”³⁹⁹, majd pedig a püspöki kar által 1933. október 11-én jóváhagyott szabályzatot hagyta jóvá a vallás- és közoktatásügyi miniszter az év december 20-án, 3117/1933. szám alatt. Ez 1934. január 1-én lépett életbe, amivel a püspöki kar az 1929-es *Rendszabályok a katolikus népiskolák közigazgatásához* c. iskolai szabályzatnak az újjal ellentétes rendelkezéseit hatályon kívül helyezte.

Jelen írásm nek nem célja a XX. századi fejlemények részletesebb feldolgozása. Fejezetünket inkább zárjuk le Berényi gondolatával: „Nem tagadhatjuk tehát le az állam pozitív irányú közrem ködését az egyházközségi szervezet megalkotásánál, mely megnyilvánult az államnak a f felügyeleti jog alapján történt jóváhagyó rendelkezésében, arról nem is beszélve, hogy az állami támogatás alapján az egyházi adók is közadók módjára, állami segítséggel hajthatók be.”⁴⁰⁰

³⁹⁷ A szétválasztás teljes történetét ld. ERD , *Az él* 232-249.

³⁹⁸ SIPOS, *Katolikus* 278. és ERD , *Az él* 234.; A szabályzat szó szerinti szövegét ld. MÁTHÉ, 175-190. A szabályzat végére gr. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter december 12-én ezt írta: „Láttam és a minisztertanácsnak 1920. július 27-én hozott határozata alapján kijelentem, hogy azon egyházközségek, melyek lényegileg ezen mintaszabályzat alapján létesülnek, külön kormányhatósági jóváhagyás nélkül is joger sen megalakultaknak fognak tekintetni. Azok megalakulása csupán tudomásulvétel céljából jelentend be minisztériumomnak.”

³⁹⁹ SZUROMI, *Egyházi intézménytörténet* 210.; vö. ERD , *Az él* 234.

⁴⁰⁰ BERÉNYI, 74.

Részeredmény:

A kegyuraságok rendszere és a f kegyúri jog nem sz ntek meg a CIC (1917)-tel. Az alapok kezelése terén a f kegyúri jogot király híján egy darabig a kultuszminiszter gyakorolta. Az addigi jogsértés tehát fennmaradt: gr. Apponyi ígérete ellenére a katolikus alapok kezelése nem került át a Katolikus Egyház kezébe. A Pesti Egyetem helyzetének jogi rendezésére az állam szintén nem volt kész.

Apponyi a második terminusában végre benyújthatta az els ben megígért törvényjavaslatot az „összes” katolikus alapok és katolikus nép-, közép- és f iskolák autonómiának való átadásával kapcsolatban. Ebben ismét megnyilvánult az állam és az Egyház jogrendjének együttm ködési szándéka. Apponyinak azonban ez a második kísérlete is kudarcba fulladt: a törvény elfogadása el tt megbetegedett, az ügy pedig a világháborús körülmények között ismét elakadt, így a jogsért állapot fennmaradt. (Különös, hogy pont gr. Apponyi volt az, aki személy szerint az egyetemet államinak min sítette, bár az egyetemi alapok katolikus jellegét elismerte.)

Prohászka elképzelése az egyházmegyei tanácsok létrejöttével kapcsolatban nem valósult meg. A megyéspüspök körül ugyan mindmáig vannak tanácsadó testületek, ezeknek tagjait azonban maga nevezi ki, és csak igen ritkán kér fel a tagságra laikusokat. Ezekben tehát nincs népképviselet. Csernoch pedig hiába szorgalmazta országos autonóm szerv, a „központi katolikus tanács” létrehozását, ez pusztán terv maradt, ehhez még csak hasonló szerv sem alakult ki.

Az állam együttm ködési készsége mutatkozott meg az 1920. évi I. tc-ben, amit l kezdve a püspökök kinevezéséhez (aminek joga továbbra is pápai reservatio alatt maradt) felterjesztéseket a püspöki kar a kormánnyal egyetértésben tett, így együtt gyakorolhatták a f kegyúri jogot. A kanonokokat pedig az esetleges kegyúri jogok figyelembe vételével a püspök nevezte ki. A CIC (1917) pedig tovább szabályozta a beneficiumok alapítását és a hivatalok betöltését is.

A püspöki kar 1918-ban tiltakozott az autonómiának a püspöki kinevezésekbe való beleszólása ellen. Csernoch volt az, aki ebben az évben a budapesti egyházközségek alakulásának szabályozásával megvalósította Radovics tervét: a nagyobb településeken több egyházközség is alakulhatott. Ezáltal megkülönböztette, szétválasztotta az egyházközséget a plébániától. Teljesen mellette állt ezekben a püspöki kar is. Ez a rendszer áll fenn hazánkban mind a mai napig: minden egyházközségnek saját egyháztanácsa van. Csernoch önkéntessé tette az egyházközséghez való csatlakozást. Ismét a két jogrend együttm ködésér l tanúskodott Klebelsberg Kunó azon döntése, hogy az újonnan megalakult egyházközségekr l csak tájékoztatást kért, az alapítást az Egyház belügyeként kezelte, és abba nem kívánt beleszólni.

II. HÁZASSÁG, KERESZTELÉS, ANYAKÖNYVEZÉS

8. Vegyes házasságok

a) Jogtörténeti elzmények

A kánonjog történetében a *disparitas cultus* tiltó akadály kezdett magába foglalni a *mixta religio*-t is. A kettő szétválásának folyamata a XI-XIII. századra tehető.⁴⁰¹

A szétválasztott definíciókról az általunk vizsgált időszakból ezt olvashatjuk: „Megjegyezzük itt, hogy a „vegyes házasság” elnevezésnek eredeti jelentése minden oly házasságra vonatkozott, amely egy kath. és nem kath. között kötött, volt legyen az különben keresztény vagy nem. Az újabb értelemszerint azonban a házasság érvényességére való tekintettel „vegyes házasság” alatt csak olyanokat értünk, melyek egy „katholikus” és egy nem katolikus, de különben keresztény között jönnek létre. Ez utóbbi házasságoknak a mai egyházi disciplina szerint csak az ugynevezett *impedimentum impediens* áll útjában, következésképp *leg valida sed illicita*; míg a keresztények és nem keresztények közötti házasságot bontó akadály tiltja. Azért is neveztetik az előbbi egyszerűen *vetitum Ecclesiae*-nek, az utóbbi pedig *impedimentum cultus disparitatis*-nak.”⁴⁰² Egy másik, vizsgált korunkhoz időben közel keletkezett definíció szerint: „Vegyes házasság alatt az egyházjogban azon házasságot értjük, a melyet két olyan megkeresztelt egyén köt egymással, kik közül az egyik a katolikus egyháznak elő nem szakadt tagja, a másik pedig nem katolikus keresztény, vagyis olyan, a ki valamely a kath. egyháztól elvált, de keresztény felekezethez tartozik.”⁴⁰³ A S. Cong. Inquisitionis 1899. január 11-ei dekrétuma szerint nem áll fenn a *mixta religio* tiltó akadály egy katolikus és egy a katolikus hittől elpártolt, de máshová még nem csatlakozott személy között (ld. a *Függelék* 54. pontjában).

⁴⁰¹ HANUY FERENC, *A Vegyes Házasságok Jogi Története*, Pécs 1904, 21.

⁴⁰² L. RINCZ GYULA, *A vegyes házasságok különös tekintettel Magyarországra*, Nagyszombat 1890, 4.

⁴⁰³ HANUY FERENC, *A vegyes házasságokra vonatkozó tételes jog és gyakorlati eljárás*, Pécs 1904, 7. Ugyanitt, és a következő oldalon elemzi a kifejezés kialakulását: ahogy már az egy hónappal korábban megjelent *A Vegyes Házasságok Jogi Története* című művében is utalt rá, a szétválás a XII. szd. végére tehető. A keresztiség hiánya ekkor lett bontó akadály: a „*dispar cultus*” tiltó akadály ekkor vált szét a „*disparitas cultus*” bontó, és a „*mixta religio*” tiltó akadályává. Utóbbi a XVIII. szd. közepén a kánonjog még „*matrimonia catholicorum cum haereticis*” vagy „*matrimonia inter catholicos et haereticos*” névvel illette, a XVIII. szd. végén azonban már megjelent a „*matrimonium mixtum*” kifejezés. Ennek megfelelően azelőtt a pápák a „*haereticus*”-szal való házasság engedélyezését nem is „*dispensatio*”-nak nevezték, hanem „*facultas contrahendi*”-nek. Amikor azonban egyre gyakrabban adtak engedélyt – hármas *cautela* mellett – „*haereticus*”-szal való házasságkötésre, a szóhasználatuk először „*dispensatio ad contrahendum cum acatholico*”-ra, később „*dispensatio in impedimento mixtae religionis*”-ra változott.

Hazánkban már az 1715. július 28-ai⁴⁰⁴, 1716. szeptember 13-ai⁴⁰⁵, 1743. január 15-ei⁴⁰⁶, 1753. december 22-ei és 1754. április 8-ai esztergomi érseki rendelkezések kimondták, hogy azokat a vegyes házasságokat, amelyekben a katolikus fél szabad vallásgyakorlása, és a gyermekek katolikus nevelése nincs biztosítva, a papság ne áldja meg. III. Károlynak 1731. március 21-én kiadott, ennél enyhébb törvényét („Ut disparis Religionis homines tam in articularibus, quam non articularibus locis praecise coram parcho loci catholico matrimonium inire possint, admitti; peculiariter nihilominus et privatim medio Dioecesanorum eo instruendi erunt Parochi, ut si ad peculiarem transactionem super eo, et omnes proles ex tali matrimonio suscipiendae in Catholica Fide educentur, ineundam contrahentes disponi nequirent, adminus illius, qui orthodoxam religionem profitetur, sexus proles in eadem orthodoxa religione educentur.”⁴⁰⁷) ezért ignorálták, és a püspökök továbbra is csak reverzális esetén engedélyezték a vegyes házasságot.

XIV. Benedek 1741. november 14-én elrendelte: a „tisztán protestáns házasságok, ha nem forog fenn más canoni akadály, érvényesek, feloldhatlanok és azért áttérés esetében a consensus meg nem újítandó, habár ezen házasságok a Concilium Tridentinum által elirt forma nélkül kötettek is; a másik: hogy a vegyes házasságok inter catholicos et haereticos ha nem kötettek is a trienti forma szerint, és ha más canoni akadály nem forog fenn, hasonlóképp érvényesek és feloldhatlanok.”⁴⁰⁸

Mária Terézia már 1749. január 2-ai rendeletében felhívta a klérus figyelmét, hogy vegyes házasságok esetén igyekezzenek reverzalist szerezni.⁴⁰⁹ „[...] 1751. aug. 19-én kelt leíratával azonban megengedi, hogy a vegyesházasságra lépő feleket püspöki engedéllyel prot. lelkész is összeadhassa.”⁴¹⁰ A reverzális kérését 1756. augusztus 30-án megerősítette, s t ugyanitt kimondta, hogy actio fiscalis alá kell

⁴⁰⁴ Keresztély Ágost bíboros érsek így írt (HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 62-63. és ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, II, Pécs 1842, 433.): „Sponsam catholicam cum haeretico non copulet, nisi rationabilis et gravis causa intervernerit, et tum [Roskoványinál: tunc] etiam erga sufficientem cautionem scripto dandum, quod videlicet [Roskoványinál: in] fide et religione catholica non turbabit, proles omnes in fide catholica educari permittet, nec eandem ad haeresim disponet, aut quoquomodo impediet, cum grave periculum sit, ob potentiam maritalem et sexus muliebris imbecillitatem, perversionis.”

⁴⁰⁵ Ugyan megerősítette az elbbit a következőkkel (HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 63. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 433.): „Matrimonia catholicorum [sic] cum A catholicis (praesertim ubi vir acatholicus est) bonis, quantum fieri potest, modis dissuadeant, et si dissuaderi non possunt, antequam pars acatholica se sub certo vinculo in scriptis exprimendo obliget, quod parte catholica [Roskoványinál: partem catholicam] in Fide orthodoxa imperturbatam relinquere, proles vero utriusque sexus in eadem fide et religione educare velit, eadem matrimonia contrahi non permittant.” (Vö. SERÉDI JUSZTINIÁN, *A „Ne temere” dekrétum magyarázata különös tekintettel hazánkra*, Pannonhalma 1909, 97.)

⁴⁰⁶ Esztergomban ekkor csak érseki helynök kormányzott, így volt az, aki teljesen megtiltotta egyházmegyéje területén a vegyes házasságokat, míg csak az akatolikus fél meg nem tér. Ugyanezt tette Bíró Márton veszprémi püspök is 1744-ben. (Vö. HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 67.)

⁴⁰⁷ ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 437. A pontos szöveg így idézik még: OLTVÁNYI PÁL, *Vegyes házasságok*, Temesvár 1857, 11. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 66.

⁴⁰⁸ DR. SCHLAUCH L RINCZ BIBORNOK, VÁRADI PÜSPÖK, *Fölterjesztése az „egységes polgári házasságról” szóló törvényjavaslatra és indoklására*, Budapest 1893, 9.

⁴⁰⁹ HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 67. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 448. (vö. L RINCZ, 82.): „Parochi bono modo, non coactive, parentes eo disponere ad laborabunt, ut proles ex diversae religionis matrimoniis susceptae, ritu catholico educentur desuperque reversales porrigant : Dioecesanis dumtaxat [Roskoványinál: duntaxat] et medio horum parochis pro debita observatione ; circa orphanos vero, ut in fide catholica educentur, magistratibus, Dioecesanis item et medio horum parochis Consilium hoc Locumtenentiale diligenter curam habendam serio iuiunget [Roskoványinál: iniunget].”

⁴¹⁰ SERÉDI, 98.

venni azon katolikus szülők (akár tisztán katolikus házasságban, akár reverzálissal rendelkező vegyes házasságban élnek), akik más vagy semmilyen vallásban nevelik gyermekeiket.⁴¹¹ A királyné a helyzet alapos kivizsgálására utasította a Commissio Religionaria-t, melynek jelentése szerint a vegyes házasságok elítélendők, mert azok hatásai károsak. Ugyanezen a véleményen volt a királyné által megkérdezett gr. Batthyány József kalocsai érsek, gr. Migazzi Kristóf váci bíboros-püspök, továbbá Eszterházy Károly egri, Klimó György pécsi, és Gusztinyi János nyitrai püspökök.⁴¹² Mindezek, ill. a köriratként szétküldött kérdéseire kapott válaszok nyomán Mária Terézia 1768. július 28-tól már csakis reverzális adása esetén engedélyezte a vegyes házasságok megáldását.⁴¹³

Br. Andrassy Antal rozsnói püspök kérdésére 1780. augusztus 20-án a S. Congregatio Concilii Tridentini Interpretum így felelt: „Azon házasságokra nézve, melyeket a protestánsok maguk közt saját lelkészeik előtt minden bontó akadály nélkül kötnek; az érvényesség vagy érvénytelenség önkényüleg ki nem mondassék, de ilyeneket a kath. lelkész bűn nélkül össze nem adhat. Ha azután az így összekelt protestáns házasságok katolikusok lennének és a házasságot folytatni nem akarnák, akkor el kell ugyan mindent követni, hogy beleegyezésüket ujítsák meg, de ha mindazonáltal azt tenni nem akarják, élhetnek jogukkal és új házasságra kelhetnek. Ha azonban csak az egyik protestáns fél lesz katolikus és csak ez óhajtja a házasság élet felbontását, akkor már nem az előbbi eljárás alkalmazandó, hanem új konkrét alakban teendő kérdés. Az egybekelésénél kötött vegyes házasságokra nézve pedig kimondja a kongregatio, hogy azok, ha bontó akadály nélkül kath. lelkész előtt kötöttek, érvényesek ugyan, de soha se feledje, hogy ezek is csak nagyobb bajok elkerülése céljából engedélyezhetők és habár az egyház kénytelen is tenni ilyen házasságokat, de elvben soha sem helyeselte azokat.”⁴¹⁴

II. József 1781. október 25-ei türelmi rendeletének (edictum tolerantiae) az is része volt, hogy eltörölte a reverzálisokat. Elrendelte, hogy vegyes házasságok esetében, amennyiben az apa katolikus, minden gyermek az ő vallását kövesse, amennyiben pedig az apa protestáns és az anya katolikus, akkor a gyermekek nemük szerint kövessék szüleik vallását. Ezen még a protestáns apa halála után sem módosíthatott az anya.⁴¹⁵ 1785-ben II. József még azt is elrendelte, hogy „ezentúl a püspökök minden

⁴¹¹ Vö. L. RINCZ, 83.

⁴¹² Jelentéseik latinul olvashatók: ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 470-532.

⁴¹³ Vö. OLTVÁNYI, 4. és 11-12.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 67. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 532.: „Ut in posterum huiuscemodi mixta matrimonia non alio modo admittantur, quam si pars acatholica reversales de utriusque sexus prolibus in orthodoxa fide educandis dederit [Roskoványinál: dederit] literas.” Továbbá L. RINCZ, 85.: „Mixtae religionis connubia in futurum haud aliter admittenda esse, quam si pars acatholica Reversales de prolibus utriusque sexus in religione catholica educandis dederint.”

⁴¹⁴ L. RINCZ, 86. A püspök tényleges kérdéseit eredeti latin nyelven ld. KOVÁTS GYULA, *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint*, Budapest 1883, 309-313., a kongregáció válaszát pedig a folytatásban, a 313-316. oldalakon.

⁴¹⁵ SZEREDY, *Egyháztörvények különös...*, I, 245. A rendelet vegyes házasságokra vonatkozó 7. és 8. pontjai (HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 68-69.; SOMOGYI ISTVÁN, *A reverzálisok*, Budapest 1933, 16. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 551-552.): „7. Cum matrimonia disparis religionis hucdum non secus, quam erga dandas Reversales de prolibus utriusque sexus in Religione Rom. Catholica educandis admitta fuerint, huiusmodi Reversalium usum ex nunc quidem abrogare, pro constanti tamen norma una sancire duximus, in matrimoniis disparis religionis, ubi Pater Catholicae Religioni addictus est, quod [Roskoványinál hiányzik: quod] omnes proles tam masculi quam [Roskoványinál: in] foeminei sexus in

bontó, els sorban pedig a vérrokonság és sógorság akadályai alól saját tekintélyökből kifolyólag dispenzáljanak, és semmiféle engedélyért Rómába ne folyamodjanak. Eltekintve attól, hogy a császárnak mint e tárgyban nem illetékes törvényhozó faktornak nincs joga a püspököket paralizálni a legfontosabb tekintélytől, amely a bontó akadályok felállítását és elbírálását egyedül van hivatva rendezni; a püspökök annál kevésbé közölték ezen rendeletet a papsággal, mert maga a „felekezeti” különbség alól adható dispenczió is XIV. Benedek szerint, els sorban a pápának van fentartva.”⁴¹⁶ Ezen ügyben mind báró Andrássy, mind Salbeck Károly szepesi püspök, mind Zerdahelyi Gábor váci káptalani helynök bátran szembeszálltak a császárral, aki megtiltotta, hogy a kérdésben Rómához folyamodjanak. Salbeck egy másik kérdésére válaszképpen szintén 1781-ben küldte el utasítását a Sacra Congregatio Concilii: megtiltotta a vegyes házasságok megáldását még akkor is, ha azok az el írt reverzálisokkal, a katolikus plébánosok előtt történnének (ld. a *Függelék* 54. pontjában). Ezt azonban 1795. április 16-án a kongregáció módosította: megengedte a passzív asszisztenciát⁴¹⁷ a szepesi püspöknek reverzális nélkül is.⁴¹⁸

II. Lipót 1791. évi XXVI. tc-e kimondta, hogy a vegyes házasságokat a katolikus pap előtt kell megkötni, aki semmilyen akadályt nem gördíthet ez elé (ld. a *Függelék* 54. pontjában). A protestánsok

Religione Catholica educandas esse, quod dominantis Religionis praecipuum [Roskoványinál: praecipium] et praerogativa esse dignoscitur. Si e converso mater Catholica, Pater vero Aatholicus foret, proles sexum parentum qua educentur religione, sequantur. 8. Si matrimonio inter utraque partem Augustanae et Helveticae Confessioni addictam contracto alterutra partium ad Sacra Rom. Catholica transiret, aut solo [Roskoványinál: soluto] per mortem matrimonio, pars superstes ad Religionem Catholicam conversa fuerit, eadem praescripta regula quoad proles, que nondum annum [Roskoványinál: annos] discretionis attigerunt, pariter observanda [Roskoványinál: observanda] erit ; in casum nimirum conversi patris omnes proles in annis discretionis nondum constitutas absque discrimine [Roskoványinál: discrimine] sexus, Patris religionem sequi, conversa autem ad Catholicam [Roskoványinál: Cath.] Religionem matre, non nisi sui sexus proles infra annos discretionis nempe in Cath. Religione educandas esse. Ceteroquin autem Catholici nullo praetextu proles, aut orphanos a Parentibus Aatholicis ortos in religione sua educandas [Roskoványinál: educandos] vindicare poterunt.” (A 7. pont L RINCZ, 88. szerinti verziója inkább rövidítésnek tekintendő annak ellenére, hogy idéz jelet használ: „ubi pater catholicae religioni addictus est, omnes proles masculi quam et et [sic] in foeminei sexus in religione catholica erudiendae, si e converso mater cath. pater vero acath. foret, proles sexum parentum qua educentur religione sequantur”).

Szintén II. József nevéhez fűződik a terminológiai változtatás szándéka (SOMOGYI, 17.): „[...] a római katolikus vallásnak az evangélikus vallások valamelyikével való felcserélése ne hitehagyásnak, hanem áttérésnek (non Apostasiam, sed Transgressionem) neveztesse.”

⁴¹⁶ L RINCZ, 90.

⁴¹⁷ A passzív asszisztenciát KAZALY, A *katholikus*, II, 421-427. így értelmezte: „A szenved leges jelenlét pedig abban áll, hogy a plébános valamely tisztességes helyen, p. o. a sekrestyében vagy a plébániai lakban, stola, és karing nélkül, egyszer en kihallgatja a házasság megkötésére vonatkozó kölcsönös nyilatkozatát, de semmiféle imát, semmiféle szertartást nem végez.” Véleménye szerint ez ellen kifogása senkinek nem lehetett. A katolikus fél ugyanis engedtlensége miatt nem érdemli meg az egyházi áldást, „mely különben sem használna neki, ki a b n állapotában lévén, isteni kegyelemre nem számíthat”. Az akatolikus fél meg semmilyen igényt nem támaszthat a Katolikus Egyház felé. „A passiva assistentia mellett házasságot kötő kath. vallású jegyest a házasság megkötése előtt föl nem oldozhatja a pap a b neitől, miután azon hívő, ki az egyház akarata és parancsa ellenére oly házasságra lép, melyben gyermekeinek kath. módon való neveléséről gondoskodva nincs, súlyosan vétkezik, s csak akkor lehetne róla föltenni, hogy vétkét megbánja, ha a házasságtól visszalépne. Azonban, ha a házasság után az illető megbánja b nét; attól föloldozást nyerhet. A passiva assistentia mellett férjhez menő nő születés esetén a beavatási szertartásban nem részesíthető.”

⁴¹⁸ HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 75. és ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, III, Pest 1854, 366.: „Quaecumque [Roskoványinál: Quaecunque] scilicet de hac re latae essent leges, oportere, ut et Eppus et Parochi studiose et prudenter curent, ne huiusmodi matrimonia fiant, et, si contrahantur, ut proles universa in Catholica Religione educetur; quoties vero ipsi invitati secus fuerit factum, abstineat [Roskoványinál: abstineant] semper a nuptiali benedictione impertienda, eorumque praesentia, si necessitas urgeat, sicut [Roskoványinál: sic] tantummodo materialis, neque actibus et declarationibus coniugatur [Roskoványinál: coniungatur], quae confirmet vel approbent prolem aliter, quam in Religione Catholica, posse educari. Iam [Roskoványinál: Jam] vero, si praedictis sapientissimis consiliis Amplitudo Tua suam agendi rationem conformaverit, nihil erit, quod reprehendi quoquomodo possit [Roskoványinál: possit], aut in crimen vocari.”

viszont már ekkor akadálynak tekintették azt, hogy a pap reverzálist kért a protestáns v legényt l. Ehhez azonban a katolikus papnak törvényes joga volt. Ennek hiányában pedig – a kánonjog szerint – csakis pápai engedéllyel és passzívan asszisztálhatott, azaz a templomon kívül, liturgikus ruha és szertartás nélkül vehette tudomásul a felek nyilatkozatát. Anyakönyveznie pedig a „Coplans” rovatba így kellett: „mutuum in matr. declararunt coram parochio N. N. in aedibus parochiae vel sacristiae”⁴¹⁹. Ennek ellenére „A kath. plebánosok, vagy mert nem voltak az illetékes hatóságoktól kell leg tájékozva, vagy mert ennek hiányában elégnék tartották az id közben megjelent királyi rendeleteket, sok esetben ugyanazon szertartással kötötték össze az ily házaspárt is mint a tisztán kath. jegyeseket. Csak egy esetben nem tették és nem is tehették, mert ekkor a tridenti zsinat szerint járhattak el, ha t. i. a kath. el zetesen a gyónás szentségéhez nem járult.”⁴²⁰

I. Ferenc többször is er szakkal avatkozott bele a kánonjog el írásaiba. 1794-ben önhatalmúlag revalidálni akart egy olyan házasságot, melyben a református n t a református férjét l a nógrád megyei törvényszék engesztelhetetlen gy lölet jogcímén elváltatta, a n pedig egy katolikus férfivel akart újabb házasságot kötni. A férfi kérelmezte is a vegyes házasságot a püspökét l, aki természetesen megtagadta azt, hiszen egy újonnan kötend vegyes házasság ügye a szentszék hatáskörébe tartozott, nem a polgári bíróságéba. Csakhogy a férfi és a n két tanúval mégis megjelentek a plébános el tt, kifejezték házassági szándékukat, pedig mit sem tudva arról, hogy megtevesztés áldozata, összeadta ket. Ezt a „házasságot” a rozsnyói szentszék érvénytelennek nyilvánította, br. Andrassy püspök pedig kés bb a férfit a szentségek vételét l eltiltotta, és ezt körleveleiben közzé tette. A püspök természetesen a király beavatkozását visszautasította, és kifejtette, hogy annak csak a házasság polgári hatásaira lehet következménye. Az 1791. évi XXVI. tc. 11. §-a⁴²¹ ugyanis felmentette a püspököket a világi bíróságoknak a házasságok semmisségére vonatkozó ítéletei elismerése alól. A vármegye a püspököt feljelentette, a helytartótanács pedig több ízben levelezett a püspökkel, aki még az „ad audiendum verbum regium”, és jövedelmének zárolása ellenére is ragaszkodott a kánonjog és az állami jog egyez el írásának betartásához: inkább vonult a rozsnyói ferences kolostorba, és haláláig onnét irányította egyházmegyéjét. Végül a szóban forgó házaspár egyik tagja tragédiában, a másik pedig börtönben halt

⁴¹⁹ L RINCZ, 118.

⁴²⁰ L RINCZ, 96-97.

⁴²¹ „11. Mind a két hitvallású evangélikusok összes házassági ügyeiben a biráskodás saját egyházi székeikre hagyassék; szent felsége azonban, királyi tisztéhez képest meghallgatván magukat a mindkét hitvallású evangélikusokat, el legesen alkalmas módról fog gondoskodni nemcsak arra nézve, hogy az egyházi székek a pörleked felek minden oldalú biztossága érdekében kell képen szerveztessenek, hanem, hogy azok az elvek is, a melyek szerint az egyházi székek a maga idejében a házassági pereket elbírálandják, felügyelet és meger sítés céljából hozzá fölterjesztessenek. Addig is pedig ezen házassági ügyek az utóbbi években érvényes elvek szerint a világi bíróságok által, ugyanis a vármegyékben és saját birói hatósággal ellátott kerületekben azok törvényszékei által, a szabad királyi és a bányavárosokban pedig azoknak tanácsa el tt fognak ítéltetni; érintetlenül hagyatván a királyi és a dolog természetéhez képest a hétszemélyes táblához való fölebbezés; annak határozott kifejezésével azonban, hogy az elválasztási ítéletek csupán csak polgári hatásukra nézve tekintessenek mindenütt érvényeseknek, a püspököket pedig a házassági kötelék ilyen semmisségének elismerésére és a katolikusokra való kiterjesztésére nem kötelezhetik. [...]”

meg.⁴²² A királynak az egyházjoggal (apjánál említett módon) ellentétes 1802-es rendelete ellen az egri érseki helynök és a rozsnyói püspök tiltakozott. Az ellen viszont, hogy a reverzális megtagadása esetén a feleket a katolikus helyett a protestáns lelkész adta össze, a plébánosok tiltakoztak, a király pedig melléjük állt. A kormány az 1806. augusztus 26-ai, és az azt magyarázó 1807. október 6-ai resolúcióiban⁴²³ el írta, hogy az ilyen eljárások törvénytelenek, a felek pedig tegyenek esküt a plébános el tt. Ekkor még nem mondta ki, hogy az ilyen házasságok érvénytelenek lennének (3 év múltán azonban már ezt is kimondta), egyel re csak azt, hogy kötelez a recopulatio-juk.⁴²⁴ I. Ferenc 1807. október 2-án úgy rendelkezett, hogy kizárólag a katolikus pap jogosult az esketésre⁴²⁵, de akkor is köteles erre, ha nem kapja meg a reverzalist.⁴²⁶ A rendelet szerint az akatolikus apától el lehet fogadni (de nem követelni) az önkéntes reverzalist (ld. a *Függelék* 54. pontjában). A papság egy része eszerint járt el, másik része inkább Egyháza el írásának engedelmeskedett továbbra is.

Az ügyet a protestánsok az 1832/36-os országgy lés elé vitték, ahol a liberális katolikusokkal együtt azt akarták elérni, hogy 18 éves korukig a vegyes házasságból származó fiúk és lányok egyaránt az apa vallását kövessék, utána pedig önként dönthessenek hovatartozásukról. A fels ház és V. Ferdinánd király azonban megakadályozták ennek törvénybe iktatását.⁴²⁷

⁴²² A részletekr l ld.: HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 84-87.; L RINCZ, 97-98. és KOVÁTS, 243-244.

⁴²³ ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 598-600. és 604-605.

⁴²⁴ KOVÁTS, 133.

⁴²⁵ Ld. az 1802. november 9-ei 24097 és 24102. sz. rendeleteket. Az 1810. augusztus 13-ai 15914. sz. királyi leirat már az iméntit megszeg protestáns lelkészt hivatalvesztéssel, a házasságot pedig semmisséggel sújtotta. Az 1801. június 23-ai 12802. sz. leirata szerint a csak evangélikus lelkész által összeadottak esküdjének meg a katolikus pap el tt is, ezt újította meg az 1819. augusztus 3-án kelt 21449. sz., az 1820. augusztus 1-én kelt 19855. sz., és az 1820. december 27-ei 23756. sz. leirataival is. S t, aki pusztán protestáns lelkész el tt kötött vegyes házasságát katolikus pap el tt megújítani nem akarta, azokat 1802. november 3-ai 23799. sz., 1805. március 26-ai 7080. sz., 1806. március 4-ei 2999. sz., 1808. március 22-ei 5917. sz. és 1808. szeptember 13-ai 20617. sz. alatt házastársuktól elválasztani rendelte. (Vö. OLTVÁNYI, 12-14.)

⁴²⁶ SIPOS ISTVÁN – GÁLOS LÁSZLÓ, *A katolikus házasságjog rendszere*, Budapest 1960, 271.

SZÁNTÓ II, 404. megemlíti, hogy I. Ferenc már 1799-ben megkövetelte ezt a katolikus plébánosoktól. Ugyanerre utal HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 74. is, megadva a pontos dátumot: 1799. április 9. Ez a királyi resolúció ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 593-594. oldalain olvasható, és így szól: „E compluribus relationibus respectivarum Jurisdictionum apparet, benignas Resolutiones Regias circa qualiter copulandos mixtae religionis homines apud Ministros et Parochos praesertim Comitatus Zempliniensis et oblivionem venire, cum Ministri actu censeant, Sponso per Parochum vel Ministrum Sponsae copulandos esse, Parochi vero Catholici opinentur, in mixtis matrimoniis Sponso ad extradandas Reversales ante copulam commonendos esse. Hinc quemadmodum concernenti Superintendentiae Commissum habetur, ut Ministros suos de eo edoceat, quod vigore ben. Resolutionum Regiarum copulatio mixtae religionis hominum per Parochum Catholicum semper peragenda sit ex eo, quod Sacramentum non nisi per Parochum Catholicum conferri possit; ita Praet. DVris iniungitur, ut Parochos Dioecesis huius eo invient eisdem integrum non esse vel momento ob non extradatas Reversales copulam denegare, si partes reversales ultro non offerant, cum lege mixta matrimonia admissa sint, eademque lege etiam religio prolium, quam sequendam habent, distincte definita, et determinata habeatur. Datum Budae die 9. April. 1799. Capitulo Agriensi.”

⁴²⁷ Vö. HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 82-83. és L RINCZ, 100-101. TORDAI GYÖRGY (szerk.), *Forradalom és papi rend*, h. n. 1961, 23-24. így fogalmaz: „Az 1833. évi országgy lésen Beöthy Ödön ellenzéki képvisel javaslatot terjesztett az országgy lés elé, amely szerint a reverzálásokat [sic] el kell törölni, lehet vé kell tenni az áttérést egyik felekezetb l a másikba stb. Öt hónapig vitatkoztak az országgy lésben a törvényjavaslatról, amikor a császár rendeletet adott ki a vegyesházasságok rendezésére, természetesen a katolikus egyház érdekeit tartva szem el tt. A hangulat az országban egyre ingerültebbé vált. Az 1839-40-i országgy lésen újra tárgyalásra került a törvényjavaslat a vegyesházasságokról. A bécsi kormány nehéz helyzetbe került: ha a császár szentesíti a törvényt, az egyházzal és Rómával kerül szembe. Az egyházat és papságot pedig válaszáig elé állította: vagy az egyházjog szellemében jár el, vagy az ország törvényei szerint. A kérdés tehát úgy volt feltéve minden egyes pap számára, hogy római katolikus pap vagy-e vagy honpolgár!?” VÁRADY L. ÁRPÁD, *Lonovics József római küldetése*, Budapest 1924, 41-42. oldalain olvashatjuk a sikertelen törvényjavaslat részleteit.

„Gömör-megye törvényhatósága 1836 évi szeptember hó 12-én tartott közgyűléséből felszólította Scitovszky János rosznyói püspököt, hogy tiltsa el a papságot a vegyes házasságok akadályozásától.” Amikor a püspök erre nem reagált, a megye 1837-ben ügyészi kereset alá vette az áldást megtagadó papokat. Ezt Scitovszky a vádakkal együtt visszautasította, mire a megye a királynál jelentette fel. 1838. június 18-án pedig elrendelték, hogy a jegyespárok vigyenek magukkal a plébános elé két tanút, akik annak értesítéseit jelentsék a megyei hatóságnak. Scitovszky ismét tiltakozott: értesítéséről nem tud, a terhére rótt módon vegyes házasságok akadályozására irányuló körlevelet ki nem adott. Utóbbi az is bizonyítja, hogy 10 éve alatt 16.355 házasságból 811 vegyes volt. Sőt a plébánosok nem egyszer párhuzamosan 4-5, maga a püspök pedig immár 30 gyermek katolikus nevelésére volt kénytelen saját költségén gondoskodni, máskülönben még annyian sem részesülének katolikus nevelésben, amennyit a törvény előír.⁴²⁸

Lajcsák Ferenc nagyváradai püspök 1839. március 15-én pásztorlevelében értesítette a híveket, majd április 22-én körlevelében utasította papjait, hogy ne engedelmességeskedjenek I. Ferenc előírásának, és az összeadáshoz követeljék meg a 3 cautio-t, máskülönben maradjanak a passzív asszisztenciánál.⁴²⁹ A feljelentések nyomán április 17-én a király leiratot intézett a prímáshoz, melyben arra utasította, hogy Lajcsákot és a többi püspököt figyelmeztesse az ártalmas izgatástól való tartózkodásra.⁴³⁰ Lajcsák egészségi állapotára hivatkozva kért lemondását a pápa erre nem fogadta el: XVI. Gergely arra hivatkozott, hogy Lajcsák pásztorlevelével a rátermettségét igazolta. Csak második kérésre mentette fel a hivatalának ellátása alól. (Ezt a diplomáciai tanácsot az éppen nála tartózkodó Lonovicstól kapta.) A pápa 1841. április 21-ei dátummal a püspököknek írt brevéjében⁴³¹ megdicsérte Lajcsák eljárását, melyet addigra már a püspöki kar is átvett: 1840. július 2-ai körlevelében és a plébánosok számára ahhoz kapcsolt – 7 szabálypontot tartalmazó – instrukciójában⁴³² arra buzdított, hogy csak azokat a házasságokat

⁴²⁸ VÁRADY, 45-46. és L. RINCZ, 101-102.

⁴²⁹ Vö. L. RINCZ, 103-104. és KOVÁTS, 105-106. A pásztorlevél teljes szövege olvasható: OLVÁNYI, 158-163. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 655-661. oldalain, utóbbinak folytatásában (661-663. o.) található a körlevél. A körlevél ide vonatkozó szavai (HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 99. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 662-663.): „In quantum autem ex dispositione legis patriae parte ex una mixta matrimonia impedire haud licet, parte vero ex altera haec coram Parocho catholico ineunda venirent: hinc ne in [Roskoványinál: in] obversum legis eatur, Rmma [Roskoványinál: Rma] DVra sponsae [Roskoványinál: catholicae] declaret, quod si ipsa proposito suo, dicto N. N. Hely. conf. addicto citra praehabita, de catholica prolium Deo dante suscipiendarum educatione securitatem, nubendi inhaerere ultro [Roskoványinál: ultro] cupit, matrimonium eius per Rmmam [Roskoványinál: Rmam] DVram haud impediatur; ac tum praemissis more consueto promulgationibus, et tertia promulgatione absoluta, sponsos opportuno tempore cum duobus solitis ad mentem SS. Concilii Tridentini requisitis testibus ad parochiam vocet, et illic (non autem in Ecclesia) coram se qua solum teste qualificato et authorizabili [Roskoványinál: authorisabili] constitutos audiat eorumque mutuum in hoc matrimonium consensum, solita iuramenti Hungarici formula per illos confirmandum excipiat, assistentia mere passiva et materiali, quin ulla ratione cooperetur; et ideo hoc nec rochetum nec stolam adhibeat aut aliquas preces sacras aut quemvis ritum ecclesiasticum admisceat, denique audito sponsorum consensu, actum hunc valide gestum iisdem declaret et mox in librum distinctum matricularem inferat.” A kánonjogi helyzet világos volt, mint ahogy a pápa reakciója is. Ezért érthetetlen, hogy SALACZ, *A magyar* 10. miért írja azt, hogy mivel Lajcsák erre a lépésére nem kapott külön pápai felhatalmazást, ennek következtében tettével mind a kánonjogot, mind a katolikus és a protestáns feleket egyaránt sértette.

⁴³⁰ VÁRADY, 51-52.

⁴³¹ ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, III, 399-400.

⁴³² ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 720-728.

áldják meg, ahol a férj katolikus, vagy az akatolikus férj reverzalist adott. Ennek hiányában legfeljebb passzív asszisztájanak.⁴³³

A felháborodottak az 1839/40-es országgyűlés elé vitték mind Scitovszky, mind Lajcsák ügyét. A diétán újból felhozták az 1832/36-os országgyűlésen elvetett 14 pontos törvényjavaslatot, azon felül követelték a reverzálisok eltörlését, a passzív asszisztenciával kötött házasságok érvényességének és törvényességének kimondását. Az immár 21 pontban mindkét tábla megszavazta, hogy a vegyes házasságokat a v legény vallása szerinti pap eltt kell megkötni, a gyermekek pedig apjuk vallását követik.⁴³⁴ V. Ferdinánd azonban nem szentesítette ezt törvénnyé.

A tisztázás érdekében a püspöki kar Lonovics József csanádi püspököt Rómába küldte (ld. a *Függelék* 55. pontjában), hogy adja át az érsekek 1840. június 10-én Pozsonyban aláírt közös feliratát. Metternich támogatta küldetését, hiszen mind a Szentszékkal jó diplomáciai viszonyra törekedett, mind a katolikus-protestáns békét meg akarta rízni a birodalomban. Lonovicsnak hosszas tárgyalások után sikerült elérnie a *Quas Vestro* kezdetű breve 1841. április 30-ai kiadását, melyben a pápa engedélyezte hazánkban a passzív asszisztenciát reverzális nélküli esetekre (ld. a *Függelék* 56. pontjában). Ehhez ugyanaznap csatolták Lambruschini bíboros államtitkár instrukcióját, amiben engedélyezte és elismerte a nem katolikus lelkész eltt, a trienti forma nélkül kötött házasságok érvényességét.⁴³⁵ A két dokumentumra V. Ferdinánd a placetum-ot október 12-én megadta, a kihirdetésüket engedélyezte, de kérte, hogy a papság a passzív asszisztencia alkalmazásakor kerüljön minden feszültségforrást az akatolikusok felé. Ezután 1841. november 18-ai, a brevét kihirdető körlevelével „Kopácsy József esztergomi érsek az egész magyar katolikus egyházban kötelezővé tette az ún. passzív asszisztenciát, mely a gyakorlatban egyenértékű volt az egyházi áldás megtagadásával” (a reakciókat ld. a *Függelék* 57. pontjában). Az instrukciót azonban a püspökök nem hirdették ki, mert úgy vélték, hogy azt magánhasználatra kapták.⁴³⁶

Az 1843/44-es országgyűlés (az alsóház kezdeti heves tiltakozása ellenére) állami törvény erejére emelte a Lambruschini-féle kedvezményt, amikor is a III. tc-ben törvényesnek ismerték el az 1839. március 15-e óta protestáns lelkész eltt kötött vegyes házasságokat (ld. a *Függelék* 58. pontjában), és

⁴³³ OLTVÁNYI, 6.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 107. és KOVÁTS, 106.

⁴³⁴ A törvényjavaslat szövegét ld. HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 105., kivonatát pedig ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 696-697. és VÁRADY, 53-54. A történekről ld. még L RINCZ, 105-107.

⁴³⁵ Erről ld. SIPOS – GÁLOS, 272. Az instrukció teljes, eredeti latin nyelvű szövege olvasható: OLTVÁNYI, 155-158.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 177-180.; L RINCZ, 169-172.; HANUY FERENC, *A jegyesség és házasságkötési forma kifejlődése a Ne Temere decretumig*, Budapest 1912, 293-297.; KOVÁTS, 320-322. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 817-820., részletek pedig: SERÉDI, 101-103; Vö. KAZALY IMRE, *Gyakorlati utmutatás a házassági ügyekben*, Temesvár 1888. 48-49.

⁴³⁶ VÁRADY, 126. szerint a titokban tartás valódi oka ez volt: „[...] az instructió ellenben a további fejleményekig, nevezetesen az 1790. XXVI. t.-c. 15. §-nak fennállásáig, amely szerint minden vegyes házasság katolikus lelkész eltt kötendő, nem publikálható, mert némely megye panaszkodhatnék, hogy az instructió elébe vág a világi törvényhozásnak, más megyét viszont arra ösztönözne, hogy a még fennálló törvény ellenére a vegyes házasságokat a protestáns lelkészekhez utalja”.

államilag érvényesnek minősítették az önként adott reverzálisokat is (az eredeti törvényjavaslat szerint még minden reverzális el akartak törölni). Továbbá lehet vé tették a római katolikusról protestáns felekezetre való áttérést az addig megkívánt 6 hetes oktatás és királyi engedély nélkül is.⁴³⁷

Részeredmény:

Láthatjuk tehát, hogy hazánkban az általunk vizsgált XIX. szd. második felét megelőzően már több mint egy évszázada külön szabályozások tárgyát képezték a vegyes házasságok. Párhuzamosan két kérdés fejlődését figyelhetjük meg: a házasságkötéshez megkövetelt kánoni formáét, és a reverzálisét.

A kánoni forma tekintetében XIV. Benedek pápa világosan fogalmazott: a trienti forma hiányában kötött vegyes házasságok is érvényesek. Egyetemes rendelkezés lévén ez hazánkra is érvényes volt. Ezzel teljességgel megegyezett, sőt bizonyos értelemben még szigorúbban is rendelkezett Mária Terézia intézkedése, amikor püspöki engedélyhez kötötte, hogy a vegyes házasságot protestáns lelkész áldja meg. Ezt vitte tovább az 1841. április 30-ai Lambruschini-instrukció: a trienti forma nélküli, protestáns lelkész által kötött házasságok érvényesek. Az országgyűlés is elfogadta Lambruschini engedményét.

A reverzálisokkal kapcsolatban III. Károly állami törvénye nem egyezett az esztergomi érseki rendelkezésekkel, azaz a részleges kánonjoggal. Ezért Egyházunk képviselői az utóbbit tartották irányadónak a kérdésben.

A Mária Terézia által véghezvitt állami szabályozás azonban már alkalmazkodott a kánonjoghoz: a papságot eleinte még csak buzdította a reverzális megszerzésére, 19 évvel később azonban már kifejezetten ehhez a feltételhez kötötte a vegyes házasságok megáldását. A kánoni formához hasonlóan ebben a kérdésben is megfigyelhetjük, hogy a királynő bizonyos értelemben túllépte a kánonjogi előírásokat, amikor pénzbüntetéssel sújtotta a gyermekeiket nem katolikus módon nevelő szülőket, míg az egyház jog az ilyen esetekre „csak” lelki szankciókat alkalmazott. Az esetében tehát megállapíthatjuk, hogy apjával ellentétben maximálisan együttműködött Egyházunk törvénykezelésével.

Történelmünk ismeri számára nem meglepő, hogy koronázatlan, „kalapos királyunk”, II. József erősen szembe ment Egyházunk belső szabályozásával. Ezzel saját jogrendünk állami felülírásának jogát vindikálta magának. Példája volt ennek részéről a reverzálisok eltörlése, és az akadályok alóli felmentés érdekében való Rómához folyamodás megtiltása. Hozzáállása tehát szöges ellentétben állt édesanyjával: a kánonjogot nem tisztelte, hanem negligálta. A főpapság és az alsó papság azzal, hogy ezt nem fogadta el, tanújelét adta egyházhaszáltságának. Ebben a politikai helyzetben a Szentszéknek sem volt könnyű dolga.

⁴³⁷ Vö. SIPOS – GÁLOS, 273. Az áttéréssel kapcsolatban azonban nem változtak a kánonjogi előírások. Eretnekség (haeresis) – azaz dogmatikai tanításunktól való szóbeli vagy tetteges eltérés; hitszakadás (schisma) – azaz az Egyház egységét és hierarchiájától való elszakadással új vallási közösség alapítása; és hitehagyás (apostasia a fide) – azaz a kereszténység elhagyása esetére a büntetés kiközösítés (anathema), a keresztény temetés megtagadása, papok esetében ezeken felül „szabálytalanulás”, javadalomvesztés, javadalomszerzési képtelenség, depositio és degradatio voltak. Mindezek részletes korábbi jogszabályi forrásait sorolja fel 1868-ban HOFFMANN, 169-170., a vonatkozó lábjegyzeteiben.

Bizonyára ezzel magyarázható, hogy az illetékes kongregáció a Türelmi Rendelet kiadása után azonnal megtiltotta még a reverzálissal rendelkező egyes házasságok megáldását is, majd csak II. József után engedélyezte azt, passzív asszisztenciával.

II. Lipót rövid uralkodása (1790-1792) sem volt kedvezőbb az egyházjog elfogadottsága szempontjából, mint bátyjéé. Első ránézésre katolikus-barát törvényi előírás volt, hogy a egyes házasságot katolikus pap előtt kell kötni. De ha alaposabban megnézzük a jogszabályt, kiderül belőle, hogy amikor előírja, hogy a katolikus pap a megáldás előtt semmilyen akadályt nem gördíthet, azzal a papot arra kötelezi, hogy akár reverzális nélkül is aktíve asszisztáljon. Durva akadályozása ez a kánonjog megtartásának, mely szerint a papság reverzális nélkül csak passzíve asszisztálhatott, és ekkoriban még ezt is csak pápai engedéllyel tehette. Az, hogy a katolikus papság egy része alulinformált volt a kérdésben, és mégis aktíve asszisztált, nem változtat azon a tényen, hogy a király hatalmi szóval beleavatkozott a nemzetközi és szuverén katolikus egyházjogba. Nem csoda, ha a király kivívta ezzel a primás tiltakozását.

I. Ferenc többször is összeütközésbe került a kánonjoggal. Említett konfliktusa br. Andrássy püspökkel, jól jellemzi, hogy a király rendkívül hosszú uralkodásának elején még nem tartotta fontosnak a békülékeny hangnemet a Katolikus Egyházzal, inkább erővel politizált. Br. Andrássy püspök egyházi ségért hűsiesen vállalt meghurcoltatása és szegénysége ugyanakkor példát állított számunkra mindmáig. 1802-ben, uralkodásának 10. évében a király már kompromisszumkésebb hangnemet ütött meg Egyházunkkal, amikor helyt adott a katolikusok az elleni tiltakozásának, hogy a reverzális nélküli egyes házasságokat a protestáns lelkész áldja meg, és előírta az ilyen házasságok recopulatio-ját, azon párokat pedig, akik ennek ellenálltak, elváltatni rendelte. 1807-ben ismét kötelezővé tette azt, amit már apja is: a reverzális nélküli aktív asszisztenciát. A recopulatio kérdésében 1810-ben még keményebben lépett fel: az ezt megtagadók házasságát egyenesen semmisnek nyilvánította. I. Ferenc uralkodásának idején tehát nagy amplitúdójú hullámzások jellemezték az egyházi és az állami jogrend kapcsolatát.

Fiaának, V. Ferdinándnak érdeme, hogy a felsőházzal együtt megakadályozta azt az országgyűlési törvényjavaslatot, miszerint 18 éves korukig a egyes házasságból származó fiúk és lányok egyaránt az apa vallását kövessék, utána pedig önként dönthessenek. Nem a legfelsőbb szinten, de szintén állami erőszak a kánonjog ellen Gömör megye említett fellépése Scitovszky és papjai ellen. V. Ferdinánd uralkodásának elején még érvényben hagyta nagyapja és apja előírását a reverzális nélküli aktív asszisztenciáról, tehát fenntartott egy kánonjoggal ellentétes polgárjogi állapotot. A Lajcsák (pápa által megdicsért) kezdeményezéséhez csatlakozó püspöki kar ismét Egyháza mellett foglalt állást: reverzális nélkül csakis passzív asszisztencia engedélyezett. Megint V. Ferdinánd érdeme, hogy a következő országgyűlés hasonló tartalmú (a egyes házasságokat a vallás szerinti pap előtt kell megkötni, a gyermekek pedig apjuk vallását kövessék) törvényjavaslatát sem szentesítette, az alsó- és felsőházi egyetértés ellenére sem. Megadta azonban a placetumot a *Quas Vestro*-ra, azaz a reverzális nélküli egyes házasságok esetén a passzív asszisztenciára és Lambruschini fent említett instrukciójára. Még az

országgyűlés is elfogadta érvényesnek az önkéntes reverzálisokat. Mindezek alapján bátran kimondhatjuk, hogy – végül szembeszállva nagyapja és apja reverzális nélkül is aktív asszisztenciára kötelező írásaival – V. Ferdinánd uralkodása alatt virágzott az együttműködés az állami és a kánonjog között. Még akkor is, ha ennek oka a király részéről többek között a politikai és vallási feszültségek elsimítása, és a béke helyreállítása volt.

Valójában tehát sem a Szentszék, sem a magyar püspökök nem nézték jó szemmel a vegyes házasságokat. Annak ellenére, hogy nem tiltották, sőt különféle írásokat és engedményeket tettek a témában, lelkiileg veszélyesnek, ingoványosnak találták a nem azonos felekezetek házasságra lépését.

Azt pedig, hogy az országgyűlés döntött arról, hogy ki milyen felekezetbe és milyen feltételekkel térhet át, szintén a kánonjog hatáskörébe való beavatkozásnak minősíthetjük. Az országgyűlésnek legfeljebb ahhoz lett volna joga, hogy kimondja: állami szempontból mit ismer el a felekezeti hovatartozás kérdésében mérvadónak, és az egyes felekezetekhez való tartozás, ill. azokból való kilépés milyen polgárjogi következményekkel jár. Maga az áttérés azonban kizárólag az egyházak belügye, annak módját parlamentárisan szabályozni jogszerűtlen.

b) Vizsgált időszakunkban

A felkavart érzelmekkel teli 1848-as esztendőben sokféle vélemény látott napvilágot.⁴³⁸

Négy évvel később, a már említett 1852-es püspökkari ülésen a vegyes házasság kérdéséről is tárgyaltak. Június 9-én a püspökök úgy döntöttek, hogy „a vegyes házasságok mellékes ügyeiben keletkezett viszályok elintézése az államra tartozik. [Magáról a vegyes házasságról szóló széles vita után] Scitovszky úgy foglalta össze a mondottakat, hogy a császárnak egy feliratban adja tudomására, milyen nehézségek forognak fenn az ügyben⁴³⁹, a Szentatyát pedig értesíti, hogy az ún. Lambruschini-féle

⁴³⁸ TORDAI, 154-156. természetesen el szeretettel idéz kedvelt szerzőjét I: HORÁRIK JÁNOS, *Egyenlőség II. Vallás – egyenlőség*, in *Jövőkép* 22 (1848. december 27.) 85. Eszerint Horárik a következő törvényeket követelte: a vallás magánügy; az egyházak, vallásfelekezetek egyikéből a másikába átlépni szabad; polgári anyakönyvezés; a keresztesítés, körülmetélés, egyházi házasság szintén magánügy, az állam semmibe nem veszi, senkinek nincs joga beleszólni; az egyházi testületek, társulatok, ha az állammal nem ütköznek, attól függetlenek; a hitoktatás szabad, a templomokat, imaházakat, zsinagógákat, papneveldeket szabadon fenntarthatják, lekipásztoraikat szabadon eltarthatják; az izraeliták teljes jogú magyar állampolgárok; a házasság nem vallási, hanem tisztán polgári intézmény, ezért annak vallási írásai nem számítanak; papok a házasságba bele nem avatkozhatnak, kivéve, ha a felek papi áldást óhajtanak, de ez az államot nem érdekli; a házasság tökéletesen érvényes, ha polgári hatóság elismeri, tanúk jelenlétében kötötték és anyakönyvezésre került.

⁴³⁹ OLVÁNYI, 10.: „Sed de mente etiam Summi pontificis Gregorii XVI. Brevi Apostolico [sic] ad Epos Hungariae cum Instructione dedito [sic] 30. Aprilis 1841 expressa acatholici ministri tantum in extremo necessitatis casu valide mixtis connubiis assistunt, qui solum tum [Roskoványinál: tunc] adesse supponi potest, dum sponsus acatholicus sufficientem de catholica omnium utriusque sexus prolium educatione cautionem praestare renuit, sponsa vero catholica parochi sui passiva assistentia non contentatur; tunc autem nulla plane subversatur necessitas, dum sponsus est catholicus, cum tunc ex lege omnes proles catholicae veniant educandae, et parochus catholicus ritu praescripto assistat matrimonio..... quare [Roskoványinál: ex eo] Maiestatem Vestram Sacratissimam demississime obsecramus, ut interea etiam, donec [sic, Roskoványinál: donec] S. Sedes

engedményb l – ami szerint Magyarországon katolikusoknak protestáns lelkész el tti házassága tiltott, de érvényes (1841) – sok baj is származik.⁴⁴⁰ Erre Roskoványi megjegyezte, hogy a Szentszék csak a legnyomásabb okok hatására szokta engedményét visszavonni.”⁴⁴¹ Ugyanekkor és ugyanitt kérte Erdélyi Vazul, nagyváradi görög katolikus püspök, hogy módosítsák azt az 1840-es tc-et, mely engedélyezte a protestáns vallásra való szabad áttérést, és törvényesítette a protestáns lelkész el tt kötött házasságból született gyermekeket.⁴⁴² A prímás ígérétehez híven a felterjesztéseket benyújtotta a királynak.⁴⁴³

Thun miniszter az osztrák egységesít egyházpolitika érdekében Bécsbe kéretett három érseket: Scitovszky-t, Kunsztot és Haulikot. 1853. február 14-ei ülésükön az érsekek megegyeztek abban, hogy a Lambruschini-instrukció rontott a helyzeten, mert n tt a vegyes házasságok száma. Ezért a Szentszék t l kérni fogják, hogy pontosabban értelmezze az engedményt.⁴⁴⁴

Az osztrák konkordátum 1855-ös aláírását követ en maga Roskoványi volt az els püspök, aki (1856. október 15-én) meghatározott id re szóló engedélyt kért a Szentszék t l a mixta religio akadály alóli felmentésre, „de egyuttal minden más vegyes házassági esetr l is (passiva assistentia, copulatio coram acath. min.) a kihirdetést megelő z jelentést”⁴⁴⁵ követelt papjaitól. Példáját a többi püspök is követte, és ebben nemcsak a konkordátumnak, hanem az 1856-os osztrák házassági törvénynek is szerepe volt. Utóbbi el írta, hogy a vegyes házasságok ügyeiben a szentszékeket illeti a bíráskodás joga (vö. a *Függelék* 59. pontjával). Az '50-es évek végét l már szokás volt (egészen a CIC (1917) hatályba lépéséig), hogy hazánkban minden megyéspüspök a székfoglalásakor (eleinte bizonyos esetszámra, pl. 100-ra, kés bb bizonyos id re, leginkább) 3 évre szóló facultas specialis-t kapott a pápától a mixta religio akadály alóli felmentésre (a szükséges cautio-k esetén). A magyar állami jogszokásban 2 cautio volt, a kánonjogiban 3: értelemszer en az állam nem követelte meg, hogy a katolikus fél igyekezzék katolikus

---

apostolica de subversantibus fidei periculis melius informata sua quoque ex parte congruam malo adtullerit [sic, Roskoványinál: adtulerit] medelam, articulum 26. [Roskoványinál: a.] 1791. cum quoad mixta connubia, tum etiam relate ad oriundas ex illis proles clementissime pristino vigori [Roskoványinál: suo] restituere, atque ministris acatholicis, nisi illis mixtis matrimoniis assistendi facultatem tribuere, in quibus sponsus protestans non admittit omnium prolium cath. educationem, sponsa autem catholica passiva sui parochi [Roskoványinál: parochi sui] assistentia non contentatur, sequaciter omnia matrimonia per viros cath. coram ministris protestanticis illegaliter et incompetenter inita, pro nullis et irritis declarare, pro futuro vero eosdem ministros a similibus illegalibus attentatis districtim inhibere dignetur.” Ugyanez b vebben: ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, III, 528-530.

⁴⁴⁰ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 110. és ADRIÁNYI, *Die Stellung* 77. szerint a nuncius véleménye az volt, hogy Lambruschini engedményét el kellene törölni.

⁴⁴¹ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 110.

⁴⁴² Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 111.

⁴⁴³ Ezek latinul olvashatók: ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, IV, 464-471.

⁴⁴⁴ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 114-116.

⁴⁴⁵ HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 130. Roskoványi a Szentszéknek írt kérelmét ld. ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis*, VI, Nyitra 1877, 474.; a papjaihoz írt leiratát („Eppus Nitriensis (nostra indignitas) omnem casum mixti matrimonii suae reservat cognitioni ac decisioni, et impetrata a S. Sede facultate dispensandi in imped. mixtae religionis, opportunam tribuit Clero Curato inviationem. 1859.” szeptember 10.) pedig: ROSKOVÁNYI, *De matriomoniis mixtis*, VI, 477-478.

hitre téríteni az akatolikus házastársát.⁴⁴⁶ Az azonban nem vált általános gyakorlattá, hogy minden vegyes házassági esetet a püspököknek bejelentettek volna. A pápai dispensatio-val kapcsolatban maga Scitovszky is megváltoztatta 1853-as véleményét, és az 1858-as esztergomi tartományi zsinaton érseki tartománya egész területére nézve kötelezte azt.⁴⁴⁷ Mindez valóban gyakorlattá is vált az esztergomi érsekség, és annak szuffragáneusai, azaz a gyúri, a veszprémi, a pécsi, a székesfehérvári, a szombathelyi, a váci, a nyitrai, a besztercebányai és az eperjesi egyházmegyék területén.

A vegyes házasságokra nézve 1868-ban hazánkban a következő állami jogszabályok álltak fenn⁴⁴⁸:

Katolikus férj és akatolikus feleség esetén (az 1791. évi XXVI. tc. alapján) minden gyermek katolikusnak volt nevelendő, tehát a mixta religio akadályát alóli püspöki engedély birtokában a katolikus pap tisztán katolikus házasság módjára adhatta össze őket.

Katolikus feleség és akatolikus férj esetében, amennyiben a vőlegény a reverzálist megtagadta, akkor a gyermekek a nemük szerinti szülők felekezését követték, ezért a katolikus pap csak passzíve asszisztálhatott, vagy a házasságot köthették protestáns lelkész előtt is (a *Quas Vestro* és a Lambruschini-instrukció alapján). Ugyanezt a magyar állam akkor is megengedte, ha a férj volt a katolikus (1844. évi III. tc. – vö. a *Függelék* 58. pontjával).

Vegyes házasság esetében, ha később a katolikus férj protestánssá lett, akkor minden gyermek katolikus maradt. Ha azonban a katolikus anya lett később protestánssá, csak a lányok maradtak katolikusok. Mindkét utóbbi esetben ezt 18 éves koruktól kezdve a leszármazottak maguk dönthették el.

Tisztán katolikus házasság esetében, ha a férj protestánssá lett, az addig született 18 éven aluli fiúk, és a továbbiakban született minden gyermek katolikusként volt nevelendő. Ha viszont a feleség lett protestánssá, minden gyermek katolikus maradt.

Tisztán protestáns házasság esetében, amennyiben a férj katolizált, minden 18 év alatti gyermeket katolikusként kellett nevelni (kivéve a 18 éves koruk előtt férjhez ment lányukat). Amennyiben viszont a feleség katolizált, csak a 18 éven aluli lányokat kellett katolikusnak nevelni.

Részeredmény:

⁴⁴⁶ Ezekkel és a részletesebb történelmi elzárásokkal kapcsolatban ld. Hanuy imént hivatkozott művét.

⁴⁴⁷ HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 131.: „Si qui tamen e fidelibus ab huiusmodi matrimonio ineundo prorsus desistere nollent, eo conatus suos dirigant, ut pars acatholica legalem cautionem praestet de catholica omnis prolis educatione simulque dispiciant, num fides catholicae partis ab omni perversionis periculo immunis futura censerit possit. Tantum his praehabitis adornent recursum ad Ordinariatum pro obtinenda [sic] in impedimento vetiti mixtae religionis dispensatione Sedis Apostolicae, sine qua re [ez a szó Roskoványinál hiányzik] ne denunciare quidem audeant huiusmodi matrimonia.” Az esztergomi érseki tartományi zsinat vegyes házasságokról kiadott határozatának benn lévő szövege olvasható: ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis*, V, Pest 1871, 167-170., a teljes szövege pedig: HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 182-185. Ugyanebben a témában az 1863-as kalocsai érseki tartományi zsinat határozatának részlete: ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, V, 175-177., teljes szövege: HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 185-187.

⁴⁴⁸ Vö. HOFFMANN, 225-226., ahol a lábjegyzetekben felsorolja a vonatkozó jogszabályi forrásokat is.

E pont végén szóra érdemes, hogy az 1856-os osztrák házassági törvény kapcsán m ködésbe lép egyházi bíróságoknak kiadott utasítás esetében a császár természetesnek tartotta, hogy maga szabályozza a szentszékek m ködését. Azaz a világi uralkodó határozta meg az egyházi bíróságok felépítését, eljárás módját...stb. Megjegyzend , hogy ebben az id ben Ferenc József még nem volt magyar király: koronázására csak a kiegyezés nyomán, 1867. július 28-án került sor Budán (ezzel jött létre az Osztrák-Magyar Monarchia, melynek több, mint 51 éves fennállása jórészt egybeesik tárgyalt id szakunkkal). Mint ahogy az sem mellékes, hogy Ferenc József döntéseit – hith katolikus lévén – er sen befolyásolta vallási meggy z dése, ami a kánonjog szabadabb alkalmazását és a polgári jog egymáshoz csiszolódását el segítette. Könnyen megfigyelhet , hogy az osztrák házassági törvénynek alapját a kánonjogi el írások képezték, és hogy a kés bbi magyar polgári házassági törvény mindkett t alapul vette.

Ferenc József imént említett magyar trónra lépésekor olyan *modus vivendi*-t örökölt, amely bármelyik nemhez és felekezethez tartozó félnek lehet vé tette érvényes (ám nem mindig megengedett) vegyes házasság megkötését a t le különböz nem és felekezet másik féllel – csak éppen nem ugyanazon a módon. Az eltérés a születend gyermekek felekezetének meghatározása körül állt fenn. Bár ennek részletes tárgyalása disszertációnk következ , 9. *Elkeresztelési viták* c. pontjában fog történni, röviden foglaljuk össze a lényegét.

Az akatolikus v legényt egyházjogunk reverzális megadására kötelezte, melynek megadása esetén nem volt konfliktus a két jogrend között. Amennyiben pedig az akatolikus v legény megtagadta a reverzalist megadását, a jegyespárnak a Szentszékt l volt engedménye vagy katolikus plébánosuk el tt annak passzív asszisztenciájával, vagy pedig protestáns lelkészük el tt megkötni a házasságot (1841-t l). Itt tehát hiába követelt az Egyház reverzalist, az állami törvény szerint a gyermekek nemük szerint követték szüleik felekezetét.

Katolikus v legény esetében az állami törvény 1791-t l teljes egészében megfelelt a kánonjog azon elvárásának, hogy minden gyermeket katolikusnak neveljenek. Ez azonban csak 1844-ig volt így: onnantól a Szentszék 1841-es, nemekhez kötött engedményeit az állami törvény a nemek és felekezetek fordított felállítására is kiterjesztette, azonban a Szentszék engedélye nélkül.

Szintén ellentét állt fenn a két jogrend között abban a tekintetben, hogy felekezetváltás (korabeli kifejezés szerint: vallásváltoztatás) esetében a gyerekek milyen felekezet nek nevelend k. A kánonjog természetesen ebben az esetben is ragaszkodott minden gyermek katolicitásához. A polgári jog szerint viszont ez csak akkor maradt így, ha a katolikus férj vált protestánsná. Amennyiben azonban a katolikus feleség tért át protestáns férje felekezetébe, az állami törvények szerint a fiúgyermekeket is magával vitte. Így az a meghasonlott helyzet állt el , hogy az állam és az Egyház eltér en ítélte meg a családtagok felekezeti hovatartozását (legalábbis a gyermekek 18 éves koráig): az állam mindkét szül t és a fiúgyermekeket protestánsoknak tekintette, ugyanazon család leánygyermekait pedig katolikusoknak – a

kánonjog szerint azonban minden gyermek és az anya is katolikus maradt. Ez az eltér jogi személet állt fenn a tisztán katolikus házasságból protestánsná lett férj esetében is: állami szempontból az áttérése el tt született, 18 éven aluli leánygyermekeket vitte magával új felekezetébe. Tisztán protestáns házasság esetében a katolizáló férj minden 18 éven aluli gyermeket magával hozott (kivéve az addigra férjhez ment leányait). Ha viszont a tisztán protestáns házasságból a feleség katolizált, akkor csak a 18 éven aluli leányokat hozta magával. Természetesen ez a kaotikus állapot csakis polgárjogi néz pontból állt fenn: a kánonjog ragaszkodott az eredeti állapotokhoz (a logikailag lehetséges, de imént meg nem említett felállású esetekben ezt az állam is elfogadta).

c) Excursus: A szentszékek eltörlésének vitája

Katolikus és akatolikus keresztény házasságának ügyében 1868-ig vitán felül a katolikus szentszékek ítéleztek.⁴⁴⁹ A fent említett 1853-as bécsi megbeszélésen a három érsek ezt meg is er sítette: az els fokú bíróság az egyházmegyei, a másodfokú az érseki, a harmadfokú a prímási. Ahogy arról majd a *10. Polgári házasság, polgári anyakönyvezés / a) A polgári házasság távolabbi el zményei* c. pontban részletesebben olvashatunk, 1868. május 25-én Ausztriában el írták, hogy a római katolikusok házassága ill. a vegyes házasságok feletti bíráskodás kizárólag a polgári törvényszékek jogköre.⁴⁵⁰ A pápa tiltakozása⁴⁵¹ ellenére az osztrákok ezzel megszügezték a konkordátumot. Ez az osztrák döntés is közrejátszott abban, hogy a magyar kormányban is felmerült az igény a szentszékek jogkörének revíziójára. Az 1868-as módosító javaslat tárgyalásakor a kérdést a jogügyi bizottságra bízták.⁴⁵² Az a miniszter eredeti indítványát – miszerint vonjanak el minden ügyet a szentszékekt l, kivéve a katolikus és vegyes házasságok válópereit – tovább szigorította: semmit ne hagyjanak a szentszékek hatáskörében, minden ügy kerüljön át a világi bíróságokhoz. Arra hivatkoztak, hogy ha meghagyják a katolikus bíróságok kivételeit, akkor a jogegyenl ség és viszonyosság alapján meg kellene hagyniuk a többi felekezetét (erdélyi protestánsok, unitáriusok, ortodoxok) is, ill. amelyeknek nincs, azoknak fel kellene állítaniuk saját bíróságokat (hazai protestánsok, izraeliták). Szerintük nem az a fontos, hogy házassági ügyekben egyházi személyek intézkedjenek, hanem „hogy az illet vallás hitelvei szerint ítéljen a

⁴⁴⁹ Ezzel kapcsolatban ld. a Tridenti Zsinat és a *Syllabus* rendelkezéseit az 597. lábjegyzetben. Disszertációnk további részében az egyszer ség kedvéért a nagy kezd bet vel írt Szentszék jelentse a pápát és hivatalait, kis kezd bet vel pedig a püspöki bíróságokat jelöljük a szentszék szóval (mivel ezeket ekkoriban már egyre ritkábban nevezték konzisztóriumoknak).

⁴⁵⁰ SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 246.

⁴⁵¹ A bécsi nuncius rögtön másnap tiltakozott (vö. ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Matrimonium in Ecclesia Catholica*, II, Pest 1871, 243.), IX. Piusz pedig június 22-én konzisztoriális allokúcióban foglalt állást az osztrák törvény ellen (vö. ROSKOVÁNYI, *Matrimonium in Ecclesia* II, 244.)

⁴⁵² A vita menete nyomon követhet KEMÉNYFY, *Ötven év* 117-125. és 135-137. oldalain is. Megjegyzend azonban, hogy a Zeller által objektíven idézett parlamenti jegyz könyvekhez képest Keményfy alaposan beleviszi m vébe a saját érzelmi interpretációit, melyeken keresztül helyenként a valóságtól eltér parlamenti hangulatot sugall (pl. Simor és Radvánszky vitájában).

bíró”⁴⁵³. A központi bizottság ezzel szemben összetettebbnek tartotta a kérdést annál, hogy egy tollvonással azonnal eldöntsék az egyházi bíróságok sorsát, inkább külön törvényjavaslat benyújtására akarta utasítani a minisztériumot.

A képvisel házi vita során elhangzott Csiky Sándor, Eger képvisel jének a teljes eltörlést indítványozó javaslata (melyben többek közt azzal érvelt, hogy ugyan mit tudhatnak a n tlen papi bírák a gyakorlati házasságról; ill. a polgári házasság bevezetését pártolta a válás utáni újabb, de immár boldog házasság érdekében). Emellett kardoskodott Tisza Kálmán is. Ezzel szemben Geduly Lajos azzal érvelt, hogy az 1791. évi XXVI. tc. 11. szakasza már visszaadta a magyarországi protestánsok er szakkal elvett bíraskodási jogát: „Universae causae matrimoniales evangelicorum utriusque confessionis propriis ipsorum consistoriis dijudicandae relinquuntur.”⁴⁵⁴ Csak addig tartotta az házassági bíraskodásukat a polgári bíróságoknál, amíg saját egyházi bíróságaikat felállítják. A felállításuk azonban nem történt meg, hiába volt rá joguk. Geduly szerint tehát a történelmi mulasztás pótlása érdekében ezeket kell felállítani átmenetileg, amíg a végs házassági törvény meg nem születik. Ezek ítéljenek tisztán protestáns házassági ügyekben, vegyes házasságokban pedig mindkét fél felett saját egyházi bírósága.

A jogügyi bizottság, Tisza és Csiky véleményét osztotta Várady Gábor (már a miniszteri javaslat is el akarta venni a szentszékekt l a gyermek törvényessége, tartása, a válás utáni vagyonmegosztás, a végrendekezés és a hamis eskü ügyében való bíraskodást, tehát tegyék meg az utolsó lépést is), Csanády Sándor, Bobory Károly („a polgári bíró soha sem ítélni lehet egy felekezet hitelvei szerint”⁴⁵⁵; „A katolikusok nem a szentség alapján hiszik feloldhatatlannak a házasságot. (Hát miért?) Nem a szentség alapján, hanem azon alapon, hogy az a házasságnak eredeti rendeltetése, mely eredeti rendeltetésére a házasságot visszavezette hitünknek szerz je.”⁴⁵⁶; „különíttessenek el egyházi és polgári eredményei a házasságnak, s a polgári eredményekr l intézkedjék a polgári törvényhozás”⁴⁵⁷) és Nyáry Pál.

Ezzel szemben a központi bizottság javaslatát és Geduly-t támogatta Eötvös (a protestáns bíróságok mellett érvelt: „quid uni iustum, alteri aequum”) és Deák Ferenc („Figyelembe kell vennünk mindenekel tt, hogy Magyarországon a házasság nem kizárólag polgári szerz és, még az állammal szemben sem: mert maga az állam törvény által parancsolta, hogy a házasságok az egyház el tt köttessenek ; parancsolta ezt minden felekezeteknél, még a vegyes házasságoknál is”). A zágrábi érsekjelölt szerint a polgári bíróság képtelen a különféle felekezet házasságok fölött általában egységes ítéleteket alkotni, hiszen az egyes felekezetek házasságról való felfogása is különböz .

A név szerinti szavazáson 80:147 ellenében elvetették a jogügyi bizottság szigorító javaslatát, és maradtak a miniszter és a központi bizottság javaslatánál, miszerint a szentszékek sorsa fel l egyel re nem döntenek.

⁴⁵³ ZELLER I, 274.

⁴⁵⁴ ZELLER I, 279. és 340.

⁴⁵⁵ ZELLER I, 296.

⁴⁵⁶ ZELLER I, 299-300.

⁴⁵⁷ ZELLER I, 301.

A fels házban a kérdést 1868. november 12-én kezdték tárgyalni. A f rendi ház jogügyi bizottsága javasolta, hogy a katolikus szentszékeket egyel re tartsák fenn, a törvényjavaslatba pedig vegyék bele név szerint az erdélyi protestánsok és unitáriusok bíróságait, nehogy a magyarországi protestánsok és izraeliták is egyházi bíróságot kívánjanak maguknak a jogegyenl ség és viszonyosság elve alapján. Radvánszky Antal, „Zólyom megye érdemes f ispánja” szerint e törvényjavaslat el tt kellett volna tárgyalni az interkonfesszionális törvényt, mely a vegyes házasságokat szabályozza, és melyet a kultuszminiszter már letett az alsóház asztalára. Abból azután automatikusan következett volna az egyházi bíróságok kérdésének megoldása. Tehát egyrészt javasolta, hogy utasítsák a kultuszminisztert még az adott országgy lés ideje alatt erre vonatkozó törvényjavaslat benyújtására. Addig is, hogy ne akassza meg a törvényhozás menetét, kimondta véleményét: a reciprocitásnak, a méltányosságnak és az igazságnak sem felel meg, hogy vegyes házasságok ügyében mindig a katolikus szentszék ítéljen. Emiatt másrészt azt is javasolta, hogy a felperes a pert az alperes egyházi bírósága el tt kezdje meg, az ítéljen az alperesre vonatkozólag, majd az ügy kerüljön át a felperes bíróságához, és az ítéljen a felperesre nézve. Véleményét támogatta br. Prónay Gábor, kiegészítve azzal, hogy ha nem hoznak hamar törvényt a vegyes házasságok ügyében, az a súrlódások miatt a polgári házasság nem kívánatos el retörését segítené. Javasolta az evangélikusok és izraeliták „egyházi bíróságai” helyett a törvény szövegét „saját bíróságai”-ra módosítani, tekintettel arra a 3 héttel korábbi protestáns felterjesztésre, mely szerint minden vegyes házasságból származó per vagy világi bíróság, vagy az alperes bírósága el tt zajoljék, de ne a szentszékek el tt. A protestáns br. Vay Lajos véleménye: „én már most kimondanám, hogy a válópert minden kivétel nélkül világi törvényszékek elé jöjjenek és világi törvényszékek ítéljenek bennök. Nem tagadom azonban, hogy ily határozatnak életbeléptetését meg kellene el znie annak kimondása, hogy miután a házasságból ered következmények világiak, a házasságok ugy tekintend k, mint világi szerz dések és mint ilyenek természetesen, polgári hatóságok el tt kötend k.”⁴⁵⁸ Ugyanakkor is támogatta a kultuszminiszter felszólítását arra, hogy még az aktuális országgy lés alatt nyújtson be törvényjavaslatot a vegyes házasságokkal kapcsolatban. Haynald a protestáns házasságokra nézve br. Prónay mellé állt, a vegyes házasságokat tekintve pedig a „volenti non fit iniuria” elvét vallotta: a protestáns fél tudta, hogy mik a katolikkal való házasságkötésének jogkövetkezményei. Pontosan az volna igazságtalan, ha ezek után a protestáns felet saját bírósága feloldhatná a halálig szóló kötelék alól, míg a katolikus fél kötve maradna. A katolikusok érvelhettek volna azzal is, hogy XVI. Gergely pápa *Quas Vestro*-ja és Lambruschini instrukciója értelmében még a protestáns szertartás szerint kötött vegyes házasságok is érvényesek voltak. Tehát a felbontás útját akkoriban is csak a katolikus felbonthatatlanság állta, ki más tárgyalhatott volna err l, mint a katolikus szentszékek? Ezt az érvet azonban aznap nem használták ki, csak másnap érintette a kérdést a prímás. Gr. Cziráky János: minden házasság felett saját egyházi bírósága ítéljen, polgári bíróság szóba sem jöhet. Tisza Lajos „Biharmegye f ispánja” elismerését fejezte ki, hogy a jogügyi

⁴⁵⁸ ZELLER I, 328-329.

bizottság a viszonzosság elvét akarta tiszteletben tartani, de szerinte az nem ismerte eléggé az erdélyi protestánsokhoz képest a magyarországi protestánsok véleményét, akik nem igényelnek maguknak saját egyházi bíróságot. Javasolta tehát, hogy hagyják meg az itthoni protestánsok azon szabadságát, hogy „k saját ügyeikre nézve az eddig is gyakorlatban volt és általok mindig elfogadott bíróság elé utasíttassanak”⁴⁵⁹.

Másnap először Simor hercegprímás szólalt fel: Egyház és állam maradjon meg a saját területén. Tiltakozott a szentszékek házassági ügyekben történő jogfosztása ellen, hiszen a szentszékek bírái megvesztegethetetlenek, az igazság mellett elkötelezettek, hazafiak, ráadásul az egyházi bíráskodás olcsóbb a polgárinál (ügyvédet is hivatalból tartanak). A protestánsok saját egyházi bíróságainak felállítását – mely 1791-ben megakadt – támogatta. A vegyes házasságok tekintetében elmondta, hogy ameddig lehetett, Egyházunk elment az engedékenységekben: elfogadta érvényesnek az akatolikus lelkész által kötött házasságot is. A vegyes házasságok feletti bíráskodást azonban a kezébe ki nem adhatja. Ezután Radvánszky Antal főispán mély alázattal, de meglepő kérdésekkel állt elő: emlékei szerint Roskoványi püspök *De matrimoniis puris* c. munkájának közepén nyitva hagyja a kérdést: „quis sit administer sacramenti matrimonialis, an sacerdos, vel partes matrimonium contrahentes?”, mely eszerint nincs eldöntve a Katolikus Egyházban. Ha a házasság szentség, miért zárják ki ebből a cölibátusban élő papokat, éppen a szentségek kiszolgáltatóit? „Ha a házasság szentség, hogy tűrhette az egyház oly sokáig a régi századoknál a többnejűséget?”⁴⁶⁰ Hogyan tűrhette századokon át, hogy a házasság szentsége a *ius primae noctis* gyalázatos, házasságtörő privilégiuma által inauguráltassék? Kijelentette: azzal, hogy XIV. Benedek pápa egyik 1741-es bullájában a vegyes házasságok megkötésénél megelégedett a protestáns lelkész jelenlétével, azt fejezte ki, hogy a házasság nem szentség. Henrik fuldai püspök 1764-ben azt írta elő, hogy a vegyes házasságból születő gyermekek nemük szerint kövessék szüleik vallását, azaz nem tette függővé reverzálistól a vegyes házasságok megáldását. Tehát következtelenséget lát abban, hogy egy szentséggel kapcsolatban ilyen eltérő megítélések voltak. Szerinte a vegyes házasságban mindkét fél fölött saját egyházi bírósága ítéljen. Simor így felelte meg a kérdéseket: Senki nem kérte, hogy mindenki felvegye mind a hét szentséget, így pl. az egyházi rendet is. Egyházunk „a házasságot nem mint szentséget állítja ellentétbe a coelibátussal, hanem mint házassági állapotot a nőtlen állapottal.”⁴⁶¹ A fuldai püspök az említett határozatát nem mint püspök, hanem mint fejedelmi herceg hozta, és ilyen minőségében sok protestáns alattvalóját kellett békességben tartania. Tökéletesen igaz, hogy a Katolikus Egyházban nincs meghatározva, ki a házasság szentségének kiszolgáltatója: „Én magam sem tudnám azt meghatározni.” Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a házasság szentség. Az említett történelmi változások valóban igazak: a házasságra nézve mindössze 4-5 dogmánk van, a járulékos kérdések valóban

⁴⁵⁹ ZELLER I, 335.

⁴⁶⁰ ZELLER I, 344.

⁴⁶¹ ZELLER I, 346.

változhatnak. A vita végén br. Vay visszavonta indítványát, mert Tisza Lajosé többet tartalmazott.

Utóbbi a f rendi ház elfogadta.

Következésként br. Prónay interpellálta a kultuszminisztert. Megnyugodva fogadta el Eötvös válaszáat: „Mihelyt ezen kérdés a fórumokra nézve el lesz intézve, a vegyes házasságok kérdéseiben a teljes egyenlőség és viszonyosság elvének alkalmazására nézve a válóperek iránt külön törvényjavaslatot még ezen országgyűlés folyama alatt fogok a ház asztalára letenni [...]”⁴⁶². Eötvös ugyan eredetileg csak az autonómia rendezése után kívánt a vallási egyenlőséggel foglalkozni, protestáns nyomásra mégis megtette ezt az ígéretet. Tisza Lajos többek között javasolta a 36. §-ba beiktatni a következőt: „Vegyes házassági perek, a mennyiben a házassági kötelék érvényességét, vagy ideiglenes elválást, vagy végképi felbontást tárgyznak, az alperes illetékes bírósága eltt indítandók meg, és miután az alperes felett kimondott ítélet jogerőre emelkedett, a per hivatalból átteendő a felperes illetékes bíróságához, a mely viszont a felperes felett hoz ítéletet. Mindkét félre nézve csupán csak illetékes bíróságának és az illető fél saját hitelvei alapján hozott jogerejű ítélete kötelező.”⁴⁶³ Indoklása: „Azt tartom, hogy mindenkire nézve saját vallási elvei kötelezők, és akkor, ha nekem az én vallásom azt rendeli, hogy ha már egyszer frigyre [sic] léptem, elválás esetében is új frigyre nem léphetek, ha ezen vallásomat meggyőződésből követem, nem sérelem rám nézve: de sérelem volna az, ha hitelveim ezt nem rendelvén, azért, mert más felekezet hitelvei rendelik, én is elzártnám egyéni szabadságom gyakorlásától. Azon esetben, mi szintén tegnap hozatott fel [...] hogy öntudattal lép azon katolikus fél ama frigyre, öntudatával annak, hogy elválaszthatlan lesz örökre eme kötelék: megfordítva is áll a kérdés; éppen oly öntudattal lép ezen katolikus fél is a frigyre és reá nézve annyival inkább kötelező, mert neki vallása parancsolja, a másoknak pedig nem.”⁴⁶⁴ Haynald érsek válasza többek között egy kérdést is tartalmazott: Amennyiben a vegyes házasság megromlásában és a válás szándékában a protestáns fél a hibás, akkor is jogosnak tartanák, hogy új házasságot köthessen, az ártatlan katolikus fél pedig ne? Sok csapás éri amúgy is a családok egységét, ne szaporítsák ezeket a válás és újraházasodás lehetőségének tudatával, mivel ezesetben a felek az összezőrdülések után kevésbé törekednének kibékülni. Br. Vay Lajos: arról, hogy a kalocsai érsek által felhozott példában szereplő ártatlan fél méltánytalanságot szenved, nem a törvényhozás tehet, hanem saját vallási szabályai. (Ebben Radvánszky Antal is egyetértett vele.) Az állami törvényre szükség van, mert ha minden felekezet azt mondaná, amit Simor és Haynald, ti. hogy nem engedhetnek, oda lenne az ország békéje. Br. Wenckheim László: eltt az interkonfesszionális törvényt kell elfogadni, azután meghatározni a bíróságoknak a vegyes házassági perekben való eljárását. Hiszen ha Eötvös betartja is ígéretét, nincs garancia arra, hogy benyújtott törvényjavaslata elfogadásra kerül. Továbbá nem lenne szerencsés egy törvény által előre korlátozni egy később meghozandó törvény

⁴⁶² ZELLER I, 348.

⁴⁶³ ZELLER I, 349.

⁴⁶⁴ ZELLER I, 351. Haynald érveire azt válaszolta tehát, hogy mivel a katolikus fél vegyes házasságát a felbonthatatlanság tudatában kötötte, ne rója fel, hogy számára az felbonthatatlan is marad, míg az akatolikus fél újat köthet.

mozgásterét. Tehát ne fogadják el a Tisza által hiányolt rész betoldását, hiszen kevesebb konfliktus származik abból, ha néhány hónapig fennmarad a jelenlegi állapot, mint hogyha elhamarkodottan döntenek. Helyette a kormány a vegyes házasságokra nézve mielőbb nyújtson be olyan törvényjavaslatot, mely az 1848. évi XX. tc-en alapszik.

Horvát Boldizsár igazságügyminiszter megindokolta, hogy miért nem foglalkozott a Tisza által hiányolt résszel: vannak sürgősebb ügyek, ez a téma sok másikkal összefügg, a jelenleg tárgyalt polgári perrendtartás csak átmeneti jellegű, amíg „a végleges bírói szervezet és bírósági illetékes megállapítása lesz napirenden”⁴⁶⁵. Tehát nem állt szándékában a kormánynak ezt a témát érinteni, de ha már elkerült, elmondta, hogy egyetért a prímással: az Egyház és az állam egymástól elválasztva törekedjenek ugyanarra a célra. Az államnak mindegyik felekezet iránt egyforma tisztelettel kell lennie, ennek megfelelően Tisza javaslata, ezért azt támogatta. Elismerte az ártatlan katolikus fél fájdalmát, de ez talán kisebb, mint ami az együtt maradással járna, és a társadalomnak is vigasztalóbb, ha legalább az egyik felet újra boldognak tudhatja. Más szerződéseknél is előfordul, hogy az egyik fél szigorúbb feltételeknek veti alá magát, mint a másik. A bíró olyankor természetesen mindegyik felet az önként vállalt kötelezettsége alapján ítéli meg. Ez nem sérelmes, jogsérelem pont az ellenkezője volna: ha az egyik félre olyan feltételeket kényszerítenének, amiket a szerződésben nem vállalt önként. Radvánszky Antal ismét meglepő érveket hozott fel: az 1791. évi XXVI. tc-et megsértette a vegyes házasságok megáldásának megtagadása. Ezzel azonban a klerus a kánonjogot is megsértette, ugyanis „a IV. karthagoi zsinat azt rendeli: „Sponsus et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote a parentibus suis offerantur;” a házasság reformációjáról szóló dekrétum a házasság megáldását ekképp rendeli: „Conjuges hortatur sancta synodus, ne in eadem domo cohabitent ante sacerdotis in ecclesia benedictionem;” a trienti zsinat, melynek a oecumenicum és orthodox jellemében és jellegében kételkedni senki sem fog, a házasságok megáldását ekképp követeli: „Si quis benedictiones et alias cerimonias [sic], quibus ecclesia in nuptiis utitur, damnaverit, anathema sit.” Ezen kanonok szerint tehát a házasságok megáldandók lennének, mi a vegyes házasságoktól jelenleg megtagadtatik, s e részben az egyházrend maga-magával jön ellenmondásba, mert a vegyes házasságokat bűnösöknek tartja, s azért eltagadja tőlük az áldást s azokat a templomban egyházi szertartások mellett egybe adni vonakodik, de az elválást mindamellet kizárólag mégis magának vindikálja.”⁴⁶⁶ Érve alapján is Tisza javaslatát támogatta. Tomcsányi József főispán: ha ezzel a kérdéssel évszázadok óta minden országgyűlés foglalkozott, de egyik sem tudta kielégíteni rendezni, hogyan akarják jelenleg per tangentem megoldani, ráadásul úgy, hogy a kormánynak nem is állt szándékában foglalkozni ezzel? Ezért maga az eredeti javaslatot támogatta, Tisza javaslatát pedig elvetette. Mint ahogy a végszavazáson a többség is.

⁴⁶⁵ ZELLER I, 361.

⁴⁶⁶ ZELLER I, 364-365.

Fenti ígéretéhez híven november 16-án Eötvös törvényjavaslatot terjesztett be a képvisel háznak a vegyes házassági válóperekr l. Ez a végül elfogadott verzióhoz képest még azt tartalmazta, hogy „2. §. [...] Joguk van azonban a magyarországi mindkét hitfelekezeti evangélikusoknak is, illet egyetemes zsinatjaik határozata folytán, saját hitfelekezeteik részére egyházi székeket szervezni.”⁴⁶⁷ 1. §-ából pedig hiányzott a 30 napos határid : ez volt az egyetlen lényegi változtatás, amit az alsóház központi bizottsága javasolt beletenni.

A részletes vitában Nyáry Pál javasolta Eötvös imént idézett mondatának törlését, azzal az – hogy akkoriban használatos kifejezéssel éljünk – „okadatolással”, hogy hamarosan úgyis eltörlik a szentszékeket, tehát azokra már semmilyen jogokat ne ruházzanak, ezzel még a látszatát is elkerülve annak, mintha a szentszékeket fenntartani igyekeznének. Az 1791-es tc. óta sok id eltelt, ma már a protestánsok sem kívánnak élni azon joggal, amit a katolikusoktól is elvenni igyekeznek. A protestánsok számára ez a jog amúgy is csak lehet ségként állt fenn: ha akarták, házassági pereiket világi bíróság el tt is indíthatták (vele értett egyet Bónis Samu, Tisza Kálmán, Halász Boldizsár, Tisza László, Szilády Áron, Szontagh Pál és Vadnay Lajos is). Eötvös erre azt válaszolta, hogy „A törvényhozásnak nem tartozik jogköréhez meghatározni : a protestánsok mily módon akarnak eljárni a magok házassági ügyeiben.”⁴⁶⁸ Bobory ismét felszólalt: mi fog történni, ha az egyik fél bírósága érvényesnek ítéli ugyanazt a házasságot, amit a másik félé nem? (Ebben csatlakozott hozzá Csiky Sándor is.) Felrótta továbbá az izraeliták kihagyását a törvényb l (mint ahogy Édes Albert is). Ezek miatt a javaslat ellen volt. Csiky még hozzátette: nem jogegyenl ség, hogy a katolikusok kötelez en alá vannak rendelve a szentszékeknek, míg a protestánsoknak ezt most csak lehet vé kívánják tenni. Ráadásul a szentszékek m ködése alkotmányellenes, mert azokban nem választott bírák ítélnék. Ezért a törvényjavaslatot visszaküldeni, és helyette egy másikat kérni szándékozott a minisztert l. Csanády Sándor szerint házasság már Krisztus el tt is létezett, tehát polgári szerz désnek kell tekinteni, ezért kizárólag polgári bíróságokat kívánt az ügyben. Szász Károly protestáns fórumon elutasítaná az szentszékeik létrehozását, a törvénykezésben azonban a jogegyenl ség biztosítása miatt Eötvös verzióját támogatta. Hogy a katolikusoknál a házasság szentség, azzal itt foglalkozni nem kívánt, de Csanády-ra reagálva azért megjegyezte, hogy a kereszténység a házasságnak „magasabb jelleget”⁴⁶⁹ adott, mint amekkora azel tt a pogány házasságoknak volt. Székács József a miniszteri javaslatot pártolta, mondván, hogy a kérdésben a protestánsoknak van joguk dönteni, a Háznak nincs. Végül Nyáry javaslatát fogadták el, amit felküldve a f rendi ház is egyhangúlag megszavazott.

Ezzel tehát Tiszának mégis sikerült keresztülvinnie javaslatát: az 1868. évi LIV. tc. 36. §-a helyett az 1868. évi XLVIII. tc-vel módosították a perrendtartási törvényt. Ez mindössze 3 §-ból áll, ám annál

⁴⁶⁷ ZELLER I, 457.

⁴⁶⁸ ZELLER I, 461.

⁴⁶⁹ ZELLER I, 467.

súlyosabb.⁴⁷⁰ Eszerint bármilyen szertartás szerint kötötték is a vegyes házasságot, azontúl a katolikus fél ügyében a szentszék, a protestánsban pedig Magyarországon a világi bíróság, Erdélyben viszont a protestáns fél saját egyházi bírósága ítélkezik. Ennek következtében míg a katolikus fél részére csak ritkán mondták ki a házasság érvénytelenségét, „addig protestáns házastársa leküzdhetetlen ellenszenv, közös megegyezés, h tlen elhagyás és hasonló okok alapján könnyen elérhette házassága felbontását és új házasságot köthetett”⁴⁷¹. Ezzel tehát már el revetítették a polgári házasság kés bbi intézményét. Deáknak legalább még ekkor sikerült megakadályoznia a polgári házasság Tisza Kálmán által javasolt azonnali bevezetését, és a szentszékek teljes eltörlését. A szavazatok aránya 147 nem, contra 67 igen volt.⁴⁷²

Az 1868. évi LIV. tc. pedig még tovább kurtította a szentszékek jogait.⁴⁷³

1869-ben Roskoványi püspök kérdést intézett Rómába a vegyes házassági perek kapcsán: szabad-e a szentszéki ítéleteket világi bírósághoz áttenni, és ezzel elismerni, hogy van kompetenciájuk házassági perekben. A válasz: „megtörténhetik, de mindig világosan ki legyen téve, hogy az illetén átküldés ne legyen el ítélet az egyház azon tana ellen, mely szerint a házassági ügyek az egyházi bíróságokhoz tartoznak, amelyb l kifolyólag a világi bíróság a szt. szék ítéleteit sem felül nem bírálhatja, sem jóvá nem hagyhatja, hanem mindkét felet kötelez leg tartozik szem el tt tartani. S t ha egyenesen valamely szekta konzisztoriumához küldetik, tétessék ki, hogy mivel az egyház tanítása szerint nem kompetens forumhoz történik az áttétel, azért ez az elv föntartásával csakis olybá tekintessék, mint egy bírósági akta közlése, amelyr l tudomást akarnak szerezni.”⁴⁷⁴

Részeredmény:

A Szentszék az osztrák konkordátumot hazánkra nézve is érvényesnek tekintette. Ez magyarázza azt, hogy a magyar prímási szentszék III. fokú státuszának megsz nése egyáltalán szóba kerülhetett egy osztrák konkordátumban. A kiegyezés el tt azonban a magyar jog nem ismerte el törvényes uralkodónknak az osztrák császárt, majd csak Ferenc József 1867-es megkoronázása után. Mivel a konkordátumot ez el tt kötötték, a magyarok azt az osztrákok és a Szentszék egymás közti politikájának tartották, és magukra nézve érvényesnek el nem ismerték. Eszerint tehát a prímási szentszék abban

⁴⁷⁰ LUGA I, 28-29.; LUGA II, 50-51.; CSIKY, *Egyházügyekre* 41-42.; SZENICZEY, 35. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 134.: „1. §. A vegyes házassági válóperek, a mennyiben a házassági kötelék érvényességét és az ideiglenes elválást, vagy a végképi felbontást tárgyazzák, az alperes illetékes bírósága el tt indítandók meg, és miután az alperes felett kimondott ítélet joger re emelkedett, a per legfőlebb harmincz nap alatt hivatalból átteend a felperes illetékes bíróságához, mely viszont a felperes felett hoz ítéletet. Mindenik félre nézve egyedül saját illetékes bíróságának az illet fél saját hitelvei alapján hozott jogerejü ítélete kötelez . 2. §. Házassági ügyekben a kötelék érvényességének kérdésében , a római- és görög-katolikusokra és görög-keleti hitvallásuakra, valamint az erdélyi két evangélikus egyház hiveire és az unitariusokra nézve, a jelenleg fenálló egyházi törvényszékek az illetékes bírák, a két evangélikus hitfelekezetü egyház magyarországi hiveire nézve pedig az illet világi törvényszékek. 3. §. Ezen törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi s az igazságügyi ministerek bizatnak meg.”

LAURAN, 72. szerint az 1. § kifejezetten ütközik a kánonjoggal, hiszen a Tridenti Zsinat XXVI. sessiojának XII. kánonja kimondja: „Si quis dixerit causas matrimoniales non spectare ad iudices ecclesiasticos; anathema sit.”

⁴⁷¹ SALACZ, *Egyház* 23. és SALACZ, *A magyar* 40.

⁴⁷² K. TÖRÖK, 22.

⁴⁷³ LUGA I, 39-41; LUGA II, 61-64; és CSIKY, *Egyházügyekre* 38-41.

⁴⁷⁴ L RINCZ, 161.

szereplő eltörlését sem. Azonban még ha a konkordátumot megkötött egyik felet, az osztrák oldalt nézve meg is kérdezhették a konkordátum rájuk nézve érvényes mivoltát, a másik szerződő felet, a Szentszéket tekintve egy pápai döntés rájuk vonatkozó érvényét a papjaink nem vonhatták kétségbe. Ezért a prímási III. fok eltörlését el kellett fogadniuk. Az osztrákok pedig a konkordátumot a pápa tiltakozása ellenére már a kiegyezést követően évből megszüntették.

A történeti ismertetésből láthatjuk, hogy a szentszékek jogkörével kapcsolatos állami módosítási szándék a két véglet közötti teljes spektrumon mozgott: minden ügy elvételét és a szentszékek megszüntetését is, a részleges hatáskörön át, az érintetlenül hagyásig találunk javaslatokat. A képviselőházi vitából talán leginkább Bobory és Deák véleményét pártolhatjuk: a házasság egyházi és polgári jogkövetkezményei szétválasztandók, és mindkét „suszter maradjon meg a saját kaptafájánál”. A korabeli vélemények közül ez áll legközelebb a mára kialakult tiszta helyzethez: az Egyház és az állam szétválasztása után mindkét bíróság a maga szempontjából ítéli meg a házasság jogi következményeit. A fennrendi házból Simor hercegprímás és Horvát igazságügyminiszter is ezen a véleményen voltak, noha mindketten más-más konkrét teendőre következtettek ebből az alapelvből.

Az 1868. évi XLVIII. tc-ben ott nyilvánul meg a két jogrend együttműködése, hogy a polgári jog tiszteletben tartotta, és meghagyta az egyes egyházak saját joga (így a katolikusoknál a kánonjog) szerinti ítélkezést. A tc-ben azonban negatívum, hogy mindegyik felekezeti bírósági jogát szorosan leszűkítette saját híveire. Állami részről ugyan ez a lépés érthető, hiszen az egyenlőség elve alapján áll minden felekezethez és azok híveire: egyikre sem hagyja ráerőltetni a másik jogrendjét. Abban a korban azonban a számarányok alapján mindenki számára világos volt, hogy ezzel valójában a katolikus szentszékeket akarták azon joguktól megfosztani, hogy pl. két protestáns házasságának érvényessége fölött ítélkezzenek. Ez pedig a kánonjogi rendszerrel nem ismerését jelenti, hiszen két keresztény házasságát mindig szentségnek tartjuk, így az esetleges válásuk és katolikussal való újraházasodásuk szerves részét képezi a belső házasságjognak. Ugyanez mondható el a vegyes házasságok érvényessége feletti ítélkezési jogunkról is, amelyet is ezzel szintén – alaposan jogrendünkbe tiporva – megfosztottak. Ezekhez a jogsértésekhez képest már csak mellékes szempont volt, hogy mekkora káoszt okozott a tc. azzal, hogy egyazon házasság érvényességéről két külön bíróság ítél.

A szentszékek jogköre az 1868. évi LIV. tc. alapján még tovább szűkült. Elsőre azt gondolhatnánk, hogy a tc-et jóváhagyó országgyűlés – civil fórum lévén – illegitime, és ismét károsan avatkozott bele az Egyház belső jogrendjébe. Azonban ha alaposabban megvizsgáljuk, ez a tc. – talán egyedül a gyermekek törvényességének megállapítása kivételével – nem korlátozza a szentszékek egyházi jogkövetkezményeket érintő jogkörét. Csupán a polgári jogkövetkezmények feletti ítélkezést tette át a polgári bíróságok kezébe, ehhez pedig joga volt. Az egyházi bíróságoknak is könnyebbséget jelentett, hogy nem közvetlenül rájuk tartozó ügyekkel ezentúl nem kellett foglalkozniuk, így több energiájuk maradt a lényegi, tisztán egyházi kérdések elbírálására. Tehát végeredményben megállapíthatjuk, hogy az ezáltal a tc. által okozott hatáskör-csökkentés – minimális kivételtől eltekintve – jórészt jogszerű, s t

kifejezetten hasznos volt a szentszékek számára. Ezért ezen a ponton – ellentétben az ugyanazon évi XLVIII. tc-vel – a heves viták ellenére a hangsúly mégis inkább a két jogrend együttm ködésére tev dött át.

Csiky azon érve, miszerint „a szentszékek m ködése alkotmányellenes, mert azokban nem választott bírák ítélnék”, jogpozitivistá alapelvb l indul ki és figyelmen kívül hagyja az Egyház önálló saját jogrendjének sajátosságait, melyben sosem volt demokrácia: a teokráciára alapozva a döntéseket mindig is a hierarchia hozta. Az azonban valóban vitatható kérdés, hogy a magyar állam a katolikus szentszékeket mennyire tegye saját jogrendje részévé, és milyen polgárjogi jogosítványokat adjon a kezükbe. Ez utóbbit – országos szinten – valóban joggal kérd jelezhette meg Csiky a magyar alkotmányra hivatkozva. Tény, hogy a szentszékek megmenekültek az eltörlést l, azonban az államnak sosem volt joga az Egyház alapításához vagy megszüntetéséhez kötött szervezeteket eltörölni. Legfeljebb azt határozhatta meg a polgári jog, hogy (esetünkben a magyar) állam integrálja vagy negligálja a szentszékek m ködését. A korabeli megfogalmazásnál tehát pontosabb ezt mondanunk: a szentszékek megmenekültek attól, hogy az állam teljesen figyelmen kívül hagyja ezek m ködését.

d) Az 1868. évi LIII. tc.⁴⁷⁵ kialakulása

Ausztriában a már említett 1868. május 25-ei törvény a következő ket írta a vallásváltoztatásról: „Azon esetre, ha az egyik vagy mind a két házastárs, vagy a férjezett anya vallását megváltoztatja, azon

⁴⁷⁵ A tc. teljes szövegét hozza SZENICZEY, 51-52.; *Vallásügy* 20-23.; HANUY, *A vallásváltoztatás* 221-224.; DUNAY JÁNOS, *Az áttérésekr l*, Nagybánya 1902, 10-12. és BAGOSSY BERTALAN, *Feladatunk a polgári házassággal szemben*, Szatmár 1896, 269-273., az els 8 §-t pedig CSIKY, *Egyházügyekre* 5-10. és HANUY, *A keresztség* 51-52. is. Mivel a 8. §-t a f szövegben fogjuk idézni, álljon itt most az els 7 § szövege Szeniczey-t l idézve: „1. §. A törvény által megállapított föltételek és formások megtartásával mindenkinek szabadságában áll más hitfelekezet kebelébe, s illet leg más vallásra áttérni. 2. §. Áttérni annak szabad, a ki életkora 18 évét már betöltötte. Azonban a n k férjhez menetelök után, ha e kort el nem érték volna is, áttérhetnek. 3. §. Az áttérni kívánó, bármely egyház tagja legyen, ebbeli szándékát önmaga által választott két tanu jelenlétében saját egyházközségének lelkésze el tt nyilatkoztatja ki. S ezen els nyilatkozattételt l számitandó 14 nap eltelte után és legfölebb 30 nap eltelte el tt ugyanazon, vagy más, szintén általa választott két tanu jelenlétében ismét saját egyházközségének lelkésze el tt jelenti ki, hogy áttérési szándéka mellett továbbra is megmarad. 4. §. Az áttérni akaró mind els , mind másodizben tett nyilatkozata fel l azon lelkészt l, ki el tt áttérési szándékát kijelentette, mindkét izben külön-külön bélyegmentes bizonyítványt kér. 5. §. Ha a lelkész a kívánt bizonyítványt bármelyik esetben akármely okból ki nem adná: mindkét izben tett nyilatkozatról külön-külön a jelen volt tanuk adnak bélyegmentes bizonyítványt. 6. §. Az így nyert bizonyítványokat az áttérni akaró azon vallásfelekezet lelkészének, melybe át akar térni, bemutatván, ez által az illet egyház teljesen fel van jogositva t kebelébe felvenni. 7. §. Azon lelkész, kinél az áttért bizonyítványait el mutatá, tehát a kinél az átmenet befejeztetett, köteles err l értesíteni azon egyházközség lelkészét, melyhez az áttért el bb tartozott.”

Csiky a 7-8. oldalakon fontosnak tartja hozzáf zni, hogy a tc. nagy hiányossága, hogy nem rendelkezik a halálos ágyon történ áttérésr l, melyr l megállapítja, hogy „a protestantismus háromszázados fennállása óta nem fordult még el azon eset, hogy katolikus halálos ágyán kívánt volna protestánssá lenni; míg az ellenkez naponként számtalanszor megtörténik, ismételen illusztrálva Melanchton azon ismeretes nyilatkozatát: „hogy a protestantismusban jobb ugyan élni, de meghalni sokkal jobb a katolikus egyházban.”” A 9. oldalon pedig megjegyzi: „[az államhatalom] azt sem parancsolhatja meg, hogy valaki bens leg higgye azon egyház tanait, melynek küls leg tagja, s nem egy más egyházéit, melynek küls leg nem tagja.”.

Szintén hiányolja a halálos ágyon való áttérés lehet ségét KAZALY, *A katolikus*, II, 715. „A törvény eme hiánya folytán már többször el fordult azon eset {könyve 9 évvel a törvény hatályba lépése után jelent meg}, hogy a halálos ágyon a kath. vallásra áttért, de az áttérési szabályok megtartására nem képesült egyének akath. módon temették el, noha ez ellen az illetékes kath. lelkész tiltakozott.”

gyermekkel, kik a hetedik életkort túl nem haladták, tekintet nélkül az elbbi vallásra, úgy kell bánni, mintha a szülők vallásváltoztatása után születtek volna. A betöltött 14-ik év után mindenik nemre nézve különbség nélkül szabadon választhatja vallását meggyűzőjé szerint, és ezen választásban a hatóság által védendő. A vallásváltoztatás által a kilépő az elhagyott egyház minden felekezeti jogait elveszti, valamint ez az igényeit irányában. Hogy pedig a kilépés egyik vallásbeli felekezeti törvények hatásával bírjon, a kilépő tartozik kilépését a politikai hatóságnak bejelenteni, mely ezen jelentést az elhagyott egyház elöljárójának vagy lelkészének átküldeni fogja. Az új egyházba lépését a belépő azon egyház elöljárójának vagy lelkészének személyesen nyilatkoztatni tartozik. Minden vallásbeli felekezeti tilos, más vallásbeli kényszerítés vagy csel által áttérésre elcsábítani.”⁴⁷⁶

„Báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1868. szeptember hó 19-én a következő törvényjavaslatot terjesztette a ház elé: Törvényjavaslat a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonyossága tárgyában. Az 1844-iki III-ik t.-cikk és az 1848 : XX. t.-cikk a vallásfelekezetek viszonyosságát illetőleg a következőkben b vittelik s illetőleg módosítottak”⁴⁷⁷. A képviselőház november 30-án úgy döntött, hogy nem a miniszterét, hanem a központi bizottság javaslatát (ld. a 9. *Elkeresztelési viták / b) Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a és annak következményei* c. pontban) kezdi tárgyalni. A vita során módosították a bevezetést: „Addig, míg a vallásfelekezetek egyenjogúsága törvény útján általánosan szabályozhatnák, az 1848. évi XX. törvénycikk alapján, a keresztyén vallásfelekezetek viszonyosságát illetőleg, rendeltetik.”. Tisza Kálmán javasolta, hogy a feszültségek elkerülése végett ne az elhagyni kívánt felekezet lelkészénél kelljen jeleznie az áttérőnek a szándékát, hanem a felvenni kívánt felekezeténél, aki 8 napon belül értesítse az elöljáró lelkészt. Papp Zsigmond az ellenkező mellett érvelt: képtelenség, hogy elöljáró az új lelkész tudja meg a szándékot.

Tisza véleményét pártolta Kurcz György (ne nehezítsék az áttérő dolgát), Halász Boldizsár (a Katolikus Egyház által az abból való kilépési szándék esetére régebben elírt 6 heti oktatási kötelezettsége⁴⁷⁸ nem áll fenn, mert egyik lelkész sem gyűződik az áttérőt: az illető maga döntött),

⁴⁷⁶ SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 961.

⁴⁷⁷ ZELLER I, 369. A 369-374. oldalakon olvasható az eredeti javaslat teljes szövege, pl. ilyen alcímekkel: *Az áttérésről vagy hitvallás változtatásról., A vegyes házasságokról.*

SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 961-962.: Hazánkban a hivatkozott két törvény tette lehetővé először az áttéréseket a katolikus felekezetről: az 1844. évi III. tc. 5-10. §-ai az evangélikusra, az 1848. évi XX. tc. pedig az ortodoxra. Mindkettő úgy volt lehetséges, hogy az illető saját eredeti lelkésze előtt, két tanú jelenlétében erről nyilatkozatot tett, majd 4 hét múlva ugyanígy megismételte azt. Mindkét nyilatkozatáról a lelkésztől külön-külön bizonyítványt kért, melyet ha a lelkész megtagadott kiadni, a két tanú állította ki. A bizonyítványokkal pedig az új felekezetének lelkészénél jelentkezett. Ezt az előírást szabályozta újra az 1868. évi LIII. tc..

⁴⁷⁸ HANUY, *A vallásváltoztatás* 30. szerint ezt nem az Egyház írta elő, hanem II. József: „[...] a katolikus vallásról való áttérés („apostasia”) előtt az illető kitérni akaró egyénnek a kath. plébánosnál 6 heti vallásoktatásban (1783. febr. 21. csász. rend. 1784. ápr. 20. kir. rend.) kellett részesülnie, míg ellenkezőleg a kath. vallásra való áttérés („conversio”) ilyen feltételhez nem volt kötve, azonnal eszközölhet volt.” A következő oldalon hozza Hanuy II. Lipót még szigorúbb törvényét, az 1791. évi XXVI. tc. 13. §-át, mely a katolikusról protestáns felekezetre való áttérést már királyi engedélytől teszi függővé: „Cum transitus a catholica religione ad alterutram ex evangelicis in sensu pacificationum receptis, catholicae religionis praeceptis adversetur, ne is temere fiat, occurrentes eiusmodi casus ad sacratissimam suam regiam maiestatem referendi venient; iniungatur praeterea sub severa poena, ne quicumque demum ullum catholicum ad amplectendam religionis evangelicae professionem, quocumque praesumat allicere medio.” Ezt az engedélyt a király semmiképp nem adta meg annak, aki nem töltötte be 18. életévét, és nem vett részt a 6 hetes oktatáson. Meglepő, hogy Hanuy a 32. oldalon „nem lényeges változás”-nak

Bobory Károly (el tte, mint ceglédi plébános el tt, megjelent egy országos hír férfi és felesége, hogy kilépni kívánnak, de úgy, hogy azt még nem döntötték el, hova lépnek be helyette – ebben az esetben lehetetlen Tisza javaslatát kivitelezni, általában azonban támogatja), Hrabovszky Zsigmond, Szilády Áron (katolikus papként úgy gondolta, hogy a kilépni szándékozó t le már nem vár tanácsokat) és Lónyay Gábor.

Papp Zsigmondét Horváth Döme, Besze János („[...] A vallás nem olyan dolog, hogy csak úgy a kapufélfától vegyen búcsút valaki, (Zaj, elnök csenget) s ne tartsa érdemesnek lelkipásztortól, kinek felügyelete alatt élt és működött. (Zaj, eláll!) [...]”⁴⁷⁹), Nagy Péter („Sokszor volt alkalmam, tapasztalni, hogy a csekély m veltségű ember minden meggy z dés nélkül, csupán pillanatnyi felhevülés vagy haszonkeresést l ösztönöztetve dobja oda vallását. Ha ahhoz megy, vagy oda utasítatik a törvény által, ki eddig neki vallási tanácsadója, lelkésze volt, attól egy pár atyai barátságos komoly szóban felvilágosítást nyer. (Zaj, élénk ellenmondás.) Jól tudom, hogy némely lelkész túlbuzgóságában túllépi azon határt, melynek megtartása kötelessége volna; de azért hogy néhány ember nem tartja meg a kell mértéket, abból nem következik, hogy mi az áttérés módozatait kell alakjukból kivegyük. (Felkiáltás: Ki korlátozza?) [...] miután a jelentéstétel két tanu jelenlétében történik, az illet lelkész semmi er szakoskodást, annál kevésbé követhet el durvaságot.”⁴⁸⁰), Ivackovics György és Sipos Ferenc. Maga Eötvös is felszólalt: Tisza indítványát elfogadná, ha miniszteri javaslata a lelkiismereti szabadságot akadályozná. De mivel nem akadályozza, Tisza javaslata csak az áttérést könnyítené meg, ez pedig nem cél. A többség végül a miniszteri javaslatot szavazta meg, Tiszáét ezzel elutasítva.

A tc. 8. §-a kimondta, hogy „Az áttértnek áttérése utáni minden cselekvényei azon egyház tanai szerint ítélend k meg, melybe áttért, s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelez k.”⁴⁸¹ Utóbbi kitétel következtében ha a tisztán katolikus házasságból valaki válni akart, kilépett a Katolikus Egyházból, így házasságuk vegyes házasság lett. Válási kérelmét ezért már eleve a világi bíróságnak adhatta be, mely azt jóvá is hagyta. A 8. § els felének ellenére így járt el a bíróság, mivel –

---

nevezi, hogy az el z höz képest az 1844. évi III. tc. eltekint a királyi engedély és a 6 heti oktatás kötelezettségét l, mindössze annyit ír el , hogy 4 hét különbséggel kétszer kell megjelenni a plébános el tt 2 tanúval, és kifejezni az áttérés szándékát. Az err l a plébánostól kapott igazolásnak a protestáns lelkész el tti bemutatásával az áttérés államilag befejezettnek nyilvánult.

⁴⁷⁹ ZELLER I, 386.

⁴⁸⁰ ZELLER I, 386-387.

⁴⁸¹ SZENICZEY GUSZTÁV, *Az 1868 és 1869-ik évi törvények úgy az azok életbeléptetése és végrehajtása tárgyában kibocsátott magy. kir. ministeri rendeletek gyűjteménye*, II, Pest 1870, 52.; CSIKY, *Egyházügyekre* 9-10. {Nem tartozik tárgyunkhoz az a szomorú tény, hogy Csiky Lauran idézett könyvének keletkezése idejére már elhagyta a papi szolgálatot.}; TOKODY, 3.; LUGA I, 32. és LUGA II, 54. Luga megjegyzése szerint ez értelemszer en nem vonatkozik a katolikus egyházon belüli rítusváltásra, mert azt az Egyház bels jogrendje szabályozza. Ezekben az esetekben az elbocsátáshoz és a felvételhez tehát továbbra is az eddigi püspöki engedély kötelez .

SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 962. itt, a 8. § után jegyzi meg, hogy „Nálunk a keresztény vallásfelekezetek l a mózesi hitvallásra áttérni tilos.” Ennek kés bb, az izraeliták recipiálásával kapcsolatos törvény tárgyalásánál fogjuk látni a fontosságát.

Az 1868. évi LIII. tc. 9-11. §-ai olvashatók: CSIKY, *Egyházügyekre* 35-36.; TOKODY, 50-51.; *Vallásügy* 22.; SZENICZEY, 53. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 135. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a §§ érvényüket veszítették az 1894. évi XXXI. tc. életbe lépésével. Amíg azonban érvényben voltak, visszaélésekre adtak okot (vö. a *Függetlék* 60. pontjával).

bár a házasságkötést a kérelmező még áttérése előtt, katolikusként végezte, – a válást már új cselekménynek számították, amit áttérése utáni állapota szerint ítélték meg. Ugyanez a tc. mondta ki a teljes egyenjogúságot a történelmi keresztény egyházak számára a temetők használatára vonatkozólag is.

A 12. § tárgyalását – a felesleges ismétlések elkerülése végett – ld. a 9. *Elkeresztelési viták / b) Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a és annak következményei* c. pontban. A tc. végső szavazásakor 61:25 arányban az eredeti, alsóházi javaslatot támogatták.⁴⁸² Az így megszavazott törvény a „vegyes házasságok” kifejezést új értelemben használta: már nemcsak két olyan keresztény házasságát értették alatta, akik közül az egyik katolikus, a másik pedig akatolikus (ahogy azt az Egyház továbbra is értelmezte), hanem két eltérő felekezet akatolikus házasságát is.

Részeredmény:

Az államnak az a szándéka, hogy a katolikus ne legyen államvallás, hiszen hazánkban nem katolikusok is élnek, érthető és elfogadható. Egyház és állam kívánatos szétválasztásának pontosan az volt az egyik feltétele, hogy az állam minden vallást és felekezetet egyforma értéknek tartson és tiszteljen. Ekkor tehát a téma még csak a csekély számban elfogadott vallás és felekezet tekintetében merült fel. A Katolikus Egyház sem kényszerített senkit arra, hogy akaratán kívül legyen a tagja: az áttérés lehetőségét biztosítottuk.

Az 1868. évi LIII. tc-nek csakis ilyen értelemben lett volna létjogosultsága. Mivel azonban a tc-vel nemcsak a polgárjogi következményeket, hanem magának az áttérésnek a módját is szabályozni akarták, ez a jogsértés káros következménnyel járt. Ugyanis az a kaotikus helyzet alakult ki, hogy az állam sok esetben mást tekintett egy konkrét személy felekezetének, mint amit az illető maga, vagy az egyháza. Találónak jegyezte meg Csiky: „[az államhatalom] azt sem parancsolhatja meg, hogy valaki bensőleg higgye azon egyház tanait, melynek külsőleg tagja, s nem egy más egyházéit, melynek külsőleg nem tagja.” Amennyiben pedig ez így van, akkor a tagság („vallásváltoztatás”) polgárjogi szabályozásának még a logikai létjogosultsága is hiányzik, nem hogy a jogi. Ráadásul valóságos hiányossága volt az amúgy is illegitim tc-nek, hogy nem tette lehetővé a halálos ágyon való áttérést az átlagos formások nélkül. Megállapíthatjuk tehát, hogy a tc. első §-ainak elfogadásával a magyar állam alaposan megtiport (többek között) a katolikusok kánonilag biztosított jogát hitükhöz.

Újabb jogsértést szenvedett el a kánonjog az állam részéről ugyanezen tc. 9-11. §-ai által. Ahhoz ugyanis, hogy a vegyes házasság megkötésének feltételeit szabályozza, az államnak szintén nem volt joga. A káoszt ezekkel a §§-kal a polgárjog tovább fokozta (ld. a *Függelék* 60. pontjának példáit). A 12. § következményeit és konklúzióit ld. a 9. *Elkeresztelési viták / b) Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a és annak következményei* c. pontban.

⁴⁸² A katolikus sajtó természetesen élesen bírálta az 1868. évi LIII. tc-t. Ld. pl. ahogy a jezsuita TOMCSÁNYI, 48-49. érten kritikálta az inkriminált 2., 8. és 12. §§-at.

e) A tc. hatásai és a vegyes házasságok későbbi szabályozása

A végeredmény miatt (ld. a 9. *Elkeresztelési viták / b) Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a és annak következményei* c. pontban) a püspöki kar nem látott többé bizonyosságot afelől, hogy az egyetemes kánonjogi rendelkezésnek, mely szerint vegyes házasságban minden gyermek katolikus legyen, hazánkban is sikerül érvényt szerezni. Ezért 1869. január elején instrukcióban tiltották meg a papságnak a vegyes házasságok ünnepélyes megáldását. Kizárólag a passzív asszisztenciát engedték meg, azaz hogy a templomon kívül, minden szertartás nélkül, a plébános egyszer en tudomásul vegye a jegyesek két tanú által kijelentett házasságkötési szándékát.⁴⁸³ Az állami törvényben nem volt büntető záradék, tehát nem parancsoló, hanem kijelentő módon fogalmazott, lehetővé tette ezzel azt, hogy a felek szóban vagy írásban mégis megígérjék minden gyermekük katolikus nevelését. Azonban hiába volt ez a lehetőség, a püspökkari tilalom miatt a plébános mégis meg kellett, hogy tagadja az esketést. Az *assistencia passiva*-t a felek legtöbbször elutasította, inkább a protestáns templomban házasodtak. Ezen tapasztalatok alapján Roskoványi javaslatára a püspöki kar fél év múlva, június 28-án Róma jóváhagyását kérte, majd el is nyerte⁴⁸⁴, ezért újból megengedte a vegyes házasságok ünnepélyes megáldását, amennyiben a felek ígérete az összes gyermek katolikus nevelésére erkölcsi bizonyossággal szintének volt tekinthető.⁴⁸⁵

XIII. Leó *Quod multum diuque* kezdettel a magyar püspököknek 1886. augusztus 22-én körlevelet küldött, többek között az áttérésekkel és a polgári házassággal kapcsolatban (utóbbit disszertációnk 10. *Polgári házasság, polgári anyakönyvezés* c. pontjában tárgyaljuk). A pápai körlevélről ld. a *Függelék* 62. és 78. pontjait.

Noha nem tartozik közvetlenül az általunk tárgyalt időszakhoz, mégis érdemes megemlítenünk a kérdés későbbi szabályozását. A SCConc, Decr. *Ne Temere*, 1907. VIII. 2: ASS 40 (1907) 525-530. kimondta, hogy 1908. húsvétja, azaz április 19-e után minden tisztán katolikus vagy vegyes házasság csak akkor lesz érvényes, ha azt katolikus pap aktív közreműködésével kötötték (ld. a *Függelék* 63. pontját). Utóbbi csak akkor volt engedélyezett, ha mindkét fél az összes születendő gyermek katolikus nevelését megígérte. Azonban a dekrétum meghagyta a Szentszék által bizonyos területekre vonatkozólag már korábban engedélyezett kivételeket. Utóbbit a magyar püspökök magukra is értelmezték a Lambruschini-

⁴⁸³ SALACZ, *A magyar* 10. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 137. Simor saját instrukcióját 1868. december 30-án adta ki, ez teljes egészében olvasható: ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, V, 185-191.

⁴⁸⁴ A *Sacra Congregatio Inquisitionis* 1870. január 16-ai rescriptumának szövegét ld. HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 188-189. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, VI, 486-487.

⁴⁸⁵ SALACZ, *Egyház* 81.

instrukció és egy 1897. augusztus 31-ei rendelet⁴⁸⁶ miatt. Ezek alapján ugyanis a reverzális nélküli, protestáns lelkész vagy világi anyakönyvvezet el tt kötött vegyes házasságok tilosak, de érvényesek voltak.⁴⁸⁷ Így aztán püspökeink fel sem tették kérdést Rómának ezzel kapcsolatban. Más külföldi püspökök azonban igen, és ennek nyomán a Szentszék 1908. február 1-én pontosította⁴⁸⁸: kivételt kizárólag a Pius X, Decr. *Provida*⁴⁸⁹, 1906. I. 15: ASS 39 (1906) 81-84. adott, és csakis Németországnak. Mire a hír eljutott püspöki karunkhoz, már a hátralev két hónap egy része is eltelt. Ezért Vaszary Rómába küldte segédpüspökét, Kohl Medárdot, hogy az életbe léptetéshez egy év haladékot eszközöljön ki. A zsinati kongregáció április 8-ai válasza szerint⁴⁹⁰ a pápa csak fél év haladékot adott (1908. április 19. – október 19.), de azt is csak a papi közrem ködés hiányára, a reverzálisra nem. A vegyes házasságok számának növekedése miatt a primás által 1908. április 23-ára összehívott püspökkari tanácskozáson úgy döntöttek, hogy kérvényezni fogják a *Provida* hazánkra való kiterjesztését, nehogy sok érvénytelen házasság köttessen. Újabb halasztási kérelmükre a pápa 1909. január 30-tól egy egész évre megadta a dilatio-t „és sanálta az addig esetleg érvénytelenül megkötött házasságokat”.

A protestánsok a *Ne Temere*-t nemcsak az egyházi, hanem a polgári házasságokra nézve is sérelmesnek találták, és vádolták gr. Apponyi kultuszminisztert, hogy miért nem alkalmazta a ius placeti-t.⁴⁹¹ Többek közt a volt miniszterelnök, Bánffy Dezs , immár mint az erdélyi református egyházkerület f gondnoka is támadta az állami gyengeséget. Érdekes módon pont a másik volt miniszterelnök, és hangadó református politikus, gr. Tisza István ismerte el, hogy az állam tehetetlen, a király is, Rómától lehet változtatást remélni. X. Piusz úgy rendelkezett, hogy az 1909-t l megjelen hivatalos *Acta Apostolicae Sedis*-ben (s t 1904-t l már a folyóirat el djében, az *Acta Sanctae Sedis*-ben) kihirdetett egyetemes törvények a megjelenés után f szabály szerint 3 hónappal automatikusan hatályba lépnek. Így

⁴⁸⁶ Eredeti latin szövege olvasható: HANUY, *A jegyesség* 297-298. és HANUY, *A vegyes házasságokra vonatkozó* 110-111.

⁴⁸⁷ SERÉDI, 105-106.: „Az ilyen házasság érvényes ugyan, mint Rampolla biboros államtitkár 1897. aug. 31. s Vaszary hg. primáshoz intézett levele is biztosítja, de a kath. fél, mint a haeresis pártolója, a pápának fönntartott excommunicatiót vonja magára, mely alól a pápa delegálásával csak a püspök oldhatja föl t; a püspök azonban subdelegálhatja ezen hatalmát.”

⁴⁸⁸ A 12 dubium és a S. C. Concilii azokra adott válasza eredeti latin nyelven olvasható az ASS 41 (1908) 108-111. oldalain kívül SERÉDI, 127-129.; NOTTER, *Eljegyzés* 151-153. és HANUY, *A jegyesség* 306-309. oldalain is. Egyéb dubiumok és azok szentszéki válaszai pedig: ASS 41 (1908) 287-289. és 510-512., ugyanezek: SERÉDI, 129-132. és NOTTER, *Eljegyzés* 153-156. Mindezeket még több dubium-mal, resolutio-val, instrukcióval és dekrétummal egészíti ki az ASS 41 (1908) 251-252.; az AAS I (1909) 468-469., 516-517., 656.; az AAS 2 (1910) 56., 193-196. és az AAS 3 (1911) 102-103., 163-164. alapján HANUY, *A jegyesség* 309-312. és 314-323. Például azt is pontosították ezekben, hogy a *Ne Temere* XI. fejezet 2. §-ában használt „akatolikus” kifejezés alatt kik értend k. A dekrétum adott §-a így hangzik (SERÉDI, 126.): „Vigent quoque pro iisdem de quibus supra catholicis, sí [sic] cum acatholicis sive baptizatis sive non baptizatis, etiam post obtentam dispensationem ab impedimento mixtae religionis vel disparitatis cultus, sponsalia vel matrimonium contrahunt; nisi pro aliquo particulari loco aut regione aliter a S. Sede sit statutum.” A dubium (SERÉDI, 129.): „An in Art. XI, § 2 eiusdem decreti sub nomine acatholicorum comprehenduntur etiam schismatici et haeretici rituum orientalium.” A válasz (SERÉDI, 130.): „Affirmative.” Ebb l tehát kiderül, hogy vegyes házasságnak az számított a *Ne Temere*-ben, amit egy katolikus egy olyan megkeresztelt akatolikussal kötött, aki akár a latin, akár a keleti egyháztól elszakadt heretikus vagy skizmatikus, de a Katolikus Egyház tagja sosem volt.

⁴⁸⁹ Eredeti latin szövege olvasható az ASS-en kívül: SERÉDI, 133-135. és HANUY, *A jegyesség* 298-301. A konstitúció az akatolikusok egymás közti házasságát csak ennyiben szabályozta (NOTTER, *Eljegyzés* 21.): „ut si alter vel uterque acatholicorum coniugum ad fidem convertatur, vel in foro ecclesiastico controversia indicat de validitate matrimonii duorum acatholicorum cum quaestione validitatis matrimonii ab aliquo catholico contracti vel contrahendi connexa.” Az akatolikusok egymás közti pusztán polgári vagy protestáns vagy ortodox szertartású házasságkötését a Katolikus Egyház már akkor is érvényesnek ismerte el (vö. NOTTER, *Eljegyzés* 24.), mint ahogy ma is.

⁴⁹⁰ Olvasható: HANUY, *A jegyesség* 305.

⁴⁹¹ SALACZ, *Egyház* 104. és SALACZ, *A magyar* 378.

aztán a *ius placeti*-t gyakorolni tovább már senki sem tudta. Ugyanezt er sítette meg a CIC (1917) 9. kánonja, a kihirdetés laikus hatalmak által történ megakadályozását pedig ipso facto a pápának fenntartott kiközösítéssel büntette a 2333. kánon.⁴⁹²

A püspöki kar, a nuncius, a kultuszminiszter és a király írásban, néhány püspök szóban is kérte Rómát a *Provida* kiterjesztésére. A protestánsok egyre kevesebb reverzalist adtak. Vaszary újabb sürgetése nyomán végre 1909. február 27-ei határozatával X. Piusz teljesítette kérésüket, a S. C. Sac. kiterjesztette a *Provida*-t hazánkra is, és az 1908. húsvétja óta érvénytelenül kötött házasságokat gyökerükben orvosolta (ld. a *Függelék* 64. pontját). Így tehát hazánkban visszaállt a *Ne Temere* el tti állapot. Püspöki karunk a *Provida* kiterjesztésével kapcsolatban 1909. március 16-án utasítást adott ki (ezt is ld. a *Függelék* 64. pontjában). Az átmeneti 10 évben a csupán polgárilag megkötött vegyes házasságok is tilosnak, de érvényesnek számítottak kánonjogilag hazánkban. Err l a S. C. Inquisitionis-nak az esztergomi érsek kérdésére adott határozata nyilatkozott (szintén ld. a *Függelék* 64. pontjában). A tisztán katolikusok, a katolikus és kereszteleetlen fél, ill. a katolikus és olyan akatolikus házasságára, aki valamikor a Katolikus Egyház tagja volt, mindez nem vonatkozott: rájuk továbbra is érvényben volt a kötelez forma el írása. Tíz év múlva azután az 1918. pünkösdjén életbe lép CIC (1917) a vegyes házasságokra vonatkozó kivételeket eltörölte, és kötelez vé tette a *Ne Temere*-t.⁴⁹³ Egyes protestánsoknak állt ugyan szándékában az államot és az országgy lést fordítani az ellen, hogy ismét csak katolikus pap el tt köthettek érvényes házasságot egy katolikussal, de a világháború miatt törekvésük elenyészett.

Tegyünk említést a CIC (1917) néhány vonatkozó kánonjáról is:

A katolikus fél köteles okosan munkálkodni házastársa megtérítésén („Can. 1062. Coniux catholicus obligatione tenetur conversionem coniugis acatholici prudenter curandi.”). Akatolikus lelkészhez fordulni házasságkötés céljából mindenféle módon és id ben tilos, ha a plébános megtudja, hogy mégis fordultak hozzá vagy szándékukban áll, a házasságkötésnél nem m ködhet közre (kivéve igen fontos okból, de a botrány elkerülésével és az ordináriusnak való jelentéssel): „Can. 1063. § 1. Etsi ab

⁴⁹² „Can. 9. Leges ab Apostolica Sede latae promulgantur per editionem in Actorum Apostolicae Sedis commentario officiali, nisi in casibus particularibus alius promulgandi modus fuerit praescriptus; et vis suam exserunt tantum expletis tribus mensibus a die qui Actorum numero appositus est, nisi ex natura rei illico ligent aut in ipsa lege brevior vel longior vacatio specialiter et expresse fuerit statuta. [...] Can. 2333. Recurrentes ad laicam potestatem ad impediendas litteras vel acta quaelibet a Sede Apostolica vel ab eiusdem Legatis profecta, eorumve promulgationem vel executionem directe vel indirecte prohibentes, aut eorum causa sive eos ad quos pertinent litterae vel acta sive alios laedentes vel perterrefacientes, ipso facto subiaceant excommunicationi Sedi Apostolicae speciali modo reservatae.”

⁴⁹³ „Can. 1060. Severissime Ecclesia ubique prohibet ne matrimonium ineatur inter duas personas baptizatas, quarum altera sit catholica, altera vero sectae hereticae seu schismatica adscripta; quod si adsit perversionis periculum coniugis catholici et prolis, coniugium ipsa etiam lege divina vetatur. Can. 1061. § 1. Ecclesia super impedimento mixtae religionis non dispensat, nisi: 1.º Urgeant iustae ac graves causae; 2.º Cautionem praestiterit coniux acatholicus de amovendo a coniuge catholico perversionis periculo, et uterque coniux de universa prole catholice tantum baptizanda et educanda; 3.º Moralis habeatur certitudo de cautionum implemento. § 2. Cautiones regulariter in scriptis exigantur.” Mint láthatjuk, a 1060. kánon az isteni jog alapján tiltja az olyan vegyes házasságot, melyben a katolikus fél vagy a gyermekek hite veszélybe kerül. A 1061. kánon szerint pedig csakis sürg s vagy súlyos ok esetében adható felmentés a vegyes házasság akadályai alól, de kizárólag amennyiben az akatolikus fél általában írásbeli reverzalist ad arról a morális bizonyossággal elfogadható szándékáról, hogy kész elhárítani minden veszélyt a katolikus fél és a gyermekek hitének útjából, és megígéri, hogy az összes gyermeket katolikusnak fogják kereszteleteni és nevelni.

Ecclesia obtenta sit dispensatio super impedimento mixtae religionis, coniuges nequeunt, vel ante vel post matrimonium coram Ecclesia initum, adire quoque, sive per se sive per procuratorem, ministrum acatholicum uti sacris addictum, ad matrimonialem consensum praestandum vel renovandum. § 2. Si parochus certe noverit sponso hanc legem violaturos esse vel iam violasse, eorum matrimonio ne assistat, nisi ex gravissimis causis, remoto scandalo et consulto prius Ordinario.” A CIC (1917) 2319. kánonja szerint az akatolikus lelkész eltti házasságkötés, a gyermekek akatolikus nevelésére vonatkozó implicit vagy explicit megegyezés, a gyermekek akatolikus lelkésszel történ megkereszteltetése, ill. akatolikus vallásban történ nevelése az ordináriusnak fenntartott latae sententiae kiközösítés és az eretnokség gyanújának büntetésével jár. „Can. 2319. § 1. Subsunt excommunicationi latae sententiae Ordinario reservatae catholici: 1.º Qui matrimonium ineunt coram ministro acatholico contra praescriptum can. 1063, § 1; 2.º Qui matrimonio uniuntur cum pacto explicito vel implicito ut omnes vel aliqua proles educetur extra catholicam Ecclesiam; 3.º Qui scienter liberos suos acatholicis ministris baptizandos offerre praesumunt; 4.º Parentes vel parentum locum tenentes qui liberos in religione acatholica educandos vel instituendos scienter tradunt. § 2. Ii de quibus in § 1, nn. 2-4, sunt praeterea suspecti de haeresi.”⁴⁹⁴

Az ordinárius felmentést adhatott a vegyes házasság akadályá alól, amennyiben a fentiekén túl az akatolikus fél megígérte, hogy házastársát szabad vallásgyakorlásában nem fogja gátolni vagy háborgatni, és reverzálist adott. Amennyiben a felek ragaszkodtak a katolikus pap közremködéséhez, de a feltételeket teljesíteni nem akarják, a püspöki hatóság engedélyt adhat assistentia passiva-ra.⁴⁹⁵ A házasságkötési szertartás során az akatolikus fél esküjénél a Sz z Máriára, ill. a szentekre vonatkozó rész elhagyható volt.

⁴⁹⁴ Vö. SCHERMANN EGYED, *A házasságjog kézikönyve*, Pannonhalma 1922, 107. Néhány szempontot olvashatunk a vegyes házasságok mai helyzetér l a *Függelék* 65. pontjában.

⁴⁹⁵ Az 1895. augusztus 31-ei és szept. 1-ei püspökkari utasítás 11. §-a szerint (GEISZ, 510-511. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogi története* 196-197.): „Singularum, praesentibus in adiunctis, postulant parochorum vigilantiam et curam matrimonia mixta. Suapte intelligitur parochos in futurum quoque omni zelo conari debere, ut fideles suos ab ineundo matrimonio mixto avocent; quod si obtinere nequeunt, partes edocebunt, Ecclesiam tunc solum dispensationem in impedimento mixtae religionis elargiri, si conditiones ab Ecclesia positae, et in specie prolis utriusque sexus educatio catholica securae redditae fuerint. Quare eos permovebunt, ut coram parochos et duobus testibus solemne scripto edant promissum, si fieri potest iuramento firmandum, se ab Ecclesia praescriptis cautelis fideliter satisfacturos. Cum vero legis a 1894. art. 32. permittat huiusmodi sponsis, ut contractu coram officiali civili inito convenient, qua in religione educantur proles, parochus eos permovebit, ut hunc de catholica prolium utriusque sexus educatione contractum celebrent, exemplumque huius contractus, qui, in sensu §. 4. Ord. Minist. die 29-a Junii 1895. n. 1674. editorum, sponsis ad eorum preces intra terminum 3 dierum ab officiali civili (kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester vagy f. szolgabíró) resignari debet, parochos exhibeant. Docendi autem sunt fideles, in isthoc ineundo contractu sponsos quocumque modo, sive suasionem sive alio auctoritatis abusu impedire, nullum officiali a lege ius tribui. Parochi contractu hoc sibi praesentato, et reliquis ab Ecclesia praescriptis conditionibus in tuto collocatis, recurrent ad Ordinarium, ut dispensatio in mixtae religionis impedimento obtineatur. Matrimonia haec mixta cum dispensatione ineunda per parochos proclamabuntur, quin necessarium sint eadem et in oratorio acatholicorum publicare, vel litteras testimoniales de peractis ibidem proclamationibus exigere. Si autem mixta matrimonia coram acatholico ministro celebrabuntur, parochus ea nec promulgabit, nec litteras testimoniales acatholico ministro exhibebit.

Horum in nexu subiungimus, recursui pro dispensatione in impedimento mixtae religionis vel aliis in impedimentis ad Ordinarium dirigendo tymbrium hucusque consuetum amplius haud debere apponi; tymbrium enim iis solummodo applicari debet documentis, quae in sphaera iuris civilis ad iura producenda, transferenda, confirmanda, mutanda vel tollenda inserviunt. Lex vero nova civilis impedimenta ecclesiastica non agnoscit, neque eorum vel dispensationum in eisdem datarum ullam in sphaera iuris civilis agnoscit efficaciam.”

Részeredmény:

Az 1868. évi LIII. tc. hatályba lépésével kialakult helyzetre Egyházunk kezdetben bizonytalan lépésekkel reagált. A püspöki kar el ször megtiltotta a vegyes házasságok ünnepélyes megáldását, és csak a passzív asszisztenciát engedélyezte. Majd fél év múlva, római jóváhagyással ismét lehet vé tették az ünnepélyes megáldást, amennyiben a pap erkölcsi bizonyosságot szerzett arról, hogy a felek szintén ígérték meg minden gyermekük katolikus nevelését. Itt tehát az írott reverzálistól eltekintettek. Megelégedtek az állami törvény által el írt szóbeli ígérettel, ami Egyházunk részér l a polgári joggal történ együttm ködés készségét jelezte.

A *Ne Temere* 1908. húsvétjától a katolikusok házasságának érvényességi feltételévé tette a pap aktív közrem ködését, mely utóbbit megengedetten akkor tehetette, ha mindkét fél megígérte az összes gyermekük katolikus nevelését. A magyar állami akadályozás, azaz a placetum lehet ségét X. Piusz már 1904-ben ellehetetlenítette. Ismét az együttm ködést tanúsította, hogy f papjaink és állami vezet ink közös diplomáciai er feszítéssel érték el a *Provida* hatályának hazánkra történ kiterjesztését. Ez felmentést biztosított a *Ne Temere* el írásai alól, tehát 10 évig a csupán polgárilag megkötött vegyes házasságok tilosak, de érvényesek voltak hazánkban. Az 1918. pünkösdjén életbe lép CIC (1917) eltörölte ezt a privilégiumunkat, és egyetemlegesen kötelez vé tette a *Ne Temere*-t. Ezen törvénykönyv 1061. kánonja szerint innent l „sürg s vagy súlyos ok”, és írásbeli reverzális kellett a mixta religio akadály alóli felmentéshez.

A Szentatya határozottan kiállt a katolikus elvek mellett az áttérések és a polgári házasság kapcsán a *Quod multum diuque*-ben. A társadalmi fejl déssel tartott lépést a házasságjog területén a *Ne Temere*. Az állam részér l egyértelm együttm ködési szándék tükröz dik abban, hogy a hiánypótló, 1897-es belügyminiszteri rendeletl kezdve a halálos ágyon történ egyházi házasságkötést már nem nem szanckionálták többé. Ez a lépés egyben a két jogrend szétválasztását is el segítette.

9. Elkeresztelési viták

a) A kérdés történeti elzményei

A Trienti Zsinat VII. szessziójának a keresztségre vonatkozó 7. és 8. kánonjai kimondták, hogy a Katolikus Egyházban történt megkeresztelésével az ember a Katolikus Egyház tagjává válik.⁴⁹⁶

II. József „Már az 1781. március 23-iki rendelkezésével érvényesnek ismeri el azon megegyezést is, melyben a vegyes házasságból származó összes gyermekek prot. nevelése biztosítottik [...]”⁴⁹⁷. Az elz leg már említett ugyanazon évi türelmi rendelete pedig eltörölte a reverzálisokat.⁴⁹⁸ Kimondta továbbá, hogy a katolikus apa esetén minden gyermeket katolikusnak neveljenek, katolikus anya esetén pedig a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását.

Törvényileg II. Lipót rendezte a kérdést: az 1791. évi XXVI. tc. 15. §-ában úgy rendelkezett, hogy vegyes házasságok esetén, ha az apa a katolikus, minden gyermek az vallását követi, ha pedig az anya a katolikus, akkor csak a lányok.⁴⁹⁹ Utóbbi esetben a fiúknak nem kötelező protestánsoknak lenni, lehetnek is katolikusok.⁵⁰⁰ Maga II. Lipót is megersítette a reverzálisok ekkor megkérd jelezett érvényét: az említett „törvény értelme épen nem zárja ki a reverzálisokat, hanem csak elejét akarja venni a netaláni er szakoskodásnak és így ha szabad akarattal állíttatik ki, akkor kötelező”. Úgyszintén utódja, I. Ferenc is: „juxta art. 26. a. 179/91 [sic] proles masculae, patre evangelico genitae ejus religionem sequi possint

⁴⁹⁶ FILA – JUG, 338.: „7. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy megkeresztelt ember a keresztség által csakis a hitnek lett adója, és nincs kötelezve Krisztus teljes törvényrendszerének megtartására: legyen kiközösítve. 8. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy a megkeresztelt az Anyaszentegyház összes parancsától már szabad, akár írott, akár áthagyományozott törvényekről van szó, – olyannyira, hogy azok megtartására nem kötelezhet, csak ha önmagát szabadon alá akarja azoknak vetni: legyen kiközösítve.”

⁴⁹⁷ SERÉDI, 98.

⁴⁹⁸ OLTVÁNYI, 62.: „VII. Quum matrimonia disparis Religionis hucdum non secus, quam erga dandas reversales de prolibus utriusque sexus in Religione Rno Catholica educandis admissa fuerint, hujusmodi reversalium usum ex nunc quidem abrogare, pro constanti tamen norma una sancire duximus, in matrimoniis disparis Religionis, ubi pater catholicae Religioni addictus est, omnes proles tam masculi, quam et foeminei sexus in religione catholica educandas esse, quod dominantis Religionis praecipuum ac praerogativa esse dignoscitur, si e contra mater catholica, pater vero acatholicus foret, proles sexum parentum, qua educentur, religione sequantur.” Ugyanott Oltványi ezt úgy értelmezi, hogy vegyes házasságokat ezentúl reverzális nélkül is szabad volt kötni, a rendelet azonban nem törölte el a reverzálisokat, sem meg nem tiltotta azokat. Érvül hozza fel, hogy a király az 1782. május 16-án kelt, 3360. sz. leiratában kijelentette, hogy az 1781. évi kiadott reverzálisok továbbra is kötelezőek maradnak.

⁴⁹⁹ Vö. a *Függelék* 58., 66. és 77. pontjaival. Ld. továbbá: OLTVÁNYI, 66-67. és BARTA, 6. Ugyanez UJFALUSY NEP. JÁNOS, *Hiv értekezés a' Vegyes Házasságokról Magyar-Országban*, Pest 1841, 27. szerint: „[...] A' vegyes házasságokból, mellyeknek mindég Katholikus Plébánus eltt megtörténni szükséges lészen, kiknek (a' Plébánusoknak) mindazonáltal valami akadályokat akár mitsoda szín alatt ellennére tenni szabad ne légyen, származott, vagy származandó gyermekek, ha az attyok Katholikus lesz, az vallását kövessék, ha pedig az Annyok Katholikus lészen, akkor tsak férfi gyermekek az attyok vallását követhetik.” Ugyanazon m 33. oldala szerint pedig: „A' vegyes Házasságoknak tehát 1791. évi 26. Czikkelynek 15. pontja szerént kell a' Katholikus Plébánusok eltt végbe menni, a' kiknek (a' Plébánusoknak) mindazonáltal az afféle házasságokat akármelley szín alatt valamiképp akadályoztatni nem szabad. Az illyen házasságokból pedig született, vagy születend gyermekek, ha az attya Katholikus, mindnyájan az vallását kövessék, ha pedig az anya Katholikus vallású, akkor egyed l a' fiúk az attyok vallását követhessék.”

⁵⁰⁰ Vö. SCHANDA, *Ius* 403. és SZEREDY, *Egyházjog különös*, II, 959.

quidem, sed non debeant”.⁵⁰¹ Ezek alapján egészen 1868-ig hazánkban az állam érvényesnek fogadta el a reverzálisokat.

Az 1814. október 4-ei, 23.034. sz. királyi rendelet azt mondta ki, hogy a vegyes rítusú katolikusok házasságában született összes gyermek az apa szertartását köteles követni.⁵⁰² I. Ferenc 1816. február 27-én 5710. sz. alatt többek között arról is intézkedett, hogy minden plébánián legyen „egy olly anyakönyv is, mellybe évenként a’ vegyes házasságból született gyermekek beirassanak azon megjegyzéssel, oktattatnak e’ az arra képesek a’ catholica vallásban?”. 1819. augusztus 24-én, 23787. sz. alatt pedig arról intézkedett, hogy a katolikus lelkész jegyzéket küldjön a protestánsnak azon személyekről, akik katolikus neveltetésben kell, hogy részesüljenek. A jegyzéket természetesen saját utódjának is hagyja meg. Ha pedig a protestáns lelkész saját imaházába beengedne egy olyan gyermeket, aki a jegyzékben szerepel, büntetésben részesül. Amennyiben a jegyzékben szereplő gyermekeket saját szüleik 7 éves korukig nem nevelték katolikusnak, az 1805. augusztus 13-ai 18862. sz. és az 1816. február 27-ei 5710. sz. rendeletek alapján a gyermekeket a szülők elvették.⁵⁰³

1843-ban Ausztriában, XVI. Gergely hatására V. Ferdinánd módosította II. József elírását. Innentől a gyermekek vallásának megállapítása a szülők joga volt, a katolikus papok pedig nem voltak kényszeríthetők olyan vegyes házasságban aktívan közreműködni, ahol a felek nem voltak hajlandók az összes gyermek katolikus vallását biztosítani.⁵⁰⁴ Ezt a magyar országgyűlés elé is leiratban terjesztette 1843. július 5-én, azonban elutasították⁵⁰⁵. Ugyanezt tették az 1844. március 25-én megismételt leiratával is.⁵⁰⁶ Hazánk elítelt ugyanis három megoldási lehetőség állt: fenntartják az 1791. évi XXVI. tc-ben írottakat; egy új törvényjavaslat alapján a vegyes házasságokból született minden gyermekre nézve az apa vallásában történő nevelést írják elő; vagy Metternich fenti álláspontjával értenek egyet: a szülők szabad döntésére bízzák a gyermekek vallását. Az alsóház minden reverzalista érvénytelennek akart nyilvánítani, még a múltban adottakat is. A felsőház azonban elérte, hogy a múltban önként adott reverzálisok érvényben maradjanak, csak a jövőbeliek legyenek érvénytelenek. Rengeteg vita után⁵⁰⁷ hozták meg az 1844. évi III. tc-et (ld. a *Függelék* 58. pontjában). Ebbe végülis nem kerültek bele a gyermekek vallására vonatkozó részek, így a reverzálisok érvényessége sem változott. „Nem lévén összhang a két tábla közt, a gyermekek vallása tárgyában törvény nem jött létre, hatályban maradt az 1790. XXVI. t.-c. 12. §-a.”⁵⁰⁸

⁵⁰¹ L. RINCZ, 96.

⁵⁰² MELICHÁR, *A katolikus* 26.

⁵⁰³ OLTVÁNYI, 70-72.

⁵⁰⁴ SZÁNTÓ II, 385.

⁵⁰⁵ Vitáját ld. VÁRADY, 146-159.

⁵⁰⁶ A leiratok szövege olvasható: OLTVÁNYI, 82-83. és 84-85., ill. ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, III, 487-489. és 489-490. A második leirat vitáját ld. VÁRADY, 160-162.

⁵⁰⁷ A részleteket az elzártségekkel együtt ld. VÁRADY, 130-146.

⁵⁰⁸ VÁRADY, 166.

Az 1791-es törvény ellenére megkezdődtek az „elkeresztelések”: protestáns lelkészek akkor is protestánsnak kereszteltek leánygyermekeket, ha azoknak katolikusoknak kellett volna lenniük. Erre a problémára Szaniszló József, nagyváradai püspök hívta fel a figyelmet: „1852. január 5-én panaszt tett a főispánnál és kérte, hogy a törvény megtartására kötelezze a protestáns lelkészeket. Egyúttal értesítette az ügyről a prímást is. Scitovszky ezután felszólította a főpásztorokat, jelentsék hivatalának, hány vegyes házasság volt, hogyan folytak a keresztelések stb. A püspökök természetesen továbbították a kérdéseket a plébánosoknak, és ugyanezt tette a prímás is saját egyházmegyéjében.”⁵⁰⁹

A már említett 1868. május 25-ei osztrák törvény kimondta, hogy Ausztriában vegyes házasság esetén a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását. Lehetvé tette azonban azt is, hogy a szülők akár a házasságkötés előtt, akár után megegyezzenek a gyermekek vallását illetően akár úgy, hogy minden gyermek csak az egyik (bármelyik) szülő vallását követi, akár úgy, hogy pontosan az ellentétes nem szülő vallását kövessék. Házasságon kívüli gyermek az anya vallását kövesse. Ha mindezek egyike sem áll fenn, a gyermek nevelője döntsön a gyermek vallása felől. A reverzálisokat ismét érvénytelennek minősítették.⁵¹⁰

Részeredmény:

Megállapíthatjuk, hogy az általunk vizsgált időszak előtt polgárjogi akadálya nem volt a reverzálisoknak, máskülönben ezt protestáns irányba II. József sem engedélyezte volna. Az uralkodása alatt mégis ambivalens törvények születtek. Mindössze 7 hónappal az imént említett engedélye után (a vegyes házasságokban érvényesek azok a megállapodások, melyekben minden gyermek protestáns nevelésében egyeznek meg), megtiltotta ugyanezt katolikus irányba. Türelmi rendelete ugyanis azt tartalmazta, hogy katolikus apa esetén minden gyermeket katolikusnak neveljenek, katolikus anya esetén pedig kövessék a *sexus sexum sequitur* elvét. Ráadásul a passzív állítmányból nyelvtanilag sem derül ki, hogy imperatív vagy csupán deklaratív állítással van dolgunk. Ez a tudósok részéről ellentétes értelmezésekhez is vezetett. Pl. Oltványi szerint a Türelmi Rendelet a reverzálisokat nem tiltotta be, még csak a polgárjogi hatásaikat sem szüntette meg, csupán lehetvé tette, hogy reverzális nélkül is megköthessék a vegyes házasságokat (vö. az 498. lábjegyzetünkkel). A többség ezzel ellentétben úgy értelmezte, hogy a Rendelet eltörölte a reverzálisok polgárjogi következményeit. Hogy a helyzet még bonyolultabb legyen, a király a következő évben elrendelte, hogy az 1781. előtt adott reverzálisok érvényesek. Mindenesetre bármelyik érvelés volna is a helytálló, nem létezik olyan jogi alapelv, amely feljogosítaná az államot, hogy a gyermekek vallását a szülők helyett eldöntse. Nem II. Józsefnek, hanem csak a felekezeteknek a saját jogrendjükön belül állt jogukban meghatározni, hogyan rendelkeznek ezügyben. A király ezt mégis megtette, még hozzá 7 hónap alatt kétszer, egymással ellentétes módon.

⁵⁰⁹ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 108.

⁵¹⁰ SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 958.

Személyének történelmi ismerete alapján nem meglepő, hogy ezidőtájt a polgárjog akadályozta a kánonjog érvényesülését.

II. Lipót alatt a helyzet annyit egyszer sődött, hogy immár nyelvtanilag is világossá vált: katolikus apa esetén minden gyermeket katolikusnak neveljenek, katolikus anya esetén pedig a lányoknak kötelezően katolikusoknak lenniük, a fiúknak pedig nem kötelező, de lehetséges. A király azt is nyíltan megerősítette, hogy az önként adott reverzálisok polgárjogi hatásait az állam elismeri.

Eleinte I. Ferenc is megosztotta ezt a felfogást, ebben az időben tehát a két jogrend összhangban működött. Azonban I. Ferenc hamarosan módosított álláspontján: ismét bevezette, hogy a vegyes házasságokban minden gyermek az apa vallása szerint nevelendő. Ezt követően szankcionálta a protestáns lelkészeket, ha a törvény szerint katolikusnak számító gyermekkel kezdtek foglalkozni. Ellentmondásos intézkedései miatt az uralkodási időszakát is a polgárjog és a kánonjog felváltva történő térnyerésével jellemezhetjük. Nyilvánvaló, hogy döntéseit nem hitbeli meggyőződés, hanem a politika motiválta: mindkét félnek adni egy kicsit, a béke érdekében.

Jogilag a legbiztosabban talán V. Ferdinánd járt el Ausztriában: a gyermekek felekezeti kérdésénél a szülők hitbeli döntésére bízta. Hiszen a császárnak legfeljebb a szülők döntésének polgárjogi következményeit volt joga lefektetni. A magyar országgyűlés azonban a kérdésben ekkor még nem tudott megegyezésre jutni. Mivel pedig az Egyház és az állam összefonódása ebben az időben még igen erős volt, számunkra elnyitott volt az az államhatalmi erő, amelynek segítségével és szankciói nélkül, pusztán felekezetiileg nem sikerült volna a gyermekek felekezete és a reverzálisok kérdésében megegyezni, ill. a megegyezést következetesen betartani és betartatni. Persze anakronizmus volna az akkor még összefonódott helyzetet a ma már fennálló szétválás, ill. ökumené szemüvegén keresztül nézünk.

Ausztriában a következő lépés a *sexus sexum sequitur* visszaállítása, és a reverzálisok polgárjogi hatásainak eltörlése volt. Az állam és Egyház szétválasztása érdekében folytatott osztrák küzdelem a Monarchia létrejötte után erősen inspirálta hazánkat is ezen küzdelemre. Ennek egyik eredménye lett a 9. *Vegyes házasságok / d) Az 1868. évi LIII. tc. kialakulása.*

b) Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a és annak következményei

A tc. 12. §-a⁵¹¹ heves vitákat váltott ki. Eötvös miniszteri tervezetében az Ausztriában már május 25-e óta érvényben levő modellt kívánta alkalmazni: bízzák a szülők szabad megegyezésére a gyermekek vallását. A képviselőház központi bizottsága ezt egyrészt azzal fogadta el, hogy a Ház határozattal

⁵¹¹ LUGA I, 33.; LUGA II, 55-56.; *Vallásügy* 22.; SZENICZEY, 53.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 136.; BARTA, 22.; SOMOGYI, 34. és SZ. N., *A kötelező polgári házasság törvényei: a házassági jogról, a gyermekek vallásáról, és az állami anyakönyvekről*, Budapest 1895, 99.: „12. §. A vegyes házasságokból származó gyermekek közül a fiak atyjoknak és a lányok anyjoknak vallását követik. A törvénnyel ellenkező bármely szerződés, tértvény vagy rendelkezés ezentúl is érvénytelen, és semmi esetben se bírhat jogerővel.” Ezt a §-t az 1894. évi XXXII. tc. 9. §-a helyezte hatályon kívül.

szólítsa fel a minisztériumot arra: a következő országgyűlésen a vallásfelekezetek általános egyenjogúságát biztosító törvényjavaslatot nyújtson be. Másrészt a bizottság két módosítást eszközölt. A egyes házasságokra vonatkozó részben törölte Eötvös eredeti javaslatát, miszerint a szülők határozhatnák meg gyermekeik vallását. Helyette törvényileg kötelező módon az erdélyi modellt akarta átültetni Magyarországra, ahol a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását. Arra hivatkoztak, hogy ez Erdélyben „közmeignyugvársra áll fenn”, és hogy a katolikus anya esetében már eddig is hatályban volt Magyarországon is. A másik módosítás arra vonatkozott, hogy e törvény életbe lépését megelőzően kötött házasságokra a megkötéskor hatályos törvény legyen az irányadó: azaz a szülők megállapodhassanak gyermekeik vallása felől, vagy ha akarják, követhessék a jelen törvényt is.⁵¹²

A képviselőházi vita 1868. november 30-án kezdődött. Itt a protestánsok főszónokai Tisza Kálmán, Simonyi Ernő, Szász Károly, Székács József⁵¹³ és Szilárdy Áron voltak. Sajnálatos módon velük szavazott Bobory Károly ceglédi plébános is. Az alsóházban sikeresen keresztül is vitték akaratukat, melyben több biztosítékot láttak, mint a szülők bizonytalan kimenetelű megegyezésében. Eötvös miniszter ellenérve: a központi bizottság csak azért kívánja erdélyi mintára törvényben rögzíteni a gyermek vallását, hogy kiküszöbölje a reverzálisokat. Azonban abba a hibába esnek, hogy a reverzálisok külső kötelezettsége helyett az állami törvény külső kötelezettségét állítanák. Ha már ugyanis törvény biztosítja a szülők jogát, hogy tetszésük szerinti felekezet iskolába járathassák gyermekeiket, akkor logikus, ha a döntési jogukkal már iskolás kor előtt, azaz a születéstől fogva élhessenek. Vele értett egyet Simonyi Ernő, és Gaál János is Eötvös pártjára állt: szerinte ha az állam nem szólhat bele abba, hogy a szülők mely felekezet iskolájába járatták a gyermeküket, akkor abba sem, hogy melyikben nevelik, az otthoni másként nevelést úgysem tudják törvénnyel megakadályozni. Amikor azonban a központi bizottság törölte a szülők döntési jogát a javaslatból, és a nemek szerinti követést írta elő, Eötvös meghátrált⁵¹⁴, úgyhogy a Ház a miniszteri javaslatot nem is tárgyalta, hanem csak a bizottságit.⁵¹⁵

Károlyi Ede bele akarta vetetni a törvénybe, hogy az csak a szülő vagy a gyám kérésére hajtható végre, de leszavazták.⁵¹⁶ A büntetőzáradékra irányuló javaslatukat Deáknak sikerült megakadályoznia. Speciális véleményt képviselt Wlád Aladár: ha a különböző nemű testvérek a különböző felekezet iskoláikban feladott különböző katekizmust magolnak otthon, abból veszekedés lesz először a gyerekek, aztán a szülők között. Ezért kövesse inkább minden gyermek az anyja vallását, ugyanis az, aki a legerteljesebb behatást gyakorolja a gyermekre annak születésétől fogva. Az apára igaz, hogy volenti

⁵¹² A központi bizottság által módosított teljes szöveg olvasható: ZELLER I, 376-380.

⁵¹³ SALACZ, *A magyar* 12.

⁵¹⁴ KEMÉNYFY, *Ötven év* 135. ezt írja róla: „A szülők szabad rendelkezési joga mellett való állásfoglalása sem vallási szempontból, hanem inkább szentimentalizmusból történt. Igazuk volt tehát azoknak, kik annak idején báró Eötvösről Deák Ferenc előtt oda nyilatkoztak: „Eötvös poéta, filozófus, de nem gyakorlati államférfi, magyar államférfi pedig éppenséggel nem.””

⁵¹⁵ KEMÉNYFY, *Ötven év* 131. kk. Keményfy megjegyzi, hogy furcsa módon a képviselőházban egyetlen pap sem szólott hozzá a kérdéshez, a felsőházi tárgyalás során pedig még csak meg sem jelent minden főpap...

⁵¹⁶ SALACZ, *A magyar* 13.

non fit iniuria, tehát vagy ebbe önként beleegyezve köt vegyes házasságot, vagy ha ezen §-sal ellentétben fontosabb neki, hogy gyermekei az apai vallását kövessék, akkor ne kössön vegyes házasságot.

A központi bizottság javaslatát támogatta Székács József (18 éves koruk felett úgylis szabadon dönthetnek), gr. id. Teleki Domokos és Tisza Kálmán (jobban örült volna, ha minden gyermek az apa vallását követné, de ezt is elfogadja a családok belső békéje érdekében, hogy ezáltal korlátok közé szorítsák az ellenkező nemű szülőkben esetlegesen megszólaló egyéni lelkiismeretet). Végül a Ház a központi bizottság javaslatát fogadta el. Tisza javaslatára azonban törölték a 17. §-ból a központi bizottság azon kitételét, hogy a t.c. életbe léptetett kötött házasságokra is alkalmazhassák a jelen t.c.-et. Így küldték fel javaslatukat a felsőháznak.

A felfüggesztett házba december 5-én került az ügy. Az 3 fős bizottságot állított fel, mely javaslatot tett arra, hogy „valahányszor a vegyesházasságra kerül egyikének lelkésze a háromszori hirdetésről szóló bizonyítvány kiadását megtagadná, egyik fél lelkészének kihirdetése is elégséges arra, hogy a házasság megköttesse, de ok nélkülűnek és feleslegesnek tartja a bizonyítványt ki nem adó lelkész büntetését és ezért a § megfelelő szankcióját kihagyandónak véleményezte.”⁵¹⁷ A bizottmány a 9. §-ból a szankció („A törvényes kötelességének teljesítését ily módon megtagadó lelkész pedig 50 forinttól 200 forintig emelhet bírsággal büntetetik.”) törlését és a 12. § Eötvös tervezete szerinti visszaállítását javasolta: a szülők döntési jogát sem világi, sem egyházi hatóság nem korlátozhatja. Ha azonban ezzel a jogokkal a szülők nem élnek, akkor maradhat az alsóház által javasolt lehetőség: a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását. Mindenféle reverzális érvénytelen.

A részletes tárgyaláson elfogadták a bizottság javaslatát a 9. § szankcionális részének törlésére vonatkozólag. Nagyobb vita természetesen a szülőknek a gyermekeik vallásának meghatározására irányuló jogai körül alakult ki. Gr. Cziráky János tárnokmester személy szerint jobban örült volna, ha minden gyermek az apa vallását követi, a családon belül a kettős nevelés nyomán kialakuló vallásközömbösség és „agyarkodás” elkerülése érdekében. De mint a hármass bizottmány elnöke, az egyenlőség kedvéért a szülők megegyezését is el tudta fogadni, egyetértve Eötvös képviselőházi érveivel. Ezen a véleményen volt br. Wenckheim László, Haynald Lajos érsek (csak akkor döntsön a törvény, ha a szülők nem döntöttek, mert a szülők joga az elsődleges), Simor János hercegprímás (ellenkező esetben a katolikus szülők nem élhetnének lelkiismeretük szerint az egyházuk parancsával, miszerint minden gyermeküket katolikusként neveljék) és gr. Zichy Henrik (úgysem tudják törvénnyel befolyásolni a családon belüli nevelést).

A „sexus sexum sequitur” elve mellett érvelt a protestáns br. Vay Miklós. Személyesen szintén jobban örült volna, ha minden gyermek az apa vallását követi a családon belüli egység érdekében. „[...] a vegyes házasságokra nézve az a fogalmam, hogy erre ne lépjen soha senki más, ki a keresztény vallás szeretetétől nincs annyira áthatva, hogy képes legyen gyermekeit két vallásban, de azért vallásosan

⁵¹⁷ K. TÖRÖK, 28.

nevelni. (Helyeslés.)”⁵¹⁸ Azonban nem akarta figyelmen kívül hagyni, hogy els sorban az anya neveli a lányát; a házasságkötés utáni szül i megegyezést még „veszedelmesebbnek” tartotta volna, mint a reverzálist, mivel a megegyezés során fellép nézeteltérés esetén már nincs lehetőség kilépni a kapcsolatból, ami a házasságkötést megelőző reverzális esetében még lehetséges volt; azt pedig végképp el akarta kerülni, hogy „A protestáns lelkész a plébánosnak, a plébános a lelkésznek fogja a kilincset a kezébe adni, mert mindegyik proselytákat akar szerezni.”⁵¹⁹; ezért az eredeti törvényjavaslatot támogatta. Mellé állt Tisza Lajos főispán, gr. Vay Ádám, br. Prónay Gábor, Ujfalussy Miklós főkapitány (mindig a férfi győz a megegyezés során, mert az erősebb), gr. Festetich György, Radvánszky Antal főispán (a szabad szül i megegyezés a reverzálisokat támogatná, ezzel fenntartaná azt az állapotot, hogy az 1839-es pápai breve óta nincs szentségi áldás a vegyes házasságokon, márpedig amíg reverzálisok vannak, addig a helyzet hasonlítható „[...] lenne azokhoz, ha valaki tüzoltó szivattyút vásárolna azért, hogy a tüzet elolthassa, de nem gondoskodnék arról, hogy tűz ne támadjon”⁵²⁰), br. Liphay Béla („[...] nem helyes dolog az, hogy a házastársak egymással enyelegve és mindenféle szenvedélyek közepett azt kérdezzék egymástól : „Hát barátom, micsoda vallásban neveljük majd gyermekeinket?” Az ilyen lelkiismereti kérdéseket a szenvedélyen felül kell emelni, mert nem lehet azt várni, hogy a házaspár oly konverzációt fognak e kérdés felett folytatni, mint a min t egy prot. és egy kath. egyházf folytatna ; hanem a konverzáció egészen érzéki lesz, és azt fogja mondani egyik is, másik is : „Tégy, a hogy tetszik!” mert hiába, emberek vagyunk, és nem egyszer áldozta fel valaki ifjabb korában az érzéki perczeiben egész földi boldogságát. [...]”⁵²¹), gr. Nádasdy Lipót (szintén szívesebben támogatta volna, hogy minden gyermek apja vallását kövesse, de mivel most ez nem kérdés, inkább volt célja megakadályozni a reverzálisok visszatérését), és gr. Erd dy Sándor (Wládhoz hasonlóan inkább örült volna, ha minden gyermek az anya vallását követi, mert „Tagadhatlan, hogy az apa észre, az anya szivre, az érzelmre és ezáltal a vallásra hat.”⁵²², de a törvényhozás célja a rend fenntartása).

Végül a katolikusok nagy része meg sem jelent a szavazáson, így a protestánsok az alsóházi véleményüket még a hármass bizottsággal is ellentétben, 61:25 arányban itt is sikerre vitték.⁵²³ Elfogadásával tehát a reverzálist (= a jegyespár kötelező egyezménye, mely szerint a vegyes házasságban a gyermekeket katolikusnak fogják keresztelni) érvénytelennek min sítették. A 12-16. §§ elrendelték továbbá, hogy a vegyes házasságokban született gyermekek nemük szerint kövessék szüleik vallását (ezekkel kapcsolatban ld. a *Függelék* 66. pontját). Ezzel az állam elvette a szül k természetjogon alapuló szabad döntési lehetőségét, és ellenkezett az isteni jogon alapuló azon kánonjogi törvénnyel, hogy a vegyes házasságból származó gyermekeket is katolikusnak neveljék. A törvény el írásán nem változtatott az adott szül halála sem, a törvényes válás sem, ha pedig a szül áttért, csak 7 év alatti gyermekei

⁵¹⁸ ZELLER I, 424.

⁵¹⁹ ZELLER I, 426.

⁵²⁰ ZELLER I, 441.

⁵²¹ ZELLER I, 445.

⁵²² ZELLER I, 447.

⁵²³ Vö. SALACZ, *A magyar* 13.

követhették, a 7-18 évesek kötelesek voltak az eredeti vallásukban megmaradni. „A törvény tehát minden látszólagos igazságossága mellett nemcsak határozottan antiliberális volt, mert megakadályozta a szülők természetes szabadságát gyermekeik vallási nevelését illetően, hanem meg akarta fosztani a vegyes házasságot kötő katolikus hívt annak lehetőségét is, hogy egyházának törvényét követhesse.”⁵²⁴

Az 1869. június 28-án ülésező püspöki kar Roskoványi javaslatára Rómából kért tanácsot. Úgy gondolták, hogy amíg a válasz megjön, az erkölcsi bizonyossággal színtének tekinthető ígérek esetére – XVI. Gergely 1841. április 30-ai engedélye alapján – az új törvény ellenére is megadják a vegyes házasságokra a felmentést, és azok ünnepélyes megáldására az engedélyt. Az I. Vatikáni Zsinaton részt vevő Simor kézhez kapta az 1870. január 16-ai választ, mely szerint amennyiben a szülők az állami törvény ellenére katolikusnak akarják nevelni gyermekeiket, a vegyes házasság megáldandó, a születendő gyermekek pedig megkeresztelendők. Az állami törvény valóban nem tiltotta a reverzálist, csak megfosztotta jogerejét. A szentszéki engedélyt követve a katolikus papok ismét úgy jártak el, mint '68 előtt: reverzális esetén ünnepélyesen megáldották a vegyes házasságokat és megkeresztelték az azokból származó gyermekeket. Joggal tartották a helyzetet átmeneti *modus vivendi*-nek, hiszen az 1868. évi LIII. tc. bevezetése úgy fogalmazott: „addig, míg a vallásfelekezetek egyenjogúsága törvény útján általánosan szabályoztatnák”.

1874/75-től református lelkészek (saját megegyező gyakorlatuk ellenére) újból elkezdtek feljelenteni katolikus papokat, akik reverzálist kérnek, elkeresztelnek. Az államnak nem volt mit tennie, legfeljebb kérhette a katolikus papot, hogy küldjön keresztelési kivonatot a lelkésznek. A püspökök ezt a béke érdekében időnként egyedi esetekben el is rendelték, de különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak neki, hiszen az adott gyermek katolikus maradt, bejegyzése a katolikus anyakönyvben megmaradt, és arról a katolikus pap is államilag hiteles keresztlevelet adhatott ki.⁵²⁵

1875-ben létrehozták a Szabadelv Pártot. Ennek 15 évig Tisza Kálmán állt az élén, ugyanabban a 15 évben volt a miniszterelnök is⁵²⁶. Politikai érdeke volt jóban lenni a Katolikus Egyházzal, ezért ügyes taktikázásával elérte, hogy a radikális egyházpolitikai javaslatokból kizárólag kettő került a parlament elé.

⁵²⁴ SALACZ, *Egyház* 24.

⁵²⁵ SALACZ, *Egyház* 81.

⁵²⁶ SALACZ, *Egyház* 79.: „A katolikus gondolat fokozatos háttérbe szorulásával párhuzamosan megszilárdult Tisza hosszú miniszterelnöksége idején a liberalizmus és hatalommá fejlődött a szabadkőmivesség [...] 1886-ban a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy és a Magyarországi Nagy Oriens egyesülésével körülbelül kétezer taggal megszületett a Magyarországi Symbolikus Szabadkőmivesség Nagypáholy, amely a francia Nagy Orienssel lépett „testvéri viszonyba” s így az angolszász szabadkőmivességgel ellentétben kimondottan vallás- és egyházellenes lett.” Erről a kérdésről ld. még a 338. lábjegyzetet.

Az egyik kivétel a *Függelék* 36. pontjában említett 1883. évi középiskolai törvény volt, a másik pedig még nagyobb horderejű: a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc. 53. §-a kimondta, hogy „A ki életkorának 18-ik évét még be nem töltött kiskorú egyént az 1868. 53. t.-c. rendelkezése ellenére más vallásfelekezetbe fölvesz: két hónapig terjedhet elzárással és 300 forintig terjedhet pénzbüntetéssel büntetendő.”⁵²⁷ Tehát az LIII. tc. megszegését csak ekkortól szankcionálták. Pedig eredetileg Pauler a törvényjavaslata benyújtásakor ezt nem az 1868. évi LIII. tc. 12., hanem csak az áttérésekről szóló 2. § szankciójának szánta. Hallgatólagosan maga is elismerte a 12. §-sal ellentétes gyakorlatot, ezért az javaslatában a büntetés még arra az esetre szólt, ha a kiskorú maga akar más vallásba átmenni, de a törvényes képviselőjének beleegyezése nélkül veszi át a lelkész. Ez lassacskán átalakult a véglegesen elfogadott szöveggé: először az igazságügyi bizottság hagyta ki belőle a „más vallásra átmenni akaró, de” szavakat, aztán Teleszky István tette bele „az 1868. LIII. t.-c. rendelkezése ellenére” kifejezést. Hiába szólalt fel Madarász, Teleszky javaslatát fogadták el. Az indoklásban azonban nem szerepelt a keresztelésre és annak anyakönyvezésére vonatkozó értelmezés. Ennek a §-nak nyomán a protestánsok sorra jelentették fel az elkeresztelt katolikusokat. Ezek láttán maga Teleszky is úgy nyilatkozott két folyóiratban, hogy fel sem tételezte, hogy valaha ilyen kiterjesztetleg fogják megpróbálni értelmezni az általa javasoltakat.⁵²⁸

A püspöki kar azonnal Paulerhez fordult, kérve, magyarázza meg a „fölvesz” kifejezést. Szerintük – mivel minden keresztény meg van keresztelve, – ez nem értelmezhető a keresztiségre, csakis az áttérésre. Pauler azonban nem válaszolt, hanem azt mondta, hogy várják meg a bírósági gyakorlatot. A püspökök megijedtek, hogy a bíróságok elmarasztaló ítéleteket fognak hozni, ezért 1880 elején azt kérték Rómától, hogy hadd áldhassák meg ünnepélyesen a vegyes házasságokat akkor is, ha a gyermeket a szülők elhatározottan nem katolikusnak kereszteltetik, de megígérik, hogy mégis katolikusnak fogják nevelni. A válasz megérkezése előtt a püspökök augusztusban arra utasították⁵²⁹ papjaikat, hogy a vegyes házasságoktól igyekezzenek visszatartani híveiket, és megígérték, hogy a *disparitas cultus* alóli felmentés csakis akkor adható, ha az összes gyermek katolikus nevelése biztosítva van. A papság kötelessége a szentségek kiszolgáltatása akkor is, ha ezért az állam meghurcolja őket. Ezután érkezett meg a *Congregatio Sancti Officii* július 21-ei döntése⁵³⁰, melyben természetesen elutasították a kérést:

⁵²⁷ KEMÉNYFY, *Ötven év* 244.; BARTA, 29.; HANUY, *A keresztiség* 26. és HANUY, *A vallásváltoztatás* 156.

⁵²⁸ SALACZ, *A magyar* 20.

⁵²⁹ Vö. ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis*, VII, Nyitra 1882, XIII. c)

⁵³⁰ HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 189-192.; HANUY, *A vegyes házasságokra vonatkozó* 33-34. és 40., ill. ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, VII, 153-157.: „[...] S. Apostolica Sedes semper constanterque retinuit atque retinet, nullimode in vetito mixtae religionis fas esse dispensare, nisi singulis in casibus praeter causas canonicas simul concurrant tres conditiones sequentes, videlicet: 1. ut partes, praesertim haeretica veras cautiones praestiterint, quibus se coram Ecclesia obligent ad ea, quae ab ipsa Ecclesia exiguntur; inter quae praecipuum locum tenet catholica educatio universae omnino proles absque ulla exceptione sive restrictione. 2. Ut Superior Ecclesiasticus moralem certitudinem habeat sive de cautionum sinceritate pro praesenti, sive de earumdem adimplemento pro futuro. 3. Ut cautionum exhibitio notoria sit, vel saltem talis esse possit ad omne scandalum removendum. [...] Quare Emmi Patres [Hanuy-nál: Petres] postquam declararunt valde commendandum esse istius Hungarici Regni epporum zelum ob ea, quae circa gravissimum hoc argumentum iam ab ipsis acta sunt, sive Dei et Ecclesiae iura in publicis Regni Comitibus defendendo et propugnando, sive praesertim promovendo fidelium

nemcsak meg nem engedik, de el sem t rík. Figyelmeztettek, hogy az ünnepélyes megáldáshoz köztudomású ígéreten alapuló erkölcsi bizonyosság szükséges minden gyermek katolikus nevelését illet en. A kongregáció ugyanakkor elrendelte, hogy a püspökök figyelmeztessék papjaikat kötelességükre, nehogy az állami büntetést l félve elmulasszák a vegyes házasságból született gyermekek megkeresztelését és többi szentségben való részesítését. Az akatolikus szül t a törvény amúgy sem szankcionálta, amennyiben a tilalom ellenére katolikusnak keresztelteti és neveli gyermekét. Az utasítást 1880. szére minden püspök közzé tette, egyben elrendelték minden vegyes házassági eset el zetes jelentését.⁵³¹ A papok a római utasítást betartva továbbra is megkeresztelték a vegyes házasságból hozzájuk hozott gyermekeket.

A püspökök félelmét megcáfolandó 1880 végén a budapesti ítél táblán megszületett az első felment ítélet – Póta Endre soproni apátplébános és káplánja ügyében, – arra hivatkozva, hogy a '68-as törvény csak a más felekezetbe való felvételt tiltja, a keresztelést nem. A kereszteléssel ugyanis a gyermek még csak kereszténnyé válik, nem a Katolikus Egyház tagjává⁵³². Ezt a katolikusok vitatták, mert a protestáns elkeresztelési kifogás alapja volt, nem pedig katolikus tanítás⁵³³. A protestánsok meg a felment végeredmény miatt vitatták. Mindenesetre az ítél tábla nem vállalta a konfliktust. A sorozat megindulásával világossá vált, hogy a feljelentések eredménytelenek maradnak.

A püspökök ennek nyomán kérvényezték, hogy a szül k szabadon egyezhessenek meg a gyermekek felekezete fel l.⁵³⁴ A protestánsok azonban nem nyugodtak bele a felment ítéletekbe, az evangélikusok ezért 1881-ben arra kérték a kormányt, hogy törvényben rendezze ezt a vitás helyzetet. A két ellentétes kérelem eredményeképpen nem történt semmi. Tízsa ugyanis politikai érdekb l továbbra sem kívánt a katolikusokkal konfliktusba kerülni, ezért nem vitte az országgy lés elé a kérdést. S t, már az el z évben elismerte a parlamentben, hogy ha módosításra kerülne sor, az csakis a szül i jogok kiterjesztése irányába történhetne. Kétkulacsos állítása szerint ez mint hazafinak, kötelessége, de mint

---

instructionem et inculcando sinceram Ecclesiae doctrinam quoad mixta connubia : necessarium omnino indicarunt, ut Eppi de dispensationibus super impedimento mixtae religionis requisiti, eas nullimode concedant, nisi prius a partibus et praesertim a parte heterodoxa consuetae [Hanuy-nál: consuetae] cautiones exhibitae fuerint. Nam lex civilis prohibet quidem coniugi haeretico, ne filios respectivi [Hanuy-nál: respective] sui sexus catholicae Ecclesiae baptisandos et educandos tradat, sed nullam eidem poenam comminatur, si prohibitioni contravererint, adeoque pars haeretica nullam difficultatem habere poterit, sive in praestandis requisitis cautionibus, sive in iis adimplendis. Tota difficultas se habet ex parte Parochorum, contra quos revera poena statuta fuit ; sed pro spectata eorum religione dubitandum non est, quin poenas patienter potius sustinere parati sint, quam proprio officio et ministerio deesse. Quamobrem Parochis praecipiaut [sic, Hanuy-nál helyesen: praecipiant], ne praetextu vitandi poenas a lege civili sancitas contra sacerdotes in Ecclesiae sinum recipientes eos, quos ipsa eadem [Hanuy-nál: quidem] civilis lex sectis haereticorum devovet, aliquem respuant sive a baptismo, sive a catholica educatione, sive a ceteris Sacramentis ; quinimo iisdem Parochis imponant, ut invigilent, ac mediis opportunis et prudentibus satagant inducere parentes in mixto matrimonio viventes ad servandas et implendas promissiones datas. [...]"

⁵³¹ A prímás egyházmegyei körlevele november 8-án kelt, olvasható: ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, VII, 157-162. Roskoványi ezzel a címmel látta el: *Card. Primas et AEppus Strigoniensis ad Clerum Curatum de matr. mixtis post legem Codicis poenalis 1879 : 40. §§. 53. 60. – 1880.* A prímás körlevelében a fent említett el írás így szól: „Disponimus itaque, ut de singulis mixtorum matrimoniorum casibus ad Officium Nostrum referatur.”

⁵³² Az ítél tábla ítélete szó szerint olvasható: HANUY, *A vallásváltoztatás 272-276.*, a Kúria ezt helybenhagyó ítélete pedig: HANUY, *A vallásváltoztatás 276-278.* oldalain.

⁵³³ HANUY, *A keresztység 27.*: „[...] téves indoklással, hogy a katolikus keresztelés által az illet (másvallású keresztény szül kt l származó) gyermek nem a katolikus egyházba vétetik fel, hanem „a nagy kereszténység egyetemébe”. (Az érvényes keresztység, a kánonjog értelmében, felvétel Krisztus igaz egyházába, az eretnekek gyermekei csak kés bb válnak eretnekekké, mikor az eretnek hitben oktatást nyernek és az eretnek istentiszteletben szándékosan és cselekv leg részt vesznek.)”

⁵³⁴ ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, VII, 162-167. (Az eredetileg magyar nyelv kérvényt Roskoványi latinul hozza.)

protestánsnak, nem sürgős.⁵³⁵ A katolikusok 1883-ban beadott újabb kérelmei után Tisza megdöbbenett fenyegetést tett: ha tovább játszanak a tittel, annak a katolikus egyházi vagyoni elvétele lesz a következménye. Pauler pedig ezt nyilatkozta: „Az én meggyezésésem az, hogy a gyermekek nevelése felett határozni a szülőknek jogköréhez tartozik.” „A nevelés jogköréhez tartozik a valláserkölcsei nevelés is.” „A szülőknek ez a joga gyökerezik a szülők és gyermekek közti viszonyban; ezt a viszonyt nem teremti az állam törvény által, hanem ez magában a természetben gyökerezik.”⁵³⁶

1884-ben az ágostai evangélikusok újabb kérelmet adtak be, mellyel Tisza egyetértett, de politikai érdekei védelmében annak megválaszolását kultuszminiszterére, Trefortra hagyta, akit rendelet kiadására kért fel. 1884. július 11-én, 24.747. sz. alatt⁵³⁷ meg is jelent az ágostaiak által kért elírás, mely szerint nemcsak az 1879-es törvényt be nem tartó lelkészek büntethetők, hanem azok is, akik 8 napon belül a keresztelési bizonyítványt anyakönyvezés végett nem továbbítják a törvény szerint illetékes lelkésznek. Ezt a miniszteri rendeletet azonban sem a katolikusok, sem a protestánsok, sem a bíróságok nem tartották be. A prímás hivatalosan is kérte Trefortot a visszavonásra, válasz híján pedig sem maga, sem a püspöki kar többi tagja – 2 kivételével – nem közölte papságával a rendeletet. A pápa 1886-ban ugyanerre buzdított: bátran forduljanak szembe az Isten akarásával ellentétes törvénnyel, vállalva a büntetést is.⁵³⁸ Maga Trefort is irtózott rendelete végrehajtásától⁵³⁹, 1888. májusában pedig a budapesti ítéltábla mintegy kimondta a 4 évvel korábbi rendelet törvényteleniségét, amikor egyik felmentés ítéletében arra hivatkozott, hogy a keresztelési bizonylat átküldésének elmulasztása nem ütközik az 1879-es törvénybe, ezért legfeljebb fegyelmi eljárás tárgyát képezheti. Megjegyzendő, hogy katolikus pap egyetlen esetben sem jelentett fel protestáns lelkészt elkeresztelés miatt, holott arányaiban nagyjából megegyezett cselekményeik száma.⁵⁴⁰

Részeredmény:

Az előző pont végén említettek folyamányaként a Monarchia-korabeli Magyarország első intézkedései közé tartozott a reverzálisok érvénytelenítése. Eltörölni legfeljebb szélsőleges karhatalmi szankciókkal tudták volna (és akkor is legfeljebb csak a vértanúságig elmenni nem hajlandó papjaink körében), de jelen esetben az államot a lelkészek egymás közti „papírmunkája” nem érdekelte. Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a a reverzálisokat csupán polgárjogi következményeiktől fosztotta meg, és így kialakította a 8. *Vegyes házasságok / d) Az 1868. évi LIII. tc. kialakulása* c. pontban már említett kaotikus helyzetet: sokszor más volt a gyermek valódi vallása, és mást tekintett annak az állam. (Sajnos Laurán kanonok szinte egyedül maradt azon értelmezésével, miszerint az egész tc. csak a bevett vallásokra vonatkozik, a katolikusra tehát nem. – Ld. a *Függelék* 66. pontjában.) Fontos azonban tudnunk, hogy az

⁵³⁵ Vö. SALACZ, *Egyház* 82.

⁵³⁶ SALACZ, *A magyar* 25.

⁵³⁷ A rendelet teljes szövege olvasható: HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 144-145.

⁵³⁸ Ld. a *Függelék* 62. pontjában.

⁵³⁹ Vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 248.

⁵⁴⁰ Vö. SALACZ, *Egyház* 83. SALACZ, *A magyar* 28.

akkori idők hívei az imént említett jogi distinkciót nem ismerték, papjaik pedig automatikusan megtartották az állam törvényeit. Ennek oka az Egyház és állam akkor még igen szoros összefonódása volt. Így tehát hiába vezettük le az imént, hogy nem kellett volna így lennie (és hiába jutott ugyanerre a konklúzióra egy másik szálon Lauran kanonok is), a gyakorlatban a kánonjog megtartását az állam mégis erőteljesen akadályozta ezzel a §-sal. A tc. szentesítésével pedig a király ezt a helyzetet betonozta be, legalábbis 26 évre.

Szintén súlyos csapást mért az állam a kánonjogra a *sexus sexum sequitur* elvének bevezetésével. Ahogyan már fentebb érveltünk: a szülő hitbéli belső meggyőzését az államnak nem áll jogában szabályozni, legfeljebb annak polgárjogi következményeit. Ugyanez igaz gyermekeik hitére is: nincs az a jogi alapelv, mely lehetővé tenné, hogy a szülő akarata és lelkiismerete ellenére az állam határozza meg, melyik gyermekük milyen felekezethez legyen. Ha mégis meghatározza, úgysem tudja azt hatalmi erővel szankcionálni, legfeljebb a külső leglátható formákat, a belső meggyőzést és a családon belüli hitnevelést azonban nem.

A Szabadelv Párt 1875-ös kormányra kerülését is még nagyobb erővel akadályozta Magyarország keresztény alapelveinek érvényesülését, és ezzel természetesen a kánonjogét is. Ennek egyik módja volt a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc. 53. §-ának tudatos eltorzítása a kánoni jogot betartó papság állami szankcionálása irányába. Mint már említettük, nem Tisza fenti beállítottságának, hanem politikai céljainak köszönhető, hogy a szankcióból fakadó valódi üldözés a pereskedés szintjén megállt. Nem az államvezetés érdemei a budapesti ítéltábla sorozatos felmentési ítéletei az elkeresztelés miatt feljelentett katolikus papok ügyeiben. Tisza 1883-as fenyegetésekor és az 1884-ben bevezetett szankcionálással leplezte le valódi énjét. A papság ezalatt is sok bizonytalanságon, meghurcoltatáson és pénzbüntetésen ment keresztül. Az pedig, hogy ebben az időszakban egyéb ügyekben nem került nyílt ellentétbe a polgárjog a kánonjoggal, szintén csak Tisza ügyeskedésének köszönhető, mellyel eszközként használta a Katolikus Egyházzal látszólagosan fenntartott jó kapcsolatát annak érdekében, hogy maga és pártja minél tovább a kormányrúdnál maradhasson. Ezidőtájt tehát a kapcsolat a két jogrend között legkevésbé sem volt ideális, inkább nevezhető az állam részéről alattomos taktikázásnak.

c) Az elkeresztelési rendelet

Trefort utódja, Csáky újabb vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletet bocsátott ki a kérdésben 1890. február 26-án 10.086/1890. szám alatt, melyben minden egyházmegyei- és törvényhatóságnak elírta a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldését (ld. a *Függelék* 67.

pontjában). Ez volt az hírhedt „elkeresztelési rendelete”, melyet azonban csak Tisza március 13-ai⁵⁴¹ lemondása után mert nyilvánosságra hozni. A már korábban kezdett halogatással Simor tanácsára igyekezett elkerülni a konfliktusokat. Szilágyi Dezső azonban tovább erőtlenítette a kiadást, így azt Csáky végülis megtette. Ehhez megnyerte Bende, besztercebányai, Császka, szepesi, és Bubits, kassai püspökök⁵⁴² beleegyezését, a minisztertanács jóváhagyására pedig úgy tett szert, hogy elhallgatta a Simor két tiltakozó leveléből⁵⁴³ kapott tanácsot. Rendelete hasonló volt eldjéhez: ha egy lelkész a törvény szerint más valláshoz tartozó gyermeket keresztel meg, a keresztelési bizonylatot 8 napon belül küldje el az illetékes lelkésznek. Az „Észrevétel” rovatba írja bele az átküldés tényét. Anyakönyvi kivonatot csak az illetékes lelkész állíthat ki. Aki a rendeletet megszegi, 10-50 forint, visszaesés esetén 100 forint bírsággal sújtandó. Ez volt az a lépése, amellyel Salacz szerint a kultúrharcot kirobbantotta.⁵⁴⁴

Arra, hogy ezt keresztülvigye a püspöki karon, Csáky Samassa érseket nyerte meg magának. Az április 12-ei tanácskozáson sok volt a nézeteltérés, Hornig, veszprémi püspök ellenállt. A kar végül úgy határozott, hogy – mivel már a közigazgatási hatóságok egyes helyeken úgylis ismertették a rendeletet, – amíg a Szentszéktől választ nem kapnak, a miniszteri rendelet teljesítendő.⁵⁴⁵ Mindent megfognak azonban tenni az 1868. évi LIII. tc. olyan irányú módosíttatása érdekében, hogy a szülők dönthessenek gyermekük vallása felől. Határozatuk ellenére mégsem jártak el egységesen: voltak püspökök, akik ki sem hirdették a rendeletet (Győr, Rozsnyó, Nagyvárad, Erdély, Szombathely), mások csak lehetővé tették az anyakönyvi kivonat kiadását (Simor, Schlauch, Dulánszky), megint mások kötelezték papjaikat arra, hogy küldjék el a kivonatot a protestáns lelkésznek. Hornig külön utat választott: körlevelében két lehetőséget jelölt meg papjainak: vagy megkeresztelik a gyermeket és kiadják a bizonylatot, vagy meg sem keresztelik, harmadik lehetőség tilos.⁵⁴⁶ Az alsópapság nem volt ilyen bizonytalan: egységesen ellenálltak, és tiltakoztak a rendelet ellen.⁵⁴⁷ Továbbra is megkeresztelték a vegyes házasságból származó gyermekeket, és nem voltak hajlandók arra, hogy erről bizonylatot küldjenek az akatolikus lelkésznek, aki ezáltal feljogosítást kapott volna a gyermek anyakönyvezésére. Azzal pedig, hogy a keresztelést eredetileg végző lelkészről a rendelet elvette a kivonat kiadásának jogát,

⁵⁴¹ „DUDEK JÁNOS ÉS 20 TÁRSA”, *A vallásháború Magyarországon*, Budapest 1895, 8.

⁵⁴² Bende és Bubits püspökségük előtt a Szabadlevél Párt képviselői voltak. Bubits szabadkőmetsző gyanújába is keveredett, püspöki kinevezését Simor és Róma sokáig ellenezték. Később Bende a nagyobb jövedelmű nyitrai, Császka pedig a kalocsai széket kapta meg, a kormány javaslatára. Megnyerésük Csáky elkeresztelési rendeletének támogatására tehát nem okozott nehézséget. Schlauchot megnyerni nem tudták, de annyit valószínűleg mondott, hogy szerinte a bizonylatok átküldése megengedhető. (Vö. SALACZ, *A magyar* 47.)

⁵⁴³ Simor két levele olvasható: L. RINCZ, 172-175.

⁵⁴⁴ SALACZ, *A magyar* 9., vö. a 341. lábjegyzettel. Szintén ellenben kritizálta a rendeletet TOMCSÁNYI, 61.

⁵⁴⁵ SALACZ, *A magyar* 55. szerint a püspökkari döntésben megnyugodva Csáky hihette, hogy mivel a dogmatikához nem nyúlt, csak az anyakönyvezéshez, sikerült békét teremtenie. L. RINCZ, 152.: Mivel Csáky meg sem várta Róma reakcióját, azonnal az alsópapság tudomására hozta kötelező intézkedését, a püspöki kar egy interim-et bocsátott a papság rendelkezésére. Amíg a római választ várták, ezt a formanyomtatványt kitöltve átküldhették a plébánosok a lelkészeknek: „A vallás és közokt. min. kir. Miniszter 1890. február hó 26-án 10086. sz. a. kelt rendelete folytán. „X. róm. kath. és Y. helv. htv. (ág. ev. htv.) x-i lakos szülők 18__ évi __ hó __ napján született N. N. fia (leánya) 18__ évi __ hó __ napján a róm. kath. egyház szertartása szerint N. N. keresztül meg kereszteltetett és anyakönyveztetett Kelt (hely) aláírás.”” (Vö. SALACZ, *A magyar* 50-51.)

⁵⁴⁶ SALACZ, *A magyar* 53-54.

⁵⁴⁷ SALACZ, *A magyar* 56.: „A nagyváradi és győri egyházmegyék papsága visszaküldötte a szolgabírónak a rendeletet azzal a hátrattal, hogy vallási ügyekben csak egyházi hatóságuktól fogadnak el utasítást.”

és azt kizárólag az áttétel utáni lelkésznek biztosította, lehet vé tette, hogy innt 1 az akatolikus szül felekezete tekintse magáénak a gyermeket.

Samassa érsek ekkor Rómába utazott, el z leg azonban tárgyalta Szapáry-val, Csáky-val és a bécsi nunciussal. Revertera id pontot kért számára a pápától, azonban azt a választ kapta, hogy mivel még nem kapott hivatalos jelentést a magyar püspökkari tanácskozásról, ezért Samassát legfeljebb meghallgatja, de dönteni a kongregáció vizsgálata el tt nem fog. Samassa ottléte alatt érkezett meg Hornig alapos beszámolója a püspöki kar ülésér l, Samassa szerepér l és a rendelet nyomán kialakult helyzetr l.⁵⁴⁸ A pápa a kérdés megvizsgálását utóbb nem is a Congregatio Sancti Officii-re bízta, hanem bíborosi bizottságot hozott létre e célból, melynek vezet je Rampolla államtitkár lett, tagjai pedig Monaco la Valletta, Ledóchowski, Mazzella SJ és egy domonkos rendi kardinális⁵⁴⁹ voltak. Simor 1890. május 20-án kelt levelében két kérdésre kérd decisio-t: t rhet -e, hogy a katolikus papság maga jelentse a keresztelést az akatolikus lelkésznek; ill. a továbbiakban is megadhatják-e a püspökök a felmentést a vegyes vallás akadályá alól. A bizottság szigorúan tartotta magát a Katolikus Egyház továbbra is érvényben lev el írásaihoz, így július 7-ei válaszukban⁵⁵⁰ határozottan megtiltották a bizonylatok kiadását, azaz a miniszteri rendelet betartását, közölték továbbá, hogy a püspökök csak akkor engedélyezhetik a vegyes házasságot, ha a felek a reverzálist aláírják⁵⁵¹. Samassa érvét, a gyermekek házilag katolikusként nevelését ugyanis nem tartották kivitelezhet nek az iskolába kerülés után. Szintén nem látták megvalósíthatónak azt a kerül utat, miszerint a pap az Egyház szolgájaként kereszteljen és az állam szolgájaként adja ki a bizonylatot. XIII. Leó július 3-án arra kérte Ferenc Józsefet, hogy tegyen meg minden t le telhet t az 1868-as törvény (mely lábball tiporja az Egyház jogait és a szül k szabadságát) módosításáért, és az 1890-es rendelet (mely el írja a papságnak, hogy azok lelkét, akiknek megváltására isteni küldetése van, eretnekeknek szolgáltatassa ki) visszavonásáért. Bízott abban, hogy sikerül modus vivendi-t találni tárgyalásos úton, ezért Rampolla arra kérte Simort, hogy a döntést egyel re ne hozza nyilvánosságra. Tehát a római döntéssel hiába vesztette érvényét az egyes püspökök korábbi, a válaszig átmenetileg kiadott határozata, a papságig ez nem jutott el, k továbbra is abban a hiszemben kereszteltek, hogy ez ellenkezik némely püspök határozatával. Az állami eljárások pedig tovább folytak az elkeresztel papok ellen. A legnépszerű bb eset Molnár János komáromi apátplébánosé, akit 2 év alatt 26-szor vontak eljárás alá, és összesen 560 forint bírsággal büntettek.⁵⁵² Míg a katolikus papokat

⁵⁴⁸ SALACZ, *Egyház* 84. SALACZ, *A magyar* 51. szerint Hornig a levelét 1890. május 7-én küldte XIII. Leónak.

⁵⁴⁹ SALACZ, *A magyar* 60. a domonkos bíborost Zigliara személyében valószínű sítí, abból a megokolásból, hogy a 3 OP kardinális közül csak volt kuriális.

⁵⁵⁰ ASS 23 (1890-91) 569-570.

⁵⁵¹ HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 152.: „moraliter certi sint Episcopi de sponsonum sinceritate earumque implemento, non obstantibus litteris circularibus (ez a febr. 26. rendelet) a gubernio editis”.

⁵⁵² SALACZ, *A magyar* 227-229. részletes esetekr l számol be, melyekr l folyamatosan tudósított a *Magyar Állam*. Azonban pozitív felekezeti hozzáállásra is hoznak példákat: el fordult, hogy a falu népe tüntet leg nem jelent meg az árverésen (ekkor a bíró maga vette meg a kikiáltás tárgyát képez órát); hogy egy református polgár közvetlenül az árverés el tt kifizette a katolikus pap bírságát; vagy hogy a tárgyalás során vonták vissza a feljelentést. SZIKLAY, 128. szerint Molnár feljelentéseit az a Papp Gábor kezdte el, aki maga járt elöl az elkeresztelésekben.

sorozatosan bírságolták, a fordított esetekben elkeresztel protestáns lelkészekkel kapcsolatban nem történtek eljárások, mivel nem volt olyan katolikus pap, aki feljelentette volna ket. Ennek ellenére a protestánsok gerjesztették az országban a katolikusellenes hangulatot.

Id közben Csáky a közigazgatási hatóságoktól kíméletes eljárást kért a bevádolt papokkal kapcsolatban. Szapáry pedig belügyminiszterként – mint fellebbviteli fórum –, miután megtudta a papság makacs elhatározását: akár a karhatalommal való nyílt el vezettetést is vállalják, ennek elkerülése érdekében minden f ispántól egyenest magához kérte az elkeresztelési feljelentések összes papi aktáit, és elrendelte, hogy az el vezetést az további döntéséig tartsák függ ben. Mindkettjük célja a végrehajtás halogatása, enyhítése volt, mivel továbbra is bíztak a pozitív szentszéki döntésben, ezért siettek is ezen döntéseiket a Szentszékkal közölni.⁵⁵³

Rampolla tudatta gr. Reverterával, a Monarchia nagykövetével a lehetséges megoldást: ha nem vonják felel sségre a lelkészt, amiért a szül k kérése szerint kereszteli meg a gyermeküket, továbbá a döntésükért az állam felé ezentúl a szül k vállalnák a felel sséget, nem a papság, akkor az Egyház elt rné az összes keresztelésnek az állam felé való jelentését.⁵⁵⁴ A pápa pedig egyenesen azt mondta nagykövetünknek: ha vissza nem is vonják az 1868. évi LIII. tc-et, legalább kerüljék meg. Adják meg a szül knek a szabad döntés lehet ségét.⁵⁵⁵ Ezeket gr. Revertera továbbította Szapáry-nak, aki megijedt attól, hogy ha Csáky inkább lemond, mint hogy visszavonja rendeletét, akkor követi t Szilágyi is, és annak következménye kormányválság lesz. Hiába érdekl dött a Szentszék terveir l Simortól, csak sz kszavú választ kapott (hiszen Rampolla kérésére Simor egyel re nem beszélhetett), ez pedig nem oszlatta el aggodalmait. A kormány ezért más úton szerzett információkat: Kálnoky külügyminiszter Galimberti nunciustól kapott b séges tájékoztatást, majd amit megtudott, továbbadta Szilágyinak, azzal a javaslattal kiegészítve, hogy Csáky kezdjen személyes tárgyalásokat Galimbertivel, hiszen Simor nem beszél. Szapáry pedig Hornigtól kért tanácsot, aki azt javasolta neki, hogy még a római döntés kitudódása el tt helyeztesse hatályon kívül az elkeresztelési rendeletet, nehogy nagyobb baj legyen bel le. Úgyis sok visszavont rendeletre volt már példa, és Csáky-nak sem ez lenne az els . Ha nem vonná vissza, akkor a kúria állítson ki jogi véleményt arra vonatkozólag, hogy a rendelet megszegése mindössze kihágás. A kúriára hivatkozva Csáky mentesülne a szégyen és a bukás alól. Majd az 1868. évi LIII. tc-et módosítsák az európai többség szerint alkalmazott módon: csak szül i megegyezés hiányában kövessék a gyermekek a nemük szerinti szül vallását. A protestáns Vay-t és Prónay-t pedig nyugtassa meg a király maga. Ha pedig áldozat kell, mondassák le Berzeviczy államtitkárt, aki Samassa mellett a konfliktus egyik f okozója. Csáky és Szilágyi hajlandóak voltak belemenni, hogy a papság elkeresztelés alkalmával ne a protestáns lelkésznek, hanem a közigazgatási hatóságnak küldje meg az anyakönyvi bizonylatot (amint az Ausztriában is érvényben volt 1868. május 25-e óta). Így az elkeresztelési rendelet is sértetlen maradna.

⁵⁵³ KEMÉNYFY, *Ötven év* 250. és SALACZ, *A magyar* 59.

⁵⁵⁴ SALACZ, *A magyar* 64.

⁵⁵⁵ SALACZ, *A magyar* 65.

A király maga is tartott a protestáns politikusok makacssága által kiváltható belső békétlenség fenyegetését. Ezért azt válaszolta a pápának, hogy saját helyzete megkötött, hiszen a magyar alkotmányra tett esküje alapján a miniszterek és a parlament nélkül nem változtathat meg egy hatályba lépett jogszabályt. A miniszterek azonban belemenek abba, hogy a papság ne a protestáns lelkészekkel, hanem a közigazgatási hatósággal levelezzen. A kormány tehát nem ellenséges, maga is igyekezni fog megoldást találni, de f ként a prímástól várja, hogy megfelelő javaslatot tegyen a Szentszéknek.⁵⁵⁶

Augusztus 3-án a római döntés engedély nélkül megjelent az *Egyetértés* c. folyóiratban, de a prímás – Rampollának tett ígéretét megtartva – továbbra sem nyilatkozott. Ezért 8-án Szapáry a Szt. István napi ünnepségre Budapestre invitálta Simort a kérdés megtárgyalására. Simor 13-án azt válaszolta, hogy egészsége függvényében szívesen eleget tesz a kérésnek, addig is három megoldási lehetőséget javasol: a) a rendeletet vonják vissza, hiszen ezt a kormány presztízsveszteség nélkül megtehetné; b) a rendeletet küldjék a bíróságok elé, amelyek kimondják, hogy az 1827. évi XXIII. tc-be ütköz⁵⁵⁷; c) módosítsák az 1868. évi LIII. tc. vonatkozó szakaszait a természetjogon alapuló szabad szülési döntés irányába. Maga a prímás a c) verziót ajánlotta, hivatkozva arra, hogy azzal a protestánsok is egyetértenek, hiszen ki terjesztették el az 1708-as, az 1715-ös, az 1839/40-es és az 1843/44-es országgyűléseken, és ezekhez szívesen csatlakoznak a katolikusok is. A polgári anyakönyvezésről pedig azt írta, hogy önellentmondás és egyben nemzetközi unicum lenne, ha a felekezeten kívüli állam anyakönyvében a polgárok vallását tartanák nyilván. Az augusztus 20-ai tárgyaláson a két minisztere nyomására Szapáry közölte, hogy egyik változatot sem akceptálják, de a Csáky és Szilágyi által elfogadott – fentebb említett – engedménybe hajlandók belemenni.⁵⁵⁸ Simor tájékoztatta a miniszterelnököt Rómának – a sajtóban már amúgy is kiszivárgott – döntéséről. Kijelentette, hogy ez ránk nézve kötelező, ezért kész a fejleményekről beszámolót küldeni a Szentszéknek, és újabb eligazítást kérni: vajon a két miniszter engedményét Róma elfogadhatónak tartja-e. A kormány látva, hogy sem a püspöki karral nem jut dolga, sem a papság nem

⁵⁵⁶ SALACZ, *Egyház* 84. és SALACZ, *A magyar* 71.

⁵⁵⁷ SALACZ, *A magyar* 74.: A hivatkozott tc. 3. §-a szerint anyakönyvi kivonatot mindenki a concernens (illetve) lelkésztől igényelhet. Ezt Szilágyi a viták során következetesen competens-nek (azaz illetékesnek) idézte.

Maga a törvény szövege így hangzik (BARTA, 101-102.): „Decretum anni 1827. art. 23. Ad praecavendam perplexitatem, quae regnicolis in elucubratione genealogicae descendendiae, Matricis Ecclesiarum casu quopiam fatali amnystiatis, aut vitium contrahentibus impendere posset, statuitur, ut: §. 1. Matriculae baptisatorum, copulatorum et mortuorum, absque cujusvis religionis discrimine per respectivos animarum Curatores, deinceps in duplici exemplari conficiantur; cum fine autem cujuslibet anni per legale testimonium concernentis jurisdictionis in uno exemplari recipiantur et subscribantur, taliterque Archivis respectivarum jurisdictionum inferantur. §. 2. Exemplar isthoc matricularum in Archivis jurisdictionum secreto asservetur, neque alius usus ejus capi valeat, quam ubi exemplar Matricae ipsarum Ecclesiarum quocumque demum fato perierit, aut vitium contraxerit, ideoque: §. 3. Exstantibus ipsarum Ecclesiarum matricis, quilibet, cujus interest, Extractum earumdem postmodum etiam a concernente animarum Curatore desideret et obtineat, iisque solum sublatis, recursus ad concernentia Archiva pateat.”

Ugyanez Barta fordításában (102-103. o.): „Hogy a zavaroknak eleje vételessék, melyek az ország lakosainak, a családi leszármazás kimutatása körül, amiatt támadhatnának, ha az egyházak anyakönyvei valamely szerencsétlenség folytán megsemmisülnének, vagy sérelmet szenvednének, – határozatlik: 1. §. A keresztelési, házassági és halotti anyakönyvek az illető lelkészek által, vallási különbség nélkül, ezentúl két példányban készíttessenek. Minden év végével az illetékes törvényhatóság törvényes bizottsága által egyik példányban átvétesse és aláírtaván a törvényhatóság levéltárába tétessenek. 2. §. Az anyakönyveknek ezen példány a törvényhatóság levéltárában elzártan tartandó, s ne is szolgáljon más használatra, hanem csak arra, ha maguknak az egyházaknak anyakönyvi példány a valamely szerencsétlenség folytán elveszne, vagy megrongáltatnék. Ugyanezért, 3. §. Az egyházaknak meglévő anyakönyveiből mindenki, akinek arra szüksége van, kivonatot ezentúl is az illető lelkésztől kérjen és kapjon; s csak ezen anyakönyvek hiányában fordulhassanak az illető levéltárakhoz.”

⁵⁵⁸ Vö. HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogi története* 152.

tartja be Csáky rendeletét, felajánlotta a polgári anyakönyvezést, a papság konfliktusmentesítése és a béke érdekében, és kérte a prímás támogatását. Simor csak annyit ígért meg, „hogy sem pro, sem kontra nem foglal állást s vár Róma újabb döntéséig a korábbi határozat kihirdetésével”.⁵⁵⁹

Augusztus végén részletesen közölte is Rómával a helyzetet, és azt, hogy a liberális kormány a nagy számú protestáns és izraelita képviselők miatt nem fogja módosítani az 1868. évi LIII. tc-et. Egyben elrejtette, hogy a tervezett állami anyakönyvezést automatikusan fogja követni a polgári házasság. Ezért állásfoglalást kért a kivonatok közigazgatási hatóságnak való megküldése tolerálhatóságáról. Galimberti ezidőtájt arról írt Rampollának, hogy egyetlen lehetőségnek a rendelet (ha nem is formális, de lényegi) visszavonását látja, amivel helyre állhatna a status quo ante, és ami után el lehetne kezdeni a hangulat formálását a 12. §-ában szintén jogsértő 1868. évi LIII. tc. eltörléséhez. Közben 1890. szeptember 3-án gr. Csáky meglátogatta Simort Esztergomban, és közölte vele, hogy rendeletét 8 püspök támogatta, pedig azt nem plébánosi, hanem államjogilag is hiteles anyakönyveket vezetnek, minőségükben küldte a papoknak. Simor ezután újabb jelentést írt Rómába, melyben már kifejezetten kérte a két miniszter javaslatának elfogadását, megemlítve, hogy néhány püspök ezt már eddig is elterjedt egyházmegyéjében. Rampolla azonban a bíborosi bizottság nevében és XIII. Leó jóváhagyásával szeptember 26-án ismét keményen elutasító választ küldött⁵⁶⁰, hiszen a bizottság úgy látta: a polgári hatóság közbeiktatásával (csak most már) közvetve továbbra is a rendelet célját szolgálnák. Legfeljebb – amennyiben nem használnák fel az Egyház ellen – minden év végén elküldené a papság a születések, esküvők és halálozások pontos kimutatását az államnak. Nemcsak a vegyes házasságokból származó gyermekekről, mert az nyíltan a 12. § betartásának ellenében. Mivel ugyanakkor a Szentszék törekedett a megegyezésre, Rampolla a válasszal egyidőben megbízta Simort a kormánnyal való tárgyalás folytatásával. Egyben azzal is megbízták a prímást, hogy mind azokat a püspököket, akik azelőtt is megengedték a bizonylatok átadását, mind a kormány felé fejezze ki, hogy a pápa milyen szigorúan ellenzi azt.

A szentszéki választ október 17-én a prímás közölte Szapáry-val, várva, hogy a kormány egy – az Egyházunk hitelveit is tiszteletben tartó – új verziót dolgozzon ki. Ismét illegálisan került a *Magyar Állam* c. folyóirat oldalaira Rampolla levelének tartalma, ezt Simor újfent helytelenítette. Felkérésére Szapáry készséget mutatott, ezért 27-én a prímás újra írt neki. Szóba hozta, hogy úgy tűnik, Rampolla nincs tisztában azzal, hogy eddig is minden év végén megküldték a törvényhatósági levéltáraknak az anyakönyvek másolatait. Ezekből azonban két okból sem lehet bizonylatokat kiadni: a Szentszék által szabott feltétel, ill. az 1827. évi XXIII. tc. 2. §-a miatt, mely szerint a zárt másolatok csak akkor használhatók fel, ha az eredeti példány megsemmisült. Ezért a prímás megírta a miniszterelnöknek újabb lehetséges javaslatait: a) mint Trefort alatt, úgy most se hajtsa végre a kormány a rendeletet, hiszen

⁵⁵⁹ SALACZ, *Egyház* 85.

⁵⁶⁰ ASS 23 (1890-91) 570-572. Ugyanezeket ld. HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 192-195. SALACZ, *A magyar* 18. szerint Rampolla már ebben a levelében tiltakozott az ellen, hogy egyes püspökök papjaikat a kivonat átküldésére utasították. Salacznak annyiban van igaza, hogy erről az eljárásról valóban szerepel a levélben a következő mondat: „Vix est ut Te doceri oporteat, hanc agenda rationem vehementer a S. Sede fuisse improbatam.”

létezik sok más, a gyakorlatban végre nem hajtott rendelet is; b) a kormány adjon ki új rendeletet, miszerint az anyakönyvvezetők az anyakönyvekben jelöljék meg a szülők vallását, a hatóságok pedig ennek alapján határozzák meg a gyermek vallását. Igaz, az utóbbi lehetőség magában rejti azt a kettősséget, hogy más lesz az anyakönyvbe írva és megint másként nevelik a szülők a gyermeket, de ez a kettősség már a '68-as LIII. tc.-ben és Csáky rendeletében is benne van, hiszen sehol sincs szankcionálva, ha a szülő más vallásúként neveli gyermekét, mint amilyennek az anyakönyvezték. Ezzel tehát bármely lelkész kereszttel ill. anyakönyvez, a kereszttelével kibocsátójának felekezeti függetlenül a gyermek az állam előtt az 1868. évi LIII. tc. szerinti vallásúnak számít. c) Ha az iméntiek egyikét sem sikerülne kivitelezni, az Egyház kész megtagadni a vegyes házasság engedélyezését a katolikus feleknek. Ezt azonban a primás sem a katolikusok vallási érzületének megsértése, sem a közfelháborodás miatt nem tartaná szerencsésnek.

Novemberre a képviselőházban már majdnél 500 kérvényt nyújtottak be a 12. § módosítása érdekében és Csáky rendelete ellen. Az országban több ezer nyomtatott körözüvényt írtak alá, melyben követelték a 12. § revízióját: a képviselőház ezeket ad acta tette.⁵⁶¹ Ezidőtájt elterjedt a pletyka: a kormány nem ragaszkodik tovább az 1868. évi LIII. tc. 12. §-ához, hanem a gyermekek vallását azontúl az apa határozza meg. Ennek megvalósulása sem Csáky rendeletét nem törölte volna el, sem a szülők közös döntését nem segítette volna el.

A kormánynak sürgős volt belső megegyezésre jutnia, mert tudta, hogy amint a római határozatot az Egyház kihirdeti, a papság többé befolyásolhatatlan lesz, és a végső kigig is ellenáll, a kényszerintézkedések által fenntartott államrend pedig hosszú távon nem kivitelezhető. Azonban hiába a primás két kedvező javaslata, a vérszemét kapott Csáky és Szilágyi nemcsak ezt utasították el, hanem sok tárgyalás után azt is elérték a királynál, hogy a november 14-ei minisztertanácson hozzájáruljon: a törvény és Csáky rendelete is érvényben marad, sőt szükség esetén polgári anyakönyvezéssel zárják le a vitát.

A kérdést 1890. november 18-án, a kultusztárca következő évi költségvetésének kapcsán kezdte megtárgyalni a képviselőház. Irányi ismét benyújtotta a vallásszabadságra és a polgári házasságra vonatkozó törvényjavaslatok benyújtására utasító határozati javaslatát. „Az állam megkivánhatja, hogy a gyermekek vallásban oktatást nyerjenek; de azt, hogy melyik vallás legyen az, a szülők megegyezésére kell bízni, [...] akár egyhitűek legyenek, akár vegyes házasságban éljenek egymással. [...] Ha nem avatkozik az államhatalom annak meghatározásába, hogy például, melyik életpályára készíttessenek el a gyermekek, pedig azoknak jövő sorsát illetőleg e kérdés aligha nem fontosabb, mint az, vajjon protestáns vagy katolikus vallásban neveltessenek-e, [...] valóban nem látom át annak szükségét, hogy az állam előre meghatározza, hogy mely vallásban neveltessenek 18 éves korukig. [...] Vannak mások, kik azon balhiedelemben élnek, mintha a polgári házasság az egyházi áldást kizárná [...]”.⁵⁶² Gr. Szapáry

⁵⁶¹ „DUDEK JÁNOS ÉS 20 TÁRSA”, 12. szerint 600 képviselőházi, és 200.000 állampolgári kérvény érkezett be.

⁵⁶² ZELLER II, 1456-1458.

miniszterelnök ezeket cáfolta, mint ahogy tételes cáfolatokkal védte meg rendeletét gr. Csáky is⁵⁶³. Utóbbi arra is hivatkozott, hogy „Az egész püspöki kar, miután a rendelet ki volt bocsátva, konferenciába ülve össze, a rendeletet ideiglenesen elfogadhatónak és végrehajtandónak találta, (Mozgás.) mert tényleg végrehajtási utasítással ki is adta az alpapságnak. (Halljuk!) Már most, t. ház, ha a priori hitelvi akadály létezett volna, képzelhet -e, hogy ez megtörténik? Én azt hiszem, hogy nem.”⁵⁶⁴ Egy-két mondattal később azt is rendelete létjogosultsága mellett hozta fel, hogy a püspökkar egyáltalán kérdést intézett az ügyben Rómához. Ezt támogatta Horváth Boldizsár is: „[...] mi történt a felső házban 1843. július 11-én? Az ország primása tiltakozott azon elv ellen, hogy akár a törvényhozás, akár a család beavatkozzék a gyermekek vallásának kérdésébe. És később a primás példáját követték az összes főpapok, tiltakozva, hogy a házassági kérdések megoldása kizárólag a katolicus egyház hatáskörébe tartozik.”⁵⁶⁵ Egyetlen módnak, hogy se a törvényt módosítani, se a miniszteri rendeletet visszavonni, se a papságot vallásával ellentétes tevékenységre kényszeríteni ne kelljen, azt látta, ha bevezetnék az általános polgári anyakönyvezést, kizárólag állami alkalmazottakkal. (Ezen mondata közben háromszor szakította meg ezt „hoszantartó zajos helyeslés”⁵⁶⁶.)

Szivák Imre támogatta az ellenálló klérus szankcionálását. Cáfolta, hogy a természetjog beleszólna a kérdésbe: itt nem a szülők, hanem a gyermek vallásáról van szó, akik pedig 18 éves koruk felett szabadon dönthetnek. Ha mégis megszavaznák a javaslatot, azzal nem a szülők szabadságát, csak a reverzálisok visszaállítását támogatnák. „Én azt gondolom, hogy az a katolikus püspöki kar, a melynek módjában volt annak idején esetleg a retorzió terére lépni, megtagadva a keresztelest, tudniillik a más vallásfelekezeti gyermekek keresztelest és megtagadva a vegyes házasságokban a diszpenzációt, a mint eddig e térre nem lépett, azt hiszem, nem fog jövőre sem lépni, nem ebben az országban, a hol alig van intelligens család – vegyes házasság nélkül.”⁵⁶⁷ Ezek alapján 26 társával (akik között ott volt Krajcsik, Fenyvessy, Hieronymi, gr. Andrassy Gyula, br. Rosner, Falk Miksa) határozati javaslatot nyújtottak be, melynek lényege: Csáky elkeresztelési rendelete az 1868. évi LIII. tc. 16. §-ának végrehajtását célozza, ez a magyar törvényekkel összhangban van, alapja az 1879. évi XL. tc. 1. §-a, ezért a rendeletet a Ház helyesli; az 1868. évi LIII. tc-t módosítani nem kívánják; ha szükséges az utóbb említett törvény érvényre juttatásához, polgári anyakönyvezésre vonatkozó törvényjavaslatot terjesztenek be.⁵⁶⁸ Szivákkal ellentétben Komlóssy Ferenc papként határozati javaslatában a rendelet olyatén módosítására kívánta utasítani a kormányt, hogy az a Katolikus Egyház hitelveivel ne ellenkezzék. A miniszter Hock János beszédjére a következőképpen reagált: „Tudja-e a képviselőúr, hogy mi annak az erkölcsi alapja, ha valamely szülő a saját gyermekét más vallásban akarja neveltetni, mint a melyhez maga is tartozik? Ha példának okáért a katolikus apa fiát a protestáns vallásban akarja neveltetni, ezen elhatározásának

⁵⁶³ Gr. Szapáry beszédének szó szerinti szövege olvasható: „A „NEMZET” SZERKESZT SÉGE”, *Szabadelvű kormányzat és az elkeresztelés ügye*, Budapest 1890, 5-8. oldalain, gr. Csáky-é pedig a 9-18. oldalakon.

⁵⁶⁴ ZELLER II, 1472. és csekély különbségekkel: „A „NEMZET” SZERKESZT SÉGE”, 16.

⁵⁶⁵ ZELLER II, 1482.

⁵⁶⁶ ZELLER II, 1483.

⁵⁶⁷ ZELLER II, 1493.

⁵⁶⁸ A részleteket ld. ZELLER II, 1469. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 153-154.

egyedül elfogadható erkölcsi alapja kétségkívül csak az lehet, hogy a protestáns hitvallást jobbnak tartja a római katolikus vallásnál. [...] Ha ez így van, akkor miért nem választja maga is, miért nem tér át maga is arra a jobbnak tartott hitvallásra? [...] Ha pedig ezt nem teszi, ezzel azt bizonyítja, hogy nem vallásos meggyőzés teszi azt, amit tesz, hanem mindenféle más mellékkörülmény miatt. [...]”⁵⁶⁹

Holló Lajos: a törvény csak azt szabályozhatja, hogy a gyermek az állam szemében milyen vallású. Azt nem, hogy ki keresztelje, egyházilag ki anyakönyvezzé, a szülők milyen felekezetnek neveljék otthon, milyen felekezet iskolába járassák. A '68-as törvénynek kizárólag ez volt a célja, ezért Csáky téved, amikor a rendeletében még több mindenbe bele akar szólni. Abban is téved, hogy a rendeletében elírtak be nem tartását „rendíri”-nek és „kihágás”-nak minősíti: a polgárok vallási életéhez egyiknek sincs köze. Az anyakönyvekben egyértelműen kitűnik a szülők vallása. Azon lehet vitázni, hogy beírják-e a gyermek törvény szerinti vallását is, de akkor azt csakis az 1868-ast módosító törvénnyel lehet elintézni, miniszteri rendelettel nem. Holló tehát Irányi javaslatát támogatta.

Polónyi Géza szerint „a ministeri rendelet az első betűtől az utolsóig a törvénytelenység egész halmaza”⁵⁷⁰. Ezt pedig abból vezette le, hogy a pápa a Trienti Zsinat alapján kijelentette: a katolikus pap által történő kereszteléssel a személy nemcsak a kereszténységbe, hanem egyenesen a Katolikus Egyházba vétetik fel. A képviselőház pedig egyhangú határozattal fogadta el, hogy dogmatikai kérdésekbe nem avatkozik. Azaz erről a pápai kijelentésről sem nyithatnak vitát. Az elkeresztelésért feljelentett katolikus papok esetében a kúria mégis abba a dilemmahelyzetbe került, hogy vagy kimondja: katolikus pap más felekezet gyermekeit nem keresztelhet, vagy azt mondja ki, hogy a katolikus pap által keresztelt gyermek mégsem lesz katolikus, csupán keresztény. A kúria az utóbbit választotta, tehát ellentmondott a pápai kijelentésnek, noha ezzel a papságot akarta megóvni a lelkiismereti konfliktustól, a társadalmat pedig a vallási békétlenségtől. A bíróság tehát a törvényt a keresztelésre nem alkalmazhatónak minősítette.⁵⁷¹ Ezután Csáky nem a keresztelésről, hanem az anyakönyvezésről hozott rendeletet, ami nem dogmatikai kérdés, hiszen az anyakönyvvezető lelkész közhivatalnok is egyben. Tehát ha a katolikus pap keresztel, hite szerint a gyermek katolikus lesz, nemcsak keresztény. Csáky rendelete azt a lelkészt nem bünteti, aki az ilyen keresztelést az anyakönyvbe nem írja be, de azt igen, aki beírja nem az állam szerint meghatározott vallásúnak. Egyetlen lehetséges kiútunk Polónyi az anyakönyvezés államosítását tartotta. Azt pedig, hogy a rendelet ellenében történő eljárást Csáky rendíri kihágásnak minősítette, Polónyi a kihágási törvény 11. §-ával cáfolta. Ez példákat sorol fel arra, amikor

⁵⁶⁹ ZELLER II, 1502.

⁵⁷⁰ ZELLER II, 1519.

⁵⁷¹ TOMCSÁNYI, 59.: „[...] annak élet azonban letörte a m. kir. kúria, midőn helytelen állásból indult ugyan ki, de 1882 március 24-én kimondta, hogy a kereszttség kiszolgáltatásával a katolikus lelkész a gyermeket a kereszténység egyetemébe veszi fel és nem a katolikus egyházba és hogy az 1879. XL. t.-c. 53. §-a „egyedül a valamely keresztény vallásfelekezetbe való áttérésre vonatkozó szabályok áthágását helyezte büntető jogi következmények súlya alá és mivel kisdjedeknél az áttérés lehetsége ki van zárva”, a keresztelés nem büntethető.” Ide kapcsolódó kuriális döntéseket találunk SIPOS, *Katolikus* 274. oldalán. Pl. a 7190/1887. számút, mely szerint a 18 éves kor fölött, az elírt forma nélküli áttérés nem büntethető, de nem is érvényes; vagy pl. a 7967/1893. számút, amely kimondja, hogy akatolikus gyermek gyóntatása, áldoztatása vagy bérmlása nem szintén nem esik a z 1879. XL. t.-c. 53. §-ának tilalma alá.

egy miniszteri rendelet rendri esetekre vonatkozhat, ill. amikor a rendelet hatálya megszűnik. Végül határozati javaslatot nyújtott be az anyakönyvek államosításáról.

Gr. Apponyi a 12. §-t helytelenítette, mert szerinte az sem nem alkalmas a vallási béke fenntartására, sem pedig nem szabadelv. Helyes megoldásnak a szülők szabad rendelkezését tartotta, de a revíziót elhalasztani javasolta a béke fenntartása érdekében. Csáky rendeletében főleg azt kifogásolta, hogy az illetékes lelkésznek a kivonatot követelt nevezi, nem a keresztelést végzőt. Ez ellentétes az 1827. évi XXIII. tc. 3. §-ával, amely „concernens animarum curator”-nak az anyakönyvezési cselekményt végző (pl. keresztel) lelkészt nevezi. Tehát Csáky elkeresztelési rendelete a lelkésznek olyat tilt, amire a törvény kötelezi. Helytelenítette az 1879. évi XL. tc. 1. §-ára alapozott büntetőrendeletet is, hiszen lehetetlenség megállapítani, hogy ez rendri hatáskör-e. Ha pedig a kormány egy cselekményt kihágásnak minősített, miért a közigazgatási, és miért nem a bírói hatóság kezébe adta az eljárást? A rendelet célját, az 1868. évi LIII. tc.-nek való érvényszerzést azonban helyeselte. Ezért Szivák javaslatának első két pontját elutasította, a harmadik pontot viszont támogatta, mint ahogy Irányiét is. Pulszky Ágost Szivák mindhárom pontját támogatta. Szilágyi Dezső igazságügyminiszter Csáky rendeletét azzal védte, hogy már az 1827. évi XXIII. tc. 3. §-a is kötelességévé tette a lelkészeknek, mint állami hivatalnokoknak, hogy anyakönyvi kivonatot adjanak mindenkinek, aki kéri. Ebbe a sorba illik bele az is, amikor azt a másik lelkész (mint szintén állami anyakönyvvezető hivatalnok) kéri.⁵⁷² Pulszky-nak azon fejtegetésére pedig, hogy ki is a '27-es törvényben megemléített „concernens animarum curator”, azt válaszolta, hogy az illetékes lelkész csakis az lehet, akit az állami törvények tesznek anyakönyvezésre illetékesé. Azaz akinek egyházához a gyermek az állami törvények szerint tartozik. Ennek illetékességén nem változtat az, ha a gyermeket más lelkész keresztelte. A kihágásokkal kapcsolatos ellenérvet pedig azzal verte vissza, hogy a Btk. 94-98. §-ai hivatalnokok hivatali kötelességsértéseit kihágásoknak nevezik. Ez tehát a lelkészekre is alkalmazható, lévén állami anyakönyvvezetők. Irányi és Komlóssy javaslatait elutasította, Szivákét elfogadta. Ugron Gábor precíz jogi érvekkel cáfolta meg Szilágyi állításait. Először azt, hogy a kormánynak ill. a bíróságnak jogában állna a törvényt magyarázat. Az 1790. évi XXII. tc.-re hivatkozott, mely „[...] a törvényhozó és végrehajtó hatalomról rendelkezvén, azt mondja: „Törvényt hozni, eltörölni, magyarázni csak az országgyűlésnek és a királynak együttesen van joga és senki más erre feljogosítva nincs.” (Zajos élénk helyeslés a szélső baloldalon.)⁵⁷³ Majd kifejtette, hogy a '68-as törvény szerint *sexus sexum sequitur*, minden szerződés, nyilatkozat és cselekedet pedig, amely ezzel ellentétes, semmis. Tehát nem büntethető, és nem büntethető, hanem semmisének az ilyen cselekmények. A törvényt felülbírálni pedig sem Szilágyinak, sem Csáky-nak nincs joga. Márpedig azzal, hogy újabb kritériumot állítottak fel (ti. hogy melyik felekezeti anyakönyvből adható kivonat), a törvényt alterálni akarták, ezzel hatáskörüket túllépték. Ugron hiányolta a rendeletből a lelkészi illetékesség pontosítását. Pedig azt másként ítéli meg az állam, és másként az Egyház. Utóbbi szerint 6 hetes tartózkodás már illetékességet ad a hívfő előtt a

⁵⁷² November 26-ai beszédének teljes szövege olvasható: „A „NEMZET” SZERKESZTÉSÉGE”, 29-64.

⁵⁷³ ZELLER II, 1607.

helyi plébánosnak, ugyanis ott vannak pl. az iparosok, a hivatalnokok, a cselédek, akik folyton költözni kényszerülnek. Konklúziójában Irányi javaslatát támogatta.

A szavazásokon Irányi javaslatát 180:96 ellenében elutasították, Polónyiét többségileg úgyszintén. Szivák mindhárom pontját elfogadták. Ezzel tehát az alsóház 1890 novemberében támogatta Csáky rendeletét⁵⁷⁴. Gy rffy Gyula, a status igazgatósági tagja hiába nyújtott be javaslatot a rendelet hatályon kívül helyezése érdekében, hivatkozva arra, hogy az LIII. tc. nyilván azért nem tartalmazott szankciót, mert a törvényhozás nem akarta korlátozni a szül k jogát végrehajtással, javaslatát elutasították. Mint ahogy hiába szólaltak fel a rendelet törvényellenes mivoltát kifogásoló Irányi Dániel, Holló Lajos és Beöthy Ákos is.⁵⁷⁵

Részeredmény:

Most Csáky avatkozott bele er szakosan az Egyház bels ügyeibe, így a kánonjogba is. Érvünk ugyanaz, mint az el z pontokban: az államnak a vallási kérdésekben legfeljebb azok polgárjogi hatásait szabályozni volt joga. Azt, hogy melyik lelkész kit keresztel meg és kit nem, ill. hogy err l kit értesít és kit nem, nincs minek alapján közvetlen polgárjogi hatásúnak min sítünk (noha közvetett polgárjogi hatásai valóban voltak). Az állam maximum azt tehette volna meg, hogy taxatív megnevezi ennek polgárjogi következményeit, majd azután szabályozza azokat. Ennek híján azonban az állam túllépte hatáskörét, nem is beszélve a szankcionálás jogtalanságáról. Minden kiszabott pénzbüntetés azt sulykolta a köztudatba, hogy amikor a polgárjog ütközik a kánonjoggal, a katolikus pap ne a kánonjognak, hanem a polgárjognak engedelmességen, ellenkez esetben „nem jó magyar”. Érthet , hogy az állam felekezeti feletti jogszabályokat akart hozni, hiszen a bels államrendet csak olyan jogszabályok tarthatták fenn, amelyek minden felekezet híveire nézve kötelez ek. Azonban mint már említettük, a magyar államnak a nemzetközi kánonjog és a részleges magyar kánonjog ismeretében arra kellett volna törekednie, hogy lehet séget adjon pl. a katolikusoknak arra, hogy saját kánonjogukat is betartsák, azaz nem lett volna szabad a hív ket lelkiismereti konfliktusba kergetni. Az ezzel ellentétesen eljáró állam hatásköri túllépésének oka, mint ahogy kés bb Csáky és Szapáry enyhébb bánásmódot szorgalmazó, a számukra kedvez pápai döntést kiváró intézkedéseinek oka is, – ahogy már annyiszor – politikai játszma volt, nem tisztázatlan joghatósági, vagy éppen hatalomfitogtatási kérdés. Ennek pedig ismét a kánonjog, és annak h séges betartói estek áldozatául.

Egy kézzel fogható polgárjogi hatással rendelkező konkrétum volt az anyakönyvi bizonylatok/kivonatok szabályozása. Ehhez – mivel az anyakönyvek akkor még állami közokiratnak is min sültek – valóban joga volt az államnak, ezért az elkeresztelési rendelet 3. pontja ellen kánonjogi szempontból nem is emelhetünk kifogást. Azonban – megismételve Barta érvét a *Függelék* 67. pontjából – az állami jog szempontjából annál inkább: az egész rendelet, így annak 3. pontja is illegitim, ugyanis a

⁵⁷⁴ A vita részleteit ld. ZELLER II, 1452-1648.

⁵⁷⁵ K. TÖRÖK, 85-88. és KEMÉNYFY, *Ötven év* 255-264.

minisztert senki nem hatalmazta fel arra, hogy érvényes törvénnyel ellentétes rendeletet adjon ki. Itt tehát a polgári jog nem kánonjoggal, hanem saját magával került ellentmondásba.

A rendeletet követően, Róma válaszáig érvényes püspökkari határozat ugyan megnyugtathatta Csáky-t, a fenti érveket azonban nem cáfolta. Ugyanis a püspökök határozatukat politikai nyomásra hozták (bár fizikai kényszer nem állt fenn), és átmenetinek szánták, míg meg nem érkezik a hivatalos válasz. Ezt jelzi, hogy maguk a papok is milyen eltérő módon vették komolyan közösen hozott határozatukat. Szintén ezt jelzi az a szándékuk is, hogy mindent megfognak tenni annak érdekében, hogy a szülők dönthessenek gyermekük vallása felől. Az alsópapság azonban egységesen, például egyházhűséggel járt el a kérdésben: megkeresztelték a vegyes házasságból származó gyermekeket, de nem küldtek olyan bizonylatot a protestáns lelkészeknek, amelyeket anyakönyvezésre jogosította volna fel. Kiemelkedő volt etéren a nagyváradi és a győri papság határozottsága. Mindnyájan jól tudták ugyanis, hogy a rendelet azzal, hogy a keresztelest eredetileg végző lelkésztől elvette a kivonat kiadásának jogát, és azt kizárólag az áttétel utáni lelkészek biztosította, lehetővé tette, hogy innen is az akatolikus szülő felekezete tekintse magáénak a gyermeket. Márpedig, ahogyan említettük, Egyházunk meggyőződése a Trienti Zsinat óta, hogy a katolikus pap által megkeresztelt gyermek a Katolikus Egyház tagjává válik. Igaz, hogy Csáky rendelete ezen a felfogásunkon változtatni nem tudott, de alapos káoszt okozott azzal, hogy az anyakönyvezés (elvileg jogos, de gyakorlatilag jogszerűtlen módon történt) szabályozása által annak is megteremtette a lehetőséget, hogy a protestáns felekezetek magukénak tartsák a gyermeket. Amennyiben Csáky csupán az anyakönyvezés polgárjogi hatásait szabályozta volna, egyházzjogi kihatások nélkül, a kánonjogot nem sértette volna. Tehát hiába nyugtatta magát azzal, hogy a dogmatikához nem nyúlt, csak az anyakönyvezéshez, ez két okból sem helytálló: 1) dogmatikai kérdés, hogy a katolikusnak megkeresztelt gyermek a Katolikus Egyház tagja; 2) jogszerűtlen módon járt el azzal is, hogy elmulasztotta rendeletében élesen elválasztani a polgárjogi és az egyházzjogi hatásokat.

Az iméntieket támasztja alá XIII. Leó személyes kérése Ferenc Józsefhez, majd a bíborosi bizottság 4 nappal későbbi válasza is: a kánonjoggal ellenkezik, ezért tilos a bizonylat átküldése, a püspökök pedig a vegyes házasság akadályától felmentést kizárólag reverzális esetén adhatnak. Mint láthattuk, a kormány kompromisszumkészségét mutatta, hogy belementek a másik lelkész helyett a közigazgatási hatóságnak való átküldésbe. Ebbe azonban Rampolla nem egyezett bele, csupán évenkénti jelentés megküldésébe az állam felé (ez hazánkban már akkor is működő gyakorlat volt). Első olvasásra meglepettnek tűnik, hogy a további tárgyalások során maga Simor javasolta azt az – azelőtt erősen kritizált, kétszempontú megítélést eredményező – lehetőséget, hogy álljon más vallás az anyakönyvben, azaz tekintse más felekezetnek az állam a gyermeket, mint amilyen valójában. Azonban ha belegondolunk, ezzel legalább a Csáky rendelete előtti status quo ante-t helyre tudta volna állítani. Igaz, hogy az a helyzet sem volt ideális, de legalább a papokat nem szankcionálták, mint az elkeresztelési rendelet óta. Simor javaslata tehát a lassú visszarendezés diplomáciai taktikáján alapult, elkerülve az azonnali, erőszakos fellépés káros következményeit. Sajnos nem ezt a módszert követték Csáky és Szilágyi, akik ekkor megmakacsolták

magukat: nincs visszalépés, ha kell, polgári anyakönyvezés lesz. Utóbbival disszertációnk későbbi részében foglalkozunk.

d) A téma utóélete

Mivel a perek immár harmadfokra kerültek, Simor érkezettnek látta az időt, hogy közös püspöki pásztorlevélben értesítsék a papokat a római határozatról. Ezért december 16-ára összehívta a püspöki kart, melynek 23 tagja meg is jelent. A prímás fel akart készülni arra, hogy 2 nap múlva, a f rendiház ülésén fellépjenek az elkeresztelési rendelet ellen.⁵⁷⁶ A király azonban, bízva a békés rendezésben, Szapáry-n keresztül lebeszélte erről. Ezért Simor csak a püspöki kar tagjaival ismertette a római döntést, melyről eddig rajta kívül kizárólag a kormány tudott, és kérte püspöktársait, hogy a király üzenetét tiszteletben tartva a döntést ne hozzák nyilvánosságra. A király így elérte, hogy a kérdést a felsőház ne tárgyalja. Ekkor újból megismétlődött a már többszöri eset: 17-én illegálisan megjelentek Rampolla levelei mind latin, mind magyar nyelven az egyetlen katolikus politikai napilapban, a *Magyar Állam*-ban. Hiába közölték a másnapi lapok a levelekkel együtt Simor felháborodott tiltakozását és azon nyilatkozatát, hogy továbbra sem tekinti kihirdetettnek a megjelenteket, a papság saját eljárásának római megértesítését látta benne. A felsőházban Simornak a király iránt lojális kérése alapján Zichy Nándor ugyan benyújtotta 123 községnek az elkeresztelési rendelet ellen tiltakozó kérvényét, de abban állapodtak meg, hogy elhalasztják a téma tárgyalását a költségvetési tárgyalás utánra. Ezzel a rendek nagy szívességet tettek a kormánynak a béke érdekében, mivel tárgyalás esetén valószínűleg a kormány maradt volna alul.

Revertera jelentéséből értesült a kormány Rampolla újabb engedményéről: akár abba is beleegyezne a Szentszék, hogy csak az elkeresztelési eseteket jelentse a papság az államnak, amennyiben a kormány biztosítja a püspöki kart, hogy az érintett gyerekeket nem fogja kényszer útján más felekezeteknek átadni. A minisztertanács ekkor leszögezte, hogy az elkeresztelési lelkész megjegyzése nem tartalmazhat tiltakozást a rendelet vagy a törvény ellen, csupán arra szorítkozhat, hogy az adatok megküldésével nem szándékozik közreműködni a megkeresztelt kiszolgáltatásában, pusztán a törvény elírásának tesz eleget.⁵⁷⁷ Nem fogadtak el egy újabb, Róma által megpendített *modus vivendi*-t sem, miszerint a születési anyakönyveket vezető lelkészeket kötelezik arra, hogy időnként beküldjék az államnak a másodpéldányokat, és rendelet vagy törvény útján a kormány kimondja, hogy csak azokat a kivonatokat ismeri el hitelesnek, amiket ezekről a másolatokról állítottak ki a saját hatóságai. Ezzel megintcsak megmaradtak volna az Egyház elvei, papjainak lelkiismerete helyreállt volna, az állam pedig

⁵⁷⁶ SALACZ, *Egyház* 86.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 265.; SALACZ, *A magyar* 94. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 154.

⁵⁷⁷ Vö. SALACZ, *A magyar* 99-100.

elérte volna célját. Mindhiába: a kormány azért utasította el, mert félt a protestáns lelkészek jövedelmének megcsappanása miatti felháborodástól.

A 78 éves és beteg Simort a továbbiakban kihagyták a tárgyalásokból, aki alig egy hónap múlva (1891. január 23-án) elhunyt. A Galimbertivel folytatott decemberi tárgyalásokon a miniszterek beleegyeztek abba, hogy „az átküldendő bizonylatokra vezetett óvás útján védje meg a papság az Egyház elvi álláspontját”⁵⁷⁸. A nuncius ezt veszélytelenebbnek tartotta, mint a vegyes házasságból született gyermekek polgári anyakönyvezésének elrendelését, amit könnyen követett volna a mindenkire kötelező polgári anyakönyvezés és a kötelező polgári házasság. A pápa ezt elutasította, és csak azt tartotta megfontolandónak, „hogy a lelkészek bizonyos időkben történő felszólításra, a kényszerre való hivatkozással is a rendelet említése nélkül és megfelelő óvással közölnék a vegyes házasságokból származó gyermekek anyakönyveit a hatóságokkal”⁵⁷⁹. A Rampolla, Monaco, Ledóchowski és Vannutelli bíborosokból összehívott bizottság illuzórikusnak tartotta, és elutasította az óvást, hiszen tisztában volt a kivonatok felhasználásának valódi céljával. XIII. Leónak felterjesztett memorandumukban három feltétellel tudták elképzelni a *modus vivendi*-t: 1) a lelkészek minden vegyes házasságból született gyermek keresztelési bizonylatát küldjék meg a politikai hatóságoknak; 2) az állam pedig biztosítsa annak lehetőséget, hogy a szülők minden gyermeküket katolikusnak nevelhessék; 3) tehát a felsőbb osztályba lépés engedélyezéséhez tekintsenek el a hittan osztályzattól. Utóbbira azért volt szükség, mert az állami rendelkezések a vegyes házasságból származó katolikus gyermekeket is akatolikus hittanóra kényszerítették az 1868. évi LIII. tc-re hivatkozva. A pápa külön-külön tárgyalt mind a 4 bíborossal, majd beleegyezett a válasz elküldésébe.

Galimberti úgy informálta Kálnoky-t, hogy ez csak az államtitkárság válasza, a pápa még közbeavatkozhat magánvéleményével. Ezért a nuncius azt kérte a külügyminisztert is, hogy ha egyet nem is értenek, olyan választ adjanak, ami lehetővé teszi a további tárgyalásokat. Szapáry-t is ezek alapján tájékoztatták. Mivel a memorandumon nem volt aláírás, nem tartották hivatalos nyilatkozatnak, ezért nem vitték a minisztertanács elé. Szapáry hatszemközt ült le tárgyalni Csáky-val és Szilágyival, válaszukat Csáky fogalmazta meg. Eszerint beleegyeznek az első feltételbe, amennyiben „a lelkészek feljegyzik rendelete értelmében az anyakönyvek jegyzet rovatába a kivonatok átadását azokban az esetekben, amikor a gyermek az állami törvények szerint nem tartozik a keresztelezés egyházához”⁵⁸⁰. A második feltételt azzal utasították el, hogy nincs rá szükség, mert az elkeresztelési rendelet semmit sem változtatott az 1868-as helyzeten. A harmadikra pedig Csáky azt válaszolta, hogy törvényeinkkel ellentétes, ezért teljesíthetetlen. Szapáry az utolsó szó élét enyhítendő „nem teljesíthető”-re cserélte. Galimberti az elküldés előtt javasolta Szapáry-nak, hogy az első pontot ne részletezzék ennyire, elég, ha csak a rendelet pontos megtartásáról írnak. A javaslatot a miniszterelnök elfogadta, a nuncius tehát így küldte el Rómába.

⁵⁷⁸ SALACZ, *Egyház* 86. SALACZ, *A magyar* 103. szerint az óvás szövege a következő lett volna: „Kiállítatott az 1890. évi február 26-án 10.086. sz. a. kelt vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet alapján a megkeresztelt kiszolgáltatását célzó szándék nélkül és az egyházi álláspont megóvásával.”

⁵⁷⁹ SALACZ, *A magyar* 104-105.

⁵⁸⁰ SALACZ, *Egyház* 86., vö. SALACZ, *A magyar* 109.

A Szentszék választát pedig március 19-én adta át Kálnoky-nak. Ebben Róma nem tért ki az első pontra, a másodikat azonban nem tartotta kielégítőnek, ezért explicit biztosítékot kértek a kormánytól a szülők azon szabadságára, hogy minden gyermeküket katolikusnak nevelhessék. A harmadik pontra vonatkozólag megismételték eredeti kérésüket.

Kálnoky utasítására Revertera erre azzal fenyegetőzött, hogy az állam polgárilag fogja anyakönyvezni a vegyes házasságból születő gyermekeket, később az összes gyermeket, majd bevezeti a polgári házasságkötést. Rampolla válasza szerint akkor a Szentszék meg kell, hogy tiltsa a vegyes házasságok megáldását. Áprilisban az ASS-ben immár a világ nyilvánossága előtt (utólag) megjelent a Rampollának a kivonatok kiadása ügyében Simorhoz írt két levele⁵⁸¹. Ezeket azonban a magyarok már ismerték. Valójában mind a Szentszék, mind a kormány célja továbbra is a béke volt. Ezért Rampolla Reverterán keresztül újabb ajánlatot tett a kormánynak: bár a bíborosi bizottság többi tagja ellene van, mint államtitkár hajlandó arra, hogy a Szentszék tolerálja a kivonatok polgári hatóságoknak való megküldését, amennyiben a kormány elveti a polgári anyakönyvezés gondolatát, komoly szóbeli ígéretet tesz, hogy a következő évi választások után javasolni fogja az 1868-as törvény módosítását, és addig sem szigorítja meg a végrehajtást.⁵⁸² Kálnoky közölte Rómával Szapáry véleményét, miszerint egyre kevesebben ragaszkodnak a '68-as törvényhez, idővel a módosítása is szóba jöhet, de idővel a legmagasabb az Egyház javasolja, csak károkat okozhat. Ugyanakkor a külügyminiszter megkérte Reverterát, tájékozódjon, vajon a Szentszék komolyan gondolta-e, hogy az évente több ezer vegyes házasság megáldását megtiltja. A nagykövetség jelentése szerint, ha békés úton nem tudnak megegyezni, a kérdést a Congregatio Sancti Officii döntésére bíznák, kikérve a magyar püspökök véleményét, és figyelembe véve azt is, hogy XVI. Gergely a magyaroknak azt a privilégiumot adta, hogy katolikus assistentia passiva nélkül is érvényesek a más felekezet lelkészek előtt kötött házasságok. Tehát ha a Szentszék tényleg megtiltaná a vegyes házasságok megáldását, attól azok jelenleg még érvényesek lennének. Azonban nem lehetetlen, hogy XVI. Gergely privilégiumát is visszavonják, és akkor a más felekezet templomban kötött házasságok ugyanolyan érvénytelenek lesznek, mint a polgárik. Kormányunk tudta, hogy a magyar püspökök közül nem egy támogatná ezt a lépést, tehát a helyzet komoly. Ezért arra a 9 hónapra, amíg végre meg tudnak egyezni az új prímás személyében, ezt a kérdést félretették.

Időközben itthon Lukács György belügyminisztériumi államtitkár 1891. január 11-én meghozta első harmadfokú, azaz tovább már fellebbezhetetlen ítéletét elkeresztelési kérdésben: Molnár Jánost egyik ügyében ugyan pénzbírságra kötelezte, egy korábbi ügyében azonban kimondták, hogy a bizonylat utólagos átküldésére nem kötelek, mivel miniszteri rendelet csak olyasmit nyilváníthat kihágásnak, amit a törvény is annak minősít. Hazánkban ugyan nincs precedens alapú jogrend, az ítélet mégis Csáky rendeletének bukását jelentette, hiszen a feljelentések fő célja a bizonylatok átküldésére kényszerítés volt,

⁵⁸¹ Vö. az 560. lábjegyzetünkkel.

⁵⁸² SALACZ, *A magyar* 113.

ami alól Molnár felmentést kapott. Nemsokára Molnár megkapta a következő ügyében is ugyanezt az ítéletet, de még a pénzbírság elengedéséért is mindkét esetben a királyhoz folyamodott. A protestánsok tehát belátták, hogy a feljelentéseknek eredménytelenek, így az újonnan beadott feljelentések száma átmenetileg csökkent. Inkább csendben folytatta az elkeresztelési gyakorlatot mindkét fél. A Szentszék ezt örömmel vette tudomásul, a papság tovább folytatódó bírságolásával sem foglalkozott, számára a lényeg az volt, hogy a keresztelési bizonylatokat ne kelljen átküldeni.

Nem sokra rá azonban „Megkezdődött a kath. papok zaklatása. Gr. Szapáry mint belügyminiszter 1891 február (!) havában dönt határozatképpen elrendelte, hogy a hozzá felterjesztett elkeresztelési esetekben a kath. lelkészek a pénzbírságban elmarasztalandók. Egyben fölmentette őket a keresztelési anyakönyv kivonatának átküldése alól, de csak azért, hogy a protestáns lelkész további eljárást indíthasson a bíróság előtt az 1879:40. t.-c. 53. §-a alapján.”⁵⁸³

Revertera azzal tért vissza Bécsből Rómába, hogy a kormány elfogadja a bíboros államtitkár korábbi magánajánlatát. Ebben XIII. Leó megnyugodott, és 1891. június elején a diplomáciai feszültségek is elcsitultak. Nem sokáig: még a megegyezés előtt, május második felében a dunántúli református egyházkerület közgyűlése – amelyen jelen volt pl. Tisza Kálmán, gr. Degenfeld Lajos főispán, gr. Ráday Gedeon, Thaly Kálmán – arra utasította a lelkészeket, hogy elkeresztelés esetén a megtagadott anyakönyvi kivonatot a miniszteri rendelet értelmében közigazgatási úton követeljék. Ennek nyomán júliusra több elkeresztelési feljelentés érkezett, mint egy évvel korábban. A rimaszombati királyi törvényszék két papot is elítélt, Molnár Jánost pedig harmadszor is pénzbüntetéssel sújtották, immár 100 forintra. Október 10-én megkapta kegyelmi kérvényének elutasítását, azonban szándékosan nem fizetett: hagyta, hogy az eddigre 160 forintot kitevő büntetését Komárom városa 1891. novemberétől havi részletekben vonja le a városi javadalmából. A végrehajtásokkal pedig éles gyakorlatba fordult az eddig csak elvi kultúrharca. A katolikus *Magyar Állam* c. folyóirat külön rovatban naponta közölte az ítéleteket, a protestáns elkereszteltek viszont továbbra sem jelentette fel egyetlen pap sem. Amikor Bogisich Mihály esperes kimutatta, hogy a protestáns elkeresztelések száma Budapesten egyre nő, a folyóirat vezércikkének írója azt javasolta, hogy ültessék Szász Károlyt is a vádlottak padjára, akkor aztán egyszerre csend lesz. Ilyet azonban a katolikus papság senkivel nem tett. A protestánsok azonban folyamatosan hazafiatlansággal vádolták a katolikus papságot, mivel Rómának engedelmeskedtek. Különösen Beksics Gusztáv (különböző álnevéken írva: Atticus, Spartacus, Timoleon) követelte ezen az alapon a katolikus papság kizárását a parlamentből. Szeptember 21-én, a tiszáninneni református egyházkerület gyűlésén Mocsáry Lajos igényt formált a katolikus vagyon egy részére. Válaszul a

⁵⁸³ KEMÉNYFY, *Ötven év* 267.

támadásokra a *Magyar Állam* keményen lázított a kormány és Csáky ellen.⁵⁸⁴ Egyre többen kívánták az állami gyámkodás lerázásának eszközüül az autonómiát.⁵⁸⁵

Simor halála után nem sokkal, július 4-én megüresedett az országnak a hierarchiában második rangú főpapi széke is: elhunyt Haynald kalocsai érsek. A prímási szék betöltése egyre sürgetőbb volt, azzal kapcsolatban egyre több parlamenti, püspökkari, minisztertanácsi, királyi, szentszéki és ezek egymás közti egyezkedésére és tárgyalására került sor.⁵⁸⁶ A kormány a saját emberét, Samassát kívánta primásnak. A pápa tiltakozására azonban kénytelenek voltak egy eddig háttérben meghúzódó jelöltet keresni, így esett a választásuk Vaszary-ra, az egyházpolitikában gyakorlatlan és a békére nagyon törekvő pannonhalmi főapátra, akit a király 1891. október 27-én nevezett ki. Vaszary jelmondatául is a „pax” szót választotta, és Csáky makacs kijelentései ellenére erősen bízott a békés rendezésben. Azonban határozottan kijelentette, hogy in rebus fidei et morum csakis a Szentszéknek engedelmességet. Tehát az elkeresztelési kérdésben is, ezért véleménye szerint a béke kizárólag a '68-as törvény módosítása útján lesz elérhető. A prímás magához kérette a *Magyar Állam* főszerkesztőjét, Szemecz Emilt, és kérte, hogy csillapítsa le a kedélyeket, mert csak ekkor lehet visszanyerni a kormány készségét arra, hogy lépjen. Vaszary a pallium kérésének ürügyével november közepén Rómába küldte rendtársát, Haudek Ágostont, hogy pontos utasítást kérjen az elkeresztelési ügyben elfoglalandó álláspontjáról. Megüzente, hogy a jelenlegi kormány nem fog változtatni a 12. §-on, meg kell várni az új választásokat, azonban a helyzet addig is tarthatatlan, mivel a végrehajtások már javában folynak. Levelében Vaszary Csáky-t jószándékúnak értékelte, és arra kérte a Szentszékot, hogy fogadja el a miniszter javaslatát: kötelezzék a szülőket, hogy nyomban a keresztelés után váltsák ki gyermekük keresztlevelét, és ennek felmutatásával jelentse be az akatoliusz szülő gyermeke születését saját lelkészének. A bíborosi bizottságnak még ideje sem volt állást foglalni, Csáky visszavonta javaslatát, és ragaszkodott az elzárkózóhoz: a lelkészek a közigazgatási hatóságnak küldjék meg a kivonatokat.

Vaszary-val való tárgyalása során Csáky meglöbögötte kimutatását, melyen (mindössze) 23 olyan eset szerepelt 1868. óta, amelyben püspökök értesítik a minisztériumot, hogy papjukat a kivonat átküldésére és a 12. § betartására utasították. Ezen felül elvette Trefort fogalmazványát, melyen Vaszary Hornig kézírását látta. A békeszerető prímás megdöbbsent a két irat láttán, és onnantól meg volt győződve, hogy a Csáky bona fide járt el. A miniszter azonban támadóra vette a hangnemet: eddig tisztelettel, de ha interpellálják, kénytelen lesz bemutatni ezen dokumentumokat. A prímás hiába kérte beleegyezését abba, hogy a szülőknél adják ki a keresztlevelet, sőt most már annak a módosításnak elfogadása ügyében is kérette magát, amit kezdetben saját maga javasolt, de a Szentszék elutasította, tehát hogy a plébános ne az akatolikus lelkésznek, hanem a közigazgatási hatóságnak küldje el a kivonatot, a „Megjegyzés” rovatban

⁵⁸⁴ SZIKLAY, 102.

⁵⁸⁵ SALACZ, *A magyar* 120.

⁵⁸⁶ Erről részletesen ld. SALACZ GÁBOR, *A prímási szék betöltése 1891-ben*, Budapest 1936. A könyv mellékletében olvashatók a Revertera és Kálnoky közti 13 bizalmas és titkos levél ill. távirat, XIII. Leó és Ferenc József levélváltásai, a nuncius távirata, és gr. Brandis Ottó követségi tanácsos két jelentése Kálnoky-nak.

feltüntetve az átküldés tényét. Végül annyit ígért meg Vaszary-nak, hogy ennek a módosításnak szentszéki elfogadása esetén a kormány nem fogja akadályozni a törvény szerint protestáns gyermekek otthoni katolikus nevelését. Ez persze csak megtévesztés volt, hiszen az otthon törtétekbe az állam nem is tudott volna beleszólni. Ahhoz azonban elég volt, hogy Vaszary-t sakkban tartsa, aki azonnal írt Haudeknek, hogy mindent kövessen el a javaslat elfogadtatása érdekében, nehogy Csáky nyilvánosságra hozza a kimutatást.⁵⁸⁷ Annak másolatát is elküldte, hogy a Szentszék lássa „a helyzet súlyosságát”.

Még meg sem érkezett a válasz, még Vaszary székfoglalása sem történt meg, a képvisel házat feloszlatták. A választási kampány közepette, 1892. januárjában megjelent Schopper ellenzéki pásztorlevele, melyben leírta a katolikusok panaszait. A katolikus mozgalmakat (közvetve) elnyomják, a pápai rendeletek kihirdetését és a püspökkari körlevelek kibocsátását akadályozzák, a katolikusok jogait véd jogszabályokat nem veszik figyelembe, mindez pedig a szabadk m vesek ármánykodása miatt történik. „Liberális jelöltet egy valódi keresztény ember sohasem választhat.” Ott ugyanis a pártfegyelem er sebb a kereszténységet védeni szándékozó képvisel egyéni lelkiismereténél. Úgyhogy akit megválasztanak, annak írásban kérik ígését a választókerületi papság el tt, hogy a törvényes, igazságos katolikus ügyek mindenkor védelmezésére elkötelez dik.⁵⁸⁸ Vaszary Schopper leveléhez való hozzáállásáról is szentszéki eligazítást kért. Rampolla megbetegedett, a válasz késett, Vaszary úgy döntött, hogy Esztergomban mégiscsak a Szabadelv Párt jelöltjét támogatja, szemben saját papságával, akik Zichy Nándorra hallgatva az Apponyi-párt jelöltjét preferálták, mert az megígérte, hogy követelni fogja a 12. § módosítását. A Szentszék végülis kifejezte szándékát, hogy helyteleníti Schopper kormányellenességét, mert akadályozza a megbékélést. Inkább Steiner Fülöp, székesfehérvári püspök levelét támogatja, aki nem ellenezte a kormánypártra való szavazást, de felhívta a híveket a képvisel t l való nyilatkozat kérésére, miszerint törekedni fog a '68-as törvény megváltoztatására. Haudek tehát a Szentszék azon utasításával tért haza, hogy a minden eszközzel törekedjenek a kormánnyal való békére: a püspöki karban, a sajtóban, akár egyes papok megbüntetésének elviselése árán is. Elt rné a Szentszék, hogy a papság a kormány által meghatározott id közökben a vegyes házasságokból származó összes gyermek anyakönyvi kivonatait elküldje az állami hatóságoknak. Csak olyanokat válasszanak meg a hívek (akár kormánypártiakat is), akik elkötelezettek a '68-as törvény megváltoztatása iránt. Ez az utasítás azonban kés n érkezett: a választásokat január-február fordulóján megtartották, így közös katolikus állásfoglalásra, vagy újabb körlevél kiadására már nem maradt id . Schopper és Steiner körlevelei azonban így is ellenkez jére fordították a püspökök és az alsópapság kormánypárti hozzáállását: a püspökök egy része a választáson passzív maradt, más részük az ellenzékot támogatta, az alsópapság pedig nagy többségében szintén az ellenzékhez pártolt. Egyetlen kivétellel mindenhol

⁵⁸⁷ SALACZ, *A magyar* 127.: Ennek ellenére Csáky kés bb ezt mégis megtette: 1893. március 7-én a képvisel ház, május 9-én pedig a f rendi ház ülésén 10 esetet megemlíttet a listáról, név szerint egyedül az elhunyt Simort hozta fel. Ezekkel akarta bizonyítani, hogy rendelete jóhiszem kibocsátásával nem sértett egyházi hitelt.

⁵⁸⁸ Vö. SALACZ, *A magyar* 127-128.

megbuktak a kormánypárti papjelöltek. Mintegy 80 jelölt tette le a két püspöki körlevélben megkívánt ígéretet.

A prímás közölte Csáky-val a szentszéki utasítást, a miniszter azonban azt elfogadhatatlannak nevezte, mert ellenkezett a kormány álláspontjával. Vaszary hiába kérte, hogy ne akadályozzanak a képvisel házban egy, az 1868-as törvény megváltoztatását célzó javaslatot, Csáky ezt is elutasította. A prímás azonban tudott arról, hogy a kormány korábban megígérte Reverterán keresztül a Szentszéknek, hogy újraválasztása esetén módosítani fogja a kérdéses törvényt. Ezért írásban kérte a minisztert l a kormány határozatát, amit meg is kapott. A kormány a trónbeszédben is hajthatatlan maradt, a király azonban együttm ködésre szólított fel. Szapáry-val, Csáky-val és Szilágyival való tárgyalása után, kérésükre a prímás február 29-én írásba foglalta javaslatát a *modus vivendi*-re: a cél a bajok forrásának, azaz a '68-as törvénynek a módosítása. Ha azonban ezt a kormány nem tartja id szer nek, legalább elvileg helyezze azt kilátásba, cserébe a prímás hajlandó a Szentszék felé támogatni, hogy „1. A lelkészek a vegyes házasságokból származó gyermekek anyakönyvi kivonatait a szül k vallásának kitüntetése mellett id közönként és *collective* megküldi az illet polgári hatóságoknak azzal a kikötéssel, hogy nem küldik azokat használat végett tovább a nem katolikus hitfelekezetek pásztorainak. 2. A polgári hatóságok ezekb l a kivonatokból államérvényes bizonyítványokat állíthatnak ki, jogosultak azonban a katolikus lelkészek is egyházi célokra hiteles anyakönyvi kivonatok kiadására.”⁵⁸⁹ Március 18-án a minisztertanács elkezdte tárgyalni Vaszary javaslatát, azonban a prímás azt 2 nap múlva visszavonta. A Szentszék ugyanis megtiltotta a 2. pont bevezetését, mivel az a *Congregatio Sancti Officii* szerint el segítette volna a '68-as törvény végrehajtását. Ezt a pontot amúgy sem fogadta volna el a kormány sem. A képvisel házban a függetlenségi párti Eötvös Károly hangot adott azon véleményének, hogy a szül k a természetjog alapján illetékesek meghatározni gyermekük vallását, amíg azonban az adott törvény érvényben van, azt a kormány hajtassa végre.

Vaszary els nyilvános beszédében, március 22-én többek között megemlítette azt, hogy a '68-as törvény és Csáky rendelete miatt a papság lelkiismereti konfliktusba került. Szerinte a világ egyetlen kultúrállamában sincs már ilyen törvény, mely által okozott helyzetet csak tovább rontotta Csáky *bona fide* kiadott rendelete. Mindenkit türelemre intett, míg az ezzel kapcsolatos tárgyalások folynak.

A király 1892. március 26-ára az elkeresztelési kérdés megtárgyalására magához kérte a prímást, Szapáry-t, Szilágyit, Csáky-t és Kálnoky külügyminisztert. Csáky szerint a kormány nem tehet semmilyen konkrét ígéretet a '68-as törvény módosítására, legfeljebb annyit ígérhet meg, hogy nem tekinti a törvényt megváltoztathatatlan alaptörvénynek. Javasolta, hogy minden vegyes házasságból származó gyermek anyakönyvi adatait küldjék meg a polgári hatóságnak, csak ezek állíthassanak ki hiteles anyakönyvi kivonatokot, az Egyház legfeljebb bels használatára anyakönyvezhesse ket, és ha ez a Szentszéknek nem tetszik, akkor azontúl a lelkészek közrem ködése nélkül minden vegyes házasságból

⁵⁸⁹ SALACZ, *A magyar* 134.

származó gyermeket polgárilag fognak anyakönyvezni. Csáky szerint ezzel kiiktatható lenne az elkeresztelés szankcionálása. A lelkészek a továbbiakban nem tudnának az ilyen gyermekekre vonatkozólag hiteles feljegyzést tenni, csakis egy az anyakönyvtől független jegyzékben. Ferenc József megkérte Vaszary-t, hogy tájékoztassa Rómát erről a döntésről, és kérje annak beleegyezését. A Szentszék ismét elutasította Csáky javaslatát, mivel addig összesen 36 fellebbezés került a belügyminisztériumba, ebből 9-et elfogadtak, és „csak” 27 esetben büntettek. Azt azonban a Szentszék elfogadhatónak tartotta, hogy a vegyes házasságból született gyermekeket az állam is anyakönyvezzék. A bíborosi bizottság a megoldást továbbra is vagy a '68-as törvény eltörlésében látta, vagy a primás értelmezésének elfogadásában.⁵⁹⁰ Ha a kormány nem fogadja el Vaszary törvény-értelmezését, a szentszéki utasítás szerint a primásnak minden egyes esetben külön utasítást kell kérnie Rómából, élénk kapcsolatban maradva a püspöki karral is. Kilátásba helyezték, hogy azokra a püspökökre, akik távol maradnak a tanácskozásokról, vagy a határozatoktól eltérnek, nyomást fognak gyakorolni. Azt pedig a püspökök hatáskörébe utalták, hogyan kényszerítik papjaikat engedelmességre.

Csáky tájékoztatta a kormányt a Szentszék állásfoglalásáról, Vaszary pedig május 10-én a püspöki konferenciát tájékoztatta a kormány válaszként készített javaslatáról: nem vallási célból küldje el a papság meghatározott időközönként az anyakönyvi kivonatokat a világi hatóságoknak, máskülönben az állam úgy rendelkezik, hogy a vegyes házasságokból származó gyermekek megkereszteléséről a szülő, a keresztszülő, vagy a bábák tegyenek jelentést a világi hatóságoknak. Mivel ez a 12. § végrehajtása lett volna, a püspöki kar elutasította, és követelte az 1868-as törvény olyatén megváltoztatását, hogy a szülő a természetjog alapján szabadon dönthessenek gyermekük vallásáról. A katolikus főrendek továbbra is buzgón támogatták Vaszary értelmezését, így Schlauch, gr. Eszterházy Miklós Mór, gr. Széchenyi Antal, gr. Sztáray Antal, gr. Széchenyi Imre és gr. Zichy Nándor. A papság pedig nem fizetett, ezért ingóságait 1892. májusában árverezni kezdték. A kormány ekkor belátta, hogy engednie kell a 12. §-ból. Ezt azonban csak a polgári házasság és a polgári anyakönyvezés bevezetése árán tette meg, melyeket disszertációjunk későbbi pontjaiban fogunk tárgyalni.⁵⁹¹

A CIC (1917)-ben „[...] a vegyes házasság tilalma alóli diszpenzációt mindenekelőtt ahhoz köti a 1061. kánon hogy a gyermekek katolikus módon való nevelése biztosítva legyen és ezért követeli az

⁵⁹⁰ KEMÉNYFY, *Vaszary* 99. (vö. Keményfy, *Ötven év* 270.): „...az 1868-iki törvény 12. szakasza nem imperatív, nem kogens, hanem csak deklaratív, mint akárhány más törvény; vagyis: a szülő nem kényszerítheti gyermekeit a jelzett szakaszban kimondott elv szerint nevelni.” A primás javaslata indoklására a törvény nem imperatív szövegezését is felhozta, mely nem az [sic] mondja: hogy a fiúk az apa, a leányok az anya vallását követni tartoznak, hanem egyszer csak azt mondja: követik. Hogy a törvény szelleme nem imperatív, azt azzal is okadatolta a hercegprimás, hogy az, a szokásos végrehajtási záradékkal nem láttatott el; a törvényhozás ugyanis se [sic] az ősszminisztériumot, se [sic] a vallásügyi minisztert a törvény végrehajtásával nem bízta meg [...]. [...] Amikor „dixi et salvavi animam meam” szavakkal leült, a főrendház történetében ritka, szinte páratlan jelenet következett: öregje, fiatalja elragadtatva felkelt, s éljenek percekig visszahangoztatták a kitörő lelkesedést. A csendes főpap egyszerre irányító politikus lett. Deák Ferenc ifjúkori hatása tetőtől talpig...” Vö. SALACZ, *Egyház* 87.

⁵⁹¹ SZÁNTÓ II, 492-494. és SALACZ, *Egyház* 88. A folyamatot végigvezette és kritizálta továbbá JEDLICKA PÁL, *A liberális állam és a katolikus egyház*. c. eladásában, melynek magyar fordítását tartalmazza: *A katolikus nagygyűlés*, 47-58. Az ide vonatkozó rész a 48-49. oldalakon olvasható.

1372. kánon⁵⁹², hogy az összes katolikus híveket, gyermekkoruktól kezdve, akkép kell nevelni, hogy semmi olyasmit ne tanuljanak, ami a katolikus vallással és az erkölcsök tisztességével ellenkezhetnék, a katolikus szülőknek pedig lelükre köti, hogy gyermekeiket ne bármin, hanem egyenesen keresztény neveléshez juttassák.”⁵⁹³

Nem tartoznak ugyan ez elkeresztelés témaköréhez, csupán a Katolikus Egyházon belüli valamely rítushoz való tartozást szabályozzák, az érdekesség kedvéért szeretnénk ehelyütt utalni a CIC (1917) két ezen témájú kánonjára:

A 98. k. 1. §-a kimondja, hogy ha valakit félelem vagy súlyos szükség miatt idegen rítus papja keresztelt meg, az illető nem lett az adott rítus tagjává: „Can. 98. § 1. Inter varios catholicos ritus ad illum quis pertinet, cuius caeremoniis baptizatus fuit, nisi forte baptismus a ritus alieni ministro vel fraude collatus fuit, vel ob gravem necessitatem, cum sacerdos proprii ritus praesto esse non potuit, vel ex dispensatione apostolica, cum facultas data fuit ut quis certo quodam ritu baptizaretur, quin tamen eidem adscriptus maneret.”.

A 756. k. 2. §-a szerint pedig vegyes rítusú katolikus szülők esetén a gyermekek az apa rítusa szerint keresztelendők: „§ 2. Si alter parentum pertineat ad ritum latinum, alter ad orientalem, proles ritu patris baptizetur, nisi aliud iure speciali cautum sit.”.⁵⁹⁴ A kánon forrása XIV. Benedek pápa *Etsi pastoralis* kezdetű, 1742. május 26-ai konstitúciója.

A CIC (1917) utáni fejlemények a gyermekek vallásával kapcsolatban:

Az 1894. évi XXXII. tc. szerint amennyiben a bevett vagy törvényesen elismert vallású szülők a gyermekek vallásáról megegyezni kívántak, azt csak a házasságkötés előtt teheték meg, kizárólag valamelyikük vallására nézve, mégpedig vagy a járásbíró (vö. 12.628/1932. sz. igazságügyminiszteri rendelet VIII. pontjával), vagy a közjegyző, vagy a polgármester, vagy a főtisztviselő, vagy ezek törvényes helyettesei előtt (vö. 60.439/1932. sz. belügyminiszteri rendelet V. pontjával). A megegyezés formai előírásainak megtartásával a megegyezést még a házasságkötés előtt megváltoztathatták vagy vissza is vonhatták (vö. 32.844/1937. sz. belügyminiszteri rendelet II. pontjával). „A Bm. 205.748/1931. elvi jelentőségű döntése az 1894:XXXII. tc. 4. §-a rendelkezéseinek per analogiam juris alkalmazásával kimondta, 1. hogy az ugyanazon bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez tartozó szülők 7 éven felüli gyermekei szintén áttérhetnek a szülők közös vallására, ha azok egy időben vagy egymást követően más bevett vagy elismert vallásra tértek át; 2. hogy arra az esetre is áll az 1894:XXXII. tc. 2. és

⁵⁹² „Can. 1372. § 1. Fideles omnes ita sunt a pueritia instituendi ut non solum nihil eis tradatur quod catholicae religioni morumque honestati adversetur, sed praecipuum institutio religiosa ac moralis locum obtineat. § 2. Non modo parentibus ad normam can. 1113, sed etiam omnibus qui eorum locum tenent, ius et gravissimum officium est curandi christianam liberorum educationem.” „Can. 1113. Parentes gravissima obligatione tenentur proles educationem tum religiosam et moralem, tum physicam et civilem pro viribus curandi, et etiam temporali eorum bono providendi.”

⁵⁹³ MELICHÁR KÁLMÁN, *A polgári házasságkötésnek az egyházzal való egyeztetése*, in *Katolikus Szemle* 44/7 (1930) 561-577.

⁵⁹⁴ Vö. SIPOS, *Az új* 96-97. és SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből*, Budapest 2011. 186.

3. §-a, amikor a különböző bevett vagy törvényesen elismert felekezethez tartozó szülők egy időben vagy egymást követően más: nem egyik vagy másik fél közös bevett vagy törvényesen elismert vallására térnek át. A Bm. 135.900/1930. számú határozata szerint pedig a 7. és 18. életév között lévő gyermekek gyámhatósági engedéllyel az 1894:XXXII. tc. 4. §-a alapján a szülők közös vallására akkor is áttérhetnek, ha a különböző vallású házastársak egyike csak házastársának halála után tért át annak vallására.”⁵⁹⁵

„Az 1894: XXXII. tc. [...] megengedte, hogy a vegyes vallású házasulandók a házasságkötés előtt megegyezzenek gyermekeik vallását illetően legelőször is úgy lehet végtette, hogy a kánonjog által megkívánt reverzálisnak a gyermekek vallására vonatkozó része állami jogerővel is bírjon s eképpen az eddigi erkölcsi bizonyosság jogi bizonyosságnak adjon helyet. A magyar püspöki kar 1895. szept. 1-én kelt Instrukciója (nr. 11.) meg is követeli, hogy a gyermekek kat. nevelése az 1894 : XXXII. tc. alapján jogilag biztosíttassék s a felmentést kérő folyamodványhoz a megkötött egyezés okmányát mellékeljék a plébániahivatalban felvett írásos megegyezéssel együtt.”⁵⁹⁶

Részeredmény:

Pontunk végén konstatálhatjuk, hogy akkori kormányunk és a Szentszék tárgyalásai során az álláspontok nemigen közeledtek egymáshoz, bár ennek a szándéka mindkét félben megvolt. Így egyre világosabbá vált, hogy a megoldás a polgári anyakönyvezés lesz. Ezzel azonosulhatunk is: bevezetésével az állam tetszése szerint szabályozhatja az anyakönyvezés módját, a papság pedig megszabadulhat egy állami feladatkörtől, és annak állami szabályozása által okozott lelkiismereti konfliktusoktól. A bevezetése tehát elsegíthette az Egyház és az állam kívánatos szétválasztását, addig azonban még időnek kellett eltelnie. Ez idő alatt Szapáry kemény határozatával, és a végrehajtások megkezdésével még tovább mélyültek a szakadékok. Vaszary személyében pacifista prímás került az ország katolikusainak élére, az országgyűlési választások során pedig az ellenzék győzött. A CIC (1917) utáni idővel kapcsolatban említett 1894. évi XXXII. tc-ről és az 1895. szept. 1-ei püspöki instrukcióról disszertációnk folytatásában olvashatunk.

⁵⁹⁵ SIPOS – GÁLOS, 278.

⁵⁹⁶ SIPOS – GÁLOS, 282.

10. Polgári házasság, polgári anyakönyvezés

a) A polgári házasság távolabbi elzményei

A Trienti Zsinat úgy döntött, hogy megszünteti az addigi klandesztinitást, ezért a házasság érvényességéhez 1563. november 11-ei *Tametsi* kezdte dekrétumával elírta a kötelező kánoni formát (ld. a *Függelék* 68. pontjában). Azokra nézve pedig, akik tagadták, hogy a házassági perekben a szentszékek az illetékesek, a 24. szesszió *Canones de sacramento matrimonii* c. fejezetének 12. kánonjában elrendelte a kiközösítés kinyilvánítását.⁵⁹⁷

A következő fázisban az államok saját törvényeket kezdett hozni a házasságkötésről, ill. saját érvénytelenítő akadályokat vezettek be. Pl. Mária Terézia „1753. április 12-i pátensével a szülőkre beleegyezésének hiányát bontó akadályként vezette be, 1756. május 8-i dekrétumával pedig elrendelte az előjárói engedély nélkül házasságot kötő katonatisztek házasságának érvénytelenségét”⁵⁹⁸.

II. József 1783. január 16-ai pátensében⁵⁹⁹ szétválasztotta a házasság egyházi és polgári összetevőit. A szentséget kizárólag az Egyház hatáskörébe rendelte.⁶⁰⁰ A polgári szerződés szabályozását pedig (beleértve a bontó akadályok felállításának jogát is) az államéba. „S ezért némely, az egyház által felállított akadályt eltöröl, némely újat pedig felállít, a házassági ügyeket a püspököktől elvonván, a polgári ítélszékekhez utasítja stb.”⁶⁰¹ „[...] a házasságot polgári szerződésnek tekintvén, a házassági pereket minden különbség nélkül az állami bíróságok elé utasítja. A jogegységet csak a házasság megszűnésének kérdésében törli meg, a mennyiben a katolikusokra nézve a házasságot felbonthatatlannak, a nem katolikusokra nézve pedig felbonthatónak nyilatkoztatta. Fenntartotta ugyan a házasságkötésnek eddigi egyházi formáját, de az egyházi közegekben nem papi személyeket, hanem államtisztviselőket lát. [...] Ez a rendezés ámbár állami alapokon, de nem alkotmányos úton, hanem pátens által történt [...]. A papoktól megköveteli, hogy a házasságkötéseknél közreműködjenek és az egyházi törvényektől eltekintsenek. [...] a házassági anyakönyvek vezetését állami rendszabályok alá

⁵⁹⁷ Vö. ERDŐS, *Egyházjog a középkori* 234. A kánon szövegének fordítását ld. FILA – JUG, 370.: „12. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy a házassági ügyek nem tartoznak az egyházi bírúk elé: legyen kiközösítve.” [Ugyanerre vonatkozik IX. Piusz *Syllabus*-ának 74. pontja is (FILA – JUG, 525.): „A házassági peres ügyek és a jegyességek természetüknél fogva állami illetékesség alá tartoznak.” Latinul idézi SZEREDY, *Egyházjog különös*, II, 1009. és HUSZÁR ELEMÉR, *Az egyházi házasság vonatkozása a polgári házassághoz*, Budapest 1895, 13; ld. még SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni elírások történetének vázlatja*, in *Iustum Aequum Salutare* IV/3 (2008) 39-48.

⁵⁹⁸ ERDŐS, *Egyházjog a középkori* 234.

⁵⁹⁹ Teljes szövege olvasható eredeti latin nyelven: KOVÁTS, 293-306.

⁶⁰⁰ SZALAY, 37.: „Matrimonia acatholicorum speciem solum contractus civilis praeseferunt.”

⁶⁰¹ SZEREDY, *Egyházjog különös*..., I, 227.

helyezte, a házassági biráskodást pedig a világi bíróságokra bízta: a házassági jogot félreismerhetetlen l polgári alapokon szabályozta és annak minden kétséget kizárólag polgári jelleget adott.”⁶⁰²

A polgári házasság-felfogást szabályozó pátens, és a kánonjog eltérései: 1) a pátensben sehol nem találunk utalást arra, hogy az elhálás teszi a házasságot befejezetté (22. §: „Contractus Matrimonialis per id concluditur, si vir et mulier mutuo consentiant ad ineundum indissolubilem unionem fine eo, ut proles generent, et juribus Statui huic cohaerentibus fruantur.”) – míg a kánonjogban a házasságkötés és az elhálással beteljesített házasság létrejötte közötti átmeneti fázison az ünnepélyes szüzességi fogadalom vagy a pápai felmentés még módosítani tud; 2) a házasság megkötéséhez elegendő a felek által egymásnak adott consensus-a, az egyházi szolgálattelvő – ti. mint állami tisztviselő, ld. fentebb – csak jelen van, semmilyen aktív feladata nincs (29. §: „Clementer nihilominus declaramus Nos non quemlibet expressum Consensum pro sufficienti ad contrahendum Matrimonium agnoscere, sed pro substantia Contractus Matrimonii, et Conditione inevitabiliter necessaria statuere, ut mutuus in Matrimonium Consensus praesente Parocho, Pastore, aut Popa, in cujus Parochia, vel Districtu Sponsi resident, praesentibus item duobus Testibus exprimatur, eo tamen Parochis, Pastoribus, vel Popis admissio, ut hi loco sui alium etiam nomine suo Matrimonio ineundo interfuturum constituere possint.”) – szemben a kánonjoggal, melyben a consensus-t a pap veszi ki a felektől; 3) a házasság feltételhez kötését a pátens kizárta (szintén a 22. § alapján a mégis kikötött feltételt kell nem létezőnek tekinteni, míg a kánonjog szerint „ha a feltétel a házasság létebe (contra tria bona matrimonii) vág”, maga a házasságkötés érvénytelen).⁶⁰³

Az uralkodó erősen megsértette a kánonjogot, mikor 1784. március 13-án a püspököknek megparancsolta, hogy 200 arany büntetés terhe mellett a harmad- vagy negyedfokú rokonsági akadály alóli felmentés nélkül engedjék a híveket házasodni, mivel a pátensben ilyen akadály nem létezik. A pátens érthető módon erősen kritizálta először gr. Eszterházy Pál pécsi püspök, majd a teljes püspöki kar 1786-os szegedi, esztergomi ülésén. Utóbbi előírta a papságnak: tartsák be a pátens, de a kánonjogot is, tehát a fentihez hasonló esetekben várják meg a püspöki engedélyt. Az egyházi ügyek udvari bizottsága azonban kimondta: a pátensben nem szereplő kánoni akadályok alól csak akkor adjanak felmentést, ha azt a házasulandó személy kéri. Zerdahelyi Gábor, váci káptalani helynök ugyanabban az évben kérte, hogy arra a római engedélyre, mely szerint felmentést adhat a harmad- és negyedfokú rokonság akadályától, amennyiben mindkét fél katolikus, a király adjon placetumot, és engedélyt, hogy a helynök ezt Rómával a egyes házasságokra is kiterjesztethesse. Az imént említett bizottság azonban megtiltotta a Szentszékkel való kommunikációt.⁶⁰⁴

⁶⁰² HERCZEGH MIHÁLY, *Magyar házassági jog*, Budapest 1896, 19. Amint azt majd a *Függelék* 76. pontjából is megállapíthatjuk, nem kell a polgári házasság iránt elfogult Herczegh minden mondatának hitelt adnunk.

⁶⁰³ A bekezdést vö. KOVÁTS, 203-207.

⁶⁰⁴ KOVÁTS, 54-59. Zerdahely-ével megegyező kéréssel fordult az esztergomi vikárius is Bécsbe, és ugyanolyan választ kapott: hiába szól fakultása a negyedfokú rokonság akadályától felmentésre csak a tisztán katolikus házasságok esetében, egy konkrét vegyes felekezeti pár (Gombos Imre római katolikus & Szepesy Katalin református) esetén is adja meg Róma nélkül

A polgári házasság lehet sége II. József után már csak a protestánsok számára maradt fenn, ugyanis II. Lipót a pátenst a katolikusokra nézve visszavonta 1791. március 16-án. Innent l tehát két különböz házassági jogrend állt fenn hazánkban: a katolikus kánonjogi és a protestáns polgári.⁶⁰⁵ Vegyes házasság esetén az állami törvények szerint a katolikus jogrend volt a mérvadó. Azonban az 1791. évi XXVI. tc. után egyhamar kiderült, hogy a két jogrend közt lappangó ellentét igyekszik konkrét házassági esetek formájában ki-kitörni.⁶⁰⁶

Mint már említettük, Rauscher a Katolikus Egyház Monarchián belüli egységesítésével akarta el segíteni a birodalom bels rendjét. 1850. január 27-én *Az egyházi viszonyok egybehangolása Magyarországon és a többi koronaországban* címmel nyújtott be emlékiratot Schwarzenberg miniszterelnöknek az el z évi bécsi püspöki értekezlet eredményeir l. Ebben felhozta a fennálló házasságjogi különbséget: hazánkban még mindig a kánonjogot ismeri el az állam a házasságjog alapjának, míg Ausztriában a II. József által bevezetettek.⁶⁰⁷ A béke érdekében a magyar helyzetet nem ajánlotta megbolygatni, inkább az osztrákot a magyarhoz igazítani.⁶⁰⁸ A szentszéki konkordátum elérése céljából pedig Rauscher kidolgozta, és mind a kultuszminisztériummal, mind a minisztertanáccsal elfogadtatta az osztrák házasságjog olyan reformját, melyben az államjog enged a kánonjog javára. Decemberben Ferenc József elrendelte, hogy „a polgári házasságjognak az egyházira tekintettel kell lennie.”⁶⁰⁹ Eközben a magyar püspökök az 1850. augusztusi, esztergomi konferenciájuk eredményeként megírt felterjesztésükben azt kérték a királytól, hogy a vitás házasságjogi kérdéseket a szentszékek rendezhessék, a hitehagyott papok és szerzetesek pedig polgárilag se köthessenek házasságot.⁶¹⁰

1856. október 8-án (következ év január 1-ei hatályba lépéssel) a konkordátum X. cikkelye alapján a császár már egyenesen nyílt parancsba adta, hogy a házasságok kérdésében a polgári jognak az

---

saját hatáskörben, vagy ha ez a lelkiismeretével ellenkezik, hagyja el hivatalát (KOVÁTS, 245. és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniiis mixtis*, III, 505.): „Resolutio Regia ad Vicarium Strigoniensem [Roskoványinál: Strigoniensem] dd 22 Januar 1819. via Praesidialium Cancellarii [Roskoványinál: Regii] dimissa sequentis est tenoris: >>Illustrissime etc. In ordine ad petítam per Emericum Gombos in quarto gradu imped. consanguinitatis dispensationem Sua Maiestas SSma Illustrissime [Roskoványinál: Illustrissimae] D. Vrae [Roskoványinál: DVrae] tam ob denegatam contra leges eidem Emerico Gombos dispensationem in praeexposito quarto gradu imp. consangu. quam ob recursum in hoc obiecto ad Nuntium Apostolicum directum Suam Altissimam displicentiam Regiam significandam, simulque Illmae DVrae serio iniungendum elementer [Roskoványinál: clementer] praecipere dignata est: ut praefatam dispensationem indilata elargiatur. Ceterum Sua Maiestas SSma Illmae DVrae et id significari iussit, ut, [Roskoványinál: si] huic altissime [Roskoványinál: altissimae] ordinationi satis facere [Roskoványinál: satisfacere] ac generaliter dispositionibus Regiis in Publico-Ecclesiasticis morem gerere posse absque vi conscientiae inferanda [Roskoványinál: inferenda] haud arbitraretur, Ilma DVra [Roskoványinál: Illma DVra] congrua media ad salvandam conscientiam suam si non aliter, per officii sui resignationem exoperandam arripiat. Viennae 22. Jan. 1819.”

⁶⁰⁵ KOVÁTS, 63. és 239.

⁶⁰⁶ KOVÁTS, 241-244.

⁶⁰⁷ Ezeket Scitovszky 1854-es római útja végén, december 9-én így foglalta össze a Szentszék számára (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 129.): „Magyarországon a házasságjog a kánoni joghoz igazodik, a házassági akadályok olyanok, mint a Trienti Zsinatban az el írtak. Ausztriában ezek mások. Magyarországon a házassági felmentést a püspökök adják, Ausztriában a polgári hatóságok. Magyarországon a házassági ügyeket az egyházi bíróságok intézik polgári bíró nélkül, Ausztriában még csak nyoma sincs egyházi bíróságnak.”

⁶⁰⁸ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 81-83.

⁶⁰⁹ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 85.

⁶¹⁰ Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 96.

egyházihoz kell igazodnia.⁶¹¹ Pl. megtiltotta a válást akkor is, ha mindkét fél más vallásra tért át pontosan azzal a szándékkal, hogy abban elválhassanak.⁶¹² Az 1868. május 25-én azonban az osztrákok törvényt hoztak a vallásfelekezetek egymás közti viszonyának részletes szabályozásáról. Ebben többek között el írták, hogy a római katolikusok házassága és a vegyes házasságok feletti bírászkodás kizárólag a polgári törvényszékek jogköre.⁶¹³ Ezzel Ausztria megszegte a konkordátumot, ezért IX. Piusz június 22-én felszólította a birodalom minden püspökét, hogy védjék meg a konkordátum érvényét. Erről Simor külön brévével kiegészített allokúciót kapott. Bécs hiába küldte Haynaldot, a pápa számára kedves klerikust, hogy még májusban menjen a Szentatyához, és kísérelje meg a konkordátum módosítását, ezt a küldetést Róma zokon vette.⁶¹⁴ A magyar püspöki konferencia június 27-ei ülésén javasolta Simor a pápa két iratának ismertetése után, hogy mivel a konkordátumot meg nem tarthatják, értesítsék a pápát magatartásuk okáról (vö. a *Függelék* 19. és 24. pontjaival).

Részeredmény:

Az általunk vizsgált időszak tehát, a visszaélések elkerülése végett szükséges volt a klandesztinitás megszüntetése.

II. József a pántensével határozott lépést tett a házasság egyházi és polgárjogi következményeinek szétválasztása irányába. A házasság szentségi vonatkozásait helyesen és jogszerűen az Egyház hatáskörébe rendelte. A házasság polgárjogi következményeinek tekintetében igyekezett az egyes felekezetek felfogásához alkalmazkodni. Mint már disszertációnk korábbi fejezeteiben is említettük, az államrend fenntartásának célját szem előtt tartva érthető, hogy olyan polgári jogszabályokat hoztak, amelyek minden felekezet lakosok számára kötelező érvényűek voltak. Ezek természetesen nem alapulhattak csupán egy felekezet (legyen az akár a katolikus) belső jogrendjén. Noha állami szempontból az eljárása ezért érthető, ez nem változtat azon, hogy sértette a kánonjogot. Pántensének azon kitétele ugyanis, hogy az akatolikusok házassága kizárólag civil szerződés, ellenkezik azzal, hogy az akatolikusok

⁶¹¹ A nyílt parancs szövege olvasható: *Uj házassági törvény*, 29-34. és NAGY, 18-22.

Az 1870-es évek házasságjogi felfogását ld. a *Függelék* 73. pontjában. Most szorítkozunk csupán az attól való korábbi eltérések bemutatására:

KOPSZ, JOANNES, *Jus matrimoniale novissimum catholicorum, in imperio Austriaco*, Szombathely 1856, 9-11. egy évvel konkordátum megkötése után, az Osztrák Birodalomra nézve az egyházi tiltó akadályok között hozza még a defectus solennitatum-ot, a cultus disparitatis-t (pontosabban: „Matrimonia quippe inter catholicos et apostatas (Apostata hic loci est, qui suscepto baptismo christianis adlectus iterum a religione christiana deficit.), item inter catholicos et christianos non catholicos illicita sunt. [...]”) és a szülői beleegyezés hiányát is. A civil tiltó akadályokat a 11-16. oldalakon elemzi: korhiány, speciális katonai jogszabályok, állami hivatalnokokra vonatkozó speciális jogszabályok, nyilvánosan halálra vagy fogságra ítéltet esetei, házasságtörés, cigányokra vonatkozó speciális jogszabályok, bírói ítélettel kimondott érvénytelenség, vagy a férj halálának esetén fellépő tilalmak. A bontó akadályok közül a korhiányt defectus aetatis-nak nevezi, a ligament-t status conjugalis-nak, az ordo-t status clericalis-nak, a votum solenne-t status monachalis vel professio religiosa-nak, a clandestinitas-t pedig defectus lege praescriptarum essentialium solennitatum-nak. Bontó akadálynak tartja még a defectus manifestationis consensus-t, amivel kapcsolatban azonban megjegyzi, hogy „In Hungaria signa solis mutis permittuntur.”. Nem beszél azonban az ép és az öntudat hiányáról.

Egy másik mű, a már többször említett, egy évvel későbbi *Uj házassági törvény* szintén a teljes birodalom házasságjogát elemzi, de immár magyar nyelven.

⁶¹² Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 167.

⁶¹³ SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 246. Ugyanitt olvashatjuk a törvény többi elírását is.

⁶¹⁴ ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 177.

házasságának is vannak katolikus kánonjogi következményei. A problémát tehát a 600. lábjegyzetünkben idézett „solum” kifejezés okozta. Szintén problémás volt az, hogy azontúl minden házasságban csak a polgári bíróság ítélt, és hogy a királynak van joga házassági akadályokat eltörölni/felállítani: ezekre is csak a házasság polgárjogi hatásait tekintve volt valódi joga, hiszen a kánonjog már akkor sem ruházta fel a királyt ezek feletti hatalommal. A házasságkötésnél való közreműködés kötelezettségével kapcsolatban arra kényszerítette a papságot, hogy szegjék meg az egyházi elírásokat, már tudatosan durva megsértése volt a kánonjognak. Mint fentebb részletesen összehasonlítottuk, a kánoni jogot sértette még a pátenst a befejezettnek csak az elhálás után tekintés, a consensus kivétele, a feltételhez kötés, a harmad- és negyedfokú akadályok alóli (pénzbüntetéssel szankcionált) felmentés, és a Rómához fordulás tilalma kapcsán is. Ahogy azt már többször megtettük, II. József uralkodásának időszakát a polgárjog és a kánonjog kapcsolatát tekintve erősen negatívnak értékelhetjük.

Jóval kedvezőbbé vált a helyzet II. Lipót alatt, aki a katolikusokra nézve a pátenst visszavonta, és akinek uralkodása alatt egyes házasságok esetén a kánonjog volt a mérvadó. Még II. Józsefnél is közelebb lépett az egyházi és a polgári házasság teljes szétválasztásához: 1791. március 16-ától a katolikusokra a kánonjog, a protestánsokra (nem lévén egységes egyházjuk) a polgári házasságjog volt érvényben. II. Lipót rendkívül rövid uralkodását tehát a két jogrend kapcsolatában pozitív időszaknak minősíthetjük.

Rauscher javaslatára, magyar mintára, az osztrákok is polgárjogi engedményeket tettek a kánonjog javára. Ferenc József nyíltan a kánonjogot helyezte el térbe, és a polgárjogot ahhoz igazította. De csak a kiegyezésig. Az osztrák házassági törvénnyel megszegte a konkordátumot. Igaz, hogy ezt már megkoronázott magyar királyként tette, de csak az osztrákokra érvényes hatállyal. Mint már említettük, a konkordátum a magyar püspököket legfeljebb a Szentszék oldaláról nézve kötelezte, megtartása ellen azonban a papjaink tiltakoztak. Ferenc József uralkodásának a magyar megkoronázása előtti időszakban említett lépései hazánk szempontjából nem relevánsok.

b) A polgári anyakönyvezés elzményei⁶¹⁵

Ami az anyakönyvezést illeti, az kezdetben kizárólag egyházi tevékenység volt.⁶¹⁶ A kereszteltek, a házasultak és az elhunytak anyakönyvének vezetése vizsgált időszakunkra már általánosan kötelező volt hazánkban, míg a béráltak anyakönyvének és a liber status animarum-nak a vezetésére sok

⁶¹⁵ ASCHENBRIER ANTAL, *A plébániai anyakönyvekről*, Budapest 1890. alapján.

⁶¹⁶ Történelmi elzményeiről ld. ASCHENBRIER, *A plébániai* 2-28. Itt elégedjünk meg azzal a megjegyzéssel, hogy a Tridentinum minden plébánosnak kötelezővé tette a keresztelési és esketési anyakönyvek vezetését, részletekbe azonban nem bocsátkozott. Az anyakönyvek tartalmát az egyházi partikulárjog, később pedig az államok is szabályozták.

egyházmegyében, de nem mindenhol létezett kötelező elírás.⁶¹⁷ A liber status animarum (azaz a hívek nyilvántartó könyve) vezetésére az első magyar elírás az 1822-es beszercebányai zsinaton született. Eszerint a könyv célja, hogy a pap a nyilvántartása alapján a hívek kötelességteljesítését ellenőrizni tudja.⁶¹⁸ Az erről készült kivonatot a plébános minden évben április-május fordulóján köteles volt az alesperesen keresztül a püspöki hivatalnak felküldeni. (Vö. a *Függelék* 69. pontjával.) Szintén elírta ennek vezetését a már többször említett 1858-as esztergomi tartományi zsinat. Az 1860-as esztergomi egyházmegyei zsinat pedig a bérmáltak anyakönyvének vezetését indokolta meg alaposan.⁶¹⁹

Az 1778. február 13-án a király elrendelte, hogy az anyakönyveket a lopás és a hamisítás elkerülése végett szigorúan ellenőrizni, és azokat a plébániáról püspöki engedély nélkül kiadni tilos. Az állam ugyanis, – tekintve, hogy a papság szavahihet ségében megbíztak, – az egyházi anyakönyveket közhitelesnek tartotta. II. József 1781. május 1-ei nyílt parancsával deklarálta ezt a közhitelességet. Mivel tehát az egyházi anyakönyvek állami célokat is szolgáltak, az állam jogot formált az anyakönyvezés szabályozására is. II. József 1784. február 20-ai rendeletével elírta az anyakönyvekben szükséges rubrikákat. A keresztelési anyakönyvben – szemben az egyházi elírásokkal – nem tette kötelezővé a keresztelés idejének és a keresztelő személynek a feltüntetését. A házassultak anyakönyvének fejléce megegyezett az egyházzal, az elhunytakéból viszont hiányzott a temetés ideje és helye. Néhány hónap múlva az uralkodó azt megengedte, hogy feltüntessék: az elhunytat szentségekkel ellátták-e és hogy hova temették, azonban megtiltotta, hogy ezeknek külön rovatot nyissanak, és a politikai hatóságokhoz sem kellett felküldeni ezen egyházi vonatkozású adatokat. Ugyanekkor azt is elírta, hogy a keresztszülekek és házassági tanúk maguk írják be nevüket az anyakönyvbe.

Kezdetben csak az államvallás anyakönyveit fogadták el közhitelesnek. Majd amikor a többi felekezethez tartozók számára is szükség volt bizonyító erejű közokiratokra, a többi felekezetek adatainak anyakönyvezésével is az államvallás lelkészeit bízta meg az állam. Így II. József 1783. január 28-án 314. sz. a. elrendelte, hogy hazánkban minden anyakönyvet katolikus lelkész vezessen: „quorum curae incumbit etiam actus hos ab acatholicis ministris peractos catholico registerio parochiali rite inferre et

⁶¹⁷ Ma a kereszteltek, házassultak és elhunytak anyakönyvének vezetését részleteiben a CIC 877., 1121-1122. és 1182., együttesen az 535. kánon 1. §-a írja el: „Minden plébánián legyenek plébániai anyakönyvek, vagyis kereszteltek, házasságok, halottak anyakönyve és más anyakönyvek a püspöki konferencia vagy a megyéspüspök elírása szerint; a plébános gondoskodik arról, hogy ezeket a könyveket pontosan vezessék és gondosan őrizzék.” Eredetiben: „Can. 535 – § 1. In unaquaque paroecia habeantur libri paroeciales, liber scilicet baptizatorum, matrimoniorum, defunctorum, aliisque secundum Episcoporum conferentiae aut Episcopi dioecesanii praescripta; prospiciat parochus ut iidem libri accurante conscribantur atque diligenter asserventur.” Az említett részleges jogi szabályozást hazánkban a már hivatkozott *Egységes katolikus anyakönyvezési szabályzat* 50-52. és 53-57. oldalain, azokon belül az 52-55. és 56-67. §§-ban találjuk. Eszerint minden plébánián kötelező vezetni a bérmáltak anyakönyvét és a jegyesek naplóját. Áttérés ill. hitehagyás bejegyzésére a kereszteltek anyakönyvét használjuk (vö. az imént említett szabályzat 17. §-ával és a 36. § (5) e) pontjával a szabályzat 23. és 37-38. oldalain).

⁶¹⁸ Az elírás így szól (ASCHENBRIER, *A plébániai* 28.): „Protocollum istud continebit animarum conscriptionem. Hanc, quivis curatus sub initium cujuslibet anni, indispensabiliter, et quam diligentissime peraget. Discet inde nominatim suas vocare oves, tempore durantis paschalis confessionis evigilabit, ne praeprimis acediae dediti zingari, mendici, vagabundi, servitores, pastores, mixta matrimonia, eorumque proles, sollicitudinem ipsius pastoralem effugiant. Dum quispiam horum, tempore paschalis communionis ad ambitum alterius parochiae transiverit, parochus indilate respectivum curatum eatanus edocebit; atque in his, relate praesertim ad mixta matrimonia eorundemque proles, summi momenti correspondentiis, curati omnes, subgravissimo responsionis onere erunt indefessi.”

⁶¹⁹ Vö. ASCHENBRIER, *A plébániai* 31.

praenotare”⁶²⁰. A protestáns lelkész csak „Privatnotiz”-t írhatott. A katolikus plébános ezzel szemben id rendben volt köteles anyakönyvezni minden felekezet t vegyesen, tehát a protestánsok számára külön anyakönyvet nem nyithatott. Amint azonban hazánkban 1785-ben a keresztelési stóladíjat eltörölték, a protestáns lelkészek önálló anyakönyvezési jogot nyertek.

Egy 1792-es váci püspöki körlevél meger sítette az anyakönyvek rzésére vonatkozó, 14 évvel korábbi királyi el írást: „Parochi matriculas extra locum, qui claudi possit, non relinquunt, neque illas per alios volvi sinant, sed si aliquid ex matricula petatur, hoc ipsimet extradent.”⁶²¹ Hasonlóképp rendelkeztek a többi püspökök is. Azonban bármennyire rizték is, amíg csak egyetlen példány volt, addig annak bárminem károsodása pótolhatatlan veszteséget jelentett. Ezért egy 1826. január 17-ei királyi intézvény kimondta, hogy az anyakönyveknek legyen másodpéldánya, melyet évente az egyházmegyei hatósághoz kell felküldeni: „Paria matricularum tam baptisatorum-quam [sic] copulatorum ac mortuorum per animarum curatores quovis anno deducantur, et occasione revisionis rationum per districtuales V. A. diaconos conportata et consubscripta, fine majoris securitatis officio dioecesano submittantur.”⁶²² A következő évben az országgy lés azt rendelte el, hogy a másodpéldányokat nem az egyházmegyénél, hanem a megyei ill. városi levéltárban kell rizni.⁶²³ Az 1827-es törvény szövege világossá teszi, hogy kivonatokat csak a plébániai példányból szabad készíteni. Egyetlen kivétel, ha az elveszett: csak ekkor lehet kivonatot adni az állami másodpéldányból. Aki tehát ezt megszegve, a plébániai anyakönyvet megkerülve adna ki kivonatot az állami másodpéldányból, azt automatikusan feljelentik. Némely egyházmegyében (pl. nagyvárad, szepesi) a törvény nyomán a püspök utasítására két másodpéldányt is készítettek, és egyiket az egyházmegyénél, másikat az állami levéltárban rizték.

Magyarországon a kultuszminiszter elrendelte, hogy „a lelkész, ki vegyes házasságból származó oly gyermeket megkeresztelt, mely az 1868 : 53. t.-cz. értelmében nem kathol. vallásban nevelend , nyolcz nap alatt köteles az illet anyakönyvi kivonatot az akatholikus lelkészhez hivatalból áttenni”⁶²⁴. Mivel azonban ezt a püspökök hivatalosan nem közölték papjaikkal, a rendelet nem kötelezte ket.

Az 1836. évi III. tc-ig anyakönyveinket latinul vezették, 1836-1850 között azokon a helyeket, ahol magyarul prédikáltak, az anyakönyvezés is magyarul zajlott, majd 1850-t l ismét átálltak a latin nyelvre. Az anyakönyvezés nyelvét az 1868. évi XLIV. tc. 14. §-a szerint a püspök határozta meg: „Az egyházi

⁶²⁰ ASCHENBRIER, *A plébániai* 36.

⁶²¹ ASCHENBRIER, *A plébániai* 61-62.

⁶²² ASCHENBRIER, *A plébániai* 62.

⁶²³ Az erre vonatkozó 1827. évi XXIII. tc. szövege (ASCHENBRIER, *A plébániai* 63.): „Ad praecavendam perplexitatem, quae regnicolis in elurubratione genealogicae descendendae Matricis ecclesiarum casu quopiam fatali amnystiatis, aut vitium contrahentibus impendere posset, statutur ut: 1-o. Matriculae baptisatorum, copulatorum et mortuorum absque cujusvis religionis discrimine per respectivos animarum curatores deinceps in dupplici exemplari conficiantur, cum fine autem cujuslibet anni per legale testimonium concernentis jurisdictionis in uno exemplari recipiantur et subscribantur, taliterque archivis respectivarum jurisdictionum inferantur. 2-o. Exemplar isthoc matricularum in archivis jurisdictionum secreto adservetur, neque alius usus ejus capi valeat, quam ubi exemplar matricae ipsarum ecclesiarum quocunque demum fato perierit, aut vitium contraxerit; ideoque. 3-o. Exstantibus ipsarum ecclesiarum matricis qui libet, cujus inter est, extractum earundem postmodum etiam a concernente animarum curatore desideret et obtineat, iisque solum sublatis recursus ad concernentia archiva pateat.”

⁶²⁴ ASCHENBRIER, *A plébániai* 45.

községek, egyházi felségeik törvényes jogainak sérelme nélkül, anyakönyveik vezetésének nyelvét tetszés szerint határozzák meg.”⁶²⁵

1885-ben a kultuszminiszter arról értesítette a püspököket, hogy több helyről érkezett panasz arra: papjaik nem szolgáltatják be a másodpéldányokat. Amennyiben ez így folytatódna, azok beszerzésének költségét a mulasztóra szándékozott hárítani. Szintén 1885-ben vezették be, hogy a másodpéldányok hitelessége érdekében az eredeti anyakönyvben történt utólagos névváltoztatásokat a másodpéldányba is át kell vezetni: „Quia vero necesse est, ut matricularum exemplar, quod in parochia remanet et custoditur, cum hujus dupplicato, respectu harum quoque mutationum [sic] concordet, regium cultus ministerium dominos curatus eo inviari petit, ut quotiescunque cognominum mutationes in matriculis praenotant, notae seu observationis illius, ope cuius praemutatio talis mutationis instituitur, copiam competenti jurisdictioni politicae transponant, cujus subin erit, notam hanc conservato inibi alteri exemplari inferre.”⁶²⁶ Ez tehát nem vonatkozott minden változásra, csupán a „cognomen”-ekére.

A dupla anyakönyvezés okozta országos statisztikai káosz elkerülése érdekében a kultuszminiszter levélben szólította fel a különböző felekezetek papjait, hogy utasítsák lelkészeiket: minden halálesetet a halál bekövetkeztének helyén anyakönyvezzenek, függetlenül attól, hogy az elhunytat hol temetik. Ez utóbbit csak a „Jegyzet” rovatban tüntessék fel. Ugyanígy járjanak el a születések anyakönyvezésénél is. Ennek alapján a nagyvárad püspök elrendelte: a keresztelés tényét nem a keresztelő pap anyakönyvezi, hanem a születés helye szerinti plébános, a keresztelő pap 8 napon belül kötelezően megküldött értesítése nyomán; a házasságkötéseket azok megtörténte szerinti plébánián anyakönyvezzik; a haláleseteket is azok megtörténtének helyén kell anyakönyvezzeni, függetlenül attól, hogy a temetés hol történik. Az „Észrevétel” rovatban azonban fel kell tüntetni, hogy temetésre hová szállították az elhunytat, és a temetést végző lelkészt értesíteni kell. Utóbbi a temetést nem anyakönyvezi, hanem a halálozási hely lelkészét értesíti, „hogy az odaszállított hullát az n.-i temetőben maga vagy N. N. káplánja eltakarította”.⁶²⁷

1868-ig az egyházilag érvényes házasságot az állam is érvényesnek ismerte el, és fordítva. Az állami törvény szerint azonban onnantól a vegyes házasság érvényességének elbírálásában a katolikus fél felett továbbra is a szentszék, az akatolikus fél felett pedig a polgári bíróság vált illetékesé. Ettől fogva tehát léteztek olyan házasságok, melyek az egyik bíróság szerint érvényesek voltak, a másik szerint nem. Ez a gyermekek törvényességének anyakönyvezésénél is bonyodalmat okozott. Az 1879. évi XL. tc. 60.

⁶²⁵ ASCHENBRIER, *A plébániai* 58.

⁶²⁶ ASCHENBRIER, *A plébániai* 65.

⁶²⁷ ASCHENBRIER, *A plébániai* 71. Aschenbrier szerint az attól való eltekintésnek, hogy minden plébános a saját híveivel történt eseményeket anyakönyvezzék, bárhol is történtek azok, elnyei és hátrányai is voltak. Elnyei, hogy kikerülhetett a duplikáció, a lelkészeket pedig megkímélték a fölösleges papírmunkától. Hátrányai, hogy anyakönyvi kivonatért a hívő nem fordulhatott saját plébánosához, csak az anyakönyvezés helyének plébánosához; továbbá hogy az a lelkész, aki saját hívei kérésére más papot delegált a plébániáján kívül történő esketésre, hivatalosan nem tudta meg, hogy az esketés megtörtént-e vagy sem; ezen felül a gyermekek nehezen férhettek hozzá szüleik esketési igazolásához, főleg ha nem tudták, hogy szüleik hol esküdtek; végül pedig a helység statisztikája bizonytalanná vált, hiszen ott anyakönyvezték azokat a szülötteseket, házassultakat vagy halottakat is, akik nem is az adott településük lélekszámát növelték/csökkentették. Úgyszintén bonyodalmat okozott a katonák anyakönyvezése, akik szolgálatuk ideje alatt kikerültek püspökük és plébánosuk joghatósága alól, és a tábori lelkész ill. püspök joghatósága alá kerültek.

§-a azonban erre szakkal elrendelte, hogy a lelkész a gyermek törvényességének anyakönyvezésénél ne legyen tekintettel az egyházi házasság érvényére, csakis a polgárra.⁶²⁸ Ennek nyomán a püspöki kar elrendelte, hogy az államilag érvényes, de egyházjogilag érvénytelen házasságból született gyermekek anyakönyvezésénél „az állam törvénye szerint törvényes” kifejezést kell használni, mely *equivalens* azzal, hogy egyháziilag törvénytelen: „*Ecclesia cath. matrimonia inter illos inita, quorum alteruter impedimento ligaminis vel sacri ordinis, vel religiosae professionis laborat, tamquam valida ac legitima agnoscere et proles, ex his matrimoniis susceptas pro legitimis habere, ac qua tales matriculis suis inserere non potest, sed nequit etiam impedire, quominus civilis potestas etiam has proles pro legitimis declaret ac habeat. Animarum curatores itaque, donec alitum dispositum non fuerit, proles, quas certe norunt civiliter legitimas esse vel legitimatas fuisse, verba ipsius legis adhibendo, <<az állam törvénye szerint törvényes>> matriculae inscribant, quibus verbis satis indicatur civilis duntaxat, et non etiam ecclesiastici juris legitimitas.*”⁶²⁹

A gyermekek törvényességének anyakönyvezésével kapcsolatban más probléma is felmerült. Amikor elvált, és évek óta más férfivel köztudott ágyasságban élő nő újonnan született gyermekeit a lelkészek törvénytelennek anyakönyvezték, a lelkészek ellen eljárás indult. A Győri Egyházmegye ezután kérelmezte a kultuszminiszternél, hogy 1) legyen elég a törvénytelennek való anyakönyvezéshez, ha igazolják az anya köztudottan házasságtörő együttélését; 2) az így élő nő esetében a bíróság ne csak a törvényes férj bejelentésére, hanem az anyakönyvvezető lelkész hivatalos kérésére is azonnal ítéljen a gyermek törvényessége kérdésében; 3) az egyházmegye várja a miniszter döntését, hogy amíg végleges intézkedés nem születik, hogyan járjon el, ha papjai az ilyen eseteket egyházi elbírálás céljából bejelentik. A miniszter azonban mindhárom kérést elutasította: minden ilyen esetben törvényesnek anyakönyvezzék a gyermeket. Mivel azonban a Győri Egyházmegye csak az önkényesen elváltan élő nők esetére kérdezett rá, a válasz is csak ezekre az esetekre vonatkozhatott. Önkényes, azaz nem hivatalos elválás esetében a házasságot mind az állam, mind az Egyház érvényesnek tekinti. Az állami törvények átvették azt a felfogást a római jogból, hogy a gyermek anyja biztos, apának pedig mindaddig az anya férje vélelmezendő, amíg annak ellenkező bírói ítélet ki nem mondja. A köztudomás a házasságtörő életmódról nem ruházta fel a lelkészt bírói hatalommal: a köztudomás csak egy bizonyíték, de az, hogy az összes bizonyíték alapján az ítéletet a bíró mondja ki, megkerülhetetlen. Addig pedig a gyermek törvényesnek számít. Sőt a lelkészt az egyházjog sem ruházta fel bírói hatalommal, tehát hiába a

⁶²⁸ A 60. § így hangzik (ASCHENBRIER, *A plébániai* 105.): „Egy hónapig terjedhet elzárással és háromszázforintig [sic] terjedhet pénzbüntetéssel büntetendő azon anyakönyvvezető: 1. a ki az állam törvényei szerint érvényes házasságból született gyermeket – noha e körülményt tudta – az anyakönyvbe, mint az állam törvényei szerint törvényest be nem jegyzi, vagy viszont a törvénytelen gyermeket törvényesnek jegyzi be; 2. a ki azon esetben, ha az anyakönyvben törvénytelen születésűnek bejegyzett gyermek az illetékes hatóság által jogerej leg törvényes születésűnek nyilvánított, a hatóságnak azon meghagyását, hogy a törvényessé nyilvánítást vagy törvényesítést az anyakönyvbe bejegyezze, nem teljesíti; 3. a ki az anyakönyvben törvényes születésűnek bejegyzett gyermekre vonatkozólag, ha azt a bíróság jogerej ítélete által törvénytelen születésűnek nyilvánította, az illetékes hatóságnak vele közlött ezen ítéletnek tartalmát a felhívás ellenére, az anyakönyvbe be nem jegyzi.”

⁶²⁹ ASCHENBRIER, *A plébániai* 107.

valóságról való meggyőzés, kénytelen annak ellenkezését anyakönyvezni, míg az ellenkezést bírói ítélet nem születik.

Az anyakönyvezésnél a törvénytelen gyermek esetében az apa rovatát kihúzták. Amennyiben azonban a valódi apa két tanú elotti írásban nyilatkozott arról, hogy a gyermek apja, avagy ha az apaságával kapcsolatban bírósági elmarasztalásban részesült, az „Észrevétel” rovatba beírandó volt: „N. N., mint a gyermek atyja, bejegyeztetni kérte magát”, ill. „N. N. az X-ben kelt bírói ítélet alapján a gyermek atyjául bejegyeztetik. Házasságtöréssel származó gyermekeknél az atya, még ha kéri is, be nem jegyeztetik.”⁶³⁰ Külön rovat híján az „Észrevétel”-hez volt beírandó: a gyermek halála; az a tény, hogy „ikrek”; az, hogy a gyermek az apa halála után („posthumus”) született („utószülött”); a születés neve {ezeket a keresztelési anyakönyvbe ma már nem jegyezzük be}. Fontos kitétel: „A halva szülöttek szintén bevezetendők a keresztelési anyakönyvbe, mert ezek születése is bírhat befolyással a szülők polgárjogi viszonyaira.”⁶³¹ {Az indoklás az Egyház és az állam szétválása után ma már nem helytálló. Tudjuk, hogy Egyházunkban akkoriban is kizárólag az állam elírása miatt anyakönyvezték a megkereszteletlenül elhunyt gyermeket, aki a Katolikus Egyháznak tagja sosem volt.⁶³²}

A házasultak anyakönyvénel is elég a maitól különböző akkori elírásokkal foglalkoznunk. Ilyen volt egy külön rovat annak, hogy „voltak-e a felek hirdetve avagy a hirdetés vagy más akadálytól felmentve, ez utóbbi esetben idéztetik a felmentés kelte és száma az akadály felemlítésével”⁶³³. A különbség itt abban áll, hogy a kihirdetés ma már nem kötelező, így annak külön rovata is megszűnt. A felmentésekre való utalás a „Megjegyzés” rovatba kerül. „Némely anyakönyvben erre az a rovat következik: <<Oktatásban részesültek-e, gyóntak és áldoztak-e? [...]” Mivel ezt már akkoriban is vélelmezték, azért nem szerepelt minden anyakönyvben. Inkább csak a kivételeket (pl. amikor ez halálos ágyon történés esetén elmaradt) írták be az „Észrevétel” rovatba. Mára ez a rovat teljesen megszűnt, mert az oktatás a plébános kötelessége (vélelmezzük, hogy eleget tett ennek), a gyónás és áldozás kérdését pedig belső fórumon kezeljük. Szintén az „Észrevétel” rovatba írták be az engedélyeknek, a semmissé nyilvánításnak, a convalidatio-nak, a pápai dispensatio-val való felbontásnak, a meghatalmazotton keresztül kötött házasság püspöki engedélyének, vegyes házasságnál pedig a felmentésnek keltét és számát, avagy utóbbi esetben a kellő cautio-k híján a passzív asszisztencia tényét. Az állam beleszólt még a halottak anyakönyvének vezetésébe, azonban nem érdeklődött a bérált anyakönyvvel szemben: mivel a béralkozásnak polgárjogi következményei nem voltak, ennek az anyakönyvnek a vezetését kizárólag az Egyház belső szabályai határozták meg. Szintén nem foglalkozott az állam az ún. „Megtértek anyakönyvével”, melybe az egyházi elírások szerint be kellett jegyezni többek között a megtért elzáró vallását, a polgári törvény elírta kétszeri bejelentéssel szóló igazoló okirat

⁶³⁰ ASCHENBRIER, *A plébániai* 117-118.

⁶³¹ ASCHENBRIER, *A plébániai* 120.

⁶³² Vö. ASCHENBRIER, *A plébániai* 129.

⁶³³ ASCHENBRIER, *A plébániai* 121.

keltét és kiállítójának nevét, továbbá az „Észrevétel” rovatba az elhagyott vallás lelkészét értesít írat keltét és számát. Ma ilyen anyakönyv már nem létezik, van azonban „Katekumenek könyve”.

A fenti anyakönyveken kívül külön jegyzékeket vezettek a hitehagyottokról és a felekezet nélküliekr l. A hitehagyás formális megtörténte hazánkban ma már ritka (ellentétben pl. Németországgal, ahol az államilag beszedett egyházi adó miatt annál gyakoribb), ha mégis el fordul, arról jelentést kell tennünk az egyházmegyei hatóság felé. A felekezet nélküliek jegyzékének vezetését pedig (épp úgy, ahogy a halva született gyermekek fent jelzett anyakönyvezését) Egyházunk már akkor is csak állami el írás miatt végezte. Az egyházi és az állami anyakönyvezés szétválása óta ilyen jegyzéket nem vezetünk (az állam sem, csupán név nélkül, a statisztika érdekében kérdezik meg a 10 évente végzett népszámláláson azt, hogy ki milyen vallásúnak vallja magát).

Részeredmény:

Mint láthattuk, a XVIII. szd. végén közhitelességük miatt joggal védte, szabályozta az anyakönyveket a király. Szinte már természetesnek vehetjük, hogy „a birodalom f sekrestyése” (ahogyan II. Józsefet gúnyolták) állami szinten az anyakönyvezést is másként szabályozta, mint az egyházjog. Az eltér rovatok mellett így fordulhatott el az is, hogy a protestánsok adatait is a katolikus pap kellett, hogy anyakönyvezzé, egyesesen, egyazon könyvben a katolikusokéval – igaz, csak 2 évig.

Az, hogy az állam kötelez vé tette a másodpéldányt, nagyobb biztonságot adott egyházi szempontból is az adatvesztés ellen. Ezért az ezzel kapcsolatos polgárjogi intézkedéseket pozitívnak értékelhetjük. Az anyakönyvezés helyének megállapítása partikulárjogi kérdés volt, és a nagyváradi példa alapján nem t nik úgy, hogy a püspököket zavarta volna ennek állami meghatározása.

Mint már említettük, az 1868. évi LIII. tc. belegázolt ebbe a jó viszonyba azzal, hogy elkeresztelések esetére el írta az anyakönyvi bizonylat átküldését a másik felekezet lelkészének. Szintén ett l az évt l sz nt meg a két jogrend kölcsönösen elfogadó viszonyulása a házasságok érvényének elismerése tekintetében. Anyakönyvezési szempontból ez a gyermekek törvényességének bejegyzése terén okozott problémát. Az 1879. évi XL. tc. 60. (szankciót is tartalmazó) §-a pedig már ismételten szándékos megtiprása volt a kánonjognak: el revetítette az egyházi és a polgári anyakönyvezés szétválasztásának szükségességét. A közismert ágyasságban él anya gyermekének anyakönyvezési problémáját a két jogrend sikerrel oldotta meg közösen, mint ahogy a törvénytelen gyermek apjának anyakönyvezési kérdését is.

c) A polgári házasság kötelez vé tételének közvetlen el zményei (1868-1881)

A következ , harmadik történelmi fázisban kezdték el tárgyalni a polgári házasság kérdését. Hazánkban ez el ször a képvisel ház 1868. október 20-ai ülésén merült fel, amikor Tisza Kálmán

határozati javaslattal követelte, hogy sürgősen vezessék be. (Vö. a *Függelék* 70. pontjával.) 1869-ben Irányi Dániel a vallásszabadságról szóló törvényjavaslatában töröltetni kívánta az Istenre való esküt, az egyházi adót, a papok közjogi kiváltságait, be akarta vezetetni a polgári anyakönyvezést⁶³⁴ és a polgári házasságot, továbbá minden, eddig a szentszékeknél folytatott pert polgári bíróságok elé akart áttenni.⁶³⁵ Javaslátát az alsóház központi bizottsága elutasította. Még a protestáns Tisza Kálmán is túl radikálisnak tartotta ezeket a követeléseket,⁶³⁶ de a kötelező polgári házasságkötést és anyakönyvezést, valamint a szentszékek bíraskodásának megszüntetését is támogatta, és határozati javaslatot nyújtott be, hogy ezekre vonatkozó törvényjavaslatnak még ugyanazon ülészak alatti benyújtására utasítsák a minisztériumot.

A képviselőházi vitában Irányit („Ezelőtt talán 3-4 esztendővel nagy megütközéssel azt olvastam a lapokban, hogy egy újonnan keletkezett vallásfelekezethez tagjai, csupán vallásuk miatt, üldözés tárgyává tettek. Gyermekük erőszakkal hurcoltattak el a szülők házából, a bölcsbírók, és pandurok által vitettek a templomba, hogy ott megkereszteltessenek ad majorem dei gloria. Szüleik, minthogy az illető lelkészek felszólítására magoktól nem engedelmességek, mint engedetlenség a törvényszék előtt megfenyítették, ki 1, ki 3, ki 5 hónapra, egy éppen félévre.”⁶³⁷) támogatta Henszlmann Imre, Kállay Ödön, Simonyi Ernő és Csiky Sándor. Tiszát pedig Szathmáry Károly, Szontagh Pál, Tisza László, Ivánka Imre és Horváth Sándor. Természetesen mindkettőt elvetették felszólalásaikban bár Eötvös, Hoffmann Pál, Pap Zsigmond (a szentszékeket ne töröljék el, hiszen ahol a házasságot kötötték, ott történjen annak peresítése is. Erre példa, hogy van ugyan polgári házasság a francia törvényeket átvevő Románországban is, „ott megkötetik a polgári házasság, de a felek elmennek azonnal a paphoz is, [...] a keleti hitűek ugyanis annyira ragaszkodnak vallásukhoz, hogy nem is tartják azon házasságot ugyszólván valódinak, mely nem pap előtt kötött, és mint mondám, Oláhországban csak két eset történt, hogy a felek nem mentek paphoz.”⁶³⁸), Krajcsik János és Hrabár Manó.

Az ellenzék kettészakadása ellenére a kormánynak csak 117:108 arányban, azaz 9 fős többséggel sikerült leszavaztatnia Irányi és Tisza javaslatait.⁶³⁹

A központi bizottság javaslatára ugyanakkor az alsóház utasította a kormányt (nem pedig a minisztériumot, ahogyan azt Tisza javasolta), hogy a teljes vallásszabadság és egyenjogúság elérését célzó törvényjavaslatot nyújtson be. Ezt 1870. április 7-én Eötvös be is adta, benne az iméntiek felett csak a felügyeleti jogot kívánt az államnak, és lehetővé akarta tenni – államilag szabályozott módon – új

⁶³⁴ Ezzel kapcsolatban akkoriban elbír az 1818. április 21-ei, 11.385. sz. királyi rendelet intézkedett (*Kivonatos*, 39.): „Az anyakönyveket az illető lelkészek vezessék.” Ezt követte azután az 1827. évi XXIII. tc., ld. a 623. lábjegyzetünkben.

⁶³⁵ Javaslátának pontos szövege olvasható: ZELLER I, 479-481.

⁶³⁶ Tisza javaslata mindössze 2 §-ból állt (ZELLER I, 492.): „Törvényjavaslat a vallás- és lelkiismereti szabadságról. 1. §. A teljes vallás- és lelkiismereti szabadság mindenki részére biztosított. 2. §. A polgári és politikai jogok élvezeténél a hitvallás különbséget nem tesz; de viszont hitvallása senkit az állampolgári kötelességek terhe alól fel nem old.”

⁶³⁷ ZELLER I, 485.

⁶³⁸ ZELLER I, 503.

⁶³⁹ Vö. SALACZ, *Egyház* 26. és KEMÉNYFY, *Ötven év* 137-141.

vallások alapítását is. Továbbá meg kívánta rízni az állam jogait a Katolikus Egyház felett mindaddig, míg az autonómia – külön törvénnyel – saját kezébe nem kapja a katolikusok eddig kormány által kezelt alapítványait és egyéb tulajdonait. Három legfontosabb paragrafus: „8. §. Egy vallásról más vallásra minden 18. életévet betöltött egyén szabadon áttérhet saját lelkészénél vagy egyházi községi hatóságánál két ízben teendő oly bejelentés mellett, min t az áttérésre nézve az 1868 : LIII. t.-cz. 3-8. §§-ban rendel. N k férjhez menetelük után, ha 18 évöket be nem töltötték is, áttérhetnek. Az áttértnek áttérése utáni minden vallási cselekményei azon egyház tanai szerint ítéland k meg, melybe áttért s az általa elhagyott egyház elvei reá nézve semmiben sem kötelez k. 9. §. A vallás különböz sége a házasság polgárjogi érvényességére nem bir befolyással. Az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerz désnek tekinti, melyet saját törvényei szerint ítéel meg. A házasság mindennem jogviszonyai a fennebbi elvek irányadása mellett külön törvény által szabályozandók; ezen házassági törvény szentesítéséig azonban a házasság kötésére s felbontására, valamint az anyakönyvek vezetésére nézve is a tényleg fennálló törvények és gyakorlat egyel re fentartatnak. 10. §. A szül k gyermekeiket bármely vallásban szabadon neveltethetik. Ha ez iránt a szül k között semmi megegyezés sem jönne létre, a fiuk apjoknak, a leányok pedig anyjoknak vallását követik addig, mig vallásuk iránt önmaguk határozhatnak. (8. §.) A szül k között létrejött megegyezés, ha az illet gyermek életidejének hetedik évét már túlhaladta, többé fel nem bontható.”⁶⁴⁰ A javaslatot azonban a Ház nem tárgyalta, mert benyújtója elhunyt.

1870-ben Hodossy Imre országgy lési képvisel a polgári házasságot és anyakönyvezést részletesen tárgyaló emlékiratot terjesztett a miniszter elé. Két f bb pontja: „[Polgári anyakönyvvezet ket] az egyes hitfelekezetek papjai közül is nevezhetnének, s t kivált eleinte f leg ezek volnának kinevezend k, természetesen azon kötelezettséggel, hogy ebbeli funkciójukban mint az államnak kirendelt közegei és a polgári törvények által meghatározott formák szerint járnának el.” „Hogy pedig az egyes hitfelekezetek papjai ezen államfunkciókra vállalkozni fognak, azt alaposan hiszem remélhet nek. Hiszen például a katolika egyház jelenleg tiltja a katolikusok és protestánsok közti házasságokat, de azért papjai mégis eszközlik az ily házasságok megkötését az ugynevezett *passiva assistentia* útján, mely lényegére nézve nagyon közel áll a polgári házassághoz.”⁶⁴¹

A polgári házasságról a kálvinista Irányi 1871. április 3-án, Horn Ede pedig szeptember 16-án nyújtott be interpellációt és határozati javaslatot: a kormány még azon ülészak alatt terjesszen be törvényjavaslatot a parlament elé, melyben kimondja, hogy a polgári házasság kizárólagosan érvényes, és a felek eldönthetik, hogy azt utólag egyháziilag is megáldatják-e.⁶⁴² Irányi 1872. november 4-én interpellált („Egynehány esztendeje a nazarénusok gyermekeit a szül k karjai közül, az anyák eml ir l,

⁶⁴⁰ KEMÉNYFY, *Ötven év* 140.; vö. SALACZ, *Egyház* 27.; továbbá ZELLER I, 545-547., részletes indoklását pedig ld. ZELLER I, 548-553.

⁶⁴¹ Hodossy emlékiratának teljes szövege olvasható: ZELLER I, 1094-1099.

⁶⁴² Mindkett olvasható: ZELLER I, 932-934.

er szakkal elhurczolták a templomba, hogy a keresztséget reájok adják, és szül iket, mint a hatóságnak ellenszegül ket börtönre ítélték.”⁶⁴³), 1873. február 1-én pedig határozati javaslatot nyújtott be (megnevezettekre hivatkozva, akik „20 év óta ugy megyei, mint egyházi hatóságok által folytonos üldözéseknek vannak kitéve [...] nemcsak pénzbírsággal, botoztatással és fogsággal büntetettek, hanem még azon felül lábas jószágaiktól, testi szükségesebb ruházataiktól, élelmi szereikt l, s t összes házi butoraiktól oly annyira megfosztattak, hogy némely házban a szalmazsákból kiszórt szalmánál egyéb nem hagyatott, még a kis gyermekek ruhája is elszedetett, az anya pedig terhes állapotban megkorbácsoltatott. (Mozgás.)”⁶⁴⁴) arra vonatkozólag, hogy utasítsa a képvisel ház a kormányt: még azon ülészak alatt nyújtson be törvényjavaslatot a vallás szabad gyakorlására és a polgári házasságra vonatkozólag. Egyik kezdeményezése sem ért célba.

Az 1872/75-ös országgy lésen, a kultuszminisztérium 1873. évi költségvetésének tárgyalásán Irányi újból felhozta a vegyes házasságok kérdését, az már megszokott kitartásával.⁶⁴⁵ Somssich Pál viszont kifejtette, hogy míg a nazarénusok nem vezetnek hiteles anyakönyveket, addig a katolikus papságot erre törvény kötelezi, ezért a papság – már csak a büntetés elkerülése érdekében is – kénytelen a nazarénusok gyermekeit megkeresztelni. Ebben az évben a képvisel ház elfogadta Irányi határozati javaslatát, és utasította a kormányt a vallásszabadságról és a polgári házasságról szóló törvényjavaslat miel bbi benyújtására.⁶⁴⁶

1873-ban Trefort bizottság kiküldését indítványozta, azzal a megbízatással, hogy a kultuszminiszter közrem ködésével készítsenek javaslatot az Egyház és az állam viszonyának szabályozására.⁶⁴⁷ Ugyanabban az évben Deák parlamenti beszédében (ld. a *Függelék* 71. pontját) a kötelez polgári házasságot propagálta, és helyeselte a bizottság felállítását is. Br. Solymossy 1874. február 23-án eredménytelenül nyújtott be kérvényt a polgári házassággal kapcsolatban, hiába támogatta azt Irányi, Molnár Antal, Lázár Ádám, Simonyi, Csemeghy Károly államtitkár, Helfy és Csiky. A 27 f s bizottságot felállították⁶⁴⁸, és az 1874. június 16-ai, els jelentésében a kötelez polgári házasság bevezetésének el készítése érdekében „el bb a házassági jogról s a házasságkötés módozatairól, valamint az anyakönyvek vezetésér l intézke d törvények megalkotását javasolta”⁶⁴⁹. Azzal együtt, hogy „A polgári házasság ne tétessék, és ne tekintessék az egyházi házasságnak mint szentnek ellentéteül. Ne legyen az egyéb, mint a házasság jogi polgári oldalának az állam által általánosan rendezése, sértetlenül

⁶⁴³ ZELLER II, 406.

⁶⁴⁴ ZELLER II, 406-407.

⁶⁴⁵ KEMÉNYFY, *Ötven év* 228. kk.

⁶⁴⁶ SALACZ, *A magyar* 32.

⁶⁴⁷ Csak 21 év múlva lépett életbe a polgári anyakönyvezésr l szóló törvény, de Trefort már ez év április 9-én, 9432. sz. alatt elrendelte, hogy „A lelkészek tartoznak minden halálesetet, mihelyt azt a halottak anyakönyvébe bevezették, a községi el ljáráságnak tudomására hozni.” (CSIKY, *Egyházügyekre* 70-71.)

⁶⁴⁸ Névsorát ld. ZELLER II, 176.

⁶⁴⁹ SALACZ, *Egyház* 54.; K. TÖRÖK, 58. pedig így fogalmaz: [A bizottság] „Szükségesnek vélte a polgári házasság behozatalát, de el bb egy házassági anyagi törvény beterjesztését és a házassági jogról és a házasságkötés módozatairól s végül az anyakönyvek vezetésér l.”

fenhagyatván a vallási momentumnak az illetékes hite szerint való érvényesítése.” és „míg egyfelől az egyház sem adhat össze olyanokat, kik a polgári elzáró házasság kötést nem igazolják; addig másfelől egyik egyház sem kötelezhet arra, hogy saját szertartása szerint összeadjon olyanokat, kik szabályai és hitelvei szerint nem kelhetnének össze.”⁶⁵⁰ A bizottsági javaslatot azonban – Irányi, Lük, Tisza Kálmán, Csernátó, Csiky, Helfy, Csanády, Móricz Pál, Huszár Imre, Szontagh, Lázár Ádám és mások heves tiltakozása ellenére; ugyanakkor Zsedényi, Pauler igazságügyminiszter, Horvát Boldizsár és mások támogatásával – a Deák-párti Bittó István miniszterelnök kezdeményezésére 158:108 arányú, név szerinti szavazattal levették az országgyűlés napirendjéről.⁶⁵¹

Az 1874. november 7-én újjáalkotott bizottság 1875. április 28-án még keményebb állami hatalomgyakorlást javasolt⁶⁵², és többek között törvényhozást a polgári házasság, ill. a vallásszabadság ügyében. A vallás szabadságáról törvényjavaslatot is csatoltak jelentésük mellé.⁶⁵³ Ezen bizottsági jelentés tárgyalására sem került sor. Hamarosan Tisza Kálmán lett a kormányfő (1875. október 20. – 1890. március 13.). A jelentés a liberális térhódítást nyíltan hirdette, az új kormányfő azonban félt, hogy emiatt sok támogatóját elveszíti. Ezért a liberális sajtó innentől azt terjesztette, hogy a bizottsági jelentésre már nincs is szükség, hiszen az Egyház és az állam kapcsolata rendben van. Eddig tiltakoztak a papság politizálása ellen, mostantól a Tisza melletti és az ellenzék elleni fellépésre buzdították a klérust. Irányinak⁶⁵⁴ – saját maga, Simonyi és Madarász József ellenkezésének dacára – eddigi támogatói, pl. Tisza Kálmán és Csernátó szájából kellett hallania, hogy ilyen törvény meghozatalára nincs itt a megfelelő idő.⁶⁵⁵ Úgyhogy az 1876-os költségvetési tárgyaláson immár 211:30 arányban szavazták le javaslatát.⁶⁵⁶

Az 1877-es költségvetési tárgyalás során (egész pontosan 1876. december 2-án), hiába az újabb szívhez szóló életpéldák és a mellette történő ismételt felszólalások (Hegedüs László, Helfy, Várady, Gullner, Papp Gábor, Simonyi), Irányi javaslata 187:80 arányban bukott el.⁶⁵⁷

1878. április 21-én, húsvét napján jelent meg XIII. Leó pápa *Inscrutabili Dei consilio* kezdetű enciklikája⁶⁵⁸, melyben többek között „Egységre intvén a főpásztorokat, figyelmökbe ajánlja 1. a házasság szentségét, melynek helyébe némely törvényhozások államilag jogosított ágyasságot akarnának

⁶⁵⁰ ZELLER II, 180. és 183.

⁶⁵¹ KEMÉNYFY, *Ötven év* 229.

⁶⁵² ZELLER II, 226.

⁶⁵³ Olvasható: ZELLER II, 232-342. Ennek 23. §-a szerint itthon minden szerzetesrendnek vagy vallási társulatnak csak magyar állampolgárok lehetnek volna tagjai. A 24. § kivételt tett a római pápa és a szerzetesek viszonya esetére azon szabály alól, hogy csakis magyar székhely és a magyar törvényeknek mindenben alárendelt személy lehet a rend bármilyen rangú főnöke. A 28. § pedig még azt javasolta, hogy aki felekezetenkívül akar lenni, kilépését két tanú jelenlétében a községi hatóságnál köteles bejelenteni, és azévi egyházi tartozásait kell még megfizetnie. A községi hatóság az ilyen személyeket külön jegyzékben vezette volna, és értesítenie kellett volna az elhagyott egyház lelkészét.

⁶⁵⁴ KEMÉNYFY, *Ötven év* 230. szójátéka: „De Irányit nem hiába hívták Irányinak. Irányítani akart és rendületlenül folytatta tovább az agyonindítványozás maniacus mesterségét.”

⁶⁵⁵ Vö. SALACZ, *A magyar* 32-33.

⁶⁵⁶ ZELLER II, 473.

⁶⁵⁷ ZELLER II, 473-578.

⁶⁵⁸ ASS 10 (1877) 585-592.

teni. Ha a házasságot kivetk ztetik szentségi jelleméb l, megromlik a család ; megromolván a család, alapjaiban megromlik a polgári társadalom. [...]”⁶⁵⁹. Az 1884. április 20-ai *Humanum genus* enciklikában⁶⁶⁰ pedig a szabadk m vesek hasonló célú m ködését ítélte el: „Ami a család életét illeti, a természet hiv k a házasságot egyszer szerz désnek nyilvánítják; a házassági ügyek elintézését a világi hatóság jogai közé sorolják; szerintök a gyermekek nevelésében a vallást távol kell tartani; a feln tt szabadon válaszson vallást. – Ugyanezt tartják a szabadk mívesek. Némely országokban csakis polgári módon történnek a házasságok ; máshol törvényesen eszközöltetnek az elválások.”⁶⁶¹

Az 1879-es tárgyaláson Irányi határozati javaslatát Hegedüs, Helfy, Orbán Balázs, br. Mednyánszky Árpád és Turgonyi Lajos támogatták. Ellene szóltak Poór Antal, Trefort és Pauler miniszterek, és Hérits Antal. A kultuszminiszternek a vallásszabadság tárgyában való törvényjavaslat benyújtására való utasítása ebben az évben 114:110 arányban bukott el, Irányi másik határozati javaslatát azonban március 18-án megszavazták: az igazságügyminisztert utasították, hogy nyújtson be törvényjavaslatot a polgári házasságokról.⁶⁶²

1880 áprilisában tárgyalták a kultusztárca ugyanazon évi költségvetését. Irányi ismételten próbálkozott mindkét határozati javaslattal: Mandel Pál, Orbán Balázs, Simonyi Iván, Csanády, Szalay Imre és Simonyi Ern támogatta, Krajcsik, Leskó István, Szeberényi Gusztáv ellenezte. A polgári házasságok kérdését Tisza Pauler hatáskörébe tartozónak ítélte, a vallásszabadságot pedig ismét már régen megoldottnak nevezte.⁶⁶³ Pauler el is mondta véleményét: a polgári házasság szabályozásának el feltétele a házassági törvény megléte. Helfy erre azt válaszolta, hogy ha a miniszter valamit nem tud keresztülvinni a királynál, mondjon le. Az elnök a két határozati javaslatot külön szavazásra bocsátotta: az igazságügyminiszter utasítását a többség elfogadta⁶⁶⁴, a kultuszminiszterét név szerinti szavazáson 107:94 arányban elutasították.⁶⁶⁵

Irányi ugyanazon év november 26-án, a kultusztárca 1881. évi költségvetésének tárgyalásánál sem járt több sikerrel. A szokásos határozati javaslatát, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztert a vallásszabadságról szóló törvényjavaslat betérjesztésére utasítsák, – az el z évekb l már ismert felszólalói vélemények után – 102:93 arányban nem fogadták el.⁶⁶⁶

⁶⁵⁹ FÜSSY, *XIII. Leó* 49-50.

⁶⁶⁰ ASS 16 (1883-84) 417-433.

⁶⁶¹ FÜSSY, *XIII. Leó* 89. Az idézett rész eredetije az ASS 425. oldalán található: „Quod ad convictum attinet domesticum, his fere continetur omnis Naturalistarum disciplina. Matrimonium ad negotiorum contrahendorum pertinere genus: rescindi ad voluntatem eorum, qui contraxerint, iure posse : penes gubernatores rei civilis esse in maritale vinclum [sic] potestatem. In educandis liberis nihil de religione praecipiat ex certa destinataque sententia: integrum singulis esto, cum adoleverit aetas, quod maluerint sequi. – Atqui haec ipsa assentiuntur plane Massones: neque assentiuntur solum, sed iamdiu student in morem consuetudinemque deducere. Multis iam in regionibus, iisdemque catholici nominis, constitutum est ut, praeter coniunctas ritu civili, iustae ne habeantur nuptiae: alibi divortia fieri, lege licet: alibi, ut quamprimum liceat, datur opera.”

⁶⁶² ZELLER II, 625-649.

⁶⁶³ SALACZ, *Egyház* 56.

⁶⁶⁴ K. TÖRÖK, 66. és SALACZ, *A magyar* 33.

⁶⁶⁵ ZELLER II, 707-883.

⁶⁶⁶ ZELLER II, 883-903.

Ahogy a 9. *Elkeresztelési viták* c. pontban is írtuk, Tiszának szüksége volt a papság támogatására, ezért korábbi egyházpolitikai követeléseit felfüggesztve, került vele a konfliktus. A politikai célja érdekében egy sor, a papságot támogató törvényt hozott az imént felsorolt évektől kezdve. Az 1877. évi XX. tc-ben mentesítette a papságot a gyámság vagy gondnokság kötelezettsége alól. Az 1878. évi V. tc-ben (azaz a büntető törvénykönyvben) bevette a fegyelmi bizottságokba, ugyanott büntette a hitfelekezetek elleni gyűlölet szítását, egy évig terjedő fegyelmi büntetéssel a hitfelekezetek elleni gyűlölet szítását, egy évig terjedő fegyelmi büntetéssel a liturgikus szertartás során történő botrányokozást, büntette a lelkészek szertartás közbeni (akár csak szóban történő) megtámadását, ugyanott tettelezes bántalmazásukat büntette, szintén büntette nyilvánította a vallási szertartásokhoz tartozó tárgyak ellopását, a templomok, kegyhelyek, kegytárgyak megrongálását, felgyújtását⁶⁶⁷. Az 1879. évi XL. tc. kihágásnak minősítette az istentiszteleten kívüli vallásgyalázást, a vasárnapi munkaszünet megszegését, és a temetés megakadályozását⁶⁶⁸. Ugyanezen év XXX. tc-ével mentesítette a katonai beszállásolás kötelezettsége alól az istentiszteleti helyeket, iskolákat, nevelési intézeteket, női zárdákat, férfi klauzúrákat és a lelkészi lakásokat. Az 1884. évi XVII. tc. lehetővé tette a templomok közelében a zajos üzletek betiltását. Az 1886. évi XXII. tc. 133. §-a szerint a lelkészek az illetékes egyházközségek javadalmaik után nem fizetnek községi adót. Az 1890. évi I. tc. 49. §-a mentesítette a lelkészeket a kézi közmunka alól.⁶⁶⁹ A két kivételről már a 9. *Elkeresztelési viták / b)* Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a és annak következményei c. pontban beszéltünk. Ugyanezen okból nem sürgette tovább (mint ellenzékben tette), hanem kifejezetten halogatta Tisza a polgári házasság bevezetését, ahogy azt imént láttuk. Tette ezt annak ellenére, hogy a törvényjavaslat már 1875-ben készen volt.

Részeredmény:

Teljes egészében egyetérthetünk a későbbi püspök, Schopper véleményével, miszerint az államnak a közjó érdekében jogában állt a házasság külső, polgári következményeit, pl. a vagyon és az örökösödés kérdését szabályozni. Ezt bár el nem várhatja, de – hálás az Egyház azért, ha a kánonjogot az állam külső hatalmával segíti érvényre jutni. A házasságot megsemmisítő akadályokat állítani azonban az államnak nem volt joga, legfeljebb annak polgári következményeire vonatkozó bontó akadályokat (ahogy akkori szóhasználattal Schopper fogalmazott). A polgári házasság három formája közül mi is a

⁶⁶⁷ Erre vonatkozó részletek és kuriális döntvények olvashatók: *Vallásügy* 33-37.

⁶⁶⁸ Vö. *Vallásügy* 38.

⁶⁶⁹ A papsággal kapcsolatos korábbi és későbbi törvényekről informálódhatunk SALACZ, *Egyház* 25. és 99. oldalairól. Az előbbi szerint az 1868. évi XL. tc. 25. §-a kimondta, hogy a papnövendékek mentesek a katonai szolgálat alól, felszentelésük után is csak tábori lelkészként vihetők be. Az utóbbi pedig felsorolja: Az előbbi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. kimondta, hogy a halálbüntetés kihirdetésekor az elítélt mellé kell rendelni felekezetének lelkészét, aki a végrehajtásnál is legyen vele. Ugyanez a tc. és az 1911. évi I. tc. is megtiltotta a papok tanukénti kihallgatását gyónási vagy egyéb egyházi titoktartásra való kötelezettség hatálya alá eső kérdésekben. Utóbbi tc. azt is kimondta, hogy az egyházközség lelkésze, segédlelkésze, vagy pedig szerzetes nem nevezhető békebíróvá. Az 1897. évi XXXIII. tc. mentesítette a lelkészeket az esküdtszéki szolgálat alól. Az 1908. évi XLI. tc. végrehajtás során lefoglalhatatlannak mondta ki az istentiszteletre és házi ajátatosságra szolgáló tárgyakat, imakönyveket, ereklyéket és hasonlókat.

szükségbeli tarthatjuk a legveszélytelenebbnek (ritka el fordulása miatt), a kötelező már rosszabbnak (mert ugyan polgári jogkövetkezményeket nem tulajdonít az egyházi házasságnak, de legalább elismeri annak legitimitását), a legelfogadhatatlanabbnak pedig a fakultatívat (mivel az egyenrangú, reális alternatívaként tünteti fel az egyházi házasság mellett a polgárit).

Szintén egyetérthetünk Porubszky Egyházat és államot szétválasztva kezel érveivel: az állam csak a saját hatáskörében független, a t le szintén független Katolikus Egyház dogmáiba nem jogosult beavatkozni (ez alatt pl. a házasság felbonthatatlanságát értve), továbbá nincs joga beleavatkozni a lelkiismeretbe, a gondolat és a lélek világába, avagy ezekkel ellentéteset parancsolni. A felbonthatóság ellen – Krisztus tanítása alapján – a Szentszék is felemelte szavát, a felbonthatóság fogalmának elterjesztése ugyanis valóban aláássa a házassági ígéret komolyan vételét.

Sajnálatos, hogy az első 27-es bizottság kompromisszumos javaslatát – miszerint Egyház és állam egymás szuverén házassági jogrendjét tisztelik, és a másikéba nemcsak hogy bele nem szólnak, hanem arra építenek – levették a napirendről. Pedig ez a megoldás szerencsésebb lett volna a későbbi törvénytől.

Szemben eldjével, az újjáalakult bizottság javaslatának eredménytelenségét örömmel üdvözölhetjük. Annak ugyanis bizonyos pontjai sértették volna a hatályos kánonjogot (pl. az, hogy a vallások ill. felekezetek ne terjeszkedjenek, ellentétes a Krisztustól kapott missziós küldetésünkkel; ilyen a vegyes házasságok ügyeiben való bíraskodásunk tiltása is; továbbá az is, hogy hazánkban a szerzetesi közösségek tagjai csak magyar állampolgárok lehessenek). Az állam szempontjából persze érthető, hogy a belső államrend érdekében akár törvényhozási úton is meg akarták követelni a békét. A bizottság azonban javaslatát, hogy hite senkit se mentsen fel törvényben meghatározott kötelességei alól, elfogadható lett volna, abban az esetben, ha az állam a kánonjog tiszteletben tartó törvényeket hoz – autoriter törvényhozás esetén azonban sértette volna a kánonjog szuverenitását. Szintén csak akkor akceptálható az a bizottsági javaslat, hogy egyháza senkit ne akadályozzon polgári kötelességei és jogai gyakorlásában, amennyiben a polgári kötelességek és jogok az isteni kötelességek és jogok alapján kerülnek meghatározásra. Akkoriban ilyen kötelesség volt pl. a haza fegyveres védelme.

Láthattuk Irányi Dániel következetes harcát a polgári házasság bevezetése érdekében. Azonban ne tévesszenek meg minket Tisza Kálmán katolikusokat támogató rendelkezései: csupán járulékos kérdéseket érint, látszat-együttműködés volt ez az állami és a kánonjog között, politikai elnyomóváncsolása céljából.

d) Az izraelitákkal kapcsolatos első országgyűlési viták

Pauler igazságügyminiszter 1881. március 22-én nyújtotta be a zsidó-keresztény, és a külföldön kötött polgári házasságról szóló törvényjavaslatát⁶⁷⁰. Majoros István kifogásolta, hogy ebben még csak speciális körök polgári házasságáról van szó, miért nem a mindenkire kötelező. Erre vonatkozólag határozati javaslatot nyújtott be, amit azonban – a választások közeledtével még inkább – elutasítottak. Pauler a javaslatát 1881. október 8-án megismételte az újonnan választott képviselők háza felé. Az igazságügyi bizottság viszont két évig fektette az anyagot, hiszen Tiszáéknak nem hiányzott egy konfliktus.

Miután azonban kormányának anyagi gondjai miatt szüksége lett a zsidó nagytekély támogatására, 1883. májusában a kormányfő a parlament elé engedte a keresztény-zsidó házasságra vonatkozó javaslatot. Ennek hírére XIII. Leó írásban kérte Ferenc Józsefet a javaslat tárgyalásának megakadályozására.⁶⁷¹ A király azt válaszolta, hogy ellenérveinek nyilvánítása után végül a két rossz közül a kisebbiknek engedett, így azt vissza már nem vonhatja, de igyekezni fog a katolikus hitet továbbra is támogatni.

A képviselőház igazságügyi bizottsága jelentésében Pauler javaslatát módosításokkal fogadta el: a sógorságot a vérrokonság §-ában felsorolt hozzátartozók listájáról csak a volt házastárs egyenesági rokonaira, ill. testvéreire és féltestvéreire szűkítve⁶⁷² tekintette házassági akadálynak; a bontott akadályát viszont kiterjesztette a bontásokra is; hiánypótlólag szabályozta a zsidó-keresztény házasságból származó gyermekek vallását: a felek megegyezése a mérvadó, annak hiányában pedig a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását; megszigorította a kölcsönös és engesztelhetetlen gyűlölet alapján kért válás feltételeit: ilyen kérni csak minimum 2 év házasság után lehet, a végleges felbontást pedig 3-12 hónapnyi ideiglenes elváltatás kell, hogy megelőzze.⁶⁷³

Az igen heves alsóházi vita november 18-án kezdődött. Éles Henrik szerint helytelen, hogy a javaslat egyszerre két újítást tartalmaz: nemcsak a zsidó-keresztény házasságot szabályozza, hanem első lépése a polgári házasságkötésnek is. Javasolta, hogy vagy mindenkire nézve szabályozzák a polgári kötést, vagy a zsidó-keresztény házasság megkötése is maradjon csupán egyháziilag szabályozott. A

⁶⁷⁰ Teljes szövege olvasható: ZELLER II, 905-925.; indoklása pedig: ZELLER II, 925-959. Javaslatában erősen dominált a ma hatályos katolikus egyházjog. A zsidó-keresztény házasságnak pl. akadályaként sorolta fel a korhiányt, a félelmet, az emberrablást {és nemcsak a rablást}, a személyben való tévedést, a megkötéskor fennálló örökös impotenciát, a házassági köteleket, a {szent rendek mai akadályánál is szigorúbb módon a} nagyobb rendek felvételét, az ünnepélyesen tett szüzességi fogadalmat (a két utóbbi alól kivételt jelent, ha az illető közben más vallásra tért át), a vérrokonságot és a bontottat. A 15. § még a köztisztesség akadályánál is szigorúbban fogalmaz: „A házasság oly két személy között, a kik egymással házasságtörést követtek el, érvénytelen, ha a házasságtörés az egybekelés előtt bírósággal bizonyított.” Analóg módon bizonyos akadályok alóli felmentést {az ordinárius helyett} az illetékes miniszterekre bízta. Az ilyen házasságok megkötését azon alispán, polgármester vagy helyettesük és két tanú előtt kötendőnek kívánta elrendelni, akinek szolgálati területén legalább az egyik fél, legalább 6 hete lakik. Anyakönyvezésüket szintén az imént említett polgári hatósági személyekre bízta. Mindenféle tárgyú házassági perüket pedig a királyi törvényszékek alá rendelte. Némely §§-ban viszont erősen ellentétes volt a kánonjoggal: pl. az 59. § értelmében amennyiben kölcsönös és legyűzhetetlen ellenszenv esetén egy év különbséggel kétszer együttesen kérik a válást, a bíróság azt kimondhatja.

⁶⁷¹ SALACZ, *Egyház* 72-73.

⁶⁷² A CIC (1917) 1077. kánonja az oldalági sógorságot akadálynak tekintette („§ 1. Affinitas in linea recta dirimit matrimonium in quolibet gradu; in linea collateralis usque ad secundum gradum inclusive.” – A § forrásjegyzékéből kiderül, hogy ez a tárgyalt időkunkban már gyakorlatban levő jogszabályokat kodifikálta.), míg a CIC 1092. kánonja ezt már nem tekinti annak („Affinitas in linea recta dirimit matrimonium in quolibet gradu.”).

⁶⁷³ Az így módosított szöveg olvasható: ZELLER II, 1151-1168.

jelenleg aktuális házassági jogrendet olyan kaotikusnak tartotta, hogy szerinte abba még egy ilyet belehelyezni csak növelné a káoszt. „Vegyünk már most egy esetet a katolikus kánonjogból. A katolikusok házassági törvénye szerint az ugynevezett alattomos házasságok érvényesek. Alattomos házasság alatt t. i. értetik az, hogy ha valamely házasság minden lelkész hozzájárulása nélkül kötötték meg. Ez az egyházi törvényen alapszik, a mint hogy van számos ítélet, mely ez értelemben hozatott. Történjék meg már most az, hogy ily házasság bíró elé kerül. Természetes, hogy a szentszék igen helyesen a saját hitelveire támaszkodván, a házasságot érvényesnek fogja elismerni, a másik fél bírósága nem. Tehát folytonos zavar. [...] Én a polgári házasság lényegét nem abban látom, hogy polgári közeg el tt kötötték meg, hanem abban, hogy a házasság érvényének és megszűnésének feltételeit és alakítását polgári törvény szabályozza és peres kérdésekben polgári bíró dönt. Arra, hogy a házasság milyen közeg el tt kötötték meg, én absolute semmi súlyt nem fektetek, feltéve, hogy a közeg megbízható.”⁶⁷⁴ Ezen érvek alapján javasolta az egységes polgári házasságkötést és bíráskodást, de nem tartotta szükségesnek a polgári hatóság el tti megkötést. Annak tartotta azonban az anyakönyvezés szabályozását, és azt is, hogy amennyiben az egyházi személyek az összeadást megtagadják, szükségbeli polgári kötés legyen lehetséges. Nem kívánta tehát bolygatni az egyházi házasság szükségességét, a béke érdekében. Végül arra hivatkozott, hogy a zsidó-keresztény házasság békés lehet sége mindenféle bolygatás nélkül jelenleg is fennáll, mert egy 1863-as rendelet szerint, ha két izraelita házasságából az egyik fél megkeresztelkedik, a házasság érvényben marad.

Irányi szerint semmi akadály, hogy a polgári után azonnal megkössék az egyházat is, tehát a kötelez polgári kötetést indítványozta, a már megszokott határozati javaslata útján (ennek szövegében az „ezen országgy lés alatt” szavakat a végszavazás el tt „miel bb”-re módosította⁶⁷⁵). Szintén a békére hivatkozva javasolta Horváth Boldizsár, hogy a „minthogy egybekeléstöket a keresztény törvény tiltja, tehát én kivételesen megengedem azt” elve helyett az állam vezesse be a „minden házasság els sorban polgári kötés, a melyet az állam törvényei szabályoznak, s a melyet az állam közegei el tt lehet és kell megkötni, a többi a felek lelkiismeretének a dolga, a melybe az állam nem avatkozik” elvét.⁶⁷⁶

Határozottan elutasította a javaslatot 3 pap. Lesskó István: az sérti mind a keresztények jogait, mind az izraelitákat arra kényszeríti, hogy egy ilyen házasságban ne tartsák be a Tóra és a Talmud el írásait (melyek tiltják a gójokkal való házasodást, ill. a közös háztartásban nehezebb a serteshústól is tartózkodni). Göndöcs Benedek: ez pusztán szerz dés, a házasság feltételeinek nem felel meg. Kifogásolta, hogy annak ellenére, hogy törvény tiltja azt, hogy egy keresztény izraelita vallásra térjen át, a mostani javaslat szerint a kereszténynek a gyermeke viszont lehet izraelita.⁶⁷⁷ Harmadikuk szerint a válás lehet sége felel tlenne tesz, onnantól a családok stabilitása nem biztos. A tiltakozó papokhoz csatlakozott

⁶⁷⁴ ZELLER II, 1178-1181.

⁶⁷⁵ Vö. ZELLER II, 1359.

⁶⁷⁶ ZELLER II, 1194.

⁶⁷⁷ Vö. ZELLER II, 1202-1203.

az antiszemita Ónody Géza⁶⁷⁸ is: hitelvei alapján maguk az izraeliták sem szándékoznak beolvadni a keresztény magyar társadalomba.

K rösi Sándor a házasságot állami intézménynek tartotta, és levezette, hogy azt már a Római Birodalomban, a kereszténység el tt is államilag szabályozták. Kimutatta, hogy a Bibliában nincs szó arról, hogy ez egyházi kötelék volna, és Szt. Pálra hivatkozva kimondta, hogy mivel a házasság lényege a szeretet, a kötelék maradt a római mintára küls leg szabályozott. Szerinte csak akkor kezdett a papság beleavatkozni annak szabályozásába, amikor már megszabadult a birodalmi elnyomástól. A papi beavatkozás a Trienti Zsinaton érte el csúcspontját, aminek nyomán a reformáció helyreállította a házasságnak a papságtól való függetlenségét. Felbonthatóvá tették azt, ez a polgárosult államok ismertető jege. Er sen támogatta, hogy ezt hazánk is érje utol.

Ezek után Pauler világossá tette: vannak, akik a Házban azért támadják a törvényjavaslatot, mert kevésnek tartják, és általánosan kötelező polgári házasságot akarnak; és vannak, akik azért, mert soknak tartják, hogy ez máris behozza a polgári házasság egy fajtáját. Szerinte a házasságba igenis van beleszólása az Egyháznak, az általánosan kötelező polgári házasságnak pedig még nincsenek meg a feltételei (pl. Franciaországban a polgári házasság is felbonthatatlan). maga nem ismeri el az általánosan kötelező polgári házasság szükségességét, de ha mégis bevezetnék, azt csakis a családjog és a Ptk. reformja után lehet.

Az evangélikus Gy ry Elek és társai követelték, hogy az igazságügyminiszter ne csupán a polgári, hanem a kötelező polgári házasságról nyújtson be javaslatot. Gy ry csatlakozott Éleshez abban, hogy a polgári fórum el tti megkötés nem okvetlenül szükséges, de szükségbeli esetben legyen lehetséges. A lényeg az állami szabályozás. Ugyanis t rhetetlen, hogy amennyiben vegyes házasságából a katolikus fél válni szeretne, el ször a szentszék, aztán a polgári bíróság el tt kell megindítani a pert. Ha pedig a protestáns fél Erdélyben lakik, akkor el ször mindkét szentszék el tt meg kell indítani, aztán még a polgári bíróság el tt is. A polgári válás után pedig a katolikus fél (mivel házassága még érvényes) katolikussal nem léphet újabb házasságra, de protestánszal igen, mert a protestáns lelkész összeadja ket. Tehát katolikus értelemben ez bigámia lesz. {Ebben természetesen téved, hiszen az els házasság marad érvényes, a második létre sem jön.} Ez utóbbi akárhányszor ismételhet , így a katolikus fél halála után több özvegye is maradhat. Ha pedig az el bbi eseteket valaki el akarja kerülni, vallást kell változtatnia. Ha azt nem akar, ezért polgári házasságot szeretne, azt külföldön kénytelen megkötni. Mindezeket az anomáliákat egységes házassági szabályozással kell rendezni, az pedig szerinte nem más, mint a kötelező polgári házasság. Az nem fog senkit vallásfelekezete megváltoztatására kényszeríteni, sem egyházi akadály ellenére egyházi házasság kötésre bírni, sem pedig egyházi tilalma ellenére egyházilag elválasztani. A beterjesztett javaslat elfogadása azt eredményezné, hogy ha valaki meg szeretné változtatni a saját zsidó-keresztény házasságát, elég arra hivatkoznia, hogy az a disparitas cultus miatt eddig is érvénytelen volt, így a keresztény lelkész összeadja t egy kereszténnyel annak ellenére, hogy

⁶⁷⁸ SALACZ, *Egyház* 73.

államilag ez bigámiának számít. Ezért társaival indítványt adott be, miszerint a törvényjavaslatot ne fogadják el az általános tárgyalás alapjául, hanem utasítsák az igazságügyminisztert, hogy a kötelező polgári házasságról nyújtson be törvényjavaslatot olyan gyorsan, hogy abból még jelen országgyűlés alatt törvény lehessen; ugyanezen az elven volt az erősen liberális Hermann Ottó is.

Mandel Pál a javaslatot az izraeliták emancipálásának tartotta, és örömmel üdvözölte, noha maga is a kötelező polgári házasságot támogatta. Szintén támogatta a javaslatot Pulszky Ágost, Helfy Ignác, Mezei Ernő és Somssich Pál (bár szerinte vallási alapon ezt mind az izraeliták, mind a kereszténység elutasítja, de állampolgári alapon megszavazza), elutasította viszont Szalay Imre.

Szilágyi Dezső és társai ezen felül határozati javaslatukkal még a kizárólagosan kötelező állami házassági szabályozást és bíraskodást bevezető törvényjavaslat beterjesztésére is utasítani szándékoztak a minisztériumot.⁶⁷⁹ (Javaslatát a végszavazásnál, Irányi javaslatának elfogadása után visszavonta.⁶⁸⁰) Szilágyi azt a példát hozta fel, hogy egy izraelitával fennálló házassága során a katolikus fél egy másik katolikkal is házasodni akar. A pap össze fogja adni, hiszen az első kapcsolata csak konkubinátusnak számított a kánonjog szerint. A második házasság felett a szentszék ítélt, és mivel abban bigámiát nem lát, érvényesként küldi tovább a polgári bíróságra. Az államügyész persze bigámiával fogja vádolni az illetőt, és meg is büntetik. A második házassága mégis érvényes, gyermekei törvényesek. Ha pedig a római, görög katolikus vagy ortodox pap az első házasságról tudott is, t az állami törvény feljogosította arra, hogy saját vallásának egyházjoga szerint járjon el, azaz az illetőt megeskesse. Ezt a papot kettős házasság megkötésének bűncselekménye miatt fogja megbüntetni az állam, holott pont az állam törvényei ruházták fel t ezzel a lehetőséggel, amikor megengedték, hogy saját egyházjoga szerint járjon el.

Literáty Ödön, az igazságügyi bizottság elnöke levelezte, hogy a Szilágyi által felhozott példában a pap köteles respektálni azt az új állami törvényt (ha ezt a javaslatot elfogadják), ami alapján a kánonjog hazánkban működhet. Tehát ha az állami törvény kimondja, hogy a zsidó-keresztény házasság érvényes, akkor a pap másodszorra már nem esketheti meg a katolikus felet. Szintén nem az egyházak, hanem csak az állami törvények illetékesek abban a kérdésben, hogy meghatározzák, ki az elhunyt egyedüli özvegye. Ezek a törvények pedig egyértelműek, ezért az özvegyiséggel kapcsolatos példa sem állja meg a helyét.

Azt Literáty már a vitákat megelőzően, a beterjesztéskor elmondta, hogy „Nem célja tehát a ház, a törvényjavaslatnak, hogy az általánosan kötelező polgári házasságot inaugurálja. [...] Az általánosan kötelező polgári házasság behozatalát az állam és az egyház közötti viszony szabályozásának, az állam és az egyház különválásának kellene megelőznie. [...] az általánosan kötelező polgári házasság behozatalát az adminisztráció gyökeres átalakításának is meg kellene előznie. [...] Nem is szükséges az általánosan kötelező polgári házasság.”⁶⁸¹ A vita során a képviselők egyre inkább áttették a hangsúlyt a zsidó-keresztény házasságról a polgári házasság kérdésére, ezért mindezt nyugodtan besorolhatjuk a polgári

⁶⁷⁹ SALACZ, *A magyar* 34. és ZELLER II, 1329.

⁶⁸⁰ Vö. ZELLER II, 1376.

⁶⁸¹ ZELLER II, 1168-1171.; vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 234.

házasságról szóló törvény feletti vita elzmenyei közé. Végülis Irányi javaslatával együtt ezt is megszavazták az alsóházban, és utasították az igazságügyminisztert a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslat benyújtására.

A f rendi házban december 10-én kezdődött a két napig tartó vita. Ennek során 4 f pap mentette, ami menthet. Simor szerint: „A családot nem az állam gondolta ki és találta fel, mert az állam a már meglevő családok összege, – tehát a házasságot sem, mely a család megalapítását megelőzte.”⁶⁸² Azzal érvelt, hogy a törvényjavaslattal az ezer éves társadalmi rendünket Istenen kívüli alapra helyeznék át. A javaslat távol áll az izraelita és a keresztény házasságról alkotott felfogástól, csak egy szövetség, melyet a „házasság” címkéjével látnak el. Haynald a polgári házasság hatására külföldön bekövetkezett elpogányosodásra hozott fel példákat. Schlauch a liberalizmus alapelveivel tartotta ellentétesnek a javaslatot, és ezt mondta: „A házasság tehát társadalmi és nem állami intézmény. Hogy pedig a társadalom nem politikai, hanem kizárólag erkölcsi természetű, azt hiszem alig lehet tagadni. – A polgári törvényhozás teljes joggal ellenrzi a házasság érvényét, ellenrzi a házasság által megalapított család egységét, mert ezekre alapítja intézkedéseit a házasság polgári jogviszonyairól; de magát a házasságot, mint intézményt nem vonhatja kizárólagos hatalmi körébe, hogy annak természetes vagy erkölcsi jogtulajdonságait megváltoztassa, azaz: nem teheti pusztán állami intézménnyé.”⁶⁸³ Állítása szerint tévesen tanítják katedrákról, hogy a fejlődés fázisai: valami elször magánügy, aztán egyházi ügy, végül államügy. Így történt az oktatással, a szegényápolással, és most ezt akarják tenni a házassággal is. „Engedjék meg a méltóságos f rendek, hogy egy bizonyára nem vallásos elfogultságáról ismert férfiúnak – Proudhonnak – szavait idézhessem: [...] „Itt állott az, a mint mondani szokták: forma dat esse rei. A megvetett vallási forma nem késett maga után vonni a vallásos érzelmeknek száműzetését a családból.” {Ti. a Római Birodalomban.}”⁶⁸⁴ Végül rávilágított arra is, hogy a javaslat szerint polgári házasságot köthet két keresztény is, amennyiben ecélből külföldre utazik. Beszéde nyomán még a benyújtó Pauler is elismerte, hogy a házasság vallás erkölcsi intézmény. „Nem állapíthatja meg tehát a szerződés és a házasság tartalmát, nem állapíthatja meg annak célját, de meghatározza azon személyeket, kik azt kötve, ez által az intézmény létesítésére nézve egyesültek.” azt kívánta, hogy mivel ennek a szerződésnek polgári eleme is van, a két jogrend egymást támogassa. Aquinói Szt. Tamásra hivatkozott: „Matrimonium in quantum ordinatur ad bonum politicum subjacet ordinationi legis civilis.” Végül ezt mondta: „[...] meggyződéseim szerint a törvényjavaslat azon nagy elvi általános kérdést, melyet az eltem szólott t. szónokok megpenditettek, t. i. az általános kötelező polgári házasságot egyáltalában nem érinti [...]”⁶⁸⁵ A negyedik f pap, Samassa elször nemzeti érvekkel támadta a javaslatot. Majd így nyilatkozott: „[...] ha az állam egyszer e meredélyre lép, reá nézve többé megállapodás nincs. Ha az állam a béke érdekében ma

⁶⁸² ZELLER II, 1378.

⁶⁸³ ZELLER II, 1400.

⁶⁸⁴ ZELLER II, 1405-1406.

⁶⁸⁵ ZELLER II, 1411., 1412. és 1415.

a vallások belsejébe nyulva, a kultusz disparitást törli ki, holnap ugyanazon béke érdekében mást fog eltörölni és a méltóságos f rendek a történelemb l velem együtt nagyon jól tudják, hogy ugyanazon béke érdekében kellett az államnak az istentagadást is a törvény oltalmába venni. [...] behozzák a polgári házasságot, habár egyel re ezen alakban : félek, hogy ezzel és készségesen teszem hozzá – nem szándékosan, egy még veszélyesebb, nem elenyész leg csekély, de európai párt programjának egyik pontját támogatják, azon pártét, mely a jelenlegi keresztény társadalomnak létfeltételeit támadja meg. A szocializmus, méltóságos f rendek, a maga szempontjából igen helyesen és teljes logikai következetességgel jár el, mid n a házasságot mint els isteni intézményt támadja meg ; és a maga szempontjából igen helyesen állítja egyik hírneves írójuk Marx, hogy a népuralmat józan ösztöne vezérli, mid n tiltakozik a család ellen.”⁶⁸⁶

Gr. Andrassy Gyula csak a zsidó-katolikus házassági részt támogatta, a kötelez polgári házasságot elutasította. Érvelése szerint azért szavaz a javaslat mellett, hogy ezzel határt szabjanak a polgári házasságnak. Természetesen támogatta a javaslatot br. Vay Miklós, br. Rosner Ervin és Tisza Kálmán miniszterelnök is. A név szerinti szavazáson igennel szavazott a javaslatra az országzászlósok, a f ispánok, és a bárók többsége, továbbá az egyetlen herceg. Nemmel szavaztak a katolikus érsekek, megyéspüspökök, címzetes püspökök kivétel nélkül, továbbá az egyetlen f apát, az egyetlen prépost, és a grófok többsége. Így tehát a fels ház 109:103 arányban elvetette a javaslatot.⁶⁸⁷

Az alsóház azonban újra visszaküldte azt. Tisza hiába fenyegette meg a második szavazás el tt Kálnoky külügyminiszteren keresztül Vannutelli nunciust, hogy ne játsszon a t zzel, mert az újabb elutasítás a kötelez polgári házasság és az egyházi vagyon kérdéseit is fel fogja vetni, hiába érveltek Perczel Miklós, és Gyürky Ábrahám f ispánok, br. Vay Miklós korona r, br. Rosner Ervin, gr. Csáky Albin, gr. Keglevich István és Tisza Kálmán miniszterelnök a javaslat elfogadása mellett, Simor és gr. Széchen ellene szólaltak fel, a fels ház pedig 1884. januárjában 200:191 arányban újra elutasította a javaslatot.⁶⁸⁸ Tisza kezdeményezésére az újabb felküldést l az alsóház elállt, de elvárták, hogy a kormány alkalmas id ben megfelel törvényjavaslatot terjesszen be. A bukás nyomán országos vita támadt, ami a választások el tt kellemetlen volt Tiszának. A zsidó-keresztény házasságok elutasításáért pl. több mint félmillió hálás aláírás érkezett a fels házba. Tisza Róma felé a saját érdemének állította be a javaslat bukását, ezért kérte, hogy a Szentszék adjon ki utasítást az újraválasztására. A Szentszék l függetlenül a választást megnyerte, és a törvényjavaslatot megbuktató püspöki karon nyomban bosszút állt: újjászervezte a f rendi házat. Az 1885. évi VII. tc-ben kihagyta a tagok közül pl. a címzetes

⁶⁸⁶ ZELLER II, 1421-1423.

⁶⁸⁷ SZIKLAY, 100.

⁶⁸⁸ K. TÖRÖK, 73-76. és KEMÉNYFY, *Ötven év* 240-241.; vö. SZIKLAY, 100.

püspököket⁶⁸⁹, belevette viszont a protestáns egyházi és világi vezetőket, és lehet vételezte, hogy a kormány 50 tagot kinevezzen.

Részeredmények:

Pauler törvényjavaslatai a zsidó-keresztény, és a külföldön kötött polgári házasságok kapcsán a hazánkban később általánosan kötelezett polgári házasság elzményei. Az igazságügyminiszterrel a viták során tett megnyilatkozásai alapján bátran megállapíthatjuk: törekedett a kánonjogot tiszteletben tartani. Ezt vétele már javaslata benyújtásakor is: esetenként még a ma hatályos egyházjognál is szigorúbb feltételekhez kötötte a zsidó-keresztény házasságokat. Javaslatait három csoportba oszthatjuk: a) még a mai kánonjognál is szigorúbb akadályok (a nablással ellentétben mindenféle emberrablás, a szent rendek felvételével ellentétben már a nagyobb rendek felvétele is, a köztisztesség akadályával ellentétben már a bíróságilag bizonyított házasságtörés is); b) a korabeli kánonjog átemelése a polgárjogba (akadályok: korhiány, félelem, személyben való vétedés, örökös impotencia, házassági kötelék, ünnepeles szüzességi fogadalom, vérrokonság, bntett; bizonyos akadályok alól az ordinárius helyett a miniszter felmentést adhat; a házasságot a hivatalos tisztviselő és két tanú jelenlétében ott kell kötni, ahol legalább az egyik fél legalább 6 hete lakik; a megkötést az illetékes hatóság anyakönyvezni köteles); c) egynémely kérdésekben a miniszter túllépte hatáskörét, és a kánonjoggal ellentétesen intézkedett (nem akadály a szent rend felvétele vagy az ünnepeles szüzességi fogadalom, amennyiben az illető más vallásra tért át; a zsidó-keresztény házasságok perei a királyi törvényszékek hatáskörébe tartoznak; kölcsönös és legy zhetetlen ellenszenv esetén egy év különbséggel kétszer együttesen kért válást a bíróság kimondhatja).

A képviselőház igazságügyi bizottsága véleményének min sítése szintén a fenti kategóriák szerint: a) az akadály a b ntett esetében a b nrészesre is vonatkozik; b) akadály az egyenes ági sógorság, ill. oldalágon a testvér és a féltestvér számíthat ide; c) a gyermekek vallását tekintve a felek megegyezése a mérvadó, annak hiányában pedig a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását; kölcsönös és engesztelhetetlen gy lölet alapján kért válást kérni csak minimum 2 év házasság után lehet, a végleges felbontást pedig 3-12 hónapnyi ideiglenes elválasztás kell, hogy megelőzze (mint látjuk, ez a pont már szigorúbb, mint Pauler javaslatában, azonban még mindig ellentétes a kánonjoggal).

Nem azonosulhatunk maradéktalanul Horváth Boldizsár véleményével, aki szerint az állam vezesse be a „minden házasság első sorban polgári kötés, a melyet az állam törvényei szabályoznak, s a melyet az állam közegei el tthet és kell megkötni, a többi a felek lelkiismeretének a dolga, a melybe az állam nem avatkozik” elvét. Legfeljebb úgy lett volna elfogadható a javaslata, ha az a precíz distinctio

⁶⁸⁹ KEMÉNYFY, *Ötven év* 241-242.: Tisza hivatalos indokai a következők voltak: a) ne legyen túl sok klerikus tag, b) a címzetes püspökök nem képviselnek vagyont, c) nincs olyan mozgásterük, ami az állam életére hatást gyakorolna. Érveit Keményfy a következőkkel cáfolja: a) a f rendi házban 9.189.172 katolikusra így már csak 31 f pap jut, míg 3.167.868 protestánsra és unitáriusra 13. Ha Tisza tényleg a protestánsokat akarta volna bevinni a f rendi házba, azt a címzetes püspökök bent hagyásával is meg tudta volna tenni. b) A címzetes püspökök káptalani tagok, tehát így is képviselnek vagyont, továbbá királyi adományú javadalommal is rendelkeznek. c) A címzetes püspökök a megyéspüspökök tanácsadói, továbbá magas tisztségviselők (általános helynök, tanfelügyelő, rektor...stb.), tehát igenis hatékony közéleti tényezők.

szerepel benne, hogy „az állam saját néz pontjából” minden házasságot polgárilag szemlél, és azoknak pusztán polgári hatásait szabályozza. Helyes az a szándéka, hogy a felek lelkiismeretébe az állam ne avatkozzék bele. Ha az egyenlőség (vagy éppen Tisza anyagi rászorultsága miatti politika) érdekében nekik úgy tetszik, tekintsék polgárjogilag házastársaknak a zsidó-keresztény párt. Lelekiismeretes katolikus úgyszemint fog élni ezzel a polgárilag adott lehetőséggel. Azonban nem véletlenül tiltakozott a Szentatya ez ellen ugyanúgy, mint a polgári házasság ellen: a lehetőség megadása önmagában szemléletromboló, és negatíve befolyásolja a hívek egyházfegyelmét, kánonjoghoz való hűségét.

György Elek kiválóan illusztrálta, hogy a már többször említett kettős megítélés a leendő törvény esetében is bevezetésre kerülne: ha valaki meg szeretné változtatni saját zsidó-katolikus házasságát, elég arra hivatkoznia, hogy az a *disparitas cultus* miatt eddig is érvénytelen volt, így a katolikus lelkész összeadja ezt egy másik katolikkal (vagy a megfelelő feltételek teljesülése esetén egy másik kereszténnyel) annak ellenére, hogy államilag ez bigámiának számít. Szemléletes ugyanebben a témában Szilágyi példája is: egy izraelitával fennálló házassága során a katolikus fél egy másik katolikkal is házasodni akar. A pap össze fogja adni, hiszen az első kapcsolata csak konkubinátusnak számított a kánonjog szerint. A második házasság felett a szentszék ítélt, és mivel abban bigámiát nem lát, érvényesként küldi tovább a polgári bíróságra. Az államügyész persze bigámiával fogja vádolni az illetőt, és meg is büntetik. A második házassága mégis érvényes, gyermekei törvényesek. Ha pedig a római, görög katolikus vagy ortodox pap az első házasságról tudott is, ezt az állami törvény feljogosította arra, hogy saját vallásának egyházjoga szerint járjon el, azaz az illetőt megeskesse. Ezt a papot kettős házasság megkötésének büntése miatt fogja megbüntetni az állam, holott pont az állam törvényei ruházták fel tetteivel a lehetőséggel, amikor megengedték, hogy saját egyházjoga szerint járjon el.

Azonban bármilyen szépen hangzanak is az a) és a b) pontok, és bármilyen jóindulattal kezeljük is a c) pontban javasolt eltéréseket a kánoni jogtól, az egész javaslatnak csak akkor lenne létjogosultsága, ha az nem az izraeliták és a katolikusok házasságkötésére vonatkozna. Azt ugyanis a *disparitas cultus* tisztán egyházjogi házassági akadálya kifejezetten tiltotta, amely alól természetesen a helyi ordináriusnak lehetősége volt a felmentés megadására. A vita során az alsópapság és a főpapság érveivel hűsiesen kiállt a kánonjogi akadály következtében erőteljesen tiltakozó pápa álláspontja mellett. Az alsóházban ugyan eredménytelenül, a felsőházban viszont sikeresen. A két jogrend közti együttműködés itt mindössze abban mutatkozott meg, hogy a javaslatok ellenére a törvény elfogadását (legalábbis ekkor még) megakadályozták.

e) Részletes viták a polgári anyakönyvezés és a polgári házasság körül

Miután 1888. szeptember 2-ától a polgári házasság támogatója, Csáky Albin került a vallás- és közoktatásügyi tárca élére, fél év múlva pedig elvtársa, a református Szilágyi Dezs lett az igazságügyminiszter, már semmi nem állt a „reformok” útjába.

Mint azt már a 9. *Elkeresztelési viták / c) Az elkeresztelési rendelet* c. pontunkban részben kifejtettük, 1890. november 18-án Irányi – Apponyi és Ugron támogatásával – újból határozati javaslatot nyújtott be arra vonatkozólag, hogy a kormány terjesszen a Ház elé törvényjavaslatot a vallás szabad gyakorlatáról és a polgári házasságról. A polgári anyakönyvezést támogatták felszólalásaikkal többek között: Szapáry, Horváth Boldizsár (volt igazságügyminiszter), és Csáky. Az említett pontban beszéltünk már Szivák Imre 3 javaslatáról is, melyek közül a 3. az volt, hogy ha szükséges az 1868. évi LIII. tc érvényre juttatásához, terjesszenek be polgári anyakönyvezésre vonatkozó törvényjavaslatot.

Polónyi Géza támogatta Irányi javaslatát, és maga is benyújtott egy hasonlót, de Szivákhoz képest már az anyakönyvezés államosításáról. Kizárólag ebben látta a kiutat a szerinte nem a 12. §-ból, hanem az azt később szankcióval ellátó 1879. évi XL. tc-ből származó problémából. Ha nincs szankció, nem tör ki vallási ellentét – állította. Csáky azon érvét pedig nevetségesnek tartotta, miszerint a keresztelés nincs tiltva, csak az anyakönyvezés, ezért dogmatikai ütközés nincsen. Közjogi szempontból vitatta Csáky véleményét, hogy az egész elkeresztelés rendi ügy, hiszen ha gr. Csáky az anyakönyvezéssel szorosan összefüggő örökösödés, birtoklás, hadkötelezettség...stb. jogokat rendi hatáskörnek tartja, akkor szerinte nincs tisztában a rendi természet intézmények fogalmával. A folytatásban azonban az Egyházat támadta: kívánatosnak tartotta a polgári házasság bevezetését; elutasította azt, hogy a klérus Rómából kérjen eligazítást; és úgy vélte, hogy a Katolikus Egyház nem elvben ellenzi a rendeletet, hanem létszámának csökkenését is fél.⁶⁹⁰

Polónyihoz hasonlóan beszéde végén gr. Apponyi is Egyházunk ellen fordult: konzervativizmusunkat „a múlt porladozó és korhadásba átmenő maradványának”⁶⁹¹ mondta, és megszavazta Irányi javaslatát.

Ahogy azt már említettük, a szavazáson Irányi javaslatát 180:96 arányban elutasították, Polónyit pedig azért utasították el, mert Szivák 3. pontjában a kérdést már tisztázták. Szivák mindhárom javaslatát elfogadták, az első felállással, a másodikat 213:47 arányban, 151 hiányzással⁶⁹², a harmadikat szintén felállással, azaz nagy többséggel: így tehát elfogadták a polgári anyakönyvezésre vonatkozó törvényjavaslat betervezésének szándékát.

⁶⁹⁰ Vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 259.

⁶⁹¹ KEMÉNYFY, *Ötven év* 261. szerint gr. Apponyi ezt a 1890. november 22-ei beszédét is nem számít katolikus államférfinak. {Hozzá kell tennünk, hogy 16-20 évvel később, a 2. Wekerle-kormány kultuszminisztereként is volt alkalma jóvátenni ezen kijelentését – vö. 6. *A második szervező kongresszus időszaka (1893-tól)* c. pontunk részeredményével.}

⁶⁹² Szivák középselejt javaslata azt a célt szolgálta, hogy ne csak a 9. *Elkeresztelési viták / c) Az elkeresztelési rendelet* c. pontban említett pletyka alapján az apai jog bevezetését, hanem a 12. § mindenféle revízióját megakadályozza. Az apai jog bevezetése nem állt Egyházunk érdekében, de a revízió más módja igen. KEMÉNYFY, *Ötven év* 256. véleménye szerint a hiányzók nagy része nemmel szavazott volna, azonban a számokból láthatjuk, hogy az összes hiányzó nemleges szavazata sem fordította volna meg az eredményt.

A kormány tagjainak nem volt egységes a véleménye a kérdésben. Némelyek a polgári házasságkötést fakultatívnak szánták (eleinte maga Szilágyi is), mások a polgári anyakönyvezést csak a vegyes házasságból származó gyermekekre nézve kívánták kötelezőnek (eleinte maga Csáky is). Szilágyi, akinek célja volt az egységes család- és örökjog (ezen belül a házasságjog) kialakítása, kormányra jutása után azonnal felállított egy bizottságot ennek a törvényjavaslatnak az elkészítésére. A bizottság alakuló ülésén, 1890. április 18-án azt mondta, hogy nem fogja el terjeszteni a kötelező polgári házasságot, „És nincs ember Magyarországon, aki ezt beterjeszteni”⁶⁹³. Szilágyi megbízásából Gyúry Elek készítette el 1891. nyarára a családjogi törvénytervezet házasságjogi részét: az eljegyzésről, a házassági akadályokról, a házasság megkötéséről, érvénytelenségéről, megszüntetéséről és a válásról. A tervezet szerint csak akkor kötnek meg a jegyesek házasságukat polgári tisztviselővel, ha a lelkész a közreműködést megtagadta: ezt nevezték „kisegít” vagy még gyakrabban „szükségbeli” polgári házasságnak. Azonban a tervezet vegyes házasságok esetére eleve azt tartalmazta, hogy a felek választhatnak az egyházi és a polgári kötés közül. A felbontást és az érvénytelenítést pedig kizárólag állami hatáskörbe akarta utalni. Ezzel megfelelt megbízója, Szilágyi igényének, aki elszándékozott törölni a szentszékeket. Gyúry tervezete tehát kizárólag az állami egyházjogot ismerte el, az egyházi házasságjog érvényesülését nem akarta engedni: a házasság szentségi jellegét tagadta, és pusztán polgári szerződésnek értelmezte azt (a Katolikus Egyház tanítását a házasságról ld. a *Függelék* 72. pontjában). Engedélyezte a zsidó-keresztény házasságot, eltörölte az akadályok közül az ordo-t és a szüzességi fogadalmat. Felbonthatónak tartotta a házasságot hűtlen elhagyás és házasságtörés esetén. A bizottsági tárgyalások a tervezetről 1891. őszétől egész télen át hetente kétszer zajlottak, de lassan haladtak. Konkrét kérdésre Gyúry a kötelező, Szilágyi a fakultatív polgári házasságkötést javasolta. A *Budapesti Hírlap* 1892. április 17-ei száma azt írta, hogy a tervezet a házasság felbonthatóságának kérdésében megegyezik a hatályos protestáns felfogással, az akadályokat illetően pedig (a *disparitas cultus* kivételével) a katolikus házasságjoghoz hasonlít.

Szilágyi az 1892. május 17-ei pártértekezletén már a részleges polgári anyakönyvezést javasolta.⁶⁹⁴ A kormány továbbra sem engedett a 12. § módosításával kapcsolatos felfogásából, Csáky pedig úgy vélte, hogy ha a részleges polgári anyakönyvezést bevezetik, akkor nem is lesz szükség a módosításra, mert az elkeresztelési kérdés egy csapásra megoldódik. Szilágyi annyit szigorított korábbi álláspontján, hogy ugyanekkor kijelentette: olyan egységes házasságjogot kíván alkotni, melyben a megkötésnél a vallásbeli különbség nem lesz többé akadály, joghatóságot pedig kizárólag az állam fog gyakorolni. Ezzel gyakorlatilag bejelentette a kötelező polgári házasság célkitűzését, ellentétben 2 évvel korábbi saját kijelentésével.

⁶⁹³ SALACZ, *A magyar* 143.

⁶⁹⁴ Vö. HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 155.

A kultusztárca költségvetésének május 19-én megkezdett képvisel házi vitájában Csáky kijelentette, hogy nem enged az 1868. évi LIII. tc-b 1. Az Egyházat hibáztatta, amiért nem terjesztett el a kormány számára elfogadható *modus vivendi*-t. Ezért javasolta, hogy amíg a szükséges források és hivatalok híján nem tudják bevezetni a kötelező polgári anyakönyvezést, addig a vegyes házasságból származó gyermekeket részleges polgári anyakönyvekbe írják be.⁶⁹⁵ Irányi továbbra sem tartotta összeegyeztethetőnek a '68-as törvényt a szülők jogaival. Gyurffy Gyula határozati javaslatot nyújtott be Csáky elkeresztelési rendeletének hatályon kívül helyezésére, amit persze a miniszter elutasított. Többen kívánták a '68-as törvény módosítását, Horánszky Nándor el feltételnek gondolta ehhez a családjogi reformot. Szász Károly a római befolyásra hivatkozva erősen kritizálta a törvény megváltoztatását. Bujanovics Sándor válaszolt meg neki, mondván, hogy politikai beleszólást nem kívánnak adni a pápának, azt azonban engedje meg Szász, hogy hitelvi kérdésekben elismerjék Róma tekintélyét. Irányit támogatta gr. Apponyi is⁶⁹⁶: amint meglesz a lelkiismereti és vallásszabadság, a szülők is visszakapják jogukat gyermekeik vallási neveléséhez. Ezen érvelés alapján katolikusok is megszavazták Irányi javaslatát: ha vallásszabadság lesz, muszáj lesz módosítani a számunkra sérelmes 12. §-t. Csáky is Irányi mellé állt (ezért Gyurffy visszavonta javaslatát), és vitte magával pártját is: nagy többséggel elfogadták Irányi határozati javaslatát, hogy a kormány nyújtson be törvényjavaslatot a vallás szabad gyakorlására és a felekezeti egyenjogúságra vonatkozólag.⁶⁹⁷ Gr. Tisza István azonban az alsóházban bejelentette: „a 12. § módosítására csak az általánosan kötelező polgári házasság bevezetése esetén gondolhatunk”⁶⁹⁸. Szerinte csak a házasság megkötése előtt dönthessen a pár a gyermekek vallása felől. A vita befejezéseként a szabadkőmves Hieronymi Károly kívánta az Egyház és az állam szétválasztását.⁶⁹⁹

Csáky és Szilágyi hozzáállására Rampolla döbbenettel reagált: nem számított erre, mert a kormánypárt képvisel jelöltjeinek egy része is letette az ígéretet a választáskor, hogy a 12. § módosítására fognak törekedni. Az igazságtalanságát látva, hogy a püspöki kar egységesen kiállt amellett, hogy a kormány legfeljebb kényszereszközökkel fogja tudni végrehajtani intézkedéseit.

Vaszary hívta egybe a katolikus világi férfiak június 30-ai értekezletét. Ezen Zichy azt szándékozott el terjeszteni, hogy határozati javaslattal kényszerítsék a kormányt a 12. § módosítására. Erről Szapáry le akarta tartani beszélni, de hiába. Vasary azonban annyira kereste az alsóház és a felsőház közötti békét, hogy az ő szavára Zichy végül letett arról, hogy javaslatát a parlamentben is benyújtsa. Megelégedett Vasary-nak a felsőrendi házában történt azon felszólalásával, miszerint a 12. §-t csak akkor alkalmazzák, ha a szülők nem egyeznek meg gyermekeik vallásáról.

⁶⁹⁵ ZELLER II, 1651.

⁶⁹⁶ KEMÉNYFY, *Vaszary* 97-98. és KEMÉNYFY, *Ötven év* 268.

⁶⁹⁷ Vö. ZELLER II, 1654.

⁶⁹⁸ SALACZ, *Egyház* 89.

⁶⁹⁹ Vö. SALACZ, *A magyar* 147-153.

A fels ház július 4-ei ülésén először a primás szólalt fel. Elmondta, hogy az előző képviselőház 1890. novemberi határozata az új Házat már nem köti. Idézte Eötvös József 1840. április 10-én ugyanott elhangzott szavait: „Amit a római Szentszék hit és erkölcs dolgában impossibilisnek jelent ki, azt a politikai törvényhozás vagy kormány possibilisnek nem jelentheti ki.” Az 1791. évi XXVI. tc. 4. szakaszára hivatkozva – mely szerint a protestánsok vallásukkal ellentételesen cselekedetre semmi szin alatt és semmiféle büntetéssel nem kényszeríthetők – pedig kétségbe vonta, hogy bárki megkérdje jelezne ennek a katolikusokra is érvényes voltát. Felhozta, hogy az 1708-as, 1715-ös és 1790/91-es országgyűléseken maguk a protestánsok követelték a szülők szabad döntésének jogát. Feltette a kérdést: igazságos-e, hogy a be nem vett vallásúak abban a vallásban nevelik gyermekeiket, amelyekben akarják, a bevett vallásúaknak azonban ez tilos. Összeegyeztethető-e a liberalizmussal a 12. §? Csáky nyomban megfelelt neki a már eddig is ismeretes érveivel: a vallások sérelmét elkerülendő létesítik a vegyes házasságokból származó gyermekek számára a külön anyakönyveket, a szülők szabad rendelkezése nem orvosolná a problémát, az LIII. tc. az otthoni szabad vallásos nevelést lehetővé teszi, különben sem változatlan alaptörvény, a családjog kodifikációja idején vissza lehet térni a módosítására. Vaszary deklaratív értelmezése⁷⁰⁰ mellett szólaltak fel Schlauch, gr. Esterházy Miklós Móric, gr. Széchenyi Antal, Szapáry István, gr. Zichy Antal, gr. Sztáray Antal, gr. ifj. Széchenyi Imre. Az ellentételesen oldalt aznap Szontagh Pál képviselte.

Másnap a protestánsoké volt a fő szerep. Katolikus részről csak Pálffy Mór és Zichy Nándor szólaltak fel, utóbbi megkérdte: milyen alapon büntet Csáky rendelete, amikor a '68-as törvény nem is beszél az anyakönyvi kivonatokról. A protestáns Papp Gábor a felekezeti és a családi béke érdekében követelte, hogy a 12. §-hoz ne nyúljanak. Szász Károly szerint pedig a protestánsok gyengébbek, mint a katolikusok, ezért van szükségük törvényi védelemre. Ezzel burkoltan elismerte, hogy a 12. § a protestánsoknak kedvezőbb, mint a katolikusoknak. Szerinte a szabad döntés jogát a szülőknek csak a polgári házasság bevezetése után adják meg. Csáky mellett szólt bár Vay Béla, Zelenka Pál evangélikus püspök pedig a kötelező polgári házasság és anyakönyvezés mellett érvelt, miközben kijelentette: „a vallás és egyház közti ügyekben az állam rendelkező és bíráló hatalom”.⁷⁰¹

Végül Szapáry szólalt fel, jórészt Vaszary-ra reagálva: az 1868-as törvény világos, nem interpretálható, ha kell, akkor inkább módosítsák. Az 1890. novemberi határozat nem kötelező ugyan, de ugyanaz a kormány és ugyanaz a képviselőház nyilván most sem döntene másként. Mikor pedig az ülés után a miniszterelnök felkereste a primást, Vaszary elmondta, hogy a részleges polgári anyakönyvezés ellen nincs mit felhoznia, de nem fog arra szavazni. Ugyanezt mondta a kötelező polgári házasságról is. Rampolla Simornak küldött leveleivel kapcsolatban pedig, melyeket hivatalosan azóta sem hirdettek ki, megígérte, hogy azt fogja javasolni a Szentszéknek: továbbra se hirdessék ki.⁷⁰²

⁷⁰⁰ Ld. az 590. lábjegyzetünkben.

⁷⁰¹ SALACZ, *A magyar* 160.

⁷⁰² SALACZ, *A magyar* 161. szerint Vaszary ezzel a kijelentésével nagy hibát követett el, mert szinte bátorította a kormányt a kötelező polgári házasság és anyakönyvezés bevezetésére, azzal nyugtatva meg Szapáry-t, hogy Róma sem fog tiltakozni. Még a királynak is feltűnt a primás nyilatkozata a kötelező polgári házasságról, és erőtlen megkérdje jelezte a miniszterelnöki beszámoló ezen pontjának hitelességét.

Július 10-én Csáky felkereste Balatonfüreden Vaszary-t, és ismét fenyeget leg lépett fel: az új képvisel ház radikálisabb, mint az el z , ezért ha nem akarja, hogy elszabaduljanak az indulatok, Róma engedélyével közös pásztorlevélben nyugtassa meg a papságot és a híveket, hogy nyugodjanak bele a részleges polgári anyakönyvezésbe addig, míg a 12. §-t módosítják az új családjogi törvény kapcsán. Hazugsággal is félrevezette a prímást: ha a püspöki kar agitációt fejtene ki a részleges polgári anyakönyvezés ellen, akkor a minisztertanács határozata szerint a király jóváhagyása esetén a kormány azonnal javaslatot tenne a kötelez polgári házasságra, és kötelez teljes kör anyakönyvezésre. Valójában a minisztertanácsnak nem volt ilyen határozata⁷⁰³, Csáky taktikai blöffel próbálkozott: rá akart ijeszteni a végletekig békepárti Vaszary-ra. A prímás persze a hazug információt alapul véve küldte beszámolóját a pápának, és kérte XIII. Leó újabb utasítását a teend ir l.

Csáky utólag minisztertársainak is megírta, de javaslat formájában azt, amit Vaszary szemébe már kész határozatnak nevezett. Emlékiratában felhívta a minisztertanács figyelmét, hogy jelenleg er s a kormány támogatottsága az alsóházban, de nagyon kemény az ellenállás a fels házban: ezért javasolta a közös pásztorlevélre való római engedély megszerzését a prímásnak. Csáky azonban a minisztertársainak is hazudott: az emlékiratban azt állította, hogy Vaszary készséggel vállalkozott az engedély megszerzésére. Vaszary azonban a püspöki konferencia 1892. december 15-ei ülésén elmondta, hogy a püspökkar nevében elutasította Csáky kérését a részleges anyakönyvezés elfogadására és a közös pásztorlevél kiadására.⁷⁰⁴ Csáky szerint elvileg szerencsésebb, ha a király nem avatkozik pártpolitikába, és tiszteli Ferenc József katolikus mivoltát, de jelen esetben jobb lesz, ha mégis közbelép annak érdekében, hogy kibékítse az alsó- és a fels házat, ill. az Egyházat és az államot, nehogy bármelyik párosban szakadás következzen be. Ezzel az érveléssel leszerelhet volna a katolikusoknak a kormány ellenében bírt legf bb háttérbázisa. Ha végképp nem vihet keresztül a kormányprogram, lássanak neki a 12. § módosításának, de csak a kötelez polgári házasság és anyakönyvezés árán. Ugyanis a képvisel házban „elég világosan és határozottan lett a mérvadó felszólalások által megszabva” ez az ár. Ebben Csáky újfent nem felelt meg a tényeknek: kizárólag Tisza István szabott ilyen árat a felszólalásában. Javasolt egy már korábban bevált trükköt: a fels házban gyarapítani kellene a kinevezett és az örökös tagok számát elegend kormánypárti személlyel. Emlékiratának végén kötelességének tartotta lemondani, amennyiben javaslatait akár a kormány, akár a király visszautasítja.⁷⁰⁵

Csáky írása idején Szilágyi már Vavrik Bélával készítette a kötelez polgári házasságra vonatkozó törvényjavaslatot. Ebb l két dologra következtethetünk: Szilágyi ekkorra már letett az el z leg sokszor hangoztatott szándékról, hogy a házasságjogot majd a család- és örökjogi törvény részeként fogják szabályozni, ill. sem Szilágyinak, sem Csáky-nak nem állt már szándékában a tárgyalás útján

⁷⁰³ Vö. SALACZ, *A magyar* 162.

⁷⁰⁴ Mint fentebb írtuk: Vaszary Szapáry-nak nem tudott érveket felhozni a részleges polgári anyakönyvezés ellen, de azt mondta, hogy nem fogja megszavazni. Ez nem mond ellent annak, hogy kés bb Csáky-nak egyenesen nemet mondott volna arra, hogy a püspöki kar támogassa a részleges polgári anyakönyvezést.

⁷⁰⁵ Vö. SALACZ, *A magyar* 163-166.

történ békés rendezés. Nem érdekelte itt már Szilágyit a Gy ry-féle tervezet, hiszen magában rég eldöntötte, hogy a szükségbeli, ill. a fakultatív helyett a kötelez polgári házasságot támogatja.⁷⁰⁶

Rampolla augusztus 6-ai válasza szerint a pápa nem kívánja a Simornak írt levelek ünnepélyes kihirdetését, azt azonban igen, hogy azon püspökök, akik még nem vonták vissza egyéni engedélyüket a kivonatok átadására, legalább titokban vonják vissza. Ha pedig a '68-as törvénnyel kapcsolatban a kormány hajthatatlan, Vaszary a közös püspökkari pásztorlevelet készít(tes)se el a következ konferencián, majd terjessze hozzá jóváhagyásra. Csáky el tt pedig minden alkalommal fejtse ki, hogy a polgári anyakönyvezés sértené a szül k jogát, mivel célja a vegyes házasságokból származó, és az állami törvény szerint nem katolikusnak számító gyermekek más vallású hitoktatásra kényszerítése. Ha mégis bevezetnék, értesítse a püspököket, hogy átmeneti passzivitással várjanak a Szentszék újabb döntésére. Ezen felül állapítsa meg a püspöki kar, hogy mi kellene tenni a katolikus f rendek megtartása érdekében. Az államnak pedig mutassák meg, hogy a püspöki kar, a papság és a hívek, teljes egységben, minden adandó alkalmat felhasználnak a jogaikat támadó 1868-as törvény elleni fellépésre. A prímás 11-én közölte Ferenc Józseffel és Csáky-val a Simor leveleire, a folyamatos felszólalásra és a passzív várakozásra vonatkozó részeket.

A Tisza Kálmán negyed évszázados f gondnoki jubileuma alkalmából, a dunántúli református egyházkerület szeptember 4-5-én rendezett ünnepségén elhangzó három beszéd nemcsak a sajtóban jelent meg, hanem többször a parlamentben is el került: pro és contra. Élét ott már finomítani akarták a szerz k, mondván, hogy azt nem az összes katolikusra, hanem csak annak kisebbségére értették. A 3 beszédet a király „nagyon tapintatlan támadásoknak” nevezte, továbbá Rampolla két, a pápa pedig egy alkalommal személyesen is kifogásolta. Persze a katolikus sajtó válasza sem maradt el: a *Magyar Állam* szeptember 8-án kimutatást hozott le az 1879-1889 között „elkövetett”, összesen 29 elkeresztelésr l. Vaszary a kedélyek lecsillapítására ugyanaznap körlevelet adott ki. Célját elérte: a durva ellentámadás katolikus részr l elmaradt. A protestánsok hangulat azonban nem csitult. Olyannyira, hogy a tiszáninneni református egyházkerület miskolci gy lésér l felszólította az országos zsinatot: ha a kormány más módon nem tudja megakadályozni a '68-as törvények megszegését, érvék el a kötelez polgári házasság bevezetését.⁷⁰⁷

Szeptember elején Vaszary elutasította Csáky újabb megkeresését a július 10-ei, balatonfüredi kéréseinek teljesítése ügyében. Közölte, hogy amíg lehet, mindent megtesznek a készül törvény ellen, és a Rampolla levelében említett passzív magatartást csak az esetleges bevezetés után veszik fel. Ezután a beszélgetés után Csáky újabb emlékiratot készített, melyben kifejtette álláspontját: a fejlemények nyomán

⁷⁰⁶ Vö. SALACZ, *A magyar* 166-167.

⁷⁰⁷ SALACZ, *A magyar* 174-175.

most már a kötelező polgári házasságot tartja egyedül járható útnak. Az legalább nem állítja egymással olyan mértékben szembe az állami és az egyházi házassági felfogást, mint a fakultatív. Ráadásul csak a kötelező bevezetés nyomán érhetnék el a katolikusok a 12. § vágyva vágyott módosítását, a fakultatívval nem. Mihamarabb tárgyalni kell a polgári anyakönyvezés kérdését is, és taktikát kell kidolgozni a f. rendek ellenkezése esetére – írta.

Az 1892. szeptember 16-ai kormányülésen Szilágyi kifejezte, hogy szerinte a kötelező polgári anyakönyvezés lépése a legsürgesebb. Szapáry szerint a kormányprogram fő csapásiránya a közigazgatási reform, ezzel párhuzamosan egyházpolitikai téren nem lehet szintén sikereket aratni, ezért az utóbbiakat egyelőre el kellene halasztani. A 12. §-t nem fogják módosítani a házasságjog szabályozása előtt, és az elkeresztelési rendelet is érvényben marad, míg a vegyes házasságokból származó gyerekek anyakönyvezéséről szóló törvény hatályba nem lép. Az utóbbiakat végül anyakönyvvezetők szolgálatba állításának pedig előfeltétele a kormányprogramban kitűzött közigazgatási reform. Szilágyi egyetértett abban, hogy a polgári házasság bevezetése nem sürges, de legalább a kormányon belül szülessen egyezség erre vonatkozólag. Csáky javasolta a jól bevált módszert: a f. rendi ház feltöltését kormánypártiakkal. Szapáry szerint nem találnának rá elegendő számú f. rendit, Szilágyi szerint igen. Wekerle felszólalásában elmondta, hogy nincs a kötelező polgári házasság ellen, de egyelőre hatékonyabbnak tartja a fakultatívot, összekapcsolva a házasságjogi reformmal. Szerinte be kellene jelenteni a kötelező polgári anyakönyvezést és azt, hogy a részleges csak átmeneti. A deklaráció után már akár a részlegesnek a bevezetésével is várhatnának, és Csáky rendeletét is hatályon kívül helyezhetnék. A 12. §-t pedig úgy kellene módosítani a házasságjog szabályozása során, hogy minden gyermek az apa vallását követi. A szülői szabadság megengedése csak akkor lenne logikus, ha „az állam a vallást teljesen magánügynek tekintené”⁷⁰⁸. Szögyény-Marich Szapáry véleményén volt, inkább a kormányprogramot kívánta folytatni, és még később sem kívánta bevezetni a kötelező polgári házasságot és anyakönyvezést, sem ezeket a f. rendeket kikényszeríteni. Csáky – Wekerlével ellentétben – a 12. § módosítását úgy tudta elképzelni, hogy a szülők megkapják a szabad döntés jogát. Végül abban állapodtak meg, hogy mihamarabb elkészítendő a részleges polgári anyakönyvezés terén a törvényjavaslat, a szabad vallásgyakorlás és a házasságjog újraszabályozásának terén pedig az alapelvek.

A szeptember 30-ai minisztertanácson már arról vitatkoztak, hogy általános vagy csak részleges polgári anyakönyvezést vezessenek-e be. Mivel nem tudtak megegyezni, jegyzőkönyvezték az egyes miniszterek állásfoglalását. Csáky törvényben akarta kimondani az általánost, de amíg az bevezethetetlen lesz, addig a részlegesnek a bevezetését azonnal kívánta. Szapáry ugyanezt célozta meg, csak enyhébb megfogalmazásban, nehogy felesleges vitát gerjessen. Szilágyi Csáky-val értett egyet, de megfontolandónak tartotta azt is, hogy az általánosnak törvénybeli bevezetése után, amíg fel nem állítják a szükséges közegeket, átmenetileg csak a vegyes házasságokból származó gyerekekre alkalmazzák.

⁷⁰⁸ SALACZ, *A magyar* 180.

Wekerle szerint nem önmagában szükséges az általános, hanem hogy példát statuáljanak az elkeresztelési rendelet ellen tiltakozó hangulatkeltőknek. A meghozott törvénnyel a tekintélyét visszaszerző kormánynak már nem lenne sürgős a törvényt életbe is léptetni, sőt akár az elkeresztelési rendeletet is hatályon kívül lehetne helyezni, vagy mással helyettesíteni. Ez ellen persze Csáky tiltakozott. Lukács Béla, Szögyény-Marich, Fejérváry Géza és Josipovich egyforma véleményen voltak: az embereket nem érdeklik a polgári anyakönyvek, ezért elegendő a részlegesre javaslatot tenni, egy enyhé elvi nyilatkozat kíséretében.

Október 2-án a házasságjog szabályozása volt a téma. Egyhangúlag elfogadták, hogy a hatályos és eltérő felekezeti törvények helyett egységes állami házasságjogot dolgozzanak ki. Mindnyájan úgy nyilatkoztak, hogy a felbontás lehetséges legyen, de csak a legsúlyosabb indokkal, és a törvény ne adjon lehetőséget a könnyelmű válásra. Kivéve Szapáry-t, aki időt kért a megfontoláshoz, és Szögyény-Marichot, aki idő szerintlennek tartotta a kérdés rendezését. A teljes minisztertanács egyetértett abban, hogy a kérdésben csakis az állami bíróságok ítéljezenek, és kizárólag az állami törvények alapján. Nem volt azonban ilyen összhang abban, hogy a polgári házasság kötelező, fakultatív vagy szükségbeli legyen. Szilágyi most már egyértelműen a kötelező mellett érvelt: ezesetben a papságot csak akkor kellene büntetni, ha a polgári eltt adnák össze egyházilag a feleket, míg a fakultatív esetében állami törvényeket és azok végrehajtását szabályozó rendeleteket is meg kellene tartaniuk, amiknek ha nem engedelmesskednek, a még több szankció állandósítaná a feszültséget. Ráadásul a fakultatív esetén csak polgárit választók folyton botránnyt okoznának a vallásosak szemében, míg a kötelezőnél könnyebben tudnák titkolni azt, ha nem kötöttek egyházit. Csáky teljesen egyetértett vele. Fejérváry csak akkor állt volna a kötelező mellé, ha azonnal betervezzük. Wekerle még mindig a fakultatívat támogatta, mert könnyebben keresztülvihető, a szükségbeli pedig szerinte immorális. Lukácsnak nem volt elvi kifogása a kötelező ellen, mégis a fakultatív mellett voksolt, mert attól kevésbé idegenkedne a lakosság. Josipovich véleménye ugyanez volt. Szögyény-Marich nem kívánt nyilatkozni a fentebb említett okok alapján. Szapáry is a fakultatívat preferálta a közvélemény éretlensége miatt, a kérdés részletesebb tárgyalását pedig mindenestül későbbre kívánta halasztani. Szerinte most elegendő lenne a polgári anyakönyvekről és a szabad vallásgyakorlásról javaslatot benyújtani, a képviselőházzal pedig csak annyit kellene mondani, hogy a kormány a házasságjog szabályozásával kapcsolatban olyan javaslatra készül, ami majd a polgári házasság kérdését is rendezi. Jól jellemzi a kormányon belüli ellentéteket az a tény, hogy mikor Szapáry még csak a kormányon belüli megegyezést tartotta idő szerintlennek, azért, hogy annak alapján részletes házasságjogi javaslatot lehessen kidolgozni, a polgári házasságról szóló külön javaslat elkészítését pedig kifejezetten szükségtelennek mondta, akkor „Szilágyinak már kinyomtatva az íróasztalán feküdt a kötelező polgári házasságon alapuló önálló házasságjogi törvény előadói tervezete”⁷⁰⁹.

⁷⁰⁹ SALACZ, *A magyar* 186.

Schlauch bíboros, váradi püspök 34 oldalas önálló felterjesztést tett a témában. Ebben írja:

„Ezen történelmi rövid elterjesztésből következő corollariumok folynak: 1. Magyarországnak volt egységes házassági joga – a canoni jog, – de ez az utolsó három század folyamán a keletkezett felekezeti házassági jogok által meg lett bontva. 2. Ezen külön felekezeti jogok arra használtattak fel, hogy a katolikus egyház a megkönnyített vallás-változtatás, a kecséget házasságbontások, az államhatalom segítségével a gyermeknevelési jogok elkobzása által mindinkább gyengítettessék, – az e törekvésből származott küzdelmek okozták a jelenleg fennálló bonyodalmakat és 3. az indoklás történelmi eladása nem igazolja a polgári házasság behozatalának szükségességét.”⁷¹⁰ Megállapította: korokban egységes házasságjog csak a katolikus kánonjog vagy csak II. József házassági pátense alapján nem állítható fel. Mivel „a kánoni jog a házassági kötelék szilárdságát, a házasság erkölcsi méltóságát legjobban őrzi meg, ez ellen nem is merültek fel soha semmiféle panaszok”, és mivel az állam a protestánsok jogait is tiszteletben kell, hogy tartsa, Schlauch szerint a megoldás ebben áll: az állam fogadja el a katolikusok számára a kánonjogot, a protestánsok számára pedig teremtsen egységes állami szabályozást a házasságjog terén. Ezután leszögezte: „Jóllehet az egyház a polgári házasságnak mind a három formáját kénytelen így elítélni: határozottan téves mégis azon állítás, mintha az egyházi felfogás szerint a kötelező polgári házasság formája a másik kettőhöz viszonyítva gyakorlatilag mint legkisebb rossz jelentkeznék, mintha ez még türemlőbb volna. Éppen az ellenkezőre lehetne következtetést vonni a magas kormányindoklásából.”⁷¹¹ A polgárok nem igénylik a polgári házasságkötés egyik formáját sem. Ennek bizonyítására tételesen felsorolta, hogy kik emeltek kifogásokat a törvényjavaslat ellen: a Szentszék, a magyar püspöki kar, a közvélemény, a főrendiház (benne protestánsok is), „Brankovics György szerb patriarcha az e nyelvű egyház nevében”, „az oláh nyelvű görög-keletiek”, Teutsch a szász protestánsok nevében, „a bánási-bácskai evangélikusok és több igen elkel evangélikus főurak”, az ortodox izraeliták, a reformátusok pedig csak úgy fogadnák el, ha az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a hatályban marad. Tehát a kormány dilemma előtt áll: vagy eltörli a 12. §-t azért, hogy keresztülvigye a polgári házasság bevezetését, de akkor elveszíti a protestánsokat; vagy pedig a protestánsok kedvéért meghagyja a katolikusokat sértő 12. §-t, ugyanakkor elveti a polgári házasság bevezetésének tervét. Azonban bármelyik választás vallási békétlenséghez vezet. Igaz, a híveknek megmarad azon szabadsága, hogy egyházi házasságot is köthetnek, de ezt az állam semmibe veszi, holott a híveknek többet jelent az állami elírásoknál, ráadásul pénzbüntetéssel sújtja azt a lelkeszt, aki a polgári házasság előtt áldja meg az egyházit: tehát itt az állam közmegebecsülésnek örvendő értékek, kincsek méltóságát degradálja. Mindezek alapján a bíboros oda konkludált, hogy a polgári házasság bevezetése minden keresztény lelkiismeretét sérti, és mivel megmetyelezi a nép valláserkölcsei életét, az államra nézve is káros.

⁷¹⁰ SCHLAUCH, 12. M. vének folytatásában a disszertációmban eddig említettekhez képest újdonság, hogy számszerűsíti: az egyes felekezetekhez hazánkban hányan tartoznak, és milyen házasságjogokkal rendelkeznek, majd külföldi példákat is hoz. Végül a miniszterek beszédeiből idéz.

⁷¹¹ SCHLAUCH, 22.

Schlauch fölterjesztése végén mellékletben sorolta fel azokat a pontokat, melyek a törvényjavaslatban ellentétesek a kánonjoggal: a házasság egysége és felbonthatatlansága dogmatikai kérdés, ezzel szemben a javaslat 95. §-a bírói ítélettel lehet vé tenné a felbontást házasságtörés (98. §), természet elleni fajtalanság (98. §), fennálló házasság tudatában új házasság kötése (98. §), h tlen elhagyás (99. §), a házastárs élete ellen törés, testi épségét vagy egészségét károsítani szándékozó súlyos bántalmazás (100. §), b ntett miatt halálra vagy legalább öt évi fegyházzal vagy börtönnel sújtó joger s ítélet (101-102. §§), a házastársi köteleességek szándékos és súlyos megsértése (103. §), megátalkodottan erkölcstelen életmód folytatása (103. §), házasság után 5 évnél rövidebb fegyházra vagy börtönre vonatkozó ítélet vagy nyereségvagyból elkövetett vétség miatt fogházra ítéltetés (103. §) /utóbbi 3 pontban az életközösség fenntarthatatlanságára vonatkozó bírói meggy z dés (103. §)/, az ágytól és asztaltól való elválasztás bontóvá változtatása (122., 123., 128., 131., 137., 156., 158. és 160. §§) esetén. Szintén ellentétes a kánonjoggal több új érvénytelenít akadály bevezetése: joger s halálos vagy legalább 5 évi fegyházzal vagy börtönnel sújtó ítélet (101. §), 5 évnél rövidebb fegyházra vagy börtönre vagy nyereségvagyból való elkövetés miatt fogházra kötelez ítélet (103. §), az iménti ítélet elhallgatása olyan esetben, mikor a másik fél ennek tudatában nem kötötte volna meg a házasságot (75. § d), várandósság eltitkolása (75. § e). Ugyanide tartozik a polgári kötés nélküli egyházi házasságot megáldó papok szankcionálása (145. §); az az eset is, amikor az els házasság lesz érvénytelen és a második érvényes, ha a halottá nyilvánítás után mégis el kerül az el z házasság, de addigra már az újat mindketten abban a hiszemben kötötték meg a felek, hogy az el z fél halott (96. §) – ez ugyanis a házasság egységével ellentétes, bigámia; továbbá az is, hogy a házassági ügyekben való bírászkodás a királyi bíróságokhoz kerül át (155. és 166. §§); hogy az egyházi rend és az ünnepélyes fogadalom pusztán tiltó akadályok lesznek (59. §); az oldalági rokonság akadályának lesz kítése I-II. fokra (15. §); a lelki rokonság akadályának megsz ntetése; a törvényes rokonság és törvényes sógorság tiltó akadályá min sítése (23. §); az oldalági sógorság akadályának eltörlése és az egyenes ági sógorság lesz kítése I-II. fokra (15-16. §§); a köztisztesség akadályának eltörlése; a clandestinitas akadályának eltörlése, helyette még szigorúbb formális követelmény érvényességi feltételként való bevezetése (44., 54., 60. §§); az egyházi tiltó akadályok eltörlése, helyette a polgári kihirdetés kötelez vé tétele (31. és 39. §§).

Amikor ezt követ en Csáky találkozott Vaszary-val, a prímás közölte, hogy az általános polgári anyakönyvezést kevésbé találja sért nek, mint a részlegest, mivel ez nem rendelkezik az egyházi anyakönyvekr l, és így nem is zárja ki azokból az olyan gyermekeket, akiket a vegyes házasság alapján a Katolikus Egyház a magáénak tekint. Arra az esetre, ha ez nem vezethet be azonnal, a prímás javasolta, hogy átmenetileg engedélyezzék az elkeresztelt gyermekeknek a keresztel lelkész anyakönyvébe való beírását, és azt is, hogy ezekr l a keresztel lelkész államilag is hiteles kivonatot adhasson ki. Azonban rendeljék el a szül k vallásának feltüntetését, és csak a „Jegyzet” rovatban azt, hogy az állami törvények szerint a gyermek milyen valláshoz tartozik. A polgári házasságból szintén inkább elfogadná a kötelez t,

mint a fakultatívat vagy a szükségbelit – bár egyiket sem támogatná –, mivel a kormány már elhatározta a kizárólagos állami házasságügyi bíráskodást, így a „fakultatív vagy szükségbeli polgári házasság bevezetése mellett az egyháziilag megkötött házasságok is felbonthatók lettek volna államilag”⁷¹². Vaszary ezen álláspontjait Csáky az október 4-ei minisztertanácson ismertette. A kormány ezt megfontolta, és megbízta Szapáry-t a Vaszary-val való további tárgyalásra. A miniszterelnök a biztonság kedvéért két nap múlva írásban küldte el a prímásnak az anyakönyvezésről szóló törvényjavaslatba felveendő pontokat. Ezekben szerepeltek Vaszary azon javaslatai, hogy az átmeneti időre kötelező legyen a szülők vallását feltüntetni nemcsak az anyakönyvekben, hanem a kivonatokon is, elkeresztelés esetén pedig a „Jegyzet” rovatba be kell írni a gyermek törvény szerinti vallását. A prímás ezt kifogástalannak tartotta, de azért a Szentszék elé terjesztette. (Válaszában Róma az előbbi két bejegyzést engedélyezte, az utóbbit azonban nem. A király pedig kifejezte: minden törvényes eszközzel fellép a polgári házasság ellen. Vaszary érdemei elismeréseként, mindössze 2 évnyi prímási szolgálat után, 1893. januárjában megkapta bíborosi kinevezését.) Vaszary ekkor még azt is kérte, hogy a kormány jelentse ki: a szülők hatáskörébe rendeli, hogy a nyilvános iskolákba járó gyermekek milyen felekezeti hitoktatásban részesüljenek. Ez utóbbit mind Szapáry, mind az október 10-ei minisztertanács arra hivatkozva utasította el, hogy az a 12. § megsértése lenne. A prímás véleményének birtokában ugyanezen a minisztertanácson egyhangúlag megszavazták a kötelező polgári anyakönyvezést. Ezt Vaszary javaslati pontjait kiterjesztették a születésin kívül a házassági és a halálozási anyakönyvekre is. Döntésük értelmében a törvényben az is szerepelni fog, hogy amennyiben egy lelkész nem tartja be az átmeneti előírásokat, azonnal megfosztják nyilvános anyakönyvezési jogától, és polgári anyakönyvvezető állítanak a helyébe. Elhatározták, hogy a szülők vallásának kötelező feltüntetését a vegyes házasságok esetében 1890-ig visszamenő hatállyal vezetik be, ha pedig a törvény ilyen formában elfogadásra kerül, Csáky visszavonja rendeletét. A kormányon belüli egység így helyreállt, azon nyomban meg is bízták Csáky-t a törvényjavaslat kidolgozásával.

A két utolsó minisztertanácson többek között abban is megállapodtak a szabad vallásgyakorlattal kapcsolatban, hogy „az állami házassági jog megalkotásáig az újonnan alakuló vallásfelekezetekre a magyarországi protestáns házasságjog érvényes és a vegyes házasság, ha az egyik fél be nem vett felekezethez tartozik vagy a bevett valláshoz tartozó fél lelkésze előtt vagy polgári hatóság előtt kötendő”. Fontos megjegyezni, hogy ekkor a minisztertanács Csáky-nak azt a javaslatát is elfogadta, hogy a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvény „nem fogja érinteni a katolikus, protestáns, görög keleti, unitárius és zsidó hitvallásoknak az államhoz, valamint egymáshoz való viszonyát”⁷¹³. Az eredeti szándék szerint tehát a törvény nem fogja szabályozni a Katolikus Egyház és a magyar állam viszonyát.

⁷¹² SALACZ, *Egyház* 90-91. és SALACZ, *A magyar* 193-194. szerint a prímást az is befolyásolhatta, hogy az elvált felek újraházasodásával a hitehagyás fokozódott volna, továbbá hogy a 12. § módosítására csakis a kötelező polgári házasság bevezetésével volt esély.

⁷¹³ SALACZ, *A magyar* 191.

Ugyancsak október 10-én vallott kudarcot Szapáry azon kísérlete, mellyel összhangba akarta hozni a kormányon belüli véleményeket a polgári házasságról a képvisel házba beadandó nyilatkozat kérdésében. Ezért ismét úgy döntöttek, hogy jegyz könyvezik az egyes miniszterek álláspontját. Szapáry szerint nincs szükség nyilatkozatra, és ha az alsóházban megkérdenek, áll-e a kormány szándékában a 12. § módosítása, azt kell válaszolni, hogy ez csak a házasságjog szabályozása után kerülhet szóba. Az egységes házasságjogi törvényjavaslat majd kimondja a kizárólagos állami bírászkodást, és mindenest l szabályozza a polgári házasságkötést. Csáky szükségesnek tartotta kikérni a király jóváhagyását mind a nyilatkozat, mind a törvényjavaslat kérdésében. Nyilatkozni azonban csak kényszerb l kellene. Wekerle és Szilágyi is támogatták azt, hogy csak kényszer esetén nyilatkozzanak. Utóbbi elkerülhetetlennek tartotta nyilatkozni arról, hogy a polgári házasság kötelez , fakultatív vagy szükségbeli lesz – ezt nevezték a polgári házasságkötés alakjának. Lukács szerint elegend , de szükséges az eddigi nyilatkozatok megismétlése. Fejérváry a költségvetés tárgyalásakor tartotta id szer nek a nyilatkozatot, ehhez azonban most kívánta meghatározni annak lényegét, és megszerezni rá a királyi jóváhagyást. Csáky, Szilágyi és Fejérváry a kötelez alak mellett voltak, immár Wekerle és Lukács is, utóbbiak szerint azonban ehhez nem muszáj ragaszkodnia a kormánynak. Arra az esetre, ha a fakultatív alakot fogadnák el, k nem tartották módosíthatónak a 12. §-t. Szapáry továbbra is id szer tlennek vélte a kérdést. Azt mondta, hogy legutóbb a fakultatív alak mellett érvelt, mert nem látta indokoltnak dupla szertartásra kényszeríteni azokat, akiknek elegend az egyházi is. Most azonban, ismerve a primás véleményét és látva a felborzolt kedélyeket, azt kérte, hogy ne döntsenek a kérdésben, csak a házasságjog rendezése után. Szapáry a királyt részletesen tájékoztatta minderr l, egyben kérte jóváhagyását arra, hogy a polgári anyakönyvezésr l szóló javaslatot a képvisel ház elé terjeszthessék, a szabad vallásgyakorlásról szóló törvényjavaslatot kidolgozhassák és ezt az országgy lésnek el re bejelenthessék, továbbá hogy a nyilatkozat ügyében személyesen hallgassa meg a minisztereket, majd döntsön arról, milyen nyilatkozatra hatalmazza fel a kormányt.

Az 1892. október 17-ei minisztertanácson maga a király elnökölt. Kifogásolta, hogy legutóbbi elnöklekor még csak az elkeresztelési és az anyakönyvezési ügy volt terítéken, mostanra viszont a minisztertanácsok jegyz könyvei már olyan fejleményekr l beszélnek, amelyekr l az elnökle alatt még szó sem esett. Pedig a komáromi nagyon tapintatlan támadásokat kivéve a helyzet azóta nem változott annyit, hogy indokolná az újításokat, sem Csáky emlékiratának azon kitételét, hogy olyan sürg s döntéshelyzet alakult ki, melyben az egész egyházpolitikát újra kell szabályozni.

t követ en a miniszterelnök szólalt fel, és elmondta, hogy a kormány az általános polgári anyakönyvezés pontjait egyhangúlag elfogadta, azonban most értesítette t a primás, hogy Róma elutasította azt a pontot, miszerint a „Jegyzet” rovatba feltüntetend a gyermek állami törvények szerinti vallása. Szapáry hozzátette, hogy személyes véleménye szerint err l nem mondhat le a kormány. Ferenc József válaszában kifejtette, hogy ez várható volt a Szentszék eddigi nyilatkozatai alapján, hiszen ezzel

kiszolgáltatnák a katolikusnak keresztelt gyermekeket az eretnekségnek⁷¹⁴. A papság ezt nem fogja betartani, az állandó büntetések állandó feszültséget szítanak, így a f rendházzal sem fog sikerülni elfogadtatni, tehát fontolja meg a kormány ennek elejtését. Úgyis csak átmeneti intézkedés lett volna, „a gyermekek vallását már a szülők vallásának bejegyzése is eldönti”⁷¹⁵. Szilágyi határozottan ellenkezett: a „Jegyzet” rovatba való bejegyzés elhagyása egyenlő lenne a 12. § módosításával, hiszen az elkeresztelt lelkész feljogosítaná az anyakönyvezésre. Ahogy az 557. l. ábrájegyzetünkben már említettük, Szilágyi a király előtt is önhatalmúlag és következetesen kicserélte az 1827. évi XXIII. tc. „concernens” kifejezését „competens”-re. Csáky és Wekerle csatlakoztak Szilágyi tiltakozásához. Szapáry azonban megnyugtatta a királyt, hogy nem fog sor kerülni büntetésekre és konfliktusokra, mert a végrehajtást megtagadó lelkész anyakönyvezési jogát azonnal polgári közegre ruházzák. Erre a király elfogadta az anyakönyvezési törvényjavaslat pontjait. Megengedte továbbá a szabad vallásgyakorlásról szóló törvényjavaslat tárgyalását a parlamentben, fenntartva magának a jogot a majdani törvény életbe lépéséhez szükséges hozzájárulásra.

A házassági törvény tárgyalása előtt megjegyezte, hogy ez a téma csak a minisztertanácsi jegyzőkönyvekben merült fel, és semmilyen összefüggésben nincs a napirenden levő kérdéssel. A király után elsőként Csáky kért szót. A kötelező polgári házasságkötés és az arról való nyilatkozat mellett érvelt, utóbbi témában azzal, hogy mivel a kormány a f rendi házban korábban azt mondta, hogy a 12. § nem változhatatlan, nem kerülhet elő, hogy nyilatkozzanak arról, mely körülmények esetén változtatható. Utána Szapáry szólalt fel: félt, hogy a polgári házasság ügye még inkább szembe állítja egymással az Egyházat és az államot, és a többi javaslat f rendi házzal történő elfogadását is veszélyeztetné, ezért inkább azt javasolta, hogy a többi javaslat érdekében a polgári házasság kérdését tegyék félre, és persze ezzel a 12. § módosítását is. Szilágyi kifejtette, hogy a nyilatkozatra szükség van, mivel a katolikusokat csak a 12. § módosítása nyugtatná meg, ennek viszont feltétele a kötelező polgári házasság bejelentése. Wekerle szerint a kormánynak presztízskérdés, hogy egy ilyen nyilatkozattal visszaszerezze a tekintélyét. Bethlen András, földművelésügyi miniszter kijelentette, hogy személy szerint nem örül a polgári házasság intézményének, de politikai érdekből a kormánynak nyilatkoznia kell erről. Szögyény-Marich Szapáry-t támogatta: a helyzet egyelőre éretlen, kiforratlan egy ilyen komoly témához. Fejérváry szívesen csatlakozott volna a miniszterelnökhöz, de szerinte az ellenzék úgyis kényszerítené a kormányt, hogy

⁷¹⁴ A király itt XIII. Leó 1890. július 3-ai levelére utalt, melyben a pápa sérelmezte a szülők szabadságának korlátozását, ezért az 1868-as törvény megváltoztatását kérte. Éppígy Csáky rendeletének visszavonását is, hogy ne tudják a papságot arra kényszeríteni, hogy a rájuk bízott lelkeket az eretnekeknek adják át, ellentétben az üdvösségük elősegítésére vonatkozó isteni küldetésükkel. A levélben többek közt ez áll: „Quanto ripugnino a siffatta dottrina la surriferita legge del 1868, e la Circolare di cui facemmo menzione, non abbiamo bisogno di dimostrarlo alla Maiestà Vostra. Basterà solamente accennare che mentre la prima è diretta a render vana una delle condizioni precipue indicata di sopra, conculcando i diritti della Chiesa e la libertà dei genitori riguardo alla educazione cattolica dei loro figli, la seconda tende per giunta a fare del clero un instrumento per la propagazione della eresia, spingendolo a consegnare, per così dire, agli eretici le anime di coloro, che esso ha per divina missione di salvare {ezt a szót Salacz a jelen kontextusnak nem megfelelően „megváltás”-nak fordítja}. A tali prescrizioni il clero cattolico non potrebbe obbedire senza mancare ai suoi più sacri doveri.” Vö. SALACZ, *A magyar* 62-63., a levél teljes szövege pedig olvasható: SALACZ, *A magyar* 384-385. Ferenc József augusztus 1-ei, német nyelvű válasza: SALACZ, *A magyar* 386-388.

⁷¹⁵ SALACZ, *A magyar* 196.

valljon színt – akkor pedig már inkább tegye önként, mint kényszerben. Lukács szintén a nyilatkozat engedélyezésére kérte a királyt: kezdetben azt hitte, hogy a kérdés kikerülhet, és hogy elegendő a fakultatív polgári házasság, de mindkettőben tévedett – utóbbi kérdésben ezt Vaszary állásfoglalása alapján látta be. A miniszterek után újból a király szólalt fel: a primás saját véleménye és Vaszary szerint Rómáé is valóban az, hogy a kötelező alak a kisebbik rossz. Azonban ha törvényjavaslatot nyújtanak be, a papság minden irányból támadni fogja. Ferenc József nézetét még a primás álláspontja sem változtatta meg: mind személyes meggyőződéséből, mind állami szempontból ellenezte a kötelező polgári házasságot. Más megoldások is léteznek, ezt bizonyítja Ausztria példája is, ahol bevált a szükségbeli alak. Az igazságügyminiszter nem győzte meg azt arról, hogy a másik két törvényjavaslat már ezt a kérdést is eldöntötte volna. Úgyhogy ne várják tőle, hogy most rögtön hozzájáruljon. Lehetetlennek tekinti, hogy a házasságjogi törvényből némely részeket kiragadva azokról elzárva, határozottan nyilatkozzon a kormány. Szilágyi szerint a szükségbeli alakot már elvetették, a kötelező és a fakultatív közül pedig nem nehéz dönteni. A király kifejtette, hogy a kötelező végtelen esetén megszorodnának a megáldatlan házasságok. A dupla házasságkötés fölösleges anyagi terhet jelentene a népnek. Azt pedig, hogy egy olyan javaslatot hozzájáruljon, amely a fennálló házasságban ilyen erős ellenállást vált ki, csak „a legsúlyosabb közjogi kérdések esetén”⁷¹⁶ tartaná indokoltnak. Szilágyi újabb erőfeszítéseit még meghallgatta, azután azzal zárta be az ülést, hogy nem adja engedélyét a nyilatkozathoz, a kormány ne akarja a polgári házasság kérdését a teljes házasságjogtól elválasztva kezelni, mert így nem láthatják át kellően.

Ekkor dőlt el a kormány sorsa. Másnapra Szapáry összehívta a minisztertanácsot, ahol Csáky lemondott, azzal az indoklással, hogy javaslataiban nem számíthat a király jóváhagyására. Wekerle bankokkal történő szerződés kötés lezárása céljából két hét haladékot kért, Csáky ezt elfogadta. Azonban mikor Wekerle jelezte, hogy a szerződést nem tudja megkötni, Szapáry a minisztertanács elé vitte a kormány kérdését. Tudta, hogy Csáky-t már elveszítette, de a kormányválságot el akarta kerülni, nehogy az pártválságot idézzon el, ill. még nagyobb felekezeti feszültséget, ha a kormány egyházpolitikai okból mond le. Ezért még a határozathozatal előtt Bécsbe utazott, megszerezte a király engedélyét egy olyan kormánynyilatkozathoz, mely szerinte a kormánynak és a pártoknak is megfelel. Eszerint bejelentették volna a többi törvényjavaslat mihamarabbi benyújtását, és ígéretet tettek volna a polgári házasságra vonatkozó törvényjavaslat kidolgozására és az országgyűlés elé terjesztésére. Csakhogy amíg a katolikus Szapáry Bécsben járt, otthon a protestáns Tiszák és elvbarátai megbuktatták: csak olyan kormányt támogatnak, ami a kötelező polgári házasságkötés alapján áll. Tehát amikor hazajött, és a november 2-ai minisztertanácson felolvasta a király által jóváhagyott kormánynyilatkozatot, abban egyeztek meg, hogy nyilatkozatot csak önmagán belül egységes kormány tehet, ezért inkább együttesen benyújtják lemondásukat.⁷¹⁷ A 9-ei pártértekezleten Andrassy Tivadar és Tisza Kálmán érveltek a kötelező polgári

⁷¹⁶ SALACZ, *A magyar* 201.

⁷¹⁷ A hivatalos minisztériumi indoklás szövege: „A kormány tagjai sokszor nyilatkoztak a Ház eltt egyházpolitikai kérdésekben és el készítették a törvényjavaslatokat az általános polgári anyakönyvvezetésről, a zsidó vallás törvénybeiktatásáról, valamint a vallás szabad gyakorlatáról és ezek betérjesztéséhez megnyerték a korona jóváhagyását. A

házasság bevezetése mellett, Tibád Antal azonban inkább várakozásra buzdított. Az egyik újság szerint képmutatás, hogy eddig Tisza érvelt leger sebben a '68-as törvény mellett, most meg az ellenkez jét er lleti. Egy másik, protestáns újság szerint a 12. §-t csak a házasság és az anyakönyvek államosítása után lehet módosítani, de mivel az utóbbival a protestáns lelkészek nagy jövedelemt l esnek el, vagy kompenzálni kell ket, vagy szekularizálni az egyházi vagyont. Mocsáry Lajos egy ett l különböz protestáns lapban Tiszával ellentétben a '68-as törvény megtartását kívánta, méghozzá Csáky rendeletének még szigorúbb szankcionálásával.

Egyedül a szabadelv párt maradt kormányzóképes, így a király kénytelen volt Wekerlét megbízni kormányalakítással⁷¹⁸. Vaszary egy uralkodói beszélgetés után közölte a nunciussal, hogy a király a kötelez polgári házasságot immár meggátolhatatlannak tartja. Ferenc József bele is egyezett a bevezetés elvi kijelentésébe, azonban továbbra is fenntartotta magának a döntést a részletek és a kivitelezés tekintetében akkorra, mikor a törvényjavaslatot elé terjesztik. A királynak célja volt az egyetlen kormányozni képes pártot, a Szabadelv Pártot egységben tartani, tehát ezért egyezett bele kényszerb l november 11-én abba, amibe október 17-én még nem. A pártot Tisza Kálmán vezérelte, aki így tetszése szerint irányíthatta a királyt, beleértve az egyházpolitikai kérdéseket is. Tisza Kálmán elérte, hogy az ekkor teljességgel népszerű tlen Szilágyi ellen ne tüntessen a párt, mert nélküle Wekerle kormánya nem lenne m köd képes. Szilágyi tehát székében maradt, csak Szögyény-Marichot váltotta fel gr. Tisza Lajos, mint a király személye körüli miniszter, Szapáry helyett pedig Hieronymi Károly lett a belügyminiszter. A király ezzel egy id ben megengedte a kormánynak, hogy a vallás szabad gyakorlatáról és az általános polgári anyakönyvekr l szóló törvényjavaslatokat benyújtsa az országgy lésnek, továbbá hatályon kívül helyezte a vitatott 12. §-t. Wekerle már 1892. november 21-én azzal mutatkozott be, hogy amint a kötelez polgári anyakönyvezésr l szóló, általuk benyújtott javaslat törvényer re emelkedik, Csáky elkeresztelési rendelete hatályát veszti. Szándékuk szerint addig is az egyházi anyakönyvvezet k kötelesek lesznek elkeresztelési esetekben a gyermek törvény szerinti vallását is feltüntetni. Ahol pedig az egyházi anyakönyvvezet k ennek nem tesznek eleget, ott azonnal bevezetik a polgári anyakönyvezést. Kormánya a kötelez polgári házasságkötést támogatja, már dolgoznak is a törvényjavaslaton, mely szerint házassági ügyekben kizárólag az állam fog bírászkodni. Amint ez is törvényer re lép, az 1868. évi LIII. tc. azon rendelkezései kerülnek hatályon kívülre, melyek akadályozzák a szül ket a szabad döntésben.⁷¹⁹

---

kormány tehát megfelelt a Ház irányában a vállalt kötelezettségeknek. A házassági jog reformjának alapelveire nézve is egyhangú megállapodásra lépett a kormány, kivéve a házasság polgári megkötésének kötelez formáját, amelyre vonatkozólag az egész kérdésben teendő nyilatkozatra nézve nem tudott a kormány oly megállapodásra jutni, amely egyszersmind a korona helybenhagyását megnyerte volna. Ily viszonyok között a kormány nem lévén abban a helyzetben, hogy az ország javára sikeresen m ködhessék, beadta lemondását és a király azt elfogadta.” (Vö. K. TÖRÖK, 91-92.; néhány szó eltéréssel idézi KEMÉNYFY, *Ötven év 272-273.*; ZELLER II, 1654. és részben SALACZ, *A magyar* 206. is. A királyi elfogadás dátuma „DUDEK JÁNOS ÉS 20 TÁRSA”, 15. szerint: november 6-a.)

⁷¹⁸ „DUDEK JÁNOS ÉS 20 TÁRSA”, 15. szerint Wekerle a megbízást november 11-én kapta.

⁷¹⁹ K. TÖRÖK, 92. Wekerle ígéreteinek szó szerinti idézete olvasható: KEMÉNYFY, *Ötven év 273-274.* Vö. ZELLER II, 1655-1656. és SZIKLAY, 134.

A katolikus gr. Apponyi óva intette az új kormányt, hogy a papoktól ismét egyházi felfogással ellentétes tevékenységet követeljen, mert ezzel elkövetné az el z kormány Csáky-rendeletének hibáját. Kívánta az 1868-as törvény végrehajtását, amíg az érvényben van, azonban a lelkészek nélkül, valamilyen más módon. Ugyanakkor is a házassági reform mellett szólalt fel, mert azt hitte, hogy a válások nagy száma ellen a király a felbonthatatlanságot védeni fogja, és ezzel megszünteti a vallásváltoztatások által elért válásokat is.⁷²⁰ Ugron felhívta a figyelmet, hogy a király nem ígérte meg a készül törvény szentesítését, és abból szerinte nem is lesz semmi, mivel nem tudják keresztülvinni a fels házon.

Ugyanaznap a f rendi házban Wekerle meger sítette, hogy a polgári anyakönyvekr l szóló törvényjavaslatban nem szándékoznak büntetni az azt megszeg lelkészt, csak az illet t állami hivatalnoki státuszáról lecserélve azonnal bevezetik helyette a polgári anyakönyvezést. Ezen kijelentése miatt Zichy és Esterházy a várható módon er sen tiltakoztak a kormány egyházpolitikája ellen. Zichy szerint ha a polgári anyakönyvezést csak az elkeresztel helyeken vezetik be, az er sen katolikusellenes lesz, mivel csak a katolikusokat éri elkeresztelés ügyében panasz. Úgy vélte, hogy a királyt nem informálták az igazságnak megfelelő en, ha azt hitették el vele, hogy a lakosság többsége a kötelez polgári házasságot kívánja: kérdezzék csak meg a népet. Wekerle szerint azonban akkor tájékoztatja a királyt megfelelő en, ha azt saját meggy z dése szerint teszi.

November 23-án el is indult a parlamenti vita. Helfy a kötelez polgári házasság mellett foglalt állást. Vajay István papképvisel ezzel szemben széleskör fellépést sürgetett a kormány egyházpolitikája ellen, és a Szentszék küls befolyása miatt aggódók számára idézte Bismarckot, aki a német kultúrharc során, 1887. április 21-én a porosz képvisel házban azt mondta, hogy a pápaság a német katolikusokra nézve nem külföldi intézmény, hanem belföldi hatalom.⁷²¹ Polónyi következetlenséggel vádolta Szilágyit, aki azel tt kerülte a kötelez alak említését. maga ugyan a kötelez alak híve, de kételkedik abban, hogy most ez szolgálná a felekezeti békét.

Pázmándy Dénes azt hitte, hogy Wekerlének elég lesz a spanyol minta: az egyházi házasság a katolikusok között államilag is érvényes, csak a polgári anyakönyvvezet nek is jelen kell lennie a templomban, és ott anyakönyvet kell felvennie, a házassági bíraskodás pedig a szentszékek hatáskörében marad. A Szabadelv Pártban ekkor bels ellenzék alakult: 38-an purus-oknak nevezték magukat, mert meg akarták tisztítani a pártot a helytelen egyházpolitikát képvisel kt l, azaz Szilágyit a kormányból, Tisza Kálmánt pedig a pártból akarták eltávolítani, ezen felül az Apponyi-párttal való fúzióra törekedtek.

A protestánsok véleménye sem volt egységes a kérdésben. Pl. az evangélikus zsinati vegyes bizottság 1892. november 24-ei ülésén Sztehló Kornél megállapította: „A polgári házasság [...] csakis a katolikusokra nézve áldás, csakis nekik van rá szükségük. ket szabadítja fel a katolikus dogma bilincsei alól, nekik teszi lehetségessé, hogy ne legyenek kénytelenek hitet cserélni, ha válni akarnak. A

⁷²⁰ Vö. SALACZ, *Egyház* 91. és SALACZ, *A magyar* 213-214.

⁷²¹ SALACZ, *A magyar* 216-217.: „[...] wenn ich Katholik wäre, glaube ich nicht, daß ich die Institution des Papstums aus eine ausländische betrachten würde; und von meinem paritätischen Standpunkt, den ich als Vaterer der Regierung innehalten muß, gebe ich das zu, daß das Papstum eine nicht bloß weltallgemeine ist, sondern weil sie eine weltallgemeine ist, auch eine deutsche Institution für die deutschen Katholiken ist.”

protestánsok a polgári házasságot nem a maguk érdekében, hanem azért követelik, mert mint magyar állampolgárok belátják, hogy a házassági ügy egyöntetű rendezése csakis ez úton lehetséges s ezért az állami jogrend követelményeinek alárendelik saját különleges protestáns érdekeiket.”⁷²² Javasolta, hogy támogassák a kötelező polgári házasság bevezetését, de nem mint az 1868. évi LIII. tc. kompenzációját, hanem annak érvényben maradásához is ragaszkodjanak. A bizottság azonban Gy. Elek álláspontjával azonosult: nem ellenzik az állami szabályozást, ha az lehetővé teszi a felbonthatóságot; ragaszkodnak a ’68-as törvényhez; ha egyhamar nem rendezik törvénnyel a házasság kérdését, a protestánsok élni fognak házassági bíraskodási jogukkal. Ezt kívánta volna a református zsinattal is elfogadtatni, de azonban azt mondták ki, hogy sem a polgári házasság, sem az elkeresztelések ügyével nem foglalkoznak, a házassági bíraskodást pedig a világi törvényszékeknél látják megfelelő kézfészkében.

Az 1893-as költségvetési vita (1892. december 12-20.) során a képviselőházban gr. Tisza István a házasság mindenestül, még a bíraskodás terén is kívánatos szekularizációjára ösztönzött.

A püspöki konferencia december 15-ei ülésén tárgyalták Csáky azon augusztusi óhajait, hogy az 1890. július 7-ei és szeptember 26-ai, az elkeresztelés ügyében kiadott pápai dekrétumokat ne hirdessék ki; az egységes családtörvény (polgári házasság) bevezetéséig pedig tartózkodjanak az 1868. évi LIII. tc-et és a részleges polgári anyakönyvezést. A prímás ismertette Rampolla akkori válaszait, a püspökök pedig megegyeztek abban, hogy a Szentszék döntései ünnepélyes kihirdetés nélkül is kötelezőnek, ezért anélkül, csak szóban fogják visszavonni az anyakönyvi adatok átküldési engedélyeit. Elhatározták, hogy közös felterjesztést intéznek a pápához tájékoztatásul, a királyhoz segítségét kérve, a kormányhoz pedig az aggodalmaikról.⁷²³ A megszövegezést Vaszary-ra bízta azzal, hogy a kész emlékiratot terjessze a konferencia elé. Schlauch javaslatára megállapodtak abban, hogy a következő rendi házban a költségvetés tárgyalásakor felszólalnak az egyházpolitikai program ellen, szavazataikat pedig a fejleménytől teszik függővé.

Döntésük értelmében még a hónap folyamán minden egyházmegyében a központba hívott esperesek először szóban visszavonták az engedélyeket és ismertették a római rendelkezéseket. Schopper 1893. december 30-ai pásztorlevelében is említést tett, és közölte, hogy az állami anyakönyveket bevezethetik, de a polgári házasság a szentségi házasság arculcsapása volna. Ezért kettős feladatot rendelt el: a hívek írjanak országgyűlési képviselőiknek, hogy a szentségi házasságot védjék meg, mert nekik a polgári házasság nem kell; a reges reges informator ad melius informandum appellare gyűjtsenek aláírásokat. Ezért a katolikusellenes sajtóorgánumok támadták, ismét királyi dorgatóriumot kívántak számára, s a ius placeti is szóba került. Nemsokára br. Hornig, és Schlauch is kiadták hasonló tartalmú veszprémi ill. nagyváradai körleveleiket⁷²⁴.

⁷²² SALACZ, *A magyar* 221.

⁷²³ Vö. SZIKLAY, 134-135.

⁷²⁴ Vö. SZIKLAY, 136.

A Szabadelv Párt január 27-ei gyűlését követően az egyházpolitikai kérdések miatt egyre többen léptek ki a pártból. A polgári házasság terve ellen országos katolikus tiltakozás indult meg, Schopper György, rosznyói püspök vezetésével. A szintén közismerten katolikus Zichy Nándor országszerte elkezdte szervezni a katolikus nagygyűléseket. Az első megmozdulás Sopronban történt; persze a liberálisok ellentüntetéseket szerveztek.⁷²⁵ A püspökök nagybőjti pásztorlevelükben elítélték a polgári házasság intézményét, és decemberi megállapodásuk értelmében – Csernoch János, akkori prímási irodaigazgató megfogalmazásai alapján kidolgozott írásokban – segítségért a királyhoz fordultak⁷²⁶, a kormánynál pedig emlékiratban tiltakoztak⁷²⁷. Ezt Vaszary március 8-án adta át Wekerlének, kérve, hogy a másolatot a királynak terjessze fel. A kérést a miniszterelnök már másnap teljesítette, azonban felkérte Csáky-t, hogy utólag írjon hozzá egy cáfolatot. Ez el is készült, de nem került elküldésre. A pápát pedig feliratban biztosították a püspökök a házasság szentségének megóvására és a törvényjavaslat keresztülvételének megakadályozására irányuló elkötelezettségük⁷²⁸ – ezt Vaszary március 4-én küldte el Rampollának.

Azonban eddigre már készen állt az anyakönyvi törvényjavaslat, melyet a kormány az 1893. január 23-ai minisztertanácson kezdett el tárgyalni. Előadója immár nem Csáky, hanem Hieronymi volt. Egyetlen módosítást tettek: kivették belőle a polgári házasság bevezetésére történő utalást. Március 7-én felhatalmazták a belügyminisztert, hogy a javaslatot terjessze a király elé, majd ha elfogadást nyert, akkor az országgyűlés elé. Csáky ezután számolt be a prímás legújabb javaslatáról a modus vivendi-hez. Vaszary valójában Simor ötletét nyújtotta be újra, amit azonban nem ismert. Mi már ismerjük: vitás kérdésekben a gyermek vallását a hatóságok az anyakönyv vagy a kivonat azon bejegyzése alapján állapítsák meg, amelyben kötelezően szerepel a szülők vallása. A kormány ezt újból elutasította, pedig a lehel séget Rampolla is elfogadta, amennyiben a kormány javasolja. A bíboros államtitkár még azt is kérte, hogy ennek elfogadása esetén a katolikus szülőknek engedjék meg gyermekük magánúton és nyilvánosan történő katolikus nevelését. Hiába ajánlotta ezt a lehel séget XIII. Leó 1893. március 6-án írt személyes levelében a királynak⁷²⁹, a kormány ezt is elutasította.

⁷²⁵ Vö. SZIKLAY, 136.

⁷²⁶ 1893. február 28-ai tanácskozásuk után feliratot intéztek hozzá, hogy mint az Egyház legfőbb kegy- és védura, tartsa távol ezeket a veszélyes újításokat. (Vö. SALACZ, *Egyház* 91-92.)

⁷²⁷ SALACZ, *Egyház* 92.: „[...] különösen kifogásolták [sic], hogy a 12. § módosítását erőszakosan függvé tették más egyházpolitikai törvényektől. Kifejezték a püspökök félelmüket, hogy a polgári anyakönyvezés következtében több gyermek keresztlehetlenül fog maradni, [...] és súlyos érvekkel a leghatározottabban szembefordultak a polgári házassággal.” A 101-103. oldalakon Salacz statisztikáit közli. Ezek alapján a püspökök félelme nem igazolódott be: 1900-ban a latin katolikus gyermekek 0,1%-ánál is kevesebb maradt keresztlehetlenül, mivel a párnaposan elhunyt, szükségkeresztségben részesült gyermekek nem kerültek be az anyakönyvekbe. Ugyanez az arány 10 év múlva, 1910-ben 0,8% volt. Sőt hatalmas károkat a felekezetenélküliség sem okozott: 1896-1913 között minden 10.000 latin katolikusból 5 lett elismert felekezeten kívülivé. A polgári házasság azonban már ténylegesen romboló hatású volt a családok erkölcsi alapjait, és ezzel az állam pilléreit aláásó válási lehel séggel: a lehel ség az en minden 107..

⁷²⁸ KEMÉNYFY, *Vaszary* 114-115.: „[...] ha az állam s annak vezetői nyilvánosan tett nyilatkozataikat megvalósítani és azok kivételét elrendelni szándékoznak, mi követni fogjuk más országok püspökeinek és katolikus férfainak példáját s egy lélekkel ellene fogunk állani szándékuknak és amennyire lehet, meg fogjuk akadályozni, hogy egyházunk jogai újabb törvények által még újból is megsértsenek.”

⁷²⁹ Olvasható: SALACZ, *A magyar* 388-389.

A kultusztárca költségvetése során Asbóth János felhozta Tisza Kálmán azon lépését, hogy az 1884-es választások során választási utasítást kért Rómától kormánya támogatására. Kérdésére, hogy akkor Tisza most milyen alapon utasítja el minden római megnyilatkozás tekintélyét, Tisza egyenesen letagadta fenti cselekedetét, s t Wekerle sem volt hajlandó kiadni a levéltár erre vonatkozó dokumentumait.⁷³⁰ Ugron határozottan kijelentette, hogy a polgári házasságnak csak a fakultatív alakját hajlandó elfogadni.

Hieronymi április 26-án benyújtotta az anyakönyvi javaslatot a Háznak. Az egyelőre a közigazgatási-, igazságügyi- és pénzügyi bizottságoknak adta tovább elzetes tárgyalásra.

A f rendek hosszasan tárgyaltak Esterházy Miklós Móricnál az ügyben, hogy megtagadják-e a költségvetés megszavazását, ill. terjesszenek-e be olyan határozati javaslatot, hogy a kormány vonja vissza egyházpolitikai programját. Esterházy a püspöki kar véleményét is kikérte, elre bocsátva, hogy a költségvetés elutasításához valószínűleg nem sikerülne megnyerniük a többséget, a határozati javaslathoz azonban igen. Meghívására a kar Vaszary-n kívül Schlauchot és Hornigot küldte résztvevőnek. Végül május 7-én arra jutottak, hogy a költségvetést megszavazzák, de a kormány ellen bizalmatlansági indítványt nyújtanak be. Erre gr. Szapáry Géza személyében találtak olyan alkalmas f rendet, aki nem volt reakciós viselkedéssel vádolható, bizonyítva ezzel azt, hogy indítványuknak nem politikai, hanem tisztán vallási oka van. Két nap múlva gr. Szapáry Géza a következő határozati javaslatot nyújtotta be: „I. Mondja ki a f rendház, hogy a kormánynak lényegében az államot és társadalmat alapjában megtámadó és a vallástalanságot törvényesít és istápoló egyházpolitikai programját, nemkülönben e program körüli eljárását nem helyesli és ahhoz nem is járul. II. Azonban a költségvetést a tárgyalás alapjául elfogadja, mert az államháztartás vitelének rendes menetét ezúttal megakasztani nem kívánja.”⁷³¹ Másnap név szerint szavaztak, és az I. pontot 81:56 arányban elfogadták.⁷³² Az igenlőkel szavazott Teutsch erdélyi evangélikus püspök is. A protestánsok a kormány mellett, a katolikusok ellene szólaltak fel. Hornig er sen támadta Csáky-t, aki válaszul el hozta, hogy Hornig fogalmazta meg Trefort rendeletét. Hornig erre beismerte és elítélte saját akkori tévedését. Az elfogadott első pontnak komolyabb hatása nem lett.

Csáky ezután nem sokkal, május 17-én a szabad vallásgyakorlásról szóló törvényjavaslatot is benyújtotta. A Ház ezt az illetékes közoktatási- és igazságügyi bizottságoknak továbbította. Ferenc József pedig válaszolt a pápa márciusi levelére: neki is sok aggodalmat okoz a helyzet, és sajnálja, hogy a kezdetben jelentéktelen elkeresztelési vitát nem oldották meg ügyesebben, hiszen abból kerekedett ki az Egyház és az állam harca, melybe beleszóltak a pártszenvédélyek, és végül egész egyházpolitikai reformtörekvés lett bel le. Egy magyar kormány már belebukott a helytelen próbálkozásba, maga is igyekszik h maradni a katolikus tanításhoz, de zavaró tényez , hogy majdnem minden európai országban már felülkerekedtek a hasonló törvények, az Egyház azonban mégsem vette le kezét azon országokról. Az

⁷³⁰ Vö. SALACZ, *A magyar* 247.

⁷³¹ SALACZ, *A magyar* 252.

⁷³² SZIKLAY, 137.

jogai korlátozottak, nem tudja vállalni a felelősséget, ha a kormány rossz döntést hoz. A pápától megértést remél, ajánlja Vaszary-tól belpolitikai információkat kérni, egyben maga is részletes információkat küld a levél kézbesítéjével, Galimberti volt nunciusból lett bíborossal.⁷³³

Helfy megszólaltatta az öreg Kossuthot, aki levelében Wekerle egyházpolitikáját támogatta.⁷³⁴ Zichy augusztus második felében küldte el a királynak az összegyűlt aláírásokat. Szeptemberben Hieronymi belügyminiszter koleraveszélyre hivatkozva tiltotta be a következő katolikus nagygyűlést Szabadkán, annak ellenére, hogy a helyi polgármester semmi veszélyt nem látott, ugyanakkor Szegeden engedélyezték az üggyűlést.

A püspöki karhosszolatkozatára válaszul XIII. Leó 1893. szeptember 2-án a *Constanti Hungarorum* kezdetű enciklikájában (részletét ld. a *Függelék* 74. pontjában) buzdított kitartásra, a hívek szervezkedésének, azaz a püspökök vezette évenkénti nagygyűléseknek a folytatására, és a katolikus sajtó kiépítésére. Rampolla Simornak küldött leveleit kapcsán emlékeztetett, hogy a Szentszék utasításaitól eltérni nem szabad sem papoknak, sem laikusoknak. Amennyire csak lehet, a papság óvja meg a híveket a vegyes házasságoktól. A püspökök pedig hátszínen küzdjenek a katolikusellenes javaslatok ellen. A választások során mindenki igyekezzen kipróbált katolikusokat bejuttatni a parlamentbe. Püspöki konferenciákat gyakrabban tartsanak. Reméli, hogy az apostoli király jóindulata és törekvése sem fog hiányozni.

Szilágyi már a Wekerle-kormány megalakulásakor gyors tempóban igyekezett elmozdítani a házassági törvényjavaslatot. Vavrik Béla kétszer is átírta eredeti elaborátumát, az utolsót a minisztertanács 1893. július 21-én elfogadta, és megbízta Szilágyit, hogy a király, és az uralkodó jóváhagyása után az országgyűlés elé terjessze azt.⁷³⁵ Ugyanaznap bízták meg Csáky-t a 12. §-t módosító törvényjavaslat kidolgozásával, de elhatárolták, hogy a két javaslatot együtt nyújtják be, és azok egyszerre történő életbe léptetését törvényben biztosítják. Ezért Csáky várt, míg október 4-én az javaslatát is elfogadták, és arra vonatkozólag is megkapta a Szilágyihoz hasonló felhatalmazást. Javaslatára szerint a szülők korlátlanul megegyezhetnek a házasságkötés előtt akár minden egyes gyermekük vallási neveléséről külön is, még akkor is, ha ők maguk azonos vallásúak. Megegyezés hiányában minden gyermek az apa vallását követi. Gyermekek nem lehet felekezeten kívüli, de a felekezeten kívüli apa is jogosult az imént említett megegyezésre. Ha a felekezeten kívüli apa ezzel a joggal nem él, akkor minden gyermek anyjuk vallását követi. Ha az anya is felekezeten kívüli és nem dönt, a döntés joga a gyámhatóságra száll. Minden olyan gyermekre, aki a törvény életbe lépése előtt kötött házasságból származik, a régi törvény vonatkozik.

⁷³³ A király olasz nyelvű válaszlevele olvasható: SALACZ, *A magyar* 389-391.

⁷³⁴ SALACZ, *A magyar* 256.

⁷³⁵ Ezid tájt írta meg, és 1893. július 28-ai dátummal látta először, melyet alcímében az országgyűlés mindkét házának ajánlott: SURÁNYI JÁNOS, *Az egységes házasságjog alapvonalai*, Győr 1893. Előszavában így érvelt: „A házasság az észjog szerint nem polgárjogi, hanem természetjogi, ethikai intézmény (officium naturae).”

Amint Ferenc József megkapta a házassági törvényjavaslatot, azt nyomban véleményezésre küldte a két magyar bíborosnak, Vaszary-nak és Schlauchnak. Válaszukat a bíborosok pontosan az enciklikával egyidejűleg készítették el. Mivel a javaslat (pl. kölcsönös megegyezés esetén is) felbontható polgári szerződésnek minősítette a házasságot, mely fölött az állami bíróság ítél, mindkét bíboros azonnal elutasította. Schlauch azt is kifejtette, hogy bár a javaslat az engesztelhetetlen gyűlölet esetére nem teszi lehetővé a válást, megengedi azt, „ha az egyik házastársi kötelességeit szándékosan nem teljesíti és a bíróság az összes körülményekből azt a meggyőződést merítette, hogy a házassági viszony feldúlt.”⁷³⁶ Ez azonban olyan tág megfogalmazás, amibe mindent bele lehet magyarázni, még az engesztelhetetlen gyűlöletből fakadó közös megegyezést is. Magától értetődő, hogy a katolikus kánonjog nem elutasítható az akatolikus polgárokra, de a jogegyenlőség alapján a katolikusokra se nem terjedhetnek az akatolikus jogszabályok. A javaslat elutasította azt, hogy a házassági akadályok megállapításánál és a házasság megszüntetésénél az egyházak tanait és jogrendjét vegyék alapul. Schlauch szerint azonban pont ez lenne kívánatos, ekkor ugyanis csak kétféle házassági jogrend létezne hazánkban: a katolikus kánonjog a katolikusok, és az állami házasságjog a nem katolikusok számára. A protestánsok ugyanis elfogadják azt, ha valaki csak polgári házasságot köt. A bíboros megkérdőjelezte kollégája, a prímás álláspontját: hogyan lehet azt állítani, hogy a kötelező polgári házasság kevésbé sérti az Egyház tanítását, mint a fakultatív vagy a szükségbeli forma, mikor az utóbbiak semmire nem kényszerítik a katolikusokat, a kötelező viszont ellentétes a kánonjoggal? Kifogásolta, hogy az akadályok közül hiányzik a *disparitas cultus*, az egyházi rend és a fogadalom csak tiltó akadály, a felbonthatatlanság dogmáját pedig teljesen ignorálták. Az pedig, hogy 1000 koronára büntetik azt a papot, aki a polgári elvot adja össze egyháziilag a párt, embertelen, mert lehetetlenné teszi a haldoklók házasságának rendezését, ágyuk mellett ugyanis nincs ott állami anyakönyvvezető, katolikus pap azonban jelen van. Miért bünteti az állam az egyházi összeadást, ha egyszer úgyis semmisnek tekinti?

Aggályaikat szeptember 25-én a király továbbította a miniszterelnöknek és az igazságügyminiszternek, kérve, hogy a minisztertanács tárgyalja újból a javaslatot. A kormány mindössze egy engedményt tett: az a lelkész, aki halálvesztély esetén áldja meg az egyházi házasságot a polgárit megelvezően, nem büntetendő (a többi esetben viszont igen).⁷³⁷

A király ezután az 1893. november 6-ai minisztertanácson jegyzőkönyvbe vétette, hogy lelkiismeretileg ellenzi a polgári házasságot, normál politikai helyzetben nem is engedélyezné az országgyűlésnek való benyújtást. A politikai stabilitás érdekében azonban most mégis engedi, viszont a viták során rá senki ne hivatkozzon, mert semlegesesen fog viselkedni a kérdésben, és nem áll szándékában a polgári házasság intézményének bevezetését megvédeni. A jegyzőkönyvön felül beszédének vázlatát maga is leírta, és a tisztázott példányt a titkos irattárba helyeztette.⁷³⁸

⁷³⁶ SALACZ, *A magyar* 265.

⁷³⁷ Ez a javaslat 145. §-ában szerepelt, ami a későbbi 1894. évi XXXI. tc. 123. §-a lett.

⁷³⁸ Saját kezű feljegyzései olvashatók: SALACZ, *A magyar* 391-392.

Tisza Lajos még ott helyben kicsikarta a király ígérését: amennyiben az országgyűlés nem változtat lényegileg a javaslaton, szentesíteni fogja a törvényt. Schlauch a király engedélyével már két héttel a parlamenti benyújtás előtt nyilvánosságra hozta terjedelmes elemzését a polgári házasság ellen, így a tárgyalásra már mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a király nemcsak maga ellenezte a javaslatot, hanem egyházi véleményezést is kért róla.

November 9-én Agliardi nuncius a külügyminisztériumban kért felvilágosítást a király döntéséről. Ott br. Pasetti osztályfőnök megnyugtatta, hogy Ferenc József engedélye a törvényjavaslat benyújtására még nem jelenti a törvény feltétlen szentesítését.⁷³⁹ Agliardi tudta, hogy a császár Ausztriában is politikai válsággal küzd (az osztrák miniszterelnök 2 nappal később le is mondott), ezért most nem engedhet meg magának egy magyar válságot is. Tudatta, hogy XIII. Leó tisztában van a király érzelmeivel, és megígérte, hogy mindezek értelmében fogja tájékoztatni a pápát.

Igen kellemetlen volt a kormánynak, hogy Schlauch a király engedélyével már akkor megjelentethette a törvényjavaslat elleni felterjesztését, amikor a javaslat még nem is látott napvilágot. Vaszary is engedélyt kapott saját felterjesztésének megjelentetésére, de Schlauché olvasása után nem élt a lehetőséggel. A püspöki konferenciát is csak Hidassy Kornél szombathelyi megyéspüspök kérése után jóval, két nappal a törvényjavaslat alsóházi beterjesztése előtt hívta össze. Csak ekkor értesítette társait Rampollának a *Constanti Hungarorum*-mal együtt küldött leveléről, melyben a bíboros államtitkár elrendelte, hogy a püspöki kar adjon ki közös pásztorlevelet az egyházpolitikai törvényjavaslatok veszélyeiről és a védekezés módjairól, továbbá hogy a püspöki kar szorgalmazza katolikus körök és hírlapok létrejöttét, ill. választások alkalmával a megbízható katolikus férfiakat támogassák. A prímás megkérdezte, mi a teendő. A maga részéről a pásztorlevél kiadását javasolta. Hidassy azonnal felszólalt, hogy már a törvényjavaslatok benyújtása előtt kellett volna lépni, mert a pásztorlevél most már a kormány elleni támadásnak fog minősülni. Egyben bejelentette, hogy ha tovább késedelmeskednek, a további tanácskozásokon nem hajlandó részt venni. Vaszary azzal védekezett, hogy Rampolla csak a javaslatok elterjesztésének idejére kérte a pásztorlevelet, a házassági törvényjavaslatot csak bizalmas véleményezésre kapta a királytól, és egészen mostanáig indokoltan reménykedett, hogy tárgyalásos úton a helyzet rendezhető lesz. Közös elhatározták a pásztorlevél kiadását, melynek megszövegezését Schlauch elnöksége alatt Hornigra és Steinerre bízta. Samassa szerint a hithűséget kell megterjesztetni, mert ha a törvények életbe is lépnek, a rendíthetetlen hitveseknek nem fognak tudni ártani. A kész pásztorlevelet december 7-én még nem hozták nyilvánosságra, csak egymás között szétosztották, és latin fordítását a pápának elküldték.

Ezalatt Szilágyi december 2-án beterjesztette a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslatot. Nemcsak azzal érvelt, hogy az Egyháznak is ez a legelfogadhatóbb, hanem azzal is, hogy a felbonthatóság a boldog családi élet feltétele, ami egyaránt érdeke az államnak, a feleknek és a

⁷³⁹ SALACZ, *A magyar 273.* szerint br. Pasetti nem tudott a Tisza által kikényszerített királyi ígéretről.

gyerekeknek. Jobb ugyanis a gyerekeknek a nyílt válással szembesülni, mint a megromlott kapcsolatban megmaradó szülei acsarkodását látni. A javaslat szétválasztja az Egyház és az állam hatáskörét a házassággal kapcsolatban, de ez biztosítja azt, hogy mindkét jogrend a maga körében szabadon érvényesülhessen – állította a miniszter. A minisztertanács korábbi döntése értelmében ugyanekkor nyújtották be a 12. § módosító javaslatát is. A gyermekek vallásáról szóló javaslatot pedig Csáky terjesztette el mindössze néhány szóval, a kormány hallgatása és az ellenzék éljenzése közepette.⁷⁴⁰ Mindkét törvényjavaslatot ismét az illetékes bizottságokra bízta: a házasságot az igazságügyire, a gyermekek vallásáról szólót pedig a közoktatásra és az igazságügyire.

A püspökök közös pásztorlevele az 1893/94-es évek fordulóján került a nyilvánosság elé. Ebben megköszönték az alsópapságnak, hogy az elkeresztelési rendelet helyett az apostolok tanításának engedelmeskedtek, illetve felszólították a papságot és a híveket a polgári házasság elleni küzdelemre. A közös levélhez minden püspök egyéni kísérő levelet csatolt. Ez utóbbiak – kivéve Vaszary-ét, Samassáét, Császkaét és Bubicsét – keményebb hangúak voltak a közönségnek. Steiner Fülöp, székesfehérvári püspök egyenesen az országgyűlésig menő tiltakozásra hívott fel. „A legutolsó, 1892-i választások alkalmával több képviselő, köztük Perczel Dezső, a Ház alelnöke is, reverzalista adott a katolikus érdekek védelmére s ezeket most felszólították katolikus választóik a javaslatok elleni küzdelemre.” Wekerle a Szabadelv Párt január 15-ei ülésén gr. Károlyi István kérdésére válaszolva elmondta, hogy szerinte is kötelezi a politikusokat a választóknak adott szavuk. Kérélmére párthatározatban kimondták, hogy tagjai nem szólalhatnak fel és nem szavazhatnak a javaslatok ellen, kivéve a papokat. „[...] Ezért harmincöt részben egyéni meggyőzésből, részben mert reverzalista adtak, kiléptek a pártból. Ez annál kellemetlenebb volt a kormánynak, mert mindig azt hangoztatta, hogy csak az egyházpolitikai program alapján tudja együtt tartani a pártot s Ferenc József épp ennek érdekében fogadta el a házassági javaslatot.”⁷⁴¹ A kilépők között volt a korábbi miniszterelnök, Szapáry Gyula is. Perczel azonban, hiába szólították fel ígérete betartására, nemcsak hogy bent maradt a pártban, hanem védelmezője lett az egyházpolitikai javaslatoknak, később Bánffy kormányában belügyminiszterséget is vállalt. Példáját többen követték arra hivatkozva, hogy ígéretük csak az elkeresztelési kérdésre vonatkozott – ez nyilvánvaló hazugság volt a részükre.

A katolikusok gyűléseket rendeztek, cikkeket és röpiratokat terjesztettek. A püspökök Esterházy Miklós Mór és Zichy Nándor vezetésével 1894. január 16-án a Pesti Vígadóban megrendezték az országos méretű katolikus nagygyűlést.⁷⁴² A sajtóbeli kölcsönös fenyegetések ellenére a nagygyűlés rendezés nélkül zajlott le. Határozatban mondták ki, hogy „a katolikusok oly politikát, amely a hazai törvényeit egyházuk hitelveivel ellentétbe hozza, nemcsak vallásukkal, de hazaszeretetükkel sem tudnak összeegyeztetni. A polgári házasságba bele nem nyugodhatnak, törvényben iktatása ellen minden

⁷⁴⁰ Vö. SALACZ, *A magyar* 278.

⁷⁴¹ SALACZ, *Egyház* 94. és vö. SALACZ, *A magyar* 284.

⁷⁴² Vaszary és Esterházy beszédeinek részletei olvashatók: KEMÉNYFY, *Vaszary* 116-117. oldalain.

törvényes úton és módon küzdenek s ha ez mégis megtörténnék, akkor a meghozott törvény megmásítása érdekében a küzdelmet tovább folytatják.”⁷⁴³ Vaszary a megnyitó beszédét követően a nagygyűlés hódoló táviratát küldte el a pápának és a királynak. Arra a megdöbbenésre, hogy a király válasza pár óra alatt megérkezett, a szabadelv-irányzat úgy magyarázta, hogy bizonyára előző nap adták fel a hódolatot.⁷⁴⁴ Némelyek még azt is kritizálták, hogyan merészelt Vaszary a kormány megkerülésével egyenesen a királynak táviratozni. Sajnos az ún. „szabadelv-katolikusok” is elkezdtek szervezkedni a nagygyűlés határozata ellen, a kormány egyházpolitikája mellett. Jellemző a liberális kormányra, hogy a nagygyűlésre válaszul március elejére (már az alsóházi tárgyalás idején) a fővárosba országos szabadelv-nagygyűlést és felvonulást szerveztek, nagy tömeggel, de kevés hatással.

Az országgyűlési tárgyalást megelőzően a pártok elfoglalták saját álláspontjaikat a javaslatokkal kapcsolatban. A Nemzeti Párt vezére, gr. Apponyi szerint az izraelita vallást recipiálni kell, a szabadvallásgyakorlásról és az állami anyakönyvezésről is törvényt kell alkotni, de az utóbbiról csak ideiglenesen. Véglegesen majd a közigazgatási reformmal együtt. Általános érvénnyel meg kell követelni az egyházi házasságkötést, a polgárit pedig csak olyan esetekre tartani fenn, amikor államilag elő nem ismert akadálya van az egyházi házasságkötésnek. Az elkeresztelési rendeletet vissza kell vonni, a 12. §-t viszont fenn kell tartani, de a protestáns egyházak vagyoni helyzetének kompenzálásával és a katolikus autonómia megalkotásával. A pártelnök Horánszky Apponyihoz csatlakozott, mint ahogy a többség is, a kötelező polgári házasság mellett csak öten érveltek (köztük Gullner Gyula). Végül úgy határoztak, hogy a párt tagjai szabadon szavazhatnak. Ennek ellenére Gullnert kivéve, a kötelező polgári házasság mellett felszólaló másik 4 fő kilesépett a pártból. A Függetlenségi Eötvös-pártja (ún. Országos Függetlenségi Párt) teljes egészében azonosult a kormány javaslataival. A Függetlenségi és 48-as Párton belül nézeteltérések voltak. Ugron a kormány megbuktatására a javaslatok elleni szavazatra buzdított, Helfy az ellenkezéjére. A párt határozatot hozott a kormány javaslatainak támogatására, melyet 42 szavazattal Ugron és 11 társa ellenében fogadtak el. Tartották magukat korábbi döntésükhöz: a belső ellenzéknek nem kell távoznia a pártból.

Részeredmény:

Az állami anyakönyvezésnek az egyháztól való elválasztása mai szemmel nézve valójában jó cél volt: az Egyház és állam kívánatos szétválasztásának egyik elemévé vált. Az állam onnantól, hogy laikus állami tisztviselket bízott meg az anyakönyvezéssel, nem szólhatott bele abba, hogy az – immár nem állami tisztvisel – papság mit anyakönyvezzék. Így a papság megszabadult egy adag fölösleges teherrel, és mindkét fél a kérdést addig jellemző vitáktól: mindkettő saját belső jogrendje szerint anyakönyvezhette azt, amit fontosnak tartott. Azt a kezdeti fázist, hogy az egyedül létező egyházi anyakönyvek voltak

⁷⁴³ SALACZ, *A magyar* 286.

⁷⁴⁴ SALACZ, *A magyar* 286.: Az Országos Levéltár Pápay-hagyatékában fellelhető eredeti dokumentumok szerint a budapesti táviratot 12:10-kor adták fel, ez 12:45-re ért Bécsbe, a királyi választ pedig 13:30-kor indították útjára.

közhitel ek, sikerrel váltotta fel a két anyakönyvezés különválása. Mivel pedig az Egyház nem ragaszkodott az állami adatok számontartásához, jogsérelemr l nem beszélhetünk a különválás miatt. Ez azonban csak mai szemmel nézve van így. A korabeli helyzetben ennek más volt a tétje: a pápa nyíltan kifejtette azon álláspontját, hogy a polgári anyakönyvezés sértené a szül k jogát, mivel célja a vegyes házasságokból származó, és az állami törvény szerint nem katolikusnak számító gyermekek más vallású hitoktatásra kényszerítése. Tehát ha nem akarunk az anakronizmus hibájába esve tudománytalanná válni, azt a következtetést kell levonnunk, hogy az adott történelmi helyzetben az anyakönyvezés szétválasztása csak a pápa által kifogásolt szándék párhuzamos megszüntetése esetén nem okozott volna kánonjogi sérelmet.

A polgári házassággal kapcsolatban a helyzet még kielezettebb volt. Ahogy már a *10. Polgári házasság, polgári anyakönyvezés / a) A polgári házasság távolabbi el zményei* c. pontban említettük, bevezetése ellen rengeteg szót emelt a Szentszék és hazánk f papjai, mindhiába. Kezdetben Szilágyi ugyan kijelentette, hogy nemcsak , de senki nem terjeszti be annak kötelez formáját. inkább a fakultatív formát támogatta. Megbízottja, Gy ry mégis a kötelez forma mellett volt. A családjogi tervezetbe ennek ellenére a szükségbeli formát vette bele, melyet (ritka el fordulása miatt) korábban már a legkisebb rossznak min sítettünk. Azonban Gy ry a vegyes házasságokat kifejezetten a kánonjoggal ellentétesen képzelte el, amikor megbízója terveinek megfelel en legalább a vegyes házasságokban lehet vé kívánta tenni, hogy a felek választhassanak az egyházi és a polgári kötés közül. A kett t nem egymástól függetlennek, hanem egymás alternatívájának tekinteni, er sen sértette a házasság szentségi mivoltát. Mint ahogy az is jogsért volt, hogy a vegyes házasságok felbontást és érvénytelenítést – a miniszternek a szentszékek eltörlésére irányuló szándékának megfelel en – kizárólag állami hatáskörbe akarta utalni. Jogsértés történt tehát azzal, hogy Gy ry tervezete tehát kizárólag az állami egyházjogot ismerte el, az egyházi házasságjog érvényesülését nem akarta engedni: a házasság szentségi jellegét tagadta, és pusztán polgári szerz désként értelmezte azt (ezzel szembe helyezkedett a Trienti Zsinat házasságot szentségnek deklaráló kánonjával, továbbá a *Syllabus*-sal). A parlament által pedig már el z leg elutasított – a kánonjogot sért – indítványokat újfent belevette tervezetébe: a zsidó-keresztény házasság – az illetékes egyházi hatóság felmentésének kikérése nélküli – engedélyezésével negligálta a disparitas cultus akadályát, az ordo és az ünnepélyes szerzetesi fogadalom akadályának megszüntetésével jogot vindikált magának tisztán egyházjogi akadályok eltörlésére, a h tlen elhagyás és házasságtörés esetén való felbontás engedélyezésével pedig megsértette a házasság felbonthatatlanságát. Tette mindezt – Jedlicska szavaival élve – a választók felhatalmazása nélkül. Már sokszor említettük: amit a kánonjog sérelme nélkül megtehetett volna, az az, hogy a házasságnak csupán a polgári jogkövetkezményeit szabályozza.

Mint láthattuk, két év múlva Szilágyi már a kötelez polgári házasságot propagálta, félretéve Gy ry terveit. Vaszary-nak azon (állítólagos) állítását, miszerint ez ellen nincsenek érvei, sajnálatosnak tarthatjuk, mivel a Szentszéknek igenis voltak. Amennyiben tényleg ezt mondta, annak talán egyetlen oka

a túlságos pacifizmusa lehetett. A polgári házasság kötelező tétele kánonjogilag csak annyiban lett volna elfogadható, amennyiben semmilyen téren nem befolyásolta volna az egyházi házasságot. Mindenesetre pozitívum, hogy sem a prímás, sem a püspöki kar nem támogatta a tervet. Vaszary még Csáky zsarolása és hamis állításai ellenére is kiállt az Egyház elvei és a békés megoldási lehetőség megtalálása mellett. Csáky viselkedése saját személyét min sítí, a polgári jogrendnek a kánonjogra gyakorolt hatásáról ezzel kapcsolatban nem beszélhetünk. Abban viszont kétségkívül igaza volt, hogy az immár általa is pártolt kötelező polgári házasság nem állítja egymással olyan mértékben szembe az állami és az egyházi házassági felfogást, mint a fakultatív. Tehát ha már mindenképpen bevezetik a polgári házasság valamelyik formáját, azaz súlyosan korlátozzák a kánoni jog érvényesülését a katolikusok esetében, a kötelező forma kisebb rossz, mint a fakultatív (noha a legkisebb rossz a szükségbeli forma lett volna).

A kormányon belül témánk egyik kérdésében sem volt egyetértés, éles viták alakultak ki. Schlauch felterjesztésében írt konklúziójával nem azonosulhatunk teljesen: kivitelezhetetlen lett volna, hogy a katolikusok házasságát tekintve az állam akceptálja a kánonjogot, a többiekre vonatkozólag pedig dolgozzon ki polgári házassági szabályozást. Ugyanis mi történne pl. a vegyes házasságok esetén? Vagy hová lenne a kánonjog illetékessége pl. két akatolikus házassága esetén? Schlauch felterjesztésének szándéka jó volt, még azon indoka is, hogy az állam köteles az akatolikusok jogait is tekintetbe venni. Azonban ha a beadott formájában bevezették volna, az legalábbis részleges visszatérést jelentett volna a házasságok megítélésének és bírászkodásának – korábban már elítélt – rendszeréhez. A felterjesztésének függelékében szereplő, a készülendő törvényt illető hosszú kánonjogi kritikával a bíboros alapos munkát végzett a két házassági jogrend összehasonlítása terén.

Időközben újabb és újabb komoly érvek kerültek elő. Vaszary részéről pl. az, hogy az általános polgári anyakönyvezés nem rendelkezik az egyházi anyakönyvekről, és így nem is zárja ki azokból az olyan gyermekeket, akiket a vegyes házasság alapján a Katolikus Egyház a magáénak tekint; továbbá hogy ha már a kormány így is – úgy is bevezeti a Tridentinumot, és ezzel a kánonjogot sérti – kizárólagos állami házasságügyi bírászkodást, akkor a fakultatív vagy a szükségbeli polgári házasság bevezetése esetén az egyházilag megkötött házasságok is felbonthatók lettek volna államilag. Érthető érvek ezek mellett, hogy – a folyton változó politikai körülmények, pontosabban nyomás hatására – most már is a kötelező állami anyakönyvezés és polgári házasság bevezetését támogatta. Ezzel nem helyeselte azokat, csupán a „kisebb rossz elve” alapján a minimális kánoni jogsérelemre törekedett azzal, hogy az Egyház és az állam kívánatos szétválasztását szorgalmazta: az állam határozza meg saját illetékességi körében tetszése szerint, legalább az Egyház hatáskörébe eső kérdéseket nem akarja majd szabályozni. Sajnálatos, hogy a történelem az utóbbi következtetést nem igazolta.

Szintén nem igazolta maradéktalanul a történelem a minisztertanács által ekkor még elfogadott Csáky-féle javaslatot, miszerint a vallásszabadságról szóló törvény nem fogja szabályozni a Katolikus Egyház és a magyar állam kapcsolatát. Később látni fogjuk, hogy az elfogadott változat egyes §-ai mégis

szabályozták azt. Ferenc József hűsiesen küzdött a polgári házasság mindegyik formája ellen, de nem volt könnyű helyzetben: lelkiismeretében összeütközött a katolikus hívő egyház házába, és a királynak az országot az anarchiától való megóvásának kötelessége. A Szapáry-kormány bukásáig az elzárás, a kényszerben kinevezett Wekerle-kormány alatt viszont már az utóbbi kerekedett felül benne. A főpapok állhatatosan harcoltak a polgári házasság ellen, a híveink ugyanezt tették nagygy léseiken, sőt még a Szabadelv Párt is megoszlott a kérdés miatt. A kormány megintcsak kompromisszumképtelen makacsságának adta tanújelét, amikor elutasította Simor régi, Vaszary által újra benyújtott javaslatát (a gyermek vallását a hatóságok az anyakönyv vagy a kivonat azon bejegyzése alapján állapítsák meg, amelyben kötelezően szerepel a szülő vallása), melyet így még a pápa és államtitkára is hiába támogatott.

Az indulatok harcai közepette Csáky benyújtotta a 12. §-t módosító javaslatát. Ennek kánonjogilag több kifogásolható eleme is volt. Egyrészt az, hogy a szülő korlátlanul megegyezhetnek a házasságkötés előtt akár minden egyes gyermekük vallási neveléséről külön is, még akkor is, ha ők maguk azonos vallásúak, megegyezés hiányában pedig minden gyermek az apa vallását követi. Igaz, hogy az ilyen megegyezés lehetné legalább esélyt adott volna arra, hogy vegyes házasságok esetén a pár a reverzális-kötelezettség szerint járjon el. Na de egyazon felekezetű párok esetén? Már csak a pusztán logika alapján is érthetetlen, hogy ha a szülő egy bizonyos vallást vagy felekezetet értékesebbnek tart a többinél, miért tenné olyat, hogy maga nem tér át arra, gyermeke számára viszont azt kéri. Egyik lehetséges válasz erre: ha anyagi vagy más polgárjogi következmények számára fontosabbak a hiténél. De ha már így tesz, miért tenné különbséget egyes gyermekei között? Erre nem ad kielégítő magyarázatot az a válasz, hogy „idővel meggondolja magát és más meggyezésre jut”, hiszen a megegyezés a javaslat szerint a házasságkötés előtt köthető. Ekkor honnan tudhatja, hogy melyik gyermekének születése idején milyen lesz a hite és a meggyezés, vagy akár a politikai vagy polgárjogi opportunizmus később mit fog diktálni? Egyáltalán honnan tudhatná előre, hogy hány gyermekük lesz? Ha nemek szerint csoportosítva egyeznek meg előre (pl. a *sexus sexum sequitur* elve szerint, vagy éppen annak ellentéte szerint), akkor pedig hol marad a „minden egyes gyermekük felül külön-külön” történő megegyezés? Ez utóbbi tehát a pusztán logika alapján is kivitelezhetetlen, hát még a kánonjog alapján. A javaslatban a másik kánonjogi probléma az volt, hogy (pl. kölcsönös megegyezés esetén is) felbontható polgári szerződésnek minősítette a házasságot, mely fölött az állami bíróság ítél. Ezeknek a helytelenségét korábbi pontjainkban már kifejtettük. Schlauch bíboros ismét ragaszkodott a vegyes házasságot kettős megítélésbe visszavetése javaslatához, de megintcsak nagy szolgálatot tett az újabb kánonjogi kifogások összegyűjtésével: az akadályok közül hiányzik a *disparitas cultus*, az egyházi rend és a fogadalom csak tiltó akadály, a felbonthatatlanság dogmáját teljesen ignorálták. Az pedig, hogy 1000 koronára büntetik azt a papot, aki a polgári előtt adja össze egyháziilag a párt, lehetetlenné teszi a haldokló házasságának rendezését, akiknek ágya mellett ugyanis nincs ott állami anyakönyvvezető. Logikus kérdésével (Miért bünteti az állam az egyházi összeadást, ha egyszer úgyszólván nem létezőnek tekinti?) rámutatott arra a fent

említett jelenségre, hogy az állam (Szilágyi ismételt szavai ellenére) nem kívánta a teljes függetlenséget a saját maga és az Egyház házassági jogrendje között, hanem a kormány igenis bele kívánt avatkozni a kánonjogba. Azt az indítványt, hogy nem szólnak bele, korábban pontosan Csáky kezdeményezésére fogadta el a kormány, most pedig ismét Csáky volt az, aki homlokegyenest az ellenkez jét javasolta. Ezt a logikátlanságot a kormány belátta, és legalább ebben az egy kérdésben kompromisszumkészséget mutatott: a halálos ágyon történ , polgárit megelő z egyházi esketés szanckionálását visszavonta. Ferenc József ismét szembesült kett s felel sségével, és most az osztrák kormányválság billentette mérlegét hith sége ellenében az államrend fenntartásának irányába. A szintén katolikus Szapáry-nál viszont pont ekkor d lt ellenkez irányba a mérleg: kilépett a Szabadelv Pártból annak egyházpolitikája miatt.

Megállapíthatjuk tehát, hogy ezen pár év alatt, fként a politikai kiindulású heves viták eredményezték azt, hogy sok sérelem érte kánoni jogrendünket az állam részér l.

f) Az 1894-es és 1895-ös egyházpolitikai törvények meghozatala

A parlamentben el ször a házasság kérdését kezdte tárgyalni a képvisel ház. A vita egy kerek hónapig, 1894. február 19-t l március 19-ig tartott. A javaslat szerint mindenkinek kötelez a polgári házasságkötést az egyházi el tt megtartani. Ezt a házasságot felbonthatónak szánták, amihez nem kellett más, mint hogy a felek el re megegyezzenek abban, hogy h tleniséget fognak vallani a bíróság el tt. A 77. § ugyan kimondta, hogy h tlen elhagyás esetén lehet válni, a valóságban azonban majdnem mindig a felek közös megegyezése alapján mondták ki a válást.⁷⁴⁵ Ugron és gr. Apponyi a pártgy léseiken elhangzottakat itt is elmondták. Apponyi javasolta, hogy polgári házasságot csak szükségb l (Nothehe) lehessen kötni, amikor az egyházi megkötésnek akadálya van (pl. izraelita és keresztény között).⁷⁴⁶ A válással kapcsolatban viszont a közös megegyezés kizárása érdekében meger síteni szándékozott, hogy a házasság felbontása csak az egyik fél vétkessége alapján történhessen meg, a vétkes fél pedig 3 évig ne köthessen új házasságot. Szilágyi a szükségbeli forma ellen azzal érvelt, hogy ez csökkentené a polgári házasság komolyságát, hiszen csak kevés alkalommal fordulna el . Javaslatát több protestáns (pl. Szász Károly) is támogatta. A katolikus felszólalók is elfogadták valamelyik alakot és a felbonthatóságot is. Wekerle szerint még magas pozíciójú klerikusok is a kötelez formát támogatják, ha már szükséges valamelyik formát választaniuk. Vaszary-nak nem volt kellemes az egyértelm en rá irányuló célzás, ezért másnap a sajtóban hozatta nyilvánosságra a törvényjavaslatról a királynak adott személyes véleményét.

⁷⁴⁵ TOMCSÁNYI, 20. szerint Rómából kértek állásfoglalást arra nézve, hogyan egyeztetheti össze egy katolikus bíró a lelkiismeretével azt, hogy hivatalból válást ítél meg. A Szentszék válasza: „[...] mondhat a bíró házasságot felbontó ítéletet is, ha ismeretes, hogy felbontó ítéletében csak a polgári vonatkozások megszüntetését érti; ha azonban ezen állásfoglalása nem ismert dolog, a felbontó ítélet kimondásához magyarázatul hozzá kell adnia az ítélet katolikus helyes felfogását.”

⁷⁴⁶ K. TÖRÖK, 97.

Rampolla azonnal felvilágosítást kért a prímástól, aki válaszában mentegette magát, hogy nem tudja, mire vonatkozhattak a miniszterelnök szavai; idézett Schopper egyetemi tanárként írt könyvében I; majd a kisebb rossz elve alapján a fakultatív ellen, a kötelező forma mellett érvelt; végül bevallotta, hogy ezt a véleményét, ha a miniszterelnöknek nem is, de más minisztereknek magánbeszélgetésben elmondta. Ha ezzel a bona fide tétével a pápát megbántotta, azért bocsánatát kérte. A végső szavazáson, április 12-én gr. Apponyi javaslatával szemben 281:106 arányban a kötelező polgári házasság mellett voksolt az alsóház. Az ellene szavazók majdnem mind katolikusok voltak: a függetlenségiek Ugron Gábor vezette csoportja (Ugron a fakultatív polgári házasságkötést szorgalmazta), gr. Apponyi pártjának többsége, és a Szabadelv Pártból kilépettek (pl. maga gr. Szapáry is⁷⁴⁷). A Szilágyi ellen beadott bizalmatlansági indítvány megbukott.

Május 7-én „a tárgyalásra menő rendeket nem riasztották meg a [...] rendezett utcai tüntetések és inzultusok – Vaszary felé még botok is repültek”, „t nemcsak abcúgolások és köpködések kíséretében fogadták, mint a többi rend papot [...] Nem kímélték meg a rendek feleségeit sem.”⁷⁴⁸ A prímás felszólalásában f leg a házasság felbonthatósága ellen tiltakozott. A katolikusok közül a javaslatot Széchenyi Béla, Keglevich István és Khuen-Héderváry Károly támogatták, a többiek elleneztek. A protestánsok – Zay Miklós kivételével – mind támogatták. Zelenka Pál ágostai evangélikus püspök: „Hiszen mi csak nem lehetünk segítőtársai a hatalmas katolikus egyháznak!”⁷⁴⁹ Végül 140:118 arányban leszavazták a javaslatot.⁷⁵⁰

A felsőházi győzelem elérésre érdekében Tisza felküldte a királyhoz Wekerlét, aki arra kérte az uralkodót, hogy adja fel semlegességét. Ezt olyan módon tette, hogy megkérte: hadd küldje vissza újra a javaslatot a képviselőház a f rendi háznak, egyben ekkor még meg nem nevezett feltételek későbbi királyi támogatásához kötötte a kormány további munkáját. Gr. Apponyi újra beadta határozati javaslatát a szükségbeli formára vonatkozóan, melyet ezúttal még többen támogattak. A május 21-ei név szerinti szavazáson azonban ismét Wekerle javaslata győzedelmeskedett az alsóházban, most 168 fnyi többséggel. Gr. Apponyi alkotmányos aggályai ellenére Wekerle és Szilágyi azon a véleményen voltak, hogy a két ház közti ellentétet az örökös f rendek számának szaporításával kellene megoldani. Második győzelem birtokában a miniszterelnök ezt a kérését a király elé is vitte. A király abba beleegyezett, hogy a három üresedésben levő élethosszig kinevezett tag helyét azonnal betöltse, de az örökös tagok számának szaporítását elutasította. Wekerle azzal búcsúzott, hogy a kormány megtárgyalja a király választát.

A király már egy jó ideje csak tette Wekerle kormányát. Terve az volt, hogy a házassági javaslat rendezése után jelöltjét Khuen-Héderváry Károly horvát bánt juttatja a miniszterelnöki székbe. Most

⁷⁴⁷ SZIKLAY, 139.

⁷⁴⁸ SALACZ, *A magyar* 304.

⁷⁴⁹ SALACZ, *A magyar* 306.

⁷⁵⁰ SALACZ, *Egyház* 94.; K. TÖRÖK, 97. és KEMÉNYFY, *Vaszary* 118. szerint az arány 139:118 volt. SALACZ, *A magyar* 306. szerint ez azért történt, mert hibásan számolták össze a szavazatokat: az elnök így 139 nem-et jelentett be, a névsor alapján valójában ez 140 volt.

azonban félt a kormány korai bukásától, és azonnal Bécsbe rendelte a bánt. A május 28-ai minisztertanács abban állapodott meg, hogy arra kéri a királyt: hadd jelentsék be, hogy egy esetleges második felsőházi kudarc esetén Ferenc József növelni fogja az örökös f rendek számát. A király 31-én fogadta az 5 kormánytagot, de válasza most sem különbözött a 26-aitól. Sőt azt mondta, ha ez így folytatódik, a bánnal fog beszélni. Wekerle kérdésére, hogy mikor hívja fel a bánt, azt válaszolta: már intézkedtem, ma este itt lesz. Erre Wekerle azon nyomban lemondott, amit a király tudomásul vett. A hazatérő miniszterelnököt üdvözlő tömeg kifogta Wekerle kocsijából a lovakat, és örömben maguk húzták azt tovább. Tisza megmakacsolta magát, és Darányi Ignác indítványára a Szabadelv Párt egyhangú határozatként kimondta, hogy ragaszkodik egyházpolitikai programjának megvalósításához. A király hiába bízta meg Khuen-Héderváry-t a kormányalakítással, a kormánypárt visszakövetelte Wekerlét. A király tudta, hogy egyedül ez a párt kormányzóképes, úgyhogy a kormány lemondására azt a sürgönyválaszt adták Bécsbe, hogy az uralkodó még nem döntött a lemondás elfogadásáról. A király meghátrált, Budapestre utazott, és újból megbízta Wekerlét a kormányzással, azonban követelte Csáky és Szilágyi távozását. Csáky távozott, Szilágyit a király a politikai stabilitás érdekében mégis visszaengedte. Csáky helyébe Eötvös Lóránd került, Tisza Lajoséba Andrássy Gyula, Bethlen András földművelésügyi miniszterébe pedig Festetics Andor. A párt belátta, hogy túllépte a határt, ezért az új kormány kinevezése napján „értelmezés” címén visszavonta fenti határozatát, elismerve a király kormányalakítási szabadságát. Persze a király rokonszenvét ezzel már nem tudta visszaszerezni sem az új kormány, sem a Szabadelv Párt.

Ferenc József tartott a kormányválságtól és a kiegyezés felbomlásától, ezért feladta addigi semlegességét. Engedett Wekerlének: kinevezett 3 új tagot a felsőház megüresedett székeibe, „néhány ellenzéki f urat pedig személyesen megkért a második szavazástól való távolmaradásra”⁷⁵¹. Ezen felül arra is felhatalmazta Wekerlét, hogy bejelentse: a király a politikai helyzet miatt maga is sürgősen tartja az egyházpolitikai törvények mielőbbi bevezetését. Cserébe Wekerle lemondott az örökös f rendek számának szaporításáról.

Ezek után a felsőház második tárgyalása már csak egyetlen napig tartott: június 21-én. Bizottságokat nem vettek igénybe, néhány ellenzéki felszólalt ugyan, de egyetlen felsőházi pap sem. A névszerinti szavazáson így szoros küzdelemmel, de 128:124 arányban végül elfogadták a javaslatot. Ez az eredmény úgy születhetett, hogy a f rendek nem akartak a király ellen tüntetni. Az első alkalommal nemmel szavazók közül ezért inkább 19-en meg sem jelentek, az akkori igen szavazatokhoz pedig ez alkalommal hozzájárult az első szavazáskor hiányzó 5 f rendnek, az azóta betöltött 3 megüresedett felsőházi szék tulajdonosainak, és 6 azóta kinevezett örökös felsőházi tagnak a voksa. Ezekből kell vonni a 4 eredetileg igennel szavazók, de most hiányzókat, és a 3 új nemmel szavazók számát.⁷⁵²

⁷⁵¹ SZÁNTÓ II, 495., vö. SALACZ, *Egyház* 95. és SALACZ, *A magyar* 314.

⁷⁵² SALACZ, *Egyház* 49.: „Méltán felháborodást keltett, hogy Jósika Samu, a [z erdélyi] státus világi elnöke 1894-ben megszavazta a felsőházban a polgári házasságot, s még megdöbbenett, hogy amikor emiatt a státusz jelen

Vaszary felszólalásában elmondta, hogy alávetik magukat a többség akarátának, de a részletes tárgyaláson igyekezni fognak kevésbé sérelmessé tenni Egyházunkra nézve a végleges törvény szövegét. A részletes tárgyalás másnap zajlott. Sokan már el sem jöttek. A hercegprímás igyekezett legalább a címbe belevetetni a „polgári” szót, hogy az így „Törvényjavaslat a polgári házassági jogról” legyen; törekedett beletetetni a 25. §-ba („Tilos az egyházi felsőbbség engedélye nélkül házasságot kötni annak, aki azon egyház szabályai szerint, melyhez tartozik, egyházi rend vagy fogadalom okából házasságot nem köthet.”) azt a kitétel, hogy az egyházi fogadalommal kötött személyek áttérés esetén se házasodhassanak; el akarta érni, hogy először kössék az egyházi, és csak utána a polgári házasságot; hogy ágytól-asztaltól saját egyházi bírósága által elvált katolikus vagy ortodox házaspár úgy rendezhesse vagyoni helyzetét, mintha házassága megszűnt volna; továbbá azt is, hogy betegség esetén a lelkész elhagyott kötött házasság polgárilag is érvényesíthető legyen – azonban mindegyik javaslatát elutasították. A „polgári” szót Szilágyi nem engedte beletenni, mert ez szerinte azt sugallná, hogy az állam másféle házasságot is elismer. A sorrend javaslatánál a főrendi ház egyenesen kinevelte a primást. Véleményüket akkor sem módosították, mikor Vaszary átfogalmazta azt feltételes módra, pusztán lehetőségre. Arra már javaslatot sem tett, hogy ne büntessék 1000 koronáig terjedhető összegre a sorrendet megszegőket, mert „úgyis hiábavaló volna”⁷⁵³. A vagyonrendezés kérdésén Szilágyi javaslatára utasították el. Elfogadták azonban Andrassy Aladár javaslatát, miszerint a német Kaiser-Paragraph-hoz hasonlóan vegyék bele a következőt: „Ezen törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelelességeket érintetlen hagyja.” Hiába voltak ellene a protestáns egyházi és világi méltóságok, a katolikus és ortodox főpapok mellett ezt még maga Csáky Albin is megszavazta. Visszautasították Keglevich István azon javaslatát, mely szerint a törvény hatályba lépésével egyidejűleg rendeletben mondják ki, hogy a polgári tisztviselők kötelesek figyelmeztetni a feleket vallási kötelelességükre, és hogy a polgári kötés idejét úgy állapítsák meg, hogy azt azonnal követhesse az egyházi. Úgyszintén elutasították Mihályi Viktor görög katolikus püspök azon javaslatát, hogy a 137. §-ból hagyják ki „a folyamatban lévő házassági és eljegyzési perek az illetékes bírósághoz átteendő” szavakat. Tették ezt annak ellenére, hogy Andrassy imént említett javaslatát elfogadták. A püspökök ennek az előírásnak később nem is tettek eleget. A vita lezárulta után mindkét ház elnöke felküldte a javaslatot Wekerlének, hogy a királlyal szentesítse. Ennek az összefüggések miatt csak a gyermekek vallásáról és az anyakönyvezéssel szülő javaslatok megérkezése után, október végén tudott eleget tenni.

A kötelező polgári anyakönyvezéssel szülő javaslatot először a közigazgatási, majd az igazságügyi bizottság tárgyalta. A képviselőházban akkor került tárgyalásra, amikor a házassági törvény még függőben volt: éppen akkor, mikor előző nap eldöntötték, hogy újra felküldik a felsőházba. A házassági törvény sorsának bizonytalansága miatt az anyakönyvi törvénynek még kevesebb esélyt jósoltak, így az

---

megtámadták, a világiak mégis bizalmat szavaztak neki. Majláth már nem tartott hasonló gyengeséget, s Jósika Samu utódját, Béli Ákost lemondatta az elnökségről, amikor feleségétől elválva polgári házasságra lépett.”

⁷⁵³ SALACZ, *A magyar* 317.

alsóházban az el adón és a miniszteren kívül senki sem szólalt fel mellette. Elvben szinten mindenki támogatta, de a szónokok felhoztak közigazgatási, célszerűségi, pénzügyi, stb. volt olyan, aki vallási aggályokat is, továbbá szóba került, hogy a kies jövedelmük miatt a protestáns lelkészeket majd kártalanítani kell. Három nap alatt, a részletes tárgyalás végén a törvényjavaslatot elfogadták.

A többi javaslatot már a házassági törvény f rendi elfogadása után tárgyalták az alsóházban, így azok összesen három nap alatt megszavazásra kerültek. A vallás szabad gyakorlása kapcsán a bizottságok szigorúbban szabályozták a felekezetenélküliséget, mint a miniszter. Elismert felekezetté válás feltételül szabták azon vallású gyermekek iskolai hitoktatását, és egy nemzetvédelmi átvizsgálást. Törölték azt a pontot, amely szerint felekezetenkülieknek közös istentiszteletet tartanának. Belevették az elhagyott felekezetnek járó iskolai, ill. óvodai hozzájárulás továbbra is kötelező befizetését. A képviselőházban a javaslat mellett szólalt fel Eötvös Lóránd, az új kultuszminiszter, Eötvös Károly, Kiss Albert és Herman Ottó (utóbbi a katolikus vagyoni elkobzását is kívánta). Ellene szóltak Vajay István, Okolicsányi László és Ugron Gábor. Végül csak annyit változtattak – Visontai Samu javaslatára –, hogy a felekezetenküli a kilépést követő 3. naptári év végéig köteles fizetni az egyházi adót. Végül soron tehát bárki lehet felekezetenküli, de a felekezet/vallás csak 18 éves kortól változtatható. Elfogadták az izraelitákról szóló javaslatot is, miszerint mindazok a jogok megilletik őket hazánkban, amik a bevett keresztény felekezeteket. Az el adón és a miniszteren kívül ketten szóltak mellette: Illyés Bálint volt református lelkész és Herman Ottó, ellene pedig Vajay István, aki a keresztény elveket sértő tételeket kifogásolta.

Utoljára tárgyalták a gyermekek vallásáról szóló törvényjavaslatot. A protestánsok kezdetben ezt ellenkeztek. A király azonban Csáky-val való levelezése során tudatta: határozottan ragaszkodik azon korábbi kívánalmához, hogy a javaslatokon a beleegyezésén kívül ne tegyenek érdemi változtatásokat, mert akkor azokat nem szentesíti. Erre azért kellett külön kitérnie, mert híre ment, hogy a kormány megegyezett a protestáns vezetőkkel: a '68-as törvény 12. §-ának módosítása csak formáság, a bizottságban majd alaposan módosítanak a miniszteri javaslaton, és keresztülvizszik, hogy a gyermekek vallásáról a szülők ne csupán a házasságkötés előtt, hanem utána is megegyezhessenek. A király tehát leszögezte: ha ezt megteszik, sem ezt, sem az ezzel kapcsolatos házassági törvényt nem szentesíti. Ezek után a közoktatási bizottság ülésén Csáky az eredeti javaslat mellett érvelt, de hiába: protestáns nyomásra a bizottság úgy döntött, hogy a születés utáni fél évben egyezhetnek meg a szülők. A bizottság az egy vallású szülőknek nem kívánta megadni a megegyezés lehetőségét, csakis a vegyes házasságban élőknek, nekik is kizárólag az apa vagy az anya vallására, az összes gyerekre, és végérvényesen. Ha nincs megegyezés, a '68-as törvényt kívánták fenntartani: a gyermekek nemük szerint követik szüleik vallását. Az igazságügyi bizottság mindezekkel egyetértett, azonban a leglényegesebb kérdésben Csáky és a király verziója mellett döntött: a szülők csakis a polgári házasságkötést megelőzően egyezhetnek meg gyermekeik vallásáról, és adhatnak államilag is érvényes reverzálisan. A képviselőházban mindössze gr. Apponyi és Polónyi ellenkeztek a javaslatot, de eredménytelenül: a Ház elfogadta azt.

A f rendi ház a nyári szünet után kezdett a tárgyalásokhoz. A katolikus ellenzékiek célja – Zichy és Esterházy vezetésével – addig is, a nyár folyamán a szentesítés megakadályozása volt. Hivatkoztak a király esküjére, miszerint Isten egyházait jogaikban meg rzi, továbbá arra is, hogy a választási kormányprogramban nem szerepelt a házassági törvény, így ahhoz a választók nem is adhették beleegyezésüket. S t a katolikus kormánypárti jelöltek a katolikus hitelvek sértetlen meg rzését ígérték. Szintén a szentesítés megtagadását kérte Kálnoky külügyminiszteren keresztül Agliardi nuncius is, határozott érveit Kálnoky er teljesen visszautasította. Nem sokra rá Agliardi Rampolla levelét adta át a külügyminisztériumban, melyben a bíboros államtitkár annál is elvetend bbnek min sítette a törvényjavaslatot, mivel hogy az az egyházi szertartás el ttre helyezi a polgárit, felbonthatónak tartja a házasságot, és ignorálja a kánonjogi akadályokat.

Rampolla kérd re vonta Vaszary-t, miért nem oktatták már ki a híveket a házassági törvénnyel kapcsolatos helyes magatartásra, és miért nem hívta össze a püspöki kart a f rendi szavazás eredménye után. Vaszary erre azt válaszolta, hogy a gyermekek vallásáról szóló törvényjavaslat manipulációja a királynak sem tetszik, és ha azt nem szentesíti, van még remény az azzal összefügg házassági törvény szentesítésének megtagadására is. Ha a király szentesíti is, csak a kihirdetése után egy évvel lép életbe, így ha már el re kioktatnák a híveket, azt a látszatot keltenék, hogy a papság már belenyugodott a megváltoztathatatlanba. A kioktatást ezért a szentesítés után tartotta aktuálisnak, és ígéretet tett, hogy akár börtön vagy halál árán is meg fogják tenni. Megígérte, hogy a nyári h ség után, de még a f rendi tárgyalás el tt okvetlenül összehívja a konferenciát. Egyben tájékoztatta Rampollát, hogy azt kívánják a püspöki kartól: egységesen járuljon a király elé a szentesítés megtagadását kérni. Ezt csak akkor tartja lehetségesnek, ha el z leg beszélt a királlyal nemcsak a fogadtatásukról, hanem a leendő válaszról is. Hiszen ha a király fogadja ket és megtagadja a szentesítést, a kormánynak le kell mondania, ami aligha remélhet . Ha nem fogadja ket, vagy fogadja, de kérésüket visszautasítja, akkor a püspöki kar máris csorba tekintélyét végleg elveszítené.

A prímást itthon is támadás érte: a *Magyar Állam* augusztus 9-ei számában eretnekséggel határosnak min sítette Vaszary hozzáállását a kötelez polgári házassághoz, a kormánnyal történ kollaborációval és korrupcióval vádolta t. Ezekre a pacifista prímás szelíden és csak papjai körében reagált: mindenben kikérte a Szentszék véleményét, aszerint járt el, és nemtelen eszközöket sohasem használt.

XIII. Leó szeptember 21-ei levelében a prímástól olyan határozott fellépést kért, hogy abból minden katolikus megértse: mindent meg kell tenniük a szentesítés ellen, vagy ha az mégis bekövetkezne, akkor az eltörlés érdekében. Ugyanakkor külön állandó püspöki bizottság felállítását is kérte Vaszary-tól, melynek elnöke a prímás, egyik tagja Schlauch legyen, a többi tag megválasztását a püspöki karra

bízta.⁷⁵⁴ A püspökkari jegyz könyvek alapján azonban Vaszary sem a szeptember 27-ei, sem az október 11-ei konferencián nem beszélt püspöktársainak sem a pápa, sem a bíboros államtitkár leveleir l. Állandó bizottságot sem hozott létre, mindössze annyit javasolt, hogy azontúl minden tárgyalandó kérdést el zetesen felállított szakbizottságok véleményezzenek, és úgy kerüljenek azok a konferencia teljes plénuma elé.⁷⁵⁵ A szeptemberi konferencián azonban megegyeztek a pár nap múlva esedékes fels házi állásfoglalásukról: a vallás szabad gyakorlatáról szóló javaslatot nem szavazzák meg a felekezetnélküliségre vonatkozó kitételei miatt. A gyermekek vallásáról szóló javaslatot csak azzal az óvással fogadják el, hogy szavazatukból senki nem következtethet a kötelez polgári házasságról szóló véleményükre. Mindegyik javaslat részletes tárgyalásánál módosító javaslatokat szándékoznak tenni, amelyekre történ el zetes felkészülés céljából a primás tárgyalni fog néhány püspökkel és világi f renddel. Abban is megállapodtak, hogy nem járulnak testületileg a király elé a szentesítés visszautasítását kérend , hanem csak írásban kérik azt t le, melynek személyes átnyújtásával megbízták a primást.

Mindezek után, szeptember utolsó hetében tárgyalta a fels ház a fennmaradt törvényjavaslatokat. A hármas bizottság minden alsóházi szövegezést helyben hagyott, csak az izraelitákról szólóba kívánta beletéetni, hogy t lük is kívánják meg, amit a törvényesen elismerend vallásfelekezetekt l: lelkészeik és egyházi elöljáróik magyar állampolgárok legyenek, és képesítésüket Magyarországon szerezzék. Meghökkenést keltett a bizottság szeptember 25-ei ülésén Samassa érsek beszéde.⁷⁵⁶

Maga a f rendi ház a tárgyalást a szabad vallásgyakorlásról szóló javaslattal kezdte. Az els szónok Schlauch volt, aki er sen kikelt a felekezetnélküliség ellen, mivel az teret ad az ateizmusnak. A legtöbbben támogatták véleményét, még Szász Károly református püspök is, aki azonban ennek ellenére kilátásba helyezte a végszavazáson az igenl voksat. Papp Gábor református püspök, és br. Prónay Dezs evangélikus egyetemes világi felügyel nem látták a vallás veszélyeztetését a javaslatban. Zichy és Szilágyi heves szócsatába keveredtek egymással. Általánosságban október 5-én, csak hajszál híján: 113:112 ellenében fogadták el a javaslatot. A részletes vitában azonban annyit módosítottak rajta (pl. kihagyták Andrassy Aladár betétjét), hogy arra már a kormány is nemmel szavazott, így a javaslat végül elbukott.

⁷⁵⁴ SALACZ, *Egyház* 95. szerint ezt a pápa ellen rz szervnek szánta, mely figyel, hogy Vaszary nem tétlenkedik-e. A pápai levél teljes szövege olvasható: SALACZ, *A magyar* 394-395. Lényegesebb mondatai: „Quas inter ea primo loco censetur, fore ut inferior cleri ordo laicique homines ex hortatione vestra et exemplo alacriores gestiant omnia experiri ad novum religioni damnum avertendum. Contendite igitur ut fideles universi probe exaudiant, hoc esse catholicorum hominum, ut quisque, pro eo quem in civili societate obtinet locum, omni ope obsistat, ne leges sanciantur religioni adversae, sancitae vero conetur naviter, ut aboleantur. [...] Immo etiam inculcamus, ut permanens instituatis consilium eo pacto, quo in Austriae imperio iam actum est, cuius negotio sit ea, quae in memoratis conventibus decreveritis, exequenda curare.”

⁷⁵⁵ Vö. SALACZ, *A magyar* 332-333.

⁷⁵⁶ SALACZ, *A magyar* 334. azt írja, hogy Schütz Antal szerint Samassa beszéde modernista volt, ezzel ellentétben Prohászkanak az érsek szavait er sen bíráló írása megfelelt a S. C. S. R. et U. Inquisitionis kiadásában megjelent, X. Piusz által jóváhagyott *Decr. Lamentabili*, 1907. VII. 3: ASS 40 (1907) 470-478-nak.

Az izraelitákra vonatkozó törvényjavaslatot október 8-án már általánosságban is elutasították 109:103 arányban.

Ugyanaznap fogadták el általánosságban a gyermekek vallásáról szóló javaslatot. Vaszary a szülők szabad rendelkezését – Eötvös József 1870-es javaslatához hasonlóan – korlátlanul kívánta, erre a tárgyalandó részletes vitára bocsátani szándékozott azt. A szülők jogát bár Prónay és Zichy Antal is tiszteletben tartották, mégis a javaslat ellen agitáltak. A részletes vitában kihagyták belőle mindazt, ami a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslat elutasításával amúgy is értelmetlenné vált: tí. a felekezetenkívüliekre vonatkozó részeket. Így akarta elkerülni a kormány, hogy ezen részek miatt az egész javaslat megbukhasson, és magával rántassa a házassági törvényjavaslatot is. A Ház elutasította a katolikus ellenzék javaslatait: Hornigét arra vonatkozólag, hogy a megegyezésnél pap is közreműködjön; Vaszary-ét, hogy a szülők a házasságkötés után is megegyezhessenek; Schlauchét, hogy a hatályba lépéstől számított fél éven belül minden már fennálló házasságban utólag is dönthessenek a szülők; és Zichy Nándor mindkét javaslatát: azt, hogy zsidó-keresztény házasságban az izraelita fél javára a keresztény ne adhasson reverzálist, továbbá azt, hogy 7-18 éves kor között gyámhatósági beleegyezés nélkül is az áttérő szülők vallását kövessék a gyerekek. Utóbbi Szilágyi azzal utasította vissza, hogy ebben a korban már vallásoktatásban részesülnek, így lehet saját hitbeli meggyőződésük, ezért nem engedhetik, hogy azzal a szülők kontroll nélkül visszaélhessenek. Végül a primás kívánta – a püspökökkel az óvásról szóló megállapodásuk alapján – kihagyni a legutolsó szakaszból a házassági törvény egyidejű életbelépésére vonatkozó utalást, de sikertelenül.

Utóljára, október 10-én tárgyalták az anyakönyvezési javaslatot, melyet el is fogadtak. Sokan szavaztak nemmel, hogy ezzel a házassági törvényt akadályozzák, de hiába.

A képviselőház október 17-20-ig csak annyit módosított, hogy a gyermekek vallásáról szóló javaslatból a felsőház által kihagyott részeket áttették a szabad vallásgyakorlásról szóló javaslatba. A felfüggesztett ház a visszaküldött 2 javaslatot ismét a hármass bizottság elé utalta. Az már 1894. október 29-ére elkészült a véleményezéssel, de a felsőházi tárgyalásukra csak következő márciusban került sor, a már említett kormányváltás miatt.

Wekerle már október 26-án felterjesztette az elfogadott javaslatokat a királynak szentesítésre. Az október 11-ei püspökkari ülésen kapott felhatalmazása alapján Vaszary a konferencia nevében kérelmezte a szentesítés visszautasítását, írását 14-én adta át a királynak. Ugyanezt kérvényezte október 25-én az erdélyi status is. A két visszautasítási kérelem után érkeztek meg tehát a királyhoz maguk a javaslatok. Ferenc József – lelkiismereti aggályai miatt – húzta-halasztotta a szentesítést. Pontról pontra összehasonlította a törvényeket az eredeti javaslatokkal, hátha talál lényegi eltérést, ami miatt visszautasíthatja azokat. Amikor ez nem sikerült, meg akarta várni a maradék törvények felfüggesztett elfogadását, hogy döntésével ne befolyásolja őket. Wekerle viszont pontosan ellenkezően intézkedett: amíg a király nem szentesíti ezeket, addig a felfüggesztett ház ne tárgyalja a maradék két javaslatot. A király tétovázása

alatt döntöttek Zichy-ék a 6. A második szervez kongresszus id szaka (1893-tól) c. pontunkban már említett Néppárt megalakításáról, ugyanakkor megingott a kormánypárt: Hieronymi belügyminiszter lemondott, a három új miniszter (Eötvös, Festetics, Andrássy) még nem voltak er sek, Szilágyi pedig folyamatosan hadakozott Wekerlével.

A miniszterelnök ezért Bécsbe utazott, és igyekezett elérni Kálnoky-nál, hogy legalább ígéretet kapjon a királytól arra: január 1-én fognak életbe lépni a törvények, így talán addig kitolható lenne a kormány egyre kilátástalanabb talpon maradása. Nem kapott, ezért újból Kálnoky-val tárgyalt. Ezen az éjszakán már olyan feszült volt, hogy akár a felekezetenélküliséggel kapcsolatos kompromisszumra is kész lett volna, de kifejtette Kálnoky-nak, hogy ehhez és meggyengült kormány kevés. Kálnoky másnap reggel beszámolót írt az éjjeli beszélgetésről Ferenc Józsefnek, és azt ajánlotta, hogy Wekerlét ne engedjék haza szentesítés nélkül. Ha a szentesítések megtörténnek, a kormány immár csak a Szabadelv Párton belüli feszültségek miatt esne szét. Ezzel egy új kormány lenne alakítható úgy, hogy a korona is meg rizte méltóságát, és az új kormánynak sem kell már az egyházpolitikai vitákba belekeverednie. A király hallgatott a tanácsra, és november 26-án engedélyt adott Wekerlének, hogy bejelentse: az uralkodó még az kormánya alatt szentesíteni fogja az egyházpolitikai törvényeket. 1894. december 9-én Ferenc József aláírásával szentesítette az azévi XXXI. tc-et a polgári házasságról (összehasonlítását a kánonjog el írásaival ld. a *Függelék* 75. pontjában), a XXXII. tc-et a gyermekek vallásáról (ld. a *Függelék* 76. pontjában), és a XXXIII. tc-et az állami anyakönyvezésről (ld. a *Függelék* 77. pontjában). December 21-én a miniszterek aláírták felmentési kérelmüket, a király pedig azt 2 nap múlva elfogadta, és megbízta ket az átmeneti ügyvitellel.⁷⁵⁷

A szentesítés utáni teendő megbeszélése, és a pápa által kért állandó bizottság megalakítása céljából a prímás december 19-ére összehívta a püspöki konferenciát. Hogy a bizottságot Vaszary biztosan megalakítsa, Rampolla elküldte Schlauchnak a pápa Vaszary-hoz ebben a témában írt, már említett levelének másolatát. Egyben felhatalmazta Schlauchot, hogy néhány püspökkel bizalmasan közölje ezt, a bíboros pedig erre Steinert, Hornigot és Zalkát választotta. Nehogy a prímás tekintélyét veszítve még inkább a liberálisokhoz húzzon, Schlauchnak, Hornignak és Zalkának sikerült lebeszélnie t a levél püspöki kar el tti felolvasásáról. Így Vaszary a december 19-ei konferencián „quasi proprio motu”⁷⁵⁸ kezdeményezte a bizottság létrehozását, arra hivatkozva, hogy erre a Szentszék akkor kérte t, amikor beszámolójából értesült: a törvényjavaslatok módosításainak ügyében a f rendi ellenzék világi képvisel i eddig egy háromf s püspöki bizottsággal m ködtek együtt. Vaszary közölte a Szentszék azon el írását is, hogy az állandó bizottság elnöke , egy másik tagja pedig bíboros-kollégája legyen. Elnökletével titkosan meg is választották a tagokat: Mihályi Viktor gyulafehérvári görög katolikus

⁷⁵⁷ Vö. FERENCZY, RITA. – SZUROMI, SZABOLCS ANZELM, *Die kirchliche Ehe als staatlich anerkannter Ehebund?*, in *Folia Canonica* 6 (2003) 101-111. SZUROMI, SZABOLCS ANZELM, *Változások a katolikus egyház jogintézményeinek államilag elismert kompetenciájában Magyarországon (1894-1918)*, in *Jogtörténeti szemle* 3 (2007) 64-67.

⁷⁵⁸ SALACZ, *A magyar* 351.

érseket, Hornigot és Steinert. Majd megállapodtak abban, hogy mindnyájan megegyező szöveg körlevelet adnak ki, a saját aláírásukkal. Ebben leírják, hogy mindent megtettek az egyházpolitikai törvények ellen, és a papság számára további utasításaik várhatók, addig is igyekezzenek meg rizni a házasság szentségi jellegét. Ezután az imént megválasztott bizottságra bízták, hogy gy jtse be a püspökök javaslatait, és annak alapján fogalmazza meg a végleges szöveget. A körlevél 1895. január elején jelent meg. Meglepő volt, hogy Bubics még december végén saját pásztorlevelet adott ki, melyben mintegy letett az új törvények elleni harcról, holott a konferencián abban állapodtak meg, hogy számítanak a világiak megnyerésére, Zichy Néppártja pedig már majdnem meg is alakult.

Ferenc József a kormányalakítás érdekében karácsony után azonnal Budapestre utazott, és 3 nap alatt 29 államférfit és f papot hallgatott meg. Többek véleményét az egyházpolitikai törvényekről is megkérdezte. Vaszary a már kihirdetett három törvény megváltoztatása érdekében azt javasolta, hogy halasszák el az életbe léptetésüket. Schlauch az elhalasztáshoz azt ajánlotta, hogy a házassági eljárásról a királynak már bemutatott törvényjavaslatot a parlamentet megelőzően hozták nyilvánosságra, ezzel tegyék ki közkritikának. A halasztás mellett szóltak még Festetics Tasziló, Dessewffy Aurél és gr. Apponyi. A végrehajtást sürgette Szapáry, akinek konkrét ötletei voltak, hogy milyen rendeletekkel lehetne enyhíteni a törvényeket. Egyben javasolta, hogy az izraeliták recepciójáról szóló törvényt vonják össze a szabad vallásgyakorlásról szólóval. Horánszky szerint kezdjék el a végrehajtást, és majd csak akkor módosítsanak, ha kit nük a végrehajthatatlanságuk. A felsőház elnöke, Szlávy szerint mielőtt tárgyalni kellene a két maradék javaslatot, ami vándorolhatna még a két Ház között. Bánffy Dezső ellenezte az életbe léptetés elhalasztását abból az okból, hogy erősítsék meg a kormánypártot; a további viták elkerülése érdekében pedig a házassági ügyekben való eljárást törvény helyett rendeletileg javasolta szabályozni. Ezt ellenezte Szabó Miklós, a kúria elnöke.

A király ismét kényszerhelyzetbe került: másodszor is hiába bízta meg Khuen-Héderváry bánt a kormányalakítással, pártfúzió nélkül nem volt kormányképes. Széll Kálmán pedig ugyanezen okból már el sem vállalta a király felkérését. Úgyhogy Ferenc Józsefnek nem volt más választása, a számára ellenszenves, de egyedül kormányzóképes Szabadelv Párt emberére, br. Bánffy Dezsőre kellett bíznia a kormányalakítást. Január 11-én adta át neki a felkérést, azzal a kikötéssel, hogy a 3 egyházpolitikai törvényt mérsékelten hajtsa végre, úgy, „hogy az egyes hitfelekezetek érdekei és érzelmeinek megsértése lehet legelkerültessék”⁷⁵⁹, a két hátralevő javaslat terén pedig legyen kompromisszumkész. Az új kormányban Erdély Sándor államtitkár került az igazságügyminiszteri székbe, Perczel Dezső lett a belügyminiszter, és Wlassics Gyula a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Mind a király⁷⁶⁰, mind az

⁷⁵⁹ SALACZ, *A magyar* 357.

⁷⁶⁰ SALACZ, *A magyar* 358. szerint Ferenc József annyira bizalmatlan volt az új kormányral, hogy a január 15-ei eskütételkor az üdvözlő beszédjének ezen mondatából: „teljes bizalommal teszem kezeikbe magyar kormányom vezetését” törölte a „teljes” szót.

ellenzék átmenetinek szánta a kormányt, amely azonban több mint 4 évig kitartott.

Programnyilatkozatában Bánffy a király feltételeit követte.

Mint már a 6. *A második szervez. kongresszus id. szaka (1893-tól)* c. pontunkban említettük, január 28-án hivatalosan is megalakult Zichy Nándor Néppártja. Célul a társadalom keresztény jellegének megőrzését tűzték ki, ezért minden keresztényt szívesen láttak tagjaik között. Programjuk szerint küzdeni fognak a házassági és anyakönyvi törvény revíziójáért, és a keresztény értékrenddel ellentétes, továbbá a bevett felekezetek közti békét sértő törvények és határozatok ellen. Követelték a Katolikus Egyházat megillető jogokat és szabadságot, a katolikus autonómiát, a katolikus alapok és alapítványok kiadását. Védeni fogják a felekezetek közoktatási szabadságát az iskolák minden fokán. Bánffy pedig hiába próbálta a Szentszékkal dezavualtatni a Néppártot, a pápa egyenesen örömet fejezte ki, hogy az Egyház jogait védelmező pártot alapítottak. Wlassics megnesztele, hogy a Congregatio Super Negotiis Episcoporum et Regularium nevében Verga bíboros olyan tartalmú levelet küldött több magyarországi rend generálisának, hogy minden, az iskolákban tanuló diák kizárólag katolikus hitoktatásban részesülhet, azaz a vegyes házasságból származó akatolikusok is. A minisztertanács megegyezett, hogy a lehető legtovább elmennek annak érdekében, hogy az állami törvénynek érvényt szerezzenek, és megbízták Bánffy-t: tudósítsa a Kálnoky-t a döntésükről, aki átiratban értesítse a Szentszéket, hogy rendes diplomáciai úton kommunikáljon a magyar állam belügyeivel kapcsolatban. Bánffy azonban a jegyzéket ad acta helyezte, és ráírta, hogy hangneme nem megfelelő, ill. hogy tévedés azt hinni: a szerzetesrendek a generálisokkal valaha is állami hatóságokon keresztül leveleztek volna. Különben is: püspöki karunk már 1894. szeptember 27-én kimondta, hogy akkor is lehetetlen volna a vegyes házasságokból származó protestáns gyerekek katolikus hitoktatása, ha azt a szülők kérnék. Az új kormány azt is megkövetelte, hogy az Egyház nyugodjon bele a házassági törvénybe, a Néppárt revíziós törekvéseinek támogatása esetére pedig kilátásba helyezte az egyházi vagyon szekularizációját és az iskolák államosítását. XIII. Leó 1895. március 18-ai konzisztoriális allokúciójában nyilvánosan elítélte a magyar házassági törvényhozást (ld. a *Függelék* 78. pontjában).

A hátralevő két javaslatot a f. rendház március 21-én kezdte tárgyalni. A király feltételének megfelelően Bánffy kompromisszumra törekedett, és tárgyalások nyomán azzal fordult az uralkodóhoz, hogy a felekezetnélküliséget mindenestül kihagynák a vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényből, de egy új szakaszban felhatalmaznák a kormányt, hogy ezt a témát külön szabályozza. A teljes elhagyást lehetetlennek minősítette, mivel tényleg élnek az országban olyanok, akik semelyik felekezethez nem tartoznak; a rendeleti szabályozás pedig azt sugallná, hogy a felekezetnélküliséget a törvényhozás abnormális állapotnak tekinti. Ferenc József elfogadta az érvelést és hozzájárult, hogy ezen értelemben módosítsák a javaslatot. A hármass bizottság jelentését már december 17-én bemutatták, a módosítást így abban utólag nem eszközölhették. Az általános tárgyalás során a püspöki kar részéről Dessewffy Sándor csanádi f. pásztor szólalt fel a javaslat ellen. Mivel a név szerinti szavazás aránya 119:119 volt, Szláv

József elnöki szavazatával engedték át a javaslatot részletes vitára. Utóbbin Steiner megismételte az els tárgyaláson tett javaslatait: töröljék azt a szakaszt, miszerint hite vagy egyházi bels szabályai senkit sem mentenek fel állami törvényekb l fakadó kötelezettségei alól, és azt, amely szerint senki nem sújtható egyházi fenyítéssel azért, mert állami törvényb l fakadó kötelességét teljesítette ill. tilalmát megtartotta, vagy mert a törvény által biztosított jogait gyakorolta. A püspök azzal érvelt, hogy ezek a szakaszok sértik az Egyház büntet jogát és a katolikusok alkotmányos jogait. Leszavazták. Ugyanígy járt Zichy Nándor is, aki újra beadta a törvényesen elismerend vallásfelekezetekr l szóló egész második fejezet törlésére irányuló javaslatát. Esterházy Miklós Móric javaslatát azonban 126:118 ellenében elfogadták: törölték az egész harmadik fejezetet. Az így lerövidített törvényjavaslatot most már 127:112 arányban megszavazták. Az izraelitákról szólót viszont 117:111 arányban ismét visszautasították.

Április 15-én Agliardi nuncius Magyarországra utazott a prímás meghívására. Bánffy a miniszterelnöki kinevezésekor a nunciustól tett udvariassági látogatásán maga is invitálta t hazánkba. Országszerte lelkes fogadtatásban részesítették, amit az újabb f rendiházi visszautasításokat elszenvedett liberális és kormánykörök nem állhattak, ezért felszították ellene a sajtó hangulatát, belügyekbe való beavatkozással vádolva meg a nunciust. Noha Bánffy maga is elismerte, hogy a f pap beszédei óvatosak voltak, mégis eldöntötte, hogy a lapok által gerjesztett véleményhez csatlakozik. Összefogott Kálnoky-val Agliardi ellen, hogy lehet leg Bécsb l is sikerüljön t elmozdítani (ld. a *6. A második szervez kongresszus id szaka (1893-tól)* c. pontunkban). Kálnoky azzal vádolta, hogy nem elégedett meg a f papok meglátogatásával, hanem nyilvános beszédek is tartott, melyek a Szentszék álláspontjának megfelel en csakis kormányellenesek lehettek. Bánffy meg azzal, hogy hajlamos a beavatkozásra, hiszen udvariassági látogatása során megemlítette neki a lugosi püspöki szék betöltését. Ezekkel a mondvacsinált indokokkal igyekeztek megakadályozni a nunciust abban, hogy az egyházpolitikai reformokkal szemben álló katolikus tábor és a Néppártot meger sítse. Azonban hiba csúszott a számításukba. A miniszterelnök interpellációt kért Terényi Lajostól, és május 1-ei válaszában úgy nyilatkozott, hogy a nuncius hatásköri túllépése miatt a külügyminiszter már tiltakozott is Rómánál. Kálnoky ezt felháborodva utasította vissza a nyilvánosság el tt, hiszen nem tudott elegend indokot felmutatni egy római tiltakozáshoz. A király nem engedhette meg az újabb kormányválságot, így kettejük közül Kálnoky-t menesztette, hogy mentse a miniszterelnököt. Természetesen nuncius a helyén maradt, és Róma nem hogy nem hívta vissza, de egyenesen elégtételt kért a sértésért. A következő év nyarán, amikor a pápa Agliardit bíborossá nevezte ki, eo ipso megsz nt nunciusi státusza. Csak ekkor távozott a Monarchia területér l.⁷⁶¹

Az alsóház április 25-én kezdte tárgyalni a fels ház által visszaküldött javaslatokat. Szapáry ekkor társaival együtt indítványozta, amit fentebb a királynak javasolt: vonják össze az izraelitákról és a szabad vallásgyakorlásról szóló javaslatokat. Wlassics miniszteri szavára a képvisel ház ezt elutasította. Szintén

⁷⁶¹ Vö. SALACZ, *A magyar* 364-366. és SZIKLAY, 145.

elutasították azon javaslatait, melyekkel a f rendek által kihúzott fejezetet igyekezett volna helyettesíteni: a törvény egy új szakasza utasítsa a minisztériumot, hogy rendeletileg szabályozza azok helyzetét, akik nem tekintik magukat egyik bevett vagy elismert felekezet tagjának sem; hogy a felekezetnélküliek a kilépés évében fizetett egyházi adójuk összegét minden évben kötelesek legyenek befizetni a községnek iskolai célokra; ill. hogyan szabályozzák a felekezetnélküliek gyermekeinek hitoktatását.

A változatlanul felküldött alsóházi javaslatokat a f rendi ház újból a hármass bizottságnak adta ki. A bizottság sem változtatott eredeti álláspontján. A Ház általánosan 117:116 szavazati arányban bocsátotta a vallás szabad gyakorlásáról szóló javaslatot részletes vitára. Bánffy és Wlassics küzdelmei ellenére a felekezetnélküliekről szóló szakaszokat ismételen egyenként törölték Zichy Nándor indítványára. Az izraelitákra vonatkozó javaslat 107:107 arányú eredménnyel, csak a döntő elnöki szavazat birtokában kerülhetett immár részletes vitára. Ennek során 105:94 arányban hagyták ki a javaslat 2. §-át, mely az 1868. évi LIII. tc. áttérésre vonatkozó szakaszait az izraelitákra is kiterjesztette volna. 92:92 arányban, szintén csak az elnök döntő szavazatával fogadták el a 3. §-t, mely a temet használat kivételével a többi, keresztény felekezetekre vonatkozó jogokat az izraelitáknak is megadta. Könnyen elfogadták a bizottság javaslatát a rabbik magyar állampolgárságára és képesítésére vonatkozólag. A 2. § nélküli javaslat végső szavazásán 96:96 után ismét az elnök szavazata döntött az elfogadás mellett. Szlávynak tehát igen nagy szerepe volt abban, hogy az izraeliták recipiálásáról szóló 1895. évi XLII. tc-et a király szentesítette.

A felekezetnélküliekkel kapcsolatos újabb kudarc ellen a képviselőház a nyári szünetben bebiztosította magát: a királynál elérték, hogy egy új grófi és 5 új bárói címet adományozzon a törvényes örökösökre is továbbshármazó hatállyal, és mind a 6 személyt örökös f rendi tagsággal ruházza fel. A másik 6 hasonló javaslatot csak a politikai küzdelmek után fogadta el az uralkodó. Ezek után szeptember 30-án az alsóház elfogadta a felsőház izraelitákra vonatkozó javaslatát, azonban Szapáry eredeti javaslatának megfelelően a kihagyott 2. §-sal egyenértékű szakaszt tettek a vallás szabad gyakorlatáról szóló javaslatba: a '68-as LIII. tc. áttérésre vonatkozó rendelkezéseit minden bevett vallásfelekezetre kiterjesztették. A felekezetnélküliekről szóló szakaszokat azonban továbbra sem hagyták törölni.

Az előbb említett módon tehát a király szentesítette a felsőház által is elfogadott javaslatot az izraelitákkal kapcsolatban. A szabad vallásgyakorlásról szóló azonban negyedszer is a felsőház elé vándorolt. Zichy újabb küzdelménél – ti. hogy „megkeresztelt gyermek a törvényes kor előtt nem keresztény vallást nem vehet fel”⁷⁶² – ezúttal sikeresebbnek bizonyult a nyári trükk: a 6 új f rendi szavazatával a felsőház ezt is elfogadta. Egyetlen módosítást tettek: a felekezetnélküliek a kilépésüket követő 3. helyett az 5. naptári év végéig kötelesek továbbra is fizetni az elhagyott felekezet javára az egyházi adót. Ezt a király november 22-én, mint az 1895. évi XLIII. tc-et hagyta jóvá, *A vallás szabad gyakorlatáról* címmel (vö. a *Függelék* 79. pontjával). Eszerint a bevett felekezetek számára maradéktalan

⁷⁶² SALACZ, *A magyar* 370.

lett a vallás szabad gyakorlása. Az elismert vallásfelekezetek (a kultuszminiszter 77.092/1905. sz., 1347/1907. sz. alatt módosított rendelete alapján ide tartoztak a baptisták, akiknek 1914 végére már 325 egyházközségük volt; és az 1916. évi XVII. tc. alapján a mohamedánok is, akik azonban 1928-ig még egyetlen egyházközséget sem alapítottak⁷⁶³) tagjai az átlépés után tehát immár jogerősen még az 5. naptári év végéig kötelesek voltak az elhagyott felekezetnek fizetni az el írt anyagi támogatást. A többi felekezet és szekta tagjai felekezetnélkülieknek min sültek: k iskolaköteles gyermekeiket kötelesek voltak „hitoktatás céljából valamelyik bevett vagy elismert felekezet hittanóráira”⁷⁶⁴ jártni.

Miután Bánffy kormánya minden célját elérte⁷⁶⁵, elkezdte a megtorlást. Lepsényi Miklós áldozópap, a *Magyar Néplap* szerkeszt je a szegedi börtönben töltött fél évet a házassági törvény szentesítésekor írt, állítólagosan „királysért ” cikke miatt. Ugyanezzel az indokkal ítélték 8 hónapra Szemecz Emilt, a *Magyar Állam* szerkeszt jét⁷⁶⁶. Mivel tartalékos f hadnagy volt, esete a székesfehérvári honvéd tisztikar becsületbírósága elé került, ahol 31:1 arányban felmentették. A honvédelmi miniszter azonban a fehérvári parancsnokot, Huberth tábornokot egészségügyi indokkal nyugdíjazta⁷⁶⁷, a felment ítéletet megsemmisítette, az ügyet a budapesti tiszti gy lés elé küldte, amely Szemeczet megfosztotta rangjától. Immár civilként el is kezdte tölteni fogságát Vácott, 47 nap után azonban Schlauch közbenjárására királyi amnesztiával szabadult.⁷⁶⁸ Bánffy napirenden tartotta az iskolák államosításának kérdését, és egyre er sebben küzdött a Néppárt ellen.

A kormány Perczel belügyminiszter javaslatára az els három egyházpolitikai törvényt 1895. október 1-én hatályba léptette. Id közben megtárgyalták a végrehajtási rendeleteket és utasításokat is. A házassági eljárást Erdély igazságügyminiszter rendeletben szabályozta. A király megkövetelte a rendelettervezetek elé terjesztését, majd azokat mind jóváhagyta. Kiemelend Perczel anyakönyvezési utasításának 10. §-a: „az anyakönyvvezet nek kötelessége a születés vagy haláleset bejelentésénél, valamint a házasság megkötésekor az érdekelteket figyelmeztetni fennálló vallási kötelmeikre és egyáltalában kerülnie kell minden olyan cselekvést, mely a feleknek arra a feltevésre szolgáltatathatna tápot, hogy az állami anyakönyvbe történ bejegyzés ket vallási kötelmeik alól feloldja”.⁷⁶⁹ Szintén

⁷⁶³ SIPOS, *Katholikus* 273.

⁷⁶⁴ SZÁNTÓ II, 495.

⁷⁶⁵ A célok eléréséhez a választási csalás sem volt akadály a Szabadelv Párt számára. Az 1895. április 24-25-ei nyitrai képvisel választáson alkalmazott módszereket leplezi le „DUDEK JÁNOS ÉS 20 TÁRSA”, 50-70. Címzavakban: a pártelnök a választási elnök, szelekcio a menetjegy-kiadásnál, dupla rend rkordon akadályoz a választási helyiség el tt, kormánypárti rendez k, szavazati jogtól való megfosztások, szavazatok meghamisítása, halottak szavaznak, a választási névjegyzékben el forduló bet hibák miatti tömeges elutasítás, az elutasítottak fel sem jegyzése, sok település jegyz je számtalan személyazonosságot von kétségbe, számos választó elutasítása „jelent s korkülönbség miatt”, az elutasítás legdurvább esete Molnos községben történt: 25 választópolgárból 16-ot utasítottak vissza...stb.

⁷⁶⁶ Perének el zményeit és menetét SZIKLAY, 141-146. oldalain olvashatjuk.

⁷⁶⁷ SZIKLAY, 146.

⁷⁶⁸ SALACZ, *A magyar* 370.

⁷⁶⁹ SALACZ, *A magyar* 372-373. és vö. SALACZ, *Egyház* 97. Ugyanezt er sítette meg Perczel 1895. szeptember 3-án kiadott, 80.000. sz. utasításában (teljes szövege olvasható: LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 103-112.), melyben az anyakönyvvezet ket igen szigorúan felügyel hatóságok feladatait rendelte el, ill. pontosította. Ennek mellékletében (teljes szövege: LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 114-128.) szerepelt az ellen rzés 114 szempontja. Ezek közül a 9.: „A születés vagy haláleset bejelentésénél, valamint a házasság megkötésekor figyelmezteti-e az anyakönyvvezet (helyettes) a feleket

említésre méltó a házasság megkötésével kapcsolatban kiadott igazságügyminiszteri rendelet 61. §-a: „a házasságkötés idejének megállapításánál a polgári tisztvisel nek kötelessége különös gondot fordítani arra, hogy a házasulandó feleknek módjukban legyen még házasságuk megkötésének napján a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességüknek eleget tenni”.⁷⁷⁰ Volt azonban Erdély Sándornak ránk nézve sért rendelete is: ez a házassági törvény 137. §-ára hivatkozva intézkedett az egyházi bíróságok el tt folyamatban lev ügyek illetékes állami törvényszékekhez való átküldésér l. Egy röpirat szerint ez ütközött az 1868. évi LIV. tc. 22. §-ával, amely a házassági köteléki perekben a szentszékek illetékességét mondta ki, ill. az 1869. évi IV. tc. 21. §-ával, mely megtiltotta, hogy törvény nélkül törvényben meghatározott bíróságokat megszüntessenek, vagy azok illetékességén változtassanak. Törvény híján erre tényleg nem volt joguk, egy miniszteri rendelet ehhez kevés volt. Erre hivatkozva a püspöki kar augusztus 31-én megtagadta az iratok kiadását.⁷⁷¹

A megfogalmazandó közös utasítással kapcsolatos konferenciára a prímás már Rampolla el zetesen megküldött megjegyzéseivel, az egyházpolitikai állandó bizottság pedig a püspökök véleményeivel érkezett. Ezek alapján a konferencián nemcsak a közös utasítás, hanem a közös pásztorlevél végleges szövegét is elfogadták (Samassa távollétében, aki eddigre már külön utasítást adott ki). A közös utasítás részletesen instrualta a papságot, hogyan igyekezzenek rávenni a híveket a házassági törvény megtartása mellett az egyházi törvények megtartására is (részleteket olvashatunk bel le a *Függetlék* 80. pontjában). A pásztorlevél pedig a híveknek szólt arról, hogyan küzdött a püspöki kar a törvény ellen; hogy nem szentségnek, hanem b nös együttélésnek min sül egy pusztán polgári házasság; hogy az új állami törvény nem módosította az egyháziakat, és az államiak betartásának célja pusztán a szentségileg megkötött házasság számára a polgári jogok bebiztosítása; hogy házasságkötési szándékukat még a polgári megkötés el tt jelezzék plébánosuknak, hogy legyen id ő az el készületekre és az esetleges akadályok eltávolítására – tehát az állami anyakönyvvezet nél csak akkor jelentkezhetnek, ha a plébános kimondta, hogy akadály nem áll fönn; lehet leg egyazon napon kössék a polgári után a szentségi házasságot; az Egyház törvényeit megvet ket, mint nyilvános b nösöket, nem oldozzák fel, nem gyakorolhatják egyházi jogaikat, nem lehetnek kereszt-, bérmaszül k vagy házassági tanúk, és a temetés szentelményében is csak akkor részesülhetnek, ha a b nbánat jeleit mutatva hálnak meg; válás esetén továbbra is a szentszékek ítéleteinek kell alávetniük magukat. Ez a pásztorlevél tehát nem tiltotta a híveknek a polgári kötetést, csupán elmagyarázta annak egyházi megítélését.

---

fennálló vallási kötelmeikre (B. M. ut. 10. §-a)?” (Ld. LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai* 421. és LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 115.).

⁷⁷⁰ SALACZ, *A magyar* 373. Ezt az el írást a mai gyakorlat is tiszteletben tartja: a hivatalok szombati zárva tartása ellenére a polgári házasságkötéseket ezen a napon is vállalják.

⁷⁷¹ Vö. SALACZ, *A magyar* 373. Szerinte a kormány el re számíthatott a püspökkar döntésére, mert Erdély a rendeletben lehet vé tette, hogy bíróságok akkor is határozhatnak illetékességi kérdésben, ha az iratokat a szentszékek nem küldték át.

Amint életbe lépett a gyermekek vallásáról szóló törvény is, hatályon kívülre került Csáky elkeresztelési rendelete⁷⁷², így a katolikus papság 1868-1895-ig tartó zaklatása véget ért, ezzel lezárult a kultúrharc.⁷⁷³ A harc során kétszáznál is több papot bírságoltak meg, de végre sikerült elérni, hogy a vegyes vallású jegyesek immár törvényesen és szabadon egyezhettek meg születendő gyermekeik vallásáról. Ha nem adtak reverzálist, a katolikus pap pusztán passzív asszisztált. Az ilyen esetekben a gyakorlat azt mutatta, hogy a vegyes felekezet párok inkább a protestáns templomban esküdtek. Mint már említettük, a *Quas Vestro* és a Lambruschini-instrukció alapján ezt meg nem engedetten, de érvényesen megtehették (vö. a *Függelék* 56. pontjával). Ugyanez volt a kánonjogi helyzet a pusztán polgári kötés vegyes házasságok esetén is: mivel XVI. Gergely felmentést adott a trienti forma alól, az ilyen házasságok meg nem engedettek, de érvényesek voltak (vö. a *Függelék* 81. pontjával).

Szintén 1895. október 1-e, azaz a polgári házasság kötelező válása óta megszűnt az akatolizálás abból a célból, hogy a katolikus fél könnyebben válhasson fennálló házasságából. A házassági törvény életbe lépése a Btk. vonatkozó pontjait is módosította (vö. a *Függelék* 82. pontjával).

A kultúrharc ugyan lezárult, a nézeteltérések azonban nem értek véget. Bánffy a Szentszék 1896-ban a püspöki karnak küldött körlevelét a *ius placeti* alapján ellenriztetni akarta, ezt azonban Ferenc József megakadályozta. 1875-1905-ig folyamatosan a Szabadelv Pártból kerültek ki kormányfink. Jellemző rájuk, hogy 1900-ban a magyar kereszténység 900 éves jubileumát nem engedték a fővárosban tartani, „csak” Esztergomban.⁷⁷⁴

A Katolikus Egyházban az anyakönyvek vezetése a Trienti Zsinat óta (kereszteltek- és házasságok), ill. V. Pál pápa 1614-es *Rituale Romanum*-a óta (bérmáltak-, halottak anyakönyve, és a *Liber status animarum*) a plébánosok kötelessége. Hazánkban az 1827. évi XVIII. tc. alapján az anyakönyvek másodpéldányait a törvényhatóságokhoz kellett küldeni, tekintve, hogy az egyházi anyakönyvvezetők egyben állami tisztségviselők is voltak. Ez a helyzet az 1894. évi XXXIII. tc. hatályba lépéséig állt fenn. A püspöki kar 1895. augusztus 31-ei ill. szeptember 1-ei közös utasításának II. 2. pontja mondta ki, hogy a törvényhatóságoknak való felküldés kötelezettsége megszűnt.⁷⁷⁵ Akkortól ugyanis az egyházi anyakönyvvezetők már nem számítottak állami tisztségviselőnek, ezért a másodpéldányokat – a *Liber status animarum* kivételével – minden év végén az egyházmegyei hatóságnak kellett beküldeni. A plébánosoknak ez a kötelessége a CIC (1917) hatályba lépése után is megmaradt⁷⁷⁶, és ez a hatályos CIC bevezetésével sem változott. Az anyakönyvi kivonatok hiteles egyházi okiratoknak számítanak, ezt a CIC

⁷⁷² Ld. a *Függelék* 67. pontjában. Hatályon kívül kerülését mondja ki „A vallás és közoktatásügyi miniszternek 1675/1895. eln. sz. rendelete a gyermekek vallásáról szóló 1894. XXXII. t.-cz. végrehajtása tárgyában.” Olvasható: MÁTHÉ, 39.; *Vallásügy* 28.; LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai* 477-478.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 196. és IMLING, *1894: XXXII. törvényezikk*, II, 21.

⁷⁷³ SZÁNTÓ II, 494-495.

⁷⁷⁴ SALACZ, *Egyház* 99. szerint ezt Buzáth Ferenc képviselte szóvá a parlamentben.

⁷⁷⁵ Vö. GEISZ, 624.

⁷⁷⁶ „Can. 470. § 1. Habeat parochus libros paroeciales, idest librum baptizatorum, confirmatorum, matrimoniorum, defunctorum; etiam librum de statu animarum accurate conficere pro viribus curet; et omnes hos libros, secundum usum ab Ecclesia probatum vel a proprio Ordinario praescriptum, conscribat ac diligenter asservet. [...] § 3. In fine cuiuslibet anni parochus authenticum exemplar librorum paroecialium ad Curiam episcopalem transmittat, excepto libro de statu animarum. [...]”

(1917) can. 1813. § 1. Nr. 4.⁷⁷⁷ is meger sítette, azonban a fent említett törvény bevezetése óta állami közhitelük már nincs.⁷⁷⁸ Az említett püspökkari utasítás szólt a pusztán polgári házasság egyházi anyakönyvezésér l is.⁷⁷⁹ Majd a nálunk 10 évig hatályos *Ne Temere* is szabályozta az anyakönyvezés módját (ld. a *Függelék* 83. pontjában). Ez az eljárás mód a CIC (1917), majd a CIC megjelenésével sem változott.⁷⁸⁰

Részeredmény:

A házassági törvény képvisel házi javaslata maradt az eredeti koncepciónál: a polgári házasságkötés meg kell, hogy el zze az egyházat, a felek pedig hazugsággal (ti. hogy h tlenség történt) ki tudják játszani a közös megegyezéssel történ felbontás tilalmát. Gr. Apponyi eredménytelenül igyekezett ezt kiküszöbölni azzal a javaslatával, hogy a vétkes fél 3 évig ne köthessen új házasságot, javaslatát elvetették. A katolikus bírók lelkiismereti konfliktusát a Szentszék segített feloldani: az ítéletb l legyen világos, hogy a felbontás csak polgárjogi következményekkel jár. A liberális trió, Tisza, Wekerle és Szilágyi immár a (nemrégiben dupla kormányválságot átélt) katolikus királyt zsarolta, és ismét a f rendek szaporításának már jól bevált módszerével kívánták megtörni a fels házi ellenállást. Noha utóbbinak közvetlen kánonjogi vonatkozása nincs, erkölcsileg a szabadelv ek gátlástalansága újra megmutatkozott. A zsarolás bevált: Ferenc József hiába igyekezett Khuen-Héderváry-val új kormányt alakíttatni, politikailag képtelen volt rá. A triumvirátusból csak Tiszát sikerült eltávolítania, ezen felül Csáky-t, 3 f rendi tag kinevezése és jónéhány szavazó távolmaradása miatt pedig már nem is volt szükség a f rendek számának szaporítására: a fels ház is megtört a liberális er fölényben. A primás – kivétel nélkül elutasított – módosító javaslatai mind egy-egy kánonjogi sérelmet tükröznek: nem engedték belevenni a törvényjavaslat címébe a „polgári” szót, nehogy úgy t njön, mintha az állam más házasságot is elismerne {így azonban az eredmény kétféleképp értelmezhet : vagy teljesen negligálják az egyházi házasságot, vagy mint (pontosítás híján) minden házasságot, azt is szabályozzák a törvénnyel – az értelmezési kontextus alapján az els t valószínűsíthetjük}; nem engedték az ordo és a votum akadályá alóli felmentést

⁷⁷⁷ „4.º Inscriptiones baptismi, confirmationis, ordinationis, professionis religiosae, matrimonii, mortis, quae habentur in registis Curiae vel paroeciae, vel religionis, et attestationes scriptae ex iisdem desumptae et a parochis, vel Ordinariis, vel notariis ecclesiasticis confectae aut earum exemplaria authentica.”

⁷⁷⁸ Vö. SIPOS, *Katholikus* 85.

⁷⁷⁹ GEISZ, 603.: „Coniunctiones mere civiles matriculae copulatorum inferri quidem non possunt, necessarium tamen est, ut harum conjunctionum parochus accuratam consignationem habeat. – Prout ergo in parochia casus primus contractus mere civilis evenerint, et quidem sive fuerit uterque sponsus catholicus sive tantum alter eorum, parochus peculiarem librum parabit eidemque contractum hunc inferet. Ad hunc scopum usitatae typis excusae philirae adhiberi poterunt; rubrica „copulans” zero notabitur. Data ad eundem contractum civilem spectantia parochus, si aliunde sibi nota non forent, ex matricula civili desumet, cujus inspectionem officialis eidem gratis permittere tenetur. [...] – Si partes civiliter iunctae subin ecclesiastice copulantur, matrimonium eorum matriculae copulatorum inferitur, facta in libro praefato adnotatione, partes tunc et ibi ecclesiastice copulatas esse.” (II. 5.)

⁷⁸⁰ SZUROMI SZABOLCS ANZELM – FERENCZY RITA, *Újabb megjegyzések az államilag elismert egyházi házasság kérdéséhez*, in *Kánonjog* 13 (2011) 83-95, különösen 91.: „A megkötött házasság anyakönyvezésének módusa nem változott a X. Piusz pápa (1903-1914) 1907. augusztus 2-án kiadott „*Ne temere*” kezdet dekrétuma óta. E szerint az anyakönyvezés a házasságkötés helye szerint illetékes plébánián történik, amelynek másolatát a plébános megküldi a keresztelés helye szerinti plébánia számára, ahol a keresztelési anyakönyvbe bejegyzik a személy állapotában beállt változásokat. A katolikus házassági anyakönyv vezetésér l Magyarországon az *Egységes Katolikus Anyakönyvezési Szabályzat*, Budapest 1988. §§. 37-43. rendelkezik.”

áttérés esetén is egyházi elöljáró engedélyéhez kötni; nem engedték, megfordítani a két megkötés sorrendjét; nem engedték, hogy az ágytól-asztaltól saját egyházi bírósága által elválasztott katolikus vagy ortodox házaspár úgy rendezhesse vagyoni helyzetét, mintha házassága megszűnt volna; továbbá azt sem, hogy betegség esetén a lelkész eltt kötött házasság polgárilag is érvényesíthető legyen. Így aztán a megkötések sorrendjét megszegő lelkész 1000 koronára büntetése ellen Vaszary már nem is küzdött. A liberálisok egyetlen engedménye ez a mondat volt: „Ezen törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességeket érintetlen hagyja.”, azonban ezt rögtön át is hágták azzal a mondatukkal, hogy „a folyamatban lévő házassági és eljegyzési perek az illetékes bírósághoz átteendők”.

Alapvetően egyetérthetünk a primással abban, hogy a felekezetenküliség elismerése elfogadhatatlan helyzetet teremtett, mert teret ad az ateizmusnak. De a kormány részéről legalább az együttműködési gesztusa volt, hogy a szabályozás során az elhagyott egyház adóját, ill. óvodai és iskolai hozzájárulását továbbra is fizették a kilépvelekkel, ezzel kiszámíthatóbbá tették az egyházak és intézményeik költségvetését. A gyermekek vallásával kapcsolatos tárgyalásokon mindkét bizottság tett a kánonjoggal együttműködő, és azzal ellentétes javaslatokat is. A közoktatási bizottság részéről pozitívként értékelhetjük, hogy az azonos vallású szülőknek nem kívánta megadni a megegyezés lehetőséget, csakis a vegyes házasságban élőknek, nekik is kizárólag az apa vagy az anya vallására, az összes gyerekre, és végérvényesen. Ezzel megválaszolták néhány, a *10. Polgári házasság, polgári anyakönyvezés / e) Részletes viták a polgári anyakönyvezés és a polgári házasság körül* c. pontunk részeredményében feltett kérdésünket. Azonban ez mégsem jelentette volna a reverzális állami elismerését, mivel a megegyezést a születés utáni fél évben kívánták engedélyezni. Ezzel ugyan szintén választ adtak volna az imént említett kérdések egyikére, csak az ellenkezett a kánonjogi előírásokkal. Sőt ugyanezzel a lehetőséggel engedélyezték volna azt is, hogy a szülők (szintén megsértve a kánoni jogot) akár a protestáns vallás követésében egyezzenek meg gyermekeiket illetően. Szintén jogsértő volt azon javaslatuk, miszerint megegyezés híján a '68-as *sexus sexum sequitur* elve döntsön. Az igazságügyi bizottság két lényeges pontban kompromisszumos megoldást kínált: a szülők csakis a polgári házasságkötést megelőzően egyezhetnek meg gyermekeik vallásáról, és adhatnak államilag is érvényes reverzálislistát. Együttműködési szándékuk azonban nem változtat az alaptételünkön: a gyermekek vallását szabályozni az államnak nem állt jogában. Ezzel ugyanis az Egyház belügyébe, belső jogrendjébe avatkozott be. Joga legfeljebb a gyermekek vallásának polgárjogi következményei szabályozásához lett volna, és ha már ezt teszi, együttműködő gesztus, amennyiben a kánonjogi előírásait polgárjogi hatásokkal is felruházza (ezt tette az igazságügyi bizottság az államilag érvényes reverzális javaslatával). A képviselőházi elfogadás után a törvényjavaslatok ellen nemcsak a Szentszék és a püspöki kar, hanem a katolikus felsőháziak is erőlyesen küzdöttek. Jogilag is helytállóak Zichy és Esterházy érvei: a király megszegje meg esküjét, mely szerint Isten egyházait jogaikban megőrzi (ezzel ismét előkerült a katolikus király dilemmája: hithűség vagy az anarchia elkerülése); a választási kormányprogramban nem szerepelt a házassági törvény, tehát ahhoz a választók nem is adhatták beleegyezésüket; a katolikus kormánypárti

képviselők se szegjék meg azon ígéretüket, hogy a katolikus hitelveket sértetlenül megőrzik, hiszen emiatt választották meg őket. Sikerük azonban kimerült a felekezetenélküliség pontjainak (átmeneti) törlésében, az összes többi katolikus javaslatot elutasította a főrendi ház. Wekerle kormányának mérlege a kánonjoggal való együttműködés szempontjából túlnyomó részben negatív.

Következett az immár természetesnek mondható újabb kormányválság és Ferenc József lelkiismereti konfliktusa, aki végül szentesítette az első három egyházpolitikai törvényt. Khuen-Héderváry ismét kormányképtelen volt, Széll Kálmán már el sem vállalta a király felkérését. Úgyhogy az uralkodó megint kénytelen volt az ellenszenves, de egyedül kormányzóképes Szabadelv Párt emberét, most éppen bár. Bánffy Dezsőt megbízni a kormányalakítással. Sajnos nem kellett pozitívan csalódnia Bánffy-ban: új kormánya keresztülvitte a másik két törvény megszavazását is. Saját személyét járatta le, amikor a keresztény értékekért küzdő Néppártot a Szentszékkal akarta dezavualtatni, amikor Kálnoky-val összefogva felléptek Agliardi nuncius ellen, és amikor ismét a *ius placeti*-t akarta alkalmazni. Viszont pozitívként értékelhetjük, hogy Bánffy nem ült fel a hazai rendek generálisainak levelezésével kapcsolatos provokációnak. Részéről újabb negatívum az egyházi vagyon szekularizációjával és az iskolák államosításával való fenyegetés: mindkettő végrehajtása az Egyház szerzett jogainak durva sérelme lett volna. A vallás szabad gyakorlásáról szóló törvényjavaslatnak a kánonjoggal ellentétes pontjait Steiner püspök foglalta össze: az, hogy hite vagy egyházi belső szabályai senkit sem mentenek fel állami törvényekből fakadó kötelezettségei alól, és hogy senki nem sújtható egyházi fenyítéssel azért, mert állami törvényből fakadó köteletségét teljesítette, ill. tilalmát megtartotta, vagy mert a törvény által biztosított jogait gyakorolta, sérti az Egyház büntető jogát és a katolikusok alkotmányos jogait. Még akkor is így van ez, ha az államnak kötelessége az ország belső rendjének fenntartása: amennyiben a kánonjogot akarja felülről, a katolikusokat lelkiismereti konfliktusba taszítja.

Jogsérelmeinket enyhítette Perczel anyakönyvezési utasításának 10. §-a és Erdély Sándor a házasság megkötésével kapcsolatos rendeletének 61. §-a, melyek a kánonjoggal való együttműködésre szólítottak fel. Volt azonban Erdély igazságügyminiszternek rájuk nézve sértő rendelete is: ez a házassági törvény 137. §-ára hivatkozva intézkedett az egyházi bíróságok előtt folyamatban levő ügyek illetékes állami törvényszékekhez való átküldéséről. Tekintve, hogy az 1868. évi LIV. tc. 22. §-a és az 1869. évi IV. tc. 21. §-a ebben a konkrét kérdésben expliciten is megerősítették az alapelvet, hogy miniszteri rendelet nem írhat felül törvényt, tehát a Tridentinum és a kánonjog előírásain kívül Erdély megsértette a polgárjogot is, így a főpapság nem engedelmeskedett az illegitim rendeletnek.

Foglaljuk össze röviden a fő egyházpolitikai törvény kánonjoggal való kapcsolatát.

Az 1894. évi XXXI. tc., azaz a polgári házasságról szóló törvény indoklásában jó cél, hogy a házasságok nehezebben legyenek felbonthatók, ámde téves a kiindulás: az érvényes és elhált szentségi házasságok addig sem voltak felbonthatók, hogy a pusztán polgári házasság felbontható-e, az pedig nem bír kánonjogi következménnyel. A polgári házasságok esetén a tisztán kánonjogi akadályok eltörlése állami szempontból érthető, kánonjogilag azonban ellenkezik a Tridentinummal (ld. fentebb). Azt

határozottan Szilágyi miniszter érdeméül tudhatjuk be, hogy alaposan és kimerít en utána nézett a katolikus kánonjog érvényes el írásainak – ez a törvényjavaslatának indoklásából pontról pontra kiderül. Tudását azonban nem mindig a kánonjog érvényesülése érdekében használta fel. Pl. a felbonthatóság lehetséges mivoltánál a *ratum et non consummatum* házasságok pápai felbontásával példálózott, s t azzal, hogy azok maguktól felbomlanak, ha a férj pápa által meger sített szerzetesrendbe lép, avagy ünnepélyes tisztasági fogadalmat tesz. Érthet , hogy a miniszternek nem állt szándékában egyik felekezet bels jogrendjét sem általános polgári érvénnyel rákényszeríteni az ország minden lakosára. Ez alá tartozónak min sítette a katolikusok felbonthatatlanságról alkotott felfogását is. Az kiindulási alapja helyes volt: a házasságot mind természetéb l, mind a felek akaratából fakadóan véglegesnek kötik. Következtetése azonban már helytelen: id közben mégis annyira megromolhat a kapcsolat, aminek nyomán a véglegesség „eszményivé” válik. Az egyházban ilyenkor alkalmazott *separatio*-t csak lényeg nélküli látszatnak tartotta, amely kizárólag hátrányokkal jár. Azonban becsületére legyen mondva azon megállapítása, hogy ha a katolikus fél mégis ragaszkodik a *separatio*-hoz, t a polgári törvény abban megakadályozni nem fogja. Úgyszintén a két házassági jogrend közti együttm ködésre való készsége mutatkozott meg abban is, hogy – noha minden házassági bíraskodást az állam hatáskörébe sorolt, – azt is lehet vé tette, hogy az egyházi bíróságok (ugyan állami jogkövetkezmények nélkül, mint ahogy ma is,) maguk is eljárjanak és ítéljenek alárendeltjeik ügyeiben. Mint ahogy ebben a mondatban is: „Ezen törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességeket érintetlen hagyja.” Noha a törvény alapvet en a kánoni jogszabályokra épült, azokat sok ponton módosította. Ha ezt kizárólag polgárjogi hatásokkal tette volna, az ellen nem lehetne kifogásunk. Azonban nem így volt, ezért pozitívumai ellenére meg kell állapítanunk, hogy az adott törvény több ponton is megsértette a kánonjogot. Ugyan a két jogrend eltér véleménye a házasságról az Egyház és az állam szétválasztása után ma már nem jelent problémát, javaslatunk mégis ez: szerencsésebb lett volna inkább egy másik kifejezést találni az ilyen jelleg kapcsolatra. Aki akarja, ma is meg tudja különböztetni az egyházi és a polgári házasságot ezeken a neveken, mégis könnyített volna a helyzeten, ha nem szerepel mindkett ben a „házasság” szó. Így nem jutottunk volna oda, hogy – Egyház és állam szétválasztottsága ellenére – a köznyelv mégis összemossa a kett t. Mindenesetre a rengeteg vitának és kiélezett konfliktusnak, mely a tc. megszületését kísérte, elejét lehetett volna venni, ha – a nemzetközi szokással ellentétesen – államunk új kifejezést vezet be, és nem a „házasság” szót pontosítja, értelmezi tovább, bár tegyük hozzá: maga a folyamat éppen a házasság egyházi jelentéstartalmának a szekularizációjára irányult.

Az 1894. évi XXXII. tc., azaz a gyermekek vallásáról szóló törvény 1. §-ának el nye, hogy az eredeti javaslattal ellentétben végül csak a polgári (és ezzel automatikusan az egyházi) megkötés el tt, véglegesen, és csak egymás felekezetei közüli követésben egyezhetnek meg a szül k. Tehát államilag ismét elismertté vált a vegyes házasságok esetén a kánonjog szerint amúgy is kötelez reverzális (igaz, ugyanezzel lehet vé vált az azzal homlokegyenest ellenkez megegyezés is). Az, hogy az elismerésért cserébe az állam el írta, hogy a saját tisztségvisel je és formáságai szerint kell a reverzalist megadni,

elfogadható ár. Mivel az államnak a gyermekek vallását tekintve csak a polgárjogi következményeket állt jogában szabályozni, és ezzel a tc-vel éppen azt tette, ezt alapvetően pozitívnak minsíthetjük. Azonban negatívumokat is bven tartalmaz a törvény: nemcsak azt, hogy a szülők abban is megegyezhettek, hogy minden gyermeket protestánsként fognak nevelni; hanem azt is, hogy megegyezés híján elírták a *sexus sexum sequitur* elvének követését (a 2. §-sal tehát az állami törvényhozók túllépték hatáskörüket, hiszen ez a kitétel már nem polgárjogi hatást szabályoz, hanem egyházit); és sajnos ugyanez igaz a megegyezés megváltoztatását szabályozó következő §§-ra is. Pozitívum, hogy a 9. § végre eltörölte az 1868. évi LIII. tc. 12. §-át.

Az 1894. évi XXXIII. tc., azaz az állami anyakönyvezéssel szló törvény javaslatának indoklásában Perczel belügyminiszter szavai alapos lényeglátásról és szinte együttem ködési szándékról tanúskodnak: a papságnak az anyakönyvvezetésnél állami tisztségviselőként való alkalmazása aggályos abból a szempontból, hogy az állam akarva-akaratlanul beleavatkozik az Egyház belügyeibe, ill. abból a szempontból is, hogy az elkeresztelési rendelet végrehajtására kötelezéssel lelkiismereti konfliktusba kergették papságunkat. Ezt feloldandó szükséges a kétféle célú anyakönyvezést különválasztani, az egyháziba pedig az állam semmilyen módon nem fog beleszólni. A képviselőház közigazgatási bizottságának kijelentése indokolatlan és érthetetlen: „Érvényben hagyni az állami anyakönyvek mellett a felekezeti anyakönyveket is, kiszámíthatlan complicatiókra vezetne, nehézkessé tenné az anyakönyvek kezelését, egyenlenséget teremtene ott, hol az egyöntet eljárás első sorban kívánatos.” Világos és egyértelmű szétválasztás esetén ez nem áll fenn. Úgyhogy az igazságügyi bizottság nem is azonosult ezzel a kijelentéssel. A végső törvénytöveg az utóbbi bizottság és a miniszter javaslatával megegyezett, noha egy érthető és elfogadható kivételt mégis muszáj volt tenni: a tc. hatályba lépése előtt csakis egyházi anyakönyvek léteztek, ezért az állam azok kezelését szabályozta, és t szankcionálta (az utóbbi kihalásos alapon csak átmeneti intézkedés volt). A törvényt követő jogfejlődés azonban már nem tartotta tiszteletben Perczel ígéretét. A kultuszminiszter pl. az egyházi anyakönyvezés tisztán belső szabályaiba is beleavatkozott az 1898. évi 5912. sz. rendeletével, a bejegyzések utólagos módosítása tárgyában. A belügyminiszter 137.586/1899. sz. alatt pedig elrendelte, hogy ha a házasulandó születési anyakönyvi kivonatából kiderül, hogy elkeresztelték, akkor a házassági anyakönyvben a vallása rovatba a törvény szerinti vallását kell beírni. Ez ugyan csak az állami anyakönyvekre vonatkozott (tehát nem avatkozott bele az egyházi anyakönyvezésbe), mégis alkalmas volt arra, hogy visszaállítsa az elkeresztelések kapcsán már korábban elítélt kétféle felfogást: mást tekint az állam az illető vallásának, mint maga és egyháza. Szintén ezt támasztották alá az 1904. évi XXXVI. tc. 84. és azt követő §-ai. Meglepő a belügyminiszter 151.571/1907. sz. rendelete, miszerint örmény- vagy görög katolikusnak anyakönyvezett személy csak akkor válthat a római katolikus rítusra, ha azt az Apostoli Szentszéknél kérelmezi. A Katolikus Egyházon belüli rítusváltás szabályozása kizárólag a kánonjogra tartozik. Persze az államnak jogában áll a kánonjog rendelkezését beemelni saját jogrendjébe. Ugyanígy joggal vette át a kánonjog elírását a 116.304/1907. sz. belügyminiszteri rendelet: „Ha a szülők különböző szertartású (római,

görög, örmény) katolikusok, akkor a gyermek vallásául azon szertartású katolikus vallás jegyzend be, amelyhez az atya tartozik.”

Az egyházpolitikai törvények sorának végén említjük az 1895. évi XLIII. tc-et a vallás szabad gyakorlatáról. Erre is igaz: a Katolikus Egyház bels jogrendjére tartozik, hogy az abba való be- és „kilépést” szabályozza. Az állam hatásköre legfeljebb addig terjed, hogy ennek polgárjogi következményeir l rendelkezik. Jelen törvény 7-21. §§-ban ezt be is tartották, hiszen az ezeket tartalmazó II. fejezet alcíme: *A jöv ben törvényesen elismerend vallásfelekezetekr l*. A 3. § („Vallási hite vagy egyházi szabályai senkit sem mentenek fel törvényen alapuló bármely kötelesség teljesítését l.”) a katonáskodás, a monogámia és hasonló törvények elkerülésének megakadályozását, ezzel a bels államrendet célozta, ezért még érthet . Ugyanígy a 15. § hasonló célú kitételei is. Az 1-6. és a 22-34. §§ tekintetében azonban sajnálatos módon az állam a hatáskörét túllépte, így a kánonjoggal több ponton összeütközésbe került. Pozitívum, hogy a 24. § védte az elhagyott egyház anyagi érdekeit, így a mieinket is.

Az elkeresztelési rendelet-, a papság zaklatása-, a kultúrharc- és a válási célú akatolizálás megsz nésének, ill. a vegyes házasságból származó gyermekek vallásáról történ szabad megegyezésnek tehát igen nagy volt az ára. Pozitív fejlemény volt, hogy az új házassági törvény alapján módosított Btk. már csak a megkötés sorrendjét megszeg papokat szankcionálta, negatívum azonban, hogy egyáltalán még mindig szankcionálta. Nyilván nem akartak úgy járni, hogy a hív felek az egyházi házassággal beérik, és a polgárit már meg sem kötik. Megjegyzend azonban, hogy az állam szempontjából ennek semmilyen negatív hatása nem lett volna (a presztízsveszteségen kívül), mint ahogy ma sincs. Ha az állam következetesen járt volna el, akkor az egyházi házasságot teljesen negligálja, ebben az esetben pedig a sorrend szankcionálására sem lett volna szükség. Tehát azzal, hogy az állam mégsem így járt el, ismételten megsértette az Egyház bels jogi autonómiáját.

KONKLÚZIÓ

Tudományos vizsgálódásunk nyomán három alapkérdésünkre az alábbi válaszaink kristályosodtak ki:

Ad 1.: A XIX. század második felében a következő kiemelkedő témákban gyakoroltak egymásra kölcsönös hatást az állami egyházjog és a kánonjog: a) a f. kegyúri jog, b) a tized eltörlése, c) a privilegium fori eltörlése, d) a placetum regium, e) az autonómia-törekvések, f) a szentszékek eltörlése, g) a vegyes házasságok, h) a gyermekek vallása és i) a reverzálisok, j) az elkeresztelések, k) az áttérések, l) a polgári házasságok, m) a polgári anyakönyvezés, n) a szabad vallásgyakorlás. Amint azt a kifejtés során láthattuk, a külső és belső történelmi helyzet, a társadalmi hatások és a politikai erők erősen rányomták bélyegüket a jogfejlődésre.

Ad 2.: A hatás gyakorlása részleteiben a következőképpen alakult:

a) *A f. kegyúri jog:* Annak megkérdőjelezett volta ellenére a király gyakorolta ezt a jogát. Az 1848. évi III. tc. 6. §-a, miszerint minden egyházat érintő királyi intézkedés, így pl. a kinevezés is csak a kultuszminiszter aláírása esetén léphet jogerőre, csak elvben sértette a Szentszék jogait. Az, hogy egy püspökségre egyháziul alkalmas személy kinevezését egy laikus, esetleg nem is katolikus, esetleg pusztán politikai szempontok szerint döntő miniszter megvétózhassa, és emiatt addig kelljen újra és újra alkalmas személyt keresni, amíg az végre a laikus miniszternek is elnyeri a tetszését, erősen korlátozása annak, hogy a pápa az apostolotól kinevezésének jogát hazánkban – a katolikus királlyal együttműködésben – gyakorolja. A gyakorlatban azonban a püspöki kinevezések, ill. a püspökségek felállítása a pápa és a király elzetes megegyezésén alapultak. Ez a § tehát nem vont kétségbe a király f. kegyúri jogát, csak az utolsó szava elé, mint bürokratikus elemet, beiktatta a miniszter személyét. Maga a király viszont a f. kegyúri jogát meghaladó módon járt el, amikor pl. a megtörlés idején a pápa megkérdőjezése nélkül nevezett ki püspököket. Később, az első szervező kongresszus 27-es bizottsága 9-es albizottságának az a törekvése, hogy a kormány helyett ezentúl az autonómia terjessze el a f. papokat kinevezésre, tehát hogy a király a f. kegyúri jogát ezentúl ne a kormány miniszterén, hanem az autonómián keresztül gyakorolja, az egyetemes kánonjognak nem mondott ellent, hiszen a püspöki kinevezést végső soron mindenképpen a pápa hagyta jóvá. Ellenkezett azonban a püspöki kar 1867. októberi állásfoglalásával, azaz a partikulárjoggal. A magyar részleges kánonjog elfogadta és természetesnek tartotta a király f. kegyúri jogát. A második kongresszus már visszafogottabban nyilatkozott: érintetlenül kívánta hagyni a f. kegyúri jog kultuszminiszter általi gyakorlását. A f. papi kinevezésekhez nem ajánlatot, hanem csak véleményezést szándékoztak tenni, a prímásból, 2 püspökből, és 2 laikusból álló 5 fős bizottságon keresztül: ez tette volna a hármast jelölést, az illetékes püspök

utólagos véleményezésével, a f kegyúrtól függ apáti ill. préposti kinevezésekhez is. Az autonómia ezen terveinek megvalósulása azonban magával az autonómiával együtt hamvában halt el.

b) *A tized eltörlése:* A tizedr l az országgy lési képvisel papság önként mondott le, így annak eltörlésével hazánk katolikus egyházát jogsérelem nem érte. Egyes személyeket azonban igen, hiszen a képvisel ket az alsópapság nem hatalmazta fel arra, hogy mindenki nevében lemondjanak err l a megélhetési eszközr l. Joguk legfeljebb a saját nevükben lett volna eljárni. A f papság (pl. Horváth Mihály) és a kormány (pl. Eötvös, ill. kés bb a konkordátum aláírói is) is hamar belátták, hogy az eltörlés nyomán elszegényedett alsópapságot és laikusokat kárpótolni kell. A törekvés mindkét oldalról meg is volt erre. Sajnálatos, hogy a kongrua útján történ rendezésre mégis évtizedeket kellett várniuk a rászorulóknak. Ezügyben a legtöbbet az állam részér l Ferenc József, Trefort, Csáky, Bánffy, Wlassics, Apponyi, egyházi oldalról pedig a püspökök, és f leg Schlauch és Vaszary bíborosok tettek.

c) *A privilegium fori eltörlése:* A klérusnak ezen évszázadokkal korábban elnyert privilégiumát az országgy lés 1848. januári döntésével elvette, azaz ket a szerzett joguktól önkényesen megfosztotta. Kánonjogi sérelemnek min sült Hám kikényszerített lemondása és vagyonekobjása: a primás kinevezésébe beleszólhatott az uralkodó, így logikusan a visszavonásába is, a pápa megkerülésével eljárnia viszont nem állt jogában. Rudnyánszky-nak a püspöki méltóságtól való megfosztása szintén er s megsértése volt az Egyház jogi függetlenségének és bels eljárási rendjének, a megfosztás ugyanis a pápa privilégiuma volt. A privilegium fori jogsért eltörlését sem a pápa, sem a nuncius nem ismerte el, de még a magyar közgondolkodás egy része sem. Tehát az, hogy a megtorlás idején a privilegium fori-t rendszeresen figyelmen kívül hagyták, minden meghurcolt püspök és pap esetében jogsért volt. Ez az állapot csak az 1855-ös osztrák konkordátumig min sült jogsért nek, abban ugyanis a Szentszék önként mondott le a privilegium fori-ról.

d) *A placetum regium:* Egyházunk jogrendjével való együttm ködés volt Ferenc József részér l, hogy eltörölte a királyi tetszvényjogot. Azonban az ehhez csatolt miniszteri rendelet, mely a pápai levelezésben az osztrák nagykövet közbejöttét írta el , jogilag elfogadhatatlan volt, hiszen még mindig önkényesen akadályozta a teljesen független kommunikációt, amit f papjaink követeltek. Hasonló volt az elvárásuk a f pásztori levelek kiadásával kapcsolatban is, noha az uralkodó csak annyit írt el , hogy azokból tudomásulvétel végett küldjenek a hivatalának. Véleményünk szerint a kibocsátás szabadságát nem gátolta az, hogy az uralkodó is tudni akart a kibocsátott levelek tartalmáról: neki ugyanis kötelessége volt a közjó szolgálata, amihez ezek az információk elengedhetetlenek. A konkordátum ugyan meger sítette a placetum eltörlését, IX. Piusz mégis elrendelte, hogy tudomásulvétel végett a f pásztori leveleket és a zsinati határozatokat a világi hatóságoknak is küldjék meg: konkrét példája ez a két jogrend együttm ködésének. A pápai tévedhetetlenség dogmája után gr. Andrássy Gyula újra bevezette a már

eltörölt placetumot. A már említett 27-es autonómiai bizottság kisebbsége is legálisnak kívánta elismerni a *ius placeti*-t, de ugyanolyan sikertelenül, mint később Bánffy.

e) *Az autonómia-törekvések:* Az Egyház jogainak védelmébe a szakértő híveket a pápáságunk kezdetben a katolikus iskolák és alapítványok államtól független kezelése (külső autonómia), később pedig már minden olyan Egyház körüli teendőknél is kívánta vonni, amelyekhez nem volt szükség feltétlenül papra (belső autonómia). A megvalósításról alkotott vélemények azonban erősen különböztek egymástól. A tárgyalások során azonban a kánonjogot tiszteletben tartó többség került ki győztesen. Ez segítette elkerülni az állami jogszabályokkal való összeütközést. A kezdeti lépésekben szerepe volt egyházi részről Horváth Mihálynak és Scitovszky-nak, a császár és a pápa részéről pedig a konkordátumnak, amely önálló jogkört biztosított az Egyház számára alapítványi, vagyonkezelési és birtokszerzési ügyekben. Az együttműködés a két jogrend között szépen alakult, a Vallásalap kezelése azonban még nem került át az Egyházhoz. A primás 1865-ös visszacszerzési igyekezetét az állam válasz nélkül hagyta. Akkoriban szinte mindenki egyetértett abban, hogy lépni kell. A Trefort által felállított 27 fős bizottság kifejezetten elmozdította, hogy a két jogrend tartsa tiszteletben egymás függetlenségét. Ez alól mindössze két, a kánonjogot sértő kivétel volt. Sikertelen, de jó szándékú volt Eötvösnek az az 1870-es igyekezte, hogy törvényjavaslatot nyújtson be az interkaláris jövedelmeknek a Vallásalapba történő beolvasztása érdekében. Amint pedig elkészült a kidolgozott autonómiai javaslat, Trefort az asztalfiókjába zárta 24 évre. Ettől kezdve mind ő, mind utódja, Csáky, mind pedig Tisza Kálmán akadályozták az országos autonómia kialakulását. Trefort csak a helyi autonómiát pártolta, az országosat veszélyesnek tartotta. A helyi szintű megvalósulást a hatályos állami jogszabályok is lehetnévé tették volna, a miniszter ezt maga is igyekezett elmozdítani. A vallási- és tanulmányi alapok tulajdonjogi helyzetének kivizsgálásával a képviselőház Apponyit és Apáthy-t bízta meg: mindketten az alapok és alapítványok katolikus tulajdonjogára konkludáltak. Tisza ennek ellenére még magukat a katolikus alapokat is országosoknak minősítette. Tisza miniszterelnökként minden teltelhetet meg tett az autonómia megakadályozására. A második kongresszus idején Csáky már segítőkész volt. Ezután Bánffy és Wlassics akadályozták a katolikus törekvések megvalósulását. Wlassics az alapok kezelését királyi kézen hagyta, megsértve ezzel a kánonjogi előírásokat; az egyházi iskolák községi támogatását megtiltotta; a felekezeti vagyon és alapítványok kezelésének csak a főfelügyelete helyett a katolikusok esetében a kezelést is maga végezte: mindhárom lépésével megsértette mind az állami, mind az egyházjogot. A millenniumtól kezdve hozzáállásuk pozitív irányba változott: a miniszter kezdeményezésére a király az első kongresszust lezártnak nyilvánítva engedélyezte egy második megnyitását. Wlassics már legalább hozzászólni engedte az autonómiát a főpapi székek betöltéséhez. A kongresszus a katolikus alapoknak és alapítványoknak, ill. az egyházközségi és iskolai vagyonnak a kezelését is az autonómia kezébe akarta volna áttenni. A kultuszminiszter azonban csak az általa történő kezelés ellen részét engedélyezte. A kongresszus nyitott volt arra, hogy a hívekre kivethető önadó

mértékét a kultuszminiszter maximálja, és továbbra is számítottak az állam segítségére a behajthatatlan párbér begyjtése terén. Wlassics később beleegyezett, hogy a népoktatási tanintézetek az autonómia hatáskörébe kerüljenek, és hogy a közép- és felső iskolák katolikus jellegének megőrzését az önkormányzat biztosítsa. Ebben az időben az állam és az Egyház iskolaügyekben való együttműködése, egymás jogait is kölcsönösen védő intézkedéseik – az iméntiek kivételével – példaértékűek voltak az állami és a kánoni jogrend történetében. A második autonómiai szerveződés kezdeti lelkesedéséből fokozatosan visszavonult az állam is és a püspöki kar is. Széll támogatta az autonómiát, Wlassics és a király is a primás válaszára várt, a válasz azonban nem érkezett meg, így az ügy ismét elakadt. A következő kormányok közül csak a 2. Wekerle-kormány kultuszminiszterének, az autonómia egyik fő mozgatórugójának, gr. Apponyinak sikerült rávenni Vaszary-t, hogy 4 év hallgatás után írásba adja véleményét. Ennek nyomán pedig megígérte, hogy az állam átadja az autonómiának az eddig általa kezelt katolikus iskolákat és alapokat. A kivitelezés azonban kétszer is megtorpant: először a kormány bukott meg, másodsor Apponyi betegedett meg, és kitört a világháború. Az autonómia egész ügyének végülis egyetlen sikeres részeredménye lett: létrejöttek a helyi egyházközségek.

f) *A szentszékek eltörlése:* Az Egyház és állam kívánatos szétválasztása érdekében egyetérthetünk Simor és Horvát igazságügyminiszter véleményeinek azon részével, hogy mind az egyházi, mind az állami bíróságok a maguk szempontjából ítéljenek a házassági ügyekben, egymástól teljesen függetlenül. Az 1868. évi XLVIII. tc. elősegítette a szentszékek belső működését, jogsértő volt azonban abban a tekintetben, hogy azok hatáskörét csupán a katolikusokra korlátozta. A szentszékek jogköre az 1868. évi LIV. tc. alapján még tovább szűkült: az állam a házasságok polgári jogkövetkezményei fölötti ítélezést teljesen a civil bíróságokra bízta. Ennek eredménye túlnyomórészt pozitív volt: megszabadította a szentszékeket a nem rájuk tartozó kérdésekkel való foglalkozás terheit. Végeredményben az állam nem lépte át hatáskörét: nem szüntette meg a szentszékeket, csupán azt szabályozta, hogy működésüket mennyire teszi saját jogrendje részévé, ehhez pedig joga volt.

g) *A vegyes házasságok:* Mind a Szentszék, mind a magyar püspökök veszélyesnek tartották a vegyes házasságokat. Ennek ellenére nem tiltották azokat, sőt különféle előírásokat és engedelményeket tettek a témában. V. Ferdinánd megadta a placetum-ot az 1841. április 30-ai *Quas Vestro*-ra, azaz a reverzális nélküli vegyes házasságok esetén a passzív asszisztenciára és Lambruschini államtitkár ezzel együtt kiadott instrukciójára, azaz a trienti forma nélküli, protestáns lelkész által megkötött házasságok érvényességére. Utóbbit még a magyar országgyűlés is elfogadta, azaz a civil jog beemelte a kánonjogot. Az 1868. évi LIII. tc. 9-11. §-ai azonban sértették kánonjogunkat: a vegyes házasságok egyházi feltételeinek szabályozása nem állt az állam jogában. Legfeljebb a polgárjogi kihatások területét szabályozhatta volna, azonban ezt a jogkörét túllépte. A püspöki kar ezért fél érvre csak a passzív asszisztenciát engedélyezte. Majd a vegyes házasságok ünnepélyes megáldását csak akkor engedte, ha a

pap erkölcsi bizonyosságot szerzett arról, hogy a felek szintén adták a cautio-t. Az, hogy f papjaink megelégedtek az állami törvény által el írt szóbeli ígérettel, a polgári joggal történ együttm ködési készségüket jelezte.

h) *A gyermekek vallása:* A polgári törvényhozás jónéhányszor túllépte azt az alapelvet, hogy a kiskorú gyermekek nevelése, és így vallásuk meghatározása is a szüleik joga. Az állam legfeljebb ennek polgárjogi hatásait szabályozhatta volna. Az Egyház örömmel fogadta, amikor az állam a jogszabályaival segítséget nyújtott abban, a katolikus szül k eleget tegyenek azon kánonjogi kötelezettségüknek, hogy gyermekeiket katolikusnak kereszteltetik és nevelik. Ellentét állt fenn a két jogrend között abban a tekintetben, hogy felekezetsváltás esetében a gyerekek milyen felekezet nek nevelend k. Az 1868. évi LIII. tc. 12. §-a kötelez vé tette a *sexus sexum sequitur* elvének követését, aminek nyomán sokszor más volt a gyermek valódi vallása, és mást tekintett annak az állam. Hiába nem vonatkozott a katolikusokra az adott §, papjaink automatikusan megtartották azt, ami tehát így a gyakorlatban er teljesen akadályozta a kánonjog betartását. Végül a joger re emelt 1894. évi XXXII. tc. csak a házasság megkötése el tt, véglegesen, és csak egymás felekezetei közüli követésben tette lehet vé a szül k megegyezését, megegyezés híján pedig el írta a *sexus sexum sequitur* elvének követését. Pozitívum azonban, hogy végre eltörölték a *sexus sexum sequitur* azel tt feltétlenül kötelez voltát.

i) *A reverzálisok:* Ahogyan azt már a g) pontban említettük, f papjaink id vel megelégedtek a szóbeli cautio-val. Az állami törvényhez alkalmazkodásukkal kifejezték együttm ködési készségüket. Huszonhat évvel kés bb az igazságügyi bizottság azon a téren is fontos kompromisszumot kínált, hogy a szül k államilag is érvényes reverzalist adhassanak. Ezt elfogadva az 1894. évi XXXII. tc. a kánonjog el írását állami joghatállyal is felruházta. Azt, hogy az elismerésért cserébe az állam el írta, hogy a saját tisztségvisel je el tt és formáságai szerint kell a reverzalist megadni, elfogadható árnak tekinthetjük.

j) *Az elkeresztelések:* Tisza és Szabadelv Pártja a kánonjog akadályozása érdekében torzították el az 1879. évi XL. tc. 53. §-ának értelmezését a katolikus papságra vonatkoztatva. Jogsért volt nemcsak Tisza 1883-as fenyegetése, hanem Trefort 1884-es rendelete is, melynek alapján az iméntiekén kívül azok a lelkészek is büntethet k, akik 8 napon belül a keresztelési bizonyítványt anyakönyvezés végett nem továbbítják a törvény szerint illetékes lelkésznek. Mindezeket tetézte Csáky elkeresztelési rendelete, mely nemcsak hogy durva sérelmet okozott a kánonjog érvényesülésének, hanem még államjogilag is illegitim volt: miniszteri rendelet ugyanis nem írhat felül törvényt. F papságunk a nyomás hatására átmenetileg el írta a rendelet megtartását, azonban szándékukban állt mindent megtenni annak érdekében, hogy a szül k dönthessenek gyermekük vallása fel l. Az alsópapság pedig egységesen és határozottan negligálta a rendeletet: megkeresztelték a vegyes házasságból származó gyermekeket, de nem küldtek olyan bizonylatot a protestáns lelkészeknek, amely ket anyakönyvezésre, és ezzel a gyermeket a

felekezetükhöz tartozónak tekintésre jogosította volna fel. A tárgyalások nyomán a kormány megengedte, hogy a másik lelkész helyett a közigazgatási hatóságnak küldjék át a bizonylatokat. Rampolla ehelyett azonban csak azt a gyakorlatot hagyta folytatni, hogy az Egyház évenkénti jelentést küldjön az állam felé. Simor annak érdekében, hogy legalább a papokat ne szankcionálják, és a status quo ante helyreálljon, belement, hogy szerepeljen más vallás az anyakönyvben, azaz tekintse más felekezetnek az állam a gyermeket, mint amilyen valójában. Csáky és Szilágyi azonban megmakacsolták magukat, Szapáry pedig elrendelte, hogy minden hozzá felküldött ügyben az elkeresztelt papok pénzbüntetésben elmarasztalandók. Eltörölte a bizonylatok átküldésének kötelezettségét, hogy enélkül újabb feljelentéseket tehessenek az elkeresztelt papok ellen. Bevett gyakorlattá váltak az ellenük foganatosított végrehajtások. A feszült viszonyt az állami anyakönyvezés bevezetése oldotta fel, melyet az 1894. évi XXXIII. tc. írt el.

k) *Az áttérések:* Az alapelv itt sem különbözik az előzőktől: az államnak az egyének vallásába beleszólni nem áll jogában, csupán a polgárok vallási döntéseinek civiljogi következményei szabályozása tartozik a hatáskörébe. Ezt a jogkörét az állam ebben a kérdésben túllépte már 1868 előtt is, amikor először rendelkezett, hogy mely vallású és nem születésű áttérése esetén mely korú, vallású és nem gyermekek milyen vallásúak legyenek. Újabb jogsérelmet okoztak az 1868. évi LIII. tc. első 7 §-ával, melyekben az áttérésnek újfent nemcsak a polgárjogi következményeit szabályozták, hanem az egyházi oldalát is. Szintén a kánonjog sérelme volt a tc. azon hiányossága, hogy a halálos ágyon történő áttéréssel nem tett kivételt: az általa előírt formásokat, papírmunkát az állam akkor is megkövetelte, amikor ez a gyakorlatban nyilvánvalóan betarthatatlan volt. Ezt az anomáliát csak egy 1897-es belügyminiszteri rendelet oldotta fel.

l) *A polgári házasságok:* Az államnak a közjó érdekében jogában állt a házasság külső, polgári következményeit szabályozni. A házasságot megsemmisítő akadályokat állítani azonban nem volt joga, legfeljebb annak polgári következményeire vonatkozó bontó akadályokat (az akkori szóhasználat szerint). Hasznos célnak tarthatjuk az Egyház és az állam szétválasztását a házasság terén is, annak érdekében, hogy egymás hatáskörét jogi szabályozásaikkal ne sértsék. A kötelezően bevezetett polgári házasság közvetlen előzménye Paulernek a magyarok által külföldön kötött polgári házasságok témájában benyújtott törvényjavaslata volt. Gyorsan az egyházi házasságnak, azaz a kánonjog érvényesülésének még a létjogosultságát is tagadta, a házasságot kizárólag polgári szerződésnek értelmezte. A parlament által már először elutasított – a kánonjogot sértő – indítványokat belevette tervezetébe: azzal, hogy az illetékes egyházi hatóság felmentésének kérése nélkül engedélyezte a zsidó-keresztény házasságot, negligálta a disparitas cultus akadályát, az ordo és a szüzességi fogadalom akadályának megszüntetésével jogot vindikált magának tisztán egyházi jogi akadályok eltörlésére, a hűtlen elhagyás és házasságtörés esetén való felbontás engedélyezésével pedig megsértette a házasság felbonthatatlanságát. Megbízója, Szilágyi

miniszter elször a fakultatív formát támogatta. Az egyházi és a polgári házasság egy szintre helyezése, alternatívaként való feltüntetése er sen sértette volna a házasság szentségi jellegét, és a kánonjognak a vegyes házasságokra vonatkozó el írásait. Kedvez , hogy a fakultatív formát végül teljesen elvetették. A miniszter kés bb áttért az általánosan kötelez forma bevezetésének szorgalmazására: ez a szétválasztás érdekében nem tulajdonított polgári jogkövetkezményeket az egyházi házasságnak, viszont legalább elismerte annak legitimitását. Ennél még kedvez bb lett volna a szükségbeli forma bevezetése, hiszen az csak ritkán fordult volna el , így a közgondolkodást, a házassággal kapcsolatos szemléletmódot kevésbé rombolta volna (vö. a válás fogalmának elterjedésével). Véleményünk szerint azonban még ennél is szerencsésebb lett volna a polgári jogintézménynek – a nemzetközi gyakorlattal ellentétben – valamilyen más nevet adni, annak érdekében, hogy a köznyelvi használatban ne kelljen folyton pontosítani a „házasság” fogalmát, annak kett s jelentése (polgári/egyházi) miatt. Noha tény, hogy a történelmi folyamat célja pontosan a házasság egyházi jelentéstartalmának szekularizációjára irányult. Ferenc József h siesen küzdött a polgári házasság mindegyik formája ellen, hiszen annak bevezetésével már eleve súlyosan korlátozták volna a kánoni jog érvényesülését a katolikusok esetében. Ugyanezt tették f papjaink, a nagygy léseken résztvev hívek, s t még a Szabadelv Párt egy része is. A házassági törvény vitájánál a képvisel ház azt javasolta, hogy a polgári házasságkötés kötelez en el zze meg az egyházat, továbbá lehet vé tették, hogy a felek pedig hazugsággal (miszerint h tlenség történt) ki tudják játszani a közös megegyezéssel történ felbontás tilalmát. A fels ház megtört a liberális er fölényben, a prímás módosító javaslatait pedig kivétel nélkül elutasították, holott ezek mindegyike egy-egy kánonjogi sérelmet tükrözött. A liberálisok egyetlen engedménye ez a mondat volt: „Ezen törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességeket érintetlen hagyja.” Jogsérelmeinket enyhítette Perczel anyakönyvezési utasításának 10. §-a és Erdély Sándor a házasság megkötésével kapcsolatos rendeletének 61. §-a, melyek a kánonjoggal való együttm ködésre szólítottak fel. A végül hatályba lépett 1894. évi XXXI. tc., azaz a polgári házasságról szóló törvény indoklásában jó cél, hogy a házasságok nehezebben legyenek felbonthatók, ámde kánonjogi szempontból nézve téves a kiindulás: az érvényes és elhált szentségi házasságok addig sem voltak felbonthatók, hogy a pusztán polgári házasság felbontható-e, az pedig kánoni jogkövetkezménnyel nem bír. Szilágyi érdeme, hogy kimerít részletességgel tanulmányozta a katolikus kánonjog érvényes el írásait. Pozitív fejlemény volt, hogy az új házassági törvény alapján módosított Btk. már csak a megkötés sorrendjét megszeg papokat szankcionálta, negatívum azonban, hogy egyáltalán még mindig szankcionálta. Kés bb ismét a két jogrend közti együttm ködést tanúsította, hogy f papjaink és állami vezet ink közös diplomáciai er feszítéssel érték el a *Provida* hatályának hazánkra történ kiterjesztését.

m) *A polgári anyakönyvezés:* Az Egyház és állam kívánatos szétválasztását segítette el az anyakönyvezés különválasztása is. Ezáltal a papság mentesült a történelem során rárakódott olyan terhekt l, melyek nem képezték szolgálatának szükségszer részét. Megszabadult továbbá mindkét fél a

kérdést addig jellemző vitáktól: mindkettő saját belső jogrendje szerint anyakönyvezhette azt, amit fontosnak tartott. Akkoriban azonban a pápa joggal kifogásolta, hogy a polgári anyakönyvezés sértene a szülők jogát, mivel lehetővé tenné az államnak, hogy az elkeresztelt gyermekeket más vallású hitoktatásra kényszerítse. Tehát csak akkor nem beszélhetnénk kánoni jogsérelemről, ha a polgári anyakönyvezés bevezetésével együtt az állam az abból fakadó, és a pápa által kifogásolt problémát is megoldotta volna. Az, hogy az állam kötelező tette az anyakönyvek másodpéldányát, egyházi szempontból is nagyobb biztonságot adott az adatvesztés ellen, ezért ezt pozitív intézkedésnek értékelhetjük. Mint már említettük, az 1868. évi LIII. tc. negatívan hatott a jó viszonyra azzal, hogy elkeresztelések esetére előírta az anyakönyvi bizonylat átküldését a másik felekezet lelkészének. A kánonjogi sérelmet itt a gyermekek törvényességének bejegyzése okozta. Ezt fokozta az 1879. évi XL. tc. 60. §-a, mely erre szakkal elrendelte, hogy a lelkész a gyermek törvényességének anyakönyvezésénél ne legyen tekintettel az egyházi házasság érvényére, csakis a polgárra, megszegésére pedig súlyos szankciókat vetett ki. Még tovább mélyítette a szakadékot Csáky elkeresztelési rendelete. A közismert ügyességében élő anya gyermekének anyakönyvezési problémáját viszont a két jogrend sikerrel oldotta meg közösen, mint ahogy a törvénytelen gyermek apjának anyakönyvezési kérdését is. Az 1894. évi XXXIII. tc-et Perczel belügyminiszter szinte együttműködési szándéka nyomán elfogadták.

n) *A szabad vallásgyakorlás:* Az 1895. évi XLIII. tc-re is igaz: Katolikus Egyházunk belső jogrendjére tartozik, hogy az abba való be- és kilépést szabályozza. Az állam hatásköre legfeljebb addig terjed, hogy ennek polgárjogi következményeiről rendelkezik. Az említett törvény 7-21. §-aiban ezt be is tartották, hiszen az ezeket tartalmazó II. fejezet alcíme: *A jövőben törvényesen elismerendő vallásfelekezetekről*. Az ezt megelőző és követő 1-6. és a 22-34. §§-kal azonban sajnálatos módon az állam a hatáskörét túllépte, így a kánonjoggal több ponton összeütközésbe került. A 3. §-nak az a gyakorlati célja, hogy a katonáskodás, a monogámia, és egyéb hasonló kötelezettségek elkerülését megakadályozza, megfelelt az állam azon feladatának, hogy a közrendet biztosítsa. Pozitívum volt, hogy a 24. § védte az elhagyott egyház anyagi érdekeit, így a mieinket is.

Ad 3.: Harmadik kérdésünk a megfigyelhető tendenciára irányult. Egyházunk praeponderans jellegének az 1848. évi XX. tc-vel történt megszűnése az Egyház és az állam szétválása érdekében előnyös volt, ennek elérési módja azonban számos esetben volt jogsértő. Ilyenek voltak a korabeli felfogás szerint pl. a privilegium fori eltörlése, vagy az iskoláink, alapjaink és alapítványaink javainak kezelése feletti kultuszminiszteri gyámkodás. Pozitívnak értékelhetjük az oktatás államosításával annak egyházi költségei átvállalását, az egyházi iskolák szabad állításának engedélyezését, a főpapság végrendelkezésének, és az interkaláris jövedelmek kérdésének rendezését, továbbá a háborús költségvetésből az egyházi iskolákra és az alsópapság támogatására kiharcolt 2,5 millió forintot – ezek Eötvös személyéhez fordultak, így az oktatási miniszteri tevékenységének idején a két jogrend

együttm ködésének mérlege pozitív irányba billent. Részér l negatív volt a 10 egyházi középiskola államosítása, melyet utódja, Szász a 2 piarista gimnázium esetében meg is valósított, er sen beleavatkozva a Katolikus Egyház bels m ködésébe.

A két jogrend együttm ködését tekintve Horváth Mihály püspöki és miniszteri tevékenységét ambivalensnek értékelhetjük, Kossuthét azonban inkább negatívnak: az „elkészté nyilvánítást”, a veszprémi püspöki székb megüresedettnek nyilvánítását, és id s korában az egyházpolitikai törvényjavaslatokkal kapcsolatos véleménye is. Ugyanilyen, az államtól elszenvedett jogsérelem volt a pápa megkerülésével Hámnak a primási székb l történ letétele, Rudnyánszky püspöki méltóságtól való megfosztása, és a papság katonáskodásra kényszerítése. Ebben az id ben a Magyar Kormány többször úgy rendelkezett a püspöki székekkel, mintha azok az államhatalomnak alávetett hivatalok lennének, ezzel pedig egyértelm en megsértette az Egyház függetlenségét, és összemosta az állami és egyházi intézményrendszert. A forradalom, a szabadságharc és a megtorlás id szakában tehát az állam túlnyomórészt hátráltatta a kánonjog m ködését, a történelmi és politikai események következtében a két jogrend egymástól er sen távolodott.

A következ id szakban Ferenc József személye és tevékenysége újból er s bástyát, háttértámogatást biztosított a kánonjog érvényesüléséhez. Ennek számos konkrét megnyilvánulását láthattuk, mint pl. a placetum eltörlését, püspökeink egyházfegyelmi kérdésekben való bíraskodási és büntet jogának helyreállítását, a bölcsészkaron a teológiai tanszék helyreállítását, a vacans püspöki székek betöltését, vagy a katolikus papok besorozási tilalmát. Igaz, rendezetlen kérdések is szép számmal voltak, pl. a tized kompenzációja, a Vallásalap Egyházunknak való át nem adása, az egyetem katolikus mivoltának el nem ismerése, és az, hogy az egyetemen kívüli teológiai tanárokat a püspökök csak a király el zetes értesítésével nevezhették ki, nem is beszélve a Pesti Egyetem Teológiai Fakultásának sajátos helyzetér l. A felsorolásból azonban láthatjuk, hogy Ferenc József személyét tekintve már magyar megkoronázása el tt is pozitív irányba billent a mérleg.

Hozzáállása a kiegyezést és a koronázást követ en sem változott, ez az együttm ködési szándék azonban a magyar kormányokról és azok egyes tagjairól már nem állítható ilyen egyértelm en. Ékes bizonyítéka ennek a jogsért 1868. évi LIII. tc.. Simor és Eötvös között az autonómia kérdésében ragyogó együttm ködés kezd dött. Andrássy miniszterelnök a tévedhetetlenségi dogma után viszont bevezette a placetum-ot. Trefort el segítette az autonómiát a 27-es bizottság felállításával. Hozzáállása az utóbbi kérdésben fokozatosan változott, végül már volt az, aki az állam részér l 24 éven át akadályozta az autonómia országos kialakulását, és csak a helyi szint t támogatta. A kegyurak kötelezettségeinek szabályozásával az állami törvények meger sítették jogaiban hazánk katolikus egyházát. Pauler igazságügyminiszter a kánonjoggal kapcsolatban legnagyobbbrészt együttm ködést tanúsított. Eötvös újabb segítségei voltak felénk az interkaláris jövedelmek Vallásalapba történ beolvasztási

törvényjavaslata, ill. hogy az Egyház rendes támogatást kapjon. A javadalmak tekintetében a két jogrend együttm ködése kiemelked en példás volt: az állam szankcionálta is a kánonjog ilyen megsértéseit. Úgyszintén kiváló volt az együttm ködés a börtönlelkészségek kérdésében. A tanügy tekintetében jogsértésekre irányultak Trefort és Tisza törekvései. A tanulmányi- és vallásalapok, továbbá a kongrua rendezésének ügyében azonban Trefortnak ismét elévülhetetlen érdemei voltak. Az állami és a kánoni jogrend együttm ködése szempontjából az személyét, miniszteri tevékenységét tehát hullámmónak mondhatjuk.

Tisza Kálmán miniszterelnöknek azonban szinte minden megnyilvánulása egyértelm en negatív a két jogrend együttm ködését nézve: maga és Szabadelv Pártja, 1875-ös kormányra kerülésükt l tudatosan akadályozták Magyarország keresztény alapelveinek érvényesülését, és ezzel természetesen a kánonjogét is (Tisza részér l ez alól kivétel volt pl. a párbér közigazgatási segítséggel történ behajtásának ígérete). Csáky minisztersége Trefortéhoz hasonlóan hullámmó id szak volt: a kongrua és az új autonómiakongresszus kérdésében együttm ködött a kánonjoggal; a gyermekek vallásának kérdésében, az 1868-as törvény megszeg inek az 1879-es törvény alapján történ szankcionálása terén, továbbá az elkeresztelési és az iskolai felekezeti ügyekben viszont a kánonjog ellen harcolt.

Negatívak volt Szapáry intézkedései az elkeresztel papok pénzbüntetésér l. Gy ry-vel közös igyekezte a polgári házasság bevezetése érdekében pozitív eredmény volt az Egyház és az állam szétválasztása irányába, azonban negatív volt, hogy ezt a kánonjog többszörös megsértésével érték el. Szapáry-nak abból a rendeletéb l, hogy a települési költségvetésekb l az egyházi iskolák támogatása kihagyandó, még csak hiányzott az ezt kompenzáló forráslehet ség. Wlassicsnak azonban az a rendelete, hogy az egyházi iskolák fejlesztése a település törzsvagyonából tilos, már egyenesen jogsért volt.

A két említett rendelet közé esik Wekerle els kormányzásának id szaka, aki meggy z déses szabadelv ként sikerre vitte az 1894-es egyházpolitikai törvények ügyét. Vaszary kánonjogsértéseket helyrehozó javaslatait negligálták, de a jegyesek megegyezésének lehetővételével legalább eltörölték a *sexus sexum sequitur* elvének kötelező erejét. A polgári anyakönyvezés leválasztása az egyháziról sikerrel zárult, ebben nagy szerepe volt Perczelnek. Az els Wekerle-kormány id szakának mérlege azonban mindenképpen negatív.

A Bánffy-Wlassics páros részér l inkább csak a millenniumtól kezdve látszott együttm ködési szándék a kánonjoggal. Bánffy fellépését a katolikusok ellen csekély mértékben tudták ellensúlyozni Perczel és Erdély rendeletei. Wlassics hozzáállása az iskolaügyek bizonyos kérdéseiben annyira megváltozott, hogy minisztersége kés bbi id szakában az állam és az Egyház együttm ködése, egymás jogait is kölcsönösen véd jogi intézkedései kiemelked en példaérték ek voltak. Az együttm ködés szempontjából tehát az tevékenysége is hullámmó volt: hol együttm köd , hol hátráltató. A kés bbiek közül kiemelked en pozitív gr. Apponyi személye mind az autonómia, mind a katolikus iskolák, mind az alapok, mind a párbér-kompenzáció, mind a kongrua terén való együttm ködés tekintetében.

CONCLUSION

These answers below clarified as the results of our scientific research on our three basic questions:

Ad 1st: In the second part of the 19th century, the state law on Church and the canon law in these most outstanding themes practiced influence to each other: a) the supreme gift (meaning: rights of the highest patron), b) the deletion of tithing, c) deletion of privilegium fori, d) the placetum regium (exequatur), e) the striving for autonomy, f) the deletion of diocesan tribunals (holy sees), g) the mixed marriages, h) the children's religion and i) the cautions (meaning: written assurance to baptize and to bring up all children of the mixed marriage as Catholics), j) the baptisms into other denominations, k) the conversions, l) the civil marriages, m) the civil registration, n) the free exercise of one's religion. As we could see in the explanations, the outer and the inner historical situations, the social effects and the political powers strongly left their stamps to legislation.

Ad 2nd: Practicing affection particularly shaped as it follows:

a) *The supreme gift*: Even it was questioned, the king practiced this right. The 6th § of the 3rd law in 1848, as every decisions the king made on the Church, for example: designating a position, the signature of the Minister of Cult was required for making them to be legally bound, only theoretically hurt the rights of the Holy See. The fact, that the designating of a person, who is ecclesiastically fit to be bishop can be vetoed by a layman, who maybe is not a Catholic, and maybe making decisions based only on political reasons, and due to this, the search for the fit one had to continue until finally it wins the favor of the lay minister, is a strong limitation of the practice of the pope's rights designating the apostolic successor in our country, in cooperation with the Catholic king. In practice there was always a pre-agreement between the pope and the king in the designating of a bishop and in the establishing of bishoprics. So this § didn't query the supreme gift, but it installed the minister's person, a bureaucratic element, before his final word. But the king himself went beyond his rights as the highest patron, when in the time of retribution, he named bishops without the approval of the pope. Later, there was an endeavor by the 9-membered vice council of the 27-membered council of the first organizing congress, that henceforth the designating of high priests should be suggested by the autonomy instead of the government, so that the king should practice his rights as the highest patron not through the minister of the government but through the autonomy, this endeavor did not oppose to the universal canon law, because the naming of a bishop finally was approved, in any case, by the pope. However, it opposed the body of bishops' commitment in October 1867, so it opposed the particular law. The Hungarian particular canon law accepted the supreme gift, and thought it to be natural. The second congress announced in a much milder form: they wanted the supreme gift, practiced by the Minister of Cult, to remain untouched. They wanted only to give opinions and not suggestions about the designation of the high priests, through

a 5-membered council, which consisted of the primate, two bishops and two laymen: this would have made the 3 candidacy, but later received the competent bishop's opinion, yet in designating of the Abbots and Provosts depended on the highest patron. These plans of the autonomy ceased to exist as the autonomy dropped off.

b) *The deletion of tithing:* The priest MPs disclaimed the tithing of their own choice, so by deleting this there wasn't any infringement on the Catholic Church's rights in our country. But, however there were on many individuals, because the lower priests didn't give any authorization to the MPs for disclaiming this type of cost-of-living in the name of everyone. The MPs should have had the right to do this especially of their own accord. Sooner than later the high priests (e. g. Mihály Horváth) as well as the government (e. g. Eötvös, and later the subscribers of the concordat) saw the necessity to recompense the lower priests and the laymen put in a poor living standard by that deletion. There was good intention on both sides. Unfortunately the needy still had to wait decades for this order to be brought about by the congrua. In this case from the part of the state: József Ferenc, Trefort, Csáky, Bánffy, Wlassics, Apponyi, from the part of the Church: the bishops, in particular cardinals Schlauch and Vaszary made the most effort to follow it through.

c) *The deletion of privilegium fori:* The parliament by its decision in January, 1848, stripped the clergy of this privilege obtained centuries before, so arbitrarily deprived them of their vested rights. Hám's forced renouncement and confiscation was qualified as a canonical injuria: the ruler could say on the nomination of the primate, so logically on the countermanding, too, but he had no rights to act over the pope's head. Rudnyánszky's deprivation of his episcopal dignity was also a strong infringement on the legal independency of the Church and its inner processing order, because this was only the pope's privilege. The injuriatic deletion of the privilegium fori was not accepted by the pope, nor by the nuntius or by some parts of the Hungarian public thinking. So the fact, that in the period of the retribution the privilegium fori was regularly neglected, was an infringement on the rights of all the tortured bishops and priests through the mire. This situation was deemed wrong only by the Austrian concordat in 1855, because in that the Holy See disclaimed the privilegium fori of its own choice.

d) *The placetum regium:* There was József Ferenc's cooperation with the rule of law of our Church to delete the exequatur. But the ministerial order attached to this, which ordained the intervention of the Austrian ambassador in the correspondence with the pope, was legally unacceptable, because it still arbitrarily set back the totally independent communication, which was demanded by the high priests. They had similar expectations in reference to the issue of the episcopal letters, although the ruler only ordered to send them to his office for taking cognizance. According to us, the fact that the ruler also wanted to know about the content of the issued letters, didn't obstruct the freedom of issuing, because to

serve the common good was his obligation, and these information were indispensable for this. However, the concordat confirmed the deletion of the placetum, otherwise Pius IX ordered to send the episcopal letters and the synodal decrees also to the secular authorities for taking cognizance: this is a concrete example of cooperation of the two rules of law. After the dogma of the papal infallibility, count Gyula Andrásy reintroduced the deleted placetum. The minority of the above mentioned 27-membered council of autonomy, also wanted to acknowledge the *ius placeti* to be legal, but as unsuccessfully as later Bánffy.

e) *The striving for autonomy*: Our high priests in favor of defense of the Church's rights wanted to involve the expert believers in the beginning with the handling of Catholic schools and foundations independently from the state (outer autonomy), later into all of the duties around the Church, which didn't directly need a priest (inner autonomy). But the opinions about the realization were strongly different from one another. But in the course of discussions, the majority was the winner, which respected the canon law. It helped to avoid the collision with the state laws. There have been roles in the initiative steps by Mihály Horváth and Scitovszky from the side of the Church, and the concordat from the side of the kaiser and of the pope, which insured self-dependent power to the Church in cases of foundations, handling goods and acquirement of property. The cooperation between the two rules of law was well formed, however, the handling of the Foundation of Religion was not given to the Church, yet. The state, without answer, left the primate's sedulity to get it back in 1865. In that time almost everyone agreed in the necessity of a step to be made. The 27-membered council established by Trefort definitely promoted the two rules of law to respect each others' independency. There were only two exceptions of this, which injured the canon law. Eötvös had good intention in 1870, when he bustled up to exhibit a bill for incorporating the earnings of vacant sees into the Foundation of Religion, but his nusus remained unsuccessful. As the worked-out autonomy proposal got ready, Trefort closed it into his pedestal desk for 24 years. From this time he, as well as his successor Csáky, and also PM Kálmán Tisza obstructed the evolvement of the nation-wide autonomy. Trefort only supported the local autonomy, he judged the nation-wide one to be dangerous. The local-leveled materialization was permitted by the state laws of legal force, the minister himself also hastened it. The lower chamber trusted Apponyi and Apáthy to pre-examine the situation of ownership of religious and educational foundations: both of them concluded to the Catholic ownership of the foundations. All the same, Tisza was qualified as national ones even the Catholic foundations themselves. Tisza, as PM, did his level best to impede the autonomy. In time of the second congress Csáky already was helpful. After this Bánffy and Wlassics inhibited the fulfillment of the Catholic endeavoring. Wlassics left the handling of the foundations in royal hands, doing this he hurt the formulae of the canon law; he defied the villages to support the schools of Church; instead of simple supervision of handling the denominational goods and foundations, in the case of Catholics, he himself handled them: by these three steps contravened as state, as ecclesiastical law. From the millennium their

stance turned into positive direction: pronouncing the first congress to be ended, the king, on the initiative of the minister, allowed opening a second one. Wlassics at least beteed the autonomy to have a word in the matter of fulfilling of high priests' sees. The congress wanted to put through the handling of the Catholic foundations, and the goods of the parishes and schools, to the hand of the autonomy. But the minister allowed only the inspection of his handlings. The congress was opened to the self-rate leviable on the believers allowed it to be maximized by the Minister of Cult, and still reckoned on the help of the state in collecting the unredeemable ecclesiastical tax. Later Wlassics conceded the institutions of the education of people to come to the jurisdiction of the autonomy, and the custody of the Catholic character of the high schools and collegiate schools should be insured by the autonomy. In this time the cooperation between the state and the Church in the matters of schools, their purviews defending also one another's rights – except the mentioned ones just now – were exemplary in the history of the state and canonical rules of law. The state and the body of bishops gradually sequestered themselves from the beginning enthusiasm organizing the second autonomy. Széll assisted the autonomy, Wlassics and the king also waited the primate's answer, and the answer nonetheless didn't come, so the case got stuck again. From the next governments, only the Minister of Cult of the second Wekerle-government, one of the main life and soul of the autonomy, count Apponyi could draw Vaszary on to commit writing his opinion at last, after silence for 4 years. As a result of this, he promised that the state gives through the handled Catholic schools and foundations by itself, this far, to the autonomy. However, the effectuation was stuck twice: firstly his government fell, secondly Apponyi got sick, and the world war broke out. The whole case of autonomy finally had only one successful partial effect: the local vicarages came into existence.

f) *The deletion of diocesan tribunals:* In the favor of separation of Church and state, which was wished, we can agree with those parts of Simor's and Minister of Justice Horvát's opinions, that either the ecclesiastical or the state tribunals should adjudicate in marital cases in their ways, totally independently from one another. The 48th law in 1868 promoted the inner functioning of the holy sees, at the same time it was injuriatic in limitation of their jurisdiction exclusively on the Catholics. The power of the diocesan tribunals was more narrowed by virtue of the 54th law in 1868: the state trusted the judging totally to the civil tribunals on civilian legal subsequences of the marriages. The result of this was prevailingly positive: it liberated the holy sees from the burden of dealing with matters, which didn't belong to them. In point of fact the state didn't go beyond its jurisdiction: it didn't delete the holy sees, but merely regulated how much it claims their judgeship to be a part of its rule of law, and it had the right to do this.

g) *The mixed marriages:* The mixed marriages were considered to be dangerous either by the Holy See, or by the Hungarian bishops. Despite of this they didn't forbid them, moreover put various instructions and allowances in this topic. Ferdinánd V gave placetum for *Quas Vestro* for the passive assistance in cases of mixed marriages missing cautions (*vide in i*)), and for under-secretary

Lambruschini's instruction issued in conjunction with this for the validity of the marriages bound without the Tridentine form, in the presence of a Protestant pastor. The last mentioned point was accepted yet by the Hungarian parliament, i. e. the civilian law accepted the canon law. However, the 9-11th §§ of the 53rd law in 1868 did harm to the canon law: the state didn't have rights to rule over the ecclesiastical conditions of the mixed marriages. It could have rights to rule, at best, the range of the civil legal effects, but it went beyond this power. Because of this, the body of bishops allowed only the passive assistance for half a year. Later they allowed the ceremonious blessing of the mixed marriages, if the priest had a moral certitude about the parts' candidness in giving the caution. The fact, that our high priests were settled for the oral promise prescribed by the state, signed their cooperativeness with the civilian law.

h) The children's religion: The civilian legislation many a time went beyond the principle, that the upbringing of their underage children, so stipulating their religion (denomination) is the parents' right. The state could rule at best the range of its civil legal effects. The Church welcomed the state giving help by its laws to the Catholic parents in baptizing and upbringing their children as Catholics, as it was their duty by the canon law. There was contraposition between the two rules of law in the matter of changing denomination, and in which denomination should the children be brought up. The 12th § of the 53rd law in 1868 obliged to follow the precept of *sexus sexum sequitur*, as a result of that the child's real religion was different from what the state considered. Even the given § didn't concern the Catholics, our priests automatically kept that, which so hard obstructed the subservience of canon law in practice. Finally, the 32nd law in 1894, made legally binding, permitted the parents to make a pact, but only before getting married for good, and in following one another's religion, however, in lack of pact it prescribed to follow the precept of *sexus sexum sequitur*. There was a factual at last to delete the *sexus sexum sequitur* to be unconditionally obligatory, as how it was before.

i) The cautions: As we mentioned in point *g*), our high priests were settled for the oral caution with time. Conforming to the state law, they testified their cooperativeness. After 26 years, the council of justice offered a substantial compromise in the matter, that the parents could give a stately valid caution also. Accepting this, the 32nd law in 1894 endowed the canon law also with effect of state right. We can consider the fact, that in exchange for the approbation the state prescribed that the tie must be in front of its own officer and according to its own formulas, as an acceptable cost.

j) The baptisms into other denominations: Tisza and his Liberal Party deformed the interpretation of the 53rd § of the 40th law in 1879, referring to the Catholic clergy, in favor of obstructing the canon law. Tisza's threat in 1883, as well as Trefort's decree in 1884 were injuriatic, and the latter, in its strength, those priests also could be punished over the above mentioned ones, who didn't send the christening voucher within 8 days, to the pastor, who is assigned second to the law, in favor of registration. Csáky's

decree on baptisms into other denominations added insult to these injuries, which not only did it have hard infringement on emergence of the canon law, but also illegitimate according to the state law: scilicet a law can't be overwritten by a ministerial decree. Under pressure our high priests transiently prescribed to keep the decree, but their intention was to do all in their power in favor of the parents deciding over their child's religion. However, the lower priests united and categorically neglected the decree: they baptized the children arisen from mixed marriages, but they didn't send a voucher to the Protestant pastors, by which they could be authorized to register and so to consider the child belonging to their denomination. As the result of the negotiations, the government allowed the sending of the vouchers to the administrative authorities, instead of the other pastors. Nevertheless, in place of this, Rampolla only allowed to continue the practice to send annual reports to the state from the Church. In favor of that, the priests should not at least be sanctioned, and of replacing the status quo ante, Simor agreed that a religion be written, different from the reality, in the registration book, so by the state the child could be considered belonging to another denomination. But Csáky and Szilágyi turned stubborn, however, Szapáry ordained to amerce all the priests, who baptize into other denomination, by penalty, in every case sent up to him. In order that the priests, who baptize into other denomination could be accused again because of the lack of the vouchers, he deleted the obligation to send them. Putting them in a bailiff became the current practice. The strained relations were solved by installing the civil registration, which was prescribed by the 33rd law in 1894.

k) *The conversions:* The principle here is not different from the previous ones: the state doesn't have the right to say a word in the matter of anyone's religion, only to rule the consequences in civil law of the civilian's religious decisions belonging to its jurisdiction. The state went beyond this power in this matter even already before 1868, when it decided, that depending from what religion the parents, and depending on their sex, converted from and to which religion, the children depending on which age, religion and sex to what religion they should belong. They newly caused a grievance by the first 7 §§ of the 53rd law in 1868, in which they regulated again not just the consequences in civil law of the conversion, but also its ecclesiastical side. The inadequacy of that law not making an exception for the conversions on the death-bed, was also a gravamen of the canon law: the state required the formalities and paperwork specified by itself, even in that time, when it was obviously unable to be kept in practice. This anomaly was solved just by a decree issued by the Home Secretary in 1897.

l) *The civil marriages:* In favor of the common good, the state had the right to rule the external, civil consequences of the marriage. But had no rights to set up impediments annulling the marriage, only resolutive impediments (second to the contemporary phrasing) relating to the civil consequences of that. We can consider the partition of the Church and the state in matter of the marriage to be a useful aim, in favor of not hurting the jurisdiction of one another by their legal rules. Pauler's proposed bill about the

civil marriages bound by Hungarians abroad was the direct antecedent of the compulsively installed civil marriages. Gy r y denied even the reason for the existence of the ecclesiastical marriage, as well as the enforcing of the canon law; he considered the marriage to be an exclusively civil contract. Those proposals, which harmed the canon law, and beforehand were refused by the parliament, he included into his layout: he neglected the impediment of *disparitas cultus* by allowing the Jewish-Christian marriages without asking dispensation from the competent ecclesiastical authority, he vindicated rights for himself to delete clearly ecclesiastical impediments by doing-away with the impediments of the *ordo* and of the vow of chastity, and he did harm to the indissolubility of the marriage by granting the divorce in case of willful desertion and of adultery. His mandator, minister Szilágyi firstly favored the facultative form. Putting the ecclesiastical and civil marriage to the same level, indicating them as alternatives, would have been strong infringement to the sacramental character of the marriage, and the directions of the canon law having connection with mixed marriages. It was auspicious, that finally they totally disapproved the facultative form. Later the minister switched-over pushing to initiate the generally obligatory form: in favor of the partition, this didn't ascribe civil legal consequences to the ecclesiastical marriage, but at least acknowledged the legitimacy of that. The initiation of the in-emergency form could have been more favorable than this, because it would have occurred just rarely, less ravaging the public thinking, the outlook connecting to the marriage (comp. the spreading of the concept of divorce). According to our opinion, it would have been even more fortunate than this to give a different name to the civil legal institution – in contrast with the international practice –, in favor of not having always to specify the concept of the “marriage” used in the public language, because of its double meaning (civil/ecclesiastical marriage). However the fact is that the purpose of the historical process was exactly to secularize the content of the ecclesiastical meaning of the marriage. József Ferenc fought heroically against all the forms of the civil marriage, because introducing any of them would sorely limit the emergence of the canon law in cases of the Catholics in advance. Our high priests, the believers, participating the general assemblies, even a part of the Liberal Party proceeded similarly also. In time of the discussion of the marital law, the lower chamber proposed that the binding of the ecclesiastical marriage should be anticipated by the civil one, and they made it possible that the parts can evade the law prohibiting the divorce by mutual consent, if they lie (scilicet adultery happened). The upper chamber broke by the liberal ascendancy, so they refused the primate's motions for amendments, without any exception, however each of them reflected to a canonical injuria. There was only one sentence as an allowance by liberals: “This law leaves untouched the religious obligations concerning marriage.” The 10th § of Perczel's directive on registration and the 61st § of Sándor Erdély's edict pertaining to binding of marriages, abated our grievances as these warned to cooperate with canon law. In the justification of the 31st law in 1894, so of the law on civil marriage, which finally came into effect, there was a good purpose to make the marriages more difficult to dissolve, but the start-up was incorrect from the viewpoint of the canon law: the valid and consummated sacramental marriages were not dissoluble at any time,

nevertheless the fact that if whether the merely civil marriage is dissoluble, doesn't have any legal consequences according to the canon law. To study the valid rules of the Catholic canon law, in its fullest detail, was Szilágyi's merit. The Penal Code modified second to the new law on marriage, sanctioned already only the priests, who were disobedient to the rota of the binding was a positive development, but still sanctioning at all was a negative one. Later, our high priests and state leaders achieved the expanding of the effect of the *Provida* to our country by common diplomatic exertion, which also testified to the cooperation between the two rules of law.

m) *The civil registration:* The disassociation of the registration also promoted the wanted partition of the Church and state. By this, the clergy was acquitted from the encumbrances, which settled on them in the course of the history, but which weren't inevitable parts of their service. Both parts also were acquitted from the debates, by which the matter was signified till then: both can register according to their own inner rules of law, what they considered to be important. In that time, the pope objected with reason that the civil registration would go against the parents' right, as it would allow the state to force the children baptized into another denomination, be catechized by the denomination that the state wills. So we wouldn't talk about infringement on the canon law, only if the state, in time of initiation of the civil registration, also solved the problem arisen from that, which was objected by the pope. The fact, that the state obliged to replicate the registry books, caused more security against losing data, also according to the viewpoint of the Church, so we can consider it to be a positive purview. As we mentioned it, the 53rd law in 1868 affected negatively the good relationship, by ordering to send the voucher to the pastor of the other denomination, in case of baptizing someone into another denomination. The registration of the children's legality caused canonical injuria in this matter. It was escalated by the 60th § of the 40th law in 1879, which regulated by force for the priests to pay regard to the validity of the civil marriage instead of the ecclesiastical one, when they register the children's legality, and this § put hard sanctions to its contraveners. Csáky's decree on baptisms into other denominations graved more the chasm. But the problem of registering the child, whose mother lives in public concubinage, was successfully solved by the two rules of law together, as well as the matter of the registration of a wedlock-child's father. The 33rd law in 1894 was accepted, as a result of Home Secretary Perczel's honest cooperativeness

n) *The free exercise of one's religion:* That's true also for the 43rd law in 1895: to regularize entering and leaving the Catholic Church, concerns only its inner rule of law. The jurisdiction of state ranges by far is to regulate its consequences in civil law. They observed this in the 7-21st §§ of the mentioned law, as the subhead of the 2nd chapter, containing these ones: *About the denominations legally received in the future.* By the previous and following 1-6th and 22-34th §§ the state regrettably went beyond its jurisdiction, so it came to grips with canon law in several points. The practical aim of the 3rd § for hamstring to duck the rules on soldiering, monogamy, and similar obligations, fitted to the task of the

state to guarantee the common order. It was positive, that the 24th § defended the vested interests of the left Church, so our ones, too.

Ad 3rd: Our third question was oriented to the observable tendency. The ending of the praeponderans character of the Catholic Church, caused by the 20th law in 1848, was advantageous in favor of the separation of Church and state, but the method achieving this was injuriatic in several cases. According to the contemporary conceptualization there were like e. g. the deleting of the privilegium fori; and the Minister of Cult's tutelage over handling our schools and foundations. We can consider it positive the takeover of the ecclesiastical costs of the education, in time its secularization, the allowance of free establishing ecclesiastical schools, the settlement of the questions of the high priest's devise and the earnings of the vacant sees, and the fought-out 2.5 million Forints from the wartime budget for supporting the ecclesiastical schools and the lower clergy – these are linked with the person of Eötvös, so in the time of his ministerial work, the balance of the cooperation of the two rules of law tilted to positive direction. From his part, it was negative to secularize the 10 ecclesiastical high-schools, what was executed in the cases of the two Piarist schools by his follower Szász, meddling strongly into the inner function of the Catholic Church.

In point of the cooperation of the two rules of law, we can value the period of Bishop Mihály Horváth's ministerial work to be ambivalent, but Kossuth's actions were rather negative: the “pronouncing to be belated”, the pronouncing of the episcopal see of Veszprém to be vacant, and his opinion about the bills of politics on the Church in his elder age. There were similarly injuriatic actions suffered from the state, to discard Hám from the primate's see over the pope's head, Rudnyánszky's deprivation of the episcopal dignity, and forcing the clergy for soldiering. In the time, the Hungarian Government many times ordered the episcopal sees, as if these were offices subjected to the power of state, and doing this unequivocally hurt the independency of the Church, and mixed together the state and the ecclesiastical systems of institution. So in the period of the revolution, of the war for independence and of the retribution, the state prevailingly impeded the functioning of the canon law, hereupon of the historical and political events, the two rules of law with force diverged from each other.

In the next period, József Ferenc's person and activity newly indemnified a strong bastion and protectiveness from the background to the emergence of the canon law. We could see many concrete manifestations of this, for e. g. deleting the exequatur; restitution of our bishops' rights to judge and to punish in questions of ecclesiastical discipline; recovery of the theological professorship on the faculty of arts; filling the vacant episcopal sees; or the prohibition of the Catholic priests' enlistment. But in fact, there were good many unsettled matters too, as recompensation of the tithe, not handing over the Foundation of Religion to our Church, not acknowledging the Catholic character of the university, and the fact that the theologian teachers outside of the university could be nominated by the bishops only after

the king was previously notified, not even mentioning the special situation of the Faculty of Theology in the University of Pest. But we can see from the list, that looking at József Ferenc's person, the balance swayed to positive direction, even before his Hungarian coronation.

After the accordance and the coronation this tendency continued from his part, however this cooperativeness isn't declarable from the Hungarian governments and their certain individuals. Its obvious evidence is the injuriatic 53rd law in 1868. Between Simor and Eötvös a splendid cooperation began in the question of autonomy. PM Andrassy, after the dogma of infallibility, installed the placetum. Trefort promoted the autonomy by establishing the 27-membered council. His stance to the last question gradually changed, finally he was the one who obstructed the national formation of the autonomy from the part of the state for 24 years and supported only the local leveled ones. The state laws reinforced the Catholic Church in our country in its rights, by regularizing the patron's obligations. Minister of Justice Pauler attested his cooperation with our canon law in the greatest part. Eötvös's further helps were the bill for incorporating the earnings of vacant sees into the Foundation of Religion, and to permit the Church to get ordinary support. Concerning to the benefices, the cooperation of the two rules of law was prominently exemplary: the state sanctioned those who violated the canon law in this matter. In the question of the prisons' chaplaincies, the cooperation was also masterly. Trefort's and Tisza's endeavors referring to the education, directed to grievances. Nevertheless Trefort also had indefeasible merits in settling the cases of educational and religious foundations and the congrua. So, concerning the cooperation of the rules of the state law and of the canon law, we can qualify his person and ministerial work to be waving.

Nonetheless almost every manifestations of PM Kálmán Tisza was unequivocally negative, pertaining to the cooperation of the two rules of law: he himself and his Liberal Party, from the beginning of their governance in 1875, deliberately counterworked the emergence of the Christian principles of Hungary, and doing this, also naturally obstructed the emergence of the canon law (from Tisza's part, the promise collecting the ecclesiastical tax by prefectural help, was an exceptional example from this). The time of Csáky's ministry was a waving period, similarly to Trefort's: he cooperated with the canon law in the questions of the congrua and the new congress of autonomy; but fought against the canon law in the matters of children's religion, in sanctioning the violators of law in 1868 in the bases of the law in 1879, and in baptisms into other denominations, as well as in denominational matters of schools.

Szapáry's order about penalties of priests was negative. In favor of partition of Church and state, Szapáry's and Gy r'y's endeavor to introduce the civil marriage, had positive accomplishments, but in doing this, they made multiple grievances on canon law, which was negative. Szapáry's decree to eliminate the supports of the ecclesiastical schools from the budget of the local deposits only missed the possibility as source to recompense. But Wlassics's decree, prohibiting the development of ecclesiastical schools from the capital of the local deposits was directly injuriatic.

The period of Wekerle's first governance fell among the two, decrees mentioned above, who as a convinced liberal, put through the matters of the laws of politics on the Church successfully in 1894. They neglected Vaszary's proposals to put right the canonical grievances, but by making the pact to be possible, they at least deleted the obligatory character of the precept of *sexus sexum sequitur*. The detachment of the civil registration from the ecclesiastical one terminated successfully, Perczel was instrumental in this. Nevertheless the balance of the period of the first Wekerle-government was, without a doubt, negative.

The Bánffy-Wlassics paired cooperativeness with canon law was visible rather only from the millennium. Bánffy's acts against the Catholics were hardly able to be counteracted by Perczel's and Erdély's edicts. In certain questions of cases of schools Wlassics's stance changed so much, that in the later period of his ministry, the cooperation of state and Church, their legal measures reciprocally protecting one another's rights, were prominently exemplary. Concerning this cooperation, his activity was also waving: sometimes cooperative, sometimes obstructive.

Among the later ones, Apponyi's person concerning to the cooperation was eminently positive in referring to the autonomy, to the Catholic schools, to the foundations, and to the recompensation of the ecclesiastical tax, and to the *congrua*.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1832/6dik évi Országgyűlésén alkotott Törvény Czikkelyek - *Articuli comitiorum anni 1832-6ti*, Pozsony é. n.
- 1836dik évi Országgyűlésen alkotott törvényczikkelyek, h. n., é. n.
- 1847/8-ik évi országgyűlési törvényczikkek, Budapest 1861.
- 1848dik évi Magyar Országgyűlésen alkotott törvényczikkelyek, Pest é. n.
- A „NEMZET” SZERKESZT SÉGE, *Szabadelvű kormányzat és az elkeresztelés ügye*, Budapest 1890.
- A kötelez polgári házasság törvényei: a házassági jogról, a gyermekek vallásáról, és az állami anyakönyvekr l, Budapest 1895.
- A lelkészi congrua ügye és a püspöki kar, Eger 1893.
- A Magyar Püspöki Konferencia kiegészít szabályai az Egyházi Törvénykönyvhöz, Budapest 1994.
- A magyarországi latin és görög szertartású Katholikus Egyház önkormányzatának szervezete, Pest 1871.
- A' PESTI KALÁSZOK' SZEDEGET JE, A' vegyes házasságok' egyházi [sic] ünnepesítése körül fenforgó kérdések megfejtve, Pest 1841.
- ADRIÁNYI GÁBOR, *A Bach-korszak egyházpolitikája*, Budapest 2009.
- ADRIÁNYI GÁBOR, *Az egyháztörténet kézikönyve*, Budapest 2001.
- ADRIÁNYI GÁBOR, *Die Stellung der Ungarischen Kirche zum Österreichischen Konkordat von 1855*, Róma 1963.
- APPONYI ALBERT – APÁTHY ISTVÁN, *A magyarországi katolikus vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természetének megvizsgálására*, Budapest 1883.
- ASCHENBRIER ANTAL, *A kath. egyház autonomiájáról Magyarországon*, Budapest 1893.
- ASCHENBRIER ANTAL, *A plébániai anyakönyvekr l*, Budapest 1890.
- Az Egyházi Törvénykönyv. A *Codex Iuris Canonici* hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal (szerkesztette, fordította és a magyarázatokat írta ERD PÉTER), Budapest 1997.³
- Az izraelita vallásról (1895. évi XLII. t.-cz.) és A vallás szabad gyakorlatáról (1895. évi XLIII. t.-cz.), Budapest 1896.
- BAGOSSY BERTALAN, *Feladatunk a polgári házassággal szemben*, Szatmár 1896.
- BARTA BÉLA, *A Katholikus Egyház és a keresztény vallásfelekezetek közötti viszonyosság, figyelemmel a vallás és közokt. m. k. Miniszternek 1890. évi február 26-án 10086. sz. a. kelt rendeletére*, Budapest 1890.
- BERÉNYI SZILÁRD, *A katolikus autonómia és az egyházközségek (Történeti áttekintés)*, Budapest 1942.
- BEZERÉDJ SÁNDOR, *A Katholikus Egyház vallás és nevelési autonomiájának és szabadságának történeti bizonyítékok által felfejtése*, Kecskemét 1868.
- BIRÓ BÉLA, *Kongrua és autonomia*, Kolozsvár 1902.

- Code of Canon Law. Latin-English Edition* (translation prepared under the auspices of the Canon Law Society of America), Washington 1995.⁴
- Codex Iuris Canonici. Pii X Pontificis Maximi issu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab Eñno PETRO Card. GASPARRI auctus), Romae, Typis Polyglottis Vaticanis 1918.
- Conciliarum oecumenicorum decreta*, Boligna 1973.³ 403-451.
- CSÁVOLSZKY JÓZSEF, *A katolikusok autonómiája, és az 1871-ki szervezeti szabályzat*, Budapest 1891.
- CSIKY GERGELY, *Az egyházjog tankönyve, különös tekintettel a vatikáni zsinatra és a magyarországi jogviszonyokra, I-II*. Temesvár 1873.
- CSIKY GERGELY, *Egyházügyekre vonatkozó magyar országos törvények és kormányrendeletek 1867-1873*, Temesvár 1874.
- CSIZMADIA ANDOR, *A magyar városok kegyurasága*, Gy r 1937.
- DE VOOGHT, P., *Les pouvoirs du concile et l'autorité du Pape au concile de Constance*, Paris 1955.
- DOLHAI LAJOS, *A szentelési szertartások*, Budapest 2006.
- DUDEK JÁNOS ÉS 20 TÁRSA, *A vallásháboru Magyarországon. A hitetlen állam küzdelme a kereszténység ellen. Felhívás az Anyaszentegyház védelmére.*, Budapest 1895.
- DUDEK JÁNOS, *A katolikus autonomia függ kérdései*, Budapest 1912.
- DUNAY JÁNOS, *Az áttérésekr l. A vallásváltoztatásra vonatkozó törvényes intézkedések átalakulása s mai állapota Magyarországon*, Nagybánya 1902.
- ECKHART FERENC, *Magyar alkotmány és jogtörténet (Budapest 1940/41. évi el adások jegyzete)*, I. h. n., é. n.
- ECKHART FERENC, *Magyarország története*, Budapest 1933.
- EGY HAZAFI, *Törvényes és politikai vizsgálat a' vegyes házasságok ügyében honunkban fenlív legujabb kérdésekre nézve*, Buda 1841.
- EGY HONPOLGÁR, *Hetvenhét kérdés a polgári házasságról, a jó magyarnép számára*, Eger 1868.
- Egységes katolikus anyakönyvezési szabályzat*, Budapest 1988.
- ELMER ISTVÁN (szerk.), *A haza, az egyház és a trón érdekében. A magyar katolikus egyház 1848-1849-ben*, Budapest 1999.
- Emlékirat azon kérdés fölött: Megtartsa-é a kecskeméti róm. kath. Egyház a felekezeti népiskolákat; vagy belépjen a községi közös népiskolákba??* [sic], Kecskemét 1875.
- ERDÉLYI FERENCZ, *A házasság és ennek polgárisítása, természettudományi és jogi szempontból tekintve*, Budapest 1875.
- ERD PÉTER – SCHANDA BALÁZS, *Egyház és vallás a mai magyar jogban*, Budapest 1993.
- ERD PÉTER, *Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben*, Budapest é. n.
- ERD PÉTER, *Az él Egyház joga. Tanulmányok a hatályos kánonjog köréb l*, Budapest 2006.
- ERD PÉTER, *Egyházjog*, Budapest é. n.

- ERD PÉTER, *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001.
- FERENCZY, RITA. – SZUROMI, SZABOLCS ANZELM, *Die kirchliche Ehe als staatlich anerkannter Ehebund?*, in *Folia Canonica* 6 (2003) 101-111.
- FILA BÉLA – JUG LÁSZLÓ, *Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*, Kisterenye-Budapest 1997.
- FRANZEN, A.-MÜLLER, W., *Das Konzil von Konstanz*, Freiburg 1964. FRANZEN, A., *Das Konstanzer Konzil. Probleme, Aufgaben und Stand der Konzilsforschung*, in *Concilium* 1 (1965) 555-574.
- FÜSSY TAMÁS, *IX. Pius pápasága*, I-II. Budapest 1878.
- FÜSSY TAMÁS, *XIII. Leó pápa élete*, Budapest 1887.
- GEISZ ANTAL, *Egyházi közigazgatás*, Temesvár 1910.
- GENNARI KÁZMÉR (az olasz eredeti III., jelentékenyen bővített és javított kiadás után fordította: CSÁSZÁR JÓZSEF), *Az új házassági törvény rövid magyarázata*, Szombathely 1908.
- GÓZONY GYÖRGY, *Egyházi törvénykezés Magyar-országban. Papok, ügyvédek, és perlekedők használata*, Pest 1841.
- GYETVAI PÉTER, *A vallás körüli felségjogok (Jura circa Sacra), a magyar közjogásznál és kánonistáknál*, Budapest 1938.
- HANUY FERENC, *A jegyesség és házasságkötési forma kifejlődése a Ne temere decretumig*, Budapest 1912.
- HANUY FERENCZ, *A keresztség kiszolgáltatása az egyházjog és a magyar közjog szempontjából. A gyermekek vallásáról szóló magyar törvények teljes magyarázatával*, Pécs 1903.
- HANUY FERENCZ, *A vallásváltoztatás az egyházjog és a magyar államjog szerint*, Pécs 1905.
- HANUY FERENCZ, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete, különös tekintettel Magyarországra*, Pécs 1904.
- HANUY FERENCZ, *A vegyes házasságokra vonatkozó tételes jog és gyakorlati eljárás*, Pécs 1904.
- HERCZEGH MIHÁLY, *Magyar házassági jog. 1894: XXXI. törvénycikk*, Budapest 1896.
- HOFFMANN PÁL, *Közönséges és magyar részszerű katolikus egyházjog alapvonalai*, Pest 1868.
- HORÁRIK JÁNOS, *Egyenlőség II. Vallás – egyenlőség*, in TORDAI GYÖRGY (szerk.), *Forradalom és papi rend*, h. n. 1961, 153-156.
- HORVÁTH MIHÁLY, *Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben*, Pest 1872.
- HUSZÁR ELEMÉR, *Az egyházi házasság vonatkozása a polgári házassághoz*, Budapest 1895.
- HÜBNER EMIL, *A ceglédi római katolikus egyházközség önkormányzatának története, figyelemmel a helyi önkormányzat jogi és történeti alapjaira*, I-III. Cegléd 1924.
- II. JÁNOS PÁL (ford. Diós István), *Pastores dabo vobis*, Budapest 1995.
- IMLING KONRÁD, *1894: XXXI. törvénycikk. A házassági jogról*, Budapest 1894.
- IMLING KONRÁD, *1894: XXXII. törvénycikk. A gyermekek vallásáról; 1894: XXXIII. törvénycikk. Az állami anyakönyvekről*, Budapest 1894.

- IMLING KONRÁD, 1894: XXXII. törvényczikk. A gyermekek vallásáról; 1894: XXXIII. törvényczikk. Az állami anyakönyvekr l (pótfüzet vagy második füzet). Az igazságügyminister és a vallás- és közoktatásügyminister végrehajtási rendeletei, Budapest 1895.
- Irányzatok a katolikus autonomia ügyében*, Pest 1869.
- JEDIN, H., *Bischöfliches Konzil oder Kirchenparlament?*, Basel 1966.²
- JUSTUS, *Magyarország az abszolutizmus útján. II. József császár rend r-állama új kiadásban*, Budapest 1895.
- K. – J., *Felelet a' pesti hirlapokban közlött Ns Z. megyének vegyes-házasságokat tárgyazó feliratára*, Pest 1841.
- K. TÖRÖK MIHÁLY MIKLÓS, *A magyar egyházpolitikai harc története az 1847-48. pozsonyi országgy lést l 1895-ig*, Budapest 1933.
- KAZALY IMRE, *A katolikus egyházjogtan kézi könyve, különös tekintettel Magyarország jogi viszonyaira*, I-II. Vác 1877.
- KAZALY IMRE, *Gyakorlati útmutatás a házassági ügyekben, a lelkészked papság használatára*, Temesvár 1888.
- KEMÉNYFY KÁLMÁN DÁNIEL, *Ötven év alkotmányos egyházpolitikája (1848-1898)*, Esztergom 1898.
- KEMÉNYFY KÁLMÁN DÁNIEL, *Vaszary Kolos 1855-1905*, Esztergom 1905.
- KÉRÉSZY ZOLTÁN, *A katolikus autonomia közreműködése a f kegyuri jog gyakorlatában*, Budapest 1912.
- KÉRÉSZY ZOLTÁN, *Katolikus egyházi jog a Codex Iuris Canonici alapján*, II. Pécs 1927.
- KERTÉSZ ANTAL, *A házasságon kívül született gyermek jogi helyzete, tekintettel a polgári törvénykönyv tervezetére*, Kassa é. n.
- KETTELER VILMOS MANÓ, *Szabadság, tekintély és egyház*, Eger 1863.
- Kivonatos gy jtemény régibb magyar királyi és kormányrendeletekb l, melyek egyházügyek szabályozására adattak ki és újabb törvények által megszüntetve nem lettek*, Temesvár 1876.
- KLÉRUSKONGREGÁCIÓ (ford. Diós István), *A papi élet és szolgálat direktoriuma* (Római dokumentumok XXXV.), Budapest 2009.
- KOLLÁNYI FERENCZ, *A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban*, Budapest 1906.
- KOPSZ, JOANNES, *Jus matrimoniale novissimum catholicorum in imperio Austriaco*, Szombathely 1856.
- KÓSA LÁSZLÓ, *Az egyházak útkeresése Magyarországon 1850 után*, in *História* 5-6 (1983) 25-27.
- KOVÁCH PÁL, *Manuale parochorum*, I-II. Vác 1871-1860. [sic]
- KOVÁTS GYULA, *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, tekintettel törvényhozásunk feladatára*, Budapest 1883.
- KÖRMÖCZY IMRE, *A magyar kath. Egyház jogállása a mai viszonyokban*, Pest 1867.
- LAKATOS ANDOR – SARNYAI CSABA MÁTÉ (szerk.), *1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848-1851 közötti anyagából*, Kalocsa 2001.

- LAURAN ÁGOSTON, *Korszerű egyházpolitikai kérdések, tárgyilagosan megvitatva, hazai törvényeink szempontjából*, Nagyvárad 1887.
- LEITNER MÁRTON (ford. Körmöczy Ern), *Az új eljegyzési és házassági törvény magyarázata (a <<Ne temere>> decretum alapján)*, Budapest 1908.
- LEPOLD ANTAL, *A katolikus autonómia, az Egyház álláspontjának megvilágítása*, Budapest 1920.
- L RINCZ GYULA, *A egyes házasságok különös tekintettel Magyarországra*, Nagyszombat 1890.
- LUGA LÁSZLÓ, *Egyháziakat érdeklő újabb törvények kézi könyve. Kivonat az 1868-1872-ik évi törvénytörvényekből I*, Eger 1872.
- LUGA LÁSZLÓ, *Egyháziakat érdeklő újabb törvények kézi könyve. Kivonat az 1868-1873-ik évi törvénytörvényekből I*, Eger 1874.
- LUKÁCS GYÖRGY, *Az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. törvénytörvények magyarázata*, Budapest 1895.
- LUKÁCS GYÖRGY, *Az Egyházpolitikai Törvények és a vonatkozó összes jogszabályok kézikönyve*, Budapest 1896.
- LUTTER JÁNOS, *Egyházi jog (Budapest 1940/41. évi eladások saját jegyzete kéziratban)*, h. n., é. n.
- MADARÁSZ ISTVÁN, *A vallásváltoztatás magyar közjogi szempontból*, Budapest 1938.
- MÁTHÉ FERENC, *Kath. egyházi vonatkozású világi törvények és jogszabályok gyűjteménye (ius speciale)*, Csongrád 1936.
- MELICHÁR KÁLMÁN, *A katolikus autonomia Magyarországon*, Budapest 1907.
- MELICHÁR KÁLMÁN, *A polgári házasságkötésnek az egyházzal való egyeztetése*, in *Katholikus Szemle* 44/7 (1930) 561-577.
- MÉSZÁROS KÁROLY, *Tartományi zsinat Esztergomban [sic] 1858. szeptember hó 19-dik s következő napjain*, Pest 1859.
- MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház és az állam 1848/49-ben*, Budapest 1928.
- MESZLÉNYI ZOLTÁN, *A f. kegyuri jog és a forradalom*, Esztergom 1920.
- MÓRA MIHÁLY, *Az egyházi adó és az egyházközség alapkérdései az egyházi és világi jog szerint*, Budapest 1941.
- MUNKAY JÁNOS, *A kath. autonomiáról*, I-IV. in *Religio* 17-20 (1868) 129-131., 137-139., 145-147., 153-156.
- NAGY PÉTER, *Az új házassági törvény magyarázatja*, Pest 1857.
- NOTTER ANTAL, *Az Egyház törvényhozó joga a házasság kötelékére vonatkozólag*, Budapest 1904.
- NOTTER ANTAL, *Eljegyzés és házasságkötés a "Ne temere" dekrétum szerint, különös tekintettel a magyarországi vegyesházasságokra*, Budapest 1909.
- OLTVÁNYI PÁL, *Vegyes házasságok*, Temesvár 1857.
- RSY LÁSZLÓ, *Egyházjog és teológia*, Róma 1977.
- PÁL MÁTYÁS, *1848-as egyházi mozgalmak hazánkban*, Budapest 1914.

- POLGÁRTÁRS, *Az új magyar házasságjog*, Budapest 1894.
- PORUBSZKY JÓZSEF, *A magyarországi katolikus püspökségek, káptalanok, plébániák, zárdák s egyházi intézetek javainak jogi jellege s alanya*, Eger 1871.
- PORUBSZKY JÓZSEF, *Értekezés a polgári házasságról*, Eger 1868.
- PORUBSZKY JÓZSEF, *Királyi tetzvény (Placetum regium)*, Eger 1868.
- PORUBSZKY, JOSEPHUS, *Jus Ecclesiasticum Catholicorum*, I-II. Eger 1858-1859.
- PREE, HELMUTH, *Österreichisches Staatskirchenrecht*, Wien – New York 1984.
- PROHÁSZKA OTTOKÁR (ford.), *Szentséges Atyánknak XIII. Leó pápának beszédei és levelei*, Budapest 1891.
- RADOVICS LÁSZLÓ, *A katolikus autonomia szervezése*, Budapest 1917.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, II. Pécs 1842.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, III. Pest 1854.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis*, V. Pest 1871.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis*, VI. Nyitra 1877.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *De matrimoniis mixtis*, VII. Nyitra 1882.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Matrimonium in Ecclesia Catholica*, II. Pest 1871.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, IV. Pest 1856.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, VI. Pest 1865.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, X. Nyitra 1875.
- ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, XII. Nyitra 1876.
- RÜSTOW, WILHELM (ford. Vértesi Arnold), *Az 1848-1849-diki magyar hadjárat története*, I. Pest 1866.
- SALACZ GÁBOR, *A magyar kultúrharc története 1890-1895*, Bécs 1938.
- SALACZ GÁBOR, *A prímási szék betöltése 1891-ben*, Budapest 1936.
- SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*, München 1973.
- SARNYAI CSABA MÁTÉ (szerk.), *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848-1918*, Budapest 2001.
- SARNYAI CSABA MÁTÉ, *Horváth Mihály kultuszminiszter felhívása az 1849. augusztus 20-án tartandó katolikus autonómia kongresszus megtartására*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (1997/1-2) 147-150.
- SARNYAI CSABA MÁTÉ, *Polgári állam és Katolikus Egyház (1848. március-december). A katolikus autonómia-törekvések megjelenése*, Budapest 2002.

- SARNYAI CSABA MÁTÉ, *Scitovszky prímás levele Eötvöshöz (1848)*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3-4* (1996) 179-187.
- SCHANDA BALÁZS, *Ius publicum ecclesiasticum*, Budapest 1998.
- SCHANDA BALÁZS, *Magyar állami egyházjog*, Budapest 2000.
- SCHARPF EGON, *Nemzeti zsinatok és a kalocsai érsekek kapcsolata*, Budapest 1964.
- SCHERMANN EGYED, *A házasságjog kézi könyve*, Pannonhalma 1922.
- SCHLAUCH L RINCZ bíbornok, *váradai püspök fölterjesztése az "Egységes polgári házasságjogról" szóló törvényjavaslatra és indoklásra*, Budapest 1893.
- SCHOPPER GYÖRGY, *A polgári házasság*, Buda 1868.
- SERÉDI JUSZTINIÁN, *A "Ne temere" dekrétum magyarázata, különös tekintettel hazánkra*, Pannonhalma 1909.
- SIPOS ISTVÁN, *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Juris Canonici szerint* (átdolgozta: GÁLOS LÁSZLÓ), Budapest 1960.⁴
- SIPOS ISTVÁN, *Az új egyházi törvénykönyv főbb vonásai és újításai*, Pécs 1918.
- SIPOS ISTVÁN, *Kath. egyházjog*, Pécs 1928.
- SIPOS, STEPHANUS, *Enchiridion Iuris Canonici*, Pécs 1931.
- SOMOGYI ISTVÁN, *A reverzálisok. Megegyezések a gyermekek vallására*, Budapest 1933.
- SUHAYDA JÁNOS, *Magyarország közjoga, tekintettel annak történeti kifejlődésére és az 1848-ki törvényekre*, Pest 1861.
- SURÁNYI JÁNOS, *A polgári házasság*, Győr 1869.
- SURÁNYI JÁNOS, *Az egységes házasságjog alapvonásai, az országgyűlés mindkét házának ajánlva*, Győr 1893.
- SZALADITS KÁROLY, *A magyar magánjog vázlatja, a bányá-, csőd-, kereskedelmi és váltójog alapelveivel*, Budapest 1909.
- SZALAY IMRE, *Észrevételek a vegyes házasságokról*, Veszprém 1841.
- SZÁNTÓ KONRÁD, *A Katolikus Egyház története*, II. Budapest 1988.
- SZEMNECZ EMIL, *Katolikus autonómia*, Budapest 1897.
- SZENICZEY GUSZTÁV, *Az 1868 és 1869-ik évi törvények ügy az azok életbeléptetése és végrehajtása tárgyában kibocsátott magy. kir. ministeri rendeletek gyűjteménye*, Pest 1870.
- SZEREDY JÓZSEF, *Egyházjog, különös tekintettel a Magyar Szent Korona tartományaira*, I-II. Pécs 1874.
- SZIKLAY JÁNOS, *Negyven év a katholicizmus történetéből (1859-1899)*, Budapest 1899.
- SZILÁGYI DEZSŐ, *A házassági jogról szóló törvényjavaslat indoklása*, II. Budapest 1894.
- SZILÁGYI DEZSŐ, *Törvényjavaslat a házassági jogról*, Budapest 1893.
- SZOVÁK KORNÉL, *Pápai-magyar kapcsolatok a 12. században*, in ZOMBORI ISTVÁN. (szerk.), *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*, Budapest 1996. 21-46, különösen 37.

- SZUROMI SZABOLCS ANZELM – FERENCZY RITA, *Újabb megjegyzések az államilag elismert egyházi házasság kérdéséhez*, in *Kánonjog 13* (2011) 83-95.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *A kegyes alapítványok léte és jogi személyisége*, in *Jogtörténeti szemle 4* (2004) 16-20.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni el írások történetének vázlata*, in *Iustum Aequum Salutare IV/3* (2008) 39-48.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Az els három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a XII. században*, in ERD PÉTER. (szerk.), *Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről I* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/3), Budapest 2002. 87-142, különösen 116-121.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Egyházi intézménytörténet*, Budapest 2003.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Egyházjogi metodológia* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15.), Budapest 2011.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Esztergomi zsinatok és kánongy jtemények a XII. századi Magyarországon*, in *Iustum Aequum Salutare II/1* (2006) 191-201.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéb I – Források és intézmények –* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15.), Budapest 2011.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Les sources et l'effet des deux premiers Synodes d'Esztergom (1100-1112)*, in *Rivista internazionale di diritto comune 21* (2010) 93-104, különösen 101-102.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Változások a katolikus egyház jogintézményeinek államilag elismert kompetenciájában Magyarországon (1894-1918)*, in *Jogtörténeti szemle 3* (2007) 64-67.
- SZUROMI SZABOLCS ANZELM, *Zsinati fegyelem és a Szentszék és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolat a XII. században*, in *Vigilia 67* (2002) 512-515.
- TÉRFI GYULA (szerk.), *Vallásügy, házassági jog*. OTTLIK GÉZA (szerk.), *Anyakönyvi ügy*, Budapest 1911.
- TOKODY ÖDÖN, *Egyházügyekre vonatkozó magyar országos törvények, királyi és kormányrendeletek tára 1741-1881*, Temesvár 1882.
- TOMCSÁNYI LAJOS, *A katolikusok némely sérelmeinek orvoslása*, Budapest 1920.
- TOMCSÁNYI MÓRIC, *Magyarország közzjoga*, Budapest 1940.
- TÖBB PESTI JOGTUDÓS (szerk.), *Uj házassági törvény a katolikusok házasságai iránt, az austriai birodalomban*, Pest 1857.
- TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom 1848-1871. Adalékok a magyar liberális-katolicizmus történetéhez*, Budapest 1941.
- TÖRÖK JÓZSEF, *A magyar egyház ezer éve*, Újvidék 1992.
- UJFALUSY NEP. JÁNOS, *Hiv értekezés a' Vegyes Házasságokról Magyar-Országban*, Pest 1841
- Útmutató egyházi kifejezések helyesírásához*, Budapest 2006.

VÁRADY L. ÁRPÁD, *Lonovics József római küldetése*, Budapest 1924.

VARGA LAJOS, *A váci egyházmegye történeti földrajza*, Vác 1997.

VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁG, *A katolikus nagygyűlés Pozsonyban 1894. Junius 29-ikén*, Pozsony 1894.

VIDA INCZE, *Értekezések a' vegyes házasságokrul*, Pest 1841.

WERB CZI ISTVÁN, *Corpus Decretorum Juris Hungarici (Tripartitum)*, Buda 1844.

XIII. LEÓ, *Insignes Deo*, (magyar fordításban) in SZMOLLÉNY NÁNDOR – LIPTAI KÁROLY (szerk.),
Magyarország ezredik éve – 1896 – Az ezredik évi ünnepségek története, I. Szeged 1897.

ZELLER ÁRPÁD, *A magyar egyházpolitika 1847-1894.*, I-II. Budapest 1894.

ZSILLE GÁBOR, *Papok a szabadságharcban. Karddal és kereszttel a hazáért*, in *Új Ember magazin* 2
(2012) 26-27.

FÜGGELÉK

TANCZIK BALÁZS

**EGYHÁZJOGI VÁLTOZÁSOK
ÉS AZOK CIVILJOGI HATÁSAI MAGYARORSZÁGON
A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN**

CÍM PHD DOLGOZATÁHOZ

Budapest 2012

1. Egyes királyi intézkedések a Történeti elzményekhez ASCHENBRIER, A kath. egyház 7-10. oldalai alapján

Szt. István elrendelte, hogy aki hanyagsága miatt nem vesz részt a vasárnapi szentmisén, azt botozzák meg és nyírják kopaszra (L. II. c. 8.). {MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 14-15.: „Ugyan a papok, meg az ispánok hagyják meg mindenfelé a falusbíráknak, hogy vasárnaponként az felszólításokra minden ember, nagyja és apraja, férfija és asszonya, mind templomba menjen, kivéve azokat, akik a tzhelyet rzik. 1. §. Valaki pedig konokul hátramarad, csapják meg és kopasszák meg.”} „A ki az évnegyedes kántorb jtöt húsevés által megszegi, egy hétig elzárva b jtöljön.” (L. II. c. 9.) {MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 15.: „Valaki a kántornapi b jtöt, kit mindenki tud, húst evén megszegi, egy egész hétig b jtöljön bezárva.”} Ugyanez érvényes a pénteken húst ev kre (L. II. c. 10.). {MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 15.: „Valaki pénteki napon, melyet az egész kereszténységben megtartanak, húst eszik, egy hétig b jtöljön bezárva.”} A mise alatt beszélget felnttet dorgálás mellett a templomból kiutasítják, gyermeket az elcsarnokban megvessz zik. {MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 15: „A kik Isten igéjének hallgatására templomba gyülekezvén, ott a mísesmondás ideje alatt egymás között suttognak, egyeseket léha fecsegéssel zavarnak és a szent leckék éltet szavaira nem figyelmeznak: ha öregebbek dorgálják meg ket és szégyenséggel zzzék ki a templomból. 1. §. Az ifjakat és közrendeket pedig kössék ki mindenkinek a szeme láttára a templom pitvarába és ostorozzák meg az ily nagy vakmer ségért.”} „Minden tíz község templomot építsen, quam duobus mansis, totidemque mancipis dotent, equo et jumento, 6 bobus et 2 vaccis, 34 minutis bestiis. Vestimenta vero et corporalia et coopertoria rex provideat; presbyterum et libros episcopi. c. 13.” {– azaz „ajándékozza meg azt két házzal és ugyanannyi cseléddel, továbbá lóval, kabalával, hat ökörrrel és két tehénnel, harmincnégy darab apró barommal. 1. §. Ruhákról pedig mind a papi öltözékr l, mind az oltárokról a király gondoskodjék; papról és könyvekr l a püspökök.” (MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 16.)}

Szt. László az 1092-es szabolcsi zsinaton megengedte a papoknak, hogy első feleségükkel éljenek, míg a pápa másként nem határoz. Büntetéssel fenyegette azon püspököket, akik második házasságban elpapnak javadalmat adnak vagy fungálni engedik. Megparancsolta, hogy a lázadások során megrongálódott templomot a hívek, az előregedett templomokat pedig a püspök állíttassa helyre.

Kálmán elrendelte, hogy a püspök köteles a vármegye grófjával félévente zsinatot tartani, melyen k ítélnék minden polgári és bnvádi ügyekben. Elttük megjelenni mindenki köteles. Külföldi papot ajánlólevél nélkül befogadni tilos. Bevezette a privilegium fori-t. Misét csak megszentelt helyen szabad bemutatni, utazás alkalmával tiszta sátorban is, de a vadászat nem elegendő indok ehhez. „A szentek ereklyéit az úton csak jó és vallásos klerikusok hordhassák [...]”. Megtiltotta az egyháziaknak a világi ruházatot. Szentháromság ünnepét pünkösöd nyolcada után tartásuk. A második házasságban élő papok laicizálандók. Az ágyasságban élő papokra pedig büntetést szabott ki.

II. András a privilegium fori mellett adómentességet is engedélyezett a klérusnak: „ut nullus hominum, tonsuram habens clericalem, liberos denarios vel pondera seu quemcunque censum, ad fiscum pertinentem solvere teneatur”.

„Zsigmond és Albert eltiltják a várispánokat és a bánt az egyházak elfoglalásától. László visszaadni rendeli az elfoglalt egyházi javakat, h tenség büntetése alatt.

Mátyás III. dekretumának 13. cikke rendeli, hogy két javadalom egy személynek ne adassék; VI. dekretum, hogy a szerzetesi apátságok és prépostságok csak ugyanazon szerzetbeli papoknak adassanak; hogy a szerzetesek konventjeit, és prépostságaikat évente kétszer látogassa a püspök.”

II. Ulászló: egyházi javadalmakat külföldiek ne kapjanak, ha már megkapták, de nem hajlandók resideálni, vegyék vissza t lük. Meger sítette, hogy két javadalmat vagy méltóságot egy személy nem kaphat. A világi ruhában járó klerikust meg kell fosztani egyházi javadalmaitól. Az egyházi javadalmakat világiak nem vehetik el. Ilyen javadalmakat fiatalok, képzetlenek, tudatlanok nem kaphatnak. „A püspöki zsinatra minden plébános jelenjen meg s senki se válthassa meg magát pénzzel ezen kötelem alól; a plébánosokra ne vessenek ki adót a püspökök, csak egyszer pro charitativo subsidio ad redemptionem bullarum pontificiarum; a kegyurak akarata ellenére a plébánosok meg ne er sítessenek hivatalukban.” Ugyan rendelte el 1514-ben az 51. tc. 5. §-ában: „<<Insuper per universos dominos prelatos et ecclesiarum rectores cunctis presbyteris, in dioecesibus eorum subjectis, imo etiam ordinum fratribus sub poena excommunicationis committatur, ut neminem absolvant, nisi prius bona nobilium reddant.>> Már kinek juthatna józanul eszébe, hogy a magyar országgy lés valaha polgári hatalommal az excommunicációról és gyónási feloldozásról intézkedett volna, ha nem az ott jelenvolt praelati et ecclesiarum rectores beleegyzésével?” – kérdezi Aschenbrier idézett m ve 13. oldalán.

2. Egy példa az ellentétes megítélésre

A helyzet és a cselekmények megítélése nem volt mindig egyöntet . Volt olyan szerz , aki szerint „összesen három püspök volt jelen, ahol a tized megszüntetésér l szóló törvényjavaslatot ugyancsak elfogadták”.

„A magyar katolikus f papok nagy része hierarchikus érdekeit ingadozás nélkül a nemzet nagy életérdekei fölé helyezte.” – Ezt a tizedr l való lemondásról való visszakozás kapcsán írja. Jelen opus f szövegében azonban olvashatjuk, hogyan próbálták védeni a f papok kezdett l fogva az anyagi ellehetetlenülést l a papjaikat. Vagy láthatjuk pl. MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 153-154. oldalain, hogy egyes klerikusok név szerint mennyit adakoztak az ország nehéz anyagi helyzetére tekintettel.

„[...] az egyházi javadalmakat fennállásuk óta mind a világi, mind az egyházi hatalom mindig állami tulajdonnak tekintett és méltán.” – Az ezzel ellentétes konkrét tényeket sorolja fel: PORUBSZKY

JÓZSEF, *A magyarországi katolikus püspökségek, káptalanok, plebániák, zárdák s egyházi intézetek javainak jogi jellege s alanya*, Eger 1871.

„Egyes helyeken, mint például Gy rött a hatóság izgató tartalmuk miatt elkobozta a katolikus papok által körözött aláírási íveket.” (27. o.) – Nem volt izgató tartalmuk, egyszer en meg akarták akadályozni azok terjedését (vö. a *Függelék* 6. pontjával). Voltak, akik úgy vélekedtek, hogy „[...] magának az egész {ti. aláírásgy jtési} mozgalomnak a megindítása az adott helyzetben az országgy lés és a kormány ellen irányuló [...] politikai izgatás volt [...]”

„[...] a 67-es korszak kormányait a [f papság] a maga kormányának tartotta [...] szociális és politikai alapjuk mindkett jüknek egy és ugyanaz volt: a nagybirtok [...]” – Arról azonban m vében nem esik szó, hogy a nagybirtok jövedelméb l a f papság (kegyurak lévén) mennyi közfeladatot dotált.

„A f papok atyai gondoskodása az alsópapságról ennyire már nem terjedt ki. Pedig az apostoli szegénység állapotát akkor sem érték volna el, ha jövedelmeikb l valamit az alsópapság helyzetének pillanatnyi javítására áldoztak volna.” – Ezzel szemben ezt írja Hám János szatmári püspök emlékiratában: „A püspökök, bár az új törvény bevezetése által nagy kárt szenvedtek és alig tartották meg el bbi jövedelmük egyharmadát, mégis megígérték, hogy a körülményekhez képest hozzájárulnak a plébánosok helyzetének javításához [...]” (Ld. *A haza*, 142.)

3. Az 1848. évi XII. és XIII. tc-ek szövege (SZ. N., 1848dik 34-36.)

„12. törvényczikkely. Az úrbéri megszüntetett magán úri javadalmak statusadóssággá leend átváltoztatásáról. Az urbéri mindennem tartozások a 9. törvényczikk által történt megszüntetése következtetésében rendeltetik: 1. § Hogy az országgyűlésnek berekesztése után megszünnend urbéri javadalmak igazságszerinti megbecsültetését Felsége ministeriuma lehet legrövidebb id alatt eszközölje. 2. §. A megbecsülés alapjául egyedül azon haszon szolgáland, melly abból az illet földesurakra valósággal háromlott – nem pedig azon teher, mellyet az azt szolgáltató alattvalók viseltek. 3. §. A megbecsülésnek miképen leend eszközölését az illet minister határozandja meg, a megbecsülend évi haszon értéke húszszorozva teszi a kármentesítési t két. 4. §. A megbecsülés helyessége ellen teend kifogásokat az igazságministerium által országkerületenként nevezend négy, és a kapcsolt részekben külön egy, öt öt tagból álló, és a status által díjazandó választmány sommásan ítéli el. 5. §. Az ekép meghatározandó becsérték fejében a ministerium az illet birtokosoknak haladéktalanul status-kötelezvényeket ad. A kötelezvények kifizetésére a kincstári fekv javak köttetnek le, s a ministerium felhatalmaztatik ezek alapján kölcsön eszközölésére, vagy az említett javaknak részletenkénti eladására. A mennyiben pedig az említett fekv javak elegend k nem lennének, a kincstári és országos egyéb jövedelmek is azoknak kielégítésére hypothekaul szolgálndnak. 6. §. Az állomány az ekép biztosított tartozásnak kifizetését ezennel lekötelezi, s azt valóságos statusadósságának elismeri. 7. §. Ezen statusadósságnak miképen leend kamatozása és törlesztése iránt a ministerium a legközelebbi

országgyűlésnek törvényjavaslatot teend, melly is fel le végkép határozand. 8. §. E törvényrendelet ezen statusadósság minden kötelezvényébe szorul szóra beleiktatandó. 9. §. A már eddig kötött urbéri örök váltságí szerz désekre nézve, a jelen törvény alapján, a körülményekhez képest, a ministerium fog igazság és méltányosság szerint intézkedni.

13. törvénycikkely. A papi tized megszüntetésér l. Az egyházi rend a papi tizedr l minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország Rendei ezen a Haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért törvénybe iktatják, egyszersmind ezen lemondásnak nyomán elhatározzák: 1. §. A papi tized, akár természetben, akár a természetbeni kiszolgáltatás helyett készpénzben teljesített, és pedig akár közvetlenül az egyházi rendnek, akár haszonbérln ekn fizettetett, akár örökös szerz dés mellett, akár királyi adomány által szereztetett, ezennel örökre megszüntetik. 2. §. Mennyiben a tized megszüntetése a kisebb rendü papság némelly tagjainak jövedelmeit is érdekli, s e tekintetb l azoknak ellátásáról gondoskodni minden esetben szükséges leend, Felsége egyszersmind a kisebb rendü bármelly vallás felekezetén lév papságnak ill ellátása iránt általánosan is, magyar ministeriuma által részletes törvényjavaslatot fog az ország rendeinek el terjesztetni. 3. §. Mennyiben a papi tized magán családok birtokába akár örökös szerz dés, akár királyi adomány által jutott, a tulajdonos magán családoknak, a köz álladalom által leend kármentesítése iránt Felsége magyar ministeriuma által a legközelebbi országgyűlés elibe részletes törvényjavaslatot fog el terjesztetni.” (A XIII. tc. szövege megtalálható: *A haza*, 33. és 36. oldalain is.)

4. LAURAN, Korszerű 13-27. érvei az 1848. évi XX. tc-vel kapcsolatban

A kanonok érvekkel igyekezett alátámasztani azon nézetét, hogy az idézett törvény a Katolikus Egyházra nem is vonatkozik. Álláspontja szerint a keresztény vallásnak a katolikus nem valamiféle felekezete („secta”) csupán, hanem ez az eredeti keresztény vallás („religio”). Másik érve, hogy a „bevett” („recepta”) szó jelentése: azel tt nem volt benne. Márpedig szerinte a katolikus vallás államiságunkkal egykorú, tehát „dominans”. Szerinte ezt támasztja alá az is, hogy az unitárius vallást ez a törvény az 1. §-ában bevettnek min síti, a katolikus pedig nem tartozik egy kategóriába az addig megt rt („tolerata”), most pedig már „törvényesen bevett vallásfelekezetekkel”. Alapállítása mellett szól szerinte az is, hogy „Törvényhozásunk, valahányszor a katholicizmussal, mint ilyennel foglalkozik: azt egyszersmind saját nevéen nevezi meg.” Példaként hozta fel az 1868. évi XLVIII. tc-et és az ugyanazon évi LIV. tc. 22. §-át.

Érvelt még az 1868. évi LIII. tc. 8. §-ához kapcsolódóan is (ld. a 8. *Vegyes házasságok / d) Az 1868. évi LIII. tc. kialakulása* c. pontunkban): eszerint tehát minden hív tettei csakis a saját egyházának tanai szerint ítéland k meg, így a katolikusokéi is, akiknek egyháza az 1848. évi XX. törvénycikket {ld. a 69. lábjegyzetben} sosem tette magáévá, lévén az pusztán világi törvény. Az állami törvényhozás ilyen önellentmondást biztosan nem tartalmazhat, tehát az utóbb említett tc. biztosan nem vonatkozhat a

katolikusokra. Érvül hozta fel még állítása mellett a budai és pozsonyi országgyűlések vallási intézkedéseit, melyeket II. Lipót az 1791. március 12-ei dekrétumával szentesített. A dekrétum XXVI. art. XIII. pontját idézte, mely az evangélikusok és a katolikusok kapcsolatáról szól: „Quum transitus a catholica religione ad alterutram ex evangelicis, in sensu pacificationum receptis, catholicae religionis principiis adversetur; ne is temere fiat; occurrentes ejusmodi casus ad Sacratissimam suam Regiam Maiestatem referendi veniet; Iniungitur praeterea sub severa poena, ne quicumque demum ullum catholicum ad amplectendam religionis evangelicae professionem quocumque praesumat allicere medio.” Vö. még a *Függelék* 66. pontjával. Szinte ugyanígy érvel TOMCSÁNYI, *A katolikusok* 14-17. és 45. is.

5. Részletek a forradalom leverését megelőző kártalanítási tervekben I SARNYAI, Polgári 133-153. alapján

1848 végére a háborúskodás felemésztette az ország anyagi tartalékait. A kormány szökössé vált forrásaiból is hajlandó volt megadni az Egyháznak az úrbéri kárpótlást, de csak azzal a feltétellel, ha az Egyház beleegyezik a javak arányosításába, és ha a kapott összeget az alsópapság anyagi helyzetének javítására fordítja. A IX. tc. 1. §-a által a magán földesuraknak megígért kárpótlást (ld. *1847/8-ik évi*, 38.) az egyháziaknak is állami kötelezvényekkel adták volna meg, ahogy azt a XII. tc. 5. §-a is írja (ld. *Függelék* 3.). Ráadásul az állam az inflációból fakadó kamatkiesés pótlására is garanciát vállalt. Ezzel kívánták kárpótolni a tized elvesztése miatt szorult anyagi helyzetbe került alsópapságot, ill. a szintén szököködő papneveldeket. Az állam ez utóbbival akarta kiváltani a XIII. tc. 2. §-ában vállalt anyagi kötelezettségét. A módszer a következő lett volna: „A végrehajtás a meglévő egyházi javak jövedelmeinek és az alapítványok kamatainak arányosítása útján ment volna végbe [...] Másszóval a katolikus egyház javait és jövedelmeit a kármentesítés fejében kiutalandó „status kötelezvényekkel” kiegészítve, közös alapba vonták volna össze, és ezt arányosan a fenti költségekre, és az egyes egyházi tisztségek ill. viselőik miniszteriálisan megállapított kongruájára fordították volna.” {Nádasdy érsek azon a véleményen volt, hogy a tized- és úrbér veszteség után megmaradt érseki jövedelmeket lehetetlen összeírni, és épp ezért megadóztatni is. Erről 1848. június 31-ei dátummal készült el az utasítására kidolgozott 13 pont. Olvasható: *1848/49...*, 38-40.} A püspöki kar december elején tartott belső egyeztetésén abból indult ki, hogy nem fognak kapni kárpótlást sem az úrbéri, sem a szököködő kilencedből származó veszteségért. Tudták, hogy a radikálisok az egyházi javak teljes államosítására törekcszenek. Ehelyett azonban az arányosítás fenti ajánlatát kapták, azaz hogy „az összevont egyházi javakból elzetes felmérések alapján az egyház tagjai ill. ellátást kapnának a hierarchiában betöltött helyük szerint, a fennmaradó részt pedig – ahogyan ezt maguk az egyházfők is javasolták – a tizedből megfosztott alsópapság támogatására, illetve a különböző egyházi intézmények fenntartására fordítanak. Az arányosításra az adott egyházi birtokokkal kapcsolatban csak az akkor még élő egyházi javadalmasok halála után kerülne sor.”

Annak tudatában, hogy vagy ezt kapják, vagy semmit, Horváth Mihály, kinevezett csanádi püspök mindnyájuk nevében levelet írt a hónap közepén, miszerint „A Pesten lévő érsekek és püspökök annál hajlandóbbak ugyan elfogadni az arányosításnak ekként alkalmazandó elvét, minthogy azáltal egy különben menthetetlenül elveszendő, szép összeget nyerhetnek az egyház javára; más részről pedig, mivel a nyert nyilatkozatok arra is reményt nyújtanak, hogy a kármentesítési összeg mindigre biztosítható a törvényhozás által.” Az arányosításról való közös döntés érdekében Horváth püspökkari gyűlést hívott össze 1849. január 9-ére Pestre, és mindenkit arra kérte, hogy nagyobb javadalmasaikat is hozzák magukkal, vagy legalább saját ill. javadalmasaik írásbeli véleményét küldjék el a kinevezett hercegprímásnak, Hámnak. A háborús veszély és az anyagiak hiánya miatt sokként válaszlevelek érkeztek szép számmal, ezek megtalálhatók a prímási levéltárban Hám aktái között. Az arányosítás elvével szinte mindnyájan egyetértettek.

A módjával kapcsolatban Nádasdy Ferenc kalocsai érsek aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy ha a felső papság elvállalja a tizedét vesztett alsópapság és a szemináriumok kártalanítását, akkor az állami kivonhatja magát azon felelősségei alól, amit a tized nélkül maradt lelkészkezelés papság ellátásával (1848. évi XIII. tc. 2. § – ld. *Függelék* 3.) és az egyházi és iskolai szükségletek fedezésével (1848. évi XX. tc. 3. § – ld. a 69. lábjegyzetben) kapcsolatban vállalt. Abban is kételkedett, hogy „a kármentesítéssel kiegészített egyházi javak és alapítványi kamatok összegéből a felvállalt költségek kitelnének. Ennek egyik oka, hogy {az előbb említett két §-ra} hivatkozva a hívek mindennemű egyházi járandóságot kezdenek megtagadni.” Nádasdy azt is kifogásolta, hogy a jelenlegi felső papság kihalásáig vagyoniuk érintetlen maradna, így az alsóklérus csak az ő haláluk után jutna kongruához (ez egy öleletet váltana ki az élők előljáróik iránt), másrészt „Min jogom is volna nekem utódaimra azon terhet felróni, melyet én jónak láttam tőlük elhárítani?” – írta még 1848. december 12-én, azaz igazságtalannak tartotta, hogy nekik a teljes vagyoniukat élvezik, utódjaik azonban már csak az arányosan rájuk eső kongruát. {Teljes véleménye olvasható: *1848/49...*, 45-48.} Javaslat: az átmeneti időben (amíg a javadalmasok meg nem halnak) az állam fedezze a XX. tc. 3. §-ában vállalt egyházi és iskolai költségeket.

Bémer László váradi püspök pedig „a felső papságnak járó teljes kármentesítési összeget az egyházi intézményekre kívánná fordítani”, azzal indokolva, hogy a lelkészeket a tizedvesztéséért az állam a XIII. tc. 2. §-a alapján már úgyszólván kárpótolja.

Vita kerekedett akörül is, hogy az Egyház vagy az állam végezze el az arányosítást. Mindkét fél ragaszkodott saját jogához, Nádasdy egy független harmadik közreműködését javasolta.

Kérdésként merült fel az is, hogy az összevont vagyont ki fogja kezelni. Rudnyánszky József beszercebányai püspök fogalmazta meg többségük véleményét: az Egyház kezelje ezt az alapot a Vallásalappal és a tanulmányi alapokkal együtt. Az Esztergomi Főkapitánylevele (melyet valószínűleg Kunszt József érseki helynök fogalmazott meg) az egyetlen, amely kategórikusan elutasítja az arányosítást, arra hivatkozva, hogy már a tizedről is kárpótlás nélkül lemondtak, és most az úrbéri kilenced kárpótlását is elvitatnák tőlük. Hivatkozott arra is, hogy letett esküjük egyházjogilag kötelezi

ket, hogy „azon jogokból és javakból, melyeket nekünk a törvény adott, semmit elidegeníteni nem engedünk”.

Hogyan is gondolkodtak az eltér szemlélet felek? A liberálisok szerint „a papság kulturális és vallási feladatokat ellátó államhivatalnoki kar volt”. Az államhivatalnokok a feladatuk ellátásáért akkoriban nem pénzt, hanem birtokadományt kaptak. Miután azonban az állam a feladatot tőlük visszavette, az annak ellátásáért járó vagyont sem használhatták tovább. Szerintük ezzel azért nem sértik a tulajdonjogot, mert az mindig is az államé volt, pusztán használatra adták át a javakat az egyháziaknak fizetségképpen. Tehát a javak visszavétele után azok felett a nemzet, az állam rendelkezik, ezért az eddigi használója úrbéri kárpótlást nem igényelhet. (Vö. SARNYAI, *A püspöki kar* 74.) Azonban nem vették figyelembe azt, hogy a birtoklás jogkeletkeztető hatású, „így válhatott az ideiglenes beneficium örökölhető feudummá. Ezenfelül az egyházra még a visszaháramlási jog – a jus fiscalitatis – sem volt érvényes, mert csak a megadományozott egyházi személy veszhette el adományát, de az továbbra is az egyház kezén maradt.” Utóbbi véleményen volt a f papság. Mivel a két vélemény között feloldhatatlannak látszott az ellentét, a megoldást Horváth az autonómia létrejöttében látta. 1849. májusában fel is vetette a gondolatot, hogy „az arányosítást egy a közgyűlés által választandó központi hivatal vigye véghez, és ugyanitt kezeljék az egyházi vagyont is”. Autonómia-konceptiójában azonban a magyar katolikus egyház Rómától való fokozatos függetlenítése is szerepelt, sőt az alsópapságnak és a laikusoknak a f papsággal egyenlő súlyú tényezővé tétele is, amik az Egyház egyetemes és hierarchikus berendezkedését bomlasztották volna, így Horváth felfogása liberálisnak minősül.

6. Adalékok az aláírásgyűjtési és az azzal egyidejű zsinati törekvésekhez

A f szövegben említett döntéseikről és szándékukról Scitovszky levélben értesítette Eötvöst 1848. május 6-án. Ebben a hosszú *captatio benevolentiae* után arra konkludált, hogy a minisztert tulajdonságai arra predestinálják, hogy „ollyan időben, midőn Szentegyházának szüksége vala szilárd jellemű és buzgó védőre”, minden igyekezetét vessen latba „a Katholicismusnak javára, virágoztatására”. (Vö. SARNYAI, *Polgári* 55.; a levél teljes szövege pedig olvasható: SARNYAI, *Scitovszky* 182-183. Scitovszky a levélben említi, hogy Eötvös számára csatolja május 2-ai körlevelét, melyben a pécsi egyházmegye papságát felszólítja 1., kerületek gyűléseinek megtartására, 2., minden plébános vagy alesperes 8-10 buzgó hívtől összehívva buzdítsanak a vallási és iskolai alapítványok vegyesbizottság általi kezelésének peticionálására, 3., kezdjenek aláírásgyűjtésbe, 4., az aláírt íveket az alesperesek útján a püspökhöz küldjék fel. A püspöki körlevél teljes szövege olvasható: SARNYAI, *Scitovszky* 184-187.) Megemlíti továbbá, hogy a petíciók aláírásainak gyűjtését meg is kezdték, de nem túl nagy sikerrel. Elfordult például, hogy Lukács Sándor győri polgármester az aláírásgyűjtést megtiltotta (vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 59.), az íveket elkoboztatta, panaszt tett Eötvösnél (a miniszter válaszlevelét ld. MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 93-94.), és jelentése nyomán Eötvös átírt a primásnak: utasítsa a papságot

békére. (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 203. szerint a miniszter Hámot személyesen látogatta meg, alig a kinevezése után, és szóban fejezte ki tiltakozását.) A prímás kérdésére Deáky Zsigmond, győri püspöki helynök beszámolt arról, hogy az ívekkel kapcsolatban a papság kifogástalanul járt el. Az is el fordult, hogy üresen küldték vissza az íveket; avagy hogy a veszprémi egyházmegye egy teljes kerületének papság nem írta alá, mert „a püspöki és káptalani javak közkezelése nem szerepel benne”; továbbá hogy a kalocsai egyházmegye császártöltési plébániáján „egynémelly lázítók által azon hírnek terjesztgetésével, mintha ezen aláírások által a robot és dézsma szándékoltatnék visszahelyeztetni, – a dolog oda vitetett: miszerént a már aláírottak is tömegesen megjelenvén, nem csak neveiket kitörültetni, hanem még az ívet is elszakíttatni követelték, mire nézve a megjelentek neveit kitörülé {ti. Szüts Endre plébános}, mindazonáltal az ívet el nem szakítá!” (SARNYAI, *Polgári* 61.; SARNYAI, *A püspöki kar* 73.; 1848/49..., 35-36.) Sorra jelentek meg a papság ellen uszító, gyalázkodó hangú cikkek a lapokban (pl. a *Hazánk*, a *Népbarát*, s t még a kormány *Közlöny* c. lapjában is). Emellett jónéhányan, köztük vármegyei tisztviselők is az iménti gyanúsítgatásokat kezdték terjeszteni. A félrevezetett falvak aláírásgyűjtő íveit a papság végül nyilvánosan megsemmisítette. Győrön kívül Szepes és Árva vármegyékben is fordultak el ilyen esetek. Újabb félrevezetések is megjelentek: az egyszer népet azzal riogatták, hogy a papok keresztes hadjáratra toboroznak, az értelmiségieket pedig azzal, hogy az aláírás bizalmatlanság a kormány felé. Ez utóbbi érveléssel küldték vissza a kitöltetlen íveket maguk a hódmezővásárhelyi alesperesi kerület papjai is. A papság is egyre megosztottabb lett országszerte.

Természetesen az ívek nem ezekről szóltak (vö. SARNYAI, *Polgári* 59. konkrét idézeteivel vagy a 146. lábjegyzettel), a püspökök szándéka pedig az volt, hogy miután az összegyűjtött aláírási íveket az új országgyűléshez betérjesztik, és az az első ülészakán a kérdést meg is tárgyalja, a kalocsai érsek szeptember 24-ére összehívja a már sokak által igényelt nemzeti zsinatot. Azért, mert az esztergomi és az egri érseki székek még mindig üresedésben voltak, a püspökök közül pedig Nádasdy volt a rangidős. Meg is írta meghívó levelét augusztus 1-ei keltezéssel (annak szó szerinti szövege magyarul *A haza*, 120-122. és SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 220-223., latinul pedig SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 229-231. és 1848/49..., 68-70. oldalain olvasható. Szándékukról Eötvöst is értesítette az 1848/49..., 70. oldalán olvasható levelével.) Azonban SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 236. szerint a kalocsai érseki levéltárban megtalálhatók az alá nem írt fogalmazványok és az aláírt végleges meghívó is, amit eszerint nem küldtek szét.

Bár a *Religio és Nevelés*-ben a meghívó megjelent, ugyanabból a folyóiratból értesült Nádasdy arról, hogy a pápa Hámot nevezte ki a zsinat elnökévé. IX. Piusz ugyanis három brevében is támogatta a nemzeti zsinat megtartását. Az augusztus 21-eiben többek közt ezt írta Hámnak: „[...] hisce litteris commemoratum Venerabilium Fratrum de Synodo habenda consilium, Te Venerabilis Frater ‚auctoritate [sic] Nostra Apostolica eligimus, et constituimus, ut veluti Noster, et huius Apostolicae Sedis Delegatus, Synodo ipsi cum omnibus necessariis atque opportunis facultatibus libere et licite praesidere possis, ac valeas.” (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 240.) Ez SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 234. fordításában

magyarul így hangzik: „[...] ezen levéllel az említett Tisztelend Testvérek tartandó zsinatáról a határozatot elfogadva, Téged Tisztelend Testvér, apostoli tekintélyünkkel kiválasztunk és rendelünk, hogy mint a Mi és ennek az apostoli Széknek felhatalmazottja, magán a zsinaton minden szükséges és alkalmas felhatalmazással szabadon és megengedetten elnökölni képes légy és tudj.” (A breve teljes latin szövegét ld. SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 240-241., magyar fordítását pedig SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 233-234.) A második brévét a pápa szeptember 13-án Nádasdy-nak írta azzal kapcsolatban, hogy az elnöklésre az el z brévében Hámot nevezte ki: „Verum optamus vehementer, Venerabilis Frater, Te, ceterosque omnes certo scire, contra sententiam Nostram prorsus esse, ex eo facto, quomodolibet inferre, quidquam a Nobis detrimenti Metropolitanae dignitati Tuae allatum esse, vel minorem, quam par est, praeeminentiae Tuae, Nos rationem in his agendis habuisse.” (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 241.) SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 235. magyar fordításában: „[...] nagyon óhajtjuk, tisztelend Testvér, hogy Te és a többiek mind biztosan tudják, hogy teljesen ellenkezik véleményünkkel, ebb l a tényb l, bármi módon azt hozni el , hogy Mi bármit is metropolitai méltóságod kárára tettünk, ezek elintézésében kiválóságodnak kisebb számbavételét tartottuk szem el tt, mint megfelel .” (Ugyanezek az oldalakon megtalálható a breve teljes latin szövege és magyar fordítása.) Tehát arról, hogy nem az elnök, egyenesen a pápa is tájékoztatta Nádasdy-t. Az azonban meglepetésként érte t, hogy (ahogy Hámnak október 2-án írt levelében fogalmaz) „Exclsa Conferentia Eppor. me insalutato apud Sedem aplicam eo fine suplicaverit, ut Beatissimus Pater virtute delegationis apostolicae praesidem qui Synodum nationalem diriget auctoraret [...]”. (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 241.) SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 236. fordításában: „a püspökök magas konferenciája, értesíttetésem nélkül, az apostoli Szentszéknél azért könyörgött, hogy a Szentatya apostoli felhatalmazás erejével elnököt hatalmazzon fel, aki a nemzeti zsinatot irányítja.” (A latin nyelv levél kivonatosan olvasható: SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 241-242., ugyanannak a résznek a magyar fordítása pedig: SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 236.) Hám október 6-ai válasza: „[...] Excelsa Conferentia Episcoporum ad Sedem Apostolicam, ut pro Synodo Nationali celebranda per Summum Pontificem Praeses constitueretur, nullatenus recurrerit, nec ut recurratur, in mente unquam habuerit:--ast gravis, ex parte Auctoris Nuntiaturae Viennensis Dni Comitum Montani, is error commissus fuerit;--quod, cum Idem intelligendo summam adesse necessitatem [sic] celebrandae in Hungaria Synodi Nationalis, [...] existimaverit, se bene provideq. facturum, si, praeconisatione nefors in longius tempus differenda, interea pro asservanda Synodo Breve Apostolicum fuerit exoperatus:--illudq. reipsa exoperatus sit:--quod Episcopo Szathmariensi inscriptum est.--Error hic voluntate, et culpa nostra non evenit:--Jam ego, quam omnes consocii Episcopi Majori in veneratione tenemus Excellentiam Vestram, quam ut aliquid in praejudicium Jurium Ejusdem attentare praesumpsissemus:--ego firmiter proposui, facultatis in hoc Brevi mihi tributae, in nullum casum, me usum facturum.--Siquid ingrati hac re, quam ego suppressam silentio tenere volui. Excellentiae Vestrae causatum est, vehementer doleo, et demisse veniam peto [...]” (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 242.) SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 237-238. fordításában: „[...] a püspökök magas konferenciája egyáltalában nem folyamadott az apostoli Szentszékhez, hogy nemzeti zsinat tartása

céljából a pápa által elnök jelöltessék ki, sem az, hogy folyamodjék, eszében sem volt.--
 Ám, gr. Montani ur, a bécsi nunciatura ügyhallgatója követte el a súlyos tévedést;--hogy mivel ugyanaz megértve, hogy nemzeti zsinat tartásának legfőbb szüksége van Magyarországon, [...] gondolta, hogy jól és elrelatíván cselekszik, ha netán a megerősítést esetleg hosszabb időre el kell halasztani, közben a zsinat megtartására apostoli brevét készítetett.--És ez valóban el is készült,-- ezt a szatmári püspöknek tulajdonították.--Ez a tévedés nem a mi akartunkból és bününkben származik.--Már én, mint az összes püspöktársak nagyobb tiszteletben tartjuk Kegyelemességedet, mint hogy valamit ugyanannak jogai kárára megkísérelni merésztünk volna.-- Én határozottan feltettem, hogy ebben a brevében nekem adott felhatalmazást, semmilyen esetre sem fogom gyakorolni.--Ha valami ebben a dologban kellemetlen, amit én csendbe folytván akartam tartani, az Kegyelemességednek okoztatott, hevesen fájdalom és alázatosan bocsánatot kérek.” Október 11-én Nádasdy megkapta a harmadik, immár neki szóló brevét, amelyhez gr. Montani ügyhallgató 260/1848. számú, és szeptember 26-ai dátumozású kísérő iratot csatolt. Ebben azt írta, hogy ez a brevét most kapta, késelem nélkül továbbítja, és visszajelzést vár Nádasdy-tól. Eszerint Nádasdy és Hám iménti levelezése már eleve okafogyott volt. Nádasdy a kérésnek eleget téve 13-án visszajelzett egy kérdéssel: „biztosan tudja, hogy a püspöki kar nem kért zsinati elnököt a Szentatyától. Akkor „kinek jutott eszébe a f papok közül, hogy ilyen tanácsot adjon?” Ugyanezen a napon Hámnak is írt, melyben megnyugvását fejezte ki, hogy nélküle a püspöki kar nem lépett a Szentszék felé, egyben kérte t, hogy annak érdekében, hogy egyikük se kerüljön kompromittáló helyzetbe, az elnöklést szíveskedjék elfogadni. (Levelét latin eredetiben ld. SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 243., magyar fordításban pedig SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 238-239.). Hámnak a brevével és a levélváltással kapcsolatos személyes élményeit ld. emlékiratában: *A haza*, 146.

Hám összeállította a zsinat előkészítő bizottságát: elnöke Lonovics, tagjai Scitovszky, Rudnyánszky és Ocskay (vö. SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 204.). A zsinaton szeretnék volna többek között megalapozni az Egyház anyagi stabilitását. A Pécsi Püspöki Levéltár 1848/1382. sz. dokumentumából kiderül, hogy ilyen pontokat szándékoztak megtárgyalni: „1. Minden egyházi áhitatos és iskolai alapítványoknak, ide értve azokat is, melyek eddigelé a Helytartótanács által kezeltettek, legfelsőbb felügyelés melletti szabad kezelése, – úgy szinte a katolikus iskoláké is. 15. A plébánosok és káplánok congruájára iránti óhajlásának kivitele. 16. A párbérnek készpénz vagy deputátumokbani méltányos megváltása. 20. A patronatus kérdése és azzal járó terhek viselése és joggyakorlatára nézve. 21. Az otthoni egyházi pénztár. 23. A Kolonics-féle szerződésnek megszüntetése, a püspökök és más javadalmas f papok irányában.” (Vö. SARNYAI, *Polgári* 82.; Az összes tárgypont tételesen megtalálható magyarul: *1848/49...*, 51. és SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 224-226., latinul pedig SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 231-232. oldalain.) Az egri egyházmegye tanácskozásának jegyzőkönyvében pedig kiderül, hogy „majdan a nemzeti zsinat az egész magyar katolikus Egyház nevében kívánja és követelje a magyar hongy lést: hogy az alkotmányos és társulati szabadság s a vallásfelekezeti egyenlőség s viszonyosság törvényes elveinél fogva a katolikus hitnek és Egyháznak teljes szabadsága és függetlensége a törvényhozás által

kimondassék és minden gyakorlati részleteiben biztosíttassék.” Konkrétan: hit- erkölcesstan kérdéseiben, szentségkiszolgáltatások és szertartások ügyében, egyházkormányzatban, egyházi fegyelemben, egyházi bíraskodásban, papjelöltek felvételében és felszentelésében, papnevel intézetek kezelésében, a placetum megszüntetésében, az egyházi iskolák kizárólagos irányításában, vallási és iskolai katolikus alapítványok kezelésében, külföldi iskolákba növendékeket küldhessenek, a f pásztori székeket a király egyházi kijelölés után töltsse be, a többi egyházi hivatalokat és javadalmakat az Egyház töltsse be. (Vö. MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 95-96.)

Figyelemre méltó KEMÉNYFY, *Ötven év* 61. okfejtése, miszerint a kormány azért próbálta tönkretenni a petíciógy jtést, mert esze ágában sem volt a katolikusok kezébe adni saját iskoláikat és alapítványaikat, „s t ezen alapítványok segedelmével a főnnálló katolikus intézeteket is államiakká átalakítani bevallott szándéka volt. Még egy rugója volt, hogy a kormány miért üldözte a petíciót támogató aláírási iveket. Maga akarta az autonómiát megcsinálni. Az a szabadk mives szellem, mely fogva tartotta az új kormányrendszer intéz it, [...] olyan autonómiát akart, a mely még az egyház bels hitelvei ügyeiben is törvényhozó forum lett volna, és így az intenciói szerint megvalósuló autonomia a nemzeti egyház el futára lett volna. Ezen szándék miatt lett „elkészt” a petíció, ezért volt hiábavaló a püspöki kar minden fáradozása. Az 1849-iki kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere Horváth Mihály, [...] a nemzeti egyház hive volt, s azért tették meg épen vallásügyi miniszternek, hogy neve és papi jellege sok bizalmatlanságot oszlasson el a kérdéses ügyben és köpenyegül legyen használható a legkevésbé beavatottak el tt.”

Hiába az el készít munka, az igyekezet, a jó szándék, a pápai támogatás, a zsinat megtartására a katonai fordulatok miatt végül nem került sor. (Azonban 1867-ben újabb jelét találjuk az igénynek KÖRMÖCZY, *A magyar kath.* 37-38. oldalain: „A herczeg-primás hívjon katolikus tanácskozmányt egybe, mennyire ezuttal az id rövidsége engedi, a hon külön vidékeire való tekintettel, az országgyűlésen jelenlev és vidéki világi katolikusokból.”)

7. A népoktatási ill. hitoktatási vita részletei SARNYAI, Polgári 85-108. és KEMÉNYFY, Ötven év 66. kk. alapján

Az 1839/40-es országgy lés választmányt küldött ki, hogy a népoktatással kapcsolatos törvényjavaslatot állítson össze a következ országgy lés számára. A 216 §-ból álló dokumentumot Bezerédj István terjesztette be 1843-ban. Már ennek 135. §-ában is szerepel, hogy ahol a hív szül k kis létszáma vagy nehéz anyagi körülményei miatt felekezeti iskolát fenntartani nem tudnak, ott közös népiskolát alapítsanak, melyben a hittant a felekezetek szerinti lelkipásztor fogja tanítani. A 136. § szerint pedig a felekezeteknek joguk van új iskolák alapításához. 1848. július 20-24-ig Pesten tanügyi kongresszust tartottak felekezetekt l és iskolai szintekt l függetlenül. (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 204. szerint 200 pedagógus gy lt össze a pesti egyetem aulájában.) Ezen javasolták, hogy az Egyházzól

teljesen válasszák le az oktatás kérdését, s t magát a minisztériumot is ennek megfelelő en válasszák ketté vallásügyi és közoktatásügyi részekre. Az oktatók felekezetiül függetlenül állami közhivatalnokok legyenek, fizetésüket az államtól kapják. A heves vitákat követ en egy pont maradt meg a javaslatok közül: „Az állam állít tanintézeteket, a tanszabadság teljes biztosításával.” Az azévi országgy lés nyomán az Egyház illetén kiadásait az állam magára vállalta.

Július 24-én Eötvös javasolta, hogy az alapfokú oktatás ingyenes legyen (5. §), ennek költségeit a korábban létrehozott alapítványok állják, amennyiben pedig azok nem elegend ek, úgy mindenki adója 5%-ának megfelelő összeget köteles befizetni e célra (6. §). A 9. §-ban kihagyta a rendes tárgyak felsorolásából a hittant. A 12. §-ba foglalta bele azt, hogy a hitoktatást mindenki saját lelkészét l igényelheti. Ha egy településen bizonyos vallású tanulók száma eléri az 50-et, számukra külön iskolát alapítanak (13. §). Ennél kisebb létszám esetén közös iskolában tanulnak (14. §). Ha pedig egy adott felekezet 50 tanuló alatti létszámmal szeretne saját iskolát fenntartani, megteheti, de hívei a közös iskolai adó alól felmentést nem kapnak (15. §). Eötvös beterjesztett javaslataira vonatkozólag a központi bizottmány a következő módosításokat ajánlotta: a felekezeti hitoktatás nyilvánosan történjen, nehogy egymás ellen szítsanak a lelkészek (ad 12. §); kizárólag közös népiskolákat állítsanak fel, vallási és nyelvi tekintet nélkül (ad 13-15. §§). Ez utóbbi módosító javaslatot végül visszavonták. Eötvös elmondta, hogy szerinte a kés bbiekben nem lesz szükség felekezeti szétválasztásra, elegend ek lesznek a közös iskolák, azonban ezt ilyen hirtelen nem fogja elfogadni a lakosság, ezért egyel re megelégszik az iskolakötelezettség bevezetésével. „A községi iskolaszékek választmányában az egyház képviselét a törvény nem mondotta ki.” (KEMÉNYFY, *Ötven év* 67.) {Legalábbis még ekkor. A helyzet kés bb sokat változott, s t az ellenkez jére fordult: vö. a kultuszminiszter 8222/1894. sz. rendeletével – ld. a *Függelék* 45. pontjában.}

A 7 napon át tartó tárgyalás során 140 képvisel szólalt fel. Sokan közülük a halasztást javasolták, mert a szerintük bevezetend reformokhoz (csak közös iskolák, az 5%-os adók helyett az egyházi iskolai alapokból) békeid kell. F szószólójuk Irányi Dániel volt. Eötvös a folytatást kérte, mint ahogy Bocsor István is, aki azért sürgette a haladást a közös iskolák irányába, mert „különösen a római katolikus papság iskoláinkat oly igában tartja, melyb l kiverg dnünk talán majd századok kellenek”. Az iskolák és a templomok teljes szétválasztása, és a közös iskolák mellett kardosodott Mujszer József plébános is. Bója Gergely szerint „ha 50-en megférnek más-más vallásúak egy iskolába, akkor ez áll akkor is, ha többen vannak együtt”. Augusztus 4-én a protestánsok kívánták az elhalasztást, arra hivatkozva, hogy ket nem hallgatták meg a XX. tc. 3. §-a szerint (a §-t ld. a 69. lábjegyzetünkben), hogy felmerül a vallási ellentétek lehet sége, és hogy kevés a pénz áll rendelkezésre a bevezetéshez. Palóczy László is a felekezet nélküli közös iskolák érdekében kért halasztást. Ugyan azt is javasolta, hogy az 1773-ban eltörölt rendek tagjait ne lehessen tanítóként alkalmazni (ez a javaslata „egyenesen a jezsuiták ellen irányult”). „Báró Luzsénszky Pál azt is törvénybe akarta iktatni, hogy a pap nem tud jó honpolgárt nevelni.” Hunfalvy Pál: ne legyen kötelez a közös iskola, de engedjék meg ott, ahol a felekezet többsége

kéri. Eötvös: a felekezeteket meghallgatni nem szükséges, mert a nevelés állami feladat. Madarász László Irányit is túlszárnyalva az egyházi és szerzetesi javak teljes szekularizációjából kívánta el teremteni a közös iskolák fedezetét. A szavazáskor a többség elutasította a halasztási javaslatokat, és a részletes vita mellett döntött. Augusztus 5-től folyt a költségek tárgyalása. Dobozy Mihály szerint a nép az egyházi és iskolai terhek teljes eltörlését várta, ezért elutasította Eötvös 5%-os adó-javaslatát, és az ingyenességre tette a hangsúlyt: ha ehhez az alapok nem elegendők, később külön törvény biztosítsa a forrásokat máshonnan. Kossuth pénzügyminiszter szerint a szükséges 30-40 millió forint elteremtése állami költségvetésből lehetetlen, azonban a községi legelék egy részének elkülönítésével megoldható. Végülis apróbb módosításokkal megszavazták, hogy az 5%-os iskolaadó a községi adók része legyen.

Újabb vitatéma volt a hitoktatás ügye. Eötvösnek sikerült elérnie, hogy az valóban kimaradjon a kötelező tantárgyak közül. Államtitkárával, Szásszal kidolgoztatta 20 pontos népoktatási törvénytervezetüket, melynek elzetes tárgyalására a protestánsokat és az unitáriusokat meghívták, a katolikusokat azonban nem (MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 130-131.). Augusztus 7-én tehát külön pontban tárgyalták a hittant. Itt a többség a nyilvánosság bevonását kérte, Madarász pedig belevetette a javaslatba, hogy a hitoktatás ingyenes legyen. Még aznap folytatódott az iskolák jellegéről zajló vita is. Palóczy lehetetlennek tartotta, hogy amit évszázadokig a klérus végzett, azt most bármilyen reakció nélkül csak úgy elengedje. Ezzel kapcsolatban másnap Madarász indulatosan leszögezte, hogy ha lesz ellenállás, azt a kormány kötelessége leverni, hiszen a XX. században megtörtént az Egyház és az állam szétválasztása. Széchenyi István szerint a kormány bizonyos mértékig fenn kívánja tartani a felekezeti jellegét. A végszavazáson 181:86 arányban elutasították Eötvös javaslatát, és amellel foglaltak állást, hogy állami pénzen kizárólag közös iskolákat lehessen fenntartani. Ezzel tehát megtörtént az alapfokú oktatás teljes laicizálása.

Az eredmény úgy meglepte a kormányt, hogy több miniszter, köztük Kossuth, lemondásukat fontolgatták. Ezért a már elfogadott törvényt fondorlatosan újratárgyalták. Pázmándy Dénes házelnökként nem nyújthatott volna be törvényjavaslatot, ezért augusztus 9-én egy napra lemondott, és átadta tisztségét az alelnöknek. Egyszer képviselként pedig azt az indítványt tette, hogy ahol a felekezeti többség nem kívánja gyermekét közös iskolába járatni, ott legyen lehetőség felekezeti iskolát alapítani vagy továbbm ködtetni. Érvelése szerint ez nem módosítaná a tegnap elfogadott törvényt, sőt ebben nyilvánulna meg az iskolaalapítási jog teljes szabadsága. Javasolta, hogy töröljék el a tegnap megszavazott 5%-os adót, és az Eötvös-féle 50 fős limit bevezetésével az egyházi iskolákat is finanszírozzák. Madarász azonnal tiltakozott a visszakozás ellen, maga azt javasolta, hogy állami felügyelettel bárki alapíthasson iskolát, de az 5%-os adót akkor is kelljen megfizetniük a közös iskolák javára. A felekezeti iskolák államosítása mellett szólalt fel Zsembery Imre, a katolikus papság és az iskolai alapítványok vagyonának államosítása mellett pedig Perczel Mór. Deák ellenezte a közös iskolák kizárólagosságát, és mert az egyházi iskolákat ill. alapítványokat államosítani csak a tulajdonjog megsértésével lehetne, Pázmándy javaslatát támogatta, mint ahogy Klauzál is. „Nevezetes, hogy míg a protestáns Pázmándy a felekezetek alapítványait

magántulajdonnak állította, addig Deák és Klauzál miniszterek, különösen Deák, a katolikus alapítványokat nem magán, hanem állami alapoknak s javaknak nyilvánították, (anélkül, hogy bebizonyították volna) {a valódi bizonyítást ld. a *Függelék* 37. pontjában}, a protestánsokét azonban magán-alapítványoknak. Így az 1848-as kormány igazságügyminisztere, mint az állam jogának képviselője implicite kijelentette, hogy a katolikus alapítványokat az állam elvenni szándékozik s ezzel kimondta azt is: hogy nem respektálja a tulajdont s önkényt gyakorol.” (KEMÉNYFY, *Ötven év* 69.) Madarász ismét erre teljes kifejezéseket használt: vagy „mondják ki, hogy a népnevelés semmilyen összeköttetésben nincs a vallással, vagy pedig mondják ki, hogy a népnevelést a vallástól nem tudják megkülönböztetni”, egyben sajnálta, hogy a papok „hatalmát nem tudtuk mindeddig megsemmisíteni”. A felfokozott hangulat miatt csak 10-én szavaztak, 70 f. távollétében, név szerint, a két nappal korábbi eredményt megfordítva, azaz 231:84 arányban elfogadták Pázmándy javaslatát. A végeredmény szerint tehát „az álladalom által minden községben közös iskola állíttatik” (14. §), létszámkorlát nélkül létesíthet felekezeti iskola saját költségen, de a közös iskolák javára az 5%-os adót mindenki köteles megfizetni (16. §). A felsőház a végső javaslatot 16 tagú vegyes bizottság elé utalta, ennek javaslatát augusztus 25-én terjesztették be. A katonai fenyegetettségre hivatkozva azonban itt a béke és a rend helyreállítását tartották elsődlegesnek, ezért a kérdés megvitatását a következő ülészsakra halasztották.

Elkerülendő a népiskolákkal kapcsolatos viták megismétlését, a középfokú oktatást Eötvös miniszteri rendelettel szervezte át. Még augusztus 24-én a színvonal-emelés érdekében hivatkozva elrendelte 10 egyházi középiskola államosítását. Ezeket szakrendszer vé kívánta tenni, tárgyai közül törölte a hit- és vallástant, meghatározta a tanítandó tárgyakat évfolyamok szerint, és a tanárok fizetését (a városban 800, vidéken 600 forintban). Eötvös szeptemberi lemondását követően a rendelet végrehajtását a helyét átvevő Szász Károly államtitkár felfüggesztette, de kísérleti jelleggel a budai és a pesti piarista gimnáziumokban életbe léptette. Eszerint a hitoktatás a szülők magánügye, azt az iskolai órákon kívül kell megoldaniuk, szentmisére pedig csak vasár- és ünnepnapokon kötelezhetnek a diákok. {A forradalom hevében még így gondolkodtak, az 1868. évi XXXVIII. tc. 55., 64., 74. és 88. §-ai viszont már kimondták, hogy „A közös elemi-, felsőbb nép-, valamint polgári iskolákban és állami tanképezdekben a hit- és erkölcstan a kötelező tantárgyak közé tartozik.” (CSIKY, *Egyháziügyekre* 135.)} A szaktárgyak tanárait az iskolavezetés javaslatai alapján a kormány nevezi ki. A rend nem vette túlságosan zokon a döntést, mert egyrészt a piaristák közül is szép számmal szimpatizáltak a tavaszi reformokkal, másrészt a 29 iskolájuk fenntartása olyan anyagi megterhelést jelentett, melyben jól jött, hogy ezentúl kettőt az állam finanszírozott. Gruber György tartományfőnök még Eötvöshöz intézett levelet, melyben aggodalmát fejezte ki, hogy iskoláikat lassan elveszítik tőlük, így f. hivatásukat, a tanítást nem tudják majd betölteni. Alapítványaikat a katolikus nevelésre kapták, ennek megvalósulását a kormány megakadályozza azzal, ha felekezeti tekintet nélkül nevez ki tanárokat. Az államnak joga van iskolákat alapítani, de a XX. tc. alapján kérte, hogy tanárait csakis rendtagjaik közül kerüljenek ki. Egyebekben készek az új rendszerrel együttműködni. Kérése teljesült: minden tanári állásukra a kormány saját rendjük

tagjait nevezte ki. Levelére október 22-én már utódjának, Purgstaller (Palotai) Józsefnek válaszolt Eötvös utódja, Szász. Többszöri levélváltásuk eredményeként a hitoktatás külön órába került, azért a hittanár állami óradíjat nem kapott. Az intézkedések ellen november 12-én Bartakovich rozsnyói püspök nyújtott be felterjesztést, 15-én pedig a püspöki kar tiltakozott a Honvédelmi Bizottmánynál (vö. SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 205., a tiltakozó felirat szó szerinti szövegét pedig ld. *A haza*, 133-135.) A püspöki kar november 20-án elmarasztaló levelet küldött a piarista rendnek amiatt, hogy „az álladalom egyházellenes intézkedéseinek végrehajtására önkényt” ajánlkozott, hiszen a rend létjogosultságát az Egyháztól nyerte. Kifogásolták, hogy a piaristák csak az állammal leveleztek, az egyházi előjárókat megkérdezni elmulasztották. Ezzel megkérd jelezték fennállásuk alapjait és alapítványaik birtokjogát. Az államnak ugyanis semmilyen joga nincs a szekularizációhoz. Végs döntésüket a szeptember 24-re hirdetett, de bizonytalan időre elhalasztott nemzeti zsinatra hagyták (vö. a *Függelék* 11. pontjával). Ennek nyomán decemberben a tartományfőnök újabb, keményebb hangvétel kísérletet tett az államnál a hitoktatás tantervbe vétele ügyében, és leszögezte, hogy az együttműködést csak egy tanévre, és kísérleti jelleggel vállalták. Válaszában Szász megköszönte a piaristák igyekezetét és a számára is fontos hit és erkölcs ingyen vállalt tanítását, ezért úgy döntött, hogy a két iskola átalakításának költségeire elkülönített keretből külön óradíjat juttat a hittanároknak. A szakrendszerhez ragaszkodott, a napi szentmisére járást nem tartotta célszerűnek, a hitoktatás órarendi keretbe való visszaillesztését pedig a rendre bízta. Kemény választ kapott: a hitoktatást visszahelyezik az órarendbe, a napi szentmiséhez ragaszkodnak, a szakrendszert pedig csak a katolikus jellegük sértetlenségének meghagyása esetén vállalják. Erre Szász is keményen válaszolt: a hittanórákat abban a tanévben hagyják a tanítási órák utánra, misékre a diákokat csak vasárnap és ünnepnap kötelezhetik, a nevelési elvekben pedig a minisztériumnak vessék alá magukat. Eredeti terve szerint hasonlóképpen jártak volna a bencések (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 204.: Lemondása előtt még Eötvös közölte Rimely pannonhalmi főapáttal, hogy „a rend térjen át a történelmi kutatásra, hisz a bencés rend összeforrt a magyarsággal, a többire azonban keresztet lehet vetni.”), a ciszterciek és a premontreiek is: tanáraikat Szász nevezhette volna ki, akár a rendekkel együttműködni nem akaró világi személyeket is (MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 133-134.) A főváros elestét követően januárban a kormány Debrecenbe menekült, így a kérdés lekerült a napirendről.

A szekularizáció részeként a kormány célul tűzötte ki a konviktusok bezárását, mert azokat költségesnek és kevésbé hatékonyak tartották. Szász 1848. októberében két kolozsvári konviktust meg is szüntetett. (Vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 70.) Eötvös még júniusban javasolta a szemináriumok összevonását is, melyet a püspökök csak legvégső esetben fogadtak volna el, és akkor is csak úgy, ha azok működésébe az állam nem szól bele. Tehát vezetőik kiválasztása legyen a prímás joga, az állam pedig járuljon hozzá a Pazmaneum és az Augustineum magyar növendékeinek költségeihez. Mikor a bécsi papnevelde kérte 10 magyar diákja költségeinek kiutalását a minisztériumtól, válaszul a minisztérium jelezte, hogy a következő tanévtől nem küld magyar növendékeket az Augustineumba, sőt a Pazmaneumot is Magyarországra kívánták áthozni. Csalódott levelet írtak a püspökök a Honvédelmi Bizottmánynak (a

levél tartalmát ld. MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 137-138. és KEMÉNYFY, *Ötven év* 72-73.), mert azt remélték, hogy Eötvös lemondásával az egyházi iskolák szekularizációja abbamarad, ehelyett Szász azt a két piarista iskolában folytatta. Ezért a Bizottmány jelentést kért Szásztól. MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 139. szerint az eredmény más volt: a honvédelmi bizottmány „most már perbefogatásokkal s más fenyeget eszközökkel élt azok ellen, kik még ezután is, szerinte lázítva a népet, t kötelességére figyelmeztették.” KEMÉNYFY, *Ötven év* 71.: „A katonai f tanodákról szóló törvényjavaslat tárgyalásánál (1848 december 9.) kimondotta a nemzetgyűlés, hogy a katonai f tanodába a vallástanra a növendékek külön nem taníttatnak sem nem gyakoroltatnak, hanem vasárnaponként saját templomukban megjelenhetnek; az erkölcsstanból nem paptól, hanem valláskülönbőség nélkül egy polgári állami világi tanártól nyerjenek oktatást. E rendelkezés nem mást foglalt magában mint azt, hogy az erkölcsnek nem a vallásosság az alapja. Így készült a „modern erkölcs” kultusza.” A katonai helyzet mindenesre a felsorolt változások keresztülvitelét megakadályozta.

A Pécsi Püspöki Levéltár 1848-as irataiból kiderülnek az Egyház iskolareformot célzó tervei. Scitovszky püspök elnökletével az egyházmegye papsága május 23-án gy lést tartott, melyben Eötvös javaslatait tárgyalták: a kegyúri jogrendszer átalakítását, a tizedet vesztett papság rekompensációját, és a katolikus iskolák kérdéseit. Tervezetük szerint a katolikus iskolák maradjanak meg „független katolikus igazgatás alatt” (1. §), vegyes vezetéssel mind egyházmegyei, mind esperesi kerületi, mind egyházközségi szinten (2-3. §§). A 13-15 f s egyházközségi laikus bizottságot a katolikus választópolgárok választják (4. §), a egyházmegyei szint eket pedig a kerületiek fele-fele arányban (5. §). A püspök, mint f felügyel a laikus bizottságával együtt ellen rzi az elemi iskolákat, évente látogatja, fellebbviteli fóruma minden szintnek, minden iskolától éves jelentéseket kap, és adja ki a missio canonica-t minden tanítónak. Minden iskola igazgatója a helybeli plébános, aki egyben a hitoktatást is végzi (9. §). A további §§ meghatározták a tanítandó tárgyakat, a tanítók választását, évfolyamonként emelked fizetését, utóbbiról a szül k gondoskodási kötelezettségét, hiány esetén az iskolai alapítványból való pótlását, és tiltakoztak a más vallásúaknak fizetend 5%-os iskolaadó ellen. A dokumentum 2. fejezete a középiskolákról szól: maradjanak felekezeti irányítás alatt (1. §), a szerzetesi iskolákban szerzetesek oktassanak (2. §), a tanítói állásra pályázók közül a központi igazgatótanács választ, úgy, hogy a szerzetesek els bbséget élveznek (3. §), minden tanárt a fenntartó rend fizet (5-6. §§), a katolikus szellemiség sértetlenül hagyásával hajlandók a kor nevelési igényeihez alkalmazkodni (7. §). A 3. fejezet pedig a fels oktatást tárgyalja: maradjon meg felekezeti jellegük (1. §), az egyetem katolikus alapítványokból jött létre, ezért az az Egyház sajátja, és csak katolikusok oktathatnak benne (3. §), ha pedig a pécsi f iskola bármilyen okból elveszítené felekezeti jellegét, az épület és az alapítványok akkor is katolikus tulajdonban maradnak, így azokat más katolikus célra kell fordítani (4. §).

8. A f papi végrendekezés jogi szabályozásának fejl dése

SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1363-1364.: Szt. István a f papoknak vagyonuk felett szabad végrendekezési jogot adott. Kés bb szokásba jött, hogy „a fiscus néha a meghalt f pap minden vagyonát lefoglalta”. Ennek rendezése érdekében Pázmány Péter esztergomi érsek II. Ferdinándhoz folyamodott, aki „1625. évi decz. 11-én kelt diplomájában a f papoknak szabad végrendekezési jogot adott azon feltétel alatt, hogy jótékony czélokra és a végvidéki várak védelmére valamit hagyjanak. „Speramus tamen eos (praelatos) confiniorum, quae communis patriae, adeoque totius christianitatis propugnaculum sunt, ut piissimae causae in testamentis memores futuros.” {A diploma teljes szövegét ld. *Vallásügy*, 520-522.} Ezen intézkedést I. Lipót is meger sitette. {Kelt Bécsben, 1675. október 29-én, olvasható: *Vallásügy*, 522-523.} Mivel azonban a f papok nem érezték magokat a királyi leirat szavai által kötelezve arra, hogy a végvárak védelmére valamit szükségkép hagyjanak és ha valamit hagyománykép rendeltek is, a fiscus avval nem mindig elégedvén meg, számos per keletkezett; azért ezek kikerülése végett a f papok megbízásából 1703-ban Kolonich Lipót bibornok és primás a királyi kamarával egy u. n. Kolonich-féle egyezvényt (conventio Kolonichiana) kötött {Bécs, 1703. június 15., olvasható: *Vallásügy*, 523-524.}, mely az 1715:16. t. cz. által országos törvény erejére emeltetett. {Ld. *Vallásügy*, 478. és 519-520.} Ezen egyezvény szerint azon f papok, kik kir. kinevezés utján nyerték papi javadalmukat (A magán kegyurak által ajánlott és kijelölt apátok és prépostok az 1812. oct. 6. 2429. sz. alatt kelt kir [sic] leirat szerint ide nem tartoznak.), ha ezen javadalomból szerzett vagyonukat illet leg külön királyi engedélyt nem nyertek, tiszta szerzeményöknek csak egyharmad részér l végrendekezhetnek, a másik harmad azon egyháznál marad, amelynél kimultak, a harmadik pedig a királyi kincstárt illeti az ország védelmére.” {Vö. MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 88-89.} Eötvös engedményét er sítette meg az 1855-ös konkordátum XXI. cikkelye is (ld. a *Függelék* 18. pontjában), bár a konkordátumot hazánk politikusai nem ismerték el (vö. a *Függelék* 21. pontjában). Az 1859-es állapotokat részletezi PORUBSZKY JÓZSEF, *Jus Ecclesiasticum Catholicorum*, II, Eger 1859, 592-599. CSIKY, *Egyházügyekre* 23-24. alapján ebbe az állam is beleszólt, amikor az igazságügyminiszter 6271. sz. alatt 1869. július 30-án átírt a primásnak: „Az elhunyt egyházi személyek hagyatéki összeírásánál az egyházmegye kiküldöttjei, mint az egyház érdekeinek képvisel i jelen lehetnek, s megtehetik mindazt, a mire a törvény az összeírás és osztály által érdekelteket átalában [sic] feljogosítja; az eljárás vezetése azonban, s a hagyatéki eljárás folyamában felmerülhet birói cselekmények, mint az igazságszolgáltatás törvényszerű attributumai, kizárólag az eljáró bíróság hatásköréhez tartoznak.” SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1367.: „Hazánkban a Kolonich-féle egyezvény és az arra vonatkozó kés bb, jelesen 1776. febr. 13. {olvasható: *Kivonatos*, 66-67.}, és 1812. oct. 6. és 1863. febr. 27-én kelt királyi intézmények szerint jelenleg {1874-ben} következ szabályok érvényesek: [...] A f papoknál a terhek levonása után a hagyatéki három egyenl részre osztatik, egyharmad a rokonokat illeti a tizedik ízig, a másodikat az egyház, a harmadikat a fiscus kapja. Ha tized izig rokonai nincsenek, az ezeket illet részben is mint caducitásban a fiscus örököl. Az egyházi készületek, a püspöki öltöny s könyvek a javadalmat, a gazdasági készületek pedig az utódot illetik.”

{Térfi még 21 másik állami jogszabályt hoz az egyházi személyek végrendekezési jogával kapcsolatban a *Vallásügy*, 525-536. oldalain, az 1774-1905-ig terjedő id szakból. Máthé pedig ezt a sort folytatja 1936-ig még 88-116. oldalain. Ír pl. arról is, hogy Csernoch hercegeprímás 1922. november 22-ei rendelete értelmében az alsópapság a korábbi 600 forint helyett tiszta hagyatéka 15%-át köteles a végrendeletében egyházi célokra hagyományozni. A 98-109. oldalakon olvasható a 13.249/1883. I. M. rendelet a királyi adományozást élvező katolikus f papok elhalálozásakor követendő eljárás tárgyában, a 115-116. oldalakon pedig az ezt kiegészítő 1917. évi 69.089 V. M. sz. igazságügyminiszteri és kultuszminiszteri rendelet. Ugyanezen miniszterek 1904-ben 107/15. sz. alatt rendelkeztek a végrendelet nélkül elhalt katolikus alsópapok hagyatékáról: rendeletük MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 109-115. oldalain olvasható, annak 1928. évi 25.000 I. M. sz. kiegészítése pedig a 116. oldalon.}

9. Az osztrák állam és egyház közötti egyeztetés részletei

A nuncius szerint Rauscher volt a győlések lelke: „Che fu l’anima delle conferenze vescovili”. (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 32.) Rauscher maga elnökölt az üléseken, állította össze a programot, a 12 tárgyból 7-et dolgozott ki, a minisztériumba felterjesztett 7 javaslatból 5-öt írt. Az értekezleten tisztázták az Egyház és állam viszonyának alapelveit, a szabad egyházkormányzatot, a placetum eltörlését és az egyházi iskolák ügyét. (Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 81., illetve ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, IV, 209-211.: „Beatissime etc. Pietatis et obsequii officio me deesse oppido iudicarem, nisi ad celcissimam Sanctitatis Tuae notitiam ea qua par est ingenuitate deferrem, quid in praesenti rerum discrimine, ubi et in patria nostra cuncta, a quibus religionis bonum ecclesiarumque salus pendet, in ancipiti collocata sunt, a nobis Episcopis fieri gravissimi muneris nostri ratio iusserit. Quippe ea, quae nuper apud nos quoque contigit, rerum civilium conversio, tanta, quae speremus, tanta, quae timeamus, importavit, ut, qui aliquando rationem reddituri sumus de gregum salute nostrae procurationi commissa, ad extremam sollicitudinem pastoraalem nos evocari sentiamus. Namque post varios temporum motus, qui magnam Europae partem pervadens nec ab Austriaci Imperii finibus temperarunt, ipsamque Ecclesiam non levi vulnere affecere, ab Aug. imperatore nostro legem fundamentalem pro terris Austriacis latam gratulamur, quae sicut turbis ac moliminibus violentis, ut speramus, terminum posuit, ita rem catholicam a politicae tutelae vinculis, quibus hactenus quaquaversus constringebatur, deinceps emancipandam, iustaeque libertati restituendam pollicetur. Sic quod dudum desideraverunt corda nostra, quod dudum precibus flagitare et postulationibus evincere frustra conati fuimus, suprema lege iam sancitum videntes summae consolationi animum daremus, nisi altera ex parte merito timendum esset, ne pro iniquis temporum studiis id, quod bonum et favorabile pro Ecclesia Dei continet Caesaris statutum, sinistra interpretatione pessumdetur, atque emittenda demum decreta organica, quibus nimis generalia statuti principia predetentim executioni mandanda sunt, spem de sacrorum libertate conceptam denuo eludant. Quod praesens periculum pro parte nostra ab Ecclesiae corpore propulsaturi, et tum re ipsa tum Ecclesiae

institutis moniti, ut in unione robur quaereremus ac firmitatem, in unum convenire, nostraque consilia conferre prae ceteris opportunum iudicavimus, Regimen Civile interim obtestantes, ne eiusmodi decreta organica, quibus Civitatis ratio ad Ecclesiam in singulis determinaretur, nisi prius audita et consulta ecclesiastica auctoritate conderentur. Quod quum non poluit aequum et iustum non videri, supremi potestatis politicae administri Eppos ex omnibus Imperii provinciis pace fruentibus Vindobonam convocaverunt, quam invitationem secuti Dominica 3. a Paschalibus festis in hac Metropoli convolvimus. Collatis suffragiis, ut rerum gerendarum ordini praeessem, electus meum esse cognosco, Sanctitatem Tuam de ratione Conventus huius debita verecundia informare, et nomine congregatorum Epporum testatum facere: non eam esse mentem ipsorum, ut Sacram Synodum secundum Ecclesiae instituta celebrent; secus pro summa, qua in Sedem beati Petri animantur, devotione et in sacros canones observantia religioni duxissent, auctoritatem apostolicam suo operi praevie conciliare. Institutae deliberationes nonnisi praeliminares habendae sunt, quippe Regiminis percontatione provocatae, ad quam responsuri Eppi consultissimum docunt, si concessa Sacrorum libertate subnixi principia catholica communi declaratione eloquantur, iuraque Ecclesiae inalienabilia una voce revindicent, ne forte futuris ac peremptoriis pactionibus auctoritate Apostolica conficiendis praepropera legislatione civili via impediretur. Ita quidem in praesentiarum urgenti nos officio satisfacere, Sanctaeque Sedis approbationem ferre posse cum fiducia speramus. Quare ut opus tam difficile et arduum, quod adgressi sumus, Sanctitas Tua paterno favore prosequi, et donec de eventu uberiora referre licebit, apostolicae Benedictionis rore foecundare dignetur, congregatorum Epporum nomine enixis precibus flagito, qui summo pietatis et obedientiae sensu inter sacrarum manuum humillima oscula emorior. Viennae die 25. Maii 1849. Fridericus, Cardinalis et Princeps AEppus.”)

Kés bb Rauscher elaborátumokban igyekezett bebizonyítani, hogy a magyar f kegyúri jog nem akadály a birodalom vallási egyesítésének. Thun 1850. márciusi jelentéseiben mégis azt javasolta a császárnak, hogy a f kegyúri kérdéshez ne nyúljanak, inkább kössenek konkordátumot a Szentszékkal. Ennek egyik eredménye lett az ún. „áprilisi törvények” kiadása, melyben császári pátens biztosította, hogy a püspökök lelki ügyekben szabadon fordulhatnak a pápához, elzetes állami engedély nélkül hozhatnak szabályokat, fegyelmi intézkedéseket, az Egyház lelki hatalma helyreáll...stb. (minderr l ld. még a 210. lábjegyzetet, vö. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, IV, 230-234.) – noha ezek ekkor még csak az olmtüzi alkotmányra érvényes területekre vonatkoztak, tehát Magyarországra nem. A másik eredménye az lett, hogy felülvizsgálták a jozefinista osztrák házasságjog kérdését. Az újítás kidolgozását Rauscherre bízták, aki azt el is végezte. Ennek nyomán 1850. december 2-án Ferenc József rendeletet adott ki arról, hogy a konkordátumot meg kell kötni, annak tárgyalási témáit Thun dolgozza ki, a tárgyalásokat egy a császár által kinevezett egyházi bizottság vezesse, és Rauscher javaslatai alapján ehhez igazítsák az állami házasságjogot. Viale-Prela nuncius javasolta, hogy a tárgyalásokat a gyorsabb ügymenet érdekében Rómában tartsák (a javaslat szövegét ld. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 36.) Antonelli államtitkár válasza a következő oldalon olvasható (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 37.): „Il S. Padre mi ha

ordinato significarLe che accetterebbe Egli volentieri una proposta di Concordato... Sua Santità [sic] preferisce che le negoziazioni si facciano in Roma... Ella poi ben conosce che Leggi Giuseppine non hanno avuto mai luogo per Ungheria. Non perderà di vista questa circostanza assai interessante onde vederla in qual modo essa sia dove possa impedirsi che con la stipulazione d'un Concordato non abbia a deteriorarsi la condizione della Chiesa in quel Regno". Magyar fordításban (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 85-86.): „A Szentatya utasítást adott, jelezzem Önnek, hogy szívesen veszi egy konkordátum megkötésének tervét... A Szentatya szívesebben látja, ha a tárgyalások Rómában zajlanak... Ön jól tudja, hogy a jozefinista törvények (az osztrák házasságjogot érti rajta!) Magyarországon sohasem voltak érvényben. Ezt a rendkívül fontos tényt sohase tévessze szeme el l és figyelje, mi módon lehet megakadályozni azt, hogy a konkordátummal rosszabb legyen az egyház helyzete Magyarországon.” (Vö. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 81-86.)

10. Horváth Mihály

SARNYAI CSABA MÁTÉ, *Horváth Mihály kultuszminiszter felhívása az 1849. augusztus 20-án tartandó katolikus autonómia kongresszus megtartására*, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* (1997/1-2) 147-150.: Horváth Mihály (1809-1878) szegény családból származott, 1825-t l a váci egyházmegye papnövendéke, 1831-t l papja, Dorozsmán, Kecskeméten és Nagykátán volt káplán. Bölcsészdoktor, történelmi m veivel 3 akadémiai díjat nyert, az akadémiának 30 éves korától levelez , 2 évvel kés bb rendes tagja lett. 1847-t l hatvani prépost, V. Ferdinánd 1848. júliusában csanádi püspökké, 1849. áprilisában pedig vallás- és közoktatásügyi miniszterré nevezte ki. Az említett kongresszust 1849. június 15-én hívta össze, de már 30-án bizonytalan id re elhalasztotta, kés bb le is tett róla. Az összehívással a célja az volt, hogy az autonómia nevében különböző célokért küzd fels -, alsópapság és hívek közös nevez re jussanak. Az alsópapság pl. több vagyont, szabad szakáll- és civilruha-viselést, a radikálisabbak a cölibátus eltörlését is el akarták érni. Idézet az összehívás szövegéb l: „Még sajnosabbá l n pedig a' kath. egyháznak e' nyomasztó helyzete az által, hogy a' mindenben korlátozó gyámságot sokan, kivált az els szülöttek közül (püspökök), el nynek tartván, 's a' súlyos bilincseket arany láncznak tekintvén, a' szolgálókat nem megszüntetni, hanem megörökíteni törekedtek. A' kath. egyház illy lealacsonyító helyzetben tovább nem maradhat. Politicai 's polgári életünk a' forradalom által demokratiai alapot 's formákat nyert. A' kath. egyház viszonyai sem maradhatnak a' régiek, ugy az álladalom, mint a' belkormányzat irányában, Kell, hogy a' kath. egyház is visszanyerje autonómiáját, 's önkormányzati jogát, miszerint a' gyámság alól felszabadulván, érdekei, 's a' kor és körülmények igényei szerint fejl dhessék.” Horváth a szabadságharc leverése után itthon, majd Belgiumban bujdosott, mialatt távollétében halálra ítélték és felakasztották. 18 évnvi emigráció után térhetett haza.

Egy másik forrás, ADRIÁNYI, *Die Stellung* 18. szerint Horváthot már a püspöki kinevezése el tt sem nézték jó szemmel. Viale-Prela nuncius ezt írta róla a bíboros államtitkárnak: „Finalmente quanto al

Rev. Parroco, Horváth ho potuto avere certe notizie dal sullodato Mons. Hám comunicatogli da Mons. Vescovo di Coloccia a mia istanza. Questo è molto giovane, credo circa anni 37 [...] Quando fu ordinato sacerdote, impiegato in varie parrocchie sempre il vescovo ne fu contento. Solo aveva rimarcato in lui una certa instabilità, desiderando mutar spesso parrocchia. Poi si recò a Vienna ove fu iniziato in varii istituti come maestro di lingua ungherese, e fatta la conoscenza di una delle tante famiglie Esterházy fu preso da questa a proteggere [...] In questi ultimi tempi è vero che ha adottate molte idee di libertà e di progresso. Per tal maniera sua di pensare fu eletto deputato alla dieta e gode la piena fiducia del ministero. In genere il vescovado non ha veduto di buon occhio una tal promozione [...] E pieno pero di attività [sic]. Nulla v'è contro i suoi costumi per quanto di sappia [...] Sicché [sic] ha concluso Mons. Hám: Io credo che S. Santità debba aderire anche a questa scelta, mentre i difetti del detto parroco non sono tale secondo il diritto canonico possa ad esso negarsi l'istituzione canonica; anzi se si recusasse d'accettarlo egli crede che il danno per la Chiesa ungherese sarebbe immenso, dando un motivo plausibile all'opposizione che oggi governa, di far la guerra al Clero [...]" Eszerint több plébánián szolgált, a püspöke mindig elégedett volt vele, de állhatatlan, szereti gyakran cserélni a plébániákat. Az utóbbi években liberális és progresszív nézeteket tett magáévá. E nézetei alapján választották képvisel vé, és támogatja a minisztérium. A püspöki kar azonban nem nézi jó szemmel el rehaladását. Hám szerint defektusai nem olyanok, hogy azok alapján megtagadhatnák t le a kinevezést. S t ez utóbbi tett az ellenzéknek okot adna a klérus támadására. (Magyar fordítását ld. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 12.) A nuncius az iménti, 1848. augusztus 1-én írt jellemzését augusztus 30-án a következőkkel egészítette ki (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 19.): „Essendo mio dovere di far conoscere alla S. Sede la qualità di detti individui che da questo governo vengono proposti alla medesima per esser confermati vescovi, mi affretto di comunicare nuove notizie [...] relativamente al Rev.mo Sig. Horváth [...] Il lodato Prelato (Scitovszky) mi ha fatto conoscere che purtroppo è vero che l'Horváth abbonda nelle idee politiche moderne, e più aver egli presieduto contro l'uso del Clero Ungherese ad una riunione di sacerdoti ove furono discussi vari principi di disciplina ecclesiastica e specialmente sull'abolizione del celibato, la non necessità [sic] d'inedere in abito ecclesiastico, e più potere di agire nel clero indipendentemente dal vescovo [...]” Azaz nemcsak hogy modern politikai nézeteket vall, de a magyar klérus szokása ellenére olyan papi gy lést is vezetett, ahol vitatták az egyházi fegyelem elveit, a cölibátus és a papi viselet eltörlését kívánták, és nagyobb függetlenséget a püspökeikt l. (Magyar fordítását ld. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 13., ahol az is szerepel, hogy a nuncius „az ügyben magát Horváthot is meghallgatta.”)

A Sarnyai által említett hazai bujdosásról Adriányi ezt írja (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 35.): „Nem csoda, ha a haditörvényszék halálra kereste. Mivel nem találta, 1851. szeptember 22-én halálra ítélte, és képletesen (in effigie) felakasztotta. Horváth 1849. augusztus 11-én még együtt volt Kossuthtal, de aztán elváltak útjaik. Horváth Makóra, majd Csányra ment, ahol az ottani plébános nádasok közti kunyhójában húzta meg magát, majd felmerészkedett Pestre. Itt sikerült neki összeköttetése révén báró Prónay Albertné, született gróf Ráday Erzsébetet megnyerni, hogy vigye magával az aacheni fürdőbe.

Komornyiknak maszkírozva a hintó bakján ülve hagyta el Horváth Losoncon keresztül az országot. A menekülés sikerült, bár Aachenben az osztrák kémek felismerték. Az ottani rendőrnök segítségével azonban átléphette a belga határt, így már biztonságban volt. Megkezdhette 1867-ig tartó mozgalmas emigrációját és történelemírását.”

11. A kisebbségi, radikális alsópapság törekvései és a nemzeti zsinat el készítése SARNYAI, Polgári 109-132. alapján

Szegénységükben és elkeseredettségükben a '48-as fordulat reményt csillantott fel előttük. A csanádi alsópapság képviselői konkrét javaslatot tettek az ellátás szabályozásának arányaira: 'segédlelkész:plébános:kanonok:püspök' = '1:2:4:16'. A pestiek többek között az egyházi bíráskodást is megreformálták volna: hozzájuk léte az esküdtek testületét választott segédlelkészekből és plébánosokból. Egyes konkrét ügyekben pedig az esperes elnökletével az esküdtek közül kikerültek 2 plébános és 2 káplán ítéljen. Az ítéleteket hagyja jóvá a püspök vagy helynöke, és hajtsa is végre. Természetesen mindenkit illessen meg az ártatlanság vétele, amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik. A tárgyalások magyar nyelven folyjanak. Ugyanakkor kifogásolták nem a káplánról évente beadott plébánosi „információ” tényét, hanem annak módját: ha nem volt összhang közöttük, a plébános gyakorta tendenciózusan fogalmazott. Ehelyett javasolták, hogy a püspökig eljutás előtt az „információ” az előbb említett esküdtek kezébe kerüljön, hogy azok megbizonyosodhassanak annak elfogulatlanságáról. Csak később merült fel a megalázó „információk” teljes megszüntetésének igénye. Szintén a pestiek követelték a keresztelés, a bérmálás, a házasságkötés, az {akkor még ún.} utolsó kenet és a temetés anyanyelvi végzését, az egyházi megnyilatkozások magyar nyelv vételeit, papi tevékenységeken kívül a nemzeti ruhaviselést, nehezményezték, hogy a Szent Jobbot cseh papok őrzik (ezeket ld. a Prímási Levéltárban: Cat. 41. C. cs. V 459. Nr. 759., vagy ZAKAR PÉTER, *Forradalom az Egyházban? A radikális papság 1848-49-ben*, in *Állam és egyház*, 55-56.). Voltak, akik azt javasolták, hogy a magyarországi és jelenleg protestáns mintára a püspökök személyére az alsópapság tegyen a királynak hármaskör ajánlatot. Sőt, akár a híveket is bevonhatnák ebbe valamilyen módon. Ugyanígy a kanonokokat is az egyházmegye papsága válassza, ne a püspök. Továbbá a püspöki és káptalani helyetteseket is. Főlegesen tartotta azonban Szerencspataki (Hanák) János a káptalanokat, apátságokat, prépostságokat és fesperességeket. Ezek felszámolása során felszabaduló állományok jövedelmeit a lelkészkezdő alsópapság ellátására kívánták fordítani. Szerencspataki piarista volt: a váci rendház tagjai nyíltan szervezkedni kezdtek a rendi vagyon nem megfelelő kezeléséből fakadó adóssághalmozás miatt. A pesti forradalmat követően a váci piaristák követeléseiket pontokba foglalták, és a fővárosi rendházak tagjaival együtt 150-en aláírva június 6-án Eötvöshöz benyújtották. Tehát az államtól vártak segítséget pl. abban, hogy a rendi vagyont az állam kezelje, vagy hogy az elaggott tanárok nyugdíját az állam biztosítsa. Követelték továbbá a püspöki kartól független képviselőjük bevezetését. Szeptember 3-10-ig forradalmi káptalant tartottak, amelyen a

rendtartomány tagjainak 1/3-a részt vett, méghozzá a jelenlevők 2/3-át választással delegálták. Itt új tartományfőnököket választottak, és a rend vezetését az alkotmányos monarchia mintájára szervezték át (ZAKAR, *Forradalom* 58.).

A pesti alsópapság továbbá évente megtartandó tartományi vagy megyei zsinatokat kívánt, melyeken ügydöntő szavazati joga lenne minden papnak. Ezek a zsinatok egyházmegyei hatóságként működneek, eldönthetnék azt is, ki alkalmas plébánosnak. A zsinatok által megtárgyalandó anyagokat az espereskerületi gyűlések készítenék el, melyeken szintén minden papnak szavazati joga volna. Hasonlóképp működne a megyei ill. tartományi zsinatok fölött a nemzeti zsinat, ahol ugyanígy a teljes papság képviselve lenne. Az alsópapság egy része a mai püspöki bíróságok elnökeiként működő konzisztóriumokat pusztán báboknak tartotta, hiszen a szentszéki ülnököket is a püspök nevezte ki. Ráadásul kevés püspök vonta bele a kormányzásba a konzisztóriumot. Ezzel szemben az alsópapság javasolta, hogy minden püspököt kötelezzenek: „tanácsával és szótöbbséggel” kormányozzon, esetleges túlkapásait pedig a megyei zsinat évente korlátozhassa. Szerencspataki radikálisan gondolkodott a szerzetességről is: „Mindkét nem szerzetesrendek becsülettel oszlassanak szét.” Érveit: elszigetelt létükkel a modern „egyenlőség” elvével ellentétesek {nem veszi figyelembe, hogy nem létezik két egyforma ember}; hármasság fogalmuk gúzsba köti egyéniségüket, így nem felel meg a „szabadság” eszméjének {nincs tekintettel arra, hogy fogalmát mindenki önként és szabadon tette le}; a kontemplatívok haszontalanok {mintha csak II. Józsefet hallanánk}; a tanítók szellemi kvalifikáltsága alacsony; a lelkipásztorkodó szerzetesekre pedig azért nincs szükség, mert ez az egyházmegyei papság feladata. Kritizálták a papnevelést is, mert szerintük abban a besúgás rendszere működik, és az előjáróknak való szolgálattal alárendeltségre nevelnek. Ezért javasolták, hogy a fővároson kívül legfeljebb 5 nagy magyar városban, magyar nyelven folyjon a seminaristák képzése, méghozzá a tanárok és a diákok között dialogikus jelleggel. Hegedűs Pál ezt írta: noha az „ascetica óbégatásoknak is módot kell tartani [...] hallani sem akarok keresztény morálról”, inkább az általános etikai elveket mutassák be gyakorlati példákon {pap létére meglehetősen sajátos vélemény, hogy nem keresztény morált igényel}. A csanádi alsópapság követelte terhelése csökkentését liturgikus összevonásokkal (a búcsúkat kivéve az ünnepeket vasárnapra tegyék, egyszer sítsék a zsolozsmázást). A nemzeti zsinat legyen hivatva a szertartáskönyvek és az egyházi törvénykönyv módosítására. Szerencspataki a búcsúkat és a breviárium eltörlését, ill. a gyónás és a körmenetek módosítását kívánta. Ugyan : „Az egyházi javak a státus által kezeltessenek, és az egyház szolgálata nem pártfogolás, hanem érdem és munka szerint az álladalomtól ill. fizetéssel láttassanak el. [...] A böjtölés mindenkinek saját lelkiismeretére és szabadságára bízassék.” Mindkét kérdésben enyhébb álláspontot foglalt el a csanádi alsópapság. Követelés hangzott el még arra vonatkozólag is, hogy a papi szolgálatot bárki szabadon elhagyhassa. A legnagyobb vitát pedig a cölibátus kérdése keltette. A pestiek az eltörlését, a csanádiak a fakultatív tételét szorgalmazták. Radikális eltörlést követeltek Szerencspataki, Hegedűs, és Szabó Richárd, váci egyházmegyei, dorozsmai káplán. Érveik: a papság rendetlen vágyai a többi bűnök alapja, kasztszerűen elválasztja őket a hívektől,

a szerelem a teremtés törvényébe van írva, az ószövetségi papság is n sült, Krisztus és Szt. Pál sem tiltják a n sülést, s t a házasságot tiltókat Szt. Pál törvénszeg nek nevezi, családos püspököket és egyházatyákat sorolnak fel az ókeresztény korból, Szt. István és Szt. László királyaink sem követelték meg. Az ellenérveket is felhozzák és megcáfolják (a családosnak kevesebb energiája jut a szolgálatra – nincs több panasz a görög katolikusokra, mint a rómaiakra; az alsópapság nem tudná mib l eltartani a családját – kapjanak a fels papság feleslegéb l; a hív k botránkoznának az új szokáson – még inkább botránkoznak a cölibátus meg nem tartásából fakadó b nőkön; a hív k a gyónásban nem lennének olyan bizalmasak – a görög katolikusokhoz is van bizalmuk; mi lenne özvegyeikkel és árváikkal – hozzanak létre számukra alapot). Végül a megoldást a követeléseikre mindnyájan a nemzeti zsinattól várták. Hangot adtak annak, hogy ha püspökeik a követeléseiket nem teljesítik, készek inkább bízni az államban, mint bennük. Szabó Richárd: ha az Egyház képtelen eltörölni a cölibátust, az állam fogja megtenni, mert annak kötelessége megvédeni polgárait a jogfosztásoktól {úgy írja ezt, mintha nem önként lett volna pappá, tudatában annak, amit a cölibátussal kapcsolatban megfogadott – utóbb el is hagyta a papi szolgálatot}. „A váci egyházmegyében például éppen Horváth Mihály volt az, aki megakadályozta a radikális követelések elfogadását 1848. május 25-én Turán. A kisebbségben maradt radikálisok Bobory Károly ceglédi plébános vezetésével 1849. június 21-én Cegléden újabb gy lést tartottak, ahol „emancipálták magukat a káptalan alól”.” (ZAKAR, *Forradalom* 56.)

A pestiek „tévesen Buda és Pest összes lelkészeinek nevében beszéltek magukról, ez a gyűjt elnevezés nem fődte a valóságot, amennyiben mozgalmukhoz csak 16-an csatlakoztak. Megindulásuk sem volt rokonszenves; nemcsak a f -, de az alsópapság átlagkörében sem. A sajtószabadság nevében az Egyház belügyeit kitergették az ujságokba, ami már magában véve sem volt dicsérend i De még jobban elítélend az a hang, amely a püspök. karral szemben megnyilvánult.” (MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 48.) {[sic]: A nyomdász nyilvánvalóan felcserélte a két utolsó sor utolsó karaktereit, így lehetett a „dicsérend .”-b l „dicsérend i”, a „püspöki kar”-ból pedig „püspök. kar”.} A pestiek 12 pontban küldték el követeléseiket Kunszt József esztergomi káptalani helynöknek, aki május 5-én válaszolt. A követeléseket elutasította, az egyházi hagyományok magyarázatán túl említette, hogy azok a püspökök hatáskörébe tartoznak, egyedül a káplánok anyagi helyzetére irányuló igényt támogatta. Megjegyezte azonban, hogy a püspöki hatalom és tekintély tiszteletben tartása nélkül nehéz lesz együttm ködni, a sajtó nyilvánosságához fordulást pedig élesen kritizálta. Kérte, hogy kerüljék a bomlasztást és az indulatoskodást, inkább várják meg, míg püspökeik joguknál fogva véghezviszik a szükséges változtatásokat. (A 12 pont szó szerint szövege olvasható: *A haza*, 169-177., Kunszt válasza pedig: *A haza*, 182-184.; az alsópapság levelér l és Kunszt válaszáról ld. MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 48-56., továbbá „az alsó hont-dunai alesperesi kerület összes lelkészei”-nek, a „kis-tapolcsányi kerület lelkészei”-nek, „a nagy-sallói egyházi kerület gyűlése”-nek, a „szeniczi és sasvári alesperességek egyházi tagjai”-nak, és a „harsányi egyházi kerület lelkészei”-nek reflexióját: *A haza*, 184-195.; vö. még ZAKAR, *Forradalom* 61.)

„Király Antal bárándi esperes-plébános <<Sárréti levelek>> címen iratot bocsátott közzé {megtalálható a Prímási Levéltárban: Acta. Hám nr. 76.}, melyben min síthetetlen hangon támadta püspökét, Bémer Lászlót, a vikárius generálist s a többi kanonokokat. [...] az igát tovább t rni nem volt hajlandó, azért társait szövetségre hívta fel. Gyéren jelentkeztek. Mindössze Salamon András nagyváradi plébános s Frint Mihály, a bárándi esperesi kerület jegyz je. Helytelenségükben odáig mentek, hogy Eötvös vallásügyi miniszterhez memorandumot is terjesztettek, melyben arra kérték, hogy Bémert, mint méltatlan egyházf t mozdítsa el püspöki méltóságából {Prímási Levéltár: Acta. Hám nr. 135.}. Úgy látszik Bémer nem igen ijedhetett meg, mert három elégedetlen papját szuszpendálta. [...] e három papnak is, mikor belátták tévedésüket s bocsánatot kértek t le, nemcsak ezt adta meg, hanem javadalmaikba is visszahelyezte {Prímási Levéltár: Acta. Hám nr. 193-194.}.” Elégedetlenségek jelentek meg a bencés, ciszterci és piarista rendeken belül is. (MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 56-59. és 101-120.) A bels feszültség szítása ellen körlevelet adtak ki Kunszt április 16-án, Farkas Ferenc székesfehérvári káptalani helyettes április 28-án, és a püspöki kar június 24-én. Utóbbiból nyilvánvalóan kiderült: nem lesz demokrácia, sem n sülés. „[...] az anyagi igények és a testi vágyak – azaz a cölibátus eltörlése – helyett az egyházas lélek erejében való életet ajánlották a püspökök.” (SARNYAI, *Polgári* 124.) Körlevelükben felmerült a nemzeti zsinat szükségessége is, azonban úgy látták, hogy azt megel z en nem id szer az éves egyházmegyei szinódusokat megtartani, mert a radikálisok zavarkeltése miatt megrendülhet a püspökök tekintélye. Ehelyett inkább külön meghívás és ünnepélyesség nélküli tanácskozmányokat tartottak célszer nek, melyeken a káplánok is részt vehetnek, felszólalhatnak, de ha szükséges, egy ilyen összejövétel bármikor feloszlatható. Ahol pedig már megígérték a papságnak az egyházmegyei zsinatot, ott azt a megtartandó nemzeti zsinatra hivatkozással könny lesz lemondani. {1848/49..., 29-30.: „Hoc resultatum multum in causa fuit, quod D(omin)i Episcopi non censuerint Synodos Dioecesanus nunc celebrandas. Excellentiae Vestrae Pastorales bonam impressionem apud D(omin)os Episcopos fecerunt, vehementer optarent, si Excellentia Vestra in Consultationibus his partem capere posset, aut adminus Synodo Nationali praeesse posset, gavisique sunt cuncti, dum intellexerunt postremam operationem optimum successum habuisse.” – számolt be Girk György érseki helynök a püspökök tanácskozásáról f pásztorának, a szembaja miatt távollev Nádasy-nak.} Eszerint tehát a püspökök belementek abba, hogy az alsópapság a tanácskozmányokon szavazati jogot kapjon. Azonban egy tanácskozmányon hozott döntések nem kötelez jelleg ek. Így ki tudták kerülni a liberálisok térnyerését, mégis el tudták hallgattatni ket, a nemzeti zsinaton elfogadott kötelez erej döntéseket pedig az azt követ egyházmegyei szinódusokon már könny nek vélték kihirdetni. A még meg nem er sített Hám „egy el készít bizottságot szervezett, melynek élén Lonovics érsek, Szcitovszky [sic], Rudnyánszky s Ocskay püspökök állottak. Hozájuk kellett beküldeni a kerületek, egyházmegyék és szerzetesrendek határozatait s ket bízta meg a prímás, hogy ezek alapján készítsenek tervezetet [...]”. (MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 124.) Döntöttek tehát a nemzeti zsinaton megtárgyalandó kérdésekr l. Ezek közül kiemelend k a rendszeres egyházmegyei és espereskerületi

lelkigyakorlatok, a papok pontos napirendjének elírása, a breviárium napi kötelező felolvasásának elrendelése, az egyháziak világi öltözetének betiltása, a lelkészek adósságainak csökkentése (akár csdeljárással), a plébániák fundusainak felmérése, a gyülekezetek számának növelése, a megüresedett javadalmak ill. hivatalok betöltése, a papi nyugdíj biztosítása, a klerikusok és laikusok kánoni engedelmességre való figyelmeztetése, a szerzetespapok örök fogadalmának legalább 3 évre való elhalasztása, vagy a felszentelés prolongálása minimum 10 év kolostori élet utánra, a szabályszegésbe javíthatatlanul visszaeső szerzetesek kolostorból elküldése és laicizálása, a segédlelkészek szerepet kaphatnának az alesperesek megválasztásában, a hierarchikus és fegyelmi rend megsértése nélkül teljesíthető követelések megadása, az istentiszteleti rend egyszeri sítése (a reggeli miséken csak evangélium és rövid magyarázata, vagy katekizmus-magyarázat; a délutáni miséken a vesperás eltörlése, a litánia rövidítése, a királyért, hatalmasokért és népért való könyörgés reggelre tétele, esetleg a zene megszüntetése). A zsinat megtartását Eötvös is örömmel támogatta (Prímási Levéltár: Acta. Hám nr. 166.)

Ezidőtájt nem volt betöltve az esztergomi és az egri érseki székek, továbbá üres volt a váci, székesfehérvári, győri és szepesi püspökség is. Ugyan gr. Nádasdy Ferenc kalocsai érsek már idős volt (SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 201.), mint rangidős püspök, mégis volt az, aki a fentiek alapján augusztus 1-én körlevelet bocsátott ki. Ebben szeptember 24-ére tette ki a nemzeti zsinat megtartását, a mellékletben pedig közölte annak napirendi pontjait. (Vö. PÁL MÁTYÁS, *1848-as egyházi mozgalmak hazánkban* in *Religio* 73 (1914) 79-80. és MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 47.) Szándékosan helyezték a dátumot a népképviselői alapon megválasztott első országgyűlés bezárása utánra. Meghívtak megyénként 2-2 lelkészkezdő plébánost, akiknek megválasztására kivételes engedélyt kapott az alsópapság. A napirendi pontokat addig, július-augusztus folyamán kellett megtárgyalniuk az egyházmegyei „tanácskozmányoknak”, ill. ekkor kellett megválasztaniuk a delegátusokat. Több korabeli röpirat ill. hosszabb mű bizonyítja, hogy az alsópapság csendes többsége felülül várta az útmutatást, és a radikálisok azon véleményével ellentétben, hogy anyagi problémáikat az államtól kapott stabilabb és magasabb fizetés oldaná meg, inkább úgy vélték, hogy az egyházi vagyont mindenestül az egyházi vezetés kezébe kell helyezni. Az engedelmisséget elengedhetetlennek tartották, és ahogy pl. Tar Bálint írta: szükséges volna egy gyóntatói kézikönyv azoknak, akik papokat gyóntatnak; szemináriumi előjárók és tanárok (akik közül jónéhányan az adott helyzetben a liberális eszmék hangadói voltak) csak azok lehessenek, akik elismerik, hogy ők az Egyháznak „tanítványai, fiai és nem bírái”, ill. akik tisztelik saját előjáróikat; az így megreformált papneveléket mindenféle külső és belső támadástól meg kell védeni (TAR BÁLINT, *Van-e az egyháznak szüksége, és mire?*, in *Religio és Nevelés* (1848. II.) 585-587., 593-594. és 601-603.).

Az 1848. július 19-ei püspökkari ülés megbízta Lonovicsot a papnevelés megreformálásával, aki augusztus elején szakértőként ülésezett. „Célja volt a papnevelésből kiküszöbölni azokat a fölösleges sállangokat, melyeket a josefinizmus aggatott rá és amelyek legkevesébbé szolgálták az Egyház érdekét.”

Ezért a vidéki szemináriumokban el kívánták törölni a héber nyelven kívül a többi keleti nyelv oktatását; kiemelték a Szentírás alapos (esetenként szó szerinti) ismeretét; az egyháztörténelmet „kortannal, földrajzzal, kritikával és statisztikával” b vítették, és f leg a hazai viszonyokat hangsúlyozták; a patrológiát külön tantárggyá tették; a pedagógiát, erkölcsant és egyházjogot szigorították, utóbbit csak pap taníthatta; a pasztorálisból külön tantárgyként kiemelték a liturgikát (benne a metodológiát és a retorikát); a dogmatikát pedig ketté osztották: egyik tanár adta el a fundamentálist és az apologetikát, a másik a speciális dogmatikát. Nem sikerült megegyezniük abban, hogy latinul vagy magyarul tanítsanak. A vidéki teológiai tanárok kinevezését a püspök hatáskörébe helyezték, az egyetemeken esetében meghagyták a meghívást. Redukálták a tanárok óraszámait, hogy több idejük legyen az irodalmi munkásságra. A vidéki szemináriumok összevonása heves ellenállást váltott ki. A bécsi forradalmi helyzet miatt hazaszök papnövendékek láttán Lonovics felírt a minisztériumba a Pazmaneum Magyarországra való telepítése érdekében, a részletek kidolgozását a nemzeti zsinattól várta. (MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 121-123.)

Tehát mind az alsó-, mind a fels papságnak érdekében állt a nemzeti zsinat megtartása: az el bbiek radikálisabbjai azt remélték, hogy ott keresztülvihetik reformtörekvéseiket, higgadtabbjaik fels útmutatást kaphatnak, az utóbbiak pedig abban bíztak, hogy ott megszilárdíthatják a rendet belül ill. az új országgy lés felé. A zsinat azonban 1848-ban elmaradt. Egyrészt azért, mert a népképviselési országgy lés nem fejez dött be, másrészt mert háborús helyzet alakult ki, melynek nyomán a beérkez osztrák seregeket támogató Hám János kinevezett esztergomi érseket és Scitovszky János pécsi püspököt az Országos Honvédelmi Bizottmány hazaárulónak min sítette, k pedig elmenekültek az országból (ld. 3. *Az els mozgalom id szaka (1848-1867) / b) A megtorlás ideje alatt* c. pontban). Így a nemzeti zsinat lekerült a napirendr l.

TORDAI, *Forradalom* 22. szerint: „Horárik János 1831-ben arról írt, hogy mint diakonus 36 forintot keres évente, lakáson és ételmezésen kívül. Ez olyan kevés, hogy még a püspök f szakácsának, s t még az utolsó cselédjének is több fizetése van. Haszontalanabb vagyok, mint egy ökör – panaszkodik önéletírásában. Nem így a püspök, t „az egész papság könnyen nélkülözné, a szegény nép még könnyebben.” A püspök fényes kastélyban lakott, nagy udvartartással, ahol a vendégségek egymást érték. Az ebédl ben ezüsttányérokkal terítettek, a porcelánok és díszes borospoharak súlyától roskadozik az asztal. Horárik négy mázsára becsülte azt az ezüstöt, amit a terítékhez használtak.”

12. Bels vívódásait és küls meghurcoltatását tanúsító részletek Hám János emlékirataiból

A haza, 137-158. oldalain olvasható Hám emlékirata, melyb l kiderül, hogy a politika messze távol állt lelki világától, és mindenben erejével a béketeremtésen fáradozott. A 149. oldalon a körlevelet így jellemzi: „[...] amelyben a népet kioktattuk a helyzetr l, h ségre intettük Ferenc József, mint törvényes apostoli király iránt, arra is figyelmeztettük, hogy a császári sereget ne mint ellenséget, hanem

mint jóbarátot tekintsék, amely a végett jött be, hogy a békét és rendet helyreállítsa és a lakosságot boldogítsa, éppen azért a császári katonákkal szemben ne viseltessenek gy lölettel, hanem inkább bizalommal és szeretettel legyenek és minden szükséges dologban készségesen támogassák.” Természetesen ezt igen nehéz volt elhiteni a kurucokkal a labancokról. Hám azonban lelkiismeretében meg volt gy z dve a fentiek igaz voltáról, ezt támasztják alá bels vívódásairól, magára hagyottságáról, imáiról és szentmiséir l szóló sorai a 140-141. („Én, aki szívemben levert voltam, nem tudtam magam rászáni sem arra, hogy háromszín szalagot hordjak, sem arra, hogy Batthyányi [sic] urat üdvözöljem. Mikor pedig ismételten figyelmeztettek, hogy amint a többi püspökök teszik, én is vegyek magamra valamilyen hazafias jelvényt, nehogy magam támadásoknak vagy épen életemet veszedelemnek kitegyem, egy darabka szalagot kezdtem a zsebemben tartani, hogyha netalán veszedelembbe jutnék, annak felmutatásával mentsem magam. Ez volt aggodalmaim és gyötrelmeim kezdete.” [...] „közlik velem, mint rangid sebb püspökkel, hogy a következ vasárnapon, vagyis holnap, mint kiváló nemzeti ünnepen a nemzeti öröm jeléül és hálaadásul ünnepélyes nagymisét kell tartanom Te Deum-mal stb., és ezen mind a két tábla résztvesz. Ez a dolog nem kis aggodalmat okozott nekem és nyugtalanított: hogy mitev legyek? hogyan mutathatok én küls leg örömet, amikor bens mben zavart és szomorú vagyok? Hogyan adhatok hálát azért, aminek eltávolítását kívánom és aminek eltávolításáért alázattal kérnem kell az Istent? Ebben a lelki zavarban jónak láttam mások tanácsát kikérni.”), 143. („Mivel pedig nem akartam elhinni és lehetetlennek mondtam, [...] Ez a közlés nem hogy örömet, hanem akkora nyugtalanságot hozott nekem, hogy már-már azon voltam, hogy eltérek attól az elvt l, amelyet egész életemen át tartottam: hogy t.i. mindenben megnyugszom, amiben elüljáróim velem rendelkeznek, és abban Isten szent akaratát látom, követem és imádom. Közben szent kötelességemnek tartottam keresni Isten akaratát. Azért másnap, azaz július 1-én korán reggel szentmisét mondtam és külön arra a szándékra ajánlottam fel és Istent alázatos imámban buzgón kértem, hogy történjék velem, ami Neki tetszik. Szentmise után, amint magamban elmélkedtem, [...] aggodalmaim közt, mintegy sejtve a bekövetkezend ket, fölkiáltottam: „Uram, fölemelvén, levetettél engem, legyen meg a Te akaratod!” [...] Ez a kinevezés lett alapja az én gyötrelmeimnek, aggodalmaimnak, szerencsétlenségem- és nyomorúságomnak. Mert az, ami énbennem félelmet és aggodalmat támasztott, felköltötte egyesekben az irigységet, amely különböz áskálódásokat idézett el . A szerencsekívánatokat, bár nem szívesen és szomorú lélekkel, kénytelen voltam elfogadni.”) és 144. („Az országgy lésen minden úgy folyt, hogy alig lehetett valami jót remélni, ellenben annál több rossztól kellett tartani. Els sorban a katolikus vallást minden oldalról támadták és úgylátszik, üldözésnek akarták kitenni. Lehetetlen volt, hogy ez lelkemet le ne sujtsa és félelemmel, meg szomorúsággal el ne töltsön. A papi rendnek minden tekintélye és becsülete aláhanyatlott.”) oldalakon.

A 149. oldaltól: „E pásztorlevél és az esperesekhez intézett kísér levél több ezer példányban nyomtatott ki és több száz példányt a herceg magasságának is átadtunk azzal a céllal, hogy ahová a közlekedési akadályok miatt eljuttatni nem tudjuk, a császári sereg vigye magával és amerre gy zelmes fegyverei eljutnak, adja át kihirdetés végett az illetékeseknek. Mivel pedig csak általánosságban volt

aláírva a püspöki kar neve, nekem tétetett kötelességemmé, hogy mint kegyesen kinevezett prímás a magam nevét nyomassam reá. Minden vonakodás nélkül készségesen teljesítettem e parancsot és az aláírás miatt nagy baj ért. Ugyanis közben néhány példány, az én aláírásommal ellátva, a magyarok kezébe került és azért hazaárulónak nyilvánítottak és vagyonvesztettnek nyilvánítottak, minden vagyonomat elkobozták és szétszedték, névszerint: kb. 10.000 darabból álló juhnyájamat, sertésnyájaimat, kb. 500 darab szarvasjóságomat; tele magtárimat és pincéimet úgy Egerben, mint Zsércen kiürítették; Tisza-Nánában a szobák bútorait is elhurcolták, – egyszóval amit csak találtak tiszánánai birtokomon, azt mind részint potomáron eladták, részint elhurcolták, s t mindent annyira tönkretettek, hogy a jövőben sem hozhatott jövedelmet. Szatmáron, (ahol tulajdonképpen a püspöknek semmi vagyona sincsen) valamennyire enyhébben jártak el, legalább a bútorokat nem adták el, hanem csak zár alá helyezték, de azért a beszállásolt katonák úgy elhasználták, hogy nem csekély kárt okoztak bennük. Azonban itt Szatmáron azt a nagy igazságtalanságot követték el, hogy nemcsak azt vették zár alá, ami szorosan az én tulajdonom volt, – és pedig nevemnek és becsületemnek legsúlyosabb meggyalázásával, – hanem arra is rátették a kezüket, amit már elzetesen alapítványi intézményekre vásároltam és már át is adtam. Elképzelhet , hogy az összeírás alkalmával több fehérneműm, asztalneműm és más ruháim s holmim ragadozó kezek zsákmányává lett. A kár csekély számításal 300.000 rénus-forintra becsülhet .”

A prímás már jóelőre számolt azzal, hogy megtorlás fogja érni, amiért – pacifista lévén – az apostoli király házának védelmére kel, ezért elzetesen bebiztosította megélhetését öccsénél. A *haza*, 146.: „[...] megjött felsége rendelkezése, amellyel az országgyűlést feloszlatták. A f rendek tábláján nem hirdették ki, legalább én nem emlékszem kihirdetésére. Különben akkor a f rendek táblája már mit sem számított; igazi „tabula rasa” volt. A rendek táblája minden hatalmat magához ragadott és bitorolt; egyedül Kossuth szava parancsolt. Ebben a nagyon kedvezőtlen és veszedelmes helyzetben, minden emberi támasztól és vigasztalástól megfosztva, egyedül Istenhez fordultam, és alázatos imámban, f leg a szentmiseáldozatban minden nap szüntelenül arra kértem, ragadná ki szeretett hazámat a veszélyből, engemet pedig kegyeskedjék úgy irányítani, hogy semmi olyat ne tegyek, ami akár a király, akár a haza iránti kötelességekkel, avagy az Isten akaratával ellenkezne. Hogyha netalán ebben a zavaros politikai helyzetben teljes szegénységre és nincstelenségre jutnék, hogy ne legyek minden megélhetési lehetőség híján, még augusztus havában István nevű gyöngyösi polgár édes testvéremmel szerződést kötöttem, amelynek értelmében én 15 ezer rénus forintot, még pedig 5000-et tényleg engem illető kötvényekben, 10.000-et pedig készpénzben átadtam neki; ő pedig arra kötelezte önmagát és utódait, hogy engem az említett esetben illető ellátásban részesít, vagy ha a ferences atyáknál helyet kapnék, évi 600 rénus-forintot pontosan kifizet nekem.”

13. Adalékok Scitovszky prímási kinevezéséhez

Részlet Bach felterjesztéséből: „Einen solchen Prälaten, welcher diese Bürgschaften vollkommen zu gewähren verspricht, erlaube mir in der Person des Bischofs von Fünfkirchen, Johann Bapt. Scitovszky von Nagy-Kér, Euer Majestät ehrerbiethigst gegenwärtig zu halten. Er ist ein durch Gelehrtsamkeit, religiös-treuen Lebenswandel, seltene Wohltätigkeit an Euerer Majestät und das allerhöchste Kaiserhaus, nicht minder durch einen festen Mut in der Vertheidigung des von ihm als Recht erkannten sich ausgießender Mann, er stammt von einem adeligen Geschlechte ab, und stehet in hoher Achtung im Lande. Er dürfte das sechszehnte Lebensjahr nur wenig überschritten haben, erfreut sich einer festen Gesundheit, die eine tatkräftige Wirksamkeit längere Zeit hoffen läßt. Er spricht ungarisch, deutsch und slavisch. Die ausgeführten Vorzüge der Geistes und Herzens veranlassten das Ministerium schon jetzt bei der bevorstehenden Besetzung der erledigten Bischofsitze seinen Beirath zu diesen Wahlen in Anspruch zu nehmen, was er bereits mit ebenso vieler Zuvorkommenheit als richtigem Takte gethan hat.”

Fordítása pedig: „Egy ilyen főpapot, aki úgy látszik, ennek a kezeségnek tökéletesen megfelel, szabadjon a pécsi püspök, Nagykéri Scitovszky Keresztel János személyében hódolattal bemutatni. Ilyen ember tudományos képzettsége, hűséges vallásos életvitele, Felséged és a legmagasabb Császári Ház iránt tanúsított tettei, nem kevésbé szilárd bátorsága alapján, hogy a belátott jogot megvédje. Nemesi származású és az országban nagy becsben áll. A hatvanadik életkorában csak éppen meghaladja, egészsége jó, ami arra jogosít, hogy hosszú időn át hathatós tevékenységet fog kifejteni. Magyarul, németül és szlávul beszél. Szellemének és szívének mondott erényei már most arra indították a minisztériumot, hogy a megüresedett püspökségek közeli betöltéséhez tanácsát kérje, amit éppen olyan nagy elkövetéssel, mint helyes tapintattal meg is tett.”

A felterjesztés teljes német szövegét ld. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 40-41., a magyart pedig: ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 40-43.

A kinevezésre augusztus 26-án IX. Piusz megerősítését kérve Scitovszky ezt írta a pápának: „Timor et tremor veniunt super me, ne deficiam in via.” (Ld. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 42. és ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 44.) A nuncius pedig augusztus 2-án így jelentett róla (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 43-44.): „A tal dignità [sic] è stato designato Mons. Scitovszky Vescovo di 5 Chiese e conviene dire che prelato piú [sic] degno non poteva rinvenirsi per la medesima. Mons. Hám [sic] è veramente distintissimo, ma Mons. Scitovszky ad una pietá [sic] dal pari riunisce dottrina e fermezza di carattere [...] Sotto questo rapporto stimo da scelta di Mons. Scitovszky molto preferibile a quella di Mons. Hám poiché [sic] nel momento attuale, quanto piú [sic] sono sconvolte le cose politiche e religiose in Ungheria altrettanto è necessario che alla testa del clero ungherese si trovi un prelato che non pure abbia la volontà [sic] di fare il bene ma ne abbia egualmente i mezzi, e ripeto che Mons. Scitovszky è l'unico fra i prelati d'Ungheria che possa soddisfare, come si conviene, ad un cosí [sic] grave incarico.”

Magyarul (ADRIÁNYI, A *Bach-korszak* 44.): „Erre a méltóságra Monsignore Scitovszkyt, a pécsi püspököt jelölte és mondható, méltóbb f papot nem is lehetett volna találni nálánál. Monsignore Hám valóban kiváló ember, de Monsignore Scitovszky egyformán egyesíti magában a jámborságot a tanultsággal és a jellemi szilárdsággal... Ilyen körülmények között Scitovszky választása ítéletem szerint sokkal el nyösebb Háménál. Hám ugyanis a jelen pillanatban, mikor is nagyon feldúltak a politikai és egyházi állapotok Magyarországon, hasonlóképpen szükséges, hogy a magyar klérus élén egy olyan f pap álljon, akinek nemcsak szándékában áll a jót megtenni, hanem egyúttal megvannak neki ahhoz az eszközei is. Ismétlem, Monsignore Scitovszky az egyetlen a magyar f papok közül, aki be tudja váltani a megkívánt súlyos feladatot.” {Magam a fordításban az utolsó el tti mondat elejér l elhagytam volna a „Hám” szót, az utolsó mondat végén pedig a „be tudja váltani a megkívánt súlyos feladatot” helyett így fordítanám: „a megkívánt módon tud eleget tenni egy ilyen súlyú/súlyos megbízatásnak”.}

14. Az új egyházmegyék megalapításáról

Ld.: FÜSSY, IX. *Pius*, II, 469. és SZÁNTÓ, A *Katolikus Egyház története*, II, 407. ADRIÁNYI, A *Bach-korszak* 72-73.: IX. Piusz 1852. december 11-ei *Ubi primum placuit* kezdetű bullájában rendelkezett err l. A bulla megjelenése után Scitovszky rögtön közölte Thunnal, hogy a pápa döntését elfogadja, de mivel az a primási joghatóságról nem szól, ezért ezen joga a zágrábi érsekség fölött megmarad: „Remonstratum est: Metropolitam Zagrabiensem e jurisdictione Primatis Regni Hungariae exemptum non esse, datis es factis historicis.” Ennek ezért volt jelent sége, mert Haulik György magyar nemesként, mint zágrábi püspök, a horvát nemzeti függetlenedés élére állt. Ezzel az Udvar azon célját szolgálta, hogy a nemzetiségeket a magyarok ellen fordítva azokat függetlenedjenek, majd az így meggyengített magyarokat mind politikailag, mind egyháziilag be tudják olvasztani Ausztriába.

DEÁK ÁGNES, *Egyházpolitika és nemzetiségpolitika összefonódása az 1850-es években Magyarországon*, in *Állam és egyház*, 90-91.: A horvátok már 1845-ben kérték az elszakadást, mondván, hogy Kalocsán alig beszélnek horvátul, de nem kaptak választ. Az új egyházmegye tervét 1850. február 26-án nyújtotta be Thun, azzal az érveléssel, hogy az alkotmány 73. §-a értelmében kívánatos, hogy a tartományi határok essenek egybe az egyházszerkezeti határokkal. Kérte, hogy a császár err l az esztergomi érsek véleményének kikérése nélkül döntsön (vö. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Kabinet Kanzlei, Ministerratsakten, MRZ 947/1850). Nádasdy püspök tiltakozó levelet nyújtott be szeptember 18-án, miszerint nem áll módjában lemondani az adott terület feletti jogairól, a kalocsai érsekség pedig el tudja látni a területet horvátul tudó papokkal. Thun ezt 1851. június 16-án cáfolta, július 22-én pedig meghalt Nádasdy. Augusztus 12-én a császár döntött, a pápa pedig kiadta a fent említett bullát.

15. A püspöki székek betöltése ADRIÁNYI, A Bach-korszak 40-67. és SARNYAI, Polgári 67-73.

alapján

A betöltetlen magyar püspökségekre való ajánlattétel embert próbáló feladata Scitovszky-ra várt. A nuncius 1849. december 29-ei jelentése arról számol be, hogy nehéz olyan jelölteket találni, akik a forradalomban nem kompromittálódtak, ezért a császári udvar is elfogadná ket, meg aztán önjelölt fiatal papok is törekednek a püspökségek elnyerésére. (Vö. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 44-45. és ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 45-46.) Maga Scitovszky taktikus politikusként sem a császár, sem a magyarok bizalmát nem vesztette el, és jelöltjeit majdnem mind sikerült a püspöki székhöz juttatnia.

1849-ben Ranolder János, volt bécsi ösztöndíjas és egyetemi, teológiai doktor kapta a veszprémi püspökséget (Scitovszky oldalkanonokjaként alkudta le a váltságdíjat 5000-r l 2000 peng forintra, ld. 3. *Az els mozgalom id szaka (1848-1867) / b) A megtorlás ideje alatt c. pontunkban*), aki azzal mentette forradalmár papjait, hogy berendelte és kolostorba zárta ket, a megérkez katonáknak pedig azt válaszolta, hogy már büntetés alatt állnak. Ugyanabban az évben Karner Antal, a budai Helytartótanács egyházügyi referense lett a gy ri püspök (a forradalmat és a szabadságharcot szívb l elítélte, azok idején éppen Ausztriában tartózkodott, így a császári udvar megbízott benne, ezért most nem az 1848-ban el nem nyert székesfehérvári, hanem a jóval gazdagabb Gy ri Egyházmegyét kapta).

1850-ben Ferenc József 6 római katolikus püspököt nevezett ki. Kollárscsik Istvánt Rozsnyóra, t szlovák szülei 10 évesen küldtek Miskolcra, hogy megtanuljon magyarul. 19 évig állt a Rozsnyói Egyházmegye élén. Zabojszky László lett a szepesi püspök. Bartakovics Béla, korábbi rozsnyói püspök nyerte el az egri érsekséget. Scitovszky ugyan Palugyai Imrét szerette volna abba a székbe, de ezt Bach elvetette. Bartakovics nem kompromittálódott a forradalom idején, de hiába bízott meg benne az udvar, 23 éves érseki m ködése alatt mindvégig hazafias, magyar érzelemmel, aktívan tevékenykedett, olyannyira, hogy 1853-ban még rend ri jelentés is készült róla. Kunszt Józsefet kassai püspöknek, 2 év múlva pedig kalocsai érseknek nevezte ki a király, utóbbi helyen 14 évig szolgált. Moyses Istvánra a beszercebányai püspökséget bízta. Szaniszló Ferencre a Nagyváradai Egyházmegye f pásztori szolgálatába került. mindvégig aulikus érzelm volt, ugyanakkor ízig-vérig magyar is, amint az az 1853-as rend ri jelentésb l is kiderül. A Helytartótanácsban betöltött egyházi el adói hivatalából a forradalom el l a maria-enzensdorfi kolostorba menekült, mígnem kinevezték a lemondott Bémer helyére. Betegségei miatt beadott lemondását IX. Piusz csak harmadszorra fogadta el, 1867-ben. Földi életének utolsó két évét a bécsi kapucinus kolostorban töltötte, jótékonyága miatt szerették, és a szegények atyjának nevezték.

1851-ben 4 püspöki kinevezés történt: Csajághy Sándoré Csanádra, Farkas Imrée Székesfehérvárra, Roskoványi Ágostoné pedig Vácra. Utóbbit a pápa személyesen ismerte, hiszen saját kez leg adta át neki *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili* cím m vét. A bécsi Augustineum növendéke volt, majd egri levéltárosként kezdte el gy jteni az egyházi dokumentumokat. Ezek élete végére 69 kötetet tettek ki, részben hatalmas sorozatokban, részben

egyenként kiadva. ADRIÁNYI, A *Bach-korszak* 57. ezt írja róla: „Püspökként rendbetette a szétzilált egyházmegyét, átszervezte a lelkipasztorációt, bevezette a papi lelkigyakorlatokat és szigorú vizitációkat tartott. Ultramontán magatartását, amire Bécsben az Augustineumban tett szert, élete végéig meg rizte. Hogy tudományos munkájának több időt szentelhessen, kérte 1859-ben áthelyezését a kisebb, de gazdag nyitrai püspökségbe. Ferenc József február 10-én ezt meg is tette, IX. Piusz pedig új helyén már április 15-én meg is erősítette. Egyházmegyéjét itt is anyagilag rendbe tette. Nevelés céljára alapítványokat hozott létre. Az I. Vatikáni Zsinatra kimentette magát, de a pápai tévedhetetlenség szószólójának bizonyult.” {Dr. Varga Lajos, jelenlegi váci segédpüspök úr kutatásai alapján Roskoványi alapította a mai Szlovákia 3. legnagyobb könyvtárát: a nyitrai szemináriumét.} Haynald Lajost a király erdélyi koadjutorrá nevezte ki. Segédpüspöki kinevezést a Szentszék az uralkodó kezébe nem fogadott el, így Haynaldnak várnia kellett. Bécs azért nevezhette ki, mert Kunszt esztergomi irodaigazgatójaként megtagadta a trónfosztás kihirdetését, ezért a magyar kultuszminisztérium megfosztotta hivatalától, a szabadságharc alatt pedig szülei házában élt. Elője halála napján azonban átvette az erdélyi püspöki széket, és nem sokra rá máris kemény konfliktusba keveredett Béccsel annak erdélyi politikája miatt. 1864-ben le kellett mondania, de IX. Piusz kartágói címzetes érsekké, és a Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációjának titkárává nevezte ki. Három év múlva már kalocsai bíboros-érsek (1867-1891), közben az I. Vatikáni Zsinat egyik vezéralakja.

1852-ben 3 új püspök kinevezésére került sor. Fábry Ignác lett a kassai, Szenczy Ferenc a szombathelyi, és Girk György a Pécsi Egyházmegye főpásztora. Mindhárman Pesten végezték a teológiát és ott doktoráltak. Girk a saját Kalocsai Egyházmegyéjében kezdett egyházjogot és egyháztörténetet tanítani. Scitovszky eddig az évig adminisztrátorként megtartotta magának a Pécsi Egyházmegyét is, annak jövedelme miatt. Ekkor azonban „átadta” azt jobbkezének, Girknek.

1854-ben az újonnan létrehozott lugosi püspökség élére Dobra Sándor került.

1857-ben Bach és Thun elérték, hogy Ferenc József Karner halála után Simort nevezze ki győri püspökké. Thun kultuszminisztériumának osztályvezetője, az udvari kiszolgálója volt. 1854-ben Thun elküldte Scitovszky után Rómába, hogy rendszeresen jelentsen, és gátolja meg a prímást abban, hogy az osztrák konkordátum magyar kiterjesztését megakadályozza. Kinevezése azonban nem vált be: püspökként már nem szolgálta az udvari kegyeit, prímásként pedig maga is elutasította a konkordátumot.

1858-ban Haas Mihály, mint német szülők gyermeke kapta meg kinevezését a szatmári püspöki székre, így élete egész egész folyamán fontosnak tartotta a német nyelv terjedését.

1859-ben, a Bach-korszakban kinevezett utolsó püspökként Peitler Antal nyerte el a váci püspöki széket. Igen szegény pécsi szülők gyermeke volt, a teológiát is ott tanulta, felszentelése után püspöki titkár lett, és részt vett a püspök bibliafordításában. 1848-tól pécsi plébános, kanonok. 1851-től Budán a Helytartótanács egyházi referense volt, majd annak megszűntekor a bécsi Kultuszminisztérium eladója lett. Thun embere volt, mégsem neki köszönhette kinevezését, hanem Albrecht főhercegnek, Magyarország helytartójának. „[...] az akkori nuncius, Falcinelli meg is látogatta, igen dicsér en

nyilatkozott róla. Közkedveltségnek örvendett a papság körében is, jóllehet kemény fegyelmet tartott.

Új plébániákat alapított, támogatta az egyházi tudományosságot, legényegyleteket hozott létre. Nagy alkotása volt az egyházmegyei könyvtár létesítése. Egyházmegyéje anyagi ügyeit azonban nem tudta kezelni, ami katasztrófába torkollott. 1885-ben halt meg. Nem lehet mondani, hogy f pásztorként Bécs érdekeinek támogatója lett volna.” (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 61-62.) {A váci egyházmegye akkori anyagi cs dje szintén Dr. Varga Lajos segédpüspök úr kutatásai alapján úgy következhetett be, hogy Peitler alkalmatlan uradalmi intéz ket vett fel, akiknek kezén sz rén-szálán elt nt, elfolyt az egyházmegye vagyona, azt gyakorlatilag ellopkodták.} A cs d általános okairól ld. CSÁVOLSZKY JÓZSEF, *A katolikusok autonómiája és az 1871-ki szervezeti szabályzat*, Budapest 1891, 14-15.

16. Az 1850-es esztergomi püspöki gy lés részletei

El zményként Scitovszky Nagymagyarország összes püspökét levélben kérdezte meg arról, hogy hol, mikor és mit szeretnének megtárgyalni. A beérkezett válaszok alapján maga állította össze a tárgyalandó pontokat, melyek kidolgozására egy bizottságot állított fel (ennek tagjai közt volt többek között az el z pontban említett Haynald Lajos is, akkor még irodaigazgatóként). A bizottság a kidolgozás alapjául az 1849-es bécsi püspöki értekezletet vette (ld. a *Függelék* 9. pontjában), az eredményr l pedig jelentést küldött a prímásnak. összehívta a püspököket, de egy váratlan bécsi útja miatt csak a második id pontban tudták megtartani a tanácskozást. Az értekezletr l értesítette a pápát, a császárt, a kultuszminisztériumot, br. Geringert és Schwarzenberget, aki ekkor már prágai bíboros-érsek volt. Augusztus 25-én ünnepélyes megnyitót tartottak. A bazilika ekkor még épül félben volt, így a prímási palota szomszédságában található vízivárosi templomban tartott Veni Sancte szentmise keretében Scitovszky püspökké szentelte a Kassára kinevezett Kunszt Józsefet.

Másnap megnyitotta az értekezletet. A f szövegben említetteken kívül aznap tárgyaltak még a következ kr l: zsinatokat eddig is szabadon tartottak, de azokon a bírók és a törvényhozók kizárólag a püspökök; az egyházmegyéek határmódosítása vagy újak alapítása a püspökök és a prímás meghallgatása után a Szentszék joga; Horvát-Szlavónia és Dalmácia fölött a kalocsai érseknek és a prímásnak joghatósága van; körleveleiket egymásnak megküldik; a pesti egyetem továbbra is katolikus, tanítási nyelve pedig a latin marad, a HTK-on keleti nyelvi, liturgiai és patrisztikai tanszéket állítanak fel, a kánonjogot pedig a jogi karról a hittudományira helyezik át.

27-én Károly Ambrus f herceg, prímás holttestét a vízivárosi templomból a bazilika már elkészült altemplomába szállították, és ott újratemették. Aznap döntöttek a következ kr l: nemcsak a püspöki és kanonoki tizedet kérik vissza, hanem a szemináriumokéit és a püspöki konviktusokéit is; a szemináriumok segélyezését a Vallásalaptól kell megoldani; a püspök halála után a javadalmaikat ne a kamara, hanem az Egyház kezelje, és az interkaláris (püspöki széküresedés idején keletkez) jövedelmeket egyházi célra fordítsa; a püspökjelölés a király joga, de el tte hallgassa meg a prímást és a

többi püspököt, a miniszterek közbejöttje miatt pedig a kinevezés módját szentszéki konkordátumban kell rögzíteni.

28-án megállapodtak abban, hogy felkérjük a királyt: mielőtt betöltse be a 6 üres püspöki széket. Felkérjük a királyt, mert annak az egyházmegyének 55 papja 1849. július 29-én Cegléden már össze is ült, hogy új püspöki helynököt válasszon, ez pedig eretnokséghez vezethet. Egyben kérik a pápi politikai foglyok szabadon bocsátását; továbbá az egyházi javadalmakat magukhoz ragadó, és ezzel egyházi jogokat gyakorló kegyurak önkényeskedésének visszaszorítását. A terheket is vállaló kegyúr prezentálhassa a plébánost a püspöknek, de a közösségi kegyurak (városok) 3 személyt terjesszenek a püspök elé. A Vallásalap a Tanulmányi Alappal együtt az Egyházat illeti, melyet bizottság kezeljen. A kongruát emeljék meg.

29-én az iskolaügyről tárgyaltak, de döntést nem hoztak.

30-án folytatták az iskolaügy kérdését. Elhatározták, hogy a prímás felügyelete alatt közös kasszát alapítanak a szemináriumok támogatására, míg azok ellátása nem rendeződik. Egyben kérik, hogy a minisztérium az összes üresedésben levő püspökség és apátság jövedelmét erre a célra fordítsa.

31-én eldöntötték, hogy kérik a királytól az egyházi ingatlanok mentesítését a katonai beszállásolás alól {Ezt majd csak Tisza teljesítette, ld. a 10. *Polgári házasságkötés, polgári anyakönyvezés / c) A polgári házasság kötelező végtelének közvetlen elzményei (1868-1881) c. pontunkban*}. A papság fegyelmének helyreállítására elrendelték a minden gyanú feletti módon tiszta életet, a reverenda viselését, a breviárium végzését, a misézést és a lelkigyakorlatok végzését. Továbbá megtiltották a papság számára a fegyverviselést, a táncot, a látványos eladások és színházak látogatását.

{Következően kitérünk nézzük meg az iménti kérdések mai állapotát:

A cölibátust ma elírja a CIC 277. k. 1. §-a is: „Clerici obligatione tenentur servandi perfectam perpetuamque propter Regnum coelorum continentiam, ideoque ad coelibatum adstringuntur [...]”, azaz „A klerikusok kötelesek a mennyek országa kedvéért örökös és teljes önmegtartóztatásban élni, ezért meg kell tartaniuk a cölibátust [...]”. Ezt erősíti meg 1992-ben szintén II. János Pál pápa a *Pastores Dabo Vobis* kezdetű apostoli exhortációjának 29. pontjában: „[...] a pápi rendet csak olyan férfiaknak adja föl, akik bizonyosságot adtak arról, hogy Isten a tisztaság ajándékára hívja őket a teljes és örök cölibátusban. [...] az Egyház szilárd akarattal tartja magát a törvényhez, mely a latin szertartásban a papszenteléshez járultaktól és járulóktól megköveteli a szabadon választott örök cölibátust.”

A zsolozsma végzéséről rendelkezik a CIC 276. k. 2. § 3.: „obligatione tenentur sacerdotes necnon diaconi ad presbyteratum aspirantes cotidie liturgiam horarum persolvendi secundum proprios et probatos liturgicos libros; diaconi autem permanentes eandem persolvant pro parte ab Episcoporum conferentia definita”, azaz „a papok és a papságra készül diakónusok kötelesek naponta elvégezni a zsolozsmát saját jóváhagyott liturgikus könyveik szerint; az állandó diakónusok pedig annyit végezzenek belőle, amennyit a püspöki konferencia megszab”. A cölibátus megtartására és a zsolozsma életkörülményeknek megfelelő

imádkozására irányuló ígéret szerepel a diakónusszentelés szertartásának szövegében, a jelölthöz intézett 4. és 5. kérdésben is. Vö. *A püspök, a pap és a szerpap szentelése*, Budapest 1993. Ezt idézi: DOLHAI LAJOS, *A szentelési szertartások*, Budapest 2006, 11.

A klerikusok öltözködésével kapcsolatban érvényben vannak VI. Pál pápa 1969. szeptember 17-ei katekizisében és 1973. március 1-ei beszédében elhangzottak, miszerint „az egyházi öltözék mell zése a klerikus részér l azt jelezheti, hogy kevésbé érzi a teljesen az Egyház szolgálatában álló pásztor identitását”. Ezt idézi: CONGREGATIO PRO CLERICIS, *Directorium pro presbyterorum ministerio et vita*, 1994, nr. 66, magyarul: *A papi élet és szolgálat direktórium*, Budapest 2009, 61. Ugyanitt hivatkozik a szintén érvényben lev CIC 284. kánonjára: „Clerici decentem habitum ecclesiasticum, iuxta normas ab Episcoporum conferentia editas atque legitimas locorum consuetudines, deferant.” Azaz: „A klerikusok viseljenek ill , egyházas öltözéket, a püspöki konferencia által kiadott szabályok és a törvényes helyi szokások szerint.” Ezt konkretizálja a Szentszék által jóváhagyott *A Magyar Püspöki Konferencia kiegészít szabályai*, 3. cikkelye: „A klerikusi öltözködés általános irányelve a következ : Liturgikus szolgálatban a liturgikus el írások kötelez ek. Más alkalommal az öltözet reverenda vagy papi civil, vagyis fekete vagy sötét szín öltöny kolláréval.”

A misézéssel és a lelkigyakorlatokkal kapcsolatban a már említett CIC 276. k. 2. §-a a 2. és 4. pontban rendelkezik: „2° duplici mensa sacrae Scripturae et Eucharistiae vitam suam spiritualem nutrant; enixe igitur sacerdotes invitantur ut cotidie Sacrificium eucharisticum offerant, diaconi vero ut eiusdem oblationem cotidie participant”, azaz „lelki életüket a Szentírás és az eucharisztia asztaláról táplálják; tehát nyomatékosan felhívjuk a papokat, hogy naponta ajánlják fel az eucharisztikus áldozatot, a diakónusokat pedig, hogy naponta vegyenek részt azon”; „4° pariter tenentur ad vacandum recessibus spiritualibus, iuxta iuris particularis praescripta”, azaz „ugyancsak kötelesek a lelkigyakorlatokon való részvételre a részleges jog el írásai szerint”.

A felsorolt tilalmak (fegyverviselés, tánc, el adások és színházak látogatása) ma már nem léteznek. A CIC 289. k. 1. §-a már nem a fegyverviselést, hanem csak a zsoldoskatonának való önkéntes jelentkezést köti a saját ordinárius engedélyéhez: „Cum servitium militare statui clericali minus congruat, clerici itemque candidati ad sacros ordines militiam ne capessant voluntarii, nisi de sui Ordinarii licentia.”, azaz „Mivel a katonai szolgálat kevésbé illik a klerikusi állapothoz, a klerikusok és a szent rendek felvételére készül k ne jelentkezzenek önként katonának, hacsak ordináriusuk nem engedélyezte.” A szövegkörnyezetb l, azaz a 2. §-ból az derül ki, hogy a CIC 282. k. 1. §-a („Clerici vitae simplicitatem colant et ab omnibus quae vanitatem sapiunt se abstineant.” Azaz magyarul: „A klerikusok éljenek egyszer en, és tartózkodjanak mindent l, ami hiábavalóságnak t nik.”) inkább az anyagiak helyes felhasználására vonatkozik. A CIC 285. k. 1. §-a pedig ezt mondja: „Clerici ab iis omnibus, quae statum suum dedecent, prorsus abstineant, iuxta iuris particularis praescripta.” Azaz: „A klerikusok teljességgel tartózkodjanak mindent l, ami állapotukhoz nem ill , a részleges jog el írásai szerint.” Bár ezek a

kánonok hasonlítanak legjobban a fenti tiltásokra, azokat mégsem tartalmazzák sem ezek, sem más el írások.}

Végül még aznap megállapodtak abban, hogy a királyhoz szóló felterjesztéseiket a minisztériummal hagyatják jóvá; a bécsi tárgyalásokra pedig 4 f s bizottságot hoztak létre, melyet a prímás vezetett. Majd Te Deum-mal bezárták az értekezletet. A király számára 13 felterjesztést készítettek (ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, IV, 410-412.), melyekben az eddigieken túl szó van a püspökök szabad végrendelkezési jogáról, az ortodoxokkal való unió el mozdításáról, a házassági vitáknak a püspöki bíróságokon való rendezésér l, a hitehagyott papok és szerzetesek polgári házasságának megtiltásáról, a környez (szláv, német és olasz) tartományokból érkez k házasodását nehezít rendeletek megszüntetésér l, és a hitehagyás szigorúbb feltételeir l.

Mindezeket nemcsak a királyhoz, hanem 2 levél kíséretében a pápához is eljuttatták (ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, IV, 442-443.: „Prior epistola”, és 443-444.: „Posterior epistola”). A pápa a szeptember 26-ai válaszában örömét fejezte ki. Antonelli államtitkár 1851. január 15-én megírta Viale-Prela nunciushoz, hogy a pápa a dokumentumokat átolvastva fájlalta a magyar egyház problémáit, de vigasztalta t az a tudat, hogy a püspökök mindent megtesznek, ezért levélben szándékozik ket megdicsérni. „A Sua Santità è stata trasmessa copia a stampa del Protocollo delle conferenze dei vescovi di Ungheria adunati nello scorso Agosto 1850 a Strigonia. La relazione del contenuto nel detto protocollo ha vivamente commosso l’animo del S. Padre. Gli affetti da cui era compreso il cuore della Santità Sua erano misti di dolore e di consolazione, di dolore per lo stato deplorabile in cui ritrovarsi le Chiese di quel Regno per gli immensi danni sofferti e per gli ostacoli che si frappongono a rimarginare le piaghe, e ristabilire la ecclesiastica disciplina, a conservare la purità della fede. Di consolazione poi alla vista dello zelo apostolico dimostrato dai Vescovi onde accorrere a tanti mali, provvedere alle necessità del Clero e del popolo, e difendere e sostenere i diritti e la libertà della Chiesa. La stessa Santità Sua ha già ordinato che si prepari una lettera Pontificia da dirigersi ai medesimi Vescovi, con cui manifestare loro i suoi sentimenti di lode e d’incoraggiamento, confidando che Sua Maestà l’Imperatore e Re d’Ungheria sia per secondare le loro rappresentanze.” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 64.) Az említett levél pápai breve formájában 1851. március 31-én meg is jelent (ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, IV, 444-447.). Ebben IX. Piusz megígérte, hogy igyekszik megnyerni a király jóindulatát a magyarok ügye iránt, és visszavonadni az 1844-es törvényt, mely lehet vé teszi a katolikusok áttérését. („[...] quocirca haud omisisitis variis opportunisque postulationibus cariss. in Chr. fil. nostrum Franciscum Josephum Austriae Imperatorem, Hungariae Regem Apostolicum, et Bohemiae Regem Illustrem adire, eumque enixe rogare, ut pro sua pietate videns, quibus quantisque damnis istae affligantur Ecclesiae, velit praesentissimo ac validissimo suo praesidio damna ipsa de medio tollere. Itaque vobis ex animo vel maxime gratulamur Ven. Fr. meritasque tribuimus laudes, quod episcopalis vestri ministerii officia naviter implentes omni cura et contentione in rem catholicam tutandam, ac in dilectarum ovium salutem incolumitatemque procurandam

incumbitis. Atque ea porro fiducia nitimur fore, ut idem cariss. in Chr. fil. noster pro avita sua religione et in Cath. Ecclesiam studio iustis vestris petitionibus plenissime obsecundare, atque inprimis funestissimam illam legem anno 1844. latam, qua Catholicis quoque venia conceditur transeundi ad aliam religionem, abrogare, et alia omnia obstacula remove properet, quibus veneranda eiusdem Cath. Ecclesiae iura, libertas ac potestas quovis modo violari ac laedi possunt. [...]"

Rauscher és a bécsi kormány szerint az egyházi egyesítés fő akadályai a prímási jog, amit a magyarok szabadulni igyekeztek. {A prímás egyházi és állami jogainak részletes felsorolását ld. SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 411-414. és KAZALY, *A katolikus*, I, 180.} Scitovszky ezért gyorsan megírta Viale-Prelanak, hogy a prímás hagyományosan minden magyar püspökkel kapcsolatban áll, ezért a horvát-szlavón egyház elszakítása a prímási jogok csorbítását jelentené: „Quod sicut olim Primates Hungariae in continua correlatione primatiali cum cunctis Ecclesiae Hungariae Episcopis fuerunt, ita idipsum recentissimis quoque temporis locorum habuerit. Ut adeo non dubitem ex relegendis advolutis momentis Excellentiam Vestram perspecturam esse – sublato officioso inter Primatem et Croaco-Slavonicarum partium Episcopos nexu, juribus Primatis multum derogatum iri [...]" (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 65.) Május 24-én pedig terjedelmes emlékiratban foglalta össze a prímás jogait, és azt a nunciuson keresztül Rómába küldte. Ebben így írt: „Archiepiscopus Strigonienses non esse mere titulares ac honorarios, sed veros, reales, plenitudine jurisdictionis instructos, adeoque primi ordinis Primates et Legatos Natos seu perpetuos" (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 65.). Adriányi fordításában (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 99.): „Az esztergomi érsekek nem címzetes, vagy tiszteletbeli, hanem valóságos, teljes egyházi joghatósággal felruházott első rangú örökös prímások, született legátusok." A nuncius már május 8-ai jelentésében azt írta Rómába, hogy Thun egy igen érdemes egyházi személyt bízott meg azzal, hogy a magyar püspökök beadványáról szakvéleményt készítsen. A jelentés szerint az osztrák kormány belátta: az eddig Európában egyedülálló egyházi jogokkal rendelkező, és most bekebelezett Magyarországon nem érdemes bevezetniük azokat a jozefinista törvényeket, amelyek a birodalom többi tartományában is reformra szorulnak. Megírta, hogy a fennálló politikai feszültség miatt az osztrák minisztérium jobbnak látta Magyarországon csak az állami osztrák törvényeket kihirdetni, az egyháziakat nem, azok tehát érintetlenül maradtak. Sőt, mivel az olasz alkotmány kimondta, hogy a birodalom minden tartománya azonos jogokkal bír, a magyar privilégiumokat a többi tartományra is szándékoztak kiterjeszteni. Ezért a nuncius várakozást javasolt a pápának. (Viale-Prela jelentésének olasz nyelvű szövege megtalálható: ADRIÁNYI, *Die Stellung* 67-68.)

1851. november 13-a és december 2-a között tárgyaltak Bécsben a fent említett püspöki delegációval. Elfogadták, hogy az elemi iskolai nevelés a plébánosok joga és kötelessége, de felelősök a kegyurak is. Sürgették a magániskolák valláserkölcsei felügyeletét. Thun szerint az apostolizációt nem lehet törvényhozással megszüntetni. A kultuszminiszter rész kérdések megtárgyalására Meschutar püspököt és Simor Jánost nevezte meg tanácsosaiként. Ők elfogadták a delegáció fenti javaslatát az önkényeskedő kegyurakkal kapcsolatban. Sikertelenül megegyezniük továbbá Béccsel abban is, hogy a Vallásalap támogatni

fogja a kieszemináriumokat. Thun szerint a jezsuiták megszűnésével a pesti egyetem a királyra szállt,

látta el további alapítványokkal, ezért nevezi ki a tanárokat. De azt megengedte, hogy a prímás megnevezze azokat a személyeket, akiket nem kíván tanárnak, és megjelölje azokat, akiket igen. A döntés azonban a király kezében marad. A görög és sémi nyelvek, a patológia és a liturgika tanszékek felállítását engedélyezte. A többi helyen a teológiai tanárokat a püspökök nevezhetik ki, de elbb a császárt értesíteniük kell. A továbbiakra nézve a delegáció kérései közül a kultuszminiszter a következők teljesítését ígérte meg: az interkaláris jövedelmet a pénzügyminisztérium egyházi célra fogja fordítani; mindent megtesz a katolikus iskolák katolikus jellegéért, ezért a hitoktatókat a püspök nevezze ki és felügyelje a hittankönyveket; azon lesz, hogy minden püspöki székvárosban legyen kéttannyelvű gimnázium, mely nyelvek egyike a magyar; tanítsanak történelmet; a nagyváradi konviktust helyreállítja, mivel azt tudták kívül szüntették meg; a pesti egyetem katolikus jellegét elismeri, a jelenlegi protestáns tanárokat már nem fosztja meg katedrájuktól, a továbbiakban azonban csak katolikusokat fog kinevezni; az egyetemet a prímás vezetésével egy katolikus bizottság újjászervezheti; ugyanott a kancellári tisztséget helyreállítják, ennek betöltője csak klerikus lehet. Ennél többet a delegációnak elérnie nem sikerült.

Az államtitkárság jelezte, hogy a konkordátum kérdésében részükre a tárgyaló fél Viale-Prelas lesz, akinek az 1849-es püspöki értekezlet római megjegyzésekkel ellátott teljes anyagát 1852. február 28-án megküldték. Ferenc József pedig május 10-én Rauschert nevezte ki teljhatalmú megbízottjaként a tárgyaló bizottság élére. A nuncius október 30-án ezt jelentette az államtitkárságnak: „Tutte queste notizie ripeto sono sommamente necessarie perché [sic] dovendo il Concordato essere uno ed eguale per tutte le provincie dell’Impero e dei Regni uniti, dallo stato in cui trovasi le cose ecclesiastiche nel Regno Ungheria, dovrà [sic] dipendere la misura delle concessioni, che in alcuni punti la S. Sede giudicherà [sic] espediente di fare [...]” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 73-74.). Fordítása ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 107. szerint: „Ismétlem, mindezek az információk rendkívül fontosak, mivel csak egy konkordátum lesz, egyenlő a birodalom minden tartománya és egyesült királysága számára, és a magyar királyságban levő egyházi ügyek állapotától kell, hogy függjenek azok az engedmények, amelyeket a Szentszék jónak talál megadni.”

Az 1850-es magyar püspöki értekezlettel és annak következményeivel kapcsolatos, alaposabb részleteket ld. ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 87-107.

17. Az 1852-es püspöki gyűlés és eredményei ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 107-112. alapján

Püspökeink a következő pontokban állapodtak meg: 1) minden püspök megkapja a bécsi delegáció jegyzőkönyveit és iratait; 2) a prímáson keresztül a püspöki kar elteljesen felszólítja a királyt, hogy hozza összhangba az elemi iskolákat, különben a plébániai iskolákkal kapcsolatos jogaik alapján kénytelenek maguk fognak eljárni; 3) a polgári hatóságok rendelkezései közvetlenül a papság által nem hozhatók nyilvánosságra, csakis az egyházmegyei hatóságon keresztül; 4) lelki és lelkipásztori leiratot és

rendelkezést a papság ezentúl kizárólag az egyházmegyén keresztül vesz tudomásul; 5) állapodjanak meg a felállítandó gimnáziumok helyér 1, klasszikus osztályainak számáról, épületeikről és ellátásukról; 6) a király állítsa helyre a régi rendelkezést, miszerint katolikus gyermekek nem járhatnak protestáns iskolába {Ez ma már nem áll fenn. Személyes lelkipásztori tapasztalataim alapján a gyakorlatban kiváló az együttműködés, amióta a protestáns közép- és általános iskolák katolikus diákokat is felvesznek úgy, hogy nekik az órarendben katolikus hitoktatást biztosítanak. Pl. magam is tanítottam a Gödöllői Református Líceumban és a veresegyházi Kálvin Téri Református Iskolában.}; 7) nyomatékosan szólítsák fel a királyt a pesti egyetem katolikus jellegének visszaállítására; 8) egy jezsuita atya missziós céljaira az adományokat a prímási hivatal gyűjti; 9) a magyar akadémiák és intézetek felügyeletét kiváló katolikus férfiak lássák el; 10) a prímás adandó alkalommal tárgyaljon a minisztériummal a káptalani hiteles helyek megválasztásáról; 11) prímás és a delegáció javaslatai szerint kissemináriumokat alapítanak; 12) a Vallásalappal kapcsolatos jogokat vissza kell szerezni; 13) hitehagyottak csak akkor köthessenek újabb házasságot, „ha elbírálják házasságukat az egyházi bíróság érvénytelenítette” (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 110. ezt, a kánonjogilag helytelen kifejezést használja), ugyanis sokan azért aposztrofálnak, hogy újabb házasságot köthessenek; 14) a polgári törvényhozás valóban nem szüntetheti meg az aposztrofiát, de minimálisra csökkentheti, így elősegítheti az előző pont teljesülését. A vegyes házasságokkal kapcsolatos célkitűzéseiket ld. disszertációnk 8. *Vegyes házasságok / b) Vizsgált időszakunkban c. pontjában.*

18. Az osztrák konkordátum

Megkötésének előzményeivel kapcsolatban ld. a *Függelék* 16. pontját és ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 112-147. oldalait:

IX. Piusz az ügymenet gyorsasága érdekében elfogadta Ferenc József igényét, hogy a tárgyalásokat Bécsben folytassák le. 1852. októberében megkezdődtek a tárgyalások, noha a pápa Viale-Prela kinevezési bulláját csak december 2-án írta alá. Hetente háromszor ültek össze. Kiderült, hogy az Udvar célja a konkordátummal az, hogy minden tartományának az egyházi önállósága megszűnjék. A Szentszék ezzel szemben védeni akarta az egyházi területek jogait. Bécs feltételül szabta, hogy a magyar prímás jogai megszűnjenek meg, a cím legfeljebb névleges legyen. A kívánatos egyezség megkötése érdekében a nuncius 1853. február 23-án azt javasolta a Szentszéknek, hogy szüntessék meg a prímás harmadfokú bíraskodási jogát, hiszen „Nell’adottare una misura in proposito l’a.S. [sic] Sede non dovrà [sic] temere di dispiacere al Primate, atteso che quel Prelato è veramente egregio e si assoggetterá [sic] senza mormorare alla volontà [sic] del S. Padre.” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 80.) Thun belátta, hogy a tárgyalásokból nem lehet kihagyni a magyar főpapokat, ezért január 22-én Bécsbe kérte Scitovszky, Kunszt és Haulik érsekeket. Scitovszky már az első ülésen, február 12-én előállt az előző konferenciák alapján összeállított igényeivel. Ezek közül az előző javaslatára kerültek bele a végleges szövegbe a következő cikkek: II., III., IV. e), VI., VII., VIII., XIV., XVII., XIX., XXIV., XXV., XXVI., XXIX.,

XXXI., XXXIII., továbbá a nuncius által feláldozásra javasolt harmadfokú bíraskodási jogát és teljes primási hatalmát, jogkörét is megtarthatta. Javaslati közül nem kerültek bele a konkordátum szövegébe azok, amelyek a f esperesek egyházmegyei vizitációs jogának meger sítésére, a címzetes apátok és prépostok f papi jelvényeinek viselésére, állami hivatal klerikusi betöltéséhez püspöki engedély szükségességére, a vásár- és ünnepnapok biztosítására, a liturgikus nyelv el írására, a szerzetesi közösségek felosztatásának kizárólagos egyházi jogára, katonák egyházi épületekbe való elszállásolásának tilalmára, a papi aposztázia lehet ségének megszigorítására, a klerikusok h tlen vagyonkezelésének ill. párbajozásának megbüntetésére, és a kongrua kiegészítésére vonatkoztak. Szintén nem vették bele a magyar f papoknak a papság b nügyek esetére szóló mentelmi jogára, a püspökök iskolaiügyekben való nagyobb kompetenciájára, a primási méltóság és a harmadfokú fellebbviteli fórum megtartására, a katolikus konviktusok visszaadására, és a pesti egyetem katolikus jellegének meg rzésére vonatkozó kérelmeit.

Az érsekek javaslatairól a nuncius jelentést küldött a Szentszéknek. Ennek figyelembevételével a Szentszék is kidolgozta javaslatait. IX. Piusz jóváhagyásával Antonelli augusztus 9-én írta alá a nunciushoz szóló instrukciót, mely az általános útmutatáson kívül tartalmazott még egy szigorúan titkos rendelkezést is, amiben meghatározta, meddig mehet el az engedményekben a Szentszék nevében. A nuncius kérdéseire adott válaszok közül érdemes kiemelni kett t. „Az els , a 19. kérdés így hangzik: Szükség van-e valamilyen instrukcióra avval kapcsolatban, hogy felsége a magának igényelt beiktatásnál a magyar püspökségek fölött fenntartja magának a jogot a nyugdíjazásra? Felelet latinul: igen, még pedig ki kell deríteni, hogy ez milyen jogon vagy jogszokáson történik, és ha lehet, el kell törölni vagy legalábbis korlátok közé szorítani. A második, a 100. kérdés így hangzik: Szabad-e belemenni abba a döntésbe, hogy Magyarország egyházi tartományait is magába foglalja, és ha igen, van-e helye valamilyen kivételnek, mint például az esztergomi érsekséget illet en? A felelet latinul: Igen, az els részt illet en. A második részt illet en majd részletében lesz eldöntve. Ehhez azonban még kapcsolódik egy fontos megjegyzés: A bíborosok megjegyezték, hogy a Szentszék nem ismeri el alapjában véve az esztergomi érsekség primási tisztségét, de vannak magától a Szentszékt l adott tények, amelyek alapján elfogadta a jelzett primásságot, a fellebbezések terén.” (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 117-118.) Eredetiben: „*Dubbio 19*: Se abbia luogo alcuna istruzione e quale intorno alla imposizione delle pensioni che S. M. riserva sopra i Vescovati di Ungheria nell’atto della pretesa collazione. *Resp.* Affirmative, et exquirantur tituli juridici vel canonici talis consuetudinis, et si fieri potest, abrogetur, et si minus intra determinatos limites arctetur. *Dubbio 100*: Se la massima che piacerá [sic] di stabilire in proposito debba comprendere anche le provincie ecclesiastiche del Regno di Ungheria, quatenus affirmative, se posse aver luogo qualche eccezione, e quale riguardo dell’Arcivescovo di Strigonia? *Resp.* Affirmative ad primam partem, quoad secundam: providebitur particulariter. *Osservazioni*: Si osserva degli Emi Padri che la S. Sede non riconosce in massima questa Primazia dell’Arcivescovo di Strigonia, me che pero vi sono dei fatti della medesima S. Sede nei quali in qualche modo si è ammesso la suddetta

primazia, rapporto alle appellazioni.” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 84.) A nyilvános szentszéki javaslatok közül kerültek bele a végleges szövegbe a XIII., XIV. és XXI. cikkelyek, kimaradtak azonban a Szentszék által el nem ismert f papok jelvényviselésére és a püspökök királyi kinevezésére vonatkozó javaslataik: „No. 17: Volendosi in qualche modo soddisfare alle richieste dei Vescovi d’Ungheria per frenare l’abuso dei Pontificali che si esercitano sia da nominati da S. M. ad alcuni titoli vescovili non riconosciuti dalla S. Sede, sia dagli Abbati titolari... [...] Nr. 64: Nell’esaminarsi le formule di nomina regia per gli Vescovati di Ungheria, si è osservato che S. M. oltre l’atto di nomina, spedisce pure al designato una Patente... e quindi agisca o per la totale abolizione di tale consuetudine se sarà [sic] possibile, o almeno che sia ristretto dentro determinati limiti.” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 85.) A titkos instrukció szintén felhozta a végső XIII. és XIV. cikkelyek kérdését, és el írja, hogy amennyiben ezeket nem sikerülne keresztül vinni, úgy bele lehet egyezni a klerikusok b ngyeinek állami bíróság el tti intézésébe, de azzal a feltétellel, hogy legalább két egyházi bíró is közrem ködik: „[...] Ma nel caso che fatti tutti gli sforzi non riuscisse di fare amettere l’articolo nel modo preparato, sua Em.za è autorizzata a ridurre almeno a due i giudici ecclesiastici [...]” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 85-86.).

A tárgyalások során az álláspontok nem közeledtek, mindkét fél csalódott volt. 1854. december 8-ára, a szepl telen fogantatás dogmájának kihirdetésére IX. Piusz Rauschert és Scitovszky-t is Rómába hívta. Utóbbi páratlan fogadtatásban részesítette: 15 szobás lakosztályában 12 inas állt rendelkezésére, 600 gyertya égett, kétszer misézett a pápa jelenlétében, 6 privát kihallgatást kapott IX. Piusztól, aki díszes keretben adta át neki a bíborosi kalapját. Aznap, amikor Scitovszky Rómába érkezett, titokban Simor János kanonok, a bécsi kultuszminisztérium tanácsosa is odaért. Thun azzal a feladattal küldte oda, hogy titkos levelekben rendszeresen jelentsen Scitovszky-ról, annak a magyarok érdekében végzett fáradozásairól, amiket lehet ség szerint akadályozzon is meg. A prímás tájékoztatta a pápát, hogy a magyarok a konkordátummal csakis veszítenének, ezért kérte, hogy a Szentatya vagy nyilvánítsa ki, hogy a konkordátum a magyarokra nem vonatkozik, vagy annak végleges megszövegezésénél legyen tekintettel a magyarok érdekeire. Az ügyben végleges választ várt, mert mint az ország hercegprímása, úgy vélte, hogy nem térhet haza üres kézzel. Simor szorgalmasan gy jtötte az információkat a prímás kísér it l: Schirgl András kanonoktól és Schreiber László titkártól, és ezekr l rendszeresen küldte a jelentéseit Thunnak. Ezek szerint Scitovszky máris a prímási joghatósága alá tartozónak tartja az egrí érsekséget, és ezt kéri a zágrábi és fogarasi érsekségek ügyében is. Simor külön kihallgatást kért Antonellit l, melyen beszélt a magyar országgy lés katolikus-ellenes vonásairól, a protestánsok által kiharcolt vegyes házassági döntésekr l, a forradalom és szabadságharc egyházi vonatkozásairól, a papi házasságokról és visszaélésekr l, a Horváth Mihály által meghirdetett nemzeti gy lésr l, és az államtitkárnak a magyar privilegium fori-ra vonatkozó kérdésére kifejtette, hogy az nálunk már régen megsz nt. Antonelli addigi információit pedig rendre megcáfolta, azt állítva, hogy Róma nem ismeri jól a magyar helyzetet, a császár valójában jót akar a magyaroknak a konkordátummal. Ezt követ en Simor Rauscherhez ment, aki arra kérte, írjon neki egy történelmi adatokkal alátámasztott szakvéleményt a

magyar helyzetről. Scitovszky minden lehetséges fórumon terjesztette álláspontját, pl. több fogadást is adott palotájában bíborosoknak, püspököknek, diplomatáknak. Simor viszont elérte, hogy Scitovszky-t egyre kevésbé tartásák szavahihetőnek. (Simor levelezésének eredeti szövegeit ld. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 89-99.)

December 9-én a prímás emlékiratot adott be a Szentszéknek, melyben kifejezte, hogy a magyar katolikusoknak is célja a konkordátum, mely az egész birodalomban rendezi az Egyház helyzetét, de kérte, hogy abban legyenek tekintettel a magyar sajátosságokra, ellenkező esetben a konkordátum ne legyen hatályos Magyarországon. A magyar sajátosságokat a következőkben foglalta össze: 1) Hazánkban a házasságjog a kánonjoghoz igazodik (az akadályok a Trienti Zsinaton meghatározottak, a felmentéseket a püspökök adják, az ügyeket egyházi bíróságok tárgyalják), Ausztriában nem (az akadályok mások, a felmentéseket a polgári hatóság adja, egyházi bíróságok pedig nincsenek). 2) Iskolai ügyekben szabadok vagyunk: alapíthatunk és birtoklunk alsóbb és felsőbb iskolákat, melyek felügyelít a püspök nevezi ki, a király is az Egyházon keresztül végzi az ellenőrzést. 3) Vagyonukat még a plébánosok is maguk kezelik, a püspök csak ellenőrzi, a király pedig éves jelentést kap. 4) Hazánkban nagyobb az egyházi fegyelem: a papok reverendát hordanak (Ausztriában civil ruhát), a böjt sokkal szigorúbb, az egyházmegyét a püspök irányítja, az adminisztráció és a liturgia nyelve a latin, a kultuszba a világi hatóság nem szól bele, a klerikusok hagyatékai fölött a püspökök rendelkeznek, a prímási hatáskör pedig egységet teremt az egyházmegyék között. (Az emlékirat *Humillimum Promemoria* című, eredeti, latin nyelvű, teljes szövege megtalálható: Archivio Segreto della Segreteria di Stato. Città del Vaticano. AA. EE. SS. Austria 18. Tom. III., továbbá olvasható: ADRIÁNYI, *Die Stellung* 145-146.) Scitovszky-nak sikerült megszereznie a Vatikáni Levéltárból a magyar prímási jogokra vonatkozó iratok másolatát, amelyek az itthoni Prímási Levéltárban már nem voltak meg. Ezek alapján december 21-én kérte a pápát, hogy erősítse meg ezt prímási jogaiban. Nem kapott választ, így – miután a pápa jelenlétében a Sixtus-kápolnában misézhetett – hazatért.

Hazatérve a prímás tiszteletét tette Ferenc Józsefnél, aki keményen megfeddte a Rómában tanúsított magatartása miatt, amiért Scitovszky bocsánatkérések közepette mentegézni kényszerült. (Vö. br. Kübeck 1855. február 1-én Rauscher-nek írt levelével: ADRIÁNYI, *Die Stellung* 147.) A tárgyalások tovább folytak, Antonelli és Viale-Prela levélváltását ld. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 149-151. Simor megírta a Rauscher által kért, fent említett szakvéleményt, melyet Rauscher most már kénytelen volt benyújtani a Szentszéknek. Olvasható eredetiben az Államtitkárság titkos levéltárának fent említett helyén, ill. ADRIÁNYI, *Die Stellung* 151-153. oldalain. Ebben Simor és Rauscher példákkal és csúsztatásokkal igyekeztek igazolni, hogy Magyarországon már régen nem létezett a privilegium fori. Rauscher elérte, hogy a császár ugyan püspökök esetében is ragaszkodott a polgári eljáráshoz, de hajlandóságot tanúsított az ítélelhozatal eltt az aktákat a Szentszék tudomására hozni. Ezt a konkordátum végleges szövegének XIV. cikkelyéhez csatolták, titkosítva. A XIX. cikkely kapcsán a császár elször ragaszkodott a „conferre” kifejezéshez, mondván, hogy apostoli. Sőt, a rövidség kedvéért szerette volna a

konkordátumban a „Császári Apostoli Felség” címet használni. A Szentszék azonban kifejtette, hogy csak mint magyar király, apostoli, osztrák császárként nem az: „Se si toglie il titolo „Regem Hungariae” non può avere più luogo la qualifica Apostolico essendo questa ammessa unicamente al Re di Ungheria per concessione di Silvestro II al Re Santo Stefano [...]” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 118.). Scitovszky még egy utolsó, elkeseredett lépéssel próbálkozott: levélben összehívta a magyar püspököket. Erről azonban tudomást szerzett a király, és az összejövetelt megtiltotta. Scitovszky-nak nem maradt más hátra, mint prímási jogainak megerősítésére törekedni. Amikor 1854. december 21-én kihallgatáson járt IX. Piusznál, szóba hozta prímási jogait, melyek ellen a pápa nem tett ellenvetést. Ezt január 26-án Scitovszky úgy kommentálta a nunciussal, hogy a Szentszék elismerte a prímási jogait. Másnap a nuncius azonnal jelentette a Szentszéknek, hogy a prímás bármilyen jámbor, buzgó és alázatos fia a Szentszéknek, szereti „szélesre szabni imaszíjait és megnagyobbítani köntöse bojtjait”: „Quel Porporato è senza dubbio ottimo, pio, zelante e devoto alla S. Sede, ma egli pure ha i suoi difetti, e uno di questi si è che ama dilatare phylacteria sua et magnificare fimbrias. Egli con ottima intenzione vorrebbe esser considerato qual Pontefice Massimo nell’Ungheria [...]” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 110.). Július 7-én a 70 éves főpap egy utolsó emlékiratában, a pápai levéltárból hozott iratokra hivatkozva kérte a Szentatyát, hogy a fennálló prímási jogokat a konkordátum ne csorbítsa. Azt írta, napjai meg vannak számlálva, t már nem érdeklívilági dicsvágy, hanem az örökölt prímási jogokat sértetlenül szeretné utódjára hagyni.

Hosszas diplomáciai küzdelem után tehát megszületett a konkordátum végleges szövege, mely az alábbiakban olvasható (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 203-214. és ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 187-202.):

„I. cikk. A szent római katolika vallás minden jogaival és kiváltságaival, melyeket annak Isten rendeleténél és az egyházi törvények határozatainál fogva élveznie kell, az egész ausztriai birodalomban és mindazon országokban, melyekből az áll, örökre fenn fog tartatni.

II. cikk. Miután a római pápa az egész egyházban, ameddig az terjed, a tisztelet és törvényhatóság segítségével Isteni törvény szerint bír, ennél fogva a kölcsönös közlekedés a püspökök, a papság, a nép és a szentszék között lelki dolgokban és egyházi ügyekben, az ország fejedelmi jóváhagyás kikérése szükségének nem lett alávetve, hanem teljesen szabad lesz.

III. cikk. Az érsekek, püspökök és minden ordináriusok, az egyházmegyéjükbeli papsággal és néppel, pásztori hivataluk gyakorlása céljából, szabadon fognak közlekedni s az egyházi ügyekben oktatásaikat és rendeleteiket szabadon teszik közzé.

IV. cikk. Az érsekeknek s püspököknek szintugy szabadságukban állandóan gyakorolni, amiket egyházmegyéjük kormányzása, a szent egyházi törvények nyilatkozata vagy intézkedése értelmében, az egyháznak a szentszék által jóváhagyott jelen fegyelme szerint illeti, s különösen: a) Igazgatásuk helyettesei, tanácsosai és segédeikül mindazon papokat kinevezni, kiket a mondott hivatalokra alkalmasoknak vélnek. b) Azokat, kiket a egyházmegyéikre nézve szükségeseknek, vagy

hasznosaknak tartanak, a papi rendbe fölvenni s a fölszentelésre az egyházi törvények szerint el mozdítani; ellenben pedig azokat, kiket méltatlanoknak tartanak, a fölszentelésből kizárni. c) Apróbb papi javadalmakat állítani s miután császári Felségével kiváltképen a jövedelmek megfelelő utalványozása iránt értekeztek, parochiákat alapítani, elosztani, vagy egyesíteni. d) Nyilvános imákat és más kegyes munkákat rendelni, mid n azt az egyház, az állam, a nép java kívánja, nemkülönb imameneteket vagy bucsujáratokat határozni, a temetkezést és minden más papi műveleteket az egyházi törvények szabálya szerint rendezni. e) Tartományi gyűléseket és egyházmegyei zsinatokat a szent egyházi törvények értelmében összehívni és tartani s azok tárgyalásait közzétenni.

V. cikk. A kath. ifjúság egész oktatása, ugy minden nyilvános, mint nem nyilvános iskolákban, a katholika vallás tanának megfelelő lesz; a püspökök pedig saját pásztori tisztüknél fogva az ifjúság vallását, nevelését minden nyilvános és nem nyilvános tanintézetekben vezetendik s gondosan fognak rködni a felett, hogy egy tantárgynál se forduljon el olyasmi, a mi a kath. hittelt és az erkölcsi tisztasággal ellenkezik.

VI. cikk. Senki sem fogja a szent hittant, a katechetikát vagy a vallástant bármely nyilvános, vagy nem nyilvános tanintézetben el adni, ha arra az illet egyházmegye püspökét l küldetést és felhatalmazást nem nyert, melyet az, ha czélszerűnek tartja, visszavonni fel van jogosítva. A hittan nyilvános tanárai s a katechetika tanítói, miután a püspök a jelöltek hite, tudománya és jámborsága fel l nyilatkozott, azok közül fognak kiküldetni, kiket a tanítói hivatalos küldetéssel és meghatalmazással felruházni kész. A hol pedig a hittani szak némely tanárai a püspök által a püspöki papnövelde növendékeinek a hittanban oktatására szoktak alkalmaztatni, ilyes tanároknak mindig olyan férfiak fognak választatni, kiket a püspök az említett hivatal viselésére kit n leg alkalmasoknak tart. Azok megvizsgálásánál, kik magukat a hittudorságra, vagy egyházi jogtudorságra akarják képesíteni, a püspök a vizsgálók felét hittudorokból, vagy illet leg az egyházjog tudoraiból nevezi ki.

VII. cikk. A kath. ifjúság számára rendelt középiskolákban és gimnáziumokban, általában csak katholikusok fognak tanárokká vagy tanítókká kineveztetni, s az egész oktatás a tárgyhoz képest ugy lesz alkalmazva, hogy az a keresztény élet törvényeit a szívbe oltsa. Mely tankönyvek használtassanak a mondott iskolákban a vallás el adására, azt a püspökök fogják egymással való tanácskozás útján megállapítani. A gimnáziumok és középiskolák számairai vallástanítók alkalmazását illet leg, az ez irányban kiadott üdvös rendeletek hatályban maradnak.

VIII. cikk. A katholikusok számára rendelt népiskolák minden tanítói egyházi felügyelet alatt állandnak. Az egyházmegye iskola-f felügyel jét Felsege a püspök által el terjesztett férfiaktól fogja kinevezni. Azon esetre, ha az említett iskolákban a vallásoktatás iránt elegend gondoskodás nem történt volna, a püspöknek szabadságában áll egy papot kirendelni, ki a tanítványoknak a hit elemeit el adja. Az iskolatanítóul alkalmazott egyén hitének és erkölcsének szepl telennek kell lennie. A ki helyes ösvényér l letér, állásából el fog mozdittatni.

IX. cikk. Az érsekek, püspökök s minden ordináriusok saját hatalmukat teljes szabadsággal gyakorolandják a végett, hogy vallásra és erkölcsre nézve ártalmas könyveket elvetend nek jelöljék ki s a hiveket azok olvasásától visszatartóztassák. De a kormány is a czélnak megfelel minden eszközzel gátolandja az ilyes könyveknek a birodalombani terjesztését.

X. cikk. Minthogy minden egyházi jogesetek s különösen azok, melyek a hitet, a szentségeket, az egyházi működéseket s a papi hivatallal járó kötelességeket és jogokat tárgyazzák, egyedül csak az egyházi bíróság elé tartoznak, annál fogva azok fölött az egyházi bíróság fog itélni, ki ehhez képest a házassági ügyekben is a szent egyházi törvények és jelesen a trienti rendeletek szabálya szerint itélend, s a házasságnak csak polgári hatályait utasítandja a világi bírósághoz. Mi a házassági eljegyzéseket illeti, azoknak létezésér l és a házassági akadályok megállapításárai befolyásairól az egyházi hatóság fog itélni, s e részben azon határozatokhoz tartandja magát, melyek ugyancsak a trienti egyházgyűlés s az „auctorum fidei” szavakkal kezd d apostoli irat által kibocsátvák.

XI. cikk. A püspököknek szabadságában álland, oly papokra, kik rendjük és méltóságukhoz ill tisztességes papi ruházatot nem viselnek, vagy bármi okból feddésre méltók, a szent egyházi törvények által kimondott, vagy maguk a püspökök által megfelel nek tartott más büntetéseket is szabni, s ket zárdákban, papnöveldekben, vagy e célra rendelend házakban felügyelet alatt tartatni. k hasonlókép teljességgel nem fognak akadályoztatni abban, hogy mindazon hiveket, kik az egyházi rendeleteket és törvényeket áthágják, egyházi büntetések alá vessék.

XII. cikk. A kegyuri jog fölött az egyházi bíróság határozand; de a szent szék beleegyez abba, hogy ha világi kegyuri jog forog szóban, az abbani utódlás fölött a világi bíróságok ítéljenek, a vizsály akár a valódi vagy állítólagos kegyurak, akár pedig azon papok közt, kik ezen kegyurak által a javadalomra kijeleltettek.

XIII. cikk. Az id viszonyokra tekintettel, szentsége beleegyezett abba, hogy a papnak mer ben világi jogügyei, mint a tulajdonjog iránti szerz dések, adósságok, örökösödések világi bíróságok által vizsgáltassanak meg s döntessenek el.

XIV. cikk. A szentszék ugyanezen okból nem akadályozza, hogy a papot oly büntettek vagy más vétségek miatt, melyek ellen a birodalom büntet törvényei intézvék, világi bíróság elé állíttassanak; de ennek kötelességében áll, a püspököt arról haladék nélkül értesíteni. A bünös befogatása és letartóztatásánál azon tekintetek lesznek figyelembe véve, melyeket a papi rend iránt tartozó tisztelet igényel. Ha valamely pap ellen halál, vagy 5 évnél tovább tartandó börtönbüntetés szabatik, a törvényszéki tárgyalások a püspökkel mindig közöltetni fognak, s neki lehet vé fog tétetni, hogy a bünöst, a mennyiben szükséges, kihallgassa oly czélból, hogy a szabadandó egyházi büntetések iránt határozzon. Ugyanez fog történni a püspök kivánatára akkor is, ha csekélyebb büntetés szabatot. A papok a börtönbüntetést mindig oly helyeken fogják kiállni, hol k a világiaktól elkülönítvék. Vétségek vagy kihágások miatti elítéltetés esetében, zárdába, vagy más papi házba fognak záratni. Ezen cikk intézkedéseiben teljességgel nem foglaltatnak azon jogesetek, melyekr l a trienti egyház-gyűlés a

huszonnegyedik ülésben (e. 5. d. ref.) rendelkezett. Azoknak tárgyalásáról a szent atya és császári Felsége, ha szükséges lenne, gondoskodni fognak.

XV. cikk. Hogy az Isten házának, ki a királyok királya s az uralkodók uralkodója, a tartozó tisztelet megadassék, az egyházak mentessége tekintetben fog tartatni annyiban, amennyiben azt a közbiztosság s az igazság követelményei engedik.

XVI. cikk. A császár felsége nem fogja tűrni, hogy e katolika egyház s annak hite, isteni tisztelete, intézményei, akár szóval, akár tettel, akár irással megvetés tárgyává tétessék, vagy az egyházak eljárási és szolgálói hivataluk gyakorlásában, kiváltképen hol a hit, az erkölcsi törvény és az egyházi rendtartás megóvása forog fön, gátoltassanak. E mellett szükség esetében, hathatós segílyt nyujtand, hogy azon ítéletek, melyek a püspökök által a kötelességokr l megfeleldező papokra szabotnak, végrehajttassanak. Miután ezen kívül Felségének kívánata, hogy a szent szolgálóknak az ket isteni törvény szerint illet tisztelet megadassék, ennélfogva Felsége nem fogja megengedni, hogy olyasmi történjék, ami ket lealacsonyíthatná, vagy megvetend vé tehetné, s t inkább intézkedni, hogy a birodalom minden hatóságai, ugy maguk az érsekek, vagy püspökök, mint a papság iránt is, minden alkalommal állásuknak megfelel tisztelettel és becsüléssel viseltessenek.

XVII. cikk. A püspöki papnöveldek fentartatnak s ha azok jövedelme azon célra, melyre az a trienti szent egyházgyűlés értelmében rendeltetve van, teljesen nem elegend , annak szaporítása iránt kell módon gondoskodás fog történni. A püspökök azokat a szent egyházi törvények szabálya szerint teljes és szabad joggal fogják vezetni és igazgatni. Ennélfogva k fogják az említett papnöveldek eljárási és tanárait vagy tanítóit kinevezni s valahányszor szükségesnek vagy hasznosnak tartják, ismét elmozdítani. Egyszersmind azokba kiképzés végett ifjakat és gyermekeket veendenek föl, amint egyházmegyéik javára az Urban célszerűnek tartják. Azok, kik ily papnöveldekben nyertek oktatást, képességöket tanusító vizsgálat után minden más tanintézetbe átléphetnek, s az illet szabályok figyelemben tartása mellett, a papnöveldekön kívüli bármely tanszékért folyamodhatnak.

XVIII. cikk. A szentszék az t illet jognál fogva új egyházmegyéket állítand, vagy azoknak új határokat jelelend ki, ha a hívek lelki java úgy kívánja. Ily esetben azonban magát a császári kormánylyal egyetértésbe teendi.

XIX. cikk. Felsége a püspökök választásánál, kiket felséges Eldeir l reá szállott apostoli jogánál fogva, a szentszéknek kánoni beigtatás [sic] végett ajánl vagy megnevez, jövend ben is különösen az ugyanazon egyháztartománybeli püspökök tanácsával fog élni.

XX. cikk. A metropoliták és püspökök, mielőtt egyházaik kormányozását átveszik, császári Felsége előtt a h ség esküjét a következő szavakkal teendik le: „Én Isten szent evangéliomára, mint püspökhöz illik, császári királyi apostoli Felségednek s felséges Utódainak engedelmességet és h séget esküszöm és fogadok. Ugy szintén esküszöm és fogadom, hogy a közcsendet veszélyez bármely értekezésben, vagy tervben részt nem veszek és se a birodalom határán bel l, se azon kívül, semmiféle

gyanus összeköttetésbe nem lépek; ha pedig tudomásomra j ne, hogy az államot valamely veszély fenyegeti, annak elhárítása végett semmit el nem mulasztok.”

XXI. cikk. A birodalom minden részeiben szabad lesz az érsekeknek, püspököknek és minden papoknak, arról, mit haláluk idején hátrahagynak, a szentegyházi törvények szerint rendelkezniök, melyeknek határozatai azon törvényes örökösök által is pontosan megtartandók, kik az hagyatékukba végrendelet nélkül lépendnek. Mindkét esetben, a valamely egyházmegyét kormányozó püspököknél, a püspöki diszjelek és egyházi öltönyök kivételnek, mert ezek a püspöki asztal tulajdonainak tekintetnek, s a püspökségbeni utódokra szállanak át. Ugyanezt kell a könyvekre nézve is megtartani, ahol az szokásban van.

XXII. cikk. Minden metropolitai vagy érseki és suffragan-egyházakban az első méltóságot szentsége adományozza, kivévén ha az világi magán kegyuri jog alatt áll, mely esetben annak helyébe a második méltóság lép. A többi méltóságokra és kanonoki javadalmakra a kinevezés jövedelmében is Felsege által fog történni, azok kivéve, maradván, melyek püspöki szabad adományozás alá tartoznak, vagy törvényes kegyuri jog alatt állanak. Kanonokokká csak oly papok neveztetethetnek, kik mind az egyházi törvényekben általános kiszabott tulajdonokkal bírnak, mind pedig a lelkészetben, az egyházi ügyekben vagy az egyházi tanítóhivatalban kintetéssel voltak alkalmazva. Ezenfölül a nemesi születés, vagy nemesi cím szükségessége megszüntetik, fönmaradván azonban mindazon föltételek, melyeknek az alapításhoz csatoltatása be van bizonyulva. Ahol pedig azon dicséretes szokás divatozik, hogy a kanonoki helyek adományozása nyilvános pályázat folytán történjék, az gondosan fön fog tartatni.

XXIII. cikk. Azon metropolitai és püspöki egyházakban, hol a *Canonicus Poenitentarius* és *Theologalis*, azon társas egyházakban pedig, hol a *Canonicus Theologalis* hiányzanak, azok a trienti szentegyházgyűlés által az ötödik ülésben (c. I. de reform.) és a huszonnegyedik ülésben (c. 8. de reform.) kiszabott módon, mihelyst lehetséges leend, be fognak hozatni, s ezen javadalmak a püspökök által ugyanazon egyházgyűlés határozványaihoz s illet leg a pápai rendeletekhez képest fognak adományoztatni.

XXIV. cikk. Minden papságok nyilvánosan hirdetett pályázat útján s a trienti egyházgyűlés szabályainak megtartása mellett adományozandók. Oly papságoknál, melyek egyházi kegyuri jog alatt állanak, a kegyurak egyet fognak kijelelni azon három egyén közül, kiket a püspök a fönérintett módon ajánl.

XXV. cikk. Szentsége oly czélból, hogy Ferencz József császári királyi apostoli Felsegének a maga különös jóakarata bizonyosságát adja, Felsegét s a császárságban katolikus utódait, mindazon kanonokságokra és papságokra nézve, melyek a vallás és tanulmányalapon alapuló kegyuri jog alatt állanak, a kijelentési joggal ruházza föl, de oly módon, hogy egy azon három egyén közül választassék, kiket a püspök el re bocsátott nyilvános pályázat után a többieknél érdemesebbeknek tart.

XXVI. cikk. Azon papságok javadalmazása, melyek az id és helyviszonyokhoz alkalmazott elegend illetménnyel nem bírnak, mihelyst lehetséges leend, szaporittatni fog, s a keleti szertartásu

katholikus papokra nézve is oly intézkedés fog tétetni, mint az a latin szertartásuakra nézve történt. De ez teljességgel nem terjed ki azon papságokra, melyek jogszerűleg szerzett egyházi vagy világi kegyuri jog alatt állanak: mert ezeknél az illet kegyuraknak kell e terhet viselniök. Ha a kegyurak az egyházi törvények által rájuk ruházott kötelezettségeknek teljesen meg nem felelnek, s különösen ha a pap a maga fizetését a vallásalapból huzza, úgy tekintettel mindazokra, mik a dolgok állása szerint figyelembe veendő, fog gondoskodás történni.

XXVII. cikk. Minthogy az egyházi javak élvezésének joga az egyházi beigtatásból [sic] származik, ennél fogva mindazok, kik bármiféle nagyobb vagy kisebb javadalomra kinevezettek vagy ajánlottak, az ahhoz tartozó világi javak igazgatását csak az egyházi beigtatás erejénél fogva vehetik át. Ezenkívül a székesegyházak s az azokkal egybekapcsolt javak birtokbavételénél az egyházi szabványok s különösen a római pontificale és ceremoniale minden rendeletei pontosan megtartandók, s minden azokkal ellenkező szokások és gyakorlatok eltöröltetnek.

XXVIII. cikk. Azon szerzetes személyek, kik szerzetők szabványai szerint a szent szék mellett lakó férfiak alatt állanak, ezektől az említett szabványok értelmében fognak kormányoztatni, a püspököket az egyházi törvények s különösen a trienti egyházülés határozatai szerint illet jogok azonban sértetlenül maradván. Ehhez képest az említett férfiak alárendeltjeikkel, minden hivatalos körökbe tartozó ügyekben, szabadon fognak közlekedni, s azokat szabadon vizsgálандják. Továbbá minden szerzetes személyek azon szerzet, intézet, vagy congregatio szabályait, melyhez tartoznak, akadály nélkül követhetik, s az azért folyamodókat, a szent szék szabályai értelmében a novitatusba és a fogadástételre bocsáthatják. Mindez a női szerzetekre nézve is érvényes, a mennyiben azokra alkalmazható. Az érsekeknek és püspököknek szabadságukban álland, egyházmegyéjükbe, a szentegyházi törvények értelmében, mindkét nemű szerzeteket és congregatiokat behozni. De ez iránt a császári kormánynál értekezendek.

XXIX. cikk. Az egyháznak jogában álland, új birtokokat bármely törvényes módon szabadon szerezni s tulajdonjoga mind arra nézve, amit jelenleg bír, vagy jövőben szerez, sértetlen marad. Ehhez képest sem régiek, sem újabb egyházi alapítványok a szent szék fölhatalmazása nélkül sem meg nem szüntetnek, sem pedig nem egyesíttetnek; a püspökökre a trienti szentegyház gyűlés által ruházott jogositványok azonban épségben maradván.

XXX. cikk. Az egyházi javak kezelését azok vezetendik, kiket az egyházi törvények szerint illet. De azon segélyezés tekintetében, melyet Felsőge az egyházi szükségletek fedezése végett a közkinctárból kegyelmesen nyújt s nyújtani fog, ezen javak se el ne adassanak, se pedig tetemesen ne terheltessenek, ha csak erre mind a szent szék, mind Felsőge a Császár, vagy azok, kiket Felsőge ezzel megbizni méltóztatik, beleegyezésöket nem adták.

XXXI. cikk. Azon javak, melyekből a vallás- és tanulmányalap áll, eredetöknél fogva az egyház tulajdonai, s az egyház nevében fognak kezeltetni, a püspökök a kell felügyeletet azon határozatok szerint gyakorolván, melyek iránt a szent szék császári Felsőgével meg fog egyezni. A vallásalap

jövedelmei addig, míg ezen alap a szent szék és a császári kormány közötti értekezlet folytán állandó és egyházi javadalmazásokra nem leendő felosztva, isteni tiszteletre, egyházi építményekre, papnöveldekre, és mindazokra, melyek az egyházi hivataloskodást illetik, fognak fordítottatni. A hiány kiegészítéséhez Felsége mint eddig, úgy ezután is kegyelmesen járuland; és t a mennyiben az idő viszonyok megengedik, nagyobb segínyt is nyújtand. Ugy szintén a tanulmányalap jövedelme is egyedül katolikus oktatásra és az alapítók egyes szándéka szerint fog fölhasználtatni.

XXXII. cikk. A megürült papi javadalmak jövedelme, a mennyiben eddig szokásban volt, a vallásalapra szálland, és Felsége, saját jó indulatából, a Magyarországon és az ezelőtt ahhoz tartozott országokban – melyeknek Magyarországbani felséges El dei hosszú évszázadok során át háborítlan birtokában voltak – megürült püspökségek és világi egyházi apátságok jövedelmét is a vallásalapra ruházza. A birodalom azon részeiben, melyekben vallásalap nem létezik, mindegyik egyházmegyére nézve egy vegyes bizottmány fog kirendeltetni, mely a püspökségek, nemkülönbén minden egyházi javadalmak jószágait, a megüresedés ideje alatt, a Szent Atya és Felsége által megállapítandó határozatok szerint kezelendi.

XXXIII. cikk. Miután a múlt rázkódások ideje alatt az austriai birodalom igen számos helyein az egyházi tized államtörvényileg megszüntettetett, és miután különös viszonyok tekintetéből azt az egész császári birodalomban ismét visszaállítani nem lehet; ennél fogva Szentsége Felségének kívánatára és a közcsend érdekében, mely a vallásra nézve legnagyobb fontossággal bír, megengedi és meghagyja, hogy azon jog sérelme nélkül, miszerint a tized ott, ahol az még tetteleg fönáll, beszédethessék, egyéb helyeken az említett tized helyett és azért kárpótlásul, a császári kormány által fekvő jószágbeli vagy az államadósságra biztosított járandóságok utalványoztassanak és adassanak mindazoknak, kiknek joguk volt a tizedet követelni. Felsége egyszersmind kijelenti, hogy ezen járandóságok egészen úgy, a mint azok utalványozvák, terhes cím alatt és ugyanazon joggal, mint a tizedek, melyek helyébe lépnek, szedessenek és birassanak.

XXXIV. cikk. Minden egyéb, az egyházi személyeket és dolgokat illető, melyről ezen cikkekben említés téve nincs, az egyház tana és annak érvényben álló, a szent szék által jóváhagyott fegyelme szerint fognak vezetetni és igazgattatni.

XXXV. cikk. Minden, az austriai birodalomban és az egyes országokban, melyekből az áll, eddigél bármilyen módon és alakban kibocsátott törvények, rendeletek és intézkedések, a mennyiben ezen ünnepélyes szerződénnyel ellenkeznek, ez által megszüntetteknek tekintendők, és maga a szerződény ugyanazon országokban ezentúl mindenkorra államtörvény erejével bírand. Azért is mind a két szerződő fél igéri, hogy kik és Utódaik mindazt, a mire nézve a megállapodás történt, lelkiismeretesen megtartandják. A mennyiben pedig jövőben nehézség találna támadni, Szentsége és császári Felsége az ügy barátságos elintézése végett egymással értekezendnek.

XXXVI. cikk. Ezen szerződés jóváhagyásainak kicserélése, az ezen cikknek aláírt naptól számítandó két hónap alatt, vagy ha lehet hamarabb is meg fog történni. Minek hitelességé a fönemlített meghatalmazottak ezen egyezményt aláírták és mindketten saját pecsétjükkel ellátták.

Kelt Bécsben, augusztus tizennyolcadikán, az Urnak ezer nyolcszáz ötvenötödik évében.

Viale-Prela Mihály s. k. bibornok. (P. H.)

Rauscher József-Othmár s. k. bécsi érsek. (P. H.)

Mi ezen egyezmény cikkeit látván és megfontolván, mindazoknak kedveseknek és meger sitetteknek valljuk és nyilvánítjuk. Magunk s Utódaink részér a császári királyi szavunkra fogadván, hogy mindazokat, mik ezen cikkekben foglaltatnak, hűn végrehajtatjuk s azoknak bármi módóni megszegését meg nem engedjük. Minek hitelességeül és nagyobb erejéül jelen jóváhagyási okiratot saját kezüleg aláírtuk és császári királyi pecsétünkkel meger sitettük.

Kelt Ischlben szeptember huszonnyolcadik napján az Urnak ezer nyolcszáz ötvenötödik, uralkodásunknak hetedik évében. Ferencz József (P. H.)

Gróf Buol-Schauenstein.

császári királyi apostoli Felsege saját parancsára *Báró Meysenbug Otto* s. k.”

Antonelli már csak a konkordátum megkötése után, 1855. szeptember 3-án értesítette a nunciust Scitovszky fentebbi emlékiratáról. Erre a nuncius 8 nap múlva a következő választ küldte: „Il Cardinale Scitovszky tiene moltissimo alla dignità primaziale e siccome sente bene che di fatto la sua giurisdizione nel momento attuale non è gran fatto, più estesa di quella degli altri Arcivescovi nelle loro provincie, così egli ha tenuto di far rivivere le antiche bolle, bramando che le medesime venissero confermate dalla S. Sede. La conferma di queste bolle... non può convenire in modo alcuno alla S. Sede medesima, mentre dall'altra parte sarebbe a mio credere inopportuno che la S. Sede decidesse in questo momento che il titolo di Primate assunto dall'Arcivescovo di Gran non inchiude giurisdizione alcuna primaziale. La dignità di Primate in Ungheria a secondo della Costituzione ungherese, che or più non esiste, era una gran dignità politica, la seconda dopo quella del Palatino. Gli ungheresi tengono molto all'esistenza di questa dignità primaziale, come essa ora esiste, or se la S. Sede facesse qualche cosa contro la dignità suddetta, converrebbe attendersi che il magiarismo fosse per risvegliarsi, gli animi s'invelenirebbero, e il partito ungherese crederebbe, o vorrebbe far credere che il governo voglia spogliare l'Ungheria di ogni suo privilegio affine di far sparire qualunque traccia della nazionalità ungherese, o che la S. Sede si presti quale istrumento ai disegni del governo...” (ADRIÁNYI, *Die Stellung* 113.) ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 144. szerinti fordításban: „Scitovszky bíboros igen sokat ad primási méltóságára, és mivel joghatósága jelenleg nem nagyobb a többi érsekénél, ezért próbálta a régi bullákat felújítani, és szerette volna azok meger sítését a Szentszéknél elérni. – Ezeknek a bulláknak a meger sítése semmiképpen sem állhat a Szentszék érdekében, míg más részr a, véleményem szerint nagyon helytelen volna, ha a Szentszék a

jelen pillanatban megfosztaná az esztergomi érseket prímási címét I, valamint egyes prímási jogától.

– A prímási méltóság Magyarországon az alkotmány értelmében, amely most hatályon kívül van, nagy jelentőség politikai méltóság volt, a második a nádor után. A magyarok igen sokat adnak erre a prímási méltóságra és úgy tekintik, mintha még most is létezne. Ha tehát a Szentszék bármit is tenne ez ellen a prímási méltóság ellen, azzal kell számolni, hogy a magyarság újra felzúdul, az indulatok újra felhevülnek és a magyar párt azt hinné, illetve azt akarná elhíttetni, hogy a kormány Magyarországot minden privilégiumától meg akarja fosztani a célból, hogy a magyarságot kiirtsa, és éppen ehhez nyújtana a Szentszék terveihez segédkezet.” Viale-Prela ezért azt javasolta, hogy a Szentszék ne vegye el a prímási méltóságot, de ne is erősítse meg azt. Hogy pedig Scitovszky-t is megnyugtassa, látogatást tett nála, és felvilágosította, hogy prímási méltóságát nem veszíti el a konkordátum életbe lépése következtében. Hazatérése másnapján beszámolót írt erről Antonellinek (ennek eredeti olasz nyelvű szövege olvasható: ADRIÁNYI, *Die Stellung* 114-116.), melyben ezt a megállapítást tette: „Dopo una lunga conferenza di più ore da me avuta col Cardinale, egli espresse la sua piena soddisfazione intorno alle stipolazioni succennate.” ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 146. így folytatja az események leírását: „A végeredmény mégis az lett, hogy az 1856. október 8-i házassági dekrétum értelmében 1856-ban, illetve 1857-ben a prímási harmadfokú fellebbviteli szentszéket megszüntették, és az egyházi másodfokú szentszékek eddigi rendjét is megváltoztatták.” Ezután Scitovszky hiába utazott Rómába, tárgyalásai eredménytelenek voltak. „Az alkotmányos élet fokenkénti visszaállításával, félévenként az ún. októberi diploma után (1860. október 20.) azonban Scitovszky visszaállította a prímási harmadfokú szentszék működését is. Amikor 1866. október 19-én meghalt, ugyanazokat a jogokat hagyta utódjára, Simor Jánosra, mint amelyeket ő vett át 1849-ben, hivatalba lépésekor.” (ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 147.)

19. Kiegészítések a konkordátum magyar utóéletéhez

1859-ben Peitler Antal váci püspök római engedélyt kért a konkordátum XXIV. cikkelyével kapcsolatban. Arra hivatkozott, hogy az egyházmegye nagy távolságai miatt a papság nehezen tud utazni és sokáig magára hagyni a híveket, ezért nem tartható meg minden egyes esetben a plébániák megpályáztatása. Ezeket összevontan, májusban és szeptemberben szokták tartani, és csak olyan papoknak, akik el az leg már 3 évig lelkipásztorkodtak. Ha a plébánosi vizsga után 6 évvel sem kapnak plébániát, újra le kell vizsgáznuk. Ezen kialakult gyakorlathoz kérte a jóváhagyást, amit a Congregatio In Negotiis Ecclesiasticis 10 évre meg is adott. (Vö. Váci Püspöki Levéltár, Privata Peitler, Fasc. 174.)

Amikor a bécsi nuncius látta, hogy a nehezen létrejött konkordátumból mind az osztrákok, mind a magyarok keresik a kiutat, 1864. szeptember 12-én köriratban kérdezte meg a birodalom összes püspökét: az adott egyházmegyében a konkordátum összes pontját megtartják-e, melyeket nem, és miként lehetne elérni ezek betartását? „[...] duo praesertim sunt S. Sedi necessario scienda: 1. An in ista dioecesi Concordatum in omnibus suis partibus observetur? 2. In casu negativo quinam sint eius articuli nondum

executioni mandati, quibus rationibus, et quodnam remedium posset opportune applicari?” (A nuncius latin nyelv levélének teljes szövegét ld. ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, X, Nyitra 1875, 953-954.) Peitler részletesen válaszolt: nála kettő kivételével mindet betartják. A IX. cikkely betarthatatlan, mert hitre és erkölcsre vonatkozó könyveket szabadon adják-veszik, nincs, aki ezt meg tudná állítani, még a kormány sem. Pl. Ernest Renan: *Vie de Jesus* című, az Egyházat rágalmozó könyve, melyet a pápa is betiltott, a nyilvános könyvtárakban hozzáférhető. A Vallás- és Tanulmányi Alapoknak a XXXI. cikkelyben szereplő felügyeletét pedig a püspökök csak néhány évig látták el, ez a szokás azonban már megszűnt. Ezen felül a XXII. cikkellyel kapcsolatban azt javasolta, hogy mivel az sérti a magyar király főkormányzó jogát, melyet az Egyháztól kapott, a legjobb megoldás az lenne, ha a káptalani első méltóságot is a pápa nevezné ki. (Vö. Váci Püspöki Levéltár, Privata Peitler, Fasc. 171., Nr. 2238/1864.)

1866. februárjában a nuncius újabb körlevéllel igyekezett a püspököket a konkordátum betartására bírni. Attól tartott ugyanis, hogy ha ez nem történik meg, visszaállhat az 1848-as alkotmány, annak III. (ld. a 119., 90. és 120. lábjegyzetekben) és XX. (ld. a 69. lábjegyzetben) törvénycikkével együtt: „Non ignorat DVra, inter constitutiones, quae pro Hungariae regno a. 1848 rogatae sunt, sub num. XX eam recenseri, qua sic dicta aequalitas obtruditur inter Religionem Catholicam aliasque religiones lege permissas. Imvero DVra facile intelligit, hanc legem, si in literali verborum significatione accipiatur, sua radice funditus vitiatam esse, spiritusque catholici decreto damnari.” (A latin nyelv levél teljes szövegét ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, X, 954-956.) A megoldást egyre többen az autonómia gondolatához való visszatérésben látták. Simor hercegprímás az 1867. október 20-ai esztergomi püspökkari konferencián felvetette a konkordátum magyar legitimálásának ötletét. Püspöktársainak ellenállása láttán azt kérte, hogy becsületből, magánúton értesítsék a pápát a konkordátum elvetéséről, bízva abban, hogy ő is belátja: a helyzet megváltozott.

Miközben a püspöki kar megbízásából Haynald az emlékiratot készítette, 1868. május 25-én az osztrák kormány a házasságjogi rendeletével {miszerint a katolikusok házasságára nézve is a polgári törvénykönyv a kötelező, házassági törvénykezés joga katolikusok tekintetében is az állam hatásköre, ill. ha az egyházi hatóság nem esketné meg a feleket, a világi hatóság megteheti – vö. SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 239-240.} megsértette a konkordátumot. IX. Piusz tiltakozott ez ellen, és felszólította a birodalom összes püspökét a konkordátum megvédésére. Allokúcióját Simor is megkapta egy brevével együtt, melyben a pápa külön kéri a magyarokat az osztrákokhoz való csatlakozásra a konkordátum megvédése érdekében (vö. SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*, München 1973, 19-21.): „[...] non ignoras, Eppi esse, defendere quae in religionis iuriumque ecclesiasticorum decus et utilitatem invecta sunt; non scrutari, num effugium aliquod pateat ad onus declinandum [...]” (A latin nyelv breve teljes szövegét ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, X, 956-957., ill. vö. Váci Püspöki Levéltár, Privata Peitler, Fasc. 171., 1992/1868.) A bécsi kormány hiába küldte Haynaldot Rómába, nem sikerült elérnie a konkordátum módosítását. Az 1868. június 27-ei püspökkari

konferencián Simor prímás azt mondta, hogy vagy engedelmesebbnek kell a pápai brévének, vagy egy nyilatkozatban meg kell indokolniuk magatartásukat. Tehát Haynaldot újra felkérték a nyilatkozat megszüvegezésére, addig pedig nem szándékoztak a hívek tudomására hozni a pápai üzeneteket. Szeptember 26-án utoljára foglalkoztak a püspökök a konkordátum kérdésével. A nuncius sajnálatát fejezte ki, amiért a magyarok kihátrálni látszanak a maguk által aláírt konkordátum mögöl, mire Haynald, „A kalocsai érsek ezen megjegyzést alkalmul használta föl azon nyilatkozatra, hogy akkor, mikor a konkordátum Bécsben megkötött, Magyarországon az alkotmány fel vala függesztve, a magyarországi püspökök tehát, ha minden törvény nélkül maradni nem akartak, kénytelenek voltak a konkordátumot elfogadni. Ma azonban az ideiglenes viszonyok megszüntek és az új alkotmány visszaállított, s a magyarországi püspöki kar éppen ezen alkotmány erejénél fogva nem hivatkozhatik a konkordátumra, hacsak önmagát és az egyházat számtalan bajba dönteni nem akarja!” (TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 78-79. és 354.) SALACZ, *Egyház* 20-21. szerint az emlékiratot Haynald személyesen vitte Rómába. Az eredmény: a nuncius ugyan szeptemberben még sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy a magyarok ki akarnak lépni a konkordátum hatálya alól, azonban „Simor felterjesztésére már 1869-ben kifejezetten megengedte mégis a Szentszék, hogy a magyarországi nagypréposti stallumokat az általános egyházi jog és a konkordátum XXIII. szakaszának rendelkezését l eltér en, az 1855 el tti törvényes gyakorlat szerint ne pápai, hanem királyi kinevezéssel töltsék be. Ez az általános felhatalmazás azonban csak három évre szólt. Utána az el forduló konkrét esetekben az egyes püspökök külön kérelmére adta meg Róma e felhatalmazást.” Rampolla államtitkár és Vaszary hercegprímás 1894-es levelezése nyomán 1897-ben a Szentszék újabb 5 évre megadta az engedélyt, és utoljára 1917-ben hosszabbította meg azt. A Monarchia 1918-as felbomlásával a Szentszék is megszüntek min sítette a konkordátumot (SALACZ, *Egyház* 21.).

20. Az 1858-as esztergomi tartományi zsinat MÉSZÁROS KÁROLY, Tartományi zsinat Esztergamban [sic] 1858. szeptember hó 19-dik s következ napjain, Pest 1859, 67-100. alapján

Püspökeink már 1848-ban és 1850-ben is szándékoztak nemzeti zsinatot tartani, de a történelmi események hatására mindkettő meghiúsult. Scitovszky 1858-ra végre sikeresen hívott össze legalább egy tartományi zsinatot. A latin nyelvű meghívólevelek Mészáros m vének 67-70. oldalain olvashatók. A vasárnap kezdődő zsinatot a következ események el zték meg: szombatra a gyűlés eredményessége érdekében szigorú böjtöt rendeltek el, 17-19 óráig nyilvános szentségimádást tartottak 4 esztergomi templomban, kezdve a város összes templomában fél órás harangszóval, és befejezve szintén harangszóval. Vasárnap hajnali 4 órakor megszólaltak a mozsárgyűk és a bazilika nagyharangja. Fél 9-kor meghúzták a harangokat, és megindultak a processziók az érsekvárosi plébániatemplom felé, ahonnan a hercegprímás vezetésével az összes püspökök és hívek ünnepélyesen vonultak át a bazilikába. Ott Scitovszky szentmisét celebrált, és teljes búcsúban lehetett részesülni. Majd a közös Szentlélek-hívó ének

után a Sz zanya szobrával ünnepélyesen a Mária-kápolnába vonultak, ahol a püspöki zsinat megkezd dött, a hívek pedig haza indultak. A zsinat programpontjai az említett könyv 73-84. oldalain olvashatók latinul, magyarul pedig, az összes tisztségvisel és résztvev név szerinti felsorolásával ugyanazon m 88. oldalától. Az összejövétel október 3-án ért véget a következ ünnepélyességgel: hajnalban megszólaltak az ágyúk és a nagyharang, fél kilenckor pedig záró szentmisére került sor. Ezt, és Simor János gy ri püspök latin nyelv beszédét követ en felolvasták a 24 határozatot. A 2 záródekrétumon kívül 22 érdemi pontban született döntés: a vasárnapok és ünnepek megszentelésér l, az istentiszteletek küls díszítésének fokozásáról, Sz z Mária tiszteletének folytatásáról, a házi magán-istentiszteletekr l, a pápáról, az érsekr l, a lelkészekr l, az alesperesekr l, a szerzetesekr l, a tartományi és egyházmegyei zsinatokról, a kánoni engedelmességr l és tiszteletr l, a klérus jámborságának el mozdításáról, a klérus tudományos m veltségének el mozdításáról, a klérus végrendeleteir l, a gyermekneveldekr l, a hívek erkölcsi életér l, a családok keresztény életének el mozdításáról, a missziókról/legényegyletekr l/Szent István Társulatról, a plébániai iskolákról, az eretnekekkel/szakadárokkal/hitetlenekkel való kapcsolatról, a böjtr l és végül a temet kr l/temetkezésr l. A metropolita mindegyik után megkérdezte az ülnököket: „Reverendissimi Patres! placet vobis decretum lectum?” k pedig mindannyiszor „placet”-tel feleltek. A f oltáron a f papok aláírták a dekrétumokat, majd Scitovszky megköszönte, hogy 72 éves lévén, 30 éves püspöksége alatt mennyi segítséget kapott a f papoktól, a f káptalannak pedig a konzultorok két és fél heti vendéglátásáért mondott köszönetet. Kilenc pontos latin nyelv imádság után (ld. a könyv 92-93. oldalain, magyarul pedig a 95. oldalán), délután 2 órakor a prímás a Te Deum-ot intonálta, amire megszólaltak a zenekar, a harangok és az ágyúk. A hálaadó imák és áldások után a f papok békecsókkal távoztak, majd a hercegprímásnál ebédeltek. A zsinat végleges bezárására másnap került sor ünnepélyes szentmise után, amikor a prímás megáldotta a bazilika felújított délkeleti tornyának keresztjét. A zsinat határozatait Scitovszky személyesen vitte ki IX. Piusz pápának, meger sít jóváhagyását kérve.

21. Vélemények a konkordátum magyar hatályáról

Az 1869/72-es országgy lés 1870. évi vallás- és közoktatási költségvetésének tárgyalásán a következ megjegyzéseket tették:

Szilágyi Virgil: „A konkordátumot Magyarországon jogérvényesnek senki sem tekintette, és nem is tekinti ma sem.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 570.) Ghyczy Kálmán: „Magának felségének 1855-ben kiadott rendeletei koronázás el tt lévén kiadva, törvényesnek, azt hiszem, miniszter ur maga által sem tartathatik.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 575.) Tisza Kálmán: „az absolutismus uralma alatt és befolyásával egy Magyarországra bizonynyal nem kötelez concordatum [...] rendelkezett”. (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 595.) Ludwigh János: „ha a concordatumot úgy tekintjük, mint tekintették egy id ben Ausztriában, hol az Ausztriának alkotmánya gyanánt tekintetett, akkor

lemondhatnánk minden vagyronról és mindenr l. Az autonomia kérdése, a szabad egyház a szabad államban, ez mint már jól megjegyeztetett, üres szó: mert el ször azt kellene mondani, hogy állami f vallás nem lehet a katolikus, mert a hol szabad egyház szabad állam van, ott az állam, lehet mondani atheista és minden vallás szabad; ott nem rendelkezik az állam, mert nincs államvallás.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 599.) Ugyanígy beszélt Hoffmann Pál, Sopron megye képvisel je 1871. április 3-ai interpellációjában Pauler Tivadarhoz: „[...] vajjon a hazai jog említett követelményeinek, vagy pedig a Magyarországra nézve érvénytelen 1855-ki ausztriai konkordátum 27. artikulusának {ld. a *Függelék* 18. pontjában} felel-e meg az eljárás? kérdem a vallás- és közoktatásügyi miniszter urat: 1. meghivatik-e a püspökké kinevezett azonnal az országgyűlésre, azaz ennek f rendi házába? 2. a kinevezést l fogva élvezi-e a kinevezett a püspöki javadalmat? 3. azonnal átszokta-e venni a kinevezett az megyéjének kormányát, t. i. még a pápai meger sités el tt?” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 928.) {Pauler válasza: ad 1.: igen; ad 2.: igen; ad 3.: a kormány részér l nincs akadálya, de egyházilag ez az ünnepélyes beiktatástól szokott történni.}

Ugyanerre utal még SCHANDA, *Ius* 821.: „A neoabszolutizmus id szakában, 1855-ben Ausztriával kötött konkordátum területi hatálya az „egész Osztrák Császárságra és mindazokra az országokra, melyekb l áll” – aláírói szándéka szerint – Magyarországra is – kiterjedt, ugyanakkor a magyar Alkotmány feleledésével a konkordátum a Magyar Királyság viszonylatában már nem érvényesült.”

Továbbá: FÜSSY, *IX. Pius*, II, 534. és TOMCSÁNYI, *A katolikusok* 53-54.

ADRIÁNYI, *A Bach-korszak* 150. így értékeli: „Mint minden nemzetközi egyházi szerz désnek, úgy a konkordátumoknak is kett s jogereje van: egy egyházi és egy polgári. Az 1855-ös konkordátum Magyarországon az 1867-es kiegyezésig a polgári jog tekintetében érvényes volt. A magyar alkotmány visszaállításával 1867-ben azonban megsz nt jogérvénye, mivel az uralkodó a konkordátumot a nemzet megkérdezése és hozzájárulása nélkül kötötte, és a magyar parlament, illetve a felel s magyar kormány sem ismerte el. A magyar jog szerint az uralkodó csak akkor jogosult egy konkordátum kötésére, ha az országgy lés ezt jóváhagyja. Mint egyházi törvény azonban a konkordátum formálisan joger vel rendelkezett egészen 1919-ig, az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásáig. Gyakorlatilag azonban csak az egyházi házasságjogi perekben nyert alkalmazást. Jogérvénye azért volt, mert a Szentszék sohasem érvénytelenítette, a magyar püspökök elismerték, s t többen közülük a konkordátumot ki is hirdették. [...] Egyházilag el sem évült, mivel IX. Pius pápa 1868. június 22-én az egyoldalú osztrák érvénytelenítés ellen tiltakozott és annak védelmét a magyar püspökök lelkére is kötötte.” Adriányi állításait alátámasztja: KAZALY, *A katolikus*, I, 17.

22. Az erdélyi status jogszabályaiból említett §§ szövegei (1., 49., 53. és 66.)

„53. §. A statusgyűlés – vonatkozva az 1-s §-ban a püspöknek fenntartott hatósági körre, – a püspökkel egyetért leg

a) megállapítja évenként a költségvetést, melynek tervét az egyházi f tanács köteles elkészíteni és a statusgyűlés elébe terjeszteni;

b) a lejárt évr li számadások felett végérvényesen határoz, e végre minden évi statusgyűlésben a jövő évi számadások [sic] el leges megvizsgálására s jelentéstételre egy bizottmányt küld ki, melybe azonban egyházf tanácsi tag nem választható. E bizottmány a számadásokat és kezelési könyveket id szakonként megvizsgálja, azokat egymással egybehasonlitja és ebbeli munkálata eredményét az egyházi f tanács útján a statusgyűlésnek bemutatja;

c) a statusgyűlés rendelkezése alá tartozó egyházi, iskolai és alapítványi vagyon kezelésére nézve az irányelveket megállapítja és az egyházi f tanácsnak utasításba adja; ezen vagyont azonban csak rendeltetésének megfelelő célokra fordíthatja;

d) az alapvagyon szerzésér l, eladásáról, átváltoztatásáról vagy megterhelésér l végérvényesen határoz (49. §.);

e) átveszi az összes oktatás és nevelés ügyét;

f) az erd. kath. tan- és nevelési ügy felett önállólag intézkedik, a tanintézetekre és nevel házakra nézve a tan- és nevelési rendszert megállapítja, ebb l folyólag a kath. elemi tanodák, képezdék, reál- és közép- vagy f tanodák ügyei és érdekei felett rködik és intézkedik, és pedig mind anyagi szükségük fedezésére, mind szellemi haladásuk és felvirágzásuk el mozdításának tekintetéb l;

g) általában a statusgyűlés rendelkezése alá tartozó iskolai, egyházi és alapítványi vagyont, valamint az iskola és nevelés ügyeit érdekl minden elvileges és lényeges intézkedések csak a statusgyűlés jóváhagyásával történhetnek;

h) a kegyúri ügyekben el forduló nehézségeket elintézi;

i) képviseli az egyház és állam közti jogviszonyt;

k) a statusgyűlés választja az egyházi f tanácsot és ennek elnökét, és a kebli tisztvisel k közül az el adót és titoknokot;

l) végre a statusgyűlésnek fenntartatik mindazon jogok érvényesítését eszközölni, melyek hazai törvényeink vagy szokásainknál fogva a statutust megillettek.”

{Az említett 1. § szövege: „Az erdélyi megyés püspöknek az egyházi és országos törvényekb l folyó jogi és hatósági köre az e szabályokban foglalt határozatok által nem érintetik és teljes érvényben fentartatik.”

A 49. §-é pedig: „A statusgyűlési határozatok rendesen a jelen lev tagok szavazattöbbségével hozatnak, a szavazatok egyenl sége esetén azon vélemény emelkedik határozattá, melyhez az elnök járult; titkos szavazat esetében az elnök szavazata ily hatálylyal nem bir.

Kivétetnek ezen szabály alól az alapvagyon szerzésér l, átadásáról, átváltoztatásáról vagy megterhelésér l szóló határozatok, melyek csakis ugy érvényesek, ha a jelen lev tagok két harmadának szavazatával hozatnak.”}

„66. §. A megyés püspöknek az egyházakra, iskolákra [sic], alapítványokra, növeldékre eddig gyakorolt befolyása és hatásköre sértetlen és érintetlen fentartatván, hivatali viszonya ezen egyházi f tanácshoz az által nyer gyakorlati kifejezést, hogy:

- a) az egyházmegyéb l egyházi, iskolai és alapítványi ügyekben felterjesztend kérvények, jelentések és bár mi más hivatalos iratok ezentul is hozzá intéztetnek;
- b) általa, véleménye kísérete mellett tárgyalás végett az egyházi f tanácshoz áttétetnek;
- c) minden egyenesen az egyházi f tanácshoz menesztett fontosabb tárgy elintézés el tt vele hivatalosan közöltetik, a rendelvények véleménye és ajánlata tekintetbe vételével hozatnak, és
- d) ezen egyházi f tanács intézvényei az illet k értesítése végett hozzá átiratnak;
- e) a püspök intézkedése ellen felebbez folyamodványokat az egyházi f tanács nem fogad el.”

23. Részletek Bezerédj és Munkay írásaiból

1864. februárjában, Tiszavárkonyban írta meg Bezerédj Sándor, váci egyházmegyés pap, a 170. lábjegyzetben már említett *A katolikus egyház vallás és nevelési autonomiájának és szabadságának történeti bizonyítékok által felfejtése* c. m vét. Ebben azzal vádolta hazánk püspökeit azzal vádolta, hogy a demokráciára és alkotmányos szabadságra irányuló törekvések ellen tettek. Papkollégájáról, Munkay Jánosról is gúnyosan írt (XIV. és XV. oldal), mikor kifogásolta, hogy Munkay Isten tiszteletér l ír, Isten imádása helyett, ill. hogy azon elvével szemben, mely szerint a katolikus alapítványok vagyona és kezelése kizárólag a katolikusokat illeti meg, Munkay azt írta, hogy „az egyház, ha tulajdona van, önként alá veti magát a tulajdont szabályozó polgári törvény határozatainak”. Kifogásolta, hogy f papjaink nem adakoztak eleget az épül félben lev Szt. István Bazilika éppen beszakadt kupolájára (32. o.), és hogy sem a konkordátumban, sem az esztergomi zsinaton nem esik szó az autonómiáról (43-44. o.), illetve a Trienti Zsinat 25. sessio-jának és az 1559. évi XLI. tc-nek az el írásaira hivatkozva hiányolta a személyesen évente megtartandó egyházmegyei zsinatokat (54-55. o.). Az alsópapság szájából már ismert módon érvelt a püspökválasztás népnek kijáró joga mellett (71-72. és 78. o.), majd felhozta a szintén ismert radikális követeléseket: káptalanok, prépostságok, apátságok megszüntetése, felszabaduló jövedelmeiknek a papság nyugdíjazására fordítása; esküdtszéki bíróság bevezetése; a szerzetesrendek eltörlése; az egyházi vagyon kezelésének vegyes bizottságra való bízása; a népképviseleti országgy lés rendezze a „status és egyház közötti viszonyok”-at; a népnevelésért egy országos bizottmány feleljen a kultuszminiszter elnökletével, ez az országgy lésnek tartozzon számot adni; a püspököket kötelezzék évente olyan zsinat tartására, melyen az hívek is „kell leg képviselve legyen”-ek; a klérus számára világi öltözködés engedélyezése; a magyar nyelv kötelez használata; a kötelez böjtök és a búcsújárások eltörlése; ha a cölibátust (mely szerinte ellenkezik a hittannal, hiszen a katolikus minden szentséget felvehet a keresztsége után) az állam eltörli, az egyház ne gördítsen ez elé akadályt (78-86. o.).

A forradalom hevületében írt m vét a sokkal szelídebb hangvétél Munkay így kifogásolta: „Tagadhatatlan, hogy a röpirat több meglep s megszívlelni való igazságot is tartalmaz, de megróvást érdemel az antikatholikus szellem, mely csak nem az egész művecskén végig vonul. Megrovandó továbbá azon vakmer ség, melylyel szentséges atyánkat s a püspököket ugyancsak megleczkéztteti s mintegy pellengérré állítja. Ugy szintén nem helyeselhet a szerzetes rendek s egyéb egyházi intézmények becsmlése, melyeket eltörlend knek javasol.” (MUNKAY, *A kath. autonomiáról*, IV, in *Religio* 20 (1868) 155.)

24. Néhány, a püspökkari üléseken elhangzott vélemény, levéltári dokumentumok alapján

Az Esztergomi Prímási Levéltár Cat. D., Fasc. Autonomia a, Nr. 91/secr. 1868. alatt található az 1867/68-as, az autonómia konkrét kérdéseit részletesen tárgyaló püspökkari ülések jegyz könyvei. Ezen jegyz könyvek alapján, a f szövegben találhatóakon túl, álláspontjuk a következ kben foglalható össze (nem id rendben, hanem az egyes témák sorrendjében, azok végén az adott ülés dátumával):

A placetum regium ügyében Simor kérdésre, hogy ki volna alkalmas szakember a katolikus álláspont kidolgozására, a püspöki kar Pauer János székesfehérvári kanonokot, c. püspököt ajánlotta. (1867. október 20.)

A konkordátummal kapcsolatban vita kerekedett, Fogarassy Mihály, szombathelyi püspök szerint már Ausztriában is támadják azt, ezért itthon még tarthatatlanabb a konkordátum fennmaradása. Haynald Lajos kalocsai érsek szerint a konkordátum neve gy löletes, indulatokat szítana, nekünk nem kellett, elég lett volna, ha meghagyják az Egyházat si jogaiban. Ugyanezen a véleményen volt Fogarassy is, aki ki is mondta: „[...] a bécsi kormány a magyar egyházi törvényeket az országgal együtt akarta eltemetni; azért kötötte meg a Concordatumot Magyarországra is.” Végül Simor is belátta, hogy az id k megváltoztak, és az akkor talán helyes megkötés mostanra elavult, és nem ragaszkodott tovább a konkordátumhoz. De annyit kért, hogy mind a Szentatya (aki megkötötte a konkordátumot) iránti tisztelet, mind a magyar püspöki kar (mely aláírta azt) jó hírneve érdekében az a tisztességes, ha legalább magán úton értesítik arról a Szentszéket, hogy a konkordátumot betartani nem áll szándékukban. (1867. október 20.) Újból meger sítették ezt a szándékukat, és az emlékirat elkészítésével megbízták Haynaldot, mikor megkapták a konkordátum védelmére buzdító pápai allokúciót. (1868. június 27.) (Vö. 10. *Polgári házasság, polgári anyakönyvezés / a) A polgári házasság távolabbi el zményei* c. pontunkkal, és a *Függelék* 19. pontjával.)

A katolikus tanügyet vegyes egyházi f tanács kezébe akarták helyezni, míg ez a nehéz feladat megvalósul, addig marad a status quo. Simor azonban szorgalmazta, hogy a püspökök az id alatt is buzdítsák papjaikat ezirányú kötelességeik lelkiismeretes teljesítésére. Egyben sajnálatát fejezte ki, hogy „a tanítókat nem fizetik, a gyermekeket az iskolából kifogják, vagy legalább a szorgalmas iskolajárásra nem szorítják, az iskolaépületeket elhanyagolják”. A család és az Egyház nevelési jogára hivatkozva, Haynald vezetésével elutasították az állami törekvéseket a közös iskolákra és az iskolakényszerre, ezek

helyett inkább a kizárólag felekezeti alapú népnevelési egyleteket, és a szül kre való ráhatást preferálták, és tetemes anyagi támogatást vállaltak. (1867. október 19.)

Eötvös „a tervezett egyházközségi tanácsokat és az országos f tanács eszméjét igen helyeslé, de fájjalá, hogy a megyéspüspök székhelyén nem tanács, hanem csak választói testület terveztetik. Az egyházmegyei tanácsot a miniszter úr annál szükségesebbnek tartja, minthogy az kivált, ha benne legalább 6 elemi tanító által a tanító testület is képviselve lesz az egyház megyei népm velési egyletet is igen helyesen pótolhatja.” Ugyan az alapszabályok véglegesítésében elismerte a püspöki kar hatáskörét, ezért fölöslegesnek tartotta a vegyes tanácskozásokat, elegend nek látta a magánközléseket a szakért kkel. Maga ígérte, hogy tárgyal Deákkal, és arra is ígéretet tett, hogy csak a katolikus egyházi tanácsok meger sődése, és az autonómia szabályozása után fogja a vallásügyi kérdéseket az országgy lés elé engedni. Simor deklarálta, hogy az autonómiának adandó engedélyek „a templom- és iskolajavak és a nevelésügy körül forognak”. A püspöki kar eddig sem volt „dominus omnium rerum temporalium et spiritualium; hiszen az egyházi és iskolai alapok tetteg a politikai kormány kezében vannak”. Ennél kevésbé tartotta veszélyesnek, ha ezek a pusztán világi kormányéból inkább átkerülnének egy vegyes bizottság kezébe. Ezért a Kar terveit szerint az egyházközségi tanács „kezelné a templom- és iskolavagyont, a kegyes intézetek és ájtatos alapítványok ügyét; a vegyes (egyháziakból és világiakból álló) f tanács pedig „átvenné a világi kormánytól azon ügyeket, melyeket azel tt az úgynevezett egyházi és iskolai bizottmányok kezeltek”. (1867. november 4.)

Haynald érsek továbbgondolásra kérte püspöktársait az autonómia alapszabályának ügyében, mert még nem talált benne elég garanciát arra, hogy a laikusok nem lépik át hatáskörüket. Ezért szerinte meg kell határozni, hogy miben legyen csak véleményezési joguk, miben és hogyan hozhatnak végleges döntéseket, ezeknek milyen úton szerezzenek érvényt, szabad-e egyik tanácstól másikhoz föllebbezni, milyen viszonyban legyenek a tanácsok egymással és milyenben az egyházi hatósággal, legyen-e a királynak vagy egyes püspököknek vétőjoga. Személy szerint azt javasolta, hogy az egyházközségi tanácsok a megyéspüspökhöz fellebbezhessenek, országos ügyekben (pl. tanügy) pedig a f egyháztanácshoz (annál is inkább, hiszen eddig, ha a község nem elégedett meg a püspök döntésével, a királyi helytartótanácsához folyamodott). Haynald további kérdései közül (Milyen jogköre legyen a püspöknek az egyházmegyei tanácsban? Milyen jogköre legyen a püspöki karnak a f egyháztanácsban? Milyen konzervatív elemeket kellene az egyházmegyei tanácsba bevenni? A f egyháztanácsba a f kegyúr delegáljon-e, és ha igen, milyen jogkörrel? A püspöki karnak a királlyal együtt legyen-e vétőjoga? Vagy a püspöki karnak isteni jogánál fogva legyen-e vétőjoga, és vétőjét a király elé terjessze-e?) csak az utolsóban döntöttek, méghozzá igenl leg, ezt az alapszabályba is belevették, azzal együtt, hogy amennyiben a király a püspökkari vétót figyelmen kívül hagyná, isteni jogon tiltakozzanak. (1867. november 7.)

Girk György pécsi és Fogarassy Mihály, immár erdélyi püspök nem tetszésüket fejezték ki a hívek Eötvös által javasolt 2/3-os aránya miatt. A többség azonban úgy vélte, hogy amíg a hatáskörüket át nem

lépik, addig a létszámuk nem veszélyes. Fogarassy kijelentette, hogy a hívek többségi arányától nem félne, „ha azok valódi hívek volnának”, nem a kor hitetlen emberei. Végül tehát beleegyeztek, hogy minden egyházmegyében 14-4, a főapáti egyházmegyében pedig 1 laikus kerüljön be az autonóm tanácsba. (1868. március 27.)

Az 1868. szeptember 26-ai értekezleten a prímás sokkoló bejelentést tett: a bécsi nuncius „a keletkezben levő autonómiai tervezet iránt gyógyíthatatlan bizalmatlansággal viseltetik”. Árnálta azonban a hírt azzal, hogy a nunciust nyilván félretájékoztatták olyan osztrák katolikusok, akik nem ismerik kellő alaposággal a magyar helyzetet. Természetesen a nunciust az zavarta leginkább, hogy a magyar püspökök nem a konkordátum alapjára helyezkedtek. Az október 1-ei vegyes tanácskozásra készülve a püspökök aggodalommal figyelték a világi megnyilatkozásokat: Somssich Pálét, aki feltette a kérdést, vajon a világiakat jogi kényszer alapján hívták meg, vagy csak kegyelemből; és Deák Ferencét, aki szerint a hívek az iskolákat és most már minden egyházi vagyont érintő hatalmi kérdésekben túlsúlyba kívánnak kerülni. (A püspöki kar szeptember 29-én tudta meg, hogy a kultuszminiszter szerint Deák ezt mondta a katolikus egyházi vagyonnra és a tanügyre vonatkozólag: „inkább a felelős miniszter intézkedjék, mint oly autonómia, mint a javaslat sürget; mert a miniszter felelős, a püspöki kar nem!” TÖRÖK JEN, *A katolikus autonómia-mozgalom* 359.) Ezekkel kapcsolatban a püspöki kar kinyilvánította, hogy teljes nyitottsággal áll a tárgyalások elé, melyekben a világiakat partnereknek tekinti. Egyben (szeptember 29-én) eldöntötték, hogy ha a világiak nem akarnak a püspökkari tervezetrel tárgyalni, készítsenek újat a tárgyalás alapjául, ebben Biró László szatmári és Zalka János győri püspökök fogják segíteni őket. Szeptember 28-án a radikális Perger János kassai püspök az ellenkező véleményt képviselte.

Az egyházi kinevezések kérdésében Simor megállapította, hogy az 1848-as eredeti miniszteri ellenjegyzés „sem az anyaszentegyház autonómiájával, sem felségének apostoli jogaival össze nem fér”. Az előbbi ugyanis sérthetné, ha nem katolikus lenne a kultuszminiszter, az utóbbit pedig a király kegyként kapta a pápától. Ezek alapján az 1848. évi XX. tc. 7. §-ának {mely a görög katolikusokra vonatkozott, ld. TOKODY, *Egyházügyekre* 11.} törlését, a folyamatból a miniszter kiiktatását, és a megelőző ügymenet visszaállítását kívánták. (1867. november 27.)

Fogarassy Haynald kérdésére kifejezte, hogy a magyar „püspöki karral együtt szeretne járni”. Készen állt a magyarországi szabályoknak, de kérte, hogy ne kívánjanak olyan dolgokat megengedni, amiket „aki a helyszínen él, megtiltani lát fontosnak. Példának hozta fel, hogy a status előtt és alatt egyaránt leszavazta a tanács, mikor a kolozsvári líceum épületében elhelyezett vegyes vallású jogakadémia elhanyagolt vallásgyakorlatának rendezését kérte. Haynald helytelenítette utódja eljárását, és arra buzdította, hogy a protestánsok elleni harcban igenis számítson a katolikus hívekre. A nagyváradi püspök sem osztotta erdélyi kollégája aggodalmait. Simor is arra bátorította, hogy „a magyar orsz. püspökökre hivatkozhatik; ha nálunk az ügy szerencsésen sikerül, akkor az erdélyi püspök, ámbár nézete különbözött, alárendeli ítéletét a püspöki kar többségének, ha nem sikerül, akkor igazolva van; ajánlja tehát a megnyugvást, és kéri, hogy Pesten maradni szíveskedjék.” (1868. június 27.)

25. Az autonómia választási szabályzatának lényegi összefoglalása TÖRÖK JEN , A katolikus autonómia-mozgalom 158. alapján

1) Az el készítő gyűlés tagjai a megyéspüspökök, a pannonhalmi főapát, és a következő pontban említett választottak. Feladatuk a rendszeres választási mód kidolgozása. 2) Egyházmegyénként saját szabályzat határozza meg, hogy az 1-1 papi küldöttön kívül hány világi vesz részt (átlagban 4, összesen 103). 3) Aktív választójoga van „minden nagykorú, önálló, tisztességes keresetmódú ker. kath. férfiúnak, ki az egyház és iskola iránti tartozását teljesíti”, passzív választójoga van mindazon választóknak, akik legalább 30 évesek, és írni-olvasni tudnak. 4) A papok püspöküknek címzett zárt levélben szavaznak képviselőjükre. 5) A plébános és a helyi katolikus vezetők összeírják a választókat, értesítik őket, majd az esperes összehívja őket a világi követek megválasztására. 6) A választás él szóban vagy írásban történik. 7) A választás jegyzőkönyvét minden esperesi kerület az egyházmegyének felküldi. 8) A beküldött szavazatok felbontását és összeszámlálását a püspök vagy helyettese vezetésével 2 papból és 5 laikusból álló bizottság végzi. 9-11) Miután a primás értesült a választás eredményéről, kitűzi a gyűlés időpontját.

26. A pápai tévedhetetlenség dogmája és annak magyar politikai hullámverései

Az I. Vatikáni Zsinat legfontosabb kérdése a pápa tévedhetetlensége körül forgott. IX. Piusz már 1849-től foglalkozott a zsinat gondolatával. 1865-ben 40 püspököt kérdezett meg erről, köztük Scitovszky János hercegprímást és Roskoványi Ágoston (előző legváci, ekkor már) nyitrai püspököt. Többségük támogatta, Scitovszky időszíntelenek tartotta. (ADRIÁNYI GÁBOR, *Az egyháztörténet kézikönyve*, Budapest 2001, 373.) A Zsinat megnyitására 1869. december 8-án került sor. A mintegy 700 zsinati atyából hazánkat 20 fő pap képviselte Simor János hercegprímás vezetésével, köztük Haynald Lajos kalocsai érsek, Fogarassy Mihály erdélyi, Jekelfalussy Vince székesfehérvári, Biró László szatmári és Peitler Antal váci megyéspüspökök. „Az ellenzék, amelynek vezére J. Rauscher bécsi és Fr. Schwarzenberg prágai érsek, mellette azonban F. Dupanloup orléans-i püspök, Haynald Lajos kalocsai érsek és J. Strossmayer diakovári püspök voltak, mindent megtett, hogy a kérdést levetesse a napirendről, illetve hogy a tervezet szövegét kijavítsa.” (ADRIÁNYI, *Az egyháztörténet* 375.) SALACZ, *Egyház* 35. szerint a magyarok közül az ellenzékhez tartoztak: Ranolder veszprémi, Szabó szombathelyi, Pankovics munkácsi megyéspüspökök és Máriássy egri segédpüspök.

1870. április 19-én Eötvös közölte a magyar püspökökkel Ferenc József „határozott akaratát”, miszerint akik a zsinatról hazajöttek, vagy még oda sem mentek, „tüstént Rómába menjenek, a zsinaton a legközelebb hozandó véghetetlen fontosságú elhatározásoknál személyesen résztvevők [...] felsége ezen legfontosabb felhívásának minden halogatás nélkül” tegyenek eleget. (Váci Püspöki Levéltár, Privata Peitler, 2614/1870.) „Július 15-én [...] hat, a kisebbséget képviselő püspök, közöttük Simor János hercegprímás is, a pápától előbb a dogma kihirdetésének elhalasztását kérte, majd azt a változtatást, hogy

töröljék el a harmadik fejezetben a „plenitudo potestatis”, a „pápa teljhatalma” kifejezést; a negyedik fejezetbe pedig illesszék bele, hogy a pápa a csatlakozhatatlanság gyakorlása közben a püspökök közösségére és egyházak tanúságtételére támaszkodik. IX. Piusz egyik kérésüket sem teljesítette. A sikertelenség következményeként a német, osztrák, magyar és amerikai püspökök közül 57-en pápai engedéllyel elhagyták Rómát. A pápához intézett beadványukban lépésüket azzal indokolták, hogy véleményüket a nyilvános ülésen nem akarják a pápával szemben is érvényre juttatni. A dogmának ezzel nem maradt ellenzéke.” (SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház története*, II, 372.) Ahogy a távozók fogalmaztak: „intemeratam fidem et oboedientiam profiteamur”. Végül tehát 533 szavazattal, 2 ellenében megszavazták a dogmát 1870. július 18-án (TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 210. és SALACZ, *Egyház* 37.). Jekelfalussy és Kruesz Krizosztom pannonhalmi f apát kint maradtak és igennel szavaztak, Simornak sem volt elvi problémája a dogmával, csupán id szer tlennek tartotta annak kimondását hazánk adott politikai helyzetében, mert az a protestánsok, az ortodoxok és a görög katolikusok részér l az amúgy is ingatag békés együttélést a római katolikusokkal méginkább alááshatta. (vö. SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház története*, II, 412-413.; ADRIÁNYI, *Az egyháztörténet* 374. és TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 208.)

TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 233-243.: Két hónappal a püspökök hazatérése után a liberálisok csalódottan tapasztalták: a f pásztorok egy percig sem gondolnak ellenállásra, hanem teljesen alávetik magukat a dogmának. Ennek nyomán egy pesti tanítógy lésen elhangzott: a hitoktatást vegyék ki a papság kezéb l, a közös iskolákból pedig végképp szám zzék. Kárörvend cikkek jelentek meg az Egyházi Állam elfoglalásának hírére. Lassan már azt is definiálni kellett, hogy egyáltalán ki római katolikus.

Ilyen bels , továbbá a liberális közvélemény irányából záporozó küls támadások, és a féléves távollét következtében felhalmozódott itthoni egyházkormányzati feladataik miatt a püspököknek teljesen alkalmatlan id ben kellett összehívni a kongresszust. Simor és a püspökök azonban elkötelezettek voltak az autonómia ügye mellett, tehát még így is vállalták. A prímás már március 21-én ezt írta Rómából: „Az autonomikus választások ma holnap be fognak fejeztetni, s én a gy lést kihirdetni s megtartatni akarom, ámbár meg vagyok arról lelkebben gy z dve, hogy az autonomiából Magyarországon semmi sem lesz. Hol olyan követek választatnak meg, kik azt ígérik meg a népnek, hogy elfogják a papok jószágát koboztatni s hol oly törvények készülnek, mint az Eötvös-félék, ott autonomiáról szó sem lehet. A tapasztalás megfogja mutatni, hogy sejtelmem nem csalt, de rajtam ne muljék a panaceának megkísértése!” Ez a véleménye hazaérkezése után sem változott.

Simor halála után a fiókjából került el a pápa október 31-ei levele, melyben sürgeti, hogy a tévedhetetlenség tanának magyar nyelv kifejtésén túl azt végre hirdesse is ki, tetteivel bizonyítva h ségét, és mutatva jó példát püspöktársainak: „[...] ut exemplo quoque huius observantiae ei [sc. populo] praeluluceres, iamque non modo diserte profiteris adhaerere te dogmaticae Conc. Vaticani definitioni de Const. Eccl. Rom. Pont. Primatu et infallibili magisterio, verum etiam haec omnia ei credenda proponeres

et venerabiles fratres tuos ad idem perficiendum excitares. Scis enim exempla et facta potiora esse verbis [...]” (Esztergomi Prímási Levéltár, Cat. A.) Jekelfalussy is arról számolt be novemberi pápai kihallgatása nyomán, hogy a Szentatya felettébb szomorú, amiért a magyar püspökök (kivéve Roskoványit) még mindig nem álltak mellé. 1871. májusában a nuncius Haynald, Lipovniczky és Szabó püspököknek továbbította Antonelli sürgetését: püspöki kötelességük a decretum kihirdetése, mellyel jóvátehetik eddigi késlekedésüket. Más püspököket a nuncius a saját nevében szólított fel a kihirdetésre. Peitler János váci püspököt pedig maga IX. Piusz utasította erre, válaszul annak az egyházmegyéjér l kiküldött jelentésére. Amikor végül a magyar püspökök kivétel nélkül (utolsóként, szeptember 15-én Haynald is) elfogadták a zsinat határozatait, a szentatya megnyugodott. Ez azonban már jóval az autonómiakongresszus után történt, aminek során, a püspökök bizonytalan álláspontja miatt Róma óvatosan, de annál nagyobb érdekl déssel figyelte a magyar autonómia fejleményeit.

A tévedhetetlenség dogmáját az államok a királyi placetum bevezetésével próbálták ellensúlyozni. Hazánkban Prileszky (a magyar püspökök az autonómia elkötelezett hívei, tehát garanciát jelentenek arra nézve, hogy annak ügye a zsinattól függetlenül haladni fog) és Hatala (a tévedhetetlenség disciplináris és egyházpolitikai ügyekre nem vonatkozik) eredménytelenül próbálták csillapítani a felborzolt közvélemény kedélyeit. A liberális katolikusok attól félték, hogy a *Syllabus* tételeire is ki fog terjedni a tévedhetetlenség, azaz a pápa leteheti a világi uralkodót, és onnantól kezdve a liberálisok nem lehetnek katolikusok többé, hanem eretnekeknek számítanak. Mások azt gondolták, hogy ha Magyarországon nem hirdetik ki a dogmát, akkor az a magyar katolikusokat lelkiismeretükben nem kötelezi. Megint mások a Rómától való elszakadást, vagy éppen a „csalhatatlan pápa szolgálói”-nak a törvényhozásból való kizárását, ismét mások a placetum újbóli bevezetését látták megoldásnak (vö. TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 215. kk.). Gr. Andrassy Gyula 1870. augusztus 9-ei miniszteri rendelete kimondta, hogy „a tetsvényjog fenntartása mellett a római zsinat és pápa szentségének semmi rendeletei vagy határozatai az országban ki nem hirdethet k és szét nem küldhet k, ha csak azok elébb a kormány utján felsége elé nem terjesztetnek és általa azok közzététele okmányyszerüleg meg nem engedtetett.” (Vö. SALACZ, *Egyház* 38-39.) Simor János hercegprímás hiába tiltakozott ez ellen november 19-ei emlékiratában (latinul ld. ROSKOVÁNYI ÁGOSTON, *Monumenta Catholica pro Independentia Potestatis Ecclesiasticae ab Imperio Civili*, XII, Nyitra 1876, 237-262.), kérve, hogy a király maradjon h a saját 1850. április 18-ai pátenséhez, melyben eltörölte II. József placetumát. (Vö. GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 82.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 168-176. és K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 43.)

Az autonómiakongresszuson a kisebbség azt akarta elérni, hogy az autonómia együtt gyakorolja a placetumot a királlyal, míg a többség a placetum eltörlése mellett volt. Jekelfalussy Vince székesfehérvári püspök még Rómából utasította helynökét a dogma kihirdetésére, egyben 1871. január 18-án levélben kérte br. Eötvös kultuszminisztert, hogy ne akadályozza azt (latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 262-266.). Levele Eötvös halála napján, február 2-án érkezett meg, ezért arra utóda Pauler Tivadar válaszolt március 6-án, melyben felhívta a püspök figyelmét az 1870. augusztus 10-ei rendeletre

(KEMÉNYFY, *Ötven év 178.*; vö. K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc 45.*; szó szerint latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 266.). Eddigre azonban a helynök már végrehajtotta Jekelfalussy utasítását: március 3-án a dogmát kihirdették. (vö. SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház története*, II, 413.)

A parlamentben els ként Schwartz Gyula vette fel a placetum kérdését 1871. március 15-ei interpellációjában (vö. GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok 83.*; KEMÉNYFY, *Ötven év 176.*; K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc 44.* és SALACZ, *Egyház 50.*). Április 22-ei válaszában Pauler Tivadar kultuszminiszter a placetum mellett foglalt állást, és azt állította: „nincs hivatalos tudomása a csalhatatlansági dogma kihirdetéséről. [...] Persze Schwarcz Gyula azért félt a csalhatatlansági dogmától, mert az, mint maga bevallotta, a népnek úgyszólván szellemi táplálékát fogja képezni s eddigi liberális (?) meggyezésében megingatja. [...] Az egész interpelláció azért lett felhajszolva, hogy az akkoriban legénykorát él vitézkedő magyar liberálizmus, valami bombasztikus s reklámszerű szenzációval lepje meg a világot, mire legkapósabb médiumnak a placetum kérdése kínálkozott.” (KEMÉNYFY, *Ötven év 177.*)

A székesfehérvári egyházmegyében történtek kapcsán Simonyi Ernő június 3-án interpellációt nyújtott be Paulernek (vö. GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok 83.* és K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc 45-46.*), melyben arról érdeklődött, hogy a miniszter hogyan kívánja helyreállítani a törvényes rendet. Pauler április 10-ei levelére (latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 266-267.) Jekelfalussy május 2-án azt válaszolta, hogy a dogmát kihirdette, mert a placetumot nem ismeri el törvényesnek (vö. K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc 46.*; szó szerint latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 267-271.). A püspök a minisztertanácsi idézésre (latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 271-272.) elment szeptember 11-én 13 órakor megjelent, ahol Andrassy miniszterelnök felolvasta „az összes kath. vallásu miniszterek jelenlétében a placetum nélkül történt kihirdetés miatt a felség „visszatetszését, rosszalását s megfeddését” [...] A dorgatoriumot egyuttal írásban is átadták a püspöknek, ki következőleg válaszolt: „Köteles engedelmességgel fogadom apostoli királyomnak e legmagasabb elhatározását, tudom kötelességemet.”” (KEMÉNYFY, *Ötven év 179.*; továbbá vö. K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc 47.* és SALACZ, *Egyház 51.*) (Az *Apologia Eppi Albaregalensis post auditum Verbum Regium ad Regem Apostolicum Submissa* olvasható latinul: ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 272-276.) Simonyi viszont nem érte be ennyivel (vö. GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok 83.*): „voltak oly elzárkózások is, melyek itt meg nem állottak, hanem melyek a püspöktől ad audiendum verbum regiumnál azt kívánták, hogy vegye vissza a kihirdetett bullát, és midőn a püspök ezt megtagadta, püspökségét elmozdított és egy barátkolostorba tétetett. A kormány azonban jelen esetben eddig nem ment; hanem [...] azon eredményt várja, hogy azon püspök, ki most csintalankodott, jövőre jól fogja magát viselni; [...] a törvények tekintélye ily módon fentartatni nem fog.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 896.) KEMÉNYFY, *Ötven év 178.*: Simonyi a „vakmerő”, „renitens” és „királyi jogokat sértő” kifejezésekkel követelte a püspök elmozdítását. Szerinte a kormány

tétlenkedése miatt a többi püspök is felbátorodott, és egy kivételével kihirdették a dogmát. Példaként „miután itt a váci megyében vagyunk, felolvasom a váci püspök körlevelét, melyet a megyebeli papsághoz szétküldött (olvas). Circulares. Decreta synodi vecumenicae [sic] Vaticanae, quae instituta in urbe publicatione omnes fideles abligant, in advoluto transpono, ut DD. curati eorundem in institutione publica et privata usum facere queant. Vacii 10. Julii. 1871. Antonius Josephus Eppus.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 897.) „Dacára, hogy a kormány a placetum állítólagos megsértése miatt „jogorvoslattal” élt, a képvisel ház széls liberális elemei nem nyugodtak meg, a placetum kérdését kiélesíteni iparkodtak, a dorgatoriumot kevésnek tartották, s t „inkompatibilisnek a parlamentáris kormánynyal” (Schwarcz Gy. saját szavai) s a placetum fölött formaszert tárgyalást kívántak.” (KEMÉNYFY, *Ötven év 180-181.*; vö. SALACZ, *Egyház* 51.)

K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 49. szerint harmadik interpellálóként csatlakozott hozzájuk Csernátony Lajos, Tiszának leghívebb, a maga nemében legfélelmetesebb és legtürelmetlenebb tollforgatója. Pauler a három interpellációra egyben válaszolt, ezt kétszeri felállítás-számolás után a ház 66-55 ellenében elfogadta. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 861-902.) „A többi püspök nem ünnepélyesen hirdette ki a zsinat határozatait, hanem csak körlevélben közölte azokat papjaival, hogy a magán- és a nyilvános oktatásban felhasználhassák.” (SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház története*, II, 374.)

A dogma támadásnak vétele, és az abból fakadó viták gyakorlati megokolását a fentiekben Keményfy megadta. Az elvi álláspont azonban kifogásolható és érthetetlen, mert mint tudjuk, ez a dogma pusztán azt mondja ki, hogy a pápa hit és erkölcs dolgában tévedhetetlen, és ezt is feltételekhez köti. FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 542.: „A római pápa, amikor tanítói székér l beszél, azaz, amikor az összes keresztények pásztorának és tanítójának a feladatát teljesítve legfels bb apostoli akaratának nyilvánításával meghatározza, hogy egy hitbeli vagy erkölcsi tanítást az egyetemes Egyháznak tartania kell, minthogy Isten mellette áll, amint ezt neki Szent Péter személyén át megígérte, azzal a tévedhetetlenséggel bír, amellyel az isteni Megváltó a hitre vagy az erkölcsökre vonatkozó tanítás meghatározására nézve Egyházát felkészültté akarta tenni; ezért a római pápa ilyen határozatai nem az Egyház beleegyezése miatt, hanem önmagukban megmásíthatatlanok. Ha pedig valaki ezen határozatunknak ellentmondani mer, amit Isten ne engedjen: az legyen kiközösítve.” Ezen dogma el zményeiként nem egyszer nyilatkozott már meg a Szentszék a pápa tévedhetetlenségér l, de eddig még nem dogma súlyával. Pl. a Szt. Officium 1690. december 7-ei, a janzenista tételeket elítél 29. pontja: „Annyiszor megd lt, és semmis a pápának az egyetemes zsinat feletti tekintélyér l és a hit eldöntend kérdéseiben való tévedhetetlenségér l szóló állítás.” (FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 426.) Vagy pl. IX. Piusz els , *Qui plurimis adhinc* kezdet enciklikájában ezt írta: „Et quoniam ubi Petrus, ibi Ecclesia, ac Petrus per Romanum Pontificem loquitur, et semper in suis successoribus vivit et iudicium exercet, ac praestat quaerentibus fidei veritatem, idcirco divina eloquia eo plane sensu sunt accipienda, quem tenuit ac tenet haec Romana Beatissimi Petri Cathedra, quae omnium Ecclesiarum mater ac magistra fidem a Christo Domino traditam, integram inviolatamque semper servavit, eamque

fideles edocuit, omnibus ostendens salutis semitam, incorruptae veritatis doctrinam. Haec siquidem principalis Ecclesia, unde unitas Sacerdotalis exorta, haec pietatis metropolis, in qua est integra christianae religionis ac perfecta soliditas, in qua semper Apostolicae Cathedrae viguit Principatus, ad quam propter potiore principalem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est, qui sunt utique fideles cum qua quicumque non colligit, spargit.” Az iménti idézet, annak magyar fordításával együtt megtalálható: FÜSSY, *IX. Pius*, I, 160-162. A fordítás: „És mivel ott az egyház, hol Péter van, és Péter a római pápa által szól, utódaiban mindig él, birói tisztét gyakorolja, s a hit egységét nyújtja azoknak, kik azt keresik: azért Isten szavát teljesen azon érteményben kell elfogadni, melyet ezen Szent Péternek római széke föntartott és föntart, mely mint az összes egyházak anyja és tanítója a Krisztus Urunktól reá bizott hitet mindig teljesen és sértetlenül meg rzi, azt a hiveknek tanította, mindnyájoknak megmutatván az üdvösség utját és a hamisítatlan igazság tanítását. Mert ez a legkiválóbb egyház, melyb l az áldozári egység kiindult; az istenesség f helye, melyben megvan a keresztény vallás teljes és tökéletes tartóssága, melyben minden koron fönnállott az apostoli szentszék el rangja, s melylyel, hatalmas el rangja miatt, az összes egyházaknak, azaz minden helyen él hiveknek meg kell egyezniök, mert a ki vele nem gyűjt, szétszór.” Fontosak még az idézett részt közvetlenül megelőző mondatok, melyek Füßy fordításában így hangzanak: „Isten maga, mondja, él hatalmat (auctoritatem) rendelt, mely isteni tanainak igaz és törvényes érteményét tanítsa és megállapítsa, s a hit és erkölcs dolgában minden vitás kérdést (controversias) tévmentes (infallibili) ítélettel eldöntsön, nehogy a hivek az emberek gonoszságában a tévely által környeztetve a tan minden szele által ide-oda hányattassanak. Ezen él és tévmentes hatalom csak azon egyházban található föl, melyet Krisztus Urunk Péterre, az összes egyház fejére, fejedelmére és pásztorára épített; kinek az Ur megígérte, hogy hite soha sem fog ingadozni; mely egyház mindig törvényes pápaival birt, kik megszakítás nélkül magától Pétert l veszik eredetöket, az székén ülnek, és az tanításának, méltóságának, tiszteletének és hatalmának örökösei és véd i.” Ezeknek modernebb fordítását közli a 2781. pontban: *FILA – JUG, Az Egyházi Tanítóhivatal* 497-498. Az új dogma által említett egyik kérdésbe sem akart az állam beleszólni sem azelőtt, sem azután.

A viták gyakorlati oka mégis világos: ezek az adott politikai helyzetben fként érzelmi alapúak voltak, és a szabadság-törekvés egyik akadályának tekintették a dogmát. Az országgyűlésben a kérdés újból előkerült (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 88-243.; K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 55-57. és SALACZ, *Egyház* 52.), amikor „a képviselőház 1873. január 16-ki ülésében, Lük Géza kálvinista képviselő elszörnyűködéssel interpellálta meg Trefortot, a püspök „merész (!) tette” miatt” (KEMÉNYFY, *Ötven év* 193.), azaz: tud-e arról, hogy {az időközben kinevezett} Schopper György rozsnyói megyéspüspök is kihirdette a dogmát egyházmegyéjében a placetum ellenére? (Vö. TOMCSÁNYI, *A katolikusok* 58. és GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 83-84.) „Más püspök is megtette azt mit Schopper, hogy Lük mégis egyedül Schoppernek ment neki, az az sajátos lokálpatriotizmusából magyarázható ki, lévén torna-megyei, hova a rozsnyói püspök egyházi joghatósága szintén kiterjedt.” (KEMÉNYFY, *Ötven év* 193.) Trefort más másnap levélben kérdezett rá a

történetekre a püspöknél (latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 301-302.). Csak a második levelére kapott választ, melyben Schopper elismerte, hogy 200 példányt a papság között szétszórt (latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 302.). Trefort a választ kevesellte, és újabb levélben kérdezte, hogy kihirdetés is történt-e (latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 303.). Ismét csak a második levelére kapott választ, ebben Schopper azt írta, hogy a tévedhetetlenséget „már mint tanár hirdette. Kihirdetése felesleges, mert anélkül is kötelezi a katolikus híveket. A vatikáni határozatokat csak azért osztogatta szét nyomtatásban, hogy a megyei papság hitelesen értesüljön azokról.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 90.; latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 303-308.) Miután Trefort a püspököt levélben megfeddte (latinul ld. ROSKOVÁNYI, *Monumenta Catholica*, XII, 308-309.), június 24-én válaszolt Lük interpellációjára. Eszerint Schopper a dogmát „formaszer leg és ünnepélyesen nem hirdette ki; nem hirdette ki nevezetesen akként, a mint az Székesfehérváron történt” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 90.). Szószálhasogatásnak tartaná azt definiálni, hogy ez kihirdetés volt-e vagy sem, mindenesetre sem többet, sem kevesebbet nem tartott szükségesnek lépni, mint a püspököt figyelmeztetni, hogy ha törvénytelenység következne a tetteből, az ellen a törvény erejével fog fellépni. „Ámde ennyi büntetéssel nem érték be Lük, Mocsáry, Ghyczy, Csiky és a ház többi radikális elemei.” (KEMÉNYFY, *Ötven év* 194.; vö. SALACZ, *Egyház* 52-53.) Úgyhogy Trefort válaszát 83:71 arányban elutasították (SZIKLAY, *Negyven év* 73-74.), és 28-án újratárgyalták. Lük és 17 társa ekkor határozati javaslatot terjesztettek be, hogy a miniszter szigorúbban járjon el, magánvéleményként pedig remélte, hogy Trefort le is mond. A miniszter válaszában azt mondta, nincs törvény, mely a placetumot szabályozná, ennek hiányában pedig neki kellett döntenie, mit lép. Szerinte a tetsvényjog jelen formájában a sajtó- és szólásszabadsággal összeegyeztethetetlen, ezért indítványozta, hogy az vezetésével küldjenek ki bizottságot, mely javaslatot dolgoz ki a Ház számára az állam és az Egyház közti viszony szabályozására.

Lukácsy Béla szerint a miniszternek nem volt a kezében erősebb szankció lehetősége Schopper ellen. A papságot viszont folyton támadják, a vendéglóban, a vasúti kupéban, bárhol a vallásról és a papságról kezdenek trágárul beszélni, amint belép egy pap. Annak ellenére, hogy az alsópapság „szegénységben sanylik, járványok alkalmával életét gyakran kockáztatja, idejét a törvényeknek megfelelő oktatásnak szenteli, s minden egész életén keresztül tehetségeit a közjó elmozdítására fordítja: a világon csaknem kivétel nélkül hálátlansággal találkozunk.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 110.) A béke érdekében is támogatta Trefortnak mind az eljárását, mind az indítványát. Hoffmann Pál ugyan mind „a csálhatatlansági dogma fölállítását, de nemcsak ezt, hanem ami azt megelőzte, t. i. az úgynevezett syllabust, és a római encziklikának egész politikáját az államra nézve a lehető legveszélyesebbnek tartom” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 116.), mind a placetumot is ellenezte, de hamar ez a törvény, be kívánta tartatni a fapapokkal is. Ezért Trefort eljárását Schopperrel, és indítványát is támogatta. Ezt tette gr. Apponyi Albert és Deák Ferenc is. Utóbbinak pártján belüli ókonzervatív katolikusok (Katolikus Konzervatív Párt) egyenesen a placetum eltörlését kívánták. Június 28-ai

beszédében Deák azt mondta, hogy a Corpus Iuris-ban nincs olyan törvény, mely placetumra jogosítaná fel az uralkodót, így az azokat be nem tartókat szankcionálni sincs joga sem a királynak, sem a miniszternek. Dogmákról vitatkozni pedig az országgyűlésben nem feladatuk. Pártja szorgalmazta továbbá a katolikus felekezeti iskolák támogatását. Deák szerint nincs jogegyenlőség, míg fennáll a *ius comitorum*, azaz míg a katolikus és ortodox főpapok automatikusan tagjai a főrendi háznak, a protestánsokéi és az izraelitákéi viszont nem. Mindegyiknek megadni nem célszerű, hanem mindegyiket le kell venni, és azontúl mindenki csak választás útján juthasson országgyűlési székhez. De ezt nem egyik napról a másikra kell megtenni, hanem alapos előkészületek után. Úgyszintén a Trefort által javasolt bizottság tagjait alaposan válogassák össze minden párt és vallás közül, de mivel már most is alig vannak jelen, halasszák ezt következő szünetre, hiszen ha a képviselők egy része már elő sem jött, bizottsági munkát sem végeznének addig. Az autonómia kérdése szerinte csak annyiban tartozik az országgyűlés elé, amennyiben állami törvénybe ütközne. Az egyházi vagyont pedig meg kell vizsgálni, és csak a ténylegesen a katolikusok tulajdonát képezőket kell az Egyház kezében hagyni. (SZIKLAY, *Negyven év 74-75.*) {Ez utóbbival szemben állt Danielik János, volt rozsnyói szemináriumi tanár, majd a *Religio és Nevelés* c. folyóirat szerkesztjének véleménye, miszerint minden egyházi vagyont az Egyházat illeti. Indoka: „ha igaz, hogy minden birtoktulajdonost a szerzés gyökerére és eredetére kell visszavinni (Trip. P. I. tit. 28.), s a király adomány, magánadomány, adás-vevés tulajdoni jogot ad: így napnál világosabb, miszerint az egyház, melly e három úton jutott javainak birtokába, azoknak egyetlen, elvitázhatlan törvényes tulajdonosa”. (Vö. CSORBA LÁSZLÓ, *Jogvédelem vagy kiváltságvédelem? Danielik János az egyházi vagyont „jogi természetéről” 1848-ban*, in *Állam és egyház*, 49.)}

Huszár Imre csak Deák érvelése alapján támogatta Trefort indítványát, sőt annak végére bevetette volna, hogy a felállítandó bizottság Deák irányelveit kövesse. Csatlakozott Tarnóczy Gusztáv, aki Trefortot kívánta továbbra is miniszternek, és bár a Schopperrel kapcsolatos eljárását helytelenítette (szerinte vagy azonnal kellett volna törvényjavaslatot benyújtania, vagy hallgatnia, de a retorziók nélküli pusztaság feddés lejárhatja az országgyűlés tekintélyét), a miniszter indítványát támogatta. Innen pedig Lük javaslatát szükségtelennek tartotta. Simonyi Ernő hasonlóképp nyilatkozott: Miért kapott enyhébb büntetést az azt másodikként megszegő Schopper, mint az elsőként engedetlenkedő Jekelfalussy? Ez olyan, mintha Jekelfalussy hazatért volna az *ad audiendum verbum*-ról és újra kihirdette volna a dogmát. Ha a miniszter maga is elismerte a vatikáni tanok veszélyességét, nincs azok iskolai tanítása ellen más fegyvere, mint a feddés? Nem jövedelmez, hanem sürgősen felállítandó a bizottság, de Huszár kiegészítési javaslata nélkül, mert nem parlamentáris dolog egy bizottságot arra utasítani, hogy egy képviselő diktátuma szerint intézkedjék. A bizottság kezét nem szabad megkötni: a vizsgálat során új körülmények merülhetnek föl. Schwartz Gyula egyetértett Simonyival, és kiegészítette azzal, hogy amíg nincs törvény, szerinte a miniszter a rendeletekhez való jogával élhet. A placetum szerinte idejétmúlt, „mert meg vagyunk győződve, hogy a lelkiismeret szabadságát praeventív rendszabályokkal, rendőri szabályokkal meggátolni

nem lehet”. (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 158.) Mégis támogatta mind Trefort indítványát, mind Lük ét.

Gullner Gyula szerint az igazi kérdés az, hogy „összeférhet -e az állam eszméjével, hogy a magyarállam polgárai olyanok parancsából hajtsanak végre rendeleteket, vagy hirdessenek ki tanokat, a ki nem azon állam törvényeinek van alávetve, és hogy oly tanokat hajtsanak végre, melyek, a mint nem – ép úgy lehetnek az állam létfeltétele és nyugalma ellen is irányozva”. (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 104.) Kifogásolta, hogy papok vallási röpiratai országsszerte hirdetik: a katolikusok vagyonát a kormány el akarja venni. Ezzel nyugtalanságot keltenek, ezért Gullner – Schwartzhoz hasonlóan – elfogadta mind Lük javaslatát, mind Trefort indítványát.

Ghyczy Kálmán Deákot támogatta, Huszár javaslatával együtt, nehogy a kiküldend bizottság véleménye az legyen, hogy az állam és az Egyház egyenjogúak, és az állam ismét alá legyen rendelve az Egyháznak. Egyben szorgalmazta, hogy a bizottság vizsgálja meg azt is: a hitoktatást leszámítva mennyi beleszólása legyen az oktatásba az egyházaknak. Ghyczy nézete szerint semennyi, mert az oktatás állami feladat. Ugyanakkor támogatta Lük szigorú eljárásra vonatkozó indítványát is. Paczolay János szerint dogmatikai kérdésekben nincs helye placetumnak, ezért Lük indítványát elutasította. Úgyszintén elvetette Ghyczy és Huszár érveit is. Irányi Dániel az egyenlőség elvére hivatkozva szintén megkérd jelezte Ghyczy szavait azzal kapcsolatban, hogy az egyházaknak ne legyen beleszólásuk az oktatásba: „a nevelésjog a szülők joga és kötelessége, [...] a nevelési jogra az államnak privilégiuma nincs.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 169.) Ghyczy ezután biztosította a házat, hogy a nevelési felelősség csökken sorrendje szerinte: szülők, állam, egyház.

Csak Lük t támogatta Ugron Gábor, aki a vallás és a papok közti különbségtételt szorgalmazta: a valláshoz hűnek kell lenni, a nem hiteles papokat viszont nyugodtan lehet gúnyolni. Ezt maga is megtette beszédében. Többek között Laokoón kígyójához hasonlította a papságot, akik alattomosan, vér nélkül fojtják meg a szabadelveket, mikor nem engedik nekik a templomban és az iskolában elveiket hirdetni, holott ők a dogmatikában egyházhűek, csak a papság „formai tévedései” ellen akarnának küzdeni. Trefort indítványából pedig hiányolta a kiküldend bizottság eljárásának körülírását. Csiky Sándor szerint nem szükséges egy törvény ahhoz, ami amúgy is nyilvánvaló. A szóban forgó dogma pedig csak „felfuvalkodás”, és pontosan ez fog békétlenséget szülni. Szerinte erre Lük javaslata a megoldás. Csanády Sándor egyenesen Schopper elmozdítását, majd megbüntetését szorgalmazta. Végül maga Lük is elfogadta Trefort indítványát Huszár kiegészítésével.

A szavazáskor a képviselők Lük javaslatát elutasították, Trefortét elfogadták, Huszár kiegészítését pedig egyhangúlag fogadták el. A közhangulatot jól jellemzi az országgyűlési jegyzőkönyv következő megjegyzése: „(Az egész ház föláll. Zajos, szünni nem akaró fölkiáltások: Éljen Deák Ferencz!)” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 173.)

A nyári szünetet követően, 1873. november 18-án Lük sürgette a bizottság felállítását. Trefort 4 nap múlva benyújtotta indítványát, mely szerint a bizottság álljon 27 tagból. Újabb 5 nap múltán ezt meg

is tárgyalták és elfogadták. December elsején megválasztották a tagokat (kimerít névsorukat ld. K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 57.), akiknek sorában többek között Gullner Gyula, Zsedényi Ede, Lük Géza, Madarász József, Hoffmann Pál, Nikolics Sándor, Wahrmann Mór, Zichy Antal, Tisza Kálmán, Somssich Pál, Kállay Ödön, Paczolay János, Bartal György és Szentimrey Elek is szerepeltek. „A 27-es bizottság megválasztott tagjai között a katolikus meggyezés képviselők közül csak Somssich Pál, báró Senyei Pál és Paczolay János választottak be, a többi 24 többé-kevésbé [...] liberális volt.” (KEMÉNYFY, *Ötven év* 200.)

Eközben 1874-ben Ausztriában, a pápa tiltakozása ellenére, Stremayer kultuszminiszter olyan vallási törvényt fogadtatott el, „melyben statuálta a felekezetiellenességet, kimondá az állam rendelkezési jogát az egyházi vagyon fölött, statuálta a kormánynak azt a jogát, hogy az egyházi javakat adományozhassa, sőt még a papi képesítés eldöntését is az államhatalom, illetéges a kormány kezébe adta” (SZIKLAY, *Negyven év* 76.)

A magyar 27-es bizottság jegyzője, Molnár Aladár 1875. április 28-án mutatta be a Háznak jelentésüket (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 220-243.; továbbá vö. K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 58.). Eszerint a „bizottság azon nézetben van, hogy a kérdéses viszonyok ne együttesen az összes megoldandó kérdéseket magába ölel egy törvénnyel, hanem fokenként a pozitív állapotokat tekintetbe véve, és a gyakorlati szükség szerint rendezendő több egyes oly törvényekkel, melyek mindegyike egyfelől a gyakorlatban legsürgősebb intézkedéseket foglalja magában, s másfelől tervszerűen el készíti a törvényhozás által kitűzött irányban való továbbfejlődést.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 220.) Ezért sürgették, hogy bármely vallás szabadon gyakorlására törvény szülessék, hiszen az 1848. évi XX. tc. (ld. a 69. lábjegyzet 1. §-ában) ugyan felvette a bevett felekezetek közé az unitáriusokat, de az 1868. évi LIII. tc. {vö. 8. *Vegyes házasságok / d) Az 1868. évi LIII. tc. kialakulása c. pontunkkal, teljes szövegét pedig ld. *Vallásügy*, 20-24.; LUGA, *Egyháziakat érdekl.* I, 29-38. és LUGA, *Egyháziakat érdekl.* II, 51-60.; valamint MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozású* 35-37.} csak az 1848-ig bevett 5 felekezeteknek biztosított jogegyenlőséget, a többi keresztényeknek és a nem keresztényeknek nem (itt külön megemlítették az izraelitákat). A több százezer érintett vagy köteles volt egy általa lelkiismeretileg el nem fogadott keresztény felekezethez csatlakozni, vagy az elhagyott felekezetét anyagilag továbbra is támogatni. Úgyszintén javasolták, hogy a patronátus intézményét modernizálják. Erre külön albizottságot állítottak fel, de az eddigre még nem tudott törvényjavaslatot felmutatni. A vallásszabadság iménti kérdésében azonban a bizottság benyújtotta törvényjavaslatát. Ennek alapelvei: „választassék el a vallási hitköre a jogi és politikai világ körétől, hogy a lehetőségig különíttessék el a belső vallási élet a világi államélettől” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 224-225.), és a belső életbe az állam semmilyen módon ne szóljon bele, azt ne korlátozza. Azonban mivel a hívők egyszersmind állampolgárok is, törvény kell, hogy biztosítsa, hogy a vallások se terjeszthessék ki befolyásukat politikai és polgári ügyekre, ne sérthessék a társadalmi békét, az állami közrendet {ezt később törvénybe is iktatták, hiszen az 1895. évi XLIII. tc. 18. §-a ezt írja: „A vallásfelekezet köteles jóváhagyott szervezeti*

szabályzataiban később tett minden változtatást a vallás- és közoktatásügyi miniszternek esetről-esetre jóváhagyás végett bejelenteni. Ha ezen változtatás a 7. és 8. §§-ban meghatározott feltételeknek meg nem felel, a 4. §. rendelkezéseivel ellenkezik, vagy ha az egyházi határozatok, ima- vagy tankönyvek oly rendelkezést vagy tantartalmaznának, mely a vallásfelekezet tagjainak állampolgári kötelességeik teljesítését tiltaná, vagy törvényben tiltott cselekményt rendelne: a törvényesen elismert vallásfelekezettől nyilvánítás a vallás- és közoktatásügyi miniszter által haladék nélkül visszavonandó.” (*Vallásügy*, 5.) – Ahogy azt már a 386. l. ábjegyzetünkben is említettük, a tc. nem vonatkozik Katolikus Egyházunkra, amiről eszerint nem is feltételeztek ilyesmit.}, az állami szuverenitást és a politikai szabadságot. Így valósulhat meg az ebben a korban gyakran kívánatosként hangoztatott alapelv: „szabad egyház a szabad államban”. Az állam élkődjön afölött, hogy hite senkit ne mentessen fel törvényi kötelezettségei alól; hogy egyháza senkit ne akadályozzon polgári jogaiban és kötelességeiben; hogy minden felekezet tiszteletben tartsa az államfelség jogait, az ország törvényeit és közerkölcsöt vagy törvényt ne sértsen; hogy a felekezetek tiszteljék egymást; hogy semelyik felekezet se terjeszkedjen hatáskörén túl; és hogy minden felekezet (lehet leg a szervezeti berendezkedése által) olyan kapcsolatban legyen az állammal, hogy az a felügyeleti és ellenrzési jogát eredményesen gyakorolhassa. Törvény határozza meg, hogy egy szabadon bejelenthet új felekezet milyen korlátokon belül mozoghat. {Később ezt tette az imént említett 1895. évi XLIII. tc., vö. a *Függelék* 79. pontjával.} Ha a felekezet törvényt nem sért, az államnak csak elismerési joga legyen. Amíg az autonómia ki nem épül, az állam gyakoroljon felügyeleti jogot a Katolikus Egyház felett. Az autonómia mielőbbi kiépülését a bizottság kívánatosnak tartotta, és annak elmozdítását a kormánynak ajánlotta. „Az államnak a vallásosság és erkölcsiség fejlesztésére célzó egyházakat, a mennyire a hit körébe avatkozás nélkül teheti, oltalma és védelme alá kell fogadnia.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 231.) A törvényjavaslat teljes szövegét ld. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 232-243. Ebből néhány érdekesség: titkos vallási társulat alakítása, ill. az abban való részvétel tilos; a pápát leszámítva semmilyen felekezetnek feje, védura vagy lelkésze ill. tisztviselje nem lehet nem magyar állampolgár vagy hatóság; minden egyházi közgyűlés csak nyilvános lehet, azokon csak vallási ügyek tárgyalhatók, határozataik jegyzkönyveit a kormány kérésére annak bemutatni kötelesek; a felekezetek alapítványai és vagyonkezelése fölött a kormány gyakorolja a felügyeletet, hogy azok épen maradjanak és az alapítási céljukra fordítottassanak; felekezet nem büntethet senkit testi fenyegetéssel vagy fogsággal, sem vagyoni bírsággal; nem indíthatnak fegyelmi eljárást amiatt, hogy tagjuk politikai kérdésben mire szavazott; polgári hatóság közegészségi vagy közbiztonsági okból ideiglenesen betilthatja az istentiszteletet ill. körmenetet; templom közelében az adott egyház ünnepén tilos minden, ami a szertartást zavarná; állami, községi vagy katonai alkalmazottak nem rendelkezhetnek ki más felekezet szertartásán való részvételre; a polgári hatóságok nem kötelesek figyelembe venni az egyes egyházak ünnepnapjait, azonban a vasárnapok egyöntetleg munkaszüneti napok, Szt. István napja pedig innentől nemzeti ünnep; külföldi szerzetesrendek csak a vallásügyi miniszter engedélyével telepedhetnek le, és a többi magántársulatoknak megfelelően a kormány felügyelete alatt állnak; a szerzetesrendek tagjai csak

magyar honpolgárok lehetnek, semmilyen fokozatú vezetjük (kivéve a pápát) vagy véduruk nem székelhet hazánkon kívül, és mindenben a magyar törvények alárendeltjének kell lennie; aki nem tartozik egyházhoz, vagy egyháza nem akarja eltemetni, annak polgári temetéséről a község köteles gondoskodni.

Az iméntiekhez kapcsolódik, hogy Trefort kultuszminiszter 1878. február 8-án rendeletet adott ki, melyben Szt. István ünnepét minden felekezet által kötelezően megünneplendnek nyilvánította. Nemzeti ünnep lévén elrendelte, hogy aznap, „ha a lakosság vagy a hatóság kívánja, az illető lelkész köteles isteni tiszteletet tartani”. (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 588.) Az év május 1-én Molnár Aladár interpellációt nyújtott be Treforthoz, melyben egyetértett azzal, hogy Szt. István napja, mint a királyság megalapítása, nemzeti ünnep legyen (erre vonatkozólag az előző országgyűlés idején törvényjavaslatot is benyújtott), de nem egy vallásszabadságot sértő rendelet által (K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 65. és SALACZ, *Egyház* 57.). Törvényt szorgalmazott, mert e rendeletben kifogásolta, hogy az az 1791. évi XXVI. törvénycikkkel és az 1868. évi LIII. tc. 19. §-ával ellentétes módon a protestánsokat felekezetük tanításával ellentéző ünnep megülésére kötelezi. {SZENICZEY, *Az 1868 és 1869-ik évi* 54-55.; CSIKY, *Egyházügyekre* 10-11.; TOKODY, *Egyházügyekre* 11.; LUGA, *Egyháziakat érdekl.* I, 36-37. és LUGA, *Egyháziakat érdekl.* II, 58-59.: „19. §. Egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait és ünnepeit megtartsák, vagy hogy ezen napokon bárminemű munkától is tartózkodjanak. Vasárnapokon azonban minden nyilvános és nem elkerülhetetlenül szükséges munka felfüggesztendő. Ugyiszintén bármely vallásfelekezetnek ünnepén a templom közelében, s egyházi menetek alkalmával azon téreken és utcákon, melyeken az ilyen menet keresztül vonul, mind az mellzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.”} Szerinte ilyen alapon a miniszter megtehetné ezt Mária napjával is, ami ugyanilyen hatású lenne. Képtelenségnek tartotta, hogy e rendeletre hivatkozva esetlegesen a katolikus lakosság a protestáns lelkészt is kötelezhetné ilyenkor istentiszteletre. Szerinte még a törvényhozás sem tehetné azt a napot Szt. István tiszteletének nemzeti ünnepévé, legfeljebb a magyar királyság megalapításának nemzeti ünnepévé. Hiszen pl. a protestánsok nem tisztelik a szenteket, az ortodoxok pedig tisztelik ugyan, de csak az általuk kanonizáltakat, ezért nekik minderre nem kötelezhetők. Következetlenséget látott abban is, hogy a rendelet az izraelitákat nem kötelezi az ünnep megtartására. Június 27-ei válaszában Trefort bejelentette, hogy a félreértésekre okot adó rendeletét visszavonta. (Vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 588-597. és SZIKLAY, *Negyven év* 86-87.)

27. Az előkészítő kongresszus 1869. október 7-13-ai ülései TÖRÖK JEN, A katolikus autonómia-mozgalom 192-197. alapján

A meghívottak közül most még kevesebben jöttek el: az első ülésen 11 püspök, 14 pap és 41 világi volt jelen, azaz 66-an a 152-ből. Ez a szám a későbbi üléseken valamivel növekedett. Kuthy Márton, a liberális papság képviselője azt követelte, hogy végre foglaljanak állást: a szabadelv vagy az ultramontán katolikusok oldalán állnak. {SZIKLAY, *Negyven év* 26. szerint az „ultramontán” kifejezést

vannak, akik ekkoriban gúnyként használták az olyan emberre, „a ki a nemzetek minden legmagasb érdekét még a haza függetlenségét is Rómának, az Alpeseken túl (ultra montes) székel római pápának rendeli alá”.} Támogatta t Deák Ferenc (bár hangsúlyozta, hogy nem akarja átlépni illetékességének határait, és elismerte az egyházi ügyekben a papság jártasságát) és Szilágyi Virgil. Az ortodox véleményt képviselte Schlauch L. rinc esperes-plébános (az autonómiában mindkét irányzatnak helye van), Palásthy Pál, Hayald Lajos kalocsai érsek, gr. Apponyi, gr. Zichy, Bartha Béla, Konek Sándor, Gál János. El ször az ellenzék összes javaslatát leszavazták. Kés bb a kongresszus megoszlása egyre kiegyensúlyozottabb lett, a 3. ülésen a szavazati arány már 33:34 volt. A legnagyobb vitát az váltotta ki, hogy a választásokat a helyi lelkész vezesse-e, avagy csak az összehívás legyen a feladata, és a hívek válasszanak elnököt. Kuthy az utóbbi mellett szólalt fel, Konek az el bbit védte. Itt Deák elveszítette türelmét, és a több napos leszavazottság keser ségével hevesen kifakadt: „Valóban nagyon nehéz e gyülekezetben tanácskozni, ha nyíltan, szabadon kimondjuk nézetünket, vagy anathémát mondanak reánk, mert belenyúlunk az egyház belső szervezetébe, vagy személyes t érre viszik a kérdést és azt mondják, hogy bizalmatlanságot tanúsítunk a püspöki kar vagy a plébánosok iránt [...]”. Erélyes fellépése nyomán megszavazták, hogy a bizottságot a plébános hívja össze, annak tagja is, s t elnökévé is választhatják, de hivatalból nem elnöke.

28. Az els szervez kongresszus 27-es bizottságának és 9-es albizottságának munkája

A 27 f s bizottság el ször 3 f s ügyrendi bizottságot hozott létre, melynek tagjai Biró László szatmári püspök, gr. Zichy Nándor és Szilágyi Virgil voltak. Ez az albizottság leszögezte, hogy az autonómia célja az 1848 el tti állami jogok átvétele, majd megállapította a tárgyalandó témák sorrendjét. Ezt követ en a 27-es bizottság újra összeült, hogy a majdan kodifikációval megbízandó 9 f s bizottság számára meghatározza az alapelveket.

Bartal György az egyházfegyelmi és liturgikus kérdéseket is (pl. a liturgia nyelvének meghatározását) az autonómia hatáskörébe akarta vonni, de javaslatát elutasították. Egyetértettek abban, hogy a leendő f papokat ezentúl ne a kormány, hanem az autonómia terjessze el . A papság megválasztásának kérdésében a liberális elv gy zedelmeskedett: a népnek is beleszólást szántak az autonómián keresztül. Az egyházi vagyon kérdésében Haynald kijelentette, hogy el ször meg kell határozni, milyen kiadásokat akarnak az autonómián keresztül fedezni, azután a püspöki kar kész az áldozatokra. Ekkor csalódtak azok a liberálisok, akik a püspöki kartól nemcsak egyes kiadások fedezését várták, hanem az egyházi vagyon egy részének az autonómia rendelkezésére bocsátását. Nevükben a mérsékeltebb Szilágyi Virgil szólalt fel: a kiadásoktól független állandó kulcsot kérnek a nagyobb egyházi javadalmak egy részéb l az autonómia számára. Mivel a széls ségesek egyenesen commassatio-t követeltek, ez kedvez ajánlatnak t nt, ezért Biró püspök azonnal Esztergomba utazott a primással tárgyalni.

A 9-es bizottság (papok: Haynald Lajos, Veszely Károly, Pados János; világiak: br. Sennyei Pál, gr. Apponyi György, gr. Zichy Nándor, Szilágyi Virgil, Horváth Döme, Bartal György) megkezdte kodifikációs munkáját. A 27-es bizottság ehhez a következő alapelveket határozta meg: az autonómia a létjogosultságát az 1848. évi XX. tc. 2. §-ából (ld. a 69. l. ábjegyzetben) származtatja; a király apostoli jogait sérthetetlennek tartja; az egyházi kegyurak jogai is sértetlenek, de legyenek szabályozva; az autonómiai választásoknál alkalmazzák a közvetett és a közvetlen módszert is; a tanügy minden kérdése az autonómia hatáskörébe kerüljön; az egyházi és iskolai szükségletek meghatározását függőben hagyják annak a tanácskozásnak a befejezéséig, amelyet Haynald érsek szerint ezügyben a püspöki kar már megkezdett. A közvetett választás lehet ségével még annak az illúzióját is elvették a néptől, hogy beleszólhat az autonómiába. Ezt a pontot sok vita kísérte, melynek végén a fele-fele arányú véleményeket br. Sennyei elnöki szavazata döntötte el a közvetettség irányába, azonban azt a felzúdulás miatt később a 27-es bizottságnak el kellett kivennie alapelvei közül. Szintén nagy felháborodás kísérte a 9-es bizottság azon tervezetét, hogy a fős, közvetve választott igazgatótanács hatalmát tekintve képes legyen ellensúlyozni az egész országos tanácsot.

A vagyoni kérdés megtárgyalásáról szóló jegyzék könyv egy része így ír: „A jelen volt Érsekek, Püspökök, Apátok, Prépostok és káptalani képviselők egyhangúlag kinyilatkoztatták: mikép a Catholica Egyház egyházi, és az Egyházzal elválaszthatatlan kapcsolatban álló Cathol. iskolák szükségeinek fedezéséhez, illetégen – a mennyiben az azon szükségek fedezéséhez fennálló alapok és segédforrások jövedelmei elegendőek nem lennének – azoknak pótlásához, saját jövedelmeikből a szervezendő Cathol. autonómia útján is, tehetségük szerint járulni, és e célból minden tőlük kitelhető áldozatokat hozni készek és elhatározottak.” (Csatolva az 5745/1870. prímási körlevélhez.) Annak érdekében, hogy a hozzájárulás mértéke ne önkényes legyen, bizottságot hoztak létre, melynek küldetése az volt, hogy a következő értekezletig begyűjtse a szükséges adatokat a kulcs meghatározásához, és azokat megtárgyalva jelentést tegyen. A bizottság tagjai: a prímás, Biró püspök, Lévay Sándor nagyprépost az egri, gr. Forgách Ágoston c. püspök az esztergomi, és Krajcsik János a nyitrai káptalan küldöttei, továbbá Simon Vince csornai prépost. Elnökként a prímás minden püspöktől írásban kérte egy általa mellékelte táblázat kitöltését, hogy abból kiderüljön az illetéki tiszta bevétele, és az autonómia által az egyházi és iskolai kiadásokra szánt támogatásának mértéke. Ugyan voltak fős papok, akik a bizonytalan politikai helyzetben kiszámíthatatlan sorsú autonómiára nem szívesen bíztak pénzt (Bartakovics, Perger), és olyanok is, akik arra hivatkoztak, hogy az autonómiának nincs arra joga, hogy őket megadóztassa, mégis győzött az a felfogás, hogy a közvélemény érdekében megellegezzék a bizalmat a még létre sem jött autonómiának. A váci Peitler püspök pl. megválaszolta a prímásnak, hogy átlagos évi jövedelme bruttó 165.501 forint, melyből az adó, az egyházmegyei, a kegyúri...stb. kiadások levonása után nettó 53.034 forint tiszta bevétele marad {azaz kevesebb, mint 1/3 rész!}. A kulcs meghatározására két módszert látott. Az első szerint a püspökség számára megtart 25.000 forintot, a maradék 28.034 forint 20-30-40-50%-át pedig felajánlja a fenti célra, amennyiben: a kongresszus minden forrást összeszámol, ami az egyházi és iskolai

célokra rendelkezésre áll; a világi urak bármely csekély összeggel is, de hozzájárulnak a célhoz; az igazságosságnak és az alapítók szándékának megfelel en az általa felajánlott összeget az autonómia els sorban az egyházmegyéje egyházi és iskolai céljaira fordítja, és csak a fennmaradó részt a többi egyházmegyére; az így felajánlott összeget önkéntes ajánlatnak tekintik, tulajdonjogának teljes fenntartása mellett, úgy, hogy az utódaira ebb l semmiféle kötelezettség nem hárul. A másik lehet ségnek tartotta azt, ha a javadalmas lemond nettó jövedelme felér l-harmadáról, amennyiben a nettó jövedelem legalább évi 40-50.000 forint. Maga Peitler az els megoldást ajánlotta. (Váci Püspöki Levéltár, Privata Peitler, Fasc. 171., Nr. 156/1871.)

Még be sem érkezett minden püspök válasza, a 27-es bizottság már újra ülésezett 1871. január 26-án, hogy a 9-es albizottság javaslata alapján kidolgozza az autonómia tervezetét. Gr. Apponyi kifogásolta, hogy a vagyon függ ben hagyott kérdései mellett ülésezni káros lehet, mert amit a bizottság dönt, azt a plénum el tt módosítani már nehezebb. Az ülésen Biró püspök pápai szentesítést kívánt az autonómiára, Bartal György ezzel szemben csak f kegyúrit: mindkét javaslatot elvetették. Haynald érsek indítványára a hittani, egyházfegyelmi és egyházkormányzati ügyek mellett a liturgiát is kivették az autonómia hatásköréb l. Bartal ekkor jellemz en elszólta magát: nemcsak a világi, hanem a legf bb egyházi hatalom ellenében is biztosítani kívánja az autonómia jogait. Ezt természetesen elutasították.

Január 27-én a vagyonügyet tárgyalták. A 9-es bizottság azt javasolta, hogy míg a katolikus javadalmasok birtokában ill. kezelésében lev vagyon és alapok a magyarországi Katolikus Egyház tulajdonai, de korlátozásokkal hitbizományyszer haszonélvezetüket és birtokukat meghagyják, addig a kormány kezén lev alapok kezelését az autonómia vegye át. Horváth Döme kérte, hogy az egyházi javakat illetékmentesen telekkönyveztessék át az Egyházra, és a magasabb egyházi javadalmasok csak életük végéig maradhassanak haszonélvez k. Schlauch esperes ehelyett a status quo-t akarta fenntartani. Annyian szimpatizáltak azonban a telekkönyveztetés gondolatával, hogy 28-án Biró püspök a döntés elhalasztását kérte, ezt pedig Bartalék tiltakozása ellenére végül 12:9 arányban el is fogadták. A többség véleménye miatt 30-án Biró az indítványát visszavonta, de kikötötte, hogy a maga részér l nem egyezik bele a telekkönyvi átírásba, és ebben csatlakozott hozzá Haynald érsek és Pankovics püspök is. A kérdést végs soron a kés bbi országos gy lés hatáskörébe rendelték, amely márciusban az átírás mellett döntött.

Az autonómia bevételei is vitát gerjesztettek. A javaslat szerint ez a püspöki felajánlások mellett az alapokból, az interkaláris jövedelmekb l, a tanítórendek feleslegeib l és a magasabb egyházi javadalmasok által fizetend , az országos gy lés által megállapított mérték járulékból tev dött volna össze. Haynald itt szentszéki jóváhagyást kért, de a többség Szilágyi Virgil indítványára megelégedett a f kegyúri jóváhagyással. A baloldali ellenzék többi javaslata eredménytelen maradt: eredeti állapotában hagyták a közvetett választást, a püspöki kinevezéseket, a tanügyi és a kérvényezési hatáskört. A tárgyalásokkal február 4-én végeztek. Csekély változtatásokkal tehát a 27-es bizottság a 9-es albizottság javaslatait fogadta el. Így a konzervatív Haynald vezette irányzat diadalmaskodott a jozefinista Theresianum-ban nevelkedett, irányvonalával szemben. A püspöki kar jól tudta, hogy nagy a tét: a

kongresszus jobbra vagy balra fogja vinni az egyházi közfelfogást. Bartakovics egri érsek az eddigi tárgyalásokon nem vett részt, Biró ezért február 20-ai levelében szinte könyörgött a megjelenéséért: „Ne hagyja Exczellenziád alázatos szegény koldus suffraganeusait vezér nélkül.” (Egri Érseki Levéltár, Fasc. Autonomia, Nr. 1896.)

A 132 §-ból álló többségi javaslat teljes szövegét ld. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 992-1027. Néhány név a SALACZ, *Egyház* 43-44. oldalain felsorolt főbb szónokok közül: Haynald, Schlauch, Perger, Cziráky, Sennyei, Szilágyi Virgil.

TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 249-255.: A liberálisok hitek maradtak eddigi, az Egyház decentralizálását célzó követeléseikhez: a tanügyi célú alapítványok kezelését az állam ellen rítze, mert azok közvagyonot alkotnak; a plébánost, az esperest, és a püspököt a nép válassza; jöjjenek létre világiakból egyháztanácsok; ezek intézkedjenek egyházi peres ügyekben; ezek működjenek a papneveldek fölött... stb. Persze maguk sem bíztak abban, hogy igényeiket a kongresszus teljesíteni fogja. A 134 §-ból álló kisebbségi javaslatuk teljes szövegét ld. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 1027-1059. SALACZ, *Egyház* 43.: „A kisebbség világosan elárulta, hogy az Egyháznak nem a külső szabadsága, hanem a belső reformja a fontos neki. Bartal újból korlátlan kérvényezési jogot követel dogmatikus és liturgikus kérdésekben, mennydörög a vatikáni zsinat ellen s a főkegyúri jogot csak azért védelmezi, mert a magyar katolikus egyház „Rómától függetlenségének sarkalatos alapját” látja benne. Horváth Döme támadja a papi és zárdai nevelést, védelmezi a placetumot, Hatala a hívek befolyását kívánja az egyházkormányzatra, Horánszky Nándor pedig még ennél is tovább menve függetleníteni akarja Rómától. A kisebbség is megdöbben, amikor a radikális Kállay Ödön nem ismeri el az egyházi birtokok tisztán katolikus jellegét s még inkább megütközhetett Majoros István gorombahangú beszédén.”

A végleges szöveg 130 §-t tartalmazott, és egy határozatot, amely arról rendelkezik, hogy egy, a hercegprímás elnöklete alatt álló 12 fős bizottság a dokumentumot terjessze a király elé, gondoskodjon az egész országban a választási idők pontok kitűzéséről, és arról, hogy a király jóváhagyása után az alapok és alapítványok az autonómia kezelésébe átkerüljenek. Szükség esetén ez a bizottság gondoskodjon arról, hogy a kongresszust az elnök idők közben is összehívja. A 8 világi tag közé megválasztották az ellenzéki Horváth Dömét és Bartal Györgyöt is, utóbbi azonban mindkettőjük nevében visszautasította a tagságot. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 1092-1093.; ld. még ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 103. és TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 294-295.) A végleges szöveget teljes egészében *A magyarországi latin és görög szert. katolikus egyház önkormányzatának szervezete. A kath. kong. által 1871. márcz. 29-én harmadszori olvasás után elfogadott szöveg* címmel ld. ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 135-163. Ugyanezzel a címmel külön is kiadták a teljes szöveget a határozatokkal együtt, szerzős hely nélkül, a címlapon csupán a következő megjegyzésekkel: „Egyedül hiteles kiadás. Pest. Sartori Károly bizománya. 1871.”, belül pedig: „Kertész József gyorssajtónyomása.”

29. Országgyűlési viták az autonómia, az alapok és alapítványok, ill. a vallásszabadság kérdéseiben

Az 1870. évi költségvetés általános tárgyalásánál, február 16-án az országgyűlésben is felmerült az autonómia és az alapítványok kapcsolatának kérdése (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 601-809.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 146-166. és K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 38-39.). A vezérszónokok baloldaltól Ghyczy Kálmán, jobboldaltól pedig Pulszky Ferenc voltak. Ghyczy abból indult ki, hogy a kialakulás alatt álló autonómiában hiába lesz több a laikusok száma, mégis a klerikusok akarata fog érvényesülni. Felszólalásában féltette a katolikus ifjúságot a neveltetésbeli lemaradástól, amit szerinte a Katolikus Egyház oktatási hatalma okozna. Ezért ellenezte, hogy a tanulmányi alapok az autonómia kezébe kerüljenek, szerinte ezek állami vagyont képeznek. Azt is kifogásolta, hogy a kultuszminiszter az alapokból eszközölt oktatási célú kiadásokról miért nem kérdezte meg az országgyűlést, miért csak a király engedélyét kérte. Ezen logika alapján ugyanis, ha az alapok kezelésébe az országgyűlésnek beleszólást nem enged, minden további nélkül át is adhatja azokat az autonómiának, amit azonban Ghyczy a fenti érvei alapján ellenez. Ellenezte továbbá azon az alapon is, hogy az autonómiát törvény még el nem ismerte, így nem lehet tudni, hogy valójában mi az autonómia hatásköre, holott az oktatás és nevelés szerinte állami hatáskör. Mivel pedig a felvilágosodás híve, inkább kerüljön az oktatás, akár országgyűlési felügyelet nélkül is miniszteri kézbe, mintsem az Egyházéba. Az Egyház fenntarthatná iskoláit, melyeket inent is alapít, de nem egyházi jogon, hanem csak mint bárki más az 1868. évi XLIV. tc. alapján (LUGA, *Egyháziakat érdekl.* I, 27-28. és LUGA, *Egyháziakat érdekl.* II, 49-50.: „26. §. Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiség egyes honpolgárnak épenugy, mint községeknek, egyházaknak, egyház-községeknek: ugy ezen tul is jogában áll saját erejükkel, vagy társulás útján alsó-, közép- és felső tanodákat felállítani. [...] Az ilyen módon létrejött művelődési és egyéb intézetek – az iskolák azonban a közoktatást szabályozó törvény rendeleteinek megtartása mellett, – az állam hasonló természetű ugyanazon foku intézeteivel egyenjogúak.”). Viszont minden településen kötelezővé tenné (ha van egyházi iskola, akkor amellé) állami elemi iskola felállítását, és azon iskola kiadásainak a település éves költségvetésébe való felvételét. Pulszky pontosan ellenkezéleg érvelt: amint az országgyűlés beleszólna a katolikus alapok kezelésébe akár közvetlenül, akár a minisztert utasítva, elismerné, hogy államvallás a katolikus. Ez az összefonódás azonban nem kívánatos, mert egyrészt privilégiumot adna a Katolikus Egyháznak, másrészt szolgáljává tenné azt. Ezért azt támogatta, hogy a katolikus alapokat a Katolikus Egyház kezelje. De hogyan? A miniszter nem oszthatja szét az összeget a püspökök között, ezért a legjobb megoldás, ha azt az autonómiának adja.

Ghyczy mellé állt Hoffmann Pál, Henszlmann Imre, Mocsáry Lajos, Zsedényi Ede, Kállay Ödön, Móricz Pál, Horváth Sándor, Tisza Kálmán és a protestáns Ludwigh János, aki a következőket mondta: „hierarchia és autonomia épen ellenkezésként fogalom. (Helyeslés balfelől.) Az egyik kizárja a másikat. (Helyeslés.) A hol hierarchia van, ott nincs autonomia, és nem is lehet, az a lehetetlenség közé tartozik. És a mint mondám, igen kívánom, hogy a katolikus autonomia megteremtessék, és életbe lépjen; de

megmondom, mit mondott az autonomiai törekvésekre a pápa maga, mit mondott Falcinelli bibornok egy igen érdemes püspöknek, (Halljuk! Halljuk!) a ki nekem elbeszélte a pápával folyt párbeszédét. Csak röviden mondom el tartalmát. (Halljuk!) A pápa azt mondá: <<A magyarok autonómiát akarnak? Hová fog az vezetni? Schizmára, szentsége a pápa az autonómiát soha meg nem engedheti, mert az egyházi törvény szerint a laikusoknak soha nem lehet az egyházi ügyekbe befolyásuk.>> Hát a primás hányszor könyörgött már a pápánál, hogy hagyja jóvá, illet leg ne ellenezze az autonómiát; és mi lett a felelet? Az, a mit a bibornok mondott, t. i., hogy a laikusok nem bocsátkozhatnak az egyház ügyeibe.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 747-748). ket támogatta Vukovics Seb is, aki szerint „ha a miniszter elbb cselekszik és csak azután hívja föl az országgyűlést jóváhagyás végett, a viszony köztünk meg van fordítva: nem lesz többé a miniszter a mi cselekvéseink végrehajtója, hanem mi leszünk az cselekvésének tehetetlen hozzájárulói. (Élénk helyeslés balfel l.)” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 711.) Mások mellett is szóba hozta, hogy a képviselők a Házban nem felekezeti, hanem a választóikat képviselik, ezért van joguk a nem katolikus képviselőknek is beleszólni a katolikusokat érintő kérdésekbe. Nyíltan kimondta, hogy „az egyházi javak fölötti rendelkezési jog az országgyűlést illeti” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 713). Szerinte különbséget kell tenni azon alapítványok között, amelyeket a reformáció előtt, és amelyeket a reformáció után tettek, hiszen az előbbi esetben kizárólag katolikus célra hozhatták létre, utóbbiaknál azonban ez már nem szükségszerű. Továbbá ha egy felekezet kimondaná, hogy a pápával ellentétes hazai törvények rájuk nem vonatkoznak, az országgyűlés nem léphetne közbe? – tette fel a kérdést. Csiky Sándor csak akkor tartotta elfogadhatónak az autonómiát, ha az a hívek teljes demokráciáját jelenti az Egyházban, protestáns mintára. A javakat szerinte az egyháziak csak használják, de nem birtokolják, hiszen a tulajdonnak „fő attribútuma, hogy elidegeníthető”, márpedig „ők nem idegeníthetik el a papi jószágokat, annyit sem idegeníthetnek el belőle, mint... (No? no?) mint a körmöm feketéje (Derűtség.)” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 726.) Pártjukra állt Simonyi Ernő is, aki szerint minden más felekezet autonómiája belső szakadást eredményezett, és ha ez a katolikusok között is így történne, az nagy számuk miatt az ország békéjét fenyegetné. Meg kell tehát adni nekik az állam beleszólása nélkül a teljes szabadságot, kivéve az oktatás ügyét, mert az állami feladat is. Javaslatára szerint a felekezeti iskolákon kívül az összes többi legyen állami, azokban pedig hitoktatás ne történjék, hanem utóbbit oldja meg az állam hatáskörén kívül minden felekezet maga. A Katolikus Egyház az oktatás terén ne kérjen bizalmat, mert az eddigi évszázadok alatt alulmíveltséget produkált diákjai körében. Mellettük szólalt fel Németh Albert is, noha még azt is elviselhetnének tartotta, hogy az alapok javai az autonómia kezébe kerüljenek, mintsem hogy „Bécsbe, a Danaidák feneketlen hordójába folynának be” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 685.).

Kitérés gyanánt idézzünk néhány korabeli, parlamenti megjegyzést. Szuppan Zsigmond: „Oly értelemben, a mint méltóztatott jelezni, hogy a protestáns autonómiát átültessük a katolikus egyház terére, az teljes lehetetlenség, mert a hierarchia föntartja magának a jogot, in doctrina, in cultu; ellenben

az autonomia azon formában, hogy csak más dolgokra terjedjen, az autonomia in rebus circa sacra non in sacra, er s hitem szerint létre fog jönni [...]” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 756.) A liberális Kossuth már 1848. április 4-én gúnyolódva beszélt Sárkány Miklós bakonybéli apáttal. (Vö. SARNYAI, *Polgári* 59.; SARNYAI, *A püspöki kar* 72.; MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus Egyház* 79.) SCHARPF, *Nemzeti zsinatok* 202.: „Sárkány se maradt adós e felelettel, mert kijelentette, az élcel désen felül más sérelmeket is fel tud sorolni. Itt a királyi leirat, hogy a f kegyuri jogokat a király személyesen maga óhajtja a jövőben gyakorolni, ugyanakkor a protestánsok maguk választják egyházi f nőkeiket. Más kegyuri jogok is kötik a kat. egyházat, míg ilyent a protestánsok nem ismernek. A protestánsok konventjeiket minden korlátozás nélkül tarthatják, addig az 1822-es nemzeti zsinat iratai valami irattárban porosodnak senki se hagyta jóvá. A protestánsok szabadon küldhetik külföldre ösztöndijasaikat, addig hiába vannak Rómában megfelelő alapítványok, engedély kell ahhoz, hogy valakit oda kiküldjenek.” KEMÉNYFY, *Ötven év* 40-41.: Sárkány kemény viszontválasza alatt „Kossuth komolyan hallgatott s attól kezdve bizonyos respektussal üdvözölte Sárkányt.”, továbbá vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 92.).

Rövid kitér nk után nézzük tovább a parlamenti vitát az eredeti témában. Pulszky oldalán szólalt fel Krajcsik János, Horváth Döme, Madarász József, Paczolay János, Benedek Gyula, gr. Zichy Nándor és Prileszky Tádé, aki elsőként hívta fel a figyelmet arra, hogy Ghyczy hiába hivatkozott a püspöki kar 1868-as elterjesztésére, hiszen azt elvetették, ill. hogy egyelőre az autonómia kérdésében is kétféle (többségi és kisebbségi) vélemény létezik. Szintén mellettük érvelt br. Eötvös József kultuszminiszter, aki a szabadság érdekében egyenesen kívánatosnak tartotta az autonómia létrejöttét, hogy mindenkinek legyen lehetősége véleményét valamilyen fórumon elmondani. Ghyczy rá vonatkozó fenti feltételezését pedig alaptalannak minősítette. Úgyszintén a jobboldalt támogatta Samassa József: „Én az oktatás teljes szabadságát, a tökéletes versenyt az állami, felekezeti és magániskolák közt egyedül kivihet elvnek vallom.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 732.) De azzal folytatta, hogy mindegyik csak a maga vagyonából gazdálkodhasson. A király, mint legfőbb patrónus kénytelen volt Prokrasztész-ágyba kényszeríteni az Egyházat, mely így gyámkodás áldozata lett. De mióta az állam kimondta, hogy a vallások egyenjogúak, az Egyháznak is jogában áll visszavenni az államtól a patronátus miatt ráruházott jogokat, pl. az alapokat és alapítványokat. Horváth Mihály is az államnak az Egyház feletti további gyámkodását látta volna fenntartva akkor, ha az autonómia hatalmat nem kapna, mert hol maradna a vallásszabadság, ha a katolikusoknak a vegyes felekezet országgyűlés felé kellene elszámolnia alapjai kezelésével? Ezért Samassa is támogatta Horváth Mihály és 8 társa (köztük Trefort Ágost) indítványát, miszerint a Ház küldjön ki bizottságot, amely tüzetesen megvizsgálja, hogy az egyes alapok, melyeket a kultuszminiszter kezel, egyházi vagy állami tulajdonúak. Mivel Hoffmann Pál későbbi indítványát a sajátjához hasonlónak találta, Horváth Mihály a saját indítványát visszavonta, és az a továbbiakban Hoffmann neve alatt futott. Ehhez hasonló indítványt adott be Ghyczy és 11 társa, azzal a különbséggel, hogy a bizottság kiküldése előtt az országgyűlés minden tagja lássa az adott alap összes okiratát, majd

addig is, amíg az alapok tulajdonjogát megállapítják, azok bevételeit és kiadásait a kultuszminiszter „évenként költségvetésébe foglalja” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 663.). Henszlmann Imre a vallási és a közoktatásügyi minisztériumok szétválasztását javasolta, mert szerinte ezek egymás kárára m ködnek. (Erre nézve 1871. február 17-én indítványt is nyújtott be, amit azonban a Ház nem tárgyalt meg.) Wahrmann Mór pedig arra hivatkozott, hogy a vallási autonómia korlátozná az országgy lés hatáskörét, ugyanakkor az alapok kezelését nem veszélyeztetné. A megmaradt két javaslat közül a ház 124 szavazattal, 119 ellenében Hoffmannét támogatta, aki – bár a híveknek is teljes kör autonómiát szánt, – az adott kérdésben Ghyczy-vel szemben azzal érvelt, hogy az alapok és alapítványok saját céljukra való fordításának ellen rzéséhez nincs szükség azoknak a költségvetésbe való felvételére.

1871. február 17-én a protestáns Tisza Kálmán felszólalásában úgy vélte, hogy mivel egyetlen egyetem van, és azon csak katolikus teológiai fakultás van, ne alapítsanak az egyenl ség nevében a többi felekezetnek is teológiát, hanem töröljék el a katolikust is. Arra hivatkozott, hogy az egyetemi alapokat és a kultuszminiszter által kezelt többi alapokat vizsgáló bizottságok a tagok túlterheltsége és a miniszter betegeskedése miatt alig haladtak tevékenységükkel. Ezért indítványt nyújtott be, hogy a bizottságok haladéktalanul kezdjék meg munkájukat, és tegyék le jelentésüket a ház asztalára. Nyáry Pál, mint a kultuszminiszteri alapokat vizsgáló bizottság elnöke válaszában biztosította, hogy az bizottsága már dolgozik. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 826-831.)

A kérdések a következ évből el kerültek (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 903-916). Az 1872-es költségvetést el z év december 20-án tárgyalták. Hoffmann azzal vádolta mindkét bizottságot, hogy érdemleges eredményt nem mutattak fel az eltelt év alatt. Kevesellte Pauler eljárását Jekelfalussy-val szemben (ld. a *Függelék* 26. pontjában), mert szerinte az államot ért sérelmet nem elég csak az elkövet személyében helyretenni. Ugyanezen a véleményen volt Körmendy Sándor is. Patrubány Gergely helytelenítette, hogy ismét államsegély szerepel egyházi célokra a költségvetés rendkívüli kiadásai között. Irányi Dániel kifogásolta, hogy miért csak a bevett vallásoknak, felekezeteknek van egyenjogúsága, miért nem alkottak törvényt a teljes vallásszabadságról. Ellenezte a tetszvényjogot, példaként hozva fel, hogy arról Olaszország is lemondott, de ott papok, s t püspökök börtönben ülnek azért, mert az állami törvényeket nem tartották be.

Ghyczy nem adta fel küzdelmét, és a következ évi, 1873-as költségvetés tárgyalásánál ismét szóba hozta az alapok és alapítványok kérdését (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 1-42. és 54-87., továbbá K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 54.). Ismét indítványozta, hogy „a vallás- és közoktatásügyi miniszterium közvetlen kezelése alatt álló alapok és alapítványok bevételeinek és kiadásainak el irányzata ezen miniszterium költségvetésébe foglaltassék” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 2.). Az 1848. évi III. tc. 6. §-a alapján (ld. a 90. lábjegyzetünkben) érvelt. Szerinte a vallási és tanulmányi alapok és alapítványok kezdetben a már kihalt szerzetesrendek tulajdonai voltak, melyek így az állam tulajdonába mentek át. Ezt meg lehet változtatni törvényileg, de amíg nincs megváltoztatva, a miniszternek kell kezelnie ezeket. Hivatkozott többek között a váci süketnéma

intézetre, ami azóta virágzik, mióta alapját az országgyűlés tárgyalja. {*Kivonatos*, 16. és 70-71.: „A lelkészek felszólítottak, hogy a váci siket-néma-intézet számára kegyes hagyományokat tegyenek. (1817. márc. 18. 7518. sz. a. kir. rend.)} t támogatta Csiky Sándor, Gullner Gyula is. Velük szemben Hoffmann is újra beadta indítványát az alapokat vizsgáló bizottságok kérdésében. Kitartott amellett a véleménye mellett, mellyel kapcsolatban 3 évvel korábban is neki adott igazat az országgyűlés. Támogatta t ebben Bartal György is, aki szerint a katolikusoknak is joguk van a saját alapjaik kezeléséhez. Amíg tehát a bizottságok nem tisztázták, hogy melyik állami és melyik egyházi tulajdon, tovább lépni nem szabad. Melléjük állt Somssich Pál. Mindkét oldal azzal vádolta a másikat, hogy az prejudikál: Ghyczy szerint Bartal tartja már a bizottsági eredmények el tt katolikusnak az összes alapot, Bartal és Hoffmann szerint Ghyczy tartja azokat máris államilag kezelend knek. A szavazáson Ghyczy javaslata ismét alulmaradt Hoffmannéval szemben.

Irányi Dániel is újból felhozta a vallásszabadságra vonatkozó tavalyi javaslatát, melyet ebben az évben Csiky is kiegészített. Irányi javaslatát 61:39 ellenében most már elfogadták. {Hiába: 1872. november 4-én a kultuszminiszterhez beadott interpellációja válasz nélkül maradt, mint ahogy 1873. február 1-én beadott határozati javaslata, és február 18-án a miniszternek továbbított kérvénye is. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 404-408.)} Többen kifogásolták, hogy az új kultuszminiszter, Trefort Ágost magát a bemutatkozó beszédében kizárólag közoktatásügyi oldalról mutatta be, vallásügyi feladatköréről szó sem ejtett. Trefort a maga és az ország fáradtsága miatt erre kés bb kért lehet séget. Azt viszont máris világosan leszögezte, hogy a katolikus alapokat az állami költségvetésbe addig nem lehet felvenni, amíg az 1791. évi XXVI. tc. érvényben van {vö. a 62. lábjegyzetünkkel}. Ha pedig törvénymódosítást kívánnak, ahhoz a f rendház és a király jóváhagyása is kell. Támogatta Hoffmann Pál javaslatát, miszerint az elmúlt országgyűlés 12-es bizottságának mandátuma lejárt, ezért alakítsanak egy új, 15 f set az alapok tulajdonjogának további vizsgálatára és javaslattételre (vö. SZIKLAY, *Negyven év* 73. és KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 72.). A liberálisok kedélye némileg csillapodott, amikor 1875. október 20-án a király Tisza Kálmánt nevezte ki miniszterelnöknek. Az személyében elegendő biztosítékot láttak a kormány és a felekezetek békés együttműködésére. Ebben igazuk is volt, ugyanis Tiszának szüksége volt a papság támogatására, ezért került a radikális egyházpolitikai javaslatok tárgyalását. (vö. SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház története*, II, 414. és 492.)

Irányi továbbra is törekedett a vallásszabadság törvénybe iktatására, ezért az 1876., azután az 1877. évi vallási- és közoktatási költségvetés tárgyalásánál ismét határozati javaslatot adott be arra vonatkozólag, hogy a minisztert utasítsák: még az adott ülészakban terjesszen el törvényjavaslatot. (Vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 449. kk.) Ezt 1876-ban 8 társával együtt tette (köztük Mocsáry Lajossal). A határozati javaslatot Trefort fölöslegesnek nevezte, mondván, hogy rövidesen beadja a törvényjavaslatot. Tisza Kálmán miniszterelnök pedig azt indítványozta, hogy addig ne fogadjanak el határozati javaslatot, amíg a kérdést részletesen nem tárgyalták. Simonyi Ernő erre azzal reagált, hogy nem a miniszterek döntenek el, hogy a Ház mit mikor kíván tárgyalni. Ellenkez leg: a Ház már régen

utasítást adott a törvényjavaslat megtételére, a miniszter pedig adjon számot a Háznak arról, hogy ennek eddig miért nem tett eleget. Madarász József idézte Tisza 1869. november 4-ei beszédét, melyben a kérdés mielőbbi tárgyalását kérte. Tisza mellett szólaltak fel Csernátony János és Remete Géza. Irányiék név szerinti szavazást kértek, melynek eredményeképpen a Ház 211:30 arányban Tisza indítványát fogadta el Irányi ellenében.

1876. december 2-án, az 1877-es vallás- és közoktatásügyi költségvetés tárgyalásánál tehát Irányi újra próbálkozott határozati javaslatával, hivatkozva arra, hogy Trefort tavaly elfogadott halasztási kérelme óta 1 nap híján 1 év telt el, és a miniszter még mindig nem adott be törvényjavaslatot. Felhozta a nazarénusok, a baptisták és az izraeliták helyzetét, és több vidéki esettel példázta, hogy törvény híján milyen incidenseknek vannak kitéve a nem bevett vallásfelekezetekhez tartozók. Majd újabb példákkal bizonyította, hogy még „maguk a bevett vallásfelekezetek hívei sincsenek kivéve zaklatások alól.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 480.) Trefort, mint az előző években is, azt válaszolta, hogy szükség volna ugyan a törvényre, de amíg az megszületik, a vallásszabadság máris fennáll: pontosan a nazarénusok és baptisták számának gyarapodása a bizonyíték erre. Tehát sajnálatát fejezte ki, hogy a törvényjavaslat még mindig nem született meg, de Irányi határozati javaslatának elutasítását kérte a Háztól, és újra benyújtotta a tavalyi határozati javaslatát Irányiék ellen. Mellette szólt közoktatási államtitkára, Tanárky Gedeon is, aki szerint a vallásszabadság sokkal szerteágazóbb kérdés annál, mintsem hogy egyetlen általános törvénnyel szabályozni lehetne. Gullner Gyula először azonnali tárgyalást sürgetett, későbbi felszólalásában viszont már maga és Irányi nevében is azt mondta, hogy az osztrákokkal való kapcsolat rendezése most sürgősebb. Szerinte nincs vallásszabadság, csak vallási türelem, amikor az állam kizárólag a bevett felekezetek híveit védi. Ezért Irányi javaslatát támogatta. Szathmáry Károly azt mondta, hogy egy olyan felekezet jogokhoz juttatását, amely tiltja a véradást (ti. a nazarénusok) nem támogatja. Hegedüs László féltette ezt a véleményt a vallásszabadságot, és Irányit támogatta. Helfy Ignác is, aki felhozta az alapok és alapítványok kérdését: szorgalmazta, hogy azokat bárki kezelje is, nyilvános ellenkezés alatt tegye, még maga a miniszter is adjon számot róla az országgyűlésnek. Egyben határozati javaslatot adott be arra vonatkozólag, hogy az alapok és alapítványok költségvetését az állami költségvetéssel együtt tárgyalják. Trefort elismerte, hogy a kezelésről eddig nem adott kimerítő tájékoztatást a Háznak, de megígérte, hogy megteszi. Mivel pedig az alapok törvények alapján állnak a király patronátusi joga alatt, azon határozati javaslattal változtatni nem lehet, kérte, hogy Helfy javaslatát ne fogadják el. Egyben ígérte, hogy a kormány dolgozik az ügyön, és amint eredményre jut, azt a Ház elé terjeszti. Várady Gábor pedig egyenesen Helfy-ével ellentétes határozati javaslatot terjesztett el: az 1869/72-es országgyűlés által kiküldött 12 fős bizottság vallásalapokat vizsgáló albizottsága eredményesen dolgozott (SZIKLAY, *Negyven év* 71.: „A bizottság véleménye abban csúcsosodott ki, hogy az egyházi célokra tett alapítványokat és adományozásokat az állam más állami célokra is fordíthatja, mert a múltban a javadalmakért az egyházi személyek különböző állami feladatokat végeztek; véleményezi, hogy az egyházjavadalmakat magánjogi jelleggel felruházott törvényeket

választassák meg; egyáltalában a bizottság jelentésében államjavaknak tekinti az egyházi alapítványi javakat.” Ezzel szemben KEMÉNYFY, *Ötven év* 187. szerint: „[...] az 1870-iki 12-es bizottság [...] küldetésének harmadik évében még csak egy jelentést adott be, teend jének háromnegyed részével maradt még hátralékban.”}; az 1872/75-ös országgyűlés 15 f s bizottságának tanulmányi alapokat vizsgáló bizottsága munkáját befejezte, az egyetemi alapokat vizsgáló albizottság is elterjesztette dokumentumait. Tehát most újra állítsanak fel egy 15 f s bizottságot, mely az eddigi bizottságok több éves munkáit összegezve, részletesen indokolt jelentést tegyen az országgyűlés elé. Annak megtárgyalása előtt pedig ne döntsenek az alapok és alapítványok költségvetéséről. Támogatta ezt Trefort is, Somssich Pál pedig Trefort véleményét osztotta mind a vallásszabadság, mint az alapok és alapítványok kezelésének kérdésében. Lukácsy Bélát is támogatta, aki szerint egyes felekezetek nem fognak fegyvert az 5. parancsolat félremagyarázása miatt, ezzel a nemzet érdekeivel kerülnek szembe, tehát nem illetik őket a bevett felekezetekkel egyenlő jogok. Sőt szerinte azokat a felekezeteket sem, akik meg házról házra járva „a szegény embereket [...] vallás-szertartási kötelezettségeik teljesítésének megtagadására” csábítják. (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 513.) Ha az állam már bevett egy felekezetet, ne szóljon bele annak kérdéseibe, de ahhoz, hogy bevegye, előbb alaposan vizsgálja meg, hogy annak tanai, viselkedése nem ellenkezik-e az állam érdekeivel. Papp Gábor annyiban osztotta az írányt, hogy bárkinek megadná a vallásszabadságot, még az új felekezeteknek is, azzal a kitételrel, hogy azoknak semmilyen tana nem veszélyeztetheti a magyar állam érdekeit. Simonyi Ernő szokása szerint időhúzásnak minősítette Trefort vallásszabadságról benyújtott javaslatát, és azzal vádolta őt, hogy fél a papság kegyeinek elvesztésétől, ezért a kérdésben Simonyi Irányit pártolta. Ugyanezen okból pártolta Helffy javaslatát is Várady és Trefort ellenében.

Írány ekkor egy fontos distinkciót tett: hitszabadságnak nevezte azt, „a mit szívünk belsejében igaznak tartunk, a mit szívünkbe rejtünk, és nem közlünk senkivel. [...] Ily szabadság politikai tekintetben is mindenütt létezik és létezett mindenha, mert a vesék és szívek bensejét senki sem vizsgálhatja, azokba csak a mindentudó isten szeme pillanthat be.” Ettől megkülönböztette a vallásszabadságot, mely szerinte „abban áll, hogy a mit lelkünk igaznak hisz: azt külső képen is kijelenteni, azt cselekedeteink által nyilvánítani is szabad legyen akár egyenként, akár másokkal társaságban, a közönség előtt azonképen, mint a családi tüzhelynél, a nélkül, hogy a miatt jogainkban legkevésbé is sérelmet szenvednénk és feltéve egyedül azt, hogy hittanaink, hogy cselekedeteink az állam valódi, magasabb céljaival ne ellenkezzenek. (Helyeslés.)” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 543.) Utóbbi megsértésének minősítette pl. azt, ha valaki lelkiismereti okból nem védi fegyverrel a hazáját, vagy a többnejiséget. Irányi ellentmondott Somssichnak: szerinte az állami célokat nem sértik vallások tanaiba államilag beleszólni tilos, mert az vezetett korábban is a vallásháborúhoz. Tisza érveit is cáfolta: az evangélikusok száma is növekedett a katakombák korában, ez mégsem volt jele annak, hogy ne lett volna vallásüldözés a Római Birodalomban. A végül szavazáson ebben az évben is Tisza határozati

javaslatát fogadták el Irányiéval szemben, 187:80 arányban. Helfy javaslatát elvetették, Várady-ét elfogadták.

Irányi kitartó volt, és az 1878-as vallási- és közoktatási költségvetés tárgyalásánál, 1878. május 2-án ismételten felhozta a vallásszabadságról szerinte alkotandó törvény kérdését. Felidézte 10 éves törekvésének eseményeit, és Tisza Kálmán kezdeti határozati javaslatát: „a miniszterium utasittatik, hogy még ezen ülésünk alatt – tehát 1869-ben – törvényjavaslatot terjeszsen el, törvényeink azon részeinek, melyek a hitfelekezetek közti egyenlőséggel és a viszonyossággal ellenkeznek, megváltoztassa, a kötelező polgári házasság behozatala, az anyakönyveknek a polgári hatóságok által való vezetése és a szentszékek eltörlése iránt”. Indítványt azonban ezúttal már nem tett, „nem mintha a tíz évi sysifusi munkában kifáradtam volna”, „nem mintha újabb vereség szégyenét tartanék”, hanem „mert elre tudom, hogy azon tetszetős indokolással utasítanák azt újra vissza: hogy a jelen országgyűlés vége felé közeledvén, ily fontos ügy tárgyalására többé rá nem ér”. Azonban jelezte, hogy a küzdelmet nem adta föl: „nem halt meg a leányzó, csak aluszik”. (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 599-600.) Helfy ekkor is cinikusan kritizálta a miniszteri eljárást (mind Szt. István ünnepe, mind) a közalapítványok tárgyában (K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 65.).

Immár megszokott módon, az 1879-es vallási- és közoktatási költségvetés tárgyalásakor (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 625. kk.) Irányi újból határozati javaslatot adott be a vallásszabadságról meghozandó törvény tárgyában. Nem sok reménnyel ugyan, ismervén a kormány hozzáállását, inkább azért, mert szégyennek nem a vereséget, hanem a megfutamodást tekintette volna. Kilenc aláíró társa között ismét ott volt Mocsáry Lajos is. Ezévből Poór Antal érvelt ellene azzal, hogy hazánk már így is szabadabb vallásgyakorlást biztosít, mint más országok. Irányi mellé állt felszólalásával Hegedüs László: valóban vallásszabadság van hazánkban, de a biztonság kedvéért törvénybe is kell azt foglalni, hiszen a be nem vett felekezetek fölötti felügyeletet az állam jelenleg csak rendeleti úton gyakorolja, a bevettek felett viszont törvénnyel. Amíg a be nem vettekre törvény nem vonatkozik, addig bármikor megismétlődhet az a számtalanszor elforduló eset, hogy semelyik fórum nem tartja magát illetékesnek fellépni az 1868-as törvényt megszegéssel szemben. Trefort kultuszminiszter is megismételte szokványos válaszát: ha törvényben nincs is deklarálva, de a gyakorlatban vallásszabadság van, a törvényjavaslat benyújtása pedig szándéka, de ahhoz türelmesen meg kell vizsgálni minden szempontot. Helfy Ignác ismét Irányi mellé állt, és újból elhozta saját vessz-paripáját, az alapok és alapítványok kérdését: a miniszter, ígérete ellenére még ezügyben sem terjesztette be törvényjavaslatát. Szerinte minél több időt adnak a kormánynak a kérdés vizsgálatára, annál kevésbé lesz végeredmény, mert Trefort ragaszkodik ahhoz, hogy az alapok kezelése a király joga. Helfy szerint a bizottságok a munkájukat befejezték, jelentéseiket az asztalra letették, az egyetemi alap már úgyszólván a költségvetésen belül van, ezért újfent indítványt nyújtott be arra vonatkozólag, hogy a többi alapok és alapítványok vagyonának kérdését is a rendes költségvetés keretein belül tárgyalják. Aláírták tízen, köztük Hegedüs, Madarász, Mocsáry. Trefort erre azt válaszolta, hogy eddigi indokaihoz jobban ragaszkodik, mint a

székéhez. A bizottságok valóban elkészültek a jelentéseikkel, azokat a királynak bemutatták, de a király még nem közölte elhatározását a kormánnyal. Amint azt megteszi, Trefort azonnal bemutatja jelentését a Háznak. Molnár Aladár azzal a meggy z déssel, hogy az alapok kezelését bele kell venni a költségvetésbe, javasolta Helfy-nek, hogy halassa indítványát olyankorra, amikor többen és felkészültebben tudnak szavazni arról. Hérits Antal, katolikus pap szerint az alapítványok nem a papok tulajdonai, hanem a katolikusok összességéi, az Egyházi. Helfy beleegyezett abba, amit Molnár és Trefort javasoltak: halasszák javaslatát a költségvetési vita utánra, önálló napirendi pontként. Ezt Orbán Balázs is támogatta, mint ahogy Irányi javaslatát is. Úgyszintén Irányi mellett foglalt állást Halász Bálint, Mednyánszky Árpád és Turgonyi Lajos is, ellentétben Hoffmann Pállal. Bessenyei Ern javasolta, hogy az akkoriban hazánkban törvényileg nem engedélyezett jezsuita rendnek, mely így az osztrák tartományf nökségnek szolgáltatja be a javait, magyar rendtartományt is engedélyezzen a kultuszminiszter, hogy a javadalom itthonra folyhasson be. Gullner Gyula határozati javaslatot nyújtott be arról, hogy a kultuszminiszter állítson fel egy 15 f s bizottságot, mely az általa kezelt alapok és alapítványok jogi természetét vizsgálja, és még azévből jelentést tesz az asztalra, aminek alapján a Ház még szintén azévből végleges döntést hozhat. Ezt a javaslatot Trefort is támogatta. A szavazásnál Irányi javaslatát 114:110 arányban elutasították, Helfy halasztását helyben hagyták, és Gullner javaslatát is elfogadták.

A következő évben, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1880-as költségvetésnek április 12-ei tárgyalásán került el újból Helfy Ignác elhalasztott javaslata. Helfy ekkor már azzal vádolta Trefortot, hogy hiányzik bel le az alkotmányosság iránti érzék, ezért önkényesen jár el. Kifogásolta például, hogy miféle alapon van nyomtatásban szétesztva egy bizonyos 9 f s bizottság véleménye az alapok és alapítványok ügyében annak ellenére, hogy ilyen bizottság létesítésére az országgy lés a minisztert nem hatalmazta fel. A nyomtatványból az is kiderül, hogy míg a király és a bizottság napok alatt elvégezték feladataikat, addig a miniszternek ezekre félévek kellettek, tehát szándékosan halogatja az ügyet. A 9 f s bizottság írásából vett több példával is alátámasztotta, hogy a kezelés felel tlenül történik. Mindezek alapján Helfy ismét azt javasolta, hogy ezen javak kezelése kerüljön bele a rendes évi költségvetésbe, és azt az egész Ház tárgyalja, mielőtt még teljesen tönkremennek. Kilenc aláíró társa között újra ott volt Mocsáry Lajos és Lük Géza. Irányi Dániel is újból felszólalt a teljes vallásszabadságot biztosító törvényjavaslat ügyében, és határozati javaslatot nyújtott be, miszerint utasítsák a kultuszminisztert, hogy ezzel kapcsolatban olyan id ben tegyen törvényjavaslatot, ami alapján az országgy lés még abban a ciklusban törvényt alkothat. Molnár Aladár szorgalmazta: Helfy javaslatát annyiban módosítsák, hogy az országgy lés hatásköre az alapok és alapítványok felett a költségvetés és a zárszámadás tárgyalásánál csak arra terjedjen ki, hogy azokat a rendeltetési céljukra fordítják-e. Ezen felül hasonló javaslatot terjesztett be, mint el z évben Gullner: állítsanak fel 15 f s bizottságot, mely a kultuszminiszter által kezelt tanulmányi- és vallásalapok természetét megvizsgálja, és azok kezelésér l és ellen rzésér l javaslatot készít. Tisza Kálmán miniszterelnök megismételte a már ismert álláspontot: igyekezni fognak a

felvetett kérdéseket megoldani, de a vallásszabadságról szóló törvényre nincs szükség, mert törvény nélkül is vallásszabadság van hazánkban. Latinovics Gábor szerint azokban a helységekben, ahol egyazon felekezethez tartozik a lakosság, káros lenne az iskolát a felekezet kezébe kivenni és az államéba átteni. Javasolta továbbá az iskolai adók egységesítését, mert nem hozza igazságos helyzetbe a nagyobb, pl. kincstári uradalmakat a többi iskolafenntartókkal szemben az, hogy ők eddig adókedvezményekben részesültek. Azt is javasolta, hogy a mintegy 40.000 moldvai és bukovinai csángó magyart anyagilag is támogassa a miniszter. Végül szorgalmazta minden fajta iskolában a hitoktatást.

Trefort válaszában visszautasította Helfy vádjait, emlékeztetett arra, hogy a 9 f s bizottság létrehozását már a múlt országgyűlés költségvetési vitájában bejelentette a Háznak. Helfy határozati javaslatát pedig azon indoklással utasította el, hogy az országos költségvetésbe felvenni bármely alapot csak azért, mert azért is a miniszter a felelős, nem indokolt. Ráadásul azért sem, mert a „nem fundi publici, sed fundi foundationis piae” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 732.) jellegű alapokat sokakkal együtt Trefort is katolikus alapoknak tartja. Ugyanabból a 9 f s bizottsági jelentésből a miniszter az ellenkezőt olvasta ki: az alapok megfelelő kezelés alatt állnak, jövedelmük növekszik. A bizottság létében pedig – Helfy-vel ellentétben – nem lát alkotmányellenességet, hiszen ez a király által jóváhagyott testület mindössze tanácsadó jellegű a miniszter mellett, a felelősséget továbbra is Trefort hordozza. A miniszter a 15 f s bizottság megalakítását is jóváhagyta a királlyal, és minden olyan döntése elűt, amely egy alap törzsvagyonának jelentékeny megváltoztatásával járna, a bizottság elzete véleményét kikéri, de a felelősséget az 1848. évi III. tc. alapján továbbra is viseli. Ez a bizottság tehát nem a minisztert ellenrzi, csupán a kezelést, és ideiglenes jellegű mindaddig, míg az alapok kérdését törvényben nem tisztázzák. Ezzel végső soron Molnár javaslatát támogatta. Szederkényi Nándor határozottan elutasította Trefort véleményét és eljárás módját. Szerinte a kérdésben csak a katolikus autonómia kérdésével együtt lehet rendet tenni: egyik a másik nélkül megoldhatatlan. Helfy javaslatát tehát az irányba módosította, hogy a kultuszminiszter által kezelt alapok jogi természetét nem vizsgálva, azon alapok éves költségvetését és zárszámadását terjesszék a Ház elé, hogy az a rendeltetésszerű használatot ellenrzhessen. Trefort ezt elutasította, és a végleges, törvényi megoldást szorgalmazta, de addig is a saját átmeneti javaslata mellett tartott ki. Boér Antal szintén az autonómiában látta a kérdés megoldási lehetőségét: ha a Ház beleavatkozna a katolikus alapok kezelésébe, akkor ugyanilyen logika alapján majd beleavatkozna a többi felekezet alapjaiba is. Szerinte „a Királyhágón inneni Magyarország kath. egyházfejedelmei, eltérleg Latinovics egykori érsek nézeteitől, kicsinyes féltékenységekkel hátráltatják a kath. autonómia felállítását. (Többen: Ugy van!)” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 767.), holott Erdélyben a kétharmados laikus túlsúly ellenére még soha egyetlen papi indítványt nem szavaztak le, a laikusok sosem fogtak össze a papság nézeteinek megbuktatására. „Kezet fogva haladtunk mindaddig.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 768.) Kifejezte: szeretné, ha ugyanez a bizalom megvalósulna itthon is a f papság részéről. Erdélyben már ködök a rendszer: a dominium felett az igazgatótanács rendelkezik, azt a közgyűlés ellenrzi, azt pedig a király. Ezek alapján mind Helfy, mind

Molnár, mind Szederkényi javaslatát elutasította. Krajcsik János is határozottan ellenezte Helfy és Molnár javaslatát. Orbán Balázs több pénzt kért fordítani a népiskolákra, támogatta Latinovics, Szederkényi és Irányi javaslatait. A csángók kérdéséhez is hozzászólt: „a mid n a jasszii misszió püspökének egyházmegyéjébe osztatott be, a mióta olasz papok adminisztrálják, a minek az a szomorú következménye van, hogy a még a század elején 250,000 lelket meghaladó csángók létszáma, ma már 30,000-re olvadt le s ha továbbra is az olasz papokra bizzuk, egy-két embernyom alatt úgy eltűnnek, hogy csak emléküik marad fenn. T. ház! Én azt tartom, hogy senkinek joga nem volt, egy magyarországi püspökségnek területét elajándékozni. Ezen, az ország és törvényhozása hozzájárulása nélkül végrehajtott elkebelezés érvénynyel nem birhat s Magyarország vallásügyi miniszterének csak akarnia kell s f papságunkkal egyetértve könnyen kieszközölheti azt Rómában, hogy csángó testvéreink ismét magyar püspökség egyházmegyéjébe l kapjanak magyar papokat: hisz az egyháznak és Rómának is érdekében van, hogy az ottani, már ugy is hatodrésre leolvadt katolikus hiveket a gyors elenyészést l megóvják.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 777-778.) Orbán Boér véleményéhez is hozzászólt: szerinte a felekezethez tartozó királynál eredményesebben gyakorolhatja a felügyeleti jogot a felekezeteken felül álló parlament.

Simonyi Iván (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 781-786.): „nézetem szerint a katolikus autonomia, értve az ugynevezett tökéletes elválasztást, a jelen viszonyok közt ugy a teoriában, mint a praxisban nem más, mint egy nagyszer humbug. (Mozgás.) [...] a katolikus egyház dogmái folytán [...] az álladalomnak hatáskörét el nem ismeri, vagy pedig az állam felé helyezkedik. Ha pedig valamely politikus beleegyezik az elválasztásba, az körülbel l ugy cselekszik, mint az, a ki, mint egy szerz d fél kötelezi magát a szerz és minden pontjának megtartására, míg a másik fél egész szinteséggel bevallja, hogy a szerz ést meg nem tartja.” Simonyi azzal érvelt, hogy a katolikus papok jelenleg ülhetnek a széls bal, a bal és a jobb oldalon, az autonómia esetében azonban már nem vallhatják majd saját politikai nézeteiket szabadon, mert szerinte akkor az Egyház majd egyetlen párttal azonosul, mint pl. Franciaországban, ahol aztán egy forradalom esetén a népharag els sorban az Egyház és annak vezetése ellen fog fordulni. Szerinte a pap onnantól kezdve olyan függ helyzetbe kerül egyházi elöljárói felé, hogy attól kell majd félnie, hogy egyik napról a másikra másik plébániára tehetik át, vagy akár kirúghatják, úgy, hogy értelmiségi állást sehol se kaphasson. „Ha az ugynevezett tökéletes autonomia megvalósul, harcz támad az egyház és az állam között.” Érvei alapján ara a következtetésre jutott, hogy – némi módosítással ugyan, de – a jelen állapot alkalmas az igazi szabadságra, autonómiára, a teljes szétválás nem. Tehát Irányi javaslatát támogatta.

Csanády Sándor er sen kritizálta Tisza személyét, majd Irányi javaslata mellé állt. Leskó István: „Az én tökéletes meggy z désem az, hogy azok az alapok és alapítványok a magyar katolikus egyház alapítványai. A kérdés az, mi eredete van a katolikus alapítványoknak? és mi végb l alapítottak azok? Azért, hogy az alapítók lelki üdvéért imádkozzanak, azért, hogy az iskolákban a nemzet oktatásán fáradozzanak. Az els folytonosan gyakoroltatik. A mi a másodikat illeti, a történelem a tanu, hogy a

hazafias, művelt s tudományosan kiképzett premontrei, a benczés, piarista és más szerzetbeli tanodákban hazafiasan, vallásosan s tudományosan iskoláztatnak a a [sic] mi gyermekeink. [...] azok az alapok els sorban a lelkészked papság javára fundáltattak. Az alapnak évi jövedelme 2.000,000 forint s mégis a szegény lelkészked papság abból alig 386 ezer frtot kap s egy szegény falusi pap 315 frtból és egy káplány 105 forintból kénytelen teng dni. Miért?” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 790-791.) Felsorolt még más példákat is, amikor a miniszter nem az alapítási célra fordította az összegeket (pl. egyházi személyek támogatására szánt alapot a tanulmányalapba csatolt, vagy pl. konviktusokra szánt összeget a szegény ifjak nevelése helyett stipendiumokra költött). Ezek alapján Leskó sem Helfy, sem Molnár javaslatát nem támogatta, hanem törvényt szorgalmazott, mely az autonómia kezébe helyezi ezek kezelését. Szalay Imre azzal a példával cáfolta Trefort vallásszabadságról szóló állítását, hogy az 1868. évi LIII. tc. 19. §-a kimondja: „egyik vallásfelekezetnek tagjai sem kötelezhet k arra, hogy más vallásfelekezetbeliek egyházi szertartásait megtartsák”, a következő mondatban pedig: „vasárnapon azonban minden nyilvános, nem elkerülhetetlenül szükséges munka felfüggesztend ”, holott az izraeliták, nazarénusok, szombatosok számára a vasárnap nem ünnepnap (vö. a *Függelék* 26. pontjával). Felhozta azt is, hogy míg más felekezetekben a lelkészt a hívek választják, „addig minálunk meglehet, a községek által éppen nem szeretett emberek tolatnak a nép nyakára papoknak, a kik ket a vallás vigaszában részeltetni hivatva vannak.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 793.) Ráadásul a visitatio canonica-kban megállapított patronusok már nem fizetik a papot, hanem a hívek fizetik azt, akit nem is maguk választottak. Célja tehát, hogy „az határozhasson a papválasztásban, a ki fizeti.” Szintén a vallásszabadság ellenpéldájának tartotta, hogy nem katolikus ember nem lehetne király hazánkban, vagy hogy a f rendházban (amelyet mindenest l megszüntetend nek vélt) a katolikus püspököknek szavazati joguk van, a reformátusoknak és az izraelitáknak viszont nincs. Széls séges nézetei is voltak, pl. hogy az összes vallási alapot és alapítványt államosítani kellene; a kormányra „egy krajczárt nem biznék”; a miniszter az összes ünnepet télre tegye át, mert azok akadályozzák a mez gazdasági munkát. Kifogásolta, hogy Trefort miért a hawaii királlyal köt szerz dést, mikor itthon fontosabb ügyekben nem lép, és hogy az „elkerülhetetlenül szükséges munka” definiálása túl szubjektív. Végül Irányi javaslatát támogatta. Az t követ Gullner Gyula, szintén katolikus felekezetére hivatkozva szólította fel Szalay-t a kölcsönös tiszteletre. Véleménye szerint az alapokat eddig azok romlását eredményez módon kezelték, ezért felügyeletet kell erre kirendelni. Ezt arra alapozta, hogy a 9 f s bizottság az összesen mintegy 35-60 milliós érték alapok és alapítványok tulajdonlásában érdekelt férfiakból állt, tehát ha jelentésükben k állapították meg azt, hogy a javaik értéke hanyatlik, annak nagyobb súlya van. Trefortnak azon ígérését, miszerint vállalja a felel sséget, Gullner nem tudta komolyan venni, ugyanis szerinte 1873 óta „mindig bujósdit játszott és játszik folyvást” az egyházi ügyekben: hiába hívták sokszor azon bizottság elé, melynek Gullner is mindvégig tagja volt, hogy adjon felvilágosítást, minden esetben csak megbízottakat küldött maga helyett, akik kijelentették, hogy k a saját véleményüket mondják, nem a miniszterét. Trefortnak nincs határozott álláspontja, amit egy minisztert l pedig elvárna. Ezért Molnár és

Szederkényi javaslatát támogatta. Válaszul Trefort felvázolta a szerinte lehetséges három megoldást: törvényt hoznak – bár ezt személy szerint nem támogatja –, hogy ezen alapok és alapítványok az általános költségvetésbe bekerüljenek; olyan bizottságot hoznak létre, amelynek az erdélyi autonómiához hasonló hatásköre volna; egy új szervre bízzák az alapok és alapítványok kezelését, melyet a miniszter csak ellenrizne. Bessenyei Ern szintén Molnárt támogatta. Csátár Zsigmond felkérte Trefortot, hogy vegye el bezárt fiókjából az autonómia ügyét, mert az sok mindent megoldana. Miehl Jakab mind Helfy, mind Molnár, mind pedig Szederkényi javaslatát elutasította, és szorgalmazta, hogy a király által kinevezett bizottság kezelje a katolikus javakat mindaddig, míg azok az Egyház kezelésébe vissza nem kerülnek. Lukácsy Béla is elutasította mindhárom javaslatot, mert szerinte azok abból az el feltevésből indulnak ki, hogy az országgyűlésnek bármilyen joga van az alapok és alapítványok fölött rendelkezni anélkül, hogy előbb kiderült volna: állami vagy egyházi alapokról van szó. Majd tételesen cáfolta Szalay fent említett kirohanásait, és Irányi javaslatát is elutasította. Szeberényi Gusztáv Irányi javaslatával szemben jobbnak tartotta volna „a már 1848-ba hozott vallási törvényt életbeléptetni, mintsem egy új törvény állítását sürgetni” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 894.), Molnárért viszont támogatta, mert reformátusként nem kívánta, hogy az alapjaik felett is a parlament rendelkezzen. Simonyi Ern elismerte a király azon jogát, hogy fideiucmiaként a katolikus javak kezelését Trefortra bízza, de szerinte azt Trefort csak a parlament ellenzése alatt végezheti. Egyben támogatta Helfy, Szederkényi és Irányi javaslatait. B. Jeszenszky Sándor példával illusztrálta, hogy a katolikusok beengedték az országba a többi felekezetet is, de azt már nem fogják tartani, hogy ha egyik felekezet vagyonába sincs beleszólása az államnak, akkor pont a 8-9 millió katolikus fölé az országgyűlés gyakoroljon ellenőrzést: „ne higgyék, hogy mert az oroszlan csipkedésre meg nem mozdul, hogy meghalt; ha marni találják, érezni fogják talpát és meg fognak róla győződni, hogy él. (Fölkiáltások: Halljuk! Halljuk! Mozgás.)” Helfy megerősítette, hogy amiről kiderül, hogy a Katolikus Egyházé, azt maga is támogatni fogja a katolikus autonómiának átadni, egyben elfogadja Molnár és Irányi javaslatát is. Trefort pedig csak a saját maga indoklásai mellett fogadta el Molnár javaslatát, miközben annak motivációit elutasította. A végszavazáson Helfy indítványát elutasították és Szederkényiét is. Molnárért elfogadták, Irányiét pedig névszerű szavazással utasították el. A dolog érdekessége, hogy a szavazáskor a Ház képviselőinek több, mint a fele nem volt jelen.

Ezek után nem meglepő, hogy Irányi a javaslatát újból előhozta az 1881-es vallás- és közoktatási költségvetés 1880. november 26-ai tárgyalásán (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 883-903.). Megemlékezett arról, hogy immár 13 éve kitartóan próbálkozik, de mindig elutasításra talál. Szóban is mellé állt Hegedüs László, Ugron Gábor, Orbán Balázs és Thaly Kálmán, vele együtt pedig 10-en írták alá, köztük pl. Csanády Sándor, Szederkényi Nándor, Leskó Géza. Trefort és Tisza is szokásuk szerint megvédték saját álláspontjukat arról, hogy hazánkban a vallásszabadság a gyakorlatban működik, határozati javaslatokkal azt toldozgatni-foldozgatni kevés, a szükséges törvényalkotás viszont az országgyűlés utolsó szessziójában nem időszerű. A szavazáson a képviselők 93:102 ellenében tizenharmadszor is elutasították Irányi javaslatát.

30. A kegyuraság

Nézzük, mit ír a kegyuraságokról GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 322-339. M véb l idézek néhányat az általunk tárgyalt id szakból származó, érdekesebb állami jogszabályok közül, melyeknek megfelel it disszertációnkban egyházi részr l is tárgyaljuk:

„A kegyuraság hazánkban a többi országoktól eltér alapon fejl dött ki. Nálunk kezdetben a király az ország minden egyházának egyedüli kegyura. Azért senki sem lehetett kegyúr, csak akinek a király a kegyúri jogot adományozta. Kés bb a kegyúri jogot egyéb címeken is (alapítás, javadalmazás, építés) lehetett megszerezni, de csak a király beleegyezésével. A királyi f kegyúri jog egyházi privilegiumon alapszik, de amellet magyar közjogi jelleggel is bir, mert a király f kegyúri jogát a vallás és közoktatásügyi miniszter által gyakorolja, aki ezen f kegyúri jog gyakorlásáért felel sséggel tartozik. A történeti fejl dést véve alapul, a kegyuraság kétféle: 1. királyi és 2. magán kegyuraság.

1. Királyi kegyuraság. A királyi kegyuraság lehet: a) királyi személyi kegyuraság, mely a királyt, mint magánbirtokost illeti; b) közalapítványi kegyuraság, mely alá mindazon plébániajavadalmak tartoznak, melyek a vallási, tanulmányi és egyetemi alapokból tartatnak fenn, s melyeknél a kijelölési jogot a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolja; c) királyi kincstári kegyuraság, mely alá azon plébániák soroztatnak, melyek a korona és az államkincstár birtokainak jövedelmeib l tartatnak fenn; ezeknél a plébániáknál a kijelölési jogot a földm velésügyi miniszter gyakorolja.

2. Magán kegyuraság. A magánkegyuraság lehet: a) egyházi, amikor püspökök, javadalmas apátok, prépostok, káptalanok, papnöveldek a birtokaikon lev plébániákat tartják fenn; b) világi, mikor a plébánia fenntartása világi személyt, birtokost vagy jogi személyt, pl. szabad királyi várost vagy községet stb. illet; c) vegyes, ha egyháziak és világiak közösen alapítottak plébániát és a kegyuraság egyházi testületet és világi egyént közösen illet.

{Ide alkalmas beszúrnunk KAZALY, *A katolikus*, I, 283-299. és SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 714-740. kiegészítéseit: Más felosztás szerint a) dologbeli, b) személyhez kötött; vagy megint másként felosztva a) magán, b) fejedelmi kegyuraság. {CSIKY GERGELY, *Az egyházjog tankönyve*, II, Budapest, 1873, 18. a fentiekén kívül megkülönbözteti még a cselekv és a szenved leges kegyuraságot aszerint, hogy a kegyúr a javadalmas kijelölésében szabadon járhat el, vagy csak meghatározott körb l jelölhet.} A megszerzés módja eredeti szerzés esetén lehet a) rendes (ld. fentebb GIESZ-nél), vagy b) rendkívüli: emberemlékezetet meghaladó gyakorlat, pápai kiváltság. Nem eredeti, hanem átszármazás esetén: örökösödés (*successio haereditaria*) a kegyúr halálakor, ajándékozás (*donatio*) {HOFFMANN, *Közönséges* 126. és 255. megjegyzi, hogy egyházi kegyuraságot elajándékozni csak az elidegenítés feltételeinek (azaz pl. nyilvánvaló hasznosság, sürg s adósságtörlesztés vagy keresztény szeretet (pl. „közsanyaruság elhárítása vagy enyhítése, foglyok kiváltása”)) megléte esetén szabad, de csak püspöki dekrétum és

királyi jóváhagyás birtokában; személyes világi kegyuraságot pedig másik világi kegyúrnak ajándékozni csakis püspöki jóváhagyás mellett lehet}, adás-vétel (emptio-venditio), csere (permutatio), régi javadalom megnagyobbítása (amennyiben a régi kegyúr a kötelességét felszólításra sem gyakorolja, és az új adakozó legalább a régi érték felével hozzájárul), lerombolt templom újjáépítése, elévülés (egyházi kegyuraság ellenében 40, világi személyes patronus ellenében 30 évnyi jóhiszemű elbirtoklás). {Továbbá CSIKY, *Az egyházjog*, II, 20. szerint „a kegyuri jog gyakorlása a férjre száll át a házasságnál a n hozományát illetleg, ha ezzel dologi kegyuraság van összekötve, és haszonbérletnél a birtok-bérlésre, ha a bérlettel dominium utile átadása is egybe van csatolva”.} A szerzési módok közé tartozik még az elbirtoklás és az elkobzás (confiscatio), de ez utóbbi kérdésében a szerzők véleménye eltér.

A kegyurasággal járó jogok: ius listrae (az alapító kegyúr nevét vagy családi címerét belevésetheti a templom falába, azonban egyházi kegyúr csak az egyházi jelvényét, nehogy idővel azt higgyék, hogy világi kegyuraságról van szó), ius processionis (a püspököt és a fejedelmet a papság ünnepélyesen fogadja a templomban, a többi kegyúr pl. közvetlenül az Oltáriszentség után haladhat a körmenetben), sedes in choro (külön hely a templomban az egész családnak), ius precum (a collectában a pap megemlíti a nevét – hazánkban ez csak a királynak jár ki), honor thuris (külön incenzálást kap a szentmisén), honor panis benedicti és osculum pacis (elsőként járulhat a szentáldozáshoz és a pacificale-t csókra nyújtja neki a pap {érdekesség, hogy 1877-ben ezt Kazaly még nem említette}), honor aspersionis (szenteltvízzel történik külön meghintés, azonban az aspersioniumot csak a püspöknek nyújtja külön a pap), honor praecedentiae (szentelmények esetében első hely, pl. hamvazásnál, szentelt gyertya vagy barka osztásánál), honor luctus (a kegyúr vagy családtagja halála esetén a templomra gyászlobogót tűznek és az elhunytért szentmisét mutatnak be), ius sepulturae (a templomban temetkezhet a kegyúr vagy családtagja, de csak amennyiben ezt az alapításkor kikötötte) – mindezek csakis a katolikus kegyurakat illetik meg. Ha a kegyúr önhibáján kívül jutna végínségre, rokonaitól nem számíthat segítségre, és a javadalom fölösbevétellel rendelkezik, akkor ebből segélyt kapni van joga. Állandó nyugdíjat csak akkor, ha azt az alapításkor kikötötte. Kegyúri testület az iménti segélyre nem jogosult, de a püspök kérelmezésre engedélyezheti teherkivételét a kegyúr javára. A patronus egyik legkiemelkedőbb joga, hogy a megüresedett javadalomra alkalmas személyt jelölhet, akit a püspök jogos kifogás híján köteles megemlíteni. Egyházi személy önmagát nem praesentálhatja, világi kegyúr azonban saját fiát igen. Ha pedig a társkegyurak többsége igényli, az illető saját kijelöltetésébe is beleegyezhet. A praesentatio az elírt határidőn belül meg kell, hogy történjen, akár szóban, akár írásban (utóbbi gyakoribb). Késedelem esetén a püspökre hármlik a bemutatás joga, de még egyszer ugyanannyi határidőt engedélyezhet. Magyarországon a püspökök nem szoktak élni az átháramlott jogukkal, hanem csak felszólítják a kijelölésre a késedelmes kegyurat. Megtörtént praesentatiót visszavonni nem lehet, legfeljebb kiegészíteni. Ha a püspök nem a kegyúr jelöltjét említi meg, az adományozás érvényes, de a patronus az érsekhez vagy a pápához fellebbezve kérvényezheti annak megsemmisítését. Az alább, Geisz által említett védelmezési kötelezettség a patronus számára azt jelenti, hogy „nem ugyan hivatalosan, hanem

inkább alkalmilag és magán úton felügyel arra, valjon a javadalmas hivatalbeli kötelmeinek kell leg felel-e meg? az egyház vagyonát hiven és célszerűen kezeli-e? s ha e tekintetben a kegyúr valamely hiányt tapasztalna, erről a püspöknek értesítést adhat.”

A kegyuraság megszűnik a kegyúr lemondása, a templom vagy javadalom elenyészése, a kegyuraság alanyának megszűnte és megfosztás esetén. {HOFFMANN, *Közönséges* 126. és 136. szerint a személyes kegyuraság megszűnik a személy halálával vagy a család kihalásával; a dologi pedig az iméntiekén túl nem keresztény kézre kerülés, confusio (teljes egybeolvadás), a kegyúr beleegyezésével társas egyházzá válás esetén, vagy „büntetésről, ha a jelenleges világi kegyúr javadalmasát tetteleg bántalmazza, saját jogát vagyoni elnyért (simonistice) elidegeníti, vagy a javadalmi vagyonhoz nyúl”.} A kegyúr bemutatási joga felfüggesztésre kerül, amennyiben a patronus kiközösítésbe kerül, elmebeteg, kiskorú {HOFFMANN, *Közönséges* 127.: ilyenkor jogát gyámja ill. gondnoka gyakorolhatja}, ha határidőig nem praesentál vagy ha alkalmatlan személyt praesentál (utóbbi két esetben a bemutatási joga csak az adott javadalomra nézve kerül felfüggesztésre). MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozású* 78. szerint pedig a C. hh.: 1888. április 12., 208. sz. alatt kimondja, hogy: „A kegyúri jogosítvánnyal ott, hol az a birtokjoggal jár, a kegyúri kötelezettség elválaszthatatlan.” A következő oldalon pedig azt is megállapítja, hogy „Ha a vevő a kegyúri terheket nem veszi át: azokat az eladó tovább is viselni tartozik és a vevőnek szavatossággal tartozik arra az esetre, ha ez a kegyúri terhekért igénybe vétetnék, de nem tartozik e reálterhet megváltani vagy tényleg készített egyenértékét megfizetni.” A továbbiakban GEISZ művében már csak az imént nem említetteket idézzük:}

[...] A kegyúri jogok szerzéséhez királyi és püspöki jóváhagyás szükséges.

[...] A kegyúri kötelezettségek, miután ma az egyházvédelem már csak névleges kötelesség, az egyházi épületek emelésére és fentartására, továbbá a lelkész javadalmazására szorítkoznak. [...] A kegyúri jogot elnyerők tartoznak a lelkésznek egy jobbágyi telket adni, a templomot és lelkészi lakot felépíteni és fentartani; a kézi és igás munkát azonban a hívők tartoznak erejükhez képest viselni. [...] A kegyuraság, mint egyházi és nem világi jogosítvány, az egyházjog szempontjából bírálendő el, mert a kegyúri jogosítvány, ott, ahol birtokkal jár, a kegyúri kötelezettséggel elválaszthatatlan és oly kapcsolatban áll, hogy a kegyúr kegyúri kötelezettségei alól akkor sem mentesül, ha a kegyúri jogát nem akarja, vagy nem tudja gyakorolni. (C. 1890. 4386., 1893. 4630.) [...] A kegyúri terhekhez nemcsak a templom-, plébánia- és iskolaépület fentartása, hanem a plébánosnak és kántortanítónak javadalmazása is hozzátartozik.”

[A szabad királyi városok kegyuraságáról:] „[...] Kegyurasággal bíró szabad királyi városokban a katolikus plébános választásának jogával a városi közgyűlésnek csakis katolikus tagjai bírnak. Az 1818. május 27-én kelt 16.859. számú királyi rendelet, mely szerint a különböző hitfelekezetek által lakott szab. kir. városokban a római katolikus lelkész választása csakis a katolikus polgárokat illeti, meg nem

szüntettetett, tekintetbe véve, hogy az 1848. évi XX. törvénycikkben kimondott jogegyenlőségnek szigorú követelménye, hogy midőn egyenlő teherviselés mellett a katolikusok az evangélikus lelkészválasztásába be nem folynak, akkor a városi képviselőtestület evangélikus hitvallású tagjait sem illeti meg a katolikus lelkész kijelölésénél és bemutatásánál döntő [sic] befolyás. (Vm. 1876. 19.185.) [...] A királyi, vagy közhatalosi, vagy községi kegyuraság alatt álló javadalom elnyeréséért senki se folyamodik egyenesen az illető kegyurasághoz, hanem egyházmegyei hatóságának útján, mely a folyamodók közül hármat fog a kegyuraság elé terjeszteni; a magánkegyurakra nézve azonban e szabály nem áll. (1800. augusztus 12. 181.836. kir. rend.)”

[A községek kegyuraságáról:] „[...] Annak a kérdésnek elbírálásánál, hogy a római katolikus egyháznak a hitközség vagy a politikai község-e a kegyura? irányadóul a canonica visitatiót kell venni. [...] A községek éppoly módon gyakorolják kegyúri jogaikat, amennyiben különleges megállapadások [sic] nincsenek, mint a szabad királyi városok. A papválasztásnál a képviselőtestületnek, illetőleg közgyűlésnek és tanácsnak csak katolikus tagjai birtokosak tényleges szavazati joggal. (Vm. 1890. 7630.) [...]pl.:] Felső-Békés-Csaba községének az ottani róm. kath. egyház feletti kegyúri jogokat oly módon adományozta, hogy a róm. katolikus lelkész, a nagyváradi latin szertartású katolikus püspököt megillető kijelölési jog tiszteletben tartása mellett, a nevezett község képviselőtestületének s elöljáróságának római katolikus tagjai által választassék. A kegyúri terhek viselésének alapjául szolgáló tétel a politikai község által mint külön kegyúri teherviselési alap kezelendő s az erre vonatkozó számadások a latin szertartású római katolikus püspöknek évenként beküldendő k. (Vm. 1896. 73.741.)”

[A kegyúri perek bíróságáról:] „Hazánkban a királyi kegyúri jog s annak folyamánya, a magánkegyuraság, nem egyházi, hanem világi ügynek tekintetvén, a kegyúri perekben való bírászkodás is nem a kánonjog szabályai szerint történik, hanem ez a bírászkodás kizárólag a királyi jogok közé tartozik. Ezt a hatáskört fejteti ki a minisztertanácsnak 1897. évi június 23-án hozott következő határozata: „Törvényeink értelmében a legfőbb kegyúr Felső-Békés-Csaba községének a király. A magánkegyúri jog a legfőbb kegyúri jognak a kifolyása és a jogoknak és kötelezettségeknek oly különös köre, mely a legfőbb kegyúri jog keretében és annak tartalmából képződött. Azok a tények, melyek a magánkegyúri jog eredeti keletkezését megalapítják, kizárólag közjogi természetűek. [...] Mindezeknél fogva tekintve, hogy a jelen esetben az a kérdés képezi a vita tárgyát, vajjon a szentkirályi-szabadjai plébániára nézve keletkezett-e egyáltalán kegyuraság, vagy nem? tekintve, hogy e kérdésnek eldöntése a legfőbb kegyúrtól, illetőleg annak mindenkori kormányától el nem vonható, s maga a kérdés közjogi elemeiből ki nem vehető; és tekintve, hogy a róm. kath. vallásalap – mint vagyoni alany – amelylyel szemben a kegyuraság fennállása vitattatik, ebben az ügyben a magánkegyúr fogalmának megfelelő jogállást foglalja el és annak a körülménynek, hogy a vallásalapra vonatkozólag a vagyoni kezelés hatóságát a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium gyakorolja, a nevezett miniszteriumnak az állami kormányhatalomból ered

hatáskörére befolyása nem lehet: ki kell mondani, hogy a jelen ügy közigazgatási útra tartozik.” (Mt. 1897. 32.915. I. M.) Ellenben a vagyoni jogi kérdésekben a Curia [...] ítélete szerint a polgári bíróságok ítéleznek [...]”

[A közalapítványi plébániákról:] „Azon plébániákra nézve, melyek a vallás-, tanulmányi vagy az egyetemalap kegyurasága alá tartoznak, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium, mint amelynek kezelése alatt ezen alapok birtokai állanak, a kegyúri építkezési köteleességeket az 1873. évi június 16-án kiadott szabályrendeletben állapította meg. Ezen szabályrendelet szerint: [...] 2. A gazdasági épület, úgymint: istállók, cs rök, fészerek, hambárok, ólak, stb. a kegyurat nem terhelik, s ezek akár újraépítéséhez, akár kiigazításához a közalapítványok, mint kegyurak, csak azon esetben járulnak, ha ebbeli kötelezettségük és ennek mérve egyházi látogatás vagy más jogérvényes okmány által igazoltatik. Minden más esetben ezen épületek felállítása és kiigazításának kötelezettsége az illető hitközség híveinek terhére esik.” {Az említett, 31.937. sz. szabályrendelet teljes szövege megtalálható: *Vallásügy*, 486-487. és CSIKY, *Egyházügyekre* 64-67. Ennek 1. pontja felsorolja, hogy melyek azok a kegyurasággal szorosan összefüggő épületek, amelyekért a minisztérium, mint kegyúr felel; a 3. pont kiköti, hogy csak akkor állja ezen költségeket a kegyúr, amennyiben nincs az adott egyháznak erre szánt vagyona, de a kegyúri költségviselésnek még további feltételeket szab a 4-8. pontokban.} „A plébánialak és a mezőgazdaság folytatásához szükséges gazdasági épületek javításához a plébános köteles hozzájárulni, az egyházmegyei hatóság és a kegyúri hatóság közbenjöttével megállapítandó arány szerint; a netaláni templomvagyon azonban nem fordítható e célra. (1882. június 1. 15.388. udv. kam. rend.)” {Ezt Geisz helytelenül idézi, mert valójában az iménti sorokat az 1822. június 1-ei, 16. 388. udvari kamarai rendelet tartalmazza *A kincstári plébániai épületek helyreállítási kötelezettsége* címmel. Ezekon felül Geisz nem hozza, de érdemes megemlíteni az 1845. évi 12.464. sz. udv. kam. és az 1881. október 4-ei 63.141. sz. pénzügyminiszteri rendeleteket, melyek tovább pontosítják a fentieket. Mindezek szövege olvasható: *Vallásügy*, 488-489. Ennek folytatásában (489-491. oldalak) további kultuszminisztériumi szabályozásokat is találunk *Az egyházi épületek, földek és királyi kisebb haszonvételi jogok eladásánál követendő eljárásról* (1880. január 21., 1643. sz.) és *A mindkét szertartású katolikus egyházi fbb javadalmak által élvezett javadalmak fölötti legfelsőbb felügyelet és azok kezelésének ellenőrzése iránt* (1890. február 28., 479. sz.). Utóbbi megtalálható MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozású* 165-167. oldalain is. Ezekon felül egészen a 496. oldalig terjedően hozza Térffy a jogszabályok sorát, melyekkel körülírja a kegyuraság és az azzal járó köteleességek mibenlétének állami fogalmát.}

Még korábbi, de a fentiekkel jórészt megegyező állapotokat tükröz PORUBSZKY, *Jus*, II, 547-562. Szintén Geisz említi a *Kivonatos*, 3-4. következő idézetei: „Kegyuri jogot csak az szerezhethet, ki vagy az egyházi építkezés terhét vagy a lelkész javadalmazását vállalja magára; de nem az, ki az épület számára csak telket ad, vagy a kézi és igás munkákat teljesíti. (1799. márc. 26. 6986. sz. a. kir. rend.)” „A kegyuri

joggal bíró városokban a plebános választása csupán a katolikus vallású polgárokat illeti. (1818. máj. 29. 16859. sz. a. kir. rend.) A kegyuraknak nem áll hatalmukban önkényt lemondani a kegyuraságról, s t a kegyuri terhek teljesítésére bírói uton is kényszeríthet k. (1816. okt. 1. 27941. sz. a. kir. rend.)”

31. Két vitatéma az 1870-es költségvetés tárgyalásakor

Az 1870-es évi vallás- és közoktatási költségvetés tárgyalása során az országgyűlésben is felmerült a betöltetlen f papi székek jövedelmének kérdése. Élénk és hosszú vitát váltott ki Ludwigh János felvetése, hogy az idők közti jövedelmekkel a pénzügyminiszter rendelkezessen az adott évi költségvetés bevételeként, tehát hogy azokat a kincstár kezelje. az addigi gyakorlatra hivatkozott, br. Eötvös kultuszminiszter cáfolata szerint azonban ezek a javak a Katolikus Egyház tulajdonai, felhasználásukat tekintve pedig – a történelmi gyakorlatot hosszasan bemutatva – levezette, hogy a jogszabályok ezügyben gyakran változtak, a gyakorlat azonban nem mindig követte azokat. Javasolta, hogy ezen javak a Vallásalapba folyjanak be, és erről szóló törvényjavaslat benyújtását ígérte. Halász Boldizsár, Irányi Dániel, Madarász József, Tisza Kálmán és Csiky Sándor Ludwigh pártjára álltak, állítva, hogy a kérdéses tulajdonok a nemzetéi, míg Szilágyi Virgil, Ghyczy Kálmán, Justh József, gr. Zichy Nándor és Berzenczey László felszólalásaik során Eötvöst támogatták abban, hogy várják meg az általa megígért törvényjavaslatot. Csiky élesen bírálta Szilágyi azon kijelentését, miszerint a kérdést a hamarosan összeülő katolikus autonómia fogja eldönteni: „vajjon ki adta ezen gyűlésnek a nemzet vagyona fölötti rendelkezési jogot?” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 585.) Paczolay János szerint viszont az egész kérdés alaptalan, mert „a kath. egyház javai nem egyes személyeké, hanem az egyházé, [...] az egyház soha ki nem hal, s így vakans egyházi hivatal nem létezhetik.” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 587.) (Mindezeket vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 141-145. és K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 34.) Végül Ghyczy indítványára a többség elfogadta a kérdés akkori tárgyalását, amikor Eötvös majd benyújtja törvényjavaslatát. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 554-601.) Eötvös halála után utódjához, Paulerhez intézett interpellációt Hoffmann Pál 1871. április 3-án: legalább az 1872-es költségvetés tárgyalása előtt szándékában áll-e a miniszternek törvényjavaslatot benyújtani a tárgyban? Pauler válasza: szándékában áll a pénzügyminiszterrel együttműködve.

Szintén az 1870-es költségvetés tárgyalásánál merült fel a „felekezetek állami segélyezésének” kérdése is (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 809-826.). Nyáry Pál szerint „a ki segélyt fogad el az államtól, az magát az állam befolyásától egészen nem teheti mentté” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 810.). Minden felszólaló támogatta azt, hogy minél kevesebbszer kelljen az országgyűlésben vallási kérdésekről tárgyalni, az egyházaknak rendkívüli támogatást megszavazni. A vita azon folyt, hogy kulturális szolgálatuk miatt rendes támogatást kapjanak, vagy csak rendkívülit addig, amíg magukat ellátni nem tudják. Az első megoldás mellett érvelt br. Eötvös kultuszminiszter, míg a másik oldalon szólalt fel Nyáry Pál, Szilágyi József, Mocsáry Lajos, Halász Boldizsár, Tisza Kálmán, Mocsonyi Sándor

és Csernátorny Lajos. A szavazáskor az utóbbiak véleményét fogadta el a többség. Az 1873-as költségvetés részletes vitájában (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 42-53.) Majthényi Dezső nem fogadta el a pénzügyi bizottság azon javaslatát, hogy a támogatás összege rendes kiadásként szerepeljen. Hivatkozott az azóta elhunyt Nyáry Pál 3 évvel korábbi érveire. Csatlakozott hozzá Szentimrey Elek is. Kautz Gyula megvédte a pénzügyi bizottság döntését, melynek szándéka a rendessé tétellel nem az volt, hogy az összeget rendszeresítse. Mellé állt Maximovits Miklós és Schreiber Frigyes. Végül a Ház minden felekezetenél egyenként szavazta meg az összeget.

32. A javadalmak

GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 303-313.: „Javadalom alatt értjük azt a jogosultságot és kötelezettséget, hogy az egyházi felsőbbség által kijelölt területen és mérvben bizonyos egyházi jogok gyakorolhatók, összekötve az egyházi hivatalviselésért járó jövedelem élvezési jogával. [...]

{Hasonlóképpen definiálja 37 évvel korábban CSIKY, *Az egyházjog*, II, 1. is: „Az egyházi hivatal (officium ecclesiasticum) alatt azon jogok és köteleességek összege értetik, melynél fogva az egyházi személy az illetékes elöljáróság által fölhatalmaztatik az egyházhivatalnak bizonyos meghatározott körben való állandó gyakorlására. Az egyházi javadalom (beneficium eccl.) pedig állandó jog az egyházhivatallal egybekötött anyagi jövedelmek élvezetére. Az egyházi hivatal és javadalom bár két különböző fogalomnak felel meg, egymással mégis szoros kapcsolatban áll s egyik a másiknak kiegészítő része. Első sorban azonban mindig a hivatalnak kell tekintetbe jönni, mert a javadalom csak ennek járuléka, honnan ezen jogaxioma származik: Beneficium datur propter officium.” Mivel a 2-3. oldalain pedig Csiky meghatározza a javadalmak fajtáit: „papi” (istentiszteleti tevékenységgel járó – pl. plébános, kanonok), „egyházkormányzati” (pl. főesperes), mindkettő (pl. püspök); „egyszerű” (simplicia = nem lelkipásztori – pl. kanonok), „lelkészeti” (curata = lelkipásztorkodással járó – pl. plébános, püspök); „nagyobb” (maiora = rendes, külső joghatósággal járó – pl. pápa, érsek, püspök, bíboros, szerzetes elöljáró, káptalani dignitás és personatus {utóbbihoz nem jár joghatóság, csak tiszteletbeli elöljáró}), „kisebb” (minora = külső joghatóságok vagy tiszteletbeli elöljáró nélküli – pl. plébános, kanonok); „világi” – „szerzetesi”; „összeférhető” – „összeférhetetlen”; „választási” – „adományozott”. Visszatérve GEISZ könyvéhez: }

A plébániajavadalmak felállítása, megváltoztatása vagy megszüntetése a püspöki joghatósághoz tartozik. Új javadalom létesítéséhez szükséges, hogy az egyházi hivatalhoz megfelelő jövedelemmel is legyen gondoskodva, hogy a javadalom felállítását az egyház és a hívek hasznára tegye kívánatosná és hogy meghallgattassanak az érdekelt felek, kivált az esetlegesen alapító, továbbá a szomszéd plébánosok vagy az a plébános, akinek területén az új javadalom kihat. [...] Hazánkban az 1868: LIII. t.-c. 24. §-a szerint: „Új egyházgyülekezetek alakítása s leányegyházaknak anyaegyházakká, vagy viszont ezeknek leányegyházakká való átváltoztatása, a vallásfelekezetek kizárólagos jogai közé tartozik.” {Ld. TOKODY,

Egyházügyekre 2.} Tehát a plébániajavadalmaknak felállítása az egyházmegyékben kizárólag a püspököt illeti meg.” {Vö. LUGA, *Egyháziakat érdekl* I, 38. és LUGA, *Egyháziakat érdekl* II, 60.}

„A telepít köteles ingyen, illetve vételár fizetésének kötelezettsége nélkül átengedni a középületek (a templomot is beleértve) és a jegyz , a pap, a tanító és a kiseddóvó lakóházaikhoz szükséges beltelkeket. – A telepít tartozik továbbá a telepítési terület kiterjedésének legalább 5% -át ingyen, illetve vételár fizetésének kötelezettsége nélkül közcélokra átengedni. E terület megosztandó a községi jegyz , a pap, a tanító, iskola, kiseddóvó és a község között. A község a részére kijelölt területen jelöli ki a temet ... létesítésére szükséges helyet. (1894: V. 3. §.)”

„Ki a plébánián kívül más egyházi javadalmat is bir, egyikr l vagy másíkról lemondani köteles. (1875. ápr. 18. 10.305. kir. rend.)” {Manapság talán furcsának találnánk, hogy az állam milyen alapon rendeli el, hogy az Egyházban ki milyen javadalmat tarthat meg, vagy melyikr l kell lemondania. A f kegyúri jog gyakorlása azonban a király részére az ehhez való jogot is magában foglalta. Nem is beszélve ennek céljáról: ha valaki egy feladatot ellát, azt teljes odaadással lássa el, és ne ossza meg figyelmét ill. vagyonát különböző vállalásai között. Ezt a rendeletet tehát a király részér l a kánonjog támogatásaként értékelhetjük.}

„A törvény rendelkezéseib l, mely szerint egyházi javadalmakat elidegeníteni vagy terhelni rendszerint nem lehet, következik, hogy az egyház tulajdonát képez ingatlan állagára kielégítési végrehajtás nem foganatosítható. (C. 1882. 6047.) A lelkésznek nemcsak joga, hanem kötelessége tüzetes megbízás nélkül is megvédeni az egyházat birtoklási jogaiban. (C. 1884. 6675.)” {Szintén meglep nek t nhet, hogy miért kell a királyi kúriának ítéletet hoznia arról, hogy a katolikus lelkész védje meg a katolikus Egyház jogait. Akkoriban azonban ez azért nem volt szokatlan, mert a Szent István óta fennálló ius patronatus-t a király ezúton is érvényesíteni akarta, azaz az évezredes jogszokás szerint védelmét nyújtotta az Egyháznak az állami jogszabályok által is. Ugyanez a magyarázat a következ leg idézett két törvényre is, hiszen a f kegyúrnak állt jogában és érdekében, hogy egyes felel tlen „sáfároktól” megvédje az anyagi értékeket.

Az állam nemcsak az anyagi, hanem a lelki javak iránt is felel sséget érzett, ezért nézzünk meg néhány, első olvasásra nem ide ill , mégis ezt alátámasztó korabeli állami jogszabályt (GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 1030.): „Fogház és istentisztelet. Amennyiben lehetséges, az elítelt foglyok ünnepnapokon, vallásfelekezetek szerint, rendes lelkészek által istentiszteletben és valláserkölcsi oktatásban részesíttetnek. (Im. 1880. 2106. ut. 41. §.) Minden fogoly a hitfelekezeti lelkész látogatásait s annak valláserkölcsi és egyéb közhasznú jóakarató oktatásait el zékenységgel s kell figyelemmel tartozik fogadni. (Im. 1880. 2106. ut. 136. §.) A fogház-büntetés tartama alatt áttérésnek egyik vallásról a másikra, helye nincsen. (Im. 1880. 2106. ut. 42. §.) A fogházaknál alkalmazott lelkészek tiszteletdíja minden látogatás után, mely legalább is egy órán át tartott, négy koronában állapíttatik meg, olyképen, hogy a félévénként kifizetend tiszteletdíj az illet állásra nézve megszabott maximális összeget meg nem haladhatja, azaz a látogatások többlete után díjazás nem jár. A nem helyben lakó lelkészeknek a

látogatásokért felszámítható 4 koronán fel 1 a megfelelő kilométerek szerinti szabályszer útiköltség engedélyezhet. Ez útiköltség megállapíthatása végett az illetéktől annak idején – minden félév végével – távolsági bizonylat kívánandó be. – A királyi ügyészeknek kötelessége a fogházi lelkészek működését szigorúan ellenőrizni. A tett látogatásokról azok napját és tartamát feltüntetve jegyzék vezetendő és a félév végével lezárandos a tiszteletdíj folyósítása végett a főügyészhez felterjesztendő. (Im. 1902. 46.508.)”

Ebből az idézetekből kitűnik, hogy a (mai kifejezéssel élve) börtönlelkészek működését is az állami miniszter szabályozta, ezzel segítette. Ugyanezt támasztja alá az is, hogy az 1869. február 10-ei *Házaszabályok és szolgálati utasítások a m. kir. országos fegyintézetek, ugyszintén az azoknál alkalmazott hivatalnokok és rök számára VII. fejezetének 95-114. §§ a következő alcímet viselik: Utasítás a fegyintézeti lelkészek számára.* (CSIKY, *Egyházügyekre* 98-108.). Az időben ezt követő jogszabályokat MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozású* 173-175. hozza: 3967/1923. I. M. sz. rendelet a kir. bírósági fogházlelkészek és -tanítók alkalmazásáról, ill. a 26593/1927. I. M. sz. rendelet a kir. járásbírósi fogházlelkészek tiszteletdíjáról. Az előbbi az óradíjat 100 koronában állapította meg, az utóbbi pedig a 29259/1926. I. M. rendeletben hozott 2 pengős óradíjat 3 pengőre emelte. }

„Ha bármely rend és rangú javadalmasok egyházaikat vagy javadalmaikat elhanyagolják vagy a javadalmat állagában megcsönkítják, az egyházi épületeket, a gazdasági beruházást pusztulni engedik, a főkegyúrnak jogában áll ezen javakat, illetéleg javadalmakat zár alá venni és a jövedelmet az okozott kárpótlására fordítani. A javadalmas halála esetén, a kártérítés eszközölhető a javadalmas tömegének terhére is. (1723: LXXI. 1741: XVI.)”

„A javadalomcseréhez megkívántatik a püspök vagy káptalani helynök beleegyezése; a plébánosok a beiktatás alkalmával esküvel ígérik, hogy javadalmaikat a püspök beleegyezése nélkül el nem cserélik. A javadalomcseréhez megkívántatik, hogy simonia nélkül történjék; tilos tehát a cseréért évi járadékot vagy meghatározott összeg fizetését kikötni. A kegyuraság alatt álló javadalmakra nézve szükséges még a kegyúr hozzájárulása is. Ha a világi kegyúr vonakodik hozzájárulni, a csere nem jöhet létre.” {Eszerint tehát a kegyúr jogai semmiképpen sem csorbulhatnak. }

„Az egyházjog rendelkezései szerint plébániajavadalmat csak az nyerhet, aki a zsinati vizsgálatot sikerrel letette. [...] A zsinati vizsgálatra vonatkozólag Felsőháznak a magyar püspöki karral egyetértésben 1853. február 22-én kiadott rendelete a következő szabályokat írta elő: 1. A vizsgálat mindenkire kötelező, s a kegyurak a megüült javadalmakra csak oly áldozárokat mutathatnak be, kik a zsinati vizsgálatot jó sikerrel letették.” {Tehát a püspöki kar nem hogy nem tartotta jogai csorbításának, hogy a király követelje meg a plébániajavadalomra való alkalmasságot, hanem azt egyenesen támogatásnak tekintette, amiért hálás volt. }

„A tényleg és jogilag megüresedett kisebb egyházi javadalmak (plébániák) betöltése három lényeges alkatrészt foglal magában. Ezek: a hivatalra alkalmas személy kijelölése. Ez kinevezés, bemutatás vagy választás útján történik; a hivatalnak tulajdonképpeni átruházása (institutio), mely az illetékes egyházi hatóság által történik; a hivatalba való bevezetés vagy beiktatás (installatio).

[A kijelölés:] A személykijelölés hazánkban vagy püspöki szabad adományozás, vagy kegyúri bemutatás útján történik. [...] A kijelölés határideje világi kegyúrnál négy, egyházi kegyúrnál hat hónap. Ezen határidő elmulasztásával a betöltés joga a püspökre hármlik át. – A bemutatás rendszerint írásban történik. A kegyúr a bemutatólevelet vagy egyenesen a püspöknek küldi meg, vagy a kijelöltnek adja át, ki azt a püspöknek bemutatni tartozik. [...] A kegyúri kijelölés dologhoz való jogot (ius ad rem) eredményez és a püspök kánoni ok nélkül az institutiót nem tagadhatja meg. A szabad királyi városok és községek kegyurasága alatt álló javadalmaknál a kijelölést a képvisel testület választás útján gyakorolja. [...] Az összes kincstári kegyurasági javadalmak ügyei az 1899. év óta a földmivelésügyi miniszterium kezelésébe mentek át. Ezen idő óta a földmivelésügyi miniszter gyakorolja az összes kincstári plébániákra nézve a lelkészbemutató jogát. A vallás- és tanulmányi alap kegyurasága alá tartozó plébánia-javadalmakra a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolja a bemutatási jogot.”

[A pályázatról:] „A megüresedett javadalomra a püspök megállapított határidőig pályázatot hirdet. Ezen határidő alatt, kik a pályázatban kikötött feltételekkel rendelkeznek, kell legfelszerelt folyamodványukat a püspöki hatósághoz terjesztik fel. Tehát a kérvényeket nem az illető kegyúrnak, hanem kincstári és vallás- és tanulmányi alapi plébániáknál az illető miniszteriumhoz, magánkegyúrnál a kegyúrhoz címezve a püspöki hatóságnak kell beküldeni. [...] {A *Kivonatos*, 50-59. még ezt írja: „A zsinati vizsgálat. felségének 1853-ik évi febr. 10-ről kelt legmagasabb elhatározása folytán és a püspöki karral egyetértésben a vallásügyi miniszter ugyanazon évi febr. 22-ről a következő rendeletet adta ki: I. A kihirdetés napjától Magyarországra és kapcsolt részeire nézve kötelező azon intézmény, melynél fogva a lelképásztori javadalmakra folyamodók zsinati (concuruale) vizsgálatot kötelesek tenni. II. Ezzel egyetemben azon korlátozás is életbe lép, miszerint az illető egyházkegyuraktól csak olyanok legyenek a javadalmakra bemutathatók, kik a zsinati vizsgálatot jó sikerrel letették. [...]” Vö. fentebb.} Ha a javadalom nem tartozik a püspök szabad adományozása alá, a püspök a pályázók közül a három legalkalmasabbat és legméltóbbat kiválasztja, és ket kijelölés végett a kegyúrnak ajánlja. A püspök átiratában rendszerint a többi pályázót is felemlíti. – Magánkegyuraságnál a kijelölés pályázat mellőzésével is megtörténhetik. [...] Kérvényminta javadalom elnyeréséért.

Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram! A magyar királyi államkincstár kegyurasága alatt álló, jogilag és tényleg megüresedett x-i plébániahivatalra az egyházmegyei körlevelek f. évi 10. számában pályázat hirdettétvén, mély alázattal járulok Nagyméltóságod elé azon tiszteletteljes kérelemmel, hogy kegyúri jogánál fogva nevezett plébániajavadalomra engem kegyesen kijelölni és F tisztelend Egyházmegyei Hatóságomnak bemutatni méltóztassék. Alázatos kérelmemet bátor vagyok a következő indokokkal támogatni: Születtem 1870. december 8-án, X-ben. Theologiai tanulmányaimat az n-i papnevel intézetben jó eredménnyel elvégezvén, áldozárrá szenteltettem. Mint segédlelkész 12 éven át működtem, ebből 10 évet kincstári plébániákon töltöttem. Négy év óta pedig mint önálló lelkész az a-i plébánia vezetésére rendelt ki f tisztelend Egyházmegyei Hatóságom. Mindenkor teljes erőmből iparkodtam szent hivatásom kötelességeinek lelkiismeretesen és buzgón megfelelni és 16 évi papi

m ködésem alatt el ljáróim teljes megeleégedését érdemeltem ki. A plébániajavadalom elnyerésére képesít zsinati vizsgálatot ezelt t három évvel sikerrel állottam ki. Társadalmi téren is igyekeztem er mhöz képest polgártársaim hasznára lenni. (Itt felsorolhatók a társadalmi és szociális stb. téren szerzett érdemek.) Mély alázattal kérem tehát Nagyméltóságodat, hogy szerény indokaimat kegyes figyelmébe véve, nekem az x-i plébániajavadalomra a kegyúri bemutatást megadni méltóztassék. Nagyméltóságú Miniszter Úrnak alázatos szolgája N. N. lelkész. Kelt...”

[A hivatal átruházásáról:] „[...] szükséges még hozzá az egyházhatósági meger sítés (institutio). Ezt a plébániai javadalmakra nézve a püspök adja meg. Ha a javadalom szabad adományozás útján töltetett be, a személyi kijelölés és az institutio összeesik. [...]

[A beiktatásról, azaz az installatio-ról:] „[...] A beiktatást a kerületi esperes, vagy a püspök által megbízott más egyházi személy hajtja végre. A plébános beiktatása saját templomában megy végbe. A beiktató bemutatja a híveknek az új plébánost, utána felolvastatnak a bemutatási és meger sítési okmányok, majd az új plébános leteszi a hitvallást (ha a püspök kezébe letette már, most elmarad) és leteszi a hazai zsinatok által meghatározott esk formát. Erre a beiktató a plébánost a hivatalába és az ahhoz kötött minden jogok teljes birtokába beiktatottnak nyilvánítja és a templom kulcsait, a rituálét és az evangéliumos könyvet átnyújtja neki; végül az új plébános szentbeszédet tart híveihez és ünnepélyes szentmisét mond. A beiktatás jogi eredménye abban áll, hogy a plébános javadalmából közigazgatási úton el nem mozdítható, hanem attól csakis rendes per útján fosztható meg. [...]

Az institutio és az installatio elemzését ld. még: CSIKY, *Az egyházjog*, II, 15.

„A javadalom átvételénél rendszerint három személy m ködik közre: az átadó, az átvev és a püspöki megbízott, rendszerint a ker. esperes. – Az átvétel a leltár szerint történik.”

Végül még néhány idézet GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 301-302. oldalairól:

„Az egyházi testületek képviseleti joga a kánonjog és a hazai jog értelmében a megyéspüspököt illeti meg, ki ezt a jogot rendszerint az egyházmegyei ügyész által gyakorolja. A plébános tehát az egyházközséget magánjogi, különösen vagyoni jogi ügyekben a bíróság el tt nem képviselheti, hanem minden egyes esetben a püspöki hatóságnak, az ügyet alaposan és kimerít en ismertetve, jelentés teend .”

„A plébániát a lelkész csak a megyéspüspök megbízása alapján képviselheti, azonban saját lelkészi javadalma iránt a lelkész ily megbízás nélkül is saját személyében indíthat pert. (C. 1894. 6158.) A plébániai javadalmozás kérdésében az egyháznak a hatóságok el tt való képviseletére a plébános, hazai joggyakorlatunk értelmében, jogosítva van s csupán a javadalmi kérdéseknek egyezségi úton való rendezéséhez szükséges az egyházmegyei f hatóság jóváhagyása és nem akkor is, amid n a kérdés fölött az illetékes hatóságok döntenek: vagyis amikor a plébános nem rendelkezik a javadalom fölött, hanem csak annak érdekében jár el, mint annak haszonélvez je s gondozója s amikor a kezére bízott javadalomnak képviseletét látja csak el. (Vm. 1907. 100.545.) Amennyiben az egyházi vagyonnak csak

oly jövedelmér l van szó, mely a plébánost illeti, utóbbi is felléphet keresettel. (Budapesti tábla, 1903. I. G. 399.)”

KAZALY, *A katolikus*, I, 249-314. és SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 659. kk. a következőkkel egészítik ki a javadalmak témakörét, szintén a CIC(1917) előtti időből:

A felállításához az illetékes egyházi hatóság engedélye szükséges: a pápa hatáskörébe tartozik az érsekségek, püspökségek, apátságok és székesegyházi káptalanok (Szeredy ide sorolja még a társaskáptalanok és a káptalanbeli új méltóságok felállítását); a püspökök hatáskörébe pedig a plébániák, tb. kanonoki címek, és külön pápai breve birtokában a társas káptalanok engedélyezése. Hazánkban a „nagyobb javadalmakat” (ld. az előbbi felsorolásban a pápa hatáskörébe tartozókat) Szt. István óta az apostoli király alapíthatja, de csak a pápa megerősítésével. Kisebb javadalmak megalapításáról nem kötelez, de érdemes értesíteni a világi hatóságot. „A kisebb hivatalokra nézve, különösen a kanonokságra a káptalanban felélesztendő méltóságokra, a plébániák és más alsóbbrendű hivatalok felállítására a közönséges jog szerint a püspök illetékes; ami hazánkra nézve is áll, kivéve a káptalanbeli új kanonokságok felállítását, mely csak az apostoli király beleegyezésével történhet.” Új hivatalt csak elegendő oknál fogva állítsanak fel, és biztosítsanak számára alkalmas helyet (pl. ugyanazon egyházmegyében vagy városban 2 püspök nem székelhet, az új plébánia területén legalább 10 család lakjon és már legyen templom). Legyen mellé elegendő jövedelem is rendelve. A betöltéséhez szükséges az adott javadalom vagy tényszerű, vagy jogi, vagy mindkét módon történő megüresedése. A javadalmat elnyerő személy a feltételeknek meg kell, hogy feleljen (pl. törvényes származás, megfelelő életkor, nőtlenység, papság, kifogástalan erkölcs, minden szabálytalanságtól és egyházi censura-tól való mentesség, kell tudományos jártasság, adott országbeli állampolgárság, vegyes vallású község lelkésze esetén tapintatos stílus, polgári hatóság szemében való kifogástalanság). A javadalom megváltoztatásának módjairól (egyesítés (unio), bekebelezés (incorporatio), felosztás (divisio vel sectio), tagosítás (dismembratio), megszüntetés (extinctio), elnyomatás (suppressio), átváltoztatás (reformatio), áttétel (translatio)) és ezek feltételeiről részletesen ld. KAZALY, *A katolikus*, I, 252-255.; SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 663-669. és CSIKY, *Az egyházjog*, II, 4-6. oldalait. Meg is szüntethetők (pl. eretnekség, szakadárság, rombolás, hívek számának lecsökkenése, „gyakrabban elkövetett szarvas bűnök megbüntetése p. o. ha a hívek több ízben meggyilkolták a község lelkészét”, vagy a jövedelem tisztességes ellátást akadályozó mértékű lecsökkenése esetén), a későbbi helyreállításra ugyanaz a hatóság jogosult, de nem köteles. A betöltés fent is említett elemeit SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 670. így nevezi: 1. kijelölés (designatio, „ez választás, postulatio, kinevezés vagy bemutatás (praesentatio) által történik”), 2. átruházás (institutio), 3. bevezetés vagy beiktatás (introductio). A javadalmak betöltéséről ír még CSIKY, *Az egyházjog*, II, 6-8.; a hivatal adományozásának feltételeiről pedig CSIKY, *Az egyházjog*, II, 8. és HOFFMANN, *Közönséges* 138-142.

Fontos fogalmak a következők: a) Electio: bíborosok választják a pápát, a káptalan a salzburgi és az olmützi érsekeket, és az arra illetékesek a szerzetes előjárókat. b) Denominatio regia: minden magyar királyt megilletett a kinevezési jog, még akkor is, ha némelyek azt nem gyakorolták (pl. Kun László koráig többször a káptalan választott püspököt), vagy ha alkalmasint a pápa szabadon adományozott magasabb hivatalokat. Tehát az apostoli király nevezhette ki az érsekeket, püspököket, javadalmas vagy címzetes apátokat és prépostokat (kivételek: a pápoci prépostot a gyri püspök; az egri prépostot az egri érsek; a családi apátságokat és prépostságokat pedig az adott nemesi család töltötte be, ha pedig a család kihalt, a jog visszaszállt a királyra; a pannonthalmi apátot, a zirci és zalavári apátot, a csornai és jászói prépostot „az illető rend capitulumuma által megejtett hármass kijelölés alapján”, a tihanyi, bakonybéli és dömölki apátságokra pedig a közösség véleményének meghallgatása után a pannonthalmi apát jelölése alapján nevezi ki a király). A király töltötte be továbbá „a káptalani méltóságokat, tisztségeket és egyszerű kanonoki állomásokat, valamint a címzetes kanonokságokat, nevezi ki a fespereseket és általa történnek a káptalanokban a fokozatos elléptetések is. felsége által a kinevezések úgy történnek, hogy a megüresedett valóságos kanonokságokra a püspök azon megyei papok közül, kik arra igényt tarthatnak, hármass felterjeszt, kik közül felsége egyet kinevez; a megüresedett káptalani méltóságokra a káptalan tagjai közül, valamint a címzetes kanonokságokra és a káptalan kebelében levő vagy azon kívüli fesperességekre a püspök egyet szokott felterjeszteni (candidare). Ujabban is felsége a püspökök kinevezési okmányában többnyire kijelenti, hogy a püspökök felterjesztése által magát kötve nem érzi.” (SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 711-712.) 1877-ben, Kazaly könyvének írásakor még az szerepelt a tervek között, hogy a miniszter ellenjegyzése helyett az autonómia igazgatótanácsa terjesztene föl 3 jelöltet a királynak, de az érseki, püspöki és javadalmas apáti ill. préposti kinevezés esetén a püspöki kar, a szerzetesi apátságok és prépostságok esetén pedig az adott rend capitulumának véleménye alapján. {CSIKY, *Az egyházjog*, II, 13-14. ehhez hozzáteszi, hogy a király a fenti hivatalokat „csak érdemes hazafiaknak és csak simonia nélkül adományozhatja és sokáig üresen nem hagyhatja. A kinevezettek számára azonban szintén szükséges a pápai megerősítés, de a kinevezett ennek elnyerése előtt is már élvezetében lép a püspöki javadalomnak. A kinevezett érsekek és püspökök, mielőtt egyházmegyéjük kormányára lépnének, a király kezébe hűségi esküt tartoznak tenni.” Ugyanitt beszél az első autonómiai szervező kongresszusnak a kinevezéssel kapcsolatos, már ismertetett terveiről.}

c) Postulatio: a választó testület vagy a kinevezendő személy a fenti feltételekkel nem rendelkező célszemély akadály alóli felmentését ünnepélyesen kérelmezheti a pápától; avagy egyszerűen a célszemély elbocsátása kérelmezhető az addigi felettesétől. {CSIKY, *Az egyházjog*, II, 10-11. szerint a postulatio azt jelenti, hogy a megválasztani kívánt személy valamely feltételnek nem felel meg, ezért a választással egyidőben kérelmet is intéznek az illetékes hatósághoz, hogy a hiányosság alól felmentést adjon. Ez csakis kisebb hiányosságok esetén (pl. korhiány) történhet. Ha a választók egy része posztulál, a többi pedig választ, akkor a postulatio érvényességéhez a szavazatok 2/3-a szükséges.}

d) Collatio libera: szabadon adományozhat a megyéspüspök saját területén a pápának fenn nem tartott, és kegyúr alá nem

tartozó, megüresedett javadalmakat. e) Optio: id sebb bíboros ill. kanonok a testületében megüresedett magasabb címet kinevezés nélkül elfoglalhatja (pl. a legid sebb diakónus-bíboros a legalsó pap-bíborosi címet, vagy a legid sebb pap-bíboros a legalsó püspök-bíborosi címet; „A kanonokoknál csak az egyszer kanonoki állomások s a kanonoki lakásokra nézve áll az optio, ellenben a kanonoki méltóságok csak rendes kinevezés útján nyerhet k meg.”) (Még korábbi, de ezzel jórészt megegyez állapotot tükröz: PORUBSZKY, *Jus*, II, 406-418. és 513-547.)

„Ha valaki az institutio megnyerése el tt foglalná el a hivatalt, és azt a fenns bb el ljáróságtól származott megintés dacára sem hagyná el: mind a hivataltól, mind pedig egyéb javadalomtól, melyet netalán jogosan bir, megfosztatik. Ha valamely kegyúr institutio nélkül helyezne be valakit a megürült javadalomba, kiközösítéssel büntettetik. Az institutionak azon eredménye van, hogy az illet javadalmas a hivatalt teljes joggal viselheti, s attól csak per útján, vagy elkövetett súlyos vétség miatt fosztható meg.”

A hivatal megüresedik, amennyiben a javadalmas: meghal (kétség esetén háromszoros sikertelen megidézés mellett 10 évig távol van), a hivatalához szükséges egyházi rendet 1 éven belül nem veszi fel, az el z vel összeférhetetlen új hivatalt nyer el, házasságra lép, katonának áll, szerzetesi fogadalmat tesz, javadalmas püspökké szentelik, büntetésb l hivatalát veszi (hitehagyás és sodomia esetén ipso facto, máskülönben bírói ítélettel), lemond, javadalomcserét hajt végre, áthelyezik más javadalomba. (Vö. CSIKY, *Az egyházjog*, II, 33-38.)

A javadalmas kanonok nemcsak papi rendje, hanem a javadalomélvezet címén is köteles b n és büntetés terhe mellett a zsolozsmát imádkozni. A püspökök, kanonokok és plébánosok kötelesek resideálni, ami nemcsak fizikai jelenlétet jelent, hanem hivataluk feladatainak személyes, és nem megbízott útján történ végzését is. (A kivételeket ld. KAZALY, *A katolikus*, I, 310-312.) A helybenlakást kimondó legutolsó királyi rendelet 1790. február 1-én kelt. Tilos a cumulatio beneficiorum, összeférhetetlennek min sül pl. két resideálást megkövetel hivatal, vagy két különböz káptalanban bírt kanonoki stallum. Ezt is alátámasztják polgári jogszabályok, a legutolsó az 1723. évi XIII. tc., de ezek alól kivételek is voltak (pl. „Haynald mint erdélyi püspök néhány évig az egri káptalannál az olvasó kanonokok jövedelmét huzta. S Ipolyi besztercei püspök hasonlókép 3 évig élvezte az egyik egri kanonokságot; s a kassai püspökség a „szt. Jobbi” apátság jövedelmében részes.”), f leg a szegényebb püspökök kapták meg valamely apátság vagy kanonokság jövedelmét, de ezekben csak adminisztrátorként. {A zsolozsmázás, a resideálás és a cumulatio beneficiorum részletes el írásait ld. CSIKY, *Az egyházjog*, II, 26-33.}

A CIC(1917) újításainak témánkhoz kapcsolódó részével kapcsolatban idézzük SIPOS, *Az új egyházi törvénykönyv* 188-202. lényegesebb mondatait: „A javadalmi javak tulajdonjoga az illet javadalomé mint erkölcsi személyé (1410.)” {Can. 1410. Dotem beneficium constituunt sive bona quorum proprietatis est penes ipsum ens iuridicum, sive certae et debitae praestationes alicuius familiae vel personae moralis, sive certae et voluntariae fidelium oblationes [...]} „[...] nincs említés téve a

beneficia maiora et minora megkülönböztetésér l, hanem helyébe lép a consistoriale és non consistoriale beneficiumok megkülönböztetése (1411.)” {„Can. 1411. Beneficia ecclesiastica dicuntur: 1.º Consistorialia, quae in Consistorio conferri solent; cetera non consistorialia; [...]”} „Konzisztórium javadalmak felállítása a pápa joga. (Nálunk azonban új érsekségek és püspökségek alapításához a királynak mint f kegyúrnak legalább is beleegyezése szükséges. [...]” „Nem konzisztoriális javadalmak felállítása (káptalani méltóságok kivételével) az ordinariusok joga. (1414. 2. §.)” {„Can. 1414. § 2. Praeter Romanum Pontificem, Ordinarii in suo quisque territorio beneficia non consistorialia erigere possunt, salvo praescripto can. 394, § 2.”} „Can. 394. § 2. Erectio dignitatum Sedi Apostolicae reservatur; sed est in Episcopi potestate, consentiente Capitulo, extinctas forte dignitates restituere et praebendis in Capitulo iam exstantibus alias sive canonicales sive beneficiales addere.”}

„Rendkívül fontos ujtás e pontban az, hogy a jöv ben kegyuri jog semmiféle címen nem szerezhet (1450.) [...] A megszüntetett kegyuri jog helyett az Ordináriusnak joga van az alapítókat ideiglenes vagy örök id kre szóló lelki kedvezményekben részesíteni és legfeljebb még azt megengedni, hogy az els esetben gyakorolják a bemutatási jogot.” {„Can. 1450. § 1. Nullum patronatus ius ullo titulo constitui in posterum valide potest. § 2. Loci autem Ordinarius potest: 1.º Fidelibus qui ex toto vel ex parte ecclesias extruxerint vel beneficia fundaverint, spiritualia suffragia, eorum liberalitati proportionata, concedere vel ad tempus vel etiam in perpetuum; 2.º Foundationem beneficii admittere ea adiecta conditione, ut beneficium prima vice conferatur clerico fundatori vel alii clerico a fundatore designato.”}

„Választás útján történ prezentálást csak úgy hajlandó tűrni a kódex, ha a püspök hármass jelölése alapján történik (1452.) Nálunk már egy 1860. aug. 12.-i kir. intimátum óta így van a városok és községek, mint kegyurak választásainál.” {„Can. 1452. Electiones ac praesentationes populares ad beneficia etiam paroecialia, sicubi vigent, tolerari tantum possunt, si populus clericum seligat inter tres ab Ordinario loci designatos.”} „A prezentálásnak, akármilyen a kegyuraság, 4 hó alatt kell történnie, hacsak az alapítólevél vagy szokás másként nem intézkedik. (Eddig az egyházi és vegyes kegyuraságnál 6 hónap volt a terminus.) (1457.) A királyi kincstári, közalapítványi, városi és községi kegyuraság alatt álló plebániáknál, hazánkban az 1841. ápr. 20.-i intimátum általános konkurzust ír el , valamint azt, hogy a folyamodványokat hat heti határid alatt kell beadniok a pályázóknak. Ugyanezen plebániákra vonatkozólag hármass kijelölési jog illeti meg a püspököt. (1860. aug. 12.-i intim.) Sok egyházmegyében a magánkegyurasági plebániáknál is kiírják a pályázati határid t, de semmilyen irányban nem jár kötelez er vel. Hármass kijelölési joga sincs ezen plebániákat illet leg a püspöknek. – Ezen, valamint a javadalmi és kegyuri jog nem egy más pontjában állami eredetű intézkedésekre visszamen partikuláris szokásjog áll fenn hazánkban. Többnyire praeter és iuxta ius novum természetűek e szokásjogi szabályok, tehát továbbra is érvényben maradnak. Amennyiben pedig ellenkezik a kódex-szel, ha nincsenek kifejezetten reprobálva, legalább 100 évesek és eltörlésük nehézségekkel járna, szintén érvényben hagyhatók a püspökök által.” {„Can. 1457. Praesentatio, nullo iusto obstante impedimento, sive agatur de patronatu

laicali sive de ecclesiastico et mixto, fieri debet, nisi brevius tempus lege foundationis vel legitima consuetudine praescriptum fuerit, saltem intra quatuor menses [...]”} „A kánoni beruházásnak a prezentálástól számított 2 hónap alatt kell megtörténnie (1468.)” {Sipos itt pontatlanul hivatkozik, mert valójában ezt az 1467. kánon írja el : „Can. 1467. Institutio canonica pro quolibet beneficio etiam non curato dari debet, nullo iusto obstante impedimento, intra duos menses ex quo praesentatio facta sit.”}

„A kegyur terhei: felügyeleti jog, reaedificatio, ha aedificatio címén és redotatio, ha dotatio címén nyerte el a kegyuraságot, és ha nem más köteles minderre. Ha köteles, és a püspök által kitűzött idő alatt nem teljesíti, elveszti a kegyuri jogot. (1469.) Amennyivel nálunk többre vannak kötelezve a kegyurak, az nem kánonjogi, hanem partikulárjogi teher s lévén praeter ius novum természetű szabály továbbra is fennállhat.” {„Can. 1469. § 1. Onera seu officia patronorum sunt: 1.º Ordinarium loci monere, si bona ecclesiae seu beneficii dilapidari viderint, quin tamen se immisceant administrationi eorundem bonorum; 2.º Aedificare denuo ecclesiam collapsam aut reparationes, iudicio Ordinarii, necessarias in eadem facere, si ex titulo aedificationis ius patronatus habeant, et nisi onus aedificandae denuo vel reparandae ecclesiae aliis incumbat ad normam can. 1186; 3.º Supplere redditus, si ex titulo donationis ius patronatus proveniat, cum ecclesiae vel beneficii redditus ita defecerint, ut nequeat amplius vel cultus decenter in ecclesia exerceri, vel beneficium conferri. § 2. Si ecclesia collapsa fuerit vel necessarias indigeat reparationibus, aut si redditus defecerint ad normam § 1, nn. 2, 3, ius patronatus interim quiescit. § 3. Si patronus, intra tempus ab Ordinario sub poena cessationis patronatus praefiniendum, ecclesiam denuo aedificaverit vel restauraverit aut redditus auxerit, ius patronatus revigescit; secus ipso iure et sine ulla declaratione cessat.”} „Can. 1186. Salvis peculiaribus legitimisque consuetudinibus et conventionibus, et firma obligatione quae ad aliquem spectet etiam ex constituto legis civilis: 1.º Onus reficiendi ecclesiam cathedralem incumbit ordine qui sequitur: Bonis fabricae, salva ea parte quae necessaria est ad cultum divinum celebrandum et ad ordinariam ecclesiae administrationem; Episcopo et canonicis pro rata proventuum, deductis necessariis ad honestam sustentationem; Dioecesanis, quos tamen Ordinarius loci suasionem magis quam coactione inducat ad sumptus necessarios, pro eorum viribus, praestandos; 2.º Onus reficiendi ecclesiam paroecialem incumbit ordine qui sequitur: Bonis fabricae ecclesiae, ut supra; Patrono; Iis qui fructus aliquos ex ecclesia provenientes percipiunt secundum taxam pro rata reddituum ab Ordinario statuendam; Paroecianis, quos tamen Ordinarius loci, ut supra, magis hortetur quam cogat; 3.º Haec cum debita proportione servantur etiam quod attinet ad alias ecclesias.”}

„[...] új az, hogy ha a javadalommal bizonyos rend van egybekötve, azt már a beruházás előtt kell birni. (Eddig elég volt, ha a javadalmas a collatio után egy év alatt megszerezte.) (1474.)” {„Can. 1474. Si ad beneficium obtinendum susceptio alicuius ordinis requiratur, beneficiarius talem ordinem ante beneficii collationem iam receperit oportet.”}

„[...] ujtás az, hogy az idő közti jövedelmet (a kiadásokat és az adminisztrátor ellátásának költségeit levonva) felerészben a javadalmi javakhoz vagy massa communishoz, felerészben pedig a templompénztárhoz kell csatolni, hacsak valahol nem áll fenn az a szokás, hogy az egész interkaláris

jövedelem az egyházmegyei alapnak jut (1481.). (Nálunk az érsekségek és püspökségek id közti jövedelmeir l a király, mint f kegyur, másként rendelkezett, t. i. a vallásalapba folynak be s továbbra is így fog maradni. A kanonoki stallumok és a plebániák id közti jövedelmei tekintetében is eltér a magyar partikuláris, régi kir. intimatuumok alapján fejl dött jog a kódex szabályaitól, de mert reprobálva nincs, és 100 évnél régibb, fentartható lesz a kódex ellenére is. (A kanonokságokra nézve az 1808. évi intimatuum azt rendeli, hogy az interkaláris jövedelmek egyharmada az egyházmegyei pénztárt illeti, kétharmadot maguk közt osztanak fel a káptalan tagjai; a plebániákat illet leg pedig az egész id közti jövedelmet az adminisztrátornak utalják az 1799. márc. 12., 1813. jan. 26., 1818. aug. 18.-i intimatuumok.)” {A *Kivonatos*, 17. pedig ezt írja: „A megürült kanonokságok id közti (intercalaris) jövedelmének egy harmadrésze az egyházmegyei alapra fordítandó. (1820. jun. 13. 14393. sz. a. kir. rend.)”} {„Can. 1481. *Deductis cuiuslibet generis expensis et salvo praescripto can. 472, n. 1, fructus beneficium vacantis pro altera dimidia parte accrescunt doti beneficium vel massae communi, pro altera cedunt fabricae ecclesiae seu sacrario, salva legitima consuetudine qua fructus omnes in bonum commune dioeceseos erogentur.*” „Can. 472. *Vacante paroecia: 1.º Ordinarius loci in ea quamprimum constituat idoneum vicarium oeconomum, de consensu Superioris, si de religioso agatur, qui eam tempore vacationis regat, assignata eidem parte fructuum pro congrua sustentatione;*”}

Vallási, ill. az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit szolgáló intézmények alapítása a püspök joga. Ezeknek számadását bekérni még akkor is jogában áll, ha bármilyen törvényes alapon ki vannak véve az joghatósága és vizitációja alól. „[...] minden ellenkez szokást reprobál a kódex (1489-1494.)” {„Can. 1489. § 1. *Hospitalia, orphanotrophia aliaque similia instituta, ad opera religionis vel caritatis sive spiritualis sive temporalis destinata, possunt ab Ordinario loci erigi et per eius decretum persona iuridica in Ecclesia constitui.*” „Can. 1491. § 1. *Loci Ordinarius omnia huiusmodi instituta, etiam in personam moralem erecta et quovis modo exempta, visitare potest et debet. § 2. Imo licet in personam moralem non sint erecta et domui religiosae concredita, si quidem agatur de domo religiosa iuris dioecesani, iurisdictioni Ordinarii loci penitus subduntur; si de domo religiosa iuris pontificii, episcopali vigilantiae subsunt quod spectat ad religionis magisteria, honestatem morum, exercitationes pietatis, sacrorum administrationem. Can. 1492. § 1. Etiam si fundatione, praescriptione aut privilegio apostolico pium institutum a iurisdictione et visitatione Ordinarii loci exemptum fuerit, ius tamen Ordinario est redditionem rationum exigendi, reprobata contraria consuetudine. § 2. Si fundator velit administrationes non teneri rationem Ordinario loci reddere, fundatio non acceptetur. Can. 1493. Ordinarius loci advigilet ut piae fidelium voluntates, in horum institutorum fundatione expressae, plene serventur.*”}

„[...] az egyházi vagyon alanya az az erkölcsi személy, mely azt megszerzette (1499. 2. §.)” {„Can. 1499. § 2. *Dominium bonorum, sub suprema auctoritate Sedis Apostolicae, ad eam pertinet moralem personam, quae eadem bona legitime acquisiverit.*”} „Ha megsz nik az egyházi erkölcsi személy, javai a közvetlenül felette álló erkölcsi személyre szállnak, hacsak nem akadályozza ezt az alapítók vagy adományozók akarata, szerzett jogok, vagy külön törvény, melynek uralma alatt állt a

megszűnt erkölcsi személy (1501.)” {„Can. 1501. Exstincta persona morali ecclesiastica, eius bona fiunt personae moralis ecclesiasticae immediate superioris, salvis semper fundatorum seu oblatorum voluntatibus, iuribus legitime quaesitis atque legibus peculiaribus quibus exstincta persona moralis regebatur.”} „A szentszékkal szemben ingatlanokra, értékes ingókra, jogokra és keresetekre nézve 100 év, más egyházi erkölcsi személyekkel szemben 30 év az elbirtoklási idő. (1511.) A magyar jog szerint egyházakkal szemben ingatlanokra nézve 40, (másokkal szemben 32) év. (Hármaskönyv I. 78. 2. §.) Tehát a magyar jog kedvezőbb az egyházinál. Minden elbirtokláshoz szükséges, hogy az egész birtoklási idő alatt meglegyen a jóhiszeműség (1512.)” {„Can. 1511. § 1. Res immobiles, mobiles pretiosae, iura et actiones sive personales sive reales, quae pertinent ad Sedem Apostolicam, spatio centum annorum praescribuntur. § 2. Quae ad aliam personam moralem ecclesiasticam, spatio triginta annorum. Can. 1512. Nulla valet praescriptio, nisi bona fide nitatur, non solum initio possessionis, sed toto possessionis tempore ad praescriptionem requisito.”}

„Ha bármely részük van is a laikusoknak az egyházi vagyon kezelésében, mindig az egyház nevében történjék a kezelés és érintetlen maradjon az ordinárius joga a vizitálásra, számonkérésre és a kezelés módjának megállapítására vonatkozólag (1521.). A templom-vagyon kezelésénél is, a központi ellenőrző bizottságban is, a külön vagyonkezeléssel nem bíró egyházi vagyonok kérdésénél is kifejezetten helyet ad a kódex a világiaknak. A régi feudális világnak maradványát, a kegyuri jogot lehet legvisszaszorítani igyekszik, és a földesuraságok helyett a népet vonja be – ott, ahol lehet – az ügyek intézésébe.” {„Can. 1521. § 2. Quod si laicis partes quaedam in administratione bonorum ecclesiasticorum vel ex legitimo foundationis seu erectionis titulo vel ex Ordinarii loci voluntate competant, nihilominus universa administratio nomine Ecclesiae fiat, ac salvo iure Ordinarii visitandi, exigendi rationes et praescribendi modum administrationis.”}

„Egyházi ingó és ingatlan javak elidegenítéséhez a következők részben új szabályokat írja elő a kódex: szükséges szakértői írásbeli felbecslése, jogos ok, a felsőbb engedélye (enélkül érvénytelen minden elidegenítés), és a felsőbb által adott egyéb előírások betartása (1530.). Becsáron alul semmit sem szabad eladni. Nyilvános árverésen vagy legalább kell közhírré tétel után kell történnie az értékesítésnek, hacsak a körülmények mást nem követelnek (1531.). A szentszék engedélye kell értékes dolgok és 30.000 lirát meghaladó dolgok elidegenítéséhez. 1000-30.000 lirányi értékű dolgok elidegenítéséhez a püspöké, kinek a káptalan, a vagyonkezelési tanács és az érdekeltek beleegyezésével lehet megadni az engedélyt. Ezer koronát meg nem haladó értékek elidegenítéséhez a püspök adja az engedélyt a vagyonkezelési tanács meghallgatásával és az érdekeltek beleegyezésével. Egészen kis dolgoknál a tanács megkérdezése sem kell (1532.). Eddig II. Pál *Ambitosae* kezdetű bulláját (1468. márc. 1.) tekintették a pontban irányadónak, de homályos és kétséges volt. A püspökök többnyire felhatalmazást kaptak bizonyos érték-határig egyházi javak elidegenítésére.” {Megjegyzendő, hogy Sipos észrevétlenül tér át az olasz líráról a magyar koronára a határértékek felsorolásakor, holott a következő legidézett kánonok világosan és következetesen a „líra vagy frank” kifejezést használják. Ennek egyetlen

elfogadható magyarázata az lehet, ha ezek átváltási értéke 1:1-ben megegyezett a magyar koronáéval.

„Can. 1530. § 1. Salvo praescripto can. 1281, § 1, ad alienandas res ecclesiasticas immobiles aut mobiles, quae servando servari possunt, requiritur: 1.º Aestimatio rei a probis peritis scripto facta; 2.º Iusta causa, idest urgens necessitas, vel evidens utilitas Ecclesiae, vel pietas; 3.º Licentia legitimi Superioris, sine qua alienatio invalida est. § 2. Aliae quoque opportunaes cuetelae, ab ipsomet Superiore pro diversis adiunctis praescribendae, ne omittantur, ut Ecclesiae damnum vitetur. Can. 1531. § 1. Res alienari minore pretio non debet quam quod in aestimatione indicatur. § 2. Alienatio fiat per publicam licitationem aut saltem nota reddatur, nisi aliud circumstantiae suadeant; et res ei concedatur qui, omnibus perpensis, plus obtulerit. § 3. Pecunia ex alienatione percepta caute, tuto et utiliter in commodum Ecclesiae collocetur. Can. 1532. § 1. Legitimus Superior de quo in can. 1530, § 1, n. 3, est Sedes Apostolica, si agatur: 1.º De rebus pretiosis; 2.º De rebus quae valorem excedunt triginta millium libellarum seu francorum. § 2. Si vero agatur de rebus quae valorem non excedunt mille libellarum seu francorum, est loci Ordinarius, audito administrationis Consilio, nisi res minimi momenti sit, et cum eorum consensu quorum interest. § 3. Si denique de rebus quarum pretium continetur intra mille libellas et triginta millia libellarum seu francorum, est loci Ordinarius, dummodo accesserit consensus tum Capituli cathedralis, tum Consilii administrationis, tum eorum quorum interest. § 4. Si agatur de alienanda re divisibili, in petenda licentia aut consensu pro alienatione exprimi debent partes antea alienatae; secus licentia irrita est.” „Can. 1281. § 1. Insignes reliquiae aut imagines pretiosae itemque aliae reliquiae aut imagines quae in aliqua ecclesia magna populi veneratione honorentur, nequeunt valide alienari neque in aliam ecclesiam perpetuo transferri sine Apostolicae Sedis permissu.”}

„Egyházi javak bérbeadásához szükséges ((1541.)[sic]: ha a bérösszeg több, mint 30.000 lira és a bérleti idő több, mint 9 év, a pápa engedélye; ha a bérösszeg több, mint 30.000 lira és a bérleti idő nem több, mint 9 év, a püspök engedélye, a káptalan és vagyonkezelési tanács beleegyezésével; ha a bérösszeg 1000-30.000 lira közt van és a bérleti idő több mint 9 év, a püspök engedélye, a káptalan és vagyonkezelési tanács beleegyezésével; ha a bérösszeg 1000-30.000 lira közt van és a bérleti idő nem több, mint 9 év, a püspök engedélye, a tanács meghallgatásával; ha a bérösszeg nem több mint 1000 lira és a bérleti idő több mint kilenc év a püspök engedélye a tanács meghallgatásával; ha a bérösszeg nem több mint 1000 lira és a bérleti idő több nem több [sic] mint 9 év, a bérbeadást a vagyonkezelés eszközölhetik, de a püspök értesítendő. (Partikulárjogilag elírt esetleges esperesi engedély stb. ezentúl is szükséges.) A magyar királynak a fideiújumi jogból folyó beleegyezési joga az egyházi javak elidegenítésénél és megterhelésénél érintetlen marad. A mai gyakorlat szerint 40.000 koronás értékhatáron belül az elidegenítéshez a vallás- és közoktatásügyi miniszter adja meg az engedélyt fideiújumi felhatalmazás alapján, azon túl maga a király királyi resolúcióval.” {„Can. 1541. § 1. Contractus locationis alicuius fundi ecclesiastici ne fiant, nisi ad normam can. 1531, § 2; et in iis addantur semper conditiones de limitibus custodiendis, de bona cultione, de rite solvendo canone, de opportuna cautela pro conditionibus implendis. § 2. Pro locatione bonorum ecclesiasticorum, servato praescripto

can. 1479: 1.° Si valor locationis excedat triginta milla libellarum seu francorum et locatio sit ultra novennium, requiritur beneplacitum apostolicum; si locatio non sit ultra novennium, servari debet praescriptum can. 1532, § 3; 2.° Si valor contineatur intra mille libellas et triginta millia libellarum seu francorum et locatio sit ultra novennium, servari debet praescriptum eiusdem can. 1532, § 3; si locatio non sit ultra novennium, praescriptum eiusdem can. 1532, § 2; 3.° Si valor non excedat mille libellas seu francos et locatio sit ultra novennium, servari debet idem praescriptum can. 1532, § 2; si locatio non sit ultra novennium, fieri potest a legitimis administratoribus, monito Ordinario.” „Can. 1479. In locatione bonorum beneficialium anticipatae solutiones ultra semestre prohibentur sine licentia Ordinarii loci, qui in casibus extraordinariis congruis praescriptionibus caveat ne talis locatio in damnum vergat loci pii aut successorum in beneficio.”}

„A kamatszédés tilalma a 1543. kánon értelmében most már kifejezetten el van törölve.” {„Can. 1543. Si res fungibilis ita alicui detur ut eius fiat et postea tantundem in eodem genere restituatur, nihil lucri, ratione ipsius contractus, percipi potest; sed in praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro maiore, si iustus ac proportionatus titulus suffragetur.”}

„Az alapítványokra vonatkozólag nincs semmi újítása a kódexnek. A partikulárjogilag legtöbb helyütt elrendelt alapítványi tabellát az új jog az egész egyháza kiterjed leg el írja. A kivett szerzetesek templomaiban, még ha plebániák is azok, tett alapítványokra vonatkozólag az elfogadás, jóváhagyás, ellenzés joga nem a helyi püspököt, hanem a rendi feljárót illeti meg (1544-1551.)” {„Can. 1545. Loci Ordinarii est normas praescribere de dotis quantitate infra quam pia fundatio admitti nequeat et de eius fructibus rite distribuendis. Can. 1546. § 1. Ut huiusmodi fundationes a persona morali acceptare possint, requiritur consensus Ordinarii loci, in scriptis datus, qui eum ne praebeat, antequam legitime compererit personam moralem tum novo oneri suscipiendo, tum antiquis iam susceptis satisfacere posse; maximeque caveat ut redditus omnino respondeant oneribus adiunctis secundum cuiusque dioecesis morem. § 2. In acceptatione, constitutione et administratione fundationis patronus ecclesiae nullum ius habet. Can. 1547. Pecunia et bona mobilia, donationis nomine assignata, statim in loco tuto, ab eodem Ordinario designando, deponantur ad eum finem ut eadem pecunia vel bonorum mobilium pretium custodiantur et quamprimum caute et utiliter secundum prudens eiusdem Ordinarii arbitrium, auditis et iis quorum interest et dioecetano administrationis Consilio, collocentur in commodum eiusdem fundationis cum expressa et individua mentione oneris. Can. 1548. § 1. Fundationes, etiam viva voce factae, scripto consignentur. § 2. Alterum tabularum exemplar in Curiae arhivo, alterum in archivo personae moralis, ad quam fundatio spectat, tuto asservetur. Can. 1549. § 1. Servatis praescriptis can. 1514-1517 et can. 1525, in qualibet ecclesia onerum ex piis fundationibus incumbentium tabella conficiatur quae apud rectorem in loco tuto conservetur. § 2. Pariter praeter librum de quo in can. 843, § 1, alter liber retineatur et apud rectorem servetur, in quo singula onera perpetua et temporaria eorumque implementum et eleemosynae adnotentur, ut de iis omnibus exacta ratio Ordinario loci reddatur. Can. 1550. Si agatur de piis

foundationibus in ecclesiis, etiam paroecialibus, religiosorum exemptorum, iura et officia Ordinarii loci, de quibus in can. 1545-1549, exclusive competunt Superiori maiori.” „Can. 1514. Voluntates fidelium facultates suas in pias causas donantium vel relinquentium, sive per actum inter vivos, sive per actum mortis causa, diligentissime impleantur etiam circa modum administrationis et erogationis bonorum, salvo praescripto can. 1515, § 3. Can. 1515. § 1. Ordinarii omnium piarum voluntatum tam mortis causa quam inter vivos exsecutores sunt. § 2. Hoc ex iure Ordinarii vigilare possunt, ac debent, etiam per visitationem, ut piae voluntates impleantur, et alii exsecutores delegati debent, perfuncti munere, illis reddere rationem. § 3. Clausulae huic Ordinariorum iuri contrariae, ultimis voluntatibus adiectae, tanquam non appositae habeantur. Can. 1516. § 1. Clericus vel religiosus qui bona ad pias causas sive per actum inter vivos, sive ex testamento fiduciarie accepit, debet de sua fiducia Ordinarium certiore reddere, eique omnia istiusmodi bona seu mobilia seu immobilia cum oneribus adiunctis indicare; quod si donator id expresse et omnino prohibuerit, fiduciam ne acceptet. § 2. Ordinarius debet exigere ut bona fiduciaria in tuto collocentur et vigilare pro executione piae voluntatis ad normam can. 1515. § 3. Bonis fiduciariis alicui religioso commissis, si quidem bona sint attributa loci seu dioecesis ecclesiis, incolis aut piis causis iuvandis, Ordinarius de quo in §§ 1, 2, est loci Ordinarius; secus, est Ordinarius eiusdem religiosi proprius. Can. 1517. § 1. Ultimarum voluntatum reductio, moderatio, commutatio, quae fieri ex iusta tantum et necessaria causa debent, Sedi Apostolicae reservantur, nisi fundator hanc potestatem etiam Ordinario loci expresse concesserit. § 2. Si tamen executio onerum impositorum, ob imminutos redditus aliamve causam, nulla administratorum culpa, impossibilis evaserit, tunc Ordinarius quoque, auditis iis quorum interest, et servata, meliore quo fieri potest modo, fundatoris voluntate, poterit eadem onera aequae imminuere, excepta Missarum reductione quae semper Sedi Apostolicae unice competit.” „Can. 1525. § 1. Reprobata contraria consuetudine, administratores tam ecclesiastici quam laici cuiusvis ecclesiae etiam cathedralis aut loci pii canonice erecti aut confraternitatis singulis annis officio tenentur reddendi rationem administrationis Ordinario loci. § 2. Si ex peculiari iure aliis ad id designatis ratio reddenda sit, tunc etiam Ordinarius loci vel eius delegatus cum his admittatur, ea lege ut aliter factae liberationes ipsis administratoribus minime suffragentur.” „Can. 843. § 1. Rectores ecclesiarum aliorumque piorum locorum sive saecularium sive religiosorum in quibus eleemosynae Missarum recipi solent, peculiarem habeant librum in quo accurate notent Missarum receptorum numerum, intentionem, eleemosynam, celebrationem.” }

Az általunk vizsgált id szakot ugyan nem érinti, de azért érdemes kitérni tennünk a lényegesebb és bbi változások felé KÉRÉSZY ZOLTÁN, *Katholikus egyházi jog a Codex Iuris Canonici alapján*, II, Pécs 1927, 431-558. segítségével. A jog „elve és tartósan” meghatározza az officium ecclesiasticum-ot, birtokosának jogait és kötelességeit. CIC(1917) Can. 145. § 1. „Officium ecclesiasticum lato sensu est quodlibet munus quod in spiritualem finem legitime exercetur; stricto autem sensu est munus ordinatione sive divina sive ecclesiastica stabiliter constitutum, ad normam sacrorum canonum conferendum, aliquam

saltem secumferens participationem ecclesisasticae potestatis sive ordinis sive iurisdictionis.” Ennek lényege Kérészy fordításában a következő (432-433. o): „tágabb értelemben vett egyházi hivatal alatt értendő bármely spiritualis célból gyakorlandó tisztség. Szorosabb értelemben vett egyházi hivatal pedig minden, akár isteni, akár egyházi rendelkezéssel létesített s állandó jellegű tisztség, amely a kánonjog szerint töltendő be és a rendi avagy a iurisdictionális hatalomban való részesedést biztosítja”. 435. o.: „A mai jog tehát az egyházi hivatalnak spiritualis elemét még inkább kifejezésre juttatja, midőn a javadalomnak azzal való egybekötöttségét nem tekinti a hivatal fogalmi kelléke gyanánt, míg a korábbi jog szerint a beneficium a hivatalnak nélkülözhetetlen eleme volt. A javadalmas hivatalok (beneficialia officia) a mai jogban csak az egyházi hivatalok egyik kategóriáját alkotják (c. 1413. §. 2.) s a kódex nem is használja promiscue az officium és beneficium szavakat, mint a korábbi jog, hanem a kettőt általában megkülönböztetve alkalmazza és míg az egyházi hivatalokról (de officiis ecclesiasticis) szóló rendelkezéseket az első könyv IV-ik címe (cc. 145-195.) tartalmazza, addig a beneficiumokról a harmadik könyv V-ik rész XXV. címe (cc. 1409-1488.) alatti kánonok szólnak. Természetesen az egyházi hivatalokról (officia), szóló rendelkezések a hivatalok mindkét kategóriájára (t. i. úgy a javadalmas, mint a nem javadalmas officiumokra) egyaránt vonatkoznak; de a javadalmas hivatalok (officia beneficialia) tekintetében még a 1409. s. köv. kánonok rendelkezései is irányadók.” 436.: „[...] a világi hatalom nem alapíthat egyházi javadalmat, hanem csak kegyes alapítványokat, amelyek egyházi javadalommá csak az esetben lehetnek, ha az illetékes egyházi hatóság ilyeneknek nyilvánítja.” 438-439.: „Dignitates, personatus és officia ahhoz képest, hogy velök külső joghatóság és tiszteleti jogok, vagy csakis ez utóbbiak járnak, avagy merben bizonyos tiszti (közigazgatási) hatáskör van egybekötve. A korábbi jogban tett szűkebb a káptalani állásokra vonatkozó megkülönböztetés helyett a kódex szerint a káptalani hivatalok lehetnek 1) dignitates, melyekkel iurisdictionális rangelsőbbség jár együtt; 2) egyszeres kanonokságok és 3) merben bizonyos tiszti szolgálattal járó állások (beneficiarii inferiores, mansionarii, c. 393. §. 2.)” 439-440.: „Bármely egyházi javadalomnak az alapítása csakis az illetékes egyházi hatóság (competens auctoritas) által történhetik.” 440-442.: „Az alapítás kellékei: [...] f) az állam által az alapításra vonatkozóan netán elírt követelmények (pl. az államfő, törvényhozó testület, kormány hozzájárulása). Magyarországon felsőbb egyházi hivatalok alapítása a legfelsőbb kegyúri jognál fogva – pápai hozzájárulással – a királyt illeti, mely jogot királyaink Szent István óta folyton gyakorolnak. Alsóbb egyházi hivatalok (kanonoki állások, plebániák) ellenben a püspök által hajdan a presbyterium, ma az annak helyébe lépett káptalan consensusával alapíttatnak, de kanonokságok alapításához királyi jóváhagyás szükséges.” 442.: „Általános szabály, hogy a javadalom megváltoztatására mindig az jogosult, akit annak létesítése megillet. Mivel az állami kormányt az innovatio beneficiorum éppúgy érdekli, mint a javadalom felállítása, ezért a megváltoztatás is a kormánnyal egyetértéssel történhetik. Hazánkban pedig, f) kegyúri jogánál fogva, a király, illetve a kormány változtathatja meg mindazokat a javadalmakat, amelyeknek alapítása a király, mint f) kegyúr jogkörébe tartozik.” {Utólag már történeti érdekességnek számít, hogy Kérészy még 1927-ben, 9 évvel Boldog IV. Károly, utolsó magyar király lemondása után is

(ld. a *Függelék* 50. pontjában) a királyról, mint f kegyúrról ír. Bár ez magyarázható azzal, amit disszertációnk 7. *Rövid utótörténet a XX. század elejér* l c. pontjában a *dominium dormiens*-r l írtunk.) 446-451.: A javadalom teljes megszüntetése (*suppressio*) kizárólag a szentszék joga (c. 1421.), egyes kivételes esetekt l eltekintve „(pl. c. 2292., c. 394. §. 3.)”. A hivatalok megváltoztatására a szentszék jogosult pl. prelaturák „(c. 215. §. 1.)” és szerzetesi javadalmak esetében „(c. 493. s követk., c. 1422.)”, az ezt követ kánonok pedig az ordináriusok illetén jogairól rendelkeznek. 451.: „[...] a betöltésnek általános jogi kellékei: a) hogy az az illetékes egyházi hatóság által történjék. A világiak, a nép, az állam, a kegyurak semmiféle egyházi hivatalt (*beneficiumot*) be nem tölthetnek, legfeljebb a kijelölésre (*designatio*) lehetnek az egyház engedélyéb l (*ex ecclesiae concessione*) feljogosítva (pl. kegyúr, államf , község) [...]” A nem a kánoni szabályok szerinti betöltés „eo ipso érvénytelen (c. 147.)”, elfoglalója pedig „mint intrusus különböz büntetésekkel fenýttetik (c. 2345., 2395.)”. 456.: „Az egyházi hivatalok betöltésének (*provisio canonica*, tágabb értelemben vett *collatio*) három lényeges actusa van, u. m. 1. alkalmas személy kijelölése (*designatio personae*); 2. a hivatalnak, illet leg a vele járó hatalomnak tulajdonképeni átruházása (*collatio officii*, *coll. tituli*, *institutio canonica*) és 3. a javadalmasnak a részére adományozott (*conferált*) javadalomba való tényleges behelyezése (*introductio*, *institutio corporalis seu realis*, olykor *investitura*, püspökségeknél *intronisatio*).” Teljes jogú vagy szabad adományozásnak „(*provisio plena*, *collatio libera*)” nevezik, amikor az els két aktusra egyazon fizikai vagy jogi személy jogosult; nem teljes jogú vagy nem szabad adományozásnak „(*provisio minus plena*, *collatio non libera*)” pedig azt nevezik, mikor e két jog külön kezekben van. 457.: „A kijelölésnek a módjai pedig nem szabad adományozásnál választás (*electio*), *postulatio*, *nominatio* és kegyúri bemutatás (*praesentatio*) lehetnek.” 464.: „Magyarország püspökei szabad és teljes joggal adományozhatják azokat az egyházi javadalmakat, amelyek sem királyi kinevezés, sem valamely magasabb egyházi hatóság által való betöltés alá nem tartoznak, sem pedig magánkegyuraság alatt nem állanak. A királyi kamara (jelenleg kincstár) s a vallás és tanulmányi alap kegyurasága alatt lev plebániái javadalmakra vonatkozóan pedig az illet püspököt jelölési (felterjesztési) jog illeti, amelynek értelmében a püspök az üresedésben lev ilyen plebániái javadalomra három egyént terjeszthet el a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, aki a javadalomra az els helyen kandidáltat tartozik a püspöknek praesentálni.” Ezek után olvasható néhány kivétel. 465.: „Ha e javaslatélteli jog kegyuraságból ered, úgy kegyúri bemutatásnak (*praesentatio*) s ha nem patronatuson, de kiváltságon, konkordatumon, vagy más egyházi engedményen nyugszik, úgy nominatióknak mondatik (c. 148. §. 1.)” 466.: A kegyurasággal „a bemutatási jog ipso iure együttjár”, *nominatio*-ra pedig joga van pl. az apostoli magyar királynak a f kegyúri joga alapján. 467-468.: „A kinevezett vagy postulált püspök a lelki hatalomban való meger sítést a pápától nyeri s a király kezébe h ségesküt köteles tenni.” Kinevezés helyett csak postulálni lehet azt a személyt, aki a püspökséghez szükséges kánoni el írásoknak nem felel meg. „Amint a kinevezés hivatalosan közzététetett – tehát még a pápai meger sítés kinyerése el tt – a kinevezett egyén régi szokás értelmében püspöki címet s rangot nyer, püspöki öltönyt visel s magát választott püspöknek nevezi, a fels házba meghivatik, püspöki jövedelmeit élvezi, egyházi

javadalmakat adományozhat s egyáltalán teljes f papi hatalmat gyakorolhat, kivéve a püspöki renddel járó s a lelki ügyekben való joghatóságot. Továbbá az apostoli király nevezi ki a világi és szerzetes valóságos és címzetes apátokat s prépostokat, tölti be a káptalani állásokat (valóságos és címzetes kanonokságokat) s a király által történnek a fokozatos el léptetések a káptalanban és a f esperességre.” Ezután olvashatók az egyes szerzetesrendekre vonatkozó külön ügymenetek. 469.: „A kinevezési jogot az apostoli király az 1848: III. t.-cikk 7. §-a értelmében az illet felel s miniszter ellenjegyzése mellett köteles gyakorolni.” {Vö. a 120. lábjegyzetünkkel.} 472.: „Hazánkban a király által kinevezett püspökök meger sítése a római kuriánál lev követ útján szorgalmaztatik. A processus informativus {alkalmassági vizsgálat} teljesítésével pedig vagy a magyarországi nuncius, vagy valamelyik hazai érsek vagy püspök szokott megbízatni. A praeconizált püspök, amint a meger sítési okiratot kézhez vette, magát a káptalannak bemutathatja s egyházmegyéjének kormányzatát átveheti. Ett l fogva „episcopus electus”-nak címeztetik és a teljes püspöki joghatóságot gyakorolhatja, kivéve a püspöki ordóval járó jogosítványokat, amelyeket csak a consecratio megtörténtével gyakorolhat.” 495.: „Magyarországon az apostoli királyt megillet kit n egyházhatalmi jogosítványok, illetve a kiterjedt regia nominatio következtében a pápai reservatióknak felette sz k tere van. Nevezetesen azok, kivéve a bíbornoki méltóságot s némely curialis tiszti címeket (pápai trónálló, praelati domestici, camerarii secreti, capellani papales stb.) egyéb javadalmakra s címekre hazánkban nem fordulnak el .” 507.: „Valamely községet vagy parochiát illet kegyuraság esetében [...] amennyiben eddig választás vagy bemutatás útján való (per electiones vel praesentationes populi) jelölési jogot gyakoroltak, ez továbbra is megmaradhat, de a választás csakis a helyi ordinarius által kijelölt három egyén közül történhetik (c. 1452.). Magyarországon számos városnak van kegyúri joga s ezek a bemutatási jogot a képvisel testület, illetve törvényhatósági bizottság útján gyakorolják. Nem keresztény jelleg [...] vallási vagy más célú testület azonban kegyúri jogot nem birhat.” 508.: A CIC(1917) utáni jog nem „ismeri a kegyuraságnak elbirtoklás útján, illetve a szabad adományozás elévülése által való megszerzését, mert a kódex szerint az egyház csak oly kegyuraságot ismer el, amely okirattal (documentis), vagy egyéb (a c. 1747. szerinti) bizonyítási eszközökkel igazoltatik (c. 1454.)”. 509.: „A mai jog szerint azokat a keresztényeket (fideles), akik egészben vagy részben egyházat alapítottak vagy javadalmakat dotációval láttak el, ezentúl az ordinariusok akár id leges, akár örök id re szóló és az illet alapítók áldozatkészségéhez mért (eorum liberalitate proportioata) lelki kedvezményekben (suffragia spiritualia) részesíthetik vagy az alapítót legfeljebb a fundált javadalomra vonatkozólag a bemutatás jogának els ízben való gyakorlatára jogosíthatják fel (c. 1450. §. 2.). S t a kódex még a meglév patronátusokat is elnyomni törekszik, mid n rendeli, hogy az ordináriusok igyekezzenek az eddigi patronusokat is reábírni a kegyuraságról vagy legalább a praesentálás jogáról való lemondásra, illetve arra, hogy a helyett mer ben lelki kedvezményekkel elégedjenek meg (c. 1451. §. 1.). Hazai jogunk szerint azonban a kegyuraságról való lemondás csak úgy volna lehetséges, ha a patronusok a kegyúri terhek viselése alul is felmentetnének, illetve ezek helyett az egyház ellátásáról más úton történék gondoskodás. Az 1816. okt. 1-én 2794. sz. a.

kelt kir. rendelet szerint ugyanis a kegyuraknak nem áll hatalmukban a patronatusról önként lemondani, s t a kegyúri terhek viselésére bírói úton is kényszeríthet k.” (Vö. SIPOS, *Az új egyházi törvénykönyv* 192.) 513-514.: A kegyúr továbbra is rendelkezik a ius praesentationis-szal, de „eddig egyházi kegyúrnak hat, világi kegyúrnak négy havi ideje volt a praesentatióra”, a CIC(1917) szerint viszont egyaránt 4 hónappal rendelkeznek. Ha ez haszontalanul telik el, „hazánkban ily esetben az adományozás az apostoli királyra mint f kegyúrra száll”. 515.: A kegyúr a 4 hónapos határid n belül egyszerre vagy egymás után több személyt is prezentálhat, „azonban ezen ú. n. másoló bemutatás nem privativ, hanem kumulativ hatályú, t. i. általa a korábban már praesentáltak a jelölésb l nem záratnak ki. A ius variandi a kodex el tti jog szerint csak a világi kegyurakat illette meg [...]”. 517.: „Nem említi a kódex az eddig bírt többi tiszteleti jogokat (honor thuris seu suffitus, honor aquae benedictae, ius luctus ecclesiastici stb.), azonban ha a partikularis jog szerint ezeket a kegyúr eddig élvezte, további igénylésük annál is inkább lehet , mert a kegyúri kiváltságokról szóló kánon (c. 1455.) a törvényes helyi szokásokra (legitimae locorum consuetudines) kifejezetten utal.” A CIC(1917) nem említi azt, hogy a kegyúrnak az eddigieknek megfelelő en joga volna a javadalom igazgatásába és vagyoni helyzetébe betekíteni, azonban ez továbbra is következik „a kegyúrnak a c. 1469. §. 1. n. 1. által kimondott azon kötelességéb l, hogy ha a javadalom romlásnak indult, erre a körülményre a helyi ordinarius figyelmét felhívni tartozik.” 518.: „A magyar jog szerint (mint ezt az 1723: LXXI. t.-cikk és több helytartótanácsi rendelet hangsúlyozza) a kegyurak Magyarországon mindezen kötelességeik teljesítésére a király mint f kegyúr által is szoríthatók.” 521.: A f kegyúr jogosult a magánkegyúri kiváltságot engedélyezni, akörüli perekben ítélni, jogaikat és kötelességeiket meghatározni, visszaélés esetén a kiváltságot visszavonni. 522.: „[...] hazánkban a protestánsok és schizmatikusok régi gyakorlat szerint továbbra is szerezhetnek és gyakorolhatnak kegyúri jogot s különösen érvényesen praesentálhatnak, azonban a tiszteleti jogokat (iura honorifica) nem igényelhetik.” 523-524.: „A szabad királyi városok és községek kegyuraságai alá tartozó parochiai javadalmakra az ordinarius hármat jelöl ki és a város törvényhatósági bizottságának, avagy a községi képviselőnek közgy lése által ezek közül megválasztott egyén fog a püspöknek bemutatni. A választásban csak a kath. vallású törv. hat. bizottsági, illetve képvisel testületi tagok vehetnek részt, amint ezt az 1818. máj. 27-én 16859. sz. a. kelt kancelláriai s az 1876. okt. 5-én 1885. sz. a., 1881. júl. 12-én 8001. sz. a., 1896. dec. 29-én 73741. sz. a. kelt kultuszminiszteri rendeletek kimondják. S t az ellenkez gyakorlatot a vall. és közokt. miniszter 1883. aug. 10-én 25965. sz. a. kelt rendeletével határozottan szabályellenesnek nyilvánítja.” Ennek ellenére számos városban a nem katolikusok is választanak, hivatkozva a régi gyakorlatra, ill. az 1886. évi XXI. és XXII. tc-ekre, melyek szerint az ilyen jogokat a teljes bizottság ill. képvisel testület együtt gyakorolja, s t az 1895. évi XLIII. tc. szerint „a polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség a hitvallástól teljesen független” {Ezt a 2. § tartalmazza, ld. *Vallásügy*, 1.}. Ez a kérdés tehát Kérészy idejében még megoldatlan volt. 525.: A kegyúrnak az állagmegóvásra vonatkozó kötelezettségéb l fakadóan joga van „a javadalom miként való kezelésér l meggy z dést szerezni, evégb l az egyház számadásaiba betekíteni, illetve a

számadásoknak a kerületi esperes által történő megvizsgálásánál jelen lenni és az erről szóló jegyzőkönyvet aláírni. Azonban az egyházi javak igazgatásába nem avatkozhatik be, az egyházi dolgok felett nem rendelkezik és az egyházi vagyont hűtlenül kezelő parochus ellen büntető eljárást nem indíthat {1889. január 16-ai, 4633. sz. kuriális döntvény}. Az egyházat polgári perekben a püspök, illetve a szerzetes rend eljáráója {1883. évi 911. és 6778. sz. kuriális döntvény} és magát a javadalmat a parochus képviseli {1907. évi 100545. sz. kultuszminiszteri rendelet}.” 529.: Az egyházi hivatalról való lemondás érvényességéhez szükséges, „hogy az illetékes egyházi hatóságnak, és ne világi egyénnek, ne az államnak vagy a kegyúrnak kezébe történjen. Ilyen, t. i. világi egyénnek a kezébe történő lemondás ipso facto suspensio a divinis büntetését vonja maga után (c. 2400.)” 530.: „[...] hallgatólagos lemondás útján is megüresedhetik [...] 4. a keresztény hittől való nyilvános elpártolással [Az eddigi jog szerint a schisma csak az esetben vonja maga után a hivatal elvesztését, ha haeresissel volt kapcsolatos.]; {vagy} 5. ha a javadalmas házasságot (bár csak polgárit is) köt [Korábban ipso facto hallgatólag lemondottaknak csak a minoristák tekintettek; ellenben majoristák csak a declaratorius ítélet meghozatala után vesztették el hivatalukat [...]]; {vagy} 7. ha a javadalmas a papi ruhát önként és ok nélkül leteszi és az ordinarius figyelmeztetése dacára egy év alatt fel nem veszi [Az eddigi jog szerint ez a szabály csak minoristákra vonatkozott [...]].” 532.: „Ha az elcserélendő javadalmak nem egyenlő értékűek, az értékkülönbözetnek a gyümölcsök fenntartásával, pénzfizetéssel, avagy valamely értékes dolog szolgáltatásával való kiegyenlítése nincs megengedve (c. 1488.). Az eddigi jog szerint a javadalomcsere céljából az illető javadalmas egyéneknek saját beneficiumokról elzárva egyházi hatóságuknál (amelyiknek iurisdictiója alá t. i. az illető javadalom tartozik) le kellett mondaniuk, mire aztán az elcserélt javadalmaknak a lemondók részére való adományozása következett. Ma ellenben a javadalomcsere a püspök és a (kegyuraság alatt álló javadalomnál) a patronus hozzájárulásával – elzárva lemondás nélkül – történhetik.” 537-538.: „A kódex életbelépte elvett a professio fidei letételére a tridentinusi határozmányai és X. Piusnak 1910 szept. 1-én kelt *Sanctorum Antistitum* kezdetű Motupropriójában foglalt szabályok voltak irányadók. Az új egyházi törvénykönyv idevonatkozóan a régi jogot tartalmazza, de némi módosításokkal, melyek közt legfontosabb az antimodernista eskü elhagyása, amely helyett a kódex elején található (a Congr. Concilii 1877 jan. 20-iki decretumával kibontott) tridentinusi hitvallás letétele van el szabva.” Ezután olvasható azok felsorolása, akik kötelesek letenni a hitvallást. „A hitvallást az arra kötelezetteknek az apostoli szék által helybenhagyott formula szerint (c. 1406. §. 1.), a jog által meghatározott időben (javadalmasok a beneficium elfoglalása elvett, c. 1443.), az illetékes egyházhatóság és nem laikus elvett (c. 1407.) és személyesen kell letenniük; megbízott által vagy laikus elvett letétel nem érvényes. Mindezekkel az intézkedésekkel ellentétes szokás reprobáltatik (c. 1408.)”

33. További vélemények a javadalmak és az autonómia viszonyáról

TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 272-290. (vö. MÁTHÉ-TÓTH ANDRÁS, *A katolikus autonómia-mozgalom néhány teológiai aspektusa*, in *Állam és egyház*, 172-176.): A kompromisszum érdekében br. Sennyei visszavonta elnöki szavazatát, mellyel a 9-es albizottság a közvetett választás mellett döntött, így lehet vé tették a közvetlen választást. Szilágyi Virgil apróbb módosításokkal a többségi véleményt tekintette tárgyalási alapnak.

Nézzük el ször a liberális kisebbség nevében felszólaló jelent sebb személyeket. Bartal György felhozta a már ismert javaslatait. Ismét elszólta magát: „nem oszthatjuk azon felfogást, mintha e tárgyak végs elintézése ama mindenestre sajnálandó esetben, ha a szentszék beleegyezése önként elnyerhet nem volna, az utóbbi nélkül is eszközzésbe ne vétethetnék”. Véleménye szerint erre elegend egyházi jogi alap, hogy az adott kérdésekre a f kegyúr joga kiterjed, ezért a pápai beleegyezés „nem képezhet azok elintézésére nézve szükségszer el zményt”. Vagyoni kérdésekben Horváth Döme fejtette ki az ellenzék nézeteit: örült, hogy a telekkönyvi átírással a többség egyetért, de a jöv forrásainak elzárását látta abban, hogy ha az egyházi javadalmakat mindenkorra meghagyják hitbizományyszer haszonélvezetükben. Így nem lesz elegend jövedelme az autonómiának ahhoz, hogy azt a jelenleg is arcpirító helyzetet orvosolja, hogy a szegény káplánok 4 év tanulás után 8-10-15 évnvi kápláni áthelyezésekre számíthatnak, mindössze 60 forintos jövedelemmel, ami még a méltó ruházkodásra sem elég. Továbbá így papi nyugdíjintézetekre, iskolákra...stb. sem lesz pénz. Ezért javasolta, hogy a kongresszus ne döntsön a javak kés bbi birtoklásáról és kezelésér l, hanem azt bizza egy külön autonómiai gy lésre, azzal a fent említett kikötéssel, hogy a javadalmasoknak az autonómia kés bb is méltó ellátást fog biztosítani. A fentiekén túl a hitoktatás kérdését is a papság kezébe l az autonómiába kívánta áttétetni. vette védelmébe a placetum-ot is, Haynald tiltakozása ellenére. A kisebbségi teológus-pap, Hatala Péter gúnyosan sorolta, hogy az új kánonjog mennyi befolyást enged a laikusoknak: „Joga van templomba járni, joga van a szentségekben részesülni, joga van pappá lehetni, joga van patronatust gyakorolni az egyházban, joga van végre az egyházi szertartásokhoz és az egyházi szertartások szerinti eltemettetéshez. Ezek a modern, az újabb canonjog szerint a laicus elem jogai.” Szerinte ez a hív intelligencia számára megalázóan kevés. Ne nyúljanak hozzá a tanítóhivatal elidegeníthetetlen jogaihoz, de a „hatalmát gyengítsék”, és kell tisztelettel bár, de akár a pápával szemben is védjék meg saját jogaikat. Horánszky Nándor képviselte azon ellenzékiek véleményét, akik szerint a kongresszus megalakulása nem törvényes, egyrészt a sok óvás, másrészt a nem a kormánytól származó kezdeményezés miatt. Tehát valódi autonómia a magyar egyháznak nemcsak az államtól, hanem Rómától is történ függetlenedése volna: mondják ki annak önkormányzathoz való jogát. Amíg idegen befolyást engednek, addig nem lehet autonómiáról beszélni. A kongresszus ne vegye az javaslatát „schismatikus, eretnekségi törekvés”-nek, mert nem hitbelileg akar függetlenedést, csak egyházkormányzatilag. Kállay Ödön szerint nemcsak Rómától kell függetlenedni, hanem a f kegyúri jogot is meg kell szüntetni, mert az tartósítja a katolikus felekezet államvallási jellegét. Még liberális társait is megdöbbenetette azon véleményével, hogy a középkori királyok által adományozott

egyházi vagyon nem a katolikusokat illeti. Szerinte ha valaki vallást változtat, azzal nem veszíti el a közöshöz való jogát, tehát a közös egyházi vagyont fel kell osztani felekezetek szerint. A radikális felszólalók közé tartozott Perczel Miklós is, aki inkább kért az állami gyámkodásból, mint az egyházból.

Most vegyünk néhányat a konzervatív többség vezéregyéniségei közül. Haynald érsek Horánszky-val ellentétben megállapította, hogy függetlenedni a pápától annyit tenne, mint „fejetlenné tenni az egyházat”. Tehát az autonómia csak a Szentatya jóváhagyásával képzelhető el. Bartal véleményével szemben leszögezte, hogy Róma nem kíván magának több befolyást, mint azelőtt, hiszen a magyar püspököknek eddig sem volt kizárólagos hatalmuk sem az iskolák, sem a kinevezések, sem az alapítványok kezelésének terén. A kizárólagos egyházi hatalom és az autonómia hatáskörei tehát nem fedik egymást, ezeket nem kell féltetni egymástól. Kifejezett erélyességgel szólalt fel a korlátlan dogmatikai, liturgikus...stb. kérvényezési jog ellen, mert ezzel a tanuló egyház a tanító egyház fölé helyezné magát. Kijelentette: „Ha az idők sanyarúsága úgy kívánja, vegyék el tőlünk jószágainkat. Itt e padon, mely egyszermind felsőházi rendes ül helyem, nyomtatva vagyon: <Haynald Lajos kalocsai érsek> mint kinek joga van Magyarország parlamentjében ülni. Ha a törvényhozásunk innen ki tilt engemet, nyugodt szívvel megyek nyájamhoz, Kalocsára; nem a fényes érseki lakba, mely engem szegény tudós igénytelen fiát úgy sem boldogít, nem oda; elmegyek legutolsó ispánom szerény lakába. (Nagy hatás. Zajos éljenzés, taps.) Mind azon dicsőségektől üssenek el, de azon jogomhoz, melylyel bírok a disciplinaris és liturgicus ügyek elintézésében, ahhoz ne nyuljon senki! (Viharos szünni nem akaró éljenzés és taps.)” (1848/49..., 129.) A felsőkegyúri joggal kapcsolatban elmondta, hogy lehettek a kinevezésekben politikai érdekek, de ez nem gátolta a püspököket személyes politikai önállóságukban, vagy kötelességteljesítésükben. Arra pedig, hogy új katolikus egyházmegyék, szerzetesrendek alapításáról, vagy ünnepek megtartásáról Róma nélkül döntsenek, még a protestáns államok sem vetemedtek, tehát szó sem lehet arról, hogy ezek az autonómia kezébe kerüljenek. Végül a placetummal kapcsolatosan arra szólított fel, hogy ha az állam a sajtónak szabadságot adott, az Egyházat azonban elnyomni kívánja, ám tegye a meglévő eszközeivel, de ebben a katolikus autonómia „az elporoszlója ne legyen!” Barta Béla és gr. Zichy Jenő kinyilvánították, hogy a katolikus autonómiát csak a Katolikus Egyházba beillesztve tudják elképzelni. A második nagyívű felszólalás Perger János kassai püspöké volt. Elmondta, hogy a püspöki kar szinte szándékkal kezdeményezte az autonómia-tárgyalásokat, és nem számított a tiszta szándékát megkérdőjelező vádakra özönőre úgy személyesen, mint a sajtó útján. Perczelt és Hatalát cáfolva kijelentette, hogy a püspöki kar a zászlajára ezt írta: „Krisztus isteni egyháza az sérthetetlen szervezetében és bizalom káth. híveink irányában, kikkel az egyház világi vonatkozású ügyeinket kormányozni akarjuk.” A placetumot bizalmatlanságnak nevezte az Egyház ellen. Majd levezette: a kisebbség olyan ügyek miatt, melyek szentszéki hatáskörbe tartoznak (pl. placetum, kérvényezési jog), azt a kérdést teszi fel, hogy minek ülnek itt a püspökök tárgyalni, ha ezekben nem hajlandók lépni. A választ is megadta Perczelnek: a püspökök azért fordultak bizalommal a hívek felé, hogy az 1848. évi XX. tc-vel {ld. a 69. lábjegyzetben} fellépő helyzetet a hazán belül közösen tudják

rendezni, az autonómia megalapításával és életbe léptetésével. A konzervatívok utolsó nagy felszólalója br. Sennyei volt. Nyugodt hangnem beszédében azt ígérte, hogy az ellenzék bátran számíthat a közvetlen választásokra, és a javaslataik el ítélet nélküli tanulmányozására, azok közül az elfogadhatók megszavazására, de cserébe ugyanezt kéri viszont is. Biztos abban, hogy mindkét fél jószándékú, a közös megoldást keresik, ezért veszélyt nem lát, védekezésre nincs szükség egyik oldalon sem, hiszen csak nézetkülönbségek vannak, a cél közös. A kérvényezéssel kapcsolatban kifejtette, hogy az gyakorlati lehetetlenség, hiszen a püspökök az autonómia tagjai, tehát az autonómia nyújtana be kérvényt saját tagjaihoz. Örömet fejezte ki, hogy az egyházi vagyon commassatio-ját (kisajátítását) mindkét fél elvetette, hiszen onnantól senki nem tenne alapítványt, ha nem lenne biztos annak érintetlenségében. Azzal a nézetkülönbséggel kapcsolatban, miszerint a hitbizományyszer haszonélvezetet kiterjesszék-e az utódokra, vagy sem, megjegyezte, hogy a többségi tervezet gondnoki ellen rzési lehet séget is tartalmaz, továbbá kötelezettséget is arra nézve, hogy a javadalmasok a meghatározandó kulcs alapján rendszeresen támogassák az autonómiát. A f kegyúri jogra nézve pedig mindkét oldal javaslatát kivihetetlennek tartotta: a különbség annyi, hogy az egyik részben, a másik egészben akarta átruházni azt az autonómiára, holott a f kegyúri jog elidegeníthetetlen, átruházhatatlan, és azt az újabb alkotmány szerint a király a kormányon keresztül gyakorolja, tehát az autonómia nem veheti át. A püspöki és plébánosi kinevezésekbe való világi beleszólást Schopper György esztergomi kanonok is ellenezte, és óvott attól, „hogy mid n a magyar kath. egyházat a hierarchia képzelt rablánczaitól felszabadítjuk, azt a zajongó és pártoskodó hívek rabszolgájává aljasítsuk”. Hasonló véleményen volt Schlauch L rinc gyarmathi plébános is, aki az önmagában vett demokráciával egyetértett, de azt az Egyházba bevezetni károsnak tartotta. Ellenezte a kérvényezési jogot is (MÁTHÉ-TÓTH, *A katolikus autonómia-mozgalom* 175-176.).

A vita zárásakor a 163 képvisel b l 150 volt jelen. A 27-es bizottság többségi javaslatát szavazták meg 96:54 arányban. Az igennel szavazók fele pap, fele világi volt, míg a nemmel csak 3 pap szavazott és 51 világi. Azaz a világi képvisel k kb. fele igennel, másik fele nemmel szavazott. A többség laikusai közül 23 arisztokrata volt, k természetszer leg a konzervativizmus felé hajlottak. A kisebbség laikusainak több, mint 1/3-a (19 f) országgy lési képvisel volt. A közvélemény is a kisebbség véleményét pártolta, így a többségi gy zelme nem tudta megnyugtatóan rendezni az autonómia kérdését.

34. Az autonómia megvitatásának egyházi és parlamenti folytatása

Apponyi a sajtó által kialakított téves közvélemény ellensúlyozására abban állapodott meg Majláthtal, Cziráky-val, Sennyeivel és Szilágyival, hogy röpiratot szerkesztet, melyben a többségi vélemény valós tartalmát ismereti. Ezügyben a primással is levelezett. Szilágyi Virgil vállalta a röpirat megírását, melyben tételesen megcáfolta Ghyczy alább olvasható vádjait. A röpiratot végül Apponyi csekély módosításaival névtelenül jelentették meg. Apponyi levélben még arra is kérte a primást: érje el, hogy Pauler kultuszminiszter üljön össze a (*Függelék* 28. pontja végén említett) 12-es bizottsággal,

miel tt maga is félreismerné a többségi véleményt, és helytelen döntést hozna az autonómia ügyében.

(TÖRÖK JEN , *A katolikus autonómia-mozgalom* 309-315.)

Ezekkel az eseményekkel egyid ben folytatódtak az országgy lési felszólalások az autonómia ügyében, így mindkét folyamat kölcsönösen hatott egymásra. 1871. április 3-án ugyanis Ghyczy Kálmán Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi minisztert interpellálta (vö. SZIKLAY, *Negyven év* 61.; KEMÉNYFY, *Ötven év* 163. és K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 40-42.), mert szerinte a katolikus autonómia közjogi törvényekbe ütközik. Példának hozta fel az autonómia 3. §-át, miszerint a király a Szentszéknél ezentúl csak az autonómiával egyetértésben képviselheti a magyar katolikus egyház érdekeit. A 4. §-ban pedig azt kifogásolta, hogy az máris rendelkezik a vallási, tanulmányi és egyéb alapokról, holott a kultuszminiszter által kezelt alapok mibenlétét és tulajdonjogát vizsgáló bizottság még dolgozik. A királyi és magán alapítványok pedig milyen alapon kerülnének a 4. § szerint a Katolikus Egyház tulajdonába, holott az „mint ilyen törvényeink szerint ingatlan javaknak tulajdoni joggal birtoklására képességgel nem bír” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 834.)? Azt, hogy míg a király eddig szabadon adományozta a püspöki kinevezéseket, addig az autonómia csupán azt engedné, hogy a király az általuk kijelölt 3 f közül választhasson, az 1848-ban kimondott azon elv megszegésének tartja, hogy a király f kegyúri jogát egyházi ügyekben is a minisztere által gyakorolja. Problémásnak tartotta ebben azt is, hogy a f papok az országgy lés f rendi házába eddig a királyi kinevezéssel nyertek megbízatást, ezentúl viszont az igazgatótanács küldöttei lennének. Kifogásolta, hogy a megürült javadalmak bevételei eddig az államkincstárt gyarapították, ezentúl pedig az autonómia tart rájuk igényt. A túlterhelés elleni védelem nevében ellenezte, hogy az autonómia adót vethessen ki az ország összes katolikus polgárára. Mivel a Katolikus Egyház vezet je az országon kívül székel, nem akarta engedni, hogy az autonómia az alapokat és alapítványokat állami felügyelet nélkül kezelhesse, vagy hogy bármit a magyar törvényhozás jóváhagyása nélkül tehessen. SALACZ, *Egyház* 44. szerint Ghyczy két feltételhez kötötte az autonómia elfogadását: az egyházi javak elkobozásához és a Rómától való elszakadáshoz.

Ghyczy felkérésére Táncsics Mihály elállt az indítványozási szándékától, Tisza Kálmán és Deák Ferenc hozzászólásai után pedig másnap, 4-én gr. Zichy Nándor terjesztett el Ghyczy-ével ellentétes interpellációt. Megcáfolta annak fenti állításait: pontosan a kultuszminiszter tette az els lépéseket az autonómia szervezete irányába, a szervez gy lés a munkálatait pedig el ször a királlyal fogja jóváhagyatni.

Ghyczy, aki nem fogadta el a kongresszusi küldötti kinevezését (mint ahogy Deák sem), 7-én is a kultuszminisztert interpellálta annak álláspontjáról, azt állítva, hogy az „imént befejezett kongresszus munkálata [...] azon gyógyíthatatlan hibában szenved, hogy az országgy lésnek el zetesen kikért és elnyert felhatalmazása nélkül alakult. Ugyanezen képvisel „*Észrevételek*” cím röpiratban foglalkozott a kongresszussal, melyre alapos czáfolatot írt a kongresszusnak egyik kiváló tagja, a jelenlegi nagyváradi I. sz. püspök nméltósága Schlauch L rincz, akkor csanádegyházmegyei plébános. Ghyczy röpirata hibáztatta a kongresszust azért, hogy határozatainak meger sítését Felségét l kérte, holott szerinte a

kongresszusi munkálat egészben és részleteiben az országgyűlés által volna tárgyalandó, – másképp a megalkotott szervezet életbe nem léphet.” (ASCHENBRIER, *A kath. egyház* 129.)

Pauler április 22-én válaszolt a fenti interpellációkra: a kormány az 1848. évi XX. tc. (ld. a 69. lábjegyzetünkben) alapján elismeri az egyházak önrendelkezési jogát az állam felügyeleti jogának megtartásával. Ha pedig az autonómia fennálló törvényeket akarna megváltoztatni, azokat el ször az országgyűlésnek kell jóváhagynia. (Vö. KEMÉNYFY, *Ötven év* 164-165.) A választ mindkét interpelláló elfogadta. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 831-856. és TÖRÖK JEN, *A katolikus autonómia-mozgalom* 306-307.)

1878. február 24-én Prileszky Tádé is interpellálta a kultuszminisztert az autonómia tárgyában, azonban választ Treforttól nem kapott. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 585-587. és K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 64.)

35. Állam és Egyház viszonya a Szeredy és Kazaly szerint

SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, 210-211. (és GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 6-11.) összefoglalja az állam jogait és kötelességeit az Egyház iránt. {Ezekből látható, hogy az autonómiai törekvések még 1874-ben sem érték el céljaikat, hiszen a könyv megírásának évében még minden a régi jogszabályok szerint működött. Azonban a *Függelék* ezen pontjának végén olvashatjuk Szeredy-t az autonómia kívánalmait.}

A) Jogai: amiket az Egyház engedett át a Monarchia magyar királyának: érsekek, püspökök, koadjutorok, apostoli tábori helyettes, valóságos és címzetes apátok, prépostok, kanonokok, ill. a vallás- és tanulmányi alap kegyúri joga alá tartozó javadalmak kinevezése. Az egyházi javak elidegenítéséhez és nagyobb megterheléséhez adja a beleegyezését. (SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1387. hozza az ide vonatkozó jogszabályokat: az 1559. évi LI. és az 1567. évi XXXI. tc. rendelkezik erről.) A vallás- és tanulmányi alapot kezelteti az Egyház nevében. (A magyar király kiváltsága az „apostoli” cím, ezen kívül a megilletik a kegyuraknak kijáró tiszteletbeli kiváltságok.) Az államnak önvédelmi joga (*ius defensionis*, -*praecautio*, -*cavendi*) van: ha a klerikusok túllépik illetékességi határaikat, és az államnak kárt okoznának, az állam az ilyen rendeletek véghezvitelét megakadályozhatja. Szeredy azonban helyteleníti azt, ha az állam elre hoz önvédelmi szabályokat, mert az bizalmatlanságot árul el az Egyházzal kapcsolatban. {GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 95-96. hivatkozik Rézbányai József: *Egyház és állam* c. m. vére, melyben azt írja, hogy abban a szerződésben az állam és az egyház koordinációja vagy szubordinációja kérdésében a következőképp vélekedik: „A szuverénitás nem zár ki bizonyos természetű szubordinációt. Rézbányai az Egyháznak juttatja a hegemóniát. Az állam ama jogainál azonban, melyeket egyházi jogon gyakorol az uralkodó „sokkal fontosabb az államnak azon joga, mely önvédelmi és óvó jognak neveztetik (*ius defensionis et praecautio* sive *ius cavendi*)” Az állam élhet ezzel a joggal, de csak igazságosan és óvatosan. Az Egyház függetlenségével azonban ellenkezik a jus

inspectionis, a placetum, az egyházi fölsőbbiségekkel való szabad érintkezés korlátozása, az appellatio, a jus reformandi és a fülajdonjog.”} Legfőbb felügyeleti jog (ius supremae inspectionis): az előzőhöz hasonló, az államnak joga pusztán ahhoz van, hogy értesítést kapjon az Egyház belső törvényeiről, rendeleteiről és rendezvényeiről, azonban az utóbbiakat engedélyezni vagy betiltani a lelkiismereti szabadság megsértése volna (az 1874. május 7-ei osztrák törvény szerint a püspökök rendeleteiket, instrukcióikat és pásztorleveleiket kötelesek megküldeni az ország vezetésének, tudomásulvétel végett). {GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 103. Schlauch Lőrinc bíboros 1892-ben Nagyváradon a fülajdonjogról tartott beszédéből idéz: „Szakítottassék előle jog az Egyháztól és megszűnik kegyúri jog lenni, átváltozik fülajdonjoggá, mellyel a király minden az országban létező más egyházak felett bír, de mely sokkal kevéssé korlátok között mozog, mint a fülajdonjog és amely kinövésében sokkal nagyobb kárt okozhat, mint a kegyúri jognak bármely tág magyarázata.” Gyetvai szerint „Schlauch tehát elismeri a felügyeleti jogot. A fülajdonjogot pedig a király személyes, egyházi jogon nyugvó jogának fogja fel.” KEMÉNYFY, *Ötven év* 26-27.: „Egyesíti vagy azonosítja a liberális állam a fülajdonjogot (jus supremi patronatus) a fülajdonjog (ius supremae inspectionis) joggal, jóllehet a fülajdonjog súlypontja az egyházban, a fülajdonjogé az államban van. A felügyeleti jog nem foglalhat magában oly jogokat, melyek az egyházban és nem az államban birják gyökerüket.”} Hitújítás joga (ius reformandi): engedélyezheti új keresztény felekezet megkötését a területén – ez azonban nem jelenti azt, hogy maga önkényes hitbéli újításokat vezethetne be, mert az az Egyház hatásköre. {Gyetvaihoz hasonlóan KAZALY, *A katolikus*, II, 692. is vitatja ezt a jogot, amennyiben az az isteni jogon fennálló Katolikus Egyház „létezési jogát és szabad vallásgyakorlatát illeti.”} Az állam fülajdonjoga: az egyházi javakat megadóztathatja – azonban egyházi vagyont bármilyen címen szekularizálni nem áll jogában, kizárólag végszükség esetén, de akkor is csak az Egyház beleegyezésével, és amint lehet, teljes kárpótlásával. Az egyházi javak túlzott kiváltságait azonban az állam joggal visszavonhatja. {KAZALY, *A katolikus*, II, 692-693. még a dominium altum-ot is vitatja, és amellet érvel, hogy ez nem az állam joga, hanem az Egyház segélyezési hajlandósága. HOFFMANN, *Közönséges* 66. a fentiekén túl ide sorolja még az egyházvédnökség jogát (ius advocatae), melyet így definiál: „[...] negatív része az egyház életének veszélyes külhatásoktól megóvására, tényezőleg az egyház jólétének előmozdítására irányul, az utóbbi tekintetben mindazáltal az egyház illetékiségének határát át nem lépheti.” Ez talán inkább felel meg a kötelesek első pontjának, mint jognak, azonban meglepő módon Hoffmann *Az államnak egyházakhoz és ezeknek egymáshoz való viszonylása* c. §-ban az állam köteleseiről nem ejt szót. GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 111-112. a protestáns Kérészy Zoltán 1903-as írását idézi: „[...] „a legfőbb kegyuraságban foglalt jogosítványok nem pápai privilegiumból erednek, de történetileg fejlődött önálló jogai a magyar Koronának, és mint ilyenek felett a pápa nem disponálhat, azokat a magyar király nem mint a pápának delegátusa, hanem a magyar államjog értelmében tisztelettel felségjogosítványok gyanánt gyakorolja”. A fülajdonjognak itt megadott fogalmába sorolja aztán Kérészy az egyházmegyék alapítása és a püspöki székek betöltése mellé a jus advocatae-t, majd az intercalaris jövedelmek említése

után a jus inspectionis-t és folyamányát [sic] a jus placeti-t. Egy csoportba sorolja tehát a jus patronatusal a jus circa sacra-t, s mindkettőt a felségiségbe l vezeti le, bár a patronatusnál vallja a „történeti” kifejlődést. [...] A jus advocatiae-nál fogva az állam büntető jogi védelemben részesíti a felekezeteiket, pozitíve pedig: anyagilag és karhatalmilag (brachium saeculare) támogatja őket és tiltja a proselytáskodást, vagyis a „térítgetési fondorlatokat”. GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 119. felhívja a figyelmet, hogy 1927-ben Kérészy már más álláspontot képviselt: „már inkább az egyházjogászok álláspontjára helyezkedik és – az autonómia kérdésénél is alkalmazott, tehát t jellemző, kompromisszumos módszerrel – a két álláspont áthidalására törekszik.}

B) Kötelességei: az Egyház megvédése bármilyen jogsértések, bántalmazások ellen, akár polgári és büntető törvényekkel; a nyilvános istentisztelet zavartalan méltóságáról és a klerikusok méltó ellátásáról gondoskodni; az Egyházra, hitre és erkölcsre káros törvényeket nem hozni; rködni afölött, hogy a vallási célú alapítványok felhasználása az alapítók szándéka szerint történjék, és ahol a célra vagy az Egyház szükségleteinek fedezésére az összeg kevés, ott segílyt nyújtani.

Ugyanakkor SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, a 209. oldalon felsorolja az Egyház jogait és kötelességeit is az állam iránt.

A) Jogai: az államtól pártolást kérni (ius protectionis), önvédelmi jog az állam esetleges káros túlkapásai ellen (ius cavendi). Ez utóbbi azt jelenti, hogy tiltakozhat, amennyiben az állam a vallásgyakorlatot akadályozná; lelkiismerettel ellenkezőt parancsolna; az egyházi személyektől, intézményektől és tulajdontól a védelmét megvonná; avagy az Egyház céljával ellenkező törvényeket hozna. Sőt nemcsak tiltakozhat, hanem „az államhatalom kezeli ellen büntető hatalmával is élhet”.

B) Kötelességei: az állam iránt bizalommal lenni, az esetleges egyházi túlkapásokat megszüntetni, szükség esetén az Egyház javaiból az államnak segítségére lenni, a híveket az állami vezetők iránti tiszteletre, engedelmessegre (már amennyiben isteni vagy egyházi törvénnyel nem ellenkezik) és értékvaló imára buzdítani. {Ezeken felül KAZALY, *A katolikus*, II, 686-687. szerint az egyházi törvényhozók kötelesek tekintettel lenni az egyes államok körülményeiből fakadó jogos helyi igényeire; előljáróik kötelesek a lelkeseket figyelmeztetni az állami törvények megtartására pl. anyakönyvezés, áttérések, a házasság polgári akadályainak figyelembe vétele terén; továbbá az Egyház köteles nemcsak a fejedelmek, hanem a haza jólétéért is imádkozni.}

SZEREDY, *Egyházjog különös...*, I, a 230-231. oldalakon definiálja, hogy milyen ügy melyikük hatáskörébe tartozik.

A) Tisztán egyházi ügyek: hit és erkölcstan, istentisztelet, szentségek, az Egyház belső szervezete és kormányzata, a klérus nevelése, egyházi hivatalok felállítása és betöltése, szabad érintkezés a hierarchia szintjei között, szabad törvénykezés az egyházi törvényszék elé tartozó esetekben, az állami

törvényeknek megfelel egyházi testületek szervezése, az egyházi vagyon kezelése és az afölötti szabad rendelkezés.

B) Tisztán polgári ügyek: a hívek és a klérus polgári és politikai állásának meghatározása, vagyonszerzési és birtoklási jogok megállapítása, az egyházi cselekmények polgári és politikai hatásának meghatározása (pl. házasságkötés), egyháziak és világiak polgári vétségeinek szankcionálása.

C) Vegyes ügyek: ünnepnapok alapján történő munkaszünet meghatározása, a jogi személyiség megadása és az egyházi könyvek bizonyító erejének állami meghatározása esetén egyházi hivatalok vagy intézetek megalapítása ill. megváltoztatása, csendháborítás veszélye esetén a templomon kívüli új egyházi cselekmény engedélyezése, közegészségügyi és közbiztonsági szempont alapján új egyházi épület ill. temető felállítása ill. berendezése, iskolai bizonyítványok közérvényessége, iskolák közös ellátása hittan/minden egyéb tekintetében, honosítatlan papok hivatalba helyezése. {A vegyes természetű ügyek közé sorolja még KAZALY, *A katolikus*, II, 683-684. az eretnokség, hitszakadás, nagymérvű polgári engedetlenség, forradalom...stb. esetét, melyek megoldásában az egyik fél a másik segítségére szorulhat. Ezeknél nagyon kell vigyázni arra, hogy a segítő fél az illetékességi területét ne lépje túl. Tehát pl. az eretnokségek leverésében az állam csak külső segítséget nyújtson, ítélni ne akarjon. A forradalmak leverésében pedig az Egyház engedelmességre szólítson fel, de fegyveres erőszakhoz vagy politikai agitációhoz ne folyamodjon. Ide tartozónak véli még a házasságot is, mint az állam céljait is el segít szerző. Ebben a kérdésben az Egyház határozza meg az érvényességet és a feltételeket, az állam pedig a hozomány és a polgári jogok fölött dönt.}

Megemlíti még SZEREDY azt a két jogot, melyet az állam vindikált magának, de az Egyház sosem fog elismerni (232-236. o.) {itt tehát már értékeléssel, nem pusztán felsorolással találkozunk a részéről}: az Egyház visszaélései ellen az államhoz való fellebbezés joga (appellatio tamquam ab abusu) és a királyi tetsvényjog (ius placeti). Ha egyházi személy polgári bűntettet követ el, az állam büntesse meg saját hatáskörében, de a visszaélés leghatékonyabb ségje miatt „az egyházat törvénykezése szabad gyakorlatában és a lelkiekbeni hatalmának szabad használatában megszorítani nem szabad”. A placetum pedig „abban áll, hogy az államhatalom a római pápa és a püspökök rendeleteit, a zsinatok végzéseit, a püspökök és híveknek a pápához küldendő leveleit elzetesen megvizsgálhatja és azok kihirdetését, életbeléptetését illetőleg elküldetését megengedheti vagy eltilthatja, amint azokat az állam érdekeivel egyezkednek vagy azokba ütközkednek találja.” Ennek első nyomai akkor jelentek meg, amikor egyszerre több pápa volt, így VI. Orbán elrendelte a „püspöki placetumot”: ha pápai irat érkezik, a püspök először vizsgálja meg, hogy helyesnek találja-e, aztán hirdesse ki. Ezt IX. Bonifác szüntette meg. A fejedelmek a püspökökhöz hasonlóan maguk is véleményezni akarták az iratok tartalmát a kihirdetés előtt, de amikor ezt a pápai szakadás helyreállása után is folytatni akarták, a pápák és a zsinatok felszólaltak ellene. (Ugyanezeket ld. PORUBSZKY JÓZSEF, *Királyi tetsvény*, Eger 1868, 3. oldalon is. A XIII-XVIII. századi magyar helyzetet a 22-23. oldalakon tárgyalja.) Magyarországon Zsigmond király uralkodott a pápai szakadás idején. Ezt kihasználva vissza akarta szerezni a főbb egyházi javadalmak betöltésének jogát, ezért 1404-ben

halálbüntetés és vagyonelkobzás terhe mellett kötelez vé tette minden, a római kúriából érkező levélnek, rendeletnek, utasításnak a királyi elismertetését. Zsigmond után a placetum egészen Mária Teréziáig nem volt érvényben. Annak ellenére nem vezették be, hogy ezt több ország már megtette. Utóbbiak indoka az volt, hogy egy Bernard van Espen nevű leuveni egyházjog tanár, a gallikanizmus képviselője, már annak készületéről értesülve, 1712-ben írt, 5 kötetes értekezésével (*Jus Ecclesiasticum Universum*) meg akarta akadályozni Belgiumban XI. Kelemen pápa janzenisták ellen 1713. szeptember 8-án kiadott *Unigenitus Dei Filius* kezdetű bullájának kihirdetését, ezért mindenhol szorgalmazta a placetumot (GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 16-17.). Hazánkban az említett bullát királyi tetszvény nélkül hirdette ki Augustus esztergomi érsek. Nálunk tehát Mária Terézia hozta be újra a tetszvényjogot, de csak részlegesen. Annyit írt el, hogy „a római leiratokat a magányos emberek ne magok hanem püspökeik vagy ezeknek helyetteseik által kérjék” (PORUBSZKY, *Királyi* 23.). Még 1754-ben is XIV. Benedek néhány bullája, melyek az ünnepnapok eltörléséről szóltak, tetszvény nélkül kerültek az esztergomi érsek elé. Valódi mélységében II. József császár vezette be a placetumot hazánkban 1781. március 26-án: megkövetelte, hogy a szentszéki dokumentumokat a helytartótanács először neki terjessze fel zárt eredetivel, de nyitott másolatban (a lelkiismereti tárgyúakat kivéve). Ugyanígy legyen a visszafelé útvonalon is. Ezt az előírást a püspökök („Batthyány József prímás, Patachich Ádám kalocsai érsek, Szily János szombathelyi püspök, Migazzi {Kristóf} bíboros, bécsi érsek, váci püspök”) tiltakozása ellenére fenntartotta (GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 36.; vö. PORUBSZKY, *Királyi* 24.). PORUBSZKY, *Királyi* 47.: „Hogy a placetum nem apostoli joguk a magyar királyoknak [sic], kitől inkább abból is, mert mind VI. Pius pápa 1782-ben Bécsbe jövén, József császártól magának megfajtatni kérte: miért veti placetum alá a császár a dogmatikai bullákat is, noha ezt természetük tiltja, s más fejedelmek nem teszik, a császár nem hivatkozott apostoli jogaira, hanem azt válaszolá: „hogy a dogmatikus tárgyak nem vétettek ki a kir. tetszvény megnyerésének kötelessége alól, azért történt, mert a birodalom minden egyetemében tanítatván a tetszvény igazi értelménye, terjedelme és határai, nem látszott szükségesnek azt tenni”; és ismét: „Mi a placetumot illeti, noha a birodalom nyilvános tanodáiban tanítatik: mely esetekben és mikor szükséges az, mindazonáltal kész vagyok kijelenteni Szentségednek, hogy ha kormányom meggyőződik, miszerént valamely bulla tisztán dogmatikai, szabadon engedni végrehajtani a nélkül, hogy azt kir. tetszvény alá vesse, a mennyiben a dogmára vonatkozik.”” (vö. GYETVAI, *A vallás körüli felségjogok* 36.)

I. Ferenc 1794. december 30-án placetumhoz kötötte az *Auctorem fidei* bulla behozatalát és kihirdetését, mert az állítólag a fejedelmi jogokat korlátozni akarta. Az egri érsek egy placetumra vonatkozó kérdésre 1834. május 9-én azt válaszolta, hogy a püspökök régi szabadságukban meghagyandók. (PORUBSZKY, *Királyi* 25.) Ferenc József az 1855-ös konkordátum II. cikkelyében a királyi tetszvényjogot eltörölte, a tévedhetetlenség dogmájának kihirdetése után, 1870-ben azonban csakis hazánkra nézve újra bevezette – mint azt már korábban tárgyaltuk. Holott ez ellen már maga az I. Vatikáni Zsinat is írt a IV. sessio 3. fejezetében: „Ex suprema illa Romani Pontificis potestate gubernandi universam Ecclesiam ius eidem esse consequitur, in hujus sui muneris exercitio libere communicandi cum pastoribus et gregibus totius

Ecclesiae, ut iidem ab ipso in via salutis doceri ac regi possint. Quare damnamus ac reprobamus illorum sententias, qui hanc supremi capitis cum pastoribus et gregibus communicationem licite impediri posse dicunt, aut eandem reddunt saeculari potestati obnoxiam, ita ut contendant, quae ab apostolica sede vel ejus auctoritate ad regimen Ecclesiae constituntur, vim ac valorem non habere, nisi potestatis saecularis placito confirmetur.” *FILA – JUG, Az Egyházi Tanítóhivatal* 539. fordításában: „[...] a római pápának az egyetemes Egyházat érintő legfőbb kormányzó hatalmából következik, hogy neki joga van eme tiszte gyakorlása során szabadon kapcsolatot tartani az egész Egyház pásztoraival és nyájaival, hogy azokat az üdvösség útján taníthassa és irányíthassa. Ezért elítéljük és elvetjük azoknak a véleményét akik azt mondják, hogy a kiemelkedőnek ezt a pásztorokkal és nyájjal való kapcsolattartást szabadon meg lehet akadályozni, vagy azt martalékaul adják a világi hatalomnak, úgy hogy azon érdeklődnek, hogy amit az Apostoli Szék részéről vagy annak tekintélyével az egyházkormányzat érdekében elhatároznak, annak nincs hatálya vagy érvénye, hacsak a világi hatóságnak nem tetszik azt megerősíteni.” {*PORUBSZKY, Királyi* 1.: „A f rendi ház 1866. dec. 19. ülésében mondá a csongrádi f ispán: „a vallás gyakorlatának sokkal nagyobb kárt okozott az Felsége által aláírt concordatum, mint a mi felelős ministeriumunk; mert az elbbit a placetum regiumot semmisítette meg, mely igazi apostoli joga Felségének”.” Holott „Felsége” már 84 évvel korábban elismerte, hogy nincs ilyen apostoli joga (ld. fentebb). *KAZALY, A katolikus*, II, 689-690. azt írja, hogy Deák Ferenc 1873. június 28-ai országgyűlési beszédében elismerte, hogy országos törvény a placetumra nem létezik. Ugyanakkor maga Kazaly is említi a püspöki karhoz gr. Andrássy Gyula belügyminiszter 1870. augusztus 10-én 1411. sz. alatt, és br. Eötvös József kultuszminiszter 1870. szeptember 25-én 1056. sz. alatt kelt iratait. *SÍPOS, Katolikus* 257. pedig a ius placeti mellett a ius appellationis-t kifogásolja, azaz a világi hatóságokhoz való fellebbezés jogát az egyházi bíróságok ítéletei ellen. Azokat a törvényeket, melyekre a placetum hívei hivatkozni szoktak, és azokhoz képest a valódi jogszabályokat *PORUBSZKY, Királyi* 28-29. hozza, a 24 leggyakoribb érvet pedig ellenérvekkel cáfolja meg 34-46. oldalain. *GYETVAI, A vallás körüli felségjogok* 65-67. ismerteti Porubszky egy másik, 1841-ben kiadott művét, melynek címe: *Dissertatio de independantia [sic] potestatis ecclesiasticae ab imperio civili*. Ebben Gyetvai szerint Porubszky a 116. oldalon elfogadja a placetum létjogosultságát, de csak az állam jogait érintő kérdésekben. A lelki ügyekben az állam nem szólhat bele. Viszont annak meghatározása, hogy mi káros az államra nézve, a király joga. }

Végül SZEREDY ír az autonómia aktuális helyzetéről is (553-557. o.): „A kath. egyházi autonomia (önkormányzat) alatt értjük a kath. egyház papi és világi tagjainak azon jogát, melynélfogva egyházi ügyeiket az államhatalomtól függetlenül s önállóan a kath. egyház változhatlan tanainak szellemében rendezzék és kezeljék. Az autonomia eszerint egyrészt az egyház önállóságát foglalja magában az állam irányában, másrészt az a világi híveknek némely egyházi ügyekre befolyást enged. [...] a híveknek adott befolyás az illetékes egyházhatalom által, csak némely ügyekben s csak bizonyos korlátokon belül adatik. Az autonomia körébe nem vonhatók a hittani ügyek; ellenben a kath. egyházi autonomia tárgyát és tartalmát képezik: az egyházi állások, hivatalok és méltóságok betöltése, a kath. egyházi vagyon, jelesen

az alapítványok, javak, pénzek kezelése, ellenrzése, minden támadás és veszély elleni védelmezése; a kath. nevelés- és tanügy; és mindennemű kath. jótékony intézetek és társulatok alapítása és fntartása.” {KAZALY, *A katolikus*, II, 704. keser en jegyzi meg a kidolgozott autonómia-szabályzatról (lel helyét ld. a *Függelék* 41. pontjának végén): „Minthogy ezen szervezeti szabályzatok meger sítést nem nyertek, s t jelenleg azok meger sítésére kilátásunk sincs, – fölöslegesnek tartottuk eme szabályok részletes el sorolását.” Tehát míg az el z sorokban Szeredy 1874-ben még reménykedik az autonómia kívánt hatáskörének elnyerésében, addig Kazaly 1877-ben már nem. }

36. Iskolaügyi javaslatok KEMÉNYFY, Ötven év 212-226. alapján

1883-ban Trefort javaslatában 6 év gimnázium után 3 év líceumot akart bevezetni. „Tagadta, hogy az állam a törvényjavaslatban monopoliúmra s az iskolai autonomia megszüntetésére törekednék, egyuttal a féltékeny protestánsoknak kijelentette, hogy nyoma sincs a javaslatban annak, mintha az a katolikusokat kedvezményekben részesítené. [...] A felekezeteknek iskoláik fölállítását, tanáraik választását az igaz megengedte, disciplináris hatalmat a felekezeti intézetek tanáraival szemben nem gyakorolt, de míg a többi felekezetek fölött autonomiájuk mellett a felügyeleti jogot bizonyos korlátok között engedte meg, a katolikusok iskolái autonomia hiányában szorosabb, közvetlenebb állami felügyelet alá kerültek. Azért Thaly Kálmán azon vádjára, hogy e javaslat tulajdonképpen a katolikus f papsággal való szövetség álcázott támadása a többi felekezetek ellen, helyesen válaszolta a liberális Rakovszky István, hogy: „az államnak annyira nagy befolyása és beavatkozása lévén a katolikus iskolákra, egyik felekezet se cserélné el iskolaügyét a katolikusok iskolaügyével.” [...] Gróf Apponyi Albert a jogegyenl ség elvébe ütköz nek mondotta azt az állapotot, mely szerint az összes bevett vallásfelekezetek közt csak egynek, a katolikusnak nincs a maga iskolái igazgatásában autonomiai joga. [...] A kath. iskolák jogi természetének megóvása végett tehát módosítást nyújtott be Apponyi, mely szerint a 7. §-nak ezen szavai után: „az általuk fentartott” tétessenek még a következ szavak: „és felekezeti f hatóság igazgatása alatt álló”, s ezen terminologia azután vitessék végig következetesen a törvény azon szakaszaiban, melyekben el fordul. Tisza Kálmán a módosítást azonnal elvetette, jölehet az általános tárgyalásnál oda nyilatkozott, hogy hajlandó hozzájárulni minden módosításhoz, mely a javaslat oktatásügyi lényegét nem alterálja. Mid n tehát megtagadta Apponyi módosításának elfogadását, egyuttal megmutatta, hogy nem akar hozzájárulni a kath. iskolák status quo-jának világosabb meghatározásához és fentartásához. [...] Gy ry Elek indítványára, Trefort hozzájárulásával a felekezeti középiskolák jogi természetének megóvása kimondatott nemcsak a katolikus, hanem minden középiskolára. Tehát a mit a katolikus Apponyi akart, azt a lutheránus Gy ry kivitte a kormánynál, mert hát a jogóvás jótéteményét a protestánsok is igénybe vették. Csak ha a katolikusok követelték volna, bizonyára, mint Apponyi módosításának elvetése bizonyítja, semmi se lett volna bel le.” Schlauch L rinc szatmári püspök: „a katolikus iskoláknál nincs arról szó, hogy azok kivonassanak a miniszter rendelkezése alól, de kell oly

önrendelkezési formát találni, mely biztosítja a kath. befolyást.” Samassa József egri érsek szerint a jelenlegi középiskolai oktatás „túlterheli a szellemi képességet és nemes érzelmet nem növel”. Ezért javasolta, hogy több legyen heti 2 hittanóránál. Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek úgy látta, hogy azok a katolikus középiskolák, melyek egy fillért sem kapnak az államtól, mégis ki vannak szolgáltatva az állami rendelkezéseknek. „Ebből a tekintetből követeli, hogy egyházi és világi katolikus férfiakkal álló katolikus tanhatóság (közoktatásügyi tanács) kezébe legyen bízva a katolikus középiskolák közvetlen vezetése. Ez ellen senki se mondhatja, hogy a fönnálló viszonyokkal meg nem fér, mert ha a többi felekezetek autonóm módon kezelvén iskola-ügyüket, beilleszkednek a mostani viszonyokba, miért lenne a kath. egyházra nézve kivétel? A kath. tanhatóság föllállítására kényszerítve vannak a katolikusok, ha csak középiskoláikat nem akarják arra a dekatholizált állapotra juttatni, a melyben a Pázmány által alapított egyetem került. Tisza Kálmánnak nem tetszett a püspököknek az egyház függetlenségét s jogait védő beszéde, s hogy tisztában legyen ezzel maga a püspöki kar, egész határozottsággal hangoztatta, hogy az egyháznak oly jogokat, függetlenséget, minél is a többi felekezetek bírnak, nem adhat, mert az egyház anyagi s hatalmi erő fölötte rendelkezik. [...] Tisza Kálmán ahelyett, hogy érdemileg felelt volna a püspökök aggodalmaira, játszott a mumust, azt gondolván, hogy a katolikus egyházat a zsebek mikénti állapota igazgatja. [...]”. Haynald pedig közölte, hogy ha az Egyház a javait csak hitelvei feladásával rizhetné meg, a magyar püspöki kar kész az anyagiakat elvetni, hogy a hitelveket konzerválhassa. Kruesz Krizosztom főapát és gr. Zichy Nándor támogatták a püspökök javaslatait. Császka György szepesi püspök az 1. §-ba kérte beletenni a „vallás-erkölcsi alapon” kifejezést. Ezt gr. Cziráky János és Samassa érsek támogatták, Trefort elutasította, „mert fel sem teheti, hogy a középiskolai oktatás nélkülözze a vallás-erkölcsi alapot. Tisza Kálmán természetesen szintén ellenezte, azt állítva egyúttal, hogy a középiskola tanító, nem pedig nevelő-intézet.” A főispánok támogatásával azonban minden módosítási javaslatot leszavaztak 37:33 arányban, azaz győzött az eredeti tervezet. Császka püspök még javasolta az alsó osztályokban heti 3, a felsőbbekben pedig 2 hittanóra bevezetését, ezt azonban Trefort elutasította azzal az ígérettel, hogy erre vonatkozólag majd a tanterv kialakításánál fogják a felekezetek véleményét kérni. Ipolyi püspök elterjesztését, miszerint „a vallásellenes tanokat terjesztő tanárok ugyanazon büntetéssel sújtassanak, mint a többi kihágások”, gr. Zichy Nándor támogatta, Trefort ellenezte, a főispánok pedig ezt is leszavazták.

37. Apponyi jelentése a vallásalapokról és Apáthy jelentése a tanulmányi alapokról

Sz. N., *A magyarországi katolikus*, 5-13.: A kötet bevezetőjében felidézni a téma előtörténetét. Ennek rövid összefoglalása a következő: A királyi udvaron legfőbb kegyúri jogát a helytartótanácsnak egyházi bizottsága által gyakorolta. 1848 óta azonban ezt a feladatkört a miniszter vette át a bizottságtól, és ez az 1867-es kiegyezés után is így maradt. Az ellenzék felszólalt az országgyűlésben, hogy a miniszter miért nem számol el nekik, aki erre azt válaszolta, hogy azért, mert a főkegyúr nevében jár el.

A vallásalap vizsgálatára küldött különféle országgyűlési bizottságok a lehető legellentétesebb eredményekről számoltak be. Többségük és a szakértői részük amellett foglalt állást, hogy az alapok kizárólag a Katolikus Egyház tulajdonai. 1870-ben Ghyczy ezzel ellentétben azt állította, hogy azok az ország és minden felekezet tulajdonai. Gr. Apponyi érvekkel támasztotta alá ennek ellenkezőjét. Az alapok és alapítványok 1859-es megítélését tükrözi PORUBSZKY, *Jus*, II, 564-565., majd az 565-566. oldalakon a vallásalapról és a tanulmányi alapról értekezik. Az 1874-es álláspontról pedig ld. SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1350-1354. ír. Hamar Pál alapítványi igazgató 1875. június 27-én véleményezte a kérdést, később 3 kötetes alapos munkával igazolta Apponyi állítását (vö. KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 73.). A vele együtt kiküldött Szepessy Mihály, a kincstári jogügyek igazgatója augusztus 18-án „felületesebb és az okmányok felhasználásában lényeges hiányokat mutató iratában a legpraegnansabb helyek idézeteit eltorzított értelmezéseivel s latin szövegnek hűtlen fordítása által eredeti értelméből kiforgatván, álérvekkel” bizonyította ennek ellenkezőjét a tanulmányi alapra nézve. {DUDEK, *A katolikus* 57.: „Hamar úgy a vallás- mint a tanulmányi alapot kath. tulajdonnak minősítette, Szepessy csak a vallásalapot mondta ilyennek, ellenben a tanulmányi alapot az államnak, mint fő tulajdonosnak [...] tulajdonította.” Utóbbi indoklása olvasható: KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 74-75.} 1879-ben a király a kormányán keresztül egyháziakból és világiakból álló vegyes bizottságot hozott létre a kérdés véleményezésére és jövőbeni kezelésének javaslatételére. A bizottság Ipolyi Arnold besztebányai és Schlauch Lőrinc szatmári püspököket bízta meg az elterjesztés kidolgozásával. Ebben a katolikus tulajdonjogot bizonyították, mire a király a katolikus alapok ellenőrzésére vegyes bizottságot nevezett ki. A képviselőház újra szükségesnek látta a vizsgálatot, ezért megint bizottságot választottak, amely a vallásalap kérdésében gr. Apponyit, a tanulmányi alapok kérdésében pedig Apáthy-t bízta meg az elterjesztés kidolgozásával (vö. még KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 76.).

Az elterjesztés után mindkét megbízott 2-2 jelentése olvasható szó szerint. Rövid kivonatuk:

Apponyi 1881. január 8-ai, első jelentése a megbízatása szerint csak a vallásalapok keletkezéséről, kezeléséről és vagyoni állományáról szól (17-47. o.). {DUDEK, *A katolikus* 64-65.: I. Ferdinánd az 1548. évi XII. tc-ben és az 1550. évi XIX. tc-ben rendelkezett arról, hogy a törökök által elpusztított, „jobbára egyes kath. felekezetek által alapított” monostorok, kolostorok és káptalanok javadalmait és jövedelmeit a katolikus papok és iskolák fenntartására fordítsák. {Ugyanide vezet vissza az alapok keletkezését SALACZ, *Egyház* 58. is.} „Majd II. Ferdinánd a püspökök ingó vagyonának egy részét kötötte le erre célra.” III. Ferdinánd 1650-ben elrendelte, hogy az esztergomi érsek évente 6000 forintot kapjon a magyar kamara jövedelméből azon papok számára, akik anyagi helyzetük nehezzé vált, mikor az evangélikusokat felmentették a katolikus lelkészeknek fizetendő adók és szolgálatok alól. III. Károly ezt az összeget 16.000 forintra emelte azért, mert az addigi 6000-et hiányosan kapták meg (ezek kárpótlására +4000-et irányzott elő), és mert +6000-et új lelkészségek felállítására szánt. Ezt az összeget az általa felállított különféle pénztár és bizottság kezelte. DUDEK, *A katolikus* 71.: „III. Károly alatt a kezelés új formát kapott, melyet célszerűségek javaltak. 1733 márc. 7-én kelt rendeletével a fölszaporodott Cassa

parochorum kezelését ugyanis az esztergomi érsek elnöklete alatt álló bizottságra (commissio) bízta, melynek tagjai az országbíró, a helytartótanács két s az udvari kamara egy tanácsosa voltak. Ez a központi kezelés azután típusnak marad mindvégig, 1848-ig.” Ezeket vö. KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 80-83. HOFFMANN, *Közönséges* 253.: „A vallási alapot III. Károly király 1733. hozta létre, 16000ftnyi javadalmazást alapítván fedezetlen egyházi szükségletek fedezésére, mihez 1786. némely eltörölt zárdák javai, a magyar f papok által (1848-ig) fizettetni szokott évi adományok, ujabban pedig az egyháznak jutott urbéri kárpótlásból 2,553,000 ftnyi t ke járult, jelenleg ez alap 12 millió t keértékkel és mintegy 300000 ftnyi évi jövedelemmel bírván.”} A XVI. századi kezdetek után Mária Teréziáról beszél, aki a f papok részér l a lelkészi pénztár számára 5%, majd 1769. szeptember 9-t l, már a nagyobb javadalmasokra is kiterjesztve a jövedelmük 10%-ának befizetését írta el , még kés bb pedig 20%-ra emelte. Ezt a káptalanoktól és kolostoroktól nem ezen, hanem a banderiális kötelezettség megsz nése utáni „várer dítési segély” címén követelte meg. Ezen felül a lelkészi pénztárba követelte a szabályozott püspökségek „összes fölös jövedelmeit”. Kés bb II. Lipót ugyan 1790-ben tett kísérletet arra, hogy a fenti %-okat eltörölje, de még 1813-ban is 5%-ot szedtek azoktól a kanonoktól, akiknek jövedelme nem érte el az 1500 forintot, a többi érsekek, püspökök, prépostok, apátok és káptalanok 10%-ot fizettek, egyedül a javadalom nélküli szerzeteseket és káptalanokat nem kötelezték „várer dítési jutalék” befizetésére. Szó szerinti értelemben a „vallásalapot” II. József hozta létre 1781. december 6-án, az általa felosztatott szerzetesrendek vagyonából. Ezeknek az államkincstártól külön történ kezelését rendelte el, ezért a helytartótanácson belül vegyes bizottságot rendelt ki, mely a vagyont kizárólag a vallás gyarapítására és az ország javára fordíthatta. Az így elkobozott összeget tehát „a már létez lelkészi pénztárhoz (Cassa Parochorum) csatoltuk”– írta a király. Itt használta el ször ugyan a „fundus religionarius, fundus religionis” szavakat. Elrendelte a papság javainak összeírását abból a célból, hogy annak a szükségesen felüli részét „egyedül a hivek üdvének el mozdítására s a vallás igazi gyarapítására” fordítsák. Az alapok és alapítványok, ill. a congrua külön rovatokban való kezelését írta el . Az interkaláris jövedelmeket a királyi kincstárból „a vallás-alapnak [...] javára átengedni kegyesen méltóztattunk”. {DUDEK, *A katolikus* 72.: A commissio ecclesiastica-nak csak annyi köze volt a helytartótanácsához, hogy tagjait a helytartótanács egyházi és világi személye közül nevezte ki II. József, mint ahogy már III. Károly is. „De önállóságát ekkor is megtartotta (...benigne ordinamus, ut separata Commissio Ecclesiastica dicta ex gremio fidelitatum vestrarum, ut videlicet illi, qui e clero sunt, cum totidem secularibus consiliaribus... nobis repraesentandis intersint, quamprimum constituatur, in qua demum unice praespecificatae materiae... referantur et pertractentur.)” KÉRÉSZY, *A katolikus autonomia* 19.: „Aligha lehet tehát kétségbe vonni, hogy ezen vallási, kés bb egyházinak nevezett bizottmány, ámbár a helytartótanács kebelében szerveztetett, a f kegyúri ügyeknek a katolikus egyház különleges érdekeinek szem el tt tartásával való kezelésére volt hivatva s ezek tekintetében széleskörű önállósággal, mondhatni, autonom jogállással volt felruházva, jöllehet javaslatait a helytartótanács utján terjeszté fel az apostoli királyhoz.”} Unokaöccse, Ferenc király ez utóbbiakat saját kezébe vette vissza. A helytartótanács

„vallási” bizottságát „egyházi” bizottságra változtatta úgy, hogy az a bíboros-prímás elnökletével 2 (a helytartótanács által alkalmazott) püspökből 1 és 2 (a helytartótanács elnöke által kinevezett) világiból álljon. Közébe tette az összes vallási és tanulmányi alap és alapítvány kezelését. Szabályozta továbbá, hogy 1803. április 15-től a prímás évi jövedelme 150.000, az érsekeké 60.000, a püspököké pedig 40.000 forint legyen, az ezen felüli jövedelmeiket kötelesek a vallásalapba beszolgáltatni, hogy azokat a szemináriumok ellátására és újak alapítására fordítsák. A javadalmak adományozását magának tartotta fenn, az interkaláris jövedelmeket pedig is a vallásalapba irányította át. Az így felduzzasztott vallásalappal kapcsolatban a kancellária véleményét kérte, hogy ebben hogyan dolgozhatja át a papneveldek finanszírozását, és a lelkészeknek mennyi kongruát állapítson meg; továbbá hogy milyen mértékű beszolgáltatást írjon elő a káptalanoknak a papneveldek céljára. A vegyes bizottság 1806. november 14-én megállapította, hogy pl. a váci püspökség (a többihez képest a legkevesebb,) 60.000 forintos jövedelméből 14.000-et köteles a vallásalapba beszolgáltatni. A rendek felirati kérelmére Ferenc József 1857. november 6-án ezt írta: „Magyarország, Horvátország és Szlavonia püspökei által a papneveldek segélyezésére 3.000.000 forintnyi urbéri kárpótlási tételnek szándékolt alapítását jóváhagyom, és megengedem annak befizetését a vallás-alapba. Tekintettel ezen tételre felajánlására, megengedem, hogy a várer dítési segély (subsidiium ecclesiasticum pro fortalio), továbbá a szabályozott püspökségek alapjába és a vallás-alapba a lelkészi pénztár (cassa parochorum) javára történő fizetések kötelezettsége 1848. május 1-jétől kezdve megszűntnek tekintessék.” 1855. március 17-én a pápa az interkaláris jövedelmekről a vallásalap javára lemondott. Ezért ez az augusztusi konkordátum XXXII. cikkelyében már így szerepel (ld. a *Függelék* 18. pontjában). Apponyi minden egyes iménti állítást okmánytári dokumentumokkal bizonyította, végül a következő megállapításokat tette: a vallásalap a Katolikus Egyház céljaira rendeltetett; tételesen felsorolta, hogy mikből áll annak törzsvagyona; {SALACZ, *Egyház* 59.: „A vallásalapot 1867-ben közel 24 millió akkori forint értékű törzsvagyonnal vette át a magyar kormány, az évi összes bevétele pedig ugyanekkor valamivel több, mint 1.300.000 akkori forint volt. [...] A bevételekből 1867-ben a lelkészkezdő papság kongrua kiegészítésére közel 400.000 Ft-ot, a papneveldekre közel 160.000 Ft-ot, templomok és paplakok építésére és fenntartására pedig 190.000 Ft-ot fordított a vallásalap.” 60. o.: „A vallásalap jövedelmeiből a tanulmányi alap [...] segélyezésén kívül, tulajdonképpen rendeltetésétől eltérően százazreket költöttek az ország legnevezetesebb emlékeinek, a Szent István bazilika, a Mátyás templom, a kassai székesegyház, a bártfai plébániatemplom építésére, illetve leghelyreállítására. 1868-tól 1884-ig ötnegyedmillió forintot fordítottak ezekre. Az 1909. évi kongrua-törvény megalkotása után évi 1.200.000 koronával járult hozzá az alap a lelkészkezdő papság segélyezéséhez. 1914-ben a vallásalap rendes bevétele közel négy millió korona volt, amiből 2.742.000 korona volt a rendes kiadása, 560.000 koronát fordított kegyúri építkezésekre, illetve legépületek fenntartására, 200.000 koronával járult hozzá a tanulmányi alap hiányának fedezéséhez, s egyéb kötelezettségei után szegény egyházak, egyházi intézmények segélyezésére nem maradt több 432.700 koronájánál.”}

1868 óta a Ferdinánd, Lipót és Károly királyok által alapított 16.000 forintnyi kincstári

járuléknak a vallásalap számára történő folyósítását a költségvetésből kihagyták; a szerzetesek által elkobozott vagyon II. József óta adás-vétel, csere, ill. végrehajtás miatt már régen kicserélődött; 1875/76-ban Horvát-Szlavónország számára a vallásalap egy részét átadták (ezeket tételesen felsorolta); végül pedig: a királyi kegyúri jogát az 1848 óta a vallás- és közoktatásügyi minisztere által gyakorolja, és a törvényi rendezés idejéig, 1880. május 21-től átmeneti 3 évre a miniszter mellé 15 tagú véleményező vegyes bizottságot állított.

Apponyinak ezt az első beadványát nem tárgyalták, hanem megbízták, hogy a vallásalap jogi természetét is dolgozza ki. Erről szól 1882. december 8-ai, második beadványa (48-63. o.). Ebben a gróf megállapította, hogy „a vallásalap katolikus felekezeti vagyont képez; a most kifejtett rendeltetés és a vallásalap vagyontömege közt az a felbonthatatlan jogi kapocs áll fenn, mely alapítványi cél és alapítványi vagyon közt létezik; a vallásalap tehát jogsértés nélkül ezen rendeltetéstől el nem vonható”. Indoklása: III. Ferdinánd 1650. augusztus 6-ai alapítólevelében a szegény lelkészek segélyezését célzó fundatio perpetua-ról írt, ami tehát annak céljától örökre elszakíthatatlan. A Pozsonyban létrejött Cassa parochorum egyesítette magában a III. Ferdinánd, majd I. Lipót, III. Károly és Mária Terézia ugyanezen célból hozzátett vagyonait. Ez a „maradandó kegyeletes intézmény (pia causa), t. i. állandó gondoskodás szegény lelkészek segélyezésére, [...] birhatott ugyan ideiglenes természeti jövedelmekkel is, de [...] lényegében nem volt egyéb, mint III. Ferdinánd örök alapítványának megtestesítése.” II. József szerzetesrendeket megszüntető intézkedésekor tehát a jogi személy, az intézmény már létezett, csak új névvel és nagyobb törzsvagyonnal látta el: „ne fundus pro piis his institutis cum primis autem augendarum et melius dotandarum parochiarum desit, universam etiam abolitorum claustrorum massam eundem in finem clementer contulimus atque praeexistenti cassae parochorum adjecimus”. Tehát az általa „fundus religionis” néven adott törzsvagyont egybeolvasztotta a cassa parochorum-mal. Eleinte ezeket ugyan külön kezelték, de I. Ferencnél tényleg egybe kerültek „fundus religionarius” néven. Ebbe II. József beleolvasztotta az ugyanezen célú vallási magánalapítványokat is. Mindez megtámadható ugyan azzal az érveléssel, hogy II. József koronázatlan király volt. Az iméntiek mellett szól azonban, hogy a létrehozó eredetileg III. Ferdinánd volt; hogy a II. József által feloszlított rendek vagyona is eredetileg katolikus célzatú volt; az 1791-es XXVI. tc. (vö. a 62. és a 247. lányszövegeinkkel, ill. a *Függelék* 29. pontjával) a status possessionis actualis-t véssük be, a vallási béke érdekében szokatlan ünnepélyességgel, örök időkre; az ugyanazon évi XXIII. törvénycikkkel (ld. a 100. lányszövegünkben) kapcsolatban „Lehetetlen feltételezni, hogy ez a törvény, mely mindennemű alapítványokról szól, és mely a tényleges birtoklást minden felekezetre nézve szentesíti 1791-iki XXVI. t.-cikkkel egyidejűleg keletkezett, II. József kegyes alapítványaira és így a vallásalapra ne vonatkozott volna.”; a telekkönyvi átírások; az elbirtoklás, mely a Werbőczy Tripartitumának I. rész 78. cikk 2. §-ában előírt 40 év helyett már 100 éve fennáll; és hogy a II. Józsefet követő koronás királyok folyamatosan ugyanebben a szellemben jártak el.

Apáthy 1881. január 12-én nyújtotta be első jelentését a magyar királyi tanulmányi alap jogi természetének tárgyában (66-99. o.). {Állításait alátámasztja DUDEK, *A katolikus* 66-67. is.} Ebben

leírta, hogy az alap kérdésének vizsgálatára már az 1872/75-ös országgyűlés is küldött ki bizottságot, és ennek egyik albizottsága megkeresése folytán vizsgálódott a kincstári jogügyek igazgatósága is. A tanulmányi alap fő összetevője: a feloszlatott jezsuiták vagyonának azon ingó és ingatlan része, melyet Mária Terézia 1780. március 25-én az alapra ruházott, ill. melyek a királyi kincstárral kötött jószágcsere következtében kerültek az alapba; az említett ingatlanok elvesztett úrbériségéért cserébe kibocsátott földtehermentesítési kötvények, ill. sz. l. váltási papírok. Az 1351. évi XI. tc. óta a királyok a világi és egyházi javak adományozásánál lényegesen különböző záradékot használtak: az utóbbiaknál hangsúlyozták, hogy azt legfőbb kegyúri minőségükben adják. A szokásos záradék ezesetben így szólt: „Hinc pro summo illo jure patronatus, quod qua apostolicus rex Hungariae in ordinandis dioecesibus optimo jure habere et exercere dignoscimur, praeattactum episcopatum erigendum esse duximus, pro condecanti demum episcopi subsistentia neoerecto huic episcopatu possessiones subsequentes, cum cunctis appertinentiis, qua domino terrestri, donationis, ac piae foundationis titulo, pleno jure dominii regio et perennali benigne conferenda esse duximus, imo conferimus, donamus et fundamus perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda, pariter et habenda.” A Tripartitum I. rész 10. cikk 3. §-a pedig ezt használta: „Praeterea cunctorum quoque Dominorum, Praelatorum, et virorum Ecclesiasticorum Princeps ipse noster, verus pariter, et legitimus successor est: non quantum ad bonorum, et jurium possessionariorum ab Ecclesia ablationem, et sequestrationem, sed quantum alteri (vacantibus Praelaturarum sedibus, et Ecclesiarum rectoratibus) ad gubernandum cum Ecclesia collationem, salvo jure confirmationis Archi-Episcopatum, et Episcopatum, quae jurisdictioni sacro-sanctae Romanae duntaxat Ecclesiae subesse dignoscitur.” Tehát – a világi javaktól eltérően, melyek ha a királyra visszaszálltak, azokat bármire fordíthatta, – amennyiben egyházi javak szálltak vissza a koronára, azokat csakis egyházi célra használhatta. A törökidő után, a reformáció ellen még testvérének is segítséget nyújtó I. Ferdinánd azért hívta össze 1548-ban a pozsonyi országgyűlést, hogy ott is megvédje a katolikus értékeket. Ezen az országgyűlésen ezért törvénycikkek születtek többek között a vallás és az istentisztelet régi rendjének helyreállításáról (V. tc.), az egyes „egyházak” tudós püspökökkel, apátokkal és prépostokkal való feltöltéséről (VI. tc.), arról hogy a király a világi kézbe került egyházi javakat helyezze vissza elzártságuk birtokosaik kezébe, az üresedésben levőket pedig alkalmas személyeknek adományozza (VIII. tc.), a király érje el a pápánál, hogy a kifosztott püspökségekre tekintettel a még fel nem szentelt püspököket díjmentesen erősítse meg (IX. tc.), az iskolákba olyan tanárok kerüljenek, akik a régi és igaz vallást a veszélyeztetett helyeken helyreállítják (X. tc.). Mindezek latin nyelvű szövege *A magyarországi katolikus*, 74-77. oldalain olvasható. Ezt követi a leglényegesebb hivatkozási alap, a XII. tc.: „Praeterea, bona et proventus Monasteriorum et Claustrorum, ac Capitulorum desertorum (excepta Bélavár, et ejus pertinentiis, quas Majestas Regia, durante beneplacito suo Francisco Táhi, ad sustentationem ejus, ad tempus concessit) ad alendos doctos Parochos, et Verbi Dei sinceros Praedicatores, qui populum in veteri orthodoxa, vera, Catholicaque fide, et Religione conservare; et si qui ab ea desciverunt in hoc Regno, ad eam reducere studeant; nec non ad instaurationem, et erectionem Scholarum particularium, earundemque

Magistorum, qui docti, et probi sint, intertentionem: et denique, ad bonae spei, ac indolis juvenum et adolescentum, ut bonis literis operam dare possint, promotionem, et auxilium applicentur, et convertantur: quo tali ratione boni, et docti viri alantur, et nutriantur. §. 1. Ad haec autem praemissa, rite, atque ordine exequenda, proventusque praedictos in praemissum usum fideliter convertendos; quilibet Praelatus sub sua Dioecesi curam gerere teneatur: ac ubi opus fuerit, Majestati Regiae, de administratione hujusmodi, rationem reddat.” Azaz az elhagyott monostorok, zárdák és káptalanok javadalmi tudós lelkészek és Isten Igéjének szónokai javára fordíttassanak, hogy k a népet az igaz katolikus vallásban megtartsák, ill. az eltévedteket visszavezessék. Fordíttassanak továbbá iskolák helyreállítására, építésére, tanult és megbízható tanárok ellátására, és az ifjúság oktatására, segélyezésére. Ezeket felügyelni a helyi megyéspüspök feladata. Ez utóbbit semmiképp nem mondták volna ki, ha ezt a vagyont felekezeten kívüli célra szánták volna. Eszerint az 1548-as törvények nem változtattak a megelőző koncepciókon: az említett tanulmányi alap a Katolikus Egyház céljaira legyen fordítva. Ezen érv megerősítésére újabb bizonyíték a két év múlva elfogadott, 1550. évi XIX. tc.: „Dignetur etiam Majestas sua (quemadmodum superiori anno conclusum erat) bona, et proventus Ecclesiarum, et Capitulum, Conventuumque desertorum, ad erectionem Scholarum, doctorumque Virorum sustentationem, sine diuturniori mora, ubique converti facere: §. 1. Et tergiversantes, auctoritate sua Regia compellere, quo sic Viris doctis in Regnum conductis, Scholisque erectis Divinus cultus, et Religio pristina passim celerius repullulet. Quemadmodum Majestas Sua benigne se facturam obtulit.” Azaz az elhagyott templomok, káptalanok és monostorok ingatlan javainak és jövedelmeinek iskolák építésére és kellően kiképzett tanítók alkalmazására fordítását kéri a királytól abból a célból, hogy az istentisztelet és a régi vallás mielőbb felvirágozzék. Apáthy sorban idézi latinul a további, katolikus tulajdonjogot alátámasztó jogszabályokat: I. Rudolf 1586. május 19-ei adománylevelét, melyben elírta a túróci prépostság javainak a jezsuiták felosztását megelőző célra fordítását; Mária Terézia 1775. február 6-ai leiratát a helytartótanácsnak, melyben arról rendelkezik, hogy a felosztott jezsuiták vagyonát a jezsuiták által addig ellátott (tehát katolikus) célokra kell fordítani; szintén Mária Terézia 1780. március 25-ei alapító okiratát, melyben legelőször kegyúri jogára hivatkozva létesített tanulmányi alapot, az 1548-as célra. Apáthy szerint a legelőször kegyúri jog Magyarországon az uralkodót csakis a katolikusok fölött illette meg, így tehát a tanulmányi alap most is a katolikusoké. Szintén ezt látta alátámasztva abban is, hogy Mária Terézia ugyanazon okiratban a városszolgálati költségek befizetését is elírta, amit pedig (Apponyi által bizonyítottan is) egyházi javakból kellett fizetni: a tanulmányi alap tehát az egyházi javak közé tartozik. Bizonyítékként hozta fel még az Apponyi által is idézett 1791. évi XXIII. tc-t (ld. a 100. lábjegyzetünkben), és a XXVI. tc. 12. §-át (ld. a 247. lábjegyzetünkben). Zavart kelthetett azon országgyűlés XXI. tc-e, mely „közalapokról” rendelkezik. Ezt helyreteremtő jelent meg a kancellária 1793. július 4-ei, a helytartótanácsnak intézett 7079. sz. rendelete, melyben helytelenítette, hogy a tanulmányi alapot a helytartótanács fundus publicus-nak nevezte. Ugyanakkor kelt 7080. sz. rendeletében pedig a kancellária elírta, hogy a helytartótanács a vallás- és tanulmányi alap tételét kiállított kötelezvények

tulajdonosaként az alapokat jelölje meg. Beszámolóját Apáthy azzal zárta, hogy 1548-1881-ig, azaz 333 éven át semmi másra nem fordították a tanulmányi alapok javait, mint katolikus célokra.

{DUDEK, *A katolikus* 67-68.: Az az ellenérv nem állja meg a helyét, hogy az 1777-es Ratio Educationis által Mária Terézia felekezetre való tekintet nélkül, a közoktatás céljára rendelte volna ezt az alapot, mivel a királyné maga is hivatkozik az 1548. évi XII. tc-re, tehát annak rendeltetésén nem módosított. SALACZ, *Egyház* 59.: „A tanulmányi alap bevétele 1867-ben meghaladta valamivel a félmillió Ft-ot, amiből ekkor négy jogakadémián kívül tíz fő- és egy algimnáziumot tartott fenn és négy gimnázium hitoktatóit fizette.” 60. o.: „A tanulmányi alapra 1887-ben már 18 fő- és algimnázium fenntartása és 21 kisebb-nagyobb mérvű támogatása nehezedett és ezért állandó deficittel küzdött. De ezt nemcsak a reánehézedő terhek okozták, hanem a mindkét alapot érintő rossz gazdálkodás, a nagy összegeket felemészítő adminisztráció is.” 61. o.: „A tanulmányi alap rendes bevétele [1914-ben] csak valamivel haladta meg a két és fél millió koronát, ami nem fedezte teljesen az általa fenntartott intézetek költségeit és az alapra hátrahagyott közel félmillió korona nyugdíjterhet. [...] 1918-ban a vallásalap vagyónának értékét 221 millió koronára, a tanulmányi alapét pedig 56 és félmillió koronára becsülték. E vagyon nagyrésze föld- és erdőbirtokban feküdt. A vallásalaphoz 148.000, a tanulmányi alapnak pedig 39.000 kataszteri hold föld- és erdőbirtoka volt ekkor. [...] a trianoni békével mindkét alap elvesztette vagyona túlnyomórésztét. A vallásalap 1918-ban 43 és félmillió koronára értékelt ingóvagyónának csak 1/15-öd részét tudta megmenteni, földbirtoka pedig 87.319 katasztrális holdra (ebből 45 ezer a szántóföld, 23 ezer az erdő) csökkent. E veszteségből mintegy 7500 holdat a földbirtokreform vitt el. A tanulmányi alap birtokai 28.657 holdra (ebből 10.782 a szántó és kereken 6.000 az erdő) csökkentek [...]” Királyi megbízásra mindkét alapot a kultuszminiszter kezelte, az ellenkező bizottság tagjait pedig a püspöki kar jelölte. Visszaszó volt, hogy ugyanaz a miniszter kezelje az alapokat és hagyja jóvá a költségvetéseket és zárszámadásokat, ezért 1923-ban bár Forster Gyula elnök lemondott, a bizottság elnökei onnantól Csernoch, majd Serédi hercegprímások voltak. Az alapok a II. világháború miatt vagyon nélkül maradtak, ezért megszűntek.}

Apáthy második jelentését 1882. november 8-ai dátumozással tette le az asztalra (100-129.). Ebben leszögezte, hogy az elzárás jogi véleményalkotásra nem kérték fel, most azonban igen, ennek tesztelésére. Mivel az első jelentésének érveit a következő eredeti, latin nyelvű jogszabályokkal egészítette ki: I. Ferdinánd 1560. évi XIX. decretumának 7. és 15. §-ai; Ferenc király 1807. július 10-ei adománylevele, melyben a fehérvári custodiatus-t a piaristáknak adományozta. Mária Terézia halála után II. József a magyar tanulmányi és iskolai alapot a kincstárba olvasztotta, a magánkézben levő két államosította és osztrák állampapírokba fektettette, az összes ingatlant eladatta, és az oktatási költségeket a közös államkincstárból fedeztette. Hiába írt fel 1781. július 6-án a magyar királyi udvari kancellária, az esztergomi érsek és az országbíró, és hiába tiltakoztak ezek ellen, tételesen cáfolva mindegyik rendelkezés létjogosultságát, a helyzet nem változott. (Vö. DUDEK, *A katolikus* 73-74.) Ferenc király volt az, aki az elzárás tanulmány végén említett 1793-as kettős kancelláriai rendelettel a tanulmányi alapot

a kincstártól ismét különválasztotta, és azt a helytartótanács felügyeletére bízta. Minden részegységről külön rendelkezett: a gazdaságokat és az erdészeteket főtisztviselőkre bízta, a kisebb javakat haszonbérbe adatta, az uradalmakat házilag kezelte, az alapítványi pénztárakat kerületileg szerveztette, és szabályozta mind az utóbbiakat, mind az alapítványi tőkék elhelyezését, mind a kamatok behajtását, továbbá rendelkezett egyes konkrét javadalmak sorsáról. Ferenc József alatt a tanulmányi alap a kultuszminisztérium kezelésébe került. Mivel végén Apáthy megismételte első konklúzióját: a tanulmányi alapok katolikus célúak és tulajdonúak voltak, és azok is maradtak.

{DUDEK, *A katolikus* 57.: „A bizottság persze – különösen a kath. Horánszky Nándor ellenzése miatt – ezt el nem fogadta és így az ügy ismét abban maradt.” 58.: „Jól látja a helyzetet Kérészy is és belát az akkori emberek lelkébe. <<Kétségtelen – úgymond – hogy úgy az országgyűlésen, mint a napi sajtóban (már t. i. a katolikus-ellenesben) a kath. alapok és alapítványok jogi természetének és kezelésének kérdése azzal a céllal vettetés fel, hogy az alapok és alapítványok vagyontömegének állami eredete kimutattassék.>> Bizony célzatos volt az egész eljárás, mert nálunk még a jogkutatás is a pártok szolgálatában áll.” 72-73.: A tanulmányi alapot 1848-ig a vallásalaphoz hasonlóan a király által a helytartótanács tagjai közül kinevezett tanulmányi bizottság (Commissio Studiorum) kezelte. „A bizottság elnöke a kir. egyetem mindenkor főtisztviselője és két tagja a helytartótanácsból vétetés, kiknek egyike a gazdasági, másika pedig a közigazgatási ügyek referense volt. Hasonló volt az egyetemi alap kezelése is.” 75.: „A felelős kormányt alapjaink kezeljévé via facti az 1848:III. t.-cikk tette [...]” A fentiek alapján meglepőek HOFFMANN, *Közönséges* 253. állításának dőlt betűvel idézett szavai: „A tanulmányi alap 1782. [sic] keletkezett, a jezsuita rend akkor nálunk létezett zárdáinak összes javaiból, mihez később más megszüntetett egyházi intézetek javai, ujabban pedig urbéri kárpótlás járultak, jelenleg ez alap tőkeértéke 5 millió ftra, évi jövedelme 92000 ftra rúgván. [...] Mindkét alapot az egyház nevében és a püspökök felügyelete mellett a m. kir. Helytartótanács kezeli.”}

38. Miért nevezte Apponyi Tiszát az autonómia kerékkötjének?

KEMÉNYFY, *Ötven év* 207-211. szerint a vád nem volt alaptalan: Tisza már 1883. januárjában kinyilvánította illetően beállítottságát. „[...] 20-án és 22-én tárgyalta a képviselőház 32 alesperesi kerületnek kérvényeit [...] az elszegényedés, iszákosság, uzsora, kivándorlás, a vadházasságok korlátozása, vásár- és ünnepnapok megszentelése stb. iránt [...] Ezekon kívül többek közt a polgári házasság, az iskolák elkereszténytelenítése, vegyes házasságok, az 1868. évi 53. t.-c. 12-ik §-a ellen irányult a kérvények tartalma.” {Utóbbi §-t ld. az 511. lábjegyzetünkben.} Ezekre Tisza ezt mondta: „kérvényezzenek bármi ellen, a katolikus lelkiismeret felkiáltása meghallgattatásra nem fog találni, a hatalom azt elfogja nyomni. E praepotens állásfoglalás mellett oly kijelentéseket tett a katholicizmus ellen, melyeket miniszter, plane kormányelnök, a magyar törvényhozás előtt so’se mert hangoztatni. Eltekintve, hogy à la Bismarck „békétlenkedőknek”, „hazafiatlanoknak” nevezte el a kérvényezőket, a

magyar papság hazafiságát megfizetettnek deklarálta, [...] Megfenyegette egyúttal a f papságot, hogy az ilyen kérvényez felszólalásokat majd a papi vagyonnal fogják megfizetni, s nem lesz ember, aki a kath. klérus jelenlegi helyzetét megtarthatná. Az autonomiáról szólva annak érvényesülésénél figyelembe veendőnek mondotta egyfelől azt: van-e annak a felekezetnek feje az államon kívül, és másfelől, min anyagi eszközök állnak annak a felekezetnek rendelkezésére. Ami megint azt jelentette Tisza Kálmán sophismája szerint, hogy az autonómiát nem engedi érvényesülni, míg a kath. egyháznak feje a magyar államon kívül van és míg ez az egyház nagy vagyon fölött rendelkezik. Feltételezte e nyilatkozata egyúttal azt, mintha a pápa képes lenne az autonómiát az állam érdeke ellen felhasználni. [...]"

39. A budapesti egyetem dekatolizálása

SZIKLAY, *Negyven év* 110. és SARNYAI, *Polgári* 83-85.: Az egyetem dekatolizálására irányuló törekvéseket már a XIX. szd. első felében is találunk az országgyűlésben. 1825/27-ben kifogásolták először az egyetemi alappal való gazdálkodás helyességét. 1830-ban ugyanezt hozták fel, 1832/36-ban pedig már egyenesen azt követelték, hogy az országgyűlés felügyelje az egyetemi alapot. Ezt a felső tábla elutasította, az udvar pedig nem méltatta válaszra. 1844. augusztus 26-án Klauzál Gábor javasolta ugyanezt, október 4-én a felső ház ismét elutasította. Rimely Mihály pannonhalmi főapát szerint az egyetem a katolikusoké. Szathmáry Attila kiegészítette, hogy ezért az egyetemi alapot – meghagyva a király felügyeleti jogát – maguk a katolikusok kívánják kezelni. Innentől az egyetemi alap kezelését alaposabban ellenőrizték, néhány birtokot bérbe adtak. 1848. március 17-én a hallgatók az egyetem szabadelv irányítását és országgyűlési képviselőt követelték. A liberális kijelölt miniszter, Eötvös javaslatára még abban a hónapban elfogadták a XIX. tc-t, melynek első két §-a szerint (ld. *1847/8-ik évi*, 57.): „1. § Az egyetem egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik. 2. § Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve: mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; más részről: hogy a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is, a minisztérium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.” Amint pedig Eötvös valódi miniszter lett, 295 §-ban kidolgozta *A magyar egyetem alapszabályai*-t, melyben leírja, hogy az egyetem világi jellegű és oktatási céljából kifolyólag olyan állami intézmény, amelyben „semmilyen vallási vagy felekezeti elnyek helye nincs” (1. §), tanárainak kinevezése (a hittudomány és az egyházjog kivételével) valláskülönbség nélkül történik (5. §), filozófiát csakis saját felekezet tanártól hallgathatnak (6. §), és a vallási egyenlőségből következően protestáns és görög katolikus fakultásokról is beszél. Az egyetemi oktatást tehát különösebb ellenállás nélkül sikerült laicizálnia.

KEMÉNYFY, *Ötven év* 130.: 1848 előtt az egyetem ügyét a katolikus oktatáson belül „a helytartósági tanács egy osztálya kezelte”. 1848-ban a XIX. tc. bevezetésével anélkül került át a

kultuszminisztériumhoz, hogy kimondták volna az egyetem állami jellegét. 1868 óta a katolikusok minden évben, az országgyűlés mindkét házában tiltakoztak a katolikus egyetemi alapok állami költségvetésbe való felvétele ellen, de hiába. A kormány nem foglalt állást, mindig csak a gyakorlati szokásra hivatkozott.

40. Újabb lépések a kongrua-kérdés rendezése irányába Sz. N., A lelkesi congrua ügye és a püspöki kar, Eger 1893, 42. kk. alapján

Csáky egybehívására újabb vegyes bizottság ült össze 1890. május 20-án. Október 24-ei ülésükön az elnök Samassa érsek javasolta újabb szakértők bevonását a bizottságba. Ezt elfogadva Csáky 1891. január 3-ai átiratában értesítette Samassát a király jóváhagyását elnyert új tagok névsoráról (ezek közt szerepel pl. gr. Apponyi Albert, Fenyvessy Ferenc, Horánszky Nándor, br. Rudnyászký József, gr. Szapáry Gyula, gr. Zichy Nándor...stb.). Március 5-én, Simor halála miatt Samassa azt kérte Csáky-tól, hogy a prímási széküresedés idejére függesszék fel a tárgyalásokat. Vaszary november elején elfoglalta a prímási széket, az új bizottság mégsem kezdett dolgozni. A *Függelék* 42. pontjában említett püspöki bizottság január 17-ei ülésén elhangzott megnyitó beszédében Vaszary elmondta, hogy témájuk kettős: a kongrua és az autonómia kérdése (beszéde a könyv 49-52. oldalain olvasható). Miután felolvasta a király 1887. március 22-ei levelét (szó szerint ld. a 49-50. oldalakon), melyben a kongruát érintő 5 kérdés pont (ld. a *Függelék* 42. pontjában) szerepel, tájékoztatta a bizottságot, hogy mind szóban, mind írásban kérte a felfüggetlést: a több éves, alapos munkát igénylő kidolgozás idejéig átmeneti megoldást engedélyezzen, melybe a király bele is egyezett. Az autonómiát pedig az Egyház világi vonatkozású ügyeire kérte. Mivel azonban nem kívánta sérteni a felfüggetlés jogot, kérdést intézett a királyhoz arra vonatkozólag, milyen mértékben hajlandó jogait megosztani velük. Vaszary beszédét a felszólalások követték. Schlauch Lőrinc: a kongruára vonatkozó 10 millió javaslatát (ld. a *Függelék* 42. pontjában) csak átmeneti megoldásnak szánta, és az annak kamatait kezelő vegyes bizottság már egy lépés lehetne az óhajtott autonómia felé. Majd amellet érvelt, hogy a korrupció és a hierarchia miatt a vegyes bizottság nem választás, hanem kinevezés útján való összeállítása segítené az autonómia ügyét. Gr. Zichy Nándor: a két témát válasszák ketté, és most csak a kongruát tárgyalják, mert az sürgető. Polónyi Géza: ha kettéválasztják, akkor először az autonómiát tárgyalják, mert a kongrua ügye is csak ennek tisztázott alapjain rendezhető. Gr. Apponyi Albert: bízzák a tagságra, hogy együtt vagy külön kívánnak hozzá szólni a két témához. Ezt a javaslatát a bizottság elfogadta. Gr. Zichy Nándor: annak idején a plébániai önkormányzatot javasolta, melyet az akkori kormány elutasított, a mai viszont programjába felvett. Felterjesztést javasolt, hogy a király a tanácsosaival konzultálva nyilatkozzon, mik az alapelvei az autonómia kérdésének rendezésében. „A korona első tanácsosának ezen kérdésben a hercegprímást tekinti. Az állam felfüggetelési jogát gyöngíteni nem kívánja, de katolikus ügyeket csak katolikusok által lehet intézni, az államfelfüggetelés és ministeri ellenjegyzés mellett. [...] Az iskolákra való felfüggetelés, a jótékony és nevelési intézetek, szóval

ami nem beneficium és mégis az állam által kezelt vagyon, így a tanulmányi alap is, az autonomia kezelésére lenne bízandó.” Vaszary Kolos: vajon a király hajlandó-e fordítani a jelenlegi helyzeten úgy, hogy a magasabb javadalmak betöltésénél az autonómia gyakorolja az aktív, és a kormány a passzív jogot? Polónyi Géza: Schlauch javaslatát aggályosnak tartotta amiatt, mert az a leendő autonómiát korlátozná a katolikus vagyon teljes körű kezelésében. Kivitelezhetetlen a telekkönyvezés azért, mert az alsópapság nem jogi személy; a bizottságban nincsenek képviselve a káptalanok és a szerzetesrendek, így róluk döntenem nem szabad. A 10 millió forint kamata max. fél millió forint, holott legalább 1 millióra lenne szükség a kongruához, tehát mindenképp be kell vonni a vallásalapot is a megoldásba. De ez utóbbi megint csorbítaná a leendő autonómia jogait. választási úton állítaná fel az autonómiát. Mind Polónyiban, mind Apponyiban felmerült a kérdés: a király által létrehozott, de nem működő bizottság hatáskörét nem sérti-e az érseki bizottságuk ténykedése. Apponyi kérésére Vaszary elmondta, hogy a király tette a kongrua átmeneti rendezéséhez ülések tartására feljogosította, tehát nincs ütközés a bizottságok hatáskörei között. Végül felkérték a hercegprímást: kérjen állásfoglalást a káptalanok és a szerzetesrendek vezetőit a hozzájárulásba való beleegyezésükkel kapcsolatban. Ezügyben ismeretes az érseki káptalan válasza, miszerint készek hozzájárulni a következő feltételekkel: a görög katolikus plébániák számát csökkentsék {közismert volt, hogy a kongrua aránytalanul nagyobb részét nek kapták volna, mert több plébániájuk volt, holott kevesebb hívük}; a párbér helyett minden osztályra kiterjedő lelkesztési kötelezettséget vezessenek be; a patronátusi jogokat és kötelezéseket szabályozzák; a kongrua kifizetéséhez használják fel a vallásalapot is; biztos és igazságos kimutatáson alapuljon az egyházi személyek által fizetendő hozzájárulás mértéke; a kongrua összegéhez mindazok szólhassanak hozzá, akik fizetni fognak bele; a megalapítandó segélyezési központi pénztárt kizárólag annak létesítési és fenntartói által választott bizottság kezelje. Egyben kijelentették, hogy mivel a kánonjog és a magyar közjog alapján nem tartják magukat jogosultnak saját és utódaik birtokait adóssággal megterhelni, ezért a kölcsönhöz nem járulnak hozzá, viszont készek maguk és utódaik nevében elköteleznedni amellet, hogy amíg az szükséges, birtokaik arányában évi segélyt nyújtsanak a kongruához (vö. 67-69. o.).

Samassa érsek szerint a kongrua kérdése nem csupán az egyház belügye, hanem országos ügy. A könyv felsorolja az ezt alátámasztó történelmi jogszabályokat: „Törvények intézkednek a plébánosok fizetésének, jövedelmeiknek, névszerint a dézsma-résznek, tehát kellő ellátásuknak megállapítása, biztosítása iránt: Kálmán kir. Decr. II. k. 5.; 1498: 50, 1498: 52; 1543: 28; 1546: 55. 3. §; 1548: 12; 1548: 60; 1557: 12; 1723: 71, 3. §; 1836: 6; a protestánsokhoz, azok lelkeszeihez való viszony szerint a kath. lelkeszek javadalmazásáról szólnak: 1647: 11, 12; 1681: 26. 20. §.; 1791. 26. 6. § {olvasható: TOKODY, *Egyházügyekre* 7-8.}; a stolaris jövedelmet érdeklőleg 1751: 12; a püspökök és kegyurak útján, a hivek általi ellátásukról való gondoskodás iránt intézkedik: az 1723: 71. 2. §.; javadalmuk csorbítása ellen védőket – saját egyházi fensébségeikkel szemben – 1498: 53, 69; 1500: 38; 1504: 12; a plébániák szabályozása és javadalmazásuk ügyében országos bizottság küldetik ki: 1790/1: 67; 1827: 8. stb.” (Vö. 71-72. o.) Ezen utóbb említett bizottság 1827-ben törvényjavaslatot készített a plébániák

javadalmazásáról (*De dotatione parochiarum*). Ennek latinból magyarra fordítása a 74-75. oldalakon olvasható: „Hogy a lelkészek, kik polgártársaik földi és örök üdvét munkálni tartoznak, állásuknak megfelelően gondoskodva legyenek. 1. §. Mind az úgy nevezett lelkészi pénztár (*cassa parochorum*), mind a vallásalap, melyek közül az előbbi Magyarország Apostoli Királyainak keze s segélye által magánosok áldozatkészségéből, az utóbbi az eltörült zárdák ingó és ingatlan vagyonából és más forrásokból alakult meg, a plébániák javadalmazására akképp rendeltetnek, hogy más célra semmi ürügy alatt sem fordíthatók; és 2. §. Valamennyi latin és gör. szertartású kath. lelkészek, azokon kívül, kik különben a létező alapítványokból mint törvényes jövedelmeikből, eléggé javadalmazva volnának, állásukhoz és a helyi körülmények követelményéhez képest, tisztességes életfentartásukra megfelelő ellátást innét nyerendők. 3. §. Mi hogy biztosabban eléressék, Felsője, mint az egyházak és valamennyi ajtatos [sic] alapítványok f. kegyura az 1548: 12. t. cz. czélzata szerint kegyesen gondoskodni fog. 4. §. A földesurak pedig, minden valláskülömbőség [sic] nélkül, nemcsak a templom, de egyszersmind a lelkészlak, ugyszintén az iskola és tanítólak részére megfelelő bel- vagy gyepitelket adni lesznek kötelesek, a hol tudniillik a körülmények szerint a népesség száma új plébánia felállítását és a mondott épületek emelését követelendi.” Samassa maga 1889-ben és 1891-ben olyan örök alapítványokat tett, melyek segítségével az egri f. egyházmegye összes plébániája minimum 640, a káplánok pedig a teljes ellátáson felül 250 forint jövedelemhez jutnak.

41. Csávolszky javaslatai az autonómiára

CSÁVOLSZKY, A *katholikusok autonómiája* 6-7.: a kegyúri jogot azért kell autonómia útján rendezni, mert a patronusokhoz és nagylelkű adakozókhöz szokott nép nem adakozik a templom és az iskola javára, így ezeknek alig van vagyonuk – a nép ehelyett a kegyúri terhekkel szabadulni igyekszik; a párbért a pap a saját megélhetése érdekében sem tudja behajtani, mert a nép egy része fizetéképtelen, másik részéből egy löletet váltana ki, ha az államilag rendelkezésére álló közigazgatási hatóság segítségét igénybe venné; „önérzetes pap nem fogadhat el segélyt a kormánytól függetlensége árán, a püspöki kar tehetsége pedig, a nagy alapítványok más kezekben lévén, a nagy szükségletnek megfelelni elégtelen” – írta a kongruáról; az iskolaügy szerinte felsőbb, azaz autonómiai irányítás nélkül fejlődéképtelen; a katolikus alapítványok az ideiglenes és elégtelen ellenkezés mellett rendezetlenek; a f. papi kinevezések esetén esetlegesen más vallású kultuszminiszter ellenjegyzése a katolikusokat felháborítaná.

Mindezen kérdések rendezése érdekében fontosnak látta módosítani az 1871-es szabályzatot a következő pontokban: ne legyen nagy apparátus, sokszoros választás, túlzott központosítás, azaz ne kelljen az egyházmegyei és az országos gyűlésbe külön választani. Helyette legyen a világiak aránya 2/3, az egyházközségi tanács tagjait a hívek válasszák úgy, hogy minden nagykorú katolikus férfi legyen választó és választható („ha nem botrányos élet”), „és ezek sorából első ízben a püspök, később az egyházmegyei gyűlés hármas kijelölésére a ministerium útján Felsője mint legfelsőbb kegyúr, nevezze ki

az egyházmegyei gyűlés tagjait életfogytig tartó joggal.” A püspöki, majd a királyi kinevezést azért tartotta szükségesnek, hogy azok kerüljenek magasabb képviseleti pozíciókba, akiket arra az iménti el kel ségek érdeemesnek tartanak. Az életfogytig tartó kinevezést azzal indokolta, hogy ne legyenek alárendelve ezek a pozíciók „a hullámzó pártszennvedélynek”. Esperesi kerületeknek külön autonómiája ne legyen, sem bármilyen fokú tanárokat hivatalból ne küldjenek az autonómiába, ket legfeljebb küls szakért kként hallgassák meg, ha szükséges. Az 1/3-nyi papi tagokat ne válasszák, hanem automatikusan a káptalan legyen beemelve az autonómiába. Ámde a kanonokok kinevezésénél a hármas jelölést az egyházmegyei autonómia tegye. Ne az országos igazgatótanács jelöljön a kanonoki, apáti, préposti címekre, hiszen akkor mindenki a saját ismer seit ajánlaná. Szintén ne az igazgatótanács kezelje székiüresedés idején a javakat, hanem az egyházmegyei autonómia, hiszen az ismeri az adott helyet jobban. (Vö. 8-13. o.)

Legnehezebbnek az egyházi javak kérdését tartotta. Ajánlata szerint a tulajdonjog maradjon sértetlenül a javadalmasé, azaz a püspöké, káptalané, apaté, préposté, csak a kezelését bízzák az egyházmegyei autonómiára. Ennek nyomán a javadalmas az „utóbbi öt év középszámítása” szerinti járandóságot kapna, cserébe mentesülne a kezelés gondjai, a beruházások költségei, és „esetleg az országos kath. gyűlésnek járó adó” alól. Eredményes gazdálkodás esetén a közép fölötti nyereség felét a kezel autonómia használhatná fel, másik felét pedig az országos autonómiának beszolgáltatná, mindezt az igazgatótanács felügyeletével. (Vö. 13-18. o.)

Az országos gy lésen a püspökök ne legyenek jelen, hogy ne váljanak kompromittálhatóvá, ne lehessen velük megalázó módon vitatkozni. Elegend az tanácsadóiknak, a papoknak a jelenléte. Az országos gy lésbe az egyes egyházmegyék ne a méretükkel arányos számú képvisel t küldjenek, hanem ugyanannyit. Érve: „Ha a lugosi megye ügye kerül tárgyalás alá, mily joggon döntsön e felett Esztergom 19 szavazattal, és Nagyvárad csak 3 szavazattal?” Az országos gy lés társelnökét a király nevezze ki a katolikus miniszterek közül. (Vö. 18-21. o.)

Az alulfizetett papság kongruáját az autonómia emelje meg; a párbér értékét a plébános az egyházközségi pénztárból vehesse fel; a patronusok válthassák meg a kegyúri terheiket; az egyházközségek pedig cserébe a kegyúri terhek viseléséért, maguk választhassák plébánosukat. De hogy ez utóbbi ne legyen kártékony a nép önkénye miatt, a plébánost hármas jelölés alapján válasszák, a hármas jelölést pedig a püspöki alesperesb l, az egyházmegyei tanács küldöttjéb l, és az egyházközség világi elnökéb l álló bizottság tegye meg. Ugyanilyen hármas jelölés alapján történjen a tanítók megválasztása is. (Vö. 21-22. o.)

A 25-43. oldalakon közli átjavítva a teljes 1871-es szabályzatot az iménti javaslatai szerint.

**42. A kongrua-helyzet megoldására szolgáló újabb törekvések Sz. N., A lelkeszi congrua...
alapján**

Trefort miniszter már 1885. március 26-án, 666. sz. alatti levelében felkérte a püspököket, hogy a kongrua megállapítása céljából írják össze a jövedelmeket, mutassák ki a szükségletet, és jelöljék meg a fedezeti forrásokat. A könyv 2-7. oldalain szó szerint olvashatjuk az 1892. május 10-én a kongrua ügyében kiküldött püspökkari bizottság (mely önként jelentkez püspökökb l állt) beszámolóját a püspöki kar május 14-én 15.30-kor kezd d ülésén. A jegyz könyv szerint „Boldog emlék Simor János bibornok érsek és hercegprimás 1885-ik évi augusztushó 21-én 4581. számú iratával közölte a püspöki kar tagjaival a közalapítványi kir. igazgató 1885-ik évi július hó 3-án 3268. sz. a [sic] kelt, és a lelkeszi congrua javadalmat legtöbb esetben alkotó tiz különféle illetmény és szolgálmány körül felmerült kérdésekre a vallás- és közoktatási m. kir. ministerhez benyújtott véleményes nyilatkozatát.” Erre a püspökök saját egyházmegyéjükre vonatkozólag kérd pontonként válaszoltak. A kultuszminiszter az ügy megtárgyalására vegyes bizottságot hozott létre, amelybe Simor december 16-án kelt, 6700. sz. átiratával bejelentette, hogy a kalocsai és egri érsekeket, ill. a szatmári püspököt delegálja. „Az 1886-ik évi márczius 19-én tartott püspöki értekezleten indítványoztatott az elégtelen l javadalmazott lelkeszkd papság segélyezésére, illetve megállapítandó congruájának kiegészítésére és esetleg tanulmányi czélokra szolgálándó központi pénztár; az indítvány az arra tett módosítvánnyal primás Eminentiaájának 1886-ik évi aprilhó 22-én 2489. sz. a kelt leiratával közölve lett a püspökökkel, ezek utján a káptalanokkal és a javadalmazott szerzetes rendek f nökeivel.” A császár 1887. március 22-én elrendelte, hogy a vegyes bizottság 5 kérdést tárgyaljon meg. {Az 5 kérdés a 38-39. oldalakon olvasható: „a kegyuri viszony további fentartása, szabályozása, esetleg megváltása; a községek és hivek különféle adózásai- és szolgálmányainak, ezek birtoki vagy személyes jellegének tisztázása; a stóla jövedelem és alapítványok iránti határozatok; a görög. [sic] kath. papságot és a görög kath. plebániáknak szabályozását illet különösen fontos kérdés; s végül annak megfontolása, vajjon a congrua szabályozása Erdélyre is kiterjesztessék-e?”} Az 5 kérdést részletesen fejtegeti Boncz Ferenc közalapítványi királyi ügyigazgató 1888. év eleji tanulmánya, melyet minden püspök megkapott. Ugyanazon év április 25-26-án a püspöki kar elrendelte, hogy minden püspök dokumentumokkal alátámasztott beszámoló nyilatkozatot kérjen papjaitól azok jövedelmére vonatkozólag, és mindezeket a primásnak küldjék meg abból a célból, hogy a kongrua leend mértékét ki lehessen számolni. A vegyes bizottság nem támogatta azt a javaslatot, hogy el bb különítsenek el egy meghatározott összeget kongruára, majd azt osszák szét a válaszok szerint arányos módon. Ellenben javasolta, hogy a végleges megoldás kidolgozásáig azonnal adjanak a papságnak valamilyen átmeneti összeget; hogy a primás egy bizottsággal értékeltesse ki a beérkezett püspöki kimutatásokat; határozzák meg a kongrua minimumát „törvényhatósági joggal felruházott városokban” 1000, „rendezett tanácsú városokban”, bányavárosokban és bányatelepeken 800, nagyközségekben 700, kis községekben 600, káplánok számára 500 forintban (utóbbiból a káplánt eltartó lelkesz kapjon 200, maga a káplán pedig 300 forintot); a kongrua kifizetésének fedezetéül szolgáljon a

vallásalap, az interkaláris jövedelmek, meghatározott kulcs szerint járuljanak hozzá a nagyobb egyházi javadalmak, kisebb mértékben a lelkészi többletjövedelemmel rendelkezők, továbbá használják fel a kongrua céljára tett alapítványokat is. A bizottság támogatta, hogy a püspöki kar 1892-93-94-ben évi 50.000 forinttal járuljon hozzá a tanulmányi alaphoz, azzal a kitételrel, hogy azt csakis katolikus iskolákra lehessen fordítani. „Primás ur Herczegsége kegyeskedjék a hozzájárulási kulcsot, miután az eddigi kivetési arány néhány püspök ur részéről alaposan kifogásoltatott, újból megállapítani, azt az egyes javadalmakkal nyilatkozat végett közölni, a megajánlott összeget saját hatáskörében az egyes javadalmaktól évente bekívanni, és a közoktatási kir. kormánynak átszolgáltatni.”

A könyv 8-19. oldalain olvasható Samassa József egri érsek Vaszary hercegprímásnak küldött válaszlevele. Ebben aggodalmát fejezte ki, hogy alapos átgondoltság híján az élelmesebbek jogosulatlanul nyökhöz juthatnak. Azonnali átmeneti intézkedések közé nem javasolt olyat, ami a későbbi végleges megoldással ellenkezne. A rászorultság mértékének megállapításához országosan egységes elvek bevezetését javasolta. Helytelennek tartotta a bizottság azon javaslatát is, hogy a keretösszeg meghatározása nélkül máris szabják meg a minimum összegeket. Egyetértett azzal, hogy fedezetül a vallásalap szolgáljon, csak hogy „[...] nem szabad egy percze sem szem ell téveszteni, a vallásalap azon természetét, melynélfogva az ugyan a katolikusok tulajdona, s azért csakis kath. célokra fordítható; de közalap, melynek kezelése és felhasználása közjogi intézkedések által szabályozva és védve van; amely megdönthetetlen történeti és jogi ténynyel szemben semmiféle újabb elméletek ez országban érvényre nem juthatnak.” A bizottsági javaslat azon mondatára is rákérdezett, miszerint „[...] megállapítandó volna a kulcs is, mely szerint az egyházi nagyobb javadalmak bizonyos évi százalék hozzájárulásával önként megajánlandó segélyképen gyarapítani igyekeznének a congrua szükséglet évi fedezetét.” Kérdése: „vajjon a segélykép való önkénytes megajánlás a kulcs megállapítása után is fenmaradna-e az egyesek tetszésére, vagy sem?” Ismételten javasolta, hogy a nagyobb javadalmak jövedelmeit a kultusz- és a pénzügyminisztérium írja össze. Csatolta a saját egyházmegyéje kért adatait, de a bizottság javaslatát a kifogásai alapján elutasította, és a kongruához ilyen módon hozzájárulni nem kívánt. Végül kitért a tanulmányi alapra való hozzájárulás kérdésére is: óvott attól, hogy a katolikus iskolák feletti rendelkezést és felügyeleti jogot feladják azért cserébe, hogy az állam segítse a felekezeti tanítókat. Egyben kifejezte, hogy maga nem fog a tanulmányi alapba semmit befizetni, mert az egri jogi líceum fenntartása az alap kötelessége volna, de az nem fizeti, ezért kénytelen azt fenntartani. Ennek költségét pedig (11.786,92 forint, melyet 200 forint különbséggel fele részben , fele részben a káptalanja fizet) nagyobbban tartja mindenféle ráes befizetendő összegnél.

20-24. oldalak: A püspökkari kongrua bizottság 1892. november 29-ei ülésének jegyzőkönyve szerint megtárgyalták Samassa fenti levelét, és a teljes kartól kértek útmutatást az irányelvek aprólékos kidolgozásához. Kiderült továbbá, hogy „biboros Primás ur Herczegsége 1892-ik évi november hó 11-én lajstromos vevény mellett személyesen átadta kalocsai érsek ur nagyméltóságának, mint a bizottság elnökének az egyes megyés püspökök részéről 1892-ik évi május hó 28-án 2850. sz. a. kelt felszólítás

folytán beérkezett – s a közlött nyomtatott minta szerint szerkesztett kivonatos kimutatásokat a plébániák évi összes jövedelmeiről és terheiről, valamint a lelkészek és a káplányok tiszta jövedelmeiről.” A jegyzőkönyv felsorolja, hogy mely 18 egyházmegyéből érkezett válasz, és melyik 6-ból nem. A bizottság a beérkezett kimutatásokból arra a következtetésre jutott, hogy minden plébánia legalább 600, káplán pedig 500 forint kongruát kapjon. A prímás sürgette meg a hiányzó 6 egyházmegye adatainak beküldését. A bizottság megállapította, hogy a beérkezett adatok felhasználhatatlanok amiatt, hogy nem egységes számítási módot alkalmaztak. Ezért Samassával értettek egyet, aki fentebb javasolta országos érvényű számítási mód kidolgozását. Vele ellentétben azonban ennek kidolgozásáig ismét azt javasolták (Szmrecsányi Pál szepesi püspök indítványára), hogy átmeneti összegeket az egyes egyházmegyéknek máris adjanak, azok szétosztására vonatkozó instrukciókkal együtt.

A könyv további oldalairól kiderül, hogy a december 15-ei püspöki értekezleten Császka György kalocsai érsek, a kongrua-bizottság elnöke azt a javaslatot tette, hogy „a magyarországi összes f papi, káptalani, apátsági, prépostsági és birtokos szerzetesi javakra való telekkönyvi betáblázás mellett, a király jóváhagyásával tíz millió forint kölcsön volna fölveendő ötven évi amortizációra; s ebből a kölcsönvett tíz millió forint alából, egységes irányelvek szerinti hiteles jövedelmi vallomások és összeírások alapján foganatosíthatnák a kongrua-segítség. Schlauch L. püspök javaslata szerint ily kölcsön nem vétetné fel, hanem a tíz millió a nagyobb javadalmak által kongruai s esetleg iskolai célokra felajánlhatnák, s mint ily ajánlat, jelzálogi teherképp bevezetnének be a f papi birtokokra.” Schlauch javaslatainak részletei a 25-26. oldalakon olvashatók. Samassa tovább ragaszkodott a már Simor idején beterjesztett javaslatához, miszerint a kongruaalaphoz a nagyobb javadalmak %-os arányban járuljanak hozzá (50.000 forint jövedelemig 5%, 100.000 forintig 10%, 150.000 forintig 15%, afölött 20%). Az állami segítséget elutasította, mindössze az összeírásban venné igénybe. „Az autonómia nézve a Schlauch püspök által fejtegetett felfogással szemben pedig az érsek azt hangsúlyozta, hogy oly testület, mely kinevezett tagokból áll, az autonómia elnevezésre igényt nem tarthat.” A püspöki kar Schlauch javaslatát fogadta el, és annak végrehajtását 7+7 f s vegyes bizottságra bízta. Ennek klerikus tagjai között volt pl. maga Schlauch L. rinc nagyvárad, továbbá Schuster Konstantin váci, br. Hornig Károly veszprémi, Steiner Fülöp székesfehérvári püspökök. {Az események további részleteit ld. a *Függelék* 40. pontjában.}

A könyv a Császka által javasolt telekkönyvi jelzálogul való állandó lekötést, amennyiben azt kivesszük az országgyűlés hatásköre alól, és pusztán a f kegyúri jog alapján tesszük, törvénytelennek tekinti. Ennek igazolására a 106. oldalon idéz az 1871-es autonómia-szabályzat 4. §-ából: „A kath. egyházi javadalmak birtokában, illetve legkezelésük alatt levő összes javak és alapítványok a vallási, tanulmányi és egyéb kath. alapok a magyarországi kath. egyház tulajdonát képezik. Az egyházi javadalmak, ezen javadalmaknak illetékes megilletéssel hitbizományos hasznélvezetében és birtokában, a jelen szervezetben megállapított korlátozások mellett megmaradnak. ... A magyarországi kath. egyház azon tulajdonának, valamint az egyes javadalmak és alapítványok hitbizományos hasznélvezetének és birtokának, illetékmentes telekkönyvi kiigazítás utjának biztosítása, a törvényhozás ez iránti rendelkezésének kinyerése

után, az országos kath. gyűlés által megállapítandó módozatok szerint fog eszközölni –”. Érvül hozza fel még ugyanitt az 1848. évi III. tc-et (ld. a 119., 90. és 120. lábjegyzetekben). Samassa melletti érvelésként pedig idézi az 1871-es autonómia-szabályzat 20. és 21. §§-ból azon részt, mely szerint „az országos kath. gyűlés rendelkezése alatt álló – központi – pénztár, egyházi, iskolai szükségletekre, köztük a 21. §. szerint az alpapság anyagi helyzetének javítására, szintén tervezetett; rendes jövedelemkép egyebek mellett ebbe folyván be: „c) a magasabb egyházi javadalmasok által befizetendő évi járulék, mely a mostani javadalmasokra nézve velök egyetért leg, utódaikra nézve pedig a jövedelmek aránya szerint, az országos kath. gyűlés által fog megállapíttatni, és felségéhez, az apostoli királyhoz, mint f kegyurhoz szabályszerű szentesítés végett felterjesztetni.”” (Vö. a 108-109. oldalakkal.)

43. A második 27-es bizottság vitái KÉRÉSZY, A katolikus autonomia szerint

Kérészy a 4. oldalon azt írja, hogy a 27-es bizottság is azon a véleményen volt, mint Melichár: „a katolikus autonómiát hazai törvényeink keretében kell megalkotni s arra kell törekedni, hogy az autonómia miatt egyetlen törvényünket se kellessen módosítani, vagy épen hatályon kívül helyezni”. Ugyanott azt is állítja, hogy Prohászka Ottokár ugyanúgy közjogi intézménynek látja a létrehozandó autonómiát, mint ahogy azt Melichár definiálja disszertációjában sokszor idézett m vének 43. oldalán: „A katolikus autonómia az összes magyarországi (latin, görög és örmény szertartású) egyházi és világi katolikusoknak a catholicismus elvének szem el tt tartásával, nemcsak f kegyuri, hanem püspöki felhatalmazás útján is szervezett, államilag elismert és a szentszék által is jóváhagyott azon közjogi intézménye, mely Magyarország hercegprimásának, mint a legf bb kegyur meghatalmazottjának felhívására, képviseleti alapon alakul meg avégb l, hogy a hazai összes katolikusoknak (de csak a katolikus érdekeltségeknek és nem az egyetemes katolikus egyháznak is) ugy az állammal, mint a többi vallásfelekezetekkel szemben képviselt, testületi egységét képezze mindazon világi vonatkozású küls egyházi ügyekben, melyeket a törvényileg becikkelyezett autonómiai szervezet önkormányzati hatáskörébe utalt.” Kérészy is szükséges tartja tehát az autonómia törvénybe iktatását, és közjoginak tartja azt, „amennyiben tartalmának egyik leglényegesebb elemét a f kegyuri jog gyakorlatában való részvétel fogja képezni”. Azonban nem tartja sem tisztán közjoginak, sem tisztán egyházjoginak (hiszen állami törvényen fog nyugodni), hanem a kett nek együtt, leginkább is – a német Staatskirchenrecht mintájára – az állami egyházjogba tartozónak véli (vö. 4-5. o.).

6. o.: „Miótán a laikusoknak kormányzati jogaik nem lehetnek, a – részben világiakból alkotandó – katolikus önkormányzat sem nyerhet semmi esetre jurisdictionalis hatalmat, mert ez az egyházalkotmány sérelmét, a hierarchikus szervezetnek, illetve az egyházi jogrendnek áttörését jelentené.”

17. o.: A 27-es bizottságban voltak olyan hangok, melyek azt kívánták, hogy a kultuszminiszter jogainak egy részét vegye át az autonómia, megváltoztatva az 1848. évi III. tc. 6. §-át (ld. a 90.

lábjegyzetünkben), de ez ellen „Ugron Gábor és br. Hornig Károly nyomatékosan hangsúlyozták, hogy a legfőbb kegyuri jogositványok a királynak oly személyes jogai, melyeket a minisztérium és a parlament ingerenciájának kizárásával gyakorolhat és Günther Antal a congressus 1900 febr. 6-iki ülésén kijelentette, hogy a f. kegyuri jog gyakorlata körében tett királyi intézkedések miniszteri ellenjegyzést nem igényelnek, mert a f. patronátusi jog nem tartozik a végrehajtó hatalom körébe.”

20-21. o.: Az 1895. évi LXIII. tc. {9. § 2-4. pontjai} szerint az „2. egyházi önkormányzat jogánál fogva maga intézkedhetik vallási és egyházi ügyeiben és különösen maga kezelheti egyházi, oktatási, nevelési vagy jótékonyági célokra szolgáló alapítványait, egyházi szükségletei fedezésére vagyont gyűjthet és e célból igénybe veheti hívei anyagi hozzájárulását; 3. a jóváhagyott szervezeti szabályzat vagy az egyházközségi szabályokban meghatározott alapon és módon hivatkozva egyházi adót és egyéb szolgáltatásokat vehet ki, melyek azonban a közigazgatási ut kizárásával csak a törvény rendes útján érvényesíthetők; 4. A jóváhagyott fegyelmi szabályok alapján arra jogosított hatóságai által saját hívei felett gyakorolhatja az egyházi fegyelmet; azonban elzárás, testi büntetés vagy bírság fegyelmi büntetésül nem alkalmazható. A törvényesen bevett vallásfelekezeteknek ingatlan vagyonszerzési képessége imaházul, oktatási, nevelési és jótékonyági intézetül, egyházi vagy intézeti alkalmazottjaik részére lakházakul használandó épületeknek, az ezekhez szükséges telkeknek és temetői területnek szerzésére van korlátozva. Az ingatlan szerzéséről kiállított okirat az ingatlan rendeltetésének igazolása mellett a törvényhatóság első tisztviselőjének bemutatandó, aki azt, ha a szerzési képesség korlátait megtartották, bemutatási záradékkal látja el. A megtagadható határozat ellen felfolyamodásnak van helye a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Az ingatlan tulajdonjogának telekkönyvi bejegyzése csak bemutatási záradékkal ellátott okirat alapján rendelhető el.” {Vallásügy, 3.}. „Ezek a rendelkezések tehát világosan mutatják, hogy az állami elismerés tényével az illető felekezet ipso jure önkormányzati jogot nyer és hitvallási ügyeit, iskoláit, jótékonyági intézeteit és alapítványait, az állam f. felügyeleti jogának épségben tartásával, önállóan intézheti.” {Azonban Kérészy nem veszi figyelembe a 386. lábjegyzetünkben részletezett tény, miszerint ez a § a Katolikus Egyházra nem vonatkozik.}

21-22. o.: A magyar közjog szerint a király a f. kegyúri jogával nem pápai privilégium, hanem szuverén uralkodói hatalmánál fogva, pozitív magyar közjogi rendelkezések alapján rendelkezik. A kánonjog illetőleg nem ismer, csak azt, hogy mint bárki más, a király is szerezhethet magának patronátust az elismert jogcímek bármelyike alapján. „A magyar király f. kegyúri hatalmának jogi természetére nézve tehát a magyar közjog és a kánonjog tanítása egymástól annyira eltér, hogy a f. kegyuraság lényegének mindkettő szempontjából egyaránt elfogadható meghatározását adni lehetetlen.”

25. o.: „[...] a f. kegyuri jogot bizonyos mérvben és értelemben határozottan rezervált felségjognak kell minősítenünk.”

26. o.: „[...] a fenntartott felségjogok sorába szokás számítani a f. kegyuri jogot is és pedig egyrészt azért, mert eredete pápai privilégiumon nyugszik és másrészt azért, mert tulajdonképpen egyházhatalmi jogositványok képezik tartalmát.”

28-29. o.: „[...] a f kegyuri jog gyakorlatának bizonyos mérvben s korlátozások mellett az autonomiára való átruházása a legkevésbé sem fogja veszélyeztetni az országgyűlésnek e részbeni befolyását s különösen nem abban az esetben, ha az autonom szervezetnek a kormányhoz való viszonya oly módon szabályoztatik, mely a vallás- és közoktatásügyi miniszternek az autonom közegek ténykedéseért való hatályos feleletre vonathatását nem akadályozza. [...] nem olyan értelemben vett rezervált felségjogról van szó, a melynek gyakorlatára való országgyűlési befolyás ki lenne zárva, [...] nem egy törvényünk viszont határozottan kijelenti, hogy a legf bb kegyúri jog az apostoli királynak fenntartott felségjogát képezi s a törvényes rendelkezések egész sora élesen megkülömbözteti [sic] a f kegyuri jogot a szent korona többi jogositványaitól, még pedig ugy a jus circa sacra körébe es , mint a tulajdonképpeni kormányzati funkcióktól is. Egyszóval az a tény, [...] hogy a magyar országgyűlés a f papi kinevezésekre, a katolikus nevelési- és oktatásügyre, a javadalmak s alapítványok kezelésére vonatkozó királyi intézkedések jogcíméül kifejezetten a királyi f kegyuri vagy egyházvéduri jogát említi, – világosan tanúsítja, hogy törvényhozásunk mindig tekintetbe vette a f kegyuri jogositványoknak sajátos jellegét, illetve egyházhatalmi természetét.”

31-32. o.: Az egyházi vagyont kezel vegyesbizottság „a helytartótanács kebelében nem volt, nem lehetett a helytartótanáctól elválasztott, önállóan intézked közeg, hanem, mint József császár is kijelentette, az ügyeknek érettebb megfontolására s alaposabb tárgyalására hivatott véleményez testület” – idézi Kérészy gr. Apponyi vizsgálati jelentését (ld. a *Függelék* 37. pontjában). Ez alapján levonja a következtetést: a leendő autonómia sem igényelhet kormánytól és királytól független intézkedési hatalmat pl. alapítványok és iskolák tekintetében, csakis velük együttműködve. Javaslat: „ha a f kegyúri ügyek kezelése tekintetében a katolikus autonómia a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz oly viszonyban állna, mint a min ben az egykori egyházi bizottmány a helytartó-tanács irányában állott, vagyis, ha a vallás- és közoktatásügyi miniszternek felügyelete, jóváhagyása és ellen rzése alatt kezelné a szóban forgó ügyeket s közölök a fontosabbakra nézve csupán a miniszterium útján tehetne javaslatokat a f kegyúrnak [...]”.

34-35. o.: Álláspontja szerint a miniszter nem vállalhat aláírásával felel sséget olyan dologért, amelybe nincs beleszólása, s t még véleményezési joga sincs. Márpedig a hatályos törvény a f papok kinevezését miniszteri ellenjegyzéshez köti, tehát emiatt a miniszternek véleményezési jogot is kell biztosítani.

36. o.: Az első szervező kongresszus a f kegyúri jog 3 hatáskörét kívánta az autonómia kezébe átadni: „1. Mindazon kinevezéseknél és magasabb egyházi javadalmak adományozásánál, melyekre nézve a kinevezés jogát az apostoli király ekkorig az állami kormányzat útján gyakorolta, az el terjesztést ezentúl az országos katolikus gyűlés a szabályszer leg alakított igazgatótanács által eszközli. (14. §.) 2. Az államkormány kezei közt lev katolikus vallási, tanulmányi és egyéb alapok további kezelés végett az önkormányzat által céljuk szerinti rendelkezésre átvétetnek. (4. §. második bekezdés.) 3. A vallási s tanulmányi alapok jövedelmei s az üresedésbe jött magasabb egyházi javadalmaknak az újabb

kinevezésig folyó jövedelmei az országos katolikus gyűlés rendelkezése alatt álló pénztárba fognak befolyani. (20. §.)” „Megjegyzend azonban, hogy a f kegyuri jogot is érinti a szervezési szabályzat 3. §-ában foglalt azon rendelkezés, hogy „azon esetekben, melyekben az apostoli király a magyarországi katolikus egyház érdekeit a római széknél államkormányzati közegek által képviselteti, ez jöv re az önkormányzati hatóságokkal egyetért leg fog történni.””

37-38. o.: A második szervez kongresszus már óvatosabb volt: a megüresedett érseki székek betöltéséhez a hercegprímás (vagy hiányában a legid sebb érsek) hívta volna össze a többi érseket, ill. az üres szék suffraganeus püspökeit jelöl ülésre, melyen 3 f t neveztek volna meg; a második lépésben pedig ehhez az igazgatótanács is hozzászólhatott volna. Ezt a két véleményt a sajátjával kiegészítve küldte volna a hercegprímás a minisztériumon keresztül a királynak. Olyan szerzetesi apátságok és prépostságok esetén, ahol a tagoknak designáló joguk volt, az autonómia csak annyi jogot kapott volna, hogy az igazgatótanács elnöke terjesztette volna fel a királyhoz a megválasztott személyt, és ugyan jelentette volna az igazgatótanácsnak a királyi kinevezést. Az 1897-1902-es kongresszus minden egyéb kinevezési módot érintetlenül hagyott volna.

38-39. o.: A második kongresszus az els t l eltér en nem kívánta, hogy az állami eredet alapokat és alapítványokat az autonómia kezelje. Csak a kormány által történ kezelésbe való befolyást és ellen rzést kértek az országos gy lés és az igazgatótanács számára ahhoz, hogy gondoskodni tudjanak a célnak megfelel felhasználásról. Ezt a püspöki karral egyetért leg, a f kegyúr jóváhagyásának megtartása mellett tervezték gyakorolni.

55-56. o.: „Nézetem szerint az egyháznak királyi adományból ered javai körülbelül oly viszonyban vannak a magyar koronához, mint amilyen vonatkozásban áll – az egyházjogászok tulnyomó többségének felfogása szerint – az egyes helyi egyházak és egyházi intézetek tulajdonában lev vagy az egyetemes egyházhoz.”

66-67. o.: Az egyház tényleges birtokában és kezelésében álló püspöki, káptalani, szerzetesi, plébániai, iskolai és jótékonyági alapokba az autonómia nem kaphat beleszólást: ezeket a tulajdonosaik teljes hatáskörben kezelik. A kormány kezelése alatt álló, f ként királyi adományozásból származó alapok és alapítványok (f ként a vallási, tanulmányi és egyetemi alapok) kezelésébe viszont kaphat beleszólást. Az egyetemi alapokat több, mint 100 éve a budapesti egyetemre fordítják, az már állami költségvetési tételként szerepel, így nem kerülhet az autonómia kezébe. A másik két alap átkerülhet, ha pedig minisztériumi kézben marad, akkor annak kezelésébe és ellen rzésébe az autonómia belefolyhat.

{Kérészy fenti állításait Dudek ugyanazon évben (1912) írt és általunk már többször idézett m vében (*A katolikus autonomia függ kérdései*) cáfolja tételr l tételre. Kettejük vitájának elemzése disszertációnknak nem célja.}

44. A katolikus alapok és alapítványok megítélésének fejl dése, és az önadóztatás kérdése

Az országos katolikus alapok és alapítványok (azaz a katolikus vallás- és tanulmányi alapok, az egyetemi katolikus alapok, és a katolikus oktatásra és nevelésre tett alapítványok) az 1848. évi III. tc. 4., 6. és 18. §-ai alapján (ld. *1847/8-ik évi*, 10. és 12.) a miniszter kezelése alatt állnak, és az alól csak törvényhozási úton vehet k ki. Amíg ezeket az autonómia a saját hatáskörébe nem kapja, addig az id ig (hosszas képvisel házi viták, s t külön erre a célra felállított 12 f s vizsgálóbizottsági jelentés után) az 1897-es tervezet 10. §-a szerint az autonómia csak ellen rzési jogot kívánt magának arra nézve, hogy az állam ezeket eredményesen jövedelmeztesse és a jövedelmet a meghatározott célra fordítsa. Az állammal közös tervezet azonban az volt, hogy amint autonómia megalakul, az igazgatótanács átveszi a minisztert l az addig állami kezelésben lév katolikus alapokat. Különbség lesz azontúl, hogy az igazgatótanács tagjait a katolikus hívek választják, a királynak f kegyúri jogából fakadó külön jóváhagyása mellett (míg az állami ellen rz bizottság összes tagját a király nevezte ki a miniszter javaslatára), és hogy az igazgatótanács állandó intézmény (míg az ellen rz bizottság el bb 1-1, kés bb 3-3 évre nyerte el megbízatását, aminek lejártá után a király akár meg is szüntethette a bizottságot). A 115. és 116. §§ szerint az igazgatótanács az alapítványok költségvetéseit és zárszámadásait évente megvizsgálja, a királynak fölterjeszti, az országos katolikus gy lésnek pedig beszámol ezekr l. Ha az igazgatótanács a költségvetésben kifogásolni valót talál, akár saját maga készíthet új költségvetést is, melyet a miniszter saját véleményezése csatolásával köteles a király elé terjeszteni.

Ezzel szemben az egyházi kezelés katolikus alapok és alapítványok (melyek lehetnek templomi, iskolai, jótékonyági, közm vel dési célúak) kezelése ugyanezen paragrafus szerint „a katolikus önkormányzatnak joga”. A 69. § kimondja, hogy az egyházközségi és iskolai vagyont is az autonómia kezelné: az egyházközségi tanács (71. § b) pontja) javaslata alapján az egyházközségi gy lés az egyházmegyei tanácshoz (98. §) terjeszti fel véleményét jóváhagyásra.

Az 1897. évi szervez kongresszus (az 1870-essel ellentétben) megállapítja: „8. §. Ezen önkormányzat hatásköre nem érinti a megyés püspököknek és a káptalanoknak, az utóbbiak által gondozott alapokra és alapítványokra vonatkozó, a kánonjogon, királyi rendeleteken és az alapítók szándékán nyugvó jogát.”

A vagyoni tervek kapcsán megemlítend még, hogy a széküresedés átmeneti idején az elhunyt f pap javadalmi feletti jog gyakorlását az autonómia át kívánta venni a káptalantól. Eddig az 1881. évi LIX. tc. 109. §-a, és az igazságügyi és a kultuszminiszter 1883. április 10-én közösen kiadott 13.249. sz. rendeletének 4. §-a szerint a hagyaték rendezésében a káptalan 2 tagja is részt vett. Az önkormányzat ezt a jogot kívánta megszerezni az 1897-es javaslat 120. §-a szerint az igazgatótanács javára. Él f papok javadalmának kezelése fölött az 1870-es tervezet még ellen rzési jogot követelt az autonómia számára a 18. §-ban, az 1897-es tervezet azonban ett l az igényt l már elállt, hivatkozva Werb czy Tripartitumának I. fejezet 12. pontjára: „collatio beneficiorum ecclesiasticorum simul cum bonis et juribus possessionariis

ad ecclesias Dei postinentibus ad Principem et Regem nostrum spectare dignoscitur”. Azaz a király által adományozott javak megfelelő kezelését maga a király felügyeli.

Szintén szót érdemel az önadóztatási jog tervezete. Az 1870-es tervekben ez igen széles körben szerepelt, 1897-ben már csak a kisebbség akarta megtartani, de az is sz kítve. Végülis az elfogadott többségi javaslatban már csak a következők szerepeltek: 1., önmegadóztatáson nyugvó személyes adók (68. §), 2., rendkívüli teherviselés (98. §) és 3., a korábbi id kb l megmaradt, canonica visitatio-n vagy egyéb szerz dések útján való terhek, melyeket az egyházközségi tanács hajt be (74. § c) és d) pontjai).

Ad 1.: „106. §. A mennyiben a katolikus köznevelésnek s az egyházi szolgálat ellátásának szükségletei, a katolikus önkormányzat rendelkezése alatt álló jövedelmi források felhasználása mellett, csak a hívek adóztatásával volnának fedezhet k, az országos katolikus gyűlés állapítja meg ezen adóztatásnak mértékét.” Az egyes egyházközségek pedig csak saját egyházi és iskolai céljaikra vethetnek ki önadót, és csakis a saját híveikre. Hogy az egyházi épületek, templomok, paplakok, oltárok, gyóntatószékek, padok, harangok, egyházi eszközök beszerzése, egyházi alkalmazottak (segédlelkészek, sekrestyések, orgonisták) díjazása, egyházközségi temet céljára történ telekvásárlás, ill. az iskolák igényelte pénz összessége több-e az egyházközség bevételeinél, ezért önadó kivetése jogszer -e, azt az egyházmegyei tanács, az igazgatótanács, a király és az államhatalom lett volna hivatva eldönteni. Szükségesnek látták itt, hogy a túlzott terhek elkerülése végett a kivethet önadó mértékét a kultuszminiszter maximálja.

Ad 2.: A 68. § annyit mond, hogy az egyházközségi gy lés rendkívüli terheket is magára vállalhat (templom, iskola, paplak építése, javítása ill. más beruházások), de ezt is az egyházmegyei tanácsnak kell jóváhagynia.

Ad 3.: Ide tartoznak a magánjogi, azaz szerz déses alapon vállalt terhek: a) a párbér, b) a kegyúri terhek és c) a stóladíjak.

a) Ezt a középorkból örökölt adónemet ebben az id ben már elavultnak tartották. {1848. augusztus 4-én Repeczky Ferenc képvisel interpellálta a kultuszminisztert, hogy szándékozik-e a párbér eltörlésér l intézkedni. Br. Eötvös azt válaszolta, hogy el bb tájékozódni kíván az ügyben. Ezt a betérjeszt elegend nek találta és elfogadta. (vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, I, 186-187.)} A kérdéssel a parlament is foglalkozott: 1881. január 19-én Kovách László a belügyminisztert interpellálta. Állítólag néhány képvisel azt híresztelte, hogy a párbér eltörlésre kerül, így a nép feljogosítva érezte magát a beszolgáltatás megtagadására. Ez ügyben hiába írt kérvényt az egri egyházmegye 170 plébániájából 160 arra nézve, hogy az állam segítsen a járandóság behajtásában, a közigazgatási és az igazságszolgáltatási fórum kölcsönösen egymásra hárították a felel sséget. Kovách szerint ezzel 1848-ig nem volt probléma, hiszen a canonica visitatio-n megjelen szolgabíró egy személyben képviselte a közigazgatási és az igazságszolgáltatási fórumot. Amióta azonban a két hatáskör különvált, a papság ellátása nincs megoldva, ezért ahhoz törvényre van szükség. Öt nappal kés bb, január 24-én Szederkényi Nándor, mint Heves megye képvisel je, újabb interpellációval er sítette meg Kováchét. Mindkett re

Tisza Kálmán miniszterelnök válaszolt február 12-én: „ily ügy hozzá évek hosszú sora alatt 5-6-nál több az egész országból – nem is Hevesmegyéből – nem érkezett” (ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 1129-1130.). Ahol a követelés jogos, ott a közigazgatási segítséget meg fogják adni; ahol a jogosság vitatott, ott a bíróság illetékes. A minisztériumnak nincsen tudomása arról, hogy az egri érsek bármilyen jelentést, lépést, felszólítást tett volna feljük a 160 papja által aláírt panasz orvoslása ügyében. A választ mindkét interpelláló és a Ház is elfogadta.

Öt évvel később ismét el került a párbér ügye: az 1886. február 11-ei képviselőházi ülésen a papság sürgette, hogy a párbér helyett egyházközségi adót vezessenek be. A canonica visitatio-kban elírt, azaz szerződött párbér összege ugyanis nemcsak hogy nem folyt be hozzájuk, de valójában még azt sem tudták, hogy hány hívük van, hányan tartoznak nekik. Erről ugyanis csak népszámlálási adatok voltak, egyházi nyilvántartások nem (legfeljebb az egyházmegyei névkönyvekben volt egy összlétszám megadva). Horváth János, téthi plébános a *Budapesti Hírlap* 1906. július 6-ai számában (331. oldal) arról panaszkodott, hogy a papság a megélhetése érdekében sokszor csak kényszerbehajtás útján tud a neki járó párbérhez hozzájutni, ez pedig gyökeres viszonyt tart fenn a papok és a hívek között. Egyidejűleg javasolta, hogy az országban él kb. 10.000 pap megélhetése és a hívekkel való kapcsolatának rendezése érdekében évente néhány millió forinttal az állam váltsa ki a párbért. Más vélemény szerint a kérdést nem az állam oldja meg, hanem az autonómia önadóztatása.

b) A kegyuraság egyházi privilégium, esetében az ezzel jutalmazott kegyúr maga jelölhet ki a megüresedett egyházi javadalomra szerinte alkalmas személyt, akit a püspök köteles elfogadni. Ez tehát korlátozza a püspök szabad adományozási jogát. Cserébe viszont a kegyúr köteles templomot építeni és fenntartani. Ezidőtájt azonban a kegyurak az ezzel kapcsolatos köteleességeiket már nemigen volták teljesítve, így ez a szerződés mindkét fél részére hátrányossá vált. A kérdés rendezését az autonómiára bízták, azonban az 1897-es tervezet csak annyit állapított meg, hogy a kegyurak jogait az autonómia nem csorbítja (39. §), köteleességeik ellátását azonban az egyházmegyei tanács fogja ellenőrizni, mely a püspöknek (érseknek) fog erről beszámolni (100. §).

c) A IV. Lateráni Zsinat (1215) szerint a stóladíjak alapja a laudabilis consuetudo. Ez nem a pap szolgálatának ellenértéke, hanem azon kötelezettségből fakad, hogy minden hívő járuljon hozzá az Egyház anyagi szükségleteihez {vö. az Egyház 5. parancsával}. A konkrét papi szolgálat ehhez csak az aprót nyújtja. Mértékét a XVI. századig nem szabályozták. A szabályozás a püspök joga, azonban az állam a felügyeleti jogából fakadóan, azért cserébe, hogy ha kell, behajtsa a stóladíjat az Egyház javára, kifogásolhatja annak túlzott mértékét, nehogy a híveknek az állami adó befizetésére már ne maradjon pénzüik. Az autonómia végülis ezzel a kérdéssel nem foglalkozott. (Mindezeket vö. MELICHÁR, *A katolikus* 336-395., ezen pont elején említett alapok és alapítványok részletezését pedig ld. MELICHÁR, *A katolikus* 396-413. oldalaival.)

45. Az iskolaiügy jogi szabályozása (érintve az egyházi vagyonszerzés, önellátás, és az önadózás újabb kérdéseit is)

Az osztrák konkordátum kapcsán Scitovszky hercegprímás 1856-ban nagyobb befolyást kért a püspöki kar számára a katolikus iskolák felett. Az 1868. évi XXVIII. tc. a népiskolai autonómiát minden felekezet számára minden fokon biztosítja: óvodákban, elemi és felső népiskolákban, polgári iskolákban, óvó- és tanító/n-képzésben és a szakoktatásban. A 11. § szerint a hívek nemcsak felállíthatnak és fenntarthatnak ilyen intézményeket, hanem maguk választhatják meg a tanítókat, tanárokat, azok fizetését, a tankönyveket és a tanítási módszert. Ezt vették át az 1897-es autonómiatervezetbe is. A tanítók fegyelmi ügyeire az 1868. évi XXXVIII. tc. 138. §-a, az 1876. évi XXVIII. tc. 7. § 5. pontja, és az 1893. évi XXVI. tc. 13. §-a vonatkoznak. Nyugdíjúgyeiket az 1875. évi XXXII. és az 1891. évi XLIII. tc. szabályozzák, ez utóbbiakhoz kell alkalmazkodniuk az autonóm szervezeteknek is. A hitoktatás rendszerének kidolgozása és ellenőrzése az összes létező iskolatípusban a püspökök és érsekek jogköre, mondja az autonómiatervezet 7. §-a. A 71. § szerint az egyházközségi tanács végzi az iskolaszéki teendőket, az iskolalátogatásokat pedig ennek megbízásából a gondnok ejti meg (72. §). Felettes szervük az egyházmegyei tanács, mely a 87. § alapján felügyel arra, hogy az iskolák katolikus jellege megmaradjon, és hogy azokban az országos katolikus gyűlés és az igazgatótanács határozatait végrehajtsák. A 76. § kimondja, hogy a népiskolák tekintetében az egyházközségi tanács választja a néptanítókat, tanítókat, óvónőket, kántort, megállapítja azok fizetését (és jóváhagyás végett az egyházmegyei tanács útján a püspökhöz vagy érsekhez továbbítja ezek jegyzőkönyveit). Gondoskodik továbbá az előbb felsorolt személyek fizetésének kiutalásáról; felügyeli a személyeket erkölcsi, hivatali és fegyelmezési szempontokból; fegyelmi vétségüket vagy jutalmazásuk javaslatát az egyházmegyei tanácsnak felterjeszti; az iskolai tanrendet, felszerelést és közegészségügyet felügyeli; az iskolából vagy templomból hiányzó gyermekek szüleit megintja, ill. pénzbüntetésüket beszedi; gondnokát iskolalátogatásokra küldi; a kiemelkedő tanulókat megjutalmazza; a statisztikákat és a tandíj mértékére vonatkozó javaslatait az egyházmegyei tanácsnak felküldi; az egyházmegyei tanács ill. az igazgatótanács rendeleteit pedig végrehajtatja. Az említett 1868. évi XXXVIII. tc. egyházi népiskolákkal kapcsolatos további előírásai olvashatók CSIKY, *Egyházügyekre* 109-145. oldalain. Ezek közül a 27. § meghatározza a új épületek paramétereit (száraz hely, világos terem, egy teremben 60 gyermek, fejenként 8-12 négyzetlábnyi hellyel); a 28. § pedig feljogosítja az állami hatóságokat arra, hogy a már fennálló egyházi iskolákat az előbbi paramétereknek megfelelően átalakíttassák. 29. §: a fiúkat és a lányokat külön termekben oktassák; 34. §: egy tanító csak rendkívüli esetben kapott engedéllyel taníthat 80 gyermeknél többet. A 133. § előírja a tanítók megfelelő végzettségét és annak hiánya esetén pótlási kötelezettséget, a 11. § pedig felsorolja a tantárgyakat (hit- és erkölcstan, olvasás, írás, számtan, mértan, nyelvtan, természettan, földrajz, történelem, mezőgazdaság – fűkült kertészet, polgári jogok és kötelességek, ének, testgyakorlat – különösen katonai gyakorlat), a felszerelést (táblák, földgömbök, térképek...stb.), és a szorgalmi időt (falun legalább 8, városban legalább 9 hónap). A 13., 88., 102. és 103. §§ adják meg a

felekezeti tanítóképezdek irányelveit; a 44. § kimondja, hogy ahol legalább 30 más vallású, tanköteles gyermek van, kötelez községi iskolát felállítani, és a község csak az ennek fenntartása után fennmaradó összeget fordíthatja a felekezeti iskola támogatására; ha pedig felekezeti iskolát támogat, azt a település minden felekezete között „igazságos arányban” kell elosztania (ld. a kultuszminiszter 1869. május 26-ai utasításának 15. §-át). A XXXVIII. tc. 15. §-a szerint pedig amennyiben az el írásokat háromszori megintés után sem tartanák be, úgy a kormány községi iskola felállítását rendelheti el, melyet támogatni az el írásokat be nem tartó felekezetek hívei is kötelesek a törvényben el írt iskolai adó mértékében.

A gimnáziumok már egységes, országos vezetést igényelnek, ezért azok felett a kultuszminiszter rendelkezik. A vallási életüket pedig a püspök felügyeli. Az igazgatótanács szerepe a középiskolák tekintetében a következőkben merülne ki: kördhet a katolikus jelleg megóvása felett, a tanárok és igazgatók kinevezését a miniszter felé véleményezheti (az 1897-es tervezet szerint még maga az igazgatótanács választhatta volna meg ket), közrem kördhet a fegyelmi szabályzat megalkotásánál és fegyelmi vétségek kivizsgálásánál, a tanterv elkészítésénél, építkezéseket véleményezhet, a miniszter által engedélyezett tankönyvek közül választhat, hozzászólhat az ösztöndíjak és alapítványi helyek adományozásához, meghatározhatja az évközbeni szünnapokat, és betekinthez a katolikus középiskolák m ködésebe. Tehát az igazgatótanács szoros együttm ködéseben dolgozna a miniszterrel, azonban döntési jogkör nélkül, mivel a döntéseket mindig a miniszter hozná meg.

A fels fokú oktatási intézmények közül a létez két királyi jogakadémia, a pozsonyi és a nagyváradi igazgatóinak kinevezésére az igazgatótanács javaslatot tehet, ill. ezen akadémiákra biztost küldhet ki. Az érsekek és püspökök által fenntartott jogakadémiák szabályzata kormányzati jóváhagyásra szorul. Az autonómia által esetlegesen létesítend f iskolák vagy jogakadémiák meg kell, hogy feleljenek az állami el írásoknak, és a király engedélye is szükséges. A papnevel intézeteket és a zárdai nevelési intézményeket az 1870-es tervezet az autonómia kezébe akarta adni, az 1897-es azonban kivette onnan: a szeminárium feletti rendelkezés kizárólag a megyéspüspököt illeti. Egyetemet az autonómia csakis a törvényhozás jóváhagyásával alapíthatna. (vö. MELICHÁR, *A katolikus* 130. és 414-431.)

Egyház és állam gyakran építettek egymás jogszabályaira ill. jogszabálytervezeteire. Kölcsönös biztosságot nyújthatott, amikor mindkét oldalról ugyanazt mondta ki egy-egy irányelv. Az egyháziakat már láttuk, most ismét érdemes megismerkednünk néhány definícióval, ill. ide kapcsolódó, érdekesebb állami jogszabállyal, melyek az el bb idézett egyháziakat támogatják (GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 387-421.):

„Az egyházi vagyon származhatik ajándékozásból, hagyományból, t kékb l, alapítványból, alamizsnából (persely), egyházi adóból, vagy a politikai község segélyezéséb l.” „Bármilyen templomi, akár pénzbeli, akár más ingó vagyon, amennyiben ez valamely feltételhez vagy kikötményhez nem szabott adományozás vagy hagyomány útján keletkezik, a plébános által történt elfogadással a püspöki hatóság külön jóváhagyása nélkül a templom vagyonát képezi. – Ellenben a feltételhez között

ajándékozási, hagyományi, továbbá alapítványi vagyon és bármely módon szerzendő ingatlan vagyon csak a püspöki hatóság jóváhagyásával nyer joghatályt. Újabban gyakori eset, hogy az egyházi vagyon gyarapodására, különösen pl. templomépítési célokra országos könyöradománygyűjtéseket, sőt hangversenyyel egybekötött táncmulatságokat rendeznek. Mindkét esetben a vagyongyarapítás ezen módjaihoz a püspöki és a politikai hatóság engedélye szükséges.”

{Néhány állami jogszabály erejéig tegyünk kitért GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 1017-1019. oldalaira:

„A kegyes alapítványok egyházi és világi kezelési képeinek biztosságáért saját vagyonukkal felelnek. (1796. szept. 20. 20.338. kir. rend.)” {Ugyanez olvasható: *Kivonatos*, 15.}

„A közalapítványi ügyigazgatóság hivatása: 1. A vallástudományi, egyetemi és egyéb akár egyházi, akár világi közalapítványi alapok ingó és ingatlan javainak, valamint az ezen alapokat illető mindennemű jogoknak teljes épségben megőrzése és az idő folytában netán gyakorlatból kimaradt jogok vagy a netán tetteleg elszakadt javak visszaszerzése iránt teendő intézkedések indítványba hozatala; 2. ezen alapoknak bármely törvényhatóság, közigazgatási, kincstári vagy egyéb hatóság eltiltói jogi képviselője. (Vm. 1867. 10.165.)”

„Az illetékes miniszternek joga van a jövőben elismerendő vallásfelekezeteknél levő alapítványokra a felügyeletet gyakorolni, különösen rendelkezni afölött, hogy az ily alapítványokat el ne idegenítsék, ne csorbítsák, vagy azok a kezelés rosszasa miatt veszendőbe ne menjenek és hogy a valósággal egyházi és a törvényben megengedett oktatási, nevelési vagy jótékony célokra fordíttassanak és az alapítványokat az alapítók akarata értelmében használják fel. (1895: XLIII. 20. §.)” {A 20. § folytatása: „A vallás- és közoktatásügyi miniszternek joga rendelkezni afölött is, hogy az egyházi önkormányzat gyakorlásánál a törvény rendelkezéseit megtartsák és hogy a jóváhagyott szervezeti vagy egyházközségi szabályzatban megállapított hatáskör korlátai között maradjanak.” (*Vallásügy*, 5-6.)}

„[...] Róm. kath. célokra tett alapítványok képviselőjére kizárólag a megyéspüspök lévén hivatva, az ily hagyományt tartalmazó végrendelet az alapítvány tekintetében érintetlenül hagyandó, ha annak képviselőjére nem a megyéspüspök, hanem az illető plébános lett perbe idézve. (C. 1895. 1864.)”

Innentől térjünk vissza GEISZ eredeti oldalaihoz: }

„A plébános beiktatása alkalmával esküvel kötelezi magát, hogy a javadalmához tartozó vagyonokat elidegeníteni nem fogja. Az egyházi személyeknek szigorúan tiltatik valamely egyházi vagyon elidegenítése. (1784. jul. 14. 3142. kir. rend.)”

„A templom és plébánia vagyonát az idő szerinti plébános vagy kinevezett templomgondnok kezeli. A kegyúr személyesen vagy megbízottja által, az alapszabályokkal bíró hitközség pedig törvényes képviselője útján gyakorolja az eltiltói megilletés betekintési és ellenőrzési jogát.”

{Tegyünk újabb, ide ill kiegészítéseket KAZALY, *A katolikus*, II, 722-752. és SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1325-1326. alapján:

„Holt kézr l” szóló törvénynek (lex amortisationis) nevezik azt, amely megtiltotta az egyházak vagyonszerzését, vagy pl. a fejedelem beleegyezését l tette függ vé. Ilyen intézkedést els ként III. Henrik angol király tett. Hazánkban Szt. Istvántól a XV. századig az Egyház szabadon szerezhett vagyont. 1498. évi LV. tc-ével azonban II. Ulászló elrendelte, hogy „püspökök és más egyháznagyok világi javakat se királyi adomány, se pedig bármi más módon akár maguk, akár egyházaik számára ne szerezhessenek, s t még zálogkép se birhassanak.” (Vö. *Vallásügy*, 478.) Az ehhez hasonló 1647. évi XVII. (ld. *Vallásügy*, 478.), ill. 1715. évi XVI. (ld. *Vallásügy*, 478. és 519-520.) és LXXI. tc-ek azonban azt már megengedték, hogy királyi jóváhagyással kisebb javadalom növelhet legyen, de az új birtok csak a javadalmas személyéhez köt dhetett, nem magához a javadalomhoz. A LXXI. tc-ben III. Károly elrendelte, hogy „azok, kik kolostorba léptek, örökségöknek csak tized részét, és azt is csupán pénzben vihették be.” (Ld. SUHAYDA JÁNOS, *Magyarország közjoga. Tekintettel annak történeti kifejl désére és az 1848-ki törvényekre*, Pest 1861, 134.) Az 1855-ös konkordátum XXIX. cikkelye ezt eltörölte, és szabad vagyonszerzést tett lehetővé a Katolikus Egyháznak. A konkordátum megsz ntével azonban hazánkban visszaálltak az amortizációs törvények. Ezeket Kazaly „a legigazságtalanabb törvény”-nek nevezi, mert szerinte az államnak legfeljebb azt lenne joga felügyelni, hogy „semminem civódások el [sic] ne forduljanak”. Megállapítása szerint a helyzet azért is igazságtalan, mert bár van egy-két zsigori f pap, a katolikus papság az adakozásáról és jótéteményeir l ismeretes.

Az egyházmegye jövedelmét kezdetben a püspök négy részre osztotta: maga, a papsága, a szegények, és az istentisztelet és templomok céljaira. A VI. századtól fejlődött ki az 1870-es években is működő javadalmi rendszer: a püspök csak a székesegyház vagyonát kezelte, az egyházmegye többi vagyonáról pedig a papság saját hatáskörben rendelkezett. Utóbbiakat már csak két részre osztották: a papéra (ett l fogva hívják t javadalmasnak), és a temploméra. A szegények támogatása a továbbiakban nem jogi, hanem erkölcsi el írás lett, e célra alapítványokat és intézeteket hoztak létre. Tehát az egyházi vagyon kezelésébe a világiak közül a kegyurak szólhattak bele, de a polgári hatóság sosem. Az államnak eszerint legfeljebb ahhoz volt joga, hogy az egyházi vagyon rendeltetésszerű felhasználását felügyelje, és visszaélés esetén a fels bb egyházi hatóságnál panaszt tegyen. De a javadalmast a javadalmától megfosztani nem állt jogában. Az Egyház megengedhette, hogy bizonyos birtokait az állam kezelje. Az ún. incameratio, azaz az egyházi vagyonnak állami hivatalnokok általi kezelése viszont az Egyház engedélye nélkül megengedhetetlen volt.

Az egyházi javak elidegenítése alapvet en tilos volt, mert azok nem magán-, hanem közvagyonnak számítottak. Ezért erre a püspök a felszentelésekor, a plébános pedig a beiktatásakor esküt is tett. Ez vonatkozott minden ingatlan vagyponra (földek, épületek, tizedjog, szolgálmányok) és az értékes ingóságokra (melyeket különös tisztelet övezett, pl. ereklyék, emlékek). A folyamatosan meg nem tartható vagypon (pl. bor, gabona), ill. a csekély érték vagy a javadalomra nézve káros ingóságok (utóbbi

csak püspöki engedéllyel) azonban elidegeníthetők voltak. Elidegenítés alatt értették az eladást, elajándékozást, elcserélést, már perelt keresetrel való lemondást, a mások általi teljes birtokbavétel kockáztatását (pl. zálogba adást, birtokjogról való egyezkedést), és a nem magára a birtokjogra, hanem a jövedelemélvezetre vonatkozó átengedést (pl. hosszú időre történő bérbeadást) is. Kivételek voltak azonban: *evidens necessitas* (a templom csak vagyoneledásból állítható helyre, ilyenkor a minimálisan szükségeset, és abból is először a kevésbé értékeset volt szabad eladni), *evidens utilitas* (többbe kerül a föld megvelése, mint az érték kapott ár), *charitas christiana* (pl. fogolykiváltás, köznyomor enyhítése). Az elidegenítéshez szükséges volt, hogy a püspök az alapos okot kivizsgálók jelentése alapján, a káptalan beleegyezésével, és a Szentszék engedélyével járuljon hozzá. Magyarországon ezen felül a király engedélyére is szükség volt. A formahiányos és alapos ok nélküli elidegenítés érvénytelen volt; mindkét fél a pápának fenntartott kiközösítésbe esett {vö. Pius IX, *Const. Apostolicae Sedis*}; a beleegyező püspök a templomba nem léphetett be, és ha 6 hónap alatt nem hozta helyre, felfüggesztésben részesült; más javadalmak a javadalmukat veszítették el. „Magyarországban a jogtalan elidegenítést eszközölő püspök vagy plébános a polgári törvények értelmében is arra kényszeríthető, hogy az elidegenített birtokot visszakövetelje.” {Vö. 1557. évi XI., 1609. évi II., és 1715. évi II. tc.} Megszűnt egyházi hivatal vagy eltörölt szerzetesrend vagyona az Egyházé maradt, rendeltetését a pápa határozta meg. {Későbbi intézkedések MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozású* 75. alapján: „A püspökség törzsvagyonáról szóló vagyoneledengítéssel egy tekintet alá eső joglemondás csak királyi jóváhagyás esetében hatályos. (C. 1916.) A római és gör. kath. egyháznak nemcsak plébániai, hanem más javai is elidegenítési és terhelési tilalom alatt állnak. (C. 1915. Pk. U. 49251/1915.) Ha a per bírósága a kielégítési végrehajtást r. k. vagy gör. kath. plébánia nevében álló ingatlan állagára rendeli el, a telekkönyvi hatóság a végrehajtási zálogjog bekebelezését telekkönyvi akadály miatt köteles megtagadni. (C. 81. telj. ü. ket.)”}

Az egyházi javak elvilágiasítására (*saecularisatio*) csak kirívó esetek fordultak elő az 1648-as vesztfáliai békéig, amikor is először formálta jogot az állam arra, hogy az Egyház vagyonát elvegye, és állami célra fordítsa. Erre az Egyház az államnak semmiféle jogát elő nem ismerte, ellene X. Ince pápa is tiltakozott (vö. a *Zaelus domus Dei* c. bullával). Az állam legfeljebb nyomasztó szükség esetén kérhetett anyagi segítséget az Egyháztól, amit az nem is szokott olyankor megtagadni. A *saecularisatio* nyomán az új világi birtokosok kevesebb jót szoktak tenni a vagyonból (a cölibátusban élő papságnak nem kellett gondoskodnia a családjáról, és a lelkiismerete is kötelezte a jótékonyagra), ráadásul az elszegényített papság ellátásáról onnantól az államnak kellett gondoskodnia, tehát egy ilyen lépéssel az állam duplán rosszul járt. Hazánkban az egyházi adományozók visszavonhatatlanul egyházi célokra tették adományaikat, tehát az államnak végképp semmi joga nem lehetett a néhányak által sürgetett szekularizációhoz. Megadóztatni azonban volt joga, hiszen a régi kiváltságokért cserébe ellátott feladatokat (iskolák, ispotályok, menhelyek, bandériumok fenntartása) az Egyház immár nem, vagy nem abból a vagyonból látta elő (hanem alapok, alapítványok útján). Magyarországon az egyházi vagyonra

háromféle adó volt kivette: rendes, egyenértéki, és nagyobb adományozás esetén a javadalom évi jövedelmének 1/3-át kitevő *taxa*.

{Az *amortisatio*, a *saecularisatio* és az *incameratio* ellen még 1928-ban is fel kellett szólalnia SIPOS, *Katholikus* 185.-nek. 1936-ban pedig MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 66. ezt írja: „az 1771. évi királyi rendelet el írja, hogy az egyházakat adóssággal terhelni nem szabad a megyés püspök engedélye nélkül. {*Kivonatos*, 13.: „Az egyházakat adóssággal terhelni nem kell; s általában reájuk kölcsönt felvenni, habár bizonyosan képesek is a megtérítésre, a megyés püspök engedélye nélkül nem szabad. (1771. apr. 29. kir. rend.)”} Az 1783. évről származó királyi rendelet szigorúan tiltja az egyházi vagyon elidegenítését. {*Kivonatos*, 13.: „Az egyházi személyeknek szigorúan tiltatik valamely egyházi vagyon elidegenítése. (1783. júl. 14. 3142. sz. a. kir. rend.)”} Kétségtelen, hogy az 1498. évi XL. t.-c. vagyis az első holtkézi törvény előtt szokás volt az egyházak részéről egyházi vagyon szerzése és cseréje, azonban a fent jelzett törvény óta az egyházi vagyon nem gyarapodott, a Kúria 63. sz. döntvényének meghozataláig, mely 1896-ban a holtkézi törvényeket fenn nem állónak jelenti ki. A holtkézi törvények érvényben léte alatt is szaporodott azonban az egyházi vagyon, tekintve, hogy azon időben a király rendelkezése volt a legfőbb jogforrás és királyok a holtkézi törvényeket áttörve, többször adtak ingatlan vagyont az egyháznak, így pl. II. Mátyás is, aki az egri káptalannak házvásárlásra adott jogot. A 63. sz. döntvény meghozatala az 1895. évi vallás szabad gyakorlatáról szóló törvény folyamánya, mert nevezett törvényhely azon intézkedésével, mely szerint az egyházak, imaházak stb. részére ingatlanokat szerezhetnek, valójában áttörte a holtkézi törvényeket s így a jogbizonytalanság eloszlátása miatt kellett, hogy a Curia a holtkézi törvények tekintetében állást foglaljon. A 63. sz. döntvény a holtkézi törvények fenn nem állása dacára indokolásában megjegyzi, hogy némely szerzetnek az alapszabályaiból és a befogadás közjogi hiányából folyó vagyonszerzési képtelensége továbbra is fennáll. A kath. egyház jövedelmi vagyonszerzése a másutt teljes szövegében közölt 1895:XLIII. t.-c. 9. §-ában van szabályozva, mely szerint az egyházak vagyonszerzési képessége imaházra, oktatási, nevelési célokat szolgáló házra, telkekre, temetőre van korlátozva.” {Mint azt már a 386. lábjegyzetünkben is megjegyeztük, Máthé ebben téved: a 9. § ugyanis nem vonatkozott a katolikusokra.} Tovább szabályozta a kérdést az 1924. évi VII. tc. 27. §-a, melyet MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 66-67. oldalakon olvashatunk.}

Az egyházi személyek ellátását szolgáló jövedelmek a zárójelekben találhatóak: pápa (állama birtokainak jövedelme, tiszteletdíjak, péterfillérek), püspök (papjaikra és híveikre kiszabott adók; olyan országokban, ahol nem szekularizálták az egyházi vagyont, a püspöki birtokok – pl. Magyarországon is, sőt 1848-ig itt még a tized is érvényben volt; a szekularizált egyházi vagyonú országokban pedig a püspöki kar az államtól kapott évi fizetést), javadalmas világi apátok és prépostok („honunkban szintén ingatlan vagyon jövedelmében részesülnek”), kanonokok (egyes országokban birtokaik, másokban alapítványaik voltak – hazánkban minden káptalannak volt ingatlana, de nem minden kanonok abból élt, mert voltak, akik közülük alapítványokból, püspöki vagyonból, plébánosi javadalomból ill. a vallásalapból részesültek ellátásban), alesperesek (évi püspöki tiszteletdíj), plébánosok (hazánkban:

szántóföld, szőlő, rét, helyenként a föld megművelése, párbér – „ágybér, lectica”, minden házaspár vagy özvegy évi meghatározott mennyiség gabonát, bort vagy pénzt volt köteles beszolgáltatni, szolgálatok, erdő – vagy évenként meghatározott mennyiség fa, misealapítványok, egyszer misédíjak, stóladíjak, deputatum – az egyházközség meghatározott mennyiség pénzt, fát vagy terményeket fizet; ha mindezek értéke együttesen nem érte el az évi kongrua 415 forintját, az egyházmegyei hivatal a vallásalapból kérvényezhette annak kiegészítését), káplánok (az egyházközség, a plébános vagy a vallásalap tartotta el őket), nyugdíjasok (egyházmegyei nyugdíjalapból), szerzetesek (birtokaik, alapítványaik, javadalmaik, vallásalap, koldulás).

{SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1350. állítása szerint „Az 1853. évi márcz. 2-án kelt, az urbéri kárpótlásról szóló nyiltparancs 21. és 22. §. folytán azonban az alsóbb papság tizedvesztéseérti kártérítés az országos jövedelemből eszközösbe vétetett. A kárpótlás az egyházi jövedelmek 1802. évi összeírása alapján földtehermentesítési papirokban történt. A tized kárpótlásául megszabott összeg az 1865. év december végeig a szoros értelemben vett Magyarországra nézve 108.511 frtra ment, mely évi járandóság 1732 plebánia között oszlik meg.” SIPOS, *Katholikus* 84. szerint ez az összeg az 1909. évi XIII. tc. szerint már 1600 korona, illetve 2176 pengő. A tc. 7. §-a ezt írja: „A törvényhozás tudomásul veszi, hogy a katolikus lelkészi (helyi kápláni) és segédlelkészi állások jövedelmi kiegészítésének megállapítása céljából a jövedelmi összeírások az 1898. évi XIV. t.-cikk 11-13. §-aiban foglalt elveknek megfelelő kegyúri rendelkezések folytán már a jelen törvény életbelépte előtt megtörténtek és ezeknek az összeírásoknak alapján a jövedelmi kiegészítésre való igények az Felsőház által szervezett kath. Kongrua-bizottság és a kormány által megalapítottak.” Az illetékes bizottság 1887-től a Katolikus Központi Kongrua Bizottság, 1909-től pedig az Országos Katolikus Kongrua Tanács volt. {Az imént hivatkozott §§-kat terjedelmük miatt nem idézzük szó szerint. Szövegüket ld. *Vallásügy*, 505-508. A tc. teljes szövegét pedig: MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 135-141. A tc. végrehajtása tárgyában kiadott 1898. évi 4433. V. M. eln. sz. kultusz- és pénzügyminiszteri rendelet pedig a folytatásban, MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 141-149. oldalain található. A tc-et módosította a fentebb említett 1909. évi XIII. tc., melynek szövegét MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 158-161. oldalain, a későbbi kárpótlék alapján történő emelésről szóló 1913. évi XXXVIII. tc-et pedig a 161-163. oldalakon találjuk. Az utóbbinak 2. §-a szerint kárpótlékre csak az jogosult, akinek évi jövedelme a 3000 K-t meg nem haladja. A 4. § meghatározza a kárpótlék mértékét: 5 év szolgálat után évi 400 K, 10 év után 800 K, 15 év után 1000 K, 20 év után 1200 K, 25 év után pedig 1400 K, „még pedig oly módon, hogy az a lelkész, akinek a jövedelme évi 1.600 K-t meghalad, kárpótlék címén mindenkor csakis oly összegre tarthat igényt, amennyi a kárpótlékkal együtt t megillet évi összjövedelemből hiányzik”. Az utóbbi tc. 20 évig sem volt hatályban, ugyanis a 3000/932. M. E. rendelet 16. §-a kimondta (MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 167.): „[...] A lelkészek részére járó kárpótléki kedvezmény eddig megállapított mértékét pedig 1932. évi július hó 1-től kezdődően 10 százalékkal csökkenteni kell.”} Mindezeket vö. SZUROMI, *Egyházi intézménytörténet* 207.}

Az interkaláris jövedelmek története: II. József 1783. október 28-án ezeket a vallásalapozó csatolni rendelte, I. Ferenc 1793-ban azonban ezt arra változtatta, hogy a királyi kincstár kezeli, de a jövedelmei egyházi célokra legyenek fordítva. Az 1855-ös konkordátumban ismét visszakerült a vallásalap kezelésébe. Az autonómiakongresszus tervezetének 20. §-a szerint az igazgatótanács kezelésében állva megüresedett javadalmak jövedelmei az újabb kinevezésig az országos katolikus gyűlés pénztárába kerülnek. Az üresedésben levő kanonokság időkori jövedelme az 1808. április 12-ei királyi rendelet szerint 1/3 részben az egyházmegye pénztárába, 2/3 részben a káptalan tagjai között felosztásra került. A plébániák interkaláris jövedelmei az ideiglenes ellátót illették, kivéve a vallásalap kegyurasága alá tartozó plébániáknál. Utóbbi esetben szomszédos plébános esetében a fele jövedelem tőle illette, a másik fele a vallásalapot; ha viszont a helyettesnek nem volt javadalma, akkor a teljes összeg az övé lett. Vallás- vagy más közalapról fizetett káplánság megüresedése esetén annak esedékes fizetését teljes egészében az alap tartotta vissza. Az 1859-es helyzetről ld. még PORUBSZKY, *Jus*, II, 599-601.}

Ismét folytassuk a Geisztől vett idézetek sorát:

„Amennyiben a kegyúri kötelezettség, alapítvány vagy a templomnak egyéb jövedelme az egyházi közszükségletek fedezését nem biztosítaná, a hitközség jogosítva van e célból a hívekre egyházi adót kivetni. Az egyházi adó kivetése a hitfelekezeti autonóm ügyét képezi. Az adó alapját a hitfelekezethez való tartozás [...] alkotja. Az egyházi adót rendszerint az állami egyenes adó arányában szokás kivetni. Az adókivetési kulcsra nézve egységes jogszabály nincsen, miért is minden hitközség, mely egyházi adóra szorul, maga állapítja meg a kivetési kulcsot. Az erre vonatkozó hitközségi határozat püspöki jóváhagyás alá terjesztendő. – Ahol a községi eljárással a község magára vállalja a kivetési és behajtási munkálatokat, ez a községi törvényhatósági jóváhagyásra szorul. Azonban ilyen esetben is a hitközség képviselőtestülete jogosult az adókivetési kulcs megállapítására.”

„A hitközség alapszabályaiban vagy határozatilag állapítja meg, hogy kiket ment fel a hitközségi adó fizetése alól, pl. lelkész, kántor, tanító, harangozó stb. Ilyen határozat hiányában ezek is kötelezhetők az egyházi adó fizetésére.” „Egyházi adók megállapítása és kivetése az egyházi hatóságok jogköréhez tartozik, az ily ügyekben hozott határozatok elleni felebbezések fokozatosan az egyházhatóságokhoz, ezek után harmadfokban a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, mint az ily ügyekben első főségre, mint az egyháznak legfőbb védnöke és kegyura jogán, legfelsőbb határozat hozatalára illetékes hatósághoz intézhetők. (Vm. 1896. 2067.) A római katolikus hitfelekezeti adó kivetése ellen a felebbezés először az illetékes egyházközség közgyűléséhez, másodsorban az illetékes egyházi hatóságokhoz, harmadsorban pedig a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz intézendő illetékes eljárás végett. (Vm. 1889. 37.023.)” {A miniszter ezzel a rendeletével ismét elismerte, és megerősítette a leendő helyi katolikus szervezetek autonóm hatósági mibenlétét, ami azonban később nem valósult meg.}

„A hitközségi adó szolgáltatásának alapját képező jogviszony nem magánjogi, hanem közjogi természetű és az ebből származó követelés érvényesítése a közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozik.

(Mt. 1907. 51.781.)” „Minta. Intés. N. N. x-i római katolikus egyházközségi tag felszólíttatik, hogy az .... évi és ....kor. .. fillért kitev egyházi adótartozását 8 nap alatt az egyházközség pénztárába, alólírott egyházgondnok kezeihez lefizesse, ellenkez esetben a tartozás közigazgatási végrehajtás útján fog behajtatni. Kelt .... N. N., egyházgondnok.

Ha az adós az esedékessé vált egyházi adót a hitközség ismételt intése dacára sem rója le, a lelkész a gondnokkal együtt, mint els fokú egyházi hatóság az adótartozás hivatalos kimutatásának csatolásával megkeresést intéz a közigazgatási hatósághoz, járásokban a f szolgabíróhoz, városokban a polgármesterhez, az egyházi adó behajtása tárgyában.”

„A község költségvetésébe egyházi és felekezeti iskolai célokra szánt költségek felvétethetnek bizonyos törvényes jogcímnél fogva s ennek folytán a községi lakosok hitfelekezeti célra községi adó kivetésével megadóztathatók. (Bm. 1874. 5806.)” {Szapáry belügyminiszterként nemcsak az adókivetés lehet ségét, hanem ezen tételeknek a költségvetésbe való felvételét is megtiltotta 1891. márciusában, ld. a 5. Az els szervez kongresszus id szaka (1867-1893) c. pontunkban.} „Egyházi és hitfelekezeti iskolai kiadások felveend k a községi költségvetésbe, ha ez az eljárás 1868. év el tti gyakorlaton alapul, melyet a község továbbra is fentartani kíván. (Bm. 1888. 53.200.) Az 1868: XXXVIII. t.-c. 23. és 25. §§-ai {olvashatók: CSIKY, *Egyháziügyekre* 132-133.} a hitfelekezetek számára azt a jogot biztosítják ugyan, hogy a községek által felekezeti, vagy felekezeti iskolai célokra megszavazott segélyben arányosan részesedjenek, – annak a kérdésnek elbírálását azonban, hogy általában segélyt adjon vagy azt fentartsa-e vagy sem, teljesen a község elhatározására bízva, akként rendelkezvén, hogy a községeknek az eddigi gyakorlat fentartását megengedi ugyan, de anélkül, hogy a községre ily irányú kötelezettséget hárítana, vagyis bárki számára is a községgel szemben jogvita alapjául szolgálható jogos igényt állapítana meg. Ezekre való tekintettel tehát a község a hitfelekezeteknek eddig adott segélyt teljes joggal beszüntetheti s ily irányú rendelkezése a felebbez hitfelekezetekre jogsérelmet nem képez. (Bm. 1905. 54.964.) Ha a községet terhel szerz déses kötelezettség, vagy a régi gyakorlat jogcíme fennáll, akkor az egyházi és felekezeti iskolai költségekhez a más vallásfelekezethez tartozó községi lakosok is hozzájárulni tartoznak. (Bm. 1881. 32.024.)” „A község vagyonából és jövedelméb l fentartott hitfelekezeti iskolákra nézve megjegyztetik, hogy a korábbi gyakorlat alapján a kivetett községi pótdóbból hitfelekezeti iskolai célra a községi képvisel testület által megszavazott összeg mindaddig azon célra fordítandó, míg a fennálló hitfelekezeti iskolák helyébe községi vagy állami iskola nem állíttatik. (Bm. 1885. 42.936.)” „Az 1868. év el tti gyakorlat alapján adott segélyt a község hitfelekezeti iskoláktól csak azon esetben vonhatja meg, ha községi iskolát állít. (Bm. 1891. 17.992.)”

{Még újabb kiegészítések KAZALY, *A katolikus*, I, 354-360. alapján:

Az 1877-ben fennálló jogi helyzet szerint a felekezeti iskolák semmiféle állami segélyre nem számíthattak. Az állami törvényeknek meg nem felel felekezeti iskola háromszori megintés után államosításra került. A nem felekezeti (azaz a közös vagy községi) iskolákat az állam segélyezte, tanítói

bármely felekezeti lehettek, a hitoktatást a lelkészek végezték. Minden község eldönthette, hogy iskolája felekezeti vagy közösnek min süljön (még átmin sítés árán is). Minden településen, ahol legalább 30 tanköteles gyermek lakott, kötelező volt felállítani elemi népiskolákat (6 éven át napi tanítással) vagy ismételt iskolákat (3 éven át télen heti 5, nyáron heti 2 tanórával). A legalább 5000 fős településeken hozták létre a felsőbb népiskolákat (a 6 elemi évfolyam után ezekben a fiúkat 3, a lányokat 6 évig képezték). A nagyobb városok polgári iskoláiban a fiúkat 6, a lányokat 4 évig tanították. {Ez utóbbit az 1868. évi LIII. tc. 68. §-a írta el, és még ekkor is érvényben volt. Az 1877-es helyzethez képest a LIII. még úgy differenciált, hogy a felsőbb népiskolákban a fiúkat 3, a lányokat 2 évig tanítsák (61. §), tantárgyaikat pedig külön határozták meg: a felsőbb népiskolában tanuló fiúkéit és külön a lányokéit a 64. §, a polgári iskola tantárgyait pedig a 74. § szabályozta. Mindezek részletesen olvashatók: CSIKY, *Egyházügyekre* 114-115.} A tankötelezettség 6-15 éves korig terjedt: 6-12 évesig az elemi, 12-15 évesig az ismételt iskolában. A megyei, ill. budapesti (al)tanfelügyelők voltak felelősök azért, hogy minden népiskolát személyesen vagy megbízott útján végiglátogassanak, és a tapasztalataikat a kultuszminisztériumnak felküldjék. A közigazgatási bizottságok hajtották végre a kultuszminiszter vagy a tanfelügyelők rendeleteit, rendelték el a tanköteles gyermekek évenkénti összeírását, intették meg az állami törvényeknek meg nem felelő felekezeti iskolákat, tartottak vizsgálatot a népiskolai törvényeket megszegő községi tisztviselők ellen, jártak el a tanítók elleni panaszok ügyében, és vizsgálták felül az iskolaszéki számadásokat. A választott népnevelési bizottságoknak véleményezési, indítványozási, javaslattevési joguk volt a közigazgatási bizottságok felé. A községi iskolaszéki teendői voltak: a tanítók megválasztása; tankötelezettség elmulasztása esetén a szülők megbüntetése {vö. a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1869. április 4-ei körrendeletét az egyházi hatóságokhoz: CSIKY, *Egyházügyekre* 118.}; hetente valamelyik tagjuknak látogatni kellett az iskolát annak ellenőrzése céljából, hogy a tanító megfelel-e kötelességeinek; iskolai alap kezelése, ill. az épület rendben tartása általában gondnok útján; szintén gondnok adta ki a tanítók fizetését, melyről évente köteles volt elszámolni az iskolaszéknek. A tantervet és a tanítási módszert a kultuszminiszter határozta meg. A tankönyveket községi iskolákban a kultuszminiszter, felekezetiekben az egyházi elöljáróság írta el. „A tanodalátogatási vagy mint a törvény nevezi szorgalmi időfaluhelyen éven át legalább 8, városban pedig legalább 9 hónapig tart.” A középtanodák lehettek reáltanodák és gimnáziumok. A nagyobb (6 osztályból álló) és kisebb (1-5 osztályból álló) reáltanodák mind államiak voltak. A gimnáziumok lehettek államiak vagy felekezeti, utóbbiakban fiktív szerzetesek tanítottak, míg az előbbiekben világiak. A gimnáziumokat fiktív (8 osztályos), nagy- (6 osztályos) és algimnáziumokra (4 osztályos) osztották. Minden létező iskolatípusban kötelező volt a hit- és erkölcstan oktatása, az állami gimnáziumok hittanárait a püspök nevezte ki.

Természetesen ugyanezekre az 1868. évi XXXVIII. tc-ben lefektetett alapszabályokra hivatkozik már két évvel Kazaly előtt is a SZERZŐNÉLKÜL megjelent *Emlékirat azon kérdés fölött: megtartsa-e a kecskeméti róm. kath. egyház a felekezeti népiskolákat; vagy belépjen a községi közös népiskolákba??* [sic], Kecskemét 1875. A válaszolja a település helyzetét: 4 évvel korábban a fent említett törvény szerint a

város átvállalta a közoktatás terheit, de a közös iskolák ellen fellázított szülők tiltakozására a 4 másik felekezet mellé a katolikusok végülis nem léptek be a közösbe. Az emlékirat azonban kimutatja, hogy mivel a meglévő 15 népiskolába több gyermeket becsúfolni már nem lehet, ezek mellé még másik 15 (de minimum 12) népiskola felállítása szükséges ahhoz, hogy minden tanköteles gyereket tanítani tudjanak. Ezek felállítási és fenntartási terheit (beleértve a néptanítók fizetését...stb.) azonban az egyházközség nem tudja állni, hiszen így is évenként 3000 Ft a deficite. Kell jövedelemhez meg kellene háromszorozniuk az egyházi adót, azaz minden katolikus az állami adója 2/3-ának megfelelő egyházi adót lenne köteles befizetni, ez azonban teljesíthetetlen. Ezzel az indoklással a katolikus iskolaszék azt javasolta az egyháztanácsnak, hogy lépjenek be a közös iskolákba, ha nem akarják, hogy az egyházközség csúszdában jusson. A számok: az 1870-es népszámlálás szerint Kecskemét lakossága 41.195 fő, ebből 26.638 fő él a városban, 14.557 pedig a környező tanyákon. Közülük 6-12 éves gyermek 6.712 fő, nemük szerint egyenlő arányban, vallásuk szerint pedig 2/3 részük katolikus; tehát a „mindennapi iskolákban” tanköteles katolikus gyerekek száma 4.474. Az „ismételt iskolákban” tanköteles, azaz a 12-15 éves gyerekek létszáma 3.044 fő, ebből katolikus 2.028. Ténylegesen azonban a mindennapi iskolára kötelezett katolikus gyerekek 37%-a, az ismételt iskolára kötelezett katolikusoknak pedig mindössze 15%-a jár iskolába. Előbbieknél városszerte magasabb a beiskolázottsági ráta: 46%, tehát az arányokat tekintve a nem katolikus gyerekek közül többet taníttatnak, mint a katolikusok közül. Az arányok javítása érdekében került bevezetésre azon szülők vagy gyámok büntetése, akik az iskolából a tanköteles gyermeket visszatartják. A büntetés mértéke első ízben 50 krajcár, majd még 3 lépésben újra és újra megduplázódik. Aki még negyedszerre sem hajlandó a gyermekét iskolába engedni, attól az iskola a gyermek elvételét és a községnél új gyám kirendelését kezdeményezheti. Az egyháztanács megoldási javaslatai a következők: jelenlegi iskolaépületeiket és azok felszerelését átengedik a városnak, kizárólag népiskolai célú használatra, de szerződésben rögzítve, hogy a tulajdonjog az övék marad, és hogy a város átvállalja a 15 iskola fenntartási költségeit, a tanítók fizetését, és új népiskolák alapítását; a 15 jelenlegi tanítót a város köteles átvenni; a községi iskolaszékben mindig kell számú és alkalmasságú katolikus tag legyen, a katolikus érdekek megóvása céljából; az egyházmegyei hatóság szabja meg a vallás- és erkölcs-tanítási tankönyveket és módszereket, ill. saját költségén növeli a hitoktatók létszámát, akiknek tisztességes fizetést biztosít. A már említett tc. 52., 55., 57. 64., 74., 87. és 111. §-aiból kiderül, hogy a hit- és erkölcs-tan órák a többitől elkülönítve tartandók, a gyerekek megengedett heti maximális tanítási óráinak száma 20-25, azaz heti 5 óra áll rendelkezésre a közös iskolákban is a vallásoktatásra. Mindezekről a váci székeséptanács tagjait emlékiratban, a váci püspököt pedig felterjesztésben értesítik, és „irányadó utasítást és intézkedést” kérnek. A minimálisan 27 katolikus iskola fenntartását csak akkor tudják vállalni, ha az ehhez hiányzó összeget Vácra megkapják. Ennek híján azonban a községi iskolákba való belépés engedélyezését kérik; azért pedig, hogy emiatt a katolikusokat semmilyen kár nem fogja érni, csak maguk vállalnak kezességet. Egyben jelzik: a már idézett tc. nem zárja ki, hogy esetleges sérelem esetén utólag is kiléphessenek a közös iskolákból. }

Még néhány iskolaügyi jogszabály (GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 638-785.):

„A magyar püspöki kar 1876. évben a magyarországi latin- és görög szertartású római katolikus plébánosoknak a hitfelekezeti népiskolák körüli jogait és kötelességeit a következő utasításban szabályozta: 1. §. Az iskolaszéki rendszabályok értelmében [...] a hitközségi iskolaszéknek rendes elnöke a plébános, ki mint ilyen első sorban köteles gondoskodni, hogy az iskolaszéki rendszabályok pontosan végrehajtassanak, és azok értelmében a hitközségi iskolaszék megalakuljon. [...] 6. §. Ahol a hitközség a törvény, vagy az 1868. XXXVIII. t.-c. életbelépését megelőző gyakorlat alapján szervezett hitközségi képvisellel bír: ott a hitközségi iskolaszéket az 1876: XXVIII. t.-c. 9. §-a értelmében ezen hitközségi képviselőt választja.” „A hitközségben, mely népiskolát tart fenn, legalább 5 választott tagból álló iskolaszék alakítandó. E tagokat a kebelbeli lakosok közül a hitközség képviselő testülete választja. Ahol a hitközség szervezett képvisellel nem bír, ott az iskolaszék tagjait az illetékes felekezeti főhatóság által megállapítandó szabályzat szerint mindazok választják, akik, mint a hitközség tagjai, vagy azon kívül is az iskola fenntartásához állandóan járulnak. (1876: XXVIII. t.-c. 9. §.)” „A magyarországi latin- és görög szertartású róm. kath. hitközségek iskolaszékeinek szervezetére és hatáskörére nézve a püspöki kar 1876-ban a következő rendszabályokat adta ki: 1. §. A hitközségekben léteznek népoktatási intézetek a püspöki főhatóság, mint egyházmegyei főtanhatóság felügyelete és kormányzata mellett, a hitközségek alatt állanak. 2. §. Ehhez képest minden hitközségben, mely katolikus népiskolával bír, lehet legelőször az oktatásügyhöz értelmű, de mindenestre írni és olvasni tudó egyénekből külön hitközségi iskolaszék alakíttatik. [...] 3. §. A hitközségi iskolaszék tagjai: a) Hivataluknál fogva a plébános, vagy helyettes-plébános (administrator) és a latin- és görög-szertartású róm. kath. népiskolák rendes tanítói. [...] 4. §. Választóképeséggel bír minden latin-, vagy görög-szertartású római katolikus férfiú, ki mint a hitközség tagja, vagy azon kívül is, az iskola fenntartásához állandóan hozzájárul. 5. §. Választóképeséggel nem bírnak, kik a községi választásokból ki vannak zárva. Jelese: a) a hadsereg (haditengerészet) állományában tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleges állományban levő honvédek; b) akik valami bűntény miatt vizsgálati fogságban vannak; c) akik valamely bűntény miatt elmarasztaltattak, a marasztaló ítélet kihirdetésétől a büntetés egész tartama alatt; d) a cs. d. alatt levők. [...] 13. §. A tagok három évre választatnak, de ezen időlelte után ismét megválaszthatók. [...] 15. §. A hitközségi iskolaszék elnöke a plébános, illetőleg a helyettes-plébános, ki mellé az iskolaszék saját kebeléből egy világi elnököt választ. Ez az egyházi elnök akadályoztatása esetében annak felhívására minden elnöki tisztet teljesít. [...] 16. §. Az iskolaszék határozataiban minden határozat a jelenlevők általános szavazattöbbségével hozatik. Az iskolaszék kebelében megejtendő választásoknál a választott tagok kétharmadának, más érvényes határozatok hozására pedig általános többségének jelenléte szükséges. Egyenlő szavazatszámnál az elnök dönt.” „A kormánynak joga és tiszte meggyőződést szerezni arról, hogy teljesítik-e az illető hitfelekezeti főhatóságok azon kötelességet, hogy az iskola vagyonának biztos elhelyezésére és rendeltetése céljára fordítására felügyeljenek. (1868: XXXVIII. 14. §.)”

„Róm. kath. iskola tulajdonát képez ingatlanok után az illeték-egyenértéknek csak fele fizetend . (Kpb. 1889. jan. 24.)” „Ha a római katolikus iskola 1868. év el tt, a községi iskolákról rendelkező 1868: XXXVIII. t.-c. életbelépte el tt már fennállott és a birtokában lev ingatlanokat már ezen id pont el tt, az els helyszinelés alkalmával háborítatlanul birtokolta és az iskola ingatlanai mégis a politikai község nevére vannak telekkönyvezve, a plébánosnak, mint a hitközségi iskolaszék elnökének kötelessége erre nézve a telekkönyvi hatóságnál telekkönyvi kiigazítást sürgetni. Ha a római katolikus iskola az 1868. év után jutott valamely ingatlan tényleges birtokába, mely még nincs a hitközség nevére telekkönyvezve, meg kell állapítani, hogy mily úton jutott az ingatlan a hitközség birtokába. Ha a politikai község adta a telket, a hitközségi iskolaszék igyekezzék a községi képvisel testületnél oly értelm határozatot szorgalmazni, hogy a község az iskolai telket vagy ajándékozás útján adja át telekkönyvileg a hitközségnek, vagy legalább annak katolikus iskolai célra való használati jogát telekkönyvileg biztosítja arra az id tartamra, míg a községben katolikus jelleg iskola fennáll.”

„A hitfelekezeti iskolaadó megállapítására az iskolaszék illetékes. (Vm. 1892. 55.198.)” „Az adózás módját és arányát a hitközség képvisellete állapítja meg, tehát a hitközség határozza meg, hogy az adózás természetben vagy pénzben teljesíttessék és hogy a pénzbeli teljesítés alapját az állami egyenes adó vagy az adózónak teljesítési képessége szolgáltatassa. (Vm. 1903. 7522.)” „Iskolát fenn nem tartó hitközség, mint ilyen, egyetemlegesen más hitfelekezetbeli iskolaadót fizetni nem köteles. (Vm. 1887. 26.287.)” „Ott, ahol községi iskola hiányában a más felekezetekhez tartozó gyermekek felekezeti iskolába járnak, szüleik ezen iskola költségeihez ugyanazon módon és arányban járulnak, mint azon hitfelekezet tagjai, mely az iskolát fenntartja. (1868: XXXVIII. 45. §.)” „A bevett vallásfelekezetek valamelyikéb l kilépett, amennyiben az 1868: XXXVIII. t.-c. 35. §-ában megszabott 5%-ig terjedhet iskolai póttadóval és az 1891: XV. t.-c. 18. §-ában megjelölt 3%-ig terjedhet óvodai póttadóval a község részér l vagy azért nem volna megróható, mert a községben községi iskola, illetve óvoda nincs, vagy azért, mert póttadót a községben nem vetettek ki: köteles az általa elhagyott felekezet részére fenntartott iskola vagy óvoda céljaira fizetett rendes évi hozzájárulási összeget a községi pénztárba évenként befizetni, mely összeget a község els sorban az általa fenntartott vagy segélyezett, másodsorban egyéb a községben lev népiskola, óvoda vagy menedékház céljaira fordítja. Köteles továbbá a kilépett az általa elhagyott felekezet iskolai céljaira fizetett, illetve elvállalt rendkívüli egyszersmindenkorra vagy id re szóló járulékokat annak az id nek tartamára, vagy annak az összegnek erejéig, a meddig azokat elvállalta, szintén a község pénztárába befizetni. Ezeket az összegeket a község az illet által elhagyott vallásfelekezet arra illetékes közegének szolgáltatja ki, az ily járulékok alól azonban az érdekelt hitfelekezettel való jogérvényes megegyezés útján megváltásnak lehet helye. Ezen járulékok, ha a kilépettnek vagyoni viszonya változik, aránylagosan mérsékelhet k. Ugy e mérséklés, mint e járulékok összegének, vagy azok értékének megállapítása kis- és nagyközségekben a szolgabírónak, r. t. és törvhat. városokban a városi tanácsnak feladata. A megállapítással vagy mérsékléssel meg nem eléged fél a közigazgatási bizottsághoz, innen a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodhatik. (1895: XLIII. 25. §.)” {Az iméntieket az adott § b)

és c) pontjai tartalmazzák. A § a következőképpen kezdődik: „A bevett vallásfelekezetek valamelyikéből kilépett mindaddig, míg valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez nem csatlakozik: a) köteles a kilépés idejét követő ötödik naptári év végéig esedékes rendes egyházi járulékot annak az egyháznak szolgáltatni, melyből kilépett, a kilépés idejét követő öt év egyikében sem terhelhet azonban nagyobb járulékkal, mint amennyit a kilépés évében tartozott fizetni.” (Vallásügy, 7.) Az *izraelita...*, 17-20. szerint a miniszteri javaslat 22. §-a eredetileg azt tartalmazta, hogy a kilépett a kilépésig bezárólag fennálló tartozásait kell, hogy rendezze az elhagyott vallásfelekezethez. Ezt nem találván elegendőnek, az igazságügyi bizottság elfogadta a közoktatásügyi bizottság javaslatát, miszerint a kilépést követő naptári év végéig kötelesek rendezni tartozásaikat elhagyott egyházuk felé, másodszer kötelesek a községnek évenként befizetni az iskolai és óvodai hozzájárulásokat, harmadszor pedig azokat az összegeket is, melyeket meghatározott időre k maguk vállaltak iskolai vagy egyházi célokra. Ezt mindkét ház elfogadta azon megfontolásból, hogy enélkül a biztosíték nélkül, tömeges kilépések esetén egy község lelkésze, tanítója...stb. 24 óra alatt földönfutóvá válhatna. Ezért a képviselőház a javaslatot tovább szigorította: nem a kilépést követő naptári év, hanem a kilépést követő 3. naptári év végéig kötelesek egyházi járulékot fizetni. Végül a bizottság közös javaslata alapján a 25. §-ban ezt a f rendi ház 5 évre emelte. }

„Az autonómiával bíró hitközségek felekezeti iskolaadó ügyekben felmerülő vitás kérdésekben függetlenül intézkednek. (Vm. 1892. 15.869.) Autonom szervezettel nem bíró egyházközségben a hitfelekezeti iskolaadó egyéni kivetése tárgyában hozott első fokú határozat másodfokú felülbírálására az eddigi gyakorlat szerint, az 1876: VI. és XXVIII. t.-c. elvei alapján a közigazgatási bizottság illetékes. (Vm. 1890. 54.578.) Ott, ahol a helyi autonomia még nincs létesítve, az iskolaadó egyéni kivetése ügyében az egyházi f hatóságokhoz való felebbezés kizárásával a hitközségi képviselet (iskolaszék) első fokú határozata ellen másodfokúlag a közigazgatási bizottság, harmadfokúlag a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz. (Vm. 1895. 63.450.)” „Hitfelekezeti iskolaadó kivetése és behajtása iránt felmerülő vitás kérdések eldöntése a közigazgatási bíróság hatáskörébe nem tartozik. Az eljárásra a vallás- és közoktatásügyi miniszter illetékes. (Kpb. 1903. 2094.) A közigazgatási határozatok nincsenek feljogosítva az iskolaadó kivetésének bírálatába bocsátkozni. Másrészt azonban már a végrehajtási eljárás folyamán a magukat sértettnek érző felek a hozzájárulás módjára és arányára nézve a törvény alapján tehetni vélt kifogásaikat az illetékes közigazgatási hatóságoknál érvényesíthetik. (Vm. 1886. 46.249.) A közigazgatási bíróság eltti eljárásnak van helye a közigazgatási bizottságnak azon határozata ellen, melylyel a létező felekezeti iskolába járó, de más felekezethez tartozó gyermek szüleinek az iskola költségeihez való hozzájárulása tárgyában, a hozzájárulás kötelezettségét, arányát és módját megszabja. (1896: XXVI. 50. §.) Fellebbezési fórumok: I. fok: közigazgatási bizottság; II. fok: közigazgatási bíróság. [...] Az egyházi iskolaadó beszedéséről az iskolaszék saját közegei által gondoskodik. Az adótartozások behajtására azonban a hitközség jogosítva van a közigazgatási hatóságok segítségét igénybe venni. [...] Ha az iskolaadó szabályszerűen, az érvényben levő tanácskozási és határozási szabályok

figyelembevételével, az egyházmegyei f hatóság helybenhagyásával lett az autonómiával nem bíró római katolikus hitközségnél kiróva, a közigazgatási hatóságok, amennyiben ezen adók behajtása egyébként érvényben lev köztörvénybe vagy jogszabályba nem ütközik, azokat a megkeres hitfelekezeti iskolaszék kezeihez behajtani tartoznak. (Vm. 1903. 7522.)”

„Az iskolaszék határoz a tandíj bevezetése vagy megszüntetése iránt; de mindig tekintettel az 1868: XXXVIII. t.-c. 1., 50. és 51. §-aira, melyekben a tankötelezettségüket és szegénységüket kimutató gyermekek tandíjmentessége van kimondva. (1876. évi Püsp. rendsz. 38. §.)” [A tandíj az állami, községi és hitfelekezeti elemi népiskoláknál] „csak 1910. szeptember elsejéig jöhet számításba a jövedelmi források között, mert az ingyenes népoktatásról szóló 1908: XLVI. t.-cikk ezen id ponttól kezdve a tandíjat és a 30 filléres járulékokat megszünteti.” „A hitfelekezeti népiskolák tanulói után az országos néptanítói nyugdíj- és gyámintézet részére az 1891: XLIII. t.-c. 10. §-ának els bekezdése értelmében fizetend évi hozzájárulás kárpótlásául az állam a nyugdíjintézetnek a törvényhozás további megállapodásáig évi 700.000 korona befizetését biztosítja. (1908: XLVI. 2. §.) A hitfelekezeti iskolafenntartóknak kérelmükre az állam kárpótlást ad azon bevételi csökkenésért, amelyet az elemi népiskolai oktatás ingyenessége maga után von a jelen törvény hatálybaléptekor már fennálló mindazon iskolákra nézve, amelyek az 1907: XXVII. t.-cikkben a tanítói fizetés és korpótlék kiegészítése céljából kért államsegély engedélyezésére nézve megállapított feltételeknek eleget tesznek. [...] (1908: XLVI. 3. §.)”

„[...] A számadást az iskolaszék átvizsgálja és ha helyesnek találja, láttatkozás, illetve a felmentvény kieszközlése végett a kerületi esperes útján felterjeszti a püspöki hatósághoz. Ha a róm. kath. iskola tisztán a politikai község által tartatik fenn, a számadások felülvizsgálat céljából nem az egyházmegyei hatósághoz, hanem a politikai községhez küldend k.”

„Hitfelekezeti iskolák építési ügyeibe a közigazgatási bizottság rendelkezőleg be nem folyhat, tartozik azonban az illetékes hitfelekezeti hatóságoknak ily ügyekben hozott jogérvényes határozataik végrehajtásában segédkezni. (Vm. 1889. 8483.) Római katolikus iskolaépítési költség viselése körül felmerült vitás ügyben ott, hol a helyi autonomia szervezve nincsen, els fokon az iskolaszék, másodfokon a közigazgatási bizottság, harmadfokon a vallás- és közoktatásügyi miniszterium határoz. (Vm. 1895. 63.450.)”

„Minden iskolában, jellegkülönbség nélkül, úgy a f bejárat el tt, mint megfelelő helyen a tantermekben Magyarország címére helyezend el, a tantermekben a magyar történetb l vett falitáblák alkalmazandók, nemzeti ünnepeken pedig az épületben a magyar nemzeti címeres zászló t zend ki. E jelvényeken kívül csak a törvényhatóság és a község címere, és az iskola felekezeti jellegét a törvényesen megállapított kitételekkel megjelöl magyar nyelv küls felirat és a tantermekben az illet hitfelekezet egyházi f pásztorainak arcképei, vallási jelvények, valláskegyeleti képek és az oktatáshoz szükséges tanszerek alkalmazása van megengedve, melyek azonban idegen történeti vagy földrajzi vonatkozásokat nem tartalmazhatnak és csakis hazai készítmények lehetnek. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a

tárcája terhére gondoskodik arról, hogy az összes iskolák a magyar címerrel és zászlóval, valamint az iskolafenntartó meghallgatásával megállapítandó magyar történeti képekkel elláttassanak. – Ezen szakasz rendelkezéseinek végrehajtása az iskolaszékek feladata és érette els sorban az iskolaszék elnöke felel s. [...] (1907: XXVII. 17.§.)”

„A hitfelekezeti tanító. A hitfelekezeti elemi népiskolák tanítói köztisztvisel k. (1907: XXVII. 1. §.) A hitfelekezeti iskolák tanítóival szemben azok személyére és hivatali m ködére nézve az köztisztvisel ket általában illet közjogi, magánjogi és büntet jogi törvényes rendelkezések irányadók és adott esetben alkalmazandók. (Vm. 1907. 76.000. ut. §.) [...] Katholikus tanító nem lehet anyakönyvvezet . (Magyar püspöki kar, 1895. márc. 19. hat.) [...] A lecke nem tudása miatt a tanító tanítványával szemben a fegyelmet nem gyakorolhatja oly módon, hogy azon testi sértést ejtsen. A házi fegyelem határainak túllépése esetében a büntet jogi felel sség megállapításának helye van. (C. 1906. 4808.) A tanítónak nincs fegyelmi joga az iskolán kívül elkövetett rendetlenkedés miatt. Ilyen esetben a könny testi sértés is büntethet . (C. 1904. 1718.) [...] Ha az egyházi f hatóság a kit zött határid re nem nyilatkozik, vagy ha nyilatkozatában figyelembe vehet kifogást fel nem hoz, a miniszter a tanítót kinevezi és err l az egyházi f hatóságot értesíti oly felhívással, hogy intézkedjék, mikép a tanító állomását miel bb elfoglalhassa. Ha a tanító m ködének megkezdése ellen a felekezeti iskolai hatóságok részér l bármily akadály tétetnék, a közigazgatási bizottság a tanítót a községi el ljárárság és szükség esetén karhatalom segítségével helyezi be állomásába. (Vm. 1907. 76.000. ut. 38. §.) [...] A hitfelekezeti elemi népiskolák törvényesen megállapított járandóságai közigazgatásilag biztosítottak. (1907: XXVII. 1. §.) [...] A hitfelekezeti rendes tanítói fizetés egy részének terményekben való kiszolgáltatása csak oly feltétel alatt engedtetik meg, ha ezen terményeket az iskolafenntartó a tanító közbejötte nélkül szedeti be, és el re megállapított mennyiségben szolgáltatja a tanítónak; még pedig úgy, hogy az évi utolsó részletet legkés bb az év november hava végén átadja. (1907: XXVII. 7. §.) A terménybeli járandóságokat az iskolafenntartó saját költségén köteles a tanító részére annak lakására szállítani. (Vm. 1907. 76.000 ut. 11. §.) [...] A hitfelekezeti elemi népiskolai rendes tanító készpénzfizetését az iskolafenntartó köteles havonkint vagy évnegyedenkint, mindig el legesen kiszolgáltatni. (1907: XXVII. 6. §.) [...] A közigazgatási bizottság hatáskörébe tartozik, hogy a felekezeti iskolai tanítói lakás kiszolgáltatása, kiegészítése és helyreállítása iránt közvetlenül intézkedjék s a hitközséget erre határozatilag kötelezze. (Vm. 1897. 73.653.) [...] Az egyházi fennhatóság alatt álló felekezeti iskolák tanítóinak díjlevelei az illetékes egyházf által hagyandók jóvá. A szabályszer en kiállított díjlevél egy eredeti példánya a tanító kezeihez adandó. (Vm. 1907. 76.000. ut. 19. §.) A díjlevelet 4 eredeti példányban kiállítva, jóváhagyás végett az egyházmegyei hatósághoz kell beküldeni. A jóváhagyott díjleveleket az egyházmegyei hatóság, egy példányt visszatartva, visszaküldi, melyekb l egy példány a közigazgatási bizottságnak küldend , egy példány a tanító kezeihez adandó, egy példány az iskola levéltárába helyeztetik el. [...] A tanító fegyelmi vétséget követ el: a) ha a magyar nyelv tanítását elhanyagolja, vagy azt nem az 1907: XXVII. t.-c. 16., 19. és 20. §-aiban felsorolt rendelkezések szerint,

illet leg saját hibája vagy mulasztása folytán nem az ott kit zött célnak megfelel eredménnyel tanítja, vagy ha a 16., 17. és 20. §§. meghagyásának nem tesz eleget; *b*) ha az iskolában a kormány által eltiltott, vagy a 20. §. esetében a miniszter által nem engedélyezett tankönyveket vagy ilyen taneszközöket használ; *c*) ha államellenes irányt követ; államellenes iránynak tekintend különösen minden olyan cselekedet, amely az állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása vagy területépsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása és az állam címere, jelvénye és zászlója ellen irányul; *d*) ha hitfelekezetek vagy egyes társadalmi osztályok ellen, úgyszintén ha a tulajdon vagy a házasság jogintézménye ellen izgat, vagy ha a törvény ellenére magán- vagy köztulajdon felosztásával ámit vagy növendékei vallását sért nyilatkozatot tesz; *e*) ha kivándorlási ügyekkel foglalkozik; *f*) közbotrányt okozó erkölcstelen magaviselet által; *g*) a növendékekkel való durva bánásmódja által; a felettes hatósággal szemben tanúsított engedetlenség vagy durva tiszteletlenség által; *i*) egyáltalán tanítói és nevel i kötelességének vétkes elmulasztása vagy azzal ellenkez minden cselekedete által. – A felsorolt vétségek egyaránt megtorlandók, történtek legyen azok akár a tanhelyiségben, akár azon kívül, vagy más állam területén él szóban, írásban vagy nyomtatvány, képes ábrázolat, tankönyv vagy egyéb taneszközök közreadása avagy terjesztése által. (1907: XXVII. 22. §.)”

„A hitfelekezeti illetékes hatóság a fegyelmi eljárást saját szabályai szerint foganatosítja. Minden felekezeti iskolai hatóság köteles fegyelmi szabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszternek tudomás végett el zetesen bemutatni. A hitfelekezeti illetékes iskolai hatóság olyan felekezeti tanító ellen, akinek alapfizetés, vagy korpótlékkiegészítés címén bármilyen összeg államsegély van engedélyezve, a vallás- és közoktatásügyi miniszter felhívására a fegyelmi eljárást megindítani köteles minden olyan esetben, amelyben az 1907: XXVII. t.-c. 22. §-a értelmében fegyelmi eljárásnak van helye. (1907: XXVII. 23. §.)”

„A magyar püspöki kar 1908. április 23-án tartott tanácskozmányából a latin szertartású római katolikus elemi népiskoláknál alkalmazott igazgató-tanítók, tanítók, tanítón k, gazdasági szaktanítók, szaktanítón k és kántortanítók ügyeiben a következ fegyelmei szabályzatot adta ki: [...] 4. §. A római katolikus elemi népiskoláknál alkalmazott tanító fegyelmi vétséget követ el, ha: a katolikus egyház törvényeit vagy rendelkezéseit botrányt okozó módon megsérti, vagy épen erkölcstelen magaviseletet tanúsít; házassága megkötésénél a katolikus egyház törvényeinek eleget nem tesz; az iskolának katolikus jellege ellen izgat; a katolikus egyház tanaival ellentétes tanokat hirdet; államellenes cselekményt követ el; ilyennek tekintend minden cselekmény, mely a magyar állam alkotmánya, nemzeti jellege, egysége, különállása, területi épsége, továbbá az állam nyelvének törvényben meghatározott alkalmazása, az állam címere, jelvényei vagy zászlaja ellen irányul;” {Nyilván nem véletlen ennek a pontnak az egyezése az 1907. évi XXVII. állami törvénycikk 22. §-ával: Egyház és állam továbbra is kölcsönösen védik egymás értékeit.} „[...] 7. §. Vagyoni felel sséggel tartozik a tanító a hivatalos min ségben átvett értékekben általa szándékosan vagy vétkes mulasztásból okozott károkért. Ezen felel ssége lemondásával vagy nyugdíjazásával sem szünik meg. [...] 8. §. A római katolikus elemi népiskoláknál alkalmazott tanítók fegyelmi ügyeit első fokon a f pásztor által e célra 3-5 tagból

három évenként újból alakított fegyelmi tanács útján, másod fokon pedig szentszéke útján azon egyházmegyei hatóság intézi el, amelynek joghatósági területén a vádolt tanító a fegyelmi eljárás megindításakor tényleges szolgálatban áll, illet leg jogérvényes lemondása vagy végleges nyugdíjaztatása el tt m ködött. [...] 11. §. Ha a fegyelmi eljárás a vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényszer fölhívására lenne megindítandó (9. §. d), de az egyházmegyei hatóság annak megindítását indokolatlannak tartja, ez iránt azonnal el terjesztést tesz a miniszternek, a vizsgálat elrendelését pedig a miniszter elhatározásáig függ ben tartja. [...] 23. §. [...] Az egyházhatósági megbizott egyidej leg értesíti a feljelent t is a fegyelmi vizsgálat elrendelésér l, az iskolaszéket, illet leg gondnokot pedig fölhívja a szükséges el intézkedések megtételére, különösen pedig arra, hogy úgy a vádló, mint a vádlott megnevezett tanúit és a feljelent t a városi vagy községi el ljáróság útján, vétjegy mellett, külön-külön idézze be a vizsgálathoz. [...] 66. §. A fegyelmi bíráskodáshoz szükséges ügyiratok beérkezése után és ezeknek alapján másodfokúlag a szentszék ítél. 67. §. A szentszék ítélkez lésében csakis a szentszék tagjai vesznek részt, de azoknak kivételével, akik ugyanazon fegyelmi ügyben az els fokú eljárásnál, akár mint vizsgáló biztos, akár mint a fegyelmi tanács tagjai m ködtek, vagy az 52. §-ban felsorolt érdekeltek közé tartoznak. [...] 71. §. Az els fokú ítélet, felebbezés esetében pedig a másodfokú ítélet meghozatalától számított 15 nap alatt az egyházmegyei hatóság által a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felterjesztend :” [itt következnek a feltételes módú felsorolások, melyeknek idézése jelen disszertációban nem szükséges, elég tudnunk a tényt: a püspöki kar szerint léteznek a miniszterhez felterjesztend esetek].

„A most közölt fegyelmi szabályzatot a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr az 1907: XXVII. t.-c. 23. §-ának megfelelő en 1909. évi március hó 22-én 37.177. szám alatt a szabályzat gyakorlati alkalmazásaival figyelembe vétetni kívánt alábbi észrevételek kíséretében tudomásul vette: [...] 2. A 8. §-t érint leg a II. fokú fegyelmi ítélet érvényességéhez mindenkor az illet f pásztnak vagy helynökének aláírása szükséges.” {Itt szintén nem szükséges tudnunk, hogy mit ír a 8. §, elég tanulság az, hogy a kölcsönös elismerés példajaként most a miniszter is szükségesnek látja az ilyen ügyekbe a püspök bevonását.}

[Az országos tanítói nyugdíjintézetbe] „mindenki, ki nyilvános óvodai vagy népoktatási nyilvános tanintézetet közvetlenül (habár államsegélylyel) tart fenn, legyen az akár polgári, akár egyházi község, akár társulat, akár más testület, vagy egyén, az általa fenntartott intézetben alkalmazott mindegyik, úgy segéd-, mint ideiglenes vagy rendes tanítóért külön-külön 24 koronát fizet még akkor is, ha az állomás esetleg betöltve nincs. (1875: XXXII. 29. §.)”

„A hatóságok és jogkeres felek tájékozódásának könnyítése végett a következ kben felsoroltatnak azok az esetek, amelyekben az 1907: XXVII. t.-cikkb l kifolyólag a közigazgatási bizottság hatásköri illetékességgel bir és els fokú határozatot hoz. Úgymint: [...] 6. Ha a község avagy a felekezeti iskolafenntartó a törvényszer tanítói járandóságokat nem biztosította s ekkép a tanítói járandóságok behajtása iránt intézkednie kell.”

[Hitfelekezeti elemi iskolákban] „A katolikus egyház ünnepein kívül szünetelnek az eladások a király és királyné születésnapján, hamvazó szerdán, halottak napján, Szent Márk napján és a keresztjáró napokon délelőtt, április 11-én, hetenkint két fél vagy egy egész napon, mely heti szünetet az iskolaszék határozza meg. Joga van ezenfelül az igazgatónak az év folyamán egy szünnapot engedélyezni. November 19-én, Erzsébet királyné emlékére gyászünnep tartandó és az ifjúság a templomba vezetendő. (Vm. 1898. 4196.)” {Említésre méltó, hogy a fentebb már említett okokból az egyházi iskolák szünnapjait az állam is szabályozza.}

„Minden iskolában, ahol állami népiskola áll fenn, gondnokság alakítandó. A gondnokságnak választott és kinevezett tagjai 6 év tartamára nyerik megbízatásukat; azok, akik hivataluknál fogva tagjai a gondnokságnak, tagságukat addig tartják meg, míg hivatalukat. Ott, ahol a hitközség iskolája átengedésével vagy egyéb anyagi támogatással járul az állami iskola szervezéséhez, a gondnokság nem hivatalos tagjainak felét a hitközség képviselője választja saját kebeléből, másik felét pedig a tanfelügyel-javaslatára az illetékes főispán nevezi ki. Ahol úgy a politikai község, mint a hitközség vagy több hitközség járul az állami iskola fenntartásához, mindezek a tényezők egyenlő arányban választják a gondnokságnak választás alá eső tagjait. (1907: XXVI. 15. §.)” „Minden esetben hivatalból tagjai a gondnokságnak: a községi bíró (polgármester), mindazon törvényesen bevett hitfelekezet illetékes egy-lelkésze, amely hitfelekezet híveinek száma az illető községben a lakosság 5%-át meghaladja, osztatlan iskolánál a tanító, osztott iskolánál az igazgató, a gazdasági szaktanító, végül a községi vagy körorvos. (1907: XXVI. 15. §.)” {Figyelemre méltó, hogy az állami iskolák gondnokságában az állam számít a lelkészek közreműködésére is.} „Az állami elemi iskolai gondnokság minden egyes kinevezett és választott tagja az elnök által összehívandó első alakuló gyűlésen esküvel tartozik letenni. (Vm. 1907. 73.776. ut. 15. §.) A gondnokság lelkész és tanító tagjai az eskületétele alól felmentetnek. (Vm. 1902. 32.055. ut. 3. §.)”

[Állami elemi iskolák szünnapjai:] „A karácsonyi szünidő december hó 24-től újév napjáig bezárólag; a húsvéti szünidő virágvasárnaptól húsvét másodnapjáig bezárólag; pünkösdkor két nap. – Kisebbszünnapok: a vasárnap és az egy nappól álló ünnepek. – Az egyes felekezetek egyházi ünnepnapjain az állami elemi iskolai gondnokság azon napokra, melyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter mint iskolai szünnapot igényel egyházi ünnepeket megjelölt, az illető felekezethez tartozó tanulóknak iskolai szünetet engedélyezhet anélkül, hogy a más felekezetekhez tartozó gyermekekre nézve a tanítás szünetelne. Ha pedig az iskola növendékeinek 70%-a, vagy ennél több az illető felekezethez tartozik, ez esetben az egész iskolának, illetve az egész osztálynak szünetet engedélyezhet. (Vm. 1901. 32.055. ut. 38. §.)”

„Ott, ahol a községek vagy hitközségek az állami iskola létesítéséhez vagy fenntartásához bármilyen módon hozzájárulnak, vagy ahol a felekezeti iskolák az iskolafenntartók szabad elhatározásából vagy a hitközség szegénysége miatt olvadnak bele az állami iskolába, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a községgel, illetőleg hitközséggel vagy hitközségekkel és egyházi főhatósággal megállapodhatik a

kinevezend állami tanítók vallására és vallásoktatásban való részvételükre nézve. (1907: XXVI. 22. §.)” „Az állami tanító saját felekezete ünnepén is köteles tanítani; kivételnek csak akkor van helye, ha osztályában növendékeinek 70%-a vagy ennél több az illet felekezethez tartozik. (Vm. 1901. 32.055. ut. 38. §.)”

„Oly községben, ahol a törvény kellékeinek megfelel tanintézettel bíró egyház vagy egyházak hívein kívül más hitfelekezethez tartozó, legalább 30 tanköteles gyermek is van, a kiknek szülei a fennálló felekezeti iskolákat használni nem akarják: köteles a község közös népiskolát állítani. Az ilyen községi iskola költségei mindenekel tt a község azon közös vagyona jövedelmeib l fedezend k, amelyek iskolai célokra rendelvek, és pedig oly arányban, a min arányban áll a községi iskolába járó gyermekek száma a felekezeti iskola vagy iskolák növendékeihez. Azon községi lakosok és birtokosok, kik az 1868: XXXVIII. t.-cikkben kijelölt kellékeknek megfelel hitfelekezeti népiskolát tartanak fenn, csak annyiban köteleztetnek az ekkép alkotott községi iskola fenntartásához községi adóval járulni, a mennyiben azon összeg, amelylyel saját felekezeti iskolájuk fenntartásához pénzben vagy terményekben járulnak, nem meríti ki egyenes adójuk öt százalékát. (1868: XXXVIII. 44. §.)” {Ugyanezt ld. még CSIKY, *Egyházügyekre* 136-137.}

„A hitfelekezetek összes rendes lelkészei a községi iskolaszéknek rendes tagjai és ott tanácskozási és szavazati joggal bírnak. (Vm. 1894. 8222.) Segédlelkész a községi iskolaszéknek hivatalból tagja nem lehet. (Vm. 1896. 53.318) Ha valamely hitfelekezetnek a községben csupán segédlelkésze volna, ez esetben az lesz tagja az iskolaszéknek, mindaddig, míg ezen felekezetnek ott rendes lelkésze nincs; valamint oly esetekben is, mid n valamely hitfelekezet helyben lev rendes lelkésze betegség vagy hasonló körülmény miatt huzamosabb ideig gátoltatnék az iskolaszék m ködésében való részvételében, azon id re az illet helyettes- vagy segédlelkész által helyettesítheti magát. (Vm. 1876. 20.311.) A segédlelkész ilyen min ségben az iskolaszék elnökévé nem választható, sem más iskolaszéki tisztség rá nem ruházható. (Vm. 1896. 53.318.) A községi iskolaszék választásánál tekintettel kell lenni a községben lev mindegyik felekezetre. (Vm. 1876. 20.311. ut. 13. §.)”

„Lelkészek azon javadalmaiktól, melyeket kizárólag az illet egyházközségben viselt lelkeszi hivataluk után élveznek, községi iskolaadót nem fizetnek. (1886: XXII. 138. §.)”

„Községi iskolaadót tartoznak fizetni a szerzetesrend háza, a plébánia, hitközség és felekezeti iskola is. (Vm. 1888. 49.576.) Azon községi tagok és birtokosok, kik hitfelekezeti iskolát tartanak fenn, csak annyiban köteleztetnek a községi iskola fenntartásához hozzájárulni, amennyiben azon összeg, amelylyel saját hitfelekezeti iskolájuk fenntartásához pénzben vagy terményekben járulnak, egyenes adóik 5 százalékát nem meríti ki. (1868: XXXVIII. 36. §.)”

{Kivételesen GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 1027.: „Az 1868: XXXVIII. t.-c. 36. §-ában a hitfelekezeti iskolát fenntartónak biztosított községi iskolai adókedvezmény fennáll 5% erejéig a községi pótdadóval szemben is, ha a községi iskola fenntartási szükségletét községi pótdadóval fedezi. A 36. §.

kedvezményének érvényesítésénél nem az összes felekezeti lakosok összesített felekezeti adóját kell számítani, hanem csupán a felekezet egyes tagjainak a felekezeti iskola fenntartásához való egyéb hozzájárulását, viszonyítva egyéni állami adójuk összegéhez. (Kb. 1907. 1909.)”}

„Azon lakosok és birtokosok, kik kimutatják, hogy a felekezeti iskolák fenntartására anyagi áldozatokat hoznak, állami egyenes adójuk arányában a községi iskolaadó viselése alól felmentend k egészben vagy részben; de ez a kedvezmény nem általánosítható odáig, miszerint azon felekezet hívei, mely felekezeti iskolát tart fenn, tekintet nélkül az általuk egyenkint hozandó anyagi áldozatra, mentesítve volnának a községi iskolaadó fizetése alól. (Vm. 1879. 2947.)”

„A népoktatás ügyének el mozdítása és fejlesztése végett a törvényhatósági képvisel testület a tanügy iránt érdekl d és abban jártas egyénekb l állandó népnevelési bizottságot alakít, melynek az iskolalátogatásokkal ideiglenesen megbízottakon kívül a törvényhatóság területén lev vallásfelekezetek egy-egy választottja és a törvényhatóság területén lév úgy állami s községi tanítók, valamint minden vallásfelekezet tanítói köz l a törvényhatósági közgy lés által választott egy-egy tanító is tagja. Ezen bizottság szervezetét a törvényhatóság szabályrendelettel állapítja meg. (1876. XXVIII. 8. §.)”

„Hitfelekezetek jogosítva vannak kisdedóvódákat és gyermek-menedékházakat az 1891: XV. t.-c. 6-14. §-aiban meghatározott feltételek mellett felállítani és fenntartani. A megnyitás a királyi tanfelügyel nek bejelentend . (1891: XV. 3. §.)” „A közigazgatási bizottság a törvény követelményeinek meg nem felel kisdedóvódák és menedékházak fenntartóit egyházi hatóságuk útján félévi id közben háromszor megint, ennek megtörténte után kell en megindokolt esetekben a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez jelentést tesz azon óvódák és menedékházak bezáratása iránt. A miniszter a bezáratást elrendelheti. (1901: XV. 29. §.) Ha a községben állami vagy községi kisdedóvóda nem állítatott, a felekezetek által fenntartott óvódákba vagy menedékházba minden gyermek felekezeti és anyanyelvi különbség nélkül a viszonyokhoz mért mérsékelt díjért felveend . Szegénységüket igazoló szül k gyermekei díj nélkül veend k fel. (1901: XV. 21. §.)” „Felekezeti jelleg kisdedóvódákban és állandó gyermek-menedékházakban, bárki által állítatnak fel és tartatnak fenn, az illet felekezethez tartozó gyermekek felekezeti imára is oktathatók. Ha ilyen óvóda vagy állandó gyermek-menedékház fenntartója ezen jogával él, más felekezet ek gyermekei ezen óvódába vagy állandó gyermek-menedékházba járatásának a jelen törvény 3. §-ában (l. fent) megállapított kötelezettsége alól felmentetnek. (1891: XV. 9. §.)” „Egyéb vagyon hiányában, úgy a városok, mint a községek a kisdedóvóda és gyermekmenedékház felállítására és fenntartására céljából 3%-ot meg nem haladó pótdadót vethetnek ki. – A mely községben a községi jelleg kisdedóvódán kívül felekezeti óvóda is van, és ez a törvény rendelkezéseinek mindenben megfelel, az el ljáróság a kérdéses pótdadó kivetésének kimondása után, az illet kisdedóvóda (menedékház) fenntartójától bekívánja az azon intézet fenntartásához járulékait tényleg befizetett egyének hiteles jegyzékét. Ha a jegyzékb l kit nik, hogy a befizetett járulék az illet egyének államadójának 3%-át eléri, úgy ket a községi jelleg intézet javára pótdadóval terhelni nem lehet; de ha a befizetett járulék az

állandó 3%-át el nem éri, úgy ket a 3%-ig terjed különbözettel megadóztatni lehet. Ha azonban az általuk támogatott intézet a szükséges követelményeknek meg nem felel, úgy a községi jelleg intézet javára az egész 3%-kal megadóztathatók és ha később a hiányok pótolatnának is, a multa nézve behajtott pótdát vissza nem követelhetik. (Vm. 1902. 44.000. ut. 20. §.)”

Továbbá GEISZ, *Egyházi Közigazgatás 1025-1026.*:

„A tankötelesek erkölcsi nevelése tárgyában legújabbán a vallás- és közoktatásügyi miniszter a kir. tanfelügyelk számára következő utasítást adta ki: Adandó alkalmakkor és amennyiben annak szükségét látja, a kir. tanfelügyel utasítsa a tanítókat, tanítónket, óvónket, hogy ha a gondjaikra bízott gyermekeknél bizonyos erkölcsi fogyatkozásokat tapasztalnak, egyrészt igyekezzenek azokat az erkölcstelen magaviselet követését l – szeretetteljes módon a lelkükre beszélve – visszatartani, másrészt a szülket a gyermek viselkedésére figyelmeztetni, annak káros következményér l meggyzve ket oly irányban befolyásolni, hogy gyermekük viselkedésére maguk a szülk is éber figyelemmel vigyázzanak. Amennyiben ezen eljárásuknak eredménye nem volna, kérjék ki a hitoktató lelkész közbenjárását. Buzdítsák, s t kötelezzék a tanítók a gyermekeket a templomba járásra és e tekintetben maguk is járjanak el jó példával. Kísérjék a tanítók figyelemmel a gyermekek öltözködését és hassanak oda, hogy a gyermekek rendesen felöltözve járjanak az iskolába, nehogy a hiánytalan öltözködés szemérmert sért tréfákra és viselkedésre alkalmat szolgáltasson a gyermekeknek. Akadályozzák meg a tanítók, hogy a tankötelesek között erkölcsmételyez ponyvairódmalmi termékek forogjanak kézen; e helyett igyekezzenek közöttük erkölcsös, vallásos, hazafias tárgyú olvasmányokat meghonosítani, azokat velük megkedveltetni, esetleg ket ily épületes tárgyú olvasmányok felolvasásával szórakoztatni. Ily alkalmakkor levonván a felolvasott történetekb l a gyermekek számára az erkölcsi tanulságot is, és azt nekik értelmi fejlettségi fokuknak megfelelő modorban megmagyarázván, igyekezzenek a kir. tanfelügyel iskolalátogatásai alkalmával a tanítókat szigorúan ellenrizni, hogy a fentebb vázolt népnevel i kötelességeiket teljesítik-e. Végül pedig teljes szigorral hasson oda a kir. tanfelügyel , hogy – amely iskolánál ez keresztülvihet – a fiúk a leányoktól elkülönítve taníttassanak. A tanítási órák közötti szünetekben, kirándulások alkalmával úgy a leány, mint a fiú gyermekek tanítójuk, illet leg tanítónjük állandó felügyelete alatt legyenek. Az iskoláknál úgy a fiúk, mint a leányok részére, külön és egymástól kell távolságban elhelyezett illemhelyek legyenek. A tanítók pedig szigorúan utasítandók, hogy oda a leányokat és a fiúkat sohasem egyszerre, hanem mindig egyiket a másik után külön-külön bocsássák ki. (Vm. 1908. 154.201.)” Az íménti rendeletnek elzménye is van: a tanfelügyelk feladatait a miniszter már 1869. május 15-én utasításban adta. Ennek 39-52. §-ait idézi CSIKY, *Egyházügyekre* 121-131.

46. A második kongresszus fejleményei SALACZ, Egyház 119-124. alapján

1900. január 31-én a kongresszus három részre szakadt. Zichy Nándor néppárti hívei szerint az autonómia értéktelen az iskolák és az alapok átvétele nélkül. A centrum pártiak Horánszky és Apponyi vezetésével üres keretként is elfogadták volna az autonómiát, remélve, hogy később majd sikerül megtölteni tartalommal. Az Ugron Gábor körül csoportosuló szélső bal pedig hierarchia-ellenes volt. Tisztázás céljából a püspöki kar elé vitték az ügyet, amely március 3-án, Schlauch, Hornig és Szmrecsányi püspökök vezetésével a következő útmutatásokat adta: az iskolai kérdéseket erdélyi mintára kell rendezni, az egyetemi alapot vissza kell kérni a létesítendő katolikus egyetem számára, az érseki és püspöki javadalmak betöltéséhez a király a prímáson keresztül hallgassa meg a tartományi püspökök és néhány katolikus világi úr véleményét, a kanonokokat a király továbbra is az illetékes püspök javaslatára nevezze ki, a püspökök fenntartják maguknak a jogot a kongresszusi részvételre és hozzászólásra, de nem szavaznak, hanem külön tanácskozáson döntenek a végzésekről, elutasítják az egyházmegyei gyűlés intézményét. Ennek a válasznak a birtokában a 27-es bizottság egy 12-es albizottságot küldött tárgyalni a miniszteri megbízottakkal, de utóbbiak csak a költségvetési jogot voltak hajlandók átengedni. Az albizottság kiküldött soraiból 3 fő, közvetlenül a miniszterrel tanácskozni. A miniszter a főpapi kinevezéseknél az autonómiának legfeljebb hozzászólást akart engedélyezni, a javaslatétel jogát továbbra is a kormánynak igyekezett megtartani. Az alapoknak is csak az ellenkezési jogát volt hajlandó átengedni, de ezt 1880 óta egy 15-ös bizottság már amúgy is gyakorolta. A katolikus népiskolákat átengedte volna az autonómiának, de a katolikus közép- és főiskolákkal kapcsolatban – a protestánsok jogaival ellentétben – a katolikus autonómiának csak azt engedte volna, hogy azok katolikus jellege felett működjenek, a rendelkezési, vezetési jogot meg kívánta tartani. A kongresszus által 1902. március 10-én elfogadott végleges szervezeti szabályzat kimondta: az Egyház érdekeit sértő határozatok ellen a püspöki kar óvást emelhet, aminek elbírálásáig a határozatok nem hajthatók végre; püspöki jogkörrel érintő kérdésekben a püspöki kar, az egyházmegyei tanács intézkedéseire pedig a megyéspüspök jóváhagyása kell; a püspökök az országos gyűlésekről visszahúzódtak az igazgatótanácsba; behozták az egyházközségi képviselőtestületet a szervezetbe; a főpapi kinevezésekhez nem ajánlatot, hanem csak véleményezést szándékoztak tenni, és nem a teljes igazgatótanács, csupán a prímás és 2 püspök, meg 2 laikus; utóbbi 5 fő bizottság tette volna a hármast jelölést, az illetékes püspök utólagos véleményezésével, a főkegyúrtól függő apáti ill. préposti kinevezésekhez is. A királlyal úgy érintkeztek volna, hogy a kultuszminiszter útján terjesztik fel az országos gyűlést és az igazgatótanács jegyzőkönyveit. Csak a jövőben alapítandó középiskoláknak adtak volna a protestánsokéval megegyező jogokat. Külön nyilatkozatban szögezték le az autonómia jogait az alapokra és az azokból fenntartott intézetekre. A kongresszus utolsó ülésnapján, 1902. március 10-én egy 15 fős bizottságot nevezett ki, mely 3 nap múlva felirat kíséretében nyújtotta át a királynak a szabályzatot jóváhagyásra. A király Wlassics véleményét kérte, aki a szintén érintett belügy-, pénzügy- és igazságügyminiszterekkel együtt 1903. májusában adott véleményt a királynak és a kongresszusnak: további tárgyalásokig elfogadhatatlannak tartotta az alapok, alapítványok és iskolák

ügyében tett javaslatokat, viszont szorgalmazta, hogy az önkormányzat bármely közege ellen bárki panasszal élhessen a f. kegyúrnál. Az 1902-es római felterjesztésre SALACZ, *Egyház* 124. szerint Rampolla bíboros államtitkár azt a választ adta, hogy a pápa helyesli a Szentszék jogainak megerősítéséről szóló fejezeteket, a többiről viszont nem kíván nyilatkozni. Ezt Salacz – Rampolla 1897-es figyelmeztetései és X. Piusz szóbeli helytelenítése alapján – úgy értelmezi, hogy a Szentszéknek nem tetszett „az önkormányzatnak az Egyház alkotmányától idegen, választásokon alapuló szervezete”.

47. A papi jövedelmekkel kapcsolatos állami jogszabályok GEISZ, Egyházi Közigazgatás 341-373. alapján

„Lelkészi illetmény. [...] Ha a róm. kath. plébános javadalmazása a canonica visitation alapszik, ez egyrészt az egyház, illetve javadalmazás, másrészt a község, mint politikai testület között létrejött magánjogi szerződést képezvén, a községnek ezen magánjogi szerződésen alapuló kötelezettsége nemcsak egyházi adónak, hanem a község oly terhének tekintendő, melyhez nemcsak a róm. kath. hívek, hanem mindazok hozzájárulni tartoznak, kik a község terheiben résztvenni kötelesek. (C. 1890. 1864.) [...] A lelkeszi illetmények, mint községi terhek, a községi költségvetésbe felveendőek. (Bm. 1891. 60.457.) [...] A megszüntetett úrbéri járandóságokért szabandó kárpótlás az egykori földesúri birtok után, a birtokos személyének különbsége nélkül kitudandó és nem csupán a magán földesurakat, hanem az egyházi és alapítványi javakat is illeti. (1853. márc. 2. cs. nyiltparancs 20. §.) [...] Az egyházak, plébániák és iskolák számára adózások és szolgáltatások, melyek sem az egyházi tizeden általában, sem az úrbéri telektől földesúri kilenceden nem alapulnak, a megszüntetett szolgáltatások között nem foglaltatnak és a kötelezettek által továbbá is teljesítendőek. (1853. márc. 2. úrbéri és földteherment. nyiltparancs 23. §.)

{Az 31.722. sz., 1872. december 5-ei kultuszminiszteri rendelet történelmi megalapozás után kimondja: „[...] az 1840. VII. t. cz. 9. §-nak második és harmadik bekezdésében az urbéri váltsági szerződésekre nézve kimondott azon szabály, hogy a mennyiben azok egyházi javakra vonatkoznak, a m. kir. helytartó tanácshoz megerősítés végett felterjesztendőek voltak, – jelenleg is általában [sic] minden egyházi javadalmakat érdeklő legkövető urbéri egyezés vagy váltsági szerződés tekintetében is fennállónak tekintendő. Mihez képest az 1865. évi augusztus 25-én kelt l. f. elhatározás alapján a m. kir. helytartótanács által ugyanazon évi szeptember 18-án 71.963. sz. a. e tekintetben kibocsátott körintézkedés határozmányai ezennel megújítván, az egyházi birtokokat érdeklő mindennemű urbéri egyezségek és váltsági szerződéses, mielőtt a törvényszék elé terjesztetnének, – jövőre is el leges jóváhagyás végett a m. kir. vallásügyi miniszteriumhoz felterjesztendőek.” (CSIKY, *Egyházügyekre* 27-28.) Ez a rövid kitérő azt bizonyítja, hogy az állam ezek fölött az egyházi vagyont illető szerződéses fölött is hatalmat vindikált magának. Ez érthető a királyi kegyúri joga alapján.}

[...] A lelkészi illetmények körüli legfőbb fokú intézkedés az Felségét megillető legfőbb kegyúri jog és felügyelet folytán Felsége kormánya által gyakoroltatott és ily ügyeknek legutolsó fokon való elintézése az eddigi kivétel nélküli gyakorlat szerint is mindenkor a vallás- és közoktatásügyi miniszterium által foganatosított. (Vm. 1880. 9259.) [...] Lelkészi járandóságnak a községtől követelt megfizetése iránt első fokú határozathozatalra nem a főszolgabíró, hanem a községi képviselő-testület van hivatva. Ezen határozat a közigazgatási bizottsághoz felelbezzhet, a kézbesítéstől, illetve a kihirdetéstől számított tizenöt nap alatt. (Bm. 1887. 41.374.) Egyházi tartozások szolgáltatása iránt a község ellen támasztott követelések tárgyában, midőn a vita tárgyát éppen a követelésbe vett tartozás el- vagy el nem ismerése képezi, első fokúlag a községi képviselő-testület van hivatva határozni. (Bm. 1891. 4369.) Ha valamely lelkészi szolgálat utáni járandóság címén a község ellen támasztott követelés jogalapja vitássá válik, a követelés érvényesítése a közigazgatási út kimerítése után bírói útra tartozik. (Bm. 1885. 45.065.) A bíróság eldöntéséig a fennálló gyakorlat tartandó meg. (Bm. 1886. 26.914.) Papi állással összekötött javadalmak kiszolgáltatása iránti igények bírói útra csak azon esetben vihetők, ha elsőbb az egyházi hatóságnál kíséreltetett meg az ügy. (C. 1892. 9538.) [...] A papi illetmények nem mindenkor és feltétlenül képeznek oly költséget, mely kizárólag az illető hitfelekezetet terheli, hanem azok különféle körülmények és események folytán a politikai község terhére válhatnak. Ezen esetben a község minden tagját egyenlően érdeklő közigazgatási költség jellegét veszik fel és mint ilyenek a közadók módjára hajtandók be. (Bm. 1890. 55.963.) Egyházi személyek fizetésének behajtása a közadókkal egyenlően első sorban közigazgatási úton eszközözendő. (C. 1883. 3650.)”

„A párbér. Párbér alatt azon köteles szolgáltatásokat értjük, melyekkel a hívek az egyházközség kebelébe való tartozás alapján, a másvallásúak pedig telki teherképen terményekben vagy pénzben évenként a lelkész állásszerő ellátásához hozzájárulnak. A párbér mérve úgy mennyiség, mint minősége tekintetében nagyon eltér; általános jogszabály erre nem lévén, az egyházlátogatási okmány feljegyzései, vagy párbérmegváltás esetén az érdekelt felek által közösen szerkesztett okirat irányadó. Párbér ügyekben a *visitatio canonica* teljes hatályú közokirat. (Vm. 1881. 5096.) [...] Párbér fizetése alól nem mentesít az a körülmény, hogy a fizetésre kötelezett pusztán polgári házasságban él, mert az állami törvények szerint törvényes házasságot kötőknek mindazon kötelezettségeket teljesíteniök kell, mit törvényes házastársakra akár egyházi, akár állami törvény előír. (Vm. 1907. 72.418.) Polgári házasságban élő vegyes házasoktól a lelkészek követelhetnek párbért. (Magy. püspöki kar, 1907. ápr. 18.) [...] Különböző szertartású házasoknál az évi vagy párbérszolgáltatás a két különböző szertartású lelkész között egyenlően megosztandó. (1814. évi 10.753. kancell. rend.) [...] valahányszor oly plébániákban, ahol a párbér házak vagy telkek szerint van kivétve, a katolikus kézen levő ház vagy telkek nem-katolikus kézre megy át, az elveszett párbérszolgáltatásért a lelkésznek kellően igazolt kérvényére az államkincstár kárpótlást fognyújtani az 1896. évi jövedelmi összeírásban megállapított pénzértékkel. (Vm. 1909. 729.) [...] A

párbérszolgáltatásnak a canonica visitatio által el írt módját megváltoztató újabb egyházközségi határozat püspöki jóváhagyás alapján joghatályos és nem igényli a miniszterium jóváhagyását. (Vm. 1902. 67.282.)

[...] Párbérjárandóság a politikai község által megváltható a községi közpénztár terhére. Ha a felekezeti kiadásokat a község pótdó kivetése nélkül fedezni nem volna képes, a pótdó csak az illet hitfelekezet tagjaira lesz kivetve. (Vm. 1907. 88.876.) Készpénzben megváltott párbérjárandóság valláskülönbség nélkül a község által fizetendő, igazoltatván ama gyakorlat, amely szerint a párbérjárandóságot az összes úrbéresek, valláskülönbség nélkül fizetik, tekintet nélkül arra is, hogy ott laktak, vagy bels séggel bírtak-e. (Vm. 1905. 80.333.) Párbérjárandóságnak a község által történ megváltása esetén szükséges a váltsági szerz déshez az egyházi f hatóság jóváhagyása, valamint annak megjelölése, hogy kiket terhel a váltság folytán kivetendő adó. (Vm. 1907. 78.713.) [...] Lelkészi javadalmazást képez közjogi természet papi szolgálmányok behajtása els sorban közigazgatási útra tartozik s csak az esetben, ha ennek eredménytelensége beigazoltatik, indítható a bíróság el tt per ezek behajtására. (C. 1884. 3131.) [...] Párbérjárandóságok a község költségvetésében helyet nem foglalhatnak, ha a párbérajánlati szerz dést a hívek állították ki; de a párbér kezelését s a róm. kath. híveken való behajtását a község teljesíti, ha arra kötelezettséget vállalt s az egyházi f hatóság ahhoz ragaszkodik. (Vm. 1907. 100.545.) [...] A kir. Curiának 30. sz. döntvénye, valamint a kir. miniszterium tanácsának 1887. évi november 26-án hozott határozatában is kifejezett állandó gyakorlat értelmében a párbér iránti követelés mindenkor els sorban közigazgatási úton érvényesítendő s az a körülmény, hogy az egyik fél a kötelezettség jogalapját kétségbevonja, nem a közigazgatási hatáskör leszállítására, hanem csak arra szolgál alapul, hogy a közigazgatási határozat joger re emelkedése után az abban meg nem nyugvó fél az ügyet a kötelezettség alapjának vitás kérdésében bírói útra vihesse. [...] (Mt. 1905. 36.919. I. M.) [...] Mindazon vitás ügyekben, melyekben egyházi adó természet szolgáltatásokról van szó, a II. fokú alispáni határozatot minden esetben – tehát akkor is, ha ezen határozat az I. fokúval érdemben egyezik is – a vármegye közigazgatási bizottsági illetékes fölülbírálni és ezen III. fokú határozat fölebbezhet a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz. – Ezt a törvényes gyakorlatot, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszterium Felsőge legf bb kegyúri jogán létesített, nem érintette az 1901: XX. törvénycikknek a jogorvoslatokról rendelkez része, valamint nem tekintettek ezen gyakorlat követésének akadályául az 1876: VI. törvénycikknek rendelkezései sem. [...] akkor szenvedne módosulást az eddigi gyakorlat, ha megengedtetnék, hogy az említett kérdésekben hozott II. fokú alispáni határozatok közvetlenül a miniszterium által bíráltassanak felül. (Vm. 1906. 102.788.) Igazolt gyakorlat alapján más vallásúak a római katolikus lelkész számára teljesítendő párbérfizetésben közigazgatásilag elmarasztaltatnak, annak fenntartásával, hogy a fizetésre kötelezett az általa vitássá tett szolgáltatás jogi alapját bírói úton tisztázhatja. (Vm. 1904. 76.029.)”

{Kivételesen GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 1029: „A párbér behajtása iránti intézkedés, tekintettel arra, hogy a párbér jogosultságában – tartalmánál és céljánál fogva – a közjogi elem túlsúlyban van: a

közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozik. (Hb. 1908. 46.)” A párbérrel kapcsolatos egyéb állami jogszabályokat pedig ld. *Vallásügy*, 497-502. Kuriális döntvényeket olvashatunk még MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 76-77. oldalain. Ezek szerint például: azt, hogy a párbérfizetés dologi vagy személyi teher, a polgári bíróságok joghatósága eldönteni (C. 1885. november 27., 30. sz. teljes ülési polgári döntvény); ahhoz, hogy a párbér más felekezeti dologi teherként követelhető legyen, „minden kételyt kizáró magánjogi elkötelezés szükséges” (C. 1915. május 18., 2150/1914. sz. M. Dt. IX. 223. I.); ha a tulajdonos az ingatlan után fizetett párbért, a plébánián kívüli új tulajdonos a párbért megfizetni nem köteles (C. 1907. szeptember 26., 7500/1906. sz.)...stb.)

„Kepejárandóság. A kepe vagy papi bér az erdélyi részekben és nevezetesen a Székelyföldön [...] a lelkésznek egyházközségbeli hívei által szolgáltatni szokott fizetés, praestatio, s vagy olyan, amely szigorú rendszerint járni szokott, vagy pedig olyan, amely időnként a viszonyokhoz képest állapíttatik meg, vagy végül olyan, amelyet a hívek önként adnak a lelkésznek. [...] A lelkészi kepejárandóság hitfelekezeti adót képez, melyet az érvényben levő kepetörvény értelmében az egyházközséghez tartozó hívek különbség nélkül viselni tartoznak a közigazgatási hatóság, az illetékes egyházi hatóság által hozzá intézett megkeresése folytán, a tartozás iránt végrehajtást foganatosítani köteles. (Vm. 1896. 7067.) A kepeadó kivetése és megállapítása az egyházi autonóm hatóságok ügykörébe tartozik, s a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumot csupán a felügyeleti jog illeti meg arra nézve, vajjon az egyházi hatóságok e részbeni határozatai nem ütköznek-e a törvény vagy jogszokás rendelkezéseibe. (Vm. 1902. 41.740.) [...] Vitás kepeügyekben felebbezésnek van helye az autonóm egyházközség közgyűléséhez, onnan az egyházi hatósághoz, végső fokozaton a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz. (Vm. 1896. 2067.)”

„Lelkészi jövedelemkiegészítés. (Congrua.) [...] A lelkészi jövedelemkiegészítéséről szóló 1898: XIV. t.-cikk, az azt módosító 1909. évi XIII. t.-cikk szövegével kiegészítve, a hatályon kívül helyezett szakaszokat kihagyva, a következő: Az 1898. évi XIV. t.-cikk 1. és 2. §§-ai a következőképpen módosíthatnak: A törvényesen bevett vallásfelekezetek lelkészi (helyi kápláni, külön rendszeresített missziói lelkészi) állásának jövedelme a törvényben megállapított feltételek mellett az államkincstár terhére évi 1600, illetékes leg 800 koronára, a segédlelkészi állások jövedelme pedig évi 1000, illetékes leg 800 koronára egészíttetik ki olyképpen, hogy a segédlelkész jövedelmébe az általa élvezett teljes ellátásnak 500 koronával számított pénzértéke betudandó. A latin-, görög- és örményszertartású róm. kath. egyház lelkészi (helyi kápláni) és a segédlelkészi állásai ebben a jövedelmi kiegészítésben csak azon feltétel mellett részesíthetők, hogy a jelen törvényben megjelölt célhoz felfüggetlenül elhatározás szerint a katolikus nagyobb egyházi javadalmak legalább az általuk megajánlott évi 700.000 koronával, a magyar vallásalap pedig legalább évi 1,200.000 koronával járulnak, amely utóbbi hozzájárulási összegben azonban be kell foglalni az az összeg, amely nevezett alapról állandó kongruakiegészítés, lóttartási

átalány és földadó-megtérítés címén egyes lelkészeknek már eddigé is kiutaltatott. Az 1898. évi XIV. t.-cikk mindazon intézkedései, amelyeket a jelen törvény hatályon kívül nem helyez, az állami forrásból nyert jövedelmi kiegészítés tekintetében a latin-, görög- és örményszertartású róm. kath. lelkészekre (helyi káplánokra), valamint bármely törvényesen bevett vallásfelekezethez tartozó segédlelkészekre is kiterjesztetnek. (1909: XIII. 1. §.)

A jövedelmi kiegészítés igénybevétele végett a lelkészek illetékes felekezeti f hatóságuk, ilyenek nem létében pedig hitközségi el ljáróságuk a szükséges adatok bemutatása mellett a jelen törvénynek hatályba lépését l számított egy éven belül a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordulhatnak. [...] A lelkészi jövedelmek kimutatása végett már eddig beszolgáltatót adatok az illetékes felekezeti hatóság által a 11. §. értelmében kiigazíthatók s ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter által elfogadtatnak, a lelkészi jövedelem kiegészítésének alapjául szolgálnak. (1898: XIV. 3. §.) [...] Jövedelmi kiegészítésben csak olyan lelkész részesülhet, aki magyar állampolgárságát igazolja. (1898: XIV. 6. §.) Az 1898: XIV. t.-c. 4., 5. és 6. §§-ai a következő rendelkezésekkel egészítették ki: Annak a lelkésznek (helyi káplánnak, külön rendszeresített missiói lelkésznek), illet leg segédlelkésznek, aki a jelen törvény életbeléptekor a jövedelmi kiegészítésre való igényt meg nem szerezte, hogy abban egyébkénti min sítéshez (1898: XIV. t.-c. 4. §.) képest részesíthet legyen, igazolnia kell azt is, hogy a magyar nyelvr l intézked 1840: VI. t.-c. 8. §-ában foglalt követelményeknek megfelelni képes. [...] A törvényhozás tudomásul veszi, hogy a katolikus lelkészi (helyi kápláni) és segédlelkészi állások jövedelem-kiegészítésének megállapítása céljából a jövedelmi összeírások az 1898: XIV. t.-c. 11-13. §-aiban foglalt elveknek megfelel f kegyúri rendelkezések folytán már a jelen törvény életbelépte el tt megtörténtek és ezeknek az összeírásoknak alapján a jövedelmi kiegészítésre való igények az Felsége által szervezett kath. kongruabizottság és a kormány által megállapítottak. – Ezeknek a jövedelmi összeírásoknak a jöv ben az 1898: XIV. t.-c. 14. és 15. §-ai alapján esetleg szükséges kiigazítása, valamint a jövedelmi kiegészítésre való igények újbóli megállapítása, továbbá az új állások jövedelmeinek összeírása körüli eljárás tekintetében a f kegyúr által jóváhagyott szabályzatok maradnak érvényben azzal a módosítással, hogy ezentúl az összeírások kiigazítása és a kongruaigények megállapítása tekintetében a véghatározás a miniszter hozzájárulásának fenntartásával egy oly bizottság által történik, amelyben a lelkészi jövedelem kiegészítéséhez járulók három tényez a hozzájárulás arányában lesz képviselve. (1909: XIII. 7. §.) [...] A jelen törvény célja kizárólag a lelkészi jövedelem kiegészítése lévén, önként következik, hogy az állam pénzügyi helyzetéhez képest továbbra is feladatául tekinti a fejlőd méltányos igényekhez képest a bevett vallásfelekezeteket egyházi és iskolai szükségleteinek kielégítésében támogatni; miért is jelen törvény az állami költségvetésben különböző címek és rovatok alatt a bevett vallásfelekezetek részére felvétetni szokott mindennem egyházi és iskolai segélyeket érintetlenül hagyja, kivéve a különböző egyházak csekélyebb illetménynyel ellátott lelkészeinek segélyezésére szolgáló tételt, mely a költségvetési törvényben meghatározandó összegben jöv re a lelkészi jövedelem kiegészítésére szolgál. (1898: XIV. 21. §.)”

{A jogszabályok teljes szövege a következő helyeken olvasható: 1898. évi XIV. tc. (az 1909. évi XIII. tc.-ben történt módosításokra is utalva): *Vallásügy*, 502-510.; az iménti tc. végrehajtásáról szóló 4433/eln. sz. kultusz- és pénzügyminisztériumi rendelet (1898. október 24.): *Vallásügy*, 510-515.; az 1909. évi XIII. tc.: *Vallásügy*, 516-519.}

Továbbá GEISZ, *Egyházi Közigazgatás 1020-1022.*:

„Országos Kongruatanács. A király Felsége 1909. szeptember 24-én kelt legfelsőbb elhatározásával az 1909: XIII. t.-c. 7. §-ában foglalt rendelkezés végrehajtása céljából egy állandó bizottságot rendelt, melynek hatáskörére és szervezetére nézve a következőket rendelte: A bizottság címe: „Országos Katholikus Kongruatanács”. Elnöke a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter, aki magát akadályoztatása esetén a tanács elnökeinek a tanácsnak egy püspöki rangban álló tagja által helyettesítheti; tagjainak száma az elnökön kívül a következő három évre tizenötben állapított meg olyképen, hogy a tagok által a lelkesi jövedelem kiegészítéséhez járuló három tényező mindegyike a hozzájárulás arányában legyen képviselve és pedig négy tagot a nagyobb egyházi javadalmak képviselőit, a püspöki kar küld ki a nagyobb egyházi javadalmak között, a magyar vallásalap képviselőit pedig öt tag, az államkincstár képviselőit pedig hat tag, a vallás- és közoktatásügyi miniszter elterjesztésére három évre. A király fenntartja magának, hogy három évtől kezdve, és azon túl is időnkint a bizottság számarányait aszerint módosítsa, amint esetleg módosulni fog a három tényező hozzájárulásának aránya. A magyar vallásalap képviselőit kinevezett öt tag megbízása időközben is megszűnik, ha a katolikus autonómia életbe lép és ezen tagok kiküldetése egészben vagy részben az hatáskörébe utaltatik. – A tanács minden évnegyed első hónapjában rendszeresen tart. Halasztást nem terjeszt elő sürgős ügyek tárgyalása végett azonban az elnök bármikor rendkívüli ülést hívhat egybe. A tanács teljes elnökségének hatáskörébe tartozó ügyek az elnökkel együtt legalább hét tag jelenlétével tárgyalandók. A tanács hatáskörébe tartozó összes ügyekben egyházi és világi hatóságok és magánfelek beadványait a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez intézik és az útján értesülnek a tanács határozatairól. Ügyrendjét a tanács maga állapítja meg.

A tanács hatásköre az 1909: XIII. t.-c. 7. §-ának végrehajtásaképpen a következőkben állapított meg: 1. Az idézett törvényszakasz értelmében a tanács teljes elnökségében intézi el a következő ügyeket: a) az egyházmegyei főkhatóságok évenkénti elterjesztései alapján megállapítja az egyes lelkesek és segédlelkészek kongruaigényét és az ekként mutatkozó kongruaszükséglet kiutalványozása iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek elterjesztést tesz; [...] 2. Albizottságilag tárgyalandók a következő ügyek: a) A tanácsnak a vallásalap képviselőitől külön tanácskoznak és határoznak a vallásalap hozzájárulására és kongruahányad elvonása tekintetében. Eljárásuknál az 1898: XIV. t.-c. 7., 8. és 9., {ld. *Vallásügy*, 503-505.} valamint az 1909: XIII. t.-c. 4. és 5. §-ainak {ld. *Vallásügy*, 518.} rendelkezéseit tartoznak követni. Valahányszor a vallás- és közoktatásügyi miniszter az állami jövedelem-kiegészítés megvonása iránt határoz, ezt a határozatot indokaival és a tárgyalási iratokkal

együtt áteszi az albizottsághoz, mely a vallásalapra es kongruakiegészítési hányad elvonása iránt önállóan határoz. Amennyiben pedig a közigazgatási bíróság a miniszternek az állami kongruakiegészítés megvonását elrendel határozatát megsemmisítené, az albizottságnak hasonló irányú határozata szintén megsemmisítettnek tekintend . Ezen albizottság tanácskozásaiban a püspöki karból kiküldött tanácstagok egyike saját választásuk szerint elnöklési és szavazati joggal vesz részt. *b)* Hasonlóképpen és hasonló elvek szerint albizottságilag önállólag járnak el a tanácsnak a püspöki kar által kiküldött tagjai, a nagyjavadalmasok hozzájárulására es jövedelemkiegészítési hányad megvonása tekintetében. *c)* Ugyancsak a püspöki kar által kiküldött tanácstagok vizsgálják fel l a szükséghez képest a nagyjavadalmak jövedelmi összeírását és tesznek a f kegyúrnak a vallás- és közoktatásügyi miniszter útján javaslatot annak módosítása iránt. A vallás- és közoktatásügyi miniszter mindaddig, míg a katolikus autonomia körében erre nézve intézkedés nem történik, ez ügyben a szükséghez képest az országos katolikus kongruabizottságot hallgathatja meg. A tanács határozatainak végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter a miniszterium rendes személyzete útján gondoskodik. A fentebb 1. *a), b), c), d)* és *g)*, valamint 2. *a)* pontja alatt megjelölt ügyekben a tanács, illetve az albizottság határozatai a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulásának fenntartásával hozandók, miért is a fentebb megjelölt ügyekben hozott tanácsi határozatok minden lés után következ 15 nap alatt nevezett miniszterrel közlend k és ily határozatok csak e miniszter hozzájárulása után hajthatók végre. A vallásalapból a lelkészi kongrua kiegészítése céljaira fordítandó 1,200.000 korona, tekintet nélkül a régibb összeírásokkal kapcsolatos eddigi kifizetési módozatokra, a nagyjavadalmasoknak legalább 700.000 koronát tev hozzájárulásával és az államkincstártól ugyanerre szánt összeggel együtt, az egységes katolikus kongrua-alapba fizetend be, mely alap pénztári kezelését az 1909: XIII. t.-c. és jelen határozat rendelkezéseinek szemmeltartásával az állam pénzügyi közegei végzendik. Minden lelkész ebb l az egységes kongrua-alapból nyeri az t megillet jövedelemkiegészítést, minek folytán minden egyes jövedelemkiegészítésben mindegyik hozzájárulási forrás ugyanazzal a hányaddal részes, melylyel az egész kongrua-alaphoz járul. (Jelenleg 7/32, 12/32, 13/32.) Ez az elv állapítja meg azt a hányadot, melynek megvonása iránt törvény alapján a miniszter, jelen f kegyúri rendelkezés alapján pedig a kongruatanács két albizottsága határoz. A régi összeírásokon alapuló igények a vallásalapból nyerend kongruakiegészítésre, amennyiben az 1909: XIII. t.-c. és jelen f kegyúri rendelkezés határozataival ellenkeznek, hatályon kívül helyezettnek; azok a lelkészek azonban, akik javadalmukba a régi igények alapján vezettettek be, míg az illet álláson maradnak, azok élvezetében meghagyandók. Személyváltozás alkalmával az új rendelkezéssel nem egyez kongruasegélyek a kongrua-alap javára bevonandók és új lelkészségek felállítására fordítandók. (Vm. 1909. 4622. eln. sz.)”

{A fenti kérdésekr l ld. még: SALACZ, *Egyház* 110-114. Eszerint pl. az 1896-os lelkészi jövedelem-összeírás alapján a párbér országos szinten 4.201.994 koronát kellett volna, hogy kitegyen, de a bevallások alapján ténylegesen csak 3.080.323 korona folyt be, ebb l 1.928.138 korona terményben, 552.351 korona munkában, és 600.000 az iméntiek pénzbeni megváltásával. }

48. Idézetek a gyűri szabályzatból GEISZ, Egyházi Közigazgatás 286. kk. alapján

„2. §. Az egyházközség önkormányzati jogánál fogva szabadon és önállóan intézkedik az egyházközség anyagi ügyeiről és ezzel kapcsolatban gondoskodik az istentisztelet, közoktatás, közjótékonyosság, temetkezés stb. céljaira szolgáló egyházi intézmények szervezéséről, illetve fentartásáról. Ezek tekintetében szabadon határoz és szabályrendeleteket alkot. Határozatait és szabályrendeleteit végrehajtja, érintetlenül hagyván az egyházmegyei hatóság jogait, valamint Felsőháznak, az Apostoli Királynak a kegyúri és a felügyeleti jogait, nemkülönben a kegyurak jogait és kötelezettségeit. 3. §. Az egyházközség önkormányzati hatáskörébe tartozó ügyek, mindegyik a hit- és erkölcsstan, az isteni szolgálat és szertartás, az egyházi fegyelem és hitoktatás, és általában mindazon ügyek, melyek a lelkesítő hivatal független és hivatalos intézkedése alá tartoznak. Úgyis az egyházlátogatási (Canonica Visitatio) határozatoknak egyoldalú megváltoztatása. Ki van továbbá zárva minden politikai kérdés.

Az egyházközség szervezete. 4. §. Az n-i róm. kath. egyházközségnek tagja minden róm. kath. hívő kor- és nemkülönbség nélkül, aki az n-i egyházközség területén ingatlannal, vagy hat héten túl állandó lakással bír.

5. §. Az egyházközség a maga jogait és kötelezségeit: a) az egyházközségi gyűlés; b) az egyházközségi képviselő-testület és c) az egyházközségi tanács által gyakorolja.

A) Az egyházközségi gyűlés. 6. §. Az egyházközségi gyűlés elnöke a plébános [...]. 8. §. Az egyházközségi gyűlésnek tagja: a) az egyházközségnek minden férfi tagja, ha a 24 éves kort betöltötte, az egyházközség területén legalább egy év óta állandó lakással bír, és önálló. [...] b) a kegyúr, ha róm. kath., még ha nem lakik is az egyházközség területén, vagy a kegyúrnak igazolt, katolikus megbízottja; c) az a katolikus férfiú, ki az egyházközségi terheket az egyházközség területén fekvő ingatlanai után viseli, még ha nem lakik is az egyházközség területén; d) hivatalánál fogva minden az egyházközség területén alkalmazott áldozópap, segéd- és nyugdíjas lelkész, tanító, kántor (továbbá az egyházközség által fentartott vagy más katolikus iskolák, intézetek tanára, tanítója és tisztviselője). 9. §. Az egyházközségi gyűlésnek tagja nem lehet: b) [...] aki házasságát egyháziilag meg nem kötötte, aki született gyermekének megkeresztelését ok nélkül halogtatja [...] d) aki a hadsereg, haditengerészet, m. kir. honvédség és csendőrség tetteles állományában szolgál; e) aki [...] jogérvényesen kivetett egyházi szolgálmányokkal egy év óta hátralékban van, mindaddig, míg e kötelezségét nem teljesíti. [...] 19. §. Az egyházközségi gyűlést a plébános, a végérvényesen megállapított névjegyzék hitelesítése után, minden harmadik év november havában összehívja az egyházközségi képviselő-testület választása alá és tagjainak megválasztása végett. 26. §. [...] A jegyzőkönyvet az egyházközségi gyűlés elnökével együtt a szavazatszedő küldöttség tagjai is aláírják és megerősítés végett az egyházmegyei hatósághoz felterjesztik. 27. §. Az egyházközségi képviselő-testületi tagok választása a szavazás mellőzésével közfelkiáltás útján is

történhetik, ha az egyházközségi gyűlésnek oly tagja, ki nem hivatalos állásánál fogva tagja a gyűlésnek, ily értelmű indítványt tesz és az elfogadtatik.

B) Egyházközségi képviselő-testület. 29. §. Az egyházközségi képviselő-testület elnöke a plébános. 31. §. Az egyházközségi képviselő-testület tagjai: *a)* Hivatalból a plébános, [...] *b)* A kegyúr, ha római katolikus, még ha nem lakik is az egyházközség területén, vagy a kegyúrnak igazolt, katolikus megbízottja. *c)* Választás útján az egyházközségi gyűlés választható tagjai közül, mindig a legutolsó népszámlálás alapján, minden 100 egyházközségi tag után 1 kebelbeli lakos, de legalább 18 és legfeljebb [sic] 60. 32. §. Az egyházközségi képviselő-testület tagjai 6 évre választatnak. A jelen szervezeti szabályzat alapján első alkalommal megválasztott képviselőket három év leteltével, az elnök által képviselő-testület gyűlésén eszközölt sorshúzás útján, kilép. Azontúl minden három év leteltével azok lépnek ki, kik a szabályszer 6 évet már kitöltötték. A kilépettek újból megválaszthatók. 36. §. Az egyházközségi képviselő-testület hatáskörébe tartozik [például]: *g)* az évi költségvetés megállapítása [...] *h)* az évi zárószámadások megvizsgálása és a felmentvény megadása végett az egyházmegyei hatósághoz felterjesztése; *i)* az egyházközségi vagyonelejtár felülvizsgálása és hitelesítése; *j)* rendkívüli esetekben a költségvetés keretén kívül való utalványozás; *k)* kölcsönök felvétele; *l)* ingatlanok szerzése, elidegenítése vagy megterhelése; *m)* feltétlen és feltételekhez kötött ajándékok, hagyományok és alapítványok elfogadása; 37. §. Az egyházközségi képviselő-testület évenként két rendes közgyűlést tart, és pedig november hóban a jövő évi költségvetés megállapítása, március hóban pedig a múlt évi zárószámadás tárgyalása végett. [...] 39. §. [...] A vallás- és közoktatásügyi miniszter felülvizsgálatának van helye, ha [...] 40. §. Csak az egyházmegyei hatóság jóváhagyása után hajtható végre minden olyan határozat, mely [...]

C) Az egyházközségi tanács. 43. §. Az egyházközségi tanácsnak elnöke a plébános. 45. §. Az egyházközségi tanács tagjai: *a)* hivatalból a plébános [...] *b)* A kegyúr, ha római katolikus, még ha nem lakik is az egyházközség területén, vagy a kegyúrnak igazolt, katolikus megbízottja. *c)* Az egyházközség tisztségviselői. *d)* Az egyházközségi képviselő-testület által saját kebeléből választott tagok, akiknek száma az egyházközségi képviselő-testület választott tagjainak harmadrészét teszi ki. 52. §. Az egyházközségi tanács hatáskörébe tartozik [például]: *c)* az egyházközségi vagyonnak kezelése; *d)* a plébániai vagyonelejtár ellenőrzése; *e)* az egyházközségi képviselő-testület hatáskörébe tartozó és a 36. §. [...] *i)*, *j)*, *k)*, *m)* [...] pontjaiban felsorolt ügyekben javaslat készítése; *l)* a plébános, káplán, tanító, kántortanító és egyéb személyzet járandóságainak behajtása és a természetbeni járandóságok esetleges pénzbeli megváltásának előkészítése; *m)* az egyházközségi temető rendbentartása és a hely méltóságához képest való gondozása; *n)* a templomi közös istentisztelet alatt és egyéb ájtatossági gyakorlatok, körmenetek alkalmával a rendre felügyelő megbízottak állítása; *p)* az iskolaszék teendőinek végzése. 53. §. Az egyházközségi tanács negyedévenként rendes ülést tart.

Tanácskozási rend. 59. §. Az egyházközségi képviselő-testület és tanács határozatait a jelenlevők általános szótöbbségével hozza meg, kivéve a képviselő-testület kebelében megejtett választásokat a

tisztvisel i állások betöltésére és a tanácsstagok választására, mert arra viszonylagos szótöbbség is elégséges. Titkos szavazással csak személyi és választási ügyekben határoznak. Érvényes határozathozatalhoz az összes tagok egyharmadának jelenléte szükséges. [...]

Az egyházközség tisztvisel i s azok hatásköre. 62. §. Az egyházközség egyházi elnöke [például]:

k) a tanács tagjainak névsorát az egyházmegyei hatóságnak (és ha az egyházközség r. k. jelleg népiskolát tart fenn, a kir. tanfelügyel nek is) megküldi; *l)* a költségvetés keretén belül utalványozza a kiadásokat, rendkívüli és sürg s esetekben a képvisel testület nevében a költségvetés keretén kívül is, utólagos bejelentés kötelezettsége és saját vagyoni felel ssége mellett, 60 koronáig terjed összeget utalványozhat az egyházközség pénztárából; 67. §. Az egyházközség tisztvisel inek állása tiszteletbeli, azért díjazással nem jár. Amennyiben mégis az állás teend inek ellátása nagyobb fáradságot igényelne, a képvisel testület a tanács javaslata alapján, a költségvetés terhére méltányos tiszteletdíjat állapíthat meg.

Az egyházközség vagyoni ügyei. 75. §. A gondnok csakis olyan számlára és nyugtára teljesíthet fizetéseket, melyeket az egyházközség elnöke el z leg, utalványozólag láttamozott.”

49. Meg nem valósult autonómiai szervek szabálytervezetei MELICHÁR, A katolikus 285-302. alapján

„Az esperességi kerületi tanács”-ról az 1870-es javaslat 88-103. §-ai írnak. Ezek alapján az elnök az esperes lett volna, világi elnököt pedig maguk közül választottak volna. Tagjai a kerület összes egyházközségi tanácsának egyházi és világi elnökei, és minden egyházközségi tanács egy-egy képvisel je. Félévenkénti ülésein az egyházmegyei gy lésbe küldötteket és az egyházközségi néptanítókat választotta, a megüresedett plébániai javadalmakat leltározta és kezelte, az egyházközségek, plébánosok, tanítók és más egyházközségi tisztvisel k panaszaiban intézkedett, az egyházközségi tanácsok döntései elleni felfolyamodványok ügyében másodfokon döntött, és a kerületi népiskolák és az egyházközségek javait felügyelte volna.

„Az egyházmegyei gy lés”-r l az 1870-es tervezet 54-68. §-ai szólnak. Elnöke a püspök, világi elnökét pedig a tagok maguk közül választották volna. Hivatalból tagjai a valódi kanonokok, a f esperesek és a tényleg m köd alesperesek, az egyházmegye területén lakó szerzetesi tartományf nők, ill. az ott lakó birtokos apátok és prépostok. Három évre választották volna a következő papokat: a társaskáptalanok, a kerületi papság, a papnevel intézet és az egyházmegye területén m köd katolikus közép- és f iskolák 1-1 képvisel je, továbbá az összes ottani népiskolák 4 képvisel je. Szintén 3 évre választották volna az általuk meghatározott számú világi tagot. Évenkénti ülésein felügyelte volna az országos katolikus gy lés által megállapított tanrendszernek a területén történ végrehajtását, javaslatokat tett volna az iménti gy lésnek a tanrendszer kijavítására, gondoskodott volna új elemi iskolák felállításáról, a meglev k segélyezésér l, a néptanítók anyagi helyzetér l és jutalmazásáról, a szolgálatképtelenné vált tanítók, ill. özvegyeik és árváik ellátásáról. Ellen rizte volna az

egyházmegye és annak alapítványai vagyonkezelését, és gondoskodott volna a szegényebb, ill. a nyugdíjas papok méltó ellátásáról.

„Az egyházmegyei tanács”-ot az 1870-es tervezet 52., 67. és 68. §-aiban állandónak képzelték el úgy, hogy annak az éves egyházmegyei gyűlés utasításokat adott volna. Az 1897-es autonómiai szervezet 45. §-a azonban már csak az egyházmegyei tanácsot ismeri, a gyűlést nem. A tanács havonkénti gyűléseit a megyéspüspök (ill. a pannonhalmi főapát) székhelyén tartja, székiüresedés esetén a káptalani helynök elnökletével. Tagjai: az egyházmegyei tanfelügyelő, a káptalani alapítványokat kezelő kanonok, 8 klerikus és 20 laikus választott tag (utóbbi mellé 4 póttag). Maguk közül választanak egy egyházi és egy világi jegyzőt. Hatáskörébe tartozik: határozni (meghatározott választások és tagságok tekintetében; mater és filiális egyházközségek egyesítése ill. szétválasztása ügyében; népiskolák, óvodák, bölcsődék felállítása, fenntartása, állásbetöltése, tandíja, az alkalmazottak fizetése, nyugdíjazása, alkalmatlansága ügyében), megértesíteni (az egyházközségi gyűlések anyagi döntéseit; az iskolák felterjesztett költségvetését), felügyelni (az iskolák katolikus jellegének megőrzését, vagyonuk leltározását és kezelését, az egyházközségi költségvetéseket és zárszámadásokat, a világi kegyurak kötelességteljesítését), felterjeszteni (az igazgatótanácshoz a káptalanok által kezelt alapok és alapítványok zárszámadását), intézkedni (a katolikus népiskolák világi tanítóinak, tanítónőinek, óvónőinek és kántorainak fegyelmi ügyeiben), másodfokon dönteni (egyházközségi tanácsok megfellebbezett határozatainak ügyeiben).

„Az országos katolikus gyűlés”-t a hercegprímás minden év pünkösd havában Budapestre hívta volna össze. Maguk közül választottak volna egy világi elnököt is. Egyházi tagjai lettek volna (az 51. §-ban konkrétan felsorolt): 28 fő pap, 8 káptalani képviselő és 44 egyházmegyei papi képviselő, összesen 80 klerikus. Laikus tagok pedig: 6 kegyúri, 4 fő iskolai, 8 középiskolai, 2 tanítóképző, 8 népiskolai és 134 egyházmegyei hívő, összesen 162-en. Feladatai: szabályrendeleteket alkotni (az igazgatótanács elterjesztésére a katolikus nép- és szakiskolák világi tanítóinak, tanítónőinek és óvónőinek fegyelmi és nyugdíjügyeire, ill. a tanulók fegyelmeire vonatkozólag – az eredményt a kultuszminiszternek kellett volna jóváhagynia), gondoskodni (katolikus egyetem létesítéséről – törvényhozási hozzájárulással; katolikus fő-, közép- és szakiskolák, tanító-, tanítónő- és óvóképző alapításáról, fejlesztéséről, megszüntetéséről ill. átalakításáról – a kultuszminiszter útján megkért főkegyúri jóváhagyással), tárgyalni (az igazgatótanács évi jelentése és javaslatai, ill. önkormányzati sérelmek és szabálytalanságok ügyében), legfelsőbb fokon intézkedni (a híveknek egyházi és nevelési célokra történő megadóztatásának mértékéről – kormányfelügyelettel).

„Az igazgatótanács” az autonómia végrehajtó szerve, az országos gyűlés végrehajtó közege lett volna. Negyedévenként ülésezett volna Budapesten. Elnöke a hercegprímás, alelnöke az országos gyűlés világi elnöke. Tagjait 6 évre választották volna: 5 püspököt a püspöki kar, 6 egyházi és 23 világi személyt pedig az országos gyűlés. Feladatköre: a megüresedett érseki és püspöki székekre az érsekek és a püspökök által felterjesztett és a hercegprímás által nekik továbbított 3 fős javaslatot véleményezni,

melyet a sajátjával kiegészítve küld tovább a hercegprímás a kultuszminiszterhez, pedig a királyhoz; tudomásul veszi a szerzetesi apátságra és prépostságra történő jelöléseket és királyi kinevezéseket; ellenőrzi az országos gyűlés határozatainak végrehajtását; tárgyalja a vallás- és tanulmányi alapok költségvetését és zárszámadását; rendezi az elhunyt főpapok hagyatékát; széküresedés esetén felügyeli a püspöki vagyont; ellenőrzi és aláíró biztost küld a katolikus érettségi vizsgákra; legfelsőbb fokon határoz a hozzá fellebbezett ügyekben (főleg a főkegyúri jogokkal kapcsolatban, pl. vallás-, tanulmányi- és budapesti egyetemi alap). A kisebbség az igazgatótanácsban 3 „osztályfőnöki” feladatkört is meghatározott volna: a személyi, a tanügyi és a vagyonkezelési osztályok osztályvezetőinek. Ezt azonban a többség elvetette.

50. Zita királyné és családja élete a hu.wikipedia.org/wiki/Zita_magyar_királyné (2012. május 3.)

oldalról

1910-ben Ferenc József parancsba adta Károlynak, hogy ne süljön meg, de kikötötte, hogy csak királyi vérből származó ne választhat magának. Károly 1911. június 13-án megkérte Zita kezét, magamögött tudva a család és a császár támogatását is. A frigy már csak azért is esedékes volt, mert Ferenc Ferdinánd főherceg és trónörökös morganatikus házasságot kötött, így nem az ő, hanem Károly utódai kerültek volna a trónra Ferenc Ferdinánd halála után. Zita és Károly 1911. október 21-én házasodtak össze az alsó-ausztriai Schwarzau kastélyában, Ferenc József jelenlétében. Károly szerencsésnek mondhatta magát, mert saját maga választhatta ki jövőendőbelijét, ami igen ritka volt a Habsburgok között. A házasság a várakozásoknak megfelelően boldogra sikerült, összesen nyolc gyermekük született.

1914. június 28-án Szarajevóban meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörökösét és feleségét Chotek Zsófiát, így a trón várományosa Károly főherceg lett. Az esemény jelentette azonban az első világháború kezdetét is. Károly főherceg az osztrák hadsereg szolgálatába lépett, míg Zita főhercegné fivérei különböző országok seregeihez csatlakoztak – René, Félix és Éliás a Monarchia csapataihoz, míg Szixtus és Xavér a belgákhoz. Ez azt jelentette, hogy a testvéreknek egymás ellen kellett harcolniuk a háború folyamán, ráadásul néhányuk Franciaországgal ellentétes oldalon állt, noha a Bourbon-házból való származásuk miatt franciának vallották magukat. Zita főhercegné Ferenc József kérésére átköltözött Bécsbe, Schönbrunnba, ahol maga a császár próbálta meg felkészíteni őt majdani királynői és császárnői teendőire.

1916. november 21-én meghalt Ferenc József, trónján Károly követte Ausztriában I. Károly, Magyarországon pedig IV. Károly néven, Zitából így császárné és királyné lett. Bár éppen a háború kellős közepe volt, 1916. december 30-án, Budapesten hatalmas koronázási ünnepséget tartottak. Zitát és Károlyt ugyanazon a napon koronázták meg, amire addig nemigen volt példa a magyar történelemben (egyedül Erzsébet királyné mondhatta el magáról ugyanezt). Azonban ahogy befejeződött a koronázási ünnepségek sorozata, Károlynak vissza kellett térnie a frontra, és Zita is uralkodói kötelességei után

nézett. Mindeközben Zita királyné szinte állandóan áldott állapotban volt, gyermekeire sokszor id t kellett szakítania. „[Úgy emlékszem rá], mint állandóan jelenlév anyára; magától értet d volt, hogy fölénk hajolt, amikor betegek voltunk, hogy esténként együtt imádkozott velünk, hogy rögtön ott termett, ha valamelyikünknek baja esett, és hogy megfedett bennünket, ha lusták voltunk.” – írta édesanyjáról Félix f herceg. 1918-ban, a háború elvesztése után felbomlott az Osztrák–Magyar Monarchia. Károly 1918. november 13-án, Bécs mellett lemondott a magyar kormányzásba való beleszólási jogáról, azonban a trónról nem. A királyné eleinte hallani sem akart err l, ám végül kénytelen volt belenyugodni. {Zita így írt a lemondó nyilatkozat aláírása el tt: „Egy uralkodó sohasem mondhat le. Trónjától megfosztani lehet, uralkodói jogait megvonni t le lehet. Ez rendben van. Mert ez mer er szak. De ez nem kötelezi arra, hogy elismerje: elvesztette uralkodói jogait. Engedhet az er szaknak, attól függ en, milyen id ben és milyen körülmények közé kerül, de lemondani soha, soha, soha! Inkább itt pusztulok veled, de majd jön Ottó. És ha mindannyiunknak pusztulnia kell is, akad még Habsburg elegend .”} Károly király kés bb feldkircheni nyilatkozatában visszavonta lemondó nyilatkozatát, és kijelentette, hogy országának új kormányát sem a jelenben, sem a jövőben nem ismeri el. Ezzel a lépéssel Károly és Zita Ausztriában címzetes császári pár lettek, míg Magyarországon továbbra is k voltak a legitim uralkodók.

1920. március 1-jén a magyar állam élére nagybányai Horthy Miklós lépett, mint kormányzó. A trianoni békediktátum következtében Magyarország jelent s területeket veszített, majd Károly király 1921. márciusában megpróbált visszatérni az országba. Az „els királypuccs” néven elhíresült esemény kudarccal végz dött, az uralkodónak vissza kellett mennie Svájcba. Második alkalommal ugyanazon év októberében próbálkozott, ekkor már csata is zajlott a királypártiak és a kormánycsapatok között. Zita királyné mindkét alkalommal elkísérte férjét Magyarországra. Károly király, aki egyébként is gyenge egészség volt, Madeirán spanyolnáthát kapott. Felesége – bár éppen nyolcadik gyermeküket várta – végig odaadóan ápolta t. IV. Károly király 1922. április 1-jén hunyt el. Zita királyné ett l kezdve élete végéig gyászruhában járt, a feketét nem vetette le többé. A király halála után Madridba utaztak, ahol Zita királyné életet adott utolsó gyermekének, az utószülött Erzsébet f hercegn nek. A királynét teljesen lefoglalta gyermekei oktatása és felnevelése, minden energiáját nekik szentelte. Els gyermekét, Ottót trónörökösnek nevelte. Zitának jelent s szerepe volt abban, hogy férjének boldoggá avatási eljárása elinduljon. Huszonnyolc unokájának rengeteg id t szentelt, akárcsak korábban gyermekeinek. Az utolsó magyar királyné 1989. március 14-én halt meg, kilencvenhat éves korában, családja körében. Zita királyné boldoggá avatási eljárása 2009. december 10-én kezd dött meg. Fia Habsburg Ottó 1961-ben lemondott osztrák trónigényér l, hogy családjával beutazhasson hazájába. Személyében azonban az osztrák monarchisták továbbra is I. Ottó osztrák császárt, a magyar monarchisták pedig II. Ottó magyar királyt tisztelték (a magyar királyi trónról sosem mondott le). 2011. július 4-én hunyt el, másfél évvel felesége, Regina hercegn után. A monarchisták azóta (az 5 lány után 1961-ben született els) fiukat, Károlyt tartják az osztrák és a magyar trón jogos örökösének.

51. Újabb adalékok a katolikus egyetem helyzetéhez

SALACZ, *Egyház* 63-65.: Az egyetemet Mária Terézia 1777-ben Nagyszombatból Budára vitte, 6 évvel később pedig II. József Pestre, a pálosok és a jezsuiták elkobzott házaiba költöztette. 1781-ben ugyan az egyetemi alapokat a kincstárba olvastotta, és elrendelte, hogy az egyetem kiadásait az államkincstárból fedezzék. I. Ferenc visszaadta az egyetemnek a birtokait és 1804-es adománylevelével megerősítette azt tulajdonjogaiban. Az 1848. évi XIX. tc. „magyar egyetemről” beszél (ld. *1847/8-ik évi*, 57.). Az 1866/67-es tanévben az egyetem állta saját jövedelmeiből az éves 255.410 Ft-nyi kiadásának nagy részét: az állam csak 57.309 Ft-tal járult hozzá. 1883-ban az állami hozzájárulás már 208.000 Ft volt, többek között ezért is akartak jogot formálni arra, hogy az egyetem ne katolikusnak, hanem államinak minősüljön. Hatala, az egyetem rektora 1874-ben unitáriussá lett. A II. autonómiakongresszus idején, 1900-ban a püspöki kar „az egyetemi alapoknak az autonómia által létesítendő katolikus egyetem céljaira való kiadását” kérte. Hiába hagyományozták is e célra a pápák, katolikus egyetem nem létesült.

DUDEK, *A katolikus* 18. szerint az egyetem államosítása már az 1848. évi XIX. tc-vel megtörtént, amikor azt a kultuszminiszter felügyelete alá helyezték.

TOMCSÁNYI, *A katolikusok* 27-35.: Sétélmezte, hogy a pesti egyetemen, Ferenc József ígérete ellenére (ld. 220. lábjegyzet) továbbra is sorozatosan kerülnek kinevezésre nem katolikus tanszékvezetők, és t. dékánok. Igaz ugyan – írta –, hogy Ferenc József akkor még nem volt megkoronázva, de az egyetemet Pázmány Péter esztergomi érsek alapította, „A rektorok és a dékánok díszruháját Mária Terézia adománya folytán kereszt díszíti, valamint a karok jogarain is keresztény jellegű díszítések találhatók. A rektori jogar a Boldogságos Szűzet, a hittudományi a Megváltót, a jogkari szent Ivót, a bölcsellettudományi xaveri szent Ferencet ábrázolja. Az egyetem zászlaján a Szanya képe leng és felirata: Patrona Hungariae, Mater alma scientiarum Universitatis Hungaricae. Minden egyetemi ünnepély katolikus istenisztelettel [sic] kezdődik [...]”. Szerinte hiába tiltakozott Paczolay az egyetem államosítása ellen, Tisza és Deák lecsendesítették, mondván: „Itt azt [...] senkisé sem akarja, nem is mondta senki, csak az volt említve, hogy az egyetem állami tanintézet.” Deák azt állította, hogy az egyetemet Mária Terézia alapította, az azelőtt Nagyszombatban álló egyetem alapítványainak felhasználásával, ezért a neve „magyar királyi egyetem”. Ezzel szemben Tomcsányi szerint Mária Terézia az egyetemet nem alapította, csak áthozta. Annak vagyonához semmit hozzá nem adott magánvagyonából vagy állami vagyonból: az egyetem összes vagyona az áthozatalkor is csak az eredetileg megkapott esztergomi érseki alapítványokból (Pázmány, Lósy, Lippay), és más katolikus apátságok, prépostságok alapítványaiból állt (Tolna megyei Szt. Ilnáról nevezett földvári apátság, az 1773-ban XIV. Kelemen pápa által eltörölt jezsuiták ingó és ingatlan vagyona, és a pécsváradi apátság). Tomcsányi kifogásolta, hogy évről évre segélyt szavaz meg az országgyűlés az egyetemnek, mint valami állami iskolának, és az alsó- és felsőházban évente elhangzó szerény, az államosítás ellen felszólaló tiltakozásokkal a miniszter mit sem törődik. {DUDEK, *A katolikus* 69. ehhez azt tette hozzá, hogy „örökké igaz marad: non sibi aedificat, qui in alieno aedificat, vagyis mindez a ráfizetés az egyetem alapjainak katolikus jellegén nem változtat

semmit.” A „ráfizetés” szó alatt azt érti, hogy az állam is sokat költött rá az alapítás óta. MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 34. 1936-ban azt írja, hogy az egyetemi alap a fenti primások és a felozlatott nagyszombati jezsuiták „javaiból alakult mintegy 30.000 hold ingatlanból s kés bb hozzácsatolt mintegy 700.000 kor. t kéb l áll. A jövedelem a kir. Pázmány Péter Tud. Egyetem szükségleteire fordíttatik.”}

Idézte XIII. Leó *Quod multum* kezdet apostoli levelét (vö. a 336. lábjegyzetünkkel): „Élénk emlékezetben él nálatok a hálás utókor által dics íttet Pázmány Esztergom bíboros érseke, aki a budapesti katolikus nagy egyetemet alkotá s b alapítvánnyal ellátá. Valóban jól esik visszaemlékeznünk, hogy e nagy m vet azon tiszta és szinte szándékkal létesíté, hogy a katolikus hit terjesztessék s II. Ferdinánd ezen intézetet meger síté, hogy a katolikus vallás ott, ahol uralkodott, rendíthetetlenül fennálljon, ahol megingattatott, ismét helyreálljon s az isteni tisztelet mindenütt terjedjen. Jól tudjuk, milyen serényen és állhatatosan fáradoztatok azon, hogy a jeles tudományok e csarnokai megtartva eredeti jellegüket maradjanak, aminek alapítóik szándéka szerint lenniök kellett, azaz maradjanak katolikus intézetek, melyeknek belügyei, melyeknek igazgatása és tanító kara folyton az egyház s a püspökök joghatósága alatt álljanak. Azért a legbuzgóbban hívunk fel Titeket, ne mulasszatok el semmi alkalmat s kísértsetek meg mindent, hogy e jó és nemes célt mindenképpen elérjétek. S el fogjátok érni, tekintve az apostoli király kiváló vallásosságát s a kormány élén állók bölcsességét, mert valószínű leg nem fognák t rni, hogy az, ami a katolikus egyházon kívül álló felekezeteknek megadatott, a katolikus egyháztól megtagadtassék.” {Eredetiben: Leo XIII, Litt. Ap. *Quod multum*, 1886. VIII. 22.: *ASS 19* (1886) 102-103: „Floret apud vos memoriâ [sic] et praedicatione gratae posteritatis Cardinalis Pazmány [sic] Archiepiscopus Strigoniensis, qui magnum Lyceum catholicum Budapesthinum et condidit et censu amplissimo ditavit. Iamvero pulchrum est recordari, tantae molis opus effectum ab eo pura et sincera intentione religionis catholicae promovendae; idemque a rege Ferdinando II confirmatum, ut religionis catholicae veritas, ubi vigebat, inconcussa persisteret; ubi labefactata fuerat, repararetur, cultus divinus ubique propagaretur. Perspectum Nobis est, quam strenue constanterque curavistis ut istae studiorum optimorum sedes, nihil mutata natura pristina,tales [sic] esse perseverent, quales ipsarum auctores esse voluerunt, hoc est Instituta catholica, quorum res familiaris, administratio, magisterium in potestate Ecclesiae et Episcoporum permanerent. Quam ad rem Vos magnopere hortamur nullam praetermittere opportunitatem, omniaque periclitari, ut honestum ac nobile propositum omni ex parte consequamini. Consecuturi autem estis, spectata Regis Apostolici eximia pietate, prudentiaque virorum qui reipublicae praesunt: neque enim verisimile est passuros, ut, quod dissentientibus a catholico nomine communitatibus concessum est, id Ecclesiae catholicae denegetur.”} Hét év múlva, 1893. szeptember 2-ai levelében a pápa újra sürgette, hogy a püspöki kar szerezze vissza az egyetemet: „A köznek is érdekében van, hogy ami az sökt l bölcsen és jámborul alapított, ne az egyháznak s a katolikus hitnek kárára, hanem mindkett nek védelmére és biztosítására s ezáltal magának a köznek is javára használtassék fel mindenkoron.” Újabb 3 év múltán a pápa utasítására Verga bíboros, az illetékes püspöki kongregáció elnöke 1896. május 28-án ezt írta püspöki karunknak: „A püspökök ne sz njenek meg odahatni, hogy a

budapesti tudomány-egyetem, melyet a dics Pázmány Péter bíboros érsek alapított s mely javarészen katolikus intézményekből tartatik fenn, adassék vissza a katolikusoknak s a püspökök főnhatósága alatt kormányoztassék.”

52. Boldog MESZLÉNYI ZOLTÁN álláspontja a f kegyúri joggal kapcsolatban A f kegyuri jog és a forradalom, Esztergom 1920. c. m ve alapján

Az egyházjogász, kés bb segédpüspökké és vértanúvá lett Meszlényi véleménye szerint (4-5. o.): „A f kegyuri jog egyházi eredet , mert olyan dolgokra vonatkozik, amik az egyház lelki hatalmához tartoznak. Ilyen els sorban az egyházi hivatalok betöltésének joga, de azután a vagyonkezelés joga is, mely önként folyik az Egyház tulajdonjogából. Tehát csak az Egyház ruházhatta fel a magyar királyt ezzel a sajátos kiváltsággal. Kérdés, mikor? Voltak és vannak, akik [...] a f kegyuri jog gyökereinek kutatásában igen messze mentek s azokat még szent Istvánnál akarták feltalálni, els királyunk legatusi méltóságában. Ezek szerint a pápáknak István halála után sikerült volna visszaszerezni a meggondolatlan b kez séggel adott jogokat; [...] Ma már komoly tudós nem tagadhatja, hogy szent Istvánnak a pápa által adományozott kiváltságok – f leg a f papok kinevezésére vonatkozóak – csak saját személyének szóltak, utódaira át nem szállottak.” Indoka: IV. Béla 1238-ban az elfoglalni kívánt bolgár területekre nem kért volna magának pápai legatusi címet, ha azt amúgy is örökölte volna Szt. Istvántól.

5-6. o.: Akkoriban „a püspököket a káptalanok választották, a pápa er sítette meg s a király csak beleegyezését adta (assensus) a választáshoz. Ez a beleegyezés semmikép sem esett össze a bemutatás, praesentatio jogával, mert a középkori jog a püspöki javadalmakra nézve a praesentatio jogát nem ismerte.” Indoka: az investitúra-harcok idején Magyarország több jogot tudott volna elérni/megtartani a Szentszékkal szemben, mint a német császárok? Zsigmond egy ideig „saját bevallása szerint bitorolta” a püspökkinevezés jogát IX. Bonifáccal szemben, majd annak halála után utódjával, XXIII. Jánossal {a pisa-i ellenpáparól van szó} tárgyalni kezdett ennek legalizálásáról, akit I azonban elutasítást kapott.

7-8. o.: „A f kegyuri jog nem pápai adományozó levélben kifejezetten engedélyezett kiváltság, hanem inkább gyakorlat útján alakult kí [sic] és vált igazi joggá abban a terjedelemben, amint a pápák a kezdetben jogtalan tényeket hallgatólagos beleegyezésükkel jogosakká tették.”

9. o.: „Hogy az egyházi eredet bemutatási jog nem lehet „kinevezés”, világos magából a pápai bullák fogalmazásából, melyekben a királyi nevezésről ilyen alakban történik említés: „Cum itaque ecclesia..., ad quam... *nominatio* personae idoneae eidem ecclesiae... in Episcopum praeficiendae Romano Pontifici pro tempore existenti facienda, ad Carissimum in Christo Filium ... spectare et pertinere dignoscitur...” Maga a mondat nyelvtani szerkezete azt kívánja, hogy a nominatio-t nevezéssel adjuk vissza. Mert nem lehet a római pápának teend „kinevezésről” beszélni, de igenis lehet szó a római pápának történ nevezésről és bemutatásról.”

Meszlényi a továbbiakban kritikával illette Hanuy azon állítását is, hogy „a f kegyuri jog igenis a király lemondásával nem szűnt meg, mert az nem a király személyes joga, hanem a nemzetet megillet egyházi jogosítvány volt.” Ellenérve: évszázados tanulmányozások után erre pont 1918-ban és pont Hanuy jött volna rá? Egy ilyen (nem személyre szóló) adományozás Meszlényi szerint amúgy is „olyan engedmény volna, ami példátlan a történelemben”. Majd részletesen megcáfolta Werb czy-nek azt a „libertas regni” kifejezését, amire Hanuy egyedül hivatkozni tudott.

19-20. o.: Az 1850-es esztergomi püspökkari konferencia jegyz könyve szerint (vö. a *Függelék* 16. pontjával): „Ius designandi personas ad Episcopatus evehendas Regibus Hungariae in documentum grati animi et fiduciae privilegio Apostolico collatum fuit atque ceu mere personale considerari debet. Ast inter nova illa adiuncta, quae mutata administrandae reipublicae forma regnum quoque Hungariae subiit, natura huius privilegii poscit, ut modus eius exercendi definiatur: inito speciali concordato inter Suam Maiestatem Sacratissimam et Sedem Apostolicam, quippe sine cuius consensu modus exercendi huius privilegii mutari nequit; quod usquedum initum fuerit, in nexu assecurationis per Excelsum Ministerium nomine Caesareo Regiae Maiestatis Episcopis Austriacis factae, desiderant Episcopi Hungariae: ut Sua Maiestas Sacratissima in praesentatione virorum ad Episcopatus evehendorum, Primati Regni et provincialium Episcoporum consilia audire dignetur.” Meszlényi fordításában ez így hangzik: „A püspöki méltóságokra emelend k kijelölési jogát bizalom és hála jeléül adott apostoli kiváltság útján kapták a magyar királyok s ezt a jogot tisztán személyi jelleg nek kell tartani. Az új körülmények között, melyeket az államkormányzás megváltozott formája Magyarországon is teremtett, ennek a kiváltságnak természete követeli, hogy a gyakorlás módja a Szentszék és felsége között kötend konkordatum útján határozottassék meg annál is inkább, mert a Szentszék beleegyezése nélkül ennek a kiváltságnak gyakorlata meg nem változtatható; míg ez meg nem történt, megemlékezvén a miniszterium által Csász. és Kir. Felsége nevében az osztrák püspököknek tett kijelentésr l, azt óhatják a magyarországi püspökök, hogy felsége a püspöki méltóságokra emelend k bemutatásakor az ország primásának és a tartományi püspököknek véleményét meghallgassa.”

21. o.: Még ha az elbirtoklás útján lehetne is f kegyúri jogot szerezni, azt csakis a király szerezte volna meg, nem a nemzet (ahogy Hanuy írja), hiszen a király gyakorolta a kinevezés jogát, nem a nemzet.

23-24. o.: „[...] az egyházjogászai szemlélet alaposan cserbenhagyta Hanuyt, mert már hónapokkal ezel tt hire ment az új váci püspök kinevezésének. A pápa a megüresedett váci püspökséget betöltötte s így eléggé világos lett a római kuria felfogása is abban a Hanuy által felvetett kérdésben, vajjon a monarchikus államforma lényeges feltétel-e a f kegyuri jog gyakorlásához. Ezek után természetesen, mivel az „egyházjogi szemlélet” is azt mondja, hogy a f kegyuri jog megszűnt, Hanuynak is ilyen értelemben kellett volna nyilatkozni, ellenkez leg azt mondja a fama, hogy ujabban olyan értelemben tesz „tudományos” kijelentéseket, hogy Hanauer a jelen pillanatban episcopus in spiritualibus, non autem in temporalibus. Fényes megkülönböztetés, de itt nem alkalmazható. Az „egyházjogi szemlélet”-nek a váci

püspök kinevezése folytán történt tisztulása után jó volna, ha revideálná Hanuy kijelentéseit s iparkodnék egy évvel ezelőtti papírra vetett gondolataihoz hármaradni, mert scripta manent.”

26-27. o.: „Véleményem szerint elbirtoklás útján ilyen jogokat szerezni nem lehet. [...] a római jog [...] kifejezetten rendeli, hogy csak magánjog körébe tartozó dolgok birtokolhatók el, közjog nem lehet alávetve elbirtoklásnak. Megkívántatik, hogy aki elbirtoklás útján jut tulajdonjoghoz, jóhiszemű birtokosa legyen a kérdéses dolognak s ne csak mint a rabló érte szakkal tartsa magánál. [...] Az egyházi állások betöltésének joga és az ezzel kapcsolatos javadalom-adományozási jog az Egyház közjogához tartozik.” Szerinte a szentszéki tiltakozások miatt a királyok jóhiszemű sége kizárt.

31. o.: „Ma nincs kinevezési jog, mert az uralkodó lemondásával, akit a konkordatumban adott engedmények illettek, illetve leg a monarchia gyakorlati megszüntetésével, természetesen leg megszüntek az engedmények, így pl. a nevezés joga is.”

32. o.: „[...] ha világosan akar beszélni, ki kell jelenteni, hogy a konkordatum előtt a királynak nem is volt igazi, a jövőre nézve biztos alapokra helyezett nevezési joga.”

53. Néhány eddig elemzett téma fejleményei a CIC(1917) után SIPOS, Katholikus c. m. ve alapján

33-34. o.: A privilegium fori a CIC(1917) után is fennmaradt, eszerint klerikusok polgári és bírói ügyekben egyházi bíróság elé állítandók, kivéve, ha más törvény (jogszokás, konkordátum), avagy felsőbb egyházi hatóság a kiadatásukat polgári bíróságnak engedélyezte. Jónéhány országban azonban, így pl. az osztrák konkordatumban is erről a jogáról az Egyház lemondott, Sipos szerint ez a lemondás partikuláris jogként Magyarországon továbbra is érvényben van.

36. o.: A ruházkodás terén az egyházi ruha viselése kötelező a klerikusoknak, épp így a tonzúraé is, győrrt azonban csak jogi vagy pápai privilégium alapján hordhatnak.

38-39. o.: A javadalmas hivatalokat (beneficium) az CIC(1917) is szabályozza. Eszerint kizárólag a Szentszék állíthat fel káptalanokat (Can. 392.: Capitulum tum cathedralium tum collegialium institutio seu erectio, innovatio ac suppressio Sedi Apostolicae reservatur.) és káptalani méltóságokat (Can. 394. § 2. Erectio dignitatum Sedi Apostolicae reservatur; sed est in Episcopi potestate, consentiente Capitulo, extinctas forte dignitates restituere et praebendis in Capitulo iam exstantibus alias sive canonicales sive beneficiales addere.), a többi az egyházmegyei ordinárius, amennyiben: biztosított a megfelelően jövedelmező ingatlan (dos) – ez alól a plébánia kivétel, ha más módon történik annak anyagi ellátása; megállapítják a vele járó kötelezettségeket is; meghallgatták az érdekelteket; és mindezt írásba foglalták (Can. 1416. Ante erectionem beneficium vocentur et audiantur, si qui sint, in quorum interest. Can. 1417. § 1. In limine foundationis fundator potest, de consensu Ordinarii, condiciones etiam iuri communi contrarias apponere, dummodo sint honestae et naturae beneficium ne repugnent. § 2. Condiciones semel admissae suppressi aut immutari ab Ordinario loci valide nequeunt, nisi agatur de mutationibus Ecclesiae favorabilibus et accedat consensus ipsius fundatoris, vel, si agatur de iure patronatus, patroni. Can. 1418.

Erectio beneficiorum fiat per legitimum instrumentum, in quo definiatur locus ubi beneficium erectum est, et describantur dos beneficii ac iura et onera beneficiarii.). Hazánkban az 1868. évi LIII. tc. 24. §-a alapján „csak akkor van beleszólása az államnak a plébániák vagy káplán-állomások alapításába, ha a plébános vagy a káplán számára kongrua-kiegészítést kérnek, ami ma legfeljebb a kongrua egynegyed részét teheti ki.”

40-42. o.: Az egyházi hivatal betöltése (provisio canonica) 3 lépésből áll: a személy kijelölése (designatio personae), a hivatal átadása (collatio tituli), bevezetés a birtokba (introductio in possessionem). A személy kijelölése többek között történhet kánonszer beruházással (institutio canonica), amikor a kegyúr mutatja be vagy jelöli ki a személyt. A hivatal elnyeréséhez az állam elírja a magyar állampolgárságot (1439. évi V., 1548. évi VII., ill. 1741. évi XV. és XVI. tc-ek).

45-49. o.: A kegyúri joggal kapcsolatban újdonságokat is említ az előzőekhez képest: az ordinárius nem köteles közölni a kegyúrral annak okát, amiért prezentáltját nem fogadja el (Can. 1464. § 1. Praesentatio fieri debet loci Ordinario, cuius est iudicare utrum idonea sit persona praesentata. § 2. Ordinarius ad suum formandum iudicium, debet ad normam can. 149 de persona praesentata diligenter inquirere et opportunas notitias, etiam secretas, si opus fuerit, assumere. § 3. Ordinarius non cogitur patrono patefacere rationes cur personam praesentatam admittere non possit.); a prezentálási idő lejártáig a kegyúr ilyenkor újabb személyt mutathat be, de ha az is alkalmatlan, a javadalmat az ordinárius szabadon adományozza, kivéve, ha a kegyúr vagy a bemutatott személy a Szentszékhez folyamodik, mert ekkor meg kell várni annak választát (Can. 1465. § 1. Si praesentatus non idoneus fuerit repertus, patronus, dummodo tempus utile ad praesentandum sua negligentia lapsus non sit, potest alium intra tempus de quo in can. 1457 praesentare; sed si ne hic quidem idoneus repertus fuerit, ecclesia vel beneficium pro eo casu fit liberae collationis, nisi patronus vel praesentatus intra decem dies a significatione recusationis recursus a iudicio Ordinarii ad Sedem Apostolicam interposuerit; quo pendente suspendatur collatio usque ad finem controversiae et interim, si opus sit, oeconomum ecclesiae vel beneficio vacanti Ordinarius praeficiat.); a simóniákus prezentálás érvénytelen (Can. 1465. § 2. Praesentatio, labe simoniaca infecta, est ipso iure irrita, et etiam institutionem forte subsequutam irritam reddit.); aki szándékosan méltatlant prezentál, arra az alkalomra elveszíti bemutatási jogát (Can. 2391. § 3. Clerici vel laici qui indignum scienter praesentaverint vel nominaverint, iure praesentandi vel nominandi ipso facto pro ea vice, carent.). „A f kegyuraság tartalmát így szokták megjelölni: a király a pápa beleegyezésével püspökségeket, káptalanokat, apát- és prépostságokat alapít s ezek körül mindennemű kánoni változtatást eszközöl (az újabb gyakorlat szerint azonban már a pápa végzi mindezt, a királlyal való előzetes tárgyalás alapján); kinevezi az érsekeket, püspököket, címzetes („választott”) püspököket, a világi és szerzetes, javadalmas és címzetes apátokat és prépostokat, valóságos és címzetes kanonokokat; ellenőrzi a nagyobb egyházi javadalmakat, szemináriumok, székesegyházak, alapítványok állagát, szükség esetén zár alá veszi; van beleegyezési joga az egyházi javak elidegenítésénél és megterhelésénél; üresedés esetén a nagyobb javadalmakat kezeli, jövedelmüket a vallásalaphoz csatolja; a

kath. vallás és tanulmányi alapra felügyel. A királyi egyetemes kegyúri jognak jogosítványai a kegyúri jognak adományozása, a kegyúri vitás kérdésekben a bírászkodás, a kegyúri jogok és kötelességek szabályozása, a kegyúri jog megvonása. [...] A magánkegyuraság nálunk általában dologi. Földbirtokhoz van kötve és annak minden képes birtokosára átszáll. Ha az új birtokos képtelen, a terheket ez esetben is köteles viselni. (1860. febr. 18. és 1864. aug. 24.-i kir. rend) A kegyúri jogról lemondani csak úgy lehet, ha a terhek viselésér l gondoskodva van (1816. okt. 1.-i kir. rend.) A megkeresztelt akatholikus lehet kegyúr, a megkeresztetetlen nem.”

80. o.: „Magyarországon a legtöbb káptalan 1874-ig hiteles hely volt, azaz közhitel okmányokat állíthattak ki s idézés, tanúvallatás, bírói végrehajtás tanúságuk nélkül nem történhetett. A királyi közjegyz kr l szóló 1874: XXXV. t.-c. szerint a gondviselésük alatt lev okiratokból hiteles kiadmányt ezentúl is adhatnak, azonban újabb okiratok kiállítására és rízetére nem jogosultak. Az 1926: XXII. t.-c. értelmében az érseki káptalanok nagyprépostja fels házi tag.”

181. o.: Iskolaügyben az 1374. k. kimondja, hogy „kath. gyermekek akatolikus, semleges (laikus), közös iskolákat ne látogassanak; különleges körülmények közt s a hitbeli veszedelmek távoltartására szolgáló óvintézkedések megtételével a helyi ordinárius joga ilyen iskolák látogatását megengedni.” (Can. 1374. Pueri catholici scholas acatholicas, neutras, mixtas, quae nempe etiam acatholicis patent, ne frequentent. Solius autem Ordinarii loci est discernere, ad normam instructionum Sedis Apostolicae, in quibus rerum adiunctis et quibus adhibitis cautelis, ut periculum perversionis vitetur, tolerari possit ut eae scholae celebrentur.) (Vö. SIPOS, *Az új egyházi törvénykönyv* 178-179.)

187. o.: „Magyarországon a püspöki kar határozatából országos kath. közcélokra 1927-t l kezdve minden egyházközség, melynek képviselote, illetve iskolaszéke rendes költségvetés szerint egyházi adót vet ki, a költségvetés végösszegének 5%-át tartozik a költségvetésbe kath [sic] közcélokra szolgáló adomány címén felvenni; ahol költségvetés nincs, ott a hívek egyenként 4 fillér adományra kötelesek, melyet a plébános tartozik összegy jteni s nov. 30.-ig beküldeni.”

188-189. o.: Az 1894. évi XVI. tc. 127. §-a, ill. az 1904. évi T. 117/15. I. M. igazságügyi és kultuszminiszteri rendelet a következ ket írja el : végrendelet híján, püspök vagy király által kinevezett más nagyjavadalmas halála esetén a tiszta hagyaték 1/3-a a rokonokat, 1/3-a az Egyházat, 1/3-a pedig a kincstárat illeti. Rokonok hiányában a rájuk es 1/3 is a kincstáré. Kanonok, plébános, káplán vagy más világi pap esetén a tiszta hagyaték 1/3-át a rokonok, 1/3-át az Egyház, 1/3-át pedig a szegények kapják. Szegény rokonok kérhetik maguknak a szegény-harmadot is. Ha ez utóbbi meghaladja az 1000 koronát, a püspök felosztási tervezetet készít, melyet a kormány hagy jóvá. Hivatal nélküli pap teljes hagyatéka a rokonoké, ezek hiányában a kincstáré. Szerzetes hagyatéka a rendé, szekularizált szerzetesének 1/3-a a rokonoké, 2/3-a azé az alapé, amelyb l a fizetését kapta. Ha pedig a király által kinevezett nagyjavadalmasok végrendelkeztek, azt csak vagyonuk 1/3-áról tehették, a másik 1/3 az Egyházat, a harmadik 1/3 a kincstárat illetve. Kizárólag királyi jóváhagyással végrendelkezhettek vagyonuk 3/3-áról, amit viszont csak a kincstár igényeinek kielégítése után kaphattak meg. A kisjavadalmasok szabadon

végrendelkezettek teljes vagyonukról, az egyházmegyei statutumok azonban el írták, hogy valamit az egyházmegyei alapokra is hagyjanak. {Ennek elzményeként HOFFMANN, *Közönséges* 251. szerint a Conventio Kolonichiana elírta, hogy „a kanonokok s többi alsóbb papok hagyatékaik csak huszadrészt köteleztettek a seminariumnak s az u. n. deficientek házának hagyni, különben pedig végrendelkezettek”. A *Kivonatos*, 70. szerint pedig: „Minden javadalmas köteles, a végrendelet érvénytelenségének terhe alatt, a papnövelde és az elaggott papok alapjának valamit hagyományozni. (1802. jul 13. 18253. sz. a. kir. rend.)” További 13, az egyháziak végrendelkezésével kapcsolatos jogszabályt hoz az 1774-1824-es fél évszázadból a *Kivonatos*, 66-72.}

54. *Jogszabályok a vegyes házasságok történetéből*

A S. Cong. Inquisitionis 1899. január 11-ei dekrétuma az *ASS 31* (1899) 689. oldaláról (idézi: HANUY, *A vegyes házasságokra vonatkozó* 11-12.):

„Quoties agatur de matrimonio inter unam partem catholicam et alteram, quae a fide ita defecit, ut alicui falsae religioni vel sectae sese adscriperit [az ASS-ben: adscripsere], requirendam esse consuetam et necessariam dispensationem cum solitis et [az ASS-ben: ac] notis praescriptionibus et clausulis. Quodsi agatur de matrimonio inter unam partem catholicam et alteram, quae fidem abiecit, at nulli falsae religioni vel hereticae sectae sese adscripsit, quando parochus nullo modo potest huiusmodi matrimonium impedire (ad quod totis viribus incumbere tenetur) et prudenter timet, ne ex denegata matrimonio adsistentia grave scandalum vel damnum oriatur, rem deferendam esse ad R. P. D. Episcopum, qui, sicut ei opportuna nunc facultas tribuitur, inspectis omnibus casus adiunctis, permittere poterit, ut parochus matrimonio passive intersit tamquam testis autorizabilis, dummodo cautum omnino sit catholicae educationi universae prolis aliisque similibus conditionibus.”

A Sacra Congregatio Concilii 1781-es utasítása (HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 70.):

„2. Atsi, quod iungantur, cohiberi non potest : in id tamen pro ea, qua polles, pastorali sollicitudine enitaris [sic], oportet, ut parochi catholici sibi nefas esse persvadeant Ecclesiasticos ritus sacrilegis miscere [sic] contractibus ; ut caveant ab illi Scriptoribus qui in tantam opinandi laxitatem prolapsi sunt, ut super tam scelestas nuptias sacerdotelem benedictionem impertiri posse fidenter arbitrentur ; ut consulant melioris notae doctores, praesertim vero Benedictum XIV. lib 6. de Syn. Cap 5. num. 5. sciantque ita praescriptum fuisse a Clemente XIII. die 2. Aug. 1759. in una Coecinensi et iterum ab eodem die 4. Dec. 1760. in altera Nicopolitana.

3. Sed haud impari, imo maiori etiam conatu et alterum a Te omnimode curandum est: ut quod et divina clamant iura, et ipsa Reversalium postulat compromisso, tam nasciturae in posterum utriusque sexus proles in fide catholica educentur, quam quae iam adultae ab alterutra, quin et ab ipsa catholica coniugii parte in haeresim forte abductae sunt, ad S. Catholicae Ecclesiae gremium cum suis seductoribus

revertantur ; quod nisi et acrioribus, quibus in huiusmodi apostatas uti optes, remediis, aliorumque Sacerdotum, qui tecum laborant in Evangelio, exhortationibus obtinueris, quidquid illi in sui perditionem committentur, Tu tamen eosdem tamquam prorsus indignos et absolutione, et a quibuscunque Ecclesiasticis prohibeas Sacramentis, vetante Domino „sanctum dare canibus et ante porcos proicere margaritas”.”

Idézetek II. Lipót 1791. évi XXVI. tc-éb 1 (HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 72.; HANUY, A *vegyes házasságokra vonatkozó* 22.; HANUY, A *vallásváltoztatás* 57. ill. KOVÁTS, A *házasságkötés* 128. és 132.):

„15. Proles e mixtis matrimoniis, quae semper coram parochis catholicis ineunda erunt, quibus tamen *impedimenta quaequam* quocunque sub praetextu in contrarium *ponere* cautum esto, susceptae et suscipiendae, si Pater catholicus fuerit, illius religionem sequantur, si vero mater fuerit catholica, tunc nonnisi proles masculae patris religionem sequi possint. {VIDA INCE, *Értekezések a' vegyes házasságokrul*, Pest 1841, XIV. oldalán a „quibus ... esto” szavak hiányoznak, a 15. oldalon már benne vannak.}

16. Causae matrimoniorum tam eorum, quae iam tempore, quo illa inita sunt, mixta erant, quam et eorum, quae per transitum alterutrius [alterius?] partis a sacris evangelicis a sacra catholica mixta effecta essent, cum utrobique de veri nominis sacramento agatur, sedibus catholicorum spiritualibus deferuntur.” (A 16. § SZALAY, *Észrevételek* 32. szerint így hangzik: „Causae matrimoniorum mixtorum, cum in iis de veri nominis sacramento agatur, sedibus catholicorum spiritua libus [sic] deferantur.” L RINCZ, A *vegyes házasságok* 95. oldalán is több helyesírási különbséggel hozza ezt a két pontot.)

{HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 73. szerint az általunk a törvény szövegében d lt bet vel idézett szavak nem a reverzálisokra, hanem a reverzálisok birtokában megtagadott aktív asszisztenciára vonatkoznak. HANUY, A *vegyes házasságokra vonatkozó* 22-23. szerint alapvet különbség volt, hogy míg a Katolikus Egyház szerint az egyik félnek ténylegesen katolikusnak kellett lennie ahhoz, hogy vegyes házasságról beszélhessenek, addig a polgári törvény szerint vegyes házasságnak számított az is, ha az egyik fél legalább államilag katolikusnak számított, még ha gyakorlatilag akár meg sem volt keresztelve. Szalay azt állapította meg, hogy ezekb l a jogszabályokból sehogyan sem vezethet le, hogy kötelez volna az aktív asszisztencia vagy a papi áldás, sem pedig az, hogy tilos volna a reverzáliser szak nélkül az akatolikus félt l megkövetelni.} Batthyány prímás hiába tiltakozott a tc. elfogadása ellen (vö. SERÉDI, A „*Ne Temere*” 98. és L RINCZ, A *vegyes házasságok* 95.).

I. Ferenc 1807. október 2-án úgy rendelkezett, hogy az akatolikus apától el lehet fogadni (de nem követelni) az önkéntes reverzáliser (HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 73-74.):

„Ex incidenti, et subversantium, quae successive oriri possunt, in specificis casibus questionum : utrum nempe non obstante Articulo 26. 1791. in matrimoniis disparis religionis Reversales de catholicae

educandis prolibus subsistere [sic] possint? eam esse altissimam mentem, et Resolutionem Regiam [sic] ut :

1. In casu illo, quo Pater Romano aut Graeco-Catholicus est, Reversales eiusmodi, etiamsi offerantur, numquam acceptentur, cum in tali casu alioquin omnes utriusque sexus proles vigore legis is Religione Romano Catholica educari debeant, et similes Reversales suo tempore ipsi legi praeiudiciosae esse possint ; at

2. Si sponsus, qui Catholicam Religionem non profitetur, sponte, ac motu proprio, circa ullam coercionem aut persuasionem sese Reversalibus ad utriusque sexus proles in Religione Romano ant [sic] Greaco Catholica educandas obstringere velit ; Reversales eiusmodi omnino acceptentur, cum ab eiusmodi parentibus genitae proles sensu etiam citati articuli patris quidem religionem sequi possint, non tamen, debeant. Verum :

3. Sollicite curetur, quo in iisdem omnis coactio aut persuasio absit, et simul congrua provisio fiat, ne circa spontaneam simillium Reversalium extraditionem aut earumdem validitatem suo tempore questio quaedam obmoveri possit. [...]"

55. Lonovics kiküldetési élményei

Ennek történetét elemzi Várady már idézett m ve. A kalocsai érsek már a *Ne Temere* és a CIC(1917) megjelentése után írta ezt a m vét, melyben a csanádi püspök fél éves római küzdelme itthoni folytatásának tulajdonítja azt, hogy a kinti eredményét az 1844. évi III. tc-be kodifikálták. Lonovics igyekezetét a vegyes házasságok kérdésének rendezésében az 1832/36-os országgy lés és az iménti törvény megjelentése közti 12 évre teszi. 1848 után politikai okból kénytelen volt lemondani a csanádi püspökségr l, Melkbe, majd Bécsbe menekült. A helyzet jobbra fordultával Várady el djévé, azaz kalocsai érsekké nevezték ki. Kinevezésekor már halálos beteg volt, 1902-ben hunyt el. Az írásm kivonata:

10. o.: „Különös engedélyszámba megy az, hogy a Szentszék megadta a passiva assistentiát a biztosítékok nélkül kötött vegyes házasságok eseteiben: Poroszországban (1830 márc. 25.) Bajorországban (1834 szept. 12-én.) Ausztriában (1841 máj. 22.) Magyarországon (1841 április 30.) Régi szokáson alapult, hogy a pápai dispensatio, tehát a kell biztosítékok mellett kötött házasságot megáldották Németországban, Ausztriában és Magyarországon. Ezt a szokást a Szentszék 1858-ig hallgatagon t rte, mígnem ezen évben az Antonelli-féle instructio kifejezetten megengedte a dispensatioval kötött vegyes házasságok megáldását, kivéve mégis a jegyesek szentmiséjét.”

11. o.: „[...] a magyarországi gyakorlat nem az általános egyházi jogszabályokból vette kiinduló pontját, hanem fordítva, a szokás erejénél fogva elhelyezkedvén, inkább utólagosan nyerte a legf bb egyházi tekintély részér l a szentesítést.”

83-87. o.: Lonovics 1840. szeptember 13-án indult el Temesvárról. Elzetes magyar találkozói és megbeszélései nyomán közte, a primás és Metternich között október 16-án a következő tárgyalási pontok alakultak ki: „1. A fennálló törvény értelmében a vegyes házasságok a kath. lelkész előtt kötendők. Ha az akatholikus fél reverzalist nem ad, csak passiva assistentiának lehet helye. Erre kikérendő a Szentszék engedélye. 2. Az 1839/40 országgyűlésen elfogadott és legfelsőbb szentesítés alá terjesztett vallásügyi törvényjavaslat rendelkezése szerint, a vegyes házasságok ezentúl a v. legény lelkésze előtt lévén kötendők, ha ez akatholikus, az így kötött vegyes házasság az érvénytelenség veszélyének tétetik ki, a tridenti forma hiányából kifolyólag. Nehogy előálljon a helyzet, hogy legyenek polgárjogilag törvényes, egyházilag érvénytelen házasságok, kérendő a Szentszék től ezen esetekre a tridenti forma alól a fölmentés és pedig a törvény szentesítése előtt, nehogy a felség olyan törvényt hagyjon jóvá, amely az egyházi törvényekkel ellentétben áll. 3. Eddig a püspökök maguk adták a vegyes vallás akadályá alól fölmentést. Róma ezt magának tartván fenn, kérelmezendő az eddigi gyakorlat meghagyása, nehogy az esetről-ezetre való kérelmezés az ügymenetet igen hosszadalmassá tegye. 4. Utóbbi időben ha adtak is Rómából fölmentést, a vegyes házasságok megáldhatóságát kifejezetten megtiltották. Magyarországon és az örökös tartományokban e tekintetben más volt a gyakorlat. Hogy a püspökök eljárását kifogás ne érhesse, kérelmezendő az áldás engedélyezése.” Lonovics tehát ezen kérdéspontok birtokában folytatta útját Róma felé, ahová november 24-én meg is érkezett.

90. o.: A pápa Lonovics „számára a csütörtöki napot tartja fenn [...] Ezen intézkedés nagy kitüntetésszámba volt veendő, mert a csütörtök volt a pápának maga számára fenntartott szabad napja.” Az első tárgyalás december 3-án 3 óráig volt.

95-96. o.: „A következő csütörtökön – december 17-én – a szokásos fogadtatása Lonovicsnak elmaradt, mert e napon a pápa titkos és nyilvános consistoriumot tartott, mely alatt két bibornoknak tette föl a kalapot, ezek egyike az imolai püspök, Mastai-Feretti gróf, a későbbi IX. Pius pápa volt. Gondoskodva volt arról, hogy Lonovics a szertartást külön helyről nézhesse.” (Vö. VÁRADY, *Lonovics* 197-198.)

100-101. o.: „Pestmegye a törvénytelen határozata ellen {ld. a *Függelék* 57. pontjában} tiltakozó primás iratára azzal felelt, hogy a királynál kérelmezte a primásnak hivatalától való megfosztását.”

104. o.: „A primás a hazai állapotokról, különösen a megyékben folyó izgatásokról adott értesítést. Ezek sorában Borsod már Lonovics küldetése ellen is tiltakozott és eleve óvást emelt. A primás szorongva várja a passiva assistentia helybenhagyását.”

105. o.: „Szóba került az a kérdés is, részesíthető-e avatásban a biztosítékok nélkül [sic] vegyes házasságot kötött kath. n. ? A pápa válasza az volt, hogy az ilyen n., ha utólag tettét bánja, azt jóvátenni kész, a szentségekhez is bocsátható, annál inkább avatásra.”

106-107. o.: Időközben otthon „A primás, a kalocsai érsek, a váci és székesfehérvári püspökök felírtak a királynak a megye ama határozata ellen, amellyel ez az áldást megtagadó katolikus lelkészekre 600 forint pénzbüntetést szabott ki.” (Ld. fentebb és L. RINCZ, *A vegyes házasságok* 109.) A megyegyűlésen

Szaniszló Ferenc kanonokon kívül a többi katolikus felszólaló jelentéktelen volt. Az ellenzékben azonban eredményesen szónokoltak a telt ház előtt Szentkirályi Móric és Kossuth Lajos. Pap léte a már említett Horárik is velük tartott, bár beszéde szóra sem érdemes. (L. RINCZ, *A vegyes házasságok* 111-112. szerint a megyei határozata éppen Kossuth {a 96. lábjegyzetünkben már említett,} kánonjogilag tisztázatlan házasságának volt köszönhető. Mivel protestáns léte a katolikus Meszlényi Terézzel kötendő házasságához reverzálist adni nem akart, a plébános megtagadta az aktív asszisztenciát. Ezért barátai, köztük Horárik János, az „ujdonsült liberális, később aposztata pap” javaslatára Kossuth keresztülvitte a megyei létesítést az említett határozatot.) A liberális ifjak, a szólásra egyszerre emelkedő gr. Széchenyi István és Kossuth közül az utóbbinak adtak szót, mire Széchenyi megsértődött, és többet nem is jelentkezett felszólalásra.

108. o.: Mivel a fokozódó feszültségek addig nem voltak csillapíthatók, hazulról egyre jobban sürgették Lonovics eredményeit. Rómában azonban alaposan meg akarták vizsgálni „miként és hogyan történt Magyarországon a tridenti zsinat *„Tametsi”* fejezetének kihirdetése”.

110-115. o.: A püspökök mellett állást fogláló megyék száma lassan nőtt: Pest megye átíratást visszautasította Pozsony, Esztergom (melynek főispánja a prímás), Szepes (itt kevés nemes mellett a papság volt túlsúlyban), Ung és Heves. A többi megye létesítést tovább folyt az izgatás és féltékenység miatt, hogy az a megyeházák kapuin kívül, a nép körében folytatódik. A lázongó megyék a vegyes házasságot megáldani nem hajlandó papjaikat perbe vonták, a királyhoz feliratokat intéztek.

118. o.: Április 5-én, nagyhétén Lambruschini közölte Lonovicsal a végleges választ: „Magyarországot illetően leg a pápa teljesítette Lonovics kérelmét, az örökös tartományokra nézve nem. Az eltérés oka az, hogy Magyarországon mások a viszonyok és sürgős intézkedésre van szükség.” {Vö. VÁRADY, *Lonovics* 251.} Az előző oldalakból kiderült, hogy Lonovics a tárgyalások során az engedelményt Ausztriára és az örökös tartományokra nézve is igyekezett megszerezni. Az előbbire vonatkozó kérését továbbra is fenntartotta.

122-124. o.: Május 10-én Lonovics megtudta, hogy a pápa Ausztria számára az *assistencia passiva*-t engedélyezte. Küldetését befejezve, kerekén fél éves római tartózkodás után, május 24-én indult haza. Egyszer szálláshelyének, és minden egyéb kiadásainak költségeit („22.000 váltó, 8721. p. frtba, illetve az ajándékok, vásárlások leszámításával 6273. p. frtba került”) saját jövedelméből állta. {Ugyanez Lonovics saját szavaival (VÁRADY, *Lonovics* 277.): „Egész utazásom e szerint néhány nap hijával tíz hónapba, a költségre nézve pedig 22.002 váltó ftokba, vagyis pengében 8721 ftokba került. [...] Tulajdonképpen 6273 frt., mert a 8721 frt.-nyi összegből 2248 frt. vásárlások és több effélékre fordított. Lásd a latin noticiák utáni jegyzetet.” Lonovics teljes útinaplója olvasható: VÁRADY, *Lonovics* 172-278.}

56. Quas Vestro

A kánonjog szerint azel tt disparitas cultus esetén házasság nem jöhetett létre. (Ezzel kapcsolatban HOFFMANN, *Közönséges* 212. XIV. Benedek pápa *Singulari Nobis* kezdet konstitúciójára utal.) A hitehagyott és keresztény közti, ill. a mixta religio esetén kötött házasság azonban csak „rosszalltatott”, de érvényes volt – írja HOFFMANN, *Közönséges* 212., ugyanott hivatkozik ugyanazon m vének a hitehagyással kapcsolatos korábbi részére (ld. az 437. lábjegyzetünkben). Katolikusnak eretnekekkel kötött házassága csak pápai engedély esetén volt megengedett, ezt pedig csak akkor kapták meg, ha az akatolikus fél az eretnekségr l esküvel lemondott, és minden gyermekük katolikus nevelését megígérte. A Katolikus Egyház ragaszkodott ahhoz is, hogy amelyik plébánián a Trienti Zsinat döntéseit kihirdették, és a pap veszély nélkül szolgálhatott, ott a protestáns fél is tartsa meg a megkötésnek a zsinaton el írt formáját. Ezután következett a *Quas Vestro*, melyben HOFFMANN, *Közönséges* 225. szerint XVI. Gergely azt engedélyezte, hogy a katolikus pap katolikus n és akatolikus férfi reverzális nélküli házasságánál passzíve asszisztáljon. A breve teljes szövege eredeti latin nyelven olvasható: OLTVÁNYI, *Vegyes házasságok* 151-154.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 173-177.; L RINCZ, *A vegyes házasságok* 166-169.; KOVÁTS, *A házasságkötés* 316-319.; és ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 811-816.; részletek: SERÉDI, *A „Ne Temere”* 100-101., a teljes breve angol fordítása pedig: www.papalencyclicals.net/Greg16/g16quasv.htm (2012. május 3.). A disparitas cultus alól pedig a továbbiakban felmentést adhatott a püspök.

A breve két fontos részlete (NAGY, *Az új házassági* 14-15.; a második rész HANUY, *A vegyes házasságokra vonatkozó* 77-78. oldalain is): „Idque facimus congruenter ad ea, que et Nos ipsi Praedecessorum nostrorum exemplo circa aliarum ditionum loca haut ita pridem tolerantis admisimus; et jam ante alter illorum, sanctae nempe memoriae Pius VI. pro aliqua ipsiusmet Hungarici Regni Dioecesi pluries declaraverat. Is namque (A. 1782. et 1795.) ita de nixtis [sic] connubiis in iis temporúm [sic] adjunctis agens mentem suam aperuit : Quaecunque scilicet de hac re latae essent leges, oportere ut Eppus et Parochi studiose et prudenter curent, ne huiusmodi matrimonia fiant, et si contrahantur, ut proles universa in Cath. religione educetur; quoties vero ipsis invitis, secus fuerit factum, abstineunt semper a nuptiali benedictione impertienda, eorumque praesentia , si necessitas urgeat, sit tantummodo [sic] materialis , neque actibus et declarationibus conpingatur, quae confirmet aut adprobent prolem aliter quam in Religione catholica posse educari.” „Siquidem igitur , Venerabiles Fratres, in Regni istius Dioecesisibus ex temporum , locorum , ac personarum conditione quandoque contingat , ut matrimonium Aatholici viri cum catholica muliere et vicissim, deficientibus licet cautionibus ab Ecclesia praescriptis absque maioris mali, scandalique periculo in Religionis perniciem interverti omnino non possit, simulque in Ecclesiae utilitatem et commune bonum vergere posse dignoscatur, si huiusmodi nuptiae quantum libet vetitae et illicitae coram catholico Parocho potius quam coram ministro haeretico , adquem partes facile confugerent, celebrentur ; tunc parochus catholicus, aliusque sacerdos eius vice fungens poterit iisdem nuptiis materiali tantum praesentia, excluso quovis ecclesiastico ritu , adesse, perinde ac si partes unice

ageret meri testis, ut aiunt qualificati, seu auctoritabilis , ita scilicet ut utriusque conjugis audito consensu deinceps pro suo officio actum valide gestum in matrimoniorum librum referre queat. Histamen in circumstantiis, uti idem Decessor noster apposite commendabat , haut impari imo maiori etiam conatu et studio per Eppos et Parochos elaborandum est , ut a Catholica parte perversionis periculum , quoad fieri poterit, amoveatur, ut prolis utriusque sexus educationi in Religione Catholica, quo meliori modo fas erit, cautum sit atque ut conjux Catholicae fidei adhaereus serio admoneatur de obligatione , qua tenetur curandi pro viribus acatholici coniugis conversionem quod ad veniam patratorem criminum facilius a Deo obtinendam erit opportunissimum.”

Az instrukcióból pedig (NAGY, *Az új házassági* 15-16.): „Hinc (Sanctitas sua) rescribens ad memoratas nuper litteras (ab Archi Eppis. et Eppis. Hungariae), tolerari posse declaravit, ut quoties ex temporum , locorum ac personarum conditione matrimonium Aatholici viri cum catholica muliere et vicissim, omissis licet necessariis cautionibus, sine graviore discrimine impediri nequeat [...]” „Itaque praesenti Instructione Primati, Archi Eppis et Eppis eiusdem Regni Pontificio nomine significatur : recensitae superius circumstantiae in re de qua agitur, inter cesserint, pati ipsos ulterius posse ut a Parocho catholico tum consuetae proclamationes fiant , omni tamen praetermissa mentione circa religionem illorum , qui nuptias sint contracturi, tum etiam de peractis hisce proclamationibus literae mere testimoniales concedantur, in quibus, (dummodo nullum adsit dirimens impedimentum) unice enunciatur, nil aliud praeter Ecclesiae vetitum ob mixtae religionis impedimentum conciliando matrimonio obstare, nullo prorsus addito verbo unde consensus aut adprobationis vel levis suspicio sit oritura. Quod autem adtinet ad connubiorum istorum coram Aatholico [sic] ministro, seu non servata conciliis Trident forma, celebrationem , erit omnino Sacrorum Praesulum ac Parochorum studiosissime instare , atque in caritate Dei et patientia Christi partem catholicam hortari ac monere ut illam nimirum ab tanti scandali turpitudine quantum possint absterreant. Siquidem vero huiusmodi ipsorum monitis nihil quod absit proficientibus mixta matrimonia ea ratione fuerint inita, inspectis tam praeteritis, quam praesentibus locorum , de quibus sermo est peculiaribus circumstantiis, erunt ab Eppis ac parochis prudenter dissimulanda , et quamvis illicita , pro validis habenda ; nisi tamen canonicum aliunde officiat dirimeus [sic] impedimentum seu in nuptiarum celebratione appositae fuerint conditiones substantiae matrimonii ex catholica doctrina repugnantes. Caeterum quocumque demun modo mixta haec matrimonia citra Ecclesiae dispensationem et necessarias cautiones sive per passivam Cath. Parochi praesentiam, sive coram acath. ministro contracta fuerint, illud Eppis et parochis Sanctitas sua magnopere commendat ut omni pastorali sollicitudine cath. conjugem ad patratae culpa detestationem congruamque poenitentiam oportere conentur excitare, eumque solerter adducant ad obligationes implendas , quibus gravissime tenentur, illam praesertim, quae est de catholica universae prolis educatione impense curanda. Quae si ex voto contingant, adeo que constet eum revera resipuisse, paratumque esse ad opportunam quoad valuerit scandali reparationem tunc sane poterit ipse Sacramentorum Ecclesiae particeps fieri [...]”

HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 118-119. megjegyzi, hogy a breve két helyen is említia pápai felmentés szükségességét („[...] nulla [licet] accedente Ecclesiae dispensatione, nec praeiis necessariis cautionibus [...]” és „[...] nulla prorsus [ad promiscuas nuptias isthic ineundas] Apostolica dispensatio fuerit concessa, nisi praescriptis [necessariis] conditionibus” [...] – ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 813.) ahhoz, hogy a cautio-k mellett is megengedett legyen a vegyes házasság. Ennek ellenére ezt hazánkban ekkor még nem, csupán kés bb alkalmazták. HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 128-129. szerint Roskoványi Ágoston váci püspök két beadványt is intézett a hercegprímáshoz. 1841. április 30-án a Lambruschini-instrukció visszavonását javasolta, és azt, hogy azontúl minden vegyes házassághoz pápai dispencziót kelljen kérni. Ezzel az volt a célja, hogy ha a felekt l az aktív vagy passzív asszisztencia után még az akatolikus lelkész is kiveszi a consensus-t, az legyen formálisan is érvénytelen. Azaz ne fordulhasson el , hogy el ször érvényes házasságot kötnek a kánonjogban el írt alapeset szerint, másodsor pedig az akatolikus lelkész el tt szintén olyat kötnek, amelyet a pápa érvényesnek ismer el. Második beadványát 1853. január 14-én írta, ezzel a vegyes házasságok számának csökkentése volt a célja. Ennek érdekében azt javasolta, hogy a plébánosok legyenek kötelesek minden egyes esetre külön el zetes engedélyt kérni a megyéspüspökt l. Két leveléb l kiderül, hogy a *Quas Vestro* kétszeres utalása ellenére nemcsak hogy a pápának, de még a püspöknek sem volt szokásban ekkoriban bejelenteni a vegyes házasságot, felmentés és engedély kérésér l pedig végképp nem volt szó. Scitovszky azonban az osztrák konkordátum folyamatban lev kidolgozása miatt nem tartotta alkalmasnak az id t ilyen újítások bevezetésére. Válaszában arra hivatkozott, hogy azért nem kér általános engedélyt a mixta religio alóli felmentésre a Szentszékt l, mert az 1841-ben nem tett megjegyzést annak hiányára. Azt viszont az egyes püspökökre bízta a prímás, hogy minden vegyes házassági esetet külön-külön maguknak tartanak-e fenn.

57. Viharok Kopácsy körlevele ürügyén

Kiadásával kapcsolatban ld. SARNYAI, *Polgári* 18. Kopácsy körlevele olvasható magyar nyelven: SZALAY, *Észrevételek* 99-110., latinul: ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, II, 824-827. Kopácsy és a többi püspök 1840. július 2-ai körlevelének mellékletét képez *Instructio ad Parochos* szó szerint olvasható: HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 167-168. oldalain, az annak kiegészítésére írt november 16-ai püspökkari instrukció pedig: HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 168-172. HANUY, A *Vegyes Házasságok Jogtörténete* 180-182. oldalain találjuk a magyar püspöki karnak az 1844. évi III. tc. el tt kiadott instrukcióját.

VIDA, *Értekezések* 1-10.: Pest megye közgy lése 1840-ben, az 1647. évi XIV. tc-re hivatkozva elrendelte: minden olyan pap, aki vegyes házasságot megáldani nem hajlandó, esetenként 600 forint büntetést fizet. Kopácsy prímást err l a közgy lés levélben értesítette, elvárva, hogy papjait ennek megfelel en utasítsa. Kopácsy válaszlevele olvasható ugyanott. Ebben a felszólítást a *Tripartitumra*,

külföldi példákra és az 1791. évi XXVI. tc-re hivatkozva visszautasította. Zárószavai: „Egyébiránt a’ T. ns vármegyének a’ papi személyekre nézve még pedig egyházi hivataluk’ körében ugy az egyházi és lelki dolgokra nézve magának tulajdonított biráskodását valamint törvényesnek el nem ismerhetem, ugy az ellen mint az egyházi hatóságnak világos sértése ellen, ezennel ünnepélyesen óvást teszek és ellene mondok”. Mint az a kés bbi oldalakról (13-15.) kiderül: a rendeletben csak implicite szerepel a vegyes házasságok megáldása. A tényleges szavak ugyanis ezek: „[...] vel statuta regni et diploma regium super religione violaverint [...] transgressa [...] si vero ne [...] complanaverint [...] toties quoties, in poena sexcentorum florenorum ungaricalium [...] convincantur”, azaz „vagy az ország határozatait és a vallás ügyében kiadott királyi diplomát megsértették, ha a kihágást jóvá nem tették, annyiszor, amennyiszer, hatszáz magyar forintra büntetessenek”. {A teljes szöveget eredeti latin nyelven ld. még: „EGY HAZAFI”, *Törvényes és politikai vizsgálat a’ vegyes házasságok ügyében*, Buda 1841, 4-6.} Ahogy az a teljes szövegben olvasható, a valódi szöveggörnyezet azokról a klerikusokról vagy laikusokról szól, akik egyházi vagyont önkényesen elfoglalnak, vagy bárkit a vallás szabad gyakorlásában háborgatnak. Az eredeti szövegben tehát nem is szerepel a vegyes házasságok megáldása, annál inkább az egymás vallásgyakorlatának akadályozása. Csupán a korszellem miatt emelték ki azt, hogy „az ország határozatai”-ba az 1791. évi XXVI. tc. is beletartozik. Vida gy jteménye tele van a sajtóban megjelent vitáirattal (legtöbbször aláírás nélkül...). A következ leg idézett írás fel is teszi a kérdést (18. o.): Vajon „ország határozata”-e az, hogy a házasságkötést egyházilag meg kell áldani, vagy csak belemagyarázás? A 26. oldalról pedig kiderül: az „1647. 14. t. cikk. magyarul így szól: A’ büntetésre nézve „Mindegy legyen bár egyházi vagy világi rend ..... a’ Nemest vagy a’ föld népét a’ vallás szabad gyakorlásában háborgatta, vagy az ország határozatait és kir. hitlevelet a’ vallás ügyében megsértette [sic] .... annyiszormennyiszer [sic] maraszszák el 600 magyar forintban.””. Igen ám, de „EGY HAZAFI”, *Törvényes és politikai* 119. szerint az 1647. évi XIV. tc. szigorát az 1791. évi XXVI. tc. már szorosán véve csakis az egyházi vagy önkényes elfoglalóra értelmezi („nullae deinceps quocunque sub praetextu admitti possint Templorum, Scholarum ac Parochiarum occupationes; illos autem, qui talium violentarum occupationum se reos fecerint , poena 600. florenorum ungaricalium, artic. 14. 1647. sancita maneat”). Az ellenoldal szerint a reverzálisra kötelezőkor a vallásgyakorlás megsértése történik. Az innens oldal szerint azonban ez vallási belügy, a polgári törvényhozás erre a területre nem terjeszkedik ki. Zala megye közgy lése 1841-ben, válaszul Kopácsy és a többi püspök körlevelére, feliratban (43-51. o.) kérte a királytól „ezen törvénybe ütköz egyházi rendeleteket megsemmisíteni , hazánk’ f papjait oda utasítani, hogy a’ törvényeknek ’s a törvények iránti tiszteletnek sértésével kiadott körleveleiket visszavegyék, megzavart nyugodalmunkat nekünk ekképen vissza adni , súlyos és fájdalmas aggodalmainkat pedig kegyelmesen megszüntetni méltóztassék”. {Külön m ben válaszolt rá: „K. – J.”, *Felelet a’ pesti hirlapokban közlött ns Z. megyének vegyes-házasságokat tárgyazó feliratára*, Pest 1841, (oldalszámok nélkül): „Proles e mixtis matrimoniis, quae semper coram parochis catholicis ineunda erunt. – Ennyit ’s többet egy betüvel sem rendelt a’ kérdéses törvény, – minthogy tehát nem mondja-ki, ’s nem

is rendeli miképen legyen jelen a' cath. lelkész, az említett törvény rendeleténél [sic] tovább menni, és magyarázgatni, min jelenlétét kívánja a' cath. lelkésznek, annyi, mint azt egyesek önkényes értelmezésének játékvá tenni [...]".} Id rendben a harmadik tiltakozó megye Borsod volt. A sajtóvita alaposan eltolódott az érzelmek és a hangulat irányába. Pl. (245-247. o.): „[...] a' papság értelmessége a' világiak értelmességéhez úgy fog állani, mint 6 a' 46-hoz”, ugyanis csak 6 vármegye támogatta a püspöki körleveleket, míg 46 ellenezte. „[...] Magyarország népessége a' legújabb adatok szerint 12 milliót meghalad ; tegyük fel, hogy e' számból 200 f re esik 1 egyházi : akkor általában véve az egyháziak száma a' világiakéhoz úgy fog állani, mint 1 a' 199-hez. No már hogy 199 f ben általában véve több értelmesség ne legyen, mint 1-ben, vagy is hogy 11,940,000 f többet ne tudjon, mint 60,000, azt talán maga F. G. ur sem fogja kétségbe hozni [...]”. Válasz (256. o.): „Ezt nem kétlem csupán a' hit' dolgában, hanem nyilván tagadom is: egy jó pap' fejében több tudomány lehet, mint más egész millióéban: mert a' hitudomány [sic] a' papok' dolga, nem a' világiaké; k tanító mesterek, ezek még tanítványok. Egy jó pap' fejében tehát a' vegyes házasságok megáldhatása, vagy nem áldhatása iránt egy papnak nagyobb értelmessége lehet mint más egy millionak.”

Vegyük még egy korabeli m érveit: „A' PESTI KALÁSZOK' SZEDEGET JE”, *A' vegyes házasságok' egyházi [sic] ünnepesítése körül fenforgó kérdések*, Pest 1841, 47.: „[...] igazsággal állíthatni, hogy a' protestánsok adtak okot a' reversálisokra, a' mi nyilván kitűnik az 1790. 26dik törvény 13ik §ból, a' hol az áll: „injungitur praeterea sub severa poenane quisquam demum ullum catholicum ad amplecten, dam [sic] Religionis evangelicae professionem quocunque praesumat allicere medio.” Lebet-e [sic] pedig az allectio-nak, a' csábitásnak foganatosabb eszköze, mint a' reversalis nélküli vegyes házasság?” 73. o.: Az egyházi áldás ahhoz van kötve, hogy mindkét nem gyermekek katolikus nevelésére ígéretet tegyenek, „és a' katolikus félnek magának is háborítatlan megmaradhatása az igaz hitben”. Ezekr l a feltételekr l a feleket el re tájékoztatják, „A' házasuló feleken áll azonban az, ezen feltételt elfogadni, vagy nem. Ha a' feltételt el nem fogadják , és mégis házasságra lépnek minden egyházi áldás nélkül; tetteleg bizonyítják be, hogy az egyházi ünnepesítés' megtagadása nem volt akadály a' házasság' létezésének [...]”. A kihirdetés vegyes fogadtatásra talált.

58. Az 1844. évi III. tc.

Az 1844. évi III. tc. kialakulásának vitamenetét ld. VÁRADY, *Lonovics* 163-169. A tc. 1-4. §-ainak a szövege a következő (TOKODY, *Egyházügyekre* 50.; OLTVÁNYI, *Vegyes házasságok* 20.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 124. és BARTA, *A Katolikus Egyház* 11-12.): „A bécsi és linczi békekötések alapján az 1791 : 26. törvény következőkben b vittetik s illet leg módosítottak: 1. §. Kijelentetik, hogy azok, kik 18 éves koruk eléréséig az evangélika vallásban neveltettek, a n személyek pedig férjhez-menetelök után, habár még ezen id kort el nem érték is, sem magok, sem maradékaik, vallásos kérdés alá többé nem vétethetnek. 2. §. A jelen törvény kihirdetése után keletkez azon vegyes

házasságok is, melyek evangélikus lelkipásztorok által kötöttek, törvényesek. 3. §. Azon vegyes házasságok, melyek római katolikus és az evangélikus vallás bármelyikéhez tartozó felek között az 1839. évi március 15-ik napjától kezdve, a most folyó 1844. évi november 10-ik napjáig kötöttek, és nem római katolikus, hanem az evangélikus vallás bármelyikének lelkipásztora által adták össze, törvényesítettnek jelentetnek ki. 4. §. Az illető törvényhatóságok kötelesek a jelen törvény kihirdetésétől számított egy év alatt az ily házasságokat hitelesen összeírni: az összeírást a felek és maradékaik jövő biztosítása végett levéltáraikba betéttetni, és mennyiben a házasságok az illető egyházi anyakönyvbe beírva nem lennének, ezen anyakönyvbe beírni.” A tc. folytatása olvasható: HANUY, *A keresztség* 50-51., és HANUY, *A vallásváltoztatás* 32-33.; teljes szövege pedig: VÁRADY, *Lonovics* 169-170.

A püspöki karnak e törvény nyomán, 1845. elején kiadott körlevele olvasható: OLTVÁNYI, *Vegyes házasságok* 166-168. Rövid kivonata HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 126-127. alapján: tilos a katolikusokat meg nem adó katolikus végényt aktív asszisztenciával összeadni; katolikus vagy reverzálisan adó katolikus végény esetén a plébános mindent kövessen el, hogy aktív asszisztenciára eléjjenek, és ne az katolikus lelkészhez, mert később a gyermekek felekezetéből problémák adódnának; ha az katolikus végény reverzálisan nem ad, a plébános legalább a passzív asszisztenciára igyekezzék rávenni őket, hogy így legalább a leánygyermeknek az 1791. évi XXVI. tc. 15. §-ban elírt katolikus nevelése biztosítva legyen; ha semmiképp sem hajlandók a passzív asszisztencia elfogadására, házasságuk kihirdethető, a háromszori kihirdetésről bizonyítvány állítható ki, és ha a frigyet az katolikus lelkész elítélte tényleg megkötik, az a Lambruschini-instrukció értelmében érvényesnek tekintendők.

59. Az 1856-os osztrák házassági törvény

A „TÖBB PESTI JOGTUDÓS” (szerk.), *Új házassági törvény* részletesen elemzi mind a császári nyílt parancsot, mind az osztrák birodalom teljes területén 1857. január 1-én hatályba lépő házassági törvényt (35-79. o.), továbbá az ugyanakkor módosításba lépő egyházi bíróságoknak adott utasítást (80-129. o.). Az addigiakhoz képest újdonságként értékelik a következőket:

Amennyiben az állam a kánonjog által el nem ismert akadályokat állított fel, azokat az Egyház nem ismeri el. Olyan tisztán polgári akadályok azonban léteznek, melyeket az Egyház is figyelemre méltat. Pl. a kiskorúsággal vagy a gyámsággal kapcsolatosak. Az ezek alá esők apai vagy gyámi engedély nélküli házasságát az állam érvényesnek ismeri el, mivel az Egyház is ezt teszi. Az állam azonban tiltó akadályként állítja fel azt, hogy az ilyen felek és gyermekeik polgárilag nem részesülnek a megengedett házasságokkal járó örökösödési és egyéb vagyoni jogkedvezményekben. Elrendeli továbbá, hogy nagykorúságuk eléréséig válasszák külön a feleket. Ezen felül a szülők a hozományt is megtagadhatják, és az ilyen kiskorút az örökségéből is kizárhatják (vö. a törvény 32. §-ával: az apa a vagyonegésze felől, az anya, vagy a gyámnak minősülő nagyszülők a felől rendelkezhetnek). A Btk. 507. §-a szerint pedig:

„A ki az el tte tudva lév házassági törvényes akadály elhallgatásával magát összeadatja a nélkül, hogy el bb rendes fölmentvényt nyert volna, vagy a ki idegen tartományba megy a végett, hogy ott házasságot kössön, melly az ország törvényei szerint meg nem engedtetett : kihágásban b nös, háromtól hat hónapiglani szigoru fogsággal, s t csábitás esetében mindég szigoruabban büntetend . A fogság még súlyosbitandó, ha az egyik fél el tt az akadály eltitkoltatott, s illy módon büntelenül vetetett rá a (semmis) házasságra.” Ezt a §-t az új törvény annyiban módosítja, hogy a fiú 14, a lány 12 éves kora fölött kötött házassága érvényesnek számít. Az utasítás 72. §-a szerint az érettség kritériumát minden ország helyi szokásai szerint kell betartani, és csak az ezeknek meg nem felel k házasságát kell megakadályozni. Ha azonban a lelkész szerint a felek ezeknek megfelelnek, még apai vagy gyámi beleegyezés hiányában is érvényesen összeadhatja ket.

Az utasítás 66. §-a szerint: „Az anyaszentegyház kárhoztatja a keresztények s azon személyek közötti házasságot, a kik a kereszténységt l elszakadtak. A katolikusok és nem-katolikus keresztények közötti házasságokat is rosszalja, s hiveit azok kötését l óvja.” A 38. § még pontosabban fogalmaz: „A házasság érvényességére nézve megkivántatik, hogy a házasulandók mindkettejöknek vagy közülök egyiknek saját lelkésze, vagy valamelly más pap el tt, ki erre a lelkész vagy az egyházi megye püspöke által meghatalmaztatott és két vagy három tanú jelenlétében beléegyezésüket nyilvánítsák. Mindazáltal a birodalom azon részeiben, mellyek számára a szentszék az 1841-ik april 30-kán kelt utasítást {ti. a *Quas Vestro*-t, olvasható: *Uj házassági törvény* 43-46. Részlet: „[...] jóllehet tiltottak, mégis érvényeseknek tartassanak, ha csak más törvényesen elválasztó akadályok el nem fordulnak, vagy pedig a menyegz tartásával olly föltételek nem köttetnek össze, mellyek, katolikus szempontból kiindulva, a házasság lényegével ellenkeznek.”} kibocsátotta, a katolikus lelkész távolléte, katolikus és nem-katolikus keresztények között kötött házasságoknál, nem elégséges arra, hogy ebb l érvénytelenít akadály eredjen.” Tehát Magyarországon az említett pápai utasítás alapján akatolikus lelkész el tt kinyilvánított consensus érvényes vegyes házasságot eredményez.

A törvény 43. §-a kimondja {Az *Uj házassági törvény* 15. tévesen a 42. §-ra hivatkozik, és a 43-dikat is pontatlanul idézi.}: „Katolikus és nem-katolikus keresztények közötti házasságok érvényessége fölött, mindaddig, mig egy házastárs a katholika egyházhoz tartozik, csak a katolikus házassági bíróság határozhat”. Eredetiben (ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, V, 475.): „§. 43. Über die Giltigkeit von Ehen, welehe zwischen kath. und nichtkath. Christen geschlossen werden, kann, solange Ein Ehetheil der kath. Kirche angehört, nur das kath. Ehegericht entscheiden.” Ugyanez áll az ágytól-asztaltól való elválasztásra is. Ott azonban – ha a katolikus bíróság eleve végleges elválasztást ítélt; vagy ha átmenetit, de 3 év múlva sem javult a helyzet, – az akatolikus fél saját polgári bírósága el tt kezdeményezheti a válást.

A törvény 66. §-a szerint amennyiben két akatolikus házasságkötése után az egyikük katolizál, mindkett saját felekezete szerinti bíróságon adhatja be „elválasztási keresetét”. Tehát ha a protestáns fél szabad állapotát ki is mondja a saját bírósága, a katolikus fél számára a kötelék továbbra is fennmarad, és

csak ágytól-asztaltól való elválasztás-szer állapot áll be. Ezt er síti meg a következ , 67. §. (S t már a kihirdet nyílt parancs V. cikkelye is: ld. *Uj házassági törvény* 31. A törvény 66. és 67. §-ai eredetiben (ROSKOVÁNYI, *De matrimoniis mixtis*, V, 477-478.): „§. 66. Wenn von zwei Personen, welche sich als nichtkath. Christen geehelicht haben, die Eine in die kath. Kirche eintritt, so hat jeder Theil seine allfällige Scheidungsklage bei dem Ehegerichte anzubringen, welchem er in Folge seines Rel.-Bek. untersteht. Auch kann der nichtkath. Theil nach den Vorschriften des Ehegesetzes, dem er unterworfen ist, die Trennung des Ehebandes bei seinem Ehegerichte verlangen. Beschwerden wegen verweigerten oder eigenmächtig aufgehobenen Zusammenlebens gehören vor das Ehegericht des Geklagten. §. 67. Das rechtskräftige auf Scheidung oder Trennung lautende Urtheil des Ehegerichtes Eines Gatten ist für beide Theile entscheidend. Die von dem Ehegerichte des nichtkath. Gatten ausgesprochene Trennung der Ehe dem Bande nach hat jedoch für den kath. Theil in Betreff der ehelichen Lebensgemeinschaft nur die Wirkung der lebenslänglichen Scheidung von Tisch und Bett.”) Ugyanebben következetes az örökösödésre vonatkozó 70. § is: ha a felek nem állapodtak meg a vagyonmegosztásról, a katolikus félnek (lévén részére a kötelék továbbra is érvényes) még abban az esetben sem lehet vagyoni követelése, ha a válásban az ártatlan. Szintén a 70. § törli el a Ptk. 1266. §-a által eddig biztosított azon lehet séget, hogy az ártatlan n igényelhesse a hozomány visszaadását, saját vagyona használati jogát, özvegyi tartást, és azt a vagyont, ami férje halála esetére az használatára volt rendelve. Ezekkel a lehet ségekkel az iménti esetben ezentúl nem élhet, kizárólag ágytól-asztaltól való elválasztás esetén.

A házasságkötés formájára nézve érvényességi feltétel a felek saját lelkésze (vagy püspöke által felhatalmazott másik pap) és a két tanú jelenlétében házassági szándékukat ünnepélyesen kijelenteni. Papi áldás nem szükséges az érvényességhez. A polgári törvények szerint feltételhez kötött házassági nyilatkozat nincs, egyházilag is csak püspöki jóváhagyással érvényes.

A törvény 34. §-a kimondja: ha a felek a 13. § (bíróilag bizonyítottan egymással házasságtörést elkövet személyek házasságkötése tilos) ellenére házasságot kötnek, az ugyan egyházilag érvényes, de a Ptk. 757-759. §-ai szerinti örökjogok nem illetik meg ket (azok alapján eredetileg a túlél felet a vagyon ¼-ének, három vagy több gyermek esetén egy gyermeknyi részének életfogytiglani haszonélvezete illette volna, míg a tulajdon a gyermekeké maradt volna; ha örökös nincs, mindent a házastárs örökölt volna), a feleség és a gyerekek a férj nemességéb l és polgári állásával járó jogaiából nem részesülnek, a végrendelet esetét kivéve a gyermekek szüleikt l nem örökölnék, de haláluk esetén a szül k sem örökölnék t lük.

A törvény 73. §-a szerint ha a férj a feleség házasságtörése miatt válna, de azt a polgári bíróság nem ítéli meg, ágytól-asztaltól elválasztotti jogokkal rendelkezik, azaz „örökszerz désbeli joga halál esetére is biztosíttatik”. Ha azonban az új törvény bármely ide vonatkozó rendelkezését áthágja, ezen jogát elveszíti. „De elveszti az asszony is igényeit mindazon el nyökre, mellyek el bbi férjét l jutnának neki örökségi egyezkedés vagy hagyomány által.”

Az egyházi bíróságok (szentszékek) eljárás módját a császári utasítás 95-251. §-ai államilag szabályozzák.

Ugyanennek a jogszabályok elemzését nyújtja NAGY, *Az új házassági*. Elégedjünk meg abból az iméntiekben nem említett részletekkel. A m szerint a birodalom területén az új törvény alapján a házasság szentség és felbonthatatlan.

4-5. o.: Szentszéki felmentéssel vagy szerzetbe lépéssel az el nem hált házasságot „felbontható”-nak nevezi. Úgyszintén két olyan nem keresztény el nem hált házasságát, akik közül az egyik utóbb megkeresztelkedik, „s a másik az együtt élést vonakodik, vagy ha nem is tanácsos azt folytatni.”

6. o.: „A házasság érvénye felett a világi bíróság kivételkép egyedül csak az 55. §. esetében ítélhet, mid n t. i. az érvénytelenítés az illet fél holtá után indítatik meg, csakhogy akkor is azaz egyházi törvény szerint köteles itélni.”

26-29. o.: Serdületleneknek a 14, kiskorúaknak a 24 éven aluliak számítanak. El bbiak nem köthetnek házasságot, utóbbiak apai, vagy gyámi és bírósági beleegyezés esetén igen (s t csak bírósággal is, mert a gyámtól a törvény csak nyilatkozatot kíván, beleegyezést nem). A kiskorúakkal egyenl elbírálás alá esnek az elkötelez désre képtelen nagykorúak is. A beleegyezést megtagadni csak alapos, indokolt, jogszer okokból lehet (pl. „9. §. Bebizonyult vagy köztudomásu rossz erkölcs vagy elvek, nemkülönben ragadó nyavalyák vagy a házasság célját akadályozó testi hibák annál, kivel a kiskorú házasságra akar lépni, továbbá a sz kséges jövedelem hiánya [...]”).

32-33. o.: A *matrimonium clandestinum* tilos. Tanúk rültek, alvók, kisgyermek nem lehetnek.

40. o.: Minden lelkész minden lelkészségér l külön születési, házassági és halálozási anyakönyvet köteles vezetni.

42-43. o.: A törvény 32. §-a alapján a fiúk a Ptk. 1231. §-a szerinti kiházasításhoz való jogukat, a lányok a Ptk. 1220. §-a szerinti hozományhoz való jogukat veszítik el.

71-87. o.: Az utasítás a 13. §-tól kezdve sorolja fel a 20 bontó akadályt. A 13. §-ban szerepl „gyermek” a 7 éven aluliak. k házasságra nem léphetnek, mint ahogy a *consensus*-ra képtelen rültek és dühöng k sem. Akadályok továbbá: *error* (14. §); ha valaki olyan rabszolgával kötne házasságot, akir l azt hiszi, hogy szabad (15. §); *impotentia* (16. §); *korhiány* (17. §); *vis et metus* (18. §); *raptus* (19. §); *ligamen* (20. §); *ordo* és *votum solenne* (24. §); *disparitas cultus* (25. §); *consanguinitas* (26. §); *cognatio spiritualis* (27. §); *cognatio legalis* (28-29. §§); *affinitas* (30. §); a másik fél rokonaival való tiltott közösülés fajtái (31-34. §§); *publica honestas* (35. §); *crimen* (36-37. §§); *clandestinitas* (38. §); *conditio* (51-55. §§).

79. o.: A 23. § alapján az el nem hált házasságot a hit javára felbontják.

86. o.: „A lopva menyegzésnek már érvényes eljegyzés ereje sincs ; hanem *publicae honestatis* akadályt képez , s az illet kre büntetést is von.”

87-96. o.: Tiltó akadályok: eljegyzés (57. §); votum simplex (58. §); tempus clausum (59. §); kihirdetés hiánya (65. §); mixta religio (66. §); fennálló akadály gyanúja, viszály, botrány veszélye (67. §).

{Már Werb czy is írt *Hármaskönyvének* Első Részében a fenti kérdésekről. Pl. a házasságról, a consensus-ról, a házassági vagyoni jogról, az örökösödésről, válás esetén a vagyonmegosztásról, házassági akadályokról (pl. consanguinitas ill. cognatio naturalis, affinitas, korhiány), árvaságról, gyámságról...stb. Mindez olvasható eredeti latin nyelven: STEPHANUS DE WERB CZ, *Opus Tripartitum Juris Consuetudinarii in clyti regni Hungariae partiumque eidem annexarum*, 6-47. in *Corpus Decretorum Juris Hungarici*, I, Buda 1844.}

60. Az 1868. évi LIII. tc. 9-11. §-ai, és az azokkal való visszaélési lehetőségek

Az 1868. évi LIII. tc. 9-11. §-ai SZENICZEY, *Az 1868 és 1869-ik évi* 53. alapján (vö. (CSIKY, *Egyházügyekre* 35-36.; TOKODY, *Egyházügyekre* 50-51.; *Vallásügy* 22. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 135.):

„9. §. Különböző keresztyén hitvallású egyének egybekelésénél származó vegyes házasságoknál a háromszori hirdetés eszközzésére mindkét fél lelkésze felszólítandó. Ha azt valamelyik fél lelkésze megtagadná, két tanúnak a feladott bélyegmentes bizonyítványa mellett, hogy azon lelkész a kihirdetésre felszólított, egyik fél lelkészének hirdetése is elégséges. 10. §. Ha a háromszori kihirdetés megtörtént, de valamelyik fél lelkésze vonakodnék kiadni az elbocsátó levelet: a házasulandó felek részéről két tanu nála megjelenvén, kéri az elbocsátó levél kiadását, melynek megtagadása esetében a tanuk egyike azon kérdést intézi a lelkészhez, hogy a szándékolt egybekelés ellen jelentetett-e be akadály vagy nem? A lelkész által e kérdésre adott vagy megtagadott válaszról a tanuk bélyegmentes bizonyítványt adnak, mely teljesen pótolja az elbocsátó levelet. A netalán bejelentett akadály eltitkolásáért a lelkész a saját egyházi hatósága által reá szabható fenyítéken kívül 500 forintig fokozható bírsággal és fél évig terjedhető fogsággal büntetendő. 11. §. Vegyes házasságok bármelyik fél papja eltt érvényesen köthet k.”

L. RINCZ, *A vegyes házasságok* 121-131. szerint ezek visszaélésekre adnak lehetőséget:

Amikor egy tisztán akatolikus házasságot a polgári bíróság felbont, a kánonjog azt továbbra is érvényesnek ismeri el. Tehát ha az egyik fél katolizál, akkor sem köthet új házasságot, hiszen eredeti házassága érvényes. Másik eset: egy vegyes házasságból az akatolikus felet saját bírósága elválasztja, a szentszék a katolikus fél házasságának továbbra is fennmaradó érvényességét mondja ki. Ha ezek után az akatolikus fél katolizál, és akatolikussal akarna házasodni, a polgári törvény szerint megteheti, a kánonjog szerint azonban nem, mert katolizálásával a szentszéki ítélet rá nézve is áll, azaz eltt házassága érvényes.

Hasonló eset: a vegyes házasságból a katolikus fél akar válni, ezért akatolikussá lesz, saját bírósága elváltatja. Majd ismét katolizál, és akatolikussal szeretne házasodni: az állami törvény ezt megengedi neki, hiszen el z házassága „ítélt dolog” lett, az egyházjog szerint azonban nem. Újabb példa: „ha egy akath. egy aposztata pappal vagy ünnepélyes fogadalmat tett szerzetessel házasságra lép, de kés bb katolikussá lesz s új házasságra akar lépni, akkor az állami törvények szerint ezt érvényesen nem teheti, míg az egyházi jog szerint igen”. „Valahányszor tehát egy akatolikusból katolikus lesz s mint ilyen, egy akatolikussal akar házasságra lépni, ugy ezt a polgári jog szerint mindig érvényesen teheti, ha szerinte szabadnak tekinthet . [...] Összefoglalva tehát: egy akatolikusból katolikussá lett fél, egy akatolikussal a polgári jog szerint érvényes házasságot köthet, ha áttérését megelőzőleg el bbi házassága végleg fölbontatott. És viszont egy akatolikusból katolikussá lett fél, egy akatolikussal, a polgári jog szerint nem köthet érvényes házasságot, ha pl. az el bbi, mint akatolikusnak, egy aposztata pappal kötött, „érvényes” házassága, az áttérés el tt föl nem bontatott. Mint látjuk, mindezen esetekben a polgári jog egyenesen ellentétben áll az egyházi joggal.”

Következ példa: tisztán katolikus házasságból az egyik fél válni akar, ezért akatolikussá lesz, saját bírósága a házasságát felbontja, a szentszék ellenben érvényesnek ítéli. Ha immár akatolikusként katolikussal akarna házasodni, ezt a polgári törvény nem engedné, mivel csak az áttérése utáni cselekményei ítélnék meg új vallása szerint. Az áttéréssel „csak a felek lesznek vegyes vallásúak anélkül, hogy a köztük tisztán kath. jelleggel létrejött házassági viszony eredeti jellege megváltozna”. „[...] az oly akatolikus, kinek el bbi házasságából a másik fél él, csakis akatolikussal léphet érvényesen új házasságra[...]”.

61. Az 1868. évi LIV. tc. két releváns §-a

„22. §. Házassági bíróság. A római latin és görög szertartású katolikusok, ugyszintén a keleti egyházi, valamint a mindkét felekezeti evangélikusok és unitáriusok jelenleg fenálló egyházi törvényszékeik illet sége alá egyedül a házassági, illet leg vegyes házassági perek, és ezek is csak annyiban tartoznak, a mennyiben a házassági kötelék érvényességét és akár az ideiglenes elváltást, akár a végképi felbontást tárgyazzák. Minden egyéb, a házassági viszonyból származható peres kérdések, melyekre nézve eddig az egyházi törvényszékek ítélték, jelesül a születés törvényességének kérdése, a perleked házastársak közt a gyermekek tartása és a házassági elválásból felmerülhet vagyoni követelések iránti keresetek, az illet polgári-, és pedig sz. kir. városok lakosaira nézve a városi, a megye egész területére nézve a megyei.... törvényszékekhez utasítatnak. A végrendeletek külkéllékeit illet perekre s a hamis eskü tényálladékának megállapítására nézve a szentszékek szintén megszűnővén illetékesek lenni, a bíraskodást a jelen törvény szabályai szerint illetékes törvényszékek gyakorolják.”

„36. §. A római latin és görög szertartású katolikusok, valamint a keleti szertartású keresztények házassági viszonyból származó minden perei, melyekre nézve a szentszékek eddigi illetékessége

megszüntettetett; továbbá a mindkét felekezet evangélikusok és unitáriusok válóperei, valamint a házassági összeköttetésből és elválásból keletkező egyéb keresetek, a mennyiben ezen felekezetek egyházi bíróságai rendezve nem volnának, végre az izraeliták válóperei, akár különös megegyezéssel[sic], akár peruton szándékoltatik az elválás: a 22-ik §-ban megnevezett azon törvényszék illetőségéhez tartoznak, a melynek területén a házasságuknak állandó és utolsó együttlakásuk volt. Ha a végelválás helytelen elhagyás következtében kérik: a távollevő fél, a mennyiben tartózkodási helye ismeretlen, azon törvényszék elé idézendő, melynek területén a folyamodó fél lakik. 40. §. A holtak nyilvánítási eljárásához képest, amint a házassági végelválás vagy örökösödés céljából kérelmeztetik, azon törvényszék elé itt indítandó, melyhez a házassági (36. §.) illetve örökösödési (37. §) perek vannak utasítva.”

CSIKY, *Egyházügyekre* 86. a 22. §-hoz hozzáfűzi kommentárját: szerinte a nem kimerítő lista a szentszékek jogkörében hagyja az eljegyzések érvényessége/érvénytelensége, a házassági kötelék megújítása, a házassági köteletség teljesítése, „a házasságzavarók és házasságtörő ügyastartók”, „az önkényes elválásban élő” házastársak, és az ideiglenes elválás körüli pereket.

62. Quod multum diuque (1. idézet)

Hivatalos, teljes szövege megjelent: Leo XIII, Enc. *Quod multum diuque*, 1886. VIII. 22: ASS 19 (1886) 97-106. Magyar fordítását elkészítette és kiadta PROHÁSZKA, *Szentséges Atyánknak* 242-262. Érdeemes idéznünk az ide illő részeket:

248.: „[...] Ehhez járul a romlásra vezető számtalan csáb; az állami hatalomnak olykori idegenkedése vagy nyílt elszakadása az egyháztól; a titkos társulatoknak makacs merészsége, az ifjúság nevelésében többnyire Istenre való tekintet nélkül követett rendszer.”

250-251.: „[...] legfőbb vágyunk, hogy a törvényből eltávolíttassék mindez, ami az egyház jogaival nem áll összehangzásban, cselekvési képességét csökkenti és a kath. hitvallással ellenkezik. S arra, hogy ezt elérjük, – Nekünk is, Nektek is, amennyire a törvények engedik, állandóan kell törekednünk, miként ezt már sok jeles férfiú tette. Addig is, míg e törvények szabványai fennállanak, a ti hivatástok azon lenni, hogy e törvényekből a hivekre mennél kevesebb kár háromoljék, figyelmeztetve serényen a hiveket, miként tekintetben kötelességeik. Néhány pontot jelzünk, melyek a többieknél ártalmasabbaknak látszanak.

Így az igaz vallást elfogadni az embernek legfőbb kötelessége, melyet nem lehet meghatározott emberi korra szorítani. Isten országára nincsen gyöngékor. Amint ezt valaki tudja, minden késelem nélkül a szerint kell eljárnia és az elhatározás e tette mindenkinék legszentebb jogot ad, melyet sérteni a legnagyobb jogtalanság nélkül nem lehet. Hasonló okból mindazoknak, kik a lelkek üdvét gondozzák, amely igaz, oly fontos kötelességük az egyház kebelébe fölvenni mindenkit, aki abba fölvetni óhajt, mihelyt koránál fogva eszével élni képes. Ha ennél fogva a lelkipásztorok e kettő között kénytelenek

választani, inkább kell elviselniök az emberi törvények szigorát, mintsem, hogy magukra vonják a büntet Isten haragját.”

Ugyanezek a részletek eredetiben:

99.: „Accedunt innumerabiles corruptelarum illecebrae: potestatis publicae saepe ab Ecclesia aut aversa voluntas aut aperta defectio; sectarum clandestinarum pervicax audacia; iuventutis nullo ad Deum respectu instituendae inita passim ratio.”

100-101.: „Nobis profecto maxime est in votis, ut ea e legibus tollantur, quae cum iuribus Ecclesiae discrepant, et eius facultatem agendi minuunt, et professioni catholici nominis officiunt. Id ut impetretur, Nobis Vobisque, quoad per leges licet, constanter elaborandum tot iam clari viri hoc eodem proposito elaboraverunt. Interea quandiu sunt illa, de quibus loquitur, legum iussa mansura, vestrum est conari ut saluti quam minime noceant, admonitis diligenter civibus, quae sua sint in hoc genere officia singulorum. Aliquot indicabimus capita, quae perniciosiora ceteris videntur esse.

Sic, veram amplecti religionem maximum officium est, quod nulla hominum aetate potest esse circumscriptum. Nulla Dei regno infirma aetas. Ut illud quisque novit, ita debet sine ulla cunctatione efficere: ex efficiendi autem voluntate ius unicuique sanctissimum gignitur, quod violari sine summa iniuria non potest. Simili de caussa [sic], eorum, qui curam gerant animarum, verissimum itemque permagnum officium est in Ecclesiam cooptare, quotquot matura ad iudicandum aetate, ut cooptentur, petant. Quamobrem si animarum curatores alterutrum malle cogantur, necesse est eos humanarum legum severitatem potius subire, quam vindicis Dei iram lacessere.”

Prohászka a fordítás lábjegyzeteiben a fentieket úgy kommentálta, hogy a pápa: kifogásolja azt, hogy 18 éves kor el tt senki nem lehet önként katolikussá; örül, hogy sikerült megakadályozni a zsidó-keresztény házasságokat; helyteleníti a katolikus egyetem és az iskolák államosítását, a szabadk m veseket, a szocializmust és a párbajozást.

Vö. még FÜSSY, XIII. Leó 191-192. TOMCSÁNYI, *A katolikusok* 21-22. is a pápa imént idézett soraira hivatkozva kifogásolta, hogy 13-14 éves fiatalok miért ne dönthetnének önként. {Ne feledjük, hogy ezen 1920-ban megírt reklamáció idején Ausztriában már 52 éve szabadon dönthettek vallásuk fel l a 14 évesek. Ld. a 8. *Vegyes házasságok / d) Az 1868. évi LIII. tc. kialakulása* c. pontunkban.}

63. Ne Temere (1. idézet)

Kialakulásának történetét ld. HANUY, *A jegyesség* 254. kk. A dekrétum eredeti latin szövege az ASS-en kívül olvasható: SERÉDI, *A „Ne Temere”* 122-126.; LEITNER MÁRTON, *Az új eljegyzési és házassági törvény magyarázata (a „Ne Temere” decretum alapján)*, Budapest 1908, 3-7.; GENNARI KÁZMÉR, *Az új házassági törvény rövid magyarázata*, Szombathely é. n., 7-11.; NOTTER, *Eljegyzés* 148-151. és HANUY, *A jegyesség* 301-305. oldalain is. Bevezetése megtalálható latinul GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 422-423., magyarul pedig LEITNER, *Az új eljegyzési* 7-8. oldalain. Utóbbi szerint a

bevezetésben kiderül, hogy a dekrétum kiadásának 4 oka volt: ahol a *Tametsi*-t nem hirdették ki, ott nem lépett hatályba; ezeken a helyeken annak elnyeit sem élvezhették; nehéz volt meghatározni a quasi-domicilium-ot, ami pedig erős kihatással volt a házasság érvényességére; felgyorsult a közlekedés, ezzel megnövekedett az elhamarkodva megkötött házasságok, és az abból fakadó lelki károk száma. Gennari bíboros másként fogalmaz a *Ne Temere* céljairól: a házasság lényeges alakjának megkönnyítése; a sokhelyütt elforduló klandesztin házasságok megakadályozása; az eljegyzések szabályozása. A célok Notter szerint: a *Tametsi* nem mindenütt lépett hatályba; pontosan nem lehetett tudni, hogy hol érvényességi feltétel a forma; a felgyorsult közlekedés miatt nem mindenütt lehetett megállapítani, hogy kinek hol van domicilium-a ill. quasi-domiciliuma; a clandestinitas megakadályozása. A dekrétum további részletei olvashatók: GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 489-496.

A házasságkötést szabályozó dekrétum rövid összefoglalása:

III.: lényeges alakja (GENNARI, *Az új házassági* 9. és 24.: „Ea tantum matrimonia valida sunt, quae contrahuntur coram parochi vel loci Ordinario, vel sacerdote ab alterutro delegato, et duobus saltem testibus, iuxta tamen regulas in sequentibus articulis expressas et salvis exceptionibus, quae infra n. VII. et VIII. ponuntur.” – Tehát akár ha csak az egyik tanú, vagy a plébános/ordinárius/általuk meghatalmazott pap hiányzik, a házasság semmis.);

IV.: érvényességi feltételei (Egy lényeges momentum, hogy „Elbocsátólevél, amennyiben felhatalmazást jelent, nem szükséges többé, mivel minden plébános vagy megyéspüspök plébániája területén érvényesen esketheti azokat is, kik nem hívei.” (Vö. LEITNER, *Az új eljegyzési* 38.) Ahhoz, hogy a menyasszony plébánosa a v legény plébániája területén adja össze ket, érvényességi feltétel a v legény plébánosának felhatalmazása. Egy harmadik hely plébánosa nem szorul felhatalmazásra, hanem engedélyt (licentia) kell kérnie bármelyik fél rendes lakóhelyének vagy az egy hónapnyi tartózkodási helyének plébánosától. A IV. fejezet 2. §-a ugyanis így szól (GENNARI, *Az új házassági* 9. és 24-25.): „Parochus et loci Ordinarius valide matrimonio adsistunt: [...] §. 2.º intra limites dumtaxat sui territorii : in quo matrimoniis nedum suorum subditorum, sed etiam non subditorum valide adsistunt ; [...]”, ami Császár József fordításában így hangzik (GENNARI, *Az új házassági* 25.): „A plébános és helyi ordinárius érvényesen működnek közre a házasságnál : [...] 2. §. csakis területük határain belül : ahol nemcsak saját alattvalóik, hanem nem alattvalóik házasságainál is érvényesen működnek közre ; [...]”. Azaz plébániájuk ill. egyházmegyéjük határain kívül nem érvényes a közremködésük, még saját híveik házasságkötésénél sem.); (Gennari bíboros a következő pontokban foglalja össze a házasság érvényességének feltételeit a *Tametsi – Ne Temere* összehasonlításával: csak ahol ki volt hirdetve – mindenütt; ahol nem volt kihirdetve, ott nem volt kötelező a forma – mindenkire kötelező forma; saját plébános és két tanú – bármely plébános és két tanú; kinevezett, de javadalmát még el nem foglalt plébános is eskethetett – csak aki már javadalmát elfoglalta; felfüggesztett vagy név szerint kiközösített plébános is eskethetett – nem eskethet; a plébános a saját hívei esetében területi határain kívül is közremködhetett – csak határain belül; meglepett plébánosnál is lehetett esküdni – csak felkért és nem

kényszerített plébánosnál lehet; a plébános hallgatólagos jelenléte elég volt – a plébános kérdezzen és vegye ki a consensus-t.);

V.: megengedettségi feltételei (ismét GENNARI, *Az új házassági* 55-56. összehasonlításában: a jegyesvizsgálatot az ordinárius végezte, majd a plébánosnak adott engedélyt az esketésre – mindezt a plébános végzi; elég volt, ha legalább az egyik fél a plébános területén quasi-domicilium-mal rendelkezett – domicilium vagy egy hónapnyi tartózkodás kell; nem saját hívei esetén szükség volt egyikük plébánosának beleegyezésén kívül a felhatalmazására is – elég a beleegyezése; szükség esetén sem lehetett kivétel a felhatalmazás és a kóborlók ordináriusi engedélye alól – szükség esetén van kivétel, s t alapesetben is elég a kóborlók esetében az ordinárius által felhatalmazott pap engedélye; a szokásjog vagy egyes egyházmegyék saját joga döntötte el, hogy a menyasszony plébánosa jogosult-e alapesetben a közrem ködésre – mindenképp a menyasszony plébánosa jogosult, eltérni csak alapos okból lehet);

VI.: felhatalmazás a közrem ködésre (GENNARI, *Az új házassági* 57.: csak a közrem ködésre – a megel z eljárásra is; ezt a felfüggesztett vagy név szerint kiközösített plébános is megadhatta – nem adhatja meg; a plébános a házasulandókra bízhatta a pap kiválasztását – felhatalmazást csak meghatározott papnak lehet adni. NOTTER, *Eljegyzés* 95. és 97. alapján pedig: „Delegatióra csak annak az egyházi személynek van szüksége, aki a) nem plébános vagy loci ordinarius; vagy b) aki területi plébános vagy loci ordinarius ugyan, de hivatala területén kívül jár el házasságkötésnél, amikor is a házasságkötés helyének plébánosától, vagy ordináriusától kell meghatalmazással birnia; vagy c) aki személyi plébános és nem az elkészete alá tartozó személyek házasságkötésénél m ködik közre.” „Érvényességi kellék végül, hogy a meghatalmazott a meghatalmazás korlátai közt maradjon. Ilyen korlát az az id tartam, melyre a meghatalmazást adták; továbbá az a feltétel, hogy a házasulók okmányai rendben legyenek, vagy hogy táncot ne engedjen a meghatalmazott pap, ha t. i. az ilyen mint valóságos feltétel foglaltatott a meghatalmazásba, nem pedig csupán mint kikötés (meghagyás, modus), mely utóbbinak megszegése a házasságkötést, illet leg a pap közrem ködését tilossá, de nem érvénytelenné teszi.”);

VII-VIII.: rendkívüli alakja (A halálveszélyben kötött házassággal kapcsolatos intézkedéseket találunk a S. C. Officii 1888. február 20-ai, 1890. szeptember 22-ei, 1891. július 1-ei, a S. C. Inquisitionis 1899. december 13-ai, és a S. C. de Sacramentis 1909. május 14-ei dokumentumaiban. Ezek erre vonatkozó részletei olvashatók: GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 507. Ugyanott és a következő oldalon idézi püspökkarunk 1895. augusztus 31-ei utasításának szintén ide tartozó pontjait: „9. Juxta §. legis civilis absque premissa promulgatione civiliter conjungere autorizatus est sponso illo, quorum unus alterve gravi cum proximo periculo mortis conjuncto morbo correptus est. Parochus similis in articulo mortis civiliter conjunctos matrimonialiter copulabit, adhibitis probationibus, quae haberi possunt, aut saltem elicit ab ipsis – dubio prudenti subversante – iuramento de statu libero. Si vero impedimento irretiti fuerint juris ecclesiastici quocunque, dummodo non sit gradus presbyterialis vel affinitas lineae rectae ex copula licita proveniens, parochis et parochorum administratoribus subdelegamus facultatem a Sacra Sede per decretum die 20. Februarii 1888. editum nobis delegatum atque decreto sacrae Congregationis

Inquisitionis die 9. Januarii 1889. explicatam, cum iisdem dispensandi, et quidem sive exstiterit impedimentum directe in aegroto sive in benevalente; facultate hac tamen in casibus illis solum uti poterunt, in quibus deerit tempus ad Ordinarium recurrenti et periculum fuerit in mora, tenebuntur autem quotiescunque hac facultate usi fuerint, rem Ordinario referre. – 10. Ex §. 123. legis patet, parochum sponso, qui formalitatem civilem non peregerant, tunc solum posse copulare, si unus vel alter eorum gravi, cum proximo mortis periculo, morbo laborat; ex motivis vero legis patet, parochus, ut impunis existat, probandi mortis periculum incumbere onus. Quare parochus curam habebit, ut periculi mortis existentia testimonio medici, vel, ubi medicus advocari nequit, duorum testium probetur testimonio. Ita autem parochus his utatur cautelis, ut timorem pariter omnem in exequendo munere exuat. – Quia vero matrimonio, quod non praecessit formalitas civilis, nec in hoc, de quo loquimur extremo casu, effectus civiles largitur status, monebit parochos copulatos in mortis articulo, ut illico, saltem testamento nuncupativo (szóbeli végrendelet) coram 4 simul praesentibus testibus facto, coniugis superviventis proliumque temporalia in tuto collocet iura et bona; sed et monebit illum, ut recuperata sanitate, ne matrimonium effectibus civilibus careat, formalitatem lege civili praescriptam peragat. – Si sponsi in gravissimo mortis periculo absque praestita formalitate civili matrimonium inituri in concubinato vixerint, et impedimentis irritati fuerint, licebit parochis et parochiarum administratoribus, cum iisdem, sub conditionibus numero 9. expositis, in illis impedimentis dispensare.” – Az 55.883/1897. belügyminiszteri rendelet szerint az ilyen összeadásért a lelkész nem büntethető, azonban ez nem is tekinthető polgárilag házasságnak, ezért az állami anyakönyvbe bejegyezni tilos.); (újából Gennari bíboros szerint: halálveszélyben az ordinárius által felhatalmazott plébános jelenléte kellett – elég bármely pap; a plébános felmenthető a két tanú jelenléte alól – kötelező két tanú jelenléte);

IX.: anyakönyvezése (GENNARI, *Az új házassági* 58-59.: a plébános csak a házasultak anyakönyvébe kellett, hogy bejegyezze – a megkereszteltek anyakönyvébe is; plébániája területén kötött házasságról nem kellett értesítést küldenie máshová – köteles közvetlenül vagy az ordinárius útján a felek keresztelési helyének plébánosát értesíteni; ahol egy hónapja nem volt plébános, ott a házasfelek és a tanúk mindnyájan kötelesek voltak megjelenni a plébános előtt anyakönyvi bejegyzés céljából – elegendő egy valakinek megjelennie);

X.: a decretum megszegőinek büntetése (GENNARI, *Az új házassági* 59.: plébános, más pap, tanúk büntetése – csak a plébánosé, az is ferendae sententiae; minden pap, aki más területéhez tartozó híveket esket az illetékes területi plébános engedélye nélkül, ipso facto suspendáltatott – csak a plébános büntethető, és csak annyira, hogy a stóladíjat át kell engednie a területi plébánosnak);

XI.: a decretum kötelező ereje (1. §: (SERÉDI, A „*Ne Temere*” 126.): „Statuis superius legibus tenentur omnes in catholica Ecclesia baptizati et ad eam ex haeresi aut schismate conversi (licet sive hi, sive illi ab eadem postea defecerint), quoties inter se sponsalia vel matrimonium ineant.” Ez SERÉDI, A „*Ne Temere*” 84-85. fordításában így hangzik: „A fent megállapított törvényeket kötelesek megtartani mindazok, akik a kath. egyházban kereszteltettek meg és akik a schismából vagy haeresisből abba

visszatértek (még ha később akár ezek, akár amazok elpártolnak is tőle), valahányszor egymás között jegyzik el magukat, vagy lépnek házasságra”. Nem ilyen pontos, de valamivel közérthetőbb Körmöczy Ernő fordítása (LEITNER, *Az új eljegyzési* 31.): „Az eddig említett rendelkezések alá vannak vetve mindazok, kik a katolikus egyházban kereszteltettek, valamely tévhitű vagy schizmatikus felekezetről áttértek (ha esetleg utóbb újra elszakadtak is) valahányszor eljegyzést vagy házasságot akarnak kötni.” Ugyanezen fejezet {2. §-át ld. a 488. lábjegyzetünkben,} 3. §-a ezt írja (SERÉDI, A „*Ne Temere*” 126.): „Acatholici sive baptizati, sive non baptizati, si inter se contrahunt, nullibi ligantur ad catholicam sponsalium vel matrimonii formam servandam.” Azaz SERÉDI, A „*Ne Temere*” 89. szerint: „A nemkatholikusok, akár kereszteltek, akár kereszteleetlenek, egymás közt sehol sem kötelesek az eljegyzés vagy házasság katolikus formájának megtartására.” Körmöczy fordításában (LEITNER, *Az új eljegyzési* 31.): „Ha nemkatholikusok (akár keresztelt, akár nem) egymásközt lépnek házasságra, ez az eljegyzési és házassági rend nem érinti őket.” Leitner a teljes XI. fejezet figyelembe vételével felsorolja, kiket kell a „katolikus” szó alatt érteni, akikre a dekrétum vonatkozik: minden olyan katolikusnak keresztelt személyt, aki egyházához akár hű maradt, akár attól elszakadt; minden olyan akatolikus módon keresztelt személyt, aki katolizált, még ha azután újból elszakadt is, vagy aki ilyen keresztelése ellenére értelme használatának birtokában katolikusnak neveltetett és aszerint is él. Utóbbi eset fordítottja azonban nem áll: a dekrétum nem vonatkozik azokra, akiket katolikusnak kereszteltek, de önhibájukon és akaratukon kívül akatolikusnak neveltek és abban is élnek. GENNARI, *Az új házassági* 42. szerint nem vonatkozik a keleti katolikusokra sem (indoklását ld. ugyanott.)

Itt jegyzendő meg a házasságkötés formájával kapcsolatban a tanúkra vonatkozó előírások: 7 éven felül bármely katolikus lehet a házasságkötés tanúja (vö. S. Cong. Sancti Officii, 1891. aug. 19.), kivéve azok, akik pusztán polgári házasságban élnek (vö. 1895. aug. 31-ei és szept. 1-ei közös püspökkari utasítás 12. §-a).

Alapos, görög és latin ókeresztény előzményekkel ellátott, részletes elemzését írt a dekrétumról a későbbi bíboros, hercegprímás, akkori aláírása szerint még „az egyházjogot kodifikáló pápai bizottság konzultora”. Művében precízen beszámol nemcsak a házasságkötés, hanem az eljegyzés *Ne temere* előtti és utáni feltételeiről, következményeiről, állapotáról, és annak okairól.

SERÉDI, A „*Ne Temere*” 33-34. o.: A *Tametsi* még előírta, hogy „7. A háromszoros kihirdetés teljes vagy részben való mellőzése tiltó házassági akadály. Ha tehát a felek mégis egybekelnének, házasságuk érvényes ugyan, de súlyos büntetés alatt tilos.” A plébános és két tanú jelenlétének hiánya esetén kötött klandesztin házasságot pedig a *Tametsi* kifejezetten érvénytelennek nevezte: „Qui aliter, quam praesente parochi, vel alio sacerdote de ipsius parochi seu ordinarii licentia, et duobus vel tribus testibus matrimonium contrahere attentabunt, eos sancta synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et huiusmodi contractus irritos et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit et annullat.”

41. o.: A *Tametsi*, majd később a *Ne Temere*, és azután a CIC is a tanúk esetében minimális feltételeket szabtak: „Tanu pedig lehet bárki, ha eszével élni tud, ha tudja, hogy miről van szó a házasságkötésnél, úgy hogy arról szükség esetén képes tanuságot is tenni.”

55. o.: A *Ne Temere* eltilt sem a jegyesvizsgálat elmaradása, sem a hirdetések elmaradása, sem bármilyen tiltó akadály fel nem fedezése nem állt a házasságkötés érvényességének útjában: „elég volt, ha a felek két tanuval együtt mintegy megrohanták illetékes plébánosukat, kijelentették eltilt házassági beleegyezésüket, és a házasság – ha bontó akadály nem forgott fönn – a plébános minden tiltakozása mellett is érvényes volt”. Ennek kiküszöbölésére írta el a *Ne Temere* a plébános aktív asszisztenciára való felkérését. {Vö. LEITNER, *Az új eljegyzési* 39.} Szintén probléma volt, hogy a *Tametsi* kötelező ereje csak azokra a személyekre vagy azon a helyen állt fenn, akiknek vagy ahol azt kihirdették. A *Ne Temere* ezt is megoldotta: a továbbiakban nem kellett kutatni, hol volt kihirdetve, mert a teljes latin egyházra nézve hatályos volt (kivételek – pl. Németország, később Magyarország is – csak taxatív felsorolás esetén voltak lehetségesek). Erre vonatkozólag ld. a XI. fejezet 2. §-át (SERÉDI, A „*Ne Temere*” 87. fordításában): „Kötelezőek továbbá (a dekrétum intézkedései) ugyanazon felemlített katolikusokra, ha akár keresztelt, akár keresztetlen akatholikusokkal kötnek eljegyzési vagy házassági szerződést, még a mixta religio vagy a disparitas cultus akadályai alól nyert fölmentés után is, hacsak valamely különös helyre vagy vidékre nézve másképp nem intézkedett a Szentszék.” {Ismét valamivel pontosabban, de közérthetőbb Körmöczy fordítása (LEITNER, *Az új eljegyzési* 31.): „E törvény rendelkezései alatt állnak a fent említett katolikusok, ha nemkatolikusokkal (akár kereszteltek, akár nemkereszteltek) eljegyzést, vagy házasságot akarnak kötni (még a mixtae religionis vagy cultus disparitatis akadályai alól nyert dispensatio után is) ; kivéve ha a római szentszék egyes helyekre nézve másképp nem intézkedik.” Ugyanitt jegyzi meg Leitner, hogy ezzel a §-sal a X. Piusz eltörölte XIV. Benedek „individuitas contractus”-elvét. Aszerint ha a katolikus egy olyan akatholikusal akart házasodni, akit a *Tametsi* nem kötelezett, akkor a vegyes házasságuk megkötésekor a *Tametsi* a katolikus félre sem volt érvényben: „Quoniam cum conjugum alter tum ratione loci, in quo habitat tum ratione societatis in qua vivit, exemptus sit a Tridentinae Synodi lege: exemptio qua ipsa (i. e. pars haeretica) fruitur, alteri parti communicata remanet propter individuitatem contractus vi cuius exemptio, quae uni ex partibus competit, ad alteram secundum etiam civiles leges extenditur eidemque communicatur.” A *Ne Temere* óta pedig pont fordítva történt: ha akatholikus fél akart katolikusal házasodni, azt csak a Piusz-féle formában tehették.}

58. o. kk.: A *Ne Temere* tovább pontosította az érvényességi feltételeket. Pl. azzal, hogy ki az illetékes plébános (vagy általa, vagy a helyi ordinárius által megbízott pap), akinek aktív asszisztenciája kötelező (a passzív tehát kevés).

79. o. A *Ne Temere* VIII. fejezete lehet végete: „Ha valamely vidéken a plébános, a helyi ordinárius vagy ezek valamelyikétől megbízott áldozópap, aki eltilt a házasság megkötését, nem volna igénybevehető, s ez az állapot már egy hónap óta tart, érvényesen és megengedett módon megköthető a

házasság azzal, hogy a felek két tanú el tt formálisan kifejezik házasságkötési beleegyezésüket.”

Serédi azonban ezt a kitévelt szinte szavanként pontosítja, hogy minél sz kebb értelmet nyerjen, és a tágabb belemagyarázásokra ne adjon lehet séget.

64. A *Provida* kiterjesztése hazánkra

A dekretum szövege olvasható: HANUY, *A jegyesség* 306. Vö. SERÉDI, *A „Ne Temere”* 111. A szanálást követ átmeneti helyzet a következ volt (SERÉDI, *A „Ne Temere”* 115-116.): „[...] a kath. vallású házasfeleknek a kath. vallásra térése esetén külömbséget kell tenni a vegyesházasság érvényesítése dolgában. Ha t. i. valamikor mindkét fél a kath. egyház tagja volt, akkor a mixta religio és a clandestinitas alól, ha pedig csak az egyik fél volt a kath. egyház tagja, csupán a mixta religio alól kérend dispensatio, mert az el bbi esetben a Pius-féle forma szerint kellett volna megkötni a házasságot, az utóbbi esetben azonban a clandestin kötés is érvényes az említett sanálás, illet leg a „Provida” kiterjesztése alapján. Ha az egyik fél keresztelt és a kath. egyháznak valamikor tagja volt, a másik fél pedig kereszteleetlen: a clandestinitas és a disparitas cultus alól kérend dispensálás, ha a házasság clandestine köttetett.”

A bonyolult lehetséges variációkat SERÉDI, *A „Ne Temere”* 116-117. egy ügyes, könnyen átlátható táblázatban foglalta össze:

- „1. latin katolikusnak keresztelt, és abban is él személy
2. keleti katolikusnak keresztelt, és abban is él személy
3. skizmatikusnak vagy heretikusnak keresztelt, de latin katolikussá tért, és azon egyházban él személy
4. latin katolikusnak keresztelt, de attól eltért aposztata, skizmatikus vagy heretikus személy
5. skizmatikusnak vagy heretikusnak keresztelt, latin katolikussá tért, majd attól ismét elpártolt aposztata, skizmatikus vagy heretikus személy
6. skizmatikusnak vagy heretikusnak keresztelt, és abban is él személy
7. kereszteleetlen személy

A <i>Ne Temere</i> alá esnek			Hazánkban a <i>Provida</i> -t élvezik	A <i>Ne Temere</i> -n kívül esnek
1 + 1	2 + 3	4 + 4	1 + 6	2 + 2
1 + 2	2 + 4	4 + 5	3 + 6	2 + 6
1 + 3	2 + 5	4 + 6	4 + 6	2 + 7
1 + 4	3 + 3	4 + 7	5 + 6	6 + 6
1 + 5	3 + 4	5 + 5		6 + 7
1 + 6	3 + 5	5 + 6		7 + 7
1 + 7	3 + 6	5 + 7		

	3 + 7			
--	-------	--	--	--

Ha tehát a fenti táblázat szerint a felek nincsenek a „*Ne temere*”-nek alávetve, akkor a Pius-féle forma mell zésével a *ius naturale*-t követik, illetve az eddig szokásos módon kelnek egybe.

Ha a „*Provida*” kedvezményét élvez egyes vallású felekr l van szó, akkor a házasságkötés megengedett voltának feltétele, hogy a reversalis megadása s a mixta religio akadályá alól nyert dispensatio után a Pius-féle forma szerint keljenek egybe (*exclusa tamen missae celebratione ac benedictione*); mindazonáltal a „*Ne temere*” mell zésével pusztán a *ius naturale* alapján létrejött (*clandestin*) egyes házasság is érvényes, bár súlyos b n terhe alatt tilos.

Ha a „*Ne temere*”-ben megjelölt formának vannak alávetve, akkor a házasságkötés érvényes volta attól függ, megtartották-e ezen formát vagy sem.”

A *Ne Temere*-ben megkövetelt két lehetséges formát így foglalhatjuk össze SERÉDI, A „*Ne Temere*” 117-119. alapján:

a) Rendes forma: A menyasszony plébánosa végzi a teend ket. Ha nemcsak lakóhelyük, hanem még „*menstrua commoratio*”-juk sincs az adott plébánián, akkor a plébános – a megengedett közrem ködéshez – összeadási engedélyt, azaz *licentia*-t és „(nem delegatiót!)” kér a menyasszony *domiciliuma* szerinti plébánostól, vagy megvárja a 28-31 napos ott tartózkodásuk lejártát. *Dispensatio* csak a felek *domicilium*-a alapján illetékes püspökt l kérhet . Kihirdetni egyedül *menstrua commoratio* alapján nem kötelez , de ez esetben kimerít információt kell szerezni a felek plébánosától. A megkötéshez a plébános hazánkban el zetes polgári kötésr l szóló bizonyítékot kér. Ennek birtokában, két tanú jelenlétében maga (vagy általa megbízott áldozópap) – de csakis a saját joghatósági területén – kiveszi a *consensus*-t, és elvégzi az egyházmegyei rituáléban el írt szertartást, esetleg nászmisét és nászáldást (utóbbi kett egyes házasság esetén még reverzális birtokában sem végezhet). Reverzális nélkül csak passzív asszisztencia megengedett. A plébános az anyakönyvet rögvest kitölti.

b) Rendkívüli forma: 1. halálveszélyben is csak akkor alkalmazható, ha ágyasok akarják kapcsolatukat rendezni, vagy ha a felek gyermekeiket akarják törvényesíteni. Ha plébános vagy más, asszisztálásra jogosult pap könnyen el nem hívható, akkor két tanú jelenlétében bármely pap összeadhatja ket. A papot a Szentszék ilyenkor *ad hoc* delegálja arra, hogy a bontó akadályok alól felmentést adjon, „*exceptis sacro presbyteratus ordine et affinitate lineae rectae ex copula licita*”, azaz kivéve a presbiterátus és az egyenes ági sógorság akadályait. (Kiegészítés NOTTER, *Eljegyzés* 117-118. alapján: Eredetileg a helyi ordináriust ruházta fel ezzel a lehet séggel a S. Cong. Sancti Officii 1888. február 20-án, mikor ezt írta: „*Urgente mortis periculo, quando tempus non sufficit recurrendi ad S. Sedem, augere conveniat locorum Ordinarios dispensandi super impedimentis publicis matrimonium dirimentibus [...]*”. Kés bb azonban „A magyar püspökök ezt a felhatalmazást az 1895. aug. 31 [sic] és szept. 1. közös pásztorlevélben átruházták úgy a plébánosokra, mint az adminisztrátorokra azon esetekre, amelyekben id

rövidsége miatt nem lehet az ordináriushoz folyamodni ; a plébánosok és az adminisztrátorok azonban köteleztettek, hogy valahányszor e felhatalmazással élnek, azt az ordináriusnak bejelentsék.”) 2. amennyiben egy „vidéken” egy hónapja nincs asszisztálásra jogosult pap, és fizikai vagy morális okból lehetetlen is hívni, akkor a felek két tanú jelenlétében adott consensus-a eo ipso érvényes házasságnak számít, amennyiben nem állt fenn bontó akadály. Az 1. esetben a pap, a 2. esetben a tanúk mind azt a plébánost kötelesek értesíteni a házasságkötésről, akinek annál (rendes forma esetén) asszisztálnia kellett volna, mind pedig a keresztelési hely plébánosát.

A kiterjesztéssel kapcsolatos püspökkari utasítás teljes latin nyelvű szövege olvasható: SERÉDI, A „*Ne Temere*” 135-144. és GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 511-517.

Az utasítás III. pontjának egyik lényeges bekezdése: „Si tamen sive ob defectum competentiae sacerdotis (parochi) copulantis ad valide copulandum requisitae, sive ob omissionem interrogationem de consensu nupturientium, sive ob totalem omissionem declarationis consensus eorum, sive, quod non invitatus ac rogatus sacerdos (parochus) copulationem peregerit, sive ob defectum unius aut etiam duorum testium, matrimonium ejusmodi forma in decreto „*Ne temere*”, praescripta destitutum postmodum deprehenderetur: matrimonium tale in Germania et amodo etiam in Hungaria a fidelibus natis in hisce terris initum, nequaquam invalidum ob clandestinitatem foret; quia omnia mixta matrimonia in Germania et amodo etiam in Hungaria per constitutionem „*Provida*” quoad validitatem omnino exempta sunt ab observatione formae Tridentinae et consequenter etiam formae in decreto „*Ne temere*” statutae.”

Az V. pontból pedig: „Catholici qui ad sectam haereticam aut schismaticam transierint, vel conversi ad fidem ab ea postea defecerint, etiam in iuvenili vel infantili aetate, ad valide contrahenda matrimonia cum persona catholica adhibere debent formam in decreto „*Ne temere*” statutam, ita sc. ut eorum matrimonia aliter contracta sint non tantum illicita, sed et invalida et nulla (S. C. C. 1. Febr. 1908. ad 5.)” Utóbbi és az azt követő dubium szövege (SERÉDI, A „*Ne Temere*” 127): „V. Num in imperio Germaniae catholici, qui ad sectam haereticam vel schismaticam transierunt, vel conversi ad fidem catholicam ab ea postea defecerunt, etiam in iuvenili vel infantili aetate, ad valide cum persona catholica contrahendum adhibere debeant formam in decreto *Ne temere* statutam, ita scilicet ut contrahere debeant coram parochi et duobus saltem testibus. – Et quatenus affirmative: VI. An attentis peculiaribus circumstantiis in imperio Germaniae existentibus, opportuna dispensatione provideri oporteat.” A válaszok pedig (SERÉDI, A „*Ne Temere*” 128.): „Ad V. Affirmative. Ad VI. Negative, ideoque servetur decretum *Ne Temere*.” {Vö. a 488. l. ábrájunkkal.} Az 513. és 517. oldalakon a *Provida* kiterjesztésével kapcsolatos dubium-okat és az azokra adott szentszéki válaszokat találjuk. A püspökkari utasítás V. pontjából idézett rész természetesen egybecseng magának a *Ne Temere*-nek XI. fejezet 1. §-ával (ld. a 488. l. ábrájunkban).

A S. C. Inquisitionis határozata az átmeneti 10 évben csak polgárilag megkötött vegyes házasságok érvényességér l (GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 518-519.):

„1. Utrum matrimonia mixta coram civili magistratu contracta et nullo haereticorum ritu lustrata pro validis in Hungaria habenda sint; et siquidem affirmative, 2. utrum proles ex similibus matrimoniis ortum ducentes pro legitimis consendae sint, atque libro parochiali baptisatorum, qua tales scribendae.

Suprema Congregatio S. R. et U. Inquisitionis, fer. IV. die 18. labentis mensis Augusti, ad utrumque respondit affirmative, additis in libro parochiali notitiis de personis parentum deque forma matrimonii illorum. Jam vero S. Congregatio ea, quae sequuntur in rem notanda esse censuit, et Curiae Strigoniensi significanda:

1. Nihil momenti habet in matrimonii celebrationi haeretici ministri adsistentia, quae Catholica Ecclesia prorsus excludit, quippe quum hi, qui eius operam exquirunt et admittunt, eo ipso haeresim istiusque ministros, qua tales favore et honore prosequantur, aliud exinde patrent peccatum, cum ipsis communicando in divinis et excommunicationem incurrant, prout S. eadem Congregatio declaravit, decreto dato fer. IV. die 11. Maji 1892.

2. Illud igitur admonitos esse S. Congregatio vult, quotquot per Hungariam fideles nullo demum fundamento innixi, contrariam sententiam tenere videntur; insuper foveri iubet christiani populi horrorem erga civile tantum foedus, simulque populum doceri, ex Apostolica dispensatione, matrimonia coram publico magistratu in Hungaria valide contrahi, quum clandestinitatis impedimentum tam pro haereticis, quam inter catholicum et acatholicum ab Ecclesia demptum fuerit.

3. Quod vero huiusmodi clandestina coniugia valida sint, quamvis absque legitima venia, vel quod etiam deterius esset, praeter iustas cautelas aut contra interpositas sponsiones ineantur, non idcirco tamquam honesta habenda sunt; imo ea procul dubio illicita facit etiam negligentia rituum ab Innocentio Papa III., et in ipso capite „*Tametsi*” Tridentinae Synodi praescriptorum.

4. Notitiae circa parentum personas et matrimonii formam librorum parochialium adnotamentis idcirco inscribi mandantur, quia necessariae sunt ad effectus canonicos, qui prolem respiciunt ab haereticis coniugibus ortam.”

65. Néhány szempont a vegyes házasságok mai helyzetér l

A nem katolikus fél megtérítésén való okos munkálkodást a CIC ma már nem írja el . De annyit igen, hogy a katolikus fél kész legyen a saját hitét l való eltávolodás veszélyeit elhárítani: „Can. 1125 – Huiusmodi licentiam concedere potest Ordinarius loci, si iusta et rationabilis causa habeatur; eam ne concedat nisi impletis condicionibus quae sequuntur: 1° pars catholica declaret se paratam esse pericula a fide definiendi remove [..]” (Azaz: „1125. kán. – A helyi ordinárius az engedélyt megfelel és ésszer okból megadhatja; de ne adja meg, hacsak nem teljesítik az itt következ feltételeket: 1. a katolikus fél nyilvánítsa ki, hogy kész a hitt l való eltávolodás veszélyeit elhárítani [..]”).

Az egymás lelkésze előtt és templomában való házassodás ma már nem tilos. „Can. 1127 – § 2.

Si graves difficultates formae canonicae servandae obstent, Ordinario loci partis catholicae ius est ab eadem in singulis casibus dispensandi, consulto tamen Ordinario loci in quo matrimonium celebratur, et salva ad validitatem aliqua publica forma celebrationis; Episcoporum conferentiae est normas statuere, quibus praedicta dispensatio condordi ratione concedatur.” Azaz: „1127. kán. – 2. §. Ha a kánoni forma megtartása súlyos nehézségbe ütközik, a katolikus fél helyi ordináriusának a joga egyes esetekben a forma alól felmentést adni, a házasságkötés helye szerinti ordinárius megkérdezésével, annak szem előtt tartásával, hogy a házasságkötés érvényességéhez valamilyen nyilvános forma szükséges. A püspöki konferencia feladata olyan szabályok megállapítása, amelyek szerint az említett felmentést egységes módon lehet megadni.”

Azonban ugyanezen kánon 3. §-a szerint „Tilos az 1. § szerinti kánoni kötés előtt vagy után ugyanannak a házasságnak más vallásos szertartás keretében a házassági beleegyezés kinyilvánításával vagy megújításával történő megkötése; hasonlóképpen ne legyen vallásos szertartás, amelyben a katolikus közreműködés és a nem katolikus lelkész egyszerre veszik ki a felek beleegyezését úgy, hogy mindegyikük a saját szertartását végzi.”. Eredetiben: „§ 3. Vetatur, ne ante vel post canonicam celebrationem ad normam § 1, alia habeatur eiusdem matrimonii celebratio religiosa ad matrimoniale consensum praestandum vel renovandum; item ne fiat celebratio religiosa, in qua assistens catholicus et minister non catholicus insimul, suum quisque ritum peragens, partium consensum exquirant.” Természetesen a püspöki kar által meghatározott közös formula ezt eleve kiküszöböli.

A gyermekek nem katolikus kereszttételének vagy neveltetésének büntetését a CIC önmagától beálló kiközösítésről kötelező, de meghatározatlan büntetésre enyhítette, amely akár cenzúra is lehet. „Can. 1366 – Parentes vel parentum locum tenentes, qui liberos in religione acatholica baptizandos vel educandos tradunt, censura aliave iusta poena puniantur.” Azaz: „1366. kán. – Azok a szülők vagy szülők helyettesítő személyek, akik a gyermekeket nem katolikus vallásban kereszttelik meg vagy neveltetik, cenzúrával vagy más megfelelő büntetéssel büntetendők.” Ez nyilvánvalóan csak azokra a katolikus vagy vegyes házasságban élő katolikusokra vonatkozik, akiknek ezt súlyos félelem nélkül módjukban áll megtenni. (Vö. ERD, *Egyházjog* 512. oldallal) {Mindezekről bővebben olvashatunk a *Magyar Püspöki Konferencia kiegészítő szabályai* 11. cikkelyében, 7-9. Az általunk tárgyalt időszakban az ökumené sajnos még nem állt azon a szinten, amilyen gyönyörűvé mára fejlődött, ámbar még mindig vannak teendőink a kérdésben.}

66. Az 1868. évi LIII. tc. 12-16. §-airól

Vö. K. TÖRÖK, *A magyar egyházpolitikai harc* 27. A 12. § szövegét ld. az 511. lábjegyzetünkben, a másik négyet pedig LUGA, *Egyháziakat érdekl.* I, 34-35.; LUGA, *Egyháziakat érdekl.* II, 56-57.; SZENICZEY, *Az 1868 és 1869-ik évi* 53-54.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 136.; HANUY, *A*

vallásváltoztatás 60.; L RINCZ, *A vegyes házasságok* 133. és SOMOGYI, *A reverzálisok* 29-30.: „13. §.

A gyermekek vallásos nevelését se a szülők bármelyikének halála, se a házasságnak törvényszerű felbontása nem változtathatja meg. 14. §. Ha a szülők valamelyike más vallásra tér át, mint a melyet előbb követett, a 7-ik évet még be nem töltött gyermekek nemök szerint követik az áttértet. 15. §. A házasság előtt született, de az egybekelés által törvényesített gyermekek vallásos nevelés tekintetében a törvényesen született gyermekekkel egyenlő szabály alatt állanak. 16. §. Házasságon kívül született, s így törvénytelen gyermekek, ha atyjok által elismertetnek, hasonlóul a törvényes gyermekekkel egyenlő szabály alá esnek; ellenkez esetben anyjok vallását követik.” (Ld. még CSIKY, *Egyházügyekre* 36-37. és SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 959. oldalakon is.) Utóbbi ponthoz Luga saját kommentárját a következők szerint fűzi hozzá. Az elismeréshez mindig két tanú kell, és a dokumentációt a plébánia levéltárába kell helyezni. Az elismerés alapján a katolikus anyakönyvbe az apa neve beírható, amennyiben kéri, az „Észrevételek” rovatba pedig az elismerés tényét be kell írni. A házasság utólagos rendezése esetén az anyakönyv módosítását a dokumentumok felterjesztésével az egyházmegyei szentszéktől kell kérni. Ha az apa az elismerés ellenére más nőtől házasságra lépne, az anya visszanyeri teljes jogát a gyermek neveléséhez. Özvegy anya házasságon kívül született gyermekével kapcsolatban ugyanígy kell eljárni, a különbség az, hogy nem az elhunyt férje utáni, hanem a leánykori nevét kell az anyakönyvbe írni. Ha vegyes házasságból vagy azon kívül született, katolikusként nevelendő gyermek katolikus szülője meghal, „követnünk kell a S. Congr. Cardinalium Inquisit. ddo 30. jun. 1842. e részben adott utasítását, mely így szól: „Episcopis et parochis huiusmodi filios remanere commendatos, qui satagere debent pro viribus, ut catholica fide imbuantur.” (Lásd Roskoványi „De Matrim. Mixtis.” Tom. III. pag. 331.)” (LUGA, *Egyháziakat érdekl.* I, 35-36. és LUGA, *Egyháziakat érdekl.* II, 58.)

LAURAN, *Korszerű* 122-123. szerint a 12. § kizárólag két akatolikus esetre vonatkozhat. Mint már a *Függelék* 4. pontjában említettük, a kanonok abból indult ki, hogy a katolikus nem számít „bevett” felekezetnek, mivel mindig is benn volt az országban létjogosultsággal bíró felekezetek között, s t. eredetileg ez volt a felekezet. Az egész 1868. évi LIII. tc. tárgyát viszont „csak azon vegyes házassági esetek és azokból született gyermekek mikénti neveltetése képezi, midőn az egyik fél az egyik, a másik fél pedig egy másik törvényesen bevett, tehát nemkath. hitfelekezethez tartozik; mert előbbi törvényeink az ilyen esetekre nem terjedtek ki.” Megállapítása szerint ezért a vegyes házasságokra változatlanul az 1791. évi XXVI. tc. 15. §-a volt érvényben, amely nemcsak továbbra is engedélyezte a reverzálisokat, hanem egyenesen így fogalmazott: „ha az apa katolikus, minden gyermek a kath. vallásban nevelendő; ha pedig az apa nemkath. hitfelekezetű, csakis a figyermekek [sic] nevelhetők (nem pedig nevelendők) az apa nemkath. felekezetében”. {Az eredetit ld. a 499. lábjegyzetünkben, vö. LAURAN, *Korszerű* 30. és 69.} Tehát még csak nem is kötelező, hanem csupán lehetséges, hogy a fiúk apjuk akatolikus felekezetét kövessék, méghozzá szerinte az 1868. évi LIII. tc. után is (még vét 1887-ben írta).

Érvelését részletesen a 27-39. oldalakon hozza. Állítását támasztja alá az 1792. szeptember 25-ei udvari rendelet, mely az iménti törvényt úgy magyarázza, hogy evangélikus apa esetén minden gyermek

katolikus nevelése reverzálisok útján biztosítható. A rendelet szövege (LAURAN, *Korszerű* 31.): „Cum ex pluribus specificis casibus observare liceat benignas resolutiones regias circa proles e mixto matrimonio progenitas, ac ipsum etiam articulum 26. anni 1791. ea de causa effectum non raro destitui, quod nec parochi, nec magistratuales educationi prolium eiusmodi satis et de tempore invigilent, aut tempestive refugium efflagitent, sed parochi et vicearchidiaconi plerumque tum, dum iam tales proles evangelicae religionis imbutae sunt, ac adultiores evadunt, ad episcopos, vel directe ad iurisdictiones recursum sumant; ministri vero evangelicae confessionis eiusmodi proles absque difficultate ad exercitium suae confessionis admittant; hinc, ad quemadmodum iuribus evangelicorum articulo 26. 1791. iisdem attributa, nihil decerpendum vult sua Maiestas Sacratissima, ita etiam, ut ea quae religioni catholicae competunt suum sortiantur effectum; in ea intervenit Altissima Ordinatio regia, ut praetitulatae Dominationes Vestrae educationi sobolium mixti matrimonii, quae seu ad praescriptum articuli 26. 1791., seu iuxta reversales, antea per parentes de se datas quarum vigorem, cum illae hactenus abrogatae non sint, ultro conservandum sua Maiestas Sacratissima decrevit: in fide catholica educandae sint sedulo, et accuratius invigilari faciant.”

Az 1791. évi XXVI. tc-et szerinte az 1844. évi III. tc. két ponton módosítja. Egyrészt a régi tc. 13. §-a királyi engedélyt követelt ahhoz, hogy katolikus személy evangélikussá lehessen, ennek szükségességét az új tc. 5. kk. §-ai eltörlik. Másrészt a régi tc. 15. §-a kimondta, hogy „mixta matrimonia semper coram parochis catholicis ineunda erant”, az új tc. 2. §-a szerint viszont az evangélikus lelkész eltt kötött vegyes házasságok is törvényesek. Az új tc. azonban nem foglalkozik a vegyes házasságokból származó gyermekek vallásával, sem pedig az akatolikusok katolizálásának módjával.

Lauran FEJÉR GYÖRGY, *Jurium ac libertatum Religionis et Ecclesiae Catholicae in regno Hungariae partibus adnexis Codicillus Diplomaticus*, Buda 1847, 56. alapján állítja, hogy „Religio Catholica in Hungaria est haereditaria, avita, constitutionalis, non recepta”, azaz öröklött, si, alkotmányos, nem pedig „bevett”. Tehát az 1868. évi LIII. tc., mely f címe szerint *A törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonzosságáról* szól, nem érinti a katolikus felekezetet. A katolikus és törvényesen bevett akatolikus felekezetek viszonyát az 1791. évi XXVI. és az 1844. évi III. tc. már amúgy is szabályozták. Így tehát az 1868. évi LIII. tc. 1-8. §-ai is csak az akatolikusok egymás közti áttérését szabályozzák, a 9. kk. §§ is csak az akatolikus vegyes házasságok leszármazottjainak vallási neveltetésér l beszélhetnek. Ugyanezen okból a 12. § is csak akatolikusok egymás közti reverzálisát érvényteleníti, és csakis ezt látja el büntet szankcióval az 1879. évi XL. tc. 53. §-a.

67. Csáky elkeresztelési rendelete

Rövid terjedelme és fontos jogtörténeti szerepe miatt szó szerint idézzük a törvényhatóságokhoz írott verziót (LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 477-478.; vö. ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 1452-1454.). A hosszabb, egyházi f hatóságoknak címzett változatot hozza HANUY, *A Vegyes*

Házasságok Jogtörténete 147-148.; L RINCZ, *A vegyes házasságok* 146-148. és DUNAY, *Az áttérésekr* l 18-23.

„A vallás és közoktatásügyi miniszternek 1890. évi 10.086. sz. alatt valamennyi egyházmegyei hatósághoz és törvényhatósághoz intézett rendelete, a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldése tárgyában.

Az 1879. évi XL. t.-cz. 1. §-a alapján, tekintettel az 1868 : LIII. t.-cz. 12. §-ának rendelkezésére, kihirdetés, az els fokú hatóságok tudósítása és további illetékes eljárás czéljából rendelem:

1. Mindannyiszor, valahányszor a lelkészek bármely okból oly gyermeket megkeresztelnek, ki az 1868 : LIII. t.-cz. 12. §-ának rendelkezése szerint más hitvalláshoz tartozik, minden további megkeresés bevárása nélkül a ténykedés napját közvetlenül követ nyolcz nap leforgása alatt a keresztelési bizonylatot az illetékes lelkésznek tértivevény vagy kézbesítési könyv mellett hivatalból átküldeni tartoznak, tekintet nélkül minden bármely oldalról jöv intézkedésre vagy kivánatra. {Ide Szilágyi eredetileg azt javasolta, hogy „a szül k kijelentésére való tekintet nélkül”, végül azonban Csáky igyekezett tompítani a szül k elleni élt.}

2. Valahányszor bármely lelkész ilynem itt k rülr [sic] ténykedést saját anyakönyvében följegyzett, a keresztelési bizonylaton, az el z pontban meghatározott átküldetése el tt úgy magán a keresztelési bizonylaton, mint a saját anyakönyvében a megfelelő helyen, a >>jegyzet-észrevétel<< (observatio-animadversio) rovatban multhatatlanul felveend és soha egyetlenegy esetben el nem hagyandó a következ hozzáadás: >>Hivatalból áttétetett az N. N. lelkészi hivatalnak, hely, id <<.

3. Anyakönyvi kivonatok kiállítására akár magán-, akár hivatalos használatra kizárólagosan csak azon lelkész illetékes, kinek hitvallását az illet egyén a törvény értelmében követni tartozik. Azért az el bbi pontban körülirt, észrevétellel ellátott és az illetékes lelkészhez áttett anyakönyvi bejegyzés – mely bejegyzés az 1868 : LIII. t.-cz. 12. §-ának rendelkezésén, hogy a gyermekek szül ik vallását nemük szerint követni tartoznak – mitsem változtathat és semminem jogi érvénnyel vagy hatálylyal nem bír, csupán egyházi czélokra az illet hitvallás bels ügykezelésében használható fel. Ezen anyakönyvi bejegyzésekr l sem magán, sem hivatalos megkeresésre, sem statisztikai, népszámlálási, újonczállítási vagy egyéb hasonló adatok összeállítása, sem végre köz- vagy magánjogi kérdések körül fölmerült, például házassági, örökösödési stb. ügyek érdekében kivonatokat kiállítani nem szabad.

4. Ha a keresztel lelkész az el bbi pontokban meghatározott rendelkezéseket vagy tilalmakat megszegi, a mennyibe [sic] cselekménye vagy mulasztása a törvények szerint súlyosabb büntetés alá esik, kihágást követ el és 10-50 frtig, ismétlés esetében 100 frtig terjedhet pénzbüntetéssel büntetend .

Ezen kihágásokban az 1880 : XXXVII. t.-czikkben, valamint az ennek alapján 1880. évi augusztus hó 17-én 38.547. szám alatt kiadott belügyministeri rendeletben megjelölt hatóságok az ott el irt eljárás szerint ítélnék.

Az ugyanazon renделеhez mellékelt utasítás irányadó a pénzbüntetések behajtására és kezelésére nézve is azon változtatással, hogy az utasítás 12. §-a értelmében vezetend nyilvántartási

könyvek, naplók és számadási okmányok az ott meghatározott időben és elírt módzatok szerint a vallás- és közoktatásügyi min. kir. ministerium számvevőségéhez küldendők be.

5. Ezen intézkedéssel hivatalbeli elődöm 1884. évi július hó 11-én 24.727. sz. alatt kibocsátott szabályrendelete hatályon kívül helyeztetik.

Kelt Budapesten, 1890. évi február hó 26-án.

Gr. Csáky Albin, s. k.

BARTA, A *Katholikus Egyház* 111. három okot hoz fel, amiért a rendelet nem kötelez: „a) Ily rendelet kibocsájtására a miniszternek meghatalmazása kifejezetten egy törvényben sem foglaltatik; legkevésbé hivatkozhatik pedig az 1879. évi XL. t. c. 1. §-ára. b) Nem alapítható a rendelet az 1868. évi LIII. t. c. 12. §-ára sem. c) Az anyakönyvek vezetését szabályozó, s még hatályban levő törvényekben ütköző intézkedéseket tartalmaz. A törvényen nem alapuló rendeletnek pedig kötelező ereje nincs.”

68. Tametsi

A dekrétum kialakulásának körülményeiről olvashatunk HANUY, *A jegyesség* 106-128., elemzését pedig megtaláljuk ugyanezen 128-155. oldalain. A dekrétum teljes szövege olvasható eredeti latin nyelven: SERÉDI, A „*Ne Temere*” 120-122.; HANUY, *A jegyesség* 287-289. és KOVÁTS, *A házasságkötés* 44-46., magyar fordításban pedig (FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 370-371.): „1. Fejezet [A törvény indítéka és tartalma] Noha nem kell kételkednünk, hogy a titkos házasságok, amelyeket a házasságot kötők szabad beleegyezése hoz létre, érvényes és valódi házasságok, ameddig azokat az Egyház nem érvénytelenítette, és ezért joggal elítélendők azok – ahogyan ket a Szent Zsinat kiközösítésre is ítéli – akik tagadják azok valóságát és érvényességét, és akik hamisan azt állítják, hogy azok a házasságok, amelyeket a család gyermekei a szülők beleegyezése nélkül kötöttek, érvénytelenek, és a szülők azokat érvényessé vagy érvénytelenné tudják tenni, de mindazonáltal az Isten szent Egyháza nagyon igazságos okokból azok ellen mindig tiltakozott és tiltotta azokat.

De minthogy a szent Zsinat figyelembe veszi, hogy a régi tilalmak az emberek engedetlensége miatt már nem használnak, és mérlegeli a súlyos bűnök, amelyek ugyanezekből a titkos házasságokból keletkeznek, különösképpen azon személyek esetében, akik az ítélet állapotában tartósan megmaradnak, mivel az elzártságot elhagyva, akivel titokban házasodtak, a másikkal nyilvánosan lépnek frigyre, és azzal folyamatos házasságtörésben élnek; és minthogy az Egyház, amely a rejtett dolgokról nem ítél, ezen a bajon nem tud segíteni, hacsak valami hatékonyabb gyógyszerközt nem alkalmaz, ezért a III. Ince uralkodása alatt megtartott szent Lateráni Zsinat nyomdokain haladva elírja, hogy ezután, mielőtt megkötnék a házasságot, három, folyamatosan következő ünnepnapon a templomban a mise közben a házasulandók saját plébánosa háromszor hirdesse ki nyilvánosan, kik akarnak házasságot kötni. Miután ezek a hirdetések megtörténtek, ha semmi törvényes akadály nem merült fel, a házasság megünneplésére az Egyház színe előtt gyülekezzenek össze, ahol a plébános, miután megkérdezte a férfit és a nőt, és azok

közös beleegyezését megértette, vagy mondja azt: „Én titeket összekötlek a házasságra, az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek a nevében”, vagy más szavakat használjon, minden egyes tartomány elfogadott rítusa szerint.

[A törvény megszigorítása] Hogy ha valamikor felmerül a gyanú, hogy a házasságot rosszakaratúan megakadályozhatják, ha annyi kihirdetés elzi meg, akkor vagy csak egy hirdetés legyen, vagy legalább a plébános és kettő vagy három tanú jelenlétében kössék meg a házasságot; azután ennek elhálása előtt történjenek meg a kihirdetések a templomban, hogy ha még lappang valamilyen akadály, könnyebben fel lehessen fedni, hacsak maga a főpásztor nem ítélte úgy, hogy enyhíti a nehézséget, ha a mondott hirdetéseket elhagyják; ezt a szent Zsinat az elbírálására és ítéletére bízta.

[Büntető záradék] Akik másképpen kísérelnek meg házasságot kötni, mint vagy a plébános, vagy magának a plébánosnak vagy a főpásztornak az engedélyével más pap, és két vagy három tanú jelenlétében, azokat a szent Zsinat az ilyen házasságra teljesen alkalmatlanná teszi, és kijelenti, hogy az ilyen kötések érvénytelenek és semmiek, amint azokat a jelen rendelkezéssel érvénytelenné is teszi és megsemmisíti.”

69. A *Liber status animarum*-ról

A kivonat rovatai a következők voltak (ASCHENBRIER, *A plébániai* 28-29.): „[...] folyó szám után <<Nomen proprietarii domus absque discrimine religionis; matrimonia pure catholica; animae catholicae; summa earundem; confessionis capaces; proprio parochio confessi; testimonio consueto legitimarum, se alibi confessos esse; neglexerunt se legitimare, quod absolverint confessionem; prima vice initiati; necdum initiatorum anni; confirmati; matrimonia mixta; numerus eorundem; observationes; acatholicorum numerus>>.” Erre csak távolról, a céljában hasonlít manapság a szintén évente kötelezően az Egyházmegyei Hivatalhoz felküldendő *Hitéleti Jelentés*, melynek releváns rovatai a Váci Egyházmegyében a következők: „Megkereszteltek száma összesen, 1 év alattiak, 1-7 évesek, 7 év fölöttiek; Ebből egyházi házasságból származók [ti. száma]; Megbármáltak száma; Katekumenek száma; Temetések száma; Szentségekkel ellátott elhunytak száma; Esküvők száma, Mixta religio, Disparitas cultus”. Ettől függetlenül ezeket az adatokat külön könyvben vezetni év közben nem kell, azaz a *Liber status animarum* ma már nem létezik. Ez nem szerencsés, amennyiben Aschenbrier ugyanott található megjegyzését nézzük: „Hozzájárul, hogy az ilyen helyesen vezetett conscriptio animarum a lelkésznek a házassági ügyeknél is nagy segítségére lehet, a mennyiben a vérrokonság és sógorság könnyű felismerését segíti [...] Ha ugyanis az új lelkész a parochián egy ilyen helyesen vezetett könyvet talál, némileg figyelmes lapozgatás után pár hét alatt ismeri az egész községet; tudja az egyes családok gyermekeinek számát, neveiket, tudja kihez mentek férjhez és így tovább. Már most, ha a községbeliekkel való beszélgetések közben ebbeli jártasságát kimutatja, ez nemcsak jól esik a népnek, látva, hogy a plébános iránta így érdeklődik, de egyszersmind emeli a plébános reputációját előttük [...]”. Persze ma sem tiltja

meg senki, hogy a plébániákon nyilvántartsák a híveket (természetesen az állami adatnyilvántartási el írások megszegése nélkül), s t ezekre már számítógépes programok is léteznek (nyilvánvalóan a régi Liber status animarum-nál korszerűbb fejlődéssel).

70. 1868-as katolikus vélemények a polgári házasságról

Az adott évben jelentette meg könyvét a kérdésről Schopper, még mint egyetemi tanár: SCHOPPER GYÖRGY, *A polgári házasság*, Buda 1868. Írásában papi hevülettel védi a szentségi házasságon alapuló családot, és ezáltal az állam érdekeit attól, hogy a házasságot pusztán polgári, felbontható, tetszés szerint választható szerződésé alacsonyítsák le. Állítja, hogy a házasság valójában nem is minősül szerződésnek, ennek alátámasztásául 11 pontban sorolja fel, hogy mely lényeges elemeiben különbözik attól.

Idéz VI. Piusz pápának az egri érsekhez írt – közelebbre nem pontosított – leveléből: „fallitur quisquis existimat, matrimonium, dummodo absit ab eo ratio Sacramenti, non esse nisi contractum mere civilem, atque adeo civili potestate solubilem. – Nam primo matrimonium non est contractus mere civilis; sed est contractus naturalis, divino jure ante omnem societatem constitutus et firmatus, qui etiam hoc insigni discrimine differt ab alio quocunque mere civili contractu, quod in eo genere civili consensus certis de causis interdum per legem suppleatur, in matrimonio vero nulla humana potestate suppleri consensus valeat.”

Majd idéz IX. Piusz válaszából, melyet 1852. szeptember 9-én Victor Emmanuelnek a bevezetendő polgári házasságra vonatkozó kérdésére küldött: „Hitigazság, hogy a házasság Krisztus Urunk által szentségi méltóságra nem emelve, és a katolika tannak egyik pontja az, hogy a Szentség nem csak esetleges tulajdonság, mely a szerződéshez csatoltatott, hanem akként tartozik a házasság lényegéhez, hogy a házastársi szövetség keresztények között nem törvényes másképp, mint a házasság Szentségében, mely szentségen kívül csak puszta ágyasság létezik. A polgári törvény, mely a katolikusokra nézve a Szentséget a szerződést elválaszthatónak képzelve, annak érvényességét szabályozni kívánja, ellenkezik az egyház tanával, elidegeníthetetlen jogokat bitorol, és a gyakorlatban az ágyasságot ugyanazon színvonalra állítja a házasság szentségével, az egyiket és a másikat is törvényesnek nyilvánítva.” Eredetiben (116. o.): „E domma di fede, essere stato il matrimonio da N. S. Gesù C. elevato alla dignità di Sacramento, ed è dottrina della chiesa cattolica, che il Sacramento non è una qualità accidentale al contratto, ma è di essenza al matrimonio stesso; cosicché la unione coniugale tra i christiani non è legittima se non nel matrimonio Sacramento, fuori del quale non vi è che un presto concubinato. Una legge civile, che supponendo divisibile nei [sic] cattolici il Sacramento dal contratto di matrimonio, pretende di regolarne la validità, contradice alla dottrina della chiesa, invade i diritti inalienabili della medesima, e praticamente parifica il concubinato al Sacramento del matrimonio, sanzionando legittimo l'uno come l'altro.”

Schopper elismeri az állam azon jogát, hogy a közjó érdekében a házasság külső, polgári következményeit szabályozza, pl. a vagyon és az örökösödés kérdését. Sőt hálás az Egyháznak azért, ha a kánonjogot az állam külső hatalmával segít érvényre juttatni. „De a polgári hatalom sem közvetlenül sem közvetve nem érintheti a házasság Szentségét, következésképp meg nem szüntetheti a természeti szerződést, mely nélkül nincsen Szentség. „Prohibitio legis humanae – ugymond sz. Tamás – non sufficeret ad impedimentum matrimonii, nisi legi interveniret Ecclesiae auctoritas, quae idem interdiceret.”” Az állam tehát nem állíthat a házasságot megsemmisítő akadályokat, legfeljebb annak polgári következményeire vonatkozó bontó akadályokat. Szerinte polgári házasságra semmi szükség nincs. Tizenkilenc pápai megnyilatkozást idéz (pontos nevekkkel és dátumokkal), melyek elítélik a polgári házasság intézményét, továbbá egy szentszékit, egy zsinatot és egy püspökkarit. A polgári házasság önmagában rossz, mert erkölcstelen, mert elmozdítja az erkölcstelenséget, mert erősíti az ateizmus térhódítását, mert lehetővé teszi a válást (ami a gyermekekre nézve is mindig erős sérülésekkel jár), mert hitközömbösséghez vezet, mert a pusztán polgári házasság rendezetlen életállapota miatt a szentségek vételében akadályoz...stb. A polgári házasság 3 lehetséges alakja közül a fakultatívat tartja a legrosszabbnak, mert azt a polgári házasságot a szentséggel teljesen egyenrangúként állítja be. Ennél kisebb rossznak tartja a kötelezőt, mert az legalább elismeri a szentségi házasság létét, bár ignorálja azt. A legkisebb rossznak pedig a szükségbeli polgári házasságot tartja, mert csak néhányan élnek vele.

Szintén ebben az évben jelent meg PORUBSZKY JÓZSEF, *Értekezés a polgári házasságról*, Eger 1868. c. m. ve. Ennek 9-22. és 35-39. oldalain cáfolja a polgári házasság mellett felhozott érveket. Röviden: a) a házasság nem csupán polgári szerződés, hiszen olyat egyneműek, vagy akár többen is köthetnek, annak alanyai tárgyak és nem személyek, annak jogai és kötelességei átruházhatók, az felbontható, a hiányzó beleegyezés ott pótolható, mindez pedig a házasságra nem igaz {KOVÁTS, *A házasságkötés* 161.: „Tudjuk, hogy a házasságkötés eleinte szorosán vett reális contractus volt, mert a házasságkötés is csak úgy volt érvényes, ha a név ért járó egyenértéket megadták.” – Ti. a kereszténység előtti római jogban.} {Itt jegyzendő meg ERDÉLYI FERENC, *A házasság és ennek polgárisítása természettudományi és jogi szempontból tekintve*, Budapest 1875, 91-96. érvei: 1) „[...] a házasságnak csak külalakja szerződés: legbensőbb lényege és természete pedig éppen nem szerződészerű.” A pusztán külalak megtartása még csak ágyasság. A házasság annyival több ennél, hogy ott minden külsőre Isten belső áldását kérik. A polgári házasságból ez hiányzik. 2) Minden fennálló egyházi házassági akadály indokolt, pl. a rokonsági fok akadályának megszűnt kitése az utódok biológiai degeneráltságát eredményezi, a lelki károkról nem is beszélve. Külföldi statisztikákat hoz ennek bizonyítására: a süketnémáknak Lionban 25, Párizsban 28, Bordeaux-ban 30%-a származott túl közeli rokonok házasságából. Bajorországban a protestánsok közeli házassága miatt a süketnémák aránya duplája a katolikusokénak. A „hüleség” eredetét egy edinburghi orvos Skóciában is hasonló okban találta meg. A lipótmezei tébolyda főigazgatója Erdélyinek megmutatta, hogy betegei nagy részét túl közeli házasok teszik ki. 3) A kereszténység mindig küzdött a név és gyermekek jogai érdekében – pl. azokéban is, akik a férj/apa önkényes

válásától/er szakától szenvednek. Utóbbiaknak enged teret a polgári házasság lehet sége: 15.427.327 magyarból 7.763.767 nek és 2.855.483 1-15 év közötti gyermeknek, azaz 10.610.250 f nek {valójában a kett összege: 10.619.250}, a lakosság több, mint 2/3-ának szenvedései függnnek a polgári házasság bevezetését l.); b) a házasság szerz dés voltát a szentségi mivoltától elválasztani nem lehet; c) az állam csak a saját hatáskörében független, a t le szintén független Katolikus Egyház dogmáiba nem jogosult beleavatkozni; d) az államnak éppígy nincs joga beleavatkozni sem a lelkiismeretbe, a gondolat és a lélek világába, sem pedig ezekkel ellentéteset parancsolni; e) nincs joga a n sülés lehet ségét biztosítani azoknak, akik arról önként lemondtak (papok, szerzetesek) vagy attól egyházi akadály tiltja el ket (valláskülönbség), inkább foglalkozna azzal, hogy pl. a szabadságon lev , de engedéllyel nem rendelkező katonáknak adja meg a házasodás lehet ségét; f) az izraelitákat legfeljebb polgárilag és politikailag emancipálhatták, a zsidó-keresztény házasságot az állam ne engedélyezze, mert ezzel mindkét vallás el írásait áthágná; g) ne hivatkozzon az állam a korszellem igényeire, mert a polgári házasságot nem a korszellem, hanem a vallásgy löl k, az ateisták, a botrányokat hajhászó újságírók, a házastársukra ráunt, de magukat mégis becsületesnek mutatni kívánó férfiak és n k, azaz a válni kívánók, a dicsvágyók, akik új eszmék mohó megragadásával akarnak kit nni, a gazdagságra vagy nemesi névre beházasodással szert tenni óhajtok, az ügyvédek és a polgári tisztvisel k kívánják; h) szintén fölösleges az államnak más országok példaira hivatkozni, ezek ugyanis irrelevánsak, némely esetekben pedig pont az ellenkez jét bizonyítják; i) hazánk Európában már így is a 2. helyen áll a törvénytelen gyermekek számarányát illet en: 37%-kal, ennél több csak Törökországban és a Lajtán túl van: 44%. 1867. decemberében Pesten 450 törvényes és 206 törvénytelen gyermek született. Ezeket a szerencsétlen számokat kívánja az állam még magasabbra emelni?

A 22-33. oldalakon pedig határozott érveket hoz fel a polgári házasság ellen: felbonthatóságával sérti a katolikus dogmatikát; terjeszti a pusztaság szellemét; meggondolatlansághoz vezet (könny kötni – könny elválni); bizalmatlansághoz vezet (mindkét fél aggódhat, hogy a másik mikor hagyja el); a n t lealacsonyítja (egy kéjn is könnyen eltaszítható); a katolikus gyermekeket kett s nevelésnek teszi ki (amit tanulnak a 7 szentségr l $\leftrightarrow$ amit a szüleik szentségi házasságának hiányán tapasztalnak); csökkenti az isteni áldás megbecsülését; az Egyház és az állam között feszültséget teremt; a katolikusokat megfosztja a szentségekhez járulástól, kiközösítésnek teszi ki, míg csak kapcsolatukat egyházilag is nem rendezik, és ha ez halálukig nem történik meg, akkor megfosztja ket a katolikus eltemetés szentelményét l; végül pedig szülés után a katolikus n ket megfosztja az „avatás”-nak nevezett áldástól.

Ugyanabban az évben jelentette meg „EGY HONPOLGÁR”, *Hetvenhét kérdés a polgári házasságról a jó magyarnép számára*, Eger 1868. c. m vét. Ebben inkább érzelmekre ható, de azért elgondolkodtató kérdéseket tesz fel kora népének. Engedtessek meg, hogy papként nem kánonjogi, hanem lelkipásztori szempontból pár mondat erejéig most ezekre is kitérjek. Pl.: „3. Azért ült volna-e össze Pesten az országgyűlés, hogy Krisztus országának sarkalatos törvényeit felforgassa, tehát oly dolgot vigyen véghez, mit az egész anyaszentegyház a római pápával együtt sem tehet?” „5. Ha a rossz hajlandóságot zabolázó

törvényt eltöröljük, nem lehet-e az egész tiz-parancsolatot félretenni, és a csalást, lopást, rablást is szabadnak nyilvánítani? 6. Ha az országgyűlés behozhatná az úgynevezett polgári házasságot azért, mivel némelyek ohajtják; [...] miért nem mondaná ki a birtokközösséget, a földek felosztását is, hiszen ezt még ezerszer többen szeretnék? 7. Ha az országgyűlés csupa divatból forgatná fel az anyaszentegyházat ; tilthatná-e, hogy egymás házát is fel ne forgassuk?” „15. A magyarnép tudunkra sehol sem fejezte ki megválasztott képvisel i el tt azon kívánatát, hogy a polgári házasságot hozzák be ; micsoda népképvisel k lennének tehát azok, kik azt az országgyűlésen megszavaznák?” „20. Ha a község el ljárójához fogna tartozni a házasság kötése, nem lehetne-e majd a keresztelést, bérmálást, gyóntatást és temetést is ráruházni?” „29. A legszebb is megvénül id vel ; nem fog-e ekkor a házastárs fiatalabb után nézni, hogy azzal öregét felcserélje?” „44. Leány, menyecske vagy özvegy lesz-e annak neve, ki férjével sohasem esküdött össze, hanem csak polgári törvény szerint élt együtt, azután pedig elvált?” „54. Melyik lesz nagyobb baj meg nem házasodni-e, vagy elválasztás esetében gyermekekkel magányosan maradni?” „59. [...] Hová lesz ekkor a szül i tisztelet?”

A házasság szerz és mivoltát BAGOSSY, *Feladatunk* c. m ve sem tagadja. A püspöki szertartó azt azonban cáfolja, hogy pusztán polgári szerz ésr l lenne szó. „Törvényes szerz és”-nek nevezi a házasságot (10. o.), s t még pontosabban definiálja (a 12-13. oldalakon): „Oly törvényes szerz és egy férfiu és egy n között osztatlan életközösségre, melyet Jézus Krisztus valódi és szoros értelemben vett szentségi méltóságra emelt az új szövetségben.” Állítása szerint (15. o.) az 1894. évi XXXI. tc. is ezt támasztja alá: „[...] a magyar törvényhozás szerint is, létrejöttében (in fieri) a házasság törvényes szerz és egy férfiu és egy n között osztatlan életközösségre.”

A házasság szerz és-ként való értelmezésével kapcsolatban L RINCZ, *A vegyes házasságok* 5-6. így fogalmaz: „Els sorban természetes szerz ésnek tekintjük ugyan mi is, de nem felejtjük el azt sem, hogy a házasság az Isten intézménye, mert mint IX. Pius mondja: Matrimonium est contractus jure divino ante omnem civilem societatem institutus et formatus.”

71. A papság aktív politikai szerepvállalásáról

ZELLER, *A magyar egyházpolitika*, II, 128-136. oldalain többek között ezeket idézi Deák országgy lési felszólalásából: „[...] én úgy tudom, hogy az „apostolicus rex” czimét legel ször Mária Terézia kezdte használni, különösen egy pápai breve folytán ; azel tt e czimet a magyar királyok sohasem használták.” „Itt van például Magyarországon két vallásfelekezet f papjaira nézve a jus komitiorum, melynél fogva a katolikus és keleti egyház f papjai hivataluknál fogva tagjai a fels házának. Ez a többi vallásuakra nézve nincs így. Ha akarunk jogegyenl séget a vallásokra nézve, de ha akarunk a józan észnek szabályai szerint rendezkedni : ez az autonomia, ez a különbség nem állhat fön. (Helyeslés.) Két módon lehetne a dolgon segíteni ; vagy a többi vallásoknak is megadni a privilegiumot, (Fölkiáltások: Nem kell!) vagy mindenikt l elvenni. (Helyeslés.) Az els annyi volna, mint egy absurdumot még

egygyel szaporítani, (Fölkiáltások: Igaz!) [...] Nem tartanám czélszerűnek, holnap egy törvényczikket hozni és azt mondani, hogy sem katolikus, sem görögkeleti püspököknek nincs a f rendházban helyök ; a világért sem. [...]” SZIKLAY, *Negyven év 74.* ezt így kommentálja: „E tárgyalás során 1873. június 28-án mondotta Deák Ferencz híres beszédét, mely ugyszólván hattyudala volt ; a melyben mig egy részr l igazságot szolgáltatott a katolikus álláspont jogainak, másrészt ezzel ellentétben, oly messzire elkalandozott a liberalizmus mezején, hogy kezet fogott a modern radikalizmussal.”

72. A katolikus tanítás a házasságról az egyházi és állami akadályok kapcsán

Miel tt a disszertációnk témájául választott fél évszázad hozzáállását közölnénk, ismerkedjünk meg az el zményekkel GÓZONY GYÖRGY, *Egyházi törvénykezés Magyar-országban*, Pest 1841. c. m ve alapján. Eszerint a gátló akadályok ekkor a szentelt id (sacrum tempus, „szentes id ”), a tilalom (vetitum), az eljegyzés (sponsalia, „jegyváltás”) és az egyszer fogadalom (votum simplex, „fogadás”) voltak, bontó akadályok pedig: a tévedés (error, „tévesztés, elvétel”), a rabszolgaság (conditio, „rabsors”), az ünnepélyes fogadalom (votum solemne, „ünnepélyes fogadás”), a vérrokonság (cognatio carnalis), a törvényes rokonság (cognatio legalis), a lelki rokonság (cognatio spiritualis), a b ntett (crimen: adulterium et conjugicidium, „vétség, b n”), az er szak (vis), a köztisztesség (honestas, „tisztesség”), az egyházi rend (ordo, „papi rend”), a kötelék (ligamen), az impotencia („n sztehetetlenség”), a valláskülönbség (cultus disparitas, „vallási különbség”), a sógorság (affinitas), a titkos házasság (clandestinus, „lopvamenyegzés”) és a n rablás (raptus).

Vegyünk most néhányat az 1870-es évek írásm veib l. Ezekben jórészt az iméntieket találjuk, helyenként némi változtatással:

KOVÁCH PÁL, *Manuale parochorum*, Vác 1871. 156-164. oldalain sorolja fel a házassági akadályokat. Szeredy-nek a következ bekezdésben említett m véhez képest az impedimenta dirimentia között említi még a publica honestas-t is (ahogy már Gózony is tette), azonban szóba sem hozza a korhiányt, ill. az ép ész és az öntudat hiányát.

A 168-174. oldalakon tárgyalja a vegyes házasságok és az azokból származó gyermekek kérdését. Hivatkozik az Egyház vegyes házasságokat ellenz érveire („Anima plus est quam corpus. Apostolis, et eorum successoribus commissum esse regimen. Oportet Deo magis obedire, quam hominibus. Difficile est bono peragi exitu, quae malo sunt inchoata principio etc.”), majd elemzi az általunk már ismertetett állami jogszabályokat.

Érdeemes elolvasni latin nyelv m vének 180-242. oldalait, melyeken 53 konkrét gyakorlati kérdésre válaszol, esetet elemez („Casus practici speciales”). Itt teljes nyíltsággal beszél pl. a hermafroditák házasságkötésér l, arról, hogy az esket pap lehet-e maga tanú is egyben, a sürg s esetekr l, a már nem sz zek megáldásáról...stb. Ezek közt ismét szóba hozza a vegyes házasságok

kérdését: „26. Quid agendum in casibus mixtorum matrimoniorum?” Válaszában pedig említi a passzív asszisztencia lehetőségét, a két tanú aláírásának szükségességét, idézi a consensus szövegét („Ego N. N. in matrimonium accipio N. N. honestum (honestam), non ipsum deseram usque meam, et illius mortem, in quacunque necessitate. Sic me Deus adiuvet, Beata Virgo, immaculate concepta, et omnes Sancti.”), sőt külön hozza az akatolikus fél consensus-ának változatát is („Ego NN. in coniugem accipio NN. honestam personam, non ipsam deseram, usque meam, et illius mortem, in quacunque necessitate.”). Szövegmintákat is idéz a vegyes házasság kihirdetésére (melyben szándékosan nem szerepel a felek felekezetének említése), a katolikus menyasszony elbocsátójára (ebben a plébános tanúsítja, hogy a disparitas religio-n kívül más akadály a felek között nem áll fenn), ill. a passzív asszisztenciával meg nem elégedő protestáns lelkész eltt megkötni akart házasságához adott igazolásra (lényege: háromszor kihirdették, akadály nem áll fenn).

A három év múlva, 1874-ben megjelent SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1006-1007. a következőket írja: „Szentséges jellege már a kereszténység eltti korban felismertett, s minden népnél vallásos intézménynek tekintetett; miért a keresztény egyház is a nem keresztények házasságát tágabb értelemben vett sacramentumnak nevezi. Az egyesülés állandó főmaradása a házasság lényegéhez tartozik. A házasságot a házas felek vagy bármely hatalom fel nem oldhatja, egyedül Istennek, ki a feleket egyesíté, van joga azt feloldani. {HUSZÁR, *Az egyházi házasság* 26-27. a Trienti Zsinat 5. és 7. kánonjával támasztja alá a házasság felbonthatatlanságát: „Si quis dixerit, propter haeresim, aut molestam cohabitationem, aut affectatam absentiam a conjuge, dissolvi posse matrimonii vinculum; anathema sit.” „Si quis dixerit, Ecclesiam errare, eam docuit et docet, justa Evangelicam et Apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius conjugum matrimonii vinculum non posse dissolvi; et utrumque vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse altero conjuge vivente, aliud matrimonium contrahere; moecharique cum, qui dimissa adultera, aliam duxerit, et eam, quae dimisse adultero, alii nupserit; anathema sit.”} FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 369. szerint ezek fordítása így hangzik: „5. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy eretnekségbe-eséskor vagy kínzóvá fajuló együttélés esetén, vagy ha valaki vágyódik távol élni a hitvesét l, már fel is lehet a házassági köteleket bontani: legyen kiközösítve.” „7. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy tévedett az Egyház, amikor azt tanította és tanítja evangéliumi és apostoli tan folyamányaként (Mk 10; 1Kor 7), hogy az egyik hitves házasságtörése esetében sem szabad a házassági köteleket felbontani, s egyikük sem, még az ártatlan sem (aki nem is adott okot a házasságtörésre), köthet a másik hitves életében másik házasságot, sőt paráználkodik, aki elbocsátja a házasságtörőt, és más nőt vesz feleségül, meg az is, aki elbocsátva a házasságtörőt férjhez megy hozzá: legyen kiközösítve.”} Jogi oldalról tekintve a házasság, mint minden más összeköttetés szerződésen nyugszik, mely abban áll, hogy egyik egyén a másikkal teljesen és kizárólag átszolgáltatja magát. Azért a régibb és újabb jogforrások a házasságot contractus matrimonialisnak nevezik. [...] Az új szövetségben Krisztus a házasságot nemcsak eredeti szexuális telenségében s feloldhatatlanságában

visszaállította, hanem azt egyszersmind valóságos szentség méltóságára emelte, amint ezt tanítja sz.

Pál apostol és határozottan kimondja a trienti sz. zsinat is.” Utóbbi a XXIV. szesszió házasságról szóló 1. kánonjában található: „Si quis dixerit, matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem legis evangelicae sacramentis a Christo Domino nostro institutum, sed ab hominibus in ecclesia inventum, neque gratiam conferre; anathema sit.” Fordítása (FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 369.): „1. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy a házasság nem valódi, szoros értelemben vett és Krisztustól alapított szentség, egy az evangéliumi Törvény hét szentségéből, hanem csak az Egyházon belüli emberek találománya, amely kegyelmet nem is közöl: legyen kiközösítve.” SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1007. így folytatja: „[...] a protestánsoknál érvényesen megkötött házasság is szentségnek tekintendő. Miután a házasság [...] felbonthatatlansága nem annyira annak szentségbeli természetéből foly, hanem inkább isteni rendeleten gyökerez eredeti lényéből következik, ennél fogva tévednek és az isteni törvény ellen vétnek a nem keresztények, ha [...] a házasság felbonthatóságát megengedik. Azért a keresztény egyház a zsidó és minden egyéb nem kereszteltek házasságát is jogérvényesnek tartja, de hogy a keresztény házasságtól, melyet matrimonium ratumnak nevez, megkülönböztesse azt egyszerűen matrimonium legitimum névvel jelöli.” [Hasonlóképpen ír erről 111 évvel korábban a mainzi püspök, KETTELER VILMOS MANÓ, *Szabadság, tekintély és Egyház*, Eger 1863. 130.: „A mit azonban még különösen ki akarunk emelni, az azon körülmény, hogy a polgári házasság utáni vágy, a német nemzet szellemével és akaratával ellentétben áll. Még mielőtt keresztény lett volna, szent vallási dolognak tekintette nemzetünk a házasságot, és családéletének tisztasága és bensősége, lényegesen egybe volt kapcsolva ezen felfogással. A kereszténység által csak végtelenül erősödött és megszenteltetett [sic] ezen fogalma a házasságnak. És így maradt ez történetünk minden századán át. Még a hitszakadás sem változtatott rajta semmit; a protestánsok is erősen megtartották a házasság vallásos jellemét. És így van ez még most is, – német nemzetünk nem ohajtja a polgári házasságot.”]

Ezek után Szeredy a házasságot szabályozó jogokról beszél:

SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1008.: „[...] egyedül a házasság polgárjogi hatálya, nevezetesen a felek vagyoni jogi és örökösödési viszonya tartozik az államhatalom körébe. Az egyház itt az államhatalom irányában következő álláspontot foglal el: 1) Az egyháznak van kizáró joga a házasság érvényes megkötésére szükséges feltételeket megszabni, azaz egyedül van jogosítva bontó vagyis érvényességi akadályokat felállítani, [lábjegyzetben hozza a forrást: „Conc. Trid. Sess. XXIV. can. 4. de ref. matrim. „Si quis dixerit, ecclesiam non potuisse {KOPSZ, 6. szerint: „posse”.} constituere impedimenta matrimonium dirimentia, vel in iis constituendis errasse; anathema sit.” A következő tételt: „Ecclesia non habet potestatem, impedimenta matrimonium dirimentia inducendi, sed ea potestas civili auctoritati competit, a qua impedimenta existentia tollenda sunt,” mint tévedést elvetette IX. Pius. *Syllab.* LXVIII.” Ezek fordítása (FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 369. és 523.): „4. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy az Egyház nincs felhatalmazva, hogy érvénytelenít akadályokat állítson fel, vagy hogy ezeknek meghozásában tévedett: legyen kiközösítve.” „68. Az Egyháznak nincs hatalma házasságot bontó

akadályokat bevezetni, hanem az a hatalom az állami hatóságot illeti meg, amelynek a meglév akadályokat el kell törölnie.”] vagy szükség esetén azok alól felmenteni, s az államhatalomnak nem áll jogában az ily egyháziilag megszabott akadályokat akár megszüntetni, akár azoktól felmenteni. Nem tagadja meg azonban az egyház az államhatalomtól azon jogot, miszerint tiltó akadályokat is állíthasson. {Ld. lejjebb, az „1048. o.”-nál.} 2) A kath. egyház megmásíthatlan tana szerint minden jogszerűen létrejött és testi közösülés által végrehajtott házasság felbonthatatlan. Ennélfogva az államhatalom az egyházi törvények szerint érvényes házasságot érvénytelennek nem nyilváníthatja, s egyáltalán a házasság érvényessége fölött nem határozhat, e jog kizárólag ez egyházat illetvén.”

1013. o.: „Ide járul, miszerint a polgári házasság, mint bizonyos formáság, a világi bíróság részér l van rendelve, hogy a házasság a világi hatalom el tt érvényességgel s polgári következményekkel birjon [...].”

1014. o.: „Az egyház ezen általános nézetét meger siti IX. Pius is, a ki az 1852. évben tartott beszédében az Uj-Granadában létrejött polgári házasság törvényeit felemlítvén, ezeket mondja: „Mindenki tudja a keresztények közül, miszerint a házasság Krisztus által alapított szentség, és hogy a keresztények között házasság szentség nélkül nem létezhetik; miért is minden más egyesség a keresztények között a szentség mell zésével bármily megállapított polgári törvény értelmében jön is létre, nem más, mint az egyház által annyira kárhoztatott ágyasság... tehát a felek egyességét l a szentség soha el nem választható.” Ugyanez lett az 1864-ki dec. 8-án kelt pápai körlevélben kimondva, s ennek ellenkez je a *Syllabus* 66. 71. és 73. tételében kárhoztatva.” [Utóbbiak fordítása (FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 523-524.): „66. A házasság szentsége nem más valami, mint egy szerz és járuléka, és attól elválasztható, és maga a szentség egyedül csak az esküv i áldáson alapszik. [...] 71. A Tridentinum alaki el írása, az érvénytelenség büntetése mellett sem kötelez, ha az állami törvény más alaki el írást határozott meg el re, és úgy rendel, hogy ennek az új formának az érvényesítésével érvényes a házasság. [...] 73. Mer ben polgári szerz és hatásaként fennállhat keresztények között valóban annak nevezhet házasság, és hamis beállítás, hogy vagy mindig szentség a házassági szerz és keresztények között, vagy semmilyen szerz désr l nincs szó, ha a szentséget kizárjuk.” Eredeti latin nyelven pedig HUSZÁR, *Az egyházi házasság* 12-13.: „LXVI. Matrimonii sacramentum non est nisi quid contractui accessorium ab eoque separabile, ipsumque sacramentum in una tantum nuptiali benedictione situm est.” „LXXI. Tridentini forma sub infirmitatis poena non obligat, ubi lex civilis aliam formam praestituit, et velit hac nova forma interveniente matrimonium valere.” „LXXIII. Vi contractus mere civilis potest inter christianos constare veri nominis matrimonium; falsumque est, aut contractum matrimonii inter christianos semper esse sacramentum, aut nullum esse contractum, si sacramentum excludatur.”]

1019. o.: A házasságok fajtái között felsorolja többek között a következ ket: „1. Polgárilag törvényszerű (matrimonia legitima), mely az észjogi és polgári törvények szerint köttetik. Ilyenek a nem keresztények [...] között létrejött házasságok. Ezen [sic] szentségi jelleggel nem birnak. 2. Egyháziilag törvényszerű (matrimonium ratum, initiat um [sic]), melyen [sic] a keresztények között az egyház

törvényei szerint kötött, de testi közösülés által még be nem fejezett házasság. Ha az érvényesen megkötött házasság testi közösülés által már foganatosítva van, elhálnak, teljesítettnek (matr. consummatum) nevezetik. [...] 5. Balkézre kötött házasság (matr. morganaticum salicum), mely különböző rangú személyek között kötött. [...] 7. Vegyes házasság (matr. mixtum), mely különböző vallás felekezetű keresztények között jön létre.”

1021. o.: „A kath. egyház a polgári házasságot nem tartja valódi házasságnak, türi ugyan néhol tényleg, mint pl. Franciaországban, de sehol sem hagyta azt helyben, s t egyenesen kárhóztatja, mert: [...] A polgári házasságnál az egyházi áldás és szertartások fölöslegeseznek tekintetnek, ezt pedig állítani kiközösítés alatt tiltatik [...]”. Utóbbit a Trienti Zsinat XXIV. szessziójának 11. kánonja alapján állítja, amely így szól: „Si quis dixerit prohibitionem solemnitate nuptiarum certis anni temporibus superstitionem esse tyrannicam, ab ethnicorum superstitione profectam; aut benedictiones et alias ceremonias, quibus ecclesia in illis utitur, damnaverit; anathema sit.” Fordítása (FILA – JUG, *Az Egyházi Tanítóhivatal* 370.): „11. Kánon. Ha valaki azt állítaná, hogy az ünnepélyes esküv megtiltása az év meghatározott id szakjaiban zsarnoki babona, amely a pogány babonának lecsapódása, vagy elítélné az áldásokat és a többi szertartásokat, amelyekkel ilyenkor az Egyház élni szokott: legyen kiközösítve.” Ugyanezen az oldalon említi, és az 1139-1140. oldalakon részletezi, hogy Ausztriában 1868. május 25-én a szükségbeli polgári házasságot hozták be. [Ugyanezt említi, és többi országok helyzetét is felsorolja: MELICHÁR, *A polgári* 570-574.]

Végül idézzünk t le a házassági akadályokra vonatkozó néhány részletet:

1046. o.: „[Lehetnek] Hatályukra nézve tiltók (imped. impedientia) vagy bontók (imped. dirimentia). [A „bontók” szóval kapcsolatosan máris megjegyzi: „Ezen kifejezés nem tökélyetes, miután mi már kezdetben semmis és érvénytelen, azt felbontani sem lehet, hanem felbomlik önmagától; azért némely jogtudósok ezen akadályt érvényességi vagy házasság érvénytelenit nek nevezik. Mi a szokáshoz ragaszkodva megtartjuk a tiltó és bontó akadály-féle kifejezéseket.” {Érvelése hibás: igaz, hogy ami „semmis és érvénytelen, azt felbontani sem lehet”, de nem „bomlik fel önmagától”, hanem eleve létre sem jön, tehát nincs minek önmagától felbomlania.}] A tiltók oly akadályok, melyek a házasság létrejöttét csak tiltják, de az azok daczára kötött házasságot nem teszik érvénytelenné. A bontók pedig oly akadályok, melyek a házasságot nem csak tiltják, hanem azt, ha mégis megkötöttet volna, érvénytelenné teszik, oly formán, mintha létre sem jött volna.” {Itt már majdnem pontosan fogalmaz, csak nem „*mintha* létre sem jött volna”, hanem valójában tényleg létre sem jött. }

1048. o.: „Ha az állam valamely akadályt a házasság polgári érvénytelenségének terhe alatt állitana fel, az egyház az állam efféle rendeleteit, amennyiben azok a hit és erkölcs törvényeivel nem ellenkeznek, gondosan megtartja s papjait ily házasságok megkötésér l szigoruan eltiltja; de ha mind a mellett az állam által felállított tilalom ellenére valaki házasságot kötne, az egyház azt tilosnak ugyan, de mégis érvényesnek tekintené; mert a házasság szentség, melynek egyházi jogi hatálya nem ítélné meg a polgári törvények szerint. Azért megtörténhetik, hogy valamely egyháziilag érvényesen kötött házasság az

állam által érvénytelennek tekintetik és viszont; de ezen viszállapot az állam terhére esik, mert idézte azt el az egyházi törvényt l eltér ujtásai által, holott keresztény szempontból az államhatalomnak az egyház fels bb erkölcsi és vallási elveihez kell alkalmazkodnia és nem megfordítva.”

1052-1053. o.: A magyar állam tiltó akadályai a katolikusra nézve: „1. Az atya, vagy az apai hatalommal felruházott gyámhatóság beleegyezésének hiánya a kiskoru, vagy bármi oknál fogva még szül i ápolás alatt lev teljeskoru gyermekek házasságánál [...] 2. A szükséges okmányok u. m. a keresztlevél, az el bbi házastárs haláláról szóló s egyéb bizonyítványok hiánya. Minden idegen tartozik n tlenségét, vagy ha n , hogy férje nincs, igazolni, ha nem máskép, legalább az illet törvényszék el tt arra megesküdni. 3. Az 500 forintnál kisebb fizetéssel bíró államszámvev ségi tisztvisel k el ljáróik engedélye nélkül házasságot nem köthetnek; a megkötött házasság azonban nem lenne érvénytelen, hanem némi hivatalszolgálati hátrányokat vonna maga után.” {Ezen 3 akadály ellen kánonjogi kifogásunk nem lehet.}

Külön el írások vonatkoztak a katonák házasságkötésére (ld. SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1054-1058.; KOVÁCH, *Manuale* 165-168.; KAZALY, *Gyakorlati* 49-58.).

SZEREDY, *Egyházjog különös...*, II, 1049-1052. oldalain megtalálhatjuk az egyházi tiltó akadályok (szentelt, zárt vagy tiltott id (sacratum tempus); tilalom (vetitum vel interdictum ecclesiae); jegyváltás (sponsalia); szüzességi fogadalom (votum castitatis)), a 1059-1112. oldalakon pedig a bontó akadályok (korhiány (imped. aetatis); n sztehetetlenség (impotentia); az ép ész és öntudat hiánya; házassági kötelék (ligamen); egyházi rend; ünnepélyes fogadalom (votum solenne); vérrokonság (consangvinitas, cognatio naturalis, carnalis); utánczott rokonság (polgári vagy törvényes rokonság – cognatio legalis; ill. egyházi vagy lelki rokonság – cognatio spiritualis); sógorság (természetes sógorság – affinitas naturalis; ill. utánczott sógorság – quasi affinitas); valláskülönbség (disparitas cultus); büntett (crimen); er szak és félelem (vis et metus); tévedés (error); feltétel hiánya (conditio); n rablás (raptus); alattomoság (clandestinitas)) precíz részletezését és értelmezését. Az 1167-1171. oldalak az ágytól és asztaltól való elválás fajtáiról és feltételeir l tájékoztatnak.

Újabb 3 év elteltével, 1877-ben kiadott könyvében KAZALY, *A katolikus*, II, 374-516. Szeredy m vét l annyiban tér el, hogy a tiltó akadályok között el ször hozza a mixta religio-t is (416. és 418-430. o., a bontó akadályok között pedig – Kováchcsal megegyez módon – ismét említi a köztisztességet (publica honestas – 465-466. o.). Ugyanígy jár el 11 évvel kés bb megjelent m vében is: KAZALY, *Gyakorlati* 38-49. Ennek 44. oldalán a reverzálissal kapcsolatban ezt írja: „Ha írásos nyilatkozatot nem lehetne nyerni a nem kath. jegyest l: a lelkész az él szóval adott becsületbeli ígérettel is megelégedhetik.” A 48. oldalon pedig ezt írja: „A passiva assistentia megtartása el tt a következ kre ügyeljen a plébános: a) világosítsa föl a kath. jegyest, hogy súlyos b nt követ el, mid n az egyházat a passiva assistentiára kényszeríti, s hogy ennél fogva nincs is oly lelki állapotban, miszerint vétkét l feloldozást nyerhetne; b) egyébként biztosítsa t a fel l, hogy házasságkötése ép oly érvényes, mintha

egyházi szertartások szerint történt volna; c) igyekezzék t attól is visszatartani, hogy a passiva assistentiát megvetve, s b név súlyosbitva, házasságkötés céljából a nem kath. lelkész elé menjen.” Amennyiben a c) pontban említett törekvése sikertelen, a plebános köteles a Lambruschini-instrukció szerint eljárni. Utóbbi művének 58-59. oldalain ismerteti a katonákra vonatkozó kivételeken túli, egyéb polgári tiltó akadályokat: kiskorúság, közalapítványi írnokság, külföldi állampolgárság, magyar állampolgár külföldön kötött házassága. Az egyházi bontó akadályok között ebben a művében is említi a publica honestas-t. A 181. oldalon így ír: „A vegyes házasságból született gyermekeket folyton éber figyelemmel kíséresse a lelkész, megtudandó: vajon a kath. vallásban neveltetnek-e szülők által; figyelmét f leg akkor kétszerezze meg a plebános, ha netán a kath. házastárs elhalálozott.” Hasonló figyelemre szólít fel a 198-199. oldalakon: ha bírói ítélet nélkül a felek önként elváltak, idézze ket maga elé, figyelmeztesse súlyos bűnre, próbálja kibékíteni vagy az ágytól és asztaltól való elválás keresetének megindítására rábírni. Ha egyik sem sikerül, terjessze a szentszék elé.

1890-ben ezt írja L. RINCZ, *A vegyes házasságok* 9.: „A keresztény házasságnak célja egyrészt I a nemi ösztön rendezett kielégítése által az emberi nem föntartása s a gyermekek keresztény nevelése, másrészt I pedig, hogy a házastársak az egymás iránti kölcsönösen tanúsított szeretet s minden irányú gyámolítás által igyekezzenek egymást úgy ezen mint a tulvilági életre nézve boldogítani.”

SZALADITS KÁROLY, *A magyar magánjog vázlatja*, Budapest 1909. a 242-253. oldalakon sorolja fel, ill. elemzi részletesen a polgári akadályokat. Eszerint államilag bontó akadályok: cselekv. képtelenség {hasonlít az „ép ész és öntudat hiánya”-nak kánonjogi akadályához}, fejletlen kor {hasonlít a „korhiány”-hoz}, beleegyezés hiánya {ti. 20 éven aluli kiskorú házassága esetén a törvényes képviselő és a szülő beleegyezéséé – nálunk ilyen nincs}, rokonság és sógorság, fennálló házasság, hitves-ölés {utóbbiak szintén a kánonjogiakhoz hasonlóak}. Ezen akadályok megszegése a polgári házasság érvénytelenségét vonja maga után, a tisztviselő pedig, amennyiben tudta, hogy az akadályok valamelyike fennáll, mégis összeadta a párt, 3 évig terjedhet , amennyiben pedig gondatlanul adta össze ket, 6 hónapig terjedhet fogházbüntetést kap. Az a fél, aki a bontó akadályról tudva, azt szándékosan elhallgatja, vagy a másikat megtéveszti, és emiatt a házasság érvénytelenné válik: a másik fél kérelmére 2 évig terjedhet börtönnel sújtandó. Ha a házasság nem válik érvénytelenné, mert nem támadták meg, vagy a másik fél nem pereli az első, vagy mindketten vétkesek: büntetésük 3 hónapig terjedhet fogház és 1000 koronáig terjedhet pénzbüntetés. Bigámia esetén a tisztviselő büntetése 5 évig, a bűnös félé 3 évig, a megtévesztést é 5 évig terjedhet. A polgári tisztviselő és a másik fél akkor is az iménti büntetésekben részesül, ha tudta, hogy az egyik fél kényszer, tévedés vagy megtévesztés alatt állt. Államilag tiltó akadályok: cselekv. képtelenség küszöbén állás {nálunk ilyen nincs}, beleegyezés hiánya {20 éven felüli kiskorú esetében a szülő é – nálunk nem szükséges}, unokatestvéri viszony {az „oldalági vérrokonság” bontó akadályának megfelel}, örökbefogadás {a „törvényes rokonság” bontó akadályának megfelel}, gyámság {nálunk

ilyen akadály nincs}, semmis házasság {ti. amíg a bíróság annak nem nyilvánította – nálunk ez a „kötelék” bontó akadályához hasonlít}, holtta nyilvánítás {nincs párhuzama}, házasságtörés {nálunk legfeljebb separatio lehet a következménye, de nem tiltó akadály, Szilágyi azonban azt állítja, hogy kánonjogi akadály jön létre, amennyiben a házasságtörő még a vétlen fél életében házasságot ígérnek egymásnak, vagy azt meg is kötik}, bntett {még nem jogerős ítélet esetén – nálunk ez csak a fent említett „crimen” esetében, mint bontó akadály áll fenn}, várakozási idő (gyászév = 10 hónap) {nincs párhuzama}, egyházi rend {a kánonjogban nem tiltó, hanem bontó akadály}, kihirdetés hiánya és katonai szabályok. Ezen akadályok megszegésével kötött házasság érvényes lesz, de büntetendő. A tisztviselő szándékosság esetén 6 hónapig terjedhet fogházzal, és hivatalvesztéssel büntethető a törvénysértésért, ha azonban gondatlanul járt el, 1000 koronáig terjedhet pénzbüntetést kap, és csak ismételt gondatlanság esetén veszíti el hivatalát. Az akadályról tudó és annak ellenére házasságot kötő fél pedig 3 hónapig terjedhet fogházzal és 1000 koronáig terjedhet pénzbüntetéssel sújtandó. A katonai akadályok megszegésére sajátos büntetések vonatkoznak. Külföldiek házasságkötésére és magyar állampolgárok külföldön kötött polgári házasságára szintén más szabályok érvényesek. A válás bírói kimondásának feltétlen okai: házasságtörés, elhagyás, bántalmazás, elítélés.

A CIC(1917) hatályba lépése utáni időszak már nem tartozik szorosan a tárgyalt témakörünkbe, ezért elégedjünk meg rövid vázolásával néhány mondat alapján.

Az egyházi akadályokról tájékoztat minket GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 442-449. A fentiekhez képest csak annyi különbséggel, hogy a bontó akadályok között nem szerepel az alattomoság. Az állami házassági akadályok ezekhez nagyban hasonlítanak, csak a kizárólag vallásfelekezetek hitelvein alapuló akadályokat hagyták el közülük: a lelki rokonságot, a disparitas cultus-t, a mixta religio-t, a szentelt időt, egyszer fogadalmat, és az egyházi tilalmat. A polgári házassági akadályok tehát a következők (GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 465-466.):

„A) Semmisségi bontó akadályok: 1. Cselekvésképtelenség; 2. vérrokonság; 3. korábbi fennálló házasság (köteléki akadály); 4. a házastárs élete elleni törés; és 5. házasságkötési lényeges alaki kellékhány. B) Megtámadási bontó akadályok: 1. Fejletlen kor; 2. húsz éven aluli kiskor, illetve a törvényes képviselői, jogosult szülői és gyámhatósági beleegyezés vagy jóváhagyás hiánya; 3. kényszer; 4. tévedés; és 5. megtévesztés. {Utóbbi három Szaladits egy évvel korábban megjelent könyvében még nem szerepelt.} C) Tiltó akadályok: 1. Gondnokság alá helyezés eljárás elmebetegség vagy magát jelekkel megértetni nem tudó siketnémaság okából; 2. gondnokság alatt állás elmeengesség vagy magát jelekkel megértetni nem tudó siketnémaság miatt; 4. [sic] húsz éven felüli kiskor, illetve jogosult szülői beleegyezés hiánya; 4. unokatestvérség; 5. örökbefogadás; 6. gyámság; 7. házasságtörés miatt eltiltás az egymással történő házasságkötéstől; 8. korábbi fennálló semmis házasság; 9. vélelmezett elhalálozási napnak tudott vagy igazolt túlélése; 10. elítéltetés a másik házastárs élete ellen elkövetett büncselekmény miatt; 11. várakozási idő; 12. egyházi rend és szerzetesi fogadalom, illetve egyházi felsőbbrendű engedély

hiánya; 13. védkötelezettség, illetve katonai hatósági engedély hiánya; 14. szabályszer kihirdetés hiánya.” Az A) és B) pontokba tartozó akadályok esetén a házasság létre sem jön, a cselekmény pedig büntethet ; a C) pontba tartozók esetén a házasság létrejön, de büntethet . {Az 1. és 2. pontok nálunk nem akadályok, a 7., 9., 10. és 12. pontok tartalmilag módosultak Szaladits könyve óta, kánonjogi megítélésük azonban nem változott.} Az egyes felsorolt akadályok részletes elemzését, és az azokat kimondó állami jogszabályok citálását ld. GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 467-487.

SCHERMANN, *A házasságjog* 14-16. megegyezik Szeredy és Sipos csoportosításaival, beleértve, hogy beszél a matrimonium putativum-ról és a matrimonium praesumptum-ról is. A 23. oldalon a szükségbeli polgári házasságon belül különbséget tesz az abszolút (amikor a pap egyházi akadály miatt nem adhatja össze a feleket) és a relatív (kizárólag felekezetenélküliség miatt köthet) fajta között.

A 28. oldaltól *Néhány lelkiismereti kérdést* hoz fel, pl. a katolikusok részér l érvényes szentségi házasság mellett polgári válás után kötött újabb polgári házasságkötést; az ilyen eseteknél a polgári tisztvisel közrem ködését; avagy a bíróra nézve azon lépések erkölcsi megítélését, amikor „a keresztényeknek érvényes házasságát fölbontja, vagy elégséges ok nélkül ágytól és asztaltól elválasztja a feleket, vagy együttlakásra ítéli azokat, a kiknek isteni jognál fogva nem szabad együtt lakniok, vagy ha érvénytelen házasságot érvényesnek jelent ki stb.”; ill. az ugyanezekben való ügyvédi közrem ködést. Választ az esetekre nem ad, csupán vázolja a problémás kérdéseket, és mindegyiknél azt állapítja meg, hogy a szerz k egymásnak ellentmondó nézeteket képviselnek.

A 60. oldaltól az akadályokkal foglalkozik, azonban csoportosításukra a bontó helyett a semmisít (impedimenta dirimenta helyett irritantia) és tiltó (impedimenta impediencia) kifejezéseket használja. Érvélete hasonlít Szeredy-éhez: „A bontó, dirimens elnevezés kevésbé megfelel , mert az akadály nem bontja fel az érvényes házasságot, hanem létesülését gátolja, ha megkísérlik is. De mivel már bevett az elnevezés, azért a Codex is megtartotta.”

92-114. o.: Nála a tiltó akadályok: egyszer fogadalom, polgári rokonság, mixta religio és méltatlanság (hittagadás, tiltott társaságokban való tagság (ld. a példáit)), nyilvános b nösök és cenzúra alá es k.

114-207. o.: A semmisít akadályok között az utánzott sógorságot már köztisztesség akadályának is nevezi. A józan észen kívül pedig a házassághoz szükséges kell ismeretekr l is beszél. Itt említi az eddig még nem hozott simulatio esetét is.

Újdonság továbbá az, hogy a n csak az els házasságkötésekor részesülhet ünnepélyes nászáldásban. Megözvegyülése után kötött újabb házasságánál már nem, mert ezt írja az 1143. k.: „Mulier cui semel benedictio sollemnis data sit, nequit in subsequentibus nuptiis eam iterum accipere.” Államilag csak az igazságügyminiszter adhat felmentést az alól, hogy 10 hónapos gyászid alatt tilos új házasságot kötni (1894. évi XXXI. tc. 24. §). Ez a tilalom azonban magától megsz nik, amint a n szül.

SIPOS, *Katholikus* 129-161.:

A fentiekén kívül a házasság fajtái között említi az érvényes (validum), az érvénytelen (invalidum), a vélt (putativum), a rosszakaratúlag megkísérelt (attentatum), a nyilvános, a titkos, a lelkiismereti, és a klandesztin házasságokat is.

131. o.: „Polgári házasság [a kódex szerint „m. civile, ut aiunt”, „actus civilis (tantum)”] alatt az állam törvényei szerint, az állami tisztviselő által megkötött házasságot értjük. Lehet kötelező, mikor a házasságnak, hogy állami érvényességgel bírjon, minden esetben polgárilag kell megkötetnie (pl. Magyarországon, Németországban stb.), tetszés szerinti (fakultatív), mikor a házasság állami érvényességgel egyházilag vagy polgárilag köthet (pl. Angolországban, az Egyesült Államokban) és szükségbeli (m. c. necessitatis), mikor a polgári házasság keresztényeknek csak akkor van megengedve, ha egyházi házasságot nem köthetnek oly akadály miatt, melyet az állami jog nem ismer el (pl. Ausztriában).”

132. o.: A polgári házasság intézménye hitelvi tévedéseken alapul, szentségi megbecsülését leértékeli, elmozdítja az indifferentizmust, a válás lehetőségével árt a közerkölcsnek. Katolikusok tisztán polgári házassága a formahiány miatt érvénytelen (az akatolikusoké nem, mert rájuk nézve a forma nem kötelező). Az így élő katolikusok „mint nyilvános bűnösök kezelendők, kizárandók a szentségek vételéből is az egyházi temetésből (nálunk a keresztszületési tisztségből is, azonfelül nem lehetnek tanúk a házasságkötésnél, meg kell tőlük tagadni az egyházkelte {ezen kifejezés magyarázatát SIPOS – GÁLOS, *A katolikus házasságjog* 87. oldalán találjuk: „benedictio mulieris post partum”}), gyermekeik törvénytelenek, az egyházi anyakönyvbe mindamellet aképp vezetendők be, hogy a „törvényes, törvénytelen” rovat üresen maradjon a megjegyzések rovatába azt jegyzik be, hogy e gyermek születése csak polgárilag keltek egybe.” [Ezt a püspöki kar 1895. augusztus 31-ei ill. szeptember 1-ei közös utasításának II. 5. pontja határozta meg (GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 588-589.): „Prole ex coniunctione mere civili nata baptisata, in matricula baptisatorum rubricae: „legitimus, illegitimus” vacuae relinquuntur atque in rubrica observationum connotatur, parentes prolis tunc et ibi solummodo civiliter conjunctos esse. – Si in tali casu litterae baptismales edendae erunt, parochus non utetur exemplaribus typis procusis, sed scribet testimonium, in quo provocando ad tomum, paginam et numerum currentem matriculae baptisatorum, fidem faciet prolem N. parentum N. N. civiliter solummodo junctorum tunc et ibi baptisatam fuisse levantibus N. N., baptisante N.”]

137. o.: Szintén megtartja az akadályok „bontó” és „tiltó” felosztását, mivel a CIC(1917) is ezeket használja: „Can. 1036. § 1. Impedimentum impediens continet gravem prohibitionem contrahendi matrimonium; quod tamen irritum non redditur si, non obstante impedimento, contrahatur. § 2. Impedimentum dirimens et graviter prohibet matrimonium contrahendum, et impedit quominus valide contrahatur.”

A 138-145. oldalakon található ezek részletes felsorolása. Tiltó akadályok: egyszer fogadalom (votum simplex), törvényes rokonság (cognatio legalis), vegyes vallás (religio mixta), méltatlanokkal való

házasságkötés. A bontó akadályok megegyeznek a fentiekkel, ill. mellé kerültek még a házassági cselekedethez (=szexuális élet) való jog vagy a házasság valamely lényeges tulajdonságának kizárása, és a consensus hiánya.

SIPOS, A *katholikus* 29-30. statisztikát közöl a válások számának a polgári házasságkötés bevezetésével összefüggő hirtelen és tartós megugrásáról. Ugyanott idézi két pápa egybehangzó megnyilatkozását arról, hogy a katolikusok tisztán polgári házassága egyháziilag nemcsak semmis, hanem egyenesen konkubinátus. IX. Piusz 1852. szeptember 27-ei allokúciójában ezt írta: „inter fideles matrimonium dari non posse quin uno eodemque tempore sit sacramentum, idcirco quamlibet aliam inter Christianos viri et mulieris praeter sacramentum coniunctionem, cuiuscumque, etiam civilis legis vi factam, nihil aliud esse, nisi turpem atque exitialem concubinatum ab Ecclesia tantopere damnatum”. LEO XIII, Enc. *Inscrutabili*, 1878. IV. 21: ASS 10 (1877) 591.: „Illud (sc. sacramentum matrimonii) eodem ordine cum contractibus mere civilibus habuerunt, id misere consecutum est, ut violata christiani coniugii dignitate cives legali concubinato pro nuptiis uterentur.” A CIC(1917) szándékosan nem használja ezt a kifejezést a tisztán polgári házasságra. Sipos ezt helyesli és szorgalmazza más fórumokon is alaposan disztingválni a szóhasználatban, mivel a pusztán polgári házasságkötésben benne lehet az életre szóló elkötelezés és szándék (ami azonban formahiány miatt a kánoni formára kötelezettek számára egyelőre semmis házasság, viszont mivel a consensus megvolt, utólag gyökeresen orvosolható), de valóban lehet csak konkubinátus is (amelyben nem volt meg a keresztény elkötelezési szándék, hiszen céltudatosan kötöttek felbontható kötelezet) – ezeket esetenként külön-külön kell megvizsgálni. Ezért használja mind a CIC(1917), mind XIII. Leó az *Arcanum* kezdetű enciklikájában a „matrimonium civile”, a „matrimonium ut aiunt civile” és az „actus mere civilis” kifejezéseket.

A 31-33. oldalakon Schermann imént említett lelkiismereti kérdéseire Sipos már konkrét válaszokat ad.

Az akadályokat a 77. oldalon tiltó (impedimenta prohibentia vel impedientia) és bontó (dirimentia, irritantia) kategóriákra osztja.

121-160. o.: A tiltó akadályok nála megegyeznek Schermann és saját maga előbb említett művének felosztásával, azonban a méltatlanság okai között szerepel még a halálos bűn állapota és az aposztázia (qui notorie catholicam fidem abjecerunt) is.

161-281. o.: A bontó akadályok megegyeznek előző könyvével, a korhiányt viszont már defectus aetatis-nak nevezi, az ép ész nélkül pedig megkülönbözteti az érett ész szükségességét.

323. o.: Tiltott idő már nincs, csupán az ünnepélyes nászszózkodás tilos az adventi és nagyböjti szentmiséken, de még ezekre is elnyerhető ordináriusi engedély. („Can. 1108. § 1. Matrimonium quolibet anni tempore contrahi potest. § 2. Sollemnis tantum nuptiarum benedictio vetatur a prima dominica Adventus usque ad diem Nativitatis Domini inclusive, et a feria IV Cinerum usque ad dominicam

Paschatis inclusive. § 3. Ordinarii tamen locorum possunt, salvis legibus liturgicis, etiam praedictis temporibus eam permittere ex iuxta causa, monitis sponsis ut a nimia pompa abstineant.”)

324. o.: „A dispar cultus akadályá alól való felmentéssel kötend házasság formáját illet leg 1928-ban a magyarországi ordináriusok egyez tartalmú rendelkezést bocsájtottak ki, pl. a pécsi ord. az 1928. évi körlevelek 57. lapján, mely szerint 1. az ilyen házasságok nem hirdettetnek, 2. a templomon kívül kötend k, úgy hogy a felek sem a templomba, sem a sekrestyébe, sem pedig a templomon keresztül más közeli helyre ne vezettessenek, hanem a plébániahivatalban fogadtassanak; 3. semmiféle egyházi szertartást végezni nem szabad; a plébános egyházi ruhák nélkül, a szokott talárisban van jelen és semmi mást nem tesz, minthogy kérdéssel kiveszi a beleegyezést és utána végzi az anyakönyvi bejegyzést. 4. Semmikép sem szabad a beleegyezés kijelentése után a feleket a templomba vezetni, ott velük és a lakodalmas néppel közös imát végezni vagy hozzájuk beszédet intézni.”

349-355. oldalak részletezik az ágytól és asztaltól való elválasztást.

Ugyanazén a címen dolgozta át és jelentette meg Sipos m vét Gálos László, amint arra már többször hivatkoztunk (csupán a „katholikus” szó helyesírása változott a b 3 évtized alatt): SIPOS – GÁLOS, *A katolikus házasságjog* 71-75.: „Hogy a hirhedt 77. §. alapján elterjedt válásokat megakadályozza, 1930: XXXIV. tc. a h tlen elhagyásos válóperekre nézve bizonyos szigorító intézkedéseket léptetett életbe [ti. az állam] anélkül természetesen, hogy valamit elért volna. 1934-ben a XXV. katolikus nagygy lésen dr. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás a magyar házassági törvény reformja tárgyában két javaslatot terjesztett el . Az els szerint az azonos vallású felekre nézve a polgári házasság kötelez volta megsz nnék. Ezek esküsznek saját templomukban és e házasságukat az állam külön polgári kötés nélkül is elismeri és a polgári jogkövetkezményeket számukra biztosítja. Az ilyen házasságok körül kés bb esetleg felmerül perekben ama vallás törvényei szerint ítélnének, amely szerint a felek a házasságukat megkötötték. A második törvénymódosítás abban állna, hogy nemcsak az azonos vallású felekre nézve sz nnék meg a polgári házasság kötelez volta, hanem a vegyesházasságokra nézve is. A vegyesházasságú felek bármelyikük vallása szerint kötnék is házasságukat, ezt az állam polgári kötés nélkül is elismerné, számára a polgári jogkövetkezményeket biztosítaná és a körülötte támadt perekben ama vallás ítélné el illetékesnek, amely szerint a házasságot megkötötték. A kat. módon megkötött vegyesházasságok felbonthatatlanok maradnának mindkét félre nézve államjogilag is. [...] Ha egyes felekezetek a maguk számára inkább kívánnák a polgári házasság fennmaradását, azt is kimondhatná a házassági törvényt módosító új törvény. [...] Sajnos e javaslatokból törvény nem lett.”

94-95. o.: A matrimonium praesumptum-ot, azaz a valamely tény alapján feltételezett házasságot a CIC(1917) már nem ismeri (részleteiben törölte el azt XIII. Leó *Consensum* kezdet 1892. február 15-ei dekrétuma, a *Ne Temere*, és végül maga a CIC(1917)).

160-161. o.: „A polgári házasságra vonatkozó állami törvényekben csak a bontó és tiltó akadályokra való felosztás fordul el . És ezek sehol sem egyeznek meg a kánoni törvényekkel. Részint olyan bontó akadályokat tartalmaznak, melyek a kánonjogban tiltó vagy semmilyen akadályok, részint az egyházi bontó akadályok némelyikét tiltó akadálynak min sítik vagy egyáltalában nem tekintik akadálynak. Továbbá a bontó akadályokat semmisít és felbonthatási akadályokra osztják. A magyar [...] bontó akadályok megint semmiségi és megtámadhatási bontó akadályok. Semmiségi bontó akadályok voltak a magyar ht. Szerint 1. a cselekv képtelenség; 2. vérrokonság és egyenes ágbeli sógorság; 3. korábbi fennálló házasság; 4. házastárs élete ellen törés; 5. házasságkötési lényeges alaki kellék-hiány. Megtámadási bontó akadályok voltak: 1. fejletlen kor; 2. kiskorúság, illetve a törvényes képvisel , jogosult szül i és gyámhatósági beleegyezés vagy jóváhagyás hiánya; 3. kényszer; 4. tévedés; 5. megtévesztés. Tiltó akadályok voltak: 1. gondnokság alá helyez eljárás elmebetegség vagy magát jelekkel megérteni nem tudó siketnémaság miatt; 2. gondnokság alatt állás elmeegyeség vagy magát jelekkel megérteni nem tudó süketnémaság miatt; 3. unokatestvérség; 4. örökbefogadás; 5. gyámság; 6. korábbi fennálló semmis házasság; 7. vélelmezett elhalálozási napnak tudott vagy igazolt túlélése; 8. elítélés a másik házastárs élete ellen elkövetett b nceseplemény miatt; 9. várakozási id ; 10. egyházi rend és szerzetesi fogadalom, illetve egyházi fels bbségi engedély hiánya; 11. védkötelezettség, illetve katonai hatósági engedély hiánya; 12. szabályszer kihirdetés hiánya. [...] Az új családjogi kódex {ld. fentebb a 71-75. oldalakra való hivatkozásnál, az iménti, régi el írásokhoz képest} tehát a korábbi semmisségi és megtámadási okoknak egységes megjelölésére az érvénytelenség elnevezést alkalmazza és ezzel a régi megkülönböztetést – mint amelynek ma gyakorlati jelent sége nincs – elejti.”

225-226. o.: „Az új egyházi törvénykönyv el tt nem egyformán adták a szerz k a tiltó akadályok számát. Általában ezeket sorolták fel: a zárt id , eljegyzés, fogadalom, házassági tilalom, vegyes vallás. A kódex eltörölte az eljegyzés tiltó akadályát, nem akadályként fogja fel a házassági tilalmat (aminthogy tulajdonképpen eddig sem volt az), a tiltott id eddig is csak partikulár jogilag volt tiltó akadály, most sehogyan sem; marad tiltó akadálynak az egyszer fogadalom és a vegyes vallás, némely országban a törvényes rokonság és nem tulajdonképeni akadályként a méltatlanság.”

232-240. o.: A tiltó akadályok között beszél a törvényes rokonságról (cognatio legalis) is, mert amely országokban ez állami akadály, ott a CIC(1917) egyházi akadály is teszi.

296-301. o.: A korábbiakban kizárólag magyar nyelv leírásokhoz képest meglep , hogy az impotenciáról „a dolog kényes volta miatt latinul” ír.

350. o.: Az ünnepélyes fogadalmat „professio sollemnis”-nek nevezi.

73. A vegyes házasságok helyzete a CIC(1917) után

A CIC(1917) hatályba lépésével annak 1060. kánonja lett a mérvadó, melyet a 493. lábjegyzetünkben olvashatunk. Az 1918-ban, a Szentszék akkori hivatalos kiadójánál (Typis Polyglottis

Vaticanis) megjelent példány forrásjegyzéke ehhez a kánonhoz 15 soron keresztül hozza az elzményeket. ERD, *Egyházjog* 461. pedig a következő kommentárt fzi hozzá: „Az 1917-es CIC 1060. kánonjában a vegyes vallás még tiltó akadály néven szerepelt, s terjedelme is némileg eltért a jelenlegitől, hiszen azt a katolikusnak keresztelt vagy áttért személy is kötötte, aki később formális aktussal távozott. Noha a zsinat után átmeneti terminológiai bizonytalanság keletkezett, melyet elsősorban a *Matrimonia mixta* kezdet *motu proprio* szóhasználata váltott ki (1970. III. 31, pr.: AAS 62, 1970, 257: „*Matrimonia mixta, id est matrimonia inita a parte catholica cum parte non catholica sive baptizata sive non baptizata*”), a dolog lényegét illetően az egyházjog ekkor is fenntartotta azt az alapvető különbséget, mely a katolikus és nem keresztény közti érvénytelenítésházassági akadály (*disparitas cultus*, valláskülönbség) és a katolikus és más keresztény közti házasságot tiltó akadály (*mixta religio*, vegyes vallás) között az 1917-es CIC szerint fennállt. Mivel a hatályos CIC-ben tiltó akadályok már nincsenek, a vegyes házasságoknak külön fejezetet szentelt a törvényhozó.”

Eszerint 1983-tól az elzárta CIC 1124. kánonja váltotta fel: „*Can. 1124 – Matrimonium inter duas personas baptizatas, quarum altera sit in Ecclesia catholica baptizata vel in eandem post baptismum recepta, quaeque nec ab ea actu formali defecerit, altera vero Ecclesiae vel communitati ecclesiali plenam communionem cum Ecclesia catholica non habenti adscripta, sine expressa auctoritatis competentis licentia prohibitum est.*” Erd Péter fordításában: „1124. kán. – Az illetékes hatóság kifejezett engedélye nélkül tilos két olyan megkeresztelt személy házassága, akinek egyikét a katolikus egyházban keresztelték, vagy keresztség után oda fölvtették, és onnan formális aktussal nem távozott, a másik pedig olyan egyháznak vagy egyházi közösségnek a tagja, amely nincs teljes közösségben a katolikus egyházzal.” Ettől fogva tehát nincs többé tiltó akadály, az iménti egyszeres tilalomnak számít. Nem is felmentést kell kérni alóla az illetékes hatóságtól, hanem engedélyt, de arra is csak a megengedettséghez van szükség, a mai fogalmaink szerinti vegyes házasság mindenképpen érvényes.

Idközben Budapesten, 2001-ben megjelent a MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA és a MAGYARORSZÁGI EGYHÁZAK ÖKUMENIKUS TANÁCSA közös kiadásában az *Ökumenikus esketési szertartások rendje*, mely a katolikus, református és evangélikus felek közti vegyes házasságok egymás templomaiban történő megkötésének minden (=6) lehetséges, közösen elfogadott variációját tartalmazza. Az alaphelyzet azonban csak 2010-ig volt a fent említett. 2009. október 26-án adta ki ugyanis XVI. Benedek pápa az *Omnium ad mentem* kezdet *motu proprio*-ját (AAS 102 (2010) 8-10.). Ebben a CIC 1124. kánonjából törölte a „*quaeque nec ab ea actu formali defecerit*”, azaz az „és onnan formális aktussal nem távozott” szavakat. Innentől ez a vegyes házasságokról szóló kánon a formális aktussal a Katolikus Egyházból eltávozottakra nem vonatkozik.

74. Constanti Hungarorum

A teljes szöveget ld.: AAS 26 (1893-94) 129-136. Részlet a 131. oldalról: „– Iamvero, quod nominatim pertinet ad earum capita, quae ferventius apud vos proximo hoc tempore agitata sunt, vestrum est, Venerabiles Fratres, studiose concorditerque dare operam, ut omnes tum sacerdotes, tum laici apprime agnoscant quid sibi liceat et a quo cavere debeant, ne contra naturalis divinaeque legis offendant praescripta. Et quoniam plerique vestrum de iis ipsis rebus animarum curatores isserunt Apostolicae Sedis iudicium, a vobismetipsis perrogatum, expectare, vestrum iam erit, Venerabiles Fratres, eosdem sacrorum ministros sedulo admonere, ut religioni habeant ne minimum quidem ab iis discedere quae Apostolica Sedes vel statuerit vel praeceperit : quod autem sacerdotibus non liceat, planum est ne laicis quidem hominibus illud licere. – Ceterum ad prohibendam plurimorum malorum vim, permagni ponderis est, ut animarum curatores nunquam desistant multitudinem commovere, ut ab ineundis cum alienis a catholico nomine coniugiis, quantum fieri possit, abstineant.”

Az egész enciklika fordítását közölte Kereszty Viktor a *Magyar Sion* 1893, 643-651. oldalain. Az iménti részlet magyarul (645. o.): „Ami névszerint a dolgok ama fejezetéhez tartozik, melyek jelenben nálatok tüzetesebben tárgyaltnak, a ti kötelességek tisztelend testvérek, buzgó igyekezettel s egyetért leg arra törekedni, hogy mindenki, a papok úgy, mint a világiak, világosan megismerjék, mi szabad nekik s mit l tartoznak rizkedni, nehogy a természeti és isteni törvény parancsai ellen vétsenek. És miután legtöbb közületek a lelkipásztoroknak megparancsolták, hogy ezekben a dolgokban az apostoli széknak saját magatok által kikért ítéletét bevárják : a ti kötelességek lesz most már tisztelend testvérek, ugyanazokat a lelkipásztorokat meginteni, hogy lelkiismereti dolognak tartásák még a legkisebben sem eltérni azoktól, miket az apostoli szé határozott vagy elrendelt, ami pedig a papoknak nem szabad, nyilvánvaló, hogy világiaknak sem lesz szabad. Egyébiránt a legtöbb rossz erejének megakadályozása végett igen igen nagyfontosságú dolog az, hogy a lelkészek sohase szünjenek meg a hiveket inteni, hogy a más vallásuval kötend házasságtól, amennyire lehetséges, rizkedjenek.”

75. Az 1894. évi XXXI. tc. és a kánonjog el írásainak összehasonlítása, ill. a kánonjog mai álláspontja

Az eredeti törvényjavaslat olvasható: SZILÁGYI DEZS , *Törvényjavaslat a házassági jogról*, Budapest 1893, magyarázata pedig: SZILÁGYI DEZS , *A házassági jogról szóló törvényjavaslat indoklása*, II, Budapest 1894. A javaslatban természetesen még más §-számok szerepelnek (a következ kben a kavarodás elkerülése végett mindig a végleges §-számokat használjuk, nem a javaslatban szerepl ket). Az indoklásban a miniszter többször hivatkozik a kánonjogra, ugyanakkor a többi felekezetek egyházjogára is, s t nem egyszer hoz külföldi példákat érvei alátámasztására. Nézzük el ször azokat a különbségeket, melyek a végleges szövegben l alább kiemelt §§ és az eredeti javaslat között voltak, továbbá térjünk ki Szilágyi kánonjogra történ utalásaira.

Az indoklás szerint az akadályok számának csökkentésekor szempontja egyrészt, hogy a házasságok nehezebben legyenek felbonthatók, másrészt, hogy a pusztán vallásfelekezeti alapú akadályokat eltörölve mindenki számára elfogadható, egységes jogrendet alkosson (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 12-13.). Ezért veszi ki a lelki rokonság és a valláskülönbség bontó, továbbá a vegyes vallás, a szentelt id , az egyszer fogadalom, és az egyházi hatóság tilalmának tiltó akadályát. {BAGOSSY, *Feladatunk* 171.: A lelki rokonság akadályát alól a püspök felmenthet, azonban a megkeresztelt és keresztszül je közti esetet a Szentszéknek fogja továbbítani. }

A 7. §-hoz Szilágyi hozzáf zi: a kánonjog szerint a korhatár férfiaknál 14, a n knél 12 év, de amennyiben a szükséges értelmi fejlettség megvan, pápai engedéllyel már 7 éves kortól érvényes a házasság. Az indoklásban megjegyezte: a kánonjoghoz hasonlóan jelbeszéddel kommunikáló személyek házasságkötéséhez a javaslat nem követeli meg gondnokának beleegyezését, hiszen a személy a consensus kifejezésére képes, csupán vagyoni jogilag áll gondnokság alatt.

A 8. §-hoz: a kánonjog nem követeli meg a kiskorú házasságának érvényességéhez a szül i beleegyezést, csupán annyit mond, hogy ha a szül a papnál tiltakozik, a pap nem bocsátja a gyermeket házasságkötésre. A törvényjavaslat ezzel ellentétben feltételként írja el a kiskorú törvényes képvisel jének beleegyezését, tekintettel a házasságkötés vagyoni jogi és rangbeli következményeire. Ha a kiskorú már betöltötte a 20. évét, akkor a beleegyezés hiánya tiltó, ha még nem töltötte be, akkor bontó akadály (ld. fentebb). SZILÁGYI, *A házassági jogról* 28.: „S ha eljárása [ti. a gyámé] a hatósági ellen rzést sokkal csekélyebb fontosságú vagyoni jogi ügyleteknél sem nélkülözheti, annál kevésbé lehet azt mell zni a házasságkötésnél.” A kánonjog gyámhatósági jóváhagyást nem kíván. {Az életkorok állami megítélését BAGOSSY, *Feladatunk* 19-20. így mutatja be: a férfi és a n 24 éves korában válik nagykorúvá, ill. a n hamarabb is, ha férjhez megy. A kiskorúságon belüli kategóriák: fejlett kor (férfinél 18, n nél 16 éves kortól 24 évesig), fejletlen kor (12 éves kortól férfinél 18, n nél 16 évesig), gyermekkor (12 éves korig). Az új házassági törvény különbséget tesz a fejlett korúak között 20 éves kor alatt és fölött. }

Ad 11. §: A kánonjog szerint a vérrokonság akadályát egyenes ágon korlátlanul, oldalágon negyedízig áll fenn. Mivel a többi keresztény felekezetnél csak a testvérekre vonatkozik, a törvényjavaslat ezt veszi országos alapul. Ebbe beleérti a féltestvéreket is. A törvényesség vagy törvénytelenység itt nem kérdés. Az örökbe fogadás sem akadály, ellentétben a kánonjoggal. A kánonjog ismeri a törvényes sógorság bontó akadályát érvényes és elhált házasság esetén az egyik házaspár, és a másiknak vérrokonai között (egyenes ágon korlátlanul, oldalágon negyedfokig). Házasságon kívüli elhálás esetén a törvénytelen sógorság akadályát másodfokig terjed. Köztisztesség bontó akadályát áll fenn érvénytelen, el nem hált házasság esetén az egyik fél és házastársa vérrokonai között, egyenes ágon korlátlanul, oldalágon negyedfokig. Nem áll fenn ugyanez, ha a házasság consensus vagy forma hiánya miatt érvénytelen. Mivel pedig a kánonjog az oldalági sógorság akadályát alól felmentést tesz lehet vé, a törvényjavaslat a sógorságot már eleve csak egyenes ágon számítja. Azt azonban még a „házasság megszűnése vagy érvénytelenné nyilvánítása után” is fennálló akadálynak tartja. {BAGOSSY, *Feladatunk*

24. o.: „A kánonjog szerint a sógorság ama viszony, melybe valaki azon személynek vérrokonaival lép, kivel házasságban, vagy házasságon kívül közösült.”} A törvénytelen sógorság akadályát nem vette át.

Ad 12. §: „Nem köthet új házasságot az, kinek korábbi házassága meg nem szűnt vagy érvénytelené nyilvánítva nincs, kivéve ha korábbi házassága semmis. [...]” Az utolsó tagmondatot a végleges törvényszövegben törölték. Meglétét Szilágyi még azzal indokolta, hogy a semmisség nem a felek akaratán múlik, tehát eleve fennáll.

A 13. §-nál a kánonjogban szereplő crimen akadályát vették át. Az akadályt fennállónak tekinti a javaslat az érvénytelen házasságban élő házastárs ellen elkövetett bűntett esetén is, hiszen az érvénytelené nyilvánításig a házasság érvényessége vélelmezendő. Nem áll fenn azonban az akadály a pusztán egyházi házasságban élőkre, akik polgárit nem kötöttek.

A 16. § szerint tilos, de nem érvénytelen az a házasság, melyet 20 éven felüli kiskorú köt szülői beleegyezés nélkül, még akkor is, ha törvényes képviselője beleegyezett.

A 17. § tiltja a házasságkötést unokatestvérek között. A javaslatban még „felmenőági vérokon testvérével” szerepelt, azaz pl. nagynénjével, nagybátyjával, az unokatestvérek pedig szóba sem kerültek. Utóbbit Szilágyi így indokolta (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 46.): „Az unokatestvérek között már rendszerint nincs meg a közelebbi vérokonok természetesen idegenkedése az egymással való nemi egyesüléstől, sem az erkölcsi alárendeltségi viszony [...]”, ill. mivel a köztük kötendő házasság felmentéssel lehetséges, az ilyet tiltani eleve fölösleges.

A 18. § szerint az örökbefogadás tiltó akadályt képez, tehát felmentést adhat az igazságügyminiszter, vagy az örökbefogadás maga is felbontható. Ugyanerre a kánonjog bontó akadályt szab ki, mely alól szintén adható felmentés. {BAGOSSY, *Feladatunk* 170-171.: Akár az örökbefogadás alatt, akár annak felbontása után kötötte meg egymással a polgári házasságot az örökbefogadó és az örökbefogadott, „a lelkésznek az egyházmegyei hatóság útján Rómához kell fordulnia dispensációért, hogy a feleket összeadhassa. Ilyen fölmentvényt fölötte ritkán lehet kieszközölni.” Ha az örökbefogadott szeretne házasságot kötni az örökbefogadója gyermekével, két eset lehetséges. Ha az örökbefogadást felbontják, és a polgári házasságot megkötik, a plébános minden további nélkül összeadhatja őket. Ha nem bontják fel az örökbefogadást, szintén római dispensatio szükséges.}

Ad 20. §: A kánonjog szerint házasságtörésből csak akkor jön létre akadály, ha a házasságtörő még a vétlen fél életében házasságot ígérnek egymásnak, vagy azt meg is kötik. A törvényjavaslat viszont csak azok közé helyezte tiltó akadályt, akiket házasságtörés miatti felbontó ítélet egymással való házasságkötéstől eltiltott. Azonban a király az igazságügyminiszter felterjesztésére még ez alól is felmentést adhat.

Ad 21. §: A javaslat szövegében még szerepelt, hogy „Tilos házasságot kötni, míg a korábbi házasság érvénytelené nyilvánítva nincs, akkor is, ha a korábbi házasság semmis.”, utóbbi kitétele azonban a végleges szövegben pontosították: „...míg a korábbi semmis házasság meg nem szűnt vagy

érvénytelenné nyilvánítva nincs”. Szintén nem tekinti azonban az állam ezen § alá es knek azokat, akik nem polgári tisztvisel el tt kötötték házasságukat.

Ad 24. §: A kánonjog nem ismeri az ebben szerepl tilalmat: a n házasságának megsz nését l vagy érvénytelenné nyilvánításától eltelt 10 hónapon belül nem köthet új házasságot. A §-t a gyermek törvényességének vélelme érdekében vezették be.

Ad 25. §: A kánonjog szerint az ordo vagy az ünnepeles (jezsuitáknál egyszer) fogadalom akadályai alól a pápa adhat felmentést. Ezt a jelen § átvette, de bontó helyett csak tiltó akadályként. Egyáltalán nem tartja akadálynak annyiban, amennyiben az illet személy a Katolikus Egyházat elhagyta. A 29-30. §§-hoz tartozó javaslat eredetileg így szólt: „A házasságot polgári tisztvisel el tt kell megkötni. Oly kötés, mely nem polgári tisztvisel el tt történt, a törvény erejénél fogva semmi vonatkozásban sem tekintetik házasságnak. [...]” Szilágyi itt párhuzamot vont a kánonjoggal (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 71.): „Elvileg ugyanezen állásponton vannak fennálló jogaink is, a mennyiben az oly házasságot, a mely nem lelkes el tt kötött, – eltekintve a r. kath. egyházi jogtól a vegyes és a nem katolikus házasságokat illet leg, – nem tekintik házasságnak (non existens matrimonium) és semmissé nyilvánítását sem kívánják meg.” Érveit elfogadva a végleges szövegben az idézett két mondatot két külön §-ban helyezték el. (Ezen §§ igazságügyminiszteri indoklását ld. LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 216-219.) {„POLGÁRTÁRS”, *Az új magyar házasságjog*, Budapest 1894, 25. ezzel szemben a megfogalmazást katolikus szempontból sért nek találja, hiszen a „semmi vonatkozásban” kitétel szerinte azt jelenti, hogy még lelkiismeretben sem. – Eszerint pontosabb lett volna az „állami szempontból semmi vonatkozásban” kifejezés, ámbár ez az egész törvény kontextusában implicite amúgy is benne van, hiszen az mindvégig a polgári házasságról beszél. Ezért nincs szükség ezt minden mondatába külön explicite beletenni. „Polgártárs”-nak a kontextusból általa kiragadott szókapcsolaton való felháborodása nyilván inkább fakad a korabeli felfokozott érzelmi állapotból, mintsem hogy valós kifogás volna. }

Ad 38-39. §§: A javaslat átvette a kánonjogból a vis et metus érvénytelenségi akadályát, mely a végleges szövegben is helyet kapott. Ugyanide került a megtévesztés is. Úgyszintén elfogadták Szilágyi azon javaslatát, hogy id höz vagy feltételhez kötés esetén a feltételt semmisnek tekinssék. A miniszter megjegyezte, hogy (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 60.): „A r. kath. egyházi jog megengedi a házasságkötésnél oly halasztó feltétel kikötését, mely tartalmánál fogva a házasság lényegével s szentségi jellegével ellentétben nem áll. [...] A r. kath. egyházjog a házasság lényegével és szentségi jellegével (contra tria bona matrimonii) ellenkez feltétel mellett kötött házasságot érvénytelennek tekinti.” {A feltétel részletes osztrák kánonjogi szabályozását ld. Rauscher bíborosnak Róma által jóváhagyott, 1855. május 4-én pro judiciis ecclesiasticis kiadott instrukciójának 52-55. §-aiban. Ezek a §§ olvashatók magyarul: BAGOSSY, *Feladatunk* 203., a teljes instrukció szövege pedig latinul: BAGOSSY, *Feladatunk* 72-120. „POLGÁRTÁRS”, *Az új magyar* 22. szerint a feltétel tilalma kizárja a hív fél azon lehet ségét is, hogy a házasságkötés feltételéül szabja az egyházi szertartást, ez pedig lelkiismereti konfliktusba taszíthatja azt, aki szabad vallásgyakorlási jogával élni kíván.} Ugyanehhez a §-hoz (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 86.):

„A javaslat azonban, eltér leg a r. kath. egyházi jog álláspontjától, mely szerint a házasságkötés érvényéhez a lelkésznek pusztán szenved leges jelenléte is elegendő, a polgári tisztviselőnek nem pusztán személyes jelenlétét, hanem egyszersmind tevékeny közreműködését kívánja meg.” A kánonjogból átvett elem a két tanú jelenlétének szükségessége is.

A házasság érvényességének szabályozásával kapcsolatban a miniszter többek között így írt: „A róm. kath. egyház jog a dispensatio in radice matrimoniinek azon hatályt tulajdonítja, hogy általa a házasság akként válik érvényessé, mintha eredetileg érvényesen kötöttet volna meg. Egyébként a róm. kath. egyházi jog szerint az akadály elhárítása után a házasság csak mindkét házastárs új beleegyezése által (renovatio consensus) válik ugyan érvényessé, de a beleegyezés megújításának a házasságkötés idejére mindenkor visszaható ereje van. A beleegyezés megújításának a tridenti formában kivételesen, t. i. csak akkor kell történni, ha az akadály köztudomásra jutott; ellenkező esetben hallgatag is történhetik.” (A 39. § igazságügyminiszteri indoklását ld. LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekről* 225-227.)

Ad 52. §: A kánonjog szerint a szülői és gyámi beleegyezés hiánya nem hat ki a házasság érvényességére. Ezen § szerint azonban a polgári házasság ilyen alapon megtámadható. {Mivel a következő §§ is a megtámadhatósággal kapcsolatosak, erről általában írja BAGOSSY, *Feladatunk* 34.: a kánonjog nem ismeri azon állami osztályozást, hogy az érvénytelen házasságokon belül vannak semmisségek és megtámadhatók. Viszont: „[...] általában amely házasság itt [ti. államilag] semmis, ott [ti. kánonjogilag] közjogi akadály miatt érvénytelen; a mely itt megtámadható, ott magánjogi akadály miatt érvénytelen [...]”.}

Ad 53. §: A nablás akadályát a javaslat a kényszer miatti megtámadhatóságba foglalta bele, így erről külön nem ír. Szilágyi azonban megjegyzi (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 113.): „A mennyiben azonban a nablásnak mint önálló házassági akadálynak szabályozásánál a róm. kath. egyházi jogban a beleegyezés szabadságának biztosításán kívül még egyéb szempontok is irányadók voltak, így különösen a szülői és gyámi tekintélynek megóvása, valamint a régi idők hátrányos közrendészeti állapota, annak fentartása nem mutatkozik többé szükségesnek.” Elsiklik azonban a miniszter azon mondatának magyarázata felett, miszerint „A szülői akarattal szemben való megadás még nem alapos félelem.” Ezt a javaslatban szereplő mondatát a végleges törvényszövegben ki is hagyták. Mai kánonjogunk Szilágyinak kifejezetten ellentmond: az ilyen pszichikai kényszernek minősíti, ami igenis képes megalapozott félelem keltésére. Ha ez ma így van, amikor a házasulandó gyermekek szüleiktől való függetlensége sokkal nagyobb, még inkább így kellett lennie tárgyalt korunkban.

Az 54. §-sal kapcsolatban SZILÁGYI, *A házassági jogról* 113. ezt írja: „A r. kath. egyházi jog csak a személyben (error in persona és error in qualitatibus in personam redundans) és a személy szabad állapotában való tévedést (error conditionis) ismeri el érvényességi akadálynak; ellenben a személy egyéb tulajdonságaiban való tévedésnek nem enged befolyást a házasság érvényére.” Ezzel szemben a javaslat és a végleges szöveg is a megtámadhatóság okai közé sorolja még az egyik fél abbéli tudatlanságát, hogy: a másik fél „már a házasság megkötésekor állandóan képtelen volt a házassági

tartozás teljesítésére” (=impotencia); bírósági ítéletben részesült (akkorában, hogy ha arról a másik fél tudott volna, feltételezhetően a házasságot nem kötötte volna meg); várandós állapotban van. Továbbá azt az esetet is, amikor mindkét fél abban a tudatban köt házasságot, hogy egyikük elzárta a házasságot, de hivatalosan holtá nyilvánított házastársa tényleg nem él, utóbb azonban elkerül. Szilágyi megjegyzi, hogy a kánonjogi nemi sztehetetlenség akadályához képest, amely független attól, hogy a másik fél tudta-e vagy sem, az törvényjavaslatában az impotencia csak akkor képez megtámadhatósági alapot, amennyiben arról a másik fél a házasság megkötésekor nem tudott, sem a körülményekből nem következtethetett arra. {Mai kánonjogunk a consensus érteleme részéről való hiányossága miatt érvénytelenítendő akadálynak tekinti akár a (legalábbis a még le nem töltött) bírósági elítélését, akár a várandósság kérdésében történt megtévesztést is, hiszen a CIC ezt írja: „Can. 1098 – Qui matrimonium iniuste deceptus dolo, ad obtinendum consensum patrato, circa aliquam alterius partis qualitatem, quae suapte natura consortium vitae coniugalis graviter perturbare potest, invalide contrahit.” Azaz: „1098. kán. – Érvénytelenül házasodik, aki a házasságot olyan megtévesztéssel rászédve köti meg, amelyet a beleegyezés megszerzése végett követtek el, és amely a másik félnek egy olyan tulajdonságára vonatkozik, amely természeténél fogva súlyosan megzavarhatja a házastársi életközösséget. }

Ad 55. §: A kánonjogban a megtévesztés érvénytelenségi ok. A törvényjavaslatban csak abban az esetben jelent megtámadhatósági alapot, ha lényeges személyi tulajdonságra vonatkozik (nem pl. anyagi helyzetre). Hogy melyek ezek, annak eldöntését a bíróságra bízták. Nem támadható meg azonban a házasság ilyen alapon, amennyiben feltételezhető, hogy a másik fél az igazság tudatában is megkötötte volna azt.

Ad 63. §: Amíg fejlett korát a fél el nem érte, addig utólagos felmentésnek van helye a korhiány ellenére kötött házasságoknál. Szilágyi itt arra hivatkozott, hogy a „dispensatio in radice matrimonii” esetében a kánonjog is elismeri, hogy az így helyreállított házasság elveszíti megtámadhatósági alapját.

A következő fejezet bevezetőjében, a házasság megszűnésének indoklásában a miniszter nem mulasztotta el megjegyezni a szokásos érvet: a katolikusoknál sem kivétel nélküli a felbonthatatlanság, hiszen a ratum et non consummatum házasságokat a pápa is felbonthatja, sőt maguktól felbomlanak, ha a férj pápa által megengedett szerzetesrendbe lép, avagy ünnepélyes szüzességi fogadalmat tesz. Neki azonban nem áll szándékában egyik felekezeti belső jogrendjét sem általánossá tenni az országban, így a katolikusok felbonthatatlanságról alkotott felfogását sem. Szerinte a kiindulási alap az, hogy a házasságot mind természetéből, mind a felek akaratából fakadóan véglegesnek kötik. Azonban időközben annyira megromolhat a kapcsolat, hogy löleget, durvaság...stb. következhet be, aminek nyomán a véglegesség „eszményivé” válik. A Katolikus Egyház által is elfogadott ágytól-asztaltól való elválásról azóta is csak látszat, lényeg nélkül, kizárólag hátrányokkal jár. Az állam érdekeit tehát nem szolgálja a felbonthatatlanság fenntartása. Ha a katolikus fél mégis ragaszkodik ahhoz, hogy a törvény abban megakadályozni nem fogja. SZILÁGYI, *A házassági jogról* 161.: „Éppen azért mellőztem a javaslat a hazai jogrendszerben a József-féle pápens által meghonosított és a bírósági gyakorlat által lényegesen tágitott

legy zhetetlen gyűlölet felbontó okát, mert az a bíró által ellen rizhetetlen bels mozzanatokon alapszik és lényegében a házasságnak a felek pusztá akarátmegegyezéséb l, s t az egyik fél egyoldalú akaratóból való felbontására vezet. Még kevésbé engedhette meg a törvényjavaslat a házasságnak a felek kölcsönös megegyezéséb l való felbontását [...]”

Ad 74. §: A kánonjoggal ellentétesen a házasság megsz nik azáltal is, hogy az egyik fél házastársa holtá nyilvánítása után új házasságot köt. Kivéve, ha tudta, hogy el z házastársa él, vagy ha az új házasság bármilyen okból semmis. Szilági eredeti javaslatában még az a kivétel is szerepelt, hogy nem sz nik meg a házasság, ha az el z azért lett érvénytelenné nyilvánítva, mert az új házasság megkötése után el került a holtá nyilvánított házastárs. Ezt azonban a végleges törvényszövegbe nem vették bele.

BAGOSSY, *Feladatunk* 222.: A 76-80. §§ alapján a kánonjoggal ellentétben a polgári jog nem engedi meg az ágytól-asztaltól való elválást a) szerzetesrendbe való belépés vagy nagyobb egyházi rendek felvétele, b) hitehagyás vagy hitehagyásra való csábítás, c) tartós ragályos betegség miatt. Az a) indok azonban belefér a 77. § „szándékos és jogos ok nélküli elhagyás”-ának keretei közé, a b) indok a házastársi viszályok körébe, a c) lehet ségnek viszont sehol sincs megfelelj e a polgári házasságjogban. {Ez annyiból érthet , hogy a „jóban-rosszban” ígért h ség a betegápolásra is érvényes, még akkor is, ha a súlyos beteget szakember kell, hogy kezelje egy szakintézményben. Annyiban viszont a felek közös megállapodására bízandó, hogy a fert zés veszélyét l a beteg meg akarja-e kímélni házastársát, vagy hiába kéri t, hogy maradjon t le távol, az egészséges fél ennek ellenére ragaszkodik-e ahhoz, hogy a beteg mellett legyen. Mindkét döntésnek akkor van erkölcsi alapja, ha az önzetlen szeretet motiválja. A kánonjog tehát megengedte ilyenkor az ágytól-asztaltól való elválást, a polgárjog azonban nem. }

A 76. § kimondja: „A házasság felbontását kérheti az a házastárs, kinek házastársa házasságtörést vagy természet elleni fajtalanságot követ el, avagy tudva, hogy házassága még fennáll, új házasságot köt.” A házasságtörés a kánonjogban is az egyetlen oka lehetett a consummált házasság separatio perpertuájának. Természet elleni fajtalanságra Szilági a szász törvénykönyv példáit hozza: sodomia, állattal, vagy 12 éven aluli gyermekkel történ szexuális aktus.

A 77. § némi módosuláson ment át a véglegesítés el tt. A végs szöveg szerint a felbontást kérheti az a házastárs, akit házastársa szándékosan és jogos ok nélkül elhagyott, és 6 így töltött hónap múltán bírói ítélet kötelezte az életközösség helyreállítására, de ennek a másik fél határid íg nem tett eleget. A miniszter eredeti javaslatában még nem szerepelt az elhagyással eltelt fél év, viszont a helyreállításra egységesen egy év határid t szabtak. Továbbá a fenti lehet ség fennáll akkor is, ha az elhagyó fél tartózkodási helye egy éve ismeretlen, a helyreállításra kiszabott, és hirdetmény útján közzé tett bírói ítélet egy éves határidejét pedig igazolatlanul nem tartotta be.

Ad 78. §: Élete vagy egészsége szándékos és súlyos veszélyeztetésének, avagy testi bántalmazásnak kitett házastárs is kérheti a felbontást. A kánonjog ilyen esetben separatio temporalia-t tesz lehet vé.

A 80. § a) pontja védelmébe veszi a beteg házastársat. Kimondja ugyanis, hogy kérheti a felbontást, akinek házastársa a házastársi kötelességét szándékosan megszegi. Ebbe azonban csak akkor tartozik bele a szexuális együttlét megtagadása, ha az nem betegség miatt (ami jogos volna) történt.

A 82. § lehet séget ad a megbocsátásra még akár a per folyamán is – az ezzel a lehet séggel él vétlen fél viszont elveszíti kereseti jogát. A kánonjog mind az explicit, mind a hallgatólagos megbocsátást elfogadja, a törvényjavaslat a megbocsátás módjára nem tér ki, a miniszter ezt „nem tartotta célszer nek” (vö. SZILÁGYI, *A házassági jogról* 194.).

A 85. § utolsó bekezdése keményen fogalmaz: „A házasságtörés okából vétkesnek nyilvánított házastárs a felbontó ítéletben eltiltandó a házasságkötést l azzal, akivel a házasságtörést elkövette.” Szilágyi itt a 20. §-ra utal vissza, ahol azonban ez alól az eltiltás alól is létezik felmentés.

A 123. § szerint az a lelkész, aki a polgári kötés igazolása el tt egyházilag összeadja a feleket, 1000 koronáig terjedhet pénzbüntetéssel sújtandó, a visszaes lelkész pedig az újabb 1000 koronáig terjedhet büntetésen felül 2 hónapig terjedhet fogházzal is. Szilágyi eredeti javaslatában a fogház id tartamát 1-2 hónap közti id tartamban állapította meg, a végleges szöveg enyhített azzal, hogy a minimumot nem szabta meg. Amennyiben a lelkész igazolás nélkül adja össze ket, de kiderül, hogy a polgári házasság el z leg már megkötött, csak kihágást követ el, ezért 300 koronáig terjedhet pénzbüntetést érdemel. Az egyetlen kivétel a büntetés alól, ha polgárit megelő z egyházi összeadás az egyik fél közalg halála miatt történt. Az egész § szükségességét a miniszter azzal indokolta, hogy a fegyelem érdekében minden szabályszegést elkövet hivatali tisztvisel büntetésre számíthat. Lelkész esetében a hivatalától való megfosztás meghaladja az állam hatáskörét, így kénytelen az esetleges visszaéléseit ilyen módon megtorolni. {Itt érdemes idézni egy, a megkötés sorrendjével kapcsolatos visszaélési lehet séget „POLGÁRTÁRS”, *Az új magyar* 21. oldaláról: „A menyasszony kiköti, hogy csak akkor megy hozzá a kér jéhez, ha vele a kath. templomban megesküszik. A v legény, csakhogy a leányt megkaphassa, megígéri. Eljön az esküv napja. A törvény azt parancsolja, hogy el bb a község házához kell menni, azután mehetnek a templomban, különben megbüntetik ket. Elmennek tehát a község házába. De mikor onnét kijönnek, a kálvinista, vagy ne is mondjuk a kálvinista, hanem olyan maga esze szerint való szabadelv kálvinista, megtagadja, hogy nem megy a templomba. Mi lesz most? A menyasszony hiába megy a hatósághoz panaszra, hiába kéri, hogy kényszerítsék v legényét a kálvinista templomba, a hatóság nem fogja megtenni, azt mondja, arra nincs joga. De ha a v legény kéri a hatóságot, hogy kényszerítsék menyasszonyát vele élni, mert megkötötte vele a polgári házasságot, akkor a hatóság er hatalommal is elkísérteti a menyasszonyt v legénye lakására és oly életre kényszeríti, mely a menyasszony lelkiismerete, vallásos meggy z dése szerint erkölcstelenség és b n. – Ki fogja ezt lelkére venni? Vagy a képvisel nek mikor az országgy lésbe belép, nemcsak a vallását kell kívül hagynia, de még a lelkét is megtagadnia?” – A felvetett problémára ma megoldást nyújt a sanatio in radice. Szintén a sanatio in radice a megoldás SURÁNYI JÁNOS, *A polgári házasság*, Gy r 1869, 103. oldalán felhozott példára: „Kath. n fiatal könnyelműségében a polgári hatóság el tt oly házasságot kötött, mely az

anyaszentegyház törvényei szerint érvénytelen. Később megnyílnak szeméi, elismeri, megsiratja igazságtalan tettét. De már vissza nem léphet; a szigorú törvény, a gyermekeire való tekintet, életfentartási szükségletei legyőzhetetlen akadályok. Mit csináljon e lelki küzdelemben? Férje az egyházi áldást elfogadni nem akarja, sőt az, hogy elhagyni készült karhatalommal fenyegeti a bűnös viszony folytatására; neki is az államnak elég a polgári kötvény. Ime tehát a lelkismereti [sic] szabadság ürügye alatt a szerencsétlennek lelkismerete egész életén át a legzsarnokiasabban kizsákmányolják.” – A *sanatio in radice* lehetőségét a CIC(1917) 1138-1141. kánonjai már kodifikálják, legkorábbi forrását pedig a *S. C. de Prop. Fide* 1788. július 5-ei levelében találjuk. Természetesen a CIC(1917) megjelenéséig még jópár egyéb jogforrás is keletkezett, melyeket „Polgártárs” és Surányi akár már ismerhettek is volna... BAGOSSY, *Feladatunk* 38. megállapítja: „a házasság gyökeres megorvoslása (*convalidatio extraordinaria seu sanatio matrimonii in radice*.) Ezt csupán a római pápa teheti meg a hívőknek oly házasságaival, amelyek az egyház által felállított valamely közjogi akadály miatt érvénytelenek.”}

A 127. § a jelen törvény tekintetében cselekvőképtelennek minősülő személyeket sorolja fel. A c-e) pontokhoz Szilágyi hozzáfűzi (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 251.): „A római kath. egyházi jog az örökösül nyilvánított személyek házasságát a javaslat álláspontjának megfelelően ítéli meg; a világi bíróság gondnokság alá helyezés határozatával szemben azonban az ellenbizonyítást megengedi.”

131. §: „Oly örökbefogadás, melynél a vérszerinti atya az atyai hatalmat, vagy a vérszerinti anya a gyámságot fenntartotta: a jelen törvény alkalmazásában tekintetbe nem vétetik.” Szilágyi megjegyzi (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 253.): „Erre nézve a javaslat egyező álláspontot foglal el a róm. kath. [...] egyházi joggal, melyek csak a római jogban szabályozott *arrogatio*val és *adoptio plená*val egyenlő hatályú örökbefogadást vesznek figyelembe.”

A 136. § kimondja: „A házassági ügyekben való bíraskodás a kir. bíróságok hatáskörébe tartozik.” Szilágyi ezzel kapcsolatban megjegyzi (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 255.): „Az által azonban, hogy az egyházi bíróságok határozatai a polgári jog terén hatályukat veszítik, korántsem lesznek a vallásfelekezetek korlátozva abban, hogy tagjaik házassági ügyeiben szabályaiknak megfelelően eljárhassanak és határozhassanak.”

A 137. § a folyamatban levő perek polgári bíróságok elé való áttételére kötelez. Mivel a következő § szerint érvényesség kérdésében azok a megkötéskori jogszabályok szerint ítélnék, ezért javaslatában a miniszter megjegyezte, hogy ezt még olyan bontó akadály esetén is megtehetik, amelyet az új törvény már nem fogad el. A végleges törvényszövegbe ez a magyarázat is bekerült némi módosítással: „olyan érvénytelenségi ok alapján”... A felbontást és ágytól-asztaltól való elválasztást pedig a folyamatban levő ügyekre Szilágyi csak abban az esetben javasolta kimondhatónak, ha az mind a megkötéskori, mind a mostani jogszabályok alapján lehetséges volt. Ez a javaslata is változáson ment át: a végleges 139. § szerint a hatályba lépés előtt létrejött tények alapján a házasságok felbonthatók, amennyiben azok a tények az új törvény szerint bontó akadályt képeznek, a hatályba lépés előtt pedig legalább az egyik felet felbontó vagy ágytól-asztaltól elválasztó ítélet elnyerésére jogosították.

A 141. § alapján az ágytól-asztaltól elválasztottak kérhetik, hogy a bíró az ítéletet felbontóvá változtassa. Ez a kánonjoggal ellentétes, ott ugyanis a separatio lehet örökös, határozatlan vagy meghatározott időre szóló. Szilágyi az egyházjoggal szemben itt ismét arra hivatkozik, hogy a megromlott kapcsolatot elvben fenntartani (SZILÁGYI, *A házassági jogról* 259.): „[...] nem volna egyéb, mint a házasságkötés képességének [...] korlátozása [...]”.

A miniszter utólagos megjegyzése, miszerint a törvényjavaslat az egyházak tisztán lelkiekre vonatkozó házassági illetékességi körét nem kívánta érinteni, véglegesen egy új §-ban kapott helyet: „149. §. Ezen törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelelességeket érintetlen hagyja.”

A végleges törvény teljes szövege olvasható: LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 3-30.; *Vallásügy* 739-787.; IMLING KONRÁD, *1894: XXXI. törvények a házassági jogról*, Budapest 1894, 277-327.; *A kötelez ...* 29-94. és BAGOSSY, *Feladatunk* 41-71. Vázlata: eljegyzés, házassági akadályok, a házasságkötés, a házasság érvénytelensége, a házasság megszűnése, az ágytól és asztaltól való elválás, külföldön kötött házasságok és a külföldiek házassága, büntető határozatok, vegyes határozatok, záróhatározatok. Kiemelendő k:

Nem köthet házasságot: cselekvőképtelen (6. §); fejletlen korú személy (7. §, eszerint a korhatár: férfinél 18, nőnél 16 év, melyek alól az igazságügyminiszter felmentést adhat, de csak 12 éves korig, mert az alatt cselekvőképtelennek minősülnek); kiskorú (20 éven aluli) a törvényes képviselője beleegyezése nélkül (8. § – A 20 éven aluli kiskorúak összes lehetséges esetét felsorolja: IMLING, *1894: XXXI. törvények* 280.); két egyenes ági vérrokon ill. testvér egymással; testvér a testvérének vér szerinti utódjával (azaz nagybáty & unokahúg vagy nagynéni & unokaöcs, ez alól az igazságügyminiszter felterjesztésére a király felmentést adhat – ez a miniszteri javaslatban tiltó akadályként szerepelt a képviselőházi bizottság azonban bontóvá tette: ld. *A kötelez ...* 40.); házastárs egyenes ági vérrokonával a házasság megszűnése vagy érvénytelenné nyilvánítása után (11. §); érvényes házassággal rendelkező (12. §); saját házastársának vagy a másik fél házastársának életére tör (13. §) (etérten az akkori polgári jogszabály szigorúbb volt a jelenlegi egyházinál, utóbbiban ugyanis csak a sikeres gyilkosság jelent akadályt, előbbiben viszont az „élete ellen tört” kifejezés szerepel. Ma tehát a CIC ezt mondja: „Can. 1090 – § 1. Qui intuitu matrimonii cum certa persona ineundi, huius coniugi vel proprio coniugi mortem intulerit, invalide hoc matrimonium attentat. § 2. Invalide quoque matrimonium inter se attentant qui mutua opera physica vel morali mortem coniugi intulerunt.” Azaz: „1090. kán. – 1. §. Aki egy bizonyos személlyel való házasságkötés szándékával, halálát okozza az illető személy házastársának, vagy a saját házastársának, érvénytelenül kísérli meg ezt a házasságot. 2. §. Ugyancsak érvénytelenül kísérelnek meg egymással házasságot azok, akik fizikai vagy morális együttműködéssel egyikük házastársának a halálát okozták.” {A 2. §-ban említett eset független attól, hogy az elkövetésben együttműködés már az elkövetéskor szándékoztak-e egymással házasságot kötni.} Ugyanakkor *A kötelez ...* 41. szerint a

törvényjavaslatban eredetileg szereplő „közremködő” szót törölték, ezzel viszont a § hatáskörét szűkítették.)

Tilos (de érvényes) a házasságkötés: unokatestvérek között (17. §, az igazságügyminiszter felmentést adhat); 18. §: „[...] a) örökbefogadó és az örökbefogadott, valamint ennek volt házastársa között; ugyyszintén az örökbefogadott és az örökbefogadónak volt házastársa között; b) az örökbefogadó és az örökbefogadott vérszerinti leszármazottja, valamint ennek volt házastársa között; ugyyszintén az örökbefogadott vérszerinti leszármazója és az örökbefogadónak volt házastársa között. [...] A b) pont esetében az igazságügyminiszter felmentést adhat.” {*Vallásügy* 746. szerint a b) pont alóli felmentésre 1911-ig nem érkezett kérelem. A *kötelez* ... 43. szerint Szilágyi az a) pontot is felmenthet nek javasolta, de a bizottság ezt nem fogadta el.}; gyám vagy annak leszármazottja a gyámolítottnal (19. §); házasságtörés miatt felbontott házassági ítéletben egymástól eltiltottak (20. §, ez alól a király az igazságügyminiszter elterjesztésére felmenthet); olyan n nek, akinek házassága megszűnése vagy érvénytelennek nyilvánítása óta még nem telt el 10 hónap (24. §; kivéve, ha az érvénytelenné nyilvánítás tévedés jogcímén történt; az igazságügyminiszter felmenthet; még felmentésre sincs szükség, ha a n idközben szült); egyházi felsőbb engedélye nélkül olyan személynek, aki egyházi rend vagy fogadalom okán házasságot nem köthet (25. §); szabályos kihirdetés nélkül mindenkinek (27. §, ez alól a közigazgatási hatóság felmenthet).

„A házasságot polgári tisztviselő előtt kell megkötöni [...]” (29. §). „[...] Nyilvánosan, az erre rendelt hivatalos helyiségben [...]” (37. §). „[...] A házasulók szabad beleegyezése szükséges. Kényszer, tévedés és megtévesztés (53-55. §§.) kizárja a szabad beleegyezést.” (38. §). Mindkét fél a polgári tisztviselő és két tanú jelenlétében személyesen kell, hogy házassági akaratát kinyilvánítsa, a kinyilvánítás feltételhez és időhöz nem köthet (39. § – A 41. § b) szerint ezek mellőzése semmisségi ok.). „A polgári tisztviselő a kijelentés megtörténte után a házasulókat a törvény értelmében házastársaknak nyilvánítja.” (39. §).

A házasság megtámadható, ha: valamelyik fél fejletlen korú volt (51. §); kiskorú fél törvényes képviselőjének beleegyezése hiányzott (52. §); fenyegetéssel elidézett kényszer (53. §); tévedés esetén (54. §, ha a tévedés arra vonatkozott, hogy: a fél a kijelentésével házasságot köt; személybeli; „házassági tartozás teljesítésére” már a megkötéskor való képtelenség eltitkolása; nyereségvágyból elkövetett vétség miatti fogházra, bármilyen okú vétség miatt bármekkora mértékű fegyházra vagy börtönre, vagy akár halálra volt ítélve, amennyiben ennek ismeretében a másik fél a házasságot nem kötötte volna meg; a férj a megkötéskor nem tudta, hogy a feleség mástól már várandós; a felek a megkötéskor nem tudták, hogy egyikük holtta nyilvánított házastársa él, aki később jelentkezik); megtévesztés miatt (55. §, mely a másik fél lényeges személyi tulajdonságaira vonatkozik, és a megtévesztést a másik fél szándékosan okozta, vagy legalább tudott egy rá vonatkozó, harmadik féltől eredő megtévesztésről – kivéve, ha alaposan feltételezhető, hogy az egyik fél a házasságot ennek ismeretében is megkötötte volna). „A megtámadás határideje egy esztendő.” (57. §).

„A házasság csak bírói ítélettel és csak a 76-80. §-okban foglalt okokból bontható fel.” (75. §).

Ezek az okok: házasságtörés, természet elleni fajtalanság, fennálló házasság tudatában új házasság kötése (76. §); szándékos és jogos ok nélküli elhagyás (77. §, amennyiben az elhagyót fél éven belül bírói úton kötelezték az életközösség helyreállítására, de ennek a bíró által kiszabott határidőig igazolatlanul nem tett eleget; vagy amennyiben a legalább 1 éve ismeretlen tartózkodási helyre költözött elhagyót bírói hirdetmény útján kötelezték az életközösség helyreállítására, de ennek igazolatlanul nem tett eleget); házastárs életére törés, avagy testi épségét, egészségét veszélyeztető szándékosan súlyos bántalmazás (78. §); a megkötés után minimum 5 év fegyházra vagy börtönre, avagy halálra ítélet (79. §, kivéve, ha a bűntett az egyik fél a megkötés előtt követte el, és erről a másik fél a megkötéskor tudott); házastársi köteleességek szándékos magaviselettel történő súlyos megsértése, gyermeküknek bűncselekmény elkövetésére vagy erkölcstelen életre való rábírási törekvés, megátalkodottan folytatott erkölcstelen élet, a megkötés után nyereségvágyból elkövetett vétség miatti fegyházra, vagy 5 évnél rövidebb tartamú fegyházra ill. börtönre ítélet (80. §, mindezek csak akkor, ha a bíró meggyőződött arról, hogy az adott ok miatt a felperes képtelen elviselni a további életközösséget). „Aki házastársának vétkes cselekményébe beleegyezett, vagy abban részes volt, a házasság felbontását nem kérheti.” (81. §). Szintén nem kérheti, aki a vétkes félnek megbocsátott (82. §). Keresetet beadni csakis 6 hónapig lehet (83. §, melynek számítása attól a naptól kezdődik, amelyen a 76., 78., 79. és 80. §§ esetén a vétkes cselekmény, vagy a 79. és 80. §§ esetén a büntető ítélet a vétlen fél tudomására jutott).

A tartásdíjról a 90-93. §§ rendelkeznek. A vétkes nem a volt férje nevét nem viselheti, a nem vétkes azonban igen, ha ezen akaratát a per során kinyilvánította (94. §). A 95. § szerint a bíró a felbontó ítéletben rendelkezik a közös kiskorú gyermekek elhelyezéséről és eltartásáról is, alapesetben úgy, hogy 7 éves korukig anyjuknál maradnak, azután a nem vétkes szülőnél, ha mindkettő vétkes, akkor a nemük szerintinél. 98. §: „A bíró a per tartama alatt az ágytól és asztaltól való különélést a házaspár bármelyikének kérelmére elrendelni köteles.” Hivatalból köteles ezt elrendelni a 80. § eseteiben, a 76., 78. és 79. §§ esetében pedig csak akkor nem, ha a kibékülés már reménytelen (99. §).

Szintén fontos, hogy míg az 1868. évi LIV. tc. 22. és 36. §-ai (ld. a *Függelék* 61. pontjában) a szentszékek bíraskodási hatáskörét alaposan megnyírbálták, jelen tc. következő két §-a azok polgári hatáskörét teljesen el is vette, így azok a továbbiakban legfeljebb a szentségi házasságok fölött ítélezhettek. Az ominózus két §: „136. §. A házassági ügyekben való [sic] bíraskodás a kir. bíróságok hatáskörébe tartozik. 137. §. A folyamatban levő házassági és eljegyzési perek az illetékes kir. bíróságokhoz átteendő k[...].” Ugyanezt erősíti meg Erdély Sándor igazságügyminiszter 1895. június 27-én kiadott, 27.241. sz. rendelete, mely ezt mondja (LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 395-396. és LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekről* 457-458.): „[...] 1. §. Mind az első fokú, mind pedig a felső fokú egyházi bíróságok a folyamatban levő házassági és eljegyzési pereket az 1894 : XXXI. t.-cz. 137. §-a értelmében az illetékes kir. törvényszékhez küldik át. A házassági perekben az illetékességet az 1868 : LIV. t.-cz. 36. §-a, az eljegyzési perekben pedig az 1868 : LIV. törvénycikknek az illetékességre

vonatkozó általános rendelkezései szabályozzák. Ha az egyházi bíróság az átteendő per iratai alapján nem találja megállapíthatónak, hogy a perben az 1894 : XXXI. törvénycikk hatályosságának területén levő melyik kir. törvényszék az illetékes, a per iratait az illetékes kir. törvényszékhez juttatás végett ahhoz a kir. törvényszékhez küldi át, a melynek kerületében székhelye van. 2. §. Ha a kir. törvényszék, melyhez az egyházi bíróság az iratokat átküldötte, az iratok alapján azt találja, hogy az ügyben a fennálló szabályok értelmében más királyi törvényszék illetékes, az iratokat ehhez teszi át. Ezen áttétel meg- vagy meg nem történte nem zárja ki azt, hogy a bíróság a per folyamában az illetékesség kérdésében határozzon. 3. §. A kir. törvényszék, a melyhez az iratok az 1., illetve a 2. §. értelmében áttétettek, az iratok átvételér l az érdekelt feleket értesíti. Ha az iratok oly időben érkeznek az illetékes kir. törvényszékhez, midőn a per elte már újból meg van indítva, az iratok a folyamatba tett perhez csatolandók és err l az érdekeltek szintén értesítendő k. A házasság érvénytelensége iránti per áttételér l a kir. ügyész is értesítendő . 4. §. A bíróság hivatalból gondoskodik arról, hogy az egyházi bíróságtól áttett per, a melyben az eljárást szorgalmazzák, a fennálló szabályokkal összhangba hozassék és e végb l a szükséges intézkedéseket maga részér l is megteszi. Az egyházi bíróságtól áttett perekben a felek az 1894 : XXXI. t.-cz. 137., 141. és 142. §-ainak megfelelő elterjesztéseiket megtehetik.” {*Vallásügy 787.* szerint a rendelet száma 29.241., azonban megjegyzendő , hogy az a m nemcsak időben készült messzebb az eseményekt l, hanem pontatlanságokkal is tele van.} Ez a megnyirbálás tehát elvette az ítélezési lehetőséget szentszékeinkt l pl. a dispar házasságok és a két nem keresztény közti házasságok ügyeiben, holott ezeknek is voltak/vannak kánonjogi kihatásai.

Fontos még a tc. 149. §-a (MELICHÁR, *A polgári 568.*): „Ezen törvény a házasságkötésre vonatkozó vallási kötelességeket érintetlen hagyja.”

SZUROMI, *Egyházi intézménytörténet 201.*: „A törvénycikkben szereplők többsége az egyházi házasságjogból került átvételre, s t a tiltó akadályok között még megtaláljuk az egyházi rendbe való tartozást. A törvénycikk a házasságot felbonthatónak tekintette, amelyre lehetőség nyílt a házassági életközösség további fenntarthatatlansága miatt, illetve bevezette az ágytól és asztaltól való elválásztást a házasság felbontása helyett. Ilyen esetben két év elteltével lehetett kérni a házasság felbontását.”

Ezt a tc-et elemzi HERCZEGH, *Magyar házassági jog c. m ve is.* Ezzel kapcsolatban elégedjünk meg az eddigiekben még meg nem említett újdonságokkal. Mint azt már az 548. lábjegyzetünkben jeleztük, a polgári házasság iránt elfogult Herczegh megállapításait érdemes kritikusan olvasnunk.

„A polgári házasság : a házassági jog államosítása, [...] A házasság ugyanis mint jogintézmény, idősebb a kereszténységnél, régibb az egyháznál.” „[...] a házasság első sorban polgári szerződés, mert a felek kölcsönös akaratából, kölcsönös megegyezéséb l származik, a melyet tehát, mint ilyent, első sorban csakis az állam, a világi, a polgári törvényhozó hatalom szabályozhat illetékesen.” „[...] Magyarországon már kezdett l fogva, polgári szerződésnek tekintették a házasságot, mint ez szent

István és Kálmán királyok törvényeiből kitűnik, melyek szerint az országgyűlés szabályozta nemcsak a világi emberek, hanem a papok, sőt még a püspökök házasságát is. Ha tehát ezt akkor tehetné az állam a papokkal szemben, miért ne tehetné ugyanezt a világi emberek házasságára nézve, most a felvilágosultság évszázadában.” „A pap jelenléte tehát csak fegyelmi, rendi, jogi dolog és semminemű dogmatikus jelentéssel nem bír.” „Nem a lelkész jelenléte az, ami a házasságot szentséggé teszi, hanem a kölcsönös megegyezés. A pap nem is mint lelkész, hanem mint világi ember, mint tanú szerepel a házasságkötésnél és nem mint egyházának tagja, hanem mint az állam meghatalmazottja jár el, ki fel van jogosítva a házasság magánjogi formáit teljesíteni. Különböző más vallású egyének egybekezelés tekintetében nem tartozhatnak illetékesek alá és protestáns házasságok katolikus egyházban és papok előtt, valamint megfordítva katolikus házasságok protestáns egyházban és papok előtt [sic] nem köthetnének és a vegyes házasságokat nem lehetne elismerni érvényeseknek. [...] Csak a megáldás és megszentelés az, melynél a pap mint egyházi személy működik.” 1867 óta a kiegészítő (szükségbeli) polgári házasság (Noth-Civilehe) Ausztriában elfogadott. A megengedett (fakultatív) polgári házasság esetében „az egyházi közegek a megkötésnél az állami törvény végrehajtó közegei”. „[...] maguk a katolikus egyház papjai javasolják, hogy a jogi következmények miatt a házasságot előbb polgárilag kössék meg.” „A házasság szabadságára van bízva, hogy csak akkor kössék meg a polgári házasságot, midőn az egyházi kötés minden feltétele megvan.”

Kizárólag vallásfelekezeti akadályokként sorolja fel: lelki rokonság, valláskülönbség, vegyes vallás, szentelt idő, egyszeri fogadalom, egyházi tilalom {ezekben igazsága is van}. Államilag módosított, ill. újonnan bevezetett akadályok szerinte: „Impedimenta dirimentia: Error [sic], conditio, votum, cognatio, crimen, cultus disparitas [sic], vis, ordo, ligamen honestas, si sit affinis, si forte coire nequibus, si parochi et duplicis desit praesentia testis, Raptus sit mulier nec parti reddita tutae. Haec faciendae nuptiae relaxant. Impedimenta impedientia: Ecclesiae vetitum, nec non tempus feriatum atque cathecismus, sponsalia, jungitio votum Impediunt fieri, permittunt facta tenere.” „A törvény a bontó akadályokat a *nem köthet* kifejezés használatával, a tiltó akadályokat pedig a *tilos* szóval különbözteti meg.” A polgári házasság akadályait a törvény 6-27. §-ai sorolják fel, ezeket minden 47-90. oldalain elemzi. Bontók: cselekvésképtelenség (6. §), fejletlen kor (7. §), korlátolt cselekvésképeség (8. §), vérrokonság és sógorság (11. §), fennálló házasság (12. §), bontó (13. §). Tiltók: betegség (14-15. §§), korhiány (16. §), unokatestvérség (17. §), örökbefogadás (18. §), gyámsági viszony (19. §), házasságtörés (20. §), korábbi házassággal és holtánnyilváníttással kapcsolatos tilalmak (21-22. §§), gyilkosság (23. §), gyászév (24. §), papi rend (25. §), hadkötelezettség (26. §), kihirdetés hiánya (27. §).

A törvény további felépítése: a házasságkötés (28-49. §§, 91-111. o.); a házasság érvénytelensége (41-72. §§, 112-169. o. – ebben a házasságot megtámadhatónak mondja fejletlen kor miatt (51. §), beleegyezés hiánya miatt (52. §), kényszer és félelem miatt (53. §), tévedés miatt (54. §), vagy megtévesztés miatt (55. §)); a házasság megszűnése (73-103. §§, 172-232. o. – idézetek: „A matrimonium ratum sed non consummatum a katolikusoknál is alá van vetve a felbonthatóság esélyének. [...] a

felbontást csak a legvégső esetekben szabad megengedni [...]” „Azon ellenvetés sem állja ki a bírálatot, hogy a házasságnak felbonthatatlanságát a gyermekek érdeke követeli; ellenkez leg [...] A gyermekek valódi érdeke szül iket boldogoknak látni; nem a házassági kötelék felbontása, nem az ágytól és asztaltól való elválasztás az, mely e gyermekekre károsan hat vissza, hanem annak el zményei és indító okai; a bíró csak alakilag szentesíti a családi életnek már korábban beállott felbomlását. Ha pedig a szül k meghasonlása helyrehozhatatlanul bekövetkezett és a gyermekek a szül k egymás ellenében táplált gyűlöletének és megvetésének tanui és eszközei lesznek : akkor a tartozó szeretet és tiszteletnek alapjai már megrendültek és els sorban a gyermekek jól felfogott érdekeinek szempontja sürgeti az áldatlan családi állapotnak mennél el bbi s mennél gyökeresebb megszüntetését. Az alak és mód, melyben ez létesül, a gyermekekre nézve valóban közönyös.” „De a mig a kötelék felbontása esetében a szül k mindegyike újabb törvényes házasságra léphet s gondjaira bizott gyermekét a boldog családi élet tisztult légkörébe vezetheti: addig az újabb házasságkötést l eltiltott felek könnyen tiltott viszonyba lépnek s a gyermekeket vétkeik tanuivá és bíráivá teszik.” „A felbontási rendszernek a házasság felbontásának mozzanatára alapítása szükségképpen arra vezet, hogy a felbontás okai köréb l a vétlen események kizárassanak. Ezen szempont alá esnek a házasság felbontásának okai és testi fogyatkozásai akkor is, mid n azoknak következtében a házassági célok egyike-másika elérhetlenné vált. Mert a házasság két egyénnek egész életükre kiterjed egyesülése, sorsuknak egybekapcsolása s a házasság erkölcsi tartalma mélyen sértve volna, ha az egyik felet ért szerencsétlenség jogcímet adna házastársának, hogy azt magától eltaszítsa. A házasság egyik legnemesebb feladata a kölcsönös segély és támogatás és a házastársak erre vonatkozó kötelessége éppen akkor lép el teljes nagyságában és jelent ségében, mid n azok egyikét testi vagy lelki bajok és betegségek sújtják.” „[...] mell zte a törvény a hazai jogrendszerben a József-féle pátenst által meghonosított s a bírósági gyakorlat által lényegesen tágított legy zhetetlen gyűlölet felbontó okát, mert az a bíró által ellen rizhetetlen bels mozzanatokon alapszik és lényegében a házasságnak a felek pusztá akarátmegegyezéséb l, s t az egyik fél egyoldalú akarátából való felbontására vezet. Még kevésbé engedhette meg a törvény a házasságnak a felek kölcsönös megegyezéséb l való felbontását [sic], [...] A házasság lényegében és rendeltetésében egész életre kötött frigy, melynek erkölcsi természetét csorbítja és a vagyoni jogi szerz és álláspontjára helyezi annak a megengedése, hogy azt a felek pusztá megegyezéséb l lehessen megszüntetni.” Feltétlen felbontási okok: házasságtörés, természet elleni fajtalanság, bigámia (76. §); h tlen elhagyás (77. §); súlyos bántalmazás (78. §); minimum 5 évi fegyházra ítélet (79. §). Viszonylagos felbontási okok: házastársi kötelességek szándékosan súlyos megsértése („Ily kötelességek a kölcsönös tisztelet és becsülés, a segély és támogatás, a tartás, valamint a debitum conjugale.”), gyermekeik b nceseikményre vagy erkölcstelen életre rábírásának törekvése, megátalkodottan erkölcstelen életmód, 5 évnél rövidebb fegyház-, ill. börtönítélet, nyereségvágyból elkövetett vétség fogháztétele (80. §). Alapesetben „Ha a szül k másként nem egyeztek meg, a gyermekek hét éves életkorukig anyjuknál maradnak ; ezen túl a nem vétkes szül nek, ha mind a két szül vétkesnek nyilvánított, a fiúk atyjuknak, a leányok anyjuknak gondviselésére bizatnak.” (95.

§)); ágytól és asztaltól való elválás (104-107. §§, 233-241. o.); külföldön kötött házasságok és külföldiek házassága (108-120. §§, 242-252. o.); büntető határozatok (121-126. §§, 253-261. o.); vegyes határozatok (127-135. §§, 263-272. o.); záróhatározatok (136-149. §§, 273-282. o.).

Idézzük HUSZÁR, *Az egyházi házasság* 20. megállapítását, melyet a Lambruschini-instrukció alapján tett: „Ha tehát a vegyes házasság ma is köthet protestáns lelkipásztor előtt, vagy egészen clandestine is, akkor az 1894 : XXXI. t.-c. életbeléptetése után a polgári közeg előtt is érvényesen köthet lesz, de nem azért, mert az a polgári közeg jelen lesz, hanem igenis megköthetik a felek egymás közt a házasságot, mintha az a polgári közeg ott se volna. Ellenben, ha mindkét fél katolikus, a csupán polgári hatóság előtt nyilvánított megegyezést az egyház érvényes házasságkötésnek el nem ismerheti.” Első mondatának alátámasztásául hozza a Sacra Congregatio Inquisitionis 1892. július 2-án a kölni érseknek küldött meghagyását: „a csak polgárilag kötött vegyes házasságok érvénytelenítésénél is a Defensor vinculi matrimonialis mindig jelen kell hogy legyen”. Ezért Huszár azt javasolja (25. o.), hogy „szorítkozzék a polgári házasság a vegyes házasságokra”, ezzel elkerülhető volna az Egyház és az állam szembekerülése a kérdésben. Amennyiben azonban javaslatát mégsem fogadják el, a fentiekből teljes joggal – arra következtet, hogy két katolikus csak polgári házassága esetén a plébános párbért nem követelhet, polgárilag kötött vegyes házasság esetén azonban igen. Tehát a katolikus pap jogosulttá válását furcsa módon az okozza, hogy az egyik fél protestáns. Vagy például fordulhat, hogy két olyan katolikus, akik templomba menni nem akarnak, ezért csak polgári házasságot kötöttek, örökség megszerzése érdekében egyháziilag is érvényes házasságot akarnak. Nem kell mást tenniük, mint hogy az egyik protestánssá lesz, és megintcsak furcsa módon pontosan emiatt consensus-ukat máris elfogadjuk.

Nézzük most NOTTER ANTAL, *Az Egyház törvényhozó joga a házasság kötelékére vonatkozólag*, Budapest 1904. c. művének érveit. {Meglép, hogy a nyomdai feladáshez/kötéshez szükséges apró megjegyzés, mely a lábjegyzetek alatt foglal helyet minden könyvben, és azt jelzi, hogy az adott ív mely könyv részét képezi, ennél a könyvnél következetesen ez: „Notter: Az egyház kizárólagos törvényhozó joga.” A címlapon azonban hiányzik a „kizárólagos” szó. Ez ugyan meglepő, mégis érthető, hiszen Notternek a kérdésben elfoglalt álláspontja kiderül művéből l:} 42. o.: „[...] mi is azt valljuk és vitatjuk {itt: „fejtegetjük” értelemben}, hogy kizárólag az egyháznak van törvényhozó joga a keresztények házassági kötelékére vonatkozólag.” Nézetét a következő érvekkel támasztja alá: a Trienti Zsinaton ugyan leszavazták, de az eredeti szövegtervezetben benne volt a „sola Ecclesia” kifejezés. Ennek ellenére ez a felfogás a zsinati kánonokban végighúzódik. Pl. ott, ahol a klandesztin házasságokról kimondja, hogy azok addig érvényesek, amíg az Egyház azokat érvénytelennek nem nyilvánítja. Itt tehát nem azt mondták ki, hogy „amíg vagy az Egyház, vagy az állam érvénytelennek nem nyilvánítja”, hanem csak az Egyháznak van ehhez joga. A pápai megnyilatkozások is azt támasztják alá, hogy a keresztények közti házasságokban érvénytelenítő akadályokat felállítani, ill. bíraskodni csakis az Egyháznak van joga (pl. VI. Piusz levele a motulai püspökhöz 1788. szeptember 16-án, vagy VIII. Orbán kijelentése a házasságról: „a Christo institutore et ecclesiae canonibus unice pendet”). 43. o.: Amennyiben az

államnak nincs joga a keresztény házasságok formai követelményeit meghatározni, ill. ezek hiánya miatt azt érvénytelennek vagy nem létezőnek {a kettő közötti különbség az, hogy az utóbbinál még az érvényesség külső látszata sem áll fenn} nyilvánítani, akkor mit lenne joga ilyeneket nyilvánítani saját maga által felállított más akadályok miatt? 58. o.: Az Egyház ugyan a római jogtól kezdve recipiált a házasságra vonatkozó világi jogszabályokat, ezzel azonban nem az államhatalom etéren való jogalkotási tevékenységét ismerte el, hanem az adott jogszabályokat tette egyháziakká. 70-71.: Az Egyház etéren való kizárólagos törvényhozási joga azon alapszik, hogy a keresztények közötti házasság szentség. De ha nem volna szentség, az Egyház akkor is *societas perfecta*, melynek joga és kötelessége minden, a híveket érintő vallási és erkölcsi kérdésben állást foglalni (ezt teszi pl. a *disparitas cultus* vagy a *crimen* akadályának felállításánál). 74. o.: Az akadályok között valójában egyetlen olyan sincs, amelyet a házasság szentségi mivolta miatt állított volna fel az Egyház, hanem az erkölcsi vonatkozások alapján. 75. o.: Eleve minden halálos bűn kérdésében egyedül az Egyház az illetékes. Hogy ne állna fenn ez arra nézve is, hogy a házasságot szabályozza, ha egyszer „[...] a házasság léte vagy nem léte dönti el azt, hogy valamely nemi viszony halálos bűnt jelent-e vagy nem”? Konklúziójában Notter kijelenti (85-87. o.): az állam is jobban jár, ha csak egy jogrend van, mintha két egymást keresztező volna. Nem katolikus államtól nem várható el, hogy magáévá tegye az Egyház álláspontját. „A nemkatolikus állam és az egyház között elvi egyetértés nem lehet, csak *modus vivendi*.” Tízet *modus vivendi*-re törekedni viszont az államnak is kötelessége, hiszen ezzel tartozik katolikus állampolgárai lelkiismereti szabadságának.

Végül, miután már összehasonlítottuk az általunk tárgyalt időszak egyházi és polgári házasságjogát, nem haszontalan pár sorban összehasonlítanunk a korabeli állami akadályokat a mai egyháziakkal:

Az új Codex nem ismeri a tiltó akadály fogalmát, csak az érvénytelenítő akadályét. Ellenben ismeri az érvényességi és a megengedettség feltételekét. A cselekvő képesség fogalmával a CIC nem foglalkozik. A korhiányt férfinel 18, nőnél 16 év helyett, az 1083. k. 1. §-a férfinel 16, nőnél 14 éves kor alatt tekinti akadálynak, mely alól a helyi ordinárius felmentést adhat. Az említett kánon 2. §-a szerint a megengedettséghez a püspöki konferenciák magasabb korhatárt is megszabhatnak. Az állami törvényben szereplő kiskorúság nem jelent egyházi akadályt. Az egyenes ági vérrokonság minden fokon, az oldalági pedig másodfokon nálunk is felmenthetetlen (isteni) akadályt képez (vö. 1078. k. 3. §). A harmadfokú oldalági rokonság akadályát alól nálunk is felmentés kapható (természetesen nem a királytól, hanem a helyi ordináriustól). Az elhunyt házastárs egyenesági rokonaival történő házasságkötés akadályát (vö. 1092. k.) alól nálunk az ordinárius felmenthet. {Ma már csak az – iménti jelentéssel bíró – egyenesági sógorság jelent akadályt, az oldalági – melyet a köznyelv ért a „sógorság” fogalma alatt – nem.} Az akkori polgárjog megfogalmazásának, miszerint a sógorság akadályát a házastárs halálán kívül az „érvénytelenné nyilvánított” házasság esetén is fennáll, a mai kánonjogban a köztisztesség akadályát

felel meg (ami azonban b vebb, mivel a közismert, nyilvános ágyasságot is magába foglalja – vö. 1093. k.). A bigámia vagy poligámia természetesen nálunk is akadály (vö. 1056. k.), mint ahogy a b ntett is az (vö. 1090. k.), a fent részletezett módon. A negyedfokú oldalági vérrokonság (=unokatestvérség) akadály alól nálunk is felmentést lehet nyerni (az igazságügyminiszter helyett a helyi ordináriustól). Az örökbe fogadás (cognatio legalis) egyenes ágon minden fokon, oldalágon pedig másod fokig akadály (vö. 1094. k.), melyek alól a helyi ordinárius felmenthet. A kánonjogban tehát nem létezik házassági akadály az örökbefogadó vagy az örökbefogadott és a másikuk volt házastársa között, ellentétben a korabeli polgárjoggal. Nem is létezhet, hiszen számunkra a „volt házastársa” kifejezés sem létezik. A gyámság fogalmát a CIC csak más kontextusban használja, a házassági akadályok között nem. Válás nem lévén a „házasságtörés miatt felbontott házassági ítéletben egymástól eltiltottak” fogalmát sem ismerjük {semmissé nyilvánított házasság bírói ítéletéhez csatolt, házasságkötést tiltó záradékot ismerünk, de az egy egészen más téma}. Nálunk 10 hónapos várakozási id , ill. gyászév sincs. Az ordo ellenben valós, a Szentszéknek fenntartott akadályt jelent (vö. 1078. k. 2. § 1., és 291. k.). A CIC(1917)-vel ellentétes, a korabeli polgárjoggal viszont megegyez módon a szerzetesrendben tett egyszer és ünnepélyes örök, nyilvános tisztsági fogadalom egyaránt házassági akadály (vö. 1088. k.). Felmentésük pápai jogú rend esetén a Szentszéknek (vö. 1078. k. 2. § 1.), egyházmegyei jogú esetén a helyi megyéspüspöknek van fenntartva. A házasság kihirdetése ma már nem kötelez , elmaradása sem képez akadályt, külön felmentés nélkül is elhagyható {ezért is nem foglalkoztunk disszertációnkban a kihirdetés múltjával sem}. Ám *A Magyar Püspöki Konferencia kiegészít szabályai*, 7. ezt írja: „Ahol azonban a hirdetés él szokás és a plébániai közösség eseményének számít, ajánlatos továbbra is fenntartani.”

A „fejletlen kor” fogalmát mi nem használjuk. A házasság megtámadhatóságát igen, a megtámadásnak azonban nálunk nincs határideje. Kánonjogunk az akkori világi joggal (a házasság megtámadható, ha a kiskorú fél törvényes képvisel jének beleegyezése hiányzott) ellentétben úgy fogalmaz, hogy (1071. kán. 1. §) „szükség esetét kivéve a helyi ordinárius engedélye nélkül senki se m ködjék közre [...] 6. családhoz tartozó kiskorúak házasságánál szüleik tudta nélkül vagy ésszer ellenkezése ellenére.” Eredetiben: „Can. 1071 – § 1. Excepto casu necessitatis, sine licentia Ordinarii loci ne quis assistat: [...] 6° matrimonio filii familias minoris, insciis aut rationabiliter invitis parentibus.” Ez tehát nem házassági akadály, hanem tilalom. Megszegése esetén a közrem ködés érvényes volt, ennek következtében formahiány miatti érvénytelenség {precízebben „nem létezőség”} nem áll fenn. A kikényszerített jogcselekmény nálunk is semmis (vö. 125. k. 1. §), mint ahogy a tévedés is megakadályozza az értelmet az érvényes házassági consensus megadásában (vö. 126. k.). Utóbbinak hatásköre azonban eltér az adott korszak világi jogszabályában meghatározottól: a házasságot érvénytelenné csak a személybeli tévedés teszi, ill. a személy tulajdonságában való tévedés csak akkor, ha a másik fél szándéka „egyenesen és f ként” az adott tulajdonságra irányult (vö. 1097. k.). Amiket a polgári tc. a fent említett 54. §-ában a tévedés alatt sorol fel, azokat kánonjogunk már az 55. §-sal, azaz a

megtévesztéssel kapcsolatban hozza, mint szintén a beleegyezés hiányosságait az értelem részér l (vö. 1098. k., és a CIC-ben nem, de egyéb szerz knél szerepl felsorolásokkal, pl. ERD , *Egyházjog* 440.).

Abban megegyezik a két jogrend, hogy a házasság önkényesen nem bontható fel. A kánonjogban az elhált szentségi házasságot természetesen semmilyen bírói ítélet sem bonthatja fel (vö. 1141. k.), ellentétben a korabeli tc-vel. Ha legalább az egyik fél keresztény volt, az el nem hált, azaz valójában még be nem teljesült házasságukat jogában áll a pápának felbontania, megfelelő okból, és legalább az egyik fél kérésére (még a másik fél tiltakozása esetén is – vö. 1142. k.). Szintén felbonthatja az érvényes, de nem szentségi házasságot (azaz amikor legalább az egyik fél nem volt keresztény), de csakis a hit javára (err l a CIC nem beszél, módját a Hittani Kongregáció 1973. december 6-ai utasítása és normái szabályozzák). A házasságtörés csupán ágytól asztaltól való örökös elválásra ad okot, de azt is csak az 1152. kánonban szabályozott feltételek esetén, tehát a kötelek ett l még fennáll. A természet elleni fajtalanság (amennyiben a helyzet már a megkötéskor fennállt) legfeljebb pszichés alkalmatlanság percímének adhat alapot a semmisségi perben (vö. 1095. k. 3.), azonban az egyszeri megtévelyedés ehhez még kevés, a pszichés alkalmatlanság alapos és kimerít bizonyításra szorul ahhoz, hogy az ítélethez szükséges erkölcsi bizonyosság a bírói turnus tagjaiban kialakuljon. Ugyanez igaz a házastársi köteleességek szándékos magaviselettel történ súlyos megsértésének, gyermeküknek b ncselkmény elkövetésére vagy erkölcstelen életre való rábírási törekvésnek, ill. a megátalkodottan folytatott erkölcstelen életnek az esetében is. A h tlen elhagyás nálunk a házasságot illet jogkövetkezményekkel nem jár, hanem morális és szakramentális következményei vannak. A házastárs vagy a gyermek súlyos testi vagy lelki bántalmazása, avagy az együttélés más módon való mértéken felüli megnehezítése az ágytól-asztaltól való ideiglenes elválásra ad okot. Ez történhet a helyi ordinárius engedélyével (amit korunk gyakorlatában egyáltalán nem szoktak kérelmezni), vagy sürg s esetben anélkül is. Ideiglenessége addig tart, amíg az ok fennáll, megsz ntével a kapcsolatot helyre kell állítani (bár az egyházi hatóságnak joga van másként rendelkezni – vö. 1153. k.). A polgári bíróság fegyházzal vagy börtönnel sújtó ítéletének nálunk nincsenek jogkövetkezményei (legfeljebb ennek a másik fél el tti elhallgatása jelentheti a megtévesztés akadályát). Az akkori polgárjoggal ellentétben az elmebetegséget, a gyengeelméj séget, és a „jelekkel megértést is gátló [ill. nem gátló] siketnémaság”-ot a CIC nem említi a tilalmak között, hiszen nem is definiálja ezeket. Együttesen beszél arról, hogy értelem elégséges használatának hiánya akadályozó tényez az érvényes házassági consensus megadásában (1095. k. 1.). Az ezzel kapcsolatos joggyakorlatunkról b vebben ld. ERD , *Egyházjog* 434. A kánonjogban a hadkötelezettek nem vonatkoznak speciális házassági jogszabályok, mint ahogy nemzetközi jogrendünk lévén az állampolgárság sem szempont. {Természetesen az iménti összehasonlítás koránt sem kimerít jelleg .}

76. Az 1894. évi XXXII. tc.

A törvény szövegét ld. MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozású* 38-39.; LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 31-37.; *Vallásügy* 24-28.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 198-200.; HANUY, *A keresztség* 36-38.; HANUY, *A vallásváltoztatás* 224-226.; IMLING KONRÁD, *1894: XXXII. törvénycikk a gyermekek vallásáról – 1894: XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekr l*, Budapest 1894, 328-332.; *A kötelez ...* 95-98. és BAGOSSY, *Feladatunk* 267-269. Az els 3 §-t hozza: DUNAY, *Az áttérésekr l* 29-31. és SOMOGYI, *A reverzálisok* 26-27.; a tc-et elemzi még SIPOS, *Katholikus* 276-278..

„1. §. Bevett vagy törvényesen elismert különböz vallásfelekezetekhez tartozó házasságuk megkötése el tt egyszersmindenkorra megegyezhetnek arra nézve: hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, illet leg abban neveltessenek. A megegyezés csak akkor érvényes, ha kir. közjegyz , kir. járásbíró, polgármester vagy f szolgabíró el tt a megállapított alakszerűségek mellett jön létre. A kir. közjegyz el tt létrejött megegyezés közokiratba foglalandó. A többi hatóságok el tt létrejött megegyezés alakszerűségeit, valamint a megegyezés anyakönyvi nyilvántartása körül követend eljárást a vallás- és közoktatásügyi, az igazságügyi és a belügyminiszter rendeletileg szabályozzák. {A miniszteri törvényjavaslat els mondata eredetileg így hangzott (*A kötelez ...* 105.): „Bármily vallású házasságkötők, házasságuk megkötése el tt megegyezhetnek arra nézve, hogy a születend gyermekeik a bevett vagy törvényesen elismert hitvallások közül melyiket kövessék ; megegyezhetnek esetleg arra nézve is, hogy egy-egy gyermekök külön-külön a jelzett hitvallások melyikét kövessék, illet leg melyikben neveltessék.” Láthatjuk, hogy ezt a mondatot a közoktatási bizottság alaposan átdolgozta. Különbség volt a közoktatási és az igazságügyi bizottságok véleményében a megegyezés időpontjára vonatkozólag. Az el bbi azt támogatta, hogy a megkötés utáni fél éven belül léphessenek megegyezésre a házasságkötők, hiszen akkor már nincs rájuk nehezed pszichés nyomás atéren, hogy a házasságkötés érdekében bármit megengedjenek a másíknak. Az utóbbi viszont a miniszteri javaslatot támogatta. *Vallásügy* 24.: „A római, a görög s az örmény katolikusok egymás közti házasságából született gyermekekre [...] irányadó a 20.034/1814. sz. htartótan. rend., vagyis a gyermekek nemükre s a házasságkötés idejére tekintet nélkül az apa vallását követik.” Az „egyszersmindenkorra” szót pedig 1896. febr. 7-én 5175. sz. alatt értelmezte a belügyminiszter: csak egyszer lehet megegyezni, az egyetlen megegyezés pedig kiterjed a házasság egész tartamára és az összes gyermeke. (Utóbbit ld. még: SOMOGYI, *A reverzálisok* 41.)}

2. §. Az 1. §-ban körülírt megegyezés hiánya esetén a gyermekek szül ík vallását nemök szerint követik, illetve abban neveltetnek, amennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik.

3. §. Az 1. § szerint létrejött megegyezés kés bb, csakis az esetben változtatható meg: ha különböz vallású felek közül valamelyik fél a másik házastárs vallására tér át, úgy hogy a házasság egyvallású házasságává válik. Ez esetben a megegyezés ugyanazon alakíságok mellett, de csupán oly irányban változtatható meg, hogy a születend , valamint a 7-ik életévét még be nem töltött összes

gyermek most már valamennyien a szülők közös vallását kövessék és abban neveltessenek; a 7-ik életévet pedig már túlhaladott, de az 1868 : LIII. t.-cz. 2. §-ában megszabott életkort még el nem ért gyermekek, az idézett törvényczikk 3-8. §-aiban körülírt módon a szülők vallására térhetnek át, de csakis a gyámhatóság beleegyezése mellett. {Az említett tc. §-ait ld. a 475. lábjegyzetünkben és a 8. *Vegyes házasságok / d) Az 1868. évi LIII. tc. kialakulása c. pontunkban.*}

4. §. A 2. §-ban foglalt szabály alól eltérésnek később csak akkor van helye: ha az egyik házastárs a másik házastárs vallására tér át, úgy hogy a házasság egyvallásúak házasságává válik. Ez esetben a születendő, valamint a 7. életévüket még be nem töltött összes gyermekek a szülők közös vallását követik, illetve legabban nevelendő. Az áttért szülő nemebeli 7-ik életévüket már túlhaladott, de az 1868: LIII. t.-cz. 2. §-ában megszabott életkort még el nem ért gyermekek is az idézett törvényczikk 3-8. §-aiban körülírt módon a szülők közös vallására térhetnek át, de csakis a gyámhatóság beleegyezése mellett.

5. §. A törvénytelen gyermek anyja vallását követi, amennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik. Ha az anya más, bevett vagy törvényesen elismert vallásra térne át, vagy ilyenbe lép, akkor a 7-ik életévet még be nem töltött törvénytelen gyermekei új vallásába követik. A 7-ik életévüket még be nem töltött, királyi leirattal törvényesített, vagy az atya által elismert fiú az atyának a törvényesítést vagy elismerést követő 6 hó alatt kijelentett kívánságára, az atyának vallását követi, amennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik. A kijelentésre és annak anyakönyvi nyilvántartására az 1. §. második és harmadik bekezdésének rendelkezései megfelelően alkalmazandók. {Ezt a §-t egészítik ki az 1895. évi XLIII. tc. 27. és 29. §-ai (vö. a *Függelék 79. pontjával*), melyek szerint ha az anya nem dönt, a gyámhatóság teszi meg azt. Vö. KERTÉSZ ANTAL, *A házasságon kívül született gyermek jogi helyzete, tekintettel a polgári törvénykönyv tervezetére*, Kassa é. n., 111. és SOMOGYI, *A reverzálisok 28.*}

6. §. A jelen törvényben foglaltakkal ellentétben bármely szerződés, tértvény vagy rendelkezés érvénytelen és semmi esetben sem bír joghatállyal.

7. §. A jelen törvény életbeléptetése előtt kötött házasságokból született vagy születendő gyermekek vallásos nevelésére nézve azon törvény határozata marad érvényben, amely az ily házasságok kötése idejében hatályban volt. {Idézi még: SOMOGYI, *A reverzálisok 35.* Ez a § csak pár szóban különbözik az 1868. évi LIII. tc. 17. §-ától (HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete 136.*): „A jelen törvény életbeléptetése előtt kötött vegyes házasságokból született vagy születendő gyermekek vallásos nevelésére nézve azon törvény határozata marad érvényben, amely az ily házasságok idejében hatályban volt.”}

8. §. Az 1868 : LIII. t.-cz. 13., 14., 15. és 18. §-ainak rendelkezései, a törvényesen elismert vallást követőkre is kiterjesztve, hatályukban fentartatnak. {A 13-15. §§ szövegét ld. a *Függelék 66. pontjában*. A 18. § szövege pedig (SZENICZEY, *Az 1868 és 1869-ik évi 54. és HANUY, A Vegyes Házasságok Jogtörténete 136.*): „Lelenczes általában oly gyermekek, kiknek szülője nem tudatik, annak vallását követik, a kiket felfogadta. Ha lelenczházba adattak, s az intézet valamely vallásfelekezeté, azon

felekezet vallásában neveltetnek. Ha az ezen §-ban említettek egyike sem fordul el, az ily lelczcek azon vallásban neveltetnek, mely a találás helyén többségben van.”}

9. §. A jelen törvénnyel ellenkez mindennemü jogszabályok s jelesül az 1868 : LIII. t.-cz. 12. és 16. §-ai hatályon kívül helyezettnek. {Az említett §§-at ld. az 511. lábjegyzetünkben ill. a *Függelék* 66. pontjában.}

10. §. A jelen törvény a kötelez polgári házasságot szabályozó 1894 : XXXI. t.-czikkel egyidejüleg lép életbe s végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi, igazságügyi és belügyminiszterek bizatnak meg.”

{Az 1. § végén található közös miniszteri rendelet Wlassics Gyula, Erdély Sándor és Perczel Dezs aláírásaival 1674/1895. sz. alatt jelent meg, és MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 40-43.; *Vallásügy* 28-31.; LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 465-469.; HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 200-204. és IMLING KONRÁD, *1894: XXXII. törvényczikk*, II, 12-18. oldalain olvasható.}

77. Az 1894. évi XXXIII. tc. és annak jogfejl dése

A teljes tc. olvasható: LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 37-65.; *Vallásügy* 537-558.; IMLING, *1894: XXXII. törvényczikk* 333-366.; LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 39-66. és *A kötelez ...* 127-164. Utóbbi két m az 1-8., ill. a 111-126. oldalain idéz Perczel belügyminiszternek a törvényjavaslathoz benyújtott általános indoklásából. Néhány részlet: „Az általános védkötelezettséggel, az általános iskolakötelezettséggel járó feladatok teljesítésénél, a népesedési mozgalmak nyilvántartásánál és közrendészeti tekinteteb l szüksége van az államnak arra, hogy a nép minden személyi alapviszonyairól mindenkor a tényleges helyzetnek megfelel pontos ismeretekkel birjon.” Perczel szerint az egyházi anyakönyvezést azért vezették be az egyházszakadás idején, hogy nyilván tudják tartani, ki melyik felekezethez tartozik. Az állam ezeket készen találta, és mivel saját céljaira is használni akarta, szabályozta a vezetésüket (pl. 1868. évi XL. tc. 43. §, 1868. évi XLIV. tc. 14. §, 1873. évi IX. tc. 17. §, 1876. évi XVII. tc. 8. §, 1877. évi XX. tc. 230. §, 1878. évi V. tc. 391-400. §§, 1879. évi XL. tc. 60. §, 1882. évi XXXIII. tc. 11. §, 1885. évi XXIV. tc. 47. §). Az egyházi anyakönyvekb l azonban hiányoznak az állam számára szükséges adatok, territoriális elosztásuk pedig az egyház, és nem a polgári állam területi felosztásán alapul. „El áll ebb l az a káros helyzet, hogy oly vidékeken, hol igen kevés a hiv s így lelkészek is gyéren vannak, az a szegény polgár, kinek keresztelés vagy temetés végett lelkészét fel kell keresnie, egész vándorútra kénytelen elszánni magát. Kézen fekv , hogy ily akadállyal szemben az egyházi functióra való jelentkezés, a mi pedig egyúttal alkalom az anyakönyvbe való bevezetésre, az esetek nagy számában jelentékeny késedelemmel történik, s t néha egészen el is marad.” Vannak olyanok is, akik, mivel egyházi szertartásoknak nem vetik alá magukat, nem jelennek meg az anyakönyvekben. Mivel pedig vallásgyakorlatra nem kényszeríthet k, csak az állami anyakönyvezésük jelent megoldást. „A nehézség abban áll, hogy ma az állami és egyházi anyakönyvek közösen és együtt egy és ugyanazon

könyvben, egy és ugyanazon közeg által vezetettek, mid n tehát az állam saját ügyét szabályozza, önkénytelenül és akaratlanul az egyház belügyébe is avatkozik.” További problémát jelentett az elkeresztelési rendelet végrehajtására való hajlandóság hiánya, aminek az anyakönyvezésre is kihatása volt. „A jelenlegi rendszer, mely abban áll, hogy az egyház közege, mint közhivatalnok végzi egyúttal az állam teend it, csak addig tartható fenn, míg a hivatalos teend k terén összeütközés el nem fordul. A mint azonban egyszer ellentét jött létre a közhivatalnok és lelkipásztor felfogása között, e rendszer túlélte magát. [...] Szükségesnek tartom még kiemelni azt is, hogy az által, miszerint az állam hivatásából folyólag és kötelességéhez képest állami anyakönyveket létesít, legkevésbé sincs érintve a vallásfelekezetek azon joga, hogy külön egyházi anyakönyveket továbbra is vezethessék. A különbség csupán az lesz, hogy ezen egyházi anyakönyvek ezután csakis egyházi célokra fognak szolgálni s közhitelességgel birni többé nem fognak, mert a közhitelesség az állam saját anyakönyveit fogja illetni ; viszont azonban az állam sem fog semminem befolyást venni az egyházi anyakönyvek vezetésére.”

A képvisel ház közigazgatási bizottságának jelentését hozza LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 9-28. Fontosabb részletek: „[...] mert habár nem lehet is tagadni, hogy eddig is voltak számosan az anyakönyvvezetéssel megbízott egyházi közegek között, kik feladatuknak minden tekintetben megfelelő, megbízhatóság szempontjából semmi kivánni valót nem hagytak fent: mindamelltt nem vonható kétségbe, hogy viszont igen nagy azoknak száma is, kik részint értelmi képességük kisebb foka, részint más irányban való elfoglaltatásuk vagy más hasonló ok miatt, részint helytelenül alkalmazott felekezeti vagy nemzetiségi túlbuzgóságból, az anyakönyvek megbízhatósága iránt joggal támasztható legelemibb követeléseknek sem voltak képesek megfelelni s kikkel szemben az állam, bármilyen élénken érezte legyen is a részükr l követett felületes eljárás hiányait, teljes tehetetlenségre volt kárhóztatva, mely jelenség ismét magának az állam tekintélyének volt tetemes kárára.” „Lényeges javulás várható a mai helyzettel szemben a javaslat azon rendelkezéseit l is, melyek az anyakönyvvezet k felett gyakorlandó felügyeletre, az anyakönyvek meg rzésére, a netán elveszett vagy megsemmisült anyakönyvek pótlására és az anyakönyvek másodpéldányának az els példánnyal való teljes összhangba hozatalára vonatkoznak. [...] ha figyelembe vesszük ama gyakorlati tapasztalatot, hogy a másodpéldányok betérjesztései igen sok esetben a lelkészek részér l kicsinyes ürügyek alatt vagy megnehezítetttek, vagy épen meggátoltattak, sok helyütt pedig ennek betérjesztését épen ezen okból maguk a politikai hatóságok sem szorgalmazták kell erélylyel, nem szenved kétséget, hogy a meg rzés eme rendszere alig tekinthet csak némi beccsel is bírónak s mindamaz els rend fontosságú adatok megbízható nyilvántartása és kés bbi használatra történ megtartása, mik az anyakönyvbe bejegyzend k, egészen az illet lelkészek jóindulatára és hivatali lelkiismeretére volt bizva.” „Érvényben hagyni az állami anyakönyvek mellett a felekezeti anyakönyveket is, kiszámíthatlan complicatiókra vezetne, nehézkessé tenné az anyakönyvek kezelését, egyenl tlenséget teremtene ott, hol az egyöntet eljárást els sorban kívánatos.”

LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 29-38. a képvisel ház igazságügyi bizottságának jelentését ismerteti. Ez a jelentés egyetlen egyszer sem utal az egyházi anyakönyvvezetésre.

A végleges törvény 9. §-a kimondja (MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 128.): „Lelkész nem nevezhet ki anyakönyvvezet vé vagy helyettesé.” Ugyanezt LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 39.; LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 97. és *Vallásügy* 539. így hozza: „Lelkész (rabbi) nem nevezhet ki [...]” LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 97. ugyanígy idézi, és hozzáteszi Perczel indoklását: ez nem retorzió akar lenni, hanem mivel a lelkészek saját egyházi anyakönyveiket vezetik, az állami anyakönyvek megbízhatóságának kárára válhatna, ha összekeveredne náluk a kett .

Ugyanazon tc. 94. §-a (MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 21.) szerint: „A jelen törvény életbelépte el tt vezetett felekezeti anyakönyvb l közhitelesség kivonatokat az eddigi módzatok mellett szolgáltatni a felekezeti anyakönyvvezet k továbbra is jogosultak és kötelezettek. Amely felekezeti anyakönyvvezet ily kivonat kiszolgáltatását megtagadja: kihágást követ el és 1 hónapig terjedhet elzárással és 600 koronáig terjedhet pénzbüntetéssel büntetend . Megjegyzés. A lelkészek itt tehát közhitel könyvek és íráttárok kezel iként szerepelnek.” LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 65.; LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 462.; *Vallásügy* 558. és IMLING, 1894: *XXXII. törvényczikk* 366. Máthé „Megjegyzés”-ét nem hozza, ezzel szemben ezekben a §-nak folytatása is van: „A kihágás elbírálása a kir. járásbiróságok hatáskörébe tartozik.”. LUKÁCS, *Az állami anyakönyvekr l* 462. oldalán megtaláljuk a § igazságügyminiszteri magyarázatát is: a jelen törvény életbelépte el tt az anyakönyvezést a lelkészek végezték, visszamen leg anyakönyvek tehát csak náluk találhatók. Ezért kellett ezekre is kiterjeszteni a jelen törvény hatáskörét. Ezt különben az 1827. évi XXIII. tc. 3. §-a alapozza meg: „Mig az egyházaknál az anyakönyvek megvannak, kivonatok csakis az illet lelkipásztortól kérend k és csakis azok nem léte esetében lehet az illet törvényhatóságok levéltáraihoz folyamodni.” [Ti. a másodpéldányokért.]

S t az egyházi anyakönyvezés tisztán bels rendjét is szabályozta az állam. Ezt tette pl. a bejegyzések utólagos módosítása tárgyában a kultuszminiszter 1898. évi 5912. sz. rendeletével (ld. MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 128. és *Vallásügy* 38-39.).

Ugyanitt megjegyzend még egy kés bbi félreértést tisztázó rendelet. A belügyminiszter 1898. február 14-én, 13.831. sz. alatt válaszolt arra a problémára, hogy az 1894. évi XXXIII. tc. 87. §-a vonatkozik-e a Katolikus Egyházon belüli rítusközi házasságokra is. Elrendelte, hogy az 1894. évi XXXII. tc. 1-2. §§-ait a római, görög és örmény katolikusokra alkalmazni nem lehet: k tehát házasságkötésüket megel z en nem egyezhetnek meg arról, hogy születend gyermekeik milyen rítusúak legyenek, mindegyikük az apa rítusát kell, hogy kövesse. (Ld. MELICHÁR, *A katolikus* 26.) Ugyanezt er sítette meg 1907. évi 116.304. sz. rendeletében is. Mindkét jogszabály teljes szövege olvasható: MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 62-64.

LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények 80-181. hozza Perczel belügyminiszter 1895. június 29-én kiadott, 60.000. sz. utasítását „az állami anyakönyvek vezetése tárgyában”*. Ennek 57. §-a szól a vallás bejegyzéséről (a teljes § olvasható: HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 206-209. és HANUY, *A vallásváltoztatás* 240-242.), melynek számunkra releváns része a következő :

„[...] Ha a házasság, melyben a gyermek született, 1895. évi október hó 1-je előtt kötött: akkor, ha a szülők egy valláson vannak, a szülők közös vallása jegyzendő be a gyermek vallása gyanánt; ha a szülők különböző bevett keresztény vallásfelekezethez tartoznak, a fiúgyermek atyjának a leánygyermek anyjának vallására jegyzendő be.

Ha a házasság, melyben a gyermek született, 1895. évi október hó 1-je után kötött, akkor, ha a szülők között a házasság megkötése előtt a gyermekek vallásáról szóló 1894. évi XXXII. törvénycikk 1. §-a alapján a gyermekek vallása iránt kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró előtt a megállapított alakszerzők mellett megegyezés jött létre, a gyermek vallása ezen megegyezés szerint, illetőleg ha a házaspár a megegyezést az idézett törvénycikk 3. §-a alapján megváltoztatták, a megváltoztatott megegyezés szerint jegyzendő be.

Ha az 1894. évi XXXII. t.-cikk 3. §-a szerint megváltoztatott megegyezés folytán ugyanezen törvényszakasz 2-ik bekezdéséhez képest, 7-ik életévét még be nem töltött gyermek vallása megváltozik, ez a körülmény a megváltoztatott megegyezésről felvett közjegyzői okiratnak, illetőleg jegyzői könyvnek az eljáró kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró által az 1895. évi 1674. V. K. M. eln. szám alatt kibocsátott vallás- és közoktatásügyi, igazságügyi és belügyi ministeri rendelet {teljes szövege, mellékletekkel együtt olvasható: HANUY, *A vallásváltoztatás* 233-239. és IMLING, *1894: XXXII. törvénycikk*, II, 12-20. oldalakon} 6. és 10. §-ai értelmében a születést nyilvántartó anyakönyvvezető részére megküldött hiteles kiadványa, illetőleg hiteles másolata alapján a gyermek születési anyakönyvi lapja szélén följegyzendő. Ha pedig ugyancsak az idézett törvényszakasz második bekezdéséhez képest a 7-ik életévét már túlhaladott, de az 1868. évi LIII. t.-cikk 2. §-ában megszabott életkort még el nem ért gyermek a gyámhatóság beleegyezése mellett a szülők közös vallására tér át, ez a körülmény, ha bejelentik és igazolják, a születési anyakönyvi lap szélén feljegyzendő [...]” Perczel az utasítás további részében úgy rendelkezett, hogy az általa eddig említett tc-ek és rendelet által bekövetkezhet egyéb változások a kellő bejelentések, igazolások és hivatalos küldemények alapján szintén az anyakönyvi lapok szélére jegyzendők be. Ezért ezek idézése a továbbiakban nem szükséges.

Értelemszerű, hogy a belügyminiszter (112.790/1895. sz. alatt) kimondta: „1895. október 1-je után a felekezeti anyakönyvekbe tett bejegyzés közhitelességgel nem bír.” (GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 581.)

Végül megemlítenék a későbbi változásokat.

Elsőként az 1904. évi XXXVI. tc. *Az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. t.-cikk módosításáról* (Vallásügy 558-566.). Ebben a ránk vonatkozó fontosabb idézetek:

„9. §. A születési anyakönyv rovataiba be kell jegyezni: [...] 3. a gyermek [...] vallását (a vallást az 1894:XXXIII. t.-cz. 87. §-a értelmében; 4. a szülőknek, illetve leg a törvénytelen gyermek anyjának [...] vallását [...]”

„10. §. A házassági anyakönyv rovataiba be kell jegyezni: [...] 2. a házasulók [...] vallását [...]”
 {Ide kapcsolódik két belügyminiszteri rendelet. A 137.586/899. sz. kimondja, hogy ha a házasulandó születési anyakönyvi kivonatából kiderül, hogy elkeresztelték, akkor a házassági anyakönyvben a vallása rovatba a törvény szerinti vallását kell beírni. Ha nincs nyoma elkeresztelésnek, akkor a születési anyakönyvbe beírt vallása vélelmezendő, és azt kell ide is beírni, hacsak a házasulandó ennek ellenkező jét hitelesen nem bizonyítja. A 44.988/908. sz. pedig azt mondja ki, hogy az 1868. évi LIII. tc. hatályba léptetett kötött vegyes házasságból született személy vallása az 1791. évi XXVI. tc. 15. §-a, illetve az azt módosító 1844. évi III. tc. 1. §-a és 1848. évi XX. tc. 2. §-a alapján döntendő el, és anyakönyvezendő a házasságkötéskor. Tehát pl. ha az apa r. k., az anya pedig evangélikus, akkor az összes gyermek r. k., kivéve, ha igazolják, hogy 18 éves korukig (vagy lányt az ennél fiatalabb korában történt házasságkötéséig) evangélikusként nevelték őket, és oda tartozónak vallják is magukat. Ha viszont az apa volt evangélikus és az anya r. k., akkor a lányok katolikusnak, a fiúk pedig evangélikusnak minősülnek, kivéve, ha lelkeszi bizonyítvánnyal igazolják, hogy 18 éves korukig (vagy lány a házasságkötéséig) a másik nem szülő vallásában nevelték őket, és oda tartozónak vallják is magukat.}

„11. §. A halotti anyakönyv rovataiba be kell jegyezni: [...] 3. az elhalt [...] vallását”

„20. §. Halva szülöttek és szülés közben elhaltak [...] csak a születési anyakönyvbe jegyzendő k be.” {Megjegyzendő, hogy azelőtt ezeket a gyermekeket a halotti anyakönyvbe is bevezették. Ez tehát gyökeres változás. Bár az, hogy ezen gyermekekkel kapcsolatban legalább ennyi megmaradt az állami törvénykezésben, csak az akkori esetleges polgárjogi következmények miatt történt.}

A 19. § arról beszél, hogy a gyermek állapotában történő bármilyen változás (származásának utólagos megállapítása, törvényesítés, örökbefogadás) hivatalos dokumentumok alapján utólag bejegyzendő. Ehhez kapcsolódik a belügyminiszter 99.408/908. sz. rendelete, miszerint ha a törvényesítéskor a gyermekek már 7 évesek elmúltak is, a szülők megegyezése a gyerekek vallása kérdésében az anyakönyvbe bejegyzendő, hiszen a megegyezés még a 7 éves koruk előtt történt.

A következő változás az 1906. október 15-én 80.000/1906. sz. alatt, *Utasítás az állami könyvek vezetése tárgyában* címmel megjelent belügyminiszteri rendelet. Ez utóbbi olyan részletes szabályozást tartalmaz, hogy önmagában 185 §, mellékletei pedig többek között tartalmazzák a teljes magyar utónévkönyvet, minden idegen eredetű név magyarul anyakönyvezhető formájával együtt. {Ennek elődjét megtaláljuk: LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 126-139. oldalain, melyeken a 86.225/895. sz. belügyminiszteri rendelethez kibocsátott melléklet gyanánt szerepelnek a „nem-magyar utónevek”.} Az utasítás hossza: *Vallásügy* 569-678., a mellékleteké pedig *Vallásügy* 678-738. Számunkra figyelemre méltóbb részletek:

„56. §. Ha a magyar állampolgár eddig követett vallásáról más bevett vagy törvényesen elismert vallásra áttér (1868 : LIII. t.-c. 2. §.), vagy ha a bevett vagy törvényesen elismert felekezeteken kívül állóvá lesz (1895 : XLIII. t.-c. 23. §.), továbbá ha mint a bevett vagy törvényesen elismert felekezeteken kívül álló valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe belép, vagy végre ha a római, görög vagy örmény szertartásu kath. vallásfelekezetek egyikéből a másikába átlép, s azt az érdekeltek bejelentik és igazolják, az áttérést (áttérést, vallásváltoztatást, felekezeten kívül állást) az illetőnek születési, illetve leg házassági anyakönyvében, valamint ha gyermekei vannak, azok születési anyakönyvében az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatában fel kell jegyezni. [...]

Ha a szülő vallásváltoztatása a gyermek vallására is kihat, a szülő vallásváltoztatása is a gyermek vallásának megváltozása a gyermek születési anyakönyvében egy és ugyanazon feljegyzésbe foglalandó. [...] Ugyanez a szabály alkalmazandó az esetben is, ha a gyermek gyámhatósági bejegyzés mellett a szülők közös vallására tér át. (86. §., I. 7. sz. példa.)

Az áttérés, átlépés stb. igazolása akár az eredeti születési anyakönyvi kivonatra vezetett feljegyzéssel, akár azon vallásfelekezet lelkészének (hitközségi elöljárójának) hivatalos bizonyítványával történhetik, amely felekezetbe az áttérés (átlépés) történt. Az 1896. évi 56/V. K. M. eln. sz. rendelet (D. melléklet) 6. és 8. §-ai értelmében a bevett vagy törvényesen elismert felekezetek valamelyikéből történt „kilépés” a közigazgatási hatóság által felvett jegyzőkönyv hiteles másolatával, a jelezett felekezetek valamelyikébe történt belépés pedig azon vallásfelekezet lelkészének (hitközségi elöljárójának) hivatalos bizonyítványával igazolandó, amely felekezetbe a belépés történt.

A bejegyzést az anyakönyvvezető az érdekelt fél kérelmére saját hatáskörében teljesíti. A kérelmet személyesen, szóbelileg kell előadni. Ha a fél nem lakik a születést, illetve leg házasságot nyilvántartó anyakönyvvezető kerületében, a 42. §. második bekezdésében előírt eljárás nyelvére alkalmazást.

Ha a vallásváltoztatással kapcsolatban az utónév is megváltozik (55. §.), ez esetben mind a két körülmény egy és ugyanazon bejegyzésbe foglalandó.[...]”

A §. kapcsán a belügyminiszter a következőket rendelte el:

25.972/906. sz.: Az örökbefogadás a gyermek vallására ill. annak megváltoztatására nincs kihatással. {Ld. még: SOMOGYI, *A reverzálisok* 49. és 61.}

10.317/907. sz.: Az örökbefogadás ténye nem lehet a gyermek vallásváltoztatásának jogalapja.

47.801/907. sz.: Az anyakönyvben bejegyzendő a gyermek vallásváltoztatása az adott lelkész igazolása alapján abban az esetben is, ha az anyával egyvallású 7 éven aluli fiú az anyának az apáéra történt vallásváltoztatása által az apával lett egyvallású, de mindez még a házasságkötésük (azaz a gyermek törvényesítése) előtt történt.

151.571/907. sz.: Örmény- vagy görög katolikusnak anyakönyvezett személy csak akkor válthat a római katolikus rítusra, ha azt az Apostoli Szentszéknél kérelmezi.

„82. §. [...] akkor, mikor az állami születési anyakönyvbe az utónév bejegyeztetik, a keresztelés (egyházi szertartás) már megtörtént, az anyakönyvvezető a bejelentő által netalán felmutatott keresztelési

(egyházi) bizonylat alapján vagy egyéb módon igyekezzék megtudni a keresztelésben (egyházi szertartásban) nyert neveket és ha ezek netalán eltérnének azoktól, amelyeket az állami anyakönyvbe való bejegyzés végett bejelentettek, figyelmeztesse a felet az ezen eltérésből származható hátrányokra. Amennyiben pedig a gyermek az utónévnek az állami születési anyakönyvbe való bejegyzésekor még nincs megkeresztelve (egyházi szertartás szerint még nevet nem kapott), az anyakönyvvezető a születési anyakönyvbe történt bejegyzésről díj- és bélyegmentesen „Értesítés”-t (9. sz. minta) köteles kiállítani és a bejelentőt felszólítani, hogy az értesítést a kereszteléskor (egyházi szertartáskor) a lelkész előtte mutassa fel. Az értesítés kizárólag az egyházi szertartásnál való használatra szól.[...]

„83. §. Oly gyermekeknél, kiknek szülei magyar állampolgárok és valamely törvényesen elismert vallásfelekezethez tartoznak, az állami születési anyakönyvbe a gyermek vallása a fennálló jogszabályoknak megfelelően bejegyzendő. {Ezek alatt az 1894. évi XXXIII. tc. 87. §-át és az 1904. évi XXXVI. tc. 9. § 3. pontját érti. Majd tételesen felsorolja az említett felekezeteket.} [...]

Az 1895 : XLIII. t.-cz. 26. §-ának rendelkezéseire való tekintettel a gyermek a születési anyakönyvbe sem a bevett vagy törvényesen elismert felekezeteken kívül állónak, sem a törvényesen el nem ismert vallásfelekezetek valamelyikéhez tartozónak be nem jegyezhető.”

„84. §. Ha a házasság, melyben a gyermek született, 1895. évi október hó 1-je előtt kötött, akkor: a) ha a szülők egy valláson vannak, a szülők közös vallása jegyzendő be a gyermek vallásául; b) ha a szülők különböző bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetekhez tartoznak, a fiugyermek atyjának, a leány anyjának vallására jegyzendő be; c) ha a szülők különböző szertartású (római, görög, örmény) katolikusok, akkor a gyermek vallásául azon szertartású katolikus vallás jegyzendő be, amelyhez az atya tartozik. {Itt a Helytartótanács 1814. évi 23.034. sz. rendeletére hivatkozik.} Az a) pontban foglalt szabály alól az 1894:XXXII. t.-cz. 7. §-a alapján kivételnek lehet helye. Ily kivételes esetben a kért bejegyzés elhalasztandó. a [sic] szülőkkel az idézett §-ra alapított kívánságuk felől jegyzőkönyvbeendő fel és ez a szülők házassági anyakönyvi kivonatával együtt, melyet a szülők tartoznak beszerezni és bemutatni, a belügyministerhez utasítás végett felterjesztendő.”

„85. §. Ha a házasság, melyben a gyermek született, 1895. évi szeptember hó 30-ika után kötött, akkor: a) ha a szülők egy valláson vannak, szintén a szülők közös vallása jegyzendő be a gyermek vallásául; b) ha a szülők különböző szertartású (római, görög, örmény) katolikusok, akkor a gyermek vallásául azon szertartású katolikus vallás jegyzendő be, amelyhez az atya tartozik. {Itt a 116.304/907. sz. belügyminiszteri rendeletre hivatkozik.} [...] c) ha a szülők különböző bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetekhez tartoznak és a házasság megkötése előtt gyermekeik vallása iránt megegyezésre nem léptek: a fiugyermek atyjának, a leány anyjának vallására jegyzendő be (1894:XXXII. t.-cz. 2. §.); d) ha a szülők különböző bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetekhez tartoznak és közöttük a házasság megkötése előtt az 1894:XXXII. t.-cz. 1. §-a alapján a gyermekek vallása iránt megegyezés jött létre, akkor a gyermek vallása ezen megegyezés szerint, illetéleg ha a házaspár a

megegyezést az idézett törvénycikk 3. §-a alapján megváltoztatták, a megváltoztatott megegyezés szerint jegyzend be. A megegyezésre aláírás el tti megjegyzésként hivatkozni kell.[...]"

„86. §. Ha a szül k valamelyike más vallásra tér át, mint amelyet el bb követett s a 7-ik életévét még be nem töltött nemebeli gyermek vallása ennek folytán megváltozik (1868: LIII. t.-cz. 14. §., 1894 : XXXII. t.-cz. 4. §-ának második bekezdése, 1894 : XXXII. t.-cz. 8. §.), avagy ha az 1895. évi szeptember hó 30-ika után házasságra lépett s kés bb áttért szül nemebeli, 7-ik életévét már túlhaladott, de az 1868 : LIII. t.-cz. 2. §-ában megszabott életkort (tizennyolczadik életévét) még el nem ért gyermek gyámhatósági bejegyzés mellett a szül k közös vallására tér át (1894 : XXXII. t.-cz. 4. §-ának harmadik bekezdése), mindezen körülményeket a születési anyakönyvbe az utólagos bejegyzések rovatába fel kell jegyezni. A bejelentésre, az áttérés igazolására s a bejegyzés fogantatására nézve az 56. §-ban foglaltak az irányadók, azzal a kiegészítéssel, hogy a 7-ik életévét túlhaladott gyermek áttérésénél a gyámhatóság beleegyezése is felmutatandó az anyakönyvvezet el tt.[...]

Ha az 1894 : XXXII. t.-cz. 3. §-a szerint megváltoztatott megegyezés folytán ugyanezen §. 2. bekezdéséhez képest 7-ik életévét még be nem töltött gyermek vallása megváltozik, ez a körülmény a megváltoztatott megegyezésről felvett közjegyz i okiratnak, illet leg jegyz könyvnek az 1895. évi 1674/V. K. M. eln. sz. rendelet (G. melléklet) 6. és 10. §-ai értelmében {olvashatók: IMLING, 1894: XXXII. törvénycikk, II, 14. és 17-18. oldalain} a születést nyilvántartó anyakönyvvezet részére megküldött hiteles kiadványa, illet leg hiteles másolata alapján a gyermek születési anyakönyvében az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatában hivatalból feljegyzend .[...]

Ha az 1894: XXXII. t.-cz. 3. §-ának második bekezdéséhez képest a 7-ik életévét már túlhaladott, de az 1868 : LIII. t.-cz. 2. §-ában megszabott életkort még el nem ért gyermek gyámhatósági bejegyzés mellett a szül k közös vallására tér át, ez a körülmény, ha bejelentik és igazolják, a születési anyakönyvben ugyancsak az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatában szintén feljegyzend . A bejelentésre, az áttérés igazolására s a bejegyzés mikénti fogantatására nézve az 56. §-ban foglaltak az irányadók azzal a kiegészítéssel, hogy a 7-ik életévét túlhaladott gyermek áttérésénél a gyámhatóság beleegyezése is felmutatandó az anyakönyvvezet el tt. {Itt a 12684/907. sz. belügyminiszteri rendeletre hivatkozik.} [...]."

„87. §. Ha a szül k, kiknek egyike, vagy mindketteje a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeten kívül áll, a házasság megkötése el tt gyermekeik vallására nézve megegyezésre léptek, vagy ha a létrejött megegyezést kés bb megváltoztatták, akkor a gyermek vallására nézve ez a megegyezés irányadó. (1895: XLIII. t.-cz. 26., 27., 28. §.) Azt, hogy a vallás mi alapon jegyeztetett be az anyakönyvbe, aláírás el tti megjegyzésként meg kell említeni. [...]

Ha a szül knek csak egyike áll a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeten kívül és a szül k a házasság megkötése el tt megegyezésre nem léptek, akkor azon gyermek vallásául, ki a bevett vagy törvényesen elismert vallást követ szül neméhez tartozik, ezen szül vallását kell bejegyezni. A másik nemhez tartozó gyermek vallásául azt a bevett vagy törvényesen elismert vallást kell bejegyezni,

amelyet a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteken kívül álló szül saját nemebeli gyermekeire nézve megállapít. (1895 : XLIII. t.-cz. 27. §.) A megállapítás közokiratban tett, vagy az anyakönyvvezet el tt személyesen szóbelileg tett kijelentéssel történik. Azt, hogy a vallás mi alapon jegyeztetett be, aláírás el tti megjegyzéskép meg kell említeni. [...]

Ha a gyermek szüleinek egyike sem tartozik valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez és a szül k házasságuk megkötése el tt gyermekeik vallására nézve megegyezésre nem léptek, akkor az ily házasságból származott gyermek vallásául azt a bevett vagy törvényesen elismert vallást kell bejegyezni, melyet a nemebeli szül megállapít. Azt, hogy a vallás mi alapon jegyeztetett be, aláírás el tti megjegyzéskép meg kell említeni. [...]

Ha a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteken kívül álló szül a saját nemebeli gyermeke vallását a születés anyakönyvi bejegyzése alkalmával az anyakönyvvezet figyelmeztetése dacára meg nem állapítja, vagy pedig oly vallást jelöl meg, mely a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek közé nem tartozik, akkor a gyermek vallásának rovatába az jegyzend be, hogy „vallása egyel re meg nem állapított”. Ha a megállapítás a szül részér l kés bb megtörténik, az az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatába vezetend be. [...]

Ha a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteken kívül álló egyik vagy mindkét házastársnak valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe való belépése által a házasság egy vallásúak házasságává válik s az ezen házasságból ezt megelő z en született gyermek vallása ennek folytán megváltozik (1895 : XLIII. t.-cz. 28. §., 1896. évi 56. V. K. M. eln. sz. rendelet (D. melléklet) 27., illet leg 14., 16. és 17. §-ai); ezt a körülményt a születési anyakönyvbe az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatába fel kell jegyezni. Az eljárás tekintetében a 86. §-ban foglaltak megfelelő en alkalmazandók. {A D melléklet a *Vallásügy* 9-19. és HANUY, *A vallásváltoztatás* 243-254. (formanyomtatvány-mintái a 255-260.) oldalain olvasható.}

Bevett vagy törvényesen elismert vallásúnak anyakönyvezett gyermek vallása nem változik, ha 7-ik életévének betöltése el tt szülei a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetekb l ki is lépnek, vagyis felekezeten kívül állókká lesznek.” {Itt hivatkozik a belügyminiszter 12.684/907. sz. rendeletére.}

„88. §. Törvénytelen gyermek anyjának vallására jegyzend be. (1894 : XXXII. t.-cz. 5. §-ának els bekezdése.)

Ha a törvénytelen gyermek anyja nem tartozik a bevett vagy törvényesen elismert vallások egyikéhez sem, a gyermek vallásául az a vallás jegyzend be, melyet az anya a bejelentés alkalmával megállapít. (1895 : XLIII. t.-cz. 27. és 29. §.) A megállapítás közokiratba foglalt, vagy az anyakönyvvezet el tt személyesen szóbelileg tett kijelentéssel történik. Evégb l a születés bejegyzése szükség esetén az anya személyes megjelenetéséig elhalasztandó. Azt, hogy a vallás mi alapon jegyeztetett be, a bejegyzésben aláírás el tti megjegyzéskép meg kell említeni. [...] Ha az anya a születés anyakönyvi bejegyzése alkalmával a gyermek vallását meg nem állapítja, a 87. §. negyedik bekezdése értelmében kell eljárni.

Ha a természetes atya a törvénytelen fiugyermeket a születés bejelentése alkalmával elismeri s azon kívánsága, hogy a gyermek az vallására jegyeztessék be, a kívánsága fel l felvett közjegyz i okiratnak, illet leg jegyz könyvnek a születést bejegyezni hivatott anyakönyvvezet részére megküldött hiteles kiadványával, illet leg hiteles másolatával már igazolva van, az ily fiugyermek az atya részér l történt elismerés feljegyzésével kapcsolatban az atya vallására jegyzend be. (1894 : XXXII. t.-cz. 5. §-ának harmadik bekezdése.) Azt, hogy a vallás az atya kívánságához képest jegyeztetett be, aláírás el tti megjegyzéskép meg kell említeni. Különböz szertartásu katolikus szül kt l született fiugyermekre nézve az atya ezt a jogot nem gyakorolhatja.

Ha a 7-ik életévét még be nem töltött s az anya vallására bejegyzett törvénytelen gyermek vallása megváltozik annak folytán, hogy az anya más bevett vagy törvényesen elismert vallásra tér át (1894 : XXXII. t.-cz. 5. §-ának második bekezdése), ez a körülmény s az anya áttérése, amennyiben bejelentik és igazolják, a születési anyakönyvbe az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatában feljegyzend . [...] A bejelentésre, az áttérés igazolására s a bejegyzés mikénti foganatosítására nézve az 56. §-ban foglaltak az irányadók.”

„89. §. Ha a 7-ik életévét még be nem töltött, királyi leirattal törvényesített vagy az atya által elismert fiu vallása az 1894 : XXXII. t.-cz. 5. §-ának harmadik bekezdéséhez képest az atyának hat hónapon belül kijelentett kívánságára megváltozik, ez a körülmény az atya kívánságáról felvett közjegyz i okiratnak, illetve jegyz könyvnek a születést nyilvántartó anyakönyvvezet részére megküldött hiteles kiadványa, illet leg hiteles másolata alapján a születési anyakönyvbe az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatába hivatalból feljegyzend . [...]”

Különböz szertartásu katolikus szül kt l született fiugyermekre nézve az atyát az el z bekezdésben említett jog meg nem illeti. Az ily gyermek az anya szertartása szerinti katolikus marad.”

„90. §. Ha a 7-ik életévét még be nem töltött törvénytelen gyermek anyja és természetes atyja egymással utólag házasságra lépnek és az utólagos házasság által történt törvényesítés a 96. §. értelmében az anyakönyvben feljegyeztetik s a gyermek vallása az utólagos házasság által történt törvényesítés következtében megváltozik (1868 : LIII. t.-cz. 15. §.), ezt a körülményt a születési anyakönyvbe a törvényesítés fel l tett bejegyzésben szintén meg kell említeni. [...] Meg kell említeni továbbá ugyanott azt is, ha esetleg a gyermek vallása az okból változik meg, mert az utólag házasságra lépett szül k a gyermek vallására nézve az 1894 : XXXII. t.-cz. értelmében megegyeztek.” {Az 59.845/901. sz. belügyminiszteri rendelet alapján a megegyezés a házasság el tt született, de utólagos házassággal törvényesített gyermekekre is kiterjed.}

„92. §. Talált s általában oly gyermekek kiknek, szül je nem tudatik, annak vallására jegyzend k be, aki ket felfogadta. Ha az ilyen gyermek állami gyermekmenhely kötelékébe utaltatott, arra a vallásra jegyzend be, mely a találás helyén többségben van. Ha a gyermeket magánintézet gondozza s az intézet valamelyik vallásfelekezeté, a gyermek ezen felekezet vallására, egyébként pedig azon vallásra jegyzend be, amely a találás helyén többségben van. [...]”

Ha az, aki a gyermeket felfogadta, nem tartozik a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem, a gyermek vallásául az a vallás jegyzend be, amelyet az, aki a gyermeket felfogadta, megállapít. (1895 : XLIII. t.-cz. 29. §.) A megállapítás az anyakönyvvezet el tt személyesen, szóbelileg tett kijelentéssel történik. Az, hogy a vallás mi alapon lett bejegyezve, a bejegyzésben aláírás el tti megjegyzésképpen megemlítend . [...] Ha a gyermek vallása a születés bejegyzése alkalmával meg nem állapittatik, a 87. §. negyedik bekezdése értelmében kell eljárni.”

„93. §. Az anyakönyvvezet azon születési anyakönyvi bejegyzéseket, melyeknek teljesítése alkalmával a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteken kívül álló szül kt l származó gyermek vallásának rovatába azt jegyezte be, hogy a gyermek vallása „egyel re meg nem állapított”, nyilvántartja [...] s amennyiben a jogosult szül a gyermek ötödik életévének betöltéséig a gyermek vallását meg nem állapítja, err l a gyermek életben léte esetében az anyakönyvi kivonat bemutatása mellett jelentést tesz a közvetlen felügyel hatósághoz. A felügyel hatóság az 1896. évi 56./V. K. M. eln. sz. rendelet 25. és 26. §-aiban szabályozott eljárás után, annak eredményéhez képest rendelettel utasítja az anyakönyvvezet t a gyermek vallásának feljegyzésére. A feljegyzés az utólagos bejegyzések és kiigazítások rovatába történik. [...]”

„110. §. [...] Az elhunyt vallására a bejegyzések összehasonlítására vonatkozó 58. §. szem el tt tartása mellett az a bevett vagy törvényesen elismert vallás jegyzend be, amelyet a bejelent bmond. Ha az elhunyt a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetekb l való kilépésre jogosító életkort már elérte s felekezeten kívül állt, ez a körülmény jegyzend be a vallás rovatába. [...]”

Ugyanezen a napon adta ki az igazságügyminiszter a 20.000/1906. sz. utasítását *A házasság kihirdetése, megkötése és anyakönyvezése tárgyában*. Ez szintén igen alapos: 108 §, függelékei pedig tartalmazzák a világ összes magyar házasságkötésben és anyakönyvezésben illetékes követségének és konzulátusainak listáját. Hossza a függelékkel együtt: *Vallásügy* 789-848. Az ebb l kiemelend fontosabb idézetek:

„31. §. [...] A kihirdetésnek tartalmaznia kell: 1. a házasulandók mindegyikének [...] 4. vallását [...]”

„74. §. [...] A házassági anyakönyv rovataiba be kell jegyezni: [...] 3. a házasulók [...] vallását [...]”

„75. §. A gyermekek vallására vonatkozó megegyezés bejegyzése a házassági anyakönyvbe. Ha a házasulók gyermekeik vallására nézve házasságuk megkötése el tt az 1894 : XXXII. vagy az 1895 : XLIII. t.-cz. értelmében kir. közjegyz , kir. járásbíró, polgármester vagy f szolgabíró el tt a megállapított alakszerűségek mellett létrejött megegyezésüket a házasság megkötése el tt vagy házasságuk megkötése alkalmával felmutatják, vagy ha azt az említett hatóságok az anyakönyvvezet höz hivatalból megküldötték: ezt a megjegyzést a házassági anyakönyv „Aláírás el tti megjegyzések” rovatába be kell jegyezni. [...]

A házasságkötés után felmutatott ily megegyezésnek vagy a megegyezés későbbi megváltoztatásának utólagos bejegyzésére nézve a 82. §. 4. pontja irányadó.”

„82. §. Utólagos bejegyzések házassági anyakönyvbe.

[...] 4. Ha a házasulók között gyermekeik vallására nézve az 1894 : XXXII. vagy az 1895 : XLIII. törvénycikk értelmében kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester vagy főszolgabíró kötés előtt létrejött megegyezésüket a házastársak csak a házasság megkötése után mutatják fel; vagy ha a házastársak a házassági anyakönyvbe már bejegyzett megegyezést később az elírt alakszerűségek mellett megváltoztatják, vagy ha mind a két házastárs, vagy azok valamelyike vallását megváltoztatta, ezt a házassági anyakönyv utólagos bejegyzések rovatába fel kell jegyezni. [...]” {Itt hivatkozik az imént említett 80.000/1906. sz. belügyminiszteri rendelet 47. §-ának 9. és 10. pontjaira, ill. az 56. §-ra.}

78. A *Quod multum diuque* (2. idézet) és a magyar házassági törvénykezés elítélése

Már a polgári házasság magyar bevezetésének fontolgatását is elutasította 9 évvel korábban, az általunk eddig többször idézett enciklikájában: Leo XIII, Enc. *Quod multum diuque*, 1886. VIII. 22: ASS 19 (1886) 101-102.: „Ad societatem coniugalem quod attinet, date operam, Venerabiles Fratres, ut alte descendat in animos doctrina catholica de sanctitate, unitate, perpetuitate matrimonii: ut saepe in memoriam populi revocetur, coniugia christianorum soli potestati ecclesiasticae, suapte natura, subesse: quid Ecclesia sentiat et doceat de eo quod matrimonium civile vocant: qua mente, quo animo catholicos homines istiusmodi parere legi oporteat: non licere catholicis, idque maximis de causis [sic], nuptias cum christianis coniugere a professione catholica alienis; quique id facere, non ex auctoritate indulgentiaque Ecclesiae ausi sint, eos in Deum, in Ecclesiam ipsam peccare. Cumque haec res tanti sit, quanti videtis esse, universi, ad quos ea cura spectat, quantum possunt, diligentissime provideant ut ab eiusmodi praeceptis nemo ulla ratione discedat. Eo vel magis quod, si alia in re, certe in hac, de qua dicimus, obtemperatio. Ecclesiae cum salute reipublicae necessariis quibusdam est nexa et iugata vinculis [sic]. Etenim principia, ac velut elementa optima vitae civilis societas domestica nutricatur et continet: proptereaque hinc pendet magnam partem pacatus et prosperus civitatis status. Atqui talis domestica societas est, qualis exitu matrimoniorum efficitur: nec bene evenire matrimonia queunt, nisi Deo moderante et Ecclesia. His demotum conditionibus maritale coniugium, in servitutum redactum variarum libidinum, contra Dei voluntatem initum, itaque adiumentis despoliatum caelestibus iisque pernecessariis, sublatâ [sic] etiam communionem vitae in eo, quod hominum interest maxime, id est in religione, fructus acerbissimos gignat necesse est, ad extremam familiarum civitatumque perniciem. Quamobrem bene, nec solum de religione, sed etiam de patria meruisse iudicandi sunt catholici viri, qui abhinc duobus annis cum Coetus legumlatorum Hungariae rogarentur, vellent iuberent rata esse christianorum cum hebraeis matrimonia, eam rogationem concordibus animis et libera voce repudiarunt, et ut antiqua lex de coniugiis probaretur, pervicerunt. Quorum suffragiis ex omnibus Hungariae partibus comitata est assentiens

voluntas plurimorum, idem se et sentire et probare luculentis testimoniis confirmantium. Similis consensus et par animi constantia adhibeatur, quotiescumque pro re catholica dimicatio sit: iam erit consecutura victoria: minimum, experrectior et fructuosior futura vitae actio, pulso languore excausâque [sic] desidia, qua christiani nominis inimici omnem catholicorum virtutem utique consopiri vellent.”

Az idézett rész magyar fordítása PROHÁSZKA, *Szentséges Atyánknak* 251-253. szerint:

„Ami a házassági frigyet illeti, azon legyetek, Tisztelend Testvérek, hogy mély gyökeret verjen az emberek szívében a házasság szentsége, egysége- és fölbonthatatlanságáról szóló katolikus tan; gyakran emlékeztessétek a hív ket, hogy a keresztény házasság természeténél fogva, egyedül az egyházi hatalomnak van alávetve; mit tanít az egyház a polgári házasságról, mily szándékkal és lelkiüettel engedelmeskedjék a kath. ember e törvényeknek; hogy a kath. embernek tilos és pedig a legfontosabb okoknál fogva tilos, a kath. hitvalláson nem lev keresztényekkel házasságra lépni, s hogy aki ezt az egyház meghatalmazása és engedélye nélkül tenné, az az Isten és egyháza ellen vétkezik. S minthogy e dolog, miként látjátok, oly nagy fontosságú, mindazok, kikhez tartozik, lehet leg lankadatlan buzgalommal gondoskodjanak, hogy senki az egyház e parancsát és semmi módon meg ne szegje. Annyival inkább, minthogy, ha valamiben, bizonyára ez ügyben, melyr l szólunk, az engedelmesség az egyház iránt szükségképen összefügg az állam javával. Mert az állami élet alapját s hogy úgy mondjuk, legjobb elemeit a család ápolja s foglalja magában s azért a családtól függ nagyrészt az állam békéje és jóléte. Márpedig a család olyan, amilyenné azt a házasság teszi s nem lehet boldog házasság, ha csak az Isten s egyház törvénye nem szabályozza. Ezen föltételek mell zésével létrejött, a különféle szenvedélyek rabszolgaságába sülyedt, az Isten akarata ellenére kötött s ép azért az annyira szükséges mennyei segélyt l megfosztott házassági frigy, melyben hiányzik még az életközösség is az ember legf bb érdekében, a vallásban: – e házassági frigy [sic] a család és az államok végromlására szükségkép a legkeser bb gyümölcsöket hozza. Azért kétségkívül nemcsak a vallás, hanem a haza körül is nagy érdemeket szereztek maguknak azok, akik két évvel ezel tt egy lélekkel, nyilt s bátor szavazatukkal visszavetették a magyar országgy lés elé terjesztett, a keresztények és zsidók közt kötend házasságról szóló törvényjavaslatot s keresztülvitték, hogy a régi házassági törvény érvényben maradjon. E férfiak szavazata széles Magyarországon számtalanok tetszésével találkozott, kik nyiltan bizonyították, hogy k is úgy éreznek s a szavazók magatartását helyeslik. Ily egyetértés, ily állhatatosság uralkodjék közöttetek mindannyiszor, valahányszor a katolikus ügyért küzdeni kell, s megjön a gy zelem, vagy legalább is annyit értek el, hogy távol zve a közönyt és tétlenséget, melylyel a kereszténység ellenségei kétségkívül elaltatni óhajtanák a kath. tetter t, élénkebb és sikeresebb lesz a küzdelem.”

Ezt követte az 1895-ös elítélés. ASS 27 (1894-95) 513-516.: „In litteris Nostris ad Venerabiles Fratres Hungariae Episcopos semel atque iterum missis, cum prospiceret animus quid illic temporum cursus afferre catholico nomini videretur, non obscure significavimus futurorum incommodorum sollicitam expectationem. Revera coepere, quae metuebamus, opinione citius erumpere. – Facile coniiicitis

quorsum Nostra pertineat oratio : ad ea nimirum, quae haud ita pridem placuit de coniugiis in Hungaria decernere. Ratum lege matrimonium, quod *civile* vocant: permessa divortiorum facultas: iussum, nuptias inire more catholico licere, sed civili ritu antea perfunctis.

Omnia profecto, ut debuerant, experti ac periclitati Episcopi sunt ut ab Ecclesia, a civitate tantum mali defenderent: elaboravit eodem proposito cum Episcopis Clerus : sedulam dedere operam quotquot et utroque legumlatorum ordine salvam volunt acceptam ab avis et maioribus fidem. Quibus tamen omnibus frustra insumptus est pro causa [sic] iustissima santissimaeque labor: plus ii valere, qui civicos [sic] profanare mores, remque Hungaricam in anfractus compellere rerum novarum iamdiu connituntur. Atqui vereri religionem oportebat, cui maxime firmitudinem imperii gloriamque nominis Hungaria debet: pro qua toties adversus immanes hostium impetus memorabili virtute dimicavit: quam ipsam, per summa saepe discrimina inviolate servatam, hodieque multo maxima pars studiose et constanter, ut praestantissimum bonorum, tuetur.

Haudquamquam in animo est, nec ceteroqui necessarium, plura eloqui quo appareat cuiusmodi eae leges sint, quas modo memoravimus, quasque variis temporibus easdem romani Pontifices decessores Nostri, ut veritas postulabat, praeiudicavere, praesertim quia Nosmetipsi istud de matrimonio christiano argumentum, ex perpetua atque incommutabili Ecclesiae doctrina, alio loco pertractavimus. Nihilominus rem omnino tacitam relinquere, salvo officio, non possumus. Videant, qui maxime debent, illud quam sit calamitosum iustitiaeque alienum, formam ineundi matrimonii catholicae genti praescribere, centies Ecclesiae iudicio damnatam. Quas res coniugia pariunt in genere civili, de iis rectum est cognoscere ac decernere, qui praesunt reipublicae: contra de ipso statuere maritali vinculo, munieris Ecclesiae est: propterea quod Christus Dominus eam Ecclesiae suae contulit potestatem, cum nuptias ex officio naturae naturalique contractu in Sacramenta transtulisset. Vix autem attinet christianum dogma recordari de ipsius unitate et perpetuitate coniugii: quibus sublatis, fundamentum illud praecipuum tollitur, in quo familiam civitatemque christianam restitutor ac perfector utriusque Iesus Christus iussit consistere. Cui quidem voluntati divinae, nulli hominum licet impune repugnare. [...]"

79. Szempontok az 1895. évi XLIII. tc-hez, ill. a tc. jogfejl. dése

A téma gyermekekkel kapcsolatos vonatkozásainak 1868 el tti szabályozásával kapcsolatban ld. a 8. *Vegyés házasságok / b) Vizsgált id szakunkban* c. pontunkat. Attól az évt l az 1868. évi LIII. tc. 20. §-a kimondta: „Bármely bevett vallásfelekezethez tartozó oly hitsorsosok, a kik külön egyházközséget nem képeznek, kötelesek csatlakozni a saját vallásfelekezetökhöz tartozó s hozzájuk legközelebb es oly önálló egyházközséghez, mely a magyar állam területén bel l létezik.” (Vö. CSIKY, *Egyházügyekre* 11., ld. még SZENICZEY, *Az 1868 és 1869-ik évi 55. és SZEREDY, Egyházjog különös...*, I, 248.) Tehát ez a § még tiltotta a felekezetnélküliséget. Ez a jogszabály volt érvényben az 1895. évi XLIII. tc. hatályba lépéséig.

Az új törvény teljes szövege olvasható: MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 44-50.; *Az izraelita...*, 30-64. és *Vallásügy* 1-9. Kiemelendő részletek:

„3. §. Vallási hite vagy egyházi szabályai senkit sem mentenek fel törvényen alapuló bármely kötelesség teljesítését 1.” {Annakidején ezt a §-t többek között azért vették bele a tc-be, hogy ne lehessen elkerülni a katonáskodás, a monogámia, vagy más, némelyek számára kellemetlen törvények betartását, a vallásukra hivatkozva.}

„5. §. Valamely vallásfelekezetből kilépni, vagy valamely vallásfelekezetbe belépni mindenkinek szabad a törvényekben megállapított feltételek alatt.” {Idézi még: SOMOGYI, *A reverzálisok* 35.}

„13. §. Lelkész és egyházközségi elöljáró a felekezetnek csak oly tagja lehet, aki magyar állampolgár és polgári és politikai jogai teljes birtokában van, kinek erkölcsi és állampolgári magatartása kifogás alá nem esik, és aki képesítését Magyarországon nyerte.

14. §. A lelkészek és egyházközségi elöljárók alkalmazására jogosultnak kötelessége a lelkészül és egyházközségi elöljárókul kiszemelt egyént az illető törvényhatóság első tisztviselőjének bejelenteni. Ezen hatóság a 13. §. rendelkezéseiben alapuló esetleges ellenvetéseit indokolt írásbeli határozatban közli a lelkész vagy elöljáró alkalmazására jogosulttal. E határozat ellen a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez folyamodásnak van helye. Ha a határozat elleni folyamodás nem adatott be, vagy a folyamodást a vallás- és közoktatásügyi miniszter elutasítja, az illető egyén nem alkalmazható.

15. §. Ha valamely lelkész vagy egyházközségi elöljáró a magyar állampolgárságot elveszti, vagy állam elleni, – vagy oly büntetendő cselekmény miatt ítéltetett el, amely nyereségvágyból származik, a közérkölciségbe ütközik vagy közbotrányt okozott: a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletére hivatalából elmozdítandó. Ha valamely lelkész vagy egyházközségi elöljáró oly államellenes magatartást tanúsít, amely hivatalában való további megmaradását az állam érdekeire nézve veszélyesnek tünteti fel: a vallás- és közoktatásügyi miniszter annak hivatalától való elmozdítását követelheti. Ha az elmozdítást az arra hivatott kellő időben nem fogadja el: a vallás- és közoktatásügyi miniszter az illető egyházközséget feloszlattnak nyilváníthatja.

16. §. Ha az egyház több oly egyházközségből áll, melyek egészséges egyház-szervezetben egyesülnek, köteles a vallásfelekezet felsőbb elöljáróságát szervezni, mely az egyházat a polgári hatósággal szemben képviseli. Az ily elöljáróság, illetőleg képviselői tagjai, személyváltozás esetén is, mindig bejelentendő megválasztásukat a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, aki a megválasztást a 13. §-ban felsorolt kellékek hiánya alapján megtagadhatja.”

„23. §. Arra, aki a bevett, vagy a törvényesen elismert vallásfelekezetek valamelyikéből kilépni avagy azokon kívül állván, azok valamelyikébe belépni óhajt, az 1868 : LIII. törvényzikk 1-5. és 7. §-ai nyerne alkalmazást azzal a módosítással, hogy az "áttérés" szó helyett "kilépés" illetve "belépés" értendő, továbbá, hogy az idézett törvényzikk 4. és 5. §-aiban említett bizonyítványok az illetékes első fokú közigazgatási hatóságnál mutatandók fel, amely annak az egyháznak illetékes lelkészét vagy elöljáróságát értesíti, melyből az illető kilépni, illetve melybe belépni óhajt. Az elhagyott egyház elvei

az abból kilépettre semmiben sem kötelez k. {Ezt a §-t idézi DUNAY, *Az áttérésekr l* 28. is, azonban tévesen „XLVI. t.-cz. 23. §-a”-nak nevezi. A §§, melyekre a jelen § utal, olvashatók a 475. lábjegyzetünkben. Megjegyzend , hogy a képvisel ház részér l elfogadott els verzióban a „kilépni óhajt” szavak után eredetileg még ez is állt: „anélkül, hogy más ily felekezethez csatlakozni kívánna”. A fels ház azonban ezt a kitélt törölte. (Vö. *Az izraelita...*, 55.) Az áttérésekre nem ez a §, hanem továbbra is az 1868. évi LIII. tc. 1-8. §-ai vonatkoztak az igazságügyminiszter 19.205/99. sz. rendelete alapján. A katolikusok rítusváltásáról pedig a belügyminiszter 61.054. sz. alatt határozott. }

24. §. Aki valamely bevett vagy elismert vallásfelekezetb l kilép, köteles a kilépés idejéig esedékessé vált egyházi tartozásait annak az egyháznak, melyb l kilépett, megfizetni. {Ez a § volt hivatott megakadályozni a pusztán a járulékok fizetése alóli mentesülés céljából való kilépést. }

25. §. A bevett vallásfelekezetek valamelyikéb l kilépett mindaddig, míg valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez nem csatlakozik: [...]

„26. §. A gyermekek, kinek akár mind a két, akár csak az egyik szül je a bevett, vagy a törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett vagy törvényesen elismert vallást követnek és abban nevelend k. Ehhez képest az 1894 : XXXII. t.-czikk rendelkezései az ilyen gyermekek vallására nézve a következ 27-30. §-okban foglalt eltérésekkel alkalmazandók. {SOMOGYI, *A reverzálisok* 57. szerint ez a § hatást gyakorol az anyakönyvezésre is: a 47.716/1896. B. M. sz. rendelet értelmében a gyermek felekezeten kívülinek nem anyakönyvezhet . }

27. §. A házasulandók az 1894 : XXXII. t.-czikk 1. §-a értelmében megegyezhetnek abban, hogy gyermekeik valamennyien az általuk megjelölt bármely bevett vagy törvényesen elismert vallást kövessék, illet leg abban neveltessenek. Ilyen megegyezés hiányában a bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozó szül jogositva van megállapítani, hogy a nemebeli gyermekei a bevett, vagy törvényesen elismert vallások melyikében nevelend k. Ha az illet szül nem határoz a másik szül azonban valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez tartozik, akkor az összes gyermekek ezen utóbbi szül vallását követik, illetve abban neveltetnek. Ha egyik szül sem tartozik valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezethez, a szül helyett, ki a saját nemebeli gyermekek vallása fel l nem határoz, a gyámhatóság határoz a rokonok meghallgatásával. Az, hogy a gyermekek a jelen §. 2., 3. és 4-ik bekezdésében körülirt esetekben, mely vallásban neveltessenek, legkés bb azok tanköteles korának elértéig állapítandó meg. {Ezt a §-t idézi SOMOGYI, *A reverzálisok* 27. is. }

28. §. Az oly házasság, melyben akár mind a két, akár csak az egyik fél a bevett vagy törvényesen elismert vallások egyikéhez sem tartozik, különböz vallásu felek közti házasságnak tekintetik. Az ily felek között az el z §. 1. bekezdésében említett megegyezést l, illet leg a 3. és 4. bekezdés szerint létrejött megállapítástól, valamint a 3. bekezdés szabályától eltérésnek kés bb csak akkor van helye, ha az egyik, vagy mindkét házastfélnek valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe való

belépése által a házasság egyvallásuak házasságává válik, amely esetben az 1894 : XXXII. t.-czikk 3.

és 4. §-ai megfelel en alkalmazandók.”

A felekezetenélküli szül k gyermekeire vonatkozó 26-30. §§ olvashatók: HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 209-210. és HANUY, *A keresztség* 41-43., a 21-30. §§ pedig: HANUY, *A vallásváltoztatás* 226-228.

{Mint azt már a 386. lábjegyzetünkben megindokoltuk, a tc. 7-21. §-ai ránk nem vonatkoztak. A többi §§ azonban igen. A felekezetenélküliség lehet ségét ez a tc. azzal adta meg, hogy a felekezetbe való ki/belépés között határid t nem szabott. Így bárki, akár élete végéig felekezeten kívüli lehetett. Ezt *A m. kir. vallás- és közoktatásügyi, belügyi és igazságügyi ministerek 1896. évi 56. V. K. M. eln. számú rendelete a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895. XLIII. törvényczikk végrehajtása tárgyában* még konkrétan kimondja (MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 52.; *Vallásügy* 10.; LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 481-491. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 211-212.): „5. §. [...] Ha azonban a kilépés szabályszer en megtörtént, a kilépetteket a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezeteken kívül állóknak kell tekinteni mindaddig, mig valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe szabályszer en be nem léptek. [...] 6. §. A ki a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek valamelyikéb l kilépni óhajt, a nélkül, hogy más bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe lépne be, kilépési szándékát egyházközségének lelkésze, vagy vallási el ljárója el tt az 1868. évi LIII. t.-cz. 3. §-a értelmében kinyilatkoztatja és ezen szándékáról az 1868. évi LIII. t.-cz. 4. és 5. §-aihoz {mindhármad ld. a 475. lábjegyzetünkben} képest kiállított két bizonyítványt az 1895. évi XLIII. t.-cz. 23. §-a értelmében bemutatja, az egyházközségnek székhelye szerint illetékes els fokú közigazgatási hatóságnál és pedig nagy- és kisközségekben a f szolgabirónál, rendezett tanácsú és törvényhatósági joggal felruházott városokban pedig a polgármesternél. A közigazgatási hatóság a bejelentésr l a bemutatott két bizonyítvány csatolása mellett az 1. számú minta szerint jegyz könyvet vesz föl. Ezzel a kilépés befejezettnek tekintend . [...]”

Ugyanez a miniszteri rendelet írja el az 1. §-ban (MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 51.; *Vallásügy* 9.; LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 481. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 210-211.): „A bevett keresztyény egyházakra és hiveikre ezentúl is alkalmazást nyernek az 1868. évi LIII. t.-cz. összes rendelkezései, kivéve a 9., 10. és 11. §-okat {ld. a *Függelék* 60. pontjában}, melyek az 1894. évi XXXI. és XXXII. t.-czikkek következtében hatályukat veszítették, továbbá a 12. {ld. az 511. lábjegyzetünkben} és 16. §-okat {ld. a *Függelék* 66. pontjában}, melyeket az 1894. évi XXXII. t.-cz. 9. §-a hatályon kívül helyezett, végül a 17. §-át {szövege (SZENICZEY, *Az 1868 és 1869-ik évi* 54.): „A jelent törvény életbeléptetése el tt kötött vegyes házasságokból született vagy születend gyermekek vallásos nevelésére nézve azon törvény határozata marad érvényben, a mely az ily házasságok kötése idejében hatályban volt.”}, melynek helyébe az 1894. évi XXXII. t.-cz. 7. §-a lépett.”

Ahogy a XXXII. tc. 1. §-ával kapcsolatban a miniszterek rendelkeztek a bevett vagy törvényesen elismert felekezet szül k gyermekeinek vallása és neveltetése fel li megegyezésr l és

anyakönyvezésükr l (ezt már a *Függelék* 76. pontjában említettük), úgy most ennek a miniszteri rendeletnek a II. és III. fejezetei, azaz a 10-27. §§-ai (MÁTHÉ, *Kath. egyházi vonatkozásu* 53-60.; *Vallásügy* 11-17.; LUKÁCS, *Az Egyházpolitikai Törvények* 483-491. és HANUY, *A Vegyes Házasságok Jogtörténete* 213-220.) szabályozzák ugyanezeket a kérdéseket a felekezeten kívüli szül k gyermekeire nézve, beleértve az ilyen gyermekek gyámhatósági beleegyezéssel való áttérését is. Eszerint ha akár az egyik, akár mindkét szül felekezeten kívüli, megegyeznek, hogy melyik bevett vagy elismert felekezet vallása szerint fogják nevelni összes gyermeküket. Az illetékes világi elöljáró meggy z dik a polgári házasságkötésük tervezett helyér l, idejér l és tisztvisel jér l, továbbá arról, hogy egyikük tényleg felekezetnélküli-e, majd a megegyezésr l jegyz könyvet vesz fel. Az érvényes megegyezést kés bb a polgári házassági anyakönyve is be kell jegyezni. A megegyezés csak akkor változtatható meg, ha már mindkét szül ugyanazon bevett vagy elismert felekezet tagjává lett. Ilyenkor 7-18 év közötti gyermekeik a gyámhatóság engedélyével a közös vallásba követhetik ket, a korábbi megegyezést l függetlenül. Ha a gyermekek tiltakoznak az áttérés ellen, a gyámhatóság az engedélyt nem adhatja meg. A 7 év alatti gyermekeket engedély nélkül vallásukba vihetik. Megállapodás híján a gyermeket az azonos nem szül vallására anyakönyvezik, a felekezet nélküli szül pedig maga dönthet saját nembeli gyermekeik vallásáról. Ha mindketten felekezet nélküliek, és nem egyeztek meg, mindketten egyénileg dönthetnek saját nembeli gyermekeik vallásáról, amit a polgári hatóság ennek megfelelő en anyakönyvez. }

HANUY, *A vallásváltoztatás* 36. oldalán hozza a tc. els 5 §-át, 43. oldalán pedig a 29-30. §§-at, mely utóbbiak a felekezetnélküli szül k törvénytelen gyermekeinek vallásáról szólnak. A 16-17. oldalakon azonban újból egy meglep dolgot állít: „Ha valaki birói ítélet folyamán (per sententiam condemnatoriam, vagy ha ipso facto kiközösítésr l van szó : per sententiam declaratoriam) név szerint lesz kiközösítéssel sujtva (nominatim excommunicatus, vitandus excommunicatus), akkor ugyan sokkal több aktív jogot veszít el, mint a névszerint kiközösített egyén (toleratus), de azért még a „vitandus” is megtartja a következ egyházi aktív jogokat: 1. Képességgel bír az összes szentségek és szentelmények felvételére (subjectum capax, sed indignum). [...]” Ezen állításának valóságtartalmát elemezni nem tartozik disszertációnk tárgyköréhez, azonban a szentáldozáshoz járulás tekintetében állítása biztosan téves. Igaz ugyan, hogy formálisan, fizikailag bárki tud áldozni, aki testileg képes magához venni az Oltáriszentséget, azonban ez jogában csak annak áll, akinek ezt a jogot Krisztus az Egyháza által megadja. Alaptétel, hogy minden ember mindig, még a feloldozás pillanatában is méltatlan (indignus) arra, hogy Krisztus Testét magához vegye. De hogy a szentáldozás egy kiközösített, azaz halálos b neit l szentgyónással megszabadulni egyel re képtelen személy esetében Krisztusnak nem szándéka, az biztos. Az ilyen személy áldozása tehát szentségtör lesz.

Mindenesetre Hanuy sok egyéb között ezzel az érvével igyekezett alátámasztani azt, hogy a kánonjog az állam által elismert vallásváltoztatást nem fogadja el. A 20-21. oldalakon érvelése már logikus (szóhasználata a II. Vatikánúrig elfogadott volt): „Csak egy keresztény egyház van : a kath.

egyház, ennek tagjai az összes megkereszteltek, az eretnekek, szakadárok és kiközösítettek is, de aktív jogaiktól részben megfosztott tagjai. A nem katolikus felekezeteket az egyházjog nem tekinti „egyház”-aknak, hanem „secta”-knak, felekezeteknek, amelyekre áttérni, belépni nem lehet, és amelyekből a kath. egyházba visszatérni, újból belépni nem szükséges, mert nem is lehet. A kath. egyházjog csakis a kath. egyházba való belépést (kereszttség útján) vagy a vele való kiengesztelést (reconciliatio haeretici) ismeri. Ez az oka annak, hogy a kath. egyházjog nem írja elő és soha a múltban sem írta elő, hogy a kath. egyházba lépő vagy a vele kiengesztelődő egyén köteles bejelenteni ebbeli szándékát az azelőtt követett vallása lelkészének; az ilyen bejelentés ugyanis elismerése volna a felekezetek jogi önállóságának. [...] A meg nem keresztelt egyének a kath. egyházban [sic] a kereszttség útján való „belépését” és a megkeresztelt akatolikusnak a kath. egyházzal való „kiengesztelődését” egy közös szóval szokta a római „stylus curiae” kifejezni és ez a szó: „conversio”, az azt teljesítő egyén pedig „convertita” (pontosabban: „neophytus” a kereszttség útján, „neo-conversus” a reconciliatio útján megtért egyén).” Ezt támasztja alá a *Modus excipiendi professionem fidei catholicae a Neo-conversis iuxta formam a S. Congregatione S. Officii, die 20. Julii 1859. praescriptam* c. dokumentum szóhasználata is. Ennek teljes szövege olvasható: HANUY, *A vallásváltoztatás* 215-219.

A 98. oldalon írja: „[...] eo ipso ki van zárva, hogy olyan akatolikus konvertitákat fogadjon vissza a közösségbe a kath. egyház, akik eddigi vallásfelekezetük által okozott nagy anyagi terhek, ezen vallásfelekezetek lelkészével való egyenetlenség és ellene forralt bosszú miatt térnek meg a kath. hitre. De ki van zárva az is, hogy visszavétesse azokat, akik akár concubinatus-ban, akár mer polgári házasságban élnek és a „conversio” után is ezen változtatni nem akarnak; mindaddig, míg az ilyenek egyháziilag is nem törvényesítik frigyöket, vagy ha ez nem volna lehetséges (impedimentum ligaminis), míg e friggyel teljesen nem szakítanak.” Azonban úgy véli, hogy olyan államokban, ahol a polgári jog nem kívánja meg az egyházi szertartást, a katolikus lelkész léphet annak érdekében, hogy az illető kérésére az államjogi formák betartásával legalább állami szempontból a továbbiakban a Katolikus Egyházhoz tartozónak tekintsék. Még ha a liturgikus szertartást rajta el nem is végzik, gyermekei katolikus nevelését, és idővel esetleg saját belső megtérését így lehet végezni. Tehát az államjogi vallásváltoztatás megelzheti az egyházjogit, úgy, hogy a kettő között meghatározatlan időtelhet el, azt is kockáztatva, hogy az egyházjogi vallásváltoztatás akár meg sem történik. Mint ahogy a fordítottját is lehetségesnek tartja: az állami formák betartására képteleneket (hazánkban pl. a 18 évesnél fiatalabb gyermeket, vagy a 18 éven fölüli, de betegágyhoz kötött vagy fogságban lévő személyeket) az Egyház conversio-ra bocsátja, míg az állam szemében akatolikusok maradnak. Majd akadályuk elhárultával az államjogi feltételeket is teljesíteni tudják.

103-104. o.: Abban az esetben, ha az illető eredetileg katolikus volt, majd akatolikus valláshoz pártolt át, és most ismét katolizálni szeretne, a lelkész „a megyés püspöknek bejelenteti és tőle engedélyt kér a „reconciliatio” végzésére, és azzal kapcsolatban az egyházmegyei (esetleg) fentartott bűn alól (haeresis externa et formalis) való feloldozásra és az azáltal inkurrált és a pápának specialis modo

fentartott kiközösítés (Constitutio : „Apostolicae Sedis” I. 1.) alól való feloldozásra is „pro foro externo et interno.” Maga a reconciliatio az el írt hitoktatási időt követően, az el írt szertartás szerint történik meg.

A vallásváltoztatás CIC(1917) hatályba lépése utáni állami szabályozásával foglalkozik: MADARÁSZ ISTVÁN, *A vallásváltoztatás magyar közjogi szempontból*, Budapest 1933. Mivel ez az időszak már az általunk tárgyalt fél évszázadon kívül esik, elégedjünk meg a következő információkkal.

14. o.: A vallásváltoztatásra a 34.150/1930 igazságügyminiszteri és a 240-/12-1931. kultuszminiszteri rendeletek alapján kizárólag személyesen lehet jelentkezni, írásban van képviselő útján nem.

15. o.: Az áttérés érvényességi feltétele, hogy az illetékes lelkésznel kell erre jelentkezni, aki a katolikusok esetében a domicilium vagy szükség esetén a quasi domicilium helye szerinti plébános. CIC(1917) „Can. 92. § 1. Domicilium acquiritur commoratione in aliqua paroecia aut quasi-paroecia, aut saltem in dioecesi, vicariatu apostolico, praefectura apostolica; quae commoratio vel coniuncta sit cum animo ibi perpetuo manendi, si nihil inde avocet, vel sit protracta ad decennium completum. § 2. Quasi-domicilium acquiritur commoratione uti supra, quae vel coniuncta sit cum animo ibi manendi saltem ad maiorem anni partem, si nihil inde avocet, vel sit reapse protracta ad maiorem anni partem.” Azaz domicilium (állandó lakóhely) úgy szerezhető, ha valaki azzal a szándékkal lakik ott, hogy végleg ott maradjon, hacsak valami onnét el nem szólítja, vagy ha legalább 10 évet ténylegesen ott töltött. Quasi domicilium (pótlakóhely) pedig úgy, ha azzal a szándékkal lakik ott, hogy az év nagy részét ott kívánja tölteni, hacsak valami el nem szólítja, avagy ha az év nagy részét tényleg ott töltötte.

22-23. o.: Az 1894. évi XXXI. tc. alapján az a joggyakorlat alakult ki, hogy tanú csak 16 éven felüli személy lehet. Lehet a kilépni szándékozónak bárkije, és lehetnek a második bejelentésnél más tanúk is, mint az elsőnél. Kritérium viszont az, hogy egyszerre kell mindkettőjüknek jelen lennie abban a helyiségben, ahol a kilépni szándékozó a bejelentést éppen teszi. Véleményt nem nyilváníthatnak, a lelkésszel nem vitatkozhatnak. A lelkész kérdésére válaszolhatnak, de nem kötelesek.

23-24. o.: A 347/1932. sz. belügyminiszteri átirat szerint a terminus a quo és a terminus ad quem kivételével 14 és 30 nap közé kell esnie a második bejelentésnek az elsőhöz képest.

26. o.: Mindkét bejelentésről külön-külön kell egy-egy bizonylatot kiállítania a lelkésznek (ritkán teszi meg), vagy a két tanúnak (ez a gyakoribb). Mindkét bizonylatot át kell adni azon felekezeti lelkészének, amelybe az illető belépni kíván. Ezek alapján a lelkész az áttérési bizonyítványt kiállítja. Az áttérést a 38.000/1933. sz. belügyminiszteri rendelet (olvasható: MADARÁSZ, *A vallásváltoztatás* 28-29. o.) alapján az állami anyakönyvekbe is bevezetik. Ha a tanúk vagy a lelkész hamis adatokat szolgáltatnak, akkor az állami anyakönyvbe is hamis adatok kerülnek be. Az ilyen módon ún. intellektuális közokirathamisítást elkövetők a Btk. (1878. évi V. tc.) 400. §-a alapján 1 évig terjedő fogsággal, jogtalan haszonszerzési szándék esetén 5 évig terjedő börtönnel büntethetők.

27. o.: A katolikus kánonjog szerint a plébános az áttérésekkel kapcsolatban köteles vezetni az ún. Liber Apostatarum-ot és a Liber conversorum-ot. {Ezek ma már nem léteznek, van viszont Liber Cathecumenorum.}

28. o.: Állami születési vagy házassági anyakönyvi kivonatra a lelkész nem jegyezheti fel a vallásváltoztatás tényét. Ezt csak illetékes az állami anyakönyvvezet teheti meg, is csak az illet fél kérésére.

30. o.: A 106.407/1934. sz. belügyminiszteri rendelet (olvasható ugyanott) alapján vallásváltoztatást állami anyakönyvbe bevezetni lelkész kérelmére tilos, csakis a fél vagy annak törvényes képvisel je kérelmére tehet meg.

31-32. o.: Az 1868. évi LIII. tc. 7. §-a kimondta (de mivel a gyakorlatban sokszor nem tartották be, a 160-/205-1930. kultuszminiszteri körirat meger sítette), hogy az átvev lelkész az átvétel l az elhagyott egyház lelkészét köteles értesíteni. Ez a gyermekek vallására való kihatása miatt volt fontos. Vegyes házasság pl. egyvallásúak házasságává válhatott, vagy fordítva, és onnantól a gyermekek vallására mindjárt más jogszabályok vonatkoztak.

32-34. o.: A 3565/1890. sz. kultuszminiszteri rendelet még kötelez vé tette, hogy az elhagyott egyház lelkésze a kilépést anyakönyvezzé, ezt a kötelezettséget azonban a 60.000/1895. sz. belügyminiszteri rendelet az 1895. évi XLIII. tc. alapján megszüntette. A katolikusok ezt nem a keresztelési anyakönyvbe, hanem a {fentebb említett} 27. oldalon jelzett könyvekbe írják be. Madarász azonban megjegyzi, hogy szerinte hasznosabb lenne az anyakönyvi bejegyzés, mert „A könnyelm és cinikus vallásváltoztató fél két, s t háromféle legújabb kelet anyakönyvi kivonat, áttérési bizonyítvány birtokába is juthat s alkalomszer en azt használhatja fel, amelyet érdekei javasolnak.” {A kérdés a fenti könyvek megsz nésével mára már Madarász elképzeléseivel megegyez módon lett rendezve.}

36. o.: „Aki a bevett vagy elismert vallásfelekezeten kívül állván, valamely bevett vagy elismert vallásfelekezetbe belépni óhajt, a belépési szándékát személyesen bejelenti azon els fokú közigazgatási hatóságnál, mely a felvenni szándékolt vallásfelekezet lelkészének lakhelye szerint illetékes. [...] Téves az a felfogás, hogy ezt a szándékot két tanú jelenlétében kell kinyilvánítani, amint Sipos István (Kath. Egyházjog 275. l.) állítja. Két tanú csak a személyazonosság igazolására szükséges, ha a jegyz könyvet kiállító közigazgatási tisztvisel a felet személyesen nem ismeri. (56/1896. V. K. M. rend. 8. §-ához tartozó 3. sz. minta.)”

42. o.: A rítusváltoztatást az állam a Katolikus Egyház belügyének tartva nem szabályozta. A polgári hatóságok részér l ezzel kapcsolatban egyetlen belügyminiszteri rendelet (116.304/1907. sz.) keletkezett, mely megegyezik a kánonjog el írásával: „Ha a szül k különböz szertartású (római, görög, örmény) katolikusok, akkor a gyermek vallásául azon szertartású katolikus vallás jegyzend be, amelyhez az atya tartozik.”

72-74. o.: Madarász szerint HANUY, *A kereszttség* 40. és GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 61. tévesen hivatkoznak arra, hogy az 59.845/1901. sz. belügyminiszteri határozat alapján a gyermekek vallására

vonatkozó megegyezés joghatálya a 7. életévüket már betöltött, törvényesített gyermekekre is kiterjed. A határozatot szó szerint közölve Madarász azt a következtetést vonja le, hogy mivel abban konkrét nevek szerepelnek, egyedi esetre szóló határozat, nem általánosítható elvi álláspont.

103-115. o.: Nincs helye vallásváltoztatásnak örökbefogadás esetén (35.972/1906. sz. belügyminiszteri rendelet), halálos ágyon (39.077/1925. sz. igazságügyminiszteri rendelet, ill. ha mégis megtörténne, érvénytelensége miatt a gyermekekre nézve is érvénytelen: 95.131/1904. sz. kultuszminiszteri rendelet), fogságban (ahogy a halálos ágyon, úgy fogságban sem tud az illető eleget tenni az 1868. évi LIII. tc. 3-8. §-aiban elírt formai követelményeknek), az egyik szülő halála esetén, a házasság polgárjogi felbontása vagy egyházi érvénytelenítése [sic] esetén, az árvaszékeknek a világháború és a tanácsköztársaság alatt hatásköri túllépéssel kiadott engedélyei alapján.

116. o.: Az 1895. évi XLIII. tc. 24. §-át (ld. a *Függelék* 79. pontjában) a 4256/1936. sz. kultuszminiszteri rendelet úgy értelmezte, hogy a kilépés az áttérés évére vonatkozó egész évi adót köteles megfizetni. Ha azonban nem áttérésről van szó, hanem az illető felekezeten kívülivé válik, az ugyanezen tc. 25. §-ának b) pontjában említett iskolai és óvodai pótagót megfizetni már nem köteles, mert ezeket az adónemeket a 177.200/1924. sz. belügyminiszteri rendelet megszüntette.

118. o.: A Közigazgatási Bíróság 9187/1914. sz. határozata alapján azonban a felekezeten kívülivé vált személy köteles azon iskolaépítési célú adót fizetni, melyet még a kilépése előtt rendelt el egyházközsége, még akkor is, ha az építkezés csak a kilépése után kezdődött.

80. Részletek a püspöki kar 1895-ös közös utasításából (GEISZ, Egyházi Közigazgatás 425-428.)

„Imprimis et ante omnia strictissimi Vestri erit officii, fideles in sacris concionibus, cathecesibus, omnique alia data occasione, in communi quoque vitae commertio, zelo fatigari nescio docere sanctam fidem catholicam de Sacramento matrimonii, verumque hoc sanctumque coniugium opponere illi coniunctioni, quam civile vocant matrimonium. Item Vestrum erit indefessa cura iuxta eandem sanctam fidem, instruere illos de unitate, indissolubilitate matrimonii, deque eiusdem impedimentis, eosque hortari impense, ut quaecunque [sic] sancta mater Ecclesia de Sacramento matrimonii proponit credenda, praescribitque agenda firma teneant fide, promptissima ad parendum observent voluntate. Fiant autem hae institutiones hortatusque Vestri iuxta litteras pastorales ad fideles a Nobis datas, hucque adnexas. Singularem autem adhibete in gravissimo hoc exequendo officio curam, ut terminis utamini in Ecclesia Dei usitatis, eamque dicendi sequamini normam, quam res tam sancta flagitat, quemadmodum Benedictus XIV. P. P. monet: „Erit officii Vestri haec omnia, cum commoda se obtulerit occasio, atque ea, quam rerum circumstantiae vobis adhibendam suaserint, circumspectione et cautela, singulis explicare prolixius, simulque omnes commonere, ut siquidem Regionis consuetudini et terreni Principis sanctionibus obtemperare coguntur, faciant illi quidem, sed religione salva, potioresque ducant sanctissimas Ecclesiae leges, quibus fidelium matrimonia constringuntur.” (1. §.)

Suapte intelligitur, in omni suo vigore stare et manere, sancteque observanda esse in posterum etiam cuncta, quae iure ecclesiastico de sponsalibus, de bannorum proclamatione, de impedimentis, de dispensationibus, de tempore vetito, de matrimonio contrahendi forma, de causarum matrimonialium tribunali disposita sunt. (2. §.)

Quoniam lex nova civilis matrimonii in facie Ecclesiae contracti nullum pro foro civili agnoscit valorem, nullosque civiles effectus, ordines a potestate civili quoad ineunda matrimonia quocunque [sic] sub respectu hactenus editi, nullas parochis amplius iniungunt obligationes. Huc pertinent, quae de matrimonio minorennium, ad militiam obligatorum, exterorum, a potestate civili praescripta sunt. Unice respicit parochos legis §. 123., cuius iussu mulcta usque ad 1000 coronas, in iterato casu insuper carceris poena ad duos usque menses plectitur ille sacerdos, qui sponsum adstiterit matrimonio, antequam coram illo probaverint se a lege civili praescriptae formalitati satisfecisse. Probatur autem testimonio peractae civilis caeremoniae ab officiali civili exarato, quod idem, praestitis illis formalitatibus, illico partibus gratis tradere tenetur, parochus vero archivo parochiae custodiendum inferat. (3. §.)

Ut difficultatibus occurratur, quae oriri possent, si formalitate civili peracta, copulatio ob ecclesiasticum obstans impedimentum differri, vel impedimento existente indispensabili, plane denegari deberet, fideles hortandi obligandique sunt, ne prius actus a lege civili praescriptos coram officiali civili praestent, quam parochus ipsis enuntiarit, nil obstare, quominus matrimonium in facie Ecclesiae ineant. (4. §.)

Quare omni, qua par est adnitantur parochi sollicitudine, ut fideles prius ipsos, quam officialem civilem adeant, suam matrimonium ineundi significaturi intentionem, quatenus observans nefors impedimentum mature dispensatione tolli, si vero indispensabile foret, partes a suo matrimonium ineundi proposito dimoveri queant. (5. §.)

Si sponsi suam matrimonium contrahendi intentionem tunc demum indicarent parochi, ubi dies peragenda formalitatis civilis stabilita iam fuerit, abs mora disponat cuncta, quae ad celebrandum matrimonium requiruntur; occurrente autem aliquo matrimonii impedimento urgebit, ut peragenda formalitas civilis differatur ad illud usque tempus, quo dispensatio in isthoc impedimento obtenta fuerit, quod si indispensabile esse contigerit, omni, quem salvandarum animarum postulat, zelo hortandi permovendique sunt sponsi, ut a suo desistant matrimonium ineundi proposito. (6. §.)

Si qui invenirentur fideles, quod imprimis in maioribus civitatibus contingere potest, qui vel ex ignorantia, vel ex indifferenti in sanctam religionem catholicam animo, vel ex Ecclesiae catholicae contemptu, suum de ineundo matrimonio propositum parochi non insinuarent, haud levis aderit suspicio, eos sola contentos esse coniunctione civili. Quare parochorum erit omni curare sollicitudine, ut de cunctis civilibus matrimoniorum proclamationibus mature sibi, etiam ope instrumenti publicationom civilium, per 14 dies in loco publico affixi, notitiam parent, quatenus omnibus, quos pastoris zelus postulat, modis partes ad matrimonium in facie Ecclesiae contrahendum permovere, obversante autem laico impedimento indispensabili, a coniunctione civili ineunda dimovere queant. His autem is suis

conaminibus pastores animarum, partium parentes, imprimis matres, consanguineos aliquas personas, quas noverint partibus aliqua nexa necessitudine, sed et officiales civiles, quos melioris in Ecclesiam sanctam esse noverint indolis, adiutores adhibebunt. Confidendum autem pastoris zelum, prudentiam, atque charitatem, qua partibus, imprimis in tollendis matrimonii impedimentis, benevole adiutorio erit, desiderato non carituram successu. Hos autem sanctos pastorum labores Ordinarii, in quantum disciplinae permittit vigor, suo prosequantur benigno iuvamine. (8. §.)

Si quos parochus noverit fideles, civili tantum formalitate peracta, coniugum adinstar convivere, omni, qua per est, sollicitudine, hortari eosdem debet, ut validum in facie Ecclesiae contrahant matrimonium, eundemque in finem omni zelo pastoralis sua eis servitia ad tollenda observantia nefors impedimenta ecclesiastica, paratissimus offeret. Si hortatus et preces eiusdem repulsam passae fuerint, peccatores non deserat, sed instet apud illos omni, quem zelus et prudentia pastoris suggesserit, modo. Quodsi vero omnes suos conatus anhelato cerneret carere successu, illique in peccaminoso convictu perseveraverint, ea quae animarum pastoris est, caritate simul et gravitate eis moestus declarabit, illos, ni resipuerint, tamquam publicos peccatores, nec absolvi in S. Confessione posse, nec admitti ad SS. Eucharistiae Sacramentum suscipiendum; sed et arceri eos debere a muneribus honorificis patrinorum, testium matrimonio assistentium, et quae similia sunt; mulieri post partum consuetam benedictionem impertiri non posse, imo debere ecclesiasticam quoque illis denegari sepulturam, si impenitentes decesserint, quin unquam vel intentionem Ecclesiae praeceptis satisfaciendi manifestaverint.

Si vero pars altera ad ineundum in facie Ecclesiae matrimonium prona foret, illudque celebrare desideraret, altera parte pertinaciter resistente, casus hic cum omnibus suis adiunctis Ordinario erit referendus eiusque inviatio expectanda. (12. §.) {Ezt a pontot hozza HANUY, *A vegyes házasságokra vonatkozó* 93. is.}

A püspöki kar fenti utasításának 12. §-ában foglalt büntetések a csak polgárilag kötött vegyes házasságokra nem vonatkoznak. (Magy. püspöki kar 1907. ápr. 18. hat.)

Hortamur Vos in Domino, ut, donec lex civilis in usu fuerit, cunctorum officialum civilium, quibus lex ista aliquid muneris contulit, actus in detrimentum Ecclesiae vergentes, ipsosque lege et instructione ministerii prohibitos, ad notitiam nostram perferatis. (13. §.)

Annue a quovis parochus et parochiae administratore exarandus erit et per vicearchidiaconum Ordinariatui substernendus tabellaris conspectus, qui continebit: a) numerum matrimoniorum catholicorum in parochia contractorum; b) numerum matrimoniorum mixtorum:) in ecclesia catholica,) in oratorio acatholico celebratorum; c) numerum conjunctionum mere civilium; d) numerum prolium:) baptisatarum,) non baptisatarum. (II. 7. §.)

Dubio caret, mutationem, quam lex nova quoad matrimonium contrahendum inducit, in quantum omnes sponsos ad sistendum semet coram officiali civili obligat, perniciosas pro salute fidelium consequentias habere posse. Venerabilis Clerus noster curatus suapte perspiciet, exinde in ipsum manantem gravissimam obligationem, prudenti semper studio, et benevolo zelo pastoralis eo adnitendi, ut

ex nova institutione quo minimum damni spiritualis in fideles curae suae concreditos dimanet. Si unquam, his calamitiosis temporibus, pastor suorum fidelium amorem et fiduciam sibi conciliet necesse est; quod si sibi successerit, adiuvante sancta Dei gratia succedet eidem etiam omnes sponso permovere, ut postquam coram officiali civili lege praescripta peregerint, quae ad valorem civilem sui matrimonii necessaria, semper in ecclesia [sic] se sistant fine eo, ut verum, coram Deo et Ecclesia validum matrimonium ineant.

Fiduciam fovemus firmam Clerum nostrum curatum, nupturientibus pauperibus omnem ademturum praetextum copulationem ecclesiasticam ideo negligendi, quia impares sunt stolarem consuetam taxam dependere. Hinc nec necessarium existimamus peculiariter commendare Clero, ut spectata rerum conditione mutata hoc in merito semper semet benevolum et liberalem exhibeat. (II. 7. §.)”

81. Rampolla 1897-es válasza a puztán polgári kötés vegyes házasságok kánonjogi helyzetér I

A bíboros az esztergomi érseki helynök kérdésére külön is meger sítette, hogy ezek a házasságok érvényesek, bár meg nem engedettek (HANUY, *A Vegyes Házasságok Jegtörténete* 223-224.):

„Emo ac Rmo Dno Claudio Cardinali Vaszary Archiepiscopo Strigoniensi

Dubiis a Rmo Dno Milasen. Episcopo, Eminentiae Tuae Auxiliari et Vicario Generali, circa mixta connubia Aplicae Sedi nuper propositis, videlicet:

1. Utrum matrimonia mixta coram civíli [sic] magistratu contracta et nullo haereticorum ritu lustrata pro validis in Hungaria habenda sint; et siquidem affirmative, 2. utrum proles ex similibus matrimoniis ortum decentes pro legitimis censendae sint atque libro parochiali baptisatorum, qua tales scribendae.

Suprema congregatio S. R. et U. Inquisitionis, fer. IV. die 18. labentis mensis Augusti, ad utrumque respondit affirmative, additis in libro parochiali notitiis de personis parentum deque forma matrimonii illorum. Iam vero S. Congregatio ea, quae sequuntur, in rem notanda esse censuit, et Curiae Strigoniensi significanda :

1. Nihil momenti habet in matrimonii celebratione haeretici ministri adsistentia, quem Catholica Ecclesia prorsus excludit, quippe quum hi, qui eius operam exquirunt et admittunt, eo ipso haeresim istiusque ministros, qua tales, favore et honore prosequantur, aliud exinde patrent peccatum, cum ipsis communicando et excommunicationem incurrant, prout S. eadem Congregatio declaravit decreto dato fer. IV. die 11. Maji 1892.

2. Illud igitur admonitos esse S [sic] Congregatio vult, quotquot per Hungariam fideles, nullo demum fundamento innixi, contrariam sententiam tenere videntur; insuper foveri iubet christiani populi horrorem erga civile tantum foedus, simulque populum doceri, ex Apostolica dispensatione matrimonia coram publico magistratu in Hungaria valide contrahi, quum clandestinitatis impedimentum tam pro haereticis, quam inter catholicum et acatholicum ab Ecclesia demptum fuerit.

3. Quod vero huiusmodi clandestina coniugia valida sint, quamvis absque legitima venia, vel quod etiam deterius esset, praeter iustas [sic] cantales aut contra interpositas sponsiones ineantur, non idcirco tamquam honesta habenda sunt; imo ea procul dubio illicita facit etiam negligentia rituum ab Innocentio Papa III., et in ipso capite „Tametsi” Tridentinae Synodi praescriptorum.

4. Notitiae circa parentum personas et matrimonii formam librorum parochialium adnotamentis idcirco inscribi mandantur, quia necessaria sunt ad effectus canonicos, qui prolem respiciunt ab haereticis coniugibus ortam.

Haec omnia a Summo Pontifice rite probata, Eminentiae Tuae per me nuntianda erant ; Tuasque manus humillime deosculatus, venerationes meae sensa iterum testor ex animo.

Datum Romae, e Secretaria Status 31. Augusti 1897.

M [sic] Card. Rampolla m [sic] p.”

82. A Btk. módosulásai a kötelez polgári házasságkötés nyomán, MÁTHÉ, Kath. egyházi vonatkozásu 20. és Vallásügy 778. alapján

„252. §. Azon lelkész, aki tudva, hogy a megkötött szándékolt házasság kett s házasság, a feleket összeadja: öt évig terjedhet börtönnel büntetend . 253. §. Azon lelkész, akit a kett s házasság megkötése körül gondatlanság terhel, vétség miatt egy évig terjedhet fogházzal büntethet .” „256. §. Azon lelkész, aki tudva, hogy olyan akadály forog fenn, mely miatt a házasság felbontható vagy semmis, a feleket mégis összeadja: három évig terjedhet börtönnel büntetend . 257. §. Azon lelkész, akit olyan házasság megkötésénél, mely fenforgó akadály miatt felbontható vagy semmis, gondatlanság terhel: vétséget követ el és hat hónapig terjedhet fogházzal büntetend .” Máthé kiegészítése: „Megjegyzés. Ezen törvényhelyek r. k. papokra 1895. évig, vagyis a [házassági törvény] életbelépéséig voltak érvényben, most ugyanezen §=ok vonatkoznak a polgári házasságot megköt hivatalnokra. a[sic] [házassági törvényben] a lelkészekre vonatkozó alábbi törvényhely található: Az 1894. t.=c., vagyis a [házassági törvény] 123. §=a Azon lelkész, vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított más személy, aki egyházi összeadásnál eljár, mielőtt a felek igazolták volna, hogy a házasságot a polgári tisztviselő el tö megkötötték, vétséget követ el és 1000 koronáig terjedhet pénzbüntetéssel büntetend ; ismétlés esetében a cselekmény 2 hónapig terjedhet fogházzal és 1000 koronáig terjedhet pénzbüntetéssel büntetend . Ha kiderül, hogy a házasság a polgári tisztviselő el tö el z leg megkötött, a cselekmény, mint kihágás 300 koronáig terjedhet pénzbüntetéssel büntethet . Nem büntethet a cselekmény, ha az egyházi összeadás az egyik félnek közel halállal fenyeget betegségében történt. Megjegyzés. A végs szükségben megkötött ezen egyházi házasságot érvényes polgári házasságnak azonban el nem ismeri az állam. Ezen egyházilag nagyon természetesen érvényes házasságnak nincsenek pl. örökjogi tekintetben az érvényes polgári házasságnak megfelelő jogi hatásai. A törvényhely utolsó bekezdése csak büntethetlenséget

helyez kilátásba.” Ezzel szemben az adott § utolsó mondata a *Vallásügy 777.* szerint a „Nem büntetend ” szavakkal kezdik, ami a „Nem büntetethet ”-höz képest lényeges különbség. Szerz je ugyanott a 19.639/1897. sz. igazságügyminiszteri rendeletre hivatkozva ugyanazt a következtetést vonja le, amit Máthé: „[...] az 1894:XXXI. t.-cz. 123. §-ának utolsó bekezdése csak büntetlenséget biztosít az ott körülírt esetben az eljáró lelkész részére, de az egyházi összeadást házasságkötés joghatályával fel nem ruházza [...]”.

83. Ne Temere (2. idézet)

GEISZ, *Egyházi Közigazgatás* 601-602.: „IX. §. 1. Celebrato matrimonio, parochus, vel qui eius vices gerit, statim describat in libro matrimoniorum nomina coniugum ac testium, locum et diem celebrati matrimonii, atque alia iuxta modum in libris ritualibus, vel a proprio Ordinario praescriptum; idque licet alius sacerdos vel a se vel ab Ordinario delegatus matrimonio adstiterit. §. 2. Praeterea parochus in libro quoque baptizatorum adnotet, coniugem tali die in sua parochia matrimonium contraxisse. Quod si coniux alibi baptizatus fuerit, matrimonio parochus notitiam initi contractus ad parochum baptismi sive per se, sive per curiam episcopalem transmittat, ut matrimonium in baptismi librum referatur. §. 3. Quoties matrimonium ad normam n. VII. aut VIII. contrahitur (halálos ágyon vagy pap nélkül) sacerdos in priori casu, testes in altero tenentur in solidum cum contrahentibus curare, ut initum coniugium in praescriptis libris quam primum adnotetur.”

Fordítása SERÉDI, A „*Ne Temere*” 81-83. szerint: 1. §: „A házasság megkötése után a plebános, vagy aki t helyettesíti, rögtön jegyezze be a házasságkötő felek és a tanúk nevét, a házasságkötés helyét és napját s egyéb adatokat is, amint ezt a szertartásos könyvek vagy az illetékes ordinárius el írják; ugyanezt tegye akkor is, ha a házasságkötésnél t le vagy az ordináriustól megbízott pap assistált.” 2. §: „A plebános azonkívül még a kereszteltek anyakönyvébe is jegyezze be, hogy a házasság ezen a napon kötötte meg a házasságot az plebániáján. Ha pedig a házasság másutt kereszteltetett, akkor a házasságkötésnél assistáló plebános vagy maga, vagy pedig a püspöki kúria útján értesítse a keresztelési hely plebánosát a házasságkötésről, hogy ez a kereszteltek anyakönyvében megjegyeztessék.” 3. §: „Valahányszor a VII. vagy VIII. art.-ban megjelölt módon történik a házasságkötés, az el bbi esetben a pap, az utóbbiban a tanúk a felekkel együtt kötelesek gondoskodni róla, hogy a házasságkötés minél el bb bejegyeztessék az el írt könyvekbe.” Ugyanitt Serédi nemcsak lefordítja, hanem részletesen értelmezi is a §§-at.